

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSPANYOL BASININDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ
(1918-1923)**

DOKTORA TEZİ

Esin TÜYLÜ TURAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Temmuz– 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

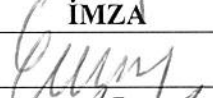
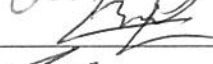
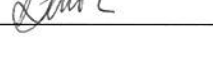
İSPANYOL BASININDA TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ
(1918-1923)

DOKTORA TEZİ

Esin TÜYLÜ TURAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

“Bu tez 18/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Başarılı	
Prof. Dr. Bülent BAKAR	Başarılı	
Prof. Dr. Safiye KIRANLAR	Başarılı	
Doç. Dr. Tufan ÇÖTOK	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU	Başarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1

Öğrencinin	
Adı Soyadı	: Esin Tüylü Turan
Öğrenci Numarası	: 1260D12104
Enstitü Anabilim Dalı	: Tarih
Enstitü Bilim Dalı	: Tarih
Programı	: ☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	: İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)
Benzerlik Oranı	: % 2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

25/06/2019
Esin Tüylü Turan

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Enis Şahin

Tarih: 25.06.2019

İmza:

☐KABUL EDİLMİŞTİR

☐REDEDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti ile tarihî bağları olan ve kuruluş yıllarından itibaren etkileşim içerisinde bulunan İspanya, iki devlet arasında dostluk ilişkilerinin kurulduğu 1782 yılından itibaren, Osmanlılara karşı her daim dostane hareket etmiş ve eski düşmanına karşı herhangi bir siyasî veya askerî birlikteliğin içerisinde yer almamıştır. Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ile sonuçlanan I. Dünya Savaşı sırasında da İspanya, tarafsızlığını ilan ederek, Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almamıştır. Bununla birlikte, hem İspanya Hükümeti hem de İspanyol basını, yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakiben başlayan Türk Milli Mücadelesi sırasında İspanyol gazete ve dergilerinde Türkiye ve Osmanlılarla ilgili haberlerin büyük bir ivme ile artış gösterdiği görülmektedir. Bu çalışma vasıtası ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme yıllarındaki düşmanı ve duraklama döneminden itibaren ise dostu olan İspanyolların gözünden Türk Milli Mücadelesi'nin ele alınmasına çalışılmıştır. Bu çerçevede, İspanyol gazetelerinde Türkiye ve Milli Mücadele ile ilgili haber ve yorumlar derlenerek ve yorumlanarak, Milli Mücadele'ye farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden savunma sürecine kadar yardımlarını, görüşlerini ve önerilerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Enis Şahin'e kalbî teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sırasında Doktora Araştırma Bursu çerçevesinde verdikleri destekten dolayı Türk Tarih Kurumu'na ve yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çeviri süresinceki yardımlarlarındam dolayı arkadaşım Sertuğ Galip İnan'a, beni her zaman destekleyen aileme, tez yazım sürecinin her aşamasında desteğini ve bilgisini esirgemeyen ve tüm zorluklarda yanımda duran değerli eşim Tufan Turan'a tüm kalbimle teşekkür ederim.

Bu çalışmayı, kızım Zehra Ece Turan'a ithaf ediyorum.

Esin Tüylü Turan

18.07.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM: MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI VE TATBİKATI.....16

1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması.....	16
1.1.1. Ateşkesin İmzalanması.....	19
1.1.2. Ateşkese İlk Tepkiler.....	22
1.1.3. Ateşkes Antlaşmasının Maddeleri.....	25
1.2. Ateşkesle İlgili Yorum ve Değerlendirmeler.....	30
1.3. Ateşkesin Tatbikası.....	42
1.3.1. Türkiye'yi Paylaşma Projeleri.....	42
1.3.2. İslam Dünyasında Ateşkes Sonrasında Meydana Gelen Karışıklıklar.....	55
1.4. İstanbul'un İşgali (13 Kasım 1918).....	59

İKİNCİ BÖLÜM: BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE “TÜRK MESELESİ”.....65

2.1. Paris Barış Konferansı.....	65
2.1.1. Konferans Öncesinde Barışla İlgili Beklentiler.....	65
2.1.2. Konferans Müzakereleri.....	69
2.1.2.1. Türkiye'nin Katılımından Önceki Müzakereler.....	69
2.1.2.2. Türkiye'nin Konferansa Katılması.....	84
2.1.2.3. Türkiye'nin Konferansı Terk Etmesi.....	95

2.1.2.4. Türk Heyetinin Konferansı Terk Etmesinin Ardından Yapılan Görüşmeler.....	95
2.1.2.5. Türkiye'ye Yönelik Amerikan Mandası Meselesi.....	101
2.1.3. Konferans Sırasında Türkiye'yi Paylaşma Projeleri.....	107
2.1.3.1. İstanbul'un İşgaline Kadar Türkiye'yi Paylaşma Planları.....	107
2.1.3.2. İstanbul'un İşgalinin Ardından Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi.....	124
2.2. Birinci Londra Konferansı (12 Şubat-10 Mart 1920).....	128
2.3. İstanbul'un Resmî İşgali (16 Mart 1920).....	138
2.3.1. Paris Barış Konferansı Sırasında İstanbul'la İlgili Planlar.....	139
2.3.2. Londra Konferansı Öncesinde İstanbul'la İlgili Düşünceler.....	143
2.3.3. Londra Konferansı'nda İstanbul'un Durumu.....	145
2.3.4. Londra Konferansı Sonrası İstanbul'la İlgili Gelişmeler.....	147
2.3.5. İtilâf Orduları İstanbul'da.....	148
2.4. San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920).....	155
2.5. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920).....	168
2.5.1. Barış Antlaşması Taslağının Türk Heyetine Teslimi (11 Mayıs 1920).....	168
2.5.2. Barış Antlaşması'nın İçeriği.....	171
2.5.3. Barış Antlaşması'nın İmzalanması.....	177
2.5.4. Barış Antlaşması'nın Sonuçları ve Antlaşmaya Tepkiler.....	183
2.6. Sevr Antlaşması'nın Revizyonu.....	191
2.6.1. Henüz İmzalanmayan Antlaşma'nın Gözden Geçirilmesi.....	191
2.6.2. Boulogne Sur Mer Görüşmeleri.....	193
2.6.3. Spa Konferansı (5-16 Temmuz 1920).....	194
2.6.4. İmzalanmasının Ardından Sevr'in Revizyonu Meselesi.....	196
2.7. İkinci Londra Konferansı (21 Şubat-12 Mart 1921).....	203

2.7.1. Konferansın Hazırlık Safhası.....	203
2.7.2. Konferansın Açılışı ve Türk Talepleri.....	209
2.7.3. Konferans Müzakereleri.....	212
2.8. Türk-Yunan Barışına Yönelik Arabuluculuk Girişimleri.....	220
2.9. Cenova Konferansı.....	226
2.10. Dışişleri Bakanları Konferansı (23 Mart 1922).....	229
2.11. Toplanamayan Konferans: Venedik.....	234
2.11.1. Yeni Barış Projesi.....	235
2.11.2. Cenova Konferansı Öncesinde Propagandalar.....	237
2.11.3. Venedik Konferansı.....	242

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ANADOLU'DA MİLLÎ YAPILANMA, CEPHELER VE ASKERÎ ZAFER.....248

3.1. Milli Mücadelenin Yapılanması ve Başlaması.....	248
3.1.1. İzmir'in İşgali.....	249
3.1.2. İtilâf İşgallerine Tepkiler ve Milli Mücadele'nin Yapılanması.....	254
3.1.2.1. Anadolu'da Direnişin Başlaması.....	256
3.1.2.2. Milli Mücadele Organizasyonu.....	260
3.1.2.2.1. Sivas Kongresi.....	262
3.1.2.2.2. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Amasya Görüşmeleri.....	264
3.1.2.2.3. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin Anadolu'da Yayılması.....	270
3.1.2.3. TBMM'nin Açılması ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	274
3.2. Milli Mücadelede Cepheleler.....	279
3.2.1. Güney Cephesi.....	279
3.2.1.1. Türk-Fransız Çatışması.....	279

3.2.1.2. Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921).....	286
3.2.1.3. Türk-İngiliz Çatışması.....	289
3.2.2. Doğu Cephesi: Türk-Ermeni-Rus İlişkileri.....	291
3.2.2.1. Mondros'tan Sonra Ermeni Meselesi.....	291
3.2.2.2. Doğu Cephesi'nde Türk-Ermeni Savaşı.....	303
3.2.2.3. Moskova Barışı ve Türk-Rus İlişkileri.....	305
3.2.3. Batı Cephesi.....	308
3.2.3.1. Yunan İşgali Projesi.....	308
3.2.3.2. Yunan İşgalinin Başlaması.....	313
3.2.3.2.1. Batı Anadolu'da Yunan İşgalleri.....	313
3.2.3.2.2. Trakya'da Yunan İşgalleri.....	318
3.2.3.2.3. Türk-Yunan Savaşları.....	320
3.2.3.2.4. Türk İleri Harekâtı.....	322
3.3. Türk Zaferi ve Sonuçları.....	335
3.3.1. Büyük Taarruz Öncesi Gelişmeler.....	335
3.3.2. Büyük Taarruz ve Zafer.....	339
3.3.3. Türk Zaferinin Yankıları.....	348
3.3.4. Mülteciler Meselesi.....	356
3.3.5. Büyük İzmir Yangını.....	363
3.3.6. Trakya Sorunu.....	366
3.4. Mudanya Ateşkes Antlaşması.....	379
3.4.1. Türk Zaferi Sonrası Barış Görüşmeleri.....	379
3.4.2. Konferansın Toplanması.....	389
3.4.3. Konferans Müzakereleri.....	395
3.4.4. Ateşkesin İmzalanması.....	409
3.4.5. Ateşkesin Yankıları.....	413

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE ANTLAŞMASI.....416

4.1. Lozan Barış Konferansı'nın İlk Evresi.....	416
4.1.1. Barış Konferansı Toplama Planları.....	416
4.1.2. Türkiye'de Saltanatın Kaldırılması.....	418
4.1.2.1. Kararın Alınması.....	418
4.1.2.2. Saltanatın Kaldırılmasına Tepkiler.....	423
4.1.2.3. “Sultan'ın Kaçışı”.....	424
4.1.3. Konferans Organizasyonu ve Tarafları.....	427
4.1.4. Konferansın Açılışı.....	436
4.1.4.1. Konferans Öncesi Son Gelişmeler.....	436
4.1.4.2. Konferansın Açılışı ve İlk Oturum.....	442
4.1.5. Konferans Komisyonları.....	444
4.1.5.1. Bölgesel ve Askeri Meseleler Komisyonu.....	445
4.1.5.1.1. Boğazlar Meselesi.....	445
4.1.5.1.2. Trakya ve Avrupa Sınırı Meselesi.....	460
4.1.5.1.3. Musul Sorunu.....	464
4.1.5.2. Ekonomi ve Finans Komisyonu.....	469
4.1.5.2.1. Osmanlı Borçları Meselesi.....	469
4.1.5.2.2. Kapitülasyonlar Meselesi.....	471
4.1.5.2.3. Savaş Tazminatı Meselesi.....	473
4.1.5.3. Azınlıklar Komisyonu.....	475
4.1.5.3.1. Türkiye'deki Yabancıların Durumu.....	475
4.1.5.3.2. Mübadele Meselesi.....	481
4.1.5.3.3. Patriklik Meselesi.....	484
4.1.5.3.4. Ermeni Meselesi.....	486

4.1.6. Konferans Müzakerelerinin Kesilmesi.....	488
4.1.6.1. Müzakerelerin Zora Girmesi.....	488
4.1.6.2. İtilâf Devletlerinin Barış Teklifleri.....	494
4.1.6.3. Müzakerelerin İlk Evresinin Sona Ermesi.....	503
4.1.7. Türk-İngiliz Anlaşmazlığı.....	511
4.1.7.1. Tarafsız Bölgelerin Korunması.....	511
4.1.7.2. Çanak Krizi.....	519
4.1.7.3. İstanbul ve İzmit'in Korunması.....	532
4.1.7.4. İzmir Sorunu.....	543
4.2. Lozan Barış Konferansı'nın İkinci Evresi.....	550
4.2.1. Müzakerelerin Kesilmesinin Ardından Yaşananlar.....	550
4.2.2. Türk Karşı Barış Teklifi.....	554
4.2.2.1. Teklifin Hazırlanması ve Sunulması.....	554
4.2.2.2. Londra Konferansı (21 Mart 1923) ve Türk Karşı Teklifi.....	560
4.2.3. Müzakerelerin Yeniden Başlaması.....	562
4.2.4. Konferans Müzakereleri.....	566
4.2.4.1. Politik Konular.....	567
4.2.4.1.1. İşgalin Sonlandırılması ve Sınırların Belirlenmesi.....	567
4.2.4.1.2. Suriye Meselesi.....	575
4.2.4.2. Finansal ve Hukukî Konular.....	578
4.2.4.2.1. Türkiye'deki Yunan Bankalarının Kapatılması.....	580
4.2.4.2.2. Chester Projesi Sorunu.....	582
4.2.4.2.3. Osmanlı Borçları Sorunu.....	584
4.2.4.2.4. Kapitülasyonlar ve Hukukî Meseleler.....	589
4.2.4.2.5. Tazminat ve Tamirat Sorunu.....	596
4.2.4.2.6. Ticaretle İlgili Konular.....	598

4.3. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması	600
4.3.1. Antlaşmanın İmzalanması.....	600
4.3.2. Antlaşmanın İmzalanmasının Yankıları.....	606
SONUÇ.....	609
KAYNAKÇA.....	615
EKLER.....	630
ÖZGEÇMİŞ.....	646

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız.
S.	: Sayfa
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒	
Tezin Başlığı: İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)				
Tezin Yazarı: Esin Tüylü Turan		Danışman: Prof. Dr. Enis Şahin/		
Kabul Tarihi: 18/07/2019		Sayfa Sayısı: 660		
Anabilim Dalı: Tarih				
Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde işgallere başlamış ve savaş öncesinde ve sırasında üzerinde uzlaştıkları Türkiye'yi paylaşma projelerini yürürlüğe koymaya çalışmışlardır. Bu işgallere karşı Anadolu'da milliyetçi bir hareket doğmuş ve işgallerin ilk anından itibaren direniş de başlamıştır. Kuva-yı Milli'ye adı verilen düzensiz birliklerle başlayan bu direniş hareketi, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasının ardından organize bir hareket olma yolunda ilerlemiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından kısa süre içerisinde örgütlenen Türk Milli Mücadelesi, Doğu, Güney ve Batı Anadolu'da düşmana karşı şiddetli bir mücadele içerisine girmiştir. Milli Mücadele'yi en çok meşgul eden cephe ise Batı cephesi olmuştur. İzmir'in işgali ile başlayan Yunan yayılcılığına karşı milliyetçi Türk birlikleri uzun süren savaşlar sonucunda dur diyebilmiştir. 1922 yılı yaz aylarında Türk ileri harekâtı başlamış, Yunan ordularını önüne katan Türk birlikleri İzmir'e kadar ilerlemişler ve Anadolu'yu işgalcilerden temizlemişlerdir. Türk Milli Mücadelesi sadece cephelerde savaşarak kazanılmamıştır. Bu mücadelenin bir de diplomasi ayağı bulunmaktadır. Özellikle 1920 yılından itibaren Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti, politik başarılar da elde etmeye başlamışlardır. Rusya, Fransa ve İtalya ile birbiri ardına imzalanan antlaşmalar neticesinde, İngilizler tek başlarına bırakılmıştır. Aynı politika Türk zaferinden sonra Mudanya ve Lozan konferanslarında da izlenmiş ve bu sayede Türkiye için en elverişli koşullarda bir barış ortamı sağlanmıştır. 1920 yılında Sevr Antlaşması ile Türkiye'ye dayatılan ağır şartlarla Lozan Antlaşması'nın maddeleri kıyaslandığında Türk Milli Mücadelesinin diplomatik başarısı da ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ile tüm bu askerî ve diplomatik gelişmeler, I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele döneminde Türkiye'ye karşı dostluğunu ve tarafsızlığını bozmamış bir devlet olan İspanya'da yayım hayatını sürdüren gazeteler üzerinden izlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, İspanya Milli Kütüphanesi ve İspanya Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı bünyelerindeki iki gazete arşivinde bulunan koleksiyonlarda yapılan taramalarda İspanyol basınının, Milli Mücadele'yi yakından takip ettiği görülmüştür. Tespit edilen yaklaşık 15.000 kayıttan Türk Milli Mücadelesi ile ilişkili olan 8000 civarında haber tercüme edilerek, konunun akışı bu haberler üzerinden sağlanmıştır. Türk Milli Mücadelesini basın üzerinden takip etmeye çalışan farklı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, tarafsız bir ülke basınına göre yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oldukça yoğun bir propaganda savaşının yaşandığı Milli Mücadele döneminde, İspanyol basını tarafsızlığını ve özgürlüğünü devam ettirerek asparagas haberleri ayırt etmiş ve hem müttefikler hem de Türklerle ilgili oldukça önemli yorum ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu çalışmanın önemli bir parçasını bu yorum ve değerlendirmeler oluşturmaktadır.				
Anahtar Kelimeler: İspanyol Basını, Osmanlı Devleti, Milli Mücadele, Mustafa Kemal Paşa, Lozan Antlaşması				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Turkish National Struggle in the Spanish Press (1918-1923)			
Author of Thesis: Esin Tüylü Turan		Supervisor: Professor Enis Şahin	
Accepted Date: 18/07/2019		Number of Pages: 660	
Department: History			
After the Mudros Armistice, The Allies had started military occupation in different parts of the Ottoman Empire and tried to put in force the partition projects of Turkey which the Allies were accorded before and during the First World War. Against these occupations a nationalist movement raised in Anatolia and the movement started a resistance from the beginnings of the occupations. The resistance movement which has started with the irregular forces called National Forces, made progress in the path of being an organized movement, after Mustafa Kemal Pasha landed to Samsun. Turkish National Struggle that was organized in a short time by Mustafa Kemal Pasha, entered in an intense conflict in Eastern, Western and Southern Anatolia. Western front was the most engaging front of the National Struggle. Turkish forces could suppress the Greek expansionism which was started with the occupation of Smyrna after perennial wars. Turkish advance movement has started in the summer of 1922 and drove Greek armies till Smyrna and wiped out all the occupiers from the Anatolia. Turkish National Struggle not only met with success by military operations but also in the diplomatic field. Especially after the year 1920, Mustafa Kemal Pasha and Ankara Government also started to gain political victories. Signing sequentially agreements with Russia, France and Italy, Turkish Government made Great Britain stand alone. Same politics was followed after the Turkish victory in the Mudanya and Lausanne conferences and thus peace with best conditions for Turkey was settled. If one compares the armistice of Sevres which has severe requirements for Turkey with the articles of Lausanne Peace Agreement, he/she can see the diplomatic victory of the Turkish National Struggle. With this work, all these military and diplomatic developments were tried to succeed by the newspapers which were published in Spain who didn't damaged her friendship and neutrality against Turkey in the First World War and the National Struggle era. In this frame, with a search in the newspaper archives of Spanish National Library and Spanish Ministry of Education, Culture and Sports it was seen that Spanish press was keeping abreast of the National Struggle. Almost 8000 news which are related to the National Struggle within 15 thousand determined registers were translated and the flow of the work was set on these news. There are also different works which are trying to follow the National Struggle from the press but we couldn't identify one which is related to the press of a neutral state. In the National Struggle era, there has also been a propaganda war between the Allies and Turkey. In this era, continuing its neutrality and liberty Spanish press differentiated fake news and published important comments and evaluations concerned both the Allies and Turkey. These comments and evaluations constitutes an important part of this work.			
Keywords: Spanish Press, Ottoman Empire, the National Struggle, Mustafa Kemal Pasha, Lausanne Peace Agreement.			

GİRİŞ

Beşeriyetin başlangıcından beri, insanlarda öğrenme ve öğrendiklerini kendilerinden sonrakilere aktarma arzusu bulunmaktadır. Nesilden nesle bilgi aktarımı yapılabilmesi için iki temel buluş vardır: Yazı ve basın¹. Basın, bulunduğu tüm ülkelerde, insanlar için her türlü bilgiyi öğrenmek için bir araçtır. Kolay erişilebilirdir, herkese yakındır, kalıcıdır, etkili bir iletişim aracıdır ve toplumun ve bireyin mükemmelleşmesini arzulayan insanların evrendeki gelişmeleri öğrenmeleri için çok gereklidir². İnsanların yakın ve uzak çevrelerde gerçekleşen olaylar hakkında bilgi alabilmelerini sağlayan gazeteler ve dergiler, okuyucularına dünyayı tanıtmayı amaçlamaktadırlar. XIV. yüzyıldan itibaren örnekleri görülmeye başlasa da, basının gelişimi, dünyada okuma yazma oranlarının arttığı XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir³. Nitekim XIX. yüzyılın başlarında gazeteler, bugünkü gibi günlük formatta yayınlanmaya ve gerçekleşen olayları ertesi gün okuyucularına iletmeye başlamışlardır⁴.

Basın, özellikle de gazeteler, kamusal ve endüstriyel özgürlüğün korunması konusunda halkın gerçek temsilcisidir. Bu nedenle de hem yayımlandığı ülkelerde hem de dış memleketlerde gazetelerin çok sayıda temsilcileri bulunmaktadır. Basın, sadece bilgi vermeyi amaçlamamakta, bunun yanı sıra kültürel, edebî, sanatsal farkındalığı arttırmayı da hedeflemektedir. Gazete koleksiyonlarında, XVIII. yüzyıldan itibaren yayımlanan gazeteler ve dergiler incelendiğinde, bu alanlarda merak giderici ve faydalı haberler yapıldığı görülmektedir⁵.

Günümüzde basın denildiğinde akla, kitle iletişim haberleşme araçları olan gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon gelmektedir. Bu araçlardan günlük olarak milyonlarca insan faydalanmaktadır⁶. Ancak bu çalışmada ele alınan tarih aralığında, basın kaynaklarından en yaygın olanları gazete ve dergilerdi. Gazete adının menşei, 1563 yılına dayanmaktadır.

¹ Don Juan Moraleda y Esteban, *Historia y Evolucion de la Prensa Toledana y Mission de la Misma en el Orden Social*, Toledo, 1908, ss. 1-3.

² Don Manuel Muñoz Alvarez, *Memoria Sobre la Libertad Politica de la Imprenta*, Sevilla, 1809, s. 2.

³ Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 3-5.

⁴ Miki Tanikawa, "What Is News? What Is the Newspaper? The Physical, Functional, and Stylistic Transformation of Print Newspapers, 1988–2013", *International Journal of Communication*, XI, 2017, s. 3519.

⁵ William A. Dill, *Growth of the Newspapers in the United States*, Master Thesis, University of Kansas, Department of Journalism, Kansas, 1928, s. 5-6.

⁶ Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, s. 4.

Venedik'te *Fogli d'Avizzi* adıyla çıkarılan bültenlerin belirli yerlerde okunması karşılığında ödenen bakır paranın adı olan “Gazeta” daha sonra yaygınlaşarak haber bültenlerinin ismi haline gelmiştir⁷. Gazetenin tanımına ilişkin XX. yüzyıl boyunca çalışmalar yapılmıştır. 1930 yılında Eric W. Allen tarafından yapılan tanımlama, yaygın olarak kabul edilmiştir. Allen’a göre, gazeteler, düzenli yayımlanmalı, mekanik olarak üretilmeli yani baskı yoluyla çoğaltılmalı ve ücretini ödeyen herkesin erişimine açık olmalıydı. Bunlara ilaveten, içeriği farklı konulardan oluşmalı, güncel ve düzenli yayımlanmalıydı⁸.

Dergiler ise düzenli aralıklarla çıkan, belirli bir veya birkaç ilgi alanına göre haber, makale, inceleme, eleştiriler edebî yazılar veya belirli bir konuda derlemeleri içeren ve genellikle resimli olarak basılan süreli yayımlardır. Dergilerin olayları ele alış şekli gazetelere göre daha farklıdır. Dergiler, bir önceki sayıdan itibaren geçen sürenin bilançosunu yapan, özgün eserler ortaya koyan ve uzman görüşlerine yer veren genellikle aylık veya üç aylık olarak yayımlanan süreli yayımlardır. Dergilerde, metinlerin yanında resimler de aktarılmaktadır⁹. Gazeteler konuları genel hatları ile sunarken, dergiler ise ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Olaylar haber değerini kaybettiğinde gazetenin bir değeri kalmazken, dergilerde ise zaman sorunsalı bulunmamaktadır¹⁰.

Gazeteler, kısmen geleneksel haber verme işlevleri, kısmen radyo ve televizyonların incelemeye zaman ayıramadıkları uluslararası haberleri ele almaları, kısmen görüş ve makaleleri ve kısmen de hükümetlerinin veya yayımlandıkları bölgelerin kaygı ve görüşlerini yansıttıkları için yaygın bir şekilde okunmaktadır. Gazeteler, ticarî başarısızlık, hapse girme ve hatta kapatılma risklerini göze alarak yayım yapan ve bu çerçevede değer ve kaygıları topluma aktaran unsurlardır. Gazetelere inanılabilirlik ve etkinlik kazandıran ise toplum ve hükümettir. Basın özgürlüğünün bulunmadığı bir ortamda bir gazete için en büyük iltifat “sansür”dür¹¹. Nitekim gazetenin sansüre uğraması, genellikle haberlerinin gerçeği yansıttığını da ortaya koymaktadır.

⁷ E. Özgür Gönenç, “Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 19, İstanbul, 2004, s. 94.

⁸ Shannon E. Martin, “Newspaper History Traditions”, *The Function of Newspapers in Society: A Global Perspective*, ed. Shannon E. Martin and David A. Copeland, Praeger Publishers, Londra, 2003, s. 2.

⁹ Aslı Yapar, “Türk Dergiciliğinin Sorunları”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 10, İstanbul, 2000, s. 67-68.

¹⁰ Kenan Demir, “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 9, Iğdır, Nisan 2016, s. 74-75.

¹¹ Martin Walker, *Basının Gücü*, çev. Gülten Şen, Ad Kitapçılık AŞ, İstanbul, 1999, s. 8-10.

Bu çerçeve içerisinde, dünyada modern anlamda ilk basın kaynağı, Pekin’de 911 tarihinde kurulan ve 1361’de haftalık olarak yayımlanmaya başlanan *Kin Pan* gazetesidir. 1805 yılından itibaren de günlük olarak yayımlanmaya başlayan bu gazete, günde üç baskı yapmaktaydı. Sabah baskısı sarı, öğle baskısı beyaz ve akşam baskısı da gri olarak yayımlanan *Kin Pan*, bilinen ilk gerçek gazetedir. Avrupa’da ise XV. yüzyıldan itibaren ifade özgürlüğünün başlaması ve bilgi edinme ve yayma faaliyetlerinin önem kazanması ile gazeteler belirmeye başlamıştır¹². Gazeteler, Çin’de basın faaliyetinin başlamasından yaklaşık 6 asır sonra Avrupa’da yayımlanmaya başlamıştır. Avrupa’da basının geç başlamasının temel nedeni de XV. asırdan önce ifade özgürlüğünün olmamasına bağlanmaktadır.

Aslında Avrupa’da basının başlangıcı Romalılara dayandırılmaktadır¹³. Roma tarihini ve imparatorların vecizelerini yazmak için binlerce yazar görevlendirildiği ve yazılan vecizelerin kopyalarının satışa sunulduğu bilinmektedir¹⁴. Ayrıca, Orta Avrupa’da ticaretin gelişmesine bağlı olarak, XIV. yüzyıldan itibaren örnekleri bulunan tüccar mektupları ve raporlar, gazetelerin Avrupa’daki en erken örneklerinden birini oluşturduğu düşünülmektedir. Avrupa’da Aydınlanma hareketinin başlamasının ardından halkta ve politik çevrelerde haber alma ihtiyacı daha da artmıştır. XV. yüzyılda Türklerin Avrupa içlerine kadar yaptıkları seferler sırasında da bir mektup ağı oluşturulmuş ve Türk ordusunun hareketleri anlık olarak Avrupa merkezlerine bildirilmiştir. Bu mektuplar, Avrupa’da haber dağıtımını yani gazeteciliğin başlangıcı sayılmaktadır¹⁵. Gazeteler Avrupa’ya Çin’deki haliyle giriş yapmamıştır. İlk gazeteler olarak adlandırılacak eserler tüccar mektuplarıdır. Avrupa’da basının oluşum sürecinde Osmanlı Devleti’nin önemli bir rolü olduğu da görülmektedir.

Bununla birlikte, 1566 yılına kadar Avrupa’daki haber dağıtımını örneklerinin günümüz gazetelerine benzemediği de açıktır. Avrupa’da gazete ve dergi formatlarına uygun olarak yayımlanan ilk basın kaynağı, Venedik’te aylık yayımlanmaya başlayan ve İtalya’nın ilk gazetesi olan *Notizie Scritte*’dir. *Notizie Scritte*, matbu değil, yazma olarak

¹² Moraleda y Esteban, *Historia y Evolucion de la Prensa*, s. III.

¹³ Romalıların *Acta Diurna* adlı yayını içerisindeki bilgilerin doğruluğuna şüpheyle bakılmasına rağmen yazılı basının ilk örneği olarak gösterilmektedir. Bkz. James Grant, *The Newspaper Press: Its Origin, Progress And Present Position*, c. I, Tinsley Brothers, London, 1871, s. 2.

¹⁴ George Henry Pane, *History of Journalism in the United States*, D. Appleton and Company, New York-Londra, 1920, s. 2.

¹⁵ Nermin Abadan, “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XVI/1, Mart 1961, s.119-120.

çoğaltılmaktaydı. Avrupa’da bilinen ilk baskıyla çoğaltılan gazete ise Viyana’da 1568’de çıkmaya başlayan *Gazetta*’ydı¹⁶. Avrupa’da modern anlamda gazetecilik, XVI. yüzyılda İtalya’da yayımlanan *Notizie Scritte* (Yazılı Haberler) ile başlamış ve bu tarihten itibaren Avrupa’nın diğer devletlerinde de gazeteler kurulmuştur.

Haberlerin gazete serileri şeklinde yayımlanması, Avrupa’da gazeteciliğin babası olarak bilinen Nathaniel Butters’ın Londra’da 23 Mayıs 1622’de haftalık olarak planladığı *Weekly Newes*’in ilk sayısını çıkarmasıyla birlikte başlamıştır. Bu haftalık gazeteyi takiben kısa süre içerisinde Avrupa’nın farklı ülkelerinde yeni gazeteler yayım hayatına girmişlerdir¹⁷. Avrupa’da yayımlanmaya başlayan bu gazeteler, başlangıçta monarşi ve kilise propagandası yapmak amacı taşıyorlardı¹⁸. O dönemin en önemli gazetelerinden biri Fransız *La Gazette* gazetesidir¹⁹. 30 Mayıs 1631’de Theophraste Renaudot tarafından çıkarılmaya başlanan *La Gazette*, daha sonra isim değiştirerek *Gazette de France* adıyla 1900 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir²⁰.

Basın, İspanya’ya da erken bir dönemde girmiştir. Fransız *La Gazette*’den ismini alan ilk İspanyol gazetesi *La Gaceta*, Kral VI. Felipe (1621-1665) döneminde, 1661 tarihinde yayım hayatına başlamıştır. Resmi yayım organı olarak 1959 yılına kadar aralıksız devam eden ve daha sonra *Boletín Oficial de Estado* adını alan gazetede toplamda 1.450.000 civarında haber bulunmaktadır²¹. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda²², özellikle de 1868 *Eylül Devrimi*’nden²³ itibaren, politik gazetelerin kurulması ile birlikte basın kaynaklarının sayısı hızla artmıştır²⁴.

¹⁶ Grant, *The Newspaper Press*, s. 6-7.

¹⁷ Pane, *History of Journalism*, s. 3.

¹⁸ M.C. Barrès-Baker, *An Introduction to the Early History of Newspaper Advertising*, Brent Museum and Archive occasional publications, Londra, 2006, s. 4.

¹⁹ Moraleda y Esteban, *Historia de la Prensa*, s. 4.

²⁰ Abadan, “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, s. 124-125.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Maria Verónica de Haro de San Mateo, *Historia de la Prensa a través de los periódicos y las revistas de información general. Selección de artículos para el estudio de la Historia del Periodismo Español*, Murcia, 2011.

²² La Gaceta’dan sonra kurulan ilk gazete, 1737 yılında yayım hayatına başlayan *Diario de los Literatos de España*’dır. Bkz. Moraleda y Esteban, *Historia de la Prensa*, s. 4.

²³ 1866 yılında İspanya’da Kraliçe II. Isabel’e karşı başlayan liberal hareket, 18 Eylül 1868’de Cadiz şehrinde okunan bildirinin ardından bir isyana dönüşmüştür. Kraliçeyi tahtından eden ve İspanya’da Birinci Cumhuriyet’in kurulması ile sonuçlanan bu hareket, kaynaklarda 1868 Eylül Devrimi olarak geçmektedir. Bkz. Tufan Turan, *Osmanlı Devleti-İspanya İlişkileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2013, s. 215-216.

²⁴ Moraleda y Esteban, *Historia de la Prensa*, s. IV.

Gazetelerin kurulma çalışmalarının ardından İspanya’da basın özgürlüğü tartışmaları da başlamıştır²⁵. Bu çerçevede ilk tartışmalar, Fransız İhtilali sırasında esir düşen ve 1808 yılında özgürlüğüne ve tahtına yeniden kavuşan VII. Fernando zamanına rastlamaktadır. Fernando basına çok şiddetli bir sansür uygulamıştır. O’nun tahttan inmesinden sonra 1810 yılında, Cadiz Sarayı bir ferman yayımlayarak ilk kez basına özgürlük tanımıştır. Kısa süren bu özgürlük ortamında birbirine zıt politik söylemleri olan gazeteler birlikte basılmışlardır. VII. Fernando’nun 1814’te tekrar tahta geçmesi ile bu özgürlük sona ermiştir. 1815 yılından, II. Isabel’in tahttan uzaklaştırıldığı 1868 Devrimi’ne kadarki süreçte basına ciddi bir sansür uygulanmıştır. 1869 İspanya Anayasası’nda basın özgürlüğü, “vatandaşların terk edilemez bir hakkıdır” ifadesi ile garanti altına alınmıştır. Bu dönemden itibaren Franco’nun diktatörlük dönemine kadar İspanya basını özgür bir ortamda yayım yapmışlardır²⁶. Bu çerçevede, gazeteciler bütün olayları istedikleri gibi yorumlayabilmişler ve istedikleri her olayı da gazetelere haber olarak yansıtabilmişlerdir.

İspanyol basınındaki bu özgürlük ortamında, bu çalışmanın konusu olan Türk Milli Mücadelesi de yoğun bir şekilde işlenmiş ve özgürce yorumlanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan Lozan Barış Antlaşması’na kadarki yaklaşık 5 yıllık süreç içerisinde İspanya gazetelerinde 7.500 civarında haber tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberlerin çevirileri sırasında bazı haberlerin Milli Mücadele ile ilgisiz oldukları görülmüştür. Sonuç olarak bu çalışmanın konusu içerisine giren 34 gazeteden 5.813 haber tercüme edilmiş ve tasnifleri yapılarak çalışmanın farklı başlıkları altında kullanılmıştır. Bu çalışmanın detayları incelendiğinde, pek çok bilginin Türk kaynaklarının bakış açısıyla yansıtıldığı görülmekle birlikte, daha az olsa da bazılarının ise çok farklı yönleriyle ortaya konulduğu, konuyla ilgili farklı yorum ve değerlendirmeler yapıldığı fark edilecektir. Bu durum, eserdeki pek çok bilginin “bilinenlerin tekrarı gibi” algılanmasının ötesinde, İspanyol basınının kullandığı bilgi kaynakları ve ajansların güvenilirliğini ortaya koyan bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Tabi ki konuyla ilgili bilgilerin örtüşmesi, her hadisenin mutlaka aynı bakış açısıyla ele alındığı ve gazete sütunlarına yansıtıldığı anlamına da gelmemektedir. Bazen aynı hadise ile ilgili yapılan değerlendirme ve yorumlar, çok şaşırtıcı bir mahiyette tezahür edebilmektedir. Bu da farklı kültürlerle ve dinlere mensup olan Türkiye ve İspanya taraflarının temel bakış açıları ve politikalarındaki

²⁵ İlk tartışmalarla ilgili bkz. Muñoz Alvarez, *Memoria*, s. 3-32; Modesto Sanchez Ortiz, *El Periodismo*, Madrid, 1903, 51-63.

²⁶ Miriam Orozco Núñez, *El Nacimiento de la Prensa de Masas en Europa: El Caso de España*, Cadiz, 2016, ss. 13-19.

farklılıklarından kaynaklanan saikler sebebiyle olsa gerektir. Bu çerçevede aşağıda yer alan gazeteler (en çok atıf yapılandan en az yapılandan doğru sıralanmış) bu çalışmada kullanılmış ve İspanyol basınının bakış açısıyla Türk Millî Mücadelesi'nin ayrıntıları ortaya konulmaya çalışılmıştır:

El Sol gazetesi, mühendis Nicolás María de Urgoiti tarafından Madrid'de kurulmuştur. Zamanının en iyi Avrupa gazetelerinden biri ve en iyi İspanyol gazetesi olarak değerlendirilen *El Sol*, 1 Aralık 1917 tarihinde yayım hayatına başlamış ve 1939 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir²⁷. Bu çalışmada ele alınan tarihî süreç içerisinde, 1919 yılının Mayıs-Ağustos ayları, 1920 yılının ikinci yarısı ve 1921 yılının Nisan-Eylül ayları arasında bazı nüshalar İspanya Milli Kütüphanesi kataloğunda bulunmadığı için bu nüshalarda yer almış olabilecek muhtemel haberler çalışmada kullanılamamıştır. *El Sol* gazetesinden 895 habere atıf yapılmıştır.

El Heraldo de Madrid, demokrat eğilimli bir gazete olarak Felipe Ducazcal tarafından kurulmuştur. 1893 yılından itibaren Liberal Parti'nin yayım organı olmuştur. 1906 yılında İspanya Editör Topluluğu'na bağlanmış ve liberal eğilimli haberciliğe devam etmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında habercilik anlayışı değişmiş ve her eğilimden haberler yayımlamıştır. Gazete, 29 Ekim 1890 tarihinde yayım hayatına başlamış ve 26 Mart 1939'a kadar aralıksız yayımlanmıştır. 1939 yılında bu gazetenin yerini *El Diario Madrid* gazetesi almıştır²⁸. *El Heraldo de Madrid* gazetesinden kullanılan haber sayısı 650'dir.

La Correspondencia de España, İspanya'da şirket gazeteciliğinin ilk temsilcisi olarak 1848 yılından itibaren yayım hayatında bulunmaktadır. Bütün siyasi eğilimlerden bağımsız bir şekilde yayımlanan gazetenin ilk adı *Carta Autógrafo*'dır. İspanya Milli Kütüphanesi'ndeki gazete kataloğu 1860 yılı başından 27 Haziran 1925'e kadar devam etmektedir²⁹. Tamamen bilgilendirici bir yapıda haberler yayımlayan *La Correspondencia de España*'dan 627 haber kullanılmıştır.

Başlığının hemen altında “Siyasi gruplarla ilişkisi olmayan bu gazetenin tek amacı gerçekleri söylemektir” yazan *La Accion* gazetesi, Manuel Delgado Barreto tarafından

²⁷ “El Sol”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?lang=es&q=id:0000182002>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

²⁸ “El Heraldo de Madrid”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0000384902&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

²⁹ “La Correspondencia de España”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0000000000&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

kurulmuştur. Gazetede, ulusal ve uluslararası gelişmeler, sosyal kronikler, spor ve edebiyata yer verilmiştir. 28 Şubat 1916- 21 Mayıs 1924 tarihleri arasında yayımlanan gazete, ekonomik sorunlar nedeniyle kapatılmıştır. Gazetenin personeli bir yıl sonra kurulan diktatörlük yayım organı *La Nacion*'un çalışanlarının büyük kısmını oluşturmuşlardır³⁰. Bu gazetede tespit edilen 562 haber çalışmaya dâhil edilmiştir.

El Globo, Muhafazakâr çizgideki *Partido Republicano*'nun (Cumhuriyetçi Parti) birincil yayım organı olarak Emilio Castelar tarafından kurulmuştur. 25 Mart 1875-31 Mayıs 1932 tarihleri arasında yayımlanan gazetenin ilk adı *Diario Ilustrado*'dur. 1880'li yıllardan itibaren oldukça genç bir ekip tarafından çıkarılan gazete, kısa sürede İspanya'nın tirajı en yüksek gazetelerinden biri olmuştur³¹. Yüzyıl sonlarına doğru liberal çizgiye kayan *El Globo* gazetesinden 545 habere atıf yapılmıştır.

Jose Nicolas de Urgoiti tarafından kurulan *La Voz* gazetesi, bir *bağımsız akşam gazetesi* olarak yayım hayatına başlamıştır. 1 Temmuz 1920-27 Mart 1939 tarihleri arasında yayım yapan gazete, Primo Rivera diktatörlüğü taraftarı olmuş ve Berenguer Hükümeti aleyhine yayımlar yapmıştır. El Heraldo de Madrid'in en büyük rakiplerinden biridir. 19 M30 yılında cadde satışlarına başlayarak tirajını 130.000'e çıkarmıştır³². Siyaset, ulusal ve uluslararası politika haberleri, bölgesel haberler ve reklamlar içeren *La Voz* gazetesinden 504 haber kullanılmıştır.

Diego Coello y Quesada tarafından 1849'da kurulan *La Epoca* gazetesi, 20. yüzyıl başlarında Madrid politik basınının duayeni olmuştur. 1936'daki hükümet darbesine kadar yayım hayatını sürdüren gazete siyasî eğilim olarak orta görüştedir. 1 Nisan 1849-31 Mart 1936 tarihleri arasında yayımlanan gazetede ulusal ve uluslararası politika, bölgesel ve ulusal gelişmeler ve finans alanlarında haberler bulunmaktadır³³. Bu gazeteden yapılan atıf sayısı 496'dır.

Candido Nocal tarafından 1875 yılında kurulan *El Siglo Futuro* gazetesinin alt başlığı *Katolik Günlük*'tür. 1879 yılına kadar açık bir şekilde muhafazakâr Karlist yapısını ortaya

³⁰ “La Accion”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0003460442&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³¹ “El Globo”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001066898&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³² “La Voz”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0000707686&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³³ “La Epoca”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0000000021&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

koymasa da zamanla Karlistlerin resmi yayım organı haline gelmiştir. Gazetede, doktrin makaleleri, çoğu başka gazetelerden toplanan ve bir kısmı da Fabra Ajansı'nın telgraflarından oluşan ulusal ve uluslararası siyasî, dinî ve ekonomik haberler yer almıştır. 19 Mart 1875- 18 Temmuz 1936 tarihleri arasında yayımlanan³⁴ gazeteden atıf yapılan haber sayısı 397'dir.

El Liberal gazetesinden ayrılan Luis de Oteyza önderliğinde bir ekip tarafından 1919 yılında kurulan *La Libertad* gazetesi, 1939 yılına yani İspanyol Sivil Savaşı'na kadar yayım hayatına devam etmiştir. Sanat, sosyal yaşam, edebiyat, ulusal ve uluslararası politika, ekonomi ve sporla ilgili haberler sunan gazete, 21 Aralık 1919- 26 Mart 1939 tarihleri arasında yayımlanmıştır³⁵. 1920'li yıllarda İspanya'nın en çok satan gazeteleri arasında giren *La Libertad*'daki 373 haber kullanılmıştır.

El Imparcial gazetesi doğrudan politikacı Francisco Javier de Burgos'la bağlantılı olarak 1921 yılında kurulmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında, İspanya'daki ilk anayasal dönemde, aynı isimle İspanya'nın farklı bölgelerinde yayım yapan gazeteler bulunmaktadır. Yenilikçi-liberal bir çizgide olan gazete, 10 Eylül 1921-30 Haziran 1922 tarihleri arasında yayımlanmıştır³⁶. Bu kısa süre içerisinde, Türk Milli Mücadelesine ilişkin yayımladığı 306 habere atıf yapmıştır.

El Dia, 1908-1916 yılları arasında yayımlanan *El Dia de Madrid* gazetesinin devamı olarak Camilo Hurtado de Amézaga tarafından kurulmuştur. Monarşi ve orta seviye liberal eğilimdeki gazete, 2 Aralık 1916- 31 Aralık 1919 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Genel bilgi gazetesi olarak, ulusal ve uluslararası politika, ekonomi, endüstri, ticaret, sanat ve spor alanlarında haberler içermektedir³⁷. *El Dia*'da yayımlanan 153 haber çalışmaya d3ahil edilmiştir.

La Correspondencia Militar, yaklaşık yarım düzine askerî-politik gazeteden biridir. 1877 yılında, askeri gelişmeleri aktarmak için akşam gazetesi olarak yayım hayatına başlamıştır. Kurucusu ve ilk direktörü Terakkiperver Cumhuriyet Partisi üyesi ve eski

³⁴ “El Siglo Futuro”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0000000226&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³⁵ “La Libertad”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0002602191&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³⁶ “El Imparcial”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0000189234&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³⁷ “El Dia”, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0003467109&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

süvari kumandanı Emilio Prieto y Villarreal'dir. 25 Şubat 1897- 30 Haziran 1932 tarihleri arasında yayımlanan gazetenin³⁸ yapısı gereği, Milli Mücadele'nin asker gelişmelerine yer verilmiştir. Gazetede yer alan 145 habere atıf yapılmıştır.

El Pais, 1881'de *El Progreso* gazetesinin kapanmasının ardından, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin yeni bir yayım organına ihtiyaç duyması üzerine, 1887 yılında Antonio Catena Muñoz tarafından kurulmuştur. Kısa sürede popülerlik kazanan ve Madrid'in en büyük cumhuriyetçi gazetesi olan *El Pais*, 22 Haziran 1887- 9 Şubat 1922 tarihleri arasında yayımlanmıştır³⁹. Gazetede yer alan haberlerden 57'si kullanılmıştır.

Orta seviye liberal cumhuriyetçi eğilimde olan *El Liberal* gazetesi, 1879 yılında Eduardo Gasset y Artime tarafından kurulmuş ve Franco'nun diktatörlüğüne kadar aralıksız yayımlanmıştır. 15 Temmuz 1879- 26 Mart 1939 tarihleri arasında yayımlanan⁴⁰ gazeteden yapılan atıf sayısı 29'dur.

Alt başlığı "Denizcilik ve Ticaret Dergisi" olan *Vida Maritima*, Denizcilik Kulüpleri Federasyonu'nun yayım organıdır. 10 Ocak 1902- 15 Mayıs 1934 tarihleri arasında yayımlanan dergide⁴¹ yer alan 18 haber çalışmaya dâhil edilmiştir.

La Lectura Dominical, Francisco de Paula Garzón y Álvaro López Núñez tarafından Basın Havariliğinin yayım organı olarak 1894'te kurulmuştur. Genel itibariyle dinî içerikli haberlere rastlanmaktadır. 7 Ocak 1894- 11 Temmuz 1936 tarihleri arasında yayımlanan gazeteden⁴² 14 habere atıf yapılmıştır.

España, gazeteci José Ortega y Gasset tarafından haftalık bir gazete olarak 1915'te kurulmuştur. Politik, felsefî, edebî, sosyal ve kültürel içerikli haberler veren gazete, 29 Ocak 1915- 29 Mart 1924 tarihleri arasında yayımlanmıştır⁴³. Gazeteden 14 haber kullanılmıştır.

³⁸ "La Correspondencia Militar", <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001801740&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

³⁹ "El Pais", <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001648645&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

⁴⁰ "El Liberal", <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001066755&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

⁴¹ "Vida Maritima", <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0002741281&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

⁴² "La Lectura Dominical", <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001571715&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

⁴³ "España", <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0003360211&lang=es>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

Yukarıda sayılan gazetelere ek olarak az sayıda atıf yapılan gazeteler de mevcuttur. Buna çerçevede, Nuestro Tiempo (Madrid- 1 Ocak 1901- 31 Aralık 1926) ve Vida Financiera (Madrid- 10 Ocak 1913- 10 Haziran 1933) gazetelerinden 4'er haber çalışmada işenmiştir. La Nacion (Madrid- 23 Ekim 1916- 31 Aralık 1918), Madrid Cientifico (Madrid- 1 Ocak 1897- 31 Aralık 1936), Nuevo Mundo (Madrid- 3 Ocak 1895- 28 Aralık 1933), Caras y Caretas (Arjantin- 8 Ekim 1898- 7 Ekim 1939), Alrededor del Mundo (Madrid- 9 Haziran 1899- 1 Eylül 1930) ve La Lectura (Madrid- 1 Ocak 1901- 30 Eylül 1920) gazetelerinden 2'şer haber kullanılmıştır. Hojas Selectas (Barselona- 1 Ocak 1902- 31 Aralık 1921), El Motin (Madrid- 10 Nisan 1881- 11 Eylül 1926), La Escuela Moderna (Madrid- 1 Ocak 1892- 1 Aralık 1934), Voluntad (Madrid- 12 Ekim 1919- 1 Kasım 1920), España y America (Madrid, 1 Ocak 1903- 31 Aralık 1927), Anuario de Ferrocarriles Españoles (Madrid- 1 Ocak 1893- 31 Aralık 1927), Boletín Mensual de la Sociedad de Naciones (Cenevre- 1 Ocak 1922- 1 Aralık 1939) ve La Hormiga de Oro (Barselona- 1 Ocak 1884- 16 Temmuz 1936)⁴⁴ gazetelerinden de 1'er habere atıf yapılmıştır.

İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923) başlıklı bu çalışmada, Mondros Mütarekesi'nden başlayarak Lozan Antlaşmasına kadarki süreç içerisinde, uluslararası gelişmelerin, Türkiye'yi paylaşma tasarılarının, Mondros'un uygulanma süreçlerinin, manda ve himaye meselesinin, diplomatik mücadelelerin, TBMM'nin kurularak Anadolu ve Trakya coğrafyasında yeni bir devletin hayat bulduğu gelişmeler ayrıntılarıyla ele alınmış, bu süreç gerçekleştirilirken gerek silahlı ve gerekse diplomatik alanda savaşlar, Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barışı ile sonuçlanan Türk Milli Mücadele'sinin İspanya basınındaki yansımaları incelenmiştir.

Çalışmanın Konusu

Osmanlı Devleti ile İspanya, Avrupa'nın diğer bir ifadeyle Akdeniz'in iki ayrı ucunda yer alan devletlerdir. Coğrafi uzaklıklarına rağmen bu iki devlet, kuruluşlarından itibaren, benzer tarihi süreçler yaşamışlardır. Kuruluş, yükseliş ve gerileme dönemleri eş zamanlı olarak devam eden iki devletten İspanya'nın Katolik Hristiyan dünyasının lideri konumunda olduğu sıralarda, Osmanlı Devleti de İslam dünyasının liderliğini sürdürüyordu. Birbirleriyle sınır komşusu olmamalarına rağmen, Osmanlı-İspanya

⁴⁴ İlgili gazetelerin hepsi ile ilgili ayrıntılı bilgiler İspanya Milli Kütüphanesi'nin dijital Basın Arşivi'nde bulunmaktadır. Bkz. "Biblioteca Nacional de España, Hemeroteca Digital", <http://hemerotecadigital.bne.es/index.vm>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

ilişkileri çatışma süreci ile başlamıştır. Gerek Akdeniz hâkimiyetini sağlamak ve gerekse dünya hâkimiyetini kurma ve dinlerini yayma düşünceleri ile karşı karşıya gelmişler ve XV. ve XVI. yüzyıllar boyunca mücadele etmek durumunda kalmışlardır⁴⁵. Bu mücadele ve savaş hali 1582 yılında iki devlet arasında imzalanan ateşkes ile sona ermiştir. Bununla birlikte, iki ülke arasında barış antlaşmasının imzalanması 200 yıl sonra gerçekleşebilmiş ve bu süreçte iki taraf da kendi içişleri ve diğer büyük sorunlarıyla meşgul olmuşlardır. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren, yaşadıkları dâhili ve harici sorunlar nedeniyle taraflar barış antlaşmasının imzalanması yolunda adım atmışlar ve yeni bir dost ve müttefik kazanmayı hedeflemişlerdir. Bu hedef doğrultusunda imzalanan 14 Eylül 1782 tarihli Dostluk ve Ticaret antlaşması, iki ülke arasındaki diplomatik ve ticari ilişkileri başlatmış ve bu ilişkiler hızlı bir gelişim göstermiştir.

19. yüzyılda taraflar arasındaki ilişkiler artarak devam etmiş ve dostluk ve ticaret ilişkileri imzalanan yeni antlaşmalar ile perçinlenmiştir. İspanya, Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen ittifak projelerine katılmayı reddetmiş ve Osmanlı'ya karşı diğer dost devletlere olduğu gibi tarafsız tutum sergilemiştir. Bununla birlikte, örneğin 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında tarafsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen, Rus gemilerini İspanyol limanlarından çıkararak, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını açıkça ortaya konmuştur. Osmanlı Devleti, aynı savaş sırasında maddi darlık yaşayıp borç alma düşüncesine girdiği sırada ilk aklına gelen devletlerden biri de İspanya olmuştur⁴⁶. İspanya, I. Dünya Savaşı sırasında da Osmanlı Devleti'ne karşı dostluk ve tarafsızlık politikasını sürdürmüştür. Benzer politikalar, Türkiye Cumhuriyeti devletinin tarih sahnesine çıktığı evrede de devam etmiştir.

Bu genel çerçeve içerisinde bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, Osmanlı Devleti'nin dostları arasında yer alan ve ele alınan 1918-1923 yılları arasındaki dönemde kendisine karşı tarafsızlığını korumuş olan İspanya'da Türk Milli Mücadelesi'ne, Türklere ve Türkiye'ye karşı bakış açısının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nden yeni bir devlete geçiş sürecinde haricî devletlere karşı verilen Milli Mücadele döneminde

⁴⁵ Bu benzerlikler ilk kez Muzaffer Arıkan tarafından tespit edilmiştir. Bkz. Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk -İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c: 23, sayı: 3-4, Ankara, 1968, s. 239-240.

⁴⁶ Osmanlı Devleti ile İspanya arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *İspanya Türkiye: 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk*, ed. Pablo Martin Asuero, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006; *Türkler ve Deniz*, ed: Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007; Muzaffer Arıkan, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri Ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1995.

yaşanan askerî ve diplomatik olay ve gelişmelerin İspanya basınında nasıl yankı bulduğu, İspanya kamuoyundaki Türk ve Türkiye imajlarının nasıl olduğu ve bu imajda dönemsel olarak değişkenlikler olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanma süreci, antlaşmanın şartları, antlaşmaya tepkiler ve antlaşmanın sonuçları ele alınmıştır. Bu çerçevede, mütareke sonrasında Türkiye'yi paylaşma projeleri de incelenmiş ve İspanya basınının bu projeleri nasıl yorumladığı ortaya konulmuştur. Yine İspanya basınının mütareke ile ilgili yorumları da tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünü Mudanya Ateşkes Antlaşması'na kadarki süreçte, müttefik devletlerle Osmanlı Devleti arasında yapılan barış müzakereleri incelenmiştir. Bu çerçevede, İspanya basınına mensup gazete ve dergilerin bu görüşmeleri nasıl ele aldıkları ve yorumladıkları ortaya konulmuştur. İstanbul'un fiili işgali ve Sevr Antlaşması'nı da içeren bu bölümde, sürecin akışı İspanya basınından takip edilmiştir. Haberlerde bu konularla ilgili yer alan önemli tespitler ve yorumlar, çalışmanın yine ikinci bölümünün konusunu oluşturmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümü, Milli Mücadele'nin askerî ve diplomatik alandaki gelişmelerinden meydana gelmektedir. İzmir'in işgalinden Mudanya Ateşkes Antlaşması'na kadarki süreçte yaşanan askerî gelişmeler, ihtilaflar, çatışmalar ve savaşlar bu bölümün konusu olmuştur. İspanyol gazetelerinde yer alan haberler üzerinden Milli Mücadele'deki cephelerde yaşananlar, Türkiye'deki politik gelişmeler ve Mudanya Konferansı süreci aktarılmıştır. Bu bölümün önemli konularından biri de İspanyolların Türk askerî zaferine bakış açılarının ve bu zaferi nasıl yorumladıklarının ortaya konulması olmuştur.

Çalışmanın son bölümünü, Türk zaferi sonrasında başlayan Lozan Barış Konferansı'nın iki evresi, müzakerelerde komisyonların çalışmaları, bu dönemde yaşanan Türk-İngiliz çatışması ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması süreci oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Milli Mücadele sürecinin tamamı İspanya basını üzerinden ele alınmış ve İspanyol gazetelerinde yer alan haberler, makaleler ve yorumlar incelenerek bu süreç kaleme alınmıştır. Haberler arasındaki boşlukların doldurulması, haberler arası geçişlerin ve akışın sağlanabilmesi amacıyla tabii olarak basılı kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Yukarıda değinildiği üzere, İspanya'da 1869 anayasasının ilanı ile başlayan özgür basın dönemi, Franco'nun diktatörlük dönemine (1939-1975) kadar devam etmiştir. Bu süreçte basın üzerindeki devlet ve kilise baskıları ortadan kalkmış ve tarafsız gazetecilik politikası izlenmiştir. Bu çerçevede, İspanya basınında Türkiye ve Türk Milli Mücadelesi ile ilgili verilen haberler ve yapılan yorumlar da tarafsız gazeteciliğin ürünleri olmaları açısından oldukça önemlidir. Nitekim yaşanan gelişmeler yansız bir şekilde işlenmiş ve İspanya kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Çalışmada ele alınan dönemle ilgili İspanya'da Türk ve Türkiye imajı veya Türk Milli Mücadelesi'nin yansımalarını belirlemeye yönelik herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. İspanya, Osmanlı Devleti ile aynı tarihsel süreçleri yaşamış ve iki devlet altın çağlarını ve yıkılış süreçlerini birlikte yaşamışlardır. Böyle bir benzerlikten dolayı İspanya basın ve kamuoyu Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip etmiştir. İspanya, Osmanlı Devleti'yle 1782 yılında imzaladığı Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması'ndan beri onunla dostluk ilişkilerini bozacak herhangi bir oluşumun veya ittifakın içerisinde yer almamıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı tarafsızlığını her daim koruyan ve Türkiye'ye karşı objektif bakabilen bir Avrupa ülkesi olan İspanya'da Türk Milli Mücadelesi imajının nasıl olduğu ve İspanyolların ilgili dönemde Türkiye ve Türklerle ilgili görüşlerinin nelerden ibaret olduğu, günümüze uzayan tüm süreçte karanlıkta kalmaktaydı. Bu tez çalışmasının yapılmasındaki en önemli neden ve beklenti, bu boşluğun doldurulması endişesidir ki, bu çalışma ile bu eksikliğin giderilmesine çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumun ve Türk Milli Mücadelesi'nin başlangıcı, gelişimi ve sonuçlarının, yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin dostu olan ve ona karşı hiçbir ittifak veya oluşumun içerisine girmeyen bir devletin basınında nasıl ele alındığını ve kamuoyuna nasıl yansıtıldığını ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde, Türk Milli Mücadelesi'nin tüm safahatı İspanya basın kaynaklarında yer alan haberlere dayanarak yapılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında, John W. Creswell ve Vicki L. Plano Clark tarafından kaleme alınan “*Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*⁴⁷” adlı kitapta açıklanan **Karma Metot** kullanılmıştır. Buna göre, tezde incelenen haberlerin analizi, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemin kullanımı, araştırma problemlerinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Creswell ve Clark’ın ortaya koyduğu üzere, dört farklı çeşit karma metot bulunmaktadır. Bu çalışmaya uygun bulunarak kullanılacak olan metot ise Açıklayıcı Karma Metot olarak belirlenmiştir. Bu yöntemde, öncelikle nicel araştırma yapılarak veriler elde edilmekte ve ardından da nitel araştırma yöntemi ile bu veriler nitel verilere dönüştürülmektedir.

Bu model çerçevesinde, tezin ilk aşamasını, nicel araştırma ve veri toplama safhası oluşturmuştur. Bu safhada, çalışmanın ana kaynakları olan İspanyol gazete ve dergi haberleri, Biblioteca Nacional de España (İspanya Milli Kütüphanesi) ve Ministerio de Cultura y Deporte de España (İspanya Kültür ve Spor Bakanlığı) bünyelerinde yer alan gazete arşivlerinden tespit edilmiştir. Tespit edilen haberler, Türk Milli Mücadelesi temin edilmiş ve İspanyolca’dan Türkçe’ye tercüme edilerek, kullanılır hale getirilmiştir. İkinci olarak, gazete haberlerindeki boşlukların doldurulabilmesi ve haberler arası geçişin sağlanabilmesi amacıyla kullanılacak olan konuyla ilgili literatür kaynakları tespit edilmiş, bu kaynaklardan fişlemeler yapılmış ve çalışmada kullanılabilecek bilgiler haline dönüştürülmüştür.

Kaynakların toplanması ve tercüme ve tasniflerin tamamlanmasının ardından, çalışmanın nitel veri analizi safhası başlamıştır. Bu safhada, öncelikle kullanılır hale getirilen verilerden tezin kaynak havuzu oluşturulmuştur. Bu işlemin tamamlanmasının ardından, bütün kaynaklar okunarak konu başlıkları tespit edilmiştir. Birbiriyle ilişkili veriler bir başlıkta toplanmış ve veri parçalarının bir araya getirilmesi ile NOD’lar oluşturulmuştur. Bir anlamda alt konu başlıkları olan NOD’lar, yapılan okumalar ve taramalar sırasında aynı konu ile ilişkili veri parçalarının bir araya toplanması ile ortaya çıkarlar. Bu işlemin uygulanması ile İspanya kamuoyunda Türk Milli Mücadelesi ile ilgili haberler, alt konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir.

⁴⁷ John W. Creswell, Vicki L. Plano Clark, *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014.

Yapılan veri analizleri sırasında elde edilen bulguların incelenmesiyle, İspanyolların 1918-1923 yılları arasında Türkiye, Türkler ve Türk Milli Mücadelesi'ne nasıl baktıkları, Milli Mücadele'nin İspanya basınında nasıl takip edildiği ve yorumlandığı, diplomatik gelişmeler karşısında İspanya basınının ve kamuoyunun nasıl bir tutum sergilediği hakkında tespitler yapılmıştır. Tez çalışmasının genel akışı, İspanyol gazetelerinin haberleri üzerinden sağlanmış ve bu haberler arasındaki boşlukların giderilmesi ve gazeteler arası geçişlerin sağlanabilmesi için ikinci elden kaynaklar ve araştırma eserleri kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI VE TATBİKATI

1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması

I. Dünya Savaşı'na son veren ateşkes antlaşmalarından biri olan Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmış ve ertesi gün yürürlüğe girmiştir⁴⁸. Osmanlı tarafını oldukça zor bir duruma sokan ve ağır şartlar içeren ateşkesin imzalandığı süreçteki diplomatik ve askeri durum Osmanlıların aleyhine seyretmektedir. Osmanlı Hükümeti'ni barış istemeye sevk eden süreci anlamak için öncelikle müttefik devletlerin durumuna göz atmak gerekir. İlk olarak, 8 Ağustos 1918'de İngiliz ve Fransız müşterek kuvvetleri, Somme ile Luce arasındaki Alman cephesini yarmışlar ve bunun üzerine Alman orduları geri çekilmeye başlamıştır. İtilaf Devletleri'nin bu askerî başarısından sonra önce Eylül ayı sonlarında Avusturya barış talebinde bulunmuş ve ardından da 4 Ekim gecesi Almanya, Bern'deki sefareti aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'a barış talebini iletmiştir⁴⁹. Henüz Osmanlı Devleti ateşkes ve barış girişimlerine girişmeden, Avusturya ve Almanya bu konuda adım atmışlardı.

Bulgaristan'ın durumuna bakılacak olursa, İtilaf Devletleri, 12 Eylül 1918 tarihinde Dobropolya Muharebesi ile Bulgar cephesini de yarmayı başarmışlardır. Bu mağlubiyetin ardından Bulgaristan barış istemek zorunda kalmış ve 29 Eylül'de İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Almanya'nın mağlubiyeti, İtilaf Devletleri'ne maden ve sanayi bölgesi olan Ren bölgesini, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ise Osmanlı Devletinin başkentine giden yolu açmıştır⁵⁰. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile Berlin ile İstanbul arasındaki iletişim kesilmiş ve Avrupa ve İspanya basınlarında Osmanlıların savaştaki durumu gündemi meşgul etmeye

⁴⁸ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 1.

⁴⁹ Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 5-8.

⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 14.

başlamıştır⁵¹. Osmanlı Devleti, zaten müttefikleri tarafından savaşta yalnız bırakılmıştı ve ateşkes istemek dışında bir çaresi kalmamıştı.

Osmanlı Devleti'ni ateşkes istemeye zorlayan diğer bir neden de Güney Cephesi'nde yaşanan başarısızlıklar olmuştur. Irak bölgesinde, İngiliz birlikleri, 11 Mart 1917'de Bağdat sınırına dayanmış ve 7 Mayıs'ta da Kerkük'ü ele geçirmiştir. Suriye cephesinde ise Hint ve Fransız kuvvetleri ile güçlendirilen General Allenby kumandasındaki İngiliz birlikleri, 19 Eylül 1918'de Nablus Savaşı'nda Osmanlı birliklerini mağlup etmişler ve Şam, Hama ve Humus şehirlerine girmişlerdir⁵². 1 Ekim'de İngiliz orduları Beyrut'u, Emir Faysal'ın kuvvetleri de Şam'ı işgal etmişlerdir⁵³. 27 Ekim'de Halep'in de kaybedilmesi ve bu toprak kayıplarının yanı sıra Almanya ve Bulgaristan'ın savaştan çekilme girişimleri, Osmanlı Devleti'ni de ateşkes istemek zorunda bırakmıştır. Osmanlı Devleti, 5 Ekim 1918 tarihinde 1782 yılından beri dostu olan ve kendisine karşı hiçbir ittifakın veya girişimin içerisinde yer almayan İspanya aracılığıyla, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a ateşkes talebini iletmıştır. Talebi içeren nota, 14 Ekim'de Washington'a ulaşmıştır⁵⁴. Osmanlı Devleti'nin ateşkes talebini İspanya aracılığı ile yapmış olması oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı Hükümeti'nin Madrid maslahatgüzarı vasıtasıyla İspanya Hükümeti'ne verdiği notada şunlar yazılmaktaydı:

“Aşağıda imzası bulunan Türkiye Maslahatgüzarı, hükümetinden aldığı talimata binaen, Hükümet-i Aliyye'nin, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'ndan, barışın iadesi işini ele almasını, bütün muharip devletleri bu müracaattan haberdar etmesini ve bunları, müzakerelere başlamak üzere murahhaslar göndermeye dâvet etmesini rica ettiğini, Amerika Birleşik Devletleri Devlet Sekreterine telgrafla bildirmesini Krallık hükümetinden niyaz etmekle şeref kazanmaktadır.

⁵¹ Özlem Şenyıldız, “İspanyol Basınında 1. Dünya Savaşı'nın Kaybeden Tarafı Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, *Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş*, Ed. Metin Ünver- Mustafa Tanrıverdi, Hiperyayın, İstanbul, 2018, s. 199.

⁵² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 8; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4 (1703-1924), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 445-446.

⁵³ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006, s. 279; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 23.

⁵⁴ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. III, Kısım: IV, s. 701; Bünyamin Kocaoğlu, *Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması (1918-1920)*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 43.

*Hükûmet-i Aliyye, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının kongreye 8 Ocak 1918'de yaptığı hitap ile bundan sonraki beyanatında, bilhassa 27 Eylül nutkunda öne sürmüş olduğu programı, müzakerelere esas olarak almaktadır.*⁵⁵”

Osmanlı Devleti'nin gönderdiği ateşkes başvurusu, İngiliz donanmasının Çanakkale önlerinde toplanmasının beklenmesi amacıyla cevapsız bırakılmıştı. Bu süreç içerisinde 8 Ekim'de Talat Paşa Kabinesi de istifa etmiş ve yerine 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulmuştur. İzzet Paşa, Kut-ül-Amare Savaşı'nda esir edilen İngiliz Generali Townshend'i aracılık yapması için 18 Ekim'de Çanakkale Boğazı önlerindeki İngiliz donanma komutanının yanına göndermiştir. İzzet Paşa, bununla da yetinmeyerek, Şam'daki eski Fransız konsolosu Marcel Savoie'yi Mareşal Franchet d'Esperey nezdinde arabuluculuk yapmakla görevlendirmiş ancak Marcel, casus olduğu gerekçesi ile tutuklanınca bu görevi ifa edememişti. İzzet Paşa, Hahambaşı Naum Efendi'yi de arabuluculuk yapması için Amerika'ya gitmek üzere Paris'e göndermiş ve Bern Ateşemiliteri Halil Bey'i de Fransızlarla görüşmekle görevlendirmişti⁵⁶. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, mütarekenin imzalanmasından sonra istifa etmesi göz önüne alındığında, ateşkesi imzalamak için görevlendirilen geçici bir hükümet mahiyetindeydi. Bu çerçevede de İzzet Paşa, mütarekenin bir an evvel imzalanabilmesi için her türlü girişimde bulunmuştu.

General Townshend, 20 Ekim tarihinde Mondros'ta bulunan İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanı Kormiral Calthorpe ile görüşmüş ve başarılı geçen bu görüşmenin ardından Calthorpe, 23 Ekim'de, Ahmet İzzet Paşa'dan ateşkes görüşmeleri için temsilciler gönderilmesini istemiştir⁵⁷. Hükümet ile Sultan arasında yapılan müzakerelerin ardından Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Hikmet ve Erkân-ı Harbiye kaymakamlarından Sadullah Beylerin ateşkes görüşmelerine katılmasına karar verilmiştir. Sekreter olarak da Hariciye görevlilerinden Ali Bey (Türkgeldi) tayin edilmişti. Ertesi gün yola çıkan heyet, 26 Ekim'de önce İngiliz Agamemnon zırhlısına

⁵⁵ Gotthard Jaeschke, “Mondros’a Giden Yol”, *Belleten*, XXVIII/ 109 (Ocak 1964), Ankara, s. 142.

⁵⁶ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Enis Şahin, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 38; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. I (Mutlakiyete Dönüş, 1918-1919), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 51-52; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, s. 17-20.

⁵⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. IX (İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908-1918)), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 558; Kocaoğlu, *Mütarekede İttihatçılık*, s. 44-45.

sonra da Midilli’de Mondros Limanı’na ulaşmıştır⁵⁸. Ertesi sabah ateşkes görüşmeleri başlamış ve daha önceden Osmanlı Devleti Hükümeti’ne sunulmamış olan mütareke projesi metni Osmanlı Devleti heyetine okunmuştur. Bu proje temelinde müzakereler⁵⁹ başlamış ve üç günlük görüşmelerin ardından, 25 maddeden oluşan Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı⁶⁰. 2 Kasım tarihinde, Hariciye Nazırı Nabi Bey ve Müsteşar Reşat Hikmet Bey, mütarekenin içeriğine dair açıklamalar yapmıştır. Antlaşma oldukça ağır şartlar içermekte olsa da gazetelerde yayımlanan antlaşma içeriği genel olarak memnuniyetle karşılanmıştı⁶¹. Avrupa Tarihi için oldukça önemli bir gelişme olan Osmanlı Devleti’nin savaştan çekilmesi ve İtilaf Devletleri ile ateşkes antlaşması imzalaması, bütün dünya basın organlarının olduğu gibi İspanyol gazetelerinin de dikkatini çekmiş ve İspanyol basınında ateşkesin imzalanması ve tatbikatı konusunda önemli bir haber trafiği yaşanmıştır.

1.1.1. Ateşkesin İmzalanması

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla ilgili haberler, ertesi günden itibaren İspanya gazetelerinde yer bulmaya başlamıştır. 1 Kasım tarihli haberlerde yüzeysel bilgiler aktarılmakla birlikte, daha sonraki haberlerde imza sürecinin ayrıntılarına da yer verilmektedir. Bu çerçevede inceleyeceğimiz ilk haber, *El Sol* gazetesinde yer alan Türkiye’nin savaştan çekildiğine dair verilen bilgidir. Haberde, Türkiye’nin müttefiklere tamamen teslim olduğu, Çanakkale Boğazı’nın artık Fransız, İngiliz ve İtalyan amirallerin kontrolüne girdiği, Osmanlı ordusunun artık savaş dışı kaldığı belirtilmiş ve bu bilgiler, sansasyonel olarak nitelendirilmiştir. Türkiye’nin savaştaki mücadelesinin bu feci sonunun, aynı zamanda Jöntürklerin “kötülük krallığı”nın ve “korkunç hakaretleri”nin de sonu anlamına geldiği değerlendirilmiştir yapılmıştır⁶². Bu önyargılı yorumun nedeni, Jöntürklerle ilgili gazetelerde yer alan haberlere göz atıldığında ortaya çıkmaktadır.

⁵⁸ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Ateşkeslerinin Tarihi*, s. 29-32; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, I. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s. 73-74; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. III, s. 727-728.

⁵⁹ Müzakerelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Ateşkeslerinin Tarihi*, s. 33-67.

⁶⁰ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, c. I, s. 23-25.

⁶¹ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Ateşkeslerinin Tarihi*, s. 68; Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, hazırlayan: Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 7.

⁶² *El Sol*, 1 Noviembre 1918, s. 1.

Nitekim İspanya basınında, Türkiye’de son dönemde yaşanan bütün olumsuz gelişmelerin suçlusu Jöntürkler olarak gösterilmektedir.

Ateşkesin imzalanması ile ilgili aynı tarihli *La Correspondencia de España*, *El Pais*, *La Nacion* ve *El Liberal* gazetelerinde aynı haber mükerrer olarak verilmiştir. Buna göre, 31 Ekim tarihinde George Cave, Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada, İngiliz hükümeti ve müttefikleri adına Kraliyet Donanması’ndan Koramiral Calthorpe’un (ismi haberlerde Calthrop olarak yanlış yazılmış) önceki gece Mondros’ta Türkiye ile bir ateşkes antlaşması imzaladığını açıklamıştır. Sözü edilen antlaşma, 30 Ekim’i 31 Ekim’e bağlayan gece yarısı⁶³ imzalanmıştı. Haberde, ateşkesin detayları ile ilgili herhangi bir bilginin henüz ulaşmadığı ancak Cave’in bu maddeler arasında donanmanın boğazlardan Karadeniz’e serbest geçişinin, donanmanın geçişini güvenli hale getirmek için Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki tahkimatların işgal edilmesinin ve savaş esirlerinin derhal serbest bırakılmasının yer aldığını ifade ettiği de belirtilmiştir. Cave’in konuşmasının Avam Kamarası’nda büyük alkışlar ve tezahüratlarla karşılandığı da haberde dile getirilmiştir⁶⁴. İspanya gazetelerinin önemli bir bilgi kaynağı, İngiltere’deki temsilcileridir. Bu haberler de gazetelerin İngiltere temsilcilerinden alınan bilgilere dayanmaktadır. Her ne kadar içerikle ilgili Cave’in konuşmasından bilgiler verilse de henüz içerikle ilgili bir bilgi olmadığının belirtilmesi, bu bilgilere şüphe ile bakıldığını göstermektedir.

El Imparcial, *El Dia* ve *El Globo* gazetelerinin aynı tarihli haberindeyse, imza süreci ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre, Türkiye, birkaç gün önce müttefiklerle ateşkes imzalamak istediğini İngiltere’nin Akdeniz Donanması Kumandanı Koramiral Arthur Calthorpe’a bildirmiş ve Calthorpe verdiği ilk cevapta, resmi temsilciler gönderilmesi durumunda, bir ateşkes imzalanması konusunda İtilaf Devletleri adına müzakereleri yürütebileceğini ifade etmişti. Bunun üzerine Türk temsilcileri, hafta başında Mondros’a ulaşmış ve 30 Ekim gecesi boyunca yapılan müzakereler sonrasında, Koramiral Calthorpe ile 31 Ekim öğlen 12.00’da yürürlüğe girecek ateşkes antlaşmasını imzalamışlardı⁶⁵.

⁶³ Oysa antlaşma 30 Ekim 1918 akşam saat 20.00’da imzalanmıştır. Bkz. Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 40.

⁶⁴ *La Correspondencia de España*, 1 Noviembre 1918, s. 1; *El Pais*, 1 Noviembre 1918, s. 1; *La Nacion*, 1 Noviembre 1918, s. 1; *El Liberal*, 1 Noviembre 1918, s. 1.

⁶⁵ *El Dia*, 1 Noviembre 1918, s. 3; *El Globo*, 1 Noviembre 1918, s. 2; *El Imparcial*, 1 Noviembre 1918, s. 1.

Haberde imza süreci ile ilgili ayrıntılar verilmesine rağmen erken bir tarih olduğu için içeriğe dair henüz bir bilgi olmadığı anlaşılmaktadır.

Buna karşılık mütarekenin içeriğiyle ilgili bilgi veren gazeteler de mevcuttur. Nitekim ateşkes antlaşmasının içeriği ile ilgili ilk bilgi 1 Kasım tarihli *El Sol* ve *La Accion* gazetelerinde yer alan haberde verilmiştir. Haberde, düşmanlığın sona erdirilmesinin garantisi olarak, Mezopotamya, Suriye ve Kafkasya'daki Türk ordularının silah bırakarak General Allenby'ye teslim olacakları ve İstanbul'un kısa süre içerisinde müttefikler tarafından işgal edileceğinin anlaşıldığı belirtilmiştir⁶⁶. Haberlerin kaynağının, bu gazetelerin Londra temsilcileri olduğu göz önüne alındığında, İstanbul'un işgal beklentisinin İngiltere'de konuşulduğu ve planlandığı anlamına geleceği aşîkârdır. Bu gazeteler de konuyu bir beklenti olarak İspanya kamuoyuna sunmuşlardır.

2 Kasım ve sonraki tarihlerde yayımlanan haberlerde, ateşkes antlaşmasının imzalanması ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere rastlamak mümkündür. *La Correspondencia de España* gazetesinin 2 Kasım tarihli haberinde, Türkiye ile yapılan ateşksten herkesin monsenyör Jorge Leygues'in Fransız Meclis'inde 31 Ekim öğleden sonra yaptığı konuşma nedeniyle haberdar olduğu belirtilmiştir. Aslında ateşkesin imzalanması bir kaç gündür bekleniyordu ancak iş uzman bir ekip tarafından yürütüldüğü için süreç uzamıştı. Romanya'nın ve Güney Rusya'nın kapılarını açan ateşkesin öneminden bahsetmenin yersiz olacağının vurgulandığı haberde, Rusya'nın kurtarılmasının artık kesinleştiği ifade edilmektedir. Habere göre, ateşkes Fransız Meclis'inde büyük bir coşku ile karşılanmıştı ancak Almanya'nın izolasyonunun tamamlanmış olmasına rağmen herkes savaşın henüz bitmediğinin farkındaydı⁶⁷. Haberden, Türkiye ile imzalanan ateşkesin Rusya'yı yeniden savaşa dâhil edeceğine dair bir beklenti olduğu, en azından bu ülkenin İtilaf devletleri tarafından Boğazlar vasıtasıyla izolasyondan kurtarılacağı vurgusunun yapıldığı anlaşılmaktadır. Oysa Lenin öncülüğünde Kasım 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali, Batılı devletler tarafından tanınmadığı için bu sıralarda İtilaf Devletleri-Rusya münasebetlerinin çok sağlıklı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildi.

Türkiye'nin savaştan çekilmesi üzerine İngiliz Kralı'nın General Allenby'ye hitaben yazdığı tebrik mesajı da İspanya gazetelerine yansımıştır. Kral, mesajında, Türk kuvvetlerini mağlup ederek Türkiye'yi savaştan çekilmek zorunda bırakan İngiliz

⁶⁶ *El Sol*, 1 Noviembre 1918, s. 5; *La Accion*, 1 Noviembre 1918, s. 2; *La Nacion*, 2 Noviembre 1918, s. 7.

⁶⁷ *La Correspondencia de España*, 2 Noviembre 1918, s. 1.

askerlerinin moral ve direnci nedeniyle Allenby'yi tebrik etmiştir. Kendisinin çabaları sayesinde Türkiye'nin ateşkese mecbur olduğu ve bunun büyük ve önemli bir ustalık gerektirdiğini ifade eden Kral, kendisi ve müttefikleri adına Allenby'ye teşekkürlerini bildirmiştir⁶⁸. Habere herhangi bir yorum eklenmemiş, sadece tebrik mesajı paylaşılmıştır.

4 Kasım tarihli haberde, gelişmenin bazı ayrıntıları verilmiş, Türkiye'nin imzalamış olduğu ateşkes antlaşmasının müzakerelerini Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı Sadullah Bey'in yürüttükleri belirtilmiştir⁶⁹. Heyete sekreter olarak katılan Ali Bey'den (Türkgeldi)⁷⁰ haberde bahsedilmemektedir. Ayrıca, Rauf Bey'in adı "Riuf", Reşat Hikmet Bey'in adı "Richaz Hiekmet" ve Sadullah Bey'in adı "Sabullah" olarak verilmiştir. Bu durum İspanyolların Türkçe isimlere aşina olmamalarından ve tabii ki iki dil arasındaki imlâ uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır.

1.1.2. Ateşkese İlk Tepkiler

Mütarekenin içeriği ve şartlarına yönelik ilk yorumlar, 2 Kasım tarihinden itibaren İspanya gazetelerine yansımaya başlamıştır. Bu tarihte yayımlanan *El Imparcial* ve *El Sol* gazetelerinde yer alan haberlerde, Mezopotamya, Suriye ve Kafkasya'daki Türk ordularının silahlarını bırakarak General Allenby ve diğer İngiliz kumandanlarına teslim edecekleri ve anbean İngiliz kuvvetlerinin İstanbul'u işgali haberlerinin beklenmeye başladığı bildirilmiştir. Haberin devamında, *Frankfurter Zeitung Gazetesi*'nden de bir alıntı yapılmış ve Almanya'nın İstanbul büyükelçisinin Berlin'e döneceği, Türkiye'nin Berlin büyükelçisini İstanbul'a çağırdığı⁷¹ ve Berlin'deki Türk memurların ve Almanya'da okuyan Türk şehzadelerin birkaç güne kadar İstanbul'a döneceği gibi ayrıntılar ifade

⁶⁸ El Sol, 3 Noviembre 1918, s. 7. Aynı haber ertesi gün La Correspondencia Militar gazetesine de yansımıştır. Bkz: La Correspondencia Militar, 4 Noviembre 1918, s. 2.

⁶⁹ El Liberal, 4 Noviembre 1918, s. 1.

⁷⁰ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. III, s. 727-728

⁷¹ Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Kont Johann von Berntrorf zaten 28 Ekim 1918'de İstanbul'u terk etmişti. Osmanlı Devleti'nin Berlin büyükelçisi Rıfat Bey de savaşın sona ermesi ile İstanbul'a geri dönmüştü. Aynı şekilde, Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa ve Avusturya-Macaristan'ın İstanbul Büyükelçisi Johann von Pallavicini de ülkelerine geri dönmüşlerdi. Bkz. Mehmet Okur, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilmesi Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 20, sayı. 60, 2014, s. 708.

edilmiştir⁷². Savaş sonrasında imzalanan ateşkes ve daha sonra sonuçlanan barış antlaşmalarında görüleceği üzere, İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile Almanya ve Avusturya'nın tekrar bir araya gelmesini engellemek ve bu devletlerin ilişkilerini koparmak amacıyla bazı önlemler almıştır. Bu tedbirler çerçevesinde, Almanya'da bulunan Türk memurlar ve Türkiye'de bulunan Alman vatandaşlarının ülkelerine geri dönmeleri de dâhil olmak üzere, bazı hususlar mütareke hükümleri arasında yer almaktaydı⁷³. Bu tedbirin İspanya gazetelerine de yansdığı görülmektedir.

4 Kasım tarihli *El Liberal* gazetesinde, Türkiye'nin terk edeceği toprak ve bölgeleri içeren bir harita yayımlanmıştır⁷⁴. Harita, ateşkes şartları gereğince Türk askeri tarafından boşaltılacak olan Filistin, Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan'ı da içeren Türkiye genel haritası olarak açıklanmıştır. Bahsedilen bölgenin sınırlarını gösteren harita ekler kısmında sunulmaktadır.

5 Kasım tarihli *El Heraldo de Madrid* gazetesinde yayınlanan "Wilson'un Türkiye'ye Cevabı" başlıklı haberde, Türkiye tarafından, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a bir barış talebi gönderdiği ve bu barış talebine Wilson tarafından verilen cevabın İspanya büyükelçisine teslim edildiği bildirilmiştir⁷⁵. Wilson, Osmanlı Devleti'nin 5 Ekim tarihli notasına, mütareke imzalandıktan sonraki gün yani 31 Ekim tarihinde cevap vermiştir. Cevap metninde de Amerika Hükümeti'nin Osmanlı notasını Türkiye ile savaşta olan devletlere tebliğ edeceği belirtilmiştir⁷⁶. Amerika'nın cevabı geldiğinde zaten mütareke imzalanmıştı ve Wilson'un veya İspanya Hükümeti'nin aracılığına da ihtiyaç kalmamıştı.

Ateşkes döneminde ABD'nin müdahil olduğu diğer bir konu, sosyal yardımlar meselesi olmuştur ve bu konuya ilişkin İspanya gazetelerinde de haberler yer almıştır. Konuyla ilgili ilk haber, ateşkesin imzalanmasından bir hafta sonra yayımlanmıştır. Buna göre, Albay E. M. House, Başkan Wilson'a gönderdiği bir mesajda, Versay Yüksek Savaş Konseyi'nin Türkiye ile işbirliği içerisinde halkın ihtiyaçlarının karşılanması kararı

⁷² El Imparcial, 2 Noviembre 1918, s. 1; El Sol, 2 Noviembre 1918, s. 5.

⁷³ Okur, "Mondros Mütarekesi Sonrasında...", s. 707-708.

⁷⁴ El Liberal, 4 Noviembre 1918, s. 3.

⁷⁵ El Heraldo de Madrid, 5 Noviembre 1918, s. 4; Aynı haber, ertesi gün diğer gazetelere de yansımıştır. Bkz. El Globo, 6 Noviembre 1918, s. 2; El Sol, 6 Noviembre 1918, s. 5; El Heraldo Militar, 7 Noviembre 1918, s. 2.

⁷⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. IX, s. 557-558; Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", s. 142-143.

aldığını bildirmiştir. Gazete haberine göre, ABD ve müttefikler, Türkiye'nin “moralsız sivil halk”ına yardım etmek için ellerinden geleni yapacaklardı. Versay'da toplanan konsey, bu konuda şu kararı almıştı: "*Konseyimiz, Türkiye ile sivil Türk halkının gıda malzemesi ve gerekli diğer malların sağlanması konusunda işbirliği yapmak istiyor.*"⁷⁷ Yukarıdaki iki habere göre, “Amerika Birleşik Devletleri, ateşkesin akabinde duruma insanî açıdan bakmaktaydı”. Ancak barışın sağlanması ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması konusundaki bu girişimler aslında kısa süre sonra ortaya çıkacak olan Amerikan Mandası meselesinin habercisiydiler.

Bu haberden kısa bir süre sonra, yine insanî bir mesele nedeniyle, bu sefer Türkiye’de yaşayan Avusturyalılar ile Macarlar, ABD’ye bir başvuru yapacaklardı. 16 Kasım tarihli habere göre, Washington'a Viyana'dan imzasız bir mektup gönderildiği ve bu mektupta Başkan Wilson'dan ateşkes şartlarında değişiklik yapılarak Türk topraklarında yaşayan binlerce Avusturyalı ve Macar’ın Türkiye’de yaşamalarına izin verilmesinin talep edildiği bildirilmiştir⁷⁸. Bu başvurunun sonuçlarına ilişkin herhangi bir haber bulunmamaktadır. Ancak ateşkes antlaşmasında bir revizyon yapılmadığı göz önüne alındığında, başvuruya olumlu bir cevap verilmediği açıktır.

Antlaşmanın içeriği ve bu içeriğin uygulanmasıyla ilgili tespit edilen son haber, İspanya gazetelerinde 16 ve 17 Kasım’da yayımlanan haberlerdir. Haberde, Türk Harbiye Nazırı’nın Osmanlı Hükümeti’nin 30 Ekim tarihli ateşkes antlaşmasının onaylanmasının ardından ordularına alınması gereken tedbirlere ilişkin emirler gönderdiğini açıkladığı bildirilmiştir. Bu çerçevede, Mezopotamya'daki ordulara bölgenin tamamen boşaltılması ve silah, cephane ve mühimmatının teslim edilmesi emredilmiştir. Yine bu emirlere göre, Musul, 15 Aralık'a kadar boşaltılacaktı. Musul, Kafkasya ve Kuzeydoğu İran'daki jandarmaların ve sivil yönetimin kontrolü, İngiliz siyasi temsilcilerine devredilecekti. Suriye ve Kilikya bölgesinde ise, Türk askerleri savaştan önceki sınırlarından çok daha geri çekilecek ve tüm bölgeyi boşaltacaklardı. 15 Aralık tarihine kadar, Türk kuvvetleri Batı Pozantı yönüne doğru geri çekilecekti ve bu çekilme sonucunda ordu dağılacaklardı. 15 Aralık'a kadar Kuzey Suriye'deki ve Missing demiryolu boyunca konuşlanmış olan Türk orduları bütün ağır silah ve makineli tüfeklerini, cephaneleriyle birlikte teslim

⁷⁷ La Nacion, 8 Noviembre 1918, s. 4.

⁷⁸ El Dia, 16 Noviembre 1918, s. 3. Aynı haber, "Avusturyalılar Ateşkes'te İyileştirme İstiyor" başlığıyla El Heraldo de Madrid gazetesinde de yayınlanmıştır. Bkz: El Heraldo de Madrid, 16 Noviembre 1918, s. 3.

edeceklerdi. Bu işlemin tamamlanmasına kadar, Kilikya'daki Türk topraklarında bulunan bütün askerler, Torosların doğu ve güneydoğusuna çekileceklerdi. 10 Aralık'ta İngiliz ve Fransız birlikleri İskenderun'u işgal edeceklerdi. Haberde ayrıca, Arabistan'da boşaltılan bölgelerdeki yönetim sorunuyla ilgili de çalışmaların devam ettiği de belirtilmekteydi⁷⁹. Farklı gazetelerde aynı şekilde yer alan bu haberle, daha önceden sözü edilen toprakların terki meselesinin ayrıntıları aktarılmıştır. Bu haberle birlikte, ateşkes antlaşmasının şartlarının ağırlığı da ortaya çıkmış ve İspanya kamuoyunun bilgisine sunulmuştu.

1.1.3. Ateşkes Antlaşmasının Maddeleri

Koramiral Calthrope ile Türk temsilcileri arasında sonuçlandırılan Mondros Ateşkes Antlaşması, 25 madde halinde 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır⁸⁰. İspanya basınında ise antlaşmanın tarihi 31 Ekim gece yarısı olarak verilmiş ve antlaşma 26 madde halinde 2 Kasım tarihli İspanya gazetelerinde yayımlanmıştır. Mütarekenin şartları ülke kamuoyuna şu şekilde takdim edilmiştir:

“Madde 1. Karadeniz’e geçiş için Çanakkale ve İstanbul boğazları açılacaktı. Karadeniz’e geçişin temini için müttefikler, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını işgal edeceklerdi.

Madde 2. Türk sularında mayın, torpido ve diğer engellerin yerleri gösterilecek ve bunların kaldırılmasına yardım edilecekti.

Madde 3. Karadeniz’deki mayınların yerleri ile ilgili tüm faydalı bilgiler verilecekti.

Madde 4. Bütün İtilaf devleti esirleri ile Ermeni esirler İstanbul’da toplanacak ve koşulsuz olarak müttefiklere teslim edilecekti.

Madde 5. Sınırların güvenliği ve dâhilî düzenin sağlanması için gerekli olan askerler dışında Türk ordusu hemen terhis edilecekti. Türkiye’nin sahip

⁷⁹ El Dia, 16 Noviembre 1918, s. 3; El Heraldo de Madrid, 16 Noviembre 1918, s. 3; El Imparcial, 17 Noviembre 1918, s. 3; La Correspondencia de España, 17 Noviembre 1918, s. 1; La Epoca, 17 Noviembre 1918, s. 2; La Nacion, 17 Noviembre 1918, s. 7.

⁸⁰ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 519-524.

olabileceği asker sayısı, müttefikler tarafından, Türk Hükümeti'ne danışılarak kısa süre içerisinde tespit edilecekti.

Madde 6. Türk sularında veya Türkiye tarafından işgal edilen sulardaki bütün gemiler teslim edilecekti. Türk karasularında denetim ve diğer benzer hususlar için gerekli küçük gemiler dışında bütün gemiler Türk limanlarında tutulacaktı.

Madde 7. Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir olay gerçekleşmesi halinde stratejik noktaları işgal etme hakkına sahip olacaklardı.

Madde 8. Müttefikler, bütün Türk limanlarından istifade edecek ve bu limanlar müttefiklerin düşmanlarına kapatılacaklardı. Türk sularındaki Türk ticaret gemileri de ticaret ve ordu terhisi konularındaki aynı koşullara uyacaklardı.

Madde 9. Türk limanları ve tersaneleri tamirata ihtiyaç duyan bütün müttefik gemileri tarafından kullanılabilirlerdi.

Madde 10. Toros tünel sistemi müttefikler tarafından işgal edilecekti.

Madde 11. İran'ın kuzeyindeki Türk orduları, daha önceden gönderilen emirde belirtildiği gibi, savaştan önceki sınırlara geri çekileceklerdi. Güney Kafkasya'daki Türk ordularının bölgeyi boşaltması emredilmişti ve eğer müttefikler bölgedeki durumu tetkik ettikten sonra gerekli olduğunu düşünürlerse geri kalan bölgelerdeki Türk birlikleri de çekileceklerdi.

Madde 12. Türk Hükümeti'nin mesajları dışında, telsiz, telgraf ve kablolar müttefikler tarafından denetlenecekti.

Madde 13. Bahrî ve ticarî malzemelerin tahrip edilmesi yasaklanacaktı.

Madde 14. Ülkenin ihtiyacı karşılandıktan sonra kalan kömür ve yakıtlarının satın alınması için kolaylık sağlanacaktı. Belirtilen maddelerden hiçbirisi ihraç edilmeyecekti.

Madde 15. Halen Türk egemenliğinde bulunan Güney Kafkasya'dakiler dâhil bütün demiryollarında denetimi müttefik memurları yapacak ve demiryolları halkın ihtiyaçları dikkate alınarak serbest ve tam olarak müttefik yetkililerin idaresine teslim edileceklerdir. İşbu maddeye göre, Batum, müttefikler

tarafından işgal edilecekti. Türkler, Bakü'nün müttefikler tarafından işgaline de itiraz etmeyeceklerdi.

Madde 16. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Mezopotamya'da bulunan bütün Türk muhafız birlikleri, en yakın müttefik komutanına teslim olacaklar ve düzeni sağlamak için gerekli olanlar dışında Kilikya'daki ordular geri çekileceklerdi.

Madde 17. Trablus ve Bingazi'deki bütün Türk subaylar, en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaktı.

Madde 18. Mısırata dâhil, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen bütün limanlar en yakın müttefik garnizonuna teslim edileceklerdi.

Madde 19. Bütün Alman ve Avusturyalı asker, denizci ve sivil vatandaşları, 1 aylık süre içerisinde Türk memleketlerini terk edeceklerdir. Uzak bölgelerde yaşayanlar ise en kısa süre içerisinde bunu yapacaklardı.

Madde 20. Beşinci madde gereğince terhis edilecek olan Türk ordusuna ait teçhizat, silah, cephane ve nakliye vasıtaları, müttefiklerin kullanımına sunulacaklardı.

Madde 21. Müttefiklerin çıkarlarının korunması için İaşe Nazırı nezdine müttefik temsilciler tayin edilecekti. Bu temsilcilere bu konuda gerekli görülecek bütün bilgiler verilecekti.

Madde 22. Türk savaş esirleri müttefiklerin gözetiminde kalacaktı.

Madde 23. Askerlik çağı geçmiş sivil Türk esirlerin serbest bırakılması üzerine çalışma yapılacaktı.

Madde 24. Türkiye, Merkez Devletleri ile bütün ilişkilerini sonlandıracaktı.

Madde 25. Altı Ermeni vilayetinde karışıklık olması durumunda müttefikler bu vilayetlerin bir kısmını işgal hakkını saklı tutacaklardı.

Madde 26. Yarın (31 Ekim 1918) öğleden sonra müttefiklerle Türkiye arasındaki düşmanlıklar sona erdirilecekti⁸¹.”

İspanya gazetelerinde yayımlanan antlaşma maddeleri incelendiğinde bazı maddelerde farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Öncelikle ele alınması gereken konu antlaşmanın maddelerinin sayısıdır. Nitekim İspanya gazetelerinde yayımlanan metinde, mütarekenin 26 maddeden oluştuğu görülmektedir. Hâlbuki Mondros Mütarekesi 25 maddeden oluşmaktadır. Bu farkın nedeni, antlaşmanın 22. maddesinin iki madde halinde verilmiş olmasıdır. İspanyolca metindeki 22. ve 23. maddeler, aslında tek bir maddenin iki farklı cümlesidir⁸². İspanya gazetelerine yansıyan mütareke maddeleri ile Türkçe metin arasındaki benzerlik ve farklılıklar şu şekilde tespit edilmiştir.

Mütarekenin 1. maddesi, iki metinde de aynıdır. 2. maddede, Türkçe metinde yer alan “talep edilirse bunları taramak ve refetmek konusunda yardımcı olunacaktır” ifadesinin yerine, İspanyolca metinde “bunların kaldırılmasına yardım edilecek” denilmiş ve “talep olması şartı”ndan bahsedilmemiştir. 3-7. maddelerin Türkçe metinle aynı olduğu görülmektedir. Türkçe metinde 8. maddede yer alan “demir madenlerinin müttefiklerin kullanımına açılması” ifadesi, İspanyolca metinde yer almamıştır. 9-12. maddeler, iki metinde de aynıdır. 13. maddede ise İspanyolca metinde “askerî” ifadesinin eksik olduğu görülmektedir. İspanyolca metne göre, askerî malzemelerin Türkler tarafından tahrip edilmesi yasak değildir. Ancak orijinal metne göre bu malzemeler tahrip edilemezdi.

14. ve 15. maddeler de Türkçe metinle uyumludur. 16. maddenin yazımında “5. madde şartlara uygun olarak” tabiri İspanyolca metinde bulunmamaktadır. Bu çerçevede, İspanyolca metne göre düzeni sağlamak için yeterli miktarın nasıl belirleneceği belirsiz kalmıştır. 17. maddede, Türkçe metindeki ikinci cümle yani “Osmanlı Hükümeti, teslim emirlerine uyulmaması durumunda bu subaylarla haberleşmeyi ve yardımlaşmayı kesmeyi taahhüt eder” ifadesine, İspanyol gazetelerindeki metinde rastlanmamaktadır.

⁸¹ El Globo, 2 Noviembre 1918, s. 2; El Imparcial, 2 Noviembre 1918, s. 2; El Liberal, 2 Noviembre 1918, s. 3; El Sol, 2 Noviembre 1918, s. 5; La Accion, 2 Noviembre 1918, s. 2; La Correspondencia de España, 2 Noviembre 1918, s. 7; La Correspondencia Militar, 2 Noviembre 1918, s. 1-2; Vida Maritima, 10 Noviembre 1918, s. 5-6; La Epoca, 2 Noviembre 1918, s. 1; La Nacion, 3 Noviembre 1918, s. 2; El Siglo Futuro, 4 Noviembre 1918, s. 2; El Motin, 14 Noviembre 1918, s. 4.

⁸² “Osmanlı savaş esirleri İtilaf Devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil savaş esirleri ile askerlik çağı dışında olanların tahliyesi nazar-ı dikkate alınacaktır.” Bkz. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 73, Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I, s. 523-524; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 43.

Mütarekenin 18. ve 19. maddeleri iki metinde de aynıdır. 20. maddede metinler arasında bir farklılık göze çarpmaktadır. İspanyolca metinde, sayılan araçların “müttefiklerin kullanımına açılacağı” Türkçe metinde ise bu araçların “kullanım tarzı ile ilgili müttefik emirlerine uyulacağı” belirtilmektedir. Orijinal metne göre, mütareke ilgili araçların müttefiklerin kullanımına açılmasını öngörmemektedir. Ancak bununla birlikte, bu konuda bir emir gelmesi durumunda, bu araçların müttefiklere kullanandırılması konusunda bir zorunluluk olabilecekti. İspanyolca metne göre ise mütareke hükmü gereğince müttefikler sayılan araçları kullanabileceklerdi.

21. madde incelendiğinde, Türkçe metinde yer alan “Nezaret” kelimesinin İspanyolca metinde “Ministro, yani Nazır” olarak yazıldığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, İspanyolca metinde yer alan 22. ve 23. maddeler, Türkçe metinde 22. maddede bir arada yer almaktadır. İçerik olarak iki metindeki bilgi farklılığı olduğu da tespit edilmiştir. İspanyolca metinde yer alan “Askerlik çağı geçmiş sivil esirler” ifadesi, Türkçe metinde “Sivil savaş esirleri ve askerlik çağını geçmiş olanlar” olarak belirtilmiştir. İlk ifadeye göre, askerlik çağı içerisinde bulunan sivil esirlerin serbest bırakılması mümkün olamayacaktır. Ancak Türkçe metne göre, bütün sivillerin serbest bırakılacağı sonucuna ulaşılır. İspanyolca metinde, 22. Maddenin iki parça halinde verilmesi nedeniyle, sonraki maddelerin numaralarında da farklılıklar oluşmuştur. Türkçe metindeki 23-25. Maddeler ile İspanyolca metindeki 24-26. Maddelerin içeriğinin aynı olduğu sadece madde numaralarının değiştiği tespit edilmiştir⁸³.

Antlaşma metinleri karşılaştırıldığında genel itibariyle metinlerin aynı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, bazı kelime farklılıkları ve bazen de kelime eksiklikleri maddelerin anlamlarında farklılıklar yaratmaktadır. Bunun en bariz örneği Türk savaş esirleri ile ilgili maddede görülmektedir. Antlaşmalar arasında farklılık görünen diğer bir hususun da madde sayılarıdır. İspanyolca metinde, orijinal metindeki 23. madde iki parça halinde aktarılmış ve 25 maddelik antlaşma 26 maddeymiş gibi kamuoyu ile paylaşılmıştır.

⁸³ Karşılaştırmada kullanılan Türkçe metinler için bkz. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 73, Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I, s. 523-524; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 43; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. III/ 4, s. 742-746.

1.2. Ateşkesle İlgili Yorum ve Değerlendirmeler

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması haberi, Avrupa ve İslam Dünyası'nda farklı tepkilerle karşılanmıştır. İspanyol basınında, bu tepkileri ele alan pek çok haber bulunmaktadır. Bununla birlikte, mütareke şartlarına ilişkin farklı yorum ve görüşler de İspanyol gazetelerine yansımıştır. Mütarekenin imzalanması ile ilgili İspanyol gazetelerinde yer alan ilk yorum, *La Nacion* gazetesinin 1 Kasım tarihli nüshasında yapılmıştır. Türkiye'nin savaş sırasında, dâhili karmaşalarına rağmen insanüstü bir mücadele verdiğinin belirtildiği haberde, Türklerin özellikle müttefiklerin bütün güçleriyle saldırıya geçmesinin ardından ayrı bir ateşkes antlaşması elde etmek için büyük mücadele verdikleri ifade edilmiştir. Savaş sırasında Türkiye'nin Çanakkale boğazını müttefik gemilerine kapatarak ve Rusya'yı saf dışı bırakarak, görevini başarıyla tamamlamış olduğuna da vurgu yapılıyordu⁸⁴. *La Nacion* gazetesinde yayınlanan bu ilk yorumda, Türkiye'nin savaşta gösterdiği gayretlerin yeterli olduğu ve kendisine yüklenen misyonu başardığının ifade edilmesi, bu değerlendirmenin belki de en çarpıcı kısmını oluşturuyordu. Bu değerlendirmeyle *La Nacion* gazetesi, Türkiye'ye “adeta savaşın kazanan tarafı” gibi muamele etmiş görünüyordu.

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmesi, bazı gazetelerde, *Türkiye ve Avusturya-Macaristan, Almanya'yı yalnız bıraktı* şeklinde yorumlanmıştır. Bu haberlerde, birkaç aydan beri “kaçınılmaz olarak görülmesi nedeniyle” Türkiye'nin savaştan çekilmesinin büyük bir olay olmadığı ancak bu olayın savaşın tüm tarafları açısından yaratacağı siyasî ve askerî önemli sonuçlar olacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin savaştan çekilmesi, müttefiklerin Rusya'ya ulaşmasını, Rusya'da barışı ve düzeni sağlamak için bütün güçleriyle yardım etmelerini ve Romanya'nın bağımsız olmasını da beraberinde getirecekti. Artık, uzun zamandan beri Avrupa'yı aşağılayan “*laik Türk tiranlığı*” ortadan kaybolmuştu ve yeniden başını göstermesine izin verilmeyecekti⁸⁵. Haberde her ne kadar Türkiye müttefiklerini yalnız bıraktı şeklinde bir yorumlama yapılmış olsa da ilk olarak Avusturya-Macaristan ve ardından da Almanya,

⁸⁴ *La Nacion*, 1 Noviembre 1918, s. 2.

⁸⁵ *La Accion*, 1 Noviembre 1918, s. 2; *La Correspondencia de España*, 1 Noviembre 1918, s. 7.

henüz Türkiye ateşkes ve barış girişimlerine başlamadan⁸⁶ Amerikan Başkanı Wilson'a barış taleplerini iletmişlerdi.

La Nacion gazetesinin 1 Kasım tarihli nüshasında, Türkiye'nin savaştan çıkışının sonuçları tartışılmıştır. Habere göre, İstanbul hiç şüphesiz Bulgaristan'daki İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilecekti. Bir müttefik donanması muhtemelen Çanakkale Boğazı'ndaki mayınlar temizlenir temizlenmez Karadeniz'e girecekti. Bu sayede, önceden Rusya'ya ait olan ancak daha sonra Almanların eline geçen Rusya ve Romanya kıyıları, Karadeniz donanması sayesinde özgürlüğüne kavuşturulacaktı. Sözü edilen donanma iki dretnot ve çeşitli başka gemilerden oluşacaktı ve *Goben* zırhlısı da bu donanmaya eklenebilecekti. Bir deniz savaşı yaşanma ihtimali vardı, bu nedenle müttefikler boğazlara sadece denizaltı göndermekle de yetinebilirdiler. Karada ise, Türkiye'nin ve Avusturya-Macaristan'ın savaştan çekilmeleri Almanya'yı yalıtılmış ve müttefiklerle kuşatılmış bir hale getirmişti. Bu durumda, müttefikler büyük birliklerle Saksonya ve Bavyera sınırlarındaki veya diğer cephelerdeki savaşa son verebileceklerdi. Almanya'nın durumu, umutsuzluktan savunmasızlığa dönüşecekti⁸⁷. Haberde, İstanbul'un işgal edilmesine ve Almanya'nın mağlup edilmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Mütareke metninde herhangi bir bilgi olmamasına rağmen İngilizlerin İstanbul'u işgal edeceklerinin söylenmesi de dikkat çekicidir. Ve dahası konuyla ilgili beklenti ve niyetlerin de habercisidir.

Türkiye'nin müttefiklere teslim olmasının yorumlandığı diğer bir haber, *La Epoca* gazetesinin 1 Kasım nüshasında yayımlanmıştır. Haberde, mütarekenin imzalanmasının Enver Paşa'nın ve onun Alman taraftarı takipçilerinin yönetimlerinin de sonunu getirdiği, İngilizlerin bu mühim olayı büyük sevinçle karşılayacakları ve bu olayın önemli sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. Habere göre, İngiltere Ruslarla yeniden irtibat kuracak ve Rusya'nın finansal, ekonomik, sosyal ve siyasi yeniden yapılanmasına yardımcı olacak ve Rusya'dan yeniden buğday alabilecekti. Ayrıca, Romanya'nın askeri birlikleri ile de iletişim kurulacak, bu birlikler kara ve deniz savaşlarının devam ettiği diğer bölgelere aktarılabilir ve bu sayede Kayser de savaş dışı bırakılabilecekti. Türkiye'nin teslim olması ve Avusturya-Macaristan'ın bozguna uğraması, Almanya'nın yalıtılması ile

⁸⁶ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 5-8; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4 , s. 701.

⁸⁷ *La Accion*, 1 Noviembre 1918, s. 6. Aynı haber ertesi günkü gazetelere de yansımıştır. Bkz. *La Correspondencia de España*, 2 Noviembre 1918, s. 7; *El Imparcial*, 2 Noviembre 1918, s. 1.

sonuçlanacaktı⁸⁸. Bu yorumlarda İngilizlerin Rusya'nın bir dostuymuş gibi belirtilmesi tuhaftır. Zira Bolşevik Rusya bu sırada hiçbir Avrupa devleti tarafından tanınmamaktadır⁸⁹. Bu durum göz önüne alındığında, İtilaf devletlerinin Rusya'ya yardım gibi bir amaçlarının olmadığı açıktı.

2 Kasım tarihli *El Heraldo de Madrid*'de yayımlanan haberde, Mondros Ateşkesi'nin maddeleri sıralandıktan sonra bu maddelerin yorumlaması yapılmıştır. Buna göre, bu ateşkes ile Romanya ve Rusya'daki Don bölgesiyle direkt iletişimin açılması sağlanmaktaydı. Türkiye, “eski dostlarına (İngiltere ve Fransa'ya) ihanet ederek”, Almanların yanına geçmesinin cezasını çekiyordu. 1886'da Türkiye, İngilizlerin Almanlar gibi kendilerini istismar etmeyeceklerini bildiğinden, Almanya ile dostluğunu İngiltere'ye kaydırmıştı. İngiltere, zor zamanlarda onun dostu olmaya devam etmişti. Haberde, İngiliz bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Nitekim habere göre, Türklerin zalimliklerinin zirvede olduğu dönemde bile İngiltere, dostane bir müdahale ile durumu düzeltmeye çalışmıştı. Türkiye'nin savaştan çekilmesi, İngilizlerin kuvvetlerinin Batı Cephesi'ne geçmesinin bir sonucuydu. İlk başlarda Türk kuvvetleri İngilizlere karşı başarı sağlamış olsalar da, gerek Fransız kuvvetlerinin ve az da olsa Kafkasya'daki Rusların desteği ve gerekse İngiltere ve kolonilerinden takviye kuvvetlerinin gelmesi üzerine Türkler her cephede mağlup olmuşlardı. Tartışmalı Gelibolu seferi, Türk kuvvetlerinin büyük kısmının yarımada alıkonulmasını sağlayacaktı ve böylece Rusya, Kafkasya'da ilerleyebilecekti. Türkler, yarımada hiçbir zaman büyük kayıplar vermemişti. Bu nedenle, Gelibolu seferinin meyvelerinin bu mütareke ile toplandığı söylenebilirdi. Antlaşma ile Karadeniz'in müttefik donanmalarına açılması ve Boğazların silahsızlandırılarak işgal edilmesi, Rusya'nın yeniden doğuşu anlamına gelebilecekti. Almanların Romanya'yı işgali de engellenebilecekti ve bu olayın Ukrayna'daki yankısı da ilginç olacaktı. Mondros Mütarekesi ile Almanya'nın Berlin-Bağdat nüfuz yolu ve Almanya'nın Doğu'ya nüfuz etmeye yönelik tüm planları imha edilmiş oluyordu. Yorumun devamında, İngiliz Savaş Kabinesi'nden Mr. Barnes'ın açıklamalarına da şu şekilde yer verilmiştir:

⁸⁸ La Epoca, 1 Noviembre 1918, s. 3.

⁸⁹ “Sovyet Hükümeti'nin otoritesi birkaç merkezden öteye gidemiyordu. Bu nedenle 1918-1920 yılları arasında büyük bir mücadele verilmesi gerekmişti.” E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi, c. I (1917-1923)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 240.

"Ateşkesi daha önceden imzalayabilirdik çünkü Türkler 15 günden fazla bir süre önce bizden talepte bulunmuştu. Türkler bize barış teklifinde bulundu ancak o sıralar gelecekte Arabistan'da kurulacak ve Araplar tarafından yönetilecek bağımsız Arap devletinin başkenti olacak Halep'e doğru ilerlemekteydik. Halep'i ele geçirene kadar, Türklerle savaşa son vermek için acelemiz yoktu. Bir süredir savaş gemilerimizi Çanakkale Boğazı'nın girişinde topluyoruz ve eğer boğazı geçemezlerse, kısa süre sonra geçecekler. Çanakkale Boğazı'nın açılmasını, Karadeniz'e girişi ve Tuna'ya çıkılarak Almanlara saldırılmasını hiç bir şey engelleyemez. Almanlar topraklarını korumak istiyorlarsa, kuvvetlerini Batı Cephesi ile Çanakkale'yi geçmemizin bir sonucu olarak çalacağımız Almanya'nın arka kapısı arasında bölmek zorunda kalacaklarından korkunç bir perspektife sahip olacaklar.⁹⁰"

Mr. Barnes'ın açıklamaları oldukça dikkat çekicidir. Nitekim müttefiklerle Osmanlılar arasındaki savaş durumu daha erken bitebilecekken, büyük devletler arasında daha önceden imzalanmış olan gizli antlaşmaların yürürlüğe sokulabilmesi ve bir Arap devletinin kurulabilmesi için Halep'in ele geçirilmesinin beklendiği itiraf edilmiştir. Bununla birlikte, Boğazların geçilmesi arzusunun temel sebebinin İspanyolların yorumladığı gibi Rusya'ya yardım olmadığı ve Almanya'nın arkadan vurulmasına yönelik bir arzu olduğu görülmektedir.

Mütarekenin imzalanmasının müttefik sömürgelerinde nasıl karşılandığına ilişkin *El Sol* gazetesinde yayımlanan 2 Kasım tarihli yorumda, Türkiye ile bir ateşkes antlaşması imzalanmasının müttefik devletlerin kolonilerinde büyük coşkuyla karşılandığı ve bu kolonilerin Türklerin teslimiyet şartlarının öğrenilmesini büyük bir sabırsızlıkla beklendiği ifade edilmiştir⁹¹. Özellikle İngiliz hâkimiyetindeki Hint Müslümanları, siyasî olarak tabi oldukları devletle, dinî açıdan bağlı oldukları Hilafet makamını elinde bulunduran devletin savaşının son bulmasını istiyorlardı. Milli Mücadele dönemi incelenirken bahsedileceği üzere, Hint Müslümanları iki ülke karşı karşıya geldiğinde çatışmayı engellemek için girişimlerde bulunacaklardı.

⁹⁰ El Heraldo de Madrid, 2 Noviembre 1918, s. 1; El Pais, 2 Noviembre 1918, s. 1; La Correspondencia de España, 4 Noviembre 1918, s. 1.

⁹¹ El Sol, 2 Noviembre 1918, s. 4.

Bulgaristan'ın ardından Türkiye'nin de savaştan çekilmesi, *El Dia* gazetesinde yer alan 2 Kasım tarihli haberde, savaşın sonunun yaklaştığı şeklinde yorumlanmıştır. Haberde, Türkiye'nin İngiltere'nin Akdeniz donanması kumandanı ile çok külfetli olmayan bir ateşkes antlaşması imzalayarak hızlı bir sonuca ulaşmak istediği belirtilmiştir. Habere göre, her ne kadar Koramiral Calthrop (Calthorpe'un ismi yanlış yazılmış) mütarekeyi bütün müttefikler adına imzalamış olsa da bu ateşkese şüphe ile bakılması gerekiyordu. İngiltere, bu ateşkesin baş aktörüydü ve bu nedenle de ateşkesten en çok faydalanacak olan tarafın da İngiltere olması kaçınılmazdı⁹². Mondros Mütarekesi, İngiliz donanmasına Marmara Denizi, Boğaziçi ve Karadeniz'e serbest geçiş hakkı sağlamıştı ve bu nedenle Rusya, artık müttefiklerin himayesinde olacak ve Ukrayna'dan çekilmek zorunda kalacaktı. İmzalanmasından bir hafta geçmeden Almanya'yı Avrupa'nın hâkimi yapan Brest-Litovsk Antlaşması'nın gölgesi bile kalmayacaktı. German emperyalizmi artık parçalanmıştı⁹³. Habere göre, Rusya İtilaf devletlerinin dostuydu ve ona yardım edilebilecekti. Ancak bu sıralarda Rusya'nın kalkındırılmasına yönelik herhangi bir adım atılmamış ve hatta Rusya mütareke sonrasındaki Osmanlı Devleti'ni paylaşma planlarına bile dâhil edilmemiştir.

Ateşkesin değerlendirmesinin yapıldığı, *La Epoca*'nın 2 Kasım tarihli haberinde, Türkiye'nin ateşkes imzalamak için kabul ettiği şartlar göz önüne alındığında Osmanlı gücünün artık tamamen sona erdiğinin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Değerlendirmeye göre, Boğazların ve Tuna bölgesinin müttefiklerin ulaşımına açılması, Almanya'nın Karadeniz donanmasını işlevsiz hale getirmişti. Almanya'nın Mezopotamya, Kafkasya, Filistin ve Suriye'ye yayılma amacıyla, Hamburg-Bağdat demiryolu⁹⁴ ekseninde ortaya çıkan "Doğu'ya Yöneliş" politikası, Türkiye'nin savaştan çekilmesi ile çökmüştü. Enver Paşa'nın askeri cesareti, Von der Goltz'un ve Liman von Sanders'in organizasyonu Türkiye'yi kurtarmaya yeterli olmamıştı. Türkiye, büyük bir binanın tepesinde aşağı düşmek üzere olduğu zamanlarda kendisini pek çok kez kurtarmış olan geleneksel İngiliz dostu politikasına dönecekti. Bununla birlikte, İslam Dünyası'nda barışı sona erdirmeye çalışmaları ve büyük sorunlar yaratmaları da mümkündü. İngiliz basınında değinilen İstanbul'un uluslararası hale gelmesi konusunun nasıl sonuçlandırılabilceğinin

⁹² El Dia, 2 Noviembre 1918, s. 1.

⁹³ El Liberal, 2 Noviembre 1918, s. 2.

⁹⁴ Haberde Hamburg-Bağdat demiryolu olarak verilen Berlin-Bağdat hattı, Alman kapitalist emperyalizminin ilk zaferi ve Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 10.

sorgulandığı haberde, provası yapılan tek uluslararasılaştırmının Tanca'da olduğu ve sonucun da gurur verici sayılamayacağı vurgulanmaktadır. İstanbul'un durumunun yanı sıra iki büyük sorun daha bulunmaktaydı: Osmanlı Devleti'nin gelecekteki rejiminin ne olacağı ve Rusya'nın dâhili ve haricî iflası⁹⁵. Bu değerlendirmenin İngiliz bakış açısına göre yapıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, gazetenin haber kaynağının Londra muhabiri olmasıdır. Londra muhabiri, içerisinde bulunduğu siyasî ortamdan etkilenecek, o çerçevede yorum yapmıştır.

İngiliz basınının Mondros Mütarekesi hakkındaki yorumları da İspanyol basınına yansıyan konular arasındadır. *El Liberal*'in 2 Kasım tarihli haberinde, *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The Birmingham Post* ve *The Liverpool Post* gazetelerinde ateşkesle ilgili yapılan yorumlara yer verilmiştir. *The Times*'a göre, Türkiye ile yapılan ateşkesin ilk sonuçlarından biri, Karadeniz'de deniz savaşı olabilirdi. Türkiye'yle imzalanan ateşkes antlaşmasının koşulları, müttefikler tarafından da kabul görmüştü. Çanakkale Boğazı'nın uluslararası garanti altında bütün ülkelerin gemilerine ve ticaretine açılması, Wilson'un programının 12. maddesini de oluşturmaktaydı. Türkiye'nin himayesindeki şanssız ırkların özgürleştirilmesi, gerek müttefik kuvvetleri tarafından ve gerekse imzalanan ateşkes antlaşmasının şartlarıyla sağlanmış oluyordu. Arabistan, Filistin, Suriye ve Mezopotamya bölgelerinin laik boyunduruktan kurtarıldığı ve en çok acı çeken Ermeni milletinin ise yakın zaman içerisinde eşit bir şekilde tam bir bağımsızlığa kavuşturulacağı da haberde aktarılmaktaydı. *The Daily Telegraph*'taki yoruma göre, Osmanlı hükümetiyle yapılan ateşkesin bazı maddeleri sayesinde, müttefikler, Türkiye politik hayatına baskı uygulama şansı elde etmişti. Avrupa, 460 yıl sonra, barbarların yarattığı utançtan kurtulmuş oluyordu. Medeniyetin başkenti olan şehir, kaybolmaya yüz tutmuştu. Pek çok neslin beklediği an gelmişti. Birkaç gündür Türklerin boyun eğmesi bekleniyordu. İngiliz donanmasının Haliç'e doğru hareket etmesi, Almanya'nın savaşı kaybettiğinin göstergesiydi. Gelibolu'nun kahramanlarının öcü alınıyordu. *The Birmingham Post*'ta yer alan yorumda Türkiye'nin çılgınlığının imparatorluğun batmasıyla sonuçlandığı ve Avrupa siyasetini rahatsız eden bir unsurun ortadan kaybolduğu belirtilmekteydi. Son olarak *The Liverpool Post*'tan yapılan alıntıda, İstanbul'un Amerika'nın koruması altında uluslararası hale getirileceğinin ileri sürüldüğü ifade edilmiştir⁹⁶. Haberde en dikkat çeken husus, Anzakların Gelibolu kahramanları

⁹⁵ La Epoca, 2 Noviembre 1918, s. 1.

⁹⁶ El Liberal, 2 Noviembre 1918, s. 1; La Nacion, 2 Noviembre 1918, s. 7.

olarak işlenmesi ve mütareke sonucunda onların intikamının alındığının belirtilmesidir. Bununla birlikte, Türkler barbar bir millet olarak gösterilmektedir. Tabii ki bu değerlendirmeler İngiliz basını tarafından ve İngiltere kamuoyunda savaşı meşrulaştırmak üzere yapılan söylemlerdir. *El Liberal* ve *La Nacion* gazeteleri sadece bu haberleri aktarmış ancak konuyla ilgili yorum eklememişlerdir.

Alman, İngiliz ve Fransızların mütareke ile ilgili görüşleri, *La Accion*’un 2 Kasım tarihli haberinde verilmiştir. Buna göre, Almanlar, Türkiye’nin kendini zor bir duruma soktuğunu düşünüyorlardı. Almanlara göre, Türkiye, başkentini ve boğazları korumak için Alman güçlerinin de yardımlarıyla büyük bir mücadele vermiş ve ateşkes antlaşması müzakerelerini ertelemiştir. Buna rağmen, Türk Hükümeti, direnmeyi bırakarak Almanya’dan ayrılmayı uygun gördüyse, onu kararından vazgeçirmek için yapılabilecek bir şey yoktu. Türkleri suçlamak da adil olmayacaktı. Fransızlara göre, Almanya, Türkiye’nin savaştan çekilmesiyle son müttefikini de kaybetmişti. Müttefiklerin Doğu Cephesi’ndeki deniz ve kara kuvvetleri Mondros Mütarekesi sayesinde özgür kalmıştı ve Almanya’nın barışa yanaşmaması durumunda bu kuvvetlerin de yardımıyla Almanya’ya öldürücü darbe vurulabilecekti. Ayrıca Türkiye’nin eski müttefiklerine takip etmek zorunda oldukları bir yol göstermişti. Artık Almanya ve Avusturya’yla bir ateşkes imzalanması veya bu iki devletin savaşta mağlup edilmeleri durumunda, kendilerine Bulgaristan ve Türkiye’ye davranıldığı gibi davranılamayacaktı. İngilizlere göre ise, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki bütün Almanların kovulması ve bütün Alman nüfuzunun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak İngilizler bu iş için Türklere güvenmiyorlardı. Onlara göre bu iş, kendi gözetimleri altında ve belirli bir süre içerisinde tamamlanmalıydı. Türkiye’ye karşı harekâtın son evresi, sadece İngilizlerin eseri idi. Şahıs olarak ise bu eser, ateşkesin imzalanmasını sağlayan, Doğu’daki askeri zaferlerde Hint ve İngiliz birliklerini yöneten Koramiral Calthorp’undu⁹⁷. Fransız kamuoyu, Türkiye’nin savaştan çekilmesini, Sovyetler üzerinden Almanya’ya karşı yeni bir cephe açılmasına olanak sağlayacağını düşündükleri için coşkuyla karşılamıştı⁹⁸. Müttefikler, Sovyetler üzerinden yeni bir cephe açabilecekleri ve Türkiye ile savaşan ordularını Almanların üzerine gönderebilecekleri düşüncesiyle mütarekenin imzalanmasını Almanya’yı mağlup etmek için büyük bir fırsat olarak görüyorlardı.

⁹⁷ Calthorpe’un ismi bu haberde de yanlış yazılmıştır. *La Accion*, 2 Noviembre 1918, s. 2.

⁹⁸ *La Nacion*, 4 Noviembre 1918, s. 7.

İngiliz Hükümeti'nin üyesi Bay Barnes ile Türkiye'nin savaştan çekilmesi konusunda yapılan bir röportaj 2 Kasım tarihli *La Epoca* gazetesine yansımıştır. Bay Barnes, sonunda Türkiye'yi savaş dışı bıraktıklarını ve bir savaş filosunu Çanakkale Boğazı'na göndereceklerini söylemiştir. Barnes, İngiliz donanmasının zaten bir süredir Çanakkale açıklarında toplanmış olduğunu, kendilerine ilerleme emri verildiğini ancak bunu hemen değil bir süre sonra gerçekleştireceklerini belirtmiştir. Konuşmasının devamında, bu filonun Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e ve Almanya'nın arka kapısı olan Tuna bölgesine ulaşmasını kimsenin engelleyemeyeceğini, bu sayede de Almanya'nın hem Batı Cephesi'nde daha fazla baskı hissedeceğini ve hem de kuvvetlerini ikiye bölmek zorunda kalarak savaştan çekilmek zorunda kalacağını vurgulamıştır⁹⁹. Ertesi günkü haberlerde de müttefiklerin askeri yetkililerinin ateşkesin sonuçları ile ilgili yorumları aktarılmıştır. Buna göre, Türkiye ile yapılan ateşkes ciddi siyasi sonuçlar doğuracak ve yankıları da özellikle İtilaf Devletleri'nin Müslüman tebaası için oldukça derin olacaktı. Müttefik kuvvetlerin safında başarılı bir şekilde savaşan Kuzey Afrika'daki Müslüman askerler ile fedakârlık ve bağlılıklarını pek çok kez kanıtlayan Kuzey Afrika devletlerinin yerli halkları Fransızlar tarafından kutsanacaktı. Bundan sonra hiçbir Müslüman İtilaf Devletleri'ne karşı savaşamayacaktı. Aksine sayısız Müslüman, “*hak, adalet ve özgürlük kuvvetleri*” ile birlikte savaşacaklardı. Almanya'nın Müslümanları müttefiklere karşı kışkırtmaları ve müttefiklerin kolonilerinde karışıklık çıkarma amaçları, büyük bir utançla sonuçlanmıştı¹⁰⁰. Habere göre, Almanya, Osmanlı hilafetini, dünya Müslümanları kendi saflarına çekebilmek için kullanıyordu. Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi ile bu imkândan da mahrum kalmıştı.

Mütareke ile ilgili İngiliz Dışişleri Bakan Yardımcısı Lord Robert Cecil'in görüşleri de 3 Kasım tarihli haberlerde aktarılmıştır. Lord Cecil, basında yer alan Türkiye ile yapılan ateşkesin gizli maddelerinin de olduğuna ilişkin haberler üzerine yaptığı açıklamada, İngiliz Hükümeti ile Türkiye arasında hiçbir gizli anlaşmanın olmadığını vurgulamıştır. İmzalanan ateşkesin zaten yayınlanmış olan maddelerinin, Türkiye'ye Ermenistan, Suriye, Filistin ve Arabistan üzerinde hiçbir egemenlik hakkı tanımadığını ifade eden Cecil, aksine maddelerden birinin direkt olarak Ermenilerin özgürlüğü ve korunmasına

⁹⁹ La Epoca, 2 Noviembre 1918, s. 1.

¹⁰⁰ El Dia, 3 Noviembre 1918, s. 2; El Heraldo de Madrid, 3 Noviembre 1918, s. 1; El Pais, 3 Noviembre 1918, s. 2; El Sol, 3 Noviembre 1918, s. 5; La Accion, 3 Noviembre 1918, s. 2; La Epoca, 3 Noviembre 1918, s. 2.

ilişkin olduğunu belirtmiştir. Cecil, Türk basınının müttefiklerin hiçbir Osmanlı toprağını işgal etmeyeceklerine ilişkin açıklamalarının doğru olduğunu ve müttefiklerin boğazlar dışında bir bölgeyi işgal etmeyeceklerini de eklemiştir¹⁰¹. Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un Avam Kamarası'nda mütarekenin açıklamalarını yaptığı sırada gelen bir soru üzerine, Türkiye ile planlanan anlaşmanın, ateşkesin koşullarında belirtildiği gibi olduğunu ancak ülkelere dönecek müttefik esirlerin İstanbul'da toplanmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Balfour, Ermenistan konusunda ise İngiliz politikası için çok önemli bir nokta olan bu şanssız ülkenin özgürleşmesini her zaman arzu ettiklerini ve Osmanlı tiranlığından bu özgürleşmenin gerçekleşmesini mutlak surette beklediklerini ifade etmiştir¹⁰². Esirlerle ilgili diğer bir haberde, Türklerin savaşın başından beri esir ettiği İngiliz askeri sayısının 16.583 olduğunun düşünüldüğü, bunların 3290'ının öldüğünden ve kalanının ise zor koşullar altında acı çektiklerinden emin olunduğu belirtilmiştir. Bu esirlerin kendilerinden hiç haber alınamayan 2222'sinin ise nerede olduğu bilinmemektedir¹⁰³. Mondros Mütarekesi'nin gizli maddeleri olduğuna ilişkin söylentiler Balfour ve Lord Cecil tarafından reddedilmekle birlikte ikisinin de Ermenistan'ın özgürleştirileceği vurgusu yapmaları, İngiliz Hükümeti'nin bu konuda kesin kararını verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte ilerleyen süreçte İspanyol basını üzerinden de görüleceği üzere bu konuda herhangi bir plan veya yöntem belirlenmemiş ve sadece Ermenilerin bağımsız olmaları konusu kesinleştirilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin değerlendirildiği *La Correspondencia de España* gazetesinin 3 Kasım tarihli haberinde, Türkiye'nin bu ateşkes ile tamamen müttefiklerin ellerine düştüğü, bağımsızlığının ortadan kalktığı ve Almanya'nın köleleri olan Jöntürklerin kendi ülkelerinin celladı oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca, Jöntürklerin saçma bir Turancılık rüyaları olduğu ve bu rüyanın müttefik donanmalarının Marmara Denizi'ne girişleri ile sona erdiği de haberde belirtilmiştir¹⁰⁴. 4 Kasım tarihli *El Siglo Futuro* haberinde, hiç şüphesiz Ön Asya'daki Türk egemenliğinin sonsuza dek yok olduğu ve İstanbul'da ve halen Avrupa Türkiye'sini oluşturan küçük kara parçasında nasıl bir yönetim olacağının bilinmediği ifade edilmiştir. İstanbul'u bekleyen gelecek ile ilgili yorum yapmanın henüz mümkün olmadığının belirtildiği haberde, müttefiklerin her halükarda Doğu'da baskın

¹⁰¹ El Heraldo de Madrid, 3 Noviembre 1918, s. 1; El Liberal, 3 Noviembre 1918, s. 3; El Sol, 3 Noviembre 1918, s. 7; La Accion, 3 Noviembre 1918, s. 2; La Correspondencia de España, 3 Noviembre 1918, s. 7.

¹⁰² El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1918, s. 3.

¹⁰³ El Liberal, 20 Noviembre 1918, s. 3.

¹⁰⁴ La Correspondencia de España, 3 Noviembre 1918, s. 1.

bir faaliyet yürüteceğinin de aşikâr olduğu vurgulanmıştır¹⁰⁵. Haberler, çok erken tarihli olmalarına rağmen mütarekenin Türkiye'nin bağımsızlığını ortadan kaldıracağını ve Anadolu'daki Türk egemenliğini tamamen sonlandıracağını ifade edilmesi, oldukça uçuk değerlendirmeler olmuştur. Nitekim henüz işgaller bile başlamamıştı ve ne olacağını ve nerelerin işgal edileceğine henüz müttefikler tarafından karar verilmemişti.

Türkiye'nin savaştaki durumunun ve mütarekenin değerlendirildiği *La Nacion* gazetesinin 4 Kasım tarihli haberinde, “*Hasta Adam*”ın Çanakkale, Kafkasya ve Mezopotamya'daki başarılarıyla tüm dünyayı şaşkına çevirdiği ve bu başarılar sırasında Türkiye'nin yeniden parlak bir şekilde doğuşunun beklendiği ancak savaşın uzamasının Türkiye'nin uzun bir savaşı yürütmeye muktedir olmadığını ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Yoruma göre, Türkiye'nin bunun için yeterli organizasyonu, bağlılığı ve azmi yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nun halkı çok heterojendi ve çıkarları da birbirleriyle çatışmaktaydı. Dahası, aynı Türk halkı arasında her zaman Batılı kuvvetleri destekleyen kuvvetli bir grup vardı ve savaşın belirsiz bir süre uzaması yüzünden eğilimlerini açıklamaları kaçınılmazdı. Bu gruba göre, imparatorluğun bütünlüğünün korunması için gerekli olan barışın, iki yıl önce Bethmann Hollweg¹⁰⁶ ilk kez barış teklifi yaptığı zaman sağlanması gerekiyordu. Sonraki iki yıllık süre, yoksunluklar ve uyum eksikliği ülkeyi yormuş ve Yanki imparatorunun bitmeyen parası savaşı sonlandırmıştı. Türkiye koşulsuz bir şekilde teslim olmuştu. Müttefikler kısa süre içinde Akdeniz'le Karadeniz'i bağlayan Çanakkale ve İstanbul boğazlarına girecekler, donanmalarını Karadeniz'e taşıyabilecekler ve Güney Rusya'ya yeni bir sefer yapabileceklerdi. Muhtemelen kısa süre içerisinde İngiliz ve Yanki bandıralarının Sivastopol ve Odesa üzerinde dalgalandığı görülecekti. Maksimalistler belki de yeni bir cepheyi savunmak zorunda kalacaklardı ve bu tehlike resmi bir Rus-Alman ittifakı da doğurabilirdi. Elbette, Türkiye, Ermenistan, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya gibi bütün heterojen eyaletlerini kaybedecekti. Belki de Brest-Litovsk ile kazandığı topraklardan da çekilecek ve Bakü'nün çok zengin petrol, magnezyum ve petrol madenleri müttefikler tarafından işgal edilecekti. Türkiye

¹⁰⁵ El Siglo Futuro, 4 Noviembre 1918, s. 3.

¹⁰⁶ Alman ve İngiliz hükümetleri arasında barış konusunun tartışıldığı bir dönemde, Bethmann Hollweg, Almanya'nın askerî üstünlüğünün kabul edilmesi durumunda barış görüşmelerine başlanabileceğini ifade etmiştir. Bethmann Hollweg, Reichstag'daki konuşması sırasında, Almanya ve müttefiklerinin işgallerinin İtilafçılar tarafından tanınması durumunda müzakerelere girişilebileceğini söylemiştir. Bkz. Mustafa Göleç, “Sulh-i Münferit”ten “Bitarafların Tavassutu”na: Servet-i Fünun Mecmuasına Göre Birinci Dünya Savaşında Almanya ve Müttefiklerinin Sulh Stratejileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXXVI, 2014, s. 364-365.

parçalanarak muhtemelen Ön Asya'ya kadar küçülecek ve hatta İzmir Yunanistan'a ve Adana, Konya ve Bursa gibi bazı vilayetler de İtalya'ya bırakılacaktı. XVII. yüzyılda Viyana kapılarına dayanan Türk İmparatorluğu'nun nüfusu, gelecekte sadece 5-6 milyona düşecekti. Muhteşem Süleyman'ın eseri, Sultan VI. Mehmed'in yönetiminde belki de sonsuza dek düşmüştü¹⁰⁷. Haberde, oldukça önemli bir tespit bulunmaktadır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile ilgili henüz herhangi bir karar olmamasına rağmen, mütarekenin imzalanmasından birkaç gün sonra İzmir'in Yunanistan'a verileceği ifade edilmektedir. St. Jean de Maurienne antlaşması ile İzmir, İtalyanlara bırakılmış ve 14 Ekim 1918'de bu antlaşmanın geçerli olmadığı ilan edilmiştir. İzmir bölgesinin Yunanistan'a verilmesi kararı ise Paris Barış Konferansı sırasında kararlaştırılmıştır. Bu da İspanyolların öngörüsünü haklı çıkarmıştır.

Haftada bir yayımlanan *España* dergisinde ise, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve sonuçları ile ilgili önemli değerlendirmede şu ifadeler kullanılıyordu:

“Türkiye'nin teslimiyeti... Askeri mağlubiyetlerin yardımı sonucunda gelen Mondros Mütarekesi toptan ve kesin bir teslimiyetten daha fazlasıdır. Bu, İslami kadercilik ile açıklanabilir. Berlinli doktorların ukalalılığıyla yanlış bir azınlığa garip bir Turancılık fikri dayatıldı. Mondros Paktı bir yok oluş, bir son ve amansız bir çözülmeydi. Türkiye ölüm fermanını imzaladı. Arabistan, Filistin, Suriye, Mezopotamya, Ermenistan ve adaları kaybetti. Boğazları ve İstanbul'u kaybetti. Trakya'yı kaybetti. Geriye ne kaldı? Geriye, kızgınlıkların ve basit hayatın olduğu Anadolu kaldı. Dahası, Anadolu'da da başka nüfuz yarışlarıyla mücadele etmek zorunda kalacak. Türkiye'nin yok olacağı kesin. Türkiye saçma bir yer. Türkiye garip bir yer. Bir Avrupa ve Asya gücü olarak hareket eden Türkiye, kalıcı zaferden galvanize kadavraların diplomatik teorisine bir kurgu zaferi anlamına geliyor. Osmanlı ülkesi, çağdaşlarına ayak uyduramadı. Demokraside aciz. Meşrutiyet taraftarlığında inatçı. Sadece iyi askerler, iyi köleler ve iyi ajanları var.

İngiliz işgalindeki Mezopotamya, diriliyor. İncil'deki ahırlar gerçeğe dönüşecek. Yahudi milletin kaybedilmiş egemenliğini bulacağı Filistin'e, zengin ve çalışkan Suriye'ye, Abdülhamid'in paşaları ve Kürtler tarafından

¹⁰⁷ La Nacion, 4 Noviembre 1918, s. 5.

işkenceye uğratıldıktan sonra Jön Türkler tarafından da kurban edilen mutsuz Ermenistan'a ne demeli? Mondros ateşkesinin ilk sonuçları devasa olacak. Romanya ve Ukrayna özgür olacak. Yeniden milli yapılanmayı arzulayan Ruslar kesin ve etkili bir yardıma kavuşacak. Boğazlardan Basra Körfezi'ne uzanan Doğu, Almanların arzularına ve çıkarlarına kapalı kalacak¹⁰⁸."

Nuevo Tiempo adlı derginin Aralık sayısında yayınlanan makalede ise müttefikler ile Türkiye arasında imzalanan ateşkes antlaşmasının maddeleri sıralanmış ve ardından bu maddeler yorumlanmıştı. Yapılan yorumlarda, şartların Osmanlı gücünün tamamen teslim olduğu ve Türkiye'nin geleceğinin müttefik devletlerin inisiyatifine kaldığı anlamına geldiği vurgulanmıştır. Bu ateşkes, "Doğu'ya Yöneliş" anlayışının, Berlin-Bağdat demiryolunun, Mezopotamya, Kafkasya, Filistin ve Suriye'de Alman yayılmacılığının başarısızlığı ve sonu anlamına geliyordu. Makalede, olayın daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Alman Prensi Bülov'un Alman politikası ile ilgili şu sözleri aktarılmıştı:

"Her şeyden önce Kayser'in ve imparatoriçenin Doğu seyahatinden beri Türkiye ve İslam ile ilişkilerde şevkle hareket ettik. Bu ilişkiler doğal duygusallık değildi ancak Türkiye'nin istikrarında büyük ekonomik, askeri ve siyasi çıkarımız vardı. Ekonomik ve mali alanda, Türkiye bizim için Rodbertus ve Federico List'in açıkgozlülüğünün fark ettiği ve bizim de büyük zevkle geliştirdiğimiz zengin ve derin bir hareket alanıydı. İstenmeyen ancak imkansız da olmayan genel bir savaş durumunda, Türkiye'nin askeri gücünü de kullanabilirdik.

.....

Türkiye pek çok yıldır siyasi ilişkiler zincirimizin faydalı ve önemli bir bağlantısı oldu. Tüm bu siyasi anlayış, çöktü. Enver Paşa'nın askeri cesareti, von der Goltz ve Liman von Sanders'in organizasyonu yeterli olmadı. Osmanlı gücü devrildi.¹⁰⁹"

¹⁰⁸ España, 7 Noviembre 1918, s. 6.

¹⁰⁹ Nuestro Tiempo, Diciembre 1918, s: 113-116.

1.3. Ateşkesin Tatbikatı

1.3.1. Türkiye’yi Paylaşma Projeleri

Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişkiler tarihte hiçbir zaman dostane olmamıştır. Hristiyan ülkeler, henüz Türkler Avrupa’da toprak sahibi olmadan önce onları Orta Asya’ya sürmek konusunda pek çok anlaşmalar yapmışlardı. Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethetmesinden sonra bu planlar çerçevesinde Haçlı Seferleri gerçekleşmiş ancak başarılı olunamamıştır. Osmanlı Devleti’nin duraklama dönemine girmesinin ardından, Türkleri Avrupa’dan atma planları, Osmanlı topraklarını paylaşma projelerine dönüşmeye başlamıştır. Djuvara, I. Dünya Savaşı’na kadar Türkleri Avrupa’dan atmaya ve Osmanlı Devleti’ni paylaşmaya yönelik 92 projeden bahsetmektedir¹¹⁰. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti topraklarını paylaşma planları, ilk kez 1815’te Viyana Kongresi’nde Avusturya Başbakanı Metternich tarafından kullanılan “Şark Meselesi” tabiri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Devletin yıkılmaya yüz tutması üzerine, stratejik öneme sahip Osmanlı topraklarından pay alma çabaları, bir emperyalist güçler çatışmasına dönüşmüştür¹¹¹. Osmanlı Devleti’nin 30 Ekim 1914’te Almanya’nın safında dâhil olduğu Birinci Dünya Savaşı sırasında, bu çatışmalar yerini Osmanlı Devleti’ni paylaşma projelerine bırakmış¹¹² ve bu projeler ikili ve çoklu antlaşmalarla güvence altına alınmıştır. İlk örneği Çanakkale Savaşı sırasında, Rusya’nın Boğazları kendi payına istemesi ve İngiltere ve Fransa’nın bunu kabul ettiklerini Rus Hükümeti’ne bildirmeleridir¹¹³. İtilaf Devletleri ile İtalya arasında imzalanan 26 Nisan 1915 tarihli İstanbul Antlaşması ile On İki Ada’nın egemenlik hakları İtalya’ya bırakılmış ve bu devlete Anadolu’nun paylaşımı sırasında Akdeniz bölgesinde uygun bir pay verileceği vaat edilmiştir. Buna karşılık da İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya’nın Arabistan ve Kutsal Topraklarda kuracakları bağımsız yönetimleri kabul edecekti¹¹⁴. Avrupa devletleri,

¹¹⁰ Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 4-5.

¹¹¹ Nuri Yavuz, “Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri”, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIII/ 3 (2003), s. 90-91.

¹¹² Azmi Özcan, “Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1917-1921)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, XII/ 3-4 (1999), s. 298.

¹¹³ Bkz. Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 34.

¹¹⁴ Çağla D. Tağmat, “Trablusgarp Savaşı’ndan Lozan Antlaşması’na On İki Ada konusunda (Gizli) Görüşmeler”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVIII/ I (2018), s. 146-147; Özcan, “Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler”, s. 298.

Mondros Mütarekesi ile birlikte yüzlerce yıllık Türkleri Avrupa'dan atma hayallerini gerçekleştirme imkânını da bulmuş oldular.

Avrupa devletleri arasındaki ilk antlaşmaların ardından, 25 Kasım 1915'te İngiltere ve Fransa arasında başlayan görüşmelerin sonucunda 3 Ocak 1916'da Türkiye'yi paylaşma projelerinden en önemlisi olan Sykes-Picot Antlaşması oluşturulmuştur. Suriye, Kilikya bölgeleriyle Orta Anadolu'da bir kısım toprağı Fransız idaresine ve Irak bölgesini de İngiliz idaresine bırakan antlaşmayı¹¹⁵ müteakiben Mart 1916'da Rusya ile müzakereler başlamış ve ilk olarak Fransızlarla Ruslar arasında 26 Nisan tarihinde yeni bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Rusya, Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon'un batısına kadar Karadeniz kıyılarını alırken Fransa da Kayseri-Elazığ bölgesine egemen olacaktı. Rusya, bu toprak kazancına karşılık İngiliz-Fransız antlaşmasının içeriğini onaylayacaktı¹¹⁶. Bu gelişmelerin ardından, Rusya, sözü edilen antlaşmayı imzalamayı kabul etmiş ve 15-16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot Antlaşması onaylanmıştır¹¹⁷. Rusya'nın Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmesi ve İtalya'nın gizli antlaşmalardan haberdar olması üzerine taleplerde bulunmaya başlaması, yeni bir antlaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında Saint Jean de Maurienne'de yapılan görüşmeler sonucunda 19 Nisan 1917 tarihinde imzalanan yeni antlaşmaya göre, Mersin'in batısından başlayarak İzmir'e kadar uzanan bölge İtalya'ya bırakılmıştır¹¹⁸. İtilaf devletleri arasında imzalanan bu antlaşmalar, Paris Barış Konferansı ve Sevr Antlaşması'nın da temelini oluşturacaktır. İmzalanan bu antlaşmalar çerçevesinde, Osmanlı Devleti'ni veya İspanyol basınında geçtiği şekliyle Türkiye'yi paylaşma projeleri, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İspanyol basınına değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

İspanyol gazetelerinde Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda yer alan ilk haber, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından, 2 Kasım tarihinde yayımlanmıştır. *El Dia* gazetesinde yer alan haberde, "Türkiye'nin Paylaşılması için 100

¹¹⁵ Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s. 20; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/IV, s. 5-6.

¹¹⁶ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 35; İsmail Şahin, Cemile Şahin ve İsmail Şükür, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies*, XXXVIII, 2015, s. 255-256.

¹¹⁷ Bkz. "Sykes-Picot Agreement", <https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/wp-content/uploads/2011/08/HIST351-9.2.4-Sykes-Picot-Agreement.pdf>, Son Erişim Tarihi: 25.01.2019.

¹¹⁸ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 36; Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/ 18-19 (2009), s. 237.

Plan" başlıklı Fransız eserinden¹¹⁹ bahsetmenin anlamsız olduğu ve İmparator Jose, Kraliçe II. Catarina, Napolyon ve Çar I. Aleksander'ın planlarının herkes tarafından bilindiği belirtilmiştir. Bu nedenle de haberde sadece Türkiye'nin savaştan çekilmesi üzerine müttefiklerin savaş sırasında imzaladıkları antlaşmalara yer verileceği ifade edilmiş ve şu hususlar aktarılmıştır:

“Üçlü İttifak devletleri savaştan yıllar önce Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmaya yönelik bir program hazırlamıştı. Rusya, Çar Büyük Petro'nun amacına ulaşmak yani İstanbul'u ve Çanakkale Boğazını ele geçirmek ve böylece Akdeniz'e ulaşmak istiyordu. Ancak emellerinin İngiltere ile çakiştığını gördüğünde, gözünü Ermenistan üzerinden geçeceği İskenderiye Körfezi'ne dikmişti. İngiltere, Kahire ile Kalküta arasındaki hattı istiyordu. Bu nedenle de Filistin ve Mezopotamya'yı işgal etmesi gerekiyordu. 1907 yılındaki Rus-İngiliz antlaşmasına göre, İran'ın güneyi, İngiltere'nin çıkar alanı ve Belucistan ise İngiliz kolonisi olarak kabul edildi. Fransa, daha mütevazı idi ve Kral Aziz Luis'in geleneğini sürdürme arzusu ve Suriye Hristiyanlarının Fransa'nın koruması altında olması nedeniyle, Suriye'yi ele geçirmek istiyordu.

Savaş başladığında Rusya, Akdeniz'e ulaşmak amacıyla yeniden boğazlar üzerinde hak iddia etmeye başladı. 4 Mart 1915'te Rusya Dışişleri Bakanı Sazonof, Fransız büyükelçisi Paleologue ve İngiliz büyükelçisi Buchanan'a İstanbul, İstanbul Boğazı'nın doğu yakası, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya, Boğaziçi ile Sakarya nehri arasında kalan bölge, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki İmroz ve Taşoz adalarında Rusların haklarının onaylanmasını talep eden bir memorandum verdi. Fransız ve İngiliz hükümetleri, Rusya'nın kendilerine toprak özlemlerini gidermeye yardımcı olması şartıyla bu programa bağlı kalacaklarını bildirdiler.

Kısa süre sonra, 26 Nisan 1915'te Üçlü Antant ile İtalya arasında gizli bir antlaşma imzalandı. İtalya'nın savaşa dâhil olmasıyla sonuçlanan bu antlaşmaya göre, İtalya, Ön Asya'nın tüm güney kısmı üzerinde (Adana, Konya

¹¹⁹ Djuvara'nın yukarıda değinilen eserinden bahsedilmektedir. Eserin orijinali, Paris'te 1914 yılında basılmıştır.

bölgeleri ile İskenderiye körfezine kadarki bölge, on iki ada ve İzmir) hak sahibi olacaktı.

Bir süre sonra, Arabistan üzerindeki egemenliğini kabul ettiren İngiltere, Mekke Şerifi'ni Hicaz (İslam dünyasının kutsal yerleri) Kralı ilan etti. Ayrıca tek bir bağımsız Filistin oluşturacağını ve bu ülkeyi de Yahudilere vereceğini bildirdi.

Eğer müttefikler planlarını uygulayabilirse, Türkiye, Ön Asya'nın merkezi ile sınırlanacak. Arabistan, Suriye, Mezopotamya, Ermenistan gibi bütün heterojen ve merkezkaç topraklarını ve ayrıca büyük ölçüde Türk nüfusa sahip olan Anadolu'nun da bir kısmını kaybedecek. Müttefiklerin emperyalizmi tam olarak tatmin olacak¹²⁰.”

Mütarekenin imzalanmasının ardından, Türk sularındaki mayın, torpido ve diğer engellerin kaldırılması ile ilgili 2. madde uygulamaya konulmuştur. Çanakkale Savaşları sırasında döşediği mayınlarla birçok müttefik gemisinin batmasını sağlayan Nusrat mayın gemisi de mayın temizleme çalışmalarına katılmıştır¹²¹. Bu maddenin uygulanması ile ilgili 8 Kasım tarihli bir haberde, müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları temizledikleri, İngiliz amirallığının ateşkesin imzalanmasından kısa süre sonra boğaza çok sayıda mayın tarama gemisi gönderdiği ve bu gemilerin çalışmaya başladıkları bildirilmiştir. İngiliz ve Fransız askerlerinin Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki müstahkemleri işgal etmeye hazır olduklarının belirtilmiştir¹²². Haberden anlaşıldığı üzere, mütareke imzalandıktan itibaren kısa süre içerisinde, antlaşmanın 2. maddesi uygulanmış ve boğazların işgaline ilişkin 1. maddeyle ilgili hazırlıklar da tamamlanmıştır.

Mütarekenin ilk maddesinin tatbiki, İtilaf devletlerinin 6 Kasım tarihinde Çanakkale'deki tabyalarda Türk askeri sayısını % 10'a indirmeleri ve boğazdaki müstahkemleri işgal etmeleri ile başlamıştır. 6 Kasım'dan 12 Kasım'a kadar süren Çanakkale Boğazı'nın işgali çalışmalarında, 200 kişilik müttefik kuvveti Seddülbahir'e ve 400 kişilik bir birlik de Kumkale'ye yerleştirilmiştir¹²³. İtilaf devletlerinin savaş gemileri, 9-12 Kasım tarihleri

¹²⁰ El Dia, 2 Noviembre 1918, s. 2.

¹²¹ Mehmet Okur ve Murat Küçükuğurlu, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918-1920*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s. 20.

¹²² La Nacion, 8 Noviembre 1918, s. 5.

¹²³ Okur, *Milli Mücadele*, s. 20.

arasında Çanakkale Boğazı'ndan geçerek 13 Kasım'da İstanbul önlerine konuşlanmıştır¹²⁴. Çanakkale Boğazı'nın işgalin ardından *Los Aliados* gazetesinin 9 Kasım tarihli haberinde, Çanakkale Boğazı'nın tüm kale ve müstahkemlerinin müttefiklerin eline geçtiği ve böylece İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıştırılmak suretiyle ödül olarak müttefiklere kaldığı belirtilmiştir. Haberde, Türkiye'nin mutlak teslimiyetinin muazzam bir zafer olduğu ve müttefiklerin Sırbistan'ın topraklarını, köylerini, dağlarını ve nehirlerini yeniden fethettiği de aktarılmıştır. Habere göre, müttefiklerin Çanakkale Boğazı'nı işgal etmeleri üzerine Almanya'nın etrafındaki kemer tamamlanmış, daraltılmış ve daha etkili hale gelmişti¹²⁵. Mondros Ateşkes Antlaşması'nda yer alan ve Toros tünellerinin işgal edilmesine yönelik 10. maddenin uygulanması için çalışmalar da 4 Kasım'da başlamıştır. İtilaf devletleri, bu tarihte İskenderun'un işgal edilmesine karar vermişlerdi. Osmanlı Hükümeti'nden şehrin teslimi istenmiş ve neticede 9 Kasım'da İtilaf devletleri şehri teslim almıştır¹²⁶. İskenderun'un işgali haberi, İspanya gazetelerine 18 Kasım tarihinde yansımıştır. Haberde, Fransa'nın Suriye ordusunun şehri işgal ettiği bildiriliyordu¹²⁷. Müttefik işgalleri, Çanakkale ve İskenderun'un çatışmasız bir şekilde teslim olmalarıyla başlamıştır.

Mütarekenin tatbikiyle ilgili *La Nacion* gazetesinin 15 Kasım tarihli haberinde, İngiliz Avam Kamarası'ndaki bir vekilin, Türkiye ile barış görüşmeleri sırasında İngiltere'nin Çanakkale seferine gönderilerek ölen sayısız askerin anısına Gelibolu Yarımadası'nda bir bölge üzerinde himaye hakkı sağlaması gerektiğini ileri sürdüğü belirtilmiştir. Bunun üzerine Lord Robert Cecil, vekilin önerisini dikkate alacağını ifade etmiştir. Bir gensoruya verdiği cevapta ise İngiliz hükümetinin müttefik hükümetlerle fikir birliği içerisinde sadece Ermenilerin değil aynı zamanda Suriyelilerin, Arapların ve Türkiye'nin egemenliğinde yaşayan 2,5 milyon Yunanlının çıkarlarını korumak için mümkün olan her şeyi yapacağını dile getirmiştir¹²⁸. Lord Cecil, verdiği cevapta aslında kısa süre içerisinde başlayacak olan işgallerin de sinyalini de vermiştir.

¹²⁴ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 53; Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. I, s. 64; Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 2.

¹²⁵ *Los Aliados*, 9 Noviembre 1918, s. 9.

¹²⁶ Yahya Yılmaz, "Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVII/ 1 (2018), s. 384-386; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, s. 45.

¹²⁷ *La Epoca*, 18 Noviembre 1918, s. 2; *La Nacion*, 19 Noviembre 1918, s. 4.

¹²⁸ *La Nacion*, 15 Noviembre 1918, s. 7.

"Kutsal Topraklarda Fransiskan İspanyollar" başlıklı haberde, Madrid'e güvenilir kaynaklardan gelen son haberlerde, Türkiye ve müttefikler arasında ateşkesin sonucu olarak, Mısır, Filistin, Suriye ve Ermenistan'da bulunan dindar Fransiskan İspanyolların kendilerini Kutsal Yerlere ve Katolik Misyonlara hizmete ve ibadete adadıkları belirtilmiştir. Ayrıca, bölgede bulunan bu mezhepteki İspanyolların ailelerini rahatlatmak adına bu haberin büyük bir memnuniyetle karşılandığı da belirtilmiştir¹²⁹. 11 Haziran tarihli haberde, Kutsal Topraklardaki İspanyol Evangeliklerinin kültlerinin serbest bırakılması için İtilaf devletlerine başvurdukları, İspanya'nın dini konularda dünyada bir istisna olduğu, Türkiye ve Afrika'da bile kültlerine olan toleransın da bunun kanıtı olduğu ifade edilmiştir¹³⁰.

Mütarekenin 15. maddesinde belirtilen Bakü'nün işgali çalışmaları da kısa süre içerisinde başlamıştır. İngiltere'nin bölgedeki birliklerinin komutanı General Thomson ile Nuri Paşa arasında 8 Kasım'dan itibaren başlayan görüşmelerde, İngiliz General, Bakü'yü İngilizlerin işgal edeceğini belirtmiş ve şehrin boşaltılmasını talep etmiştir. Neticede 17 Kasım'da Türk birlikleri Bakü'yü terk etmiş ve aynı gün Thomson'un kumandasındaki İngiliz birliği, Kazak ve Ermeni kuvvetlerle birlikte Bakü'yü işgal etmiştir¹³¹. Bakü'nün işgali haberi, iki gün sonra İspanya gazetelerine yansımıştır. 19 Kasım tarihli haberde, İngiliz ve Rus askerlerinin 17 Kasım'da Bakü'yü işgal ettikleri bildirilmiştir¹³². Ertesi gün yayımlanan diğer bir haberde, İngiliz Savaş Bakanlığı'nın bildirisine yer verilmiştir. Bildiriye göre, Bakü, İngiliz-Rus müşterek ordusu tarafından işgal edilmişti. Müttefik ordu, işgal edilen yerlerde özellikle de güney bölgelerde halk tarafından iyi karşılanmıştı. Ayrıca Türk askerleri, bölgeden çekilmeden önce üç gün yağma yapmışlardı¹³³. İngilizlerin bu açıklamayı yapmalarının nedeni kamuoyunu rahatlatmak ve Türk düşmanlığını tetiklemektir. Türk askerleri aslında Azerbaycan Hükümeti tarafından ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasına yardımcı olmak için çağrılmıştı¹³⁴. Türk askerleri de misafir oldukları bir şehri yağmalamak bir kenara, Azerbaycan'a siyasî ve askerî yardımda bulunmuşlardı.

¹²⁹ El Siglo Futuro, 30 Noviembre 1918, s. 1; La Accion, 1 Diciembre 1918, s. 5.

¹³⁰ El Pais, 11 Junio 1919, s. 1.

¹³¹ Çağatay Benhür, "Türk Birliklerinin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi (1918)", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 21, 2009, s. 27; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, s. 454.

¹³² La Epoca, 19 Noviembre 1918, s. 4.

¹³³ El Sol, 20 Noviembre 1918, s. 6.

¹³⁴ Benhür, "Türk Birliklerinin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi", s. 28.

Bakü'nün 17 Kasım'da işgal edilmiş olmasına rağmen, 8 Aralık tarihli bazı İspanyol gazetelerinde müttefiklerin Bakü ve Batum'u işgal edecekleri ifade edilmektedir. Haberde, müttefik askerlerinin Bakü, Batum ve diğer Güney Kafkasya şehirlerine girmek üzere oldukları, ancak bunun bir işgal niyeti olmadığı belirtilmiştir. Bu önlem alınırken Türklerin Güney Kafkasya'daki haklarına riayet edileceği, harekâtın amacının sadece Türkiye ile imzalanan ateşkesin şartlarını desteklemek ve gelecekteki durumu barış konferansı ile belirlenecek olan bu bölgelerdeki düzenin sağlanmasına yardım etmek olduğu bildirilmiştir¹³⁵. Hâlbuki Bakü, 17 Kasım'da zaten işgal edilmişti. Haberde verilen tarih bilgisi Bakü için geçerli olmasa da Batum'la ilgili olarak haberin doğru olduğu düşünülebilir. Nitekim 17-18 Aralık'ta Batum limanına gelen iki İngiliz savaş gemisi, ertesi gün limanı kontrol altına almış ve 24 Aralık'ta da şehri teslim almışlardı. Yine Güney Kafkasya'da da belirtilen tarihten sonra belirli noktalar işgal edilmişti¹³⁶. Bu çerçevede, haberdeki tek yanlış bilginin Bakü'nün isminin geçmesi olduğu söylenebilir.

22 Kasım tarihinde, *Nuevo Mundo* gazetesinde, Francisco Anaya Ruiz imzasıyla "Türk İmparatorluğu'nun Çöküşü" başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Yazıda, Türkiye'nin savaştan çekilmesi ve sonuçları değerlendirilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin savaştan çekilmesi, Fransız Generali Franchet d'Esperey'in kumandasındaki müttefik kuvvetlerinin yoğun saldırıları sonrasında Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin ölümcül ve kaçınılmaz bir sonucuydu. Müttefik donanmalarının Çanakkale ve İstanbul boğazlarından serbest geçişleri, Romanya'ya ve Bolşevik Rusya'ya deniz yoluyla gıda malzemeleri ve cephane sağlanması, Romanya petrolü ile Rus ve Romen buğdayının kolayca ithali ve diğer faydalarının yanı sıra, Almanya'nın direnişe devam etmesi durumunda bu ülkeye karşı Asya kuvvetlerinin kullanılması ihtimali anlamına gelmekteydi. Haberde şu değerlendirmeler yapılmaktadır:

“Yarı resmi ve gayri resmi haberlere göre, Antant, Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak bırakacak. Baskın görüşe göre ise, Trablus'taki toprakları İtalyanlar alacak, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'dekileri Fransa ve İngiltere paylaşacaktı. Arabistan, Hicaz Sultanı tarafından idare edilecek. Pek çok katliam yaşamış olan Ermenistan, bağımsızlığına kavuşacak, İzmir ve On İki Ada Yunanistan'a katılacak. Barış imzalandıktan sonra, Büyük Güçler,

¹³⁵ La Correspondencia de España, 8 Diciembre 1918, s. 1; La Nacion, 8 Diciembre 1918, s. 4.

¹³⁶ Mustafa Sarı, “Batum'da Son Türk İdaresi (1921)”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/ Kafkasya Özel Sayısı, 2017, s. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, s. 52.

boğazların yönetimi ile ilgili değişiklikler isteyecek ve muhtemelen İstanbul, Rusya'ya verilecek. Böylece Çar, kendinden önceki çarların idealini gerçekleştirmiş olacak. Büyük ihtimalle eski Bizans, uluslararasılaşacaktı. Türkiye'nin çıkar sağlamak amacıyla yaşadığı bu korkunç deneyim, ülkenin büyük bir bölümünü kaybederek, Avrupa'da küçük bir toprak parçası ile Ön Asya'nın bir kısmında 9-10 milyon nüfuslu bir bölgede sıkışıp kalacağı anlaşılıyor. Kötü yönetimin kötü kararları ve kötü siyaseti, XVI. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran, askerleriyle Viyana kapılarına dayanan, korsanları dünyanın en güçlü donanmasını kuran ve Akdeniz'e tamamen hâkim olan ve İnebahtı'da bütün donanmasını kaybetmesine rağmen II. Selim'in saltanatında 6 ay gibi kısa bir sürede kaybedilen donanmadan daha büyük bir donanma kuran devleti, bu korkunç sona taşıdı. 20. yüzyılın başında bile küçük kafalı ve oransız gövdeli devasa bir canavar olan Türk İmparatorluğu, tarihte eşi görülmemiş bir çöküşü deneyimleyecek¹³⁷. ”

Değerlendirmede, Osmanlı Devleti gibi tarihte büyük başarılar göstermiş bir devletin düştüğü durumun sebebi, Jöntürklerin kötü yönetim ve siyaseti olarak tespit edilmiştir. Mütarekenin tatbiki konusundaki beklentiler de ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, Ruiz, İspanyol basınında nadir rastlanacak şekilde Osmanlı Devleti ile ilgili hakarete varan ifadeler kullandığı da gözden kaçmamaktadır.

İtilaf devletleri, mütarekenin ilk maddesinde yer alan Boğazların işgali uygulamasının ikinci adımı olarak, 15 Kasım'da Karadeniz (İstanbul) Boğazı'nı işgale başlamışlardır¹³⁸. Boğazların işgalinin tamamlanmasının ardından İtilaf devletlerinin donanması Karadeniz'e geçmiştir. 25 Kasım tarihli *La Correspondencia de España* gazetesinde yer alan haberde, müttefik donanmasının boğazları geçerek Karadeniz'e girdiği ve Yeni Rusya projesi çerçevesinde, Odesa limanında demir attığı bildirilmiştir¹³⁹. Mütarekenin ilk maddesi gereğince müttefiklerin Çatalca istihkâmını yıkımları sırasında, İngiliz-Fransız polisi tarafından Türk yetkililerin toplanma alanlarında çok sayıda tüfek, bomba ve suç unsuru belgeler de bulunmuştu¹⁴⁰. Karadeniz'e geçen müttefik donanması ile ilgili 3 Aralık tarihli diğer bir haberde, İstanbul Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e giriş yapan

¹³⁷ Nuevo Mundo, 22 Noviembre 1918, s. 22.

¹³⁸ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 54.

¹³⁹ La Correspondencia de España, 25 Noviembre 1918, s. 1.

¹⁴⁰ El Sol, 21 Marzo 1919, s. 5.

müttefik donanmasının Sivastopol'e ulaştığı ve *Veiya* adlı bir Rus zırhlısının, bir destroyerin ve 5 Alman denizaltısının da bu donanmaya katıldığı bildirilmiştir. Fransız Denizcilik Bakanı'na konuyla ilgili gelen raporlarda, müttefik koramirallerin kumandasındaki müttefik donanmasının Sivastopol'e ulaştığı ve limanda donanmaya yeni gemiler katıldığı, bunların arasında yer alan beş Alman denizaltısının Fransız, İngiliz ve İtalyan filolarına paylaştırıldığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, *Bruix* ve *Cimitarre* gemilerinin Selanik'ten İstanbul'a ve *Protet*'in ise Galata'ya doğru hareket ettiği, *Jules Michelet* zırhlısının da Samsun'a ulaştığı ifade edilmiştir¹⁴¹. Müttefik donanması, hem Rusya'ya müdahale edebilmek hem de Almanya'yı doğudan da kuşatmak amacıyla Karadeniz'e geçmiştir. Ancak Rusya'ya müdahale etme planları ilerleyen süreçte başarısız olacaktır.

Nitekim müttefiklerin Karadeniz'e geçmelerinin ardından, Rusya'nın Doğu'da etkin hale gelmesi ve müdahalelere başlaması ihtimali de ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, Doğu'daki müttefik orduları kumandanı General Franchet d'Esperey, hükümetle müzakerelerde bulunmak üzere Paris'e çağırılmıştır¹⁴². Bu endişelerin sonucunda, Amerikan Başkanı Wilson, müttefik temsilcileri ile Rusya arasında müzakereler gerçekleştirilmesini önermiştir. *La Epoca* gazetesinde yer alan haberde, Wilson'un müzakerelerin yapılması için teklif ettiği yer olan Prens Adaları'nın tanıtımı yapılmıştır. Habere göre, Prens Adaları, Marmara Denizi'nde bulunan bir takımadaydı ve İstanbul'un güneydoğu kıyısından sekiz mil civarında bir mesafede bulunuyordu. Büyüklerinin isimleri Büyükada, Heybeliada, Burgazada ve Kınalıada olan Prens Adaları, kültür, eşitlik ve şifa vericiliği ile meşhurdur ve Türkler, bu adada dünyadaki bütün noktalardan daha uzun süredir yaşadığını düşünüyordu. Türk Hükümeti, Kut'ül Ammare'nin destansı savunucusu General Townshend'e müteşekkiriğini göstermek için kendisine Büyükada'da bir villa vermişlerdi¹⁴³. Müttefik donanmasının Karadeniz'e girişi, Sovyetler tarafından hoş karşılanmamıştır. Kendi içişlerine karışılma ihtimali, Sovyetler Hükümeti'ni de harekete geçirmiş ve Bolşevik orduları kısa süre sonra Batı yönlü harekete geçmiştir.

Mütarekenin 15. maddesi gereğince İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin demiryollarını da kontrol altına almışlardır. Konuyla ilgili 4 Şubat tarihli haberde, İngiliz yetkililerin

¹⁴¹ El Heraldo de Madrid, 3 Diciembre 1918, s. 4.

¹⁴² La Nacion, 28 Diciembre 1918, s. 3; El Siglo Futuro, 30 Diciembre 1918, s. 2

¹⁴³ La Epoca, 24 Enero 1919, s. 2.

Bağdat demiryollarının haklarını ele geçirdiği ve Türk ve Avrupa demiryollarının Fransızların denetimine alındığı bildirilmiştir¹⁴⁴. Bu durum, aynı tarihli diğer bir haberde şu şekilde değerlendirilmiştir: *"Bağdat İngilizlerin! Bu 2 kelime, Almanların kalplerine büyük bir yara açmış olmalıdır. İngilizler, Bağdat'a sahip olmak için ne kadar zorluk aştı ne kadar çok para ve kan harcadı. Bir rüyanın hazin sonu! Aynı zamanda İstanbul'da bulunan Franchet d'Esperey de Enver Paşa'nın sarayını işgal etti"*¹⁴⁵. Konuyla ilgili diğer bir haberde ise İstanbul'la Yunanistan arasındaki tren seferlerinin yeniden başladığı ve İstanbul'dan yola çıkan ilk trenin 25 Ocak'ta Selanik'e vardığı belirtilmiştir¹⁴⁶. Mütarekenin 16. maddesi uyarınca, Osmanlı askerlerinin Hicaz, Asir, Yemen ve Mezopotamya'dan çekilmesi çalışmaları da kısa süre içerisinde başlamıştır. 17 Ocak tarihli haberde, önceki gün Kahire'den gönderilen resmi tebliğe göre, Türkiye ile imzalanan ateşkes şartları çerçevesinde, kutsal Medine şehrinin Kral Hüseyin'e teslim olduğu bildirilmiştir. Ateşkesin şartlarının yerine getirilmesindeki gecikmenin ise İstanbul'la özel yazışmalar yapılması gerektiği için bölgenin izolasyonun uzun sürmesinden kaynaklandığı da belirtilmiştir¹⁴⁷.

Türkiye'nin geleceğine ilişkin Lord Curzon ve Lord Cecil'in açıklamalarına da İspanyol basınında rastlanmaktadır. Lord Curzon'un yaptığı konuşmaya atıfta bulunan 13 Şubat tarihli haberde, Almanya'dan ele geçirilen sömürgelerin ve Türkiye'de işgal edilmiş olan toprakların Almanya'ya veya Türkiye'ye geri verilmesinin söz konusu olmadığına anlaşıldığı ifade edilmiştir¹⁴⁸. 22 Ocak tarihli haberde ise Lord Robert Cecil'in Paris'te Associated Press muhabirine verdiği röportajda, Türkiye, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne alınmaması gerektiğini düşündüğünü ifade ettiği bildirilmiştir¹⁴⁹. Müttefiklerin tasarılarına yönelik bilgi veren 27 Ocak tarihli diğer bir haberde, Marcel Hutin'in *L'Echo de Paris* gazetesinde yayınlanan makalesine atıfta bulunularak, Avrupa'da Türk egemenliğinin sona erdiği, Türk sultanın muhtemelen Anadolu'daki Konya veya Bursa'ya yerleşeceği ve İstanbul'un uluslararası bir statü kazanacağı ifade edilmiştir¹⁵⁰. Lord Curzon ve Lord Cecil'in açıklamalarına göre,

¹⁴⁴ El Sol, 4 Febrero 1919, s. 5.

¹⁴⁵ El Liberal, 4 Febrero 1919, s. 1; El Pais, 4 Febrero 1919, s. 3.

¹⁴⁶ El Sol, 27 Enero 1919, s. 5.

¹⁴⁷ La Epoca, 17 Enero 1919, s. 3.

¹⁴⁸ La Epoca, 13 Febrero 1919, s. 1.

¹⁴⁹ La Accion, 22 Enero 1919, s. 2.

¹⁵⁰ El Imparcial, 27 Enero 1919, s. 3; El Liberal, 27 Enero 1919, s. 2; El Pais, 27 Enero 1919, s. 3; El Sol, 27 Enero 1919, s. 6; La Epoca, 27 Enero 1919, s. 1.

işgallerin devam etmesi kaçınılmazdı. İşgal edilen topraklar da Türklere iade edilmeyecekti. Zaten müttefiklerin planlarına göre de Türkiye, Anadolu'da küçük bir devlet haline getirilecekti.

İspanyol gazetelerinde üzerinde durulan hususlardan biri de mütarekenin Alman ve Avusturyalıların Türkiye'den ayrılmasına yönelik 19. maddesinin uygulanmasıdır. Konuyla ilgili ilk haber, 20 Aralık tarihli'dir. Haberde, Türkiye'nin sonunda Avrupa ve Asya topraklarına bulaşmış olan sayısız Avusturyalı ve Almandan kurtarılacağı, İstanbul'daki Fransız yüksek komiseri Amiral Amel'in Osmanlı limanlarında bulunan Alman gemilerinin dönmelerini talep ettiği ve sözü edilen düşmanların bu gemilere bindirilerek barış yapılana kadar gözetim altında tutulmak üzere Fransa'ya gönderilecekleri bildirilmiştir¹⁵¹. Aynı tarihli diğer bir haberde, İstanbul'da bulunan Alman birliklerinden ilkinin Berlin'e ulaştığı bildirilmiştir¹⁵². Tahliyelerin başlamasının ardından, Almanya, Türkiye'den Almanların kovulmasından vazgeçilmesi ve aralarında pek çok hasta, kadın ve çocuk bulunan Türkiye ve Gürcistan'daki Alman asker ve sivillerin devrimci Rusya içinden değil deniz yolu ile Almanya'ya dönmelerine izin verilmesini talep etmiş ancak bu istek şiddetle reddedilmiştir¹⁵³. Ayın 12'sinde, Türkiye'den sınır dışı edilen Almanlardan ilk grubu, Yukarı Bavyera'daki Rosenheim'a ulaşmıştı. 600 civarında kişiden oluşan bu grupta elçilik ve konsolosluk çalışanları da bulunuyordu. Bu grup, İstanbul'dan 20 Aralık'ta yola çıkmış ve Trieste, Venedik, Verona ve Brenner üzerinden Almanya'ya ulaşmıştı¹⁵⁴. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından önce de İngilizler, Alman ve Avusturyalı subay, asker, mühendis ve vatandaşlarının Türkiye'den ayrılmasını ve Türklerin Alman etkisinden kurtarılmasını istiyorlardı. Nitekim 19. madde ile bu planlarını yürürlüğe koyma şansı elde etmişler ve bu konuda hemen faaliyete geçmişlerdi.

Alman askerlerinin tahliyesi konusunda 28 Ocak tarihinde yayımlanan bir haberde, Türkiye'deki Alman askerlerinin yaklaşık 100 bini istisna tutularak Almanya'ya geri gönderildikleri, terhis bölgelerinde askerlerin terhislerine devam edildiği, ayın 18'i itibarıyla Almanya dışındaki Alman askerlerinin sayısının Türkiye'dekilerle birlikte

¹⁵¹ El Pais, 20 Diciembre 1918, s. 2; La Nacion, 20 Diciembre 1918, s. 3.

¹⁵² La Nacion, 20 Diciembre 1918, s. 3.

¹⁵³ La Accion, 10 Enero 1919, s. 2.

¹⁵⁴ El Dia, 15 Enero 1919, s. 2; La Accion, 15 Enero 1919, s. 3.

yaklaşık 130 bine yükseldiği ifade edilmiştir¹⁵⁵. Türkiye’de bulunan Alman askerlerinin ülkelerine geri gönderilmeleri süreci Şubat ayında da devam etmiştir. Marmara Denizi’nin Asya kıyısında bulunan Haydarpaşa limanından bir grup Alman askeri daha gemiye bindirilerek ülkelere gönderilmiştir¹⁵⁶. Tahliye işlemleri Mart ayına gelindiğinde halen devam etmekteydi. Nitekim 20 Mart tarihli haberde, Türkiye’de bulunan 2000 civarında Alman asker ve subayının sağlıklı bir şekilde Wilhelmshaven’e ulaştıkları bildirilmiştir¹⁵⁷. Tahliye işlemlerinin devam ettiği süreçte, Alman ve Avusturyalıların Türkiye’deki diğer haklarına da İtilaf devletleri tarafından el koyulmaktaydı. İstanbul’da bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan bankalarına müttefikler tarafından denetim altına alınmış ve bu bankalar müttefiklerin kontrolü altında yeniden hizmet vermeye başlamışlardı¹⁵⁸. 21 Şubat tarihli haberde, bu bankaların müttefiklerin kontrolü altında işlemlerine devam ettikleri bildirilmiştir¹⁵⁹. Mart ayına gelindiğinde, müttefikler Türkiye’den İstanbul’daki Alman Bankası’nın tasfiyesini ve çalışanlarının görevden alınmasını talep etmiştir¹⁶⁰. Almanya, Türkiye’ye açmış olduğu kredileri ve depozito olarak da Türkiye’deki bankalarında bulunan altını müttefik devletlere devretmek zorunda kalmıştır¹⁶¹. Ayrıca Almanya, Süveyş Kanalı’nda serbest dolaşım karşılığında, Sultan’dan elde etmiş olduğu hakları, Büyük Britanya’ya devretmeyi de kabul etmiştir¹⁶². Haberlere göre, Almanya, Türkiye ile işbirliği içerisinde olduğu süreçte elde ettiği bütün hakları müttefiklere devretmişti. Türkiye’yi terk etmesi gereken Alman askeri sayısı yüksek olduğu için tahliye süreci de yavaş işlemekteydi.

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasının ardından savaş sırasında konulan ticarî kısıtlamalar da kaldırılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, 8 Şubat tarihli haberde, Fransız devlet adamı M. Andre Tardieu’nun gazetecilere verdiği röportajda, abluka ile ilgili bir soru sorulması üzerine, aslında ablukanın artık ortadan kalktığını, ne Almanya ne de Türkiye üzerinde bir abluka olmadığını ve kendilerinin Türkiye ve Avusturya ile ticari

¹⁵⁵ El Dia, 28 Enero 1919, s. 2.

¹⁵⁶ El Dia, 4 Febrero 1919, s. 1.

¹⁵⁷ El Dia, 20 Marzo 1919, s. 2; El Siglo Futuro, 20 Marzo 1919, s. 3; La Accion, 20 Marzo 1919, s. 2; La Correspondencia Militar, 20 Marzo 1919, s. 2.

¹⁵⁸ El Dia, 30 Enero 1919, s. 2.

¹⁵⁹ El Dia, 21 Febrero 1919, s. 7.

¹⁶⁰ El Dia, 17 Marzo 1919, s. 6; La Epoca, 17 Marzo 1919, s. 3; El Sol, 18 Marzo 1919, s. 5; La Correspondencia de España, 18 Marzo 1919, s. 1.

¹⁶¹ Nuestro Tiempo, Mayo 1919, s. 109.

¹⁶² Vida Financiera, 20 Mayo 1919, s. 7.

ilişkilere başladıklarını ifade ettiği bildirilmiştir¹⁶³. İngiliz Ticaret Kurulu da yayınladığı bir kararname ile Avrupa Türkiye'si, Küçük Asya, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye, Bulgaristan ve Karadeniz'deki Rus limanlarıyla ticari ilişkilere yeniden başlanmasına izin vermiştir¹⁶⁴. Müttefik devletler, ticarî çıkarları çerçevesinde hemen harekete geçerek mütarekenin imzalanmasından kısa süre sonra Türkiye'yle yeniden ticaret yapmaya başlamıştır. Türkiye'deki üretim savaş yıllarında oldukça düşük seviyelere gerilediği için bu ticaretin tek yönlü olması da kaçınılmaz olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili sayısal veriler de mütarekeden sonra üzerinde durulan hususlardan olmuştur. Konuyla ilgili 16 Mart tarihli haberde, ateşkes imzalandığı sırada silahlı durumda olan asker sayıları verilmiştir. Buna göre, İtilaf devletlerinin toplam 17.382.132 askerine karşılık merkezi devletlerin ise 7.130.000 askeri bulunmaktaydı. Türkiye'nin silahlı durumdaki asker sayısı ise 400.000'di. 19 Şubat itibarıyla, İtilaf devletlerinin asker sayısı 13.360.000'e düşmüşken, merkezi devletlerin toplam asker sayısı sadece 1.125.000'di¹⁶⁵. 9 Mart tarihli diğer bir haberde, ülkelerin savaş sırasındaki kayıpları aktarılmıştır. Buna göre, Merkezi Devletlerin savaşta kayıpları, 2.912.328'di. Bu kayıpların 1.611.104'ü Alman, 201.224'ü Bulgar, 800.000'i Avusturya-Macar ve 300.000'i Türk'tü¹⁶⁶. Savaşın maliyetine ilişkin verilere de İspanyol gazetelerinde rastlamak mümkündür. 14 Eylül tarihli haberde, 1918 yılı sonu itibarıyla savaşa katılan devletlerin yapmış olduğu harcamalar listelenmiştir. Buna göre, Fransa 145 milyar, İngiltere 166 milyar, İngiliz kolonileri 14 milyar, ABD 114 milyar, Rusya 94 milyar, İtalya 58 milyar, Belçika-Romanya-Sırbistan 42 milyar, Türkiye-Bulgaristan 49 milyar, Almanya 231 milyar ve Avusturya Macaristan 100 milyar Frank harcamıştı¹⁶⁷. Savaş harcamalarıyla ilgili 16 Ekim tarihli haberde ise Avrupa Savaşı'nın maliyetinin toplamda 186 milyar Dolar olduğu, bu rakamın 39 milyarının Almanya, 21 milyarının Avusturya-Macaristan, 3 milyarının da Türkiye ve Bulgaristan tarafından harcandığı ifade edilmiştir¹⁶⁸. Savaş, İtilaf ve İttifak devletleri için hem insan kaybı hem de maddi yük açlarından oldukça büyük bir maliyet ortaya çıkarmıştı.

¹⁶³ El Sol, 8 Febrero 1919, s. 1.

¹⁶⁴ La Epoca, 18 Febrero 1919, s. 3; El Dia, 19 Febrero 1919, s. 2.

¹⁶⁵ El Imparcial, 16 Marzo 1919, s. 3.

¹⁶⁶ El Motin, 9 Marzo 1919, s. 3.

¹⁶⁷ La Epoca, 14 Septiembre 1919, s. 1; El Sol, 28 Septiembre 1919, s. 14.

¹⁶⁸ El Dia, 16 Octubre 1919, s. 2.

Savaşla ilgili üzerinde durulan son sayısal veri de mütarekeden sonraki asker sayılarıdır. 23 Nisan tarihli haberde, merkezi devletlerin asker sayısının % 15'e indirildiği ancak müttefik kuvvetlerinin % 75'inin halen silahaltında olduğu bildirilmiştir. Ateşkes sırasında 4,5 milyon olan Alman askeri sayısı 820.000'e, Bulgar askerleri 500.000'den 12.000'e Avusturya ordusu 2.230.000'den 60.000'e ve Türk askerleri de 400.000'den 20.000'e indirilmişti¹⁶⁹. Buna karşılık sadece İngiltere'nin Doğu'daki asker sayısı 140.000'di. Churchill, bu sayının içerisinde Türkiye, Küçük Asya ve Kafkasya'nın da olduğunu anlaşılmaması gerektiğini vurguladığı belirtilmiştir¹⁷⁰. Churchill, sayının yüksekliğinin farkındaydı ve bu nedenle de rakamı makul kırmak için böyle bir açıklama yapıyordu.

1.3.2. İslam Dünyasında Ateşkes Sonrasında Meydana Gelen Karışıklıklar

I. Dünya Savaşından sonra İngiliz Hükümeti, Mısır ve Hindistan'ın tahliyesini askıya almış ve bu karar İslam dünyasında büyük bir sansasyon yaratmıştır. Konuyla ilgili 20 Nisan 1919 tarihli haberde, İngilizlerin kararının bütün İslam Dünyası'nda dalgalanmalara neden olduğu bildirilmiştir. Meselâ Trablus'tan Çin Hindi'ne kadar bütün Doğu'da, Müslümanlar arasında muazzam bir çalkalanma olduğu ve Müslümanların savaş sırasında İngiliz koloni veya hamiliklerinin izole ettiği bazı bölgeleri kurtardıkları ifade edilmiştir. Habere göre, Mısır'da ise firavun milliyetçiliğini yeniden teşkil etmeye çalışan yerli ve akıllı bir burjuva bulunmaktaydı. Onlara göre, Mısır'daki İngiliz işgali, yıllıklarda bile yer almaması gereken bir karabasandı. Ancak ortada gerçekler vardı. İngiltere olmaksızın Mısır tam olarak refaha eremezdi ve ülkede kargaşa ortamı oluşurdu. Nitekim Sudan'dan Libya'ya kadar Nil nehrinden pek çok Arap ve Türk geçmiş ve yerli halkı özgürlüklerini ellerinde tutan Muhammed düşmanı Hristiyanlara karşı kıskırtmışlardı. Vaazları köylüleri heyecanlandırıyordu. İşçi grupları, telgraf hatlarını kesiyor, rayları kaldırıyor, istasyonları yakıyor, nehirde seyreden gemileri batırıyorlardı. Çalkalanmanın odak noktası olan Kahire'de, Türkiye'nin başkentindeki Ermeni semtiyle ilgili sahneler tiyatrodan ve bazen de tiyatro önünde canlandırılıyordu. Mısır'daki bu hareket, Filistin ve Suriye'ye de sıçramış ve Hindistan'ı da kazanmıştı. Bu hareket Hindistan'dan Doğu'nun sınırına kadar sosyal temelleri sarsmıştı. *"İngiltere bu sorunu nasıl çözecek?"* sorusunun sorulduğu haberde, uzun bir süredir sömürgecilik yapmanın

¹⁶⁹ El Dia, 23 Abril 1919, s. 2.

¹⁷⁰ La Correspondencia de España, 10 Abril 1919, s. 1.

getirdiği deneyimle ve geleneksel yöntemleriyle İngilizlerin bu sorunların üstesinden geleceğinin düşünüldüğü vurgulanmıştır¹⁷¹. Mütarekeyi müteakiben İngiliz işgali altındaki bütün İslam ülkelerinde isyan hareketlerinin patlak vermesi, ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti’ni ve Anadolu’da başlayan Milli Mücadele’yi destekleyecek bir güç olacaktır.

Müslümanlar arasındaki çalkalanmayla ilgili 22 Nisan 1919 tarihli haberde, Doğu’daki Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yaşanan büyük gerginliklerin sonucu olarak şiddet olaylarının yaşanmasının beklendiği, Fransız ve İngiliz donanma yetkililerinin İzmir’de Türkler ile Yunanlılar arasında düşmanlıkları ve çatışmaları engellemek amacıyla önlemler alarak şehre müttetik askerleri çıkardıkları bildirilmiştir¹⁷². 25 Nisan tarihli diğer bir haberde, Kahire’de İngiliz askerlerinin sıradan cinayetlerinin yanı sıra kışkırtma hareketi sırasında dört Müslüman’ın öldürülmesi üzerine siyasi bir gösteri başladığı, öldürülen Müslümanların cenazesinde 2-3 bin kişilik Mısırlı bir grubun tabutu taşıırken *“Allah Türkiye’yi eski gücüne kavuştursun”* diye naralar attığı bildirilmiştir¹⁷³. Bunun yanında Almanya’nın Mısır üzerindeki İngiliz egemenliğini kabul etmesi ve 4 Ağustos 1914 tarihinden itibaren Mısır’la imzaladığı bütün antlaşmaları feshetmesi¹⁷⁴ ile İngiltere, Mısır’da rakipsiz kalmış oldu.

Türkiye’nin yıkılması, hilafetin dağılmasından endişe eden Mısır, Hindistan ve Afganistan gibi Müslüman ülkeleri harekete geçirmişti. Orta Asya’da Bolşevikliğe karşı mücadele, Karakum’dan Himalaya’ya kadar Rusya sınırına ulaşmıştı. Asyalı topluluklar arasında yayılan ekonomik teoriler, İngiliz kapitalizmini tehdit etmeye başlamış ve bu propagandanın bulaşıcılığı Afganları da kazanmıştı¹⁷⁵. 10 Mayıs tarihli *El Dia* gazetesinde "Panislamizm ve Türkiye" başlıklı bir değerlendirme yayınlanmıştır. “İngiltere’yi Huzursuz Eden Tehlike” alt başlığıyla verilen haberde, Mısır’da yaşanan son gelişmelerin ardından farklı çevrelerde Büyük Britanya’ya karşı saldırılar gerçekleştiği ve bu hareketlerin Polonya ve Çekoslovakya’daki hareketlerle aynı seviyede olduğu belirtilmiştir. Mısır’ın bağımsız bir millet olma veya kendi hükümetine sahip olma emellerine İngiltere’nin hiçbir zaman karşı olmadığını belirttiği haberde, Afganistan’daki devriyelerden alınan bilgilere göre, ülkenin düzenli ordusunun bir

¹⁷¹ El Sol, 20 Abril 1919, s. 6.

¹⁷² El Pais, 22 Abril 1919, s. 2.

¹⁷³ El Dia, 25 Abril 1919, s. 2.

¹⁷⁴ El Dia, 8 Mayo 1919, s. 2; La Correspondencia de España, 8 Mayo 1919, s. 2; La Correspondencia Militar, 8 Mayo 1919, s. 2.

¹⁷⁵ El Dia, 17 Mayo 1919, s. 8.

kısımının İngiliz Hindistan'ının kontrol ettiği Kabil'e doğru ilerlediği ve bazı bölgeleri ele geçirdiği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili Daily Chronicle gazetesindeki habere atıfta bulunularak, bu ve Müslüman ülkelerde yaşanan benzer gelişmelerin, direkt olmasa da dolaylı bir şekilde Türk etkisiyle gerçekleştiği vurgulanmıştır. Savaş sırasında Türkiye'nin dikkati Almanya'ya yönelmiş ancak Almanya'nın savaşı kaybetmesinin ardından, Asyalı dinî hareketleri teşvik etme politikasına başlamıştı. Haber şu şekilde devam etmektedir:

“Bu durum, İngilizlerin şüphesinin doğruluğunu da ortaya koyuyordu. Asya'ya sürülen Türkiye, Sultan Abdülhamid döneminde pek çok kez kullanılan Panislamizm'in dalgalanan kutsal bayrağını korumak için harekete geçti. Bu hareketin Müslüman ülkelerdeki etkisi büyük oldu. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu, Hilal'e hükmeden tek büyük devletti. Müslümanların desteği, barış zamanında ve Rusların Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma girişimlerine karşı koyması sırasında İngiltere'ye de verilmişti. İngiltere'nin Boğazlara hâkim olmak ve düşmanlarının Akdeniz'e çıkışına engel olmak amacıyla, etkisi İngiltere'nin Müslüman tebaasına kadar uzanan Hilafetle iyi ilişkiler kurması gerekiyordu. Sadece Hindistan'da 100 milyon Müslüman İngiliz tebaası bulunmaktaydı. İngiliz-Türk barışı, açıkça, İngiliz kolonilerinde sükûnetin bir garantisiydi. Ancak İngiltere, Mısır'ı işgal etmesiyle, Türkiye'ye saldırdı ve bu ilişkilerin donmasına sebep oldu. Daha sonra ise Fransa ve Rusya ile birlikte Almanya'yı yıkmaya karar veren İngiltere, bu uğurda Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya kurban etti. İngiltere, kendisine karşı oluşabilecek bir Müslüman cihadını engellemek amacıyla, 1914'te savaşın çıkmasından önce Hicaz Emirini kendi yanına çekmeyi başardı. İngilizler bu sayede cihattan kurtulduklarını sansalar da gerek Mısır'da yaşananlar ve gerekse Afganistan, Hindistan ve diğer Müslüman ülkelerde yaşanan huzursuzluklar bunun doğru olmadığını ortaya koydu. İngilizler, Panislamizm hareketine karşı alarma geçtiler. Türkiye'nin düşüşü, Muhammed'in dinine inanan İngiliz, Fransız ve İtalyan kolonilerinde Pandora'nın kutusunu açtı¹⁷⁶.”

İngiltere'nin Hindistan Bakanı, İslam dünyasının muhtemel tepkileri nedeniyle, Türkiye'nin bölüşülmesine karşı bir tutum sergilemek zorunda kalmıştı. Mısır, Hindistan

¹⁷⁶ El Dia, 10 Mayo 1919, s. 2.

ve Afganistan'da gösterilen tepkiler, Londra'da duyulmuştu ve birkaç milyon Müslüman tebaası olan İngiliz Hükümeti, onları kızdırmak istemiyordu. Artık İngilizler, savaş öncesinde yıkılması konusunda Rusya ile anlaşmış oldukları bitik imparatorluğun devam ettirilmesinden yana olmak zorundaydı. Bay Montagu'nun tavrı, Türkiye'nin bölüşülmesi konusunun İngiliz dış politikasına vereceği zararlardan endişe ediyordu. Türkiye'nin bölüşülmesinin gerçekten çok fazla orijinal karakteristiği bulunuyordu¹⁷⁷. Bay Montagu'nun Hindistan Müslümanlarının beklentileri ile ilgili konuşmasına 19 Mayıs tarihli haberde yer verilmiştir. Buna göre, Hindistan Müslümanları, Almanya'nın müttefiki olan İngiltere'ye karşı savaşmış olduklarını ancak kendilerine Sultan'ın şahsında İslam'ın küçük düşürülmeyeceğine dair söz verildiğini belirtiyorlardı. Bu çerçevede, Arap bölgeleri hariç olmak üzere Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını bekliyorlardı. Ayrıca Sultan, İstanbul'da yaşamaya devam edecekti¹⁷⁸. İslam dünyasında başlayan çalkalanma, kısa süre içerisinde Türkiye için olumlu bir sonuç doğurmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin yıkılması demek hilafetin sona ermesi demekti ve bu durum bütün Müslümanları ayağa kaldırabilirdi. İngiltere, Müslüman sömürgelerindeki isyanın yayılmasını ve büyümesini istemediği için Türkiye'nin ve hilafetin devam ettirilmesi politikası izlemek zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte, İngiltere'nin Türkiye'yi koruma ve onunla dostane ilişkileri sürdürme politikasından vazgeçmesi, dini sebeplerden ötürü Müslüman dünyasında kendisine karşı bir tepki doğmasına yol açmıştı. Haberde, İslam Dünyası arasındaki ruhani bağılılığı Asyalı olmayanların anlayamayacağı, Hindistan'daki 60 milyon Müslüman'ın, Fas'taki Müslümanların da olduğu gibi, dini lider olarak İstanbul'daki Sultan'ı tanıdıkları belirtilmiştir. Habere göre, İngiltere'nin son zamanlarda ön plana taşıdığı Hicaz Emiri, dini lider olamazdı. Türkiye'ye karşı düşmanlık yapmış olan Arap milletinden birinin dünya Müslümanları tarafından kabul görmesi mümkün değildi. Müslümanlar, tek ruhani lider olarak halen Türkiye Sultanı'nı kabul etmeye devam ediyordu ve tüm bu sebeplerden ötürü, Türkiye'nin yıkılması, Hindistan Müslümanları arasında bir hayal kırıklığı yaratacaktı. Bay Montagu, ve diğer Hindistan delegeleri Türkiye'nin yıkılmasının sonuçlarını ısrarla Dörtler Konseyi'ne aktarmaya çalışıyorlardı. Müslüman dünyasında karışıklıkların çıkmasının engellenmesi için Türk İmparatorluğu'ndaki

¹⁷⁷ El Dia, 19 Mayo 1919, s. 8.

¹⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 19 Mayo 1919, s. 2; El Pais, 19 Mayo 1919, s. 2.

Türklerle kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi olanağı verilmesi gerekiyordu¹⁷⁹. Anadolu'dakiler dâhil Asya'da bulunan 145 milyon Müslüman'ın temsilcisi olarak başkanlığını Hintli Montagu'nun yaptığı bir heyet, Paris Barış Konferansı'ndan Türkiye'nin paylaşılmamasını ve Sultan'ın İstanbul'dan kovulmamasını talep etmiştir. Haberde, Enver Paşa'nın konferanslar düzenleyerek Maksimalist Müslüman İttifakı oluşturmaya çalıştığı belirtilmiştir¹⁸⁰. İslam Dünyası'nın gösterdiği bu büyük tepki nedeniyle, Avrupa devletleri Türkiye'yi paylaşma projelerinde değişikliklere gitme kararı alacaklardı.

1.4. İstanbul'un İşgali (13 Kasım 1918)

Çanakkale Boğazı'ndaki mayınların temizlenmesinin ardından İtilaf devletleri donanması, 10-13 Kasım arasında İstanbul önlerinde gelerek demirlemiştir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldiği gün olan 13 Kasım'da, İtilaf devletlerinin savaş gemilerinden oluşan 55 parçalık donanma ile karşılaşmıştır¹⁸¹. İstanbul önlerinde konuşlanmış bulunan müttefik donanması, 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan savaş gemisinden oluşmaktaydı¹⁸². Donanmanın yanı sıra 12 Kasım tarihinde bir Fransız tugayı da İstanbul'a gelmişti. Ertesi gün, İstanbul'a asker çıkarılmasıyla birlikte işgal hareketi başlamıştır. 3500 kişilik bir müttefik askerî birliği İstanbul'daki belirli yerlere çıkarılmıştır. Bu ordunun 2000 kişilik kısmı Beyoğlu'na gelmiş ve işgal kumandanı Henry Maitland Wilson, buradaki İngiliz Kız Okulu'nda karargâhını kurmuştur. Türk Hükümeti'nin protestolarına, Fransızlar işgalin mütarekeye uygun olduğu ve İngilizler ise İstanbul'a işgal amacıyla gelmedikleri cevabını vermiştir¹⁸³. İstanbul'un işgali ile başlayan süreç, 15 Kasım'dan itibaren Karadeniz Boğazı'nın işgaline başlanması ile devam etmiştir¹⁸⁴. İngilizlerin böyle temkinli bir cevap vermesinin nedeni, Hilafet merkezini işgal etmelerinin İngiltere'nin boyunduruğu altında bulunan Müslümanları isyana sevk edeceğinin düşünülmesiydi.

¹⁷⁹ El Sol, 2 Junio 1919, s. 6.

¹⁸⁰ El Sol, 5 Julio 1919, s. 7.

¹⁸¹ E. Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", *Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/ 28 (1995), s. 182.

¹⁸² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, s. 454; Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, XI/ 41 (2014), s. 18.

¹⁸³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, s. 55-56; Okur, *Milli Mücadele*, s. 23.

¹⁸⁴ Hasan Ali Polat, "Mondros Mütarekesi'ni Mütetkip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III/ 11 (2010), s. 479.

İspanyol gazetelerinde İstanbul'un işgali konusundaki haberler, 11 Kasım'dan itibaren yayımlanmaya başlamıştır. *La Correspondencia de España* gazetesinin 11 Kasım'daki nüshasında yer alan ilk haberde, müttefiklerin İstanbul'a doğru ilerledikleri ve Türkiye'nin başkentinin neredeyse müttefik donanmasının toplarının menziline girdiği bildirilmiştir¹⁸⁵. Müttefik donanmasının İstanbul önlerine geldiği haberi ise 15 Kasım tarihli gazetelere yansımıştır. Bu gazetelerde yer alan haberlere göre, müttefik donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçmişti. Müttefik donanması saat 8.00'de İstanbul'a ulaşmıştı ve müttefik birlikleri İstanbul'daki müstahkemleri işgal edecekti. Haberin devamında konuyla ilgili İngiliz *Daily Chronicle* gazetesinin yorumuna da yer verilmiştir. Buna göre, müttefik donanmasının İstanbul'a girişi, Türkiye'nin boğazların koruyucusu unvanının sonu anlamına gelmekteydi¹⁸⁶. İstanbul ve Boğazlar artık müttefiklerin kontrolü altındaydı.

17 Kasım'da *El Dia* gazetesinde yayınlanan Fernando Weyler imzalı "Türkiye'nin Şansı" başlıklı haberde, müttefik donanmasının İstanbul'a ulaşmasının basın tarafından iki çizgide ele alındığı belirtilmiştir. Bu olay savaş sırasında gerçekleşmiş olsaydı, sansasyon yaratabilirdi. Ancak bugün ülkelerin siyasi dönüşümleriyle ilgili ve birbirinden saldırgan haber kümeleri arasında neredeyse fark edilmemişti. Müttefik donanmasının Türkiye'nin başkentine gelişi, yeni bir çağın başladığını işaret eden bir sembol değildi. Eğer bu hareketi savaş dışı kalan Rusya yapmış olsaydı yeni bir dönemin başlangıcı olabilirdi. Çünkü Doğu'daki Rusya zaferi, Türk İmparatorluğu'nun sonu anlamına gelirdi ve Rusya Akdeniz'e inerek uzun bir süredir devam ettirdiği *sıcak denizlere inme* emelini gerçekleştirmiş olurdu. Akdeniz'deki muzaffer Rusya, Batılı güçleri içgüdüsel olarak kışkırtabilir ve bu da düşmanlık yaratırdı. Avrupa ve özellikle de İngiltere çok şanslıydı. Bu olay kronolojik olarak, İngiliz çıkarlarına en uygun zamanda gerçekleşmişti. Bununla birlikte, İngilizlerin içgüdüsel siyasî zekâyı şekillenen ve diplomaside kendi çıkarını gözetken öngörüsü, hayran olunacak bir şekilde, bu başarının kazanılmasının en önemli etkenleri olmuştu. Şans ise bu sonuçta küçük bir etkendi.

Boğaziçi'nde İngiliz-Fransız donanmasının görünmesi, olağanüstü bir olay olsa da başka aktörlerle ve başka bir dönemde gerçekleşseydi daha büyük bir etkiye sahip olurdu. Bu olay her şeyden öte, İngilizlerin Doğu'daki egemenliğinin tamamen onaylanması anlamı

¹⁸⁵ La Correspondencia de España, 11 Noviembre 1918, s. 6.

¹⁸⁶ El Sol, 15 Noviembre 1918, s. 6; La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1918, s. 6.

taşıyordu. İngiltere, boğazları aşarak, Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi'yle iletişim kuracak ve böylece Hindistan yolunu güvence altına alabilecekti. Doğu Akdeniz'de pek çok problemin doğması, Fransa'yı İngiltere'nin gerisine düşürmüştü. Toprak tazminatlarının zamanı gelmişti ve Fransa, ilk arzusu olan Suriye'de egemenlik kurma konusunda başarılı olabilmek için İngilizlerin programına katkıda bulunuyordu. İngilizlerin Fransızların arzularına ulaşmalarından önce, geleneksel mazlum milletlerin özgürlüğü ilkesini kullanarak bir manevra yapması mümkündü. Böylece bağımsızlık adı altında, İngiltere Küçük Asya'nın egemenliğinin başkalarının eline geçmesini engellemiş olacak ve bölgenin hamisi olacaktı. Fransa'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarının kalanı üzerinde hak iddia eden İtalya'nın dışında Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırp da Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia ediyorlardı. Bu talepler, İngilizlerde, Suriye, Filistin ve Ermenistan gibi bağımsız olmasını istedikleri ve Mezopotamya ile Suriye gibi rakip tanımadığı bölgeler dışında, Türk İmparatorluğu'nun devam etmesi fikri doğurmuştu¹⁸⁷.

İtilaf donanmasının İstanbul önlerine gelmesiyle ilgili 17 Kasım tarihli diğer bir haberde, Doğu Akdeniz'de operasyonlar yapmış olan İtalyan savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek, İstanbul önlerinde müttefik devletlerin deniz kuvvetleriyle birlikte demirlediği bildirilmiştir. İstanbul önlerindeki müttefik donanması, 17 Kasım'da bir deniz gösterisi yapmıştır. Öncelikle müttefik donanmasının en yaşlı amirali olan İngiliz filosu kumandanı Amiral Horp komutasında iki İngiliz savaş gemisi Galata önlerine demir atmıştır. Bu iki gemiyi, Amiral Amet kumandasındaki *Diderot* ve *Vergniaud* adlı iki Fransız savaş gemisi ve Fransız gemilerini de *Reina Elena* ve *Vittorio Elena* adlı iki İtalyan savaş gemisi izlemiştir. Sözü edilen gemiler, yeni katılımların ardından İzmit'te demirleyeceklerdi¹⁸⁸. İki torpido gemisinden oluşan Japon filosu da 10 Aralık'ta İstanbul'a ulaşarak müttefik donanmasına dâhil olmuştur¹⁸⁹.

İstanbul'un işgaliyle ilgili detaylar, 24 Kasım'dan itibaren İspanyol gazetelerinde yer almaya başlamıştır. *La Nacion* gazetesinin bu tarihteki haberinde, müttefik donanmalarının İstanbul'u işgal ettiklerine ilişkin verilen detayların yavaş yavaş gelmeye başladığı bildirilmiştir. Buna göre, işgale Yunanlıları temsilen *Averoff* zırhlı kruvazörü

¹⁸⁷ El Dia, 17 Noviembre 1918, s. 2.

¹⁸⁸ La Epoca, 17 Noviembre 1918, s. 2; La Correspondencia de España, 18 Noviembre 1918, s. 1; La Nacion, 18 Noviembre 1918, s. 4.

¹⁸⁹ El Liberal, 11 Diciembre 1918, s. 2

de katılmış, bir Fransız birliği Sirkeci'deki büyük istasyonu ve aynı sıralarda da İngilizler Halki adasındaki (Heybeliada) Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun'u işgal etmiş ve halen şehirde bulunan Alman askerleri silahsızlandırılarak silah ve cephaneleri İngiliz askeri yetkililerine teslim edilmiştir¹⁹⁰. *La Correspondencia de España* gazetesinde aynı tarihte yer alan haberde de aynı bilgiler aktarılmış ve Yunan kruvazörünün İstanbul'da görülmesi üzerine şehirde bulunan 300 bin Yunanlı arasında büyük bir coşku yaşandığı ifade edilmiştir. Habere göre, evlerden milyonlarca bayrak akmaktaydı ve mağazaların vitrinlerine Venizelos'un posterleri asılmıştı¹⁹¹. Konuyla ilgili 26 Kasım tarihli haberde, bir İngiliz askeri birliğinin, Beyoğlu'na konuşlanarak Alman askerlerinin silahsızlandırılmasında görev aldığı, müttefik askerlerinin Ayastefanos ve Halki'yi işgal ettikleri ve müttefiklerin gümrüklere müdahale etmelerinin beklendiği bildirilmiştir¹⁹². Müttefiklerin İstanbul'u işgali en çok Yunan vatandaşlarını sevindirmişti. Yunanlılar İstanbul sokaklarında büyük gösteriler düzenleyerek bu işgali kutlamışlardı.

Çanakkale ve İstanbul'da başlayan işgallerin ardından, İtilaf devletlerinin işgal kumandanlarının kimler olacağıyla ilişkin haberler de İspanyol basınına yansımıştır. Bu çerçevede, 22 Kasım tarihli haberde, Çanakkale'deki İngiliz kuvvetlerinin garnizon kumandanının General Henry Wilson olacağı ve İngiliz Genel Kurmay Başkanı'nın, General Henry'yi görevlendirmek zorunda kaldığı bildirilmiştir. Haberde ayrıca, Fransız kuvvetlerinin gün içerisinde İstanbul işgaline katılmalarının beklendiği de ifade edilmekteydi¹⁹³. Fransız General Franchet d'Esperey, maiyetindeki iki Genel Kurmay görevlisi ile birlikte *Patrie* zırhlısıyla İstanbul'a doğru yola çıkmış ve 23 Kasım'da İstanbul'a ulaşmıştı¹⁹⁴. General Franchet d'Esperey'in İstanbul'a gelişi, büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştı. Konuyla ilgili *El Heraldo de Madrid*'de yayımlanan haberde, generalin çok erken bir vakit ve havanın kötü olmasına rağmen, Galata ve Beyoğlu semtlerinden geçişi sırasında büyük bir kalabalığın kendisine tezahüratlarla eşlik ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca İstanbul'daki önceki ikameti sırasında, Fransız generale duyulan sempati ve hayranlığa pek çok kez tanık olunduğu da haberde vurgulanmaktaydı¹⁹⁵. Ancak Fransız Hükümeti, Türkiye yüksek komiseri olarak Brüksel'deki büyükelçisini

¹⁹⁰ La Nacion, 24 Noviembre 1918, s. 3.

¹⁹¹ La Correspondencia de España, 24 Noviembre 1918, s. 1.

¹⁹² La Correspondencia Militar, 26 Noviembre 1918, s. 2; El Heraldo de Madrid, 26 Noviembre 1918, s. 3.

¹⁹³ La Nacion, 22 Noviembre 1918, s. 3.

¹⁹⁴ La Epoca, 24 Noviembre 1918, s. 2.

¹⁹⁵ El Heraldo de Madrid, 3 Diciembre 1918, s. 4.

tayin etmiştir¹⁹⁶. D'Esperey, İstanbul'un işgal idaresine yeni bir otorite daha verilmesini istemiyordu. Onun karşı çıkmasına rağmen Fransız Yüksek Komiserliği görevine Albert Defrance görevlendirilmiştir. Defrance, 30 Mart 1919'da İstanbul'a gelerek görevine başlamış ve D'Esperey de kendisi ile nezaket çerçevesinde ilişkilerini sürdürmüştür¹⁹⁷.

General Franchet d'Esperey, Selanik'e dönmek üzere 4 Aralık'ta İstanbul'dan ayrılmıştır. Kendisinin İstanbul'daki ikameti büyük bir etki uyandırmış, Fransız kurumlarını ve Türk hayır kuruluşlarını ziyaret etmiş ve Fransız hükümetinin iyi niyetli olduğunu göstermek amacıyla hayır kuruluşlarına yardımlarda bulunmuştur. Konuyla ilgili habere göre, Doğu'daki halkın durumu içler acısıydı ve Fransa, Akdeniz havzasının tamamına yardım ederek, Doğu'daki tarihi görevini gerçekleştirme peşindeydi. Artık Türkiye'de de tanınan pek çok sivil ve askeri yetkililerden oluşan Fransız yetkililerin, İstanbul'da sabırsızlıkla beklendiğinin belirtildiği haberde, son olayların müttefik donanma ve askerlerinin İstanbul'daki varlığının kaçınılmaz olduğunu ortaya koyduğu belirtilmiştir. Ayrıca, teknikerler ve yöneticilerle işbirliği halinde, İstanbul'da acilen bir tamirat ve tadilat yapılması gerektiği de ifade edilmiştir¹⁹⁸. Fransızlar, bir taraftan Türk topraklarında işgal hareketlerini sürdürürken diğer taraftan da halk tarafından tanınan Fransız subaylar vasıtasıyla dostluk ilişkilerini de sürdürmeye ve Türk halkına sempatik görünmeye çalışmışlardır.

Türklerin ve Türk basınının İstanbul'un işgaline tepkileri de İspanyol gazetelerinde ele alınan konulardan biri olmuştur. Türk basınının tepkisiyle ilgili 5 Aralık tarihli haberde, Türk basınının İstanbul'un müttefik devletler tarafından işgalini gereksiz bir sertlikle karşıladığı, Türk kamuoyunun mütarekenin şartlarının kapsamı tam olarak anlaşılmadan, Türk Hükümeti tarafından imzalanmamış olması gerektiğini ve askerlerin karaya çıkarak konuşlanmalarının sadece Türk hükümeti ile anlaşma içerisinde gerçekleşebileceğini düşündüğü belirtilmiştir. Haberde, Türkiye'nin korkakça mağlup olmadığı ve bu nedenle de aşağılayıcı bir tavır hak etmediğinin de basında vurgulandığı aktarılmıştır¹⁹⁹. Türk

¹⁹⁶ El Pais, 11 Enero 1919, s. 2.

¹⁹⁷ Nur Bilge Criss, *Istanbul Under Allied Occupation 1918-1923*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 1999, s. 61; Nur Bilge Criss, "Müttefik İşgali Altındaki İstanbul'dan Bir Kesit: 1918-1920 Yıllarında İngiliz-Fransız Rekabeti ve İdari Sorunlar", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, I, 1990, s. 81.

¹⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 7 Diciembre 1918, s. 4; El Sol, 8 Diciembre 1918, s. 5; La Nacion, 8 Diciembre 1918, s. 4.

¹⁹⁹ El Dia, 5 Diciembre 1918, s. 3; La Correspondencia Militar, 6 Diciembre 1918, s. 2; La Nacion, 6 Diciembre 1918, s. 5.

basını, mütarekenin anlaşılmadan imzalanmış olduğu gerekçesiyle müttefik işgallerinin sorumluluğunu da hükümete yüklemiştir. Basına göre, Türkler büyük bir hezimet yaşamamışlardı ve böyle bir antlaşmayı da hak etmemişlerdi.

Fransız birliklerinin İstanbul'un işgaline katılmalarının ardından, İstanbul'da Türklerle Yunanlılar ve Fransızlar arasında çatışmalar da baş göstermeye başlamıştır. Türk-Fransız çatışmasına neden olan olayların başlangıcı, Ayasofya Kilisesi'nin önünde bir Yunan denizcisinin öldürülmesi ile gerçekleşmiştir. Bu olay üzerine, bir İngiliz-Yunan birliği İstanbul'da karaya çıkmıştır. Diğer taraftan bir Türk devriyesi, Fransız askerlere saldırarak birçoğunu öldürmüştür. Fransızlar da hemen karşılık vererek, bir Türk askeri ve bir polis memurunu öldürdükleri bildirilmiştir²⁰⁰. İstanbul'a müttefik askerlerinin çıkışından itibaren Türk halkı bu işgali kabullenememiş ve İstanbul'un fiilî olarak işgal edildiği 16 Mart 1920 tarihine kadar İstanbul'da pek çok olay meydana gelmiştir. İstanbul'un işgaline karşı başlayan tepkiler, kısa süre içerisinde bütün Anadolu'ya ve Trakya'ya yayılacak ve Türk Milli Mücadelesi bir çığ gibi büyüyecekti.

²⁰⁰ El Heraldo de Madrid, 7 Diciembre 1918, s. 4; La Correspondencia de España, 8 Diciembre 1918, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM: BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE “TÜRK MESELESİ”

2.1 Paris Barış Konferansı

Müttefiklerle Almanya, Bulgaristan, Avusturya, Macaristan ve Osmanlı Devleti arasında barışın sağlanmasını hedefleyen Paris Barış Konferansı, Alman İmparatorluğu’nun kuruluş yıldönümü olan 18 Ocak 1919’da başlamıştır²⁰¹. Savaş sırasında gelişen sorunların çözümlenebilmesi ve müttefik devletlerin ve ortaklarının toprak taleplerinin değerlendirilebilmesi amacıyla toplanan konferansa mağlup olan devletlerin temsilcileri çağırılmamış, buna karşılık 32 devletin temsilcilerinin katılımı ile konferans belirtilen tarihte açılışını yapmıştır²⁰². Konferansta önce Almanya ve Bulgaristan ile barış şartları belirlenmiş ve ardından da sıra Avusturya ve Osmanlı Devleti’ne gelmiştir. İspanyol basını, Sevr Antlaşması’nın imzalanmasına kadar devam eden konferans sırasında yaşanan gelişmeleri sıkı bir şekilde takip etmiştir. Özellikle konferansın çalışmamızı ilgilendiren kısmı olan Müttefik-Osmanlı barışına ilişkin görüşmeler, olaylar, diplomatik ilişkiler, Türkiye’yi paylaşma projeleri ve bu süreçte Anadolu’da başlayan Milli Mücadele hareketi ve yaşanan çatışmalar ile ilgili konularda yoğun bir haber trafiği olduğu görülmektedir. Hatta Mondros Mütarekesi’nin ardından ve konferans öncesinde de ilgili devletlerin barışla ilgili beklentilerine dair yorumlara İspanyol gazetelerinde rastlanmaktadır.

2.1.1. Konferans Öncesinde Barışla İlgili Beklentiler

Paris Barış Konferansı toplanmadan önce müttefiklerin, Türklerin ve Yunanlıların birbirinden farklı beklentiler içerisinde olduğu görülmektedir. İspanyol basınında yayınlanan pek çok haberde bu beklentilerle ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu çerçevede ilk haber *La Correspondencia Militar* gazetesinin 27 Kasım 1918 tarihli nüshasında yer almaktadır. Haberde, Hurşid Paşa’nın hükümet programını açıkladığı bildirilmiştir. Programda barışla ilgili olarak, Osmanlı milletinin onur ve haysiyetine uygun bir barış talep edildiği belirtilmiştir. Hurşid Paşa, hükümetin illegal prosedürlerin hepsini

²⁰¹ İsmail Köse, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, *History Studies*, VI/3, Nisan 2014, s. 219.

²⁰² Musa Gürbüz, “Paris Barış Konferansı ve Sadri Maksudi’nin Türkiye’yi Savunma Mücadelesine Bir Örnek”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, V/17 (1996), Ankara, s. 48.

kaldırmak, kanunları katı bir şekilde uygulamak ve ırk ve mezhep ayrımı olmaksızın nüfusun her sınıfının katılımıyla bir uzlaşma oluşturmak için çaba göstereceğini belirtmiştir. Ayrıca tüm Osmanlı unsurlarının siyasi haklarını korumak istediklerini ve yönetim sistemini demokratikleştirerek ülkeye ve yabancılara güven aşılama arzusunda olduklarını da eklemiştir²⁰³. Osmanlı Devleti, barış görüşmelerine mağlup bir devlet olarak katılacağı için zor şartlarla karşılaşacağını bilincindeydi. Bu nedenle de Osmanlı Hükümeti, devletin ve milletin onurunu kırarak bir teklif sunulmaması beklentisi içerisindeydi.

Müttefikler açısından ise durum farklıydı. Muzaffer müttefik devletlerin barış programına göre, Türkiye'de işgal edilmiş hiçbir toprak parçası geri verilmeyecek ve bu topraklar işgalcisine bağlanacaktı²⁰⁴. 31 Aralık tarihli haberde, Monsenyör Pichon'un, Türkiye'nin durumu ile ilgili bir soruya cevaben, Fransa'nın özellikle Libya, Suriye ve Filistin üzerinde inkâr edilemez bir himaye hakkı olduğunu, kuşkusuz konferansa tam özgürlük tanıdıklarını ancak İngiltere ile imzalanmış olan antlaşmaların kendilerini bağlayacağını ifade ettiği bildirilmiştir. Ayrıca, Monsenyör Briand'ın sınırların belirlenmesi konusunda müttefikler arasında imzalanmış antlaşmaların barış konferansına sunulacağını ve bu antlaşmaların konferansta tartışılacağını belirttiği de haberde aktarılmıştır²⁰⁵. Pichon'un açıklamasını takiben 1 Ocak 1919'da yayımlanan bir haberde, Fransızların Suriye ve Kürdistan bölgesine egemen olmak, İngilizlerin ise Türkiye ve Mezopotamya'dan aslan payı istedikleri belirtilmiştir²⁰⁶. Pichon, yaptığı açıklamayla Osmanlı Devleti'ni paylaşma projelerinin hayata geçirileceğinin ilk sinyali vermiştir.

Fransa'nın beklentileri ile ilgili diğer bir haber 7 Şubat tarihli'dir. Haberde, Fransız Temsilciler Meclisi'nde konuşma yapan Millerand'ın Ortadoğu ve Türkiye ile ilgili ifadelerine yer verilmiştir. Buna göre, Fransa, birkaç yüzyıldır adaletin askeri olarak daima Doğu'daydı ve geçmişinden hiçbir şeyi terk etmeyecekti. Türk delegelerin, barış konferansına müzakereler için yeni bir oturum çağrısında bulunduğunu aktaran Millerand'ın, artık gizli diplomasiye vazgeçilmesi gerektiğini ve yapılacak olan barış müzakerelerinin halka açık olarak yapılması gerektiğini ifade ettiği de haberde

²⁰³ La Correspondencia Militar, 27 Noviembre 1918, s. 2.

²⁰⁴ El Liberal, 28 Noviembre 1918, s. 1; El Sol, 28 Noviembre 1918, s. 5; La Correspondencia Militar, 28 Noviembre 1918, s. 2.

²⁰⁵ El Imparcial, 31 Diciembre 1918, s. 2; El Sol, 31 Diciembre 1918, s. 5.

²⁰⁶ La Correspondencia Militar, 1 Enero 1919, s. 2; El Dia, 2 Enero 1919, s. 2.

aktarılmıştır. Ayrıca Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığına zarar vermek istemediğini ve sadece Suriye'de iyi bir yönetim ve tam bir adalet sağlamayı amaçladığını da bildirmiştir²⁰⁷. Millerand, bu açıklamasıyla, her ne kadar Suriye üzerinde hak iddia etse de Osmanlı mirasını paylaşmaya yönelik gizli antlaşmalar yapılmasına karşı olduğu izlenimi vermekteydi.

Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasının ardından önemli girişimlerden biri Türkiye'nin manda meselesinin ne olacağı hususuydu. Türkiye'nin mandatörlüğü Amerika Birleşik Devletleri'ne teklif edilmiş ancak ABD bu teklifi reddetmişti. *Hojas Selectas* dergisinin Ocak 1919 sayısında konuyla ilgili yer alan haberde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin mandasını kabul etmemesinin ardından, İngiltere ile Fransa'dan birinin Suriye diğerinin ise İstanbul'u kendi himayeleri altına alacaklarının düşünüldüğü ifade edilmiştir²⁰⁸. Bununla birlikte, Amerikalı finans grupları, Asya Türkiye'sinde petrol içeren topraklar elde etme garantisi almışlardı²⁰⁹. ABD himaye teklifini kabul etmemiş olsa da Türkiye'nin paylaşılması sırasında petrol bölgelerinden pay alma beklentisi içerisine girmiştir.

Savaş sırasında müttefikler arasında yapılan gizli anlaşmalara göre, Rusya'nın Asya Türkiye'sinde Karadeniz'den İskenderun'a kadar büyük bir parçayı topraklarına katması, Fransa'nın Filistin bölgesini elde etmesi, İtalya'nın on iki adayı işgal etmesi üzerinde anlaşılmıştı. Konuyla ilgili haberde, bununla birlikte savaştan sonra yayınlanan Wilson ilkelerine atıfta bulunulmuş ve bu ilkeler gereğince savaş sırasında işgal edilen toprakların boşaltılması ve sadece Türk olmayan unsurların yaşadığı bölgelerde otonom yönetimler kurulması gerektiği vurgulanmıştır²¹⁰. İspanyol basını, Türkiye'nin paylaşılması projelerine karşı görüş bildiren muhtemelen ilk Hristiyan devlet basını olmuştur. Nüfusu Müslüman olan yerlerin işgalinin İspanyollar tarafından yanlış görüldüğü basında yer alan ve bu çalışmanın farklı konu başlıkları altında işlenen haberlerde açıkça gözlenmektedir.

Emir Faysal da savaş sırasındaki faaliyetleri nedeniyle büyük beklentiler içerisindeydi. 8 Şubat tarihli haberde, Faysal'ın, barış konferansına başvurarak, İngiltere ve Fransa tarafından 1916 yılında vaat edildiği gibi kendisine yeni bir devlet kurma hakkı

²⁰⁷ El Sol, 7 Febrero 1920, s. 7; La Epoca, 9 Febrero 1920, s. 2; El Globo, 9 Febrero 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 14 Febrero 1920, s. 7.

²⁰⁸ Hojas Selectas, Enero 1919, s. 930.

²⁰⁹ Madrid Scientifico, sayı: 1005, 1919, s. 1.

²¹⁰ El Dia, 8 Febrero 1919, s. 1.

verilmesini talep ettiği bildirilmiştir. Haberde, Faysal'ın Türk İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde bir Arap Federasyonu oluşturmak istediği ve bu amaca ulaşmak için savaş sırasında Türklerle mücadele ettiği, pek çok Türk'ü esir aldığı ve müttefiklerin bir dostu olarak hareket ettiği belirtilmiştir²¹¹. Faysal, kendisine savaş sırasında verilen sözler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılma planlarının yapıldığı sırada özellikle Arap toprakları üzerinde taleplerde bulunmuştur.

18 Mayıs tarihli ve "Tasfiye Nasıl Gerçekleşecek" başlıklı haberde, *New York Herald* gazetesinde yayınlanan bir habere yer verilmiştir. *New York Herald*'a göre, bir devlet olarak görülmediği için konferans, Türkiye'yle hiçbir antlaşma imzalanmayacaktı. Konferans sadece, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasından kalanları almakla meşgul olacaktı. Yunanlılara, Avrupa Türkiye'sinin bazı vilayetleri verilecekti. İstanbul Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde olacak ancak Amerikan hükümeti tarafından idare edilecekti. Amerika ayrıca, Ermenistan'ın himayesini de üzerine alacak ve otonom bir hükümet kurulana kadar bu himayesi devam edecekti. Küçük Asya'nın bir kısmı Yunanistan'a verilecek ve Fransa ile İtalya kalan kısmının himayesini alacaktı. İngiltere, Asya Osmanlı'sının Mezopotamya gibi önemli bölgelerini elde edecekti. Fransa, Suriye'de bir bölgeye hâkim olacaktı. Müttefikler, artık Arapların bağımsızlığını da tanımışlardı²¹². ABD basını, savaş öncesinde ve savaş sırasında yapılan Osmanlı'ya paylaşma planlarının yürürlüğe konulacağı düşüncesindeydi.

Lloyd George ise kendisini Türkiye sorununun tasfiye memuru olarak görüyordu. İngilizlerin Türkiye konusunda neredeyse bütün milletlerinkinden farklı ve Yunanistan'ın meleklerine fayda sağlayan kriterleri olduğu belirten Lloyd George, İngilizlerin Osmanlı hükümetinin İstanbul'dan sürülmesini ve şehrin Yunan topraklarına katılmasını ve son olarak da bu şehrin uluslararasılaşmasını savunduğunu ifade etmiştir. Türklerin silahla veya tecritle mağlup edilmediğinin ve Wilson'un 14. ilkesinin (Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk bölgelerinde kimsenin tartışamayacağı bir bağımsızlık garantisinde olacağı) garantisi altında silah bıraktıklarının vurgulandığı haberde, Lloyd George'un ise eski günah teorisi ile hareket ettiği belirtilmiştir²¹³. İspanyol basını bu haberde de Lloyd George'un açıklamalarını Wilson prensipleri çerçevesinde eleştirerek bu konuda Türkiye'nin yanında yer aldığını ortaya koymuştur.

²¹¹ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1919, s. 1; Nuestro Tiempo, Febrero 1919, s. 92.

²¹² El Sol, 18 Mayo 1919, s. 6; La Correspondencia de España, 18 Mayo 1919, s. 2.

²¹³ Alrededor del Mundo, 9 Febrero 1920, s. 11-12.

2.1.2. Konferans Müzakereleri

2.1.2.1. Türkiye'nin Katılımından Önceki Müzakereler

18 Ocak 1919 tarihinde başlayan ve I. Dünya Savaşı'nda mağlup olan devletlerin geleceğinin belirlendiği Paris Barış Konferansında ele alınacak konularla ilgili ilk haber, ertesı gün İspanyol basınında yerini almıştır. Haberde, Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun yıldönümünde başlayan Paris Barış Konferansı sürecinde, Avrupa devletlerinin çözmeleri gereken sorunlar sıralanmıştır. Buna göre, Türkiye ile ilgili olarak Balkan haritasının yeniden düzenlenmesi, Rusya'nın sıcak denizlere çıkmasına olanak sağlanması, Türkiye'nin Avrupa topraklarının geleceğinin belirlenmesi, Boğazlar sorununun çözülmesi, İstanbul'un geleceğinin tayini, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından yeni devletlerin şekillendirilmesi ve savaş tazminatının belirlenmesi gibi sorunların çözümlenmeyi beklediği ifade edilmiştir²¹⁴. Konferans henüz açılışını yaptığı için bu ilk haberde ele alınacak konuların üstünkörü yazıldığı ve genel ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

20 Ocak tarihli haberde, Türkiye'nin Paris Barış Konferansı'ndaki tam yetkili temsilcisi Şerif Paşa'nın Antant devletlerinin siyasi çevrelerinde, Türk halkının suçsuzluğuna ve haklarına önem verilmesi talep ettiği bildirilmiştir. Şerif Paşa, aynı zamanda Türkiye'deki tedarik sorunlarını müzakere etmekle de görevlendirilmişti. Bu konuların hepsinin Türkiye meselelerinin müzakere edildiği kongrede sonuçlandığı ve sonuçlarının Wilson, Clemenceau, Lloyd George ve Orlando'ya gönderildiği de habere eklenmiştir²¹⁵. Şerif Paşa'nın gündeme getirdiği tedarik sorunları ile ilgili müzakerelerde, 21 Ocak'ta, konferans delegeleri, hem insaniyet namına hem de barış şartlarının belirlenmesinin öncesinde ittifak devletlerinin acil tedarik sorunlarının çözülmesinin ve ekonomilerinin düzeltilmesinin gerekliliği nedeniyle, bu ihtiyaçların karşılanmasına karar vermişlerdir²¹⁶. Müttefik devlet temsilcileri konferans başladığı sıralarda Türk temsilcinin taleplerine genel itibarıyla kulak asmamıştır. Ancak tedarik sorunlarının aşılması ve insanî yardım sağlanması ile ilgili çalışmalara öncelik verilmesi gerektiği noktasında birleşmişlerdir.

²¹⁴ La Epoca, 19 Enero 1919, s. 1.

²¹⁵ El Liberal, 20 Enero 1919, s. 2; La Epoca, 20 Enero 1919, s. 1.

²¹⁶ La Accion, 22 Enero 1919, s. 2.

Müttefiklerin tedarik sorununun yanı sıra Türkiye’de acilen çözülmesine karar verdiği diğer bir konu da toplumsal düzenin sağlanması meselesiydi. Konuyla ilgili 24 Ocak tarihli haberde, ertesi gün yapılacak olan konferans görüşmeleri sırasında, Türkiye’de meydana gelen anarşi olayları nedeniyle çözümü aciliyet taşıyan İstanbul’daki rejimle ilgili müzakerelerin yapılmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir²¹⁷. Konferans Komitesi, 30 Ocak tarihli oturum sırasında, Alman kolonileri ve Asya Türkiye’sinde işgal edilmiş topraklarla ilgili ön bir anlaşmaya varmıştır. Buna göre, Türkiye’nin işgal edilmiş bölgelerinde düzenin sağlanması için müttefik devletlerin askeri temsilcilerinin bir komite oluşturulması. Gerekli askeri kuvvetlerin dağıtımının sorumluluğu da bu komitede olacaktır²¹⁸. İstanbul’un rejiminin belirlenmesi, toplumsal olayların önüne geçilebilmesi için önemli bir adım olarak görülmektedir. Bununla birlikte, işgal altındaki Türk topraklarında düzenin sağlanabilmesi amacıyla asker sevkiyatı yapılacağı da komitenin kararından anlaşılmaktadır.

Eugenio Ramos tarafından 24 Ocak 1919 tarihinde Paris’te kaleme alınan "Barış Konferansı'nın Vinci: İstanbul'un Uluslararasılaşmasına Doğru" başlıklı makalesi, 1 Şubat 1919 tarihinde El Heraldo de Madrid gazetesinde de yayınlanmıştır. Haberde, büyük devletlerin delegelerinin o günlerde gerçekleştirdikleri gizli görüşmelerde Rusya’daki Bolşevik devrimle (Rus Gribi) ilgili çözümler aradıkları ancak artık bütün dünyanın dikkatinin, Doğu’da barış tartışmalarının en önemli faktörü olan başka bir yere yani İstanbul’a çevrildiği ifade edildikten sonra, bütün dünya ile paylaşılan bir telgraftan bahsedilmiştir. Telgrafta, İstanbul’daki müttefik kuvvetlerinin kumandanı olan İngiliz Amiral Calthorpe’un İngiliz hükümetinin şu talimatlarını Babıali’ye bildirdiği belirtilmiştir: Günlük olarak baş gösteren düzensizlikler ve hijyenin terk edilmesinin halk sağlığı için büyük sorunlara yol açabileceği korkusu nedenleriyle, Başkent’teki Polis organizasyonu ve sağlık hizmetlerinin müttefiklerle ortaklaşa yürütülmesi gerekmektedir.

Haberde, bu telgrafta yer verilen bilgiler hayretle karşılanmış ve İngiliz hükümetinin bu konularda müdahale etme kararı almasına neden olan düzensizliklerin ne anlama geldiği sorgulanmıştır. Buna göre, bu müdahale, yıkılmakta olan Türk İmparatorluğu’nun zayıflık ve bitkinliğinden faydalanılarak kolayca gerçekleştirilen bir güç gösterisi

²¹⁷ La Epoca, 24 Enero 1919, s. 2; El Pais, 25 Enero 1919, s. 3; La Correspondencia de España, 25 Enero 1919, s. 1.

²¹⁸ La Epoca, 31 Enero 1918, s. 2.

değildi. Bu müdahale, mütareke ile başlayan olaylar serisinin bir sonucuydu. Son olarak İngiliz hükümeti ve basını bu önlemlerin alınacağını öngörmüştü. Örneğin The Times gazetesinde yayınlanan "İngiliz Kolonisi'nin Bir Üyesi" başlıklı haberde, İstanbul için bu müdahalelerin kaçınılmaz olduğu vurgulanıyordu.

Haberin devamında, Türkiye'deki siyasi durumdan bahsedilmektedir. Buna göre İttihad ve Terakki Partisi dağılmış ve yerini Teceddüt ve Wilson Prensipleri Cemiyeti almıştı. Ancak bu yeni oluşumlar, eski partinin programından başka bir fikir ortaya koyamayan ve Midhat Şükrü gibi eski partinin şefleri tarafından yönetilen partilerdi. Tüm güçlerini kaybetmiş olmalarına rağmen bu oluşumlar, müttefiklerin koruması altında kurulan Tevfik Paşa hükümetinin işlerinde zorluklar ve engeller çıkarmaya devam ediyordu. Haberde, bu yeni partilerin bu hareketleriyle neyi amaçladıkları sorgulanmaktaydı. Bu amacın ortaya konulması amacıyla İstanbul'dan gönderilen bir telgrafa atıfta bulunulmaktaydı. Bu telgrafta, zayıf ekonominin bu ince politikadan faydalanarak İstanbul'u gerçek bir yuvaya dönüştürdüğü belirtilmekteydi. Yunanlılar müttefik donanmalarının İstanbul Boğazı'na gelişini coşkuyla kutladığına ve İttihat ve Terakki'nin düşmanı olan Müslümanların ise Pera ve Galata'da suikastler düzenlediklerine de telgrafta yer verilmekteydi. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin de İttihad ve Terakki Partisi'nin devamı olarak nitelendirilmesi de ilginç bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Habere göre, bu yaşananlar büyük bir yankı uyandırmış ve meclis dağılmış ve mevcut koşullar altında yaşanan korkular nedeniyle de yeni bir meclis seçilememişti. İstanbul'daki durumla ilgili diğer bilgilerin oldukça kasvetli olduğu, halen İngiliz koruması altında faaliyetlerini sürdüren Tevfik Paşa hükümetinin, İttihat ve Terakki karşıtlığından bunaldığı, İttihat ve Terakki tarafından atanan bütün yerel yetkililerin, halen komiteye bağlı oldukları ve bu nedenle de imparatorluğun farklı bölgelerine gönderildikleri de ifade edilmiştir.

Tüm bu koşullar göz önüne alındığında, İngiliz hükümetinin, müttefiklerle işbirliği içerisinde bu önlemleri alması kaçınılmazdı. Artık konferansta görüşülmesine gerek kalmaksızın, İstanbul müttefiklerin müdahalesine açık hale gelmişti. İstanbul'a müdahale diğer bir deyişle Boğazlara hâkim olma politikası, Napolyon tarafından 100 yıldan uzun bir süre önce Rusya ile müzakere edilerek başlatılmıştı. Bundan 70 yıl kadar sonra, Rusya, İngiltere ile aynı şeyi müzakere etmişti. Sadece büyük savaşın

gereksinimleri nedeniyle, Fransa ve İngiltere, 1914-1917 yılları arasında bu müdahale hakkını Rusya'ya vermeyi kabul ettiyse de Rus devrimi ve Bolşeviklik, bu iki müttefike sözlerinden cayma şansı tanıdı. Böylece sorun yeni bir boyut kazandı. Yapılan bu müdahale, İstanbul'un ve boğazların uluslararasılaşması açısından ilk adımdı. Makale, Türkiye'nin, bir tabuttaymış gibi, ıstırap içerisindeki son nefeslerinde, Avrupa topraklarının kendisinden alındığını ve elinde sadece Konya, Bursa ve Karadeniz arasındaki Anadolu yaylalarının kaldığını göreceği yorumuyla son bulmaktadır²¹⁹. Ramos, kaleme aldığı bu uzun makalesinde, özellikle İngiliz politikası üzerinde durmuş ve Türkiye açısından içler acısı bir tablonun ortaya çıkacağını belirtmiştir.

La Epoca gazetesinin 1 Şubat tarihli "Son Antlaşmalar Ne Anlama Geliyor?" başlıklı haberinde, bu antlaşmalarda, dört büyük devletin, Asya Türkiye'sinde kendi bölgelerini yönetme konusunda yetkili kalacakları ve bu dört devletin Versay Yüksek Savaş Konseyi'nden Asya Türkiye'sinin işgali için gerekli askerlerin konuşlandırılmasına yönelik bir memorandum talep ettikleri ifade edilmiştir²²⁰. İngiliz gazeteleri de, Barış Konferansı'nın ön sonuçları ile ilgili yorumlar yapmaktaydı ve bu yorumlar da İspanyol basınında işlenmekteydi. İngiliz basınına göre Alman kolonileri ve Asya Türkiye'sinde işgal edilmiş topraklarla ilgili düzenlemeye ilişkin resmi bir bildiri yayınlanması bekleniyordu²²¹. Barış konferansı sırasında 4 büyük devlet kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve işgal altında olan yerlerle ilgili bazı kararlar almışlardı ancak henüz bu kararlar kamuoyuna duyurulmamıştı.

Konferansta eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan belirli topluluklarla ilgili de gelişmeler yaşanıyordu. Bu toplulukların birer mandanın yardım ve tavsiyeleriyle bağımsız devletler olmaları konusunda ön onay alınmıştı. Buna göre, bu toplulukların oylarıyla hangi devletin mandası altına girecekleri belirlenecek ve kurulacak yeni devletler kendi kendilerini yönetebilecek hale gelene kadar bu devletin manda yönetimi devam edecekti²²². Aynı tarihli diğer bir haberde, Türkiye'nin Küçük Asya olarak bilinen Asya'daki toprakları ile ilgili sorunun görüşülmesi için son zamanlarda elverişli bir zemin oluştuğu belirtilmiştir. Haberde, yapılan diplomatik tartışmaların 1915 yılında Fransa ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmalar çerçevesinde gerçekleştiği ve bu

²¹⁹ Eugenio Ramos, "En Torno de la Conferencia de la Paz. Hacia la Internalización de Constantinopla", *El Heraldo de Madrid*, 1 Febrero 1919, s. 1.

²²⁰ *La Epoca*, 1 Febrero 1919, s. 2.

²²¹ *La Accion*, 2 Febrero 1919, s. 2.

²²² *El Dia*, 16 Febrero 1919, s. 3.

antlaşmalarda Fransa'nın Suriye, Lübnan ve Ermenistan'ın bir kısmı ile ilgili hususlarda söz sahibi olmasına karşılık İngiltere'nin ise Mezopotamya'da tam müdahale yetkisi elde ettiği ifade edilmiştir. Bütün bu topraklar ve Arabistan'ın büyük bölümünün anlaşmaların konusu olduğunun vurgulandığı haberde, Türkiye'nin gelecekteki sınırlarının çizilmesi işinin Barış Konferansı'na bırakılmış olmasına rağmen, İngiliz ve Fransızların bu konularda yönetimi ellerinde bulundurdıkları da belirtilmiştir. Haber şu şekilde sona ermektedir: *"Gelecek bizlere, bu koruma gücünün ne şekil alacağını ve bu devletlerin Fransız-İngiliz kontrolü altında, Türk etkisinde olduğundan daha mı çok memnun olacaklarını gösterecektir."*²²³ Barış konferansı İngiltere-Fransa eksenli olarak devam ediyordu. Bu iki devlet savaş sırasında imzaladıkları gizli antlaşmalarla uyum içerisinde manda yönetimleri kurulmasına dair çalışmalarını konferans çatısı altında sürdürmekteydiler.

Konferans sırasında önemli bir gelişme de Hicaz Kralı'nın konferansa katılarak Suriye, Yukarı ve Aşağı Mezopotamya ve Yemen'in tam bağımsızlığını ve otonomluğunu talep etmek istemesiydi. Ancak hâlihazırda bir Suriye delegesinin Arapça konuşan diğer bölgelerle birlikte bu bölgelerin bağımsızlığını talep ettiği bildirilmiştir. Haberde bu durum şu şekilde yorumlanmaktadır: *"Gördüğümüz gibi, sadece Avrupa'nın iştahı açılmadı, aynı zamanda az ya da çok bütün dünyanın iştahı kabardı."* Haberde, Wilson'un 14 ilkesinin adil ve düzenli bir şekilde uygulanmasının hepsini veya her birini memnun edip etmeyeceğini incelemenin merak uyandıracığı da belirtilmiştir²²⁴. İspanyol basını bu girişimi açgözlülük olarak nitelemiş ve Wilson prensiplerinin adil bir şekilde uygulanmasının önemini vurgulamıştır.

Barış konferansının ele aldığı konulardan biri de İttifak Devletlerinin silahsızlandırılması meselesiydi. Konferansta görüşülen ve barış antlaşması ile Almanya, Avusturya, Türkiye ve Bulgaristan'ın yükümlü olacağı donanma ile ilgili şartlara 1 Mart tarihli haberde yer verilmiştir. Buna göre, Türkiye'de bulunan bütün deniz savunma üsleri, ön anlaşma imzalandıktan itibaren üç ay içerisinde yıkılacak, bu yıkıntılarda bulunan materyaller sadece barış amacıyla kullanılacak, inşaat halindeki savaş gemileri imha edilecek ve mevcut savaş gemilerine İtilaf devletleri tarafından el konulacaktı. Çanakkale ve İstanbul boğazlarının etrafındaki bütün liman ve savunmalar imha edilecek ve boğazlardan geçiş serbest ve uluslararası garanti altında olacak ve

²²³ El Dia, 16 Febrero 1919, s. 6.

²²⁴ El Dia, 19 Febrero 1919, s. 2.

ayrıca Almanya'nın Osmanlı limanlarındaki gemileri terk edilecek ve en kısa sürede imha edilecekti²²⁵. Osmanlı Devleti, bu şartlar altında denizlerde savunmasız bir hale getirilmekteydi.

Konferansın önemli konularından biri de Yunan talepleri idi. *Nuestro Tiempo* dergisinin Şubat 1919 sayısında yayımlanan bir haberde, Yunanistan'ın Barış Konferansı'nda da dile getirdiği Türkiye'den talepleri sıralanmıştır. Buna göre, Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa'dan atılmasını ve terk ettiği toprakların kendisine verilmesini, On İki Ada'nın Yunanistan'a bırakılmasını, Küçük Asya'da Bursa vilayetinin ve Denizli hariç olmak üzere Aydın vilayetinin, İzmir'in, Bozcaada, Gökçeada, Metelin Adası ve Sakız Adası'nın kendilerine bırakılmasını talep ediyordu²²⁶. Yunan taleplerini görüşmek üzere konferans tarafından bir komisyon oluşturulmuştur. 3 Mart 1919 tarihli "Türkiye'nin Çözülmesi" başlıklı haberde, Yunanlılarla ilgili meseleleri halletmek üzere görevlendirilen komisyonun gelecekteki Küçük Asya'nın koşulları ile ilgili çalışmalarını tamamladığı ve adeta İstanbul'un ve boğazların İtilaf devletleri tarafından uluslararasılaştırılması ile başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıtılması planını onayladığı belirtilmiştir. Komisyonun aldığı kararlarla, Küçük Asya'da bir Türkiye devleti oluşturulacak ve Babıali'ye bağlı bulunan bütün milletler bağımsızlıklarına kavuşturulacaktı. Öncelikle Milletler Cemiyeti'nin mandası altında bulunan, Avala ile Körfez arasındaki topraklar, Yunanistan'a katılacaktı. İtalyan delegeler de 1917 konferansında verilen sözler doğrultusunda toprak taleplerinde bulunuyordu²²⁷. Komisyon, başlangıçta Yunanistan'ın bütün toprak taleplerini kabul etmemiştir. Özellikle 12 adayla ilgili bir karar verilememesinin temel nedeni İtalya'nın da bu adalarda hak iddia etmeleriydi.

Yunanistan'a Osmanlı mirasından pay verilmesine ilişkin kararların ardından, İspanyol basını yine eleştirel bir yazıya imza atmıştır. 18 Mart tarih yazıda, barış konferansı sırasında pek çok önemli konunun gündeme geldiği ancak konferansın bir konuda karar almayı unuttuğu, bunun da Türkiye'nin geleceği olduğu belirtilmiştir. Haberde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasına karar verildiği, Türkiye'nin sonunun, büyük Yunanistan'ın teslimi anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bütün Kuzey İyonya, Trakya ve İstanbul açık bir Yunan nüfuzu altında olacaktı. Uzun ölçekli bakılırsa, İstanbul

²²⁵ La Epoca, 1 Marzo 1919, s. 1; El Siglo Futuro, 1 Marzo 1919, s. 3.

²²⁶ Nuestro Tiempo, Febrero 1919, s. 91.

²²⁷ La Correspondencia Militar, 3 Marzo 1919, s. 2.

kesinlikle yeniden Yunanistan'ın başkenti olacaktı. Bunların yanı sıra, On İki Ada ve Kıbrıs da Yunanistan'a teslim edilecekti²²⁸. Aynı tarihli diğer bir haberde, barış konferansında karşılaşılan ve Wilson'un çözebileceği ikilemlerden birinin Birleşik Devletler'in koruyucu danışman adı altında Ermenistan'ın mandasını kabul edip etmeyeceğiydi. Konferansın en çok zorlanacağı konu, Türkiye'nin parçalanmasını düzenlemek olacaktı. Nitekim Türkiye'de dokuz manda yönetimi kurulacaktı: Ermenistan, Kürdistan, İstanbul, Çanakkale Boğazı, Arabistan, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Kilikya²²⁹. Bu iki haberden anlaşılacağı üzere, Türkiye'ye Anadolu'da küçük bir toprak parçası bırakılacak ve Osmanlı toprakları müttefik mandaları ve Yunanistan arasında paylaşılacaktı.

Türkiye'nin paylaşılması ile ilgili 24 Mart tarihli ve "Barışın Ön Şartları" başlıklı haberde, Wilson'un da Paris'e gelerek toplantılarına katıldığı konferansın kesin sonuçlarından birinin Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan tamamen atılması olduğu bildirilmiştir. Bunun yanı sıra, İstanbul ve Boğazlar uluslararasılaştırılacak, Kuzey İyonya, Trakya ve Küçük Asya'dan önemli miktarda toprak Yunanistan'a verilecek ve Türklere Küçük Asya'nın yüksek yaylaları bırakılacaktı²³⁰. Barış konferansının ön kararlarında belirtilen şartlar, büyük ihtimalle kısa bir süre içerisinde kesinleştirilecekti ve Türkiye ile ilgili maddeler de netlik kazanacaktı²³¹. Tüm bu haberlerden Türkiye ile ilgili planlamaların yapıldığı anlaşılmaktaydı. Ancak yine de müzakereler oldukça uzun sürüyordu. 4 Nisan tarihli haberde, barış konferansının uzun sürme nedenlerinden birinin Suriye konusunda İngiltere ile Fransa arasında yaşanan mücadele olduğu, bu mücadele nedeniyle konferansta Amerika'nın da teklifi doğrultusunda bir komisyon kurularak Suriye, Filistin ve Osmanlı Asya'sının geleceği ile ilgili çalışmalar yapmasını kararlaştırdığı da bildirilmiştir. Bu kararın alınmasının, Avrupalı devletlerin Osmanlı Asya'sına müdahale etme konusunda komisyon çalışmalarını tamamlayana kadar beklemesi anlamına geldiği de haberde vurgulanmıştır²³². İngiltere ile Fransa arasında çıkar çatışmalarına ilişkin İspanyol basınında yer alan ilk haberde, Suriye ve Filistin'in iki devlet arasında anlaşmazlık yarattığı belirtilmekteydi.

²²⁸ El Dia, 18 Marzo 1919, s. 4.

²²⁹ La Accion, 18 Marzo 1919, s. 2.

²³⁰ La Epoca, 24 Marzo 1919, s. 1.

²³¹ El Heraldo de Madrid, 8 Abril 1919, s. 4; El Dia, 8 Abril 1919, s. 2; El Liberal, 9 Abril 1919, s. 3; El Pais, 9 Abril 1919, s. 2; El Sol, 9 Abril 1919, s. 5.

²³² El Dia, 4 Abril 1919, s. 8.

Konferansın ele aldığı önemli konulardan biri de Ermeni meselesiydi. Konferanstaki Ermeni heyetinin başkanı olan M. A. Aharonyan'a Erivan'daki Ermeni Hükümeti'nden gönderilen ve Dışişleri Bakanı Frigranyan tarafından imzalanmış olan bir telgraf, 14 Nisan tarihinde İspanya basınına yansımıştır. Telgrafta, Transkafkasya'daki Ermeni toplumuna, Müslümanlar tarafından ciddi bir tehdit başladığı, Türk subaylar tarafından organize edilen Tatar kuvvetlerinin, Nahçıvan ve Karabağ bölgesinde bölgesel Ermeni kuvvetlerini silahsızlandığı ve bu saldırının bir katliamla sonuçlanmasının yakın olduğu belirtilmekteydi. Müttefik kuvvetlerin kan dökülmesini engellemek için Tatarlara karşı bir an önce harekete geçerek önlemler alması gerektiğinin vurgulandığı telgrafta, Türkiye'nin acilen mültecilerin ihtiyaç duyduğu güzergâhı ulaşımına açmasının ve Ermeni hükümetiyle yeniden iletişim kurmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur²³³. Aynı haber 17 Nisan tarihli El Sol gazetesindeki bir haberde de verilmiştir. Habere göre telgrafta, Jöntürklerin müttefiklerin kafa karışıklığından faydalanarak Ermeni halkını kovdukları, Halep'te bir isyanı teşvik ettikleri, Transkafkasya'da 3 milyon Tatar'ı organize ederek, Türk ve Rus silahlarıyla silahlandıkları da belirtilmekteydi. Haberde, Paris ve Londra'da yayımlanan bazı gazetelerde, müttefik hükümetlerin harekete geçerek Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki bölgedeki sorunların çözümü için gerekli adımları atması istenmekteydi. Ancak müttefik hükümetlerin bu sırada başka sorunlarla ilgilenmesi kaygı vericiydi²³⁴.

Mısır'ın savaş sonrasındaki durumu da 15 Nisan tarihli ve "Büyük Milliyetçi Hareketler" başlıklı haberde ortaya konulmuştur. Haberde, Malta'da sürgünde olan 4 milliyetçi önderin Mısır'a geri döndükleri ve bu dönüşün milliyetçiler tarafından büyük bir zafer olarak nitelendirildiği belirtilmiştir. Bu zaferin ardındaki tarihi olaylara da haberde değinilmiştir. Buna göre, İngilizler Mısır'a geldiklerinde, Mısır'da bağımsızlık fikri henüz olgunlaşmamıştı. Mısır halkı halen Osmanlı Sultanına bağlıydı. Bununla birlikte, Mısırlılar durumlarından da memnun değildi. Osmanlı hâkimiyetine karşı memnuniyetsizlikleri, Enver ve Talat Paşaların politikaları nedeniyle Almanya'nın Türkiye'nin hamisi olmasının ardından artmaya başladı. Bu memnuniyetsizlik, Türk-Alman kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'nı kontrol etmek için Sina ve Trablusgarp üzerine ilerlemesi sırasında iyice belirginleşmiştir. Çıkarılan fetvalara rağmen, Mısırlılar bu Hristiyan-Müslüman karışımı orduya yardım etmek istememiştir. Bu olayın ardından

²³³ El Dia, 14 Abril 1919, s. 2.

²³⁴ El Sol, 17 Abril 1919, s. 5.

Mısır'da milliyetçi fikirler ve bağımsızlık düşüncesi olgunlaşmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, halk İngilizlerden de nefret ediyordu ve bu nefret sonucunda, İngiliz subaylarına suikastlar düzenleniyordu. Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı ajanları, Mısır'daki İngiliz hâkimiyetini sonlandırmak için harekete geçmiş ve cihat ilan etmişlerse de iyi organize olunamamış olması nedeniyle bu hareket başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Barış konferansı sırasında Mısır, bağımsızlık taleplerini konferansa iletmıştır. Ancak konferans bu talebi duymazdan gelmiştir. Haber, İngiltere'de kimsenin Mısır'da anayasa devriminin karşısında durmayacağını, ancak ülkeye önce kısıtlı bir muhtariyet verilmesinin ve Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda gibi Anglosakson kıtalararası federasyonuna üye yapılmasının arzulandığını vurgulayarak sonlandırılmıştır²³⁵.

Mısır meselesiyle ilgili bir sonraki haber 2 Haziran 1919 tarihlidir. Haberde, barış konferansına bağımsızlık talebini iletmış olan Mısır'daki siyasi evrimin tarihçesi verilmiştir. Buna göre, Mısır'da otonom bir devlet kurulmasına ilişkin ilk siyasi hareket, Mehmet Ali Paşa hareketiydi. Mehmet Ali Paşa, İngilizlerin de yardımıyla, ülke yönetme konusunda oldukça deneyim kazanmıştı. Ancak 1840 Londra Antlaşması ile yine Türkiye'ye bağlı bir otonomiye sahip olabilmisti. Otuz yıl sonra, bu kez İsmail Paşa'nın yönetimindeki Mısır, yeniden bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başlamıştı. İsmail Paşa, Mısır'da bir anayasa ilan ederek ve bir meclis kurarak bağımsız bir devlet kurma yolunda ilk adımı atmıştı. Mehmet Ali Paşa'nın ekonomik gelişim programını takip etmeye devam eden Mısır, ekonomik bir güç haline gelmeye de başlamıştı. Bağımsızlık taleplerinden sonuç alamayan Mısır, 1882 yılında bağımsızlık hareketlerine sahne olmuştu. Bu hareketlerin ardından ise İngiltere'nin hâkimiyetine girmek zorunda kalmıştı. Mısır'a hâkim olan İngiltere, meclisi de kapatmıştı²³⁶. Mısır'da yaşanan tüm gelişmeler bu haberde aktarılmış ve Mısır'ın bağımsız bir devlet olma isteği vurgulanmıştır. Buna karşılık İngilizlerin Mısır'a doğrudan bir bağımsızlık vermeyi düşünmediği de aktarılmıştır.

Konferans sırasında Osmanlı Devleti ile Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın iletişimin kesilmesine ilişkin müzakereler de yürütülmüş ve bu konuda kararlar alınmıştır. Konuyla ilgili 16 Nisan tarihli haberde, basının barış müzakerelerinden oldukça memnun olduğu vurgulanmış ve o hafta Almanya ile ilgili sorunların çözüme

²³⁵ El Sol, 15 Abril 1919, s. 6.

²³⁶ El Dia, 2 Junio 1919, s. 8.

kavuşturulacağı bildirilmiştir. Toprak ve sınır sorunlarının büyük ölçüde halledildiğinin ifade edildiği haberde, Almanya'nın Avusturya-Macaristan ve Türkiye ile ilişkileri konusundaki kararın ise o hafta içerisinde verileceği belirtilmiştir²³⁷. Bununla birlikte İttifak devletleriyle barış antlaşmalarının toplu mu yoksa ayrı ayrı mı yapılacağına da henüz karar verilmemişti. 21 Nisan tarihli habere göre, İtalya, Almanya ve Avusturya ile aynı anda antlaşma imzalamak istiyordu. Bu nedenle Almanya, Avusturya, Türkiye ve Bulgaristan'la ortak bir barış antlaşması imzalanması projesi iptal edilmişti²³⁸. 26 Nisan tarihli habere göre ise, müttefiklerin barış antlaşması sırasında Almanya'ya koşulacak şartları belirledikleri ancak Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan'la ilgili konularda bazı meselelerin ileri tarihlere ertelendiği ifade edilmiştir²³⁹. Mayıs ayındaki müzakerelerde, Avusturya-Macaristan ve Türkiye ile imzalanacak olan antlaşmaların ayrı ve bağımsız antlaşmalar olarak imzalanacağı belirtilmiştir²⁴⁰. 10 Mayıs tarihli haberde, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile ayrı ayrı antlaşmalar imzalanacağı bildirilmiştir²⁴¹. Bu müzakereler çerçevesinde her devletle ayrı bir antlaşma imzalanmasına karar verildiği görülmektedir.

Müzakereler sırasında Barış antlaşmasında Londra Paketi'nin şartlarının uygulanıp uygulanmayacağı üzerinde de durulmuştur. Konuyla ilgili 1 Mayıs tarihli haberde, paktın imzacılarından biri olan Rusya'nın, Çar hükümeti sırasında imzalanan koşulları kesinlikle kabul etmeyeceğini bildirmesi Londra Paketi'nin şartlarında değişikliklere gidileceği ve bu değişikliklerin ardından barış antlaşması maddelerine ekleme yapılacağı belirtilmiştir. Ancak paktın şartlarının Türkiye ve Polonya üzerindeki uygulanabilirliğinin ortadan kalktığı da haberde ifade edilmektedir²⁴². Aynı tarihli diğer bir haberde, barış müzakereleri sırasında görüşülen konulardan biri olan milletlerin kendi kendilerini yönetmeleri meselesi üzerinde durulmuştur. Haberde, bu prensibin, Polonya ve Çekoslovakya gibi ülkelerin yönetimi açısından uygun olduğu ancak Türkiye için elverişli olmadığı belirtilmektedir. Habere göre, İzmir'de Yunan askerlerini dostane bir şekilde karşılamayan Türklerin, ne Sultan'ın sürgün edilmesine ne de

²³⁷ La Accion, 16 Abril 1919, s. 2.

²³⁸ El Dia, 21 Abril 1919, s. 2; El Sol, 22 Abril 1919, s. 6; La Epoca, 22 Abril 1919, s. 1.

²³⁹ La Lectura Dominical, 26 Abril 1919, s. 10.

²⁴⁰ El Heraldo de Madrid, 9 Mayo 1919, s. 4; La Correspondencia Militar, 9 Mayo 1919, s. 2; La Epoca, 9 Mayo 1919, s. 3; El Liberal, 10 Mayo 1919, s. 1; El Siglo Futuro, 10 Mayo 1919, s. 2; El Sol, 10 Mayo 1919, s. 6.

²⁴¹ El Sol, 10 Mayo 1919, s. 6.

²⁴² España, 1 Mayo 1919, s. 10.

Türkiye devletinin yıkılmasına rıza göstermeyecekleri vurgulanmıştır²⁴³. Türkiye’de Kuva-yı Milliye hareketinin başlaması ve Yunan işgaline karşı Türk direnişinin başlaması, müttefiklere Türkiye’yi paylaşmanın çok da kolay olmayacağını göstermiştir.

Bu sırada, Dünya Savaşı’nın kaynağını araştırmakla görevlendirilen konferans komisyonu raporunu tamamlayarak konferansa sunmuştur. Komisyonun çok satıda belgeyi inceledikten sonra hazırladığı rapora göre, savaşın birinci derecede sorumlusu Almanya ve Avusturya, ikinci derecede ise Türkiye ve Bulgaristan bulunmuştur. Sorumluluğun en yoğun olduğu konular ise, Belçika ve Lüksemburg’un tarafsızlıklarına rağmen işgal edilmeleri ve savaş ilan edilmeden önce Fransa ve Sırbistan’ın sınırlarının ihlal edilmesi olarak tespit edilmiştir²⁴⁴. Rapora göre Türkiye savaşın birinci derecede sorumlusu olmadığı için Türkiye’yle imzalanacak olan barış antlaşması şartlarının Almanya ve Avusturya’ya göre daha yumuşak olması gerekmektedir.

İttifak devletleriyle imzalanacak olan antlaşmaların içeriklerine ilişkin görüşmeler sırasında, Güney Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile imzalanacak olan antlaşmaların Almanlarla antlaşma imzalanmasının ardından on beş gün içerisinde imzaya hazır hale gelmesinin beklendiği bildirilmiştir. Haberde, İstanbul’u yönetmek için muhtemelen dokuz mandacı görevlendirileceği, Suriye, Arabistan, Mezopotamya, Ermenistan ve Filistin’in Türkiye’den ayrılacağı, geriye kalan tek meselenin Amerika’nın mandatörlüğü kabul edip etmeyeceği olduğu belirtilmiştir²⁴⁵. İmzalanacak antlaşmalarla ilgili 8 Mayıs tarihli haberde, Almanya, müttefikler ve ilişkili güçler arasında imzalanacak olan Barış Antlaşması projesi, insaniyeti iyileştirmek ve gelecekteki savaşları önlemek amacı gütmektedir. Bu nedenle, ön antlaşmaya, Milletler Cemiyeti Konvansiyonu ile Uluslararası Çalışma Konvansiyonu eklenmiştir. Bu konvansiyonlar sayesinde, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan’ın dağılmalarının ardından çıkması muhtemel problemlerin uluslararası alanda çözüme kavuşturulması hedeflenmektedir. Bu devletler zaten İtilaf Devletleri’nin belirleyeceği bütün şartları kabul etmek zorundaydı²⁴⁶. Konferans sırasında söz alan Hack Hones, Almanya’ya koşulan şartların diğer İttifak devletlerine konulacak şartlardan çok daha ağır olacağını ve kendisinin tek korkusunun Almanya, Avusturya ve Türkiye’nin gelecekteki muhtemel birleşmesi

²⁴³ La Escuela Moderna, 1 Mayo 1919, s. 47.

²⁴⁴ El Sol, 2 Mayo 1919, s. 7.

²⁴⁵ El Día, 3 Mayo 1919, s. 2; El Sol, 3 Mayo 1919, s. 7; El Sol, 4 Mayo 1919, s. 5.

²⁴⁶ El Día, 8 Mayo 1919, s. 1; La Accion, 8 Mayo 1919, s. 1.

olduğunu ve bu birleşimin yaşanan savaştan daha büyüğünün sinyali olacağını ifade ettiği bildirilmiştir²⁴⁷. Bu açıklamanın ardından İttifak devletlerinin arasındaki iletişimin kesilmesi konusunda da müzakereler yapılmıştır.

10 Mayıs 1919 tarihli habere göre, Üçler Konseyi, Almanya'nın, Avusturya Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile mevcut antlaşmalarla elde ettiği haklardan feragat etmesi ön koşul olarak belirlenmişti²⁴⁸. Dörtler Konseyi'nde ise Avusturya'ya koşulacak şartlarla ilgili müzakereler yapılmış, Avusturya'nın şartlarının belirlenmesinin ardından sıranın Bulgaristan'a ve en son da Türkiye'ye geleceği belirtilmiştir²⁴⁹. Almanya'ya sunulan barış antlaşması şartları, Türkiye'nin her tarafında büyük bir baskı yaratmıştır. Genel olarak şartlar ağır olsa da adil ve makul görülüyordu. Şartlar arasında en dikkat çeken, Almanya'nın Türkiye, Bulgaristan, Macaristan ve Rusya'daki şirketlerini kapatmasıydı. Büyük sayıdaki Alman şirketlerinin barış antlaşmasının imzalanmasının ardından yeniden taahhüt vermesi gerekecekti. Türkiye'de gizlenen veya sınır dışı edilen Alman yöneticiler, arkadaşlarına şirketlerini bozulmadan koruyabileceklerini söylemişlerdi. Antlaşma imzalanır imzalanmaz, Müslüman ülkelerin sempatisi, Almanya'nın fenomenal gelişimi ve ekonomik nüfuzunun destekçisi olacaktı. Türk gazetelerinden biri olan "Memleket" gazetesinde, militarizmin ilerlemeye tekrar tekrar vurulan darbeler sonucu sona erdiği, bu nedenle bu adalet manifestosunu büyük bir alkışla kutlamamanın mümkün olmadığının belirtildiği de haberde aktarılmıştır²⁵⁰.

Türkiye'yle ilgili alınan kararlara ilişkin 17 Mayıs tarihli "Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Bölünmüş Kalacak" başlıklı haberde, *L'Echo de Paris* gazetesinde yayınlanan habere alıntılar yapılmıştır. Buna göre, Türkiye'nin Avrupa toprakları ikiye bölünecekti. Bunlardan ilki Yunanlılara verilecek olan bölüm, ikincisi ise Kuzey Amerika'nın mandasında İstanbul'da kurulacak uluslararası rejimdi. İstanbul'un mandası için Fransızlara talep gittiyse de açık nedenlerden dolayı bu talep reddedilmişti. Arnavutluk'ta Amerikan'ın himayesi altında bağımsız bir devlet kurulacaktı. Mezopotamya ve Filistin toprakları, İngiliz himayesinde olacaktı. Fransa, Suriye ve muhtemelen Diyarbakır'da manda yönetimi kuracaktı. İtalya'ya Antalya ile birlikte yeni başkentleri Bursa veya Konya olacak olan Türklerin himayesi verilecekti. Le Motin

²⁴⁷ La Correspondencia de España, 10 Mayo 1919, s. 1.

²⁴⁸ Vida Maritima, 10 Mayo 1919, s. 5.

²⁴⁹ El Dia, 14 Mayo 1919, s. 2; El Imparcial, 14 Mayo 1919, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Mayo 1919, s. 2.

²⁵⁰ La Correspondencia de España, 15 Mayo 1919, s. 2.

gazetesine göre ise Fransa, Kilikya ve Suriye'yi, İngiltere, Mezopotamya, Arap bölgesi ve Filistin'in önemli bölgelerini alacaktı²⁵¹. Bu paylaşımın ardından Osmanlı Devleti, Anadolu'da küçük bir toprak parçasında yaşamaya mahkûm ediliyordu. Bu kararlar büyük ölçüde Osmanlı mirasını paylaşma projeleriyle uyumluydu.

Dört büyük devletin hükümet başkanları, Osmanlı İmparatorluğu sorununu tartışmak için 17 Mayıs'ta toplanmışlardı. Haberde, Müslüman ve Hintli delegelere eşlik eden İngiliz hükümetinin Hindistan'dan Bakanı Moutagu, Türkiye'nin büyük ölçüde küçültülmesinin en azından Hindistan Müslümanları arasında huzursuzluğu arttıracığını düşündüğünü belirtilmiştir. Asya Türkiye'sinin birçok bölgesinin nasıl bölüneceğine ilişkin herhangi bir karar alınmadığının vurgulandığı haberde, bu konuyla ilgili olarak beş devletin Dışişleri Bakanları'nın müzakere edeceği ancak o gün herhangi bir toplantı yapılmayacağı ifade edilmiştir²⁵². 18 Mayıs tarihinde, *Le Temps* gazetesinin Dörtler Konseyi'nin Türkiye ile ilgili sorunlarla ilgili çözümüne ilişkin alacağı kararlara ilişkin haberi aktarılmıştır. Haberde, sorunun çözümü dört madde halinde verilmiştir. İlk olarak, ABD, İstanbul, Ermenistan ve Ermenistan'a Akdeniz'e çıkış sağlamak üzere Adana ve çevresinin himayesini alacaktı. İkinci olarak, merkez İzmir olmak üzere kıyı kesimler Yunanlılara bırakılacaktı. Üçüncü olarak, İtalya, başlıca limanı Antalya olan ve kuzeyde Doğu ve Batı Anadolu'yu ayıran çöle kadar uzanan Güney Anadolu'yu elde edecekti. Son olarak, Bursa ve Ankara'yı içerisine alan Kuzey Anadolu'da Türk devleti kurulacak, başında Sultan bulunacak ancak bağımsızlığına göz kulak olmak Fransa'nın sorumluluğunda olacaktı²⁵³.

Ertesi gün yayımlanan "Barış Konferansı" başlıklı haberde ise, Dörtler Konseyi'nin Sultan'ı İstanbul'da bırakma ve manda yönetimi kurmama eğiliminde olduğu bildirilmiştir. İstanbul'un yeni siyasi statüsünde radikal dönüşümlerden birini kamu borcunun oluşturacağının belirtildiği haberde, savaştan önce Osmanlı Duyun-u Umumiye'sinin Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman, Avusturyalı ve Türk olmak üzere altı üyeden oluştuğu ve Fransız veya İngiliz üye tarafından yönetildiği ifade edilmiştir. Artık Duyun-i Umumiye'nin yerini alacak olan komisyon ise 18 üyeden oluşacak ve üç bölüme ayrılacaktı. İlk komisyon gayrimenkulleri yönetecekti. İkinci komisyon adli

²⁵¹ La Epoca, 17 Mayo 1919, s. 3; El Liberal, 18 Mayo 1919, s. 1; El Pais, 18 Mayo 1919, s. 3; El Sol, 23 Mayo 1919, s. 1.

²⁵² El Dia, 18 Mayo 1919, s. 2; El Siglo Futuro, 19 Mayo 1919, s. 3.

²⁵³ El Sol, 18 Mayo 1919, s. 6; La Accion, 18 Mayo 1919, s. 3; El Dia, 20 Mayo 1919, s. 5; La Epoca, 21 Mayo 1919, s. 1; El Siglo Futuro, 22 Mayo 1919, s. 2.

sorunlar için oluşturulacak olan özel yönetimdi. Üçüncü komisyon ise memurların seçimi ve tayinlerinden sorumlu olacak olan genel yönetimdi²⁵⁴.

Dörtler Konseyi'nde Lloyd George'un isteği üzerine, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili Hindistan delegelerinin düşünceleri dinlenmiştir²⁵⁵. 19 Mayıs tarihli haberde, Dörtler Konseyi'nde Hindistan Bakanı Bay Montagu'nun yaptığı konuşmadan bahsedilmiştir. Montagu konuşmasında, Hindistan'da 60 milyon Müslüman yaşadığını, bu Müslümanların hilafet meselesiyle yakından ilgilendiğini ve İngiltere'nin Müslüman dünyasının hassasiyetlerine özen göstermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bay Montagu'nun ve Maharaja de Bikanir'in bu yöndeki konuşmalarının ardından, konseyde Sultan'ın İstanbul'da bırakılması eğiliminin başladığının vurgulandığı haberde, müttefik devletlerin Türkiye'den daha fazla manda koparmayacaklarının düşünüldüğü belirtilmiştir. Haberde ayrıca, konseyde Türkiye'nin bölüşülmesi ile ilgili herhangi bir karar almadığı da ifade edilmiştir²⁵⁶. Bu çerçevede Türkiye ile ilgili olarak müzakere edilmesi gereken en önemli konulardan biri, Sultan'ın İstanbul'dan sürülmesi durumunda tüm dünyadaki Müslümanların vereceği tepkiler olacaktı²⁵⁷. Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne ve Sultanına verdiği desteğin ilk meyvesi, Sultan'ın İstanbul'da kalmasına izin verilmesi olacaktır. İlerleyen süreçte bu destek özellikle İngiliz politikasında yaratacağı değişiklikler sonucunda daha büyük başarılarla imza atacaktır.

Dörtler Konseyi, 19 Mayıs 1919'da da Osmanlı sorununu çalışmaya devam ediyordu. Hint Müslümanları ile ilgili açıklamalardan sonra İç Asya'da Sultan'ın otoritesini koruma eğilimi vardı. Ancak bu yapılırken, müttefik devletlerin himayesi altında farklı etnik grupların otonom yönetimlerinin kurulması da sağlanacaktı. Türkiye'nin paylaşılmasının görüşüldüğü sıralarda, Roma'da ise İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi tartışılıyordu. Bu durum İtalyan kamuoyunda büyük huzursuzluk yaratmıştı²⁵⁸. Konsey, Türkiye'den hangi vilayetlerin ayrılacağına ilişkin karar almadan önce, Türklerin yoğun olarak yaşadığı vilayetlerdeki Türklerin düşüncesini kabul etmeyi düşünüyordu. Müttefik devletlerin yöneticileri, Osmanlılara bırakılacak olan vilayetlerin bir manda yönetimi altında olmasını düşündüklerinin belirtildiği haberde, henüz

²⁵⁴ El Dia, 19 Mayo 1919, s. 2; El Liberal, 20 Mayo 1919, s. 1.

²⁵⁵ La Correspondencia de España, 19 Mayo 1919, s. 2.

²⁵⁶ La Correspondencia Militar, 19 Mayo 1919, s. 2.

²⁵⁷ La Accion, 19 Mayo 1919, s. 2.

²⁵⁸ El Sol, 20 Mayo 1919, s. 7.

mandacı devletin hangi müttefik devleti olacağının belirlenmediği vurgulanmıştır. Haberin devamında, Türkiye ile ilgili karar alınırken Sultanın İstanbul'dan kovulması konusunda dikkatli olunması gerektiği, nitekim Sultanın İslam dünyasını provoke etme olasılığı olduğu ifade edilmiştir. Haberde, Türkiye'nin yeniden doğmasına izin verilmesinin bir insanlık suçu olacağı ve İstanbul'un artık Hıristiyanlara geri dönmesi gerektiği de belirtilmiştir²⁵⁹. Konseyin Türkiye ile ilgili müzakerelerinde kesin kararlar alınamadığı görülmekle birlikte, genel itibarıyla müttefiklerin Türkiye'yi bir güç ve tehdit olmaktan alıkoyacak tedbirler almak konusunda hemfikir oldukları görülmektedir.

22 Mayıs'a gelindiğinde, Türkiye'nin geleceği ile ilgili henüz kesin bir karara varılamamıştı. Bununla birlikte, anlaşıldığı üzere Sultan, İstanbul'da kalmaya devam edecekti. İngiliz askerlerinin halen Suriye'de bulunması gibi bazı meselelerin çözümünün uzun sürmesi bekleniyordu. Fransa, büyük ihtimalle İskenderun üzerindeki haklarından vazgeçecek ve Amerika da manda yönetimi kabul etmeyecekti²⁶⁰. 23 Mayıs tarihli diğer bir haberde ise Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunacağı ve Sultan'ın İstanbul'da ikamet etmeye devam edeceği belirtilmiştir. Haberin devamında Fransa'nın Anadolu'daki haklarından vazgeçeceği ve Amerika ile İstanbul'un himayesi konusunda müzakerelerin ise devam ettiği ifade edilmiştir²⁶¹. Sultan'ın İstanbul'da kalmasına artık kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştı. Bununla birlikte ne Türklerin ne de Sultan'ın artık Hıristiyan ülkeleri yönetememesi ve bu nedenle de gerekli askeri tedbirlerin alınması gerektiği de belirtilmekteydi²⁶². İlgili tedbirlerin alınmasının ardından, toprakların geleceğine ilişkin düzenlemeler yapılabilirdi.

Bütün bu müzakereler yürütülürken, konferansta Türkiye'nin yer almaması büyük bir eksiklikti. Türk Hükümeti'nin Dörtler Konseyi'ne Barış Konferansı'nda sesini duyurmak istediğine ilişkin resmî talebini iletmişti. Ancak Haziran ayına gelindiğinde konsey bu konuda halen bir karara varmamıştı²⁶³. Bununla birlikte, Türkiye'den de bazı açıklamalar yapıyordu. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, *The Tribune* gazetesi muhabirine verdiği demeçte, Osmanlı Hükümeti'nin çok zorlamadan manda rejimini

²⁵⁹ La Epoca, 21 Mayo 1919, s. 1; El Siglo Futuro, 22 Mayo 1919, s. 2.

²⁶⁰ El Imparcial, 23 Mayo 1919, s. 1; La Correspondencia de España, 23 Mayo 1919, s. 2; El Pais, 23 Mayo 1919, s. 3; El Siglo Futuro, 23 Mayo 1919, s. 2.

²⁶¹ El Sol, 23 Mayo 1919, s. 7.

²⁶² El Día, 29 Mayo 1919, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Mayo 1919, s. 2.

²⁶³ La Epoca, 1 Junio 1919, s. 3.

kabul edeceğini ancak büyük devletlerin denetim komisyonlarının raporlarına özen göstermesinin arzu edildiğini ifade etmiştir. Mehmet Ali Bey, her halükarda, küçük devletlerin meseleleri çözme konusunda kabiliyetsiz olmaları nedeniyle, Türkiye meselelerine dâhil olmalarının istenmediğini de vurgulamıştır²⁶⁴. Türk Hükümeti, henüz konferansa davet bile edilmemişken Türk milletinin çıkarlarının da gözetilmesi şartıyla manda yönetimini kabul edebileceğini ilan ederek kısmen müttefiklerin şartlarına boyun eğmiştir.

2.1.2.2. Türkiye'nin Konferansa Katılması

Paris Barış Konferansı'nda diğer mağlup devletler gibi Osmanlı Devleti'nin de bir temsilcisi bulunmamaktaydı. Sadrazam Damat Ferid Paşa, 30 Mayıs 1919'da Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleyecek olan bu konferansa Osmanlı delegelerinin de katılmaları talebini müttefiklere iletmiştir. Türk Hükümeti'nin konferansa dâhil olma talebi ile ilgili kararını 5 Haziran 1919'da vermiştir. Müttefik devletler, ilgili talebi kabul etmiş ve Damat Ferid Paşa başkanlığındaki bir Osmanlı heyetinin Paris'teki konferansa katılmalarına izin vermiştir²⁶⁵. Müttefiklerin bu kararı, ertesi gün İspanyol basınına da yansımıştır. Haberde, Dörtler Konseyi'nin Türkiye'nin geleceği ile ilgili yapılacak olan müzakerelerde Türk temsilcilerin de hazır bulunmasına karar verdikleri, katılacak olan bu temsilcilerin ise sadece tanık olarak orada bulunacakları bildirilmiştir²⁶⁶. Her ne kadar Türk Hükümeti'ne konferansta temsil hakkı verilmiş olsa da bu temsil tanıklık kısıtlaması ile gereksiz bir konuma indirgenmiştir. Yani Türk heyeti müzakereleri izleyebilecek ama söz söyleme hakkı olmayacaktı ve tartışılan konularla ilgili Türk taleplerini de iletemeyecekti.

Türkiye'nin geleceği ile ilgili de henüz net bir karar alınamamıştı. 6 Haziran tarihli ve "Türkiye Sorunu" başlıklı haberde, Wilson'un İstanbul'un himayesini kabul etmeye hazır olduğu ancak bunu Washington Senatosu'nun onayını almadan yapamayacağı belirtilmiştir. Senato'nun Avrupa'nın siyasi sorununda ve özellikle de Balkanlarda bağlayıcı bir sorumluluk istemediğinin vurgulandığı haberde, İstanbul'un sonunda Milletler Cemiyeti'nin yani İngiltere, Fransa ve İtalya'nın himayesinde uluslararası açık bir liman olacağının düşünüldüğü ifade edilmiştir²⁶⁷. Ancak bu sırada Fransa

²⁶⁴ El Sol, 27 Mayo 1919, s. 6.

²⁶⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, s. 259-260, Gürbüz, "Paris Barış Konferansı...", s. 48.

²⁶⁶ El Día, 6 Junio 1919, s. 2; El Liberal, 6 Junio 1919, s. 3.

²⁶⁷ El Día, 6 Junio 1919, s. 7.

politikasında yaşanan dikkat çekici bir gelişme Türkiye'nin lehine gelişmeler yaşanabileceğini göstermekteydi. Fransa'da Doğu sorununu ele alan komite yaptığı toplantılar sonucunda, Fransız hükümetinin Toroslardan öteye Türk devletlerinin bağımsızlığı ve bütünlüğüne önem vermesi nedeniyle, Türkiye'nin bağımsızlık ve bütünlüğünün korunmasına ve sadece korumanın mümkün olmaması durumunda, Fransız politikasının Anadolu'nun bölüşülmesi sisteminin bir parçası olmasına oybirliği ile karar vermiştir²⁶⁸. Bu karara göre, en azından Torosların kuzeyindeki topraklarda bir Türk devletinin varlığını sürdürebileceği öngörülmüştür.

Yine 21 Mayıs 1919 tarihli ve "Türkiye Artık Yok Olmayacak" başlıklı haberde, Dörtler Konseyi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğiyle ilgili görüşmeleri yorumlandığında, henüz hiçbir kesin karar alınmamasına rağmen, Türkiye'nin siyasi olarak bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdüreceğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. Haberin devamında, barış müzakereleri için yola çıkan Türk heyetinin 15 gün içerisinde Fransa'ya varacakları ve Fontainebleau'da ikamet edecekleri bildirilmiştir²⁶⁹. Aynı haber El Sol gazetesinde de yayınlanmış ancak bu bilgilere ek olarak, Fransa'nın Suriye üzerindeki haklarını koruyacağı ve müzakerelerin kısa süre içerisinde bitmesinin beklendiği de ifade edilmiştir²⁷⁰. Barış antlaşmasının imzalanmasının ardından henüz sınırları belli olmasa da Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak devam etmesine artık kesin gözüyle bakılmaktaydı.

Bu arada Osmanlı Hükümeti de Paris'e gönderilecek heyeti belirlemişti. 8 Haziran tarihli ve "Türkiye ve Barış" başlıklı haberde, Fransa'ya gönderilen Türk heyetinin Sadrazam Damat Ferit Paşa, Hariciye Nazırı ve eski Sadrazam Tevfik Paşa, Maliye Bakanı Tevfik Bey, Şura-yı Devlet Başkanı Rıza Tevfik Bey ile tam yetkili elçi Reşat Halim Bey'den oluştuğu bildirilmiştir²⁷¹. 14 Haziran tarihinde aynı haber bazı eklemelerle *La Correspondencia de España* gazetesinde de yayınlanmıştır. Haberde, delegasyona, Sadrazam'ın yardımcısı Kaptan Asaf Bey, Sadrazam'ın başkâtibi Rıfat Bey, Paris büyükelçiliği kâtibi ve diğer bir kâtibin eşlik ettiği belirtilmiştir. İstanbul'dan seyahatleri sırasında da heyete, Doğu'daki Fransız Cumhuriyeti Kurulu'ndan deniz teğmeni Le Reverend'in ve Franchet d'Esperey'in general ve komutanlarından Kaptan

²⁶⁸ El Dia, 10 Junio 1919, s. 6.

²⁶⁹ El Imparcial, 21 Mayo 1919, s. 2; El Siglo Futuro, 21 Mayo 1919, s. 2; El Liberal, 21 Mayo 1919, s. 1; La Epoca, 21 Mayo 1919, s. 1; La Lectura Dominical, 24 Mayo 1919, s. 12.

²⁷⁰ El Sol, 21 Mayo 1919, s. 7; El Siglo Futuro, 22 Mayo 1919, s. 2.

²⁷¹ La Epoca, 8 Junio 1919, s. 2; El Imparcial, 8 Junio 1919, s. 2; La Epoca, 9 Junio 1919, s. 2.

Bougrain'in de eşlik ettiği ifade edilmiştir. Heyet yolculuk sırasında ne Lyon ne de Paris'te durmamış ve çevre yolundan direkt olarak konaklayacakları Vaucresson'a geçmişlerdir²⁷². Osmanlı Hükümeti söz hakkı olmayacağını bilmesine rağmen konferansta gözlemlerde bulunmak ve belki de kişisel görüşmeler aracılığı ile Türkiye lehine kazanımlarda bulunmak üzere bir heyet görevlendirerek konferansa katılmak üzere Paris'e göndermiştir.

Konferanstaki Türk heyeti başkanı Damat Ferit Paşa, Paris'e varışında gazetecilere bir açıklama yaparak, Türk heyetinin Fransa'ya iyi niyet göstergesi olarak ve Türkiye'deki durum hakkında müttefikleri bilgilendirmek üzere geldiğini ve heyet üyelerinin Fransa'nın dostu olan ve Türkiye'nin büyüklüğüne katkı sağlayan partinin temsilcileri olduğunu deklare ettiği bildirilmiştir. Damat Ferit Paşa, İttihat ve Terakki Komitesi'nin kendilerine yaptıkları tacizleri hatırlatarak, hayatlarını kurtarmak için nasıl gizlenmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Kendi partisinin iktidara gelmesinin ardından müzakere başlatmak için Selanik'e gitmeyi planladığını ve Jöntürklerin kendisine engel olmasını önlemek için tebdil-i kıyafetle seyahat etmek zorunda kaldığını da belirtmiştir²⁷³. Aynı haber *El Pais* gazetesinde verilirken, bunlara ek olarak, Türk heyetin 12 Haziran sabah saat 8.45'te Villa Vaucresson İstasyonu'na vardıkları ve buradan da direkt olarak kalacakları otele geçtikleri de ifade edilmiştir²⁷⁴. *El Siglo Futuro* gazetesi, bu haberi biraz daha farklı yayımlamıştır. Bu gazetede yayınlanan 13 Haziran tarihli haberde, Damat Ferit Paşa'nın açıklaması şu şekilde verilmiştir: "Heyet ve ben Fransız hayranıyız ve hepimiz Türkiye'ye uzun süre büyüklük veren bir partinin temsilcileriyiz. Sultan'ın kayın biraderinin kafasını korumak için saklanmak zorunda kaldığını hatırlıyorum. Partisi tekrar başa geldiğinde, müttefiklerle barış antlaşması müzakerelerine başlamak için Selanik'e seyahat edeceği zaman kendisini engellemek isteyen Jöntürklerden kurtulmak için kılık değiştirmiştir.²⁷⁵ " Damat Ferit Paşa, gazetecilere verdiği demeçle, Fransa'nın ve Fransız halkının sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Türkiye meselelerinde Fransız Hükümeti'ni kendi yanına çekmeyi hedeflemiştir.

²⁷² La Correspondencia de España, 14 Junio 1919, s. 2.

²⁷³ El Heraldo de Madrid, 13 Junio 1919, s. 3; El Imparcial, 13 Junio 1919, s. 2; El Sol, 13 Junio 1919, s. 7.

²⁷⁴ El Pais, 13 Junio 1919, s. 2.

²⁷⁵ El Siglo Futuro, 13 Junio 1919, s. 2.

Türk heyetine Vaucresson'a ulaştıkları sırada özel bir karşılama töreni düzenlenmemiştir. Heyet başkanı Ferit Paşa, *Petit Journal* gazetesine bir demeç vererek, müttefiklerden Türkiye'ye adil bir barış sunmalarını istemeye geldiklerini söylediği ifade edilmiştir. Heyet başkanı, verdiği demeçte, Türkiye'nin Fransa'ya karşı dostane duygularını da aktarmıştır²⁷⁶. Türk heyetinin Paris'e ulaşması ile ilgili 16 Haziran tarihli ve "Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Delegeleri ile Acımasızca Alay Ettiler" başlıklı haberde, savaşın sona ermesi ve tehlikenin ortadan kalkmasının ardından Fransız basınının gerçek duygularını saldırganca ortaya koyduğu ifade edilmiştir. *Journal des Debats* gazetesinde yer alan bir makalede, Türk delegelerin Paris'e gelişlerinde karşılanmamalarının Osmanlı İmparatorluğu'nun iktidarsızlığını ortaya koyduğu belirtilmiştir. Haber şu şekildedir: "*Bir Türk heyeti hâlihazırda Vaucresson'a geldi. Sadece gayri resmi kimseler tarafından karşılandılar. Bu delegeler, uzman olarak davet edilmediler, sadece tanık olacaklar. Yetkileri çok kısıtlı olmalı. Biz böylesi düzinelerce "siyasi eşkıya"yı Malta'ya göndermeliyiz.*" Haberde, Paris basınının bu şekilde konuşmaya cesaret ettiği, ancak Osmanlı bakan ve temsilcilerinin tek suçlarının müttefikler tarafından vahşice ortadan kaldırılan anavatanlarını sevmek olduğu ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, müttefiklerin yalan beyanları sayesinde, İstanbul'da Pan-Türkist bir hareketin başladığı, Cenevre'de de aynı fikirdeki bir Osmanlı grubunun Osmanlıların haklarını savunmak için mücadele ettikleri belirtilmiştir. Haberde, Fransız basınında Türk heyetinin kabul etmesi gereken ilk şartın, Türkiye'nin Avrupa'yı boşaltmaları ve Asya'ya taşınmaları olduğunun, ardından da Türk İmparatorluğu'nun bir devlet değil başarılı fetihler birleşimi olduğunu kabul etmeleri gerektiğinin, artık Osmanlılığın ortadan kalktığının ve Osmanlıların artık müttefiklerin şiddetli kontrolü altına girdiğinin altının çizildiği ifade edilmiştir. Bu noktada haberde şu yorum yapılmaktadır: "*Türkiye İmparatorluğu artık "doyumsuzların" yeni kolonisi olmuştur.*"²⁷⁷ İspanyol basını, hem Fransız basınında yer alan acımasız ifadeleri hem de müttefiklerin politikalarını bu haber içerisinde eleştirmektedir. Müttefiklerin faaliyetleri sonucunda Türkiye'de milliyetçi hareketin başladığı da bu haberde aktarılmaktadır.

Sadrazam Damat Ferit Paşa, Maliye Nazırı Tevfik Bey ve Rıza Tevfik Bey'den oluşan Osmanlı heyeti, 17 Haziran'da saat 11.00'da Onlar Konseyi tarafından kabul edilmiş ve Damat Ferit, ülkesinin arzularını açıklayan ve Türkiye'nin savaşın müsebbiplerinden

²⁷⁶ La Correspondencia de España, 15 Junio 1919, s. 2.

²⁷⁷ El Día, 16 Junio 1919, s. 8.

biri olmadığını kanıtlamaya çalışan bir memorandum okumuştur. Damat Ferit ve diğer üç Türk nazırın, Jouy en Josas'daki Monterlin kalesine yerleştirildikleri de haberde aktarılmıştır²⁷⁸. Onlar Konseyi'nin 17 Haziran sabahında Dışişleri Bakanlığı toplantı salonunda toplandığı ve toplantıya Wilson, Lansing, Lloyd George, Balfour, Clemenceau, Sonnino, Pichon, Imperiali, Makin ve Chinda katılmıştır. Toplantıda, William Martin, Osmanlı delegelerini takdim etmiş ve ardından Clemenceau, kendilerine Müttefik Yüksek Konseyi'nin Doğu'nun gelecekte şekillendirilmesi konusunda Türkiye'nin bakış açısını öğrenmek amacıyla konferansa davet edildiklerine dair bir konuşma yapmıştır. Damat Ferit Paşa, Türkiye'nin artık yok olan Jöntürklerin eylemlerinden sorumlu tutulmaması arzusunu dile getirmiştir. Osmanlı delegeleri, Konsey'in müzakereleri sırasında salondan ayrılmışlar ve ardından tekrar içeri alınmışlardır. Toplantı, hafta sonuna doğru heyetin tekrar Konsey'e davet edileceklerinin bildirilmesinin ardından sona ermiştir²⁷⁹. Türk heyetinin müzakereler sırasında dışarı çıkarılması aslında skandal bir karardır. Daha ilk toplantıda heyete karşı tutumun nasıl olacağı belli olmuş ve heyetin bir kazanım elde etmesinin zorluğu gün yüzüne çıkmıştır.

Türk heyetinin Barış Konferansı'na katılımıyla ilgili El Heraldo de Madrid gazetesinde şu detaylı değerlendirme yapılmıştır:

"Son yaşanan olayların dumanı içerisinde gözden kaybolan milletin hayaleti olan Türkiye, konferansa delegelerini yollamıştır. Türk temsilcilerin bir anda belirivermesi, büyük bir sürpriz oldu. Zaferin Türk ismini Avrupa haritasından tamamen silebileceğini Türkiye'de kim düşünüyordu? Savaşdaki son çatışmalarda, Türkiye gözden kaybolmuştu ve sadece Küçük Asya'nın etnografik labirentinde varlığının ayak izini belli ediyordu. Ancak Avrupa Türk baskısının lekesinden temizlendi ve artık Bizans geri getirilebilir. Tarihin bir mucizesi olarak dünyada yeni ve trajik bir çağ başlatan Türk adı, kanla kutsanmış büyük savaş sonucunda yeni bir çağın başlangıcı olarak ortadan kalktı.

"Türkiye'nin konferanstaki görünümü de gerek yıkılmış bir devlet olması ve gerekse tüm muharip devlet temsilcileri arasında tanımlanan eylemlerin ortaya

²⁷⁸ El Día, 18 Junio 1919, s. 2.

²⁷⁹ El Sol, 18 Junio 1919, s. 7; La Correspondencia de España, 18 Junio 1919, s. 2; La Epoca, 19 Junio 1919, s. 3.

çıkardığı koşullar nedeniyle daha çok hayali olacak. Çağı bitmiş diğer devletler olan Almanya ve Avusturya, yeni hayata başlamak için hatalarını tasfiye etmiş ve olumlu bir değerlendirmeden geçmişlerdir. Ancak Türkiye, Vancresson'daki temsilcilerinin şahsiyetinde batık durumda spektral bir gölgedir. Cevap veremez, kendini haklı çıkaramaz, haklarını savunamaz, ölen birinin son arzusunun sorulması dışında kendisine danışılmaz.

“Damat Ferit Paşa, gerçek dışı görünümüyle ruhlarımıza güleceği veya ağlayacağı belli olmayan trajik ve soğuk hortlak sırtışını koydu. Hafızalarımızda, Emir Faysal'ın konferansta, Türkiye'nin Asya topraklarının tamamını talep etmesi geliyor. Hayaletler, muhteşem bir cenaze töreninde, tüm enstrümanları birlikte şarkılarını söyledikten sonra geri dönecekler.”²⁸⁰

18 Haziran 1919 tarihli diğer bir haberde, Türk delegasyonunun Fransa'ya gelişinin ardından, Türkiye'nin geleceği ile ilgili uzun bir değerlendirme yapılmıştır²⁸¹. Habere göre, Versailles ve Saint Germain'den sonra bir konferansın da Vaucresson'da Türkiye'nin geleceğini tayin etmek üzere toplanacaktı. Türk delegelerinin konferansa davet edilmeleri, mantıksal olarak, büyük devletlerin veya bu devletlerden bazılarının Türkiye ismini taşıyan bağımsız bir devletin korunmasını düşündükleri anlamına geliyordu. Eğer öyle değilse, Sadrazam ve Osmanlı liberal partisinin başkanı olan Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki Türk delegasyonunun Fransa'da bulunması anlamsızdı. Türkiye, Enver Bey'in Ekim 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girmesinin ardından sayısız iniş çıkışlar yaşamıştı. Aynı yılın Kasım ayında, Guildhall'da İngiliz başbakanının ilan edildiği geleneksel toplantıda Bay Asquith, dış politika ile ilgili olarak, artık Türk İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ve belki de Asya'daki varlığına son verme zamanı geldiğini ifade etmişti. Bu açıklamayla ilişkili olarak 1915 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli antlaşmalar imzalamışlardı. Aynı yıl imzalanan Londra Antlaşması'nda Antalya dâhil olmak üzere neredeyse bütün Güney Küçük Asya sahil şeridinde İtalya'nın hakları tanınmıştı. Bolşevik devrimiyle büyük müttefik Rusya savaştan çekilmiş ve Türkiye'nin paylaşılması ve İstanbul'un durumu yeniden belirlenmiştir. Aynı yılın Ocak ayında Lloyd George, Türk ırkının yaşadığı topraklarda, başkentinin İstanbul olacağı bir Türk imparatorluğunun varlığına kimsenin karşı çıkmayacağını deklare etmişti. Ermenistan, Mezopotamya, Arabistan, Suriye ve

²⁸⁰ El Heraldo de Madrid, 18 Junio 1919, s. 1.

²⁸¹ El Sol, 18 Junio 1919, s. 6.

Filistin konusunda ise bu bölgelerin Türkiye'den ayrılması gerektiğini belirten Lloyd George, yeni Türk devletinin sınırlarını Anadolu'yla sınırlandırmıştı.

Aynı zamanda, Lloyd George, son olarak, Akdeniz'den Karadeniz'e geçişin uluslararasılaştırılması zorunluluğunun İstanbul'un Türkiye'ye verilmesiyle değerini kaybettiğini açıklamıştı. Daha sonraları, İstanbul'un Milletler Cemiyeti'nin denetiminde ve Amerika'nın himayesine verilmesi görüşü ilk kez gündeme gelmişti. Ancak İngilizler, konferansta Hint delegasyonunun "*Türkler İstanbul'dan kovulursa bütün İslam dünyasında büyük tepki doğar*" açıklamalarının ardından, Kuzey Amerikalıların İstanbul'daki varlıklarını istemeyecekti. Boğazların uluslararasılaştırılması konusunda herkes hemfikir ve bu durum Avrupa'da bir Türk imparatorluğunun korunması ihtiyacıyla da uyumluydu. Bu nedenle, Avrupa ve Anadolu'da kalacak olan bütün Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'nin denetiminde Sultan'ın yönetimine bırakılması düşünüldü. Ancak bu sonu belirsiz çözümü destekleyenler günden güne azalmıştı. *The Times* gazetesi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının, dünya barışı için oldukça önemli noktalar olduğunu ve Milletler Cemiyeti dışında bir güç tarafından yönetilmemesi gerektiğini ifade ediyordu. Kuzey Amerikalı büyük gazeteci Bay Simonds, İstanbul'un Milletler Cemiyeti'nin konferanslarını gerçekleştireceği ve kuvvetlerinin genel üssü olarak kullanacağı başkenti olmayacak olmasının kendisine ıstırap verdiğini dile getiriyordu. Bu fikir, her halükarda, antlaşmanın Cemiyetin sadece manevi bir güç olacağı, topraklarının olmayacağı ve daima bir manda temsilcisi aracılığıyla faaliyet göstereceği ön maddeleriyle çelişkiydi.

Avrupa Türkiye'si sorunu, neticede Cemiyetin hangi üyesini mandacı olarak görevlendireceğine kadar indirgendi. Tarihsel bağlar açısından bu görevi üstlenmesi gereken Yunanistan'dı, ancak gerek zayıflığı ve gerekse Bulgaristan'la olan düşmanlığı nedeniyle Yunanistan görevlendirilemezdi. Üç muzaffer Avrupa gücü olan İngiltere, Fransa ve İtalya'dan herhangi biri, diğer ikisinin ve zaman içerisinde de Rusya'nın düşmanlığını kazanacaktı. Geriye sadece Birleşik Devletler kalıyordu ve Kuzey Amerikalılar, muhtemelen Avrupa'dan şüphe ettiklerinden dolayı bu çözüme hevesli görünmüyorlardı. Birleşik Devletler, Paris Konferansı kararlarına göre yeni bağımsız Ermenistan'ın kısa süreli hamiliği konusunda da cevap verecekti. Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan'da yeni bir Arap imparatorluğu kurulacak ve İngiltere'nin yüksek himayesi altında Hicaz Emiri tarafından yönetilecekti. İzmir ve çevresi Yunanistan'a,

Antalya Körfezi'ndeki topraklar da İtalya'ya ve İskenderun Körfezi Fransa'ya bırakılacaktı.

Yeni Türkiye'nin kurulması için bir tek Anadolu kalıyordu. Bu çok azdı ancak Damat Ferit Paşa, *Le Petit Parisien* gazetesine verdiği bir demeçte, mağlup biri olarak konuşmuş ve kendilerine bırakılanı kabul edeceğini belirtmişti. Türk heyetinin başkanı, deklarasyonlarında, yeni Türkiye için Fransız himayesini talep etmişti. Fransa'nın böyle bir pazarlık yapması pek muhtemel değildi. Hepsinden öte, Anadolu'nun Fransız etki alanı olması daha doğrudu. Eski Türkiye'de uygulanan Alman nüfuz politikası göz önüne alındığında, Fransa'nın Avrupa ekonomisindeki çıkarlarının %90'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndaydı. Bu imparatorluğun paylaşılmasında, Fransa, tazminat olarak daha fazla hak sahibiydi²⁸².

Şura-yı Devlet Reisi Tevfik Paşa, Nuri Bey ve Şefik Bey de 18 Haziran sabah saatlerinde konferanstaki Türk heyetine katılmak üzere Marsilya'ya ulaşmışlar ve otomobille Osmanlı heyetinin ikamet ettiği Montecelin kalesine geçmişlerdi²⁸³. Heyetin tamamlanmasının ardından barış konferansı sekreterliği ile iletişim kurulmuş ve Pazartesi veya Salı günü Türkiye'nin geleceği ile ilgili memorandumun teslim edileceği bildirilmiştir²⁸⁴. Ancak 25 Haziran 1919 tarihli haberde, Osmanlı heyetinin gönderme sözü verdiği ve müttefiklerin Dörtlet Konseyi'nde Türk heyete sundukları taleplerin genel cevabının hazırlanmasında kullanılacak olan memorandumun halen teslim edilmediği bildirilmiştir. Haberde, verilecek olan cevabın henüz Doğu sorunlarını değerlendirmeyeceğinin ve Türkiye'nin savaşa girişinin sorumluluğu ile sınırlandırılacağı düşünülüyor ifade edilmiştir. Haberde, yetkili çevrelerce, konferansta, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının yarattığı diğer sorunların görüşülmesi bir tarafa bırakılarak şimdilik sadece sınırların belirlenmesi ve Türkiye'nin siyasi durumunun tespit edilmesi üzerinde durulacağının belirtildiği ve ateşkesin Doğu ile ilgili bilgileri ortaya çıkaracağı da bildirilmiştir²⁸⁵. Habere göre, Osmanlı heyetinin sunacağı memorandum ve müttefiklerin de bu memoranduma verecekleri cevap henüz netlik kazanmamıştı. Ancak yine de müttefiklerin Türk heyetine müspet bir cevap vermesi beklenmiyordu.

²⁸² El Sol, 18 Junio 1919, s. 6.

²⁸³ La Epoca, 19 Junio 1919, s. 3.

²⁸⁴ El Día, 21 Junio 1919, s. 2; El País, 21 Junio 1919, s. 3; La Accion, 21 Junio 1919, s. 2.

²⁸⁵ El Día, 25 Junio 1919, s. 2; El Sol, 25 Junio 1919, s. 7; La Epoca, 25 Junio 1919, s. 1.

Aynı tarihli diğer bir haberde ise Osmanlı heyeti tarafından teslim edilen notada, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması talebinin iletildiği ancak belgede Türkiye'nin fırsatını bulduğu anda İngiltere ile Mısır ve Kıbrıs Adası'nın geleceğini müzakere etmeye hazır olduğunu belirtmesinin ise bu taleple açıkça uyuşmadığı ifade edilmiştir²⁸⁶. Osmanlı heyeti, Türkiye'nin kabul edebileceği azami koşulları içeren bir nota vermişti²⁸⁷. Heyetin sunduğu notaya karşılık Dörtler Konseyi, kendilerine Clemenceau imzalı bir cevap göndermişti. Cevapta Türk heyetinin taleplerinin reddedildiği belirtilmiştir. Türkiye'nin kendisine bağlı olan ülkeler üzerindeki tarihsel ve dini yönetim haklarının tamamının aşağılayıcı bir şekilde reddedildiğinin ifade edildiği haberde, Clemenceau'nun şu sözlerine yer verilmiştir: *"Sultan, ülkesinin heyetine heyete, kendilerini ülkesinin yoğun ekonomik ve entelektüel kültürün gelişimine adanmalarını ifade etmiştir. Hiçbir değişiklik daha basit ve sansasyonel olamaz. Eğer Damat Ferit Paşa, Türkler arasındaki bu önemli devrim girişimini üstlenirse kendisine yapabileceğimiz tüm yardımı yapmaya hazırız"*²⁸⁸. Müttefiklerin Türk taleplerini reddedecekleri ve hatta değerlendirmeye bile almayacakları zaten heyete resmi karşılama bile yapılmamasından belliydi. İspanyol basını bunun şaşılacak bir durum olmadığını belirtse de cevabın aşağılayıcı bir şekilde verilmesini eleştirmiştir.

29 Haziran 1919'da Konferans başkanı Clemenceau'nun Türk heyeti başkanı Damat Ferit Paşa'ya verdiği cevap ertesi gün İspanyol basınının önemli gazetelerinde şu şekilde yer almıştır:

"Birincil müttefik ve ilişkili güçlerden oluşan Konsey, Türkiye'nin savaş öncesi topraklarında hüküm sürmesine izin veremez. Yeni Türk hükümetinin üyelerinin, seleflerinin faaliyetlerinin ve politikalarının cezasını çektiklerine şüphe yok. Millet, kendilerini yöneten hükümet doğrultusunda yargılanacak. Şüphesiz, Türk heyetinin bütün toprakların iadesi savı, geçmişteki Türk hâkimiyetinden ve İslam dünyasının mevcut durumundan kaynaklanıyor. Konsey, faydasız tartışmalar başlatmamak arzusunda ve hayranlık duyulacak nitelikleri olan Türk ülkesi için iyi niyetli. Ancak yaşanan tüm olayların ardından, Konsey, bu nitelikler arasında yabancı ırkları yönetmesi ve Avrupa,

²⁸⁶ El Dia, 25 Junio 1919, s. 6; La Accion, 26 Junio 1919, s. 3; La Correspondencia de España, 26 Junio 1919, s. 1.

²⁸⁷ El Imparcial, 26 Junio 1919, s. 2; El Pais, 26 Junio 1919, s. 3; La Accion, 26 Junio 1919, s. 3.

²⁸⁸ El Dia, 28 Junio 1919, s. 2; El Sol, 28 Junio 1919, s. 7.

Asya ve Afrika'da Türk hâkimiyetinin bulunmasını uygun bulamaz. Avrupa'daki Hristiyanlar ve Suriye ve Arabistan'daki Müslümanlar arasında Türkler, mağlup oldukları bütün noktalara yıkımdan başka bir şey getirmemiştir. Son olayda, Türkiye, mazeretsiz bir şekilde ve herhangi bir kışkırtma olmaksızın müttefiklere saldırmış ve mağlup olunca da kendisini mağlup edenler imparatorluğun farklı ve heterojen toplumlarının geleceği üzerinde söz sahibi olmuştur. Müttefik Konseyi, Türkiye'nin en azından kendi toplumu üzerindeki hak ve çıkarlarını vermek arzusunda, ancak Türk heyetinin verdiği notadaki isteklerin karşılanması mümkün değil. Türkiye'nin bu savaşın Hristiyan-Müslüman savaşı olduğu fikri de gerçeği yansıtmıyor. Protestan Almanya, Katolik Avusturya, Ortodoks Bulgaristan ile Müslüman Türkiye'nin komşularına saldırmak için ittifak kurmaları nasıl dini kapsamda olabilir? Türk hükümetinin emriyle, masum Ermeni ve Müslümanların katledilmesi, tepkisel fanatiklik konusunda verilebilecek tek örnektir. Memorandumda son olarak, Türk heyetinin yoğun ekonomik ve entelektüel kültürün gelişimine kendilerini adayacakları belirtiliyor. Eğer Osmanlı heyetinin başkanı Türk ırkından insanlar arasındaki bu önemli girişimin öncülüğünü almak isterse, müttefikler bunun gerçekleşmesi için ellerinden gelen desteği vereceklerdir.²⁸⁹

Bu arada barış antlaşmasının ne zaman imzalanabileceğine ilişkin haberler de İspanyol basınında yer almıştır. Türkiye ve Bulgaristan ile imzalanacak olan antlaşmanın birkaç aydan önce imzalanmasının beklenmediği bildirilmiştir²⁹⁰. Bununla birlikte, Fransız basınında da bu gecikme eleştirilmeye başlanmıştır. *Le Populaire* gazetesinde, radikal Fransız basınının Almanya ile yapılan barışın ardından, Avusturya ve Türkiye ile ateşkes antlaşmasından yedi buçuk ay geçmiş olmasına rağmen sadece müzakerelerin başlamasını ve Macaristan ve Bulgaristan ile ise halen müzakerelere bile başlanmamasını eleştirmekteydi²⁹¹. 28 Haziran tarihli diğer bir haberde, Türkiye ile Bulgaristan'ın geleceğiyle ilgili halen hiçbir şey bilinmediği belirtilmiştir²⁹². Ertesi gün yayımlanan bir haberde de konferansın Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile barışı hazırlamak için Pazartesi günü yeniden toplanacağını düşünülüyor ifade edilmiştir²⁹³.

²⁸⁹ El Dia, 30 Junio 1919, s. 2; El Heraldo de Madrid, 30 Junio 1919, s. 3; El Sol, 30 Junio 1919, s. 6; La Epoca, 30 Junio 1919, s. 2.

²⁹⁰ La Epoca, 25 Junio 1919, s. 3; El Liberal, 26 Junio 1919, s. 3; El Siglo Futuro, 26 Junio 1919, s. 1.

²⁹¹ El Dia, 28 Junio 1919, s. 2.

²⁹² La Lectura Dominical, 28 Junio 1919, s. 13.

²⁹³ El Heraldo de Madrid, 29 Junio 1919, s. 3; El Sol, 29 Junio 1919, s. 6.

30 Haziran'da, konferans görüşmelerinin Onlar Konseyi yerine artık Beşler Konseyi tarafından yürütmesine karar verilmiştir. Bu konseyin Clemenceau, Lansing, Balfour, Tittoni ve Makino'dan oluşacağı ve konseyin ilk toplantısını 1 Temmuz öğleden sonra yapacağı da bildirilmiştir. Konsey ilk olarak Avusturya ile barışı tamamlamak ve Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan antlaşmalarının ayrıntılarını tespit etmekle meşgul olacaktı²⁹⁴. Bu kararın ardından yayımlanan 1 Temmuz tarihli haberde, Onlar Konseyi'nin Almanya'nın imhasına karar vermesinin sekiz ay sürdüğü düşünüldüğünde, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile barışı tamamlamak için ne kadar süreye ihtiyaç duyacağının öngörülmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir²⁹⁵. Antlaşma maddeleri üzerinde müttefiklerin uzlaşamamaları ve Türkiye'nin sürece oldukça geç dâhil edilmesi, antlaşmanın imzalanamamasının ve hatta hazırlanamamasının en önemli nedenleriydi.

Konuyla ilgili 3 Temmuz tarihli haberde, Türk İmparatorluğu'nun geçen Kasım ayında parçalandığı, bundan yedi ay sonra barış görüşmelerinin başlatılması için Türk heyetinin Paris'e davet edildiği ve bu süreçte de Türkiye'deki durumun daha kötü hale geldiği ifade edilmiştir. Habere göre, bu süreçte İttihat ve Terakki Komitesi tarafından temsil edilen kötü niyetli unsurlar da güçlenmiş ve daimi kurbanları Ermeniler acı çekmeye devam etmişlerdi. Son aylarda Avrupa güçlerinin Küçük Asya'da yeni entrikaları teşvik ettikleri ve İzmir bölgesinde Yunanlıların korsan turlarına izin verdikleri de haberde aktarılmıştır²⁹⁶. Antlaşmaların imzalanmasında yaşanan gecikmelerle ilgili eleştirilerin artması üzerine, 2 Temmuz'da Clemenceau, Pichon, Lansing, Balfour, Tittoni, Makino ve Vikont Chinda'nın bir araya gelerek Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile barış şartlarının belirlenmesinde nasıl bir yöntem uygulanacağını değerlendirmişlerdir²⁹⁷. Anlaşılabileceği üzere antlaşma maddelerinin ötesinde bu maddelerin belirlenme yöntemleri bile henüz görüşülmemiş ve karara bağlanmamıştı.

Ancak yoğun eleştirilerin ardından Müttefik Yüksek Konseyi, 5-6 gün içerisinde Avusturya ile antlaşmayı tamamlamaya ve ardından da Bulgaristan ve Türkiye antlaşmalarını düzenlemeye karar vermiştir²⁹⁸. 5 Temmuz tarihli habere göre ise

²⁹⁴ El Siglo Futuro, 1 Julio 1919, s. 2; El Liberal, 2 Julio 1919, s. 2. Aynı haber 4 gün sonra La Lectura Dominical gazetesinde de yayınlanmıştır. Bkz: La Lectura Dominical, 5 Julio 1919, s. 12.

²⁹⁵ La Correspondencia Militar, 1 Julio 1919, s. 1.

²⁹⁶ El Dia, 3 Julio 1919, s. 8.

²⁹⁷ El Liberal, 3 Julio 1919, s. 3; El Siglo Futuro, 3 Julio 1919, s. 1; La Accion, 3 Julio 1919, s. 2; La Correspondencia de España, 3 Julio 1919, s. 2.

²⁹⁸ La Accion, 4 Julio 1919, s. 2.

Almanya ile barış antlaşması imzalandığı ancak Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile yapılacak olan antlaşmaların şartlarının sayısız sorunun çözülmemesi nedeniyle henüz belirlenemediği ifade edilmiştir²⁹⁹. Müttefik devletlerden her biri kendi çıkarına ve lehine daha iyi sonuçlar elde edebilmek için bir mücadele içerisine girmişlerdi. Özellikle yukarıda da değinildiği üzere, İngiltere ile Fransa arasında başlayan mücadeleler, antlaşmaların önünü tıkayan başlıca unsurdur.

2.1.2.3. Türkiye'nin Konferansı Terk Etmesi

Türk heyeti aldığı olumsuz cevapların ardından 28 Haziran 1919'da konferansı terk etme kararı almıştır³⁰⁰. Heyetin konferanstan ayrılacağına ilişkin ilk haber, 2 Temmuz'da tarihinde yayımlanmıştır. Haberde, Türk heyetinin 3 Temmuz Perşembe günü Fransa'dan ayrılacağı bildirilmiştir³⁰¹. Heyetin Fransa'dan ayrılmasının ardından 5 Temmuz tarihinde yayımlanan haberde, Paris'teki Türk heyetinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması talebinin ciddiye alınmamasının ardından Türkiye'ye döndüğü ifade edilmiştir. Heyetin geri dönmesinden, müttefiklerin Türkiye meseleleriyle ilgili kararlarını vermiş olduklarının anlaşıldığının belirtildiği haberde, artık asıl sorunun Türkiye'nin devam edip etmeyeceği meselesi olduğu vurgulanmıştır³⁰². Aslında Türk heyetinin bir sonuç elde edemeyeceği açıktı. Nitekim de öyle olmuş ve müttefikler Türk taleplerine karşı aşağılayıcı cevaplar vermişlerdi. Türk heyeti bu tavır karşısında onurlu bir davranış göstererek konferansı terk etmişlerdi.

2.1.2.4. Türk Heyetinin Konferansı Terk Etmesinin Ardından Yapılan Görüşmeler

Türk heyetinin konferansı terk ettiği sıralarda, Türkiye ile barış konusunda müzakereler devam etmekteydi. Müzakerelerle ilgili Fransız Meclisi'nde bir konuşma yapan M. Pichon, Filistin'deki Fransız Misyonu ile ilgili bilgiler vermiştir. Buna göre, Pichon, Kuzey Filistin sınırı ve Şam, Halep ve İskenderun Araplarıyla ilgili olarak İngiltere'den farklı düşünüyordu. 1916 Sykes Picot Antlaşması çerçevesinde Fransızlar, Golan Dağlarının kuzey kesiminde bir yönetim kurmuşlardı. Filistin'i bölen böyle bir sınır, bu devleti doğal kaynaklardan ve su kaynaklarından mahrum bırakıyor ve kuzeyde açık bir liman oluşturuyordu ki bu durum savunması için büyük askeri masraflar gerektiriyordu. Fransızlar, bu noktada herhangi bir talebin yerine getirilmeyeceğini ve muhtemelen

²⁹⁹ La Lectura Dominical, 5 Julio 1919, s. 6.

³⁰⁰ Gürbüz, "Paris Barış Konferansı", s. 48.

³⁰¹ El Sol, 2 Julio 1919, s. 7.

³⁰² La Lectura Dominical, 5 Julio 1919, s. 13.

sözde kalacağını, bu sayede İngiliz hükümeti üzerinde Şam, Halep ve İskenderun konusunda baskı yapılabileceğini biliyordu. Eğer İngiltere bu topraklar üzerinde bir talepte bulunmazsa, bu sefer Emir Faysal'la bir anlaşma yolu bulunacaktı. Ancak o güne kadar bu konuda başarısız olunmuştu. Haberde, Fransa'nın kesinlikle Filistin'i bölme emellerinden vazgeçmek zorunda kalacağı eğer geçmezse de bir çatışma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı ifade edilmiştir. Haber, müttefiklerin bu soruna ve genel olarak Doğu'da bundan sonra ne olacağına ve hangi milletlerin bağımsız olacağına ilişkin Türk sorununa bir an önce bir çözüm bulması ümidi ile sonlandırılmıştır³⁰³. Artık durum Türkiye'nin geleceğini tayin etme meselesinden öte Fransız-İngiliz çıkar çatışmasına doğru kaymaktaydı.

Bu konuda *El Dia* gazetesinin yorumu da oldukça ilgi çekici olmuştur. 10 Temmuz tarihli haberde, Osmanlı İmparatorluğu ile barış müzakerelerinin trajikomik olduğu, Türk heyetinin konferansa katıldıkları ve ardından Batılı devletlerin başka meselelerle uğraşmaya başladıkları, bu sırada da Bulgaristan'ın tamamen unutulduğu ifade edilmiştir. Haberde, Türkiye ile ilgili üç öngöründe bulunabileceği ifade edilmiştir. Birincisi, Türkiye'nin kötü dehası ile İttihat ve Terakki Komitesi güçlenecek, ikincisi Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili Avrupa devletlerinin siyasetçi ve finansörleri, gizli ve tehlikeli entrikalara başlayacaklar ve üçüncüsü Türkler ile Yunanlılar birbirlerini öldürmeye devam edecekler³⁰⁴. Barış müzakerelerinin trajikomik olduğu ifadesi İspanyolların bakış açılarını ortaya koymaktadır. İspanyollara göre, Türkiye sorunu artık bir çıkar çatışması haline gelmişti ve bu sırada Türkiye'nin güçlenmesi veya başka türlü faaliyetler içerisine girerek kendi lehine sonuçlara ulaşabilmesi muhtemeldi.

10 Temmuz tarihli haberde, Avusturya-Macaristan ile antlaşmanın yakında sonlandırılacağı ve Bulgaristan ile olan antlaşmanın Balkanlarda sınırları belirlemenin her zaman zor olması nedeniyle uzun süreceği belirtilmiştir. Haberde, Türkiye ile yapılacak antlaşma konusunda ise Müslümanların farklı şekillerde kaybettikleri topraklara karşı farklı hırslardan başarılı bir şekilde faydalandıkları ve bu nedenle de en son bu antlaşmanın şekilleneceği ifade edilmiştir³⁰⁵. Bulgaristan'la antlaşma müzakereleri sırasında ise Romanya ile Sırbistan sınırlarıyla meşgul olan komisyonlar, Bulgaristan'ın Yunanistan ve Türkiye ile olan daha uzun sınırlarına

³⁰³ El Dia, 8 Julio 1919, s. 2.

³⁰⁴ El Dia, 10 Julio 1919, s. 2.

³⁰⁵ Vida Maritima, 10 Julio 1919, s. 5.

görevlendirilmişlerdi ³⁰⁶ . Öncelikle Avusturya ve Bulgaristan antlaşmalarının tamamlanması planlanıyordu ancak 12 Temmuz'a gelindiğinde, Avusturya ile barış henüz sonlandırılmamıştı. Türkiye ile barış görüşmeleri ise Türk heyetinin İstanbul'a dönüşlerinin ardından askıya alınmıştı ³⁰⁷ . Türk heyetinin konferansı terk etmesi, müzakerelerin durmasına neden olarak Türkiye'ye bir miktar zaman kazandırmıştır. Bu süre içerisinde de Milli Mücadele örgütlenmesi açısından önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Müzakereler sırasında alınan önemli bir karar da Amerika Birleşik Devletleri'nin antlaşmalara dâhil edilmesi idi. Milletler Cemiyeti'nin şekillendirecek olması nedeniyle, savaşta yer almamış olsa da ABD'nin Türkiye ve Bulgaristan antlaşmalarının uygulanmasında yer alması kararlaştırılmıştır ³⁰⁸ . Konferansta yaşanan gecikmelerin temel nedeni müttefiklerin kendi çıkarlarının peşine düşmesiydi. Bunun bir örneği de İtalya'nın tutumuydu. 17 Temmuz tarihli habere göre, Paris'e gönderilen yeni İtalyan heyeti, Bulgaristan ve Türkiye ile barış müzakerelerinde İtalya'yı ilgilendiren konularda bütün tartışmalarda direnecekti ³⁰⁹ . 19 Temmuz tarihli haberde, Türklerle yapılacak olan antlaşma koşullarıyla, Slavlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmemesi durumunda, gelecekte bir Alman-İtalyan ittifakının mümkün olacağı ifade edilmiştir ³¹⁰ . İtalya'nın bu tavrı, kendi lehine bir sonuç alamazsa taraf değiştirebileceğinin bir sinyali olarak görülmüştür.

Temmuz 1919'un önemli gelişmelerinden biri de Prens Lvov'un Barış Konferansı'na başvurarak, Türkiye'nin paylaşımında Rusya'ya vaat edilen İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını istemesi olmuştur. Prens, eski Rusya ile yenisinin birbirinden ayrılamayacağını belirterek, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerine mutlak hak iddia etmiştir. Prens, Hasta Adam'ın mirasının bölüşülmesi sırasında, Slav ırkının geleneksel çıkarlarının unutulmamasını talep etmiştir. Haberde, Beşler Konseyi'nin bu talep üzerine nasıl bir cevap vereceğinin merak edildiği belirtilmiştir ³¹¹ . Rusya'nın da denkleme dâhil olması, işleri iyice karıştıracak olmasına rağmen İngiltere ile Fransa'yı birbirine yaklaştıracak olması açısından önemlidir. Haberde, İspanyolların doğu meselelerine

³⁰⁶ La Correspondencia Militar, 12 Julio 1919, s. 1; La Epoca, 12 Julio 1919, s. 3.

³⁰⁷ La Lectura Dominical, 12 Julio 1919, s. 10.

³⁰⁸ El Día, 12 Julio 1919, s. 2; El Heraldo de Madrid, 24 Julio 1919, s. 3; El Sol, 25 Julio 1919, s. 7.

³⁰⁹ El Sol, 17 Julio 1919, s. 7; La Accion, 17 Julio 1919, s. 3.

³¹⁰ El Día, 19 Julio 1919, s. 8.

³¹¹ El Sol, 20 Julio 1919, s. 1.

hâkim olmadığını gösteren bir hata da söz konusudur. Georgi Yevgeneviç Lvov'dan bahsedilmesine rağmen kendisi 1917 Temmuz ayında ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır³¹².

Rusya'nın taleplerini iletmesinin ardından Müttefik Yüksek Konseyi, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile yapılacak olan barış görüşmelerini ayarlamak için toplanmışlardır³¹³. Konsey, Türkiye'ye Başkan Wilson'un prensipleri doğrultusunda bir barış imzalamayı kabul edip etmediğini ve bunun yanı sıra Almanya'da yeni şekillenen hükümeti tanıyıp tanımayacağını da bu süreçte sormuştur³¹⁴. Türkiye ile antlaşmanın hazırlanması sırasında Türkiye'nin gelecekteki tavrının nasıl olacağını öğrenilmesi müttefikler için önem arz ediyordu. Türkiye'nin Almanya ile yeniden bir işbirliği içerisine girmesinin de önüne geçilmeye çalışılıyordu.

Türk Milli Mücadelesine ilişkin 9 Ağustos tarihli bir haber de bu dönemde Anadolu'da neler yaşandığını ortaya koymaktadır. 7 Ağustos tarihli bir rapora göre, Türkler, Küçük Asya'daki İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan müttefik kuvvetlerine karşı bir saldırı başlatma aşamasındaydı ve Beşler Konseyi de bu durumu öğrenmişti. Haber, Türkiye'de bir Milli Mücadelenin başlangıcının sebepleri üzerinde durmuştur. Buna göre, gerek Romanya'nın tavrı ve gerekse Müttefik Yüksek Konseyi'nin attığı geri adımlar, Türk milliyetçilerini Türkiye'den bütün yabancıları atmak için bir mücadele başlatmak ve hiçbir manda yönetimini kabul etmemek konusunda teşvik etmişti³¹⁵. 16 Ağustos tarihli diğer bir haberde de Türkiye ile barış konusunda artık herhangi bir şey söylemenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Habere göre, Türk İmparatorluğu, Paris'teki temsilcilerin geri çekilmesi ile son bulan müzakereleri yeniden başlatmaktan oldukça uzaktı ve Küçük Asya'da müttefiklere karşı büyük bir savunma harekâtına hazırlanıyordu³¹⁶. Lloyd George ise bu konuda verdiği demeçte, Türkiye ile ilgili olarak İngiltere'yi yüksek ölçüde alakadar eden bir sorun olmadığını ifade etmiştir³¹⁷. Konferansın karar alma aşamalarında yaşanan sıkıntılar ve barış antlaşmalarının çıkar çatışmaları nedeniyle hazırlanamaması Türkiye'de milli uyanışın gerçekleştiği

³¹² Tülay Köseoğlu, “Türkistan Milli-Siyasi Hareket Tarihi’nde İlk Adım: Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (1917-1918)”, *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*, ed. Yunus Koç, Mikail Cengiz, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2018, s. 112.

³¹³ La Lectura Dominical, 2 Agosto 1919, s. 10.

³¹⁴ El Imparcial, 2 Agosto 1919, s. 2.

³¹⁵ El Pais, 9 Agosto 1919, s. 3; El Sol, 9 Agosto 1919, s. 6.

³¹⁶ La Lectura Dominical, 16 Agosto 1919, s. 11.

³¹⁷ El Dia, 20 Agosto 1919, s. 2.

dönemde, sürecin Türkiye'nin lehine işlemlerini sağlamıştır. Buna rağmen Lloyd George'un, Türkiye'de yaşanan gelişmeleri göz ardı etmekte olduğu veya önemsemediği açıklamasından anlaşılmaktadır.

Konferans müzakereleri sırasında Balkan yarımadasındaki durum da oldukça karışıktı. Konsey, Yunanlılar ve Romenlerin, Bulgaristan ve Türkiye'den bitmek bilmeyen isteklerini karşılamaya çalışıyordu³¹⁸. Yunan Patrikliği, Kutsal Konsey ve Karma Konsey'den oluşan bir heyet de bu süreçte konferanstaki Amerikan komisyonunu ziyaret ederek manda taleplerini iletmışler ve Türkiye'deki Yunan halkına duydukları özlemi dile getirmişlerdir. Aynı çerçevede İzmir, Trakya ve Pontus'tan üç Yunanlıdan oluşan bir delegasyon ve Ermeni Patrikliği'nden bir heyet de Amerikan komisyonunu ziyaret etmişlerdir³¹⁹. Balkanlar konusunda yayımlanan 5 Eylül tarihli haberde, Türkiye ve Balkan milletleri için 1914 yılında mevcut yaban arısı yuvasının artık daha büyük olduğu ve öncekine göre daha büyük zorluklarla dolu olduğu bildirilmiştir. Bu kaosu sona erebilmesi için Barış Konferansının mevcut bütün sorunları ortadan kaldıracak antlaşmalar hazırlaması gerektiği de belirtilmekteydi³²⁰. Osmanlı Devleti'nin mirasını sadece müttefikler paylaşmak istemiyordu. Onların yanı sıra yüzlerce yıl Osmanlı egemenliğinde kalmış ve daha sonradan çıkarttıkları isyanlarla kendisine ihanet etmiş milletler de bu mirastan en büyük payı almaya çalışıyorlardı.

Yunanistan ve Hak Talep Ettiği Toprakların Haritası

³¹⁸ La Correspondencia Militar, 22 Agosto 1919, s. 1.

³¹⁹ La Correspondencia de España, 12 Agosto 1919, s. 2.

³²⁰ La Correspondencia Militar, 5 Septiembre 1919, s. 1.

Bu çerçevede, Yunanistan, eski büyüklüğüne kavuşmak ve Ege Denizi kıyılarında yaşayan bütün Helen topluluklarını bir araya getirmek istiyordu. Bu nedenle de Türkiye'nin ve Bulgaristan'ın yukarıdaki haritada gösterilen topraklar üzerinde hak talep ediyordu. Bu taleplerin tamamen karşılanması durumunda Türkiye'nin bütün Akdeniz kıyılarını kaybedeceği ve Bulgaristan'ın ise sadece Karadeniz'de limanları kalacağı görülmektedir³²¹. Haritaya bakıldığında, haberde bahsedildiği gibi bütün sahil şeridinin ve Ege ve Doğu Akdeniz adalarının Yunan egemenliğine girmesinin istendiği gözlenmektedir.

Konferansta Türkiye ile ilgili karara bağlanabilen belki de tek konu Türk esirlerinin ülkelerine dönüşüne izin verilmesi konusuydu. 3 Ekim tarihli haberde, Babıali ile İtilaf Devletleri arasında yurtdışında tutuklu halde bulunan 200 bin Türk esirin³²² ülkelerine dönüşü konusunda bir sözleşme imzalandığı ve Türkiye'nin Türk esirleri geri almasına karşılık olarak İngiltere ve Rusya'ya esirlerin masrafları için üç milyon liralık bir kredi açacağı belirtilmiştir. Ayrıca Babıali'nin İzmir'le ilgili olarak yeni bir nota vereceği ve Komisyon tarafından yürütülen araştırmaların temelinin adalet olmasını talep edeceği ifade edilmiştir³²³. Habere göre, esirlerin serbest bırakılması için Türkiye, 3 milyon liralık bir kredi açılmak zorunda bırakılmıştır. Müttefiklerin insanî meselelerde bile kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri aşikârdı.

Osmanlı Devleti'nin mirasının paylaşılmaya çalışıldığı süreçte Osmanlı Sultanının görüşleri ile ilgili 22 Eylül tarihli haberde, *Journal des Debats* gazetesinin Yıldız Köşkü'ne giren ilk muhabiri M. Robert Raynaud'un Sultan VI. Mehmed ile son altı ayda imparatorlukta yaşanan üzücü gelişmeler üzerine yaptığı röportaj aktarılmıştır. Röportajda Sultan, savaşın ülkeyi zor duruma sokan bir grup suçlunun eseri olduğunu, imparatorluk topraklarının savaşa hiç dâhil olmamış yabancılar tarafından bölündüğünü ve paylaşıldığını ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin şiddetli bir nefret uyandırdığını belirtmiştir. Sultan Türkiye'nin bağımsızlığının savunularak bir düzen getirilmesini talep etmiş ve Barış Konferansının adil kararlar almasını beklediğini ifade etmiştir. Sultan ayrıca, İngiliz ve Fransızlarla geçmişte mevcut olan dostane ilişkilerin geri gelmesini ve Amerika Cumhuriyeti'nin Monroe prensipleri ve doktrinleri ışığında

³²¹ Alrededor del Mundo, 15 Septiembre 1919, s. 10.

³²² I. Dünya Savaşı'ndaki Türk esirleri ve esirlerin durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cemalettin Taşkiran, *Ana Ben Ölmedim/ I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, VI. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

³²³ El Dia, 3 Octubre 1919, s. 3.

hareket etmesini arzu ettiğini de eklemiştir³²⁴. Sultan VI. Mehmed'in, konferanstaki Türk heyetinin aşağılanmasına ve konferansı terk etmelerine rağmen müspet bir sonuç alınabileceği beklentisi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Dile getirdiği en önemli konu ise Amerika'nın Monroe doktrini çerçevesinde Avrupa işlerine karışmaması gerektiğiydi. Nitekim konferansta ele alınan konulardan biri de Türkiye'de Amerikan mandası sorunu olmuştur.

2.1.2.5. Türkiye'ye Yönelik Amerikan Mandası Meselesi

Milli Mücadele başladığı sıralarda, Türkiye'de tartışılan en önemli konulardan biri manda meselesi olmuştur³²⁵. Manda tabirini ilk kez Güney Afrikalı General Jean Christian Smuts 16 Aralık 1918 tarihinde Müttefik Yüksek Konseyine sunmuştur. Manda kavramı, kendi kendisini yönetmeye muktedir olmayan ülkelerin Milletler Cemiyeti tarafından geçici bir süre ile yönetilmesi ve bu ülkelerin yönetim kabiliyeti kazanmalarının ardından bağımsızlıklarına kavuşturulmalarını ifade etmekteydi. Milletler Cemiyeti de bu görevi büyük bir devlete bırakabilecekti³²⁶. Manda yönetimlerinin en büyük destekçisi olan İngiltere'de ise bu fikir ilk kez İşçi Parti tarafından benimsenmiş ve İngiliz Hükümeti de kısa süre içerisinde bu fikre ısınmıştı³²⁷.

Bu çerçevede müttefikler, özellikle de İngiltere, Osmanlı Devleti'nde Türkiye, İstanbul, Boğazlar ve Ermenistan'ın manda yönetiminin Amerika Birleşik Devletleri tarafından yürütülmesini istiyorlardı. Bu nedenle de 21 Mayıs 1919'da ABD Başkanı Woodrow Wilson'a manda yönetimi ile ilgili teklifte bulunulmuştur. Her ne kadar Wilson'un 14 prensibine aykırı olsa da kendisi bu konuda oldukça istekli görünmekteydi³²⁸. Ancak Amerikan Kongresi'nin manda yönetimindeki isteksizliği nedeniyle bu konuda herhangi bir gelişme kaydedilemeyecekti.

³²⁴ La Correspondencia de España, 22 Septiembre 1919, s. 7; El Sol, 23 Septiembre 1919, s. 6; El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1919, s. 2; El Imparcial, 23 Septiembre 1919, s. 3; El Dia, 23 Septiembre 1919, s. 3.

³²⁵ Manda Meselesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Kasalak, *Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993; Oğuz AYTEPE, "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 24, Kasım 1999-2003, s. 475-486; Ali Karayaka, *Milli Mücadele'de Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri*, Başkent Klîşe ve Matbaacılık, Ankara, 2001.

³²⁶ Osman Köse, "İstanbul'daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye'de Amerikan Manda İdaresi'nin Kurulma Gerekçeleri (1919)", *History Studies*, II/1, 2010, s. 209.

³²⁷ Ruth Henig, "New Diplomacy and Old: a Reassessment of British Conceptions of a League of Nations, 1918-20", *The Paris Peace Conference, 1919*, ed. Michael Dockrill and John Fisher, Palgrave, UK, 2001, s. 160.

³²⁸ Seçil Akgün, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", *Belleten*, XLVIII/189-190, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Ocak-Nisan 1985, s. 96.

Amerikan Mandası meselesi ile ilgili haberler, Temmuz ayı sonlarından itibaren İspanyol gazetelerinde yer almaya başlamıştır. 27 Temmuz tarihli ilk habere göre, halen Türkiye ile ilgili olarak barış şartlarının ne zaman hazır olacağı ve ne zaman imzalanacağı bilinmiyordu. Baskın görüşe göre boğazların tarafsızlaştırılacak ve eğer Amerika kabul ederse, İstanbul Amerikan himayesinde yönetilecekti³²⁹. 2 Ağustos tarihli bir haberde, M. Polk'un bir radyo ajansına verdiği demeçte, Amerika'nın İstanbul'un mandasını kabul etmekle ilgili ne bir sözleşme yaptığını ne de bu konuda bir işaretle bulunulduğunu ifade ettiği ve Türkiye'nin mandatörlüğü meselesinin çok yeni bir olgu olduğunu ve bunun kabul edilmesinin şüpheli olduğunu belirttiği bildirilmiştir³³⁰. Bununla birlikte Türkiye sorununun Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye konusundaki kararına bağlı olduğu da bildiriliyordu³³¹. Müttefikler açısından Türkiye barışının anahtarı ABD gibi görünüyordu ancak konuyla ilgili Amerika'nın henüz bir karar vermediği veya herhangi bir sözleşmeye imza atmadığı da haberlerden anlaşılmaktaydı.

Barış Konferansındaki Amerikan komisyonu Beşler Konseyi'nin Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile barış antlaşmalarını sonuçlandırmadan tatil yapabilecekleri düşünülmüyordu. Ancak Amerika'nın Türkiye'nin mandası konusunun belirsizliğini koruması durumunda konferans oturumları ertelenebilirdi³³². Bu süreçte ABD'yi manda meselesine ikna etmek için Türklerin de bunu istediklerine dair haberler de yayımlanıyordu. Örneğin 21 Ağustos tarihli bir haberde, seçkin Türk sınıfın İstanbul'un Amerikan mandasında olmasını arzu ettikleri ve Amerikalıların acımasız enerjilerinden korkulmasına rağmen kendilerinin ideal yöneticiler olarak görüldükleri ifade edilmiştir³³³. Bu haberin ertesi günü ise Sultan VI. Mehmed'le yapılan röportajın yayımlanması durumun belirtilenin aksi olduğu ve ABD'nin Türkiye sorununa karışmasının istenmediğini ortaya koymuştur.

Başkan Wilson, Amerika adına, Türkiye ve İstanbul'a bir manda idaresi görevlendirme konusunda istekliydi. Standart Oil de Ulusal Şehir Bankası'nın yayın organı olan *Las Americas* gazetesinde yayınlanan bir makalede, Doğu pazarındaki olasılık haritasının

³²⁹ El Dia, 27 Julio 1919, s. 8.

³³⁰ La Correspondencia de España, 2 Agosto 1919, s. 2; El Dia, 2 Agosto 1919, s. 2.

³³¹ La Accion, 4 Agosto 1919, s. 2.

³³² La Epoca, 11 Agosto 1919, s. 1; El Pais, 11 Agosto 1919, s. 3; El Liberal, 11 Agosto 1919, s. 4.

³³³ La Correspondencia de España, 21 Agosto 1919, s. 2.

ortaya koymuştu ³³⁴ . Konferanstaki Amerikan Komisyonu ise daha temkinli davranıyordu. 27 Ağustos tarihli haberde, Türkiye'nin mandası ile ilgili Amerikan Komisyonunun Ermeni sorunu ve Türkiye'nin mandası hakkında Türkler arasındaki hâkim görüşleri vicdanlı bir şekilde inceledikten sonra Paris'e hareket ettiği ve komisyonun müttefik güçlerin taraflar arasındaki derin zıtlıkları önlemek zorunda olduğunu düşündüğü belirtilmektedir. Haberde, Sadrazamın yakın zamanda bir açıklama yaparak Küçük Asya'da durumun söylenenlerden daha iyi olduğunu ve halkın büyük kesiminin kışkırtmalara aldırış etmediğini ve hükümetin kamuoyunu sakinleştirmek için gerekli olan her şeyi yaptığını ifade ettiği bildirilmiştir. Ayrıca İzmir'de yaşanan olaylarla ilgili olarak Türk Harbiye Nazırı'nın müttefik devletlerden birinin sorunlu bölgeyi işgal etmesi durumunda, halkın yerel yetkilileri suçlamasının kaçınılmaz olacağını vurguladığı da belirtilmiştir ³³⁵ . Wilson ve Standart Oil, Türkiye'deki ve Osmanlı Devleti'nden ayrılan bölgelerdeki petrol pazarından pay alma peşine düşmüşlerdi. Ancak yine de Amerikan Komisyonu manda meselesini iyice araştırmaya karar vermişti.

30 Ağustos tarihli ve "Amerika Birleşik Devletleri'nin Arabuluculuğu" başlıklı haberde, Amerika'nın Crane'in başkanlığındaki “Küçük Asya Kamuoyu Araştırma Komisyonu”nun Paris'e vardığı ve barış konferansına, Amerika'nın farklı halklara aynı kanunların sunulmaması şartıyla Suriye, Mezopotamya ve Türkiye'de üç ayrı manda rejimi kurulmasına yönelik görüşünü bildireceği ifade edilmiştir. Komisyona göre askeri kuvvetlerin ve Amerikalıların gönderilmesi faydasızdı. Amerikalıların yardımıyla yerel polis, düzeni sağlamakta yeterli olacaktı. Komisyona göre eğer üç manda yönetimi kurulmazsa dünya barışı tehlikeye girecekti. Komisyona göre, Türk halkı Sultan'ın yönetiminin devam etmesi ve İstanbul'da yaşaması gerektiğini düşünüyor, bununla birlikte Türkler Amerika'ya güveniyor ve Amerika'yı ülkeye barış getirebilecek tek güç olarak görüyorlardı ³³⁶ . 1 Eylül tarihli haberde, Suriye ile ilgili raporunu tamamlamasının ardından Amerikan Manda Komisyonu'nun Paris'ten ayrıldığı bildirilmiştir. Komisyon Çanakkale Boğazı ve daha uluslararası bir boyutta olan Suriye meselesinin ilgili tüm devletlerin arasında imzalanacak bir konvansiyonla

³³⁴ El Dia, 26 Agosto 1919, s. 8.

³³⁵ La Correspondencia de España, 27 Agosto 1919, s. 2; El Dia, 31 Agosto 1919, s. 2.

³³⁶ El Dia, 30 Agosto 1919, s. 3; La Correspondencia Militar, 30 Agosto 1919, s. 2; El Dia, 9 Septiembre 1919, s. 3.

sonuçlandırılabilceğini düşünüyordu³³⁷. Amerikan Manda Komisyonu, neticede Wilson'un arzuladığı gibi petrol pazarından pay alabileceği kararlar almıştı. Ancak komisyonun kararları, manda meselesinde Amerika'nın doğrudan dâhil olmasına yetmeyecekti. Nitekim Amerikan Senatosu, bu konuda son sözü söyleyebilecek makamdı.

3 Eylül tarihli habere göre, Amerikan Senatosu'nun Dış İlişkiler Komisyonu, Avusturya, Türkiye ve Bulgaristan'la yapılacak olan anlaşmalarla ilgili yazışmaları incelemek istemiş ve bu yazışmaları müttefiklerden talep etmiştir³³⁸. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile ilgili olarak uluslararası manda yönetimini kabul etmesi bekleniyordu³³⁹. Ancak 14 Eylül tarihli habere göre, Başkan Wilson, İngiliz hükümetine bir yazı göndererek, ABD'nin Asya Türkiye'sinden veya Avrupa'dan en ufak bir manda kabul etmek istemediğini bildirmiştir³⁴⁰. ABD başkanı manda yönetimi kabul etmeyeceğini açıklasa da Amerikan komisyonu konferansı etkilemeye devam etmiştir.

Winson'un manda konusunda aldığı karar sonrasında, Müttefik Yüksek Konseyi, Türk probleminin en kısa sürede müzakereye başlanacağını açıklamıştır³⁴¹. Lloyd George, konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Başkan Wilson'un Macaristan, Türkiye ve Fiume sorunlarının çözülebilmesi amacıyla Müttefik Yüksek Konseyi'nin düzenli olarak müzakereleri sürdürmesi görüşünü kabul ettiklerini açıklamıştır.³⁴² Müttefik Yüksek Konseyi, 15 Eylül'de toplanarak Türkiye ile Bulgaristan'ın teslimi ve Türkiye, Asya ve Amerikan mandası sorunlarını dikkatlice ele almıştır³⁴³. Amerika'nın manda yönetimini reddetmesinin ardından nasıl bir yol izleneceği henüz belirlenmemiştir. Başkan Wilson, manda yönetiminin insan gücü ve ekonomik olarak maliyetlerini de görmüştür.

Nitekim kendisinin manda yönetimini reddetme nedeni, Amerikan Senatör Poindexter'ın senatoda yaptığı bilgilendirme konuşmasından anlaşılmaktadır. Poindexter, Savaş Bakanlığı'nın yaptığı hesaplamalara göre barışın imzalaması, Milletler Cemiyeti'nin

³³⁷ El Dia, 1 Septiembre 1919, s. 2.

³³⁸ El Pais, 3 Septiembre 1919, s. 3.

³³⁹ Vida Maritima, 10 Septiembre 1919, s. 3.

³⁴⁰ La Epoca, 14 Septiembre 1919, s. 3; El Sol, 15 Septiembre 1919, s. 7; El Liberal, 15 Septiembre 1919, s. 2; El Sol, 16 Septiembre 1919, s. 7.

³⁴¹ La Epoca, 15 Septiembre 1919, s. 3; El Dia, 15 Septiembre 1919, s. 3; La Correspondencia Militar, 16 Septiembre 1919, s. 2.

³⁴² El Sol, 16 Septiembre 1919, s. 7; El Liberal, 16 Septiembre 1919, s. 2.

³⁴³ La Accion, 16 Septiembre 1919, s. 2; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1919, s. 2; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1919, s. 2; El Liberal, 16 Septiembre 1919, s. 2; El Dia, 16 Septiembre 1919, s. 2.

kurulması ve ABD'nin Türkiye'ye müdahalesi için toplamda 150.000 insana ve bu insanları eğitmek, yönetmek ve ekipman ve levazımını sağlamak için en azından 1 milyar Dolar'a ihtiyaç olacağını söylemiş ve bu parayı ve gerekli insan gücünü hangi devletin karşılayacağını sorgulamıştır³⁴⁴. Wilson manda meselesinin altının boş olduğunu görmüş ve bu nedenle olumsuz görüş bildirmiştir. Bununla birlikte, konu senatoda görüşülmeye devam etmiştir. Amerikan Senatosu'nda yapılan görüşmelerin ardından, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de uluslararası mandayı kabul etmeye hazır olmadığı müttefiklere bildirilmiştir³⁴⁵. Amerikan Senatosu henüz çalışmalarına ve ince hesaplarına devam ediyordu. Bu nedenle de kesin bir karar bildirmemiştir.

Bununla birlikte Amerika'nın kararının gecikmesi artık eleştirilmeye de başlanmıştı. Lloyd George, Scheffield'da yaptığı bir konuşmada, Türkiye ile barış müzakerelerinin gecikmesinin nedeninin, büyük ve masraflı bir uygarlaşma hareketi başlatmadan önce Amerika'nın kararının beklenmesi olduğunu söylemiştir³⁴⁶. Lloyd George, konuşmasının devamında, Türkiye'nin Amerika'ya yaptığı ülkenin tamamen enkaza dönmesini engellemesi³⁴⁷ çağrısından bahisle, bu çağrının dikkate alınacağını ancak Türkiye sorunu çözülmeden önce silahsızlanmalarının mümkün olmadığını belirtmiştir³⁴⁸. Amerika'nın eski Türkiye büyükelçisi Henry Morgenthau, Amerika'nın Türkiye'nin mandasını kabul etmesi durumunda kendisine takas olarak Cebelitarık'ın ortak kullanımının verilmesini teklif ettiğini ifade etmiştir. Bu teklifin nedeninin de Amerika'nın mandayı kabul etmesi durumunda Türkiye'ye adam ve ordu göndermek zorunda kalacağı ve Akdeniz'in kapısı durumundaki Cebelitarık'ın anahtarlarından birinin İngiltere'nin yanı sıra Amerika'da bulunmasının gerekliliği olduğu ifade edilmiştir³⁴⁹. Amerika'nın manda meselesinde kesin karara varamamasının nedenlerinden birinin de Cebelitarık'la ilgili kararı beklemesi olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Lloyd George, barış müzakerelerindeki gecikmenin sorumlusu olarak ABD'yi göstermekteydi.

³⁴⁴ El Dia, 27 Septiembre 1919, s. 2.

³⁴⁵ Vida Maritima, 30 Septiembre 1919, s. 4.

³⁴⁶ El Imparcial, 19 Octubre 1919, s. 2; El Pais, 19 Octubre 1919, s. 3; La Correspondencia Militar, 20 Octubre 1919, s. 3; El Globo, 21 Octubre 1919, s. 2; Vida Maritima, 30 Octubre 1919, s. 5.

³⁴⁷ El Dia, 20 Octubre 1919, s. 3.

³⁴⁸ El Imparcial, 19 Octubre 1919, s. 2; El Pais, 19 Octubre 1919, s. 3; La Correspondencia Militar, 20 Octubre 1919, s. 3; El Globo, 21 Octubre 1919, s. 2.

³⁴⁹ El Dia, 26 Octubre 1919, s. 3.

Amerikan Senatosu, manda meselesi ile ilgili nihaî kararını 27 Ekim tarihinde vermiştir. 28 Ekim tarihli ve "Yanki Senatosu" başlıklı haberde, Amerikan Senatosu'nun Amerika'nın Türk toprakları üzerinde manda yönetimi kurmasını reddettiği bildirilmiştir³⁵⁰. Amerika'nın verdiği bu kararın ardından Chamberlain, Türkiye ile barış hakkında yaptığı konuşmasında, Türkiye ile barış imzalanamamasının ve Doğu sorunlarının çözümlenememesinin hem askeri hem de masraf olarak en çok kendilerini yıpratıldığını, bu durumun sıkıntısını sorumlusu olmamalarına en çok kendilerinin çektiğini, barışın imzalanmasını tek başlarına sağlayamayacaklarını ifade etmiştir. Uluslararası bir sorun olan Türkiye ile barış görüşmelerinin başlaması meselesinin çözüme kavuşması için Amerika'nın Milletler Cemiyeti adına manda yönetimlerine katılıp katılmayacağına bir an önce karar vermesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir³⁵¹. Amerika'nın red cevabından sonra manda yönetimlerinin Milletler Cemiyeti bünyesinde oluşturulmasının kararlaştırıldığı ve cemiyet bünyesindeki bu çalışmalara katılıp katılmayacağı konusunda cevabının beklendiği anlaşılmaktadır.

Amerika'nın herhangi bir ülkede manda istemediğini ilan etmesinin ardından yayımlanan 10 Kasım tarihli ve "Bir İtalyan Diplomata Göre Türk'ün Geleceği" başlıklı haberde, güvenilir bir İtalyan diplomattan alınan bilgiye göre, Türk sorunu Amerika'nın ülkede herhangi bir manda istemediğini ilan etmesiyle yeni bir boyut kazanmıştı. Barış konferansı, İstanbul'un yanı sıra Küçük Asya'yı da Türkiye'ye bırakmaya karar verecekti. İtalya da İngiltere'nin kendisini Fiume ve Dalmaçya'da desteklemesine karşılık Anadolu'daki haklarından kısmi feragatlerde bulunacaktı³⁵². Amerika'nın eski Türkiye büyükelçisi Henry Morgenthau da Avrupa ziyareti sonrasında Türkiye'de Amerikan mandasına ilişkin açıklamalar yapmıştır. Ona göre, Amerika, İstanbul, Ermenistan ve Anadolu'nun mandasını kabul etmeliydi ve Fransa ve İngiltere Amerika'ya manda yönetimi konusunda yardımcı olmalıydı. Ayrıca manda yönetimi altında bütün halkların özgürleştirilmesi sağlanmalı ve dâhili barış sağlanmalıydı³⁵³.

28 Kasım tarihli haberde, İngiliz Avam Kamarası'nda Türkiye ile barış yapılmasının, Londra'da Büyük Britanya'nın çıkarları doğrultusunda Türkiye ile savaşa son verecek bir anlaşma imzalanmasının ve Amerika'nın cayması durumunda Türkiye ile barış müzakerelerinin başlamasının mümkün olup olmadığının sorgulandığı belirtilmiştir.

³⁵⁰ La Accion, 28 Octubre 1919, s. 2.

³⁵¹ El Sol, 31 Octubre 1919, s. 7.

³⁵² El Dia, 10 Noviembre 1919, s. 3.

³⁵³ El Dia, 28 Noviembre 1919, s. 2.

Bunun üzerine söz alan Lloyd George, İngiliz Hükümetinin Türkiye sorununun bir an önce çözüme kavuşturulmasını ve müttefikler ile Türkiye arasında barış müzakerelerinin en kısa zamanda başlamasını arzu ettiğini bildirmiştir. Lloyd George, Türkiye ile barışın imzalanmasının sadece Büyük Britanya'nın değil aynı zamanda tüm dünyanın çıkarına olduğunu da sözlerine eklemiştir³⁵⁴. Lloyd George'un konuşmasında henüz Türkiye ile barış müzakerelerinin tarihinin henüz belirlenmediğini ancak müzakerelerin yılbaşından önce başlamayacağını söylemiş ve bu gecikmenin biraz da Amerika'nın bir karara varmasının beklenmesi nedeniyle gerçekleştiğini de sözlerine eklemiştir³⁵⁵. Aslında Amerika'nın karara varma sürecinin uzaması da Türkiye'nin lehine bir gelişmeydi. Nitekim Anadolu'da Milli Mücadele yapılanması başlamış ve Kuva-yı Milliye hareketi ile işgallere karşı direnişler de bu süreçte başlamıştır.

2.1.3. Konferans Sırasında Türkiye'yi Paylaşma Projeleri

2.1.3.4. İstanbul'un İşgaline Kadar Türkiye'yi Paylaşma Planları

Paris Barış Konferansı sırasında en önemli konulardan biri Türkiye'nin geleceği ve Osmanlı mirasının paylaşılması meselesiydi. Müttefik devletlerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nden ayrılmış bulunan devletler de bu mirastan pay alma peşine düşmüştü. Konferans henüz başlamadan önce hatta I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'ni paylaşma projeleri yapılmıştı. Paris Barış Konferansı'nda ise bundan daha farklı bir paylaşım projesi yürürlüğe konulacaktı³⁵⁶. Nitekim Rusya savaştan çekilmişti ve O'na verilen sözlerin tutulmasına gerek yoktu. Konferans sırasında önemli konulardan biri de bu projenin şekillendirilmesi meselesiydi. İspanyol basınında da Türkiye'nin paylaşılması meselesi oldukça yoğun bir şekilde işlenmiş ve bu konuda geniş yorumlar yapılmıştır. Bu çerçevede ilk ve geniş bir yoruma, 4 Mart 1919 tarihli ve "İngiliz Politikası ve Türkiye'nin Parçalanması" başlıklı haberde rastlamaktayız. Haberde, İngiliz hükümeti tarafından yönlendirilen Antant devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, Türklerin Avrupa'dan atılması ve Asya'da Bursa civarında

³⁵⁴ La Correspondencia de España, 28 Noviembre 1919, s. 2.

³⁵⁵ La Accion, 19 Diciembre 1919, s. 3; El Heraldo de Madrid, 19 Diciembre 1919, s. 2; La Epoca, 20 Diciembre 1919, s. 1; El Sol, 20 Diciembre 1919, s. 1; La Accion, 21 Diciembre 1919, s. 6.

³⁵⁶ Türkiye'yi paylaşma projeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017; *Osmanlı'dan Lozan'a Osmanlı Devleti'ni Paylaşma Projeleri*, ed. A. Zeki Bulunç, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2006; Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, s. 1986; E. E. Adamov, *Anadolu'nun Taksim Planı: Rus Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgeleriyle*, Çev. Hüseyin Rahmi Apak, Günaydın Kitaplığı, İstanbul, 1972.

küçültülmüş bir bölgeye sıkıştırılmaları konusunda anlaşmış oldukları ifade edilmekteydi. Buna göre, XIX. yüzyıl boyunca İngiltere'nin takip ettiği Osmanlı İmparatorluğu'na yardım etme ve onu koruma politikası sona ermişti. Haberde bu politika değişikliklerinin nedenleri üzerinde durulurken tarihi süreçle ilgili de bilgiler verilmiştir.

Habere göre, Doğu Sorununda İngiliz politikasını yönlendiren husus, Rusya'nın Akdeniz'e inmek için Boğazlar ve İstanbul'u ele geçirmesinin önüne geçmek amacıyla kendi kendini koruyamayan, Rusya'ya karşı koyamayan, eski ve organizasyonu bozuk imparatorluğu İngiliz nüfuzu altına almaktı. İngiltere, bu amaçla 1833 ve 1839 yıllarında Sultan'ı Mehmet Ali Paşa'nın hırslarından korumak ve Rusya'nın 1833 yılında Hünkâr İskelesi Antlaşması ile elde ettiği avantajları ortadan kaldırmak için müdahalede bulunmuştu. Daha sonraları, Rus Çarı I. Nikola'nın *Hasta Adam*'ın mirasını İngiltere ile paylaşma konusundaki boşuna girişimleri ve Çar'ın sabırsız bir şekilde Türkleri Avrupa'dan atma girişimi karşısında İngiltere, Fransa ile birlikte imparatorluğun savunucusu olarak Kırım Savaşı'na katılmışlardı. Savaş sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Doğu'daki Rus yayılımı frenlenmiş ve deniz ve askeri gücü sınırlanarak Türkiye'ye karşı bir saldırıda bulunmasının önüne geçilmişti.

1870'li yıllarda yaşanan Bosna ve Bulgaristan bunalımları neticesinde, Gladstone Bulgaristan'da yaşanan korkunç olayları Avrupa'nın önünde kınamış ve bunun neticesinde de Tuna prenslikleri ve Rusya tarafından bir haçlı ordusu kurularak Plevne, Kars ve Erzurum felaketleriyle sonuçlanmıştı. İngiliz hükümeti ancak Rusların Osmanlı başkentine doğru ilerlemeye başlamasının ardından harekete geçmiş ve donanmasını Doğu'ya göndererek İstanbul'u korumuştur. Ruslar Ayastefanos Antlaşmasını imzalamıştı. Bu antlaşmayla Türkiye yaşamaya devam edecekti ancak İngilizler antlaşmanın şartlarından memnun olmamış ve Berlin Kongresi'ni toplamıştır. Bu kongre sonucunda da Rusya, Ayastefanos Antlaşması ile kazandığı pek çok avantajı kaybetmiştir. İngiltere'nin tüm bu politikalarında, başkasını düşünme veya cömertlik yoktu. Aksine yitik imparatorluğun dağılmasını engellemeye yönelik tüm bu politikalar soğuk bir egoizmdi. Nitekim Osmanlı'nın dağılması, Rusya'nın ya İstanbul ve Boğazlar üzerinden Akdeniz'e ya da Kafkasya, Kars ve Erzurum üzerinden İskenderiye Körfezi'ne ulaşması anlamına gelmekteydi. İngiliz politikası sayesinde bu tehlike ortadan kalkmıştı ve ülkede yaşanan anarşi de göz önüne alındığında uzun yıllar İngiliz

çıkarlarını tehdit edemeyecek duruma gelmişti. Böylece İngiltere, Doğu sorununu kendi politikalarına uygun bir şekilde yani imparatorluğu bağımsız devletlere bölme ve bu devletleri nüfuzuna alarak gelecekteki Rus yayılmasına karşı bir bariyer oluşturma yöntemiyle çözmeye gitmişti. Bütün bunlar, İngiltere'nin Kırım'da Palmerston ve Berlin Antlaşması'nda Disraeli tarafından yürütülen Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasının, Türkiye'yi yıkma politikasına dönüşümünü açıklamaktadır³⁵⁷.

Müttefiklerin Türkiye topraklarını paylaşmaya yönelik hazırlıklar yaptıkları süreçte, Türkiye'de de bir direniş hareketi, Milli Mücadele başlamıştı. 23 Nisan tarihli ve "Türkiye'de Ciddi Durum" başlıklı haberde de bu gelişme aktarılmaktadır. Haberde, Amiral Webb tarafından İstanbul'dan gönderilen bilgilere atıfta bulunularak, Türkiye'nin iç bölgelerinde huzursuzluklar baş gösterdiği ve bunun nedeninin İngiltere'ye olan büyük öfkeden kaynaklandığı belirtilmiştir. Haberde, eşkıya gruplarının (Kuva-yı Milliye) İstanbul'a birkaç kilometre mesafeye kadar ulaştıkları ve bütün ülkeye hâkim oldukları, cinayetler işledikleri ve ne bulurlarsa yağmaladıkları ifade edilmiştir. Türkler ile Ermeniler arasındaki düşmanlığın artık daha açıkça ifade edildiği ve yakında daha ciddi olayların patlak vermesinin beklendiği vurgulanmıştır. Haberde, İttihat ve Terakki Komitesi'nin gizliden gizliye ve büyük bir enerjiyle organize olduğu ve propagandalarının Odesa ve Mısır'daki son olaylarda oldukça etkili olduğu, Türk imparatorluğunun pek çok bölgesinde İngiltere ve müttefiklerinin muzaffer olduklarının düşünülmediği belirtilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler karşısında, Türkiye'de düzenin yeniden sağlanması için müttefiklerin Türk hükümeti ile birlikte çalışması gerektiğinin açık olduğu, ancak barış antlaşmasının Osmanlı İmparatorluğu'nu geriye götüren kararlarının duyurulmasının ardından durumun daha kötüye gideceğinin de aşikâr olduğu ve muhtemelen bir genel Hristiyan kıyımının yaşanabileceği de ifade edilmiştir³⁵⁸. Haberde Türk Milli Mücadelesinin başladığına dair bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte bu mücadeleye katılanlar eşkıya olarak nitelendirilmekte ve İttihat ve Terakki cemiyetinin bu hareketleri örgütlediği iddia edilmektedir.

Avrupalı bir devlet olmayan ve sadece Avrupa'nın bir parçasını işgal etmiş olan Türkiye'nin Avrupa'dan atılması ve bu bölgelerdeki esaretin sonlandırılması amaçlanıyordu³⁵⁹. 9 Mayıs tarihli habere göre, Almanya da müttefik devletlerle Türkiye

³⁵⁷ El Dia, 4 Marzo 1919, s. 8.

³⁵⁸ El Sol, 23 Abril 1919, s. 6; El Dia, 1 Mayo 1919, s. 8.

³⁵⁹ El Pais, 17 Abril 1919, s. 1.

ve Bulgaristan arasında imzalanacak olan bütün antlaşma ve düzenlemelerin şartlarını tanıyacağını ve daha önceden bu iki devletle yapmış olduğu antlaşmalarla elde etmiş olduğu bütün haklardan feragat edeceğinin garantisini vermişti ³⁶⁰. Mısır'da ise İttihatçılar tarafından organize edilen şiddet olaylarının engellenebilmesi amacıyla otonom bir devlet kurma hareketi başlamıştı ³⁶¹. Paylaşım öncesi Türkiye'nin yalnızlaştırılmasına çalışılıyordu.

19 Mayıs 1919 tarihli ve "Türkiye'nin Bölüşülmesi" başlıklı haberde, Türkiye'de yaşayan halkın fikri sorulmaksızın müttefik devletler tarafından Türkiye'nin bölüşülmesi değerlendirilmektedir. Haberde, Osmanlı'nın gelişmesini engelleyen Osmanlı'nın celladı olarak faaliyet gösteren devletlerin o günlerde babacan bir şekilde kendi bölümlerinin başında bekledikleri vurgulanmaktaydı. Amerikalılar İstanbul ve Ermenistan'ı alıyorlardı. Bu durum Avrupa'da olduğu gibi Monroe'nun kriterlerine zıttı. Aslında Anglo-Fransız emperyalizminin karşısına Amerika'nın gelmesi oldukça elverişliydi. En ilgi çekici şey ise Fransa'nın Türkiye'nin bağımsızlığının bekçisi olarak görevlendirilmesiydi. Bu, diplomasinin yarattığı bir ironiydi. Fransa, 1839 yılından beri Türkiye'nin imhası için uğraşıyordu ve bu nedenle de Mısır'da Mehmet Ali Paşa'yı desteklemişti. Ardından Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki mutsuz milletleri kıskırtmak için elinden geleni yapmıştı. Bağımsızlık ajanları Fas, Madagaskar, Kamboçya, Siyam, Aram ve Tonkin'de Fransa'nın bu politikasını izlemişti. Kim bir sürüyü kurda veya bir kümesi şahinlere teslim ederdi? İngiltere'nin Hindistan Bakanı, İslam dünyasında muhtemel tepkileri nedeniyle, Türkiye'nin bölüşülmesine karşı çıkmıştı. Mısır, Hindistan ve Afganistan'da gösterilen tepkiler Londra'da duyulmuştu ve birkaç milyon Müslüman tebaası olan İngiliz Hükümeti, onları kızdırmak istemiyordu. Artık İngilizler, savaş öncesinde yıkılması konusunda Rusya ile anlaşmış oldukları bitik imparatorluğun devam ettirilmesinden yana olurdu. Montagu, Türkiye'nin bölüşülmesi konusunun İngiliz dış politikasına vereceği zararlardan endişe ediyordu. Türkiye'nin bölüşülmesinin gerçekten çok fazla orijinal karakteristiği bulunuyor ³⁶². Fransa, Türkiye'nin bölüşülmesi konusunda daha kararlı hareket edebileceği dinamiklere sahipti. Ancak İngiltere, özellikle kolonilerinde bulunan Müslümanların tepkilerini ölçmeden herhangi bir harekete geçemezdi. Özellikle de Hindistan'ı kaybetmeyi göze alamazdı. Bu nedenle de daha temkinli bir politika izleyecekti.

³⁶⁰ El Liberal, 9 Mayo 1919, s. 2.

³⁶¹ Vida Maritima, 10 Mayo 1919, s. 3.

³⁶² El Dia, 19 Mayo 1919, s. 8.

Nitekim Montagu, Hindistan Müslümanlarının beklentilerini aktardığı konuşmasında, Hindistan Müslümanlarının, Almanya'nın müttefiki olarak İngiltere'ye karşı savaşmış olmasına rağmen Sultan'ın şahsında İslam'ın küçük düşürülmeyeceğini ve bu konuda İngiliz Hükümeti'nin söz verdiğini belirttiklerini aktarmıştır. Bu çerçevede, Hint Müslümanları, Arap bölgeleri hariç olmak üzere Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını bekliyorlardı. Ayrıca Sultan da İstanbul'da yaşamaya devam edecekti³⁶³. Hint Müslümanlarının bu talepleri İngiliz politikasında yeniden değişikliğe gidilmesiyle sonuçlanacaktı.

İngiltere'nin politikasını yumuşatmaya hazırlandığı süreçte, müttefikler eski imparatorluğu yıkmaktan vazgeçmiş gibi görünüyorlardı. Herhangi bir saldırı olmadıkça "Hasta Adam"ın mirasına kimsenin dokunamayacağı düşünülüyordu. Büyük koloni şehirlerinde İslam'ın yeniden uyanmasından korkuluyordu. Bu nedenle imparatorluğun paylaşımı nüfuz bölgeleri şeklinde yapılacaktı. İkisi aynı değildi ancak bu paylaşım da mandacı devletlerin Türkiye'yi sömürmesi için yeterli olacaktı. Onlar için en önemli mesele buydu. Arabistan'ı Hicaz Emiri'ni yönetecek ama İngiltere'nin himayesinde olacaktı. İngiltere bu sayede Hindistan yolunu güvence altına almış olacaktı. Cebelitarık, Malta, Mısır, Arabistan, Şattülarap, Güney İran'daki nüfuz bölgesi ve Belüciistan sayesinde, İngiltere, ünlü rotasını koruma altına alıyordu³⁶⁴. İngiltere, Müslüman toplulukları kızdırmadan Osmanlı mirasından pay alma yöntemi olarak manda yönetimini uygun bulmuştu. Türk toprakları işgal edilmeyecek gibi gösterilse de manda yönetimleri aracılığı ile büyük bir sömürü ile karşı karşıya kalacaktı.

Hint Müslümanlarının durumu ile ilgili 2 Haziran tarihli haberde, İngiltere'nin Türkiye'yi koruma ve onunla dostane ilişkileri sürdürme politikasından vazgeçmesinin, dini sebeplerden ötürü Müslüman dünyasında kendisine karşı bir tepki doğmasına yol açtığı ifade edilmiştir. Haberde, İslam dünyası arasındaki ruhani bağlılığı Asyalı olmayanların anlayamayacağı, Hindistan'daki 60 milyon Müslüman'ın, Fas'taki Müslümanların da olduğu gibi, dini lider olarak İstanbul'daki Sultan'ı tanıdıkları belirtilmiştir. Ayrıca, İngiltere'nin son zamanlarda ön plana taşıdığı Hicaz Emiri dini lider olamazdı. Türkiye'ye karşı düşmanlık yapmış olan Arap milletinden biri dünya Müslümanları tarafından kabul edilemezdi. Bu Müslümanlar tek ruhani lider olarak halen Türkiye Sultan'ını kabul ediyorlardı. Tüm bu sebeplerden ötürü, Türkiye'nin

³⁶³ El Heraldo de Madrid, 19 Mayo 1919, s. 2; El Pais, 19 Mayo 1919, s. 2.

³⁶⁴ El Dia, 20 Mayo 1919, s. 5.

yıkılmasının Hindistan Müslümanları arasında bir hayal kırıklığı yaratmaktaydı. Konuyla ilgili Bay Montagu, kendisinin ve diğer Hindistan delegelerinin ısrarla Türkiye'nin yıkılmasının sonuçlarını Dörtler Konseyi'ne aktarmaya çalıştıklarını, Müslüman dünyasında karışıklıkların çıkmasının engellenmesi için Türk İmparatorluğu'ndaki Türklere kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi olanağı verilmesi gerektiğini belirtmiştir³⁶⁵.

Sovyetler Birliği de 1919 Haziran ayından itibaren Türkiye'nin paylaşılması sorununa dâhil olmuştur. 4 Haziran tarihli haberde, Sovyetler Hükümeti'nin "Doğu Birleşik Devletleri" adlı bir cumhuriyet kurmak amacıyla Doğu'da karışıklıkları teşvik etmeye başladığı, kurulması planlanan devletin Türkiye, İran ve Hindistan'ı da kapsamasını planlandığı ve Sovyet gazetelerinin bu devletin kurulmasını kaçınılmaz olarak gördüğü bildirilmiştir³⁶⁶. Rus devrim hükümeti, bu sıralarda savaş öncesi gizli anlaşmaları yayınlamaya da devam ediyordu ve en son Türkiye'nin paylaşılmasına ilişkin Rusya-Fransa, Fransa-İngiltere ve İngiltere-Rusya arasında olmak üzere yapılan üç temel anlaşmayı yayınlamışlardı³⁶⁷. Rus Hükümeti'nden yapılan açıklamalardan sonra bir Fransız filosu, Türkiye ile yapılan ateşkese riayet edilmesini sağlamak amacıyla Rus karasularına gönderilmiştir³⁶⁸. Aslında bu filo, hem Rusya'yı kontrol altında tutmak hem de Türk-Rus işbirliği kurulmasını engellemek amacıyla gönderilmişti.

19 Haziran tarihli haberde, müttefiklerin İstanbul'u işgal ettikleri ve Türkiye'ye hükmettikleri ancak iştirak edilen gerçekliğin hazırlayıcı olaylarını görmezden gelmeleri nedeniyle çok da dürüst sayılamayacakları belirtilmiştir. Almanya'nın Türkiye'de son yirmi yılda tartışmasız bir üstünlük uyguladığı, Yüce Kapı'nın (Babıali) Prusyalıların Yüce Kapıcısı olduğu, siyasi ve ekonomik olarak Türkiye'de Almanya'nın saltanat sürdüğünün ifade edildiği haberde, müttefiklerin Türkiye meselesinde uyum içerisinde çalışmadıkları ve Avrupa gerçeklerinin çürük Türkiye'nin hayatta kalmasını garanti ettiği vurgulanmıştır. Habere göre, Türkiye, önce "Hasta Adam"dı, ardından hastalık kronikleşmiş ve bu ağırlı vücut tekrar tekrar vurulan diplomatik kafein iğneleri sayesinde hayat kazanmıştı³⁶⁹.

³⁶⁵ El Sol, 2 Junio 1919, s. 6.

³⁶⁶ El Siglo Futuro, 4 Junio 1919, s. 3.

³⁶⁷ El Día, 10 Junio 1919, s. 1.

³⁶⁸ El Sol, 15 Junio 1919, s. 6; El Siglo Futuro, 16 Junio 1919, s. 2.

³⁶⁹ España, 19 Junio 1919, s. 6.

Konferans sürecinde yaşanan gecikmelerin en önemli nedenlerinden biri Dünya Müslümanlarının tutumundan kaynaklanmaktaydı. Nitekim Anadolu'dakiler dâhil Asya'da 145 milyon Müslüman bulunuyordu ve bu Müslümanların Montagu başkanlığındaki delegeleri, Barış Konferansı'ndan Türkiye'nin paylaşılmamasını ve Sultan'ın İstanbul'dan kovulmamasını istemişlerdi. Haberde, Enver Paşa'nın Ermenilerin katilleri olan sadık Kürtleri ile birlikte Kafkasya'da bulunduğu ve burada Bolşevik komiserler ve Türkistan diktatörleri ile konferanslar düzenleyerek Maksimalist Müslüman İttifakı oluşturmaya çalıştığı da ifade edilmiştir. Anadolu'da ise Jöntürkler halkı örgütleyerek İzmir'i ve bütün Aydın vilayetini koruyan İtalyanlara saldırmaya başlamışlardı³⁷⁰. Müttefiklerin konferans başladığı sıralarda olmazsa olmaz şartları arasında bulunan Türklerin İstanbul'dan kovulması meselesi Müslümanların talepleri doğrultusunda rafa kaldırılmak zorunda kalacaktır.

Türkiye'nin konferans sürecinde yüzleşmek zorunda kaldığı sorunlardan biri de Kürt meselesiydi. Konuyla ilgili 7 Temmuz tarihli ve "Kürdistan'da Ayaklanma" başlıklı haberde, Şeyh Mahmud'un komutasındaki Kürtlerin, Türkiye hâkimiyetinde bulunan Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamaya çalıştıkları bildirilmiştir. 20 Mayıs'ta Süleymaniye'de, asker ve subaylardan oluşan 5 İngiliz'i de içeren isyancılar, jandarmalar tarafından ele geçirilmişti. 25 Mayıs'ta İngilizleri kurtarmak için gönderilen takviye kuvvetler de başarılı olamamışlar ve bunun üzerine 17 Haziran'da daha güçlü bir bölük Basyan Geçidi'nde yaşanan çatışmada az miktarda zayıat vererek, Süleymaniye'ye kadar ilerlemiş ve İngiliz esirlerle ağır yaralı Şeyh Mahmud'u kurtarmışlardı³⁷¹. İngilizlerin kışkırttığı ve örgütlediği Kürtler de Osmanlı mirasından pay alma peşine düşmüş olsalar da bu girişim Türk kuvvetleri tarafından engellenmişti.

6 Temmuz 1919 tarihli haberde, Fransız basınının son günlerde Türk İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda acayip bir dil kullandığı belirtilmiştir. Habere göre, Clemenceau, tehlikeli bir şekilde, Damat Ferit Paşa'dan sadece Fransa'nın ajanı olmamasını aynı zamanda da Fransa'nın müttefiklerinin baskısı altında faaliyetlerini sürdürmesini istemişti. Bu nedenle, tartışmasız bir şekilde, Fransa'nın Türkiye'deki çıkarları, ... (sansüre uğramış boşluk) dışında, tamamen kurban edilmemişti. Fransa'nın Suriye'deki askerleri, Fransız askerlerinin Beyrut'a çıkışı sırasında çıkan karışıklıklar nedeniyle, İngiliz sefer kumandanının talep ettiği gibi yer değiştirmemişti. Şam'da

³⁷⁰ El Sol, 5 Julio 1919, s. 7.

³⁷¹ El Heraldo de Madrid, 7 Julio 1919, s. 2; La Accion, 7 Julio 1919, s. 2; La Epoca, 7 Julio 1919, s. 1.

hüküm süren Emir Faysal ... (sansür uygulanmış, ancak kendisi İngilizlerin hizmetindeydi ve Fransa'ya karşı faaliyet gösterdiği aşikârdı. Bu nedenle uygulanan sansürün de bununla ilgili olduğu açıktır.) asker toplamıştı. İngiltere'nin takındığı tavra karşın, hukuksal olarak Suriye, Fransız nüfuz alanına girmişti ve işgalinin masraflarını da Fransa ödemişti. Ancak İngiliz ajanları tarafından desteklenen Faysal, hâkimiyeti ele geçirmek için Fransa'ya karşı faaliyet göstermeye başlamıştı. Habere, Fransız basınının, ajanların farklı bahanelerle Fransızlardan faaliyetlerini denetleme ve sürdürme taleplerine her halükarda karşı oldukları belirtilerek son verilmiştir³⁷². Habere göre, İngiltere, Emir Faysal'ı örgütleyerek ve kışkırtarak Fransa nüfuz bölgesi olan Suriye'yi ele geçirmesini sağlamaya çalışıyordu. Fransa ile İngiltere'nin çıkar çatışmalarının ilk olarak görüldüğü yer de zaten Suriye'ydi.

Mart 1919, Nisan 1916 ve Ağustos 1917'de imzalanan gizli antlaşmalarla müttefikler, Türkiye, İran ve Yakın Doğu'daki yoğun yeraltı zenginliklerini elde etmeyi planlıyorlardı. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere, Fransa, Çarlık Rusya'sı ve İtalya arasında paylaşılmasına karar vermişlerdi. Rusya'daki Bolşevik devrimin ardından bu devlet anlaşma dışı kalmış ve Rusya'nın yerine diğer uçtaki Yunanistan bu anlaşmalara dâhil edilmişti. Neticede Yunanistan, İtalyan nüfuz bölgesindeki İzmir'i işgal etmiş ve bunun karşılığında İtalya'ya Afrika'da nüfuz bölgesi verilmişti. Ancak İtalya'da bir devrim olması durumunda, bu devletin de saf dışı kalacak ve diğer müttefiklere daha fazla nüfuz bölgesi kalacaktı³⁷³. Haberden İtalya'da da Rusya'daki bir devrim gerçekleşebileceği veya bu yönde bir beklenti olduğu görülmektedir. Müttefikler, savaş sırasında Rusya'ya söz verdikleri yerleri kendileri paylaştıkları gibi İtalya'da böyle bir durum oluşması halinde kendilerine teklif edilen nüfuz bölgelerini de paylaşacaklardı.

1919 yılı Ağustos ayında, İngiltere ile Fransa arasındaki çıkar çatışması iyice ön plana çıkmaya başlamıştı. Konuyla ilgili 24 Ağustos tarihli haberde, Asya'nın paylaşılması konusunda İngiltere ile Fransa arasındaki siyasi ve diplomatik savaşla ilgili bilgiler verilmektedir. Buna göre, müttefikler Türkiye ve Almanya'nın mirasından farklı bölgeler için mücadele ediyorlardı. Fransız basını, İngiltere'ye amansızca saldırıyordu. İngiliz-İran antlaşmasından sonra o günlerde de Suriye anlaşmazlığı ortaya çıkmıştı. Anglosakson emperyalizmini kınamak için pek çok neden sayılabılırdi. Ancak

³⁷² El Dia, 6 Julio 1919, s. 2.

³⁷³ El Dia, 14 Julio 1919, s. 8.

Londra'nın hükümet gazetelerinin de Fransız emperyalizmini kınamak için yeterince nedeni vardı. Galyalı kapitalistlerin emperyalizmi Doğu Akdeniz ticaretinin önemli bir parçası olmak ve Suriye Müslümanlarını Fransız egemenliğine almak istiyordu. Bu sıralarda sayısız İngiliz temsilci Lübnan'ın sahil ve iç bölgelerinde çalışmalarını sürdürüyordu.

Emir Faysal ve bedevileri, bu bölgede sadece Büyük Britanya'nın bir vassalı olacak olan bir Arap krallığının kurulması konusunda propaganda yapmaktaydı. Ancak Fransız misyonerler ve tüccar, sahil bölgesine yerleşmişlerdi ve Fransızların paralı bir propagandacı bulutu tam tersi bir amaçla hareket etmekteydi. İngilizler ve Fransızlar karşılıklı olarak hainlikle suçlanıyorlardı. İki ülkenin gazeteleri, bir diğerinin ülkesinin hükümetini aşağılıyor ve suçluyordu. Bu gerilim nereye varacaktı? Kimse tek öncelik verilmesi gereken Suriye halkının arzularıyla ilgilenmiyordu. Bu Suriye örneği, Küçük Asya'nın ve hatta Orta Asya'nın her yerinde tekrarlanmaktaydı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, İtalyanların Konya'ya yerleşmesi, İngilizlerin İran'da egemenlik ilanı, Fransız Katolik misyonerlerin Mısır'dan İskenderun'a kadarki bölgeyi çalkalaması İslam'ı kızdırmak için eşit ölçüde katkıda bulunuyordu. Eğer bir gün Türk milliyetçiliği ve Arap fanatizmi şiddetli bir şekilde ayağa kalkarsa suç kimin olacaktı? Asya'nın paylaşılması konusunda gerçek bir savaş mevcuttu. Daha kötü sonuçlar doğurabilecek diplomatik ve siyasi bir savaş. Eğer Ermeniler yeni bir katliam yaşarlarsa, bunun tek sorumlusu büyük güçler olacaktı. Kapitalistlerin sağlıksız hırsları, katillerin kollarını silahlandıracaktı ³⁷⁴. *El Dia* gazetesi, iki devletin kendi aralarında giriştikleri mücadelenin kötü sonuçlar doğurabileceğini ve hatta Ermenilerin zulme uğrayabileceklerini belirtmekteydi.

İki devletin Suriye üzerinde giriştikleri mücadele sırasında Suriye halkından beklenmedik bir tepki de ortaya çıkmıştı. 26 Ağustos tarihli ve "Neden Suriye Fransa'dan Tiksiniyor?" başlıklı bir haberde, Suriye'de İngilizlerin anti-Fransız ve Fransızların da anti-İngiliz propagandalarının iki ülke basınında da düşmanlıkla işlendiği belirtilmektedir. Habere göre, Suriye halkı bu iki devlete karşı düşmanlık beslemeye başlamıştı³⁷⁵. Haberde, iki devletin giriştiği mücadele açıkça görülmektedir. Hem Fransa hem de İngiltere, Suriye'deki ajanları vasıtasıyla diğer devlete karşı bir politika oluşturmaya çalışmıştır.

³⁷⁴ El Dia, 24 Agosto 1919, s. 3.

³⁷⁵ El Dia, 26 Agosto 1919, s. 3.

Suriye üzerindeki mücadelenin yaşandığı sıralarda, 10 Eylül tarihli ve "1916'da Türkiye Nasıl Bölüşülmüştü?" başlıklı haberde, Barış Antlaşması Onay Komitesi'nden M. Barthou'nun Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmada, İngiliz Hükümeti'nin Suriye konusundaki tavrına karşı derin hoşnutsuzluğunu dile getirdiği ifade edilmiştir. M. Barthou, İngiltere'nin Fransa ile Fransa'nın kendi haklarını elde etmesini müzakere etmek zorunda olmadığını belirterek İngiltere'nin 1916 yılındaki Suriye antlaşmasının şartlarına uyması gerektiğini vurgulamıştır. M. Barthou, Rusya, İngiltere ve Fransa arasında 1916 İlkbahar'ında Asya Türkiye'si ile ilgili imzalanan gizli antlaşmaya atıfta bulunuyordu. Rus Maksimalistler tarafından 1917 Kasım'ında açığa çıkarılan bu antlaşmaya göre Asya Türkiye'si şu şekilde bölünecekti:

- *Fransa'ya; Suriye kıyıları, Adana Vilayeti, güneyde Antep-Mardin, kuzeyde Kayseri-Harput hattına kadar Aşağı Ermenistan.*
- *İngiltere'ye; Aşağı Mezopotamya; Suriye'nin Hayfa ve Yafa limanlarında özel haklar.*
- *İngiliz ve Fransız bölgeleri arasında bağımsız Arap devletleri kurulacak, İskenderun serbest liman olacak ve Filistin, üç devletin himayesi altında olacaktı.*

Haberde, Fransız *El Echo de Paris* gazetesinde, Suriye'de Emir Said'in tutuklanmasının yarattığı yoğun baskıdan bahisle, bölgede İngilizlerin çok güçlü olduğu ve Fransa'nın müttefikine karşı dik durması gerektiği ve Beyrut'ta ise Fransız ve İngilizler arasında bir çatışma yaşanmasından korkulduğu belirtilmiştir³⁷⁶. Hem Fransız siyaset adamları hem de Fransız basını İngiltere'nin 1916 yılındaki anlaşmaya riayet etmemesinden ve bölgede Fransa karşıtı bir politika oluşturmaya başlamasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Bu tepkilere bir örnek de *Le Matin* gazetesinde yer alan haberde, bölgede Fransa'ya karşı yoğun bir propaganda hareketi olduğu ve bu hareketin Crane ve Amerikan araştırma komisyonunu etkilediği belirtilmiştir. Haberde, Fransa hükümetinin İngiliz yetkililerinden bu ülkede Fransa'nın gerçekleştirdikleri eylemlere zarar veren faaliyetlerden kaçınmasını talep etme hakkına sahip olduğu bildirilmiştir³⁷⁷.

³⁷⁶ El Dia, 10 Septiembre 1919, s. 3.

³⁷⁷ El Dia, 11 Septiembre 1919, s. 3.

13 Eylül tarihli ve "Suriye Sorunu Fransa ve İngiltere'yi Ayırdı" başlıklı haberde, Suriye'deki İngiliz kuvvetlerinin komutanı Mareşal Allenby'nin bir deklarasyon yayınladığı ancak Suriye'de İngilizlerin son zorbalıkları için samimi bir özür bekleyen Fransız diplomatik çevrelerinde bu deklarasyonun iyi bir etki bırakmadığı bildirilmiştir. Allenby, Suriye'deki ilk İngiliz-Fransız olaylarına sebep olan Emir Said'in İngilizlerin düzenlemelerini tanımaya yanaşmadığı, bu düzenlemeler nedeniyle, Fransız Yüksek Komiseri M. Picot'un yokluğunda kendisinin Emir Said'i tutukladığını belirtmiştir. Bunun üzerine Fransız Yüksek Komiserliği'nden M. De Leforcade'in kendisine bir protesto gönderdiğini ve De Leforcade'ye verdiği cevapta, Fransız hükümetinin kendisinin Suriye'de faaliyet göstermesini engellemesi durumunda Emir Said'i serbest bırakabileceğini ifade etmiştir. Bu açıklamanın üzerine Fransız Hükümeti'nin resmi yayın organı *Journal des Debats*'ta deklarasyon değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede, Allenby'nin sözlerinin kendilerini memnun etmediği, İngiliz ve Fransızlar arasında yaşanan olayları çözümlmek için Suriye'ye geldiğini söyleyen bu kişiliğin söylediği sözlerin hayal kırıklığı yarattığı ifade edilmiştir. Teorik olarak, İngilizler, Suriye'de Fransızların çıkarlarıyla rekabet etmiyor görünüyordu ancak diğer taraftan bu ülkede Fransızların prestijini yavaş yavaş yok ediyordu. Eğer İngiliz general bu sorunu düzenlemeye geldiyse sadece Suriye'deki İngiliz askerlerinin yerine Fransız askerlerini geçirerek bunu gerçekleştirebilirdi. Bunun dışında bu konuda mutlu bir çözüm görülmemektedir³⁷⁸. Yaşanan bu gelişmeler iki ülke arasındaki gerilimin had safhaya ulaştığını göstermekteydi.

Bu gelişmelerin ardından Lloyd George ve Clemenceau bir araya gelerek bir röportaj vermişler ve İngiltere'nin Suriye'nin mandasını istemediğini ve artık bu ülkede Fransız çıkarlarına aykırı hareket edilmeyeceğini ifade etmişlerdir³⁷⁹. Lloyd George ve Clemenceau yaptıkları görüşmede, Fransa ve İngiltere'nin çıkarlarının bulunduğu toprakları işgal etmeleri ve bu güçlerin her birinin hüküm sürecekleri toprakların sınırlarının belirlenmesinden önce Doğu Akdeniz sorununun çözümlenemeyeceği kararının çıktığı belirtilmiştir. Alınan karara göre, Doğu Akdeniz'in statükosu sadece her şeyden önce manda düzenlemelerine karar verecek olan Barış Konferansı'nda belirlenebilirdi³⁸⁰. Bu görüşmede alınan kararlar her ne kadar kâğıt üzerinde iki ülke

³⁷⁸ El Dia, 13 Septiembre 1919, s. 3.

³⁷⁹ La Epoca, 15 Septiembre 1919, s. 3.

³⁸⁰ El Dia, 15 Septiembre 1919, s. 2.

ilişkilerinin normalleştiğini gösteriyor olsa da ilerleyen süreçte de iki devlet arasında yaşanacak anlaşmazlıkların temelinde bu ilk gerilim yer alacaktı.

16 Eylül tarihli ve "Müttefiklerin Doğu'daki Düşmanlığı" başlıklı haberde, Tanınmış bir yazar olan Phedon'un *Le Populaire* gazetesinde müttefiklerin Doğu'daki düşmanlıkları ile ilgili çizdiği oldukça karanlık bir tablo aktarılmıştır:

"Müttefik büyük güçlerin emperyalizmi Türklerin, İranlıların, Arapların vs arzularıyla dalga geçti. Hindistan ve Mısır'ın İngiltere'ye boyun eğdirdiği an, Konferans gizlice yeni kölelikler bağlama işini sonlandırdı. Artık kimse, Türkiye'nin devam edeceğini ve hatta Türkiye'nin yaşayıp yaşamayacağını söylemeye kalkışamaz. Artık onun topraklarını parçalıyorlar. Bu arada Londra Hükümeti, İran'a el koydu. Bu olayların ardından Müslüman toplulukların iki lideri olarak İran Şahı'nın, İstanbul'daki Sultan'a bakışı ciddi bir olguydu.

"Avrupalı kançılarların Şam, Kudüs, Konya ve diğer bölgelerde bir diğeriyle çatışan entrikaları, Suriye'den Senegal'e kadar ve Mısır çöllerinden Kongo Vadisi'ne kadar var olan büyük İslami hareketlere umut ve hayatı güçlü bir gelgite dönüştürdü. Müslüman liderler, kendilerini bölmeyi hedefleyen İngiliz politikalarının prosedürlerinin kurbanı oldular ve bununla birlikte müttefik güçleri bölen düşmanlıklar ortaya çıkardılar. Bu olgular göz önüne alındığında, son zamanlarda bir savaş hazırlığı olduğu görülüyor."³⁸¹

Clemenceau ile Lloyd George, Türkiye'nin askeri olarak işgaline başlanması konusundaki değişiklikler üzerine uzlaşmışlar ve İngiliz kuvvetlerinin Kasım ayı başında Suriye-Filistin sınırının kuzeyindeki bölgeyi boşaltmalarına karar verilmiştir. Habere göre bu sınır, Barış Konferansı'nın Doğu'daki politik düzeni kesin olarak belirlemesine kadar geçici bir sınır olacaktı. Musul'un Büyük Britanya'nın düzeni sağlamak için elinde tutacağı bölgelere katılacağı düşünülmediğinin ifade edildiği haberde, İngiltere'nin 1916 yılı sınırlarına çekilmesinin ardından bölgede bir Arap devleti veya konfederasyonu kurulacağı ancak bunun için Arapların İngilizlerden değil Fransız hükümetinden yardım ve tavsiye talep etmesi gerektiği bildirilmiştir. Haberde ayrıca, İngilizlerin boşaltacakları bölgelerin tespitinin Fransız kuvvetlerinin ve Albay Bremont misyonunun bulunduğu Sicilya'da yapılacağı ve belirlenen bu işgal

³⁸¹ El Dia, 16 Septiembre 1919, s. 3.

kurallarının Barış Konferansı'nın vereceği kesin hükümlere kadar iki ülke tarafından da herhangi bir şekilde bozulmayacağı da aktarılmıştır³⁸². George ile Clemenceau, Suriye'deki durumu normalleştirmek için geçici bir düzenleme üzerine uzlaşmışlardı. Bu uzlaşma Müttefik Yüksek Konseyi tarafından da onaylanmış ve bu düzenlemenin Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin statüsü sorunuyla ilgilenmeye hazır olana kadar yürürlükte kalacağı ifade edilmiştir³⁸³. İki ülke arasındaki uzlaşılan geçici çözüm artık Müttefik Yüksek Konseyi'nin de güvencesine alınmış oluyordu.

Bununla birlikte, Lloyd George ve Lord Allenby, Fransız Hükümeti ile Suriye meselesini çalışmak için Paris'e bekleniyordu. Bu sırada *The Times* gazetesinde 11 Eylül tarihinde, o güne kadar konuyla ilgili süreci aktaran dört belge yayınlanmış, bu belgelerin Emir Faysal'ın Büyük Devleti'nde uzun bir süre kalan Albay Lawrence tarafından *Times*'a gönderilmiş olduğu belirtilmiş ve belgeler şu şekilde sıralanmıştır:

“1. Belge: İngiliz hükümetinin Kral Hüseyin'e 24 Ekim 1915'te Türkiye'ye karşı isyan edilmesi karşılığında, 37 derece enlemin güneyinde ve İngiliz çıkarlarının idari yönetimini elinde tutmasını gerektirdiği Bağdat ile Fransız çıkarlarının gerektirdiği bölgeler dışarıda kalmak üzere Arabistan'ın bağımsızlığını tanıyacağına dair belge.

2. Belge: Hâlihazırda şartları bilinen ve Türkiye'nin vilayetlerini aşağıda belirtilen 5 bölgeye ayıran Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Sözleşmesi:

a. Ürdün'den Akdeniz'e kadar uluslararasılaştırılmış Filistin,

b. İngiltere'ye Tikrit'ten körfeze kadar Hayfa ve Mezopotamya,

c. Fransa'ya Tir'den İskenderun'a kadar Suriye kıyıları, Kilikya, Güney Ermenistan, Sivas'tan Diyarbakır'a kadar olan bölge,

d. Fransız ve İngiliz nüfuzu arasında bölünen Bağımsız Arap Devletinden oluşan İç Ülke (Halep, Şam, Urfa ve Musul),

3. Belge: İngiltere'nin 11 Haziran 1917 tarihli ve savaştan önce mevcut ve savaş sırasında kurtarılan Arap topraklarında kurulacak Arap devletlerinin bağımsızlığını tanıyacağını bildirdiği deklarasyon.

³⁸² La Correspondencia Militar, 17 Septiembre 1919, s. 2.

³⁸³ El Sol, 17 Septiembre 1919, s. 7; El Globo, 17 Septiembre 1919, s. 1.

4. Belge: 9 Kasım 1918 tarihinde İngiltere ve Fransa'nın birlikte yayınladıkları ve Suriye ve Mezopotamya'da yerel hükümetleri teşvik edeceklerini ilan ettikleri deklarasyon³⁸⁴.”

İngiltere ile Fransa arasında mücadelenin sürdüğü sıralarda, Türk tarafında da gelişmeler yaşanmaktaydı. Tevfik Paşa *Idea Nazionale* muhabirine bir demeç vermiş ve Türkiye'nin Avrupa mandasını kabul etmek bir yana bunun fikrini bile dikkate almayacağını, Türkiye'nin sadece kendi bağımsızlığını savunmak istediğini, teknik ve finansal yardım almaya hazır olduğunu ancak iç işlerine yabancı müdahalesine asla müsamaha gösteremeyeceğini ifade etmiştir³⁸⁵. Tevfik Paşa, İtalya basınına verdiği bu demeçle birlikte Milli Mücadele'nin başladığını da resmen duyurmuş ve yardımlara ihtiyaç duyduklarını ilan etmiştir.

Konferans müzakereleri sürerken, Türkiye'nin mali durumuna ilişkin haberler de yapılmaktaydı. 21 Eylül tarihli ve "Türkiye'nin Zor Finansal Durumu" başlıklı haberde, Maliye Nazırı Tevfik Bey'in Türkiye'nin cari açığının 30 milyon Lira olduğunu ve bunun mali yılın ikinci yarısında büyük bir endişe yarattığını, bu nedenle de çabuk bir barış ve yabancı yardımlara güvenildiğini belirttiği ifade edilmiştir³⁸⁶. 22 Eylül tarihli haberde, Londra'da Türkiye'nin müttefik devletlerin tebaasının zararlarını tazmin edebilmek için milli hazinelerini satışa çıkaracağına ve bu hazineler arasında ünlü tavus kuşu tahtının bazı çevrelerce altı milyon Sterlin değerinde olduğuna dair söylentiler dolaştığı bildirilmiştir³⁸⁷. 26 Eylül tarihli haberde, Türkiye'nin bir grup İngiliz finansörle 8 Milyon Türk Lirası tutarında bir borç için görüşmeler yaptığı ve borca güvence olarak değerli bazı mücevherleri gösterdiği bildirilmiştir³⁸⁸. 25 Ekim tarihli haberde de, Türkiye'nin mali durumuna ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin yıllık giderleri toplamı 72 Milyon Türk Lirasıydı ve bunun üçte ikisi sivil ve askeri unsurların maaşlarına, hükümetin bütçesine, emeklilerle işsiz sınıftan dul ve yetimlerin aylıkları ve şehit ve gazilere yapılan yardımlara gidiyordu. Devletin gelirlerinin toplamı 42 milyon liraydı ve cari açık 30 milyon liraydı. Haberde, bu cari açığa, yönetim giderleri, öngörülemeyen giderler, misyonlar, komisyonlar yeniden inşa, yurtdışı öğrenci destekleri gibi giderler de eklendiğinde Türkiye'nin iflasın eşiğinde olduğu

³⁸⁴ El Dia, 18 Septiembre 1919, s. 3.

³⁸⁵ El Dia, 19 Septiembre 1919, s. 3; La Correspondencia Militar, 25 Septiembre 1919, s. 2.

³⁸⁶ El Sol, 21 Septiembre 1919, s. 7.

³⁸⁷ El Dia, 22 Septiembre 1919, s. 3.

³⁸⁸ El Dia, 26 Septiembre 1919, s. 2.

belirtilmiştir³⁸⁹. Türkiye'nin bu malî şartlar altında müttefiklerle mücadele etme gücü yoktu. Bununla birlikte, yaşanan bazı gelişmeler, Türkiye'nin ateşten bir gömlek giymesinin de önüne geçiyordu. Nitekim müttefiklerin Türkiye ile barış imzalayabilmesi, hem Hint milliyetçilerinin sorunlarını, hem de Müslüman düşüncesini uyandırmak isteyen maksimalist işçiler (Bolşevikler) meselesini etkileyecekti ve bu nedenle de bu konunun çok ciddi bir şekilde ele alınması gerekiyordu³⁹⁰. Bu nedenle de müttefikler, Türkiye'ye ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalatmadan önce ince eleyip sık dokumakta ve bu süreçte de Milli Mücadele ateşi yükselmekteydi.

The Times gazetesinin 13 Ekim tarihinde Suriye, Filistin ve Mezopotamya sorunları ile Arap devletinin kurulması konusunda yayınladığı bir makale de İspanya basınında yer almıştır. Makaleye göre, Fransa'nın gözetimi altında Suriye'de tamamen bağımsız ve Müslüman halkın temsil edildiği bir Arap devleti kurulacaktı. Ancak Suriye'de kurulacak olan devlet, Fransa'nın doğrudan mandası altında olacak olan Lübnan'ı içermeyecekti. Mezopotamya da ikiye bölünecekti. Bağdat ve Musul'u içeren kuzey bölgesinde Suriye'de kurulacak Arap devletiyle benzer özellikte ancak İngiltere'nin gözetimi altında diğer bir Arap devleti kurulacaktı. Basra'nın güneyindeki bölge, İngiltere'nin doğrudan mandası altında otonom bir yapıda olacaktı. Filistin'de, İngiltere'nin mandası altında, Siyonistlerin yönetiminde ve siyasi olarak ayrı bir yönetim kurulacaktı. Bu yönetim milli İsrail devletinin kurumlarını planlayacaktı. Haberde, Musul sorunu ve Filistin'in geleceği hakkında hâlihazırda Fransa ile İngiltere arasında müzakereler gerçekleşmediği, taraflar arasındaki 1916 yılındaki anlaşmanın halen geçerli olduğu belirtilmiştir³⁹¹. Bu açıklamaların ardından benzer bir açıklama da Fransız basınında yer almıştır.

Fransız *Le Journal des Debats* gazetesinde yer alan haber de İspanyol basınına yansımıştır. Haberde, Türkiye'deki Fransız temsilciliğinin eksikliğinden hayıflanılmış ve ateşkesin imzalanmasının ardından Fransa'nın müttefiki olan İngiltere'nin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmakta hiç gecikmediği ifade edilmiştir. Ardından *Le Journal des Debats*'ın haberinden şu alıntı yapılmıştır:

"Gelişen olayların ve görülen zorlukların suçlusu aynı müttefiklerdir. Sorumluluğun büyük çoğunluğu Fransa'nın ortalarda gözükmeyen sıralarda,

³⁸⁹ El Dia, 25 Octubre 1919, s. 3; Vida Financiera, 30 Octubre 1919, s. 14.

³⁹⁰ Vida Maritima, 20 Enero 1920, s. 5.

³⁹¹ El Dia, 14 Octubre 1919, s. 3.

ülkenin her yerinde bulunan İngiliz sivil ve askeri ajanlarıdır. Uluslararası bir denetim sağlamak yerine imtiyazlı durumunu korumak ve müttefiklerinin gelecekteki faaliyetlerini engellemek için pozisyonlarını zorlamışlardır. Türklerin kafalarını kaldıracabilmeleri için gerekli olan tek şey düşmanlarının bölünmesiydi. Müttefikler tarafından düzenlenen 1919 prensipleri artık uygulanamaz hale geldi. Şimdi daha az tatmin edici bir sonuç alabilmek için on katı daha büyük bir kuvvete ihtiyaç duyulacak.³⁹²"

İki devletten de eş zamanlı olarak ilişkilerde sorun olmadığına ve önceki anlaşmalarla uyum içerisinde hareket edildiğine ilişkin haberler yayınlanarak kamuoylarında Fransız-İngiliz çatışması algısını ortadan kaldırmaya çalıştıkları çıkarımını yapmak çok da zor olmayacaktır.

Suriye ve Filistin'in gelecekteki yönetimine ilişkin İngiltere Avam Kamarası'nda sorulan bir soru üzerine, Bonar Law'ın verdiği cevap da İspanyol basınında aktarılmıştır. Buna göre, Bonar Law, bu bölgelerin geleceğinin Amerika'nın bölgede üstleneceği sorumluluklara karar verememesi nedeniyle henüz bu konuda çalışma yapamayan barış konferansında müzakere edileceğini, Türkiye ile barışın gecikmesinin sonucu olarak İngiltere'nin Suriye'deki askerlerini geri çekmek için Fransa ve Emir Faysal'la anlaşmak durumunda kaldığını ifade etmişti. Law ayrıca, barış konferansının Türk imparatorluğunun herhangi bir bölgesinde kendisine manda vermesi durumunda, İngiliz Hükümetinin yerel yönetimler oluşturmak için yönetimi şekillendirmek niyetinde olduğunu da vurgulamıştır³⁹³. Suriye üzerindeki İngiliz-Fransız çatışması bu açıklamalar ile ertelenmiş ve bu konudaki kararın barış konferansına bırakılmasına karar verilmiştir. Bu süreç içerisinde iki ülke arasında diplomatik faaliyetlerle de sorunun çözümüne çalışılacağı da öngörülebilir.

Bununla birlikte, yaşanan bu gerginlik sırasında, Fransa'da Doğu Sorununa bakış açısında ve çözüm noktasında değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Sorunun çözümü için iki yol bulunmaktaydı. Türkiye ya bölünecek veya ülkenin bütünlüğü korunacaktı. Fransızlara göre paylaşma yeni bir savaşa neden olacaktı ve bu nedenle de Türkiye'nin bütünlüğünü ilan etmek ve durumun normalleşmesine kadar uluslararası bir denetim

³⁹² El Día, 16 Octubre 1919, s. 2.

³⁹³ El Día, 7 Noviembre 1919, s. 2.

oluşturulması konusunda İstanbul hükümetiyle görüşmek gerekiyordu³⁹⁴. Fransa'daki bu düşünce değişikliğine rağmen Lloyd George'un açıklamalarına göre müttefikler iki nokta üzerinde kesin olarak anlaşmışlardı. Bu iki konu Araplar ve Ermeniler üzerindeki Türk hegemonyasına son verilmesi ve Karadeniz boğazlarının bütün milletlerin gemilerine açık kalmasıydı. Haberde, dünya barışı ve özgürlüğü için müttefiklerin işbirliği içerisinde olması gerektiği ve bu nedenle de Türkiye'nin paylaşılması konusunda herhangi bir sorun yaşanacağını düşünülmediği ifade edilmiştir³⁹⁵. İki açıklama birbiriyle çelişkiler içermekteydi. Ancak ilk haberin gerçeği yansıtmadığını söylemek daha mantıklı olacaktır.

Nitekim 4 Aralık tarihli ve "Fransa Osmanlı İmparatorluğu'na Müdahale Ediyor" başlıklı haberde, Clemenceau ile Emir Faysal arasında bir anlaşma imzalandığı ve bu anlaşma çerçevesinde Faysal'ın Fransız nüfuz bölgelerindeki askerlerinin Fransız askerleriyle değiştirilmesine karar verildiği belirtilmiştir³⁹⁶. Yani Fransa doğrudan Türkiye'yi paylaşma projesine dâhil olmuş ve Suriye üzerinde hâkimiyet kurma yoluna gitmiştir. İngiliz-Fransız çatışması konusuna gelince, bu konuda da bir ilerleme kaydedilemediği 18 Aralık tarihli haberden anlaşılmaktadır. Habere göre, İngiliz ajanları Türkiye'de Fransız karşıtı propaganda yapmaya devam ediyorlardı³⁹⁷.

1919 yılının sonlarında Yunanistan da Türkiye topraklarından payını alabilmek için harekete geçmiştir. 30 Aralık tarihli habere göre, Yunanistan'da Türkiye'nin Avrupa'dan atılmasına ilişkin enerjik bir kampanya başlatılmıştı. Bu tavır Yunanistan Meclis Başkanı ve Kabine Reisi'nin Paris'te yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktaydı:

"Aslında başlayacak olan barış müzakereleri bizim için oldukça hayati bir önem taşıyor. Bizim geleceğimiz, Türk İmparatorluğu'nun düzenlenmesine bağlı. İstanbul'la ilgili olarak, eğer Türkler bu şehrin mülkünü kendilerinde görüyorlarsa, aslında onu bize vermeleri gerektiğini düşünüyoruz. Bu şehir sadece Bizans'ın eski başkenti değil aynı zamanda da bu şehirde büyük miktarda Yunanlı yaşıyor. Bu nedenle, bizim çıkarımıza ve haklarımıza uygun bir karar alınacağından tamamen emin olsak da, eğer büyük güçler, İstanbul'la ilgili başka bir karar alırlarsa homurdanma eğiliminde olacağız."

³⁹⁴ La Lectura Dominical, 8 Noviembre 1919, s. 10.

³⁹⁵ La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1919, s. 1; El Dia, 10 Noviembre 1919, s. 3.

³⁹⁶ El Dia, 4 Diciembre 1919, s. 2.

³⁹⁷ El Heraldo de Madrid, 18 Diciembre 1919, s. 5.

Haberde, Türkiye sorununun müttefik devletlerin temsilcileri tarafından Londra'da düzenlenecek olan konferansta müzakere edilerek sonuçlandırılacağı belirtilmiş ve bu sorunun çıkar çatışmaları nedeniyle en sıkıntılı sorun olduğu vurgulanmıştır. Haber şöyle devam etmektedir:

"Köşeye atılmış Rusya'nın sadece Türkiye'nin sınır vilayetleri değil aynı zamanda da Karadeniz'in ve bütün güney Rusya'nın ticaretinin anahtarı olan İstanbul üzerinde hak iddia eden eski iddiaları da İngiltere'nin Mezopotamya ve Fransa'nın Suriye üzerindeki talepleriyle birlikte yeniden oyundaydı. Ön Asya'da bulunan çok sayıda Yunanlı da İstanbul'u istiyordu. Avrupa Türkiye'deki eski politikalarını değiştirecek miydi? Yeni bir toprak kaybı yaşanacak mıydı? Bu pek mümkün görünmüyordu. İmparatorluk içerisinde yaşayan farklı ırk ve dinden milliyetlere büyük garantiler alınarak Osmanlı milliyetinin korunması teklifi de var. İstanbul konusunda ise en mümkün ihtimal Boğazlardan serbest geçişin sağlanması için İstanbul'un uluslararasılaştırılması. Bu ABD'nin teklifi³⁹⁸."

2.1.3.2. İstanbul'un İşgalinin Ardından Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi

Müttefiklerin İstanbul'un işgaline hazırlandıkları sırada, Türkiye'nin paylaşılmasına ilişkin çalışmalar da devam etmekteydi. Konuyla ilgili 11 Mart tarihli haberde, müttefik yetkililerinin Asya Türkiye'sinin kıyı şeridinde bazı stratejik noktaları işgal etme kararı aldığı bildirilmekteydi³⁹⁹. Bu işgal kararının altında yatan sebep ertesi gün yayınlanan haberden anlaşılmaktadır. Habere göre, İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri önceki gün Londra'ya bir rapor ulaştırmış ve bu rapor doğrultusunda Yüksek Konsey, Türkiye'ye karşı tavrını değiştirme kararı almıştı. Buna göre, Fransız, İngiliz ve İtalyanlar tarafından başkentin işgalinin yanı sıra, karışıklıkların bulunduğu bazı kıyı bölgelerine de asker gönderilmesine karar verilmişti. Bu çerçevede, bir taraftan Marmara Denizi'nin sonunda aynı isimle bir körfez bulunan ve demiryolu hattının üzerinde olan İzmit'in diğer taraftan da Bursa hattı üzerindeki Mudanya'nın işgali kararlaştırılmıştı. Yüksek Konsey, Ermenilerin çağrılarına cevap vermek ve müttefiklerin onların yanında olduğunu göstermek amacıyla Karadeniz kıyısındaki bir limanın (muhtemelen Trabzon) da işgaline karar vermişti. Ayrıca bütün kara

³⁹⁸ La Correspondencia de España, 30 Diciembre 1919, s. 2.

³⁹⁹ La Epoca, 11 Marzo 1920, s. 3; El Pais, 12 Marzo 1920, s. 2.

operasyonları Franchet d'Esperey tarafından yürütülecekti. Haberde, müttefik askeri operasyonlarına katılmak üzere Türkiye'ye 300.000 asker gönderileceği de bildirilmekteydi ⁴⁰⁰. Bu politika değişikliğinin altında yatan sebep de Türk milliyetçilerinin güçlenmeye başlamasıydı. Anadolu'da büyük bir hareketlenme vardı. Başlangıçta müttefikler tarafından önemsenmeyen bu hareket artık tedirginlik yaratmaya başlamıştı.

İstanbul'un fiili olarak işgal edilmesinden bir gün önce, 15 Mart'ta yayımlanan bir haberde, Londra'dan alınan bir telgrafa göre, Türkiye sorununun çözümlendiği aktarılmıştır. Habere göre, bu açıklama artık Türkiye'nin var olmadığı anlamına geliyordu. 30 milyonluk Türkiye, artık 6 milyon kalıyordu. Fransa ve İngiltere, diğer bütün topraklar üzerinde himaye uygulayacaktı ⁴⁰¹. İstanbul'un işgalinin ardından İtalyan Meclisi'nde konuşan Başbakan Francesco Saverio Nitti ise Türkiye ile ilgili olarak, Sultan'ın İstanbul'da kalması ve halifelik yetkisini kullanması gerektiğini, İtalya'nın Anadolu'da veya Küçük Asya'da herhangi kesin bir toprak talebinin bulunmadığını ancak aynı zamanda İtalya'nın Boğazların güvenliğindeki çıkarlarının ortadan kalkmasını herhangi bir şekilde anlamlandıramadığını ifade etmiştir ⁴⁰². Nitti, bu açıklamasıyla İtalya'nın artık müttefiklerle aynı politikaları izlemeyi bir kenara bıraktığını ortaya koymuştur.

İspanyol basınında müttefiklerin Doğu politikalarına yönelik eleştiriler de devam etmekteydi. 30 Mart tarihli ve "Türkiye'ye Sefer: İngiltere'nin Oyunu" başlıklı haberde, İngiltere'nin Türkiye politikaları üzerinde durulmaktaydı:

"Türkiye'nin 5 milyon nüfuslu minik bir Müslüman devlet haline küçültülmesiyle ilgili haberler, İngiltere'den Hindistan'daki vatandaşlarının İstanbul'un İslam'ın başkenti olmaya devam etmesi ve Türkiye'nin büyük bir devlet olarak korunması taleplerinin anlayışla karşılanmasını bekleyen İslam dünyasında büyük bir heyecan yarattı. Londra'da neler olduğunu bilmiyoruz. Fransa, Türklerin İstanbul'da kalmalarını sağlamanın kibrini yaşıyordu ve bu imtiyazın kendisine oldukça zor ve şüpheli olan Suriye'deki yerleşmesinin sorunsuz olmasını sağlayacağını düşünüyordu. İngiltere, Türkiye'deki

⁴⁰⁰ El Sol, 12 Marzo 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 13 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁰¹ Voluntad, 15 Marzo 1920, s. 42.

⁴⁰² La Accion, 29 Marzo 1920, s. 4; La Correspondencia Militar, 29 Marzo 1920, s. 3; El Heraldo de Madrid, 29 Marzo 1920, s. 2; El Siglo Futuro, 29 Marzo 1920, s. 4; La Epoca, 30 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 30 Marzo 1920, s. 9.

planlarını gerçekleştirmek için ülkeye 300.000 asker göndermektense, Yunanlıları yardımcıları olarak kullanmayı ve Fransa ve İtalya'yı Anadolu meselelerine karıştırmamayı planlıyordu.

“General Gouraud'un Suriye'de 35.000 askeri vardı ve şimdiye kadar hep ciddi sorunlar yaşadılar ve üslerinden ayrılamadılar. Yunanlıların her biri 15.000 kişilik altı birliği var ve toplamda 100-125 bin kişi daha ekleme eğilimindeler. Savaştan 5 yıl sonra 200.000 kişilik ordu göndererek destek olmak isteyecek bir ülke nerede bulunur? Antant'ın şu an sadece manevi gücü var, maddi olarak hiçbir sorunda bir varlık gösteremedi. İtalya ve Fransa yeni seferlere karşıyken belirlenecek olan şartların Türkiye'de uygulanması nasıl sağlanabilir?

“Türkiye'de şunlar olacak. Milliyetçi kuvvetlerin ve Jöntürklerin Anadolu'da, Ermenistan'da ve Türkistan'daki faaliyetlerinden dolayı adalet sağlanacak. Pek çok yenilgiden ve masraftan sonra mağlup olan Türkiye, bağımsızlığını koruyacak. Si vis pacem, para bellum (Eğer barış istiyorsanız, savaşa hazır olun.)⁴⁰³”

ABD manda meselesindeki olumsuz cevabına rağmen Türkiye meselelerine de müdahale etmekten kaçınmıyordu. Amerika'nın Paris büyükelçisi Wallace, Millerand'a bir nota vererek, Amerikan Hükümetinin Türklerin İstanbul'dan atılmasını, Ermenistan'a bağımsızlık verilmesini ve İzmir'in geleceğiyle ilgili bazı tedbirler alınmasının faydalı görüldüğünü bildirmiştir⁴⁰⁴. Amerika'nın müdahaleleri ile ilgili 2 Nisan tarihli ve "Wilson ve Trakya'nın Geleceği" başlıklı haberde, Başkan Wilson'un müttefiklere bir nota gönderdiği ve Bulgarların yaşadığı Kuzey Trakya dışındaki Batı Trakya'nın Yunanistan'a, Edirne, Kırkkilise ve komşu bölgelerin Bulgaristan'a verilmesi gerektiğini söylediği belirtilmiştir. Wilson, Ermenistan'ın sınırlarının, bu ülke halkının iddialarını karşılaması gerektiğini ve bu çerçevede denize erişimi olmasını istiyordu. Ona göre Trabzon da Ermenilere verilmeliydi. Türkiye, müttefiklerin Mezopotamya, Arabistan, Suriye ve Adalar'ın geleceği ile ilgili kararlarına razı gelmek zorundaydı. Wilson, Amerikan hükümetinin yeterli bilgi sahibi olmadığı İzmir'le ilgili fikrini açıklamıyor ve

⁴⁰³ La Correspondencia Militar, 30 Marzo 1920, s. 1.

⁴⁰⁴ La Correspondencia de España, 31 Marzo 1920, s. 2; La Libertad, 31 Marzo 1920, s. 4.

bu konuda da ayrıntılı raporlar istiyordu⁴⁰⁵. Wilson, gönderdiği notada değindiği konularda, kendi ilan etmiş olduğu prensiplerle çelişmekteydi. Özellikle halkının büyük kısmı Türk olan Edirne ve Kırkkilise'nin Bulgaristan'a ve Trabzon'un da Ermenilere bırakılması teklifi, Wilson prensiplerine aykırıydı.

Lloyd George da bu süreçte Türkiye sorunuyla ilgili bir açıklama yapmıştır. O'na göre Türkler İstanbul'dan kovulmayacaklar ancak Ermenistan, Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'in İngiltere, Fransa ve Yunanistan'ın himayesinde *Büyük Türk*'ten ayrılacaklardı. Ayrıca boğazlar uluslararasılaştırılacak ve büyük güçlerin himayesinde olacaktı⁴⁰⁶.

Her kafadan ayrı bir sesin çıktığı ve müttefiklerin bile birbirleriyle uzlaşamadıkları Türkiye'nin geleceği ile ilgili İspanyol basınında 5 Nisan'da "Türkiye Meseleleri" başlıklı bir makale yayınlanmıştır:

"Türk Sorunu gerçek bir yaban arısı yuvası. Mevcut çıkar çatışmaları müttefikler arasında gerçekten hassas bir durum ortaya çıkardı. ABD Başkanı, Türklerin İstanbul'dan atılmasını istiyor. Bunu gerçekleştirmek, Asya ve Afrika'daki Müslüman dünyasında büyük bir tepki doğuracak ve belki de İngiltere, Fransa ve İtalya'nın geniş kolonilerinde dini bir savaşa neden olacak. Dahası, Türk sorununun çözümü İngiltere ile Fransa arasında da sorunlara yol açacak. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü sağlarken, İngiltere Mezopotamya üzerinde Fransa da Suriye üzerinde taleplerde bulunacak.

"Konuyla ilgili bütün ülkelerin basınında Türkiye ile ilgili tutkulu yorumlar yapılıyor. Washington'dan Echo de Paris gazetesine gönderilen bilgiler ele alınmalı. Bu bilgilere göre, bir taraftan İngiltere'ye diğer taraftan da Fransa ve Amerika arasında Türkiye ile ilgili anlaşmazlık çıkarmak için bir propaganda yapıldığına inanılıyor. Bazı kimseler, bu propagandanın Berlin veya İstanbul kaynaklı olduğunu iddia ediyor. İstanbul'dan telgrafla alınan haberler, İngilizlerin Nisan 1919'da Türkiye ile gizli bir antlaşma imzaladığını ilan ediyor. Bu antlaşmaya göre, İngiltere, Boğazların tüm kontrolünü eline alıyor ve buna karşılık İstanbul'un Türkiye'ye bağlı kalmasını garanti ediyordu.

⁴⁰⁵ El Sol, 2 Abril 1920, s. 5.

⁴⁰⁶ España y America, 1 Abril 1920, s. 240.

Dahası, Türkler, İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya üzerindeki özel çıkarlarını da tanıyacaktı. Gazeteler bu haberi ihtiyatlı bir şekilde yayınlıyorlardı.

“İstanbul'daki Robert's College'daki Amerikanlar, Türklerin Avrupa'daki varlıklarının devam etmesini güvenceye alma hareketinin başını çekiyorlar. Bu grubun içerisinde Wilson'un yakın arkadaşları da bulunuyordu ve bu nedenle de Türkiye meselelerine çok ilgili olduğu düşünülüyordu. Bütün bunlar bir tahminden öteye geçemiyor. Bütün bu şüphelerin giderilmesi ve ciddi, narin ve acil Türkiye sorununun adalet ruhuyla ve kesin olarak çözülmesi için tam bir uzlaşmaya varılması gerekiyor.”⁴⁰⁷

Müttefiklerin kendi aralarında bile uzlaşmadığı konularda nasıl karar alacağı büyük merak uyandırmaktaydı. Habere göre Amerikalılar kendi aralarında bile aynı fikri paylaşmıyorlardı. Türkiye'deki Amerikalılar Türkiye'nin bütünlüğünün korunmasını savunurken Wilson ise aksi yönde hareket etmeye devam ediyordu. Türkiye'yi paylaşma projeleri Londra, San Remo ve İkinci Paris Barış konferanslarında da devam etmiş ve Sevr Antlaşması ile sonuca ulaştırılmıştır.

2.2. Birinci Londra Konferansı (12 Şubat-10 Mart 1920)

Paris Barış Konferansı sırasında Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan barış şartlarının tespit edilememesi ve müttefikler arasında çıkar çekişmelerine neden olması üzerine 12 Şubat-10 Nisan 1920 tarihleri arasında İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcilerinin katılımıyla Londra'da bir konferans düzenlenmiştir⁴⁰⁸. Konferansın en önemli amaçlarından biri İngiltere ile Fransa arasında Doğu Sorununda çekişmeye konu olan meselelerin çözümlenmesi ve Türkiye'nin geleceğine karar verilmesiydi. Bu amaçla Müttefik Yüksek Konseyi Londra'da bir konferansta bir araya gelmiştir. Konferansın açılış oturumu, 12 Şubat 1920 Perşembe günü saat 11.00'de Downing Street'teki İngiliz Başbakanlık Konutu'nda gerçekleşmiştir⁴⁰⁹. İspanya'da yayımlanan gazetelerde Londra Konferansı ile ilgili pek çok habere rastlanmıştır. Konuyla ilgili ilk haber ise 11 Şubat 1920 tarihlidir.

⁴⁰⁷ La Correspondencia de España, 5 Abril 1920, s. 2.

⁴⁰⁸ Mehmet Sait Dilek, “Londra Konferansı'nda Ermeni Sorunu ve İngiltere'nin Tutumu (12 Şubat-10 Nisan 1920)”, *Turkish Studies*, VIII/7 (Yaz 2013), s. 807.

⁴⁰⁹ Osman Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 1.

Haberde, Millerand'ın Fransa Dışışleri Komisyonu'ndaki konuşmasında, Fransa'nın Suriye'de fetihçi bir yaklaşımı olmadığını, Suriye'deki halkların Fransa'ya seküler haklarını koruması için başvurduklarını ve 12 Şubat'ta Türkiye sorununun Londra'da ele alınacağını ifade ettiği bildirilmiştir. Haberde, Millerand'ın Türkiye sorununda iki çözüm gördüğü, bunlardan ilkinin İstanbul'un Türklere bırakılması, diğerinin ise uluslararası garanti altına alınması olduğu da belirtilmiştir⁴¹⁰. Müttefik Yüksek Konseyi, ilk toplantısını 12 Şubat'ta Lloyd George'un ikametgâhında yapmış ve barışın sağlanması için atılması gereken adımları müzakere etmiştir. Bu müzakereler içerisinde Türkiye'nin ve İstanbul'un geleceği ve Doğu Sorununun çözümüne ilişkin meseleler ile Rusya'ya karşı takınılacak tavır ön plandaydı⁴¹¹. Lloyd George, Avam Kamarası'nda 13 Şubat'ta yaptığı konuşmada da müttefik konferansında ele alınacak en önemli konulardan birinin Türkiye ile imzalanacak barış antlaşması olduğunu ifade etmiştir⁴¹². Paris Barış Konferansı'nda Türkiye ile barış konusunda herhangi bir ilerleme sağlanamamış ve herhangi bir madde üzerinde uzlaşılammamıştı. Bu nedenle konsey, daha kararlı bir şekilde Londra'da yeniden bir araya gelmiştir.

Londra Konferansı toplandığı sırada, İngiltere'nin Türkiye ile gizli bir antlaşma imzaladığına ilişkin bir söylenti ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine, İngiltere'nin Paris Büyükelçisi, bir gazetede yayımlanan ve İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan antlaşma olarak lanse edilen metnin apokrif (sahte) bir belge olduğunu deklare etmiştir⁴¹³. Türk-İngiliz antlaşması iddiası uzun süre gündemden düşmemiştir. Nitekim 1 Nisan tarihli ve "İngiltere ile Türkiye Arasında Gizli Bir Antlaşma mı Var?" başlıklı haberde de bu konu işlenmektedir. Habere göre, *New York American* Gazetesinin Berlin'deki muhabiri, İngiltere ile Türkiye arasında 1919 Nisan'ında imzalandığını belirttiği ve İngiltere'nin Türklerin Avrupa'daki varlığının devamını garanti ettiğini ileri sürdüğü sözde bir gizli antlaşmanın metnini yayınlamıştır. Gazete, antlaşmanın ne Fransa ne de Amerika tarafından bilinmediğini ve sunduğu şartlara göre İstanbul'un, Sultan'ın başkenti olmaya devam etmek üzere Türklerin elinde kalacağını belirtiyordu. Buna karşılık İngiltere boğazlara müdahale edebilecek ve Suriye ile Mezopotamya'da önemli imtiyazlara sahip olacaktı. Muhabir, antlaşmayı imzalayanların isimlerini de aktarmış ve metnin kendisine Talat'ın sadrazamlığı sırasında Maarif Nazırı olan Nazet

⁴¹⁰ El Sol, 11 Febrero 1920, s. 7; La Epoca, 12 Febrero 1920, s. 5.

⁴¹¹ El Sol, 13 Febrero 1920, s. 7; La Libertad, 13 Febrero 1920, s. 1.

⁴¹² La Correspondencia de España, 13 Febrero 1920, s. 2.

⁴¹³ El Sol, 14 Febrero 1920, s. 7; La Epoca, 14 Febrero 1920, s. 2.

Bey tarafından gönderildiğini iddia etmiştir. Adı geçen sözde antlaşma, İngiliz kapitalist ruhunun Amerikan demokrasi ruhunun tam tersi olduğunun vurgulanması amacıyla, *New York American* gazetesinde sansasyonel başlıklarla sunulmuştu⁴¹⁴. Antlaşma İngiliz yetkilileri tarafından yalanlanmış olsa da İngiltere'nin özellikle de Hint Müslümanlarının tepkilerinden çekinerek izlediği politikalarda değişiklikler yapması, bu iddiayı güçlendirmekteydi.

İtalyan gazetesi *La Idea Nazionale*'de Türkiye ile İngiltere arasında imzalandığı iddia edilen antlaşmanın metnini yayınlamıştır. 24 Nisan 1920'de İspanyol basınına yansıyan antlaşmanın metnine göre, Türkiye, boğazların denetimini İngiltere'ye bırakmış ve İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya'daki durumunu güçlendirmek için uğraşacağına söz vermişti⁴¹⁵. 1921 yılının Kasım ayına gelindiğinde aynı iddianın halen gündemde olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili haberde, Paris'te yayın yapan *Matin* gazetesinin 1919 yılında imzalanan gizli Türk-İngiliz antlaşmasının metnini yayınladığı ve bu antlaşma ile Sultanın tahtından edilerek, Türkiye'nin İngiltere'nin gerçek kölesi konumuna getirilmek istendiği belirtilmiştir⁴¹⁶. Antlaşma ile ilgili iddialar oldukça uzun bir süre gündemde kalmasına rağmen yalanlama sadece İngiltere'nin Paris büyükelçisinden gelmiştir. İngiliz Hükümeti resmi bir bildiri ile bu iddiayı yalanlamamıştır. Bu da iddianın bu kadar uzun süre gündemde kalmasına neden olmuştur.

12 Şubat tarihinde Londra'da toplanan Müttefik Yüksek Konseyi, Türkiye sorununun çözümü için çalışmalarına hemen başlamıştır. 14 Şubat tarihli ve "Londra Konferansı" başlıklı haberde, konferansta yapılan görüşmelerde, bazı sorunlar üzerinde anlaşmalar sağlandığı belirtilmiştir. Türkiye konusunda üzerinde uzlaşılan ilk madde, toprakları bir çeşit İngiliz ve Fransız hamiliği altında bulunan ve yerli halklarının haklarının korunduğu Suriye, Mezopotamya ve Filistin'deki Osmanlı egemenliğine son verilmesiydi. Kabul edilen ikinci madde ise Türkiye'den alınacak bazı toprak parçalarını da içerecek olan bağımsız bir Ermenistan devleti kurulmasıydı⁴¹⁷. Yüksek Konseyin Londra'daki konferansına ilişkin 16 Şubat tarihli haberde, Millenard'ın konferansın vardığı kararlarla ilgili yaptığı açıklama aktarılmıştır:

⁴¹⁴ El Imparcial, 1 Abril 1920, s. 3; La Epoca, 1 Abril 1920, s. 1; El Pais, 2 Abril 1920, s. 2.

⁴¹⁵ La Correspondencia Militar, 24 Abril 1920, s. 1.

⁴¹⁶ La Accion, 9 Noviembre 1921, s. 4; La Voz, 9 Noviembre 1921, s. 1.

⁴¹⁷ La Correspondencia de España, 14 Febrero 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 16 Febrero 1920, s. 2.

"Türkiye ile barışın genel ilkeleri konusunda ve Sultan'ın İstanbul'da egemenliğini sürdürmesi hakkında bir karara vardık. Ayrıca özellikle Boğaziçi ve Çanakkale boğazlarının serbestliği ile ilgili müttefiklerin sağlayacağı garantiler konusunda da uzlaştık. Sultan'ın ordusu olmayacak. Yüksek Konsey, şimdilik Londra'da kalmaya ve benim yokluğumda da faaliyet göstermeye devam edecek. Yüksek Konsey, bekleyen meseleleri bir an önce çözüme kavuşturacak. Mareşal Foch, Londra'da birkaç gün daha kalarak, Türkiye ile ilgili alınacak askeri kararların bir parçası olacak.⁴¹⁸" İstanbul'un Türkiye'ye bırakılması, büyük ölçüde Dünya Müslümanlarının yarattığı baskı sayesinde gerçekleşmiştir. Nitekim Paris Barış Konferansı öncesinde ve başladığı sıralarda, Türklerin İstanbul'dan kesinlikle kovulacağı beyan ediliyordu.

Millerand'ın açıklamaları, İspanyol basınında Fransa'nın Türkiye sorunu konusundaki fikirleri ile birlikte ele alınmıştır. Buna göre, Fransa, Sultan'ın Anadolu'ya gönderilmesini onaylamıyordu. Türk Sultanının çevresinde Konya, Bursa ve Ankara gibi illerde kendisine bağlı halkın bulunması çok daha tehlikeli bir durum oluşturacaktı. Fransa'nın bu konudaki fikri Hindistan Müslümanlarını temsilen Lord Muntagu tarafından desteklenerek zafer kazandı. Sultan İstanbul'da kalacak ancak ordusu olmayacaktı. Çatalca'ya kadar Trakya'nın küçük bir bölümünde Türkiye'ye nominal bir hükümlanlık bırakılacaktı. Boğazlar uluslararasılaştırılacaktı. Osmanlı İmparatorluğu, sadece müttefiklerin kendilerine Küçük Asya'da bırakacakları topraklar içerisinde bağımsız bir hayat sürecektlerdi⁴¹⁹. İspanyol basını da alınan bu kararlardaki Hint Müslümanları etkisini ortaya koymaktaydı.

Londra Konferansı'nda Türkiye ile ilgili alınan kararlar 17 Şubat tarihli haberde şöyle değerlendirilmiştir:

"Bazı milletler Türklerin İstanbul'dan ve ardından da Avrupa'dan atılmalarını istiyorlardı ancak büyük sakıncaları olmasına rağmen artık bu gerçekleşmeyecekti. Şehir, Asya ve Afrika'ya yayılan Dünya Müslümanlarının dini lideri olan Türkiye Sultanının ikametgâhı olmaya devam edecekti. Önceden İstanbul sorununu çözmek daha zordu. Rusya, Akdeniz'e çıkış kapısı olarak şehri işgal etmek istiyordu. Son zamanlarda ise Yunanlılar şehirde

⁴¹⁸ La Accion, 16 Febrero 1920, s. 2; La Epoca, 16 Febrero 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 16 Febrero 1920, s. 3; El Pais, 17 Febrero 1920, s. 1; La Epoca, 17 Febrero 1920, s. 2; La Libertad, 17 Febrero 1920, s. 4; El Globo, 18 Febrero 1920, s. 2.

⁴¹⁹ El Sol, 17 Febrero 1920, s. 8.

büyük miktarda vatandaşlarının yaşadığı gerekçesiyle şehri işgal etmek istiyordu. En muhtemel proje, İstanbul'un uluslararasılaştırılmasıydı. Müttefikler, boğazlardan serbest geçiş için İstanbul'u ve Çanakkale'yi istiyorlardı. Uzun bir süre, Amerika'nın İstanbul'un mandasını kabul edip etmeyeceğine karar vermesi beklendi. Halen fikrini değiştirebileceğine ilişkin bir beklenti var. Ermenistan'ın geleceği konusunda uzlaşılması da önemli bir noktadır. Abdülhamid'in saltanatı sırasındaki meşhur Ermeni katliamları unutulamaz. Ermenistan'a tam bağımsızlık verilecek. Peki, imparatorluğun diğer bölgeleri ne olacak? Filistin eski Sion Krallığı'nı canlandırmak için İsraillilere geri mi verilecek? Ya Arabistan sorunu? Ya Suriye? Ya Mezopotamya? Londra Konferansı'nda alınan kararlar, Türkiye'de yeşertilen birçok karmaşık sorunu çözüme kavuşturacak.⁴²⁰

Alınan ilk kararların ardından, İspanyol basınında Londra Konferansı'nda Türkiye ile ilgili bütün sorunların çözüme kavuşturulabileceğiyle ilgili bir algı oluştuğu görülmektedir.

17 Şubat'ta Londra Konferansı'nda Türkiye ile ilgili üç komisyon kurulmuştur. Bu komisyonlardan ilki Ermenistan'ın sınırlarını, ikincisi Türkiye'nin finansal durumunu, üçüncüsü de Yunanistan'ın İzmir'i işgaliyle ilgili iddiaları çalışacaktı. Boğazlar üzerinde uluslararası kontrol temelinde bir karar alınmış olsa da henüz bu kontrolün ayrıntıları belli değildi ⁴²¹. 17 Şubat'ta yaşanan diğer bir gelişme de İngiliz hükümetinin İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine, Londra Konferansının aldığı İstanbul'un Türkiye'den ayrılmaması kararının halka duyurulmasını emretmesidir. Bununla birlikte Türklerin Ermenilere zulmetmeye devam etmeleri durumunda bu karardan vazgeçilebileceğinin de vurgulanması istenmiştir ⁴²². Türkiye'deki ve İslam dünyasındaki tepkilerin ortadan kaldırılabilmesi amacıyla alınan kararların bir an önce ilan edilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Ermenilerle ilgili uyarı da dikkat çekmekteydi.

Yunanistan'ı Londra Konferansı'nda temsil etmesi için 17 Şubat'ta Venizelos da Londra'ya davet edilmişti. Kendisine Türk sorunuyla ilgili düşünceleri sorulmuştur.

⁴²⁰ La Correspondencia de España, 17 Febrero 1920, s. 2.

⁴²¹ El Heraldo de Madrid, 18 Febrero 1920, s. 2; La Accion, 18 Febrero 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 18 Febrero 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 19 Febrero 1920, s. 3.

⁴²² El Sol, 18 Febrero 1920, s. 7; La Epoca, 18 Febrero 1920, s. 1; El Imparcial, 19 Febrero 1920, s. 1; La Epoca, 19 Febrero 1920, s. 1; El Globo, 20 Febrero 1920, s. 3.

Yaklaşık iki saat süren görüşmede Venizelos, Trakya üzerindeki Yunan haklarının desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Konuyla ilgili haberde, Venizelos'un taleplerinin büyük kısmının karşılanmasının beklendiği ve aynı gün öğleden sonra Ermenistan'ın sınırları meselesinin müzakere edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Mareşal Foch'un Franchet d'Esperey ve bazı üst düzey askerlerle bir araya geldiği ve Boğazların kontrolü ve Türkiye ile barış konusundaki diğer askeri sorunları tartıştıkları da haberde aktarılmıştır⁴²³. Yüksek Konsey, Lloyd George, Curzon, Cambon ve Nitti'nin katılımıyla Türkiye'nin yeni sınırlarının belirlenmesi konusunu görüşmüştür⁴²⁴. Yunan talepleri ile ilgili 19 Şubat'ta yapılan görüşmenin ardından, Türkiye'nin İzmir'in Türk toprağı olarak kalması şartıyla Trakya'yı Yunanistan'a vermeye hazır olduğu ve Venizelos'un bu teklifi kabul etmesine kesin gözüyle bakıldığı bildirilmiştir⁴²⁵. Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketi, hiçbir zaman bir vatan toprağından vazgeçmeyi kabul etmemiştir. Bununla birlikte, müttefiklerin iletişim içerisinde oldukları İstanbul Hükümeti'nin iki toprak parçasını Yunanlılara kaptırmaktansa, İzmir'i kurtarmaya çalışmış olması muhtemeldir.

Yüksek Konsey'in Lloyd George'un başkanlığında 20 Şubat'ta yaptığı toplantıya Cambon, Curzon, Berthelot, Nitti ve Lord Mankey katılmış ve bu toplantıda da Türkiye ile ilgili sınır ve finans meselelerinin müzakeresine devam edilmiştir⁴²⁶. Yüksek Konsey, 21 Şubat'ta da Türkiye antlaşması ile ilgili tartışmalara devam etmiş ve bazı ön kararlar alarak antlaşmanın gövdesini hazırlamıştı⁴²⁷. Yüksek Konsey'de Türkiye ile antlaşmanın temel çizgileri üzerinde uzlaşılmıştı. İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerden bir komisyon kurulacak ve bu komisyon, Türkiye'ye bırakılacak topraklarda yapılması istenen reformları yerinde gözlemlemek için belirli sayıda memur tayin edecekti. Yunanistan'a emanet edilen İzmir bölgesi özel bir rejim altında olacaktı. Ermenistan, Milletler Cemiyeti himayesine bağlanacaktı. Konuyla ilgili haberde, silahsızlanmanın ateşkesle birlikte başlamış olması nedeniyle, silahsızlanma ile ilgili maddelerin yazımında çok zorlanıldığı ve tamirat masrafları ile ilgili olarak da

⁴²³ La Correspondencia de España, 18 Febrero 1920, s. 2; El Imparcial, 19 Febrero 1920, s. 1; La Epoca, 19 Febrero 1920, s. 1; El Globo, 20 Febrero 1920, s. 3.

⁴²⁴ La Epoca, 19 Febrero 1920, s. 2; El Heraldo de Madrid, 20 Febrero 1920, s. 2; El Pais, 20 Febrero 1920, s. 2; El Sol, 20 Febrero 1920, s. 1; La Epoca, 20 Febrero 1920, s. 2; La Libertad, 20 Febrero 1920, s. 3; La Correspondencia de España, 20 Febrero 1920, s. 2; El Globo, 21 Febrero 1920, s. 3.

⁴²⁵ La Accion, 20 Febrero 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 21 Febrero 1920, s. 2.

⁴²⁶ El Heraldo de Madrid, 21 Febrero 1920, s. 1; El Sol, 21 Febrero 1920, s. 9; La Correspondencia de España, 21 Febrero 1920, s. 2; La Epoca, 21 Febrero 1920, s. 5.

⁴²⁷ La Accion, 23 Febrero 1920, s. 2.

Türkiye'den talep edilenin gerçekten çok az olduğu ancak bu taleplerden birinin Berlin'deki Reichsbank'ta bulunan Türk altın rezervlerinin tazmini olduğu da ifade edilmiştir⁴²⁸. Yüksek Konsey, önce İzmir'in Türkiye'ye bırakılması yönünde bir karar alacak gibi görünürken, bu ön kararlara göre İzmir'in Yunanistan'a bağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte, bağımsız Ermenistan'ın ayakta kalamayacağını gören müttefikler, yeni kurulacak olan bu devleti de Milletler Cemiyeti himayesine bırakmaktaydılar.

23 Şubat tarihli ve "Londra Konferansı" başlıklı haberde, Fransa Başbakanı Alexandre Millerand'ın Dışişleri Komisyonunda Londra ziyaretiyle ilgili açıklamaları aktarılmıştır. Millerand, bu açıklamalarında, Suriye konusuna da değinmiş ve Fransa'nın bölgedeki olaylara silahlı müdahalede bulunmadan önce bütün arabuluculuk araçlarını kullanacağını ifade etmiştir. 3 Şubat'ta Maraş'ta milliyetçi ve düzenli Türk birliklerinin Fransızlara saldırısı sırasında 1500 Hristiyan'ın öldürüldüğünü aktaran Millerand, bir Fransız bölüğünün Maraş'a giderek, organize Türk birlikleriyle şiddetli bir çatışma sonrasında garnizondaki blokeyi kaldırdığını belirtmiştir. Millerand'ın açıklamalarının ardından M. Briand, İstanbul'un Türklerin elinde kalmasına destek vermelerine rağmen, Türklerin Fransız bölgesine saldırdıklarını bildirmiş ve Türklerin bu faaliyetlere devam etmeleri durumunda onları desteklemekten vazgeçeceklerini vurgulamıştır⁴²⁹. Bununla birlikte, Türklerin İstanbul'da kalmaları kararının desteklenmesi amacıyla birkaç İngiliz, Fransız ve İtalyan gemisi Boğaziçi'ne gitmek üzere Malta'dan ayrılmıştı. Haliç'te bu amaçla gelen başka savaş gemileri de bulunuyordu⁴³⁰. 25 Şubat tarihli haberde, bu gemilerin İstanbul'a gidişi, Jöntürlere karşı bir uyarı olarak değerlendirilmekteydi⁴³¹. Bu süreçte İngiltere'nin İstanbul çevresinde 21.000, Mısır'da 26.000, Filistin'de 20.000 ve Mezopotamya'da 61.000 askeri bulunuyordu⁴³². Müttefikler, İstanbul'u Türklere bırakma kararı almalarına rağmen şehre savaş gemisi sevkine devam etmekteydi. Bu hareket, aslında söylenilenin aksine bir durum yaşanabileceğinin de habercisiydi. Nitekim 16 Mart'ta müttefikler İstanbul'u fiilî olarak işgal edeceklerdi.

⁴²⁸ La Accion, 23 Febrero 1920, s. 6; La Epoca, 23 Febrero 1920, s. 3; El Imparcial, 24 Febrero 1920, s. 1; El Siglo Futuro, 24 Febrero 1920, s. 1; El Sol, 24 Febrero 1920, s. 7; La Libertad, 24 Febrero 1920, s. 2; El Globo, 25 Febrero 1920, s. 2.

⁴²⁹ La Correspondencia de España, 23 Febrero 1920, s. 2.

⁴³⁰ El Siglo Futuro, 24 Febrero 1920, s. 3.

⁴³¹ El Sol, 25 Febrero 1920, s. 5.

⁴³² El Globo, 25 Febrero 1920, s. 2; El Siglo Futuro, 25 Febrero 1920, s. 2; La Libertad, 25 Febrero 1920, s. 4.

Müttefik Yüksek Konseyi, 25 Şubat'ta üç saat süren bir toplantı yaparak, Türkiye ile barış konusunu görüşmeye devam etmişti. İzmir konusundaki rapor, konseye sunulmuş ve üzerinde tartışılması için Venizelos da konseye davet edilmişti⁴³³. İzmir sorununu müzakere etmek için Venizelos, Yüksek Konsey toplantısına katılmış ve bu toplantıda konsey, Türkiye ile ilgili alınan kararların Barış Antlaşması şartları kesinleşene kadar hiçbir şekilde açıklanmamasına karar vermiştir⁴³⁴. Gizlilik kararının İzmir konusunun görüşüldüğü bir toplantıda alınmış olması dikkat çekicidir. İzmir'in Yunanlılara bu toplantı sırasında bırakıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, konferansın aldığı kararlara ilişkin haberler devam etmekteydi.

26 Şubat tarihli bir haberde, *New York Herald* gazetesinin Türk sorunu konusunda bir karara varıldığını, Osmanlı sınırının ne Rusya ne de Hindistan'la iletişiminin olmayacağı ve sınırın Bursa'dan, Konya'nın kuzeyinden ve Ankara vilayetinden geçeceğini iddia ettiği belirtilmiştir⁴³⁵. Aynı tarihli diğer bir haberde, Boğazların denetimini çalışmak üzere görevlendirilen komisyonun bu denetimin bir İngiliz filosu tarafından yürütülmesini içeren bir projesini incelediği, Fransa ve İtalya'nın prestijlerini korumak için bunu protesto ettikleri ve neticede bu üç müttefikin donanma güçlerinden müdahale etmesine karar verildiği ifade edilmiştir⁴³⁶. İngiltere, Boğazlar konusunda da diğer konularda olduğu gibi kendi çıkarına hareket etmek istemişse de Türkiye'nin geleceği ile ilgili en önemli konulardan biri olan Boğazlar meselesinde diğer müttefiklerin bu teklifi kabul edecekleri düşünülemezdi.

26 Şubat'ta Lloyd George, İngiliz Avam Kamarası'nda Türkiye konusunda açıklamalar yapmış ve bu açıklamalar ertesi gün İspanyol basınında da yer almıştır. Lloyd George, Türkiye sorununun tam olarak çözülmediğini, İstanbul'un Türklere bırakılmasının hem avantajlarının hem de dezavantajlarının bulunduğunu, bununla birlikte, bu konudaki tüm etkenlerin incelenmesinin ardından İstanbul'un Türklerin elinde kalmaya devam etmesine ancak boğazların Türkler yerine müttefiklerin denetiminde olmasına karar verildiği ifade edilmiştir⁴³⁷. Lloyd George ayrıca, barış antlaşmasında Türkiye'ye kabul ettirilecek şartlarla, İmparatorluğun yarısını kaybeden çılgın Türklerin suçlarının

⁴³³ El Globo, 26 Febrero 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Febrero 1920, s. 7.

⁴³⁴ El Imparcial, 26 Febrero 1920, s. 2; La Accion, 26 Febrero 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Febrero 1920, s. 2; El Heraldo de Madrid, 26 Febrero 1920, s. 1.

⁴³⁵ El Globo, 26 Febrero 1920, s. 2.

⁴³⁶ La Correspondencia de España, 26 Febrero 1920, s. 2.

⁴³⁷ La Correspondencia de España, 27 Febrero 1920, s. 2.

ve politikasının cezalandırılmış olacağını belirtmiştir. Müttefiklerin Hilal'i Haç karşısında aşagılamak gibi bir düşünceleri olmadığını aktaran George, yapılmak istenenin İngiliz gemilerinin boğazlardan geçişleri sırasında zarara uğramasının engellenmesi amacıyla boğazlardan serbest geçişin sağlanması, Türk olmayan unsurların bağımsızlaştırılması, Türklerin nüfus olarak yoğunlukta olduğu bölgeleri elinde tutmasından ibaret olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin artık donanması olmayacak ve müttefikler, boğaz boyunca garnizonlar kuracaktı. Gerek müttefiklerin İstanbul'u uluslararasılaştırma projesinin Amerika ve Rusya'dan destek görmemesi ve gerekse Ermenilerin çıkarına olması nedeniyle Sultan'ın "Toros dağlarının tepesindeki herhangi bir mülteci" gibi müttefik gemileri arasında İstanbul'da kalacağını da vurgulamıştır⁴³⁸. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, müttefikler İstanbul'un Türklere bırakılacağına karar vermiş olsalar da, uygulamada İstanbul'un yönetimi müttefik komisyonunda olacaktı. Sultan ise etrafı kuşatılmış ve tecrit edilmiş bir şekilde faaliyetlerini yürütebilecekti.

Yüksek Konsey'in iki komisyonu 2 Mart'ta Londra'da ayrı ayrı toplanmıştır. Bu iki komisyondan ilkinde, Türkiye ile barış antlaşması projesi tartışmaları sürmüş, donanma ile ilgili hükümler son şeklini almaya başlamıştı. Bu hükümlere göre Türkiye'nin gümrük hizmetindeki birkaç küçük gemi dışında herhangi bir donanması olamayacaktı. Askeri hükümler ertesi gün görüşülecek ve finansal durumla ilgili şartlar ise özel bir komisyon tarafından yürütülecekti. Ayrıca, Türkiye'nin İstanbul ve Anadolu ile sınırlı kalması nedeniyle nüfusunun da 6 milyona ineceği ve Türkiye'nin borçlarının Türk İmparatorluğu'ndan ayrılan bölgelerle paylaştırılacağı da bildirilmekteydi⁴³⁹. Askeri hükümlerin görüşüldüğü 3 Mart'ta, Mareşal Foch'un da katılımıyla askeri komisyon raporu incelenmiştir. Türkiye ile barış antlaşmasının askeri ve havacılık şartları müzakere edilmeye başlanmıştır. Konferans, askeri konuları müzakere ettikten sonra çalışmalarına son vermiş ve Türkiye ile barış konusundaki müzakerelerin İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda dışişleri bakanları konferansı tarafından devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁴⁰. Bu açıklama ile birlikte Londra Konferansı'nın fiilen sona ermiştir.

⁴³⁸ El Pais, 28 Febrero 1920, s. 3; La Accion, 28 Febrero 1920, s. 3; La Correspondencia de España, 28 Febrero 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 28 Febrero 1920, s. 2; La Epoca, 28 Febrero 1920, s. 1.

⁴³⁹ El Heraldo de Madrid, 3 Marzo 1920, s. 2; El Globo, 4 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 4 Marzo 1920, s. 7; La Correspondencia Militar, 4 Marzo 1920, s. 3; El Globo, 5 Marzo 1920, s. 1.

⁴⁴⁰ El Sol, 4 Marzo 1920, s. 7; La Accion, 4 Marzo 1920, s. 3; La Correspondencia de España, 4 Marzo 1920, s. 2; El Globo, 5 Marzo 1920, s. 1; Vida Maritima, 10 Marzo 1920, s. 4; La Libertad, 5 Marzo 1920, s. 3.

Ancak konferansın Türkiye ile barış antlaşmasını müzakere eden bölümü, Lloyd George, Lord Curzon ve diğer bazı temsilcilerin yaptığı 5 Mart tarihli toplantı ile müzakerelerine devam etmiştir⁴⁴¹.

Nitti ve Lloyd George, 4 Mart tarihinde Türkiye ile ilgili ortak bir açıklama yapmışlardır. Nitti, müttefiklerin çözmeleri gereken en önemli sorunlardan birinin Türk sorunu olduğunu söylemiştir. Lloyd George, Türk sorunuyla ilgili olarak, Amerika'nın henüz kategorik olarak İstanbul'da manda yönetimi kurmayı reddetmediğini, ancak konuyla ilgili müzakerelerden çekildiğini belirtmiştir. Lloyd George, Türkiye ile barış antlaşması konusunda halen Amerika'ya danışıldığını ve kendilerinin de bu sorunun çözümünün bir parçası olmaları konusunda da müzakerelerin sürdüğünü de sözlerine eklemiştir⁴⁴². Millerand ise aynı gün Türkiye ile ilgili sorular karşısında herhangi bir yorum yapamayacağını ve Yüksek Konsey'in diğer üyeleri gibi kendisinin de sessiz kalmaya söz verdiğini söylemiştir⁴⁴³. Amerika görünüşte manda yönetimi kabul etmeyeceğini açıklamış olsa da Lloyd George'un açıklamasına göre, halen müzakerelere dâhil oluyordu ve bir manda yönetimini kabul etme ihtimali vardı.

Konferansın dağılışı sırasında, Fransız basını, müttefiklerin Türkiye'yi paylaşmadıklarını, sadece açıkça Türk olmayan farklı unsurların yaşadıkları bölgelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacağını, basit bir örnek olarak bunlardan birinin bağımsızlığını isteyen Araplar olduğunu yazmışlardı. İzmir şehrinin Yunanistan'ın doğrudan kontrolü altında kalacağı ve İmparatorluğun kalanının Sultan'ın egemenliğinde olacağı ifade edilmekteydi. Bununla birlikte, bazı bölgelerde Türklere yönetim konusunda Avrupalı güçler (Antalya'da İtalyanlar, Kilikya'da Fransızlar) yardımcı olacaktı. Kürdistan konusunda henüz bir karara varılamamıştı. Fransızlara göre, Türkiye ile barış antlaşması Londra'da değil sadece Paris'te imzalanabilirdi⁴⁴⁴. Önceki haberlerde Anadolu'nun Türk egemenliğinde kalacağı belirtilmiş olsa da Fransız basınında yer alan bilgiler doğru ise İzmir, Antalya ve Kilikya bölgesinin Türkiye'ye bağlılığının kâğıt üzerinde kalacağı ve bu bölgelerin müttefiklerin Osmanlı mirasını paylaşımına katıldığı anlaşılmaktadır.

⁴⁴¹ La Accion, 5 Marzo 1920, s. 6.

⁴⁴² El Sol, 5 Marzo 1920, s. 7; La Epoca, 5 Marzo 1920, s. 1; El Globo, 6 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 6 Marzo 1920, s. 3.

⁴⁴³ El Sol, 5 Marzo 1920, s. 1; El Globo, 6 Marzo 1920, s. 1; El Heraldo de Madrid, 6 Marzo 1920, s. 5.

⁴⁴⁴ El Globo, 5 Marzo 1920, s. 1.

Konferans dağılmadan önce Yüksek Konsey, Trakya ve İzmir'de kontrolün sağlanması işini de Fransa'ya vermişti. Türkiye'nin Avrupa'daki nüfuzuna ilişkin de bazı kararlar alınmıştı. Ayrıca, Yüksek Konsey, Türkiye'den gelen bilgileri inceledikten sonra, Ermenilere karşı yürütülen korkunç olayların engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına karar vermiş ve konuyla ilgili bazı ek raporlar istemişti. Bu raporlarda da önceki bilgilerin doğrulanması durumunda Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin bir askeri işgal başlatabileceklerdi ⁴⁴⁵. Fransız askerleri, Yunanistan'a bırakılması planlanan bölgelerde, Türklerin karşı koyma ihtimaline karşı tedbirler alacaktı. Ayrıca bu bilgilere göre, Ermenilerin yaşadığı bölgelerin de işgal edilebileceği görülmektedir.

Bununla birlikte, Londra Konferansı'nda Trakya ve İzmir'in Osmanlılardan alınacağına karar verilmesi, Türkiye'de büyük bir hareketlenmeye sebep olmuş ve bu hareketlenme üzerine müttefikler Türkiye'ye olası bir askeri müdahale üzerinde çalışmaya başlamışlardı. Konuyla ilgili haberde, Venizelos'un İzmir'de bulunan 50.000 kişilik Yunan kuvvetinin gerekli hallerde Türklere karşı koymak için yeterli olduğunu söylediği de aktarılmıştır. Haberde, *Daily Telegraph* gazetesinden alıntı yapılarak, Türkiye'deki ciddi durum nedeniyle İngiliz hükümetinin ordu kuvvetlerine ve donanmaya İstanbul'u işgal etmek üzere hazırlanmalarını emrettiği ve Fransız ve İtalyan hükümetlerinin de bu harekete katılmalarının beklendiği aktarılmıştır ⁴⁴⁶. Londra Konferansı'nın aldığı kararlara karşı oluşan tepki, özellikle İngilizlerin İstanbul'u işgal etme amaçları için bir gerekçe oluşturmuştu.

2.3. İstanbul'un Resmî İşgali (16 Mart 1920)

Paris Barış Konferansı devam ederken İzmir'in işgal edilmesi ve ardından Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geçerek Milli Mücadele'nin önderi olması, müttefikleri oldukça rahatsız etmiştir. Kemal Paşa'nın öncülüğünde Milli Mücadele büyük bir güç kazanmış ancak buna karşılık İstanbul Hükümeti aciz bir duruma düşmüştür. Müttefiklerin Osmanlı Devleti'ne barış antlaşmasında öne sürecekleri ağır şartlar netleşmeye başlamışken merkezlerini Ankara'ya taşımış olan milliyetçilerin ise bu şartları kabul etmeyecekleri açıktı. Meclis-i Mebusan'da da milliyetçilerin etkisi artmış

⁴⁴⁵ La Epoca, 5 Marzo 1920, s. 2; La Accion, 5 Marzo 1920, s. 6; El Sol, 5 Marzo 1920, s. 1; El Globo, 6 Marzo 1920, s. 1.

⁴⁴⁶ La Libertad, 7 Marzo 1920, s. 5; El Pais, 7 Marzo 1920, s. 3; El Sol, 7 Marzo 1920, s. 7; El Globo, 8 Marzo 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 8 Marzo 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 8 Marzo 1920, s. 2; La Epoca, 8 Marzo 1920, s. 1; El Imparcial, 9 Marzo 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1.

ve mecliste müttefikler aleyhine faaliyetler görülmeye başlanmıştır⁴⁴⁷. İstanbul'un işgal kararı Londra Konferansı'nda alınmıştı. Her ne kadar başlangıçta Fransa da bu kararı desteklemese de İngilizlerin yoğun baskıları sonucunda kabul etmek zorunda kalmıştı. Üç Müttefik Yüksek Komiseri, 15 Mart 1920'de işgal konusuyla ilgili yaptıkları son toplantıda, İstanbul'un ertesi gün sabah saatlerinden itibaren işgalini kararlaştırmışlardı⁴⁴⁸. Kararın alınmasından iki gün önce (13 Mart) zaten Lord Curzon İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Robeck'e İstanbul'un işgal edilmesi emrini göndermişti⁴⁴⁹. Bu kararın ve emrin ardından, 16 Mart 1920 günü sabaha karşı Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince, İngiliz askerleri İstanbul'u işgal etmeye başlamışlardır. Sabah saatlerinde Harbiye Nezareti, Bahriye Nezareti, Onuncu Kafkas Tümeni Karargahı, Cemal Paşa'nın evi, kışla binası, Harb Okulu, postaneler ve Telgraf Genel Müdürlüğü binaları işgal edilmiş ve Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Kasımpaşa, Kadıköy ve Üsküdar gibi önemli yerlerdeki caddeler İngiliz askerleri tarafından kontrol altına alınmıştı⁴⁵⁰. İşgal birlikleri sıkıyönetim ilan etmiş ve ardından da Meclis-i Mebusan'ı dağıtmışlardı⁴⁵¹. İstanbul'un işgali, İspanyol basınında büyük bir yankı uyandırmıştır. İşgal kararı Londra Konferansı'nda alınmış olsa da bundan bir süre önce İspanyol gazetelerinde İstanbul'un işgali konusunda haberler yayımlanmaya başlamıştı.

2.3.1. Paris Barış Konferansı Sırasında İstanbul'la İlgili Planlar

İslam dünyasının tepkileri nedeniyle ve Milli Mücadele'nin gücünün kırılabilmesi amacıyla, barış konferansında İstanbul'un Türklerin elinde ve Sultan'ın egemenliğinde kalacağına dair bir karar alınmış olsa da, konferans öncesinde, Ocak 1920'den itibaren, İstanbul'un işgal edileceğine ilişkin haberler yayımlanmaktaydı. 3 Ocak 1920'de yayımlanan bir haberde, İstanbul'un Türkiye'nin elinden alınacağı ve Sultan'ın da bu şehirde kalmasına izin verilmeyeceği ifade edilmekteydi. Ayrıca, Paris Konferansı'nın kısa süre içerisinde Türkiye ile ilgili kararını vereceği ve müttefiklerin Türk hükümetini şehri terk etmek zorunda olduklarına dair bilgilendirdiği de belirtiliyordu⁴⁵². Aynı tarihli diğer haberde, Londra'da yayımlanan *Pall Mall Gazette* gazetesinin Türk sorunu ile ilgili

⁴⁴⁷ Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)", *Bellefen*, LXII/234, Ağustos 1998, s. 474.

⁴⁴⁸ Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali", s. 23-24.

⁴⁴⁹ Okur, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele*, s. 175.

⁴⁵⁰ Yücel Özkaya, "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V/13, Kasım 1988, s. 127.

⁴⁵¹ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2008, s. 356.

⁴⁵² La Correspondencia de España, 3 Enero 1920, s. 6; La Correspondencia Militar, 5 Enero 1920, s. 3.

yayınladığı bir haber aktarılmaktadır. Buna göre, İstanbul ve boğazlar uluslararasılaştırılacak ve Sultan, Müslümanların yüksek lideri olarak tanınacak ve dini açıdan bakılacak olursa da İstanbul, İslam'ın dini başkenti olarak kalacaktı⁴⁵³. Diğer bir habere göre ise, halen Türkiye'nin geleceği ile ilgili herhangi bir karara varılamamıştı. Müttefik devletlerdeki genel eğilim, İstanbul'un ve boğazların kolektif olarak yönetilmesiydi. Bununla birlikte, Türkiye'de yeni bir başkent oluşturma işi henüz sonuçlanmamıştı ve bu noktada da Müslümanların duyarlılıklarına zarar vermemek için mümkün olan her şey yapılacaktı⁴⁵⁴. İfadelerde müttefiklerin İslam dünyasının tepkisini çekmek istemedikleri ancak bununla birlikte İstanbul'un Türklerin elinde de bırakılmayacağı belirtilmektedir. Yani Londra Konferansı başlamadan önce İstanbul'un işgal edilmesine kesin gözüyle bakılıyordu.

Konuyla ilgili 4 Ocak tarihinde yayımlanan "Türkiye'nin Çöküşü: Türkler İstanbulsuz Mu Kalacak?" başlıklı haberde, Lloyd George'un mevcut limancısını beğenmedikleri için müttefiklerin Boğazlardaki limanları kapattıklarını, ancak çok fazla talibi olmasına rağmen *yeni limancının* kim olacağı konusunda henüz bir karara varılamadığını söylediği aktarılmıştır. İstanbul'da ve boğazlarda uygulanacak olan yeni rejimle ilgili henüz bir anlaşma sağlanamamıştı. O gün öğleden sonra Lloyd George ile Clemaenceau, bu sorunu aralarında müzakere edeceklerdi. Ancak bu sorun, ne birkaç saatte ne de birkaç günde çözülebilecek bir sorun değildi⁴⁵⁵. Bununla birlikte, barış konferansının Türkiye ile ilgili gelecekte alacağı kararlara ilişkin söylentiler de yayılmaya devam ediyordu. Bu söylentilere göre, boğazların Türkiye'nin nüfuz ve baskısı altından kurtarılması konusunda anlaşma sağlanmıştı⁴⁵⁶. Boğazlarla ilgili olarak kesin karar alınmış gibi görünüyordu. Buna göre, boğazların yönetimi kesinlikle Türklerin elinden alınacaktı. Ancak yeni yönetimin nasıl şekilleneceği ile ilgili soru işaretleri de devam etmekteydi.

6 Ocak tarihli ve "Türkler İstanbul'u Terk Edecekler mi?" başlıklı haberde, İngiltere'nin müttefik Yüksek Konseyi'nde İstanbul sorununu tek seferde sonuçlandırmak arzusunda olduğu, Clemenceau Londra'dayken Lloyd George'un kendisine Boğazlara yeni bir

⁴⁵³ La Epoca, 3 Enero 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 3 Enero 1920, s. 2; El Sol, 3 Enero 1920, s. 7.

⁴⁵⁴ La Correspondencia de España, 3 Enero 1920, s. 2; El Sol, 3 Enero 1920, s. 7; La Correspondencia Militar, 3 Enero 1920, s. 2; El Heraldo de Madrid, 3 Enero 1920, s. 3.

⁴⁵⁵ El Sol, 4 Enero 1920, s. 7.

⁴⁵⁶ La Epoca, 5 Enero 1920, s. 3.

limancı lazım olduğunu söylediği ve Clemenceau'nun da bunu onayladığı bildirilmiştir. Haber, şu şekilde devam etmektedir:

"Bunun arka planına bakılacak olursa, ilk önce herkes Amerika'nın uluslararası bir manda ile İstanbul ve Çanakkale'yi yöneteceğinden ve Sultan ve hükümetinin Konya veya Bursa'ya aktarılacağından emindi. Anadolu'nun merkezindeki bir kısım hariç olmak üzere Türk toprakları Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar ve Yunanlılar arasında bölüşülecekti. Dahası, tarihi Ermenistan yeniden kurulacaktı. Ancak Lord Montagu, Hindistan Müslümanları adına konuşarak bunu protesto etti. Yüksek Konsey'e Müslümanların lideri olan Padişah'tan İstanbul'un alınması durumunda Hint Müslümanlarının isyan edeceklerini söyledi.

"Birkaç ay geçti. Küçük Asya'daki yabancı düşmanı hareket toprak kazanmaya başladı. İstanbul'da uzlaşmaz bir hükümet kuruldu. Yunanlılar Aydın'da büyük kayıplar verdiler. İtalyanlar Antalya Körfezi'ne sağlam bir ordu çıkaramadı. Suriye sorunu zehirliyor. Hicaz Kralı, halifelik iddiasında bulunuyor. İslam güçsüz kinlerle yanıyor. Bolşevikler, Panturanizm şenliğine darbe vuruyor. Hindistan, Afganistan'da yeni işgallere hazırlanıyor. Ancak, en büyük darbeyi İngiltere alacak ve onu Fransa izleyecek.

"Peki İngiltere ve Fransa ne yapacak? İstanbul'u Milletler Cemiyeti'ne emanet edeceklerdi. Halen eylemlerle cisimleşmemiş Milletler Cemiyeti, bağlı ülkelere verilecek olan mandaların aracılığını üstlenmek zorunda. Bu ülkeler hangileri olacak? İngiltere mi? Fransa mı? İtalya mı? Yunanistan mı?

"Özgür boğazlar! Harika bir bakış açısı! Ancak geleceği de hesaba katmak gerekir. Her daim bir Akdeniz ülkesi olmaya çalışan Rusya bu hayallerinden vaz geçecek mi? Bir de Türkler var. Anadolu'da 200.000 askerleri var. Maksimalistler (Sovyetler) kendilerine yardım ediyor. Güçlü bir direniş için hazırlık yapıyorlar. Müttefikleri İstanbul'dan atmaları bile mümkün. Suriye, Mezopotamya, Ermenistan ve Arabistan onlar için kaybedildi, bunu biliyorlar. Ancak Anadolu'nun birliği için ayaklanırlar. Özgürlüklerinin kısıtlanmasını istemiyorlar. Elllerinde silahla bunu reddedecekler. Yunanlılar İzmir'den, İtalyan'lar Antalya'dan, Fransızlar İskenderun'dan ve İngilizler de Musul'dan

kendi nüfuz alanlarını işgal etmeye başlasa ne olacak? Korkutucu bir savaş daha olmayacak mı?

“Bir tarihçi diyor ki "Doğu Sorunu, Avrupa'dan Osmanlılar atılmadıkça sona ermez". Pekâlâ. Ancak Küçük Asya, galiplerin iştahını kabartıyor. Ve bu iştahlar yeni silahlı çatışmalara yol açabilir.

“Hiç şüphesiz, Hasta Adam ölmek istemiyor. Dahası, yaşamayı hak etmiyor bile. Avrupa'daki tarihi, yönetmeyi, medenileşmeyi, düşünmeyi ve korumayı bilmediklerinin kanıtıdır. Tarihi düşmanlarının birbirleriyle mücadeleleri nedeniyle var oldu. Eğer bu düşmanlar kendi aralarında uzlaşırsa, bütün varlık ihtimali ortadan kalkacak. Ancak yine de unutmamak gerekir ki, Türkler cesurdur. Övülmeye değer tek özellikleri bu. Savaşmayı biliyorlar. Eğer Anadolu topraklarında taciz edilirlerse, korkunç bir savunmaya başlayacaklar. Ve dökülecek kanlar Erzurum'dan Toros Dağı'na kadar akacak.”⁴⁵⁷

Haberde, müttefiklerin Türkiye ile ilgili politikaları ve herhangi bir karar alamamaları eleştirilmektedir. Bu süreç içerisinde, habere göre sadece savaşmayı iyi bilen Türkler, Anadolu’da bir direniş hareketi başlatmışlardı ve bu hareket başarılar kazanmaya başlamıştı. Bu hareket karşısında müttefiklerin Anadolu’ya müdahale etmeleri durumunda ise ciddi kayıpların yaşanacağı büyük bir savaş daha başlayacaktı. Haberde, Türk hareketine yapılan Rus yardımlarına değinildiği de gözden kaçmamaktadır.

8 Ocak tarihli haberde, İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümet başkanları olan Lloyd George, Clemenceau ve Nitti'nin Paris'te d'Orsay Sarayı'nda toplandıkları ve toplantıya diğer müttefik devletlerin de diplomatik temsilcilerinin katıldığı bildirilmiştir. Toplantının amacı, Adriyatik ve Türkiye ile barış gibi uluslararası çıkarları ilgilendiren meselelerin görüşülmesiydi⁴⁵⁸. Konuyla ilgili haberde, Türkiye meselesinin en zor ve İngiltere ile Fransa'nın henüz üzerinde uzlaşamadığı sorun olduğu, İngilizlerin İstanbul'un uluslararasılaştırılmasını ve Türklerin Küçük Asya'da yerleşmesi teklifine karşılık Fransızların İstanbul'un Sultan'ın himayesi altında kalması gibi farklı bir çözüm aradıkları ifade edilmiştir. Fransızlara göre, Türkleri İstanbul'dan çıkarmak Osmanlı İmparatorluğunda çok ciddi bir milliyetçi ve bir ölçüde de dinî hareket ortaya çıkaracak

⁴⁵⁷ El Sol, 6 Enero 1920, s. 6.

⁴⁵⁸ Haberin bu kısmı, daha sonra yayımlanan başka haberlerde de yer almıştır. Bkz. La Accion, 9 Enero 1920, s. 2; El Sol, 9 Enero 1920, s. 7; El Heraldo de Madrid, 9 Enero 1920, s. 2; Vida Maritima, 10 Enero 1920, s. 8; La Epoca, 10 Enero 1920, s. 3; El Pais, 10 Enero 1920, s. 3.

ve bu hareket bütün Müslüman ülkelerine yayılacaktı. Bu olasılık Fransa'da İslam toplulukları üzerindeki nüfuzunu kaybetme korkusu ve huzursuzluğu yaratıyordu. Diğer taraftan, Bolşeviklik, Türklerin ittifakını arıyordu. Moskova'nın Sovyet propagandası Doğu milletleriyle sağlam ilişkiler kuruyordu ve Türkiye'de de bazı merkezlerde, müttefiklerin faaliyetlerini etkisizleştirmek için bu propagandalar bir araç olarak kullanılıyordu. En uç fikirlere sahip politikacılar, İspanya'da Pi ve Margall'ın yaptığı gibi, *"Türkler barbarlıkları nedeniyle Avrupa'dan atılmalılar"* yargısıyla her zaman Türkiye'ye saldırıyorlardı. Ancak artık Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün temel savunucuları sosyalist devrimciler gibi görünüyordu. Bütün uluslararası sorunlar da Rusya'ya göre şekillenmeye başlamıştı⁴⁵⁹. Ancak yine de müttefikler, bu toplantıda İstanbul'dan Türklerin atılması ve Türk toprakları ve boğazlarda yeni bir rejim kurulması konusunda anlaşmışlardı⁴⁶⁰. 8 Ocak tarihli diğer bir haberde, Clemenceau'nun müttefik hükümet liderlerinin toplantısıyla ilgili açıklamalarına değinilmiştir. Buna göre, Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan, Türkiye'ye müdahale ederek bir garanti bloğu oluşturacaklardı. İstanbul'la ilgili olarak da şehirde uluslararası denetim sağlayacak bir anlaşma yapılacaktı⁴⁶¹. Artık Türkiye'nin geleceğinin belirlenmesi konusunda iki önemli unsur vardı. Birincisi Dünya Müslümanlarının tavrı diğeri de Bolşeviklerin Türk Milli Mücadelesini desteklemeye başlamasıydı. Bu iki unsur, Türkiye ile ilgili net kararlar alınamamasının en önemli sebeplerindendi.

2.3.2. Londra Konferansı Öncesinde İstanbul'la İlgili Düşünceler

12 Şubat 1920'de toplanan Londra Konferansı öncesinde, İspanyol basınında İstanbul'un durumu ve geleceğine ilişkin haberler yayımlanmaya devam ediyordu. 14 Ocak tarihli bir haberde, Bolşeviklerin son zamanlarda kazandığı başarıların İngiltere'yi endişelendirdiği, bu nedenle de İngiltere'nin Türkiye ile ilgili fikirlerinin tamamen değiştiği ve artık Türkiye'yi Bolşeviklerin eline bırakmamak için Türk halkını tahrik etmek istemediği ifade edilmiştir. Habere göre, Londra Hükümeti, İstanbul'dan Türklerin atılması fikrinden vazgeçecekti ve bu konuda Fransızların fikrini (Sultan'ın İstanbul'da hâkimiyetini sürdürmesi) destekleyecekti⁴⁶². Habere göre, İngiltere'nin İstanbul konusunda fikrini değiştiren husus Bolşeviklerin elde ettikleri başarılarıydı. Bir

⁴⁵⁹ El Heraldo de Madrid, 8 Enero 1920, s. 3.

⁴⁶⁰ El Sol, 11 Enero 1920, s. 17; El Sol, 12 Enero 1920, s. 11.

⁴⁶¹ La Correspondencia de España, 8 Enero 1920, s. 2.

⁴⁶² La Libertad, 14 Enero 1920, s. 5; La Correspondencia Militar, 14 Enero 1920, s. 3; El Sol, 14 Enero 1920, s. 7.

Bolşevik-Türk işbirliği, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki emellerinden feragat etmesine neden olacak veya bu emellere ulaşmasını zora sokacak olaylara neden olabilirdi.

İngiltere'nin İstanbul ile ilgili politikasını değiştirmeye başladığı süreçte, Yunanistan hükümet başkanı, Paris'e giderek barış konferansından İstanbul'un mülkünün Yunanistan'a verilmesini veya yönetiminin müttefik devletler veya Milletler Cemiyeti adına kendilerine devredilmesini talep etmiştir. Konuyla ilgili haber şu şekilde devam etmektedir:

"Bundan sonra Haliç'in hayranlık uyandıran şehrinin artık Türklerin başkenti olmaması konusunda anlaşıldı. Avrupa, Küçük Asya'nın efsanevi topraklarına asker çıkardı, Doğu'nun Müslüman İmparatorluğu daha önceden İspanyol halifelerin güçlü, bilgili ve sanatçı Batı İmparatorluğu gibi düşüşten kayboluşa doğru ilerliyor. Türkiye'nin yok oluşu çok hızlı oldu. Akdeniz'in sahibi, bütün enerjisini Hilal'le savaşmaya ve onları Kutsal Topraklardan atmaya harcayan Avrupa'nın korkusuydu. Bundan 60 yıl önce Türkiye, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Rumeli, Arnavutluk, Makedonya, Teselya, Sırbistan, Eflak, Moldova, Anadolu, Ermenistan, Suriye, Arabistan ve Mısır'ın sahibi ve hükümdarıydı. Şimdi ise Avusturya, Rusya, İngiltere ve Yunanistan tarafından yağmalandı ve Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazandı.

"Artık Fransızlar "Akdeniz'in dört uç kıyısında bağımsız devletler olacak" diyordu ve bu dört devlet Mısır, Fas, Türkiye ve İberya idi. Avrupalıların Türkiye üzerindeki çıkarları iki grupta toplanıyordu ve bunlar arasında Türkiye'nin seçme hakkı yoktu. Ancak İstanbul'un mülküne ve Karadeniz'den Akdeniz'e boğazlardan serbest geçişe imrenen Rusya, ellerini bağlıyordu. Artık Rusya İstanbul'a imrenmiyordu ve İstanbul'u Türklere veya Yunanlılara veya Yankilere bırakabilir veya onu uluslararası bir şehir olarak ilan edebilirdi. Hayatta kalma sözü verir gibi Türkiye'yi Asya topraklarına küçültmekten boşuna bahsediyorlar."⁴⁶³

Habere göre, müttefiklerin İstanbul ve boğazların geleceği ile ilgili çekindikleri Rusya, bu bölgeyle artık ilgilenmiyordu. Bu nedenle de artık bu konuda harekete geçilmesi

⁴⁶³ Nuevo Mundo, 23 Enero 1920, s. 16-17.

gerekliydi. Haberde Rusya'nın tavrı ile ilgili verilen bilgi bir ölçüde doğrudu. Ancak Rusya'nın Türk Milli Mücadelesini desteklemeye başladığı gözden kaçırılmaktaydı.

Bununla birlikte, Fransız Hükümeti de Müslümanları yatıştırmak ve onları Bolşevik etkisinden kurtarmak amacıyla İstanbul'un Türkiye Sultan'ının mülkü olarak kalmasına izin verecekti⁴⁶⁴. Bu sırada Venizelos ise Londra'dan Paris'e giderek entrikalar çeviriyor ve Avrupa Türkiye'sini, İstanbul'un uluslararası mandasını ve Küçük Asya'da işgal edilen Yunan menşeli ada ve toprakları talep ediyordu. Venizelos, bu taleplerine gerekçe olarak İstanbul'da 1.173.000 kişinin yaşadığını ve bunların sadece yarım milyonunun Türk olduğunu ve buna karşılık 400.000 Yunanlının şehirde ikamet ettiğini ve Türk ve Yunan nüfusun neredeyse aynı olduğunu göstermiştir. Ayrıca Venizelos, İzmir'de Yunan menşeli 800.000, Karadeniz'in güneyinde 350.000 kişinin yaşadığını ve takımadaların nüfusunun beşte üçünün Yunanlı olduğunu, bu rakamlar göz önüne alındığında ilgili yerlerin kendilerine bırakılması gerektiğini savunuyordu⁴⁶⁵. Venizelos, verdiği nüfus istatistikleri ile bu bölgelerde hâkimiyetin Türkler kadar kendilerinin de hakkı olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Ancak Venizelos'un çevirdiği entrikalara rağmen, Londra Konferansı'nda kendisinin beklemediği bir karar alınacaktı.

2.3.3. Londra Konferansı'nda İstanbul'un Durumu

12 Şubat 1920'de Londra'da başlayan Müttefik Yüksek Konseyi konferansının en önemli gündem maddelerinden biri de İstanbul'un durumuydu. Londra Konferansı'nda alınan kararlar içerisinde İstanbul'un durumu aslında netleşmişti. İstanbul Türklerin elinde kalacak ve Sultan'ın egemenliğinde kalacaktı. Bu kararlar, Londra Konferansı başlığı altında yer almaktadır. Bununla birlikte, konferans sırasında İspanyol basınında İstanbul'daki mevcut durumla ilgili de haberler yayımlanmıştır. Örneğin, 15 Şubat tarihli bir haberde, Türkiye'nin başkentinde sefaletin ölümcül bir salgın gibi yayıldığı, bunun gıda eksikliğinden değil, spekülasyon skandallarından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Haber, şu şekilde devam etmektedir:

"Sadece savaştan kazançlı çıkan zengin aileler, büyük mülk sahipleri ve Rusya'dan iltica eden tüccarlar ile müttefiklerin memurları yaşamak için zaruri fahiş fiyatlı maddeleri temin edebiliyorlar. Ateşkesin imzalanmasından ve işgalden beri ne karne ne de kart sistemi mevcut değil. Mamuller kim daha

⁴⁶⁴ El Siglo Futuro, 28 Enero 1920, s. 1.

⁴⁶⁵ Alrededor del Mundo, 9 Febrero 1920, s. 11-12.

fazla öderse onlara satılıyor. Sömürücüler, tefeciler, vurguncular ve karaborsacılar işlerinde tam özgürlüğün tadını çıkarıyorlar. Bu durum kaçınılmaz bir şekilde Milli hükümetin gücünü ve hareket kabiliyetini felç eden yabancı işgalinden kaynaklanıyor.

“Resmi olarak, müttefiklerin devletin içişlerine müdahale etmemeleri gerekiyor. Müttefiklerin müdahaleleri, bundan da öte, yaşamsal ürünler konusunda karmaşaya, tefeciliğin baskılarına ve spekülasyonları davet etti. Bu karmaşa içerisinde Türk yetkililerin işleri de oldukça zordu, nitekim kapitülasyonların avantajlarını kullanan veya müttefikler tarafından koruma altındaki vatandaşları üzerinde yargılama yetkisi bulunmamaktaydı.

“İstanbul'da Jöntürklerin idaresi devam ederken, savaşın son yılında "Kara Pençe" namıyla tanınan bir vampirler örgütü kurulmuş ve bu dernek yaşamsal ürünler üzerinde spekülasyonlara başlamıştır. Bu örgütün üyelerinin büyük kısmı Yunanlılar, Ermeniler ve İranlılardı. Bu örgütün yaptığı spekülasyonlar nedeniyle fiyatlarda fahiş artışlar yaşandı. Geçen hafta, buğday ve unun bozulmaya başladığı gerekçesiyle, ekmeğin fiyatı % 10 arttı. Ancak, Anadolu demiryolunun başlangıcı olan Haydarpaşa'daki vagonlarda 10.000 ton, diğer istasyonlarda bekleyen 40.000 ton buğday vardı. Kara Pençe ile işbirliği içerisinde bulunan görevliler ise bu bilgiyi yalanlıyorlardı. Kendilerine farklı gerekçelerle ne Türk idareciler ne de İngiliz yetkilileri dokunmuyorlardı. İstanbul'da yaşanan bu spekülasyonlar, bu şehrin dünyanın yaşaması en pahalı şehri olmasıyla sonuçlandı. Tanınmış yiycilerin ve her türden malzemenin satıldığı hangarların olduğu Viyana'dan ve Budapeşte'den daha pahalıydı. Avusturya, Macaristan ve Romanya'da insani yardımlara başlayan Amerikalılar ve İngilizler, işbirliği yapmadıkları gerekçesiyle bu şehirde yaşayanları terk ettiler.”⁴⁶⁶

Habere göre, İstanbul'da bir açlık ve yoksulluk ortaya çıkmıştı. Bunun da kaynağı Türk yönetiminin idarî ve malî zafiyetleriydi. Bu zafiyet ortamında, tefeciler, stokçular ve Kara Pençe gibi örgütlerin faaliyetleri sonucunda şehrin ekonomik durumu felaket bir duruma gelmişti. Müttefikler bu duruma Türklerin içişleri olduğu için müdahale edemiyorlar ve Türk yetkililer de bu malî duruma neden olanlarla mücadele

⁴⁶⁶ El Sol, 15 Febrero 1920, s. 2.

edemiyordu. İstanbul'da hayat artık çok pahalıydı ve bu pahalılığa bir son verilemiyordu.

2.3.4. Londra Konferansı Sonrası İstanbul'la İlgili Gelişmeler

Londra Konferansı, Türkiye ile ilgili aldığı bazı kararlardan sonra 5 Mart 1920'de toplantılarına ara vermiştir. Konferansta, Venizelos'un tüm girişimlerine rağmen Türkiye'nin başkentinin yine Türklerin elinde kalmasına ve Sultan'ın İstanbul'da ikamete devam etmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte, konferansın ardından İstanbul'daki durumla ilgili yapılan haberlerde, İstanbul'un işgal edilebileceğine ilişkin bilgiler aktarılmaya başlanmıştır. Konferansın dağılmasının ertesi günü, 6 Mart'ta yayımlanan bir haberde, Türkiye'deki durumun endişe verici olduğu, Yüksek Konsey'in Türkiye'deki İngiliz delegesi M. Roberts'ın raporlarına göre, Türk hükümetinin sistematik olarak ateşkes şartlarını ihlal ettiği ve yaşanan düzensizlik ve anarşi nedeniyle İstanbul'daki durumun çok ciddi olduğu belirtilmektedir. Haberde, müttefiklerin İstanbul'daki durumu normalleştirmek ve şehirde yaşayan yabancıların güvenliğini sağlamak için gerekli önlemleri alması gerektiği vurgulanmıştır⁴⁶⁷. Haberde öngörülen önlemlerin alınabilmesi için müttefik askerlerinin İstanbul'a çıkarma yapmaları yani İstanbul'u fiilen işgal etmeleri gerekmekteydi.

İstanbul'daki durumla ilgili İspanyol gazetelerinin 7 Mart tarihli nüshalarında, *Evening Standard* adlı İngiliz gazetesinin haberinden alıntılar yapılmıştır. Buna göre, İstanbul'daki vahim durum nedeniyle, İngiliz hükümeti İstanbul'u işgal etme ihtimalini çalışmaya başlamıştı. Diğer müttefikler de rıza göstermeden bu konuda kesin karar verilmeyecekti. Doğu'da 24.698 İngiliz askeri ve 10.401 İngiliz çalışanı bulunmaktaydı. Türkiye'deki kuvvetlerin büyük kısmı, eski Selanik ordusuydu. Selanik ve Batum'da da İngilizlerin farklı birlikleri bulunmaktaydı. Son haftalarda yaşanan gelişmeler, Türkiye'deki durumu tamamen değiştirmişti. Londra'da dışişleri bakanları ve büyükelçiler konferanslarının Türkiye ile barış antlaşmasının bütün detaylarını çalışmalarına rağmen, artık bu barışın temel şartlarının değişmesi gerektiği de açıktı. Amerika'nın tavrı halen netlik kazanmamıştı ancak İstanbul'da büyük nüfuz sahibi olacağı ve Türk saltanatının İstanbul'da devam etmesine karşı olacağı aşikârdı. Lloyd George'un ertesi haftanın başında konuyla ilgili açıklamalar yapmasının beklendiğinin

⁴⁶⁷ El Siglo Futuro, 6 Marzo 1920, s. 3; La Correspondencia de España, 6 Marzo 1920, s. 1; El Globo, 8 Marzo 1920, s. 3.

de belirtildiği haberde, müttefik devletlerin Türkiye'ye sert bir nota verdiklerinin resmi olarak açıklandığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde yeterli miktarda asker bulunması nedeniyle İngiltere'nin Türkiye'ye ek bir ordu göndermek zorunda kalmayacağı ifade edilmiştir⁴⁶⁸. Londra'da alınan karara rağmen İngiltere, İstanbul'u işgal edebilmek için bir gerekçe bulmuştu. İngiltere, Doğu'daki mevcut orduları ile İstanbul'u işgal etmeye karar vermişti. Ancak diğer müttefikleri de bu karara ortak etmek zorundaydı.

Milletler Cemiyeti propaganda komitesi de 6 Mart'ta bir toplantı yaparak, İstanbul'daki uluslararası kontrolün Milletler Cemiyeti tarafından yürütülmesi ve savaştan önce Türklerin egemenliği altında yaşayan bütün milletlerin bir milletler ligi veya müttefiklerden birinin koruması altında bağımsızlıklarına kavuşturulması yönünde iki karar almıştır⁴⁶⁹. Milletler Cemiyeti, bu kararıyla İstanbul konusunda İngiltere'nin kararını desteklemiştir. Nitekim işgalin ardından İstanbul, Milletler Cemiyeti'nin yürütücülüğünde uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti.

2.3.5. İtilâf Orduları İstanbul'da

İngiltere'nin İstanbul'la ilgili kararını değiştirmesinin ve Milletler Cemiyeti'nin benzer bir karar almasının ardından Fransa da İstanbul'la ilgili fikrini değiştirmiştir. Bununla birlikte, 8 Mart tarihli bir habere göre, Türk Hükümeti, İstanbul'un Fransız yetkililer tarafından işgal edilmesini kabul edecekti ve Paris'ten General Franchet d'Esperey'in gelişini bekliyorlardı⁴⁷⁰. İstanbul'un işgali konusunda İstanbul Hükümeti'nin de hemfikir olduğu açıklaması, bu konuda uluslararası bir tepkiyi özellikle de İslam dünyasının tepkisini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimdi.

Lloyd George'un İstanbul'un işgali kararı vermesine neden olan etkenler 8 Mart tarihli haberde, aktarılmaktadır. Buna göre, 40.000 civarında Ermeni'nin katledildiği resmi olarak onaylanmış ve İzzet Paşa, milliyetçi bir kabine kurmuştu. Türk hükümetinin tavrı İngiliz hükümetini İstanbul'un fiilen işgal edilmesine karar vermeye itmişti. İngiliz hükümeti, Anadolu birliklerinin silah bırakmalarını talep etmişti. Mustafa Kemal ve

⁴⁶⁸ El Sol, 7 Marzo 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 8 Marzo 1920, s. 2; La Epoca, 8 Marzo 1920, s. 1; El Imparcial, 9 Marzo 1920, s. 3; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4; El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4.

⁴⁶⁹ La Libertad, 7 Marzo 1920, s. 5; La Correspondencia de España, 8 Marzo 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 8 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁷⁰ El Siglo Futuro, 8 Marzo 1920, s. 3.

tarafatları ise Fransa'nın dik bir duruş sergilemesini istiyorlardı. İstanbul'la ilgili alınan kararın, Mustafa Kemal'i korkutması bekleniyordu. Habere göre, İstanbul Hükümetinin Anadolu'da bir etkisi yoktu ve milliyetçilerin müttefiklerin niyetlerinin dostane olduğunu düşünmeleri mümkün değildi. Bu nedenle de Mustafa Kemal'i korkutma planının başarılı olması pek muhtemel görünmüyordu⁴⁷¹. Habere göre, İstanbul'un işgaline karar verilmesine neden olan en önemli unsurlar, kurulan milliyetçi hükümet ve Anadolu'daki millî uyanıştı. Artık Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hareket ciddiye alınmaya başlamıştı.

ABD Başkanı Wilson da 8 Mart tarihinde yaptığı açıklamada, İstanbul'un Türkiye'ye bırakılması durumunda, Türkiye'deki Hıristiyan halkların korumasını bırakarak bir daha Avrupa meseleleriyle ilgilenmeyeceğini söylemiştir. Konuyla ilgili haberde, Amerikan basınının hükümetlerinin Türkiye müzakerelerine katılmamasından memnun olduğu ancak İstanbul'un Türklerin elinde kalmasını kınadığı, Morgenthau'nun da alınan bu kararı sert bir şekilde eleştirerek, Avrupalıların Türkleri cezalandırmaya muktedir olamayacaklarını söylediği ifade edilmiştir. Haberde ayrıca bir Türk liderin Amerikan basınına verdiği demeçte, Türkiye'nin yol olması durumunda yeni bir savaş başlatarak katliamlar yapacaklarını söylediği belirtilmiş ve Türkiye konusunda Amerikan hükümetinin de belirttiği gibi daha katı tedbirler alınması gerektiği vurgulanmıştır⁴⁷². Wilson, kendi ilkelerine aykırı bir şekilde nüfusunun çoğunu Türklerin teşkil ettiği İstanbul'un işgal edilmesini savunmuş ve hatta bu konuda müttefikleri tehdit etmiştir.

Lloyd George, 8 Mart'ta İstanbul'da müttefik bir işgalle ilgili teklifini müttefiklerine sunmuştur. Buna göre, Harbiye Nezareti işgal edilecek, mevcut durumdan sorumlu tutulan herkes tutuklanacak ve bütün resmi daireler Mustafa Kemal Paşa'ya yabancılaştırılacaktı. Haberde, M. Jusserand'ın Türkiye'deki durumun normalleştirilmesi amacıyla müttefiklerin üzerinde anlaştıkları hususları Başkan Wilson'a ayrıntılı bir şekilde rapor etmekle görevlendirildiği de bildirilmiştir⁴⁷³. Bununla birlikte, Türkiye ile Amerika'nın birbirlerine savaş ilan etmemiş oldukları gerekçesiyle, Amerika, İstanbul'un işgaline katılmayacaktı. Ancak muhtemelen işgali gözlemlemek için

⁴⁷¹ La Correspondencia de España, 8 Marzo 1920, s. 2; El Imparcial, 9 Marzo 1920, s. 3; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4; El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1; El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4.

⁴⁷² El Imparcial, 9 Marzo 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1; El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; La Accion, 9 Marzo 1920, s. 3.

⁴⁷³ La Epoca, 9 Marzo 1920, s. 4; El Pais, 10 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 10 Marzo 1920, s. 1; La Libertad, 10 Marzo 1920, s. 4.

Boğaziçi'ne bir kruvazör gönderecekti. General Franchet d'Esperey de İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmıştı⁴⁷⁴. Amerika, haberde değinildiği üzerine Türkiye ile savaşmamış olsa bile Türkiye'ye karşı her hareketi destekliyor ve bu hareketlerin içerisinde yer alıyordu.

Buna karşılık, Türkiye ile mücadele etmiş olan İtalya'nın temsilcileri, İstanbul'la ilgili diplomatik görüşmelerin tamamına katılmıştı. Ancak İtalya'nın Anadolu'da izlenmek istenen politikalara karşı çıkacağı biliniyordu ve bu nedenle de herhangi bir askeri faaliyet içerisinde İtalya'ya görev verilmesi beklenmiyordu⁴⁷⁵. İstanbul'un işgal edileceği haberi, İsviçre'de oturan sayısız İttihat ve Terakki Partisi taraftarı arasında büyük bir dehşet uyandırmıştı. Jöntürklerin şu mesajı deklare etmişlerdi: "Müttefik askeri kuvvetlerinin İstanbul'u işgal edecekleri gün, Hristiyanlara karşı genel savaş başlayacak"⁴⁷⁶. Tunus'taki yerli öğrenciler de bir Fransız temsilcisinin otelinin önünde İstanbul'un İngilizler tarafından işgali kararını protesto etmişlerdi. Temsilci, kendilerine Fransa'nın işgale katılması durumunda Müslüman dinine saygı gösterileceğini söylemişti⁴⁷⁷. Ancak ne Jöntürklerin yayımladıkları mesaj ne de İslam dünyasındaki tepkiler müttefikleri İstanbul'un işgalinden alıkoymayacaktı.

10 Mart tarihli haberde, işgalle ilgili askeri hazırlıkların yapıldığı da görülmektedir. Buna göre, İstanbul'u işgal etmek üzere tertip edilen ordu, 60-70 bin kişiden oluşacak ve kumandanlığını da Yarbay Milner yürütecekti⁴⁷⁸. İşgale katılacak olan İngiliz donanması da Bizerts'ten demir alarak Cebelitarık ve Malta üzerinden Boğaziçi'ne gelecekti⁴⁷⁹. 10 Mart'ta İstanbul sokaklarında, İngiliz ve Fransız askeri geçidi yapılmıştır. Fransız asker ve tanklarının yaptıkları manevralar, Sultan Ahmed meydanında heybetli bir görüntü ortaya çıkarmış ve Türk politika çevrelerindeki ve halk üzerindeki baskıyı arttırmıştı. Bu geçit müttefiklerin Türkiye ile ilgili planlarını hayata

⁴⁷⁴ El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 10 Marzo 1920, s. 2; El Globo, 11 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁷⁵ El Sol, 10 Marzo 1920, s. 1.

⁴⁷⁶ El Imparcial, 9 Marzo 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1; El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; La Epoca, 9 Marzo 1920, s. 1; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4.

⁴⁷⁷ El Sol, 13 Marzo 1920, s. 5; El Globo, 15 Marzo 1920, s. 1.

⁴⁷⁸ La Correspondencia de España, 10 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁷⁹ El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; La Libertad, 10 Marzo 1920, s. 4

geçirmeye muktedir olduklarını kanıtlamaktaydı⁴⁸⁰. Yapılan bu askerî geçit ve manevra, İstanbul'un işgaline karşı konulmaması için bir uyarı niteliğindedir.

İşgalle ilgili 11 Mart tarihli bir haberde, Türkiye ile barış konusunda müttefiklerin uygulayacakları şartlardan birinin İstanbul'un işgali olduğu, bu çerçevede belirli önemli noktaların ele geçirileceği ve telgraf iletişiminin denetleneceği bildirilmiştir. Haberde, Osmanlı ordusunun şimdiki komutanı olan Mustafa Kemal ve milliyetçilerle ilişkilerini kesmeleri durumunda yeni kurulan hükümete karşı doğrudan bir eylemde bulunulmayacağı da ifade edilmiştir⁴⁸¹. İzzet Paşa kabinesinin kurulması, İstanbul'un işgali kararı alınmasında önemli etkenlerden biriydi. Ancak kendilerinin milliyetçilerle iletişimi kesmeleri durumunda görevlerine devam edebilecekleri ifade ediliyordu.

Londra Konferansı'nın ardından Londra'da toplanan dışişleri bakanları ve büyükelçiler konferanslarında, Türkiye ile ilgili olarak acilen uygulamaya konulması gereken önlemlere karar verilmiştir. Bu çerçevede İzmir ve Trakya'daki Yunanlıların kullanılacaktı. Yüksek Konsey'in hükümlerine uyacağını ifade eden Venizelos, konferansın 11 Mart tarihli toplantısına da davet edilmişti. İstanbul'da herhangi bir karışıklık olmadığının vurgulandığı haberde, millî hisleri uyandırmak için düzenlenen gösterilere her gün rastlandığı ve müttefik askerlerinin tankların ve saldırı araçlarının da katılımıyla İstanbul caddelerinde geçit yapmasının büyük bir baskıya neden olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında, İzmir bölgesinde Yunanlılara karşı devam eden saldırıların Yunan askerlerinin şehrin etrafındaki beş kilometrelik sınır çizgisinin geçmesinin yasaklanmasıyla çözüleceği, Türkiye ile barış antlaşmasının belirlenen maddelerinde herhangi bir değişiklik yapılmasının öngörülmediği ve Yüksek Konseyin dostane yönetiminin başarılı olmaması üzerine aldığı kararlar çerçevesinde doğrudan kısıtlayıcı önlemler alınacağı ifade edilmiştir⁴⁸².

İstanbul, 16 Mart 1920 tarihinde müttefik askerleri tarafından fiilen işgal edilmiştir. İşgalin gerçekleşmesiyle ilgili İspanyol basınında yer alan ilk haber 18 Mart tarihinde yayınlanmıştır. Haberde, 16 Mart tarihinde İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin İstanbul'u işgal ettikleri, Harbiye Nezareti'nin ele geçirildiği, Mektup ve Telgraf hizmetlerine el koyarak bu hizmetleri askıya aldıkları bildirilmiştir. Türklerin Harbiye

⁴⁸⁰ La Correspondencia de España, 11 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 11 Marzo 1920, s. 7; La Epoca, 11 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁸¹ El Heraldo de Madrid, 11 Marzo 1920, s. 2; La Accion, 11 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁸² El Siglo Futuro, 11 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 11 Marzo 1920, s. 2.

Nezareti'ni teslim etmemek için direndiklerinin ve çatıştıklarının belirtildiği haberde, bu çatışmanın çok sayıda Türk'ün ölümüyle sonuçlandığı, önemli bazı milliyetçilerin tutuklandığı ve Haliç'te birçok müttefik gemisinin demirlediği ifade edilmiştir. Haberin devamında, müttefik kuvvetlerin kumandanı General Wilson'un bir ilan yayınlayarak, müttefik askerlerinin güvenliğine tehdit eden unsurların karşısında duracaklarını duyurduğu ve şehrin caddelerinde müttefik devriyelerin dolaştığı aktarılmıştır⁴⁸³. Artık İstanbul, müttefik işgali altındaydı. Wilson da Monroe Doktrini'ne ve kendi ilkelerine aykırı hareketlerini sürdürmeye devam ederek İstanbul'a karşı düzenlenecek herhangi bir saldırının karşısında yer aldığını ifade etmiş ve hem Avrupa işlerine yine müdahalede bulunmuş ve hem de nüfusunun çoğunluğu Türk olan bir şehirde yabancıların yönetime gelmesini onaylamıştır.

18 Mart tarihli diğer bir haberde, İstanbul'un 16 Mart tarihinde General Milner kumandasındaki müttefik askerleri tarafından sorunsuz bir şekilde işgal edildiği ve şehirde düzen ve sessizliğin hâkim olduğu bildirilmiştir⁴⁸⁴. Bu sırada, İslam dünyasında tepkileri önlemek isteyen İngiliz basını, İstanbul'un işgalinin geçici olacağını ve Sultan'ın otoritesine karşı bir harekette bulunulmayacağını yazmaya başlamıştır. İngilizler, ölümler ve farklı zorluklar çıkması durumunda işgalin uzatılabileceğini, işgalin amacının Sultan'ın emirleri doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun devamının sağlanabilmesi için bütün Türkleri bir araya getirmek olduğunu ve şehirde yaşanan sorunlardan sorumlu bulunanların işgal sırasında tutuklandıklarını ifade etmişlerdir⁴⁸⁵. İngiliz basını, hâkimiyetleri altındaki Müslümanların tepkisinden çekinerek bu geçici işgal sırasında Sultan'a yani İslam halifesine karşı bir harekete kalkışılmayacağını ve Osmanlı Devleti'nin devamını sağlayacaklarına dair ifadeler kullanmışlardır. Ancak İstanbul'la ilgili yapılan planlarda şehrin uluslararası bir statü kazanmasına ilişkin fikirler de ortadaydı.

İşgal sırasında müttefik kuvvetler, İstanbul'un stratejik noktalarıyla Harbiye ve Bahriye nezaretlerini ve telgraf merkezini işgal etmişlerdi. Habere göre, Harbiye Nezareti'nin işgalinde direnişle karşılaşmış ve 7'si Türk olmak üzere 10 kişinin ölmüş veya yaralanmıştı. İstanbul'un işgaliyle, Anadolu'daki milliyetçilere levazımat gönderilmesinin önüne geçilmesi bekleniyordu. Eğer bu sonuca ulaşılamazsa İngiltere,

⁴⁸³ El Siglo Futuro, 18 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁸⁴ La Correspondencia de España, 18 Marzo 1920, s. 2.

⁴⁸⁵ La Correspondencia de España, 18 Marzo 1920, s. 2.

Türkiye'de sükûneti kesin olarak sağlamak amacıyla tam bir işgale hazırды. İstanbul'daki üç müttefik yüksek komiseri, Sadrazam'ı uygulanacak tedbirlerle ilgili bilgilendirmiş ve aralarında Cevad Paşa ile eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın da bulunduğu Jöntürklerin bazı üyeleri tutuklanmıştı⁴⁸⁶. Habere göre, İstanbul'un işgal edilmesinin temel nedeni, Anadolu'daki millî harekete yapılan yardımların önünün kesilmesiydi. Ancak bu işgal, Millî Mücadeleyi daha da ateşleyecekti.

Nitekim 20 Mart tarihli ve "Asya'daki Türkler İtaat Etmeyi Reddediyor" başlıklı haberde Anadolu'daki durum gözler önüne serilmektedir. Haberde, önce İstanbul'daki durumla ilgili bilgiler verilmiştir. Buna göre, müttefikler şehri askeri olarak işgal etmiş, işgal kendilerine sadece 6 ölüye mal olmuş ve çatışma çıkan tek yer olan Harbiye Nezaretinde Türk güvenlik güçlerinin silahlarını bırakmalarının ardından çatışma sona ermişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi başkentinin yeni sahipleri olan müttefikler, tutuklamalara başlamış ve Mustafa Kemal taraftarı pek çok Jöntürk'ü tutuklamışlardı. İstanbul'da durum normale dönmüştü. Haberde Asya'daki durum ise şu şekilde sorgulanmıştır:

"Atina'dan gelen telgraflara göre, Anadolu'daki Türk garnizonları ve yetkilileri Yıldız Köşkü'nden gelen emirlere itaat etmeyi reddediyorlardı. Peki müttefikler bu durumda ne yapacaklardı? Marmara'ya büyük bir donanma göndererek İstanbul'daki kuvvetlere ve yetkililere yardım etmek kolaydı. Panturanizm'in yayılmış olduğu ve Yunan, Ermeni ve Lübnanlı katliamlarının organizatörü olan müttefiklere karşı büyük düşmanlık beslenen Anadolu'nun iç bölgelerinde Mustafa Kemal'in muhalif hükümetinin idaresinde 300.000 kişilik bir ordu gücü vardı. Venizelos, İzmir'e 100.000 Yunanlı göndermeyi teklif etmişti. Ancak bu durumu daha da karmaşık hale getirecekti. Yunanistan bu güce karşılık ne isteyecekti? İşgal edecekleri bölgelerden nasıl çıkarılacaklardı? Eğer Türklere karşı yenilirlerse (ki bu çok muhtemel) müttefikler onlara yardıma gitmeyecek miydi?"

"Bonar Law, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, İstanbul'un bütün riskler ortadan kalkana ve barış antlaşması imzalanana kadar müttefik işgalinde kalacağını söylemişti. Dahası barış antlaşması henüz yazılmamıştı ve müttefiklerin çıkar çatışmaları arasında bir uyum sağlamak da uzun sürecekti."

⁴⁸⁶ La Correspondencia de España, 19 Marzo 1920, s. 2; La Accion, 22 Marzo 1920, s. 2.

*Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan, Hasta Adam'ın mirasını paylaşmak istiyor ancak Anadolu'da yasal, silahlı, düzenli ve bir önderleri bulunan mirasçılar, bütün bu işlemleri reddediyor. Şok kaçınılmaz. Ve bunlar sadece Türkiye ile ilgili durumlar, Doğu'da da olağanüstü sürprizler olması da kaçınılmaz.*⁴⁸⁷"

Habere göre, İstanbul, Anadolu'daki direniş devam ettiği sürece müttefiklerin elinde kalacaktı. Ancak bu sırada Anadolu'daki milli hareket, bütün işgalleri reddedecek ve müttefiklere karşı koyacaktı. Bununla birlikte, Doğu'da Bolşevikler de ayrı bir tehdit unsuruydu. Bu nedenle de haberde, Doğu'da sürprizler yaşanabileceği ifade ediliyordu.

İstanbul'da işgalden sonra kesin olarak normalleşme sağlanmış ve işgalden dolayı herhangi bir olay yaşanmamıştı. Müttefik kuvvetler düzeni sağlamış ve halk gündelik hayatına geri dönmüştü. İşgal sırasında tutuklanan milliyetçi liderler de Malta'ya gönderilmişlerdi⁴⁸⁸. 24 Mart'ta İstanbul valisi Ali Said Paşa'nın da tutuklanmasına ilişkin emir verilmiştir⁴⁸⁹. 25 Mart'ta bazı milliyetçi mebusların müttefik polisleri tarafından tutuklanmasının ardından Osmanlı Mebusan Meclisi, tutuklamaların protesto edilmesine ilişkin bir önergeyi oynamış, parlamenter dokunulmazlığın ihlal edilmesi karşısında Meclis'in bir daha toplanmamasına ve Fransa, İngiltere ve Amerika'ya parlamenterlerin tutuklanmasına karşı bir protesto gönderilmesine karar vermiştir. Konuyla ilgili haberde, bu protestoya imza atan mebusların çoğunun Anadolu'ya giderek Mustafa Kemal'e katılmalarının beklendiği, Mustafa Kemal'in bir duyuru yayınlarak halkı sükûnete ve aklıselime davet ederek gayrimüslimlere karşı herhangi bir düşmanca harekete girişmemelerini tavsiye ettiği bildirilmiştir. Haberde ayrıca, milliyetçilerin aldıkları haraçlar nedeniyle Bursa'da ve Batı Anadolu'da anti-milliyetçi hareketin yayıldığı, milliyetçilere karşı halkın silahlanarak bir kısım milliyetçi kuvvetleri yok ettikleri, İstanbul Hükümetinin halen görevine devam ettiği ancak Sultan'ın defalarca Sadrazamı çağırmasının bir hükümet değişikliğinin yaklaştığı şeklinde yorumlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, barış antlaşmasını mevcut hükümetin imzalamasına kesin gözüyle bakıldığı yorumu da yapılmıştır⁴⁹⁰. İstanbul'da müttefik askerlerinin yaptıkları tutuklamalar, Osmanlı mebuslarının da Anadolu'daki

⁴⁸⁷ El Sol, 20 Marzo 1920, s. 7.

⁴⁸⁸ La Accion, 23 Marzo 1920, s. 3.

⁴⁸⁹ El Imparcial, 25 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 25 Marzo 1920, s. 6; La Correspondencia de España, 25 Marzo 1920, s. 2; La Epoca, 25 Marzo 1920, s. 1.

⁴⁹⁰ El Siglo Futuro, 26 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 26 Marzo 1920, s. 1.

harekete bakışlarını değiştirmiştir. Milli Mücadele, mebusların tutuklanmasının ardından daha da alevlenecekti.

Bununla birlikte, müttefik delegeler, İstanbul'da işgal öncesi yaşanan olayların müsebbibi olarak gördükleri kişileri tutuklamaya devam ediyorlardı. Bu çerçevede, 29 Mart'ta karışıklık çıkarmakla suçlanan 13 kişiyi daha tutuklamışlardı. Müttefiklerin emriyle, yabancı düşmanı yazar Süleyman Nazif Bey, *Tasfir-i Efkâr* gazetesinin başyazarı Velid Ebuzziya ve İstanbul meydan kumandanı Said Paşa da tutuklanmışlardı⁴⁹¹. Bu sırada, İstanbul Valisi Ali Said Paşa'ya, Bağdat valisine ve diğer bazı milliyetçilere para cezası verilmiştir⁴⁹². İşgal sırasında, İngilizlerin her olayı kendi ticari çıkarları doğrultusunda değerlendirmesi nedeniyle, İstanbul'da Fransız yanlısı bir ortam oluşmuştur⁴⁹³. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'un işgalini protestolarının sonucu olarak Sultan Mehmed Vahdeddin, yaşadığı müttefik baskısı sonucunda meclisi feshetmek zorunda kalmıştır. Konuyla ilgili 14 Nisan tarihli haberde, önceki gün ilan edilen bir irade ile Mebusan Meclisi'nin feshedildiği ve mebusların olay çıkarmadan iradeye riayet ettikleri bildirilmiştir⁴⁹⁴. İstanbul'un işgali, yapılan tutuklamalar ve meclisin kapatılması, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'yi güçlendiren faaliyetler olmuştur. Bununla birlikte, müttefikler de Anadolu'daki hareketten çekinmeye başlamış ve Türkiye ile barış meselesini bir an önce çözüme kavuşturabilmek için San Remo'da yeni bir konferans düzenlenmesine karar vermişlerdir.

2.4. San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)

Birinci Londra Konferansı'nda mevcut sorunların ortadan kaldırılmasına ilişkin bazı adımlar atıldıysa da özellikle Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasının maddeleri henüz tamamlanamamıştı. Bu nedenle 10 Nisan 1920'de konferans dağılmadan önce Müttefik Yüksek Konseyi'nin bir sonraki toplantısının San Remo'da toplanmasına karar verilmişti⁴⁹⁵. San Remo Konferansı'nın ilk oturumu, 18 Nisan 1920'de toplanmıştır. İngiltere Başbakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa Başbakanı Alexandre Millerand ve İtalya Başbakanı Francesco Saverio Nitti'nin

⁴⁹¹ El Sol, 30 Marzo 1920, s. 8.

⁴⁹² El Sol, 3 Abril 1920, s. 6.

⁴⁹³ El Pais, 2 Abril 1920, s. 2.

⁴⁹⁴ El Sol, 14 Abril 1920, s. 1.

⁴⁹⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, s. 145; Elif Çalışkan, *Sevr Antlaşması Görüşmeleri ve Kabulünün İstanbul ile Anadolu Basınındaki Yansımaları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 80-81.

katılımları ile toplanan⁴⁹⁶ konferansın amacı, Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan barış antlaşmasının şartlarının belirlenmesiydi. 26 Nisan'a kadar süren konferansta, müttefik devletlerin çıkarları doğrultusunda Türkiye'yle imzalanacak barış antlaşması şartlarının tespiti ve yazımı tamamlanmıştır. Daha sonra Sevr'de imzalanması nedeniyle bu isimle anılacak olan antlaşma, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Millet Meclisi'nin onaylamaması nedeniyle geçerli bir antlaşma olmayacaktı. Ancak buna rağmen Türkiye'ye koşulan şartlar göz önüne alındığında, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin nasıl büyük bir başarı elde ettiği görülebilecektir.

San Remo'da bir konferans toplanacağına ilişkin İspanyol basınında çıkan ilk haber 13 Nisan 1920 tarihli. "San Remo'da Barış Konferansı" başlıklı haberde, muhtemelen 19 Nisan'da San Remo Konferansı'nın açılacağı, konferansın başkanı Millerand'ın sabah saatlerinde İtalya Hükümeti temsilcilerini kabul ettiği ve konferansın detaylarının Londra'da geliştirildiği ifade edilmiştir. Habere göre, konferans, Türkiye ile barış antlaşması şartlarının belirlenmesiyle meşgul olacaktı. İstanbul sorununun yeniden müzakereye açılması beklenmiyordu. Ancak İzmir konusunun görüşülmesine kesin gözüyle bakılıyordu⁴⁹⁷. Millerand, 13 Nisan akşamı San Remo'ya doğru yola çıkmıştı. Kendisine Almanya ve Türkiye ile ilgili askeri konuların görüşülmesinde fikirlerine ihtiyaç duyulacak olan Mareşal Foch ve Dışişleri Bakanlığı halkla ilişkiler direktörü M. Berthelot eşlik ediyordu⁴⁹⁸. San Remo'da Nitti, Scialoja, Lloyd George, Lord Curzon, Millerand ve Berthelot'un bir araya gelmişlerdi ve ilk olarak Türkiye ile barış antlaşması sorununa ilişkin çalışmalar yapmayı kararlaştırmışlardı⁴⁹⁹. İspanyol basını konferansın 19 Nisan'da başlamasını bekliyordu ancak Türkiye'nin geleceği ve Türkiye ile barış konularının görüşüleceği konferans 18 Nisan'da açılışını yapmıştır.

San Remo'da ilk günden itibaren Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasının yazımına başlanmıştı. Antlaşma ile ilgili bilgi veren 18 Nisan tarihli haberde, antlaşma ile Türkiye'nin vatandaşlarının yarısından fazlasını kaybedeceği, savaş sırasında müttefiklere yardım eden 10 milyon Arap, Ermeni ve Yunanlının bağımsızlaştırılacağı ve Türkiye'ye kalan toprakların müttefiklerce sıkı bir şekilde denetleneceği bildirilmiştir. Antlaşma ile İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a verileceği, İstanbul ve

⁴⁹⁶ Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies*, VII/3, Yaz 2012, s. 961.

⁴⁹⁷ El Imparcial, 13 Abril 1920, s. 3; El Pais, 13 Abril 1920, s. 3; La Epoca, 13 Abril 1920, s. 1.

⁴⁹⁸ La Epoca, 14 Abril 1920, s. 3; Vida Maritima, 20 Abril 1920, s. 6.

⁴⁹⁹ La Epoca, 19 Abril 1920, s. 3; El Sol, 20 Abril 1920, s. 1.

boğazların uluslararası bir statüye sokulacağı, Türk hükümetinin İstanbul'da kalmaya devam edeceği de belirtilmiştir. Haberin devamında, Türkiye'nin komşuları arasındaki tek örgütlü devletin Yunanistan olduğu, askeri olarak da güçlü bir devlet olan Yunanistan'ın barış konferansları sırasında gerekli görüldüğü halde Türkiye'ye 100.000 asker gönderebileceğini ifade ettiği, aynı gücün Ermenistan'a ve Arabistan'a da kurulması gerektiği ifade edilmiştir⁵⁰⁰. Habere göre konferans açılır açılmaz, Türkiye ile barış antlaşmasının maddeleri de yazılmaya başlanmıştı. Haberde, Paris Barış Konferansı ve Londra Konferansı sırasında üzerinde uzlaşmış olan maddelerin antlaşmaya da eklendiğini görmekteyiz.

19 Nisan tarihli habere göre, San Remo Konferansı'ndaki en önemli sorun, Türkiye ile imzalanacak barış antlaşması ve müttefiklerin bu ülkedeki durumun bir an önce düzeltilmesine yönelik talebiydi. Küçük Asya ile ilgili meseleler de konferansta müzakere edilecekti. Haberde ayrıca, Amerika'nın konferansa bir nota göndererek, eski Türkiye'nin Suriye ve diğer bölgeleriyle ilgili görüşlerini ilettiği de belirtilmiştir⁵⁰¹. Aynı tarihli diğer bir haberde, San Remo Konferansı'nın üç temel konuyu çözüme kavuşturmak üzere toplandığı ve bu konuların Almanya'nın silahsızlandırılması, Rusya ile ilişkiler ve Türkiye ile barış antlaşması olduğu bildirilmiştir. Haberde, İstanbul'da ve Türkiye'nin diğer bölgelerindeki durumun geçici ve anormal olduğu ve İstanbul'un neredeyse mutlak güce sahip bir İngiliz generalin mandasında bulunduğu aktarılmıştır. Doğu Akdeniz'de ise çok sayıda müttefik askeri, Doğu'daki müttefik kuvvetler komutanı General Franchet d'Esperey'in kumandasında görev yapıyordu. Müttefiklerin artık Doğu'da gerçekleştirebileceği bir faaliyet olmadığı için bu ordunun terhis edilmesi bekleniyordu. Doğu'daki askerlerin geri çekilebilmesi için Türkiye ile barış antlaşması imzalanmasının gerekliliğinin vurgulandığı haberde, San Remo Konferansı'nda bu barış antlaşmasının ilk sözleşmelerinin ortaya çıkmasının beklendiği ifade edilmiştir⁵⁰². Özellikle Türkiye'den ayrılmasına karar verilen yerlerle ilgili kararların Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanması için bir barış antlaşması imzalanması gerekiyordu ve bu nedenle de artık gözler San Remo'dan gelecek haberlere çevrilmişti.

San Remo Konferansı'nda, Lloyd George'un bir süre önce diğer delegelere de aktardığı üzere, Türklerin İstanbul'dan atılmamasına, Osmanlı'nın en çok zulmettiği Ermenistan'la

⁵⁰⁰ El Sol, 18 Abril 1920, s. 7.

⁵⁰¹ El Siglo Futuro, 19 Abril 1920, s. 2; La Epoca, 19 Abril 1920, s. 3.

⁵⁰² La Correspondencia de España, 19 Abril 1920, s. 2.

Arabistan, Filistin, Suriye ve Mezopotamya'nın milli varlıklarının tanınmasına, Yunanistan'ın Helen kökenleri nedeniyle Asya'da İzmir ve Avrupa'da Trakya'yı elde etmesine ve boğazların uluslararasılaştırılarak büyük devletlerin denetimine sokulmasına ilişkin kararların alınması bekleniyordu⁵⁰³. Anadolu'da başlayan hareket ve Bolşeviklerin bu harekete yardım edeceğinin sinyallerini vermiş olması, müttefikleri Türkiye'den bir an önce koparabildiklerini koparmaya çalışmaya itmişti. Bu nedenle de savaş sırasında ve sonrasında verdikleri sözleri tutmak amacıyla harekete geçmişlerdi.

San Remo Konferansı'nda 20 Nisan'da politik yönüyle Türkiye sorunu ele alınacaktı ve Fransız Amiral Levasseur, İngiliz Amiral Beatty ve bazı müttefik donanma uzmanları, boğazlar sorunuyla ilgili konferansı bilgilendirecekti⁵⁰⁴. Konferans Yüksek Konseyi, 20 Nisan'da bir açıklama yaparak, Türkiye sorununun görüşülmesi için saat 11.00'de Devachan Villası'nda toplantı yaptıklarını, toplantıda, yazın komitesini dinlediklerini ve ardından halen beklemede olan bazı sorunları müzakere ettiklerini bildirmiştir. Bununla birlikte, Türk heyetinin 10 Mayıs'ta Paris'e çağrılacağı ve burada kendilerine barış antlaşması metninin teslim edileceği de deklare edilmiştir⁵⁰⁵. San Remo'da barış antlaşmasına son halinin verileceği ve ardından da hemen onay için Türkiye'ye teslim edileceği kararlaştırılmıştı.

Konferansın 20 Nisan tarihli oturumunda, Türkiye'nin Arap devletleriyle ilgili talebi reddedilmiş, Boğazların uluslararası hale getirilmesinin ardından İstanbul'da siyasi ve askeri denetimin sağlanması konusunda da müttefiklerin ortak hareket etmeleri konusunda uzlaşmıştır. Wilson'un konferansa Amerikan delegelerin katılmaması sebebiyle gönderdiği ve Türkiye ile imzalanacak barış antlaşması ile ilgili görüşlerini ifade ettiği nota da bu oturumda incelenmiştir. Ayrıca, önceki gün öğleden sonra Mareşal Foch, Wilson ve Badoglio'nun yaptıkları toplantıda, Türkiye'nin barış şartlarını kabul etmesi için gerekli görülen 300.000 kişilik ordunun oluşturulması konusunda fikir alışverişinde bulunulmuştur⁵⁰⁶. Müttefikler, artık Türkiye'nin farklı bölgelerinin işgali ve bu işgale karşı Anadolu'daki milliyetçi hareketin karşı koymasını engellemek için hazırlıklarına başlamışlardı.

⁵⁰³ El Heraldo de Madrid, 20 Abril 1920, s. 2.

⁵⁰⁴ El Heraldo de Madrid, 20 Abril 1920, s. 2.

⁵⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 20 Abril 1920, s. 2; El Sol, 20 Abril 1920, s. 1; La Accion, 20 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 20 Abril 1920, s. 2; La Epoca, 20 Abril 1920, s. 2.

⁵⁰⁶ El Siglo Futuro, 20 Abril 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 20 Abril 1920, s. 2.

Konferansın açılışına sadece İtalya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Yunanistan'ın katılmış, bununla birlikte Türkiye, Ermenistan, Ukrayna, Polonya, Finlandiya, Romanya, Asur, Dalmaçya ve İstria misyonları da San Remo'ya gelmişlerdi. Konuyla ilgili haberde, konferansın Türkiye ile imzalanacak barış antlaşması tartışmalarıyla başladığı ve İtalya'nın Türklerle işbirliği yapılması prensibini desteklediği de haberde aktarılmıştır. Haberin devamında, konferansta Türkiye ilgili olarak, Boğazların uluslararası hale getirilmesi ve Türk yöneticilerin müttefikler veya imparatorluktan ayrılan komşu devletler için bir tehlike yaratmasının engellenmesi amacıyla İstanbul'da müttefik birlikleri oluşturulması konularını kesin olarak karara bağladıkları belirtilmiştir. Müttefik kara ve deniz kuvveti uzmanları ise 21 Nisan 1920'de bir araya gelerek müttefiklerin askeri müdahalesinin ne şekilde yapılabileceğini müzakere edeceklerdi ⁵⁰⁷. Konferansta Türkiye ile yapılacak barışın finansal şartları da onaylanmıştı. Yeni Ermenistan devletinin sınırları ve hangi devletin himayesinde olacağı tespit edilmeye çalışılıyordu. Bu konuların ardından da Batum sorunu ve son olarak da Milletler Cemiyeti'nin Türkiye'deki etnik azınlıkların korunmasına ilişkin raporu görüşülmüştü ⁵⁰⁸. Müzakereler sırasında, Türkiye'nin Trabzon'da kalmasına, ancak Rize ve Batum arasındaki limanlarda müttefik birliklerinin konuşlandırılmasına karar verilmişti ⁵⁰⁹. Müttefikler, Paris ve Londra konferanslarının aksine oldukça hızlı bir şekilde karar almaya ve Türkiye ile barış şartlarını tespit etmeye başlamışlardı.

İstanbul konusunda ise Nitti, Millerand ve Lloyd George, Wilson'un Türklerin Avrupa'dan tamamen kovulmaları gerektiği fikrine rağmen, İstanbulun Türklerin elinde kalmasına karar vermişlerdi. Bununla birlikte, Türkler İstanbul'da sadece üç tabur polis kuvveti bulundurabilecek, müttefikler Gelibolu yarımadasını işgal ederek boğazlardaki bütün kaleleri yıkacaklar ve Anadolu'nun kıyı kesimlerinde istihkâmlar inşa etmelerine izin verilmeyecekti. Bu bilgileri aktaran haberde, müttefik donanma kuvvetlerinin Çanakkale boğazında devriye atacağı ve boğazlardan serbest geçişi sağlamakla birlikte İstanbul'daki denetime yardım edeceği, Foch tarafından kurulan bir komisyonun boğazların askeri işgalinin planlarını hazırlayacağı ve Türkiye'nin Avrupa sınırının

⁵⁰⁷ El Imparcial, 21 Abril 1920, s. 2; El Sol, 21 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 21 Abril 1920, s. 2; La Epoca, 21 Abril 1920, s. 2.

⁵⁰⁸ El Imparcial, 21 Abril 1920, s. 2; El Sol, 21 Abril 1920, s. 1; La Accion, 21 Abril 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 21 Abril 1920, s. 2; La Epoca, 21 Abril 1920, s. 2; El Globo, 22 Abril 1920, s. 1.

⁵⁰⁹ El Imparcial, 21 Abril 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 21 Abril 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 21 Abril 1920, s. 2.

önceki yılki konferansta kararlaştırıldığı gibi Midye-Enez hattı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Küçük Asya'daki sınırlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar da yapılıyordu. Ancak müttefik devletlerin nüfuz alanlarının sınırlarının belirlenmesi sorunu daha sonraya bırakılmıştı. Suriye ile Filistin'in geleceğiyle ilgili verilen tek karar, bu iki bölgenin Osmanlı egemenliğinde bırakılmamasıydı⁵¹⁰. Alınan kararlara göre İstanbul Türklerin elinde kalmakla beraber bu ikamet oldukça güç şartlar ve sınırlandırmalar altında olacaktı. Konferansta artık Anadolu'daki sınırlar da müzakere edilmeye başlamış ve işgal edilecek bölgeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

21 Nisan tarihli habere göre, Türkiye ile barışın temellerinden biri de bir kontrol komisyonu oluşturulmasıydı. Bu komisyon Fransız, İngiliz ve İtalyan hükümetlerinin üyelerinden müteşekkil olacak, başkanlığı üyeler arasında dönüşümlü olarak gerçekleştirilecek ve komisyon eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak kurulan yeni devletlerin finansal sistemlerini de belirleyecekti. Konferansta, Milletler Cemiyeti'nin Ermenistan'ın himayesinin küçük ve tarafsız bir devlete verilmesi teklifi müzakere edilmekteydi. Yeni kurulacak devletlerin arasına Batum da eklenmişti. Ancak Batum devleti Trabzon'u içermeyecekti⁵¹¹. Toplantıya Nitti, Scialoja, Millerand, Berthelot, Lloyd George, Lord Curzon Matsui, Venizelos, Mareşal Wilson, General Badoglio, Amiral Acton, Kumandan Sosumi, General Weygand, General Cavalry, General Sacaville ve Albay Tavoularid katılmıştı⁵¹². Konferansta, Venizelos da dinlenmiş ve ardından Ermenistan sorunu müzakere edilmişti⁵¹³. Yüksek Konsey, Türkiye'den ayrılacak topraklar üzerinde anlaşmışlardı ve 21 Nisan'da bu konuyu karara bağlamak üzere yeniden toplanacaklardı. Yüksek Konsey, Ermenistan'ın himayesi teklifini Başkan Wilson'a tekrar sormaya da karar vermişti⁵¹⁴. Ermenistan ve Batum devletleri, Türklerle Bolşevikler arasına bir Milletler Cemiyeti veya ABD seddi çekmek amacıyla kurulacaklardı. Böylece Bolşevikler, Türk Milli Mücadelesine müdahale ve yardım yapamayacak ve bu hareket Anadolu'ya sevk edilecek müttefik birlikleri tarafından bastırılacaktı.

⁵¹⁰ El Sol, 21 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 21 Abril 1920, s. 2; La Epoca, 21 Abril 1920, s. 2; El Globo, 22 Abril 1920, s. 1; El Globo, 22 Abril 1920, s. 1.

⁵¹¹ La Correspondencia de España, 21 Abril 1920, s. 2.

⁵¹² La Correspondencia de España, 21 Abril 1920, s. 2.

⁵¹³ El Sol, 21 Abril 1920, s. 1; La Accion, 21 Abril 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 21 Abril 1920, s. 2; La Libertad, 21 Abril 1920, s. 1; El Globo, 22 Abril 1920, s. 1.

⁵¹⁴ La Correspondencia de España, 21 Abril 1920, s. 2.

21 Nisan 1920'de, konferansın asker ve donanma uzmanlarının katılımıyla yaptığı toplantıda alınan kararlar aktarılmıştır. Buna göre, Yunanistan, İstanbul ve çevresi dışında Türkiye'nin bütün Avrupa topraklarını alacaktı. İngiltere, Bağdat demiryolunun Türkiye'deki bölümlerini sömürme hakkı elde edecekti. Fransa, İtalya ve Yunanistan, bu demiryollarında özel haklara sahip olacaklar ancak genel yönetim İngilizlerde olacaktı. Hollanda'nın Ermenistan'ın himayesini kabul etmemesi durumunda aynı teklif Norveç'e yapılacaktı ⁵¹⁵. Ermenistan'ın himayesi teklifini Avrupa'da hiçbir ülkenin kabul etmemesi durumunda bu himaye Kanada'ya teklif edilecekti. Kanada ile birlikte İspanya'nın da ismi geçmekteydi. Ancak habere göre, bu teklifin İspanya'ya yapılması beklenmiyordu. Teklifin kendilerine yapılması durumunda İspanya, ne siyasi ne de ekonomik bir faydasını görmeyeceği bir görevi zorla kabul etmek durumunda kalacaktı. Bunun yerine İspanya'nın adının Boğazlar için Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulacak olan uluslararası komisyonda bulunması gerekiyordu ⁵¹⁶. İspanya Hükümeti, savaş sırasında veya sonrasında Türklere karşı bir işbirliği içerisine hiç girmemişti. Bu nedenle de kendilerine Ermenistan'ın himayesinin teklif edilmesi beklenmiyordu. Bununla birlikte, İspanyol basınında da Osmanlı mirasından pay alınacaksa işe yarayacak bir bölgeden alınması anlayışının olduğu görülmektedir.

Mareşal Foch, Mareşal Wilson ve İtalya Genel Kurmay Başkanı Badoglio, 21 Nisan'daki toplantılarında, Türkiye'de 24 müttefik askeri bölüğüne ihtiyaç duyulacağını tespit etmişlerdi. Venizelos'un Türkiye'ye 100.000 asker gönderme teklifi göz önüne alındığında, müttefiklerin Konya, Bursa ve Erzurum'un işgali için az miktarda birlik göndermeleri yeterli olacaktı. Türkiye ile ilgili askeri meselelerin ve silahların sınırlandırılması konusunun da görüşüldüğü komisyonda, Amiral David Beatty, boğazların güvenliğinin sağlanması için müttefik polislerden donanma kuvvetleri oluşturulmasını teklif etmiştir. Kürdistan konusunda ise Ermenistan devletinin oluşturulması konusunda yaşanan büyük sorunlar nedeniyle öncelikle bölgeye bir İngiliz-Fransız-İtalyan komisyonu gönderilerek yeni bir devlet kurma projesinin gerçekleşme imkânı olup olmadığının araştırılmasına karar verilmiş ve bu sorun ertelenmiştir. Kilikya ve Suriye'nin geleceği konusunda ise İngiltere ile Fransa

⁵¹⁵ El Siglo Futuro, 22 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 22 Abril 1920, s. 2; El Globo, 23 Abril 1920, s. 2; El Pais, 23 Abril 1920, s. 3; La Correspondencia Militar, 23 Abril 1920, s. 2; El Imparcial, 23 Abril 1920, s. 1.

⁵¹⁶ La Correspondencia de España, 22 Abril 1920, s. 2.

arasındaki müzakerelerin sona ermesi bekleniyordu⁵¹⁷. Kürdistan meselesinde temkinli yaklaşılmasının nedenlerinden biri de bölgede milliyetçi hareketin güçlenmiş olmasıydı. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde böyle bir faaliyet içerisine girilmesi durumunda yeni bir savaş da göze alınmalıydı. Bununla birlikte, Anadolu'da gerçekleştirilecek olan işgal sırasında Yunan askerlerinin kullanılmasına da bu oturumda karar verilmiştir.

22 Nisan tarihli haberde, Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasının büyük ölçüde tamamlandığı ve geriye sadece uzmanların belirleyeceği detayların incelenmesinin kaldığı bildirilmiştir. Antlaşmanın tamamlanan kısmına göre, Türkiye'nin Avrupa toprakları çok küçük bir parça olarak kalacak ve sınırları Çatalca'dan geçecek; Türkiye'nin Asya toprakları Anadolu'dan fazla olmayacak; Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Ermenistan belirlenmiş sınırlarıyla eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacaktı. Ayrıştırılmış topraklarla ilgili henüz herhangi bir karar alınmamıştı. Türk ordusu, İstanbul'daki polis ve Anadolu'daki jandarma birlikleri dâhil 50.000 kişiyi aşmayacaktı. Bu rakamın 30.000'e düşürülme ihtimali de vardı. Türkiye'nin donanması bulunmayacak ve sadece birkaç kıyı gemisi bulundurabilecekti. Türklerin uçak sahibi olmaları da yasaklanacaktı. Himayesini hiçbir devletin üstlenmek istemediği Kürdistan'ın bağımsızlığı gerçekleştirilebilir değildi. İzmir sorunu halen çözümlenememişti. Venizelos bu şehri ve çevresini Yunanistan'a katmak istiyordu. Delegeler ise Venizelos'un bu isteğine itiraz ediyordu. Askeri uzmanlar, Foch'un belirttiği üzere, bunun müttefiklerin Türkiye'ye 300.000 asker göndermesi anlamına geldiğini ileri sürüyorlardı. Bu nedenle, Venizelos'a İzmir'in Türkiye'nin egemenliğinde kalması, buna karşılık Yunanistan'a İzmir limanında denetim hakkıyla birlikte Edirne ve Trakya'nın teklif edilmekteydi. Yüksek Konsey, Türkiye ile barış antlaşmasının uygulanması için Foch'un asker sayısı olarak belirlediği 300.000 rakamını abartılı bularak, 200.000 askerinin bu iş için yeterli olacağına da karar vermiştir⁵¹⁸. Türklerin Anadolu'da küçük bir devlet içerisinde ordusuz ve dışa bağımlı bir şekilde yaşamaları için gerekli olan hemen hemen bütün kararlar alınmıştı. Sadece İzmir'in durumu belirsizliğini koruyordu. Ancak o konuda da Türklerin aleyhine bir sonuç çıkacağı

⁵¹⁷ El Siglo Futuro, 22 Abril 1920, s. 3; El Globo, 23 Abril 1920, s. 2; El Pais, 23 Abril 1920, s. 3; La Correspondencia Militar, 23 Abril 1920, s. 2; La Accion, 23 Abril 1920, s. 6; El Imparcial, 23 Abril 1920, s. 1.

⁵¹⁸ El Sol, 22 Abril 1920, s. 7; La Epoca, 22 Abril 1920, s. 1; El Globo, 23 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 23 Abril 1920, s. 2.

açıktı. Nitekim müttefikler işgal sırasında Yunan askerlerini kullanmak istiyordu ve bu nedenle de onların taleplerini karşılamak durumunda kalacaktı.

Yüksek Konsey'in yeni Türk İmparatorluğu'nun sınırlarını belirlemişti. Ancak imparatorluktan ayrılmasına karar verilen bölgeleri paylaşmakla uğraşmamışlardı. Alınan kararlara göre, 10 Mayıs'ta antlaşmanın teslim edileceği Türk heyeti, Türk devletinin yeni sınırlarını tanıyacak ve Fransız, İtalyan ve İngiliz nüfuz bölgeleriyle ilgili alınan kararlara rıza gösterecekti. Batum bağımsız bir devlet olacaktı. Ermenistan'ın himayesi ile ilgili yazışmalar ise halen devam etmekteydi⁵¹⁹. Amaç bir an önce Türklerden koparılacak yerlerin tespit edilmesi ve bu bölgedeki Türk varlığına son verilmesiydi. Ancak Türkiye'den ayrılacak toprakların geleceği belirsizliğini korumaya devam etmekteydi.

Konferansın 22 Nisan tarihli oturumlarında, Türkiye ile barışın ayrıntıları belirlemeye devam etmiştir. Konferansın son toplantısını 23 Nisan'da yapacağı düşünülmekteydi. Konuyla ilgili haberde, konferansta Başkan Wilson'un da fikirleri dikkate alınarak İzmir sorununun hemen çözülmeyeceğine ve birkaç yıl içerisinde yapılacak olan referandumla İzmir'in geleceğine karar verileceği belirtilmiştir. Konferansta, Türk hükümetinin farklı inanç ve dinlere saygı göstermesine, Müslüman egemenliği altında acı çeken etnik azınlıkların talep ve isteklerinin İstanbul'da oluşturulacak Milletler Cemiyeti temsilciliği tarafından kabul edilmesine, tarafsızlık karşısı her hareketin antlaşmanın ihlali olarak sayılamamasına ve böyle bir durumda Türkiye'ye askeri olarak müdahale edilmesine karar verilmiştir⁵²⁰. Konferans sırasında Türkiye sorunda İngiliz çözümünün zafer kazandığını belirten 23 Nisan 1920 tarihli haberde bu çözümün içeriği şöyle aktarılmıştır:

"Çanakkale Boğazı'na tamamen İngiltere hükmedecek. Boğaziçi ve Haliç'te yetki sahibi olarak büyük güçlerden müteşekkil iki komisyon kurulacak. Müttefik ordu ve donanma komisyonu, boğazları denetleyecek ve barış ve savaş dönemlerinde serbest geçişi garanti edecek. Bu anlaşmanın gerçekleşmesini sağlamakla görevli donanma kuvveti, İngiltere'nin komutasında olacak ve kara kuvvetleri ise geçici olarak Fransızların kumandasında olacak. Büyük Britanya, Batum'daki işgalini sürdürecektir." Haberde ayrıca, konseyin Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın sınırlarını belirlediği,

⁵¹⁹ El Sol, 22 Abril 1920, s. 7; La Accion, 22 Abril 1920, s. 2.

⁵²⁰ El Heraldo de Madrid, 23 Abril 1920, s. 2.

Fransızların Türkiye'deki çıkarlarıyla ilgili tartışmanın devam ettiği ve henüz bu konuda bir karar alınmadığı da ifade edilmiştir⁵²¹.

22 Nisan tarihli toplantı, Vachani Villasında yapılmıştı. Toplantıda, Türkiye'de oluşturulacak olan kara, deniz ve hava kuvveti komisyonlarının hangi yetkilere sahip olacağının ve bu komisyonlarla ilgili antlaşmaya yazılacak olan iki maddenin ne şekilde yazılması gerektiğinin tartışıldığı belirtilmiştir. Toplantıda ayrıca, Kürdistan meselesinin düzenlendiği de aktarılmıştır⁵²². Ertesi günkü müzakerelerde ise Yüksek Konsey, Erzurum ve Ermenistan'la ilgili kararını vermiş ve Boğazlar için belirlenen uluslararası komisyonu aynı zamanda Türkiye'nin denetimiyle de görevlendirmiştir. Rusların Batum'a doğru ilerlemeleri üzerine, diğer delegelerin şehrin boşaltılması talebine Fransız ve İngiliz delegeleri karşı çıkmış ve Batum halkının İngiliz, İtalyan ve Fransız birlikleri tarafından savunulmasına karar verilmiştir⁵²³. Boğazların denetimi için görevlendirilecek komisyon, Fransa, İngiltere ve İtalya tarafından mutlak eşitlikle ortak olarak yönetilecekti. Kürdistan sorununu çalışmak üzere özel bir komisyon oluşturulmuş ve Osmanlı'nın borçları ile ilgili olarak büyük güçlerin ortak denetimi altında bir finansal komisyon kurulmuştur⁵²⁴. Toplantıda Ermenistan'ın himaye edilmeyen bağımsız bir devlet olmasına ve İzmir'in Türk egemenliğinde kalmasına ancak Yunanlılar tarafından idare edilmesine de karar verilmiştir. Habere göre, Türkiye ile barış antlaşması tamamlanmıştı ve şartlar 10 Mayıs'ta Türk heyetine Paris'te sunulacaktı⁵²⁵. Bolşevikler, Batum'la ilgili müzakerelerin yapıldığı süreçte bölgeye ilerlemeye başlamışlardı. Müttefikler, Batum'u korumak için savaşı bile göze almaya karar vermişlerdi. Bununla birlikte, boğazlar komisyonuna Türkiye'nin de denetiminin verilmesi, kalan topraklarda kurulacak yeni Türk devletinin bağımsızlığının da tehdit altında olduğunu göstermektedir.

Konferansın 23 Nisan 1920 tarihli oturumunda, Ermenistan Kafkasya'sındaki Türk vilayetlerinin durumu da düzenlenmiş, bu bölgede artık bağımsız bir devlet kurulmasına ve Erzincan'ın kaybına karşılık Rize ve Artvin limanlarının tazmin edilmesine karar verilmiştir. İzmir'deki geçici rejimle ilgili olarak, şehrin Türk egemenliğine bırakıldığı,

⁵²¹ El Sol, 23 Abril 1920, s. 1; Vida Maritima, 30 Abril 1920, s. 6.

⁵²² La Correspondencia de España, 23 Abril 1920, s. 2.

⁵²³ El Heraldo de Madrid, 24 Abril 1920, s. 2; El Pais, 24 Abril 1920, s. 2; La Accion, 24 Abril 1920, s. 2; Vida Maritima, 30 Abril 1920, s. 6.

⁵²⁴ El Heraldo de Madrid, 24 Abril 1920, s. 2; El Pais, 24 Abril 1920, s. 2; La Accion, 24 Abril 1920, s. 2.

⁵²⁵ El Sol, 24 Abril 1920, s. 7.

şehirde orantılı temsilcilik ilkesinde legal bir meclis olacağı, şehrin limanının uluslararasılaştırılacağı, Yunanistan'ın 1 Aralık 1914'te hesaplanan borçtan payına düşeni alacağı ve ayrıca İzmir meclisinin iki yıl sonra, Yunanistan'a bağlanma kararı alabileceği bildirilmiştir⁵²⁶. İstanbul ve boğazların ardından şimdi de İzmir limanı uluslararası hale getirilecekti. Zaten birkaç yıl içerisinde bir halk oylaması ile Yunanistan'a bağlanacağı öngörülüyordu.

25 Nisan tarihli bir haberde, San Remo Konferansı'nın aldığı kararlar değerlendirilmektedir. Buna göre, İngiltere, Osmanlı davasını kazanmıştı. Boğazların özgürleştirilmesi ve uluslararasılaştırılması görüntüsü altında, Boğaziçi ve Çanakkale'ye hâkim olacaktı. Komisyonları İstanbul'a gönderildi. Ajanları, Sultan'ın yetkilerini paylaşacak, nazırlar atayıp görevden alabilecek ve General Milne, Doğu'daki en büyük müttefik generali olacaktı. İngiltere Haliç'e konuşlanırken, Fransa'ya Mustafa Kemal Paşa'nın kendi hükümetini kurduğu ve kavgacı bir ev sahibi olduğu tehlikeli Asya Türkiye'si hediye ediliyordu. İtalya, önceden Anadolu'da barışın sağlanması için 300.000 asker gerekli diyordu. Şimdi ise Mareşal Foch, 20 bölüğün yeteceğini iddia ediyor. Yunanistan, Küçük Asya'daki 100.000 askerini teklif ediyordu peki kalan 200.000 askeri kim karşılayacaktı? Foch bu soruyu sorduğunda, müttefik hükümetlerinin başkanları sadece bakmış ve cevap verememişlerdi. Nitti ve Lloyd George, kısık bir sesle işgali Fransa'nın organize etmek zorunda olduğunu belirtmişler ve Millerand ise ülkesinin mevcut imkânlarıyla hasta bir şirket durumunda olduğuna işaret etmiştir⁵²⁷. Haberde ilk kez Ankara Hükümeti'nden bahsedilmektedir. İstanbul'daki hükümet mutlak bir baskı altında olacağı için Mustafa Kemal kendi hükümetini kurmak zorunda kalmıştı. Habere göre, müttefiklerin sözü edilen işgaller için gerekli 200.000 kişilik orduyu bölgeye yönlendirmeleri de mümkün görülmemekteydi.

Konferansın 24 Nisan'daki oturumlarında, halkı Ermeni ve Türklerden oluşan Erzurum'la ilgili kesin düzenlemenin henüz yapılmamıştı. Bu konuda müzakerelerin devam ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletlerin sınırları, doğrudan ilişkili devletler tarafından Türkiye ile antlaşma onaylandıktan itibaren 6 ay içerisinde tespit edilecek ve bu sınırlar Yüksek Konsey tarafından onaylanmadan yürürlüğe girmeyecekti. Ayrıca, azınlıkların korunması ve ticari rejimle ilgili özel bir konvansiyon

⁵²⁶ La Correspondencia de España, 24 Abril 1920, s. 2.

⁵²⁷ El Imparcial, 25 Abril 1920, s. 1.

da yapılacaktı⁵²⁸. San Remo Konferansı'nda Türkiye ile ilgili müzakerelere İngiltere ile İtalya'nın hükmediyordu. Bu çerçevede Türkiye ile kararlar büyük ölçüde Lloyd George ile Nitti'nin anlaşmasıyla veriliyor ve Fransa ise mücadele ruhunu göstermeyerek İngiliz ve İtalyan hükümet başkanlarının kararları ile uzlaşmış görünüyordu⁵²⁹. İspanyol basını da Fransa'nın arka plana itildiğinin farkındaydı. İngiltere, özellikle Suriye ve Filistin konularında çıkar çatışması içerisinde olduğu Fransa ile uzlaşarak karar almak yerine daha pasif durumdaki İtalya'ya kendini önemli hissettirerek onu yanına çekmiş ve iki devletin aldıkları kararları, aslında İngiltere'nin aldığı kararları, Fransa da onaylamak zorunda kalmıştır.

Konferans, 26 Nisan 1920 tarihinde saat beşte son oturumunu yapmış ve Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasını kesin olarak onaylamıştır⁵³⁰. Konferansın dağılmasının ardından, 27 Nisan tarihinde yayımlanan bir haberde, San Remo'dan alınan bilgilere göre, Türkiye'nin Anadolu'da 25.000 kişilik bir ordu bulundurabileceğine, İstanbul'da Sultan'ın şeref kıtası dışında Türk askeri bulunamayacağına, İstanbul'un büyük ölçüde muzaffer devlet temsilcilerinden oluşan uluslararası bir misyon tarafından yönetilmesine ve İstanbul'da düzeni sağlayacak olan polis gücünün idaresinin İtalya, Fransa ve İngiltere arasında dönüşümlü olarak yürütülmesine karar verildiği bildirilmiştir. Ayrıca, İngiltere'nin bu antlaşma ile Filistin ve Mezopotamya'da kalacağı, Çanakkale'yi, Bağdat demiryolunu, Batum limanını ve aynı zamanda da Hicaz Kralı'nın oluşturacağı Arap İmparatorluğu'nun himayesini elde edeceği belirtilmiştir⁵³¹.

Millerand'ın konferansın tamamlanmasının ardından Yüksek Konseyin Türkiye ile barış antlaşmasını tamamladıklarını, Türklerin İstanbul'da kalmaya devam edeceklerini, Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerde, azınlıkların haklarına saygı gösterilmesi için önlemler alınacağını ve İngiltere'nin Mezopotamya ve Filistin, Fransa'nın da Suriye'yi himaye edeceğini açıklamıştır⁵³². İtalya açısından San Remo Konferansı'nın değerlendirildiği 30 Nisan tarihli haberde, İtalya'nın İstanbul ve Küçük Asya'daki kazanımlarından fazlasını elde etmesinin mümkün olmadığı, Yunanlıların ise Londra

⁵²⁸ El Sol, 25 Abril 1920, s. 9; La Correspondencia de España, 26 Abril 1920, s. 2; Vida Maritima, 30 Abril 1920, s. 5.

⁵²⁹ La Libertad, 25 Abril 1920, s. 1.

⁵³⁰ El Imparcial, 27 Abril 1920, s. 1; El Sol, 27 Abril 1920, s. 9; El Globo, 28 Abril 1920, s. 1.

⁵³¹ El Sol, 27 Abril 1920, s. 8.

⁵³² El Globo, 29 Abril 1920, s. 1; El Imparcial, 29 Abril 1920, s. 2.

Konferansı'ndaki kazanımlarının onaylandığı ifade edilmiştir⁵³³. San Remo'nun kazananlarından biri açıkça Venizelos ve Yunanistan olmuştu.

Nitekim Venizelos, Atina'ya döndüğünde bakanlar, yöneticiler, kurumlar ve yoğun bir kalabalık tarafından coşku ile karşılanmıştır. Venizelos'un Anayasa Meydanı'nda yaptığı konuşmayı binlerce kişinin dinlemiştir. Venizelos, konuşmasında, San Remo Konferansı'nda kesin olarak alınan kararlara göre, barış antlaşması şartlarının resmi olarak Türkiye ile görüşülmesine gerek olmadığını deklare etmiştir. Haberin devamında Trakya ve Küçük Asya ile ilişkili son toplantıda açıklanan kararların bugün onaylandığı belirtilmiştir. Ayrıca konferansta bu bölgelerle ilişkili tüm sorunların kesin bir şekilde düzenlendiği eklenmiştir. Gelecekte güçlü ve zengin bir devlet olarak doğunun uygarlaşma merkezi olacak olan Yunanistan'ın, gerekli tüm barış faktörlerini sağlayacak, güçlü bir ekonomi ve tam bir olgunlukla Dünya Savaşı'ndan çıktığı belirtilmiştir⁵³⁴. Venizelos'un açıklamalarına göre Türkiye ile müzakere edilmesine bile gerek duyulmayan antlaşma maddelerinin Türk Hükümeti'ne dikte edilerek onaylatılacağı anlaşılmaktadır.

8 Mayıs tarihli bir haberde konferansın bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Haberde, San Remo'da karmaşık Türkiye sorununun kâğıt üzerinde çözümlendiği, bu çözümün Türk İmparatorluğu'nun parçalanması olduğu ve Sultan'ın yetkisiz ve dekoratif bir kişilik olarak İstanbul'da kalmaya devam edeceği belirtilmiştir. Haberde, San Remo'da İstanbul, Trakya, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin üzerine tartışmalar olmasına rağmen bunların kamuoyuyla paylaşılmadığı, pek çok bölgenin İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında paylaşıldığı ifade edilmiştir. Manda formülüyle gerçekleştirilecek bu paylaşıma göre, Fransa'ya Suriye mandası, İngiltere'ye Mezopotamya ve Filistin mandası, İtalyanlara Adana bölgesi ve Yunanlılara da Çatalca hattına kadar genişleme hakkı verilmişti. Geriye bir tek Ermenistan meselesi kalmıştı. Lloyd George, İngiltere'nin Ermenistan'ın korunmasını sağlayamayacağını bildirmişti. Ona göre, İngiltere'nin kazançları, Filistin, Mezopotamya, Batum ve Bakü limanları aracılığıyla Kafkasların kontrolü, Türkiye'deki Bağdat demiryolu hattı, Çanakkale Boğazı'nın kontrolü, Mısır egemenliğindeki Süveyş Kanalı üzerinde geniş haklar ve Arabistan'daki Hicaz kralının korunması olacaktı. Ermenistan'ın hamiliğini Amerika'nın üstlenmesinden başka çare kalmamıştı. Görüldüğü üzere San Remo'da çok iş yapılmıştı

⁵³³ El Imparcial, 30 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 30 Abril 1920, s. 3.

⁵³⁴ La Correspondencia de España. 4 Mayo 1920, s. 6.

ve Lloyd George oldukça tatmin olmuş görünüyordu⁵³⁵. San Remo Konferansı'nın dağılmasının ardından antlaşmanın kendilerine teslim edilmesi için Türkiye'den Paris Konferansı'na temsilci göndermeleri istenmiştir.

2.5. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920)

San Remo Konferansı sona erdiğinde, müttefikler Osmanlı Devleti'ne sunulacak olan barış antlaşması metnini tamamlamışlardı⁵³⁶. San Remo Konferansı'nda Türkiye ile müttefikler arasında imzalanacak olan barış antlaşmasının maddeleri hazırlanmış ve konferans dağılmadan önce Türkiye'den antlaşmanın teslimi için Paris'e bir heyet göndermesi istenmişti. Osmanlı Hükümeti adına Paris'e gönderilen Türk heyeti başkanı eski sadrazam Tevfik Paşa, 11 Mayıs 1920 tarihinde ağır koşullar içeren antlaşma metnini teslim almıştır⁵³⁷. Barış antlaşmasının Türk Heyeti'ne tesliminden itibaren, İspanyol gazeteleri hem onay ve imza süreci ile ilgili hem de antlaşmanın içeriği ile ilgili yoğun bir haber trafiğine girmişlerdir.

2.5.1. Barış Antlaşması Taslağının Türk Heyetine Teslimi (11 Mayıs 1920)

San Remo Konferansı'nın Türkiye'den heyet gönderilmesini istemesinin ardından 29 Nisan 1920'da yayımlanan bir habere göre, Türk Hükümeti, Paris'e gidecek olan heyeti belirlemişti. Buna göre, Türkiye'yi temsilen eski sadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığında Paris'e gidecek olan barış heyetinde, Dâhiliye Nazırı Reşid Bey, Harbiye Nazırı Mahmud Muhtar, Maarif Nazırı Fahreddin Bey ve Cemal Paşa bulunacak ve her nazırın uzman niteliğinde yüksek memurları da heyete dâhil olacaktı. Heyette birkaç da sekreter görev alacaktı⁵³⁸. 4 Mayıs tarihli "Türkiye ve Müttefikler" başlıklı habere göre, barış konferansının açılış töreninde Türkiye'yi iki heyet temsil edecekti. Bunlardan ilki Türk Hükümeti tarafından görevlendirilmiş ve bu heyet özel bir trenle Fransa'ya doğru yola çıkmıştı. Heyet, 5 kişi ve beraberindekilerden oluşmaktaydı. İkinci heyet ise Anadolu'nun sahibi olan "Milliyetçi Parti" tarafından görevlendirilmişti. Heyet, İstanbul'a ulaşmış ve Paris'e doğru yola çıkmıştı. İkinci heyet, Türk halkının büyük

⁵³⁵ España, 8 Mayo 1920, s. 7.

⁵³⁶ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 126; Antlaşmanın tam metni için bkz. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, s. 525-691; İbrahim Sadi Öztürk, *Türklüğün İdam Fermanı Sevr Antlaşması*, Fark yayınları, Ankara, 2007, s. 23-264.

⁵³⁷ Temuçin Faik Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58, Bahar 2016, s. 24-25; Yaşar Özüçetin, Nermin Ataş, "Meclis Celse Zabıtlarında Sevr Muahedesine Karşı Tepki ve Yorumlar", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/2, 2015, s. 44.

⁵³⁸ El Imparcial, 29 Abril 1920, s. 2.

çoğunluğunu temsil etmekteydi. San Remo'da benimsenen antlaşma, Londra'da üzerinde uzlaşılandan farklıydı. Daha diplomatik bir dille ve Türkiye lehine düzenlemelerle yeniden yazılmış gibi görünüyordu. Yine de milliyetçilerin eski metne karşı çıktıkları gibi bu yeni metne de karşı çıkmalarına kesin gözüyle bakılıyordu⁵³⁹. Artık Anadolu'ya hâkim olan Ankara Hükümeti de müttefikler tarafından ciddiye alınmaya başlamış ve Paris'e bu hükümetin temsilcileri de davet edilmişti. Bununla birlikte, Ankara temsilcilerinin barış antlaşması şartlarını kabul etmeleri beklenmiyordu.

Türk delegeler, 5 Mayıs'ta Versailles'a ulaşmış ve Reservoirs Otel'i'ne yerleşmişlerdi. Türkiye ile imzalanacak barış antlaşması tamamlanmasına rağmen, açılış töreninin en erken ayın 10'unda gerçekleşmesi bekleniyor ve bu tarihin Dışişleri Bakanlığı tarafından doğrulanması bekleniyordu⁵⁴⁰. Paris'e varan Türk heyette, eski sadrazam Tevfik Paşa, Dâhiliye Nazırı Reşid Bey, Maarif Nazırı Fahreddin Bey, Umur-ı Nafia Nazırı Cemal Paşa, eski Berlin elçisi ve kısa süre önce Lozan'da Türkiye temsilcisi olan Harbiye Nazırı General Mahmud Muhtar bulunmaktaydı. Habere göre, Türk heyeti, Alman temsilcilerle aynı otelde ve aynı odalarda kalacaklardı⁵⁴¹. 6 Mayıs tarihinde, barış antlaşması açılış töreninin ayın 11'inde Dışişleri Bakanlığı'nın Aynalar Salonu'nda gerçekleşeceği açıklanmıştır. Türk heyetin yetkilerinin onaylanması için ise henüz herhangi bir tarih belirlenmemiştir⁵⁴². Türkiye ile barış antlaşması, Türk heyetine 11 Mayıs Salı günü öğleden sonra saat 4'te herhangi bir tören olmaksızın teslim edilecekti⁵⁴³. Türk heyeti Paris'e erken ulaşmış olsa da yine de daha önceden belirtilen tarihe uygun hareket edilmişti. Geçen bu sürede, müttefiklerin antlaşmayı son kez gözden geçirmiş olmaları muhtemeldir.

Önceden ilan edildiği gibi 11 Mayıs 1920 günü öğleden sonra saat 4'te Türk heyeti, Dışişleri Bakanlığı'nın Aynalı Salonu'nda kabul edilmiş ve kendilerine barış antlaşması projesi teslim edilmiştir. Törende Millerand'ın başkanlığında müttefiklerin ve ilişkili devletlerin temsilcilerinin yer aldığı belirtilmiştir. Osmanlı heyeti başkanı Tevfik Paşa'nın ayrı bir masada oturduğu ve kendisine Reşid Bey, Hayreddin Bey ve

⁵³⁹ El Sol, 4 Mayo 1920, s. 7.

⁵⁴⁰ El Siglo Futuro, 6 Mayo 1920, s. 3. Aynı tarihli diğer bir haberde, barış antlaşmasının "neredeyse" tamamlandığı, açılış töreninin ayın 10 veya 11'inde gerçekleşeceği ve açılışın Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleşeceği bildirilmiştir. Bkz: La Correspondencia de España, 6 Mayo 1920, s. 2.

⁵⁴¹ La Accion, 6 Mayo 1920, s. 3.

⁵⁴² La Correspondencia de España, 7 Mayo 1920, s. 2.

⁵⁴³ La Correspondencia de España, 8 Mayo 1920, s. 2; El Siglo Futuro, 8 Mayo 1920, s. 3; El Sol, 10 Mayo 1920, s. 3.

Cemil Paşa'nın eşlik ettiği belirtilmiştir. Millerand, merasimde Osmanlı heyetine hitaben, müttefiklerin Osmanlı tarafından kabul edilmesi istenen şartları bildirmek için kendisini görevlendirdiklerini, kendilerine sunulan projeye cevap vermek için bir ay sürelerinin olduğunu, Türk tarafının kendi gözlemlerini içeren her türlü belgeyi zevkle kabul edeceklerini bildirmiştir. Millerand konuşmasında, Türkiye'nin bazı devletlerin baskısıyla müttefiklerin karşısında savaşa dâhil olduğunu ve bu nedenle de savaşın uzadığını, müttefiklerin Boğazlara bağımsızlık vermelerine rağmen, Sultan'ın İstanbul'da kalmasına izin verdiklerini ve müttefiklerin adil bir barış antlaşması hazırladıklarını ifade etmiştir. Haberde, Millerand'ın konuşmasının ardından barış antlaşması metnini Türk heyeti başkanı Tefik Paşa'ya verdiği, Tefik Paşa'nın dertli bir ses tonuyla "*Osmanlı heyeti belirlenen tarih içerisinde cevabını verecektir*" dediği ve törenin bu şekilde sona erdiği de aktarılmıştır⁵⁴⁴. Türk delegelere, kesin cevap verilmesi için bir ay süre tanındığı ancak bununla birlikte Türk tarafının antlaşmayı imzalamaktan başka çaresinin olmadığı ifade edilmiştir. Antlaşma, taraflar arasında imzalanmasının ardından, müttefiklerle Türk İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarının kalını arasında barış ve dostluk ilişkileri kurulacaktı. Türk İmparatorluğu'ndan geriye kalan tabiri, geriye kalan küçük Müslüman devleti ifade ediyordu. Antlaşma, Hristiyanların İnebahtı'dan o güne kadar tedavi edilemeyen yaralarını saracak ve onlara büyük bir moral sağlayacaktı.

20 Mayıs tarihli Camilo Garcia imzalı ve "San Remo'dan Versay'a" başlıklı haberde, Versay'daki Türk delegelere San Remo'da düzenlenen antlaşma projesinin teslim edildiği belirtildikten sonra "Bu vekiller kimi temsil ediyor?" sorusu sorulmuştur. Delegeler, kendisinin bağımsızlığını sağlamak için milliyetçilerin mücadele ettiği tutsak bir sultan tarafından gönderilmişti. Bu koşullarda, imgesel bir gücün delegeleri ile müttefik delegeler arasında imzalanacak muhtemel sözleşmeler ne kadar geçerli olabilirdi? Belki de bunu sormak veya buna cevap vermek için oldukça erkendi. Öncelikle Türkiye'de neler olduğunu ve müttefikler arasındaki uçurumları konuşmak gerekiyordu. Bunların konuşulması, bize Osmanlı bilmececinin cevabını verebilirdi.

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Osmanlı milliyetçilerinin meclisi toplandı. Bu, "Osmanlılaşma" milliyetçilerinin ilk denemesi değildi. 1908 yılında

⁵⁴⁴ El Imparcial, 12 Mayo 1920, s. 1; El Siglo Futuro, 12 Mayo 1920, s. 1; El Sol, 12 Mayo 1920, s. 7; La Correspondencia Militar, 12 Mayo 1920, s. 3; La Epoca, 12 Mayo 1920, s. 1; La Libertad, 12 Mayo 1920, s. 2.

Jöntürklerin gelişi ile de yaşanmış ve Hristiyanların yerleşik olduğu Makedonya'da Osmanlılaşma faaliyetleri başarı kazanmıştı. Hatta Avrupa'da Jöntürkler, özgürleştiriciler olarak karşılanmıştı. Milliyetçi Türkler artık Asya Türkiye'sinde sınırlandırılmıştı. Ancak orada Müslümanların desteğini ve Bolşeviklerin yardımını alıyorlardı. Rusya'nın açık müdahaleleri sayesinde Hindistan'daki Müslümanlar arasında ırk ve din gerekçeleriyle büyük bir milliyetçi hareket kışkırtılıyordu. "Osmanlılaştırıcılar", Bolşevik yardımını kabul etmeye karar vermişlerdi. Bu Pantürkist hareket nasıl sonuçlanacaktı? İngiltere, hangi nedenden ötürü Hindistan'daki egemenliğini tehlikede görüyordu? Asya Türkiye'sindeki milliyetçi propagandanın odak noktasını biliyordu ve Pantürkist propagandanın odağını ortadan kaldırmak için askeri kuvvet gönderdi. Ancak İngiltere savaşın tek galibi değildi. Fransa, İtalya ve Yunanistan, İngiltere'nin İstanbul'da tek başına izlediği politikalara iyi gözle bakmıyordu. İngilizlerin İstanbul'daki geri adımları, büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Milliyetçi Türkler, bu uçurumların ve zaferlerinin mümkün olduğunun farkındaydı. Bu arada sözü edilmesi gereken diğer nokta da Avrupa'nın pasifliği nedeniyle, Bolşevizm'in Ermenistan'da yayılmasıydı. 30 yıllık bitmek bilmeyen katliamlardan sonra Ermeniler gözlerini Rusya'ya dikmişler ve Bolşevizm'i bir kurtuluş olarak görmüşlerdi. Türkiye'deki gerçek durum buydu. Bir tarafta Versay'da hayalet bir gücün delegeleri varken, diğer tarafta Türkiye'ye, Ermenistan'a ve Hindistan'a ulaşan Osmanlılaştırıcı büyük bir güç vardı⁵⁴⁵.

2.5.2. Barış Antlaşması'nın İçeriği

11 Mayıs'ta Türk heyetine barış antlaşmasının teslim edilmesinin ardından antlaşmanın içeriğine ilişkin haberler de İspanyol basınında görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, 12 Mayıs tarihinde yayınlanan bir haberde, Türkiye ile imzalanacak olan barış projesinin 13 bölümden oluştuğu bildirilmiştir. Buna göre, antlaşma, Milletler Cemiyeti, Türkiye'nin sınırları, siyasi maddeler, etnik unsurların korunması, kara ve hava kuvvetleri maddeleri, savaş esirleri, finansal maddeler, ekonomik maddeler, denizcilik yolları ve iş gibi bölümlerden oluşmaktaydı. Maddeler arasında en dikkat çekenleri şunlardı: Ermenistan'ın Trabzon, Erzurum ve Bitlis sınırları Amerika Birleşik Devletleri tarafından çizilecektir. Boğazlar kategori ve millet ayrımı olmaksızın bütün devletlerin gemilerine açık olacak, hiçbir şekilde bloke edilmeyecek ve Boğazlarda 20 kilometre

⁵⁴⁵ La Libertad, 20 Mayo 1920, s. 1.

mesafeye kadar tahkimat yapılmayacaktır. Boğazlarla ilgili düzenlemeleri İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye'nin temsilcilerinin yer aldığı komisyon gerçekleştirecek ve belirli adalarda Fransa, İngiltere ve İtalya'nın kuvvetleri olacaktır. Kürt topraklarına otonom yapı sağlanacaktır. Türkiye, İzmir üzerindeki haklarından vazgeçecektir. Türkiye'nin Doğu sınırlarında modifikasyon yapılmayacak, Avrupa sınırları ise Çatalca'dan başlayıp Terkos'ta sona erecek ve Türkiye geriye kalan topraklarda Yunanistan hâkimiyetini kabul edecektir. Türkiye'nin hiçbir şekilde hava ve deniz gücü olmayacak, mevcut bütün uçaklar müttefiklere teslim edilecek ve savaş esirleri hemen serbest bırakılacaktır. Türkiye, savaş sırasında topraklarında gerçekleşen katliamların sorumlularını teslim edecek ve kendileri müttefikler tarafından kurulacak mahkemelerde yargılanacaktır. Osmanlı borçları, Türkiye ile Türkiye'den ayrılan devletlerin arasında bölüşürülecektir. Fransız, İngiliz, İtalyan ve Türklerden oluşan bir finans komisyonu oluşturulacak ve bu komisyon Türkiye hazinesini yeniden düzenlemek için çalışacaktır. Türkiye, bu komisyonun onayı olmaksızın dış borç alamayacaktır⁵⁴⁶. Bu şartlar altında Türkiye, kendisine bırakılan küçük toprak parçası içerisinde yaşamayı, ordusuz kalmayı ve ekonomik egemenliğini müttefiklerin sözü sahibi olacağı bir komisyona bırakmayı kabul ediyordu. Daha önceden Kürtlerle ilgili karar alınmadığı yönünde haberler olsa da kendilerine muhtariyet verildiği görülmektedir. Ermenistan meselesine ise karar vericinin ABD olması ilginçtir. Savaşa katılmamış ve Türkiye'de herhangi bir manda yönetimini kabul etmeyeceğini bildirmiş olan Amerika, Wilson ilkelerine ve Monroe Doktrinine aykırı bir faaliyet içerisine girmiştir.

12 Mayıs tarihli diğer bir haberde barış şartları ile ilgili yorumlar yapılmıştır. Buna göre, Türkiye ile barış antlaşması projesi tamamen teorikti. Türk heyeti, hiçbir şeyi temsil etmiyordu. Türk milletinin temsilcisi, milliyetçiler ve onların lideri Mustafa Kemal'di. Haberde, Mustafa Kemal'in Fransa'ya karşı mücadele ettiği ve Fransızlara Suriye'de sürekli adam ve silah kaybettirdiği ve günde dört milyon harcattığı belirtilmiştir. İngilizler ise İstanbul, Anadolu, Ermenistan, İran ve Türkistan'da mandalar kurmuşlardı ancak milliyetçiler kendileri için büyük bir tehlikeydi. Haberde, ayrıca, Hindistan, Orta Asya ve bütün dünya Müslümanlarının Bolşevik Rusya'yla

⁵⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 12 Mayo 1920, s. 3; El Imparcial, 12 Mayo 1920, s. 1; El Pais, 12 Mayo 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 12 Mayo 1920, s. 1; El Sol, 12 Mayo 1920, s. 7; La Accion, 12 Mayo 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 12 Mayo 1920, s. 3; La Epoca, 12 Mayo 1920, s. 1; La Libertad, 12 Mayo 1920, s. 2; La Lectura, Mayo 1920, s. 58-59.

birleşmesi durumunda, Avrupa'nın yüzlerce yıl gerileyeceği ve bunun da imzalamış oldukları barış antlaşmalarının bir sonucu olacağı yorumu da yapılmıştır⁵⁴⁷. Habere göre, barış antlaşması yanlış kişilerle imzalanmaya çalışılıyordu. Ankara Hükümeti ise zaten böyle bir antlaşmaya imza atmazdı. Ayrıca hem Anadolu'da hem de İslam âleminde müttefikleri bekleyen büyük tehlikeler vardı ve bu tehlikelerin tek nedeni bu barış antlaşması olacaktı.

13 Mayıs tarihli haberde de barış antlaşması ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Haberde, Türkiye'de iki hükümet olduğu, bunlardan ilkinin İstanbul diğzerinin ise Konya hükümeti olduğu ifade edilmiştir. San Remo'daki Osmanlı heyetinin başkanı Tevfik Paşa'nın İstanbul Hükümetinin yani İngilizlerin esiri bir Sultan'ın, aynı şekilde esir Sadrazam ve nazırların, toplanamayan ve üyelerinin her tür yolu deneyerek Anadolu'daki harekete katılmaya çalıştıkları bir meclisin ve Pera'daki müttefik komiserlerinin emirlerine riayet eden memurların temsilcisi olduğu belirtilmiştir. Haberde, Türk Hükümetinin antlaşmayı imzaladığı varsayılırsa, Küçük Asya'daki gerçek Türkiye'nin dışten tırnağa kadar silahlanmış milliyetçilerin önderi General Mustafa Kemal'e bağlı olduğu göz önüne alındığında, bu antlaşmanın değerinin ne olduğu sorgulanmıştır. Haberin devamında, iyi dostlar olarak, Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan'ın Osmanlı topraklarını paylaşmak konusunda anlaştıkları ifade edilmiştir.

Buna göre, Fransa, Suriye ve Kilikya'da üstünlük ve müdahale hakkına sahip olmuştu. Fransa Temsilciler Meclisi, bu müdahale için milyonlarca Frank harcamıştı. Bir Türk bölgesi olan ancak Ermeni olduğu iddia edilen Kilikya, neredeyse Adana vilayetinin tamamını kapsıyordu ve bir tarım bölgesiydi. Bu nedenle oldukça önem taşıyordu. Seyhun ve Ceyhun nehirleri sayesinde kuraklık görmeyen bir bölgeydi. Fransa, Kilikya'da güzel bir koloniye sahip olacaktı. Ancak önce orayı fethetmesi lazımdı. Milliyetçiler, Konya, Sivas ve Halep vilayetlerinin sahibiydi. Fransızlar, Mersin limanını tahkim ettikten sonra, demiryolu vasıtasıyla Mersin-Tarsus-Adana hattında askeri birlik sevk etmeye başlamışlardı. Buna rağmen, bazı askeri bölükleri Türkler tarafından mağlup edilmiş ve zor şartlar altında geri çekilmeye mecbur kalmışlardı. Fransa Suriye ve Mezopotamya'yı yeniden işgal etmek zorundaydı. Suriye'de Arap birlikleri tarafsızlıkları nedeniyle Türklere saldırmak istemiyordu.

⁵⁴⁷ La Correspondencia Militar, 12 Mayo 1920, s. 1.

Mezopotamya'da ise Urfa garnizonunda tam bir kıyım yaşanmıştı. Urfa'da yaşayan Türk, Kürt ve Ermeni bütün halk Fransızlara karşıydı. Bu nedenle bütün halk silahlı gruplarla milliyetçilere yardım etmişti. Şehirdeki bütün Fransız bölük ve mangaları kovulmuşlardı. Urfa'daki Fransız askerleri ne yapabilirlerdi ki? Mezopotamya bu nedenle İngiltere'ye bırakılmıştı. Ermenistan'da ise bir koruyucu aranıyordu. Bolşevikler bu ülkeye her türlü yardımı yapmışlardı ve artık onu savaş sırasında Panturanizm sarhoşu olan milliyetçi Türklerin eline verebilirlerdi.

Mustafa Kemal ve Lenin; Halk Komiserleri ve İttihat ve Terakki Komitesi. Osmanlılarla Maksimalistlerin birleştiklerini gören İngiltere, İran ve Hindistan'ı düşünüyordu ve uygun bir çözüm arıyordu. Türklerle Rusları ayırmak istiyordu. Dahası Ermenistan'ın zayıf bariyeri yıkılmıştı. Afganistan sınırından Toroslara kadar, İslam'ın yabancı düşmanları ile Lenin ve Trotsky'nin takipçisi fanatikler hâkimdi. Doğu'da oldukça ilgi çekici bir dram başlıyordu. Hasta Adam'ın mirasının paylaşılması, Paris ve Londra'da düşünülen çok daha zor olacaktı⁵⁴⁸. Haberde barış antlaşması ile Fransızların ve İngilizlerin elde ettiklerini düşündükleri başarıların aslında daha büyük sorunları beraberinde getirecekleri ve hatta getirmeye başladıkları belirtilmekteydi. Türkleri İstanbul Hükümeti değil, Ankara Hükümeti (haberde Konya olarak yazılmış) temsil ediyordu ve Türkiye'nin asıl sahibi olan milliyetçi Türkler, özellikle Fransızların himaye hakkı elde ettikleri Kilikya ve Mezopotamya vilayetlerinde büyük bir direniş sergilemeye başlamışlardı. Müttefikler kâğıt üzerinde Türkiye'yi paylaşmış olsalar da fiilî olarak bu paylaşım mümkün görünmemekteydi.

Antlaşma ile ilgili İspanyol basınının değerlendirmeleri ertesi gün de devam etmiştir. 14 Mayıs tarihli habere göre, Türk heyetine teslim edilen antlaşma, Avrupa Türkiye'sinden geriye kalanların neredeyse tamamının paylaşılması projesiydi. Bu paylaşımdan geriye kalan Çatalca hattının gerisindeki topraklarda ise Türkler yaşayabildikleri kadar yaşayabileceklerdi. Türkiye'deki pek çok halk bağımsızlığına kavuşacak veya otonom bir yapı kazanacaktı. Pek çok ada, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın eline geçecekti. Türkiye'nin bazı büyük Asya vilayetlerindeki egemenliği sona erecek ve Yunanistan ve İtalya'ya Avrupa'da farklı bölgeler bırakılacaktı. Boğazlarda, 20 kilometre mesafe içerisinde tahkimat yapılmayacak ve boğazlar milliyet veya büyüklük farkı gözetilmeksizin bütün gemilere açık olacaktı. Boğazların denetimi müttefikler

⁵⁴⁸ El Sol, 13 Mayo 1920, s. 2.

tarafından teşkil edilecek bir komisyon tarafından yürütülecekti. Neticede, Sultan İstanbul'da yaşamaya devam edecek ancak şehrin denetimi Boğazları yönetecek olan komisyonda olacaktı.

Bununla birlikte, antlaşma, Fransız basınının Almanya meseleleri ile meşgul olduğu dönemde, Londra'da geliştirilmiş ancak Türk delegelere Fransız topraklarında verilmişti. Bu süreçte, Türkiye'nin paylaşılmasında kârlı çıkan taraf da İngiltere, İtalya ve Yunanistan olmuştu. Fransız basını, Türkiye'ye cevap vermesi için gerekli süreyi elverişli buluyordu. Nitekim bu süre içerisinde Fransız diplomasisi, Türkiye'deki durumu Fransa'nın lehine çevirebilirdi. Haber, Sultan ile İngiltere arasında, Mısır'da olduğu gibi bir koruma antlaşması imzalanacağına ilişkin söylendiler olduğu belirtilerek ve bu söylentilerin doğru olup olmadığı sorgulanarak sona ermektedir⁵⁴⁹. Habere göre, Fransızlar, müttefiklerinin durumdan kârlı çıkmış olmasına tepkiliydi ve durumu tersine çevirebilmek amacıyla faaliyete geçeceklerdi.

Venizelos'un Türkiye ile imzalanacak barış ve Yunanistan'ın yeni sınırlarıyla ilgili demeci, 15 Mayıs tarihli ve "Yeni Yunanistan" başlıklı haberde aktarılmıştır. Venizelos, demecinde, İstanbul'un barışın oluşturduğu sıkı denetim altında ve yakınlarda yer alacak Yunan askerlerinin garantisi altında Türk kalmaya devam edeceğini ancak İstanbul'da 700 kişilik birlik ve jandarma dışında kuvvet kalmayacağını ve memurların % 15'inin de Avrupalı olacağını belirtmiştir. 12 Ada'yla ilgili olarak, Türkiye'nin bu adaları İtalya'ya verdiğini ancak barış antlaşması ile eşzamanlı olarak imzalanacak özel bir antlaşma sayesinde, İtalya'nın elinde kalacak olan Rodos dışındaki adaların Yunanistan'a devredileceğini bildirmiştir. Venizelos, Balkanlarda başlayacak olan Yunan egemenliği konusunda ise Kuzey Epir sorununun yakın bir zamanda çözümlenmesinin ardından artık Kuzey'le ilgilenmek zorunda kalmayacağını belirtmiş ve Sırp-Hırvat Krallığını, Slovenya ve Romanya'yı da tebrik etmiştir. Venizelos, sözlerine yeni Yunanistan'ın tebaasının değil hukuk önünde eşit vatandaşlarının olacağını söyleyerek son vermiştir⁵⁵⁰. Habere göre, Yunanistan, sadece İzmir'le Doğu ve Batı Trakya'yı değil aynı zamanda Ege Adalarını da antlaşma ile elde edecekti. İstanbul ise teorik olarak Türklerin elinde kalmakla birlikte, bu şehirde fiilî olarak Türkler hâkim olmayacaktı.

⁵⁴⁹ El Siglo Futuro, 14 Mayo 1920, s. 1.

⁵⁵⁰ La Correspondencia de España, 15 Mayo 1920, s. 1; La Epoca, 17 Mayo 1920, s. 2.

İngiliz *The Times* gazetesinin müttefikler tarafından Türkiye'ye konulan ve ayın 11'inde Paris'te Türk heyetinin başkanı Tevfik Paşa'ya teslim edilen barış antlaşmasının şartları konusundaki yazısı 4 Haziran tarihli haberle İspanyol okurlara ulaştırılmıştır:

"Antlaşmanın çok sert olduğu reddedilemezdi, ancak Türkler, Almanya'nın yanında savaşa girmeden önce, müttefikler tarafından, kararlarının sonuçları ve mağlubiyet durumunda yaşanacaklarla ilgili açık ve sert bir şekilde uyarılmışlardı. Müttefikler, Türkiye'den onlarla birlik olmasını istemedi. Tarafsız kalması şartıyla, onun bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumayı teklif ettiler. Türkiye, bilinçli olarak bu teklifi reddetti ve hırsları ve açgözlülüğü nedeniyle, kendisine müttefikler tarafından saldırgan bir hareket olmamasına rağmen, onların düşmanı haline dönüştü. Hatasının cezasını ödemek zorunda. Kendisinden başka hiç kimseye şikâyet etmeye hakkı yok.⁵⁵¹"

Millerand'ın Fransız Dış İlişkiler Komisyonu'nda Türkiye ile barışın ana hatlarıyla ilgili açıklaması da İspanyol basınına yansımıştır. 11 Haziran tarihli habere göre, Türkiye, Doğu ve Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakılacak, Sultan İstanbul'da kalmaya devam edecek ve Boğazların serbestliği ve kıyıların askersizleştirilmesi için müttefikler arası bir komisyon kurulacaktı. Asya'da Türkler, büyük güçlerin himayesinde oluşturulacak olan bağımsız devletlerle kuşatılacak ve Fransa, Suriye üzerinde, İngiltere, Mezopotamya ve Filistin üzerinde himaye hakkı elde edecekti. Hiçbir devlet, Ermenistan'ın himayesini üstlenmemişti. Kilikya, Türkiye'ye bağlı olmaya devam edecekti ancak Fransız ekonomik bölgesi olacaktı. Fransızlar ekonomik olarak ülkeyi yönetecek tek güç olacaktı. Yunanlıların İzmir'deki işgali daimi olmayacak ve beş yıl sonra halk oylaması yapılacaktı⁵⁵². Antlaşma ile Türklerin yaşamını sürdürmesi için ayrılan bölge içerisinde Türkler, bir kuşatma altında ve askerî, ticarî, siyasî ve ekonomik yaptırımlar altında yaşamaya mahkûm ediliyordu.

El Sol gazetesinin 18 Haziran tarihli haberinde, Versay Antlaşması'nın doğal bir oğlu olan Türkiye ile imzalanacak olan barış antlaşması, inorganik olarak nitelenmiştir. Nitekim antlaşmadaki baskın fikir, Doğu'ya doğru milliyetçilerin tozunu kaldırmaktı. Bu fakir fikir, Türkiye'deki milliyetçiliği gülünç bulan barış antlaşması ile son neticesine ulaşmıştı. Ancak Ermenistan'a yürüyecek olan patron ortalıkta yoktu. Türkiye

⁵⁵¹ *El Sol*, 4 Junio 1920, s. 10.

⁵⁵² *El Imparcial*, 11 Junio 1920, s. 1; *El Sol*, 11 Junio 1920, s. 7; *La Correspondencia de España*, 11 Junio 1920, s. 1; *La Accion*, 11 Junio 1920, s. 1; *La Epoca*, 11 Junio 1920, s. 1..

ile barış antlaşması, İngiliz Hindistan'ını koruma planıydı. Ancak İngilizlerin sadece İstanbul'u işgali bile *Büyük ve Tehlikeli Türk* Mustafa'nın isyanını başlatmaya yetmişti. Tıpkı İran'ın arkasındaki *Büyük Lenin* gibi *Büyük Türk*. Lloyd George'un “sadık bir köpeği” vardı. O Venizelos'tu⁵⁵³. Haberde, müttefiklerin politikaları ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Türk Milli Mücadelesinin hafife alındığı ve Türkiye'ye İngiliz çıkarları doğrultusunda bir antlaşma dikte edildiği belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Lenin'le eşdeğer bir güçte olarak ifade edilmiş ve Venizelos ise bir köpek olarak nitelenmiştir.

2.5.3. Barış Antlaşması'nın İmzalanması

Osmanlı Hükümeti'ne antlaşmayı kabul veya reddettiğini bildirmesi için bir aylık bir süre tanınmıştı. Ancak Osmanlı Hükümeti, Mayıs ayı sonunda antlaşma ile ilgili gözlemlerini sunmak için müttefiklerden bir ay fazladan süre istemiştir. Konuyla ilgili 1 Haziran tarihli habere göre, antlaşma ile ilgili Osmanlı Hükümeti'nde henüz bir uzlaşma sağlanamamıştı⁵⁵⁴. Bununla birlikte, aynı tarihli diğer bir haberde, Londra'da Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın barış antlaşmasını imzalamaktan kurtuluş yolu olarak İstanbul'dan kaçacağına ve Ankara'da milliyetçilerle birleşeceğine ilişkin söylentiler başladığı belirtilmiştir⁵⁵⁵. Ancak bu söylentinin aslının olmadığı ve Osmanlı Hükümeti'ne süre konusunda baskı yapmak amacıyla yayımlandığı açıktır.

Osmanlı Hükümeti, ek süre talebini yaptıktan sonra Fransa ile bir yakınlaşma sağlamaya ve onların yardımıyla antlaşmayı yumuşatmaya çalışmıştır. Bu konudaki ilk girişim, Paris'te barış antlaşmasını teslim alan Türk delegelerin, Paris'te Fransız Hükümeti'ne kendilerine karşı hoş ve nazik tavrından ötürü memnuniyetlerini dile getirmeleri ve kendilerinden barış antlaşmasının özellikle Trakya ve İzmir'le ilgili bölümleri konusunda düzeltme sunmalarını beklediklerini ifade etmeleridir. Türk delegeler, Paris'ten ayrıldıktan sonra 2 Haziran'da İstanbul'a varmışlardı⁵⁵⁶. Antlaşmayla ilgili görüşünü belirtmek üzere Osmanlı Hükümeti'ne verilen sürenin son günü olan 11 Haziran'da yayımlanan bir haberde, sarayda barış antlaşması metni üzerinde çalışılmaya başlandığı ve Sadrazam'ın hafta sonuna doğru Paris'e hareket edeceği bildirilmiştir⁵⁵⁷. Osmanlı Hükümeti, bir taraftan antlaşmanın revize edilmesi ile ilgili girişimlerde

⁵⁵³ El Sol, 18 Junio 1920, s. 1.

⁵⁵⁴ El Globo, 1 Junio 1920, s. 2.

⁵⁵⁵ El Globo, 1 Junio 1920, s. 2.

⁵⁵⁶ El Sol, 4 Junio 1920, s. 7; La Epoca, 4 Junio 1920, s. 1.

⁵⁵⁷ El Globo, 11 Junio 1920, s. 2.

bulunurken diğer taraftan ise ek süre talebi henüz onaylanmamış olsa da kendisine verilen süreyi aşmıştır.

Sadrazam Ferid Paşa, Türkiye'nin barış antlaşması ile ilgili cevabını sunmak üzere 14 Haziran'da Paris'e doğru yola çıkmıştır. Habere göre, Ferid Paşa'nın yola çıktığı sıralarda Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcileri, İtalya'daydılar ve Türk milletinin tek temsilcileri olarak milliyetçilerin son tavizlerini bildiriyorlardı⁵⁵⁸. Sadrazam Damad Ferid Paşa, Paris'e ulaştığında bir basın açıklaması yapmayı reddetmiştir. Bununla birlikte, 18 Haziran tarihli bir haberde, Ferid Paşa'nın seyahati süresince uzunca bir süre muhabbet ettiği bir kişi sayesinde, kendisinin gerçek fikirlerinin öğrenildiği ifade edilmiştir. Buna göre, Sadrazam, antlaşmanın bazı maddelerini aşağılayıcı buluyor ve bu şartların hafifletilmesini istiyordu. Müttefiklerin Türkiye'yi terk etmesinin mümkün olmadığını biliyordu. Boğazların tarafsızlaştırılmasını, Sultan'ın izole edilmesini ve halkından ayrı tutulmasını kaçınılmaz buluyordu. Ona göre, boğazlarda birkaç gemi ile gözetim sağlanması yeterli olabilirdi. Sadrazam, Ermenistan'ın himayesi konusunda, Başkan Wilson'un koyacağı şartların kabul edilemeyeceğini düşünüyordu. Kemalist çatışmalarla ilgili olarak, bu hareketin milli hislerle yürütüldüğüne kesinlikle inanmıyordu. Hareket, Alman ve hatta Bolşevik komutanlar tarafından yönetiliyordu ve Lenin ile Mustafa Kemal'in mevcut ilişkilerinin resmi kanıtları vardı. Sadrazam, ilk delegelerin yolda gecikmeler yaşaması ve halen Paris'e ulaşamamaları nedeniyle antlaşma imzalanmadan önce 5 günlük bir süre istemişti⁵⁵⁹. Eğer bunlar kendi fikirleriye, bu ifadeler Ferid Paşa'nın, Anadolu'da yaşanan gelişmelere oldukça uzak olduğunu ortaya koymaktaydı.

Türkiye'nin barış antlaşmasını yumuşatmak üzere faaliyetlerini sürdürdüğü sırada, 20 Haziran 1920'de, Çin Hükümeti, Türkiye ile savaş yaşamadığı gerekçesiyle barış antlaşması imzalamayı reddetmiştir⁵⁶⁰. Bundan dört gün sonra, müttefikler, Türk heyeti başkanı Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya bir nota vermişlerdi. Notada, Türk heyete antlaşmanın teslim edilmesinden itibaren 6 hafta geçtiği, Bolonya'daki konferansın bu süreyi yeterli gördüğü ve sürenin daha fazla uzatılmayacağı Türk heyetine bildirilmişti. Türk Hükümeti'ne verilen ek süre 20 Haziran günü sona ermişti⁵⁶¹. Türk heyeti,

⁵⁵⁸ El Sol, 15 Junio 1920, s. 11.

⁵⁵⁹ El Sol, 18 Junio 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 18 Junio 1920, s. 2; El Sol, 19 Junio 1920, s. 7; La Correspondencia Militar, 19 Junio 1920, s. 2.

⁵⁶⁰ La Accion, 21 Junio 1920, s. 2.

⁵⁶¹ La Epoca, 25 Junio 1920, s. 1.

müttefikler tarafından verilen notaya cevaben hükümetlerinin cevabını 29 Haziran'da müttefiklere sunmuştur⁵⁶². Damad Ferid Paşa tarafından verilen Türk cevabının bazı detayları, ertesi gün ortaya çıkmıştır. Verilen cevapta, İskenderun'un Suriye'ye katılması protesto edilmekteydi. Türkiye'nin güney sınırlarının yeniden düzenlenmesi ve Halep ve Musul'un kuzey hattından geçmesi isteniyordu. Cevapta ayrıca, Ermenistan'ın eski Türk-Rus sınırı boyunca genişletilmesinin hiçbir gerekçesi olmadığı belirtiliyordu⁵⁶³. Bununla birlikte, İstanbul'daki *Daily Express* muhabirine göre, Anadolu milliyetçileri de Yunanlıların İzmir'i boşaltmaları şartıyla müttefiklerle barış antlaşması imzalamaya hazırdı⁵⁶⁴. Bu bilgi doğru olarak kabul edilirse, Türkiye'deki iki hükümetin de küçük tavizlerle antlaşmayı kabul etmeleri muhtemeldi.

Türk heyetine antlaşmanın teslim edilmesinin ikinci ayında, Türk siyasi ve diplomatik geleneğinde sıkça rastlanan bir olaya yeniden rastlanmıştır. Türk diplomasisinin oyalama yöntemlerinden biri de müzakereleri yapan kişiyi görevden almaktır. Bu çerçevede, Damad Ferid Paşa, Paris'e bir telgraf göndererek kendisinin azledildiğini bildirmiştir. Konuyla ilgili haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlerinin uzlaşmaz tutum sergilediği sırada, yeni kurulacak olan hükümetin barış antlaşmasını imzalamaması durumunda, müttefiklerin İstanbul'un yönetimini doğrudan ellerine alacakları belirtilmiştir. Haberde, Türkiye'nin geri kalanının ise müttefikler arasında bölgelere ayrılarak silahsızlandırılacağı da ifade edilmiştir⁵⁶⁵. Yaşanan hükümet değişikliği nedeniyle Türk heyeti, barış konferansından yeniden ek süre talep etmiştir. Konferans Başkanı Millerand, 17 Temmuz'da Versay'daki Reservoirs Oteli'nde Türk heyeti başkanına, antlaşmanın kabulü için verilen sürenin uzatılması konusundaki taleplerine karşı müttefiklerin cevabını teslim etmiştir. Müttefiklerin verdiği cevabın olumsuz olduğu da haberde aktarılmıştır⁵⁶⁶. Türkiye'nin antlaşma şartlarının uygunluğu konusundaki kararlarını bildirmesi için son tarih, 27 Temmuz'du ve şartların reddedilmesi durumunda Türklerin Avrupa'dan ebediyen atılacakları ilan edilmişti⁵⁶⁷. Ferid Paşa'nın azledilmesi ile süre kazanmak isteyen Türk heyeti bu amacına ulaşamamıştı. Artık kararını müttefiklere bildirmek zorundaydı.

⁵⁶² El Globo, 30 Junio 1920, s. 2.

⁵⁶³ La Correspondencia de España, 30 Junio 1920, s. 2; La Correspondencia Militar, 30 Junio 1920, s. 3; La Voz, 1 Julio 1920, s. 5.

⁵⁶⁴ La Correspondencia Militar, 28 Junio 1920, s. 3.

⁵⁶⁵ La Epoca, 12 Julio 1920, s. 1; La Voz, 12 Julio 1920, s. 5.

⁵⁶⁶ El Imparcial, 18 Julio 1920, s. 2; La Accion, 19 Julio 1920, s. 2; LA Epoca, 19 Julio 1920, s. 4.

⁵⁶⁷ El Siglo Futuro, 20 Julio 1920, s. 3.

21 Temmuz tarihli habere göre, Sadrazam, barış antlaşmasını imzalamaya hazırды. Bu nedenle de iki nazırı istifa etmişti⁵⁶⁸. 22 Temmuz tarihli diğer bir haberde ise, İstanbul'da Osmanlı hanedan ailesinin, kan bağıyla bağlı sultanların katılımıyla, toplandığı ve müttefiklerin sunduğu şartlar altında barış antlaşmasının imzalanmasına karar verdikleri bildirilmiştir⁵⁶⁹. Sultan'ın barış antlaşmasını imzalamaya karar vermesinin ardından, Türk Hükümeti, Paris'te bulunan Reşid Bey'e, Barış Konferansı'na Türkiye'nin barış antlaşmasını imzalamaya hazır olduğunu ve imza için görevlendirilen delegelerin Paris'e giden Doğu Ekspres'e binmek üzere, Köstence'ye doğru yola çıktıklarını bir telgraf ile bildirmiştir. Habere göre, Mustafa Kemal, Sultan'ı, barış antlaşmasının imzalanması durumunda hilafetin topraksız kalacağı ve daha sonra da Hicaz Kralı Hüseyin'e geçeceği konusunda uyardığı da aktarılmıştır⁵⁷⁰. Barış antlaşmasını imzalamakla görevlendirilen Osmanlı heyeti, 23 Temmuz'da bir Fransız torpido gemisiyle, Paris'e demiryolu aktarması yapmak üzere Köstence'ye doğru hareket etmiştir⁵⁷¹. Osmanlı Sultan'ının ve hükümetinin barış antlaşmasını imzalama kararı almasının ardından antlaşmanın imzalanacağı yer de tespit edilmiştir. Konuyla ilgili habere göre, Türkiye ile barış antlaşması, 29 Temmuz Perşembe günü Sevr Milli Sanayi'sindeki porselen fabrikasında imzalanacaktı⁵⁷². Antlaşma imzalandığı yere atfen Sevr Antlaşması olarak tarihe geçecektir.

Türk heyetinin Paris'e doğru yola çıktığı sıralarda, İtalya ile Yunanistan arasında On İki Ada üzerinde anlaşmazlık çıkmıştı ve müttefikler antlaşma imzalanmadan önce bu sorunla uğraşmak zorunda kalmışlardı. Türkiye ile barış antlaşması çerçevesinde adalar, İtalya'ya bırakılmıştı. Ancak İtalya ile Yunanistan arasında yapılan bir düzenleme ile İtalya, Küçük Asya'da bazı avantajlar karşılığında adaları Yunanistan'a devretmişti. Bununla birlikte, İtalya, sözü geçen avantajlara sahip olamayınca, konuyla ilgili kriterlerini de değiştirmişti. Yunanistan'la yaptığı sözleşmeye uymayı reddeden İtalya'nın Türkiye ile barış antlaşmasını imzalamayı da reddetmesi mümkün olarak değerlendirilirken, müttefiklerin bu olayla ilgilendikleri ve İtalya'nın Yunanistan'ı memnun etmesini bekledikleri aktarılmıştır⁵⁷³. Bu sırada, müttefiklerin bu sorunu

⁵⁶⁸ La Accion, 21 Julio 1920, s. 2.

⁵⁶⁹ La Voz, 22 Julio 1920, s. 8; La Epoca, 23 Julio 1920, s. 3.

⁵⁷⁰ El Siglo Futuro, 24 Julio 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 24 Julio 1920, s. 2.

⁵⁷¹ El Imparcial, 25 Julio 1920, s. 1.

⁵⁷² La Correspondencia de España, 26 Julio 1920, s. 1; La Voz, 26 Julio 1920, s. 5; El Imparcial, 27 Julio 1920, s. 1; La Epoca, 27 Julio 1920, s. 1.

⁵⁷³ La Accion, 28 Julio 1920, s. 5.

çözmeleri için kendilerine zaman kazandıracak bir gelişme yaşanmış ve Türk heyetinin Paris'e gelişinde gecikme yaşanmıştır.

Antlaşmanın imzalanmasına karar verilen gün yayımlanan bir haberde, 28 Temmuz'da Versay'dan bildirildiğine göre, barış antlaşması imzalamakla görevli Türk heyetinin halen şehre ulaşmadığı ve sırf bunun için antlaşmanın imzalanmasının geciktiği belirtilmiştir⁵⁷⁴. Köstence'den demiryolu ile Paris'e gelmiş olmaları gereken Türk temsilcileri, demiryolu işçilerinin grevi nedeniyle, seyahatlerini askıya almak zorunda kalmışlar, İstanbul'a geri dönerek, bir gemiyle Tolon'a doğru hareket etmişlerdi. Bu nedenle antlaşmanın imzalanması 8 gün kadar gecikecekti. Durumu aktaran haberde, İtalya ve Yunanistan'ın uzlaşmak için bu süreyi kullanabilmeleri durumunda, bu gecikmenin elverişli olabileceği, Osmanlı temsilcileri antlaşmayı imzalarken karşısında müttefikleri çatışma halinde bulmasının acınası bir durum olacağı ifade edilmiştir. İleri gelen İtalyan yetkililerin, Yunanlılarla yapılan tartışmalara ilişkin Roma'ya gelen haberlerin gerçeği yansıtmadığını, Sevr Antlaşması'nda onaylanır onaylanmaz İtalyanların On İki Ada'yı Yunanistan'a vermeye hazır olduklarını, ancak İtalya'ya vaat edilen avantajların karşılanamamış olması göz önüne alındığında sözleşmenin Rodos Adası'yla ilgili maddesinin değiştirilmesini arzuladıklarını belirttikleri ifade edilmiştir. İtalya, sadece Rodos Adası'nı istiyordu. Bu adanın kendilerine bırakılması, önceden yaşadıkları çok sayıda hayal kırıklığını karşılayacaktı⁵⁷⁵.

Barış antlaşmasını imzalayacak olan Türk heyeti, 30 Temmuz'da Versay'a ulaşmıştır⁵⁷⁶. 1 Haziran'da yetki belgelerini Versay'da Albay Henry'ye teslim etmişlerdi. Antlaşmanın o hafta içerisinde imzalanması bekleniyordu⁵⁷⁷. Bu çerçevede yapılan bir resmî açıklamada, Türkiye ile barış antlaşmasının Sevr Milli Sanayi salonlarında 5 Ağustos Perşembe günü imzalanacağı bildirilmiştir⁵⁷⁸. Bu sırada, On İki Ada ile ilgili olarak da İtalya ve Yunanistan'ın neredeyse uzlaşmıştı. İtalya, bütün adaları Yunanistan'a devredecek ancak antlaşmanın şartlarına Rodos'ta halk oylaması yapılması da eklenecekti⁵⁷⁹. Ancak beklenmeyen bir gelişme ile imza gününün arifesinde yani 4 Ağustos'ta imza töreni sonraki Cumartesi gününe ertelenmiştir⁵⁸⁰. Bu gecikmelerin

⁵⁷⁴ El Siglo Futuro, 29 Julio 1920, s. 1.

⁵⁷⁵ La Correspondencia de España, 30 Julio 1920, s. 6.

⁵⁷⁶ La Correspondencia Militar, 31 Julio 1920, s. 3; La Epoca, 31 Julio 1920, s. 2.

⁵⁷⁷ La Voz, 2 Agosto 1920, s. 3; El Globo, 4 Agosto 1920, s. 3.

⁵⁷⁸ La Voz, 3 Agosto 1920, s. 5; La Libertad, 4 Agosto 1920, s. 1.

⁵⁷⁹ La Accion, 4 Agosto 1920, s. 2.

⁵⁸⁰ El Siglo Futuro, 5 Agosto 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 5 Agosto 1920, s. 3.

kaynağı Türk heyeti değildi. İtalya ile Yunanistan arasındaki uzlaşmazlık devam ediyordu ve bu durum çözülmeden antlaşmanın imzalanması mümkün değildi.

Rodos Adası'nın gelecekteki durumu konusundaki anlaşmazlık ve İtalya'ya İzmir'de bazı avantajlar verilmesi konuları, İtalya ile Yunanistan arasında anlaşmanın gecikmesine sebep oluyordu. İngiltere, Türkiye ile barış antlaşması imzalanmadan önce bu sorunun çözülmesini istiyordu ve İngiltere ile Fransa, İzmir'de İtalyanlara ticari haklar vermeyi planlıyorlardı⁵⁸¹.

Antlaşmanın imza töreni olarak tespit edilen yeni tarih geldiğinde yani 7 Ağustos'ta İtalya ile Yunanistan henüz uzlaşmamıştı. Bu nedenle de antlaşma o gün de imzalanamamıştır. İtalya-Yunanistan uzlaşması konusunda kesin raporlar gelmeden önce yeni bir tarih belirlenmesi de beklenmiyordu⁵⁸². Bununla birlikte, bazı gazetelerde antlaşmanın 10 Ağustos Salı günü öğleden sonra imzalanacağı ifade ediliyordu⁵⁸³. Ancak sözü edilen 9 Ağustos tarihinde, Türk delegeler, antlaşma maddeleri üzerinde bütün müttefiklerin tamamen hemfikir olması amacıyla, barış antlaşmasının imzalanmasının ertelenmesini talep etmiştir⁵⁸⁴. Ancak her zamanki gibi Türk heyetin bu talepleri de reddedilmiştir. İtalya ile Yunanistan, 9 Ağustos'ta On İki Ada hakkında uzlaşmaya varmıştır. Buna göre, Yunanistan, Sussa ve küçük adalardan oluşan On İki Ada'ya sahip olacak, İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı Yunanistan'a devretmesi durumunda Rodos Adası'nın geleceği halk oylaması ile belirlenecek ve bu halk oylaması 5-10 yıl içerisinde gerçekleştirilecekti⁵⁸⁵. İtalya ile Yunanistan'ın uzlaşmalarının ardından, barış antlaşmasının imzalanmasının önündeki tüm engeller ortadan kalkmıştır.

Müttefiklerin Yunanistan ile İtalya arasındaki anlaşmazlığı çözmelerinin ardından 10 Ağustos 1920 günü sabah saat 10.00'da Türkiye ile barış antlaşmasının imza töreni gerçekleşmiştir. Millerand'ın başkanlık ettiği seremoni, Sevr Milli Sanayi'nin ana salonunda gerçekleşmişti. Antlaşmayı imzalayan Türk heyetinde General Damad Ferid Paşa ve nazırlar Tevfik ve Reşid de yer almaktaydı⁵⁸⁶. Bir diğer habere göre, antlaşma 10 Ağustos'ta saat 4'ü 10 geçte imzalanmıştır. Sırbistan ve Hicaz delegeleri imza

⁵⁸¹ La Voz, 6 Agosto 1920, s. 7.

⁵⁸² El Siglo Futuro, 7 Agosto 1920, s. 3.

⁵⁸³ La Correspondencia Militar, 7 Agosto 1920, s. 3; La Voz, 7 Agosto 1920, s. 5.

⁵⁸⁴ La Accion, 10 Agosto 1920, s. 3; La Voz, 10 Agosto 1920, s. 5; El Globo, 11 Agosto 1920, s. 2.

⁵⁸⁵ La Accion, 10 Agosto 1920, s. 3.

⁵⁸⁶ La Voz, 10 Agosto 1920, s. 8; La Epoca, 11 Agosto 1920, s. 3; La Libertad, 11 Agosto 1920, s. 1; El Imparcial, 11 Agosto 1920, s. 1.

törenine gelmemiştir. Ayrıca, İtalya, Türkiye'ye samimi bir işbirliği teklifinde bulunmuştur⁵⁸⁷. 11 Ağustos tarihli haberde, 10 Ağustos'ta öğleden sonra Türkiye ile barış antlaşmasının imzalandığı belirtilmiş ve imza töreninin ayrıntıları aktarılmıştır:

"Türk temsilcilerin tanıtılmasının ardından Başkan Millerand, ayağa kalkarak basitçe, Türkiye ile barış antlaşmasını imzalayacağını söyledi. Ardından Türk ve müttefik temsilcileri, antlaşma metninin daha önceden Türk heyetine teslim edilen antlaşmanın metniyle aynı olup olmadığını kontrol ettiler. İlk önce Damad Ferid Paşa ve nazırları Tevfik Paşa ile Reşid Bey sırasıyla imza attılar. Daha sonra peş peşe İngiltere, İtalya, Japonya, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Romanya ve Çekoslovakya delegeleri imzaladılar. Bu antlaşma müttefik devletlere karşı büyük savaşa katılan güçlerle yapılan son antlaşmaydı ve resmi olarak dünyada barışı sağlamıştı.⁵⁸⁸"

İstanbul Hükümeti, 10 Ağustos tarihinde imzaladığı veya imzalamaya mecbur kaldığı bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin idam fermanını da imzalamıştır. Türkiye'nin, Anadolu'da ufak bir toprak parçasına hapsedilmesi ve bütün egemenlik haklarının elinden alınması bu antlaşma ile kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bazı İspanyol gazetelerinin de tekrar tekrar vurguladığı ve hesaba katılmayan bir husus vardı. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı milliyetçi hareket, günden güne başarılar kazanmaya devam ediyordu ve bu hareket ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Ankara Hükümeti, Sevr Antlaşması'nı asla kabul etmeyecekti.

2.5.4. Barış Antlaşması'nın Sonuçları ve Antlaşmaya Tepkiler

Sevr Antlaşması'nın sonuçları ile ilgili haberlere antlaşmanın incelenmek üzere Türk heyetine verilmesinin hemen ardından rastlanabilmektedir. Henüz antlaşma imzalanmamış olsa da sonuçlarının ne olacağına ilişkin beklentiler İspanyol basınında ele alınmıştır. 19 Mayıs tarihli ve "Türkiye ve Barış Antlaşması" başlıklı haberde, barış antlaşması koşullarının yayınlanmasının, Mustafa Kemal'in emrinde görev yapan askeri birliklerin motivasyonunu arttırdığı, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın neye mal olursa olsun barışın sağlanacağını deklare ettiği, Kilikya, Mezopotamya ve Suriye'de

⁵⁸⁷ El Siglo Futuro, 11 Agosto 1920, s. 3; La Accion, 11 Agosto 1920, s. 6; La Correspondencia de España, 11 Agosto 1920, s. 7; La Epoca, 11 Agosto 1920, s. 3; La Libertad, 11 Agosto 1920, s. 1; La Voz, 11 Agosto 1920, s. 8; La Correspondencia de España, 12 Agosto 1920, s. 6.

⁵⁸⁸ El Siglo Futuro, 11 Agosto 1920, s. 3; La Epoca, 11 Agosto 1920, s. 3.

huzursuzlukların baş gösterdiği bildirilmiştir. Haberde, Yüksek Konsey'in Fransa, İngiltere ve İtalya'nın bu zorlukların üstesinden gelmesi için Yunanistan'a yardım etmesi gerekip gerekmediğine karar vereceği ve Türkiye ile antlaşmanın yürürlüğe konulabilmesi için iki yıl gerektiğine inanıldığı da aktarılmıştır⁵⁸⁹. İstanbul'da bulunan *Associated Press* muhabirine göre, Sultan da barış antlaşmasının ağır koşullarını protesto etmek için tahttan çekilme eğilimindeydi⁵⁹⁰. İspanyol basınında yer alan haberlerde sıkça rastlanılacağı üzere, İspanyollar barış antlaşmasının uygulanabilir olmadığını düşünüyorlardı. Onlara göre antlaşma tamamen teorikti ve özellikle Anadolu'da veya Anadolu'ya yakın yerlerde sözü edilen işgallerin Anadolu'da gittikçe büyüyen milliyetçi hareketin ve Mustafa Kemal Paşa'nın direnişiyle karşılaşacağı açıktı.

31 Mayıs tarihli habere göre, Türkiye ile imzalanacak olan antlaşmayı kimse kutlamıyordu. Antlaşma, bütün Müslüman dünyasını Fransa ve İngiltere'ye karşı uyandırmıştı. Artık Trakya'da, Erzurum'da, İran'da, Afganistan'da esir Sultan'ın adına, güçlü Müslüman halk, dış güçlere karşı yükseliyordu. Hindistan, Filistin ve Mısır'ın da yakında bu yükselişe katılması bekleniyordu ve bu büyük güce karşı doğudaki Yunan ve Fransız orduları karşılık veremezdi. İngilizlerin Gourand Ordusu'nda 60-70 bin asker vardı. Yunanlıların ise yaklaşık 100.000. Bu rakam, Foch'un sadece Türkiye'de antlaşmanın yürütülmesi için gerekli gördüğü 300.000 rakamının yanında hiçbir şeydi. Hazar Denizi'nin sahibi Bolşevikler, Perslerle ve Müslümanlarla birleşmişti ve Hindistan'da propaganda yapıyorlardı. Hazar Denizi'ndeki bütün donanmaya sahiplerdi ve Avrupa'ya giden petrol hatlarının çoğuna hükmediyorlardı. Haberde, bu dayanışma karşısında Avrupa'nın da Asya'ya karşı dayanışmaya başlaması gerekiyordu ancak bu pek mümkün görünmüyordu⁵⁹¹. Müttefikler Türkiye'ye barış antlaşması dayatmaya çalışırken yaşanan tüm olayları görmezden geliyorlardı. Hem İslam dünyasındaki çalkalanma, hem Anadolu'daki milliyetçi hareket hem de Bolşeviklerin faaliyetleri göz ardı edilmekteydi. Habere göre Asya'da bir dayanışma vardı ve aynı şekilde bir dayanışma Avrupa'da da başlamazsa antlaşmanın şartları uygulanamazdı.

İspanyol basınında Ankara Hükümeti'nin de barış yanlısı olduğuna ilişkin haberler de yayımlanmıştır. Örneğin 6 Ağustos tarihli haberde, Kemal Paşa'nın İzmir'e bir heyet göndererek ateşkes talep ettiği belirtilmekteydi. Ankara Meclisi, Enver Paşa'nın 500 bin

⁵⁸⁹ La Correspondencia Militar, 19 Mayo 1920, s. 3.

⁵⁹⁰ El Siglo Futuro, 17 Mayo 1920, s. 3.

⁵⁹¹ La Correspondencia Militar, 31 Mayo 1920, s. 1.

kişilik bir kuvvet teklifini reddetmişti ve düşmanlıkların uzatılmasına karşıydı⁵⁹². Ancak Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Anadolu'da da durum değişecekti. Nitekim 21 Ağustos tarihli ve "Anadolu'da Ciddi Huzursuzluklar" başlıklı haberde, Barış Antlaşması ile uyumlu olarak, Türk Hükümeti'nin Anadolu'da gerçekleşen isyan hareketlerini bastırmaya ve bölgede huzuru sağlamaya çalıştığı bildirilmiştir. Bu amaçla, Meclis-i Vükela, iki askeri birliğin daha teşkil edilmesine karar vermişti. Anadolu'nun içlerinden gelen haberlere göre, Kafkasyalılar, Ankara civarında görev yapan bazı Kemalist birlikleri yok etmişti. Kemalist askerler arasında isyan da çıkmıştı. Adapazarı bölgesinde Cemal Paşa'nın ajanlarını takip etmek ve askerlerini bezdirmek için çalışmalar yürütülüyordu. İstanbul'a Bolu şehrinden bir heyet gelerek, hükümetten Kemalist askerlere karşı yardım istemişti. Dâhiliye Nezareti, Hükümetin Anadolu'ya arabulucu bir heyet göndermeyi teklif ettiğine ilişkin söylentiye reddetmiş ve aksine Hükümetin asileri cezalandırmak için birlikler oluşturduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin mali durumu oldukça istikrarsızdı. Hükümet, sivil ve askeri memurların maaşlarını ödeyebilmesi için gerekli olan 1,5 Milyon Türk Lirası tutarındaki fona bile sahip değildi. Maliye Nezareti, Satış Komisyonu'na en kısa sürede savaş stoklarının satılmasını emretmişti. Hükümet, Osmanlı Bankası ile borçlanma konusunda ilişki kurmuştu⁵⁹³. 3 Eylül tarihli haberde, hükümetin, Anadolu'daki isyancılara karşı savaşmak için bir askeri harekât projesi üzerinde çalıştığı bildirilmiştir⁵⁹⁴. Müttefiklerin Anadolu'daki milliyetçilerle mücadele planının ilk adımı İstanbul Hükümeti'ni kendileriyle mücadeleye zorlamak olmuştur. İstanbul Hükümeti de Milli Mücadele'ye karşı askerî tedbirler almak üzere harekete geçmiştir.

Müttefikler, Türkiye'ye son verme ve İslam bölgelerini parçalama politikalarını devam ettiriyorlardı. Türk milliyetçileri, Azerbaycan Tatarları ve Hindistan'daki Müslüman liderler ise Bolşeviklerle bir arada hareket ediyorlardı. Bolşeviklik Panislamizm için müthiş bir kaldıraç görevi görüyordu ve hareketin liderleri Asya ve Afrika'da Avrupa'ya karşı kutsal bir savaş (cihat) başlatabilirlerdi⁵⁹⁵. 20 Ağustos'ta üç Bolşevik süvari birliği, Tiflis'e 160 kilometre mesafeye gelmişti. Bu birliklerin Kazım Karabekir'in komutasında savaşan Kemalist askerlerle birleşeceği düşünülüyordu. Modern tarihin en önemli olayı olan Türk ve Rus askerlerinin birleşmesi, halkları motive ediyordu ve bu

⁵⁹² La Epoca, 6 Agosto 1920, s. 1; La Voz, 6 Agosto 1920, s. 5.

⁵⁹³ El Heraldo De Madrid, 21 Agosto 1920, s. 2; La Voz, 21 Agosto 1920, s. 5.

⁵⁹⁴ La Correspondencia Militar, 3 Septiembre 1920, s. 3.

⁵⁹⁵ La Correspondencia de España, 21 Agosto 1920, s. 1.

hareketin müttefikler tarafından yüklenen utanç verici barış antlaşmasını ortadan kaldırması bekleniyordu ⁵⁹⁶ . Bolşevikler, Asya'daki Müslüman ayaklanmalarını desteklediği süreçte, Anadolu'ya askerî desteğe başlayacağını sinyallerini vermek için Tiflis'e doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu ilerleyiş, barış antlaşmasının imzalanmasının ardından hemen revizyon çalışmalarına başlanmasını da beraberinde getirecektir.

La Voz gazetesinde 21 Ağustos'ta yayımlanan bir haberde, Bağdat'ın kuzeyinde ve güneyinde ciddi ayaklanmalar meydana geldiği, Bombay'da beş İngiliz memurun, isyancılarla üç gün çatıştıktan sonra, cephanelerinin bitmesinin ardından isyancılar tarafından öldürüldüğü bildirilmiştir. Haberin devamında, Bağdat'ta Bellen kabilelerinin ayaklanarak Bağdat demiryollarının büyük bir bölümünü tahrip ettikleri, diğer kabilelerin Musul'a doğru ilerlediği, Bağdat'taki huzursuzluğun büyük olduğu ve tüccarın büyük bölümünün kepenk kapattığı belirtilmiştir⁵⁹⁷. Bu sırada yaşanan önemli bir gelişme de Türk-İtalyan ilişkilerinin normalleşme sürecidir. 25 Ağustos tarihli habere göre, İtalya Kralı, Sultan'a bir mektup yazmış ve Marques de Carreni'yi İtalya'nın İstanbul'daki olağanüstü yetkili büyükelçisi olarak atamıştır. Türk Hükümeti de Roma hükümetine, hâlihazırda Madrid büyükelçiliği görevini yürüten Nureddin Ferruh Bey'in Roma büyükelçiliğine atadığını bildirmiş ve bu atamalarla birlikte iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilmiştir⁵⁹⁸. Bu sıralarda, Amerika'da başkanlık yarışındaki demokrat aday Cox da, halkların kendi geleceklerine karar verme hakkı olması gerektiğini ve bu ilkenin İran, Türkiye ve İrlanda'da uygulanabileceğini söylemiştir⁵⁹⁹. Müttefikler arasında fikir farklılıklarının çıkmaya başladığı bu süreçte, İslam dünyası ise çalkalanmaya devam etmekteydi ve barış antlaşmasının yürürlüğe konulması mümkün görünmüyordu.

Anadolu'da da durum Türkler açısından elverişliydi. 28 Ağustos tarihli haberde, milliyetçi çalkalanma arttığı ve milliyetçi kuvvetlerin bazı bölgeleri ele geçirdiği ifade edilmiştir⁶⁰⁰. 1 Eylül tarihli diğer bir haberde ise, Mustafa Kemal Paşa'nın milliyetçi askerlere şu bildiriye okuduğu belirtilmiştir:

"Hilal, yerde yatıyor, haçın karşısında perişan durumda. Müslümanlar, bütün güçleriyle İngilizlere nefretini göstermeli ve 1920 yılının Türk-Rus-Alman

⁵⁹⁶ *La Voz*, 21 Agosto 1920, s. 5.

⁵⁹⁷ *La Voz*, 21 Agosto 1920, s. 5.

⁵⁹⁸ *El Imparcial*, 25 Agosto 1920, s. 1; *La Correspondencia de España*, 1 Septiembre 1920, s. 10.

⁵⁹⁹ *La Voz*, 9 Septiembre 1920, s. 4.

⁶⁰⁰ *La Correspondencia Militar*, 28 Agosto 1920, s. 3.

kutsal ittifakına hizmet etmeli. Bolşeviklik, kurtuluşumuza el atan, saygı duyulması gereken bir güç ve hiç mağlup olmamış olan Almanya, bize yardım etmeye hazır. Bolşeviklik, bizimle Moskova'da antlaşma imzaladı ve Almanya gibi bizimle birlik oldu. Bütün Anadolu'da her yirmi hane, bir askerin ihtiyacı olan 30 liralık masrafı karşılamalı. Kötü niyetli insanlar tarafından, kahraman subay ve askerlerimizin Yunanlıların karşısında kaçtıklarına dair söylentiler çıkarılıyor. Bir Türk subayı asla kaçmaz, onun yerine yüzünü düşmana dönerek şehit olur. Bazı yerlerde ordumuz geri çekildi, ama bu sadece son darbeyi vurmak amacıyla yapıldı."⁶⁰¹

Bildiride dikkat çeken husus, Türkiye, Almanya ve Rusya arasında bir ittifak kurulduğunun belirtilmesiydi. İlk kez sözü edilen ancak mevcut olmayan bu ittifakın Türk milletini zafere ulaştırmasına kesin gözüyle bakılıyordu.

1 Eylül tarihli haberde, Türk milliyetçilerinin lideri Mustafa Kemal Paşa'ya bir silahlı saldırı düzenlendiğine ve Kemal Paşa'nın bu saldırıda ağır yaralandığına ve kendisine eşlik eden Bekir Sami Bey'in ise öldüğüne ilişkin ısrarlı söylentiler olduğu bildirilmiştir⁶⁰². Diğer bir gerçekdışı haber ise 9 Eylül tarihliidir. Haberde, Moskova'dan alınan haberlere göre, Lenin ve Trotsky'nin talebi üzerine Enver Paşa'nın Türkiye ve İran'daki Bolşevik kuvvetlerinin kumandanı olarak atandığı ve siyasi çevrelerde bu atamanın İngiltere'nin Sovyet Rusya ile daha hızlı bir şekilde antlaşma imzalamasını sağlamaya yönelik bir manevra olduğunun düşünüldüğü ifade edilmiştir⁶⁰³. Bu tür haberler, Anadolu'daki direnişe olan desteği ortadan kaldırmaya çalışan propaganda haberleriydi.

9 Eylül'de müttefik polisi, İstanbul'da büyük bir tahkikat gerçekleştirmiş ve bazı önemli kişileri tutuklamıştır. Habere göre, şafak vaktinde Türkiye'nin veliaht şehzadesi, otomobil ve kamyonlarla taşınan pek çok taraftarı ile birlikte Anadolu'ya kaçmaya çalışırken tutuklanmıştır. Veliaht şehzade, Sevr'de imzalanan antlaşmaya karşı çıkarak, Anadolu'da Türk milliyetçileri ile birleşmek ve müttefiklere karşı savaşı üstlenmek niyetindeydi. Müttefik işgal yetkililerinin karşısına çıkarılan veliaht şehzade, bir daha İstanbul'dan veya saraydan çıkmaya çalışmayacağına dair şerefi üzerine yemin etmişti.

⁶⁰¹ La Correspondencia Militar, 1 Septiembre 1920, s. 3; El Globo, 3 Septiembre 1920, s. 1.

⁶⁰² La Correspondencia Militar, 1 Septiembre 1920, s. 3.

⁶⁰³ La Correspondencia Militar, 9 Septiembre 1920, s. 2.

Kamuoyu ve Osmanlı basını şehzadenin davranışını ayıplamıştı⁶⁰⁴. 13 Eylül tarihli haberde, tutuklanan şehzadenin gözetim altında tutulduğu bildirilmiştir⁶⁰⁵. Aynı tarihli diğer bir haberde, veliaht prens tarafından ayarlanan komplonun ortaya çıkarılması üzerine, milliyetçilerin etkisinde olan pek çok kişinin tutuklandığı ve tutuklananlar arasında komploya dâhil olan pek çok devlet görevlisinin de olduğu ifade edilmiştir. Uluslararası polisin yaptığı aramalarda, Anadolu'ya gönderilmek istenen pek çok önemli belge, silah ve cephanenin ele geçirildiği bildirilmiştir⁶⁰⁶. Kemal Paşa işe birleşmek için Ankara'ya kaçmaya çalışırken tutuklanan veliaht şehzade, Sultan'ın sarayının yakınlarındaki bir sarayda tutsak edilmişti. Şehzadenin bahçede dolaşmaya çıkabiliyordu ancak polis tarafından sıkı gözetim altında tutuluyordu⁶⁰⁷. 5 Ekim tarihli diğer bir habere göre ise tahtın veliahdı Abdülmecid, intihara teşebbüs etmişti⁶⁰⁸.

Türk-Bolşevik ilişkileriyle ilgili haberlere de İspanyol basınında sıklıkla rastlanmaktaydı. 14 Eylül tarihli bir habere göre, Bolşevik konferansının gerçekleştiği Bakü'de bulunan Ali Paşa, sık sık Ankara'yı ziyaret ediyordu. Ayrıca Azerbaycan'dan Erzurum'a iki Türk askeri birliği gelmişti⁶⁰⁹. Türkiye, Hindistan, Çin, Buhara, Türkistan, Hive ve Kafkasya'dan 40 temsilci, Bakü'de imzalanan sözleşme gereğince 3. Enternasyonal'e katılmak üzere Ekim ayı başlarında Moskova'ya gitmişlerdi. 9 Ekim tarihli habere göre, Asya ülkelerinde devrim hazırlamak üzere bir faaliyet komitesi kurulmuştu ve 5 Doğu dilinde propaganda dergileri hazırlanmasına karar verilmişti⁶¹⁰. Yine Türkiye, Arabistan, Mısır ve diğer Doğu devletlerinden 50 kral, prens, sultan ve kabile reisi, Müslüman dünyasını İngiltere, Fransa ve diğer Avrupalı güçlerin askeri kuvvetlerinden arındırmak amacıyla oluşturulacak meclise çağırılmışlardı. Merkez Komitesi, doğu devletlerinin birincil hükümdarlarından oluşuyordu. Konferansın toplantıları, Ön Asya'daki bir şehirde gizli olarak yapılacaktı. Bu meclisin oluşturulması fikri, Mısır'da bir kabile reisi olan prens Ahmed ile Emir Faysal arasında gerçekleşen bir görüşmede ortaya çıkmıştı. Bu konferansta, Müslüman Doğu'nun yeniden doğuşu programının taslağını oluşturulmuştu⁶¹¹. Bu süreçte, Müslüman Türkiye, henüz hâkim

⁶⁰⁴ La Libertad, 12 Septiembre 1920, s. 4; El Imparcial, 12 Septiembre 1920, s. 2.

⁶⁰⁵ La Accion, 13 Septiembre 1920, s. 2.

⁶⁰⁶ El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1920, s. 2; La Voz, 13 Septiembre 1920, s. 5.

⁶⁰⁷ La Epoca, 20 Septiembre 1920, s. 1; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 1.

⁶⁰⁸ La Correspondencia Militar, 5 Octubre 1920, s. 3.

⁶⁰⁹ El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1920, s. 2; La Voz, 14 Septiembre 1920, s. 5.

⁶¹⁰ La Accion, 9 Octubre 1920, s. 3; La Libertad, 9 Octubre 1920, s. 5.

⁶¹¹ La Voz, 9 Octubre 1920, s. 5; La Accion, 12 Octubre 1920, s. 1; El Siglo Futuro, 13 Octubre 1920, s. 3.

güç olmaktan vazgeçmemiştir ve milliyetçilik isyan ederek, yabancı işgaline karşı (Mezopotamya'da İngilizlerle, Suriye'de Fransızlarla ve Küçük Asya'da Yunanlılarla) kutsal savaşa başlamıştır⁶¹². Bolşeviklerin organize ettiği İslam dünyası devletleri ve halkları, ortak noktada toplanmaya başlamışlardı ve bu durum müttefikler açısından oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi.

Bu sıralarda, Türkiye'de müttefik denetimi başlamıştı. Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilciler, Duyun-ı Umumiye'nin kurulmasından Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına kadarki süreçte Türk hazinesini incelemeye başlamışlardı⁶¹³. Müttefik yüksek komiserleri, 18 Ekim'de resmi olarak Sultan'ı ziyaret ederek, Anadolu'daki durumun yarattığı kötü etkiyi belirtmişler ve Türkiye'de olduğu gibi Anadolu'da da Sevr Antlaşması'nın bütüncül olarak uygulanması gerektiğini bildirmişlerdir. Ziyaretin ardından hükümetin hemen bir araya gelmiş ve uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir⁶¹⁴. Haberde görüşmenin sonucuna değinilmemiş olsa da bu toplantı sırasında hükümet istifa etme kararı almıştır. Nitekim ertesi gün, 20 Ekim'de yayımlanan haberde, hükümetin istifa etme gerekçesinin, müttefiklerin milliyetçilerle anlaşılmasını talep eden notası olduğu ve yeni hükümetin programının, siyasi tavizler temeli üzerinde Sevr Antlaşması'nı Türk milliyetçilerine kabul ettirmek olduğu ifade edilmiştir⁶¹⁵. 21 Ekim tarihli haberde, Sultan'ın resmi olarak Tefik Paşa'yı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdiği bildirilmiştir⁶¹⁶. Müttefikler Anadolu'daki hareketin önüne geçebilmek için Sultan'ı devreye sokmak istemişler ancak yaptıkları baskı sonucunda İstanbul Hükümeti'nin istifası ile karşı karşıya kalmışlardı.

31 Ekim tarihinde, Sevr'de Türkiye ile imzalanan barış antlaşması ile Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya arasında Anadolu'yla ilgili imzalanan üçlü sözleşmenin metinleri basına yansımıştır. Konuyla ilgili 1 Kasım tarihli haberde, Anadolu ile ilgili sözleşme ile Türkiye'nin kaynaklarıyla ilgili geçmişte yaşanan uluslararası rekabetin ortadan kaldırılmasına ve azınlık ırklarının, dinlerinin ve dillerinin korunmasına çalışıldığı ifade edilmiştir. Buna göre, imzacı devletler, Türkiye'de kamu hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi için kurulacak olan bütün komisyonlarda eşit olarak görev

⁶¹² La Correspondencia de España, 11 Octubre 1920, s. 2.

⁶¹³ La Voz, 9 Octubre 1920, s. 5.

⁶¹⁴ El Heraldo de Madrid, 19 Octubre 1920, s. 4; El Siglo Futuro, 19 Octubre 1920, s. 1; La Voz, 19 Octubre 1920, s. 5.

⁶¹⁵ La Correspondencia de España, 20 Octubre 1920, s. 2.

⁶¹⁶ La Correspondencia de España, 21 Octubre 1920, s. 2.

alacaklar ve imzacı devletlerin vatandaşları, ticaret ve denizcilik alanında her konuda eşit imtiyazlara sahip olacaktı. Anadolu, Mersin-Adana ve Bağdat (Türkiye'deki bölümü) demiryolları, İngiliz, Fransız ve İtalyan finans gruplarından oluşacak bir şirket tarafından işletilecekti⁶¹⁷. Böylece Osmanlı mirasını paylaşma konusunda kendi aralarında yaşanan rekabetin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Ancak ilerleyen süreçte görüleceği üzere, özellikle Fransızlarla İngilizler arasındaki bu mücadele hiç sonlanmayacaktı.

Türk-Bolşevik yakınlaşması ve Asya'daki Müslümanların takındığı tavırlar müttefikler arasında bir endişe yaratmaktaydı. Bu nedenle, Karadeniz'deki müttefik kuvvetlerinin komutanlığına General Harsing, getirilmiştir. Müttefikler, Türk Hükümetine bir nota göndererek, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Versay Antlaşması'nın onayını daha fazla geciktiremeyeceğini ve eğer Hükümet tarafından onaylanmazsa, Sultan'ın fermanıyla bir an önce onaylanması gerektiğini bildirmişlerdi⁶¹⁸. Müttefiklerin bu notasına cevaben Babıali'nin 9 Kasım'da Versay Barış Antlaşması'nı imzalamayı reddettiği ve bu davranışını haklı çıkarmak için birkaç mazeret ileri sürdüğü iddia edilmiştir⁶¹⁹. Versay Antlaşması'nın imzalanmasının reddedilmesi, açıkça müttefiklere kafa tutulması anlamına gelmekteydi. Ancak bu iddia ile ilgili başka herhangi bir habere ulaşılamamıştır.

İngiliz temsilci Mr. Aubrey, Türkiye'ye gerçekleştirdiği uzun bir seyahat sonrasında Sunday Times'da bir makale yayınlamıştır. 14 Aralık tarihli *El Globo* gazetesi haberinde, bu makaleden şu alıntı yapılmıştır:

“Doğu'daki karışıklıklar, İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgalinin bir sonucudur. Türkler, Ankara'da Milli Meclis'i kurarak, Büyük Britanya'nın başkentinin işgal edilmesi ve bir İrlanda hükümeti kurulması durumunda hiç şüphesiz İngiliz milliyetçilerinin de izleyebileceği bir politika izledi. Bütün İngilizler anında Londra'yı terk eder ve Oxford'da yeni bir hükümet kurarlar. Büyük Britanya'nın Türkiye karşıtı politikası sayesinde, Fransa Kemalistlerle bir anlaşma imzalayarak gücü eline aldı. Fransa gibi büyük ve kaynakları kendine yeten bir ülke, her seferinde daha da güçlü her gün daha zengin oluyor. Diğer taraftan İngiltere, toprağı az olan ve yabancı ürünlere muhtaç

⁶¹⁷ La Voz, 1 Noviembre 1920, s. 5.

⁶¹⁸ La Correspondencia Militar, 5 Noviembre 1920, s. 3; La Voz, 5 Noviembre 1920, s. 5.

⁶¹⁹ La Voz, 10 Noviembre 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 10 Noviembre 1920, s. 3.

*bir ülke. Mevcut durum beklenmedik değil ve durumu düzeltmenin de bir yolu var: Türklerle bir antlaşma imzalamak.*⁶²⁰”

Aubrey, Anadolu’daki milliyetçi hareketin Yunanlılara karşı olduğunu ve İngiltere’nin politikasını değiştirerek Türklerle antlaşma imzalaması durumunda kârlı çıkacağını ifade etmekteydi. Nitekim Fransa bu yolu izlemişti ve Doğu’da gücü eline almıştı. Bununla birlikte, zaten İngiliz politikasında da değişiklik sinyalleri başlamıştı. Nitekim Sevr Antlaşması henüz imzalanmadan antlaşmanın revize edilebileceğine ilişkin haberler basına yansımaya başlamıştı. Özellikle antlaşmanın imzalanmasının ardından Doğu’da yaşanan gelişmeler, barış antlaşmasının yeniden düzenlenmesinin önündeki tüm engelleri de kaldıracaktı.

2.6. Sevr Antlaşması’nın Revizyonu

2.6.1. Henüz İmzalanmayan Antlaşma’nın Gözden Geçirilmesi

Sevr Antlaşması, Fransız ve özellikle de İtalyan kamuoyu tarafından uygun bulunmamış ve İngiliz kamuoyu bile bu antlaşmanın ağır olduğunu düşünmüştür. Antlaşmanın imzalanmasının ardından Kral Konstantin’in yeniden Yunan kralı olması da bu ülkelerin kamuoylarını Türkler lehine çevirmiştir. Bu nedenle İtilaf hükümetleri, antlaşmaları meclislerinde onaya sunmaya cesaret edememişler ve antlaşmanın revize edilmesi gerektiğini anlamışlardı⁶²¹. Aslında antlaşmanın yeniden ele alınması ile ilgili çalışmalar henüz Sevr imzalanmadan önce başlamıştı. Barış antlaşmasının imzalanması için Türk Hükümeti’ne verilen ilk sürenin bitişinin ertesi günü, yani 12 Haziran 1920’de antlaşmanın revize edilip edilmeyeceği konusunda haberler İspanyol basınında yer almaya başlamıştı. Bu çerçevede yayımlanan 12 Haziran tarihli ilk haberde, siyasi çevrelerde, Türkiye ile imzalanacak olan barış antlaşmasında, Türk milletinin lehine bir revizyonun gerekli olduğu, bu düzenlemenin yakın zamanda yapılmasının beklendiği ve bu konunun önemli konuşmalarda da dile getirildiği ifade edilmekteydi⁶²². 18 Haziran tarihli haberde de, Türkiye ile yapılacak olan barış antlaşması şartlarında bir revizyon yapılıp yapılmayacağı sorgulanmış, İngiltere’nin Küçük Asya’daki politikalarının sonuçları, milliyetçi Türklerin direnişi ve entrikaları ile Bolşeviklerin entrikalarının bu revizyonu zorunlu hale getirdiği belirtiliyordu. Londra’daki iyi bilgilendirilen

⁶²⁰ El Globo, 14 Diciembre 1921, s. 3.

⁶²¹ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 136.

⁶²² La Correspondencia de España, 12 Junio 1920, s. 6; La Correspondencia Militar, 14 Junio 1920, s. 3.

çevrelerde, Sadrazam'ın Paris'e varışının ardından şiddetli protestolarını duyan Müttefik Yüksek Konseyi'nin Türkiye ile barış antlaşmasının metnini revize etmeye karar verdiği de haberde aktarılmaktaydı⁶²³. Birleşik Devletler'de de Türkiye ile barış antlaşmasının revize edilmesi gerektiği düşünülüyordu⁶²⁴. Haberlere göre, henüz antlaşma imzalanmadan önce müttefikler Türkiye lehine bazı düzenlemeler yapmaya karar vermişlerdi.

Müttefiklerin bu kararın ardından antlaşmanın revizyonu çalışmalarına başlaması üzerine, Venizelos bir bildiri yayınlamıştır. 19 Haziran tarihli haberde aktarılan bu bildiride, Venizelos, Yunanistan'ın Türklerin barış antlaşması şartlarını uygulamaya koymasına yetecek güce sahip olduğunu söylemiştir⁶²⁵. Konuyla ilgili Yunanistan bakanlarından M. Romanos'un da açıklama yaparak, ülkesinin barış antlaşması şartlarının yerine getirilmesini sağlamak için yeterli güce sahip olduğunu deklare etmiştir⁶²⁶. Yunan ileri gelenlerini harekete geçiren nokta, milliyetçi Türklerin de İstanbul Hükümeti'nin de taleplerinin İzmir ve Trakya konusunda olmasıydı. Bir düzenleme yapılması gündeme gelirse, büyük ihtimalle bu topraklarda yapılacaktı.

Nitekim 22 Haziran tarihli ve "Türkiye ve Barış" başlıklı haberde yer alan bilgiler de Türk tarafının bu beklentisini ortaya koymaktaydı. Haberde, barış heyeti üyelerinden Dâhiliye Nazırı Reşid Bey'in basın açıklamasına yer verilmiştir. Reşid Bey, Osmanlı Hükümeti'nin böyle bir barış antlaşmasını düzenleme yapılmaksızın imzalamasının kesinlikle imkânsız olarak gördüğünü, prensip olarak milliyetlerin kabul edildiğini ve pratiğe geçirilmesinin kabul edilebileceğini, İzmir ve Trakya'nın imparatorluktan ayrılmasının herhangi bir şekilde kabul edilemeyeceğini ve müttefiklerin Osmanlı tarafının taleplerini dikkate almasını beklediklerini ifade etmiştir. Reşid Bey, Sadrazam'ın Paris'e giderken Osmanlı tarafının cevap metnini yanında götürmediğini, bu cevabın Paris'le eşzamanlı olarak İstanbul'da hazırlanmaya devam ettiğini, iki metnin ortaya çıkmasının ardından Osmanlı tarafının kararının ortaya çıkacağını ve ardından da Paris'e gidilerek Barış Konferansı'na Türkiye'nin cevabının verileceğini de bildirmiştir⁶²⁷. İstanbul Hükümeti, Trakya ve İzmir konusunda bir düzenleme

⁶²³ El Sol, 18 Junio 1920, s. 7; La Correspondencia Militar, 18 Junio 1920, s. 3; La Correspondencia de España, 18 Junio 1920, s. 2; La Accion, 18 Junio 1920, s. 4, 6.

⁶²⁴ La Accion, 22 Junio 1920, s. 2.

⁶²⁵ El Sol, 19 Junio 1920, s. 7.

⁶²⁶ La Libertad, 19 Junio 1920, s. 1.

⁶²⁷ La Epoca, 22 Junio 1920, s. 1; La Correspondencia Militar, 23 Junio 1920, s. 3.

yapılmasını talep ediyordu. Bu toprakların nüfusu Türk'tü ve terk edilmesi mümkün değildi.

Yunanistan ile adalar konusunda anlaşmazlık yaşayan İtalya'da basın, barış antlaşmasının revize edilmesini talep ediyordu. Konuyla ilgili 24 Haziran tarihli ve "İtalya, Türkiye ile Barış Antlaşması'nın Revizyonu Taraftarı" başlıklı haberde, Türk sorununun İtalyanların görüşüne karşı çözümünün oldukça tehlikeli olduğu belirtilmiştir. İtalyan *Il Messagero* gazetesinde, Türk milliyetçi hareketinin önemine değinilmiş ve Ankara'da bir hükümet olduğu ve Sadrazam'ın bile İstanbul Hükümetini zayıf ve itaatsiz olarak tanımladığı bir süreçte, Ankara Hükümetinin küçük görülmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir. *Il Tempo* gazetesinde ise antlaşmanın imzalanması gereken Türk hükümetinin İstanbul'daki değil Ankara'daki milliyetçi hükümet olduğu ifade edilmiştir⁶²⁸. İtalyanlara göre barış antlaşması Ankara Hükümeti ile müzakere edilmeli ve yeni düzenlemeler çerçevesinde imzalanmalıydı.

2.6.2. Boulogne Sur Mer Görüşmeleri

Müttefik devletlerin temsilcileri, barış antlaşmasının revizyonu ile ilgili müzakerelerde bulunmak amacıyla Boulogne Sur Mer'de bir araya gelmişlerdi. Yapılan görüşmelerde, Doğu Sorunu çalışılmış ve Türkiye'nin barış koşullarıyla ilgili cevabını vermesi için belirlenen 20 Haziran tarihinin korunmasına karar verilmişti. Mareşal Foch ve Mareşal Wilson tarafından İstanbul ve boğazların durumu karşısında belirlenen askeri önlemler de konferansta onaylanmıştır⁶²⁹. Boulogne Sur Mer'deki müzakerelerle ilgili 22 Haziran tarihli haberde, Türkiye ile barış konusunda Venizelos'un fikirlerinin kabul edildiği, İzmir'in ve Küçük Asya'nın himayesinin Yunanistan'a verileceği ve Venizelos'un bölgenin güvenliğini ekonomik destek bile gerektirmeksizin 90.000 kişilik bir ordu ile sağlayacağı ifade edilmiştir⁶³⁰. Konferansta alınan kararlar müttefiklerin geri adım atmayacaklarının ve herhangi bir revizyon uygulamayacaklarının göstergesiydi.

Ertesi gün yayımlanan diğer bir haberde, bu kararın altında yatan neden görülebilmektedir. Habere göre, Mustafa Kemal'in milliyetçilerinin beklenen zaferi nedeniyle antlaşmanın yeniden düzenlenmesi, Avrupa'nın prestijinden verilecek bir taviz olacaktı. Boulogne konferansında Yunanistan'ın tekliflerinin kabul edilmesinin

⁶²⁸ El Siglo Futuro, 24 Junio 1920, s. 2.

⁶²⁹ La Epoca, 22 Junio 1920, s. 2; El Siglo Futuro, 22 Junio 1920, s. 2.

⁶³⁰ El Siglo Futuro, 22 Junio 1920, s. 2.

nedeni de bu devletlerin prestij kaybına uğramak istememeleriydi⁶³¹. Boulogne Sur Mer Konferansı, Türkiye'nin revizyon taleplerini, itibar kaybetmemek uğruna reddettiği bir konferans olmuştur.

2.6.3. Spa Konferansı (5-16 Temmuz 1920)

Müttefik Yüksek Konseyi, Türkiye ile barış antlaşmasının maddelerinde revizyon yapılıp yapılmaması konusunda müzakerelerde bulunmak amacıyla 5-16 Temmuz 1920 tarihleri arasında Belçika'daki Spa şehrinde bir araya gelmişlerdi⁶³². Spa Konferansı ile ilgili İspanyol basınına yansıyan ilk haber 7 Temmuz tarihli'dir. Haberde, müttefik devletlerin temsilcilerinin Spa Konferansı'nın o günkü oturumunda Türk heyetin barış antlaşması maddelerine ilişkin sunduğu taleplerini müzakere ettiği ifade edilmiştir⁶³³. Ertesi gün yayınlanan haberde ise, bu müzakerelerle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, Müttefik Yüksek Konseyi, 26 Haziran'da Damad Ferid Paşa tarafından kendilerine sunulan Türk heyetin cevabını inceledikten sonra 7 Temmuz'da toplanmıştı. Konsey, antlaşmanın başlıca maddelerinin Osmanlı Hükümeti'nin talepleri doğrultusunda revize edilemeyeceğini gördükten sonra, politikacılar ve askeri uzmanlarla işbirliği içerisinde cevabı yazacak bir komisyon görevlendirmeye karar verdi. Komisyon, Türk heyetin taleplerinin nasıl gerçekleştirilebileceğini dikkate almayacak ve on gün içerisinde kesin bir karara varacaktı. Türk tarafına antlaşmanın kabulü veya reddi için 10 gün süre tanınacaktı. Konseyin toplantısına Venizelos da katılmıştı. Resmi açıklamadan, Türkiye ile barış antlaşmasının temel maddelerinde bir değişiklik olmayacağını ve mümkün olabilecek düzenlemelerin sadece aksesuar maddelerle ilgili olacağını anlaşıldığı da haberde ifade edilmiştir⁶³⁴. İstanbul Hükümeti'nin taleplerini incelemek için toplanmış olan konferansta bu taleplerin dikkate alınmamasına ve müttefiklerin Türkiye'ye verilebilecek minimum tavizleri ortaya koymasına karar verilmişti. Bu tavizler de ana konularda yani toprak meselelerinde olmayacaktı.

Bununla birlikte, Müttefik Yüksek Konseyi, Spa Konferansı'nda barış antlaşması konusunda Türkiye'nin yaptığı gözlemlerle ilgili bir projeyi onaylamıştı. Müttefiklerin

⁶³¹ El Heraldo de Madrid, 25 Junio 1920, s. 2.

⁶³² Verena Steller, "Diplomacy Between Versailles and Locarno", *The Transformation of Foreign Policy*, Ed. Gunther Hellmann, Andreas Fahrmeir, Milos Vec, Oxford University Press, UK, 2016, S. 181.

⁶³³ La Voz, 7 Julio 1920, s. 6.

⁶³⁴ La Libertad, 8 Julio 1920, s. 4; La Correspondencia Militar, 8 Julio 1920, s. 3; El Siglo Futuro, 8 Julio 1920, s. 1; El Globo, 9 Julio 1920, s. 1.

cevabı, ayın 17'si Cumartesi günü Redaksiyon Komitesi'nin yeni bir toplantısının ardından, Osmanlı heyetine teslim edilecekti⁶³⁵. Haberde, onaylanan proje ile ilgili ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. Spa Konferansı'nda Venizelos'un da yer aldığı Müttefik Yüksek Konseyi'nin 12 Temmuz tarihli toplantısında, müttefik heyet başkanları, Türkiye'nin son notasına verilmesi gereken cevaba ilişkin fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Haberde, herhangi bir resmi açıklama olmamasına rağmen, Türkiye ile barış antlaşmasında herhangi bir düzenleme yapılmasının beklenmediği ifade edilmiştir⁶³⁶. İki haber birbiriyle çelişkili ifadeler içermektedir. İlkinde Türk Hükümetinin taleplerinden birinin kabul edildiği belirtilirken ikincisinde ise hiçbir değişiklik yapılmayacağı ifade edilmiştir.

Müttefikler, 13 Temmuz'daki toplantılarında, Türk heyetine barış antlaşmasını kabul edip etmediklerini bildirmeleri için 6 günlük bir süre verilmesine karar vermişlerdi. Bilgiyi aktaran habere göre bu durum İstanbul'da kötü bir etki yaratmış, delegeler arasında fikir ayrılıkları başlamış ve halkın geneli antlaşmanın kabul edilmemesinden yana tavır almıştı. Delegelerin işi artık daha zordu⁶³⁷. Spa Konferansı'nın sona ermesinin ardından, Konferans Başkanı Millerand, 17 Temmuz'da Türk heyeti başkanına, antlaşmanın kabulü için verilen sürenin uzatılması konusundaki taleplerinin reddedildiğini bildirmiştir⁶³⁸. Türkiye'nin antlaşma ile ilgili kararını 10 gün içerisinde vermesi gerekiyordu ve antlaşmanın reddedilmesi durumunda Türkler, Avrupa'dan sonsuza kadar atılabilirlerdi⁶³⁹. Millerand, konferansın sona ermesinin ardından yaptığı açıklamada, Türkiye ile barış antlaşmasında, Suriye'deki Fransız himayesine ilişkin bazı hafif düzenlemeler yapıldığını ve İngiltere'nin Suriye'deki Fransız müdahalelerine karışmayacağını söylemiştir⁶⁴⁰. Türk Hükümeti, taleplerinden hiçbir şey elde edememiş ve sadece kararını vermek için biraz süre kazanmıştı. 27 Temmuz tarihi verilen son tarihi ve Sultan ve İstanbul Hükümeti, antlaşmayı imzalamak zorunda kalacaktı.

⁶³⁵ La Voz, 12 Julio 1920, s. 8; El Imparcial, 13 Julio 1920, s. 2; La Epoca, 13 Julio 1920, s. 3; La Libertad, 13 Julio 1920, s. 1.

⁶³⁶ La Correspondencia de España, 13 Julio 1920, s. 7.

⁶³⁷ La Accion, 14 Julio 1920, s. 2.

⁶³⁸ El Imparcial, 18 Julio 1920, s. 2; La Accion, 19 Julio 1920, s. 2; LA Epoca, 19 Julio 1920, s. 4.

⁶³⁹ El Siglo Futuro, 20 Julio 1920, s. 3.

⁶⁴⁰ La Voz, 21 Julio 1920, s. 8; El Siglo Futuro, 22 Julio 1920, s. 3; La Correspondencia Militar, 22 Julio 1920, s. 3; La Libertad, 22 Julio 1920, s. 4; El Globo, 23 Julio 1920, s. 1.

2.6.4. İmzalanmasının Ardından Sevr'in Revizyonu Meselesi

10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından da antlaşmanın revizyonu meselesi uzun bir süre gündemde kalmıştır. Barış antlaşması imzalandıktan sonra İspanyol basınında revizyon konusunda yayımlanan ilk haber, 31 Ekim tarihli'dir. Haberde, güvenilir kaynaklardan gelen bilgilere göre, 28 Ekim sabahında, Mustafa Kemal'e bağlı bir albayın İstanbul'a geldiği, Ankara Hükümeti adına Sadrazamla görüştüğü, Türk Hükümeti ile Küçük Asya arasındaki müzakerelerin, Sadrazam'ın müttefiklerin aşağıdaki 5 hususu kabul edeceğini yazılı olarak beyan etmesi halinde hemen başlayabileceği ifade edilmiştir:

1. İzmir ve çevresinin Osmanlı hâkimiyeti altında Boğazlar bölgesine dâhil edilmesi,
2. Trakya'da Osmanlı hâkimiyeti altında otonom bir rejim kurulması,
3. Sevr Antlaşması ile öngörülen tarafsız bölgenin idari komisyonuna İzmir, Trakya ve Anadolu'dan birer temsilcinin eklenmesi,
4. Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinin, özellikle de finansal ve ekonomik konulardaki maddelerin Türkiye lehine düzenlenmesi,
5. Hilafetin saltanattan ayrılması. Saltanat Osmanlı hanedanının elinde kalmaya devam edecek, hilafet ise peygamber soyundan gelen ve İslam dünyasının güvendiği birine devredilecektir⁶⁴¹.

Haberde verilen bilgilerin doğru olduğu kabul edilirse, Ankara Hükümeti'nin barış için şartlarının başında İzmir ve Trakya'nın Osmanlı hâkimiyetinde kalması geldiği söylenebilir. Bununla birlikte, ekonomik şartlarda esneklik sağlanması ve hilafetin peygamber soyuna geçirilmesi gibi talepler olduğu da görülmektedir.

Barış antlaşmasının gözden geçirilerek düzenlenmesi amacıyla Fransa, İtalya ve İngiltere temsilcileri, 25 Kasım'da Londra'da bir araya gelmişlerdi. Yapılan toplantının gündemi, Kral Konstantin'in Yunanistan tahtına geri dönüşü, Rusya ile ticari ilişkilerin yeniden başlatılması, Türkiye ile barışın muhtemel revizyonu ile Küçük Asya'da ve

⁶⁴¹ La Libertad, 31 Octubre 1920, s. 5; La Accion, 1 Noviembre 1920, s. 2; La Voz, 1 Noviembre 1920, s. 5.

Kafkasya'daki durumuydu⁶⁴². Fransız Meclis Başkanı toplantıya katılmak üzere 25 Kasım'da Londra'ya ulaşmıştı ve muhtemelen ayın 27'sinde Lloyd George ile görüşeceklerdi. Konuyla ilgili haberde, Fransa ile İtalya'nın Türkiye ile imzalanan ve henüz onaylanmamış olan barış antlaşmasının revize edilmesi sorununu müzakere edeceklerinin düşünüldüğü aktarılmıştır⁶⁴³. Bu sıralarda İstanbul'dan dönen Franklin Bouillon da 26 Kasım'da Fransa Temsilciler Meclisi karşısında bilgilendirme yapmış, Doğu'daki mevcut durumu açıklamış ve Türkiye'yi Bolşevizm'in kollarına atmamak için bir an önce Sevr Antlaşması'nda bir revizyon yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır⁶⁴⁴. Müttefikler henüz Sevr Antlaşması'nın onay süreci tamamlanmadan, antlaşmada değişikliklere giderek Bolşeviklerin Türkler üzerindeki etkisini kırmaya çalışacaklardı.

La Correspondencia de España gazetesinde yayımlanan 29 Kasım tarihli ve "Sevr Antlaşmasının Revizyonu" başlıklı haberde şunlara değinilmekteydi:

"Yunanistan'da gerçekleşen siyasi olaylar, Türkiye sorununu yeniden gündeme taşıdı. Venizelos'un politikasına karşı çıkan ve eski Kral Konstantin'i yeniden tahta çıkarmaya karar veren Yunan döneklilikleri, verilen sözlerin bozulmasına sebep oldu. Türkiye'de temel olarak Yunanistan'a güvenen misyon, müttefikler tarafından kendilerine verilen yüksek mevkii terk eden İzmir'deki Yunan askerlerinin moralinin bozulması ve kampları terk etmeleriyle iptal oldu. Bu durumdan, İngiltere ve Fransa'da her daim Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğini savunanlar faydalandı. Aslında, Türkiye, savaştan sonra varlığını korumayı başarmıştı. İngiltere ve Fransa, büyük miktarda Ermeni'nin katledilmesi gibi eski alçaklıkları görmezden gelerek, her zaman onu Rusya'nın hırslarına karşı korumuş ve modern bir siyasi rejim kurulması için yardım etmeye çalışmışlardı. İki ülke de, ihtiyatlı bir şekilde İstanbul Hükümeti'ne yakın hareket etmeye çalışmışlar ve bir taraftan Hristiyanların çıkarlarını garanti altına almak ve diğer taraftan da Müslüman dünyasında herhangi bir sıkıntı yaşamamak istemişlerdi. İngiltere gibi Fransa da Müslümanların ikamet ettiği büyük sömürge topraklarına sahipti.

⁶⁴² La Epoca, 25 Noviembre 1920, s. 1.

⁶⁴³ La Accion, 26 Noviembre 1920, s. 2; La Epoca, 26 Noviembre 1920, s. 1.

⁶⁴⁴ La Accion, 27 Noviembre 1920, s. 1.

“Ancak Almanların İstanbul'daki entrikaları, Türkiye'deki egemenliği ele geçirmeye çalıştı. Hatırlanacağı üzere, Kayser, Kudüs'e ve sonra da diğer bazı Türk şehirlerini ziyaret etmişti. Savaş başladığında, Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi, müttefikler için büyük bir sürpriz oldu. Çanakkale bölgesi, müttefiklerin faaliyetlerine gebe kaldı. Gelibolu'da çok sayıda kahraman İngiliz asker ve denizcisi öldü. Müttefikler galip geldiklerinde, Türkiye'nin nankörlüğünü ve vefasızlığına birkaç ceza vermesi mantıklıydı. Sevr Antlaşması, mağlup Osmanlı İmparatorluğu'na çok ağır şartlar koyuyordu. Bu antlaşmaya karşı, heyecanlı vatanseverliklerini fark etmenin zorunlu olduğu Türk milliyetçileri, silahlı mücadeleye başladı. Belki de Antant, Doğu'da durağan bir barış oluşturulması için Sevr Antlaşması'nı revize edilmesi konusunda anlaşmalıydı. Yunan firarının oluşturduğu konjonktürden faydalanılarak bu revizyon yapılmalıydı.”⁶⁴⁵

29 Kasım tarihli haberde, Londra'da ağır şartları bulunan Sevr Antlaşması'nın revizyonu talebinin Milletler Cemiyeti'ne havale edildiği, talepte bulunanların temel dayanağının, antlaşmanın şartlarının Türkiye için çok ağır olması ve bunun da İngiltere'nin Müslüman sömürgelerinde karışıklık çıkmasından korkulması olduğu, böyle bir karışıklığın en önemli sebebinin Sevr Antlaşması'nın koyduğu çok ağır şartlar olacağı ifade edilmiştir⁶⁴⁶. Fransa da Yunanistan ile Türkiye arasındaki toprak meselelerini, özellikle İzmir ve Trakya konusunda, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin kararına bağlanmasını istiyordu ve hatta Fransa'ya göre Yunanistan'ın Sevr Antlaşması ile elde ettiği avantajlar iptal edilmeliydi⁶⁴⁷.

Londra'da Fransız Meclis Başkanı Leygues, İngiliz Başbakanı Lloyd George ve İtalya Dışişleri Bakanı Sforza arasında yapılan toplantıda, Yunanistan'daki yönetim sorunu ile ilgili uzlaşılmıştır. Varılan antlaşmaya göre, Yunanistan, rızası sorulmaksızın ve müttefiklerin müdahalesine gerek olmaksızın, müttefiklerin uygun gördüğü ve imzaladıkları antlaşmaları, Türkiye ile bile olsa, imzalayacaktı⁶⁴⁸. Toplantıda, büyükelçiler konferansının, Türkiye'nin silahsızlandırılması ve yeni Osmanlı ordusunun düzenlenmesi konularına karışmaması konusunda da anlaşılmıştır⁶⁴⁹. Toplantı sırasında

⁶⁴⁵ La Correspondencia de España, 29 Noviembre 1920, s. 2.

⁶⁴⁶ La Voz, 29 Noviembre 1920, s. 5; La Correspondencia Militar, 29 Noviembre 1920, s. 5.

⁶⁴⁷ La Correspondencia de España, 4 Diciembre 1920, s. 1.

⁶⁴⁸ La Correspondencia Militar, 30 Noviembre 1920, s. 3.

⁶⁴⁹ La Epoca, 30 Noviembre 1920, s. 2.

anlaşıldığına göre, Fransa, Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyordu. İngiltere de antlaşmanın ihlal edilmesi durumunda herhangi bir revizyon yapılamayacağı fikrindeydi. Bu sırada, mevcut koşullardan faydalanan Türkiye, kendi taleplerini sunma fırsatı bulmuştu ve müttefik devletlere bu talepleri iletmişti⁶⁵⁰. Roma'da da siyasi çevrelerde, Türkiye'nin Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesine ilişkin taleplerin konuşuluyordu. Buna göre, İstanbul'daki Sultan'ın hâkimiyetinden endişe edilmesi nedeniyle, Türk Hükümetine tam bağımsızlık garantisi verilmesi, Türkiye'nin Avrupa sınırının Midye hattında başlaması, Trakya'ya Türk yüksek egemenliği altında muhtariyet verilmesi, İzmir'deki yasal durumun, şehirde Türk egemenliğinin kurulması için resmi garantiler verilerek yeniden düzenlenmesi talep ediliyordu. Buna karşılık, Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyacağını ifade ediyordu⁶⁵¹. Türklerin talepleri Fransa ve İtalya hükümetleri açısından kabul edilebilir taleplerdi. Ancak İngiltere Hükümeti, revizyon meselesinde olumsuz tavrını sürdürmekteydi.

Bununla birlikte, 3 Aralık tarihli habere göre, Fransa ve İngiltere, Yunanistan'a finansal yardımlarını durduracaktı. Bitik Yunan hazinesine aktaracakları birkaç milyonu durdurmuşlardı ve Yunanistan ekonomisi harabeye dönecekti. Haberde, Sevr Antlaşması'nda bir revizyon çalışmasının başlayacağı, eğer revizyon yapılırsa, Doğu'da barışın sağlanması ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların çıkarlarının korunması için istihbaratın Türkiye aracılığıyla yapılacağı belirtilmiştir⁶⁵². Haberde belirtilenlerin doğru olduğu kabul edilirse, İngiltere'nin de Londra'daki toplantı sırasında antlaşmada bir düzenleme yapılması konusunda olumlu bir tavır göstermeye başladığı söylenebilir.

Londra'da yapılan toplantıdan sonra, General Gouraud ile Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Leygues, Temsilciler Meclisi'nin Hazine ve Dış İlişkiler Komisyonlarına İzmir ve Kilikya'daki durumla ilgili bilgi vermiştir. General Gouraud, 1918'den o güne bölgedeki durumu açıkladıktan sonra Türkiye ile bir sözleşme yapılarak ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiğini ve bunun Fransa'nın bölgede bulunan asker sayısında büyük bir düşüş sağlayacağını söylemiştir. Gouraud, Türkiye ile bir uzlaşma sağlanmasını çok mümkün görüyordu. Gouraud'un bilgilendirmesinin ardından,

⁶⁵⁰ La Correspondencia Militar, 1 Diciembre 1920, s. 3.

⁶⁵¹ La Epoca, 1 Diciembre 1920, s. 4; El Heraldo de Madrid, 3 Diciembre 1920, s. 5.

⁶⁵² La Correspondencia de España, 3 Diciembre 1920, s. 2.

Leygues, Suriye ve Kilikya ile ilgili bilgi vermiş ve kendi adına, Türkiye ile bir sözleşmenin mümkün olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Leygues, Londra'da Lloyd George ve Sforza ile yapmış oldukları konferansın oldukça memnun edici olduğunu ve İngiltere'nin yakın zamanda Türkiye ile ilgili kararını vereceğini de sözlerine eklemiştir⁶⁵³. Fransız Hükümeti artık tamamen Türkiye ile uzlaşılması gerektiği fikrini savunuyordu. Leygues'in konuşmasından anlaşıldığına göre İngiliz Hükümeti de bu fikre sıcak bakmaya başlamıştı ancak düşünmek için biraz zaman istemişti.

Leygues'in Fransa Temsilciler Meclisi'ndeki konuşmasının ardından, Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi olasılığı ile ilgili Londra siyasi çevrelerinde, olumlu bir hava esmeye başlamıştır. Londra'da İngiltere'nin büyük ihtimalle antlaşmanın revizyonuna onay vereceği ve İzmir'in bazı garantilerle birlikte Türkiye'ye iadesi bekleniyordu⁶⁵⁴. Bu fikir değişikliği sadece Türkiye ile ilgili de değildi. Nitekim Yunanistan'da müttefiklerin istememesine rağmen Kral Konstantin halk oylaması ile yeniden göreve gelmişti. 16 Aralık tarihli haberde, Yunanistan'ın Sevr Antlaşması ile Türkiye'de elde ettiği toprakları geri vermesi durumunda, Yunan halkının acı gerçeğin farkına varacağı ve yapmış oldukları büyük hatayı fark edecekleri ifade edilmekteydi⁶⁵⁵. Bu çerçevede, İtalya, Fransa ve İngiltere temsilcileri, Konstantin'le görüşmek üzere Atina'ya gitmişler ve krala Sevr Antlaşması'nda Yunanistan'ın ele geçirdiği toprakları Türkiye'ye iade etmesini içeren bir revizyon yapılmasının gerekliliğini anlatmışlardı⁶⁵⁶. Fransa ve İtalya hükümetleri antlaşmanın yeniden ele alınmasını Türkiye ile ilişkiler temelinde ele almaktaydı. Ancak İngiliz Hükümeti'ne fikrini değiştiren olay büyük ölçüde Kral Konstantin'in Yunanistan'da idareyi yeniden ele geçirmesiydi.

İngiliz Hükümeti'nden antlaşmanın revizyonu konusunda beklenen açıklamalar 16 Aralık'ta gelmeye başlamıştır. Lloyd George, bu tarihte İngiliz Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Çanakkale Boğazı'nın İngiltere, Fransa ve İtalya'nın denetimi altında uluslararasılaştırıldığını, Türkiye'nin İstanbul'u elinde tutacağını ve gelecek ilkbaharda, İngiliz ordularının Mezopotamya'yı boşaltacağını ilan etmiştir⁶⁵⁷. Lloyd George, konuşmasında, İngiltere'nin diğer devletler gibi, Türkiye'nin haklarını

⁶⁵³ La Voz, 9 Diciembre 1920, s. 5.

⁶⁵⁴ La Correspondencia de España, 10 Diciembre 1920, s. 1.

⁶⁵⁵ La Correspondencia de España, 16 Diciembre 1920, s. 2.

⁶⁵⁶ La Correspondencia de España, 18 Diciembre 1920, s. 2.

⁶⁵⁷ La Accion, 17 Diciembre 1920, s. 6; La Correspondencia Militar, 18 Diciembre 1920, s. 3; La Epoca, 18 Diciembre 1920, s. 1; El Globo, 21 Diciembre 1920, s. 1.

desteklemeye ve onları korumaya hazırlanmak zorunda olduğunu ve eğer bu yapılmazsa, görüldüğü gibi, oldukça tehlikeli durumlarla karşılaşabileceğini söylemiştir⁶⁵⁸. Lloyd George, Avam Kamarası'nda yaptığı 23 Aralık tarihli konuşmada ise Küçük Asya'daki durumu açıkladıktan sonra Sevr Antlaşması'nda revizyon yapılmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir. Yarbey Guineff'in Türk sorununun çözülmesinin önündeki tek engelin İzmir'in devri meselesi olduğunu bildirmesi ve General Townshend'in İngiltere Hükümetinden Kemal Paşa ile ilişkiler kurulmasını talep etmesi, Lloyd George'un bu deklarasyonu tetiklemişti. Lloyd George, Türkiye'de sadece İstanbul Hükümeti ile müzakereler yapabileceklerini, İstanbul Hükümetinin rızası olmadan Mustafa Kemal'le ilişkiler kurulmasının, İngiltere'nin tanımış olduğu hükümeti reddetmek anlamına geleceğini belirtmiştir. George, hâlihazırda İstanbul Hükümetinin Mustafa Kemal'le müzakereler yaptığını, eğer bir anlaşmaya varırlarsa, müttefiklerin tüm Türkiye'yi temsil eden bir hükümetle tartışmalar yapabileceği bir durumun ortaya çıkacağını belirtmiştir. Konuşmasının devamında, müttefiklerin, Yunanistan'ın rızası olmaksızın, isyanın lideri Mustafa Kemal'e yardım etmelerinin ve ona *"Bize barış ver, size İzmir'i verelim"* denilmesinin imkânsız olduğunu, toprak düzenlemelerinin düşünüldüğü kadar kolay olmadığını, İzmir'de oradan çıkmayı reddeden güçlü bir Yunan ordusunun bulunduğunu belirttikten sonra *"Onları şehri boşaltmaya zorlamak için ordu mu gönderelim?"* diye sormuştur. George, konuşmasına, *"Eğer Türkiye'nin kabul edilebilir teklifler yaparsa, onları duymaya hazırız. Biz Doğu'da barış taraftarıyız ve Türkiye'ye adil davranmak istiyoruz"* diyerek son vermiştir⁶⁵⁹.

Bu açıklamaların yapıldığı süreçte, Türk Hükümeti ise Sevr Antlaşmasını tasdik etme konusunda direnmekteydi. *"Le Temps"* Türkiye'yle ilgili gelişmelere bağlı olarak şunları kaydetmekteydi: *"İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri, Sevr Antlaşması'nın tasdik edilmesi için Osmanlı Hükümetine baskı yapmaktadır. Osmanlı Hükümeti, Ankara'da başlatılan müzakerelerin sonucunu bekleme gereğini ve antlaşma metnindeki bazı önemli değişiklik ve düzeltmelerin olduğunu mazeret göstererek, antlaşmayı onaylamamak için diretmektedir. Bundan başka, Türk yetkilerin içinde bulunduğu ciddi güçlüğü ve hazinedeki kaynak yetersizliğine dikkat çekilmektedir. Sadrazam, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî ve iktisadi durum karşısında istifasını sunmak*

⁶⁵⁸ La Voz, 17 Diciembre 1920, s. 5.

⁶⁵⁹ La Libertad, 24 Diciembre 1920, s. 5; La Voz, 24 Diciembre 1920, s. 5; El Globo, 27 Diciembre 1920, s. 1-2; El Imparcial, 28 Diciembre 1920, s. 3.

*zorunda olacağını söylemektedir.*⁶⁶⁰ ” 3 Ocak tarihli habere göre, Kemalistler, Sevr Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini talep etmekle kalmayacak, aynı zamanda, yeniden gözden geçirilmediği takdirde, antlaşmayı reddedeceklerdi⁶⁶¹.

Reuter Ajansı’na göre, Paris’te müttefikler arası bir konferans toplanması bekleniyordu. İspanyol basınına da yansıyan habere göre, büyük ihtimalle, bu konferansta, Türkiye ile barış antlaşmasının revizyonu meselesi ele alınacaktı. Fransa, bu meselenin gündeme sokulmasını talep etmişti. Muhtemelen, Avusturya’nın çöküşünün başka devletler için sebep olabileceği tehdit de konferansta ele alınacaktı. İngiliz Hükümeti, Türkiye ile barış antlaşmasıyla ilgili olarak, bu ülkedeki durumun belirsizliğinin unutulmaması gerektiğini düşünüyordu. İngilizler, Anadolu’daki askerî durumun iyi olduğu görüşündeydiler. Yunanlılar, mevzilerini muhafaza etmekle kalmıyorlar, aynı zamanda, bu mevzileri farklı noktalarda genişletiyorlardı. İngiliz Hükümeti, antlaşmanın revize edilmesi konusunu müzakere etmeye hazırdı. Ancak müzakerenin başarılı sonuçlanması için durumun, şu andakinden daha net olması gerekiyordu. Kral Konstantin’in, üzerine düşeni yapıp yapmadığını görmek lazımdı. İngilizlere göre, Yunanistan, İzmir’i tahliye mecbur edilmeyecekti. Yine de, Yunanistan’ın, müttefiklerin yardımı olmaksızın, mevzilerini muhafaza etmek için gerekli mali kaynaklarının yetip yetmeyeceği de görülecekti. Türkiye’deki durum o sıralarda sakindi. İngiltere, Türk meselesinin halledilmesi konusunda izlediği politikada bir değişiklik yapmadan önce, olayların gidişatını izlemek istiyordu⁶⁶². İngiltere Hükümeti, prensip olarak Sevr Antlaşması’nda bir revizyon yapılabileceğini düşünmekle beraber yeni bir düzenlemeden önce Türklerin Yunanlılara karşı durumunun izlenmesi ve değişen koşullar altında bir karar verilmesi gerektiğine inanıyordu. Bununla birlikte, Reuters Ajansı’nın antlaşmanın revizyonu konusunda Paris’te yapılmasını beklediği konferans, 19 Ocak 1921’de toplanmış ancak toplantıdan herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Bununla birlikte, Londra’da yeni bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir⁶⁶³.

⁶⁶⁰ La Voz, 1 Enero 1921, s. 1; La Correspondencia de España, 1 Enero 1921, s. 2; La Correspondencia Militar, 1 Enero 1921, s. 2.

⁶⁶¹ La Correspondencia militar, 3 Enero 1922, s. 3.

⁶⁶² La Epoca, 18 Enero 1921, s. 1; La Voz, 18 Enero 1921, s. 1; La Epoca, 19 Enero 1921, s. 1; El Sol, 19 Enero 1921, s.7.

⁶⁶³ Erkin Akan, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, XVI/24, Bahar 2018, s. 251.

2.7. İkinci Londra Konferansı (21 Şubat-12 Mart 1921)

10 Ocak 1921 tarihinde Ankara Millet Meclisi'nin Batı Orduları Kumandanı İsmet Bey'in İnönü mevkiinde Yunan ordularını mağlup etmeyi başarması⁶⁶⁴, müttefik devletlerde bir endişe yaratmıştır. İnönü zaferinin ardından müttefikler, Paris Konferansı'nda alınan karar çerçevesinde, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da Türkiye ile barış antlaşması şartlarının yeniden düzenlenmesi amacıyla bir konferans toplanmasına karar vermişlerdir⁶⁶⁵. Konferansa, Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birlikte davet edilmesi kararı üzerine, 26 Ocak 1921'de iki hükümetten de temsilciler göndermesi istenmiştir⁶⁶⁶. İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa da iki hükümet arasındaki sorunlara rağmen bu davete olumlu cevap vermiş ve Yunan ordularının yaşadığı mağlubiyet nedeniyle, Yunan Hükümeti de konferansa katılacağını bildirmiştir⁶⁶⁷. Bu çerçevede, müttefik, Yunan ve Türk temsilcilerin katılımı ile 21 Şubat 1921 tarihinde Londra Konferansı toplanmıştır⁶⁶⁸. İspanyol basını, Paris Konferansı'nın dağılmasından itibaren Londra Konferansı ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler aktarmıştır.

2.7.1. Konferansın Hazırlık Safhası

Konferansla ilgili İspanyol basınında yer alan 26 Ocak tarihli ilk haberde, Paris Konferansı'nın ardından M. Briand'ın gazetecilere verdiği demece yer vermiştir:

“Alınan sonuçtan memnunum. Şimdi, Sevr Antlaşması'nın esaslarını müzakere etmek amacıyla, Londra'ya İstanbul ve Ankara hükümetlerinin ve aynı zamanda Yunan Hükümetinin temsilcilerini davet edeceğiz. Görüldüğü üzere, Türk temsilcilerinin ve Yunan tarafının da katılacağı konferansın ilanı, müttefik hükümetlerin temsilcilerinin, henüz tasdik edilmemiş olan antlaşmanın dışındaki yollarla da Doğu'da barışın sağlanması gerektiğinde hemfikir

⁶⁶⁴ Bülent Kara, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Gazi Akademik Bakış*, III/5, Kış 2009, s. 145.

⁶⁶⁵ Konferansla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Öztoprak, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/33, Kasım 1995, s. 565-612; Adnan Sofuoğlu, Seyfi Yıldırım, “1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi”, *Belleten*, LXXIX/284, 2015, s. 351-384; Nurten Çetin, “Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/4, Temmuz 2012, s. 107-127.

⁶⁶⁶ Sofuoğlu, “1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi”, s. 145.

⁶⁶⁷ Çetin, “Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa”, s. 109.

⁶⁶⁸ Türkgeldi bu tarihi 23 Şubat olarak vermektedir ancak bu tarih konferansın açılış tarihi değil genel oturumların başladığı tarihtir. Bkz. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.137.

olduklarına işaret etmektedir. Bu karar, Sevr Antlaşması'nın müzakere edilemediğini söyleyen İngiliz Hükümetinin çok kısa bir süre önce ifade etmiş olduğu görüşle karşılaştırıldığında, izlenen yolun ne olduğu açıkça görülecektir. Anadolu'nun Kemalist idarenin altında durumunun iyileşmesinin ve Yunanistan'ın Sevr Antlaşması'nın kendilerine verdiği ağır görevi Anadolu'da yerine getirmelerini engelleyen kötü durumunun, Lloyd George'a (yani onun politikalarına) nüfuz edip edemeyeceğini bilmek istiyoruz.”

Haberde, Fransız Hükümeti'nin, Yunan tarafında yaşanan son gelişmelerden dolayı, Türkiye ile barış antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini talep ettiği, Ankara Hükümetinin temsilcilerinin Londra'daki bu Konferansa çağrılmasının ise İzzet Paşa ile kurulacak temasla ve İstanbul Hükümeti'nin aracılığıyla olacağı ifade edilmiştir.

Briand, Londra'daki konferansın izleyeceği yolu da şu şekilde aktarmıştı:

“Paris Konferansı, Şark meselenin çözümlenmesi amacıyla Yunan ve Türk delegelerinin de davet edileceği, Şubat'ın ikinci on beş günlük diliminde ve muhtemelen 21'inde, Londra'da müttefik delegelerin de olacağı bir konferansın toplanması kararı aldı. Bu kararın, Yunan ve İstanbul Hükümetlerine bildirilmesi için yarın onlara bir telgraf göndereceğim. İstanbul Hükümetinin, Londra'ya sadece İstanbul'dan bir heyet gönderilmesine dair, Ankara'daki Kemalist Hükümetle temas geçme inisiyatifi olacaktır. Konferans, bu kararı almadan önce, Yunan meselesini ele almıştır. Delegeler, Londra'da Aralık'ta toplanmış olan son Konferansta alınan karara uygun olarak, “statüko”nun devam etmesinde hemfikirdir. Sonuç olarak, Atina'daki müttefik büyükelçileri, Kral Konstantin ile görüşmelerini Yunan Hükümeti aracılığıyla sürdürmemeye devam edecekler. Ancak müttefiklerin mali yardımları askıda kalacaktır. Yunanistan ve Türkiye'nin davet edileceği bir konferansın toplanması teklifi Lord Curzon'dan geldi. Bunu hemen biz de kabul ettik”⁶⁶⁹.

İngiliz Hükümeti'nin izleyeceği yol halen netleşmemiş olmasına rağmen, yeni konferans fikrinin Lord Curzon'dan gelmiş olması, İngiltere'nin politika değişikliğine gideceğinin de bir göstergesi olmuştur.

⁶⁶⁹ El Heraldo de Madrid, 26 Enero 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 26 Enero 1921, s. 2; La Accion, 26 Enero 1921, s. 2; La Epoca, 26 Enero 1921, s. 1; El Globo, 28 Enero 1921, s. 1.

Konferansın toplanması ile ilgili 27 Ocak tarihli haberde, müttefik devletlerin Türkiye'nin taksimini içeren Sevr Antlaşması'nı gözden geçirdikleri belirtilmiştir. Habere göre, Osmanlı Meclisi tarafından antlaşma tasdik edilmemişti ve Türk halkı da Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yabancı müdahalesine karşı silahlı direnişe devam ediyordu. Uzun zamandır süren ve giderek ciddileşen Türk-Yunan savaşı, müttefikleri de etkilemiş ve Türk direnişçileriyle uzlaşmanın gerekliliği anlaşılmıştı. Kral Konstantin, İngiltere ve Fransa'nın itirazına rağmen, yeniden Yunanistan tahtına çıktığından beri, Doğu'da mutlak bir sükûnetin olabilmesi için Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi düşünülmekteydi. Yunan ordusunun Anadolu'da yaşadığı son mağlubiyetler, müttefikleri Türk meselesine yeni bir çözüm getirilmesi konusunda harekete geçirmişti. İngilizler, Kuzey Irak'ta savaştan artık yorulmuşlardı. Fransa, Suriye sınırında Türk direnişçilerle yaşadığı ciddi çatışmalardan mustarıptı. İtalya, zaten Anadolu'dan çekilmişti. Yunan tarafı ise düşmanla karşı karşıya geleliyordu ve İzmir'de bile güç bela durabileceklerdi.

Buna karşılık, Kemalist birlikler Anadolu'nun mutlak hâkimi oluyorlardı. Osmanlı hazinesinin en büyük gelir kaynağı, direnişçilerin hâkim olduğu zengin topraklardan toplanan vergilerdi. Bu vergiler toplanamadığı için de hazinenin durumu oldukça ciddiydi. Borçların faizleri bile ödenememekteydi. Fransız ve İngiliz alacaklılar, son aylarda yaklaşık yüz milyon Frank parayı toplamaktan vaz geçmişlerdi. Hatta kısmen yabancı mülkiyetinde olan ve kısmen de borçlara teminat olarak gösterilen demiryolları bile çalışmamaktaydı. Ayrıca, Kemalist direnişçilerin Bolşeviklerle işbirliği yapacaklarına dair endişe de vardı. Bu durum, İran, Hindistan ve Mısır'da meydana gelebilecek karışıklıklardan dolayı, özellikle de İngiltere için açık bir tehlike ve tehdit oluşturmaktaydı. Batı Avrupa, Doğu'da ne pahasına olursa olsun, sükûnet istemeye başlamışlardı. Türkiye'deki durum, umutsuz olmasa da oldukça ciddiydi. Bu nedenle, Türkler için ağır şartlar içeren Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi ve bütün sorunlara çözüm getirecek yeni bir antlaşma yapılmasına ihtiyaç vardı. Görünen köy kılavuz istemezdi ve bu durum yeni bir yol haritasının kaçınılmaz olduğunu müttefiklere göstermekteydi. Farklı ırk ve dinlerin olduğu Osmanlı topraklarında manevi bir birliğin muhafaza edilmesi gerçekten güçtü. Bu farklıları kabullenerek ve milletlerin önceliğini teminat altına alınarak, Türkiye'deki maddi birliği bir şekilde korumak gerekiyordu. Ancak müttefiklerin sadece kendileri için değil aynı zamanda Ermeniler gibi küçük milletler ve Batı medeniyetin manevi menfaatleri için de yeni

teminatlar aramaları gerekecekti. Yeni konferansta Sevr Antlaşması'ndakinden daha büyük bir başarı elde edilmesi umulmaktaydı⁶⁷⁰.

İspanyol basınında Türkiye'nin Londra Konferansı'na katılma kararına ilişkin ilk haber 28 Ocak tarihli habere göre, Türk Hükümeti, İstanbul'daki İngiliz temsilcisine, Doğu Sorununu ele almak için Şubat ayında Londra'da toplanacak olan konferansa delege göndermeye hazır olduğunu bildirmişti. Haberde, Yunanistan Hükümeti'nin de konferansa temsilci göndereceği belirtilmiştir⁶⁷¹. Ertesi günkü bir haberde, konferans kararı ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, Kemal Paşa eğer yapabilirse İstanbul'a gidebilirdi. Tıpkı bütün cesur Türkler gibi bu cesur Türk de müttefiklerle görüşmek amacıyla, gurur verici zaferlerinin de desteğiyle, Sevr Antlaşması'nın feshedilmesini talep edebilirdi. Bu müttefikler açısından istenmeyen bir durumdu. Nitekim Yunanistan'ın zayıflığı, Osmanlı Devleti'nin dirayetli olduğu anlamına gelmiyordu. Güneydoğu Avrupa'nın muhafazası "Hasta Adam"a emanet edilemezdi. Venizelos'un sürülmesi ve Kemal Paşa'nın başarıları üzerine yapılabilecek en doğru şey barış antlaşmasının revize edilmesi idi⁶⁷². İspanyol basını, müttefikler açısından en doğru tercihin antlaşmada bir revizyon olduğunu düşünüyor ve konferansa olumlu bakıyordu.

Bununla birlikte, Ankara'dan gelen haberlere göre de Türkler antlaşmaya sıcak bakacaklardı. 2 Şubat tarihli habere göre, Kemalist Hükümet bazı ekonomik ve mali sıkıntılar yaşamaktaydı ve bu nedenle de bir an önce antlaşmaya varmak isteyeceklerdi. Türkiye Hariciye Vekili de kısa süre önce mecliste yaptığı konuşmada, Ankara'nın Türkiye'de barışın yeniden tesisini istediğini ve müttefiklerle müzakerelere girişmeye hazır olduğunu söylemişti. Haberde, kısa süre içerisinde bir antlaşmaya varılmasının beklendiği de ifade edilmekteydi⁶⁷³. İstanbul Hükümeti'nin Londra Konferansı'ndan taleplerinin ne olacağına ilişkin de haberler İspanyol basınında yer almaktaydı. Buna göre Hükümet, antlaşmayla Yunanistan'a İzmir konusunda verilen bütün hakların iptalini, milletler ilkesi çerçevesinde Trakya'nın özerkliğinin sağlanmasını, antlaşma ile Ermenistan'a verilen topraklarda Türk hâkimiyetinin sağlanmasını, antlaşmanın Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına zarar veren ekonomik maddelerinin değiştirilmesini ve Türkiye'ye, savunması için yeterli miktarda askerî güç bırakan askerî

⁶⁷⁰ La Correspondencia de España, 27 Enero 1921, s. 2.

⁶⁷¹ El Sol, 28 Enero 1921, s. 7.

⁶⁷² La Correspondencia de España, 29 Enero 1921, s. 1.

⁶⁷³ La Correspondencia de España, 2 Febrero 1921, s. 1; Anuario de Ferrocarriles Españoles. 1921.

hükümlerin değişmesini isteyecekti⁶⁷⁴. Yani İstanbul Hükümeti, Yunanistan'a ve Ermenistan'a bırakılacak topraklarla ilgili maddelerle ekonomik ve askerî hükümlerde değişiklikler talep edecekti.

Ankara Hükümeti ise Türkiye adına konuşabilecek yetkiye sahip tek merciinin kendisi olduğunu beyan ederek, Londra Konferansı'nda Türkiye'nin taleplerini sunacak bir Temsil Heyeti tayin etmeye karar vermişti. Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti arasında da uzlaşmaya varılmaya çalışılıyordu. Kemal Paşa'nın İstanbul'la uzlaşabilmek için tek talebi, Ankara Hükümeti'nin, Osmanlı Sultanı tarafından tek Türk Hükümeti olarak tanınmasıydı. Sultan, İstanbul'da kalmaya devam edecekti ve hükümetin merkezi geçici olarak Ankara'da kalacaktı. İstanbul'daki hükümetin faaliyetlerini durdurması gerekiyordu. Onun yerine, Ankara Hükümeti'nin tasvip edeceği bir Meclis olacaktı. Bu meclis, Sultana, hanedana ve çalışanlarına aylıklarının ödenmesini de taahhüt edecekti⁶⁷⁵. Ankara Hükümeti, konferans öncesinde öne sürdüğü bu taleplerle, Türk milletinin tek temsilcisi olduğunu göstererek konferansa tek bir temsil heyetiyle katılım sağlamayı hedefliyordu.

Bununla birlikte, Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara Hükümetinin öne sürdüğü taleplerin abartılı bulunduğunu, bu taleplerin Saltanat ve Hilafet haklarıyla ve anayasanın ilkeleriyle bağdaşmadığını ve bu nedenlerden ötürü, Babıali tarafından kabul edilemeyeceğini dile getiren bir telgraf çekmişti. Telgraf şöyle devam etmekteydi: *"Londra Konferansı'yla ilgili olarak, Ankara Hükümeti, bu konferansa, Osmanlı padişahının tavassutuyla davet edilmiştir ve sadece tek bir Temsil Heyeti, konferansa katılabilir (yani iki hükümetin temsil heyetleri değil). Ankara Hükümeti, İstanbul'un talimatlarına uymayı reddedecek olursa, Babıali tek başına hareket etmek zorunda kalacak ve milli tarih ve şuurun geleceğine dair mesuliyet Ankara Hükümeti'nin idarecileri üzerine kalacaktır"*. Kemal Paşa, bu telgrafa olumsuz bir cevap vermişti. Yine de Londra Konferansı'nın, Türkiye'nin haklarını ortaklaşa savunmaları ve Yunan tarafının iddialarına cevap verebilmeleri açısından iki Türk Temsil Heyetini birleştireceği düşünülmekteydi⁶⁷⁶. İstanbul ve Ankara hükümetleri, ülkeyi kimin temsil edeceği konusunda henüz uzlaşmamışlardı. Muhtemelen iki hükümet de konferansa kendi temsil heyetini gönderecekti.

⁶⁷⁴ El Siglo Futuro, 4 Febrero 1921, s. 3; El Sol, 4 Febrero 1921, s. 7; La Epoca, 5 Febrero 1921, s. 2.

⁶⁷⁵ El Imparcial, 8 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 8 Febrero 1921, s. 3; El Globo, 10 Febrero 1921, s. 1.

⁶⁷⁶ El Siglo Futuro, 12 Febrero 1921, s.1; El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

Müttefikler ise Türkiye’de İstanbul Hükümetinden başka bir hükümet tanımamaktaydı. Yine de, Mustafa Kemal Paşa’nın Doğu Sorununda önemli bir rol oynaması ve konferansın kabul alacağı kararların Türkiye’deki bütün çevrelere ulaşması istendiği için bütün siyasî çevreler kendisinin konferansa katılması yönünde görüş bildirmekteydi. Bu nedenle, Kemal Paşa’nın konferansa kendi Temsil Heyetini göndermeye karar vermesi, siyasî çevrelerde büyük bir memnuniyet yaratmıştı⁶⁷⁷. Kemal Paşa, Müttefik Yüksek Konseyi’ne de bir nota göndermişti. Notada, kayıtsız şartsız Sevr Antlaşması’nın yeniden gözden geçirilmesi talep ediliyordu. Konsey, içerik olarak notayı makul olarak değerlendirmişti. Kont Sforza ve Briand, bazı noktalarda Türk tezine destek veriyordu⁶⁷⁸. Müttefikler, Türkiye’nin temsilcisi olarak İstanbul Hükümetini görüyor olmalarına rağmen Anadolu’daki milliyetçi hareketin konferansa katılmamaları durumunda, konferans kararlarının da Sevr Antlaşması gibi havada kalacağını düşünerek, Ankara Hükümeti’nin de katılımını destekliyorlardı.

12 Şubat tarihli habere göre, İstanbul Hükümeti’nin Londra Konferansı’na göndereceği Temsil Heyeti’ne o sıralarda Roma’da bulunan Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Ankara Hükümeti’nin göndereceği Temsil Heyeti’ne ise İzzet Paşa başkanlık edecekti. İzzet Paşa’nın yanında eski Hariciye Nazırı, Yusuf Kemal Bey ile Ankara Hükümeti’nin temsilcisi olacaktı. Habere göre, son zamanlarda, Ankara Hükümeti’nin, artık Sultan’ın yetkisini tanımayacağına dair söylentiler çıkmıştı. İstanbul Hükümeti’nin tayin ettiği temsil heyetinin Londra’ya gidişi bunu doğrulamaktaydı. Diğer taraftan, söylentilere göre, Sultan, Ankara Hükümeti’nin resmî taleplerini alır almaz, bu talepleri bir manifesto ile kamuoyuyla paylaşacaktı. Ankara Hükümeti Hariciye Vekili, Paris, Londra ve Roma hükümetlerine, Londra Konferansı’na katılmaları için yaptıkları daveti kabul ettiklerini ve kısa süre içerisinde Türk halkı adına konuşabilecek tek merci olan Ankara Millet Meclisi tarafından tayin edilecek temsil heyetinin bir araya geleceğini bildirmişti⁶⁷⁹. Aynı tarihte yayımlanan diğer bir habere göre ise İstanbul Hükümeti’nin konferansa göndereceği Temsil Heyetinin başkanlığını Tevfik Paşa’nın yapacağı ve heyette aralarında Türkiye’nin Romanya’daki eski temsilcisi General Osman Paşa’nın da yer aldığı yaklaşık on iki kişinin daha bulunduğu bildirilmiştir⁶⁸⁰. 13 Şubat tarihli habere göre, İstanbul ve Ankara Hükümetleri arasındaki ilişkiler, Mustafa Kemal

⁶⁷⁷ El Imparcial, 8 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 8 Febrero 1921, s. 3; El Globo, 10 Febrero 1921, s. 1.

⁶⁷⁸ El Imparcial, 9 Febrero 1921, s. 2; La Correspondencia militar, 8 Febrero 1921, s. 3.

⁶⁷⁹ El Globo, 12 Febrero 1921, s. 2.

⁶⁸⁰ El Siglo Futuro, 12 Febrero 1921, s.1; El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

Paşa'nın, Türkiye adına ayrı olarak hareket etme kararından sonra tamamen kopmuştu⁶⁸¹. İki hükümet de kendilerini Türk milletinin temsilcisi olarak görüyordu ve bu nedenle de konferansa ayrı temsil heyetleri göndereceklerdi. Bu ise müttefiklerin işine gelecek bir durumdu. İki taraf arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak istedikleri sonuçlara ulaşabileceklerdi.

Bu sırada yaşanan önemli bir gelişme de, Ankara'dan gelen habere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, Londra Konferansı boyunca bütün cephelerdeki askerî harekâtların durdurulmasını emretmesiydi⁶⁸². Kemal Paşa, kendi talepleri doğrultusunda bir barış antlaşması imzalanmasını ve savaşa bir son verilmesini istiyordu.

İstanbul Hükümetinin temsilcileri 17 Şubat'ta Paris'e ulaşmışlardı. Ankara Hükümetinin temsilcileri ise önceki gün Brindisi'ye ulaşmışlardı ve ayın 19'unda Paris'e geleceklerdi. Ankara Hükümetinin temsil heyeti Bekir Bey'in başkanlığında ve Cemil Bey, Sezai, Vehbi ve Sırrı Beyler ile teknik danışmanlardan oluşmaktaydı. Türkler, etnik ve dinî azınlıkların mutlak serbestliğine saygı göstermeyi taahhüt edeceklerdi. Temsil Heyeti, Sevr Antlaşmasındaki mali, bahrî ve askeri meselelerle ilgili olarak aşırılığın azaltılmasını ve Türkiye'nin yeniden dirilmesi için müttefiklerin mali yardımını talep edecekti⁶⁸³. Londra'ya hareket eden Türk temsil heyeti, Kıbrıs ve Mısır gibi abartılı taleplerden vazgeçmesine rağmen, barış antlaşmasında Türkiye'nin iç idaresini ilgilendiren maddelerin değişmesini de konferanstan isteyecekti. Heyet, Türkiye'nin hükümrânlık hakları ile malî ve ekonomik bağımsızlığını savunacaktı⁶⁸⁴. 17 Şubat gecesi, konferansa katılacak Türk ve Yunan heyetleri, Londra'daki Victoria istasyonuna ulaşmışlardı⁶⁸⁵.

2.7.2. Konferansın Açılışı ve Türk Talepleri

Konferansın açılışı ile ilgili 20 Şubat tarihli habere göre, Londra Konferansı, 21 Şubat Pazartesi günü başlayacaktı. İlk olarak konferansa katılacak İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcileri Dışişleri Bakanlığı'nda bir araya gelerek, ilk oturumda takip edilecek planı belirleyeceklerdi. Ertesi gün ise, St. James Sarayı'nda genel bir oturum gerçekleşmesi bekleniyordu. Konferansta, Türk ve Yunan temsilcileri, Müttefik

⁶⁸¹ El Sol, 13 Febrero 1921, s. 7.

⁶⁸² El Siglo Futuro, 12 Febrero 1921, s.1; El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

⁶⁸³ El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 18 Febrero 1921, s. 1.

⁶⁸⁴ El Globo, 17 Febrero 1921, s. 3.

⁶⁸⁵ La Epoca, 18 Febrero 1921, s. 3.

Devletlerin temsilcileri karşısında fikirlerini beyan etmek üzere hazır bulunacaklardı⁶⁸⁶. *La Epoca* gazetesinde yayımlanan 21 Şubat tarihli haberde, Londra Konferansına katılacak olan Temsil Heyetleri şöyle aktarılmaktadır:

“Fransa: Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Briand, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot, Fransa’nın Londra’daki elçisi St. Aulaire Kontu ve Cammener; İngiltere: Meclis Başkanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Sir Crowe; İtalya: Dışişleri Bakanı Kont Sforza, İtalya’nın Londra elçisi De Martino ve Maliye Bakanı Meda; Türkiye: Resmî hükümet adına, Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Türkiye’nin Roma’daki temsilcisi Osman Niyazi Paşa ve Türkiye’nin Londra’daki temsilcisi Reşid Paşa; Ankara Hükümeti adına, Bekir Sami Bey ve Cemil Bey⁶⁸⁷.”

Konferansın ilk genel oturumu 23 Şubat’ta gerçekleştirilmiştir. Bu oturum öncesinde, İstanbul ve Ankara heyetleri bir araya gelerek, Müttefik Yüksek Konseyi’nin karşısında Türkiye’yi temsil edecek tek bir Temsil Heyeti oluşturmaya karar vermişlerdi. Sultan’ın temsil heyeti, sekreteri vasıtasıyla, kendilerinin Ankara’nın politikasını takip edeceğini ve Sevr Antlaşması’nın yeniden gözden geçirilmesini talep edeceğini beyan etmiştir. Tevfik Paşa, İstanbul ve Ankara hükümetleri arasındaki ihtilafların iç meselelerle ilgili olduğunu açıklayacaktı. Konferansın o günkü oturumu yaklaşık bir saat sürmüştür. Oturuma başkanlık eden Lloyd George, sözü, İstanbul heyeti başkanı Tevfik Paşa’ya vermiştir. Tevfik Paşa da Türkiye adına kısa bir konuşma yapmıştır. Onun ardından General Osman Paşa, Tevfik Paşa’nın konuşmasını belge ve bilgilerle destekleyen bir konuşma yapmıştır. Ardından, İstanbul heyeti, sözü Ankara heyetine bırakmıştır. Ankara heyeti başkanı Bekir Sami Bey, Türk millî tezini savunan uzun konuşmasında, kendi heyetinin, Türk milletini temsil eden tek ve gerçek merci olduğunu söylemiş olsa da konferansın, İstanbul heyetinin açıklamalarını dinlenmesine itiraz etmemiştir. Bekir Sami Bey, Doğu barışının, eşitlik ilkesine dayalı olmadığı takdirde mümkün olamayacağını belirtmiş ve Osmanlı İmparatorluğu’nun devam etmesini, bölünmez bütünlüğünün onaylanmasını ve bu bütünlüğün dışında sayılabilecek Arapların yaşadığı toprakların sınırlarının ise milletlerin kendi geleceklerini tayin etme ilkesine göre çizilmesini talep etmiştir. Ayrıca boğazların özgürlüğüne kavuşmasını da istemiştir. Bekir Sami Bey’in konuşması, sorunları genel bir bakış açısıyla değerlendirmekle

⁶⁸⁶ El Imparcial, 20 Febrero 1921, s. 2.

⁶⁸⁷ La Epoca, 21 Febrero 1921, s. 1.

birlikte, çok ılımlı bir şekilde ve düzgün ifadelerle yapılmıştı. Kendisi şunun üzerinde de durmuştu: “*Ankara Hükümeti Temsil Heyeti, Müttefik devletlere barış şartları sunmayacak, ancak Konferansın sağduyu ve ihtiyatına mutlak itimat edecektir*”. Bu beyanname, Bekir Sami Bey’in yaptığı konuşma gibi olumlu bir izlenim oluşturmuştur⁶⁸⁸. Hem İstanbul hem de Ankara hükümeti verdikleri ılımlı mesajlarla Londra Konferansı’nda müttefiklerin kendilerine karşı sert tutumlar izlemesini engellemeye ve barış isteklerinde samimî olduklarını göstermeye çalışmışlardı.

Nitekim 24 Şubat tarihli bir habere göre, Türk heyetlerinin konferansta yaptığı beyanlar, Fransız ve İtalyan basınında olumlu bir hava oluşturmuştu. İngiliz basınında ise Bekir Sami Bey’in konuşması, Doğu Sorununun çözüme kavuşturulması için bir teşebbüs olarak nitelenmiştir. Bununla birlikte, Türk temsilcileri, ilk oturumda elle tutulur teklifler sunmamışlardı. Kont Sforza, oturumun ardından, Bekir Sami Bey ile uzun bir toplantı yapmıştı. Türk temsilcileri, 24 Şubat’taki oturumda, müttefiklere taleplerini sunacaklardı ve sonraki oturumlarda da müttefiklerin tezi ele alınacaktı⁶⁸⁹.

23 Şubat tarihli oturumun ardından, basın mensupları her iki Türk heyetine sorular yöneltmişlerdi. Türk heyetleri, konferansın kendilerini karşılaştırmadan duydukları memnuniyeti bildirmişlerdi. İstanbul Temsil Heyeti Başkanı Tevfik Paşa, hemen konakladığı otele dönmüştü. Her iki heyet de konferansta konuşmalarını yapmıştı. Ancak Lloyd George’un Sevr Antlaşması’na dair fikirlerini belirtmeleri istendiğinde, Tevfik Paşa ve Bekir Sami Bey, ayrı ayrı yaptıkları konuşmalarda kırk sekiz saatten önce düşüncelerini belirtmelerinin mümkün olmadığı cevabını vermişlerdi. Lloyd George’un ısrarı karşısında 24 Şubat’ta konferansa dönmeye karar vermişlerdi. 23 Şubat’ta öğlen yemeğinden hemen sonra, iki Türk Temsil Heyeti, konferansa beyan edilecek Türk tekliflerini değerlendirmek üzere Bekir Sami Bey’in odasında bir araya gelmişlerdi. Görüşmeler oldukça gizli yapılmış ve bütün öğleden sonra ve muhtemelen gece boyunca sürmüştü. Bekir Sami Bey, görüşmelerin sonucuna dair sorulan soru üzerine, üstesinden gelinemez sıkıntılar olmadığını ve Türkiye’nin egemen güç olarak haritadan silinmemesi halinde her teklifi reddetmeyecekleri cevabını vermişti. Türk tarafının taleplerinin başta Sevr Antlaşması’nın Trakya, İzmir, Boğazlardaki tarafsız bölge ile askerî, ekonomik ve malî konulardaki maddelerine yönelik olması

⁶⁸⁸ El Sol, 24 Febrero 1921, s. 1; El Siglo Futuro, 24 Febrero 1921, s. 2; La Voz, 24 Febrero 1921, s. 1; La Correspondencia Militar, 24 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 26 Febrero 1921, s. 3.

⁶⁸⁹ La Accion, 24 Febrero 1921, s. 3; El Siglo Futuro, 24 Febrero 1921, s. 3.

bekleniyordu. İzmir limanının Türkiye'ye iade edilmesi konusunda da ısrarcı olunacaktı⁶⁹⁰. İki Türk heyeti, konferansta Türk tarafının elinin güçlenmesi için ortak hareket etme kararı almışlar ve bu çerçevede de taleplerini dile getirmeden önce bir araya gelerek ortak noktada buluşmaya çalışmışlardı.

2.7.3. Konferans Müzakereleri

Konferansın 24 Şubat 1921 tarihli oturumunda, Türk ve Yunan heyetleri, konferanstan beklentilerini aktarmışlar ve böylece Doğu Sorunu ile ilgili müzakereler başlamıştır. Öncelikle Türk tarafı barışla ilgili taleplerini konferansa bildirmiştir. Oturumun resmî bildirisine göre, Tefik Paşa'nın yokluğunda, Reşid Bey, Türk temsil heyetlerinin hemfikir olduklarını ve Türkiye'nin taleplerini Bekir Sami Bey'in izah edeceğini beyan etmiştir. Habere göre, Türk tarafının talepleri şöyleydi:

“Avrupa’da 1913 yılı sınırlarına geri dönülecek. Anadolu’da ilgili tarafların belirleyeceği bir hat üzerinde sınırlar nizami bir şekilde tespit edilecek ve bu sınırlar, Arap çoğunluğun yaşadığı toprakları da içine alacak. Doğu’da Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, Ankara ile Erivan arasında imzalanan antlaşmada çizilen hat olarak belirlenecek. Yunan birlikleri, İzmir bölgesindeki Türk topraklarını tahliye edecek. Bu topraklar, mutlak bir şekilde Türklerin hâkimiyetine iade edilecek. Türkiye, Boğazlardan geçişin İstanbul’un güvenliğini sıkıntıya sokmayacak şekilde serbest olmasını kabul edecek ancak Boğazlar Türk hâkimiyetine iade edilecek. Boğazlar askersizleştirilecek, Boğazlar meselesiyle meşgul olacak milletlerarası bir komisyon tayin edilecek ve bu komisyonda Türkiye’nin de temsilcisi olacak. Etnik azınlıkların himayesi ve modern ilkelere dayalı adli reform programı hazırlamak üzere yabancı ve Türklerden oluşan bir hukuk Komisyonu oluşturulacak. Türkiye’ye, iç düzenini sağlamaya ve sahilleri ve sınırları savunabilmeye yeterli deniz ve kara birlikleri tahsis edilecek. Bütün Osmanlı topraklarında yabancı makamların da yardımıyla jandarma birlikleri yeniden teşkil edilecek.”

Bunların yanı sıra Türkiye, barış antlaşması imzalanır imzalanmaz, yabancı birliklerin İstanbul’dan çekileceğine itimat etmekteydi. Malî ve iktisadî hükümlere konusunda ise Türkiye, mutlak malî ve iktisadî bağımsızlık ve karşılıklı olarak zararların ve tamiratın

⁶⁹⁰ El Imparcial, 24 Febrero 1921; La Accion, 24 Febrero 1921, s. 1.

hesaplanmasını talep etmekteydi. Türk Temsil Heyeti, Türklerin Trakya ve İzmir'deki nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğuna dair rakam ve istatistiki verileri sunan bir açıklama da yapmıştı.

Yunan Temsil Heyeti ise İzmir ve Doğu Trakya topraklarındaki nüfusu oluşturan unsurlara dair Türk temsilcilerinin sabah saatlerinde sundukları istatistiki verilerle ilgili öğleden sonraki oturumda bilgi vermiştir. Kalogeropoulos, bu meselenin, barış Konferansından önce Venizelos tarafından derinlemesine ele alındığını hatırlatmış ve yeniden gündeme getirileceğini düşünmemiş olduklarını ifade etmiştir. Konuşmasında, her halükarda, sunulması gereken her veriyi sağlamaya hazır olduklarını belirtmiş ve diğer Yunan temsilcisi de çeşitli Türk ve Yunan istatistiklerini okumuştur. Yunan heyeti, bu istatistikler çerçevesinde sözü edilen bölgelerdeki Yunan unsurunun Türkler üzerinde çoğunluk olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ayrıca, Doğu'da barışın yeniden tesis edilmesi için hemen nihaî bir çözüme varılması gerektiğini vurgulamıştır. Oturum, ertesi gün Türk ve Yunan temsilcilerinin bir kez daha bilgi vermeleri kararıyla sona ermiştir⁶⁹¹. İki taraf da İzmir ve Doğu Trakya'da kendi vatandaşlarının çoğunluk nüfusu oluşturduğunu iddia etmişler ve bununla ilgili istatistikî veriler ortaya koymuşlardı.

Konferansın 25 Şubat tarihli oturumunda, Sadrazam Tevfik Paşa, müttefik devletlerin, Türkiye'nin hayatta kalmasını istediklerini ve bu durumda Türkiye'ye yaşaması için şartlar sunmaları gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. Sevr Antlaşması, Yunanistan için Türkiye'nin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Ancak artık bunun o kadar kolay olmadığı görülmüş ve Yunan tarafı da beklenen başarıyı sağlayamamıştı. Fransa ve İngiltere, Kilikya ve Mezopotamya meselesiyle başa çıkamıyorlardı. Öyleyse, bu problemi ortadan kaldırmak, yani Türkiye'nin hayatta kalması için imparatorluktan koparılan ve Türklerin yaşadığı bölge ve vilayetlerin hepsinin yeniden bir araya getirilmesi ve dâhili ve harici her hususta Türk egemenlik haklarına saygı duyulması gerekmektedir.

26 Şubat tarihli habere göre, Mustafa Kemal Paşa, imparatorluğun Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı vilayetlerin dışında kaybettiği toprakların farkındaydı. Ancak bu toprakların hiçbir şekilde terk edilmemesini istiyordu. Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerini, Doğu Trakya ve hinterlandıyla birlikte İzmir bölgesini talep ediyordu.

⁶⁹¹ La Voz, 25 Febrero 1921, s. 2; El Imparcial, 25 Febrero 1921, s. 2; La Epoca, 25 Febrero 1921, s. 3; La Correspondencia militar, 25 Febrero 1921, s. 1; La Accion, 25 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 28 Febrero 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 26 Febrero 1921, s. 1.

O'na göre, Ermeni bölgeler ise kendi kaderlerini belirleyebilirlerdi. Boğazlarda ticarî geçişin serbestliği saklı kalmak şartıyla, Osmanlı Sultanı İstanbul'da kalmalıydı. Kaybedilen vilayetlerdeki Türk azınlıkların himayesi Türkiye'ye verilmeli ve Türklerin tam ve mutlak olarak bağımsızlığı sağlanmalıydı. Kapitulasyonlar ise mutlaka kaldırılmalıydı.

Oturumda, Yunan heyeti ise hem Sevr Antlaşması'nın değişiklik yapılmadan devam etmesi, hem de statükoyu değiştirebilecek herhangi yeni bir şey yapılmaması gerektiğini savunuyordu. Müttefik devletler nezdinde, Venizelos'un düşmesi, Yunan Hükümetinin tarafsızlara geçmesi ve Kral Konstantin'in yeniden idareyi ele alması hoş karşılanmamıştı. Venizelos'un düşmesinin kökenleri iç politikada gizliydi. Eğer bir şekilde milletlerarası bir sorundan kaynaklansa müttefikler müdahale edebilirlerdi. Venizelos Yunanistan'ı, Fransa ve İngiltere'ye yaslanmak gibi bir bağımlılığa sahipti. Hükümeti ele geçiren Yunan tarafsızlar ise Alman hayranıydı. Yeniden tahta çıkan Kral Konstantin ise müttefikler lehine beyanlarda bulunmaktaydı. Yunan heyet, Yunanistan'ın işgal ettiği toprakları tahliye etmesinin o toprakları anarşiye teslim etmek anlamına geleceğini ve Boğazlardaki durumu da tehlikeye sokacağını savunuyordu. Bu nedenle de Sevr Antlaşması dokunulmaz olarak kalmalıydı.

25 Şubat tarihli oturumda, Bulgaristan ile ilgili meseleler de görüşülmüştür. 1913'te Ege denizine çıkış sağlamış olan Bulgaristan, Neulley ve Sevr Antlaşmaları ile bu imkândan mahrum kalmıştı. Habere göre, Sevr Antlaşması'nın Doğu Trakya'ya atıf yapan 27. maddesinde Bulgaristan'ın Türkiye'yle olan Ege Denizi sınırı kesilmiş ve hatta Bulgaristan bu denizinden yaklaşık otuz kilometre uzaklaşmıştı. Dedeoğlu yoluyla geçiş serbest olmuştu, ancak Yunan ve Bulgar taraflarının birbirlerine husumetleri nedeniyle, bu sorun, içinden çıkılmaz bir hale dönüşebilirdi. Üstelik Bulgaristan, Marmara Denizi ve Gelibolu yarımadası dışında, Bulgarların, bütün Doğu Trakya'da Türk ve Yunan unsurlar üzerinde çoğunluğa sahip olduğunu vurgulamaktaydı. Coğrafi, etnik ve ekonomik temelli bu görüşlere cevap verirken, Bulgaristan, nüfusun büyük çoğunluğunu Bulgar unsurların oluşturduğu toprakların, Ege Denizi'ne bir çıkışla birlikte kendilerine teslim edilmesini, Trakya'nın geri kalanında otonom bir devlet oluşturulmasını, bu devletin, ya büyük bir güç olarak Fransa'nın veya İsviçre ve İsveç gibi küçük bir devletin himayesine verilmesini ve İstanbul ve Boğazlarda Türkiye'nin

egemenlik hakkına saygı duyulması ve bu yerlerde tarafsız bir rejimin kurulmasını talep ediyordu.

Oturumda Ermenilerin talepleri de dikkate alınmıştır. Sevr Antlaşması'nın 88. maddesinde Ermenistan, bağımsız ve hür bir devlet olarak tanınmıştı. Bu nedenle, Ermeniler de barış antlaşmasının yürürlükte kalmasını istiyorlardı. Ermenilere göre, Türklerin, Ermenilerin azınlıkta olduklarını söylemeleri geçerli bir argüman değildi. Nitekim eğer azınlık olsalar da bunun nedeni büyük katliamlar sonucunda nüfuslarının azaltılmasıydı. Ermenistan, Kafkaslardaki kısmının Bolşevikleşmesi ve Bolşevizm odağını genişletmesi dışında, Ermenilerin sınırlarının belirlenmesi konusunda hiçbir kolaylık sağlamayacaktı⁶⁹². Doğu Sorununda öncelikli çözülmesi gereken konularla doğrudan ilgili 4 devletin görüşleri alınırken müzakereler sürüyor ve bazı kararlar da alınıyordu.

25 Şubat'ta Ankara ve İstanbul hükümetlerinin temsilcilerinin katıldığı oturum öğleden önce saat 11'de toplanmıştı. Kısa süren oturumun ardından müttefikler, İzmir ve Doğu Trakya halkı meselesi, milletlerarası bir inceleme komisyonuna bırakmaya karar vermişlerdi. Türkiye ve Yunanistan, ne olursa olsun, bu inceleme ve hakem komisyonunun kararını ve Sevr Antlaşması'nın diğer hükümlerini kabul edeceklerdi. Ayrıca bu iki devlet, sözü edilen inceleme komisyonunun faaliyetleri sırasında veya barışın imzalanmasına kadar geçecek süre içinde, aralarındaki husumeti sona erdirmeyi, esirlerin karşılıklı olarak mübadele edilmesini ve Türk ve Rum etnik azınlıklar için karşılıklı güvenceler vermeyi taahhüt edeceklerdi.

Bekir Sami Bey, bu tekliflerin, Türkiye'nin yaptığı taleplerin kabulü gibi telakki edildiğini söyleyerek, konferansa teşekkürlerini sunmuştur. Türk temsilcileri çekildikten sonra, Yunan temsil heyetine de bu kararlar sunulmuştur. Yunan heyetinin başkanı Kalogeropoulos, Türklerin yaptığı teklifleri öğrendikten sonra, üzerinde anlaşılan inceleme komisyonunun, Yunan birliklerinin Trakya ve İzmir'den çekilmesini uygun bulmamasını talep etmiş ve müttefiklerle Yunan heyet başkanı bu konuda anlaşmışlardı. Kalogeropoulos, Yüksek Konsey'e, hükümetine danışmadan önce bu tekliflere bir cevap veremeyeceğini, hükümetinin cevabını alır almaz kendilerine bildireceğini ifade etmiştir. Londra Konferansı'na iki Türk Temsil Heyetinin katılmış olması, konferansın, Türkiye tarafından yapılan talepleri göz önünde bulunduracağına dair genel bir beklenti

⁶⁹² La Epoca, 26 Febrero 1921, s. 1.

oluşturmuştur. Bunun için görevlendirilmiş olan Ekümenik Patrik, Yunan tarafının taleplerini konferansta sunmak amacıyla Londra'ya doğru yola çıkmıştır.

Öğleden sonra saat beşteki oturumda, Türk heyetiyle müttefikler arasında ekonomik konularla ilgili müzakereler yapılmıştır. Müzakereler sırasında, İstanbul heyeti delegeleri, Ankara Hükümeti ile istişare yapmadan, Sevr Antlaşmasının hükümlerinden herhangi birini kabul etmek konusunda yetkilerinin olduğunu beyan etmişlerdir. Lloyd George, Türk heyetine, konferansın, Yunanistan ile Türkiye arasında bekleyen meseleleri adil bir şekilde çözüme kavuşturmak istediğine dair güvenceler vermiştir. Konferansın 26 Şubat tarihli oturumunda, Ermenistan ile Kürdistan'a dair sorunların görüşülmesine karar verilmiştir⁶⁹³.

Londra Konferansı'nın 26 Şubat günü sabah oturumunda Ermeni ve Kürt meseleleri ele alınmıştır. Ermeni Temsilci Bogos Nubar Paşa, Kilikya Ermenileri için güvenceler istemiş ve bir başka Ermeni temsilci de Türklerle Ermeni Hükümeti arasında imzalanan antlaşmanın hükümlerini protesto etmiştir. Zira bu antlaşma ile iki Ermeni vilayeti, Türklerin hâkimiyetinde kalmıştı. Bekir Sami Bey, Türkiye adına, Kürdistan'la ilgili olarak, Ankara'daki meclisin bütün Kürt vilayetlerine özerklik verecek bir kanunu oylamış olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Kürtlerin, mecliste geniş bir temsil hakkına sahip olduklarını da vurgulamıştır. Sözlerini Türkiye'de Ermenistan'a verilecek toprak olmadığını, dolayısıyla Türk topraklarında büyük Ermenistan diye bir devlet kurulamayacağını söyleyerek bitirmiştir. Lord Curzon'un kendisine, müttefiklerin Ermenistan'a devlet kurması için vermiş olduğu sözü hatırlatması üzerine, Bekir Sami Bey kısaca şöyle cevap vermiştir: *"Türkiye, Ermenistan'la barış ve iyi bir uyum içinde yaşamaktan başka bir şey istememektedir"*⁶⁹⁴.

Ermeni temsilciler ise Büyük Ermenistan olarak tarif ettikleri ve Diyarbakir ve Kilikya'nın da dâhil olduğu Ermeni sınırının, Wilson ilkelerine göre belirlenmiş halini talep etmekteydiler. Müttefiklerin Kürdistan'la ilgili görüşü ise, büyük ihtimalle bölgenin Türkiye'ye dâhil edilmesi yönündeydi. Nitekim bu bölgede Türk nüfusu yüksekti ve bölge için bir özerkliğin talep edilmesi nafîle olacaktı. Londra'da Türkiye'nin menfaatlerini savunan Osmanlı temsilcilerinin Kürt asıllı olmaları da

⁶⁹³ La Accion, 26 Febrero 1921, s. 2; El Imparcial, 26 Febrero 1921, s. 1; La Voz, 26 Febrero 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 26 Febrero 1921, s. 2; La Epoca, 26 Febrero 1921, s. 2; El Sol, 26 Febrero 1921, s. 7.

⁶⁹⁴ El Imparcial, 27 Febrero 1921, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 28 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 2-3-1921, s. 1.

asında Türk-Kürt diye bir sorun olmadığını göstermekteydi. Sevr Toplantıda malî-ekonomik meseleleri konusunda Türk temsilciler, çeşitli hususların müzakere edildiği farklı komisyonlarda etkili bir şekilde temsil edilmek istediklerini bildirmişlerdi⁶⁹⁵. Lord Curzon'un açıklamasına göre, müttefikler, verdikleri söz gereğince Ermenistan için kazanımlar elde etmeye çalışacaktı. Ancak Kürt sorunu ile ilgili olarak müttefikler tarafından herhangi bir adım atılması ise beklenmiyordu.

5 Mart tarihli habere göre, Lloyd George, Briand ve Kont Sforza, Türk ve Yunan heyetlerinin talep ve düşüncelerini dinledikten sonra, Trakya ve İzmir'de yapılan anketlerin Yunanistan'ın aleyhine sonuçlar içermesi ve Ankara Hükümeti'nin Sevr Antlaşmasının ekonomik hükümlerine yeşil ışık yakması nedeniyle fikirlerini değiştirmeye başlamışlardı. Türk heyetinin ılımlı tutumunu devam ettirmesi olumlu bir izlenim bırakmıştı. Yunan heyeti ise Doğu barışının, kendi çıkarlarına hizmet etmeden yeniden tesisini sağlayacak bir uzlaşmayı kabul etmesi beklenmemekteydi. Büyük ihtimalle müttefikler, Yunan heyetinin olmadığı oturumlarda İzmir ve Trakya meselelerini görüşmek için yeniden bir araya geleceklerdi. Yüksek Konsey, muhtemelen cevabını vermeden önce Türk ve Yunan heyetlerini yeniden dinleyecekti. Anlaşıldığına göre, taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamazsa, konferans, Yunanistan'ı Türkiye karşısında terk edebilirdi. Ayrıca müttefikler, Yunanistan'a mali yardımı kesecekler ve Türkiye ile olan düşmanlıklarını sonlandıracaklardı. Yüksek Konsey toplantısının ardından müttefikler, 4 Mart'ta Türk ve Yunan temsil heyetlerini davet etmişlerdi. Bu heyetlerin masanın ucunda herhangi bir söz söylemedikleri gözlemlenmekteydi⁶⁹⁶. İspanyol basınına göre Türk-Yunan sorunu ile ilgili müttefikler artık Türk tarafının taleplerine sıcak bakmaya başlamışlardı ve muhtemelen bu talepleri kabul edeceklerdi.

Londra Konferansı'nın, 4 Mart tarihli oturumu, Türk ve Yunan temsil heyetlerinin 24 Şubat tarihli müttefik teklifine cevaplarının dinlenmesi için toplanmıştı. Kalogeropoulos, Yunanistan Millet Meclisi'nin müttefiklerin teklifini geri çevirdiğini söylemiştir. Yunan Hükümeti, sözü edilen teklifin kabul edilecek olmasının, Yunan tarafının uğruna çok fazla fedakârlık yaptığı ve müttefiklerin Sevr Antlaşmasıyla bahsetmiş olduğu kazanımların terk edilmesi anlamına geleceğini düşünmekteydi. Yunan temsilci, Yunanistan'ın barış istediğini ve kendisinin Konferansın Doğu'daki

⁶⁹⁵ El Sol, 27 Febrero 1921, s. 1.

⁶⁹⁶ La Correspondencia Militar, 5 Marzo 1921, s. 1.

sükûneti sağlayacak herhangi bir teklifi, hükümetine iletmeye hazır olduğunu söyleyerek sözlerini bitirmiştir. Sonrasında, Türk heyeti, Ankara Hükümetinin Londra Konferansı'nın kararını kabul ettiğini ancak incelemenin müttefiklerin gözetimi altında yapılmasını istediğini bildirmiştir. Nitekim Yunan tarafı, Müslümanları Yunanistan lehine beyanatta bulunmaları için zorlayabilirdi. Türk heyeti, Ankara Hükümetinin, Sevr Antlaşmasının hükümlerini de bu antlaşma ile Türkiye'nin hür ve bağımsız bir devlet olması sağlandığı takdirde kabul edeceğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir. Türk tarafı, Ermenistan ve Türkistan arasındaki ihtilafların çözümü konusunda, Yüksek Konsey'in adil tavrına güvenmekteydi. Konferans, Türk ve müttefik esirlerinin mübadelesi sorununu bir sonraki oturumda ele almaya karar vermiştir⁶⁹⁷. Müttefiklerin, 24 Şubat'ta yaptıkları teklife göre, İzmir ve Trakya'daki durumu incelemek üzere bir komisyon kurulacaktı. Türk tarafı bu teklifi kabul etmiş olsa da Yunan tarafı gerçeklerin gün yüzüne çıkacağını görerek bu teklife olumsuz cevap vermişlerdir.

Konferansın 9 Mart tarihli oturumunda, Doğu Sorunu değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili haberde, müttefiklerin kısa süre içerisinde İstanbul'u Türklerin hâkimiyetine bırakan bir çözümü düşündükleri, boğazların kontrolünün de yeniden Türkiye'ye ait olmasının sağlanacağı, İzmir'de özerk bir yönetim kurulabileceği ifade edilmiştir. Habere göre, Londra Konferansı, Türk ve Yunan heyetlerini son kez dinledikten sonra, 10 Mart'ta nihai kararını verecekti⁶⁹⁸. Konferansın Türk tarafı lehine bir çözüm arayışına girdiği süreçte, Yunan tarafı ise barışı zora sokacak eylemler planlamaktaydı.

Nitekim Atina'dan gelen bir telgrafta, Anadolu'daki Yunan birlikleri komutanı Papoulas, Londra'ya hareketi öncesinde Yunan Savaş Bakanı'na, müttefiklere Trakya ve İzmir'in tahliye edilmesi teklifinin geri çevrildiğini ve Kemalistler takviye almadan, Yunan ordularının saldırıya geçmesine karar verildiğini bildirmesini istemiştir. Alınan bu haber üzerine 11 Mart sabahı, müttefikler, Türk ve Yunan taraflarını uzlaştırmak için birçok toplantı yapmışlardı. Llyod George, Yunan delegeleri ile görüşürken, Briand ve Kont Sforza ise Türk tarafıyla bir araya gelmişlerdi. Görünüşe göre, amaç, şu temellerde bir anlaşmaya varılmasına yönelikti: *İstanbul'un tahliyesi, Boğazların denetiminin milletlerarası hale getirilmesi, Gelibolu'nun Yunan denetiminde kalması; İzmir'in hâkimiyetinin belirli ölçüde Yunanistan'da olması ve karşılığında Türklerin şehrin*

⁶⁹⁷ La Epoca, 5 Marzo 1921, s. 3.

⁶⁹⁸ El Siglo Futuro, 10 Marzo 1921, s. 3; El Sol, 11 Marzo 1921, s. 5; El Siglo Futuro, 10 Marzo 1921, s. 3; La Epoca, 11 Marzo 1921, s. 2.

limanına serbestçe girebilmesi. Habere göre, İzmir, her yönden güçlülere neden olmaya devam etmekteydi. Türkiye, İzmir'e ilk oturumlarda öne sürülen inceleme komisyonunun gönderilmesini istiyordu. Kilikya bölgesiyle ilgili Fransız-Türk müzakereleri de olumlu gitmekteydi⁶⁹⁹. Yunan tarafındaki savaş hazırlığı, müttefiklerin uzlaşma sağlamak için Yunanistan lehine adımlar atmasını da sağlamıştır. Ancak Türk tarafının İzmir'in Yunan işgalinde kalmasını kabul etmeyeceği de açıktı.

Londra Konferansı, müzakerelerini 11 Mart 1921'de sonlandırmıştır. 12 Mart tarihli habere göre son oturumda, ertesi gün sabah on birde, iki ülkenin temsil heyetlerine, Lloyd George'un Türk-Yunan anlaşmazlığına dair tasarısı resmî olarak iletilecekti. 12 Mart'taki oturumun ardından, temsil heyetlerinin biri Atina'ya, diğeri İstanbul'a ve öteki Ankara'ya hareket edecekler ve hükümetlerinin cevabını müttefiklere bir ay veya altı hafta içerisinde iletceklerdi. İngiltere'deki diplomatik çevreler, teklif edilen tasarının her iki tarafça kabul edileceği beklentisi içerisindeydi. Yunan tarafı, menfaatlerini savunan tek müttefik devlet olan İngiltere'nin taleplerini kabul etmemesi durumunda, Türk-Yunan sorununu çözme sorumluluğu Yunanlılara kalacaktı. Türklerle açısından ise kendilerine tanınan imtiyazların cömertçe oluşu düşünülmekteydi ve bu imtiyazlara Ankara ve İstanbul hükümetlerinin ikna olması beklenmekteydi. Bu sırada, M. Briand ve Türk heyeti, Kilikya'nın süratle tahliyesi, esirlerin kurtarılması ve düşmanlıkların derhal durdurulmasına ilişkin bir anlaşma üzerinde uzlaşmışlardı. Türkiye, bu kazanıma karşılık olarak topraklarında yaşayanların ve onların mallarının güvenliğini sağlamayı ve azınlıkları korumayı taahhüt edecekti⁷⁰⁰.

Müttefikler, Saint James sarayında, Sevr Antlaşmasında yapmayı uygun gördükleri değişikliklere dair metni, Türk ve Yunan taraflarına 12 Mart'ta sunmuşlardır. Yunan tarafı, bu teklifleri hükümetlerine iletceklerini bildirmiştir. İki Türk heyeti, Türkiye'nin İzmir ve Trakya'da bir teftiş komisyonunun tayin edilmesini her zaman kabul ettiğini, ancak Yunan tarafının buna itiraz ettiğini hatırlatmıştır. Lloyd George, İzmir ve Trakya için öngörülen ilk çözümler dışında karşı tekliflerin bir bütün oluşturduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine de Osmanlı delegeleri kendi Hükümetlerinden talimatlar bekleyeceklerini ifade etmişlerdir⁷⁰¹. 18 Mart tarihli habere göre, Türkiye, müttefiklerin

⁶⁹⁹ El Sol, 11 Marzo 1921, s. 5; La Voz, 11 Marzo 1921, s. 1.

⁷⁰⁰ El Siglo Futuro, 12 Marzo 1921, s. 2; El Globo, 15 Marzo 1921, s. 2.

⁷⁰¹ La Epoca, 14 Marzo 1921, s. 4.

teklif ettiği çözüm önerilerini kabul etmişti⁷⁰². Aslında, Londra Konferansı'nda Yunan temsilcilerinin özellikle son günlerdeki tutumu, bir barış imzalanabileceği fikrini ortadan kaldırmıştı. Zaten Yunan orduları kumandanının ifadesine göre Yunanlılar, yeni bir taarruzun hazırlığı içerisindeydiler. Bu çerçevede Londra Konferansı da sonuç alamayan konferanslar serisine katılmıştır.

2.8. Türk-Yunan Barışına Yönelik Arabuluculuk Girişimleri

1921 yılında Türkiye'nin Yunanistan'a karşı kazandığı zaferlerin ve İtalyanların da Anadolu'daki askerlerini çekmesinin sonucu olarak Haziran ayından itibaren Türk-Yunan barışının sağlanmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. İspanyol basını da bu süreci yakından takip etmiştir. Konuyla ilgili ilk olarak Türk heyetinin barışa istekli olduğuna dair haberlere rastlamaktayız. Bu çerçevede, 13 Haziran tarihinde yayımlanan haberde, Ankara Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in bir deklarasyon yayınlayarak, Milliyetçi hükümetin barışa ve faydalı ve makul müdahalelere karşı olmadığını ve düşmanlıkları bir gün bile uzatmak istemediğini açıkladığı ifade edilmiştir. Haberde, diğer taraftan Fevzi Paşa'nın Kemalistlerin zaferinin, taleplerini de arttıracaklarını ve Kemalistlerin zafer kazanmaları durumunda Türkiye'nin yaşam ve bağımsızlık hakkında başka bir şey istemeyeceklerini bildirdiği de aktarılmıştır⁷⁰³. Bununla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın mevcut sorunların tartışılması ve anlaşılması amacıyla Paris'e gelme arzusunda olduğu da İspanyol basınına yansımıştır⁷⁰⁴. Eski Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Roma, Paris ve Londra'ya hitaben yaptığı açıklamalar da ertesi günkü haberlerde aktarılmıştır: *"Ankara Hükümeti, müttefiklerle Türk iddialarını güvence altına alacak şekilde samimi bir anlaşma yapmak istiyor. Türk ordusu güçlü ve güven içerisinde Yunan ordusunun saldırısını bekliyor. Nihai zaferin bizim olacağına inanıyoruz. Büyük Britanya'nın mevcut çatışma sırasında tarafsız kalmasını bekliyoruz"*⁷⁰⁵. Bu ilk haberlerde, Türk tarafının barışın sağlanması konusunda ne kadar istekli oldukları görülmektedir.

Türk-Yunan barışının sağlanmasına yönelik girişimlerin başladığı sırada önemli bir gelişme yaşanmış ve İtalya Hükümeti, İtalya ile Türkiye arasındaki mevcut sorunları dostane bir şekilde çözmek için Bay Trozzi'yi konsolos seviyesinde ve bir heyetle

⁷⁰² La Epoca, 18 Marzo 1921, s. 3; El Sol, 19 Marzo 1921, s. 5.

⁷⁰³ La Voz, 13 Junio 1921, s. 5.

⁷⁰⁴ La Voz, 13 Junio 1921, s. 5.

⁷⁰⁵ La Correspondencia Militar, 14 Junio 1921, s. 4.

birlikte Ankara'ya göndereceğini açıklamıştır⁷⁰⁶. Sforza, konuyla ilgili demecinde, Doğu sorunuyla ilgili olarak, “Tek isteğimiz Türkiye ile bereketli bir ekonomik işbirliği yapmak” demiştir⁷⁰⁷. Bununla birlikte, Ankara Hükümeti ile İtalya arasındaki barış müzakereler, herhangi bir kazanım olmaksızın sona ermiştir⁷⁰⁸. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer, Temsilciler Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında, bir Akdeniz ülkesi olarak İtalya'nın haklarını vurgulamış ve İtalyan politikasında herhangi bir değişikliğin olmayacağını beyan etmiştir. Schanzer, hür ve bağımsız bir Türkiye ile İtalyan hükümetinin ekonomik menfaatlerini geliştirmeye çalışacaklarının da altını çizmiştir⁷⁰⁹. Bu süreçte, İtalyanlarla Ankara Hükümeti arasında bir anlaşma imzalanmasının politikada bir kayıtsızlığa neden olabileceğine ve bir anlaşmazlığı tetikleyebileceğine ilişkin haberler basına yansımıştır⁷¹⁰. Türk tarafı sadece Yunanlılarla barış imzalamak istemiyordu. Yunanlıların yanı sıra savaş halinde olduğu bütün devletlerle ikili ilişkiler çerçevesinde barışı sağlamaya çalışıyordu.

İtalya'nın Ankara'ya temsilci gönderme kararı aldığı sırada, İstanbul Hükümeti de Ankara Hükümeti ile işbirliği içerisine girme çabasıındaydı. 17 Haziran tarihli habere göre, Osmanlı Hükümeti, Ankara Hükümeti ile daimi barışın sağlanabilmesine fayda sağlayacak bir uzlaşma için herhangi bir fedakârlığı gerçekleştireceğini resmi olarak bildirmişti. Mareşal İzzet Paşa'nın başkanlığında bir delegasyon, Mustafa Kemal'le bir uzlaşma sağlamak amacıyla Ankara'ya doğru yola çıkmıştı⁷¹¹. İstanbul ve Ankara Hükümetleri arasındaki yakınlaşmanın bir sonucu da Sadrazam Tefvik Paşa'nın hükümette yaptığı değişikliklerdi. Tefvik Paşa, Hariciye Nazırlığı'na İzzet Paşa'yı ve Bahriye Nazırlığı'na Mareşal Salih Paşa'yı tayin etmiştir. Konuyla ilgili haberde, Ankara Hükümeti ile görüşmek üzere görevlendirilen bu iki paşanın tayinlerinden dolayı Türk basınının da memnun olduğu belirtilmiştir⁷¹². Ankara Hükümeti'nin kazandığı askerî ve siyasî başarılar İstanbul Hükümeti'ni de etkilemiş ve onları da harekete geçirmiştir. Nitekim kazanılan başarılar Sevr'in yeniden elden geçirilmesine ve daha iyi koşullarda bir antlaşma yapılabilmesine olanak sağlayabilirdi.

⁷⁰⁶ El Siglo Futuro, 17 Junio 1921, s. 2.

⁷⁰⁷ La Correspondencia Militar, 27 Junio 1921, s. 3.

⁷⁰⁸ El Sol, 27 Noviembre 1921, s. 5.

⁷⁰⁹ La Voz, 20 Marzo 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 20 Marzo 1922, s. 2; El Globo, 21 Marzo 1922, s. 2.

⁷¹⁰ La Correspondencia de España, 4 Mayo 1922, s. 3.

⁷¹¹ La Correspondencia de España, 17 Junio 1921, s. 2.

⁷¹² El Globo, 18 Junio 1921, s. 3.

Türkiye'nin barış çağrıları Avrupa'da büyük yankı uyandırmış ve bu çağrılarının sonucunda da 18 Haziran'da Briand ile Lord Curzon bir toplantı gerçekleştirmiştir. Yapılan toplantıda, barışın sağlanabilmesi için farklı sorunlar özellikle de İzmir konusunda bir barış programı oluşturulmasına ve İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Türk-Yunan barışı için aracı olmasına karar verilmiştir. Türkiye'nin Yunanistan'ın kabul ettiği bu aracılığı reddetmesi durumunda, Yunanlılara savaş malzemesi toplama özgürlüğü verilmesine ve 1920 Londra Konferansı'nda konulan finansal kısıtlamaların da Yunanlılar için kaldırılacağı kararlaştırılmıştır⁷¹³. Barış girişimi ve açıklamalarının Türk tarafından gelmesine rağmen bu toplantıda sanki Türkler barışa yanaşmıyormuş gibi kararlar alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, barış çağrısının yanıt bulduğu da açıktır.

Fransız, İngiliz ve İtalyan Hükümetleri, arabuluculuk girişimleri ile ilgili olarak ilk önce Yunanistan'la irtibat kurmuşlardır. Bu hükümetler, Atina'daki temsilcilerine, Türk-Yunan anlaşmazlıklarının çözümlenebilmesi için aracılık teklifinde bulunmalarını istemişlerdi. Üç ülkenin de siyasi çevrelerinde, hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin aracılık teklifini kabul edecekleri beklentisi hâkimdi⁷¹⁴. Bununla birlikte, aynı yazışma Türkiye'ye gönderilmemişti. Müttefikler, öncelikle Yunanistan'ın fikrini öğrenmek istiyorlardı⁷¹⁵. Müttefiklerin arabuluculuk teklifleri üzerine, Bekir Sami Bey, Briand, Curzon ve Longare'ye Yunanlıların haksız yere işgal ettikleri topraklardan çekilmeden Türkiye'nin aracılığı kabul etmeyeceğini ve eğer Yunanistan bunu kabul etmezse Türkiye'nin gelişecek olayları beklemeye devam edeceğini bildirmiştir⁷¹⁶. Müttefiklerin barış için arabuluculuk tekliflerindeki samimiyezsizlikleri, iki devletle aynı anda temas kurulması gerekirken önce Yunan tarafının fikrini öğrenmeye çalışmalarından açıkça anlaşılmaktadır.

Ancak yine de Kemalist Hükümet, müttefiklerin Türk-Yunan çatışmasına aracılık teklifini alır almaz, Milli Meclis'i acil toplantıya çağırmış ve toplantıda ilginç tartışmalar yaşanmıştır. Hariciye Vekili, Yunanlıların Anadolu sorununun dostane bir şekilde çözümlenmesine hazır olduğuna ilişkin gerekçeler olduğunu ve eğer Yunanistan Hükümeti bu niyetlerini resmi olarak bildirirse, Türkiye'nin bu bildiriye dikkate almak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Mecliste alınan kararlara göre, Ankara Hükümeti,

⁷¹³ El Siglo Futuro, 20 Junio 1921, s. 1; La Correspondencia Militar, 20 Junio 1921, s. 3.

⁷¹⁴ El Siglo Futuro, 20 Junio 1921, s. 3.

⁷¹⁵ La Accion, 23 Junio 1921, s. 1.

⁷¹⁶ La Accion, 21 Junio 1921, s. 1; La Voz, 21 Junio 1921, s. 3.

müttefiklerin aracılığı konusunda, Londra’da imzalanan taahhütlere saygı gösterecekti ancak İzmir ve Trakya konusunda yeni taahhütler verilmeyecekti. Türkiye’nin milli bütünlüğü konusunda taviz verilmeyecekti. Muhafazakâr bir ilke koyulursa, müttefiklerin aracılığı mükemmel sonuçlar verebilirdi⁷¹⁷. Türk tarafında bu gelişmeler yaşanırken, Yunan Bakanlar Kurulu da aracılık teklifi konusundaki cevabını onaylamıştı. Görünüşe göre Yunan Hükümeti, Kemalistlere karşı başlattıkları askeri harekâtı iptal etmeyi veya ertelemeyi reddedeceklerdi⁷¹⁸. Ankara Hükümeti, tüm olumsuzluklara rağmen barış için çalışmalarını sürdürürken, arabuluculuk teklifinin Yunanlılar tarafından reddedilmesi ihtimali bu haberlere yansımıştır.

Fransa ve İngiltere’nin, Türk-Yunan sorunu hakkındaki ilkelerini içeren notalara da İspanyol basınında yer verilmiştir. Fransa’ya göre, müttefikler, Yunanistan’ı aracılık teklifine karşı aldıkları kararın sonuçlarına katlanmak zorunda bırakmalı veya Doğu’da barışı sağlamak için tedbirler almalıydı. Yunanlılar İzmir’deyken Ankara hükümeti ile daha ihtiyatlı bir şekilde müzakereler yapılmalıydı. Yunanlılar ilan ettikleri saldırıyı gerçekleştirirse ve başarılı olurlarsa, sorun daha kolay çözülmeyecekti. Fransa ve İtalya, tam bir uyum içerisinde hareket etmeli ve Yunanistan’ın tavrının sonuçlarına dikkat etmeliydi. İngilizlere göre, Yunanistan’la Türkiye arasında yeni savaşlar olacaktı ve bu savaşların sonuçlarına göre müttefikler yeniden aracılık teklif edecekti. İngilizlerin izlenimine göre, yorgunluk ve tükenmişlik Yunanlıları Küçük Asya’yı terk etmek zorunda bırakacaktı. Yunanlılar halen muzafferken, durumunu korumalıydı. Haberde, genel izlenimin, müttefiklerin yeniden harekete geçmeden önce yeni bir olay gerçekleşmesini bekleyecekleri yönünde olduğu belirtilmektedir⁷¹⁹. Müttefikler barış için yaptıkları arabuluculuk teklifinin taraflar arasındaki sorunları sona erdiremeyeceğini tahmin ediyorlardı.

Müttefikler bu aracılık faaliyeti sırasında Türk tarafının düşünce ve tekliflerini öğrenmek için harekete geçmiştir. 9 Temmuz tarihli habere göre, General Harrington, bir Karadeniz limanında Mustafa Kemal’le görüşmek ve onun tekliflerini alarak Londra’ya iletmekle görevlendirilmişti. Haberde, Mustafa Kemal’in tekliflerinin İngiliz delegeler tarafından kabul edilebileceği ve Kemalistlerin müttefiklerle müzakereler yapmaya hazır oldukları ancak İzmir ve Trakya konularında taviz vermeyecekleri de

⁷¹⁷ La Accion, 25 Junio 1921, s. 4; El Globo, 28 Junio 1921, s. 1.

⁷¹⁸ La Voz, 25 Junio 1921, s. 1; La Correspondencia Militar, 27 Junio 1921, s. 3.

⁷¹⁹ La Correspondencia Militar, 28 Junio 1921, s. 2.

aktarılmıştır⁷²⁰. Müttefikler ve özellikle de İngiliz Hükümeti, barışın sağlanabilmesi için Türk tarafının isteklerinin karşılanması gerektiğinin bilincindeydi. Bununla birlikte, habere göre, Türk tarafının olmazsa olmazlarından olan İzmir ve Trakya sorunlarının çözümünde adım atmayı düşünmemekteydiler.

Müttefik Yüksek Konseyi, mevcut silahlı mücadelenin çözülmesi için aracılık taleplerini Ağustos ayı başında Türkiye ve Yunanistan'a sunmuştur⁷²¹. Bu tarihten itibaren Yunan tarafında, barışa karşı olumsuz bir tavır takınılmaya başladığı gözlemlenmektedir. 10 Ağustos tarihli haberde, Atina'da Bakanlar Kurulu'nda cepheden yeni dönen Gounaris'in izlenimlerine yer verilmiştir. Gounaris, Kemalist ordu tamamen imha edilene kadar düşmanlıkların sona ermeyeceğini ve bu nedenle Yunan ordusunun Ankara'ya ilerlemesi kararını onayladığını belirtmiştir. Yunan ordusunun disiplini ve vatansever coşkusunun büyük övgüler hak ettiğini ifade eden Gounaris, Eskişehir'deki savaşta ganimet olarak çok miktarda top, mitralyöz ve diğer savaş gereçleri ile büyük miktarda buğday ele geçirildiğini ve Türklerin kaybının çoğu Alman olan 60 rütbeli ve 1200 asker olduğunu aktarmıştır⁷²². Eskişehir'de yaşanan savaşla ilgili Türk tarafının açıklamaları da 11 Ağustos tarihinde basına yansımıştır. Buna göre, Yunanlılar, uzun bir keşfin ardından Doğu'ya doğru saldırıya geçmişler ancak Türklerin karşı saldırısı ile püskürtülmüşlerdi. 30 saatlik çatışmanın ardından önceki müstahkemlerine çekilmek zorunda kalmışlardı⁷²³. Barış için arabuluculuk girişiminin sürdüğü bir sırada, Yunan ordusu taarruza geçerek aslında barışa yanaşmayacağını ve arabuluculuğu kabul etmeyeceğinin sinyallerini de vermiştir.

Türk tarafına bakılacak olursa, İzzet Paşa'nın açıklamalarından hükümetin tavrı anlaşılmaktadır. İzzet Paşa, hâlihazırda silahlı müdahalenin uygunsuz olacağını, Anadolu'da Bolşevik güçlerin nüfuzundan kaçınılmasının beklendiğini belirtmiş ve Yunan kuvvetlerinin İstanbul'a ilerlemek üzere Çatalca'da yoğunlaşması konusunda müttefiklerin her saldırıya karşı şehri koruyacaklarını deklare etmelerinin Türkiye'de memnuniyetle karşılandığını da ifade etmiştir⁷²⁴. İngiliz hükümetinin Doğu sorununun çözümü konusunda harcadığı yoğun çaba ve barışın tesisi için Türklerle ayrı antlaşmalar

⁷²⁰ El Siglo Futuro, 9 Julio 1921, s. 1; La Voz, 9 Julio 1921, s. 3.

⁷²¹ La Correspondencia Militar, 2 Agosto 1921, s. 3; El Globo, 4 Agosto 1921, s. 3.

⁷²² La Correspondencia de España, 10 Agosto 1921, s. 2; La Libertad, 11 Agosto 1921, s. 4.

⁷²³ El Siglo Futuro, 11 Agosto 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 11 Agosto 1921, s. 2.

⁷²⁴ La Correspondencia de España, 10 Agosto 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 11 Agosto 1921, s. 3; La Libertad, 11 Agosto 1921, s. 4.

imzalanmasını düşünmeleri, Türk basınında takdirle karşılanmıştır⁷²⁵. İzzet Paşa'nın açıklamalarından sonra İstanbul hükümetinin görevlendirdiği bir heyet, Kemalistlerle Yunanistan'la yapılacak barışın şartlarını görüşmek amacıyla Ankara'ya doğru yola çıkmıştır⁷²⁶. Babıâli, Türk-Yunan çatışmasını çözüme kavuşturmak için aracılık teklifi konusuna müdahale etmeme kararı almıştı ve Kemalistler ise Yunanlılar Küçük Asya'yı terk etmedikleri sürece hiçbir aracılık teklifini kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi⁷²⁷. Yunan saldırılarına ve uzlaşmazlığına rağmen, Türk tarafı şartlarını sunmuş ve alınacak kararları beklemeye başlamıştır. Bu süreçte herhangi bir saldırıda bulunmamış ve Türk kamuoyu da arabuluculuk girişimini olumlu karşılamıştır.

28 Ekim tarihinde, Ankara Hükümeti'nin Yunanistan ile ayrı barış görüşmelerine başlama kararı aldığı, Türklerin İzmir ve Trakya'nın Yunan kuvvetleri tarafından tamamen boşaltılmasını talep edeceği ve Türk hükümetinin Yunanistan'dan Yunan orduları tarafından Eskişehir ve Sakarya'da yakılan 60 köy için tazminat ve tamirat ödemesi talep edeceği iddia edilmiştir⁷²⁸. Birkaç gün sonra, Türk Milli Meclisi, Ankara'da yaptığı toplantıda, Türk-Yunan barışı ve müttefiklerle ayrı ayrı barış için Türk tarafının şartlarını belirlemiştir. Müttefiklerle yapılacak ayrı barış antlaşmalarında Türk tarafının şartları şu şekilde belirlenmiştir:

1. *Müttefiklerin Türk-Yunan savaşı sırasında mutlak tarafsızlığı*
2. *Müttefikler tarafından Türkiye'nin tam bağımsızlığının tanınması*
3. *Kapitülasyonların kaldırılması*
4. *Yunanlıların tarafsız bölgeleri tamamen boşaltması*⁷²⁹.

Yaşanan gelişmeler karşısında, Gounaris'in yaptığı son tekliflerin ardından Yunan Hükümeti, Ankara Hükümeti ile belirli koşullar çerçevesinde bir ateşkes imzalamaya hazır görünmekteydi ve habere göre taraflar arasında müzakereler başlamıştı⁷³⁰. Ancak 12 Kasım'da yayımlanan haberde, Yunan Hükümeti'nin Türkiye ile İzmir'in boşaltılması konusunda müzakerelere başlamaya hazır olduğu haberinin asılsız olduğu bildirilmiştir⁷³¹. İngiliz Hükümeti, Babıâli'ye Türkiye ile Yunanistan arasında barış

⁷²⁵ El Sol, 5 Octubre 1921, s. 5.

⁷²⁶ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1921, s. 3.

⁷²⁷ La Libertad, 8 Octubre 1921, s. 4.

⁷²⁸ La Accion, 28 Octubre 1921, s. 3.

⁷²⁹ La Correspondencia de España, 1 Noviembre 1921, s. 7.

⁷³⁰ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1921, s. 5.

⁷³¹ La Correspondencia Militar, 12 Noviembre 1921, s. 4.

müzakerelerine Washington Konferansı'nın hemen akabinde başlamasını teklif etmiştir. Haberde, Yunanistan, İzmir'de Osmanlı yönetiminde Yunan bir valinin yönetiminin olmasını ve Trakya'da belirlenen sınırı kabul etmesinin beklendiği belirtilmiştir. Babiâli'nin barış müzakerelerinin temeli olarak bu teklifleri elverişli bulduğu ancak Kemalistlerin bu teklifi kabul etmelerinin beklenmediği ifade edilmiştir⁷³². Haberlerde Türk-Yunan hükümetleri arasında müzakerelerin başladığı konusunda çelişkili ifadeler yer almaya başlamıştır.

2.9. Cenova Konferansı

Fransa'nın güvenliği ve Avrupa'daki statükonun sağlanması amacıyla, tasarı halindeki anlaşmalarla ilgili olarak, Lloyd George ve Briand arasında yapılan görüşmelerde, Almanya'nın herhangi bir saldırısına karşı iki ülkenin güvenliğinin temin edilmesine ve Versay'da teklif edilen garanti antlaşması çerçevesinde bir Fransız-İngiliz antlaşması hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu anlaşma, asgarî kapsamı aynı şekilde belirtilmiş olacak olan karşılıklı kara, deniz ve hava yardım desteğini içermektedir. Muhtemelen, Belçika da bu anlaşmaya katılabilecek ve Fransa'yı askerî alandaki ağır yükleri üstlenmeye zorlayacak hususları kısmen ortadan kaldırmak suretiyle, nakdî masrafların azaltılmasına yardımcı olacaktır. Antlaşmaya İtalya'nın muhtemel katılımı da düşünülmektedir. Bu antlaşma, bütün Avrupa devletleri tarafından imzalanacaktır. Bu geniş tasarının uygulanmasından önce, Fransa ve İngiltere, Ankara ile mevcut sorunu çözmek zorundaydı. Ankara sorunu, Cannes Konferansı'nın sona ermesinden sonra sonra, Paris'te müzakere edilecekti⁷³³. Bir Avrupa antlaşmasının temelini atılması için öncelikle Türk-Yunan barışının sağlanması gerekiyordu. Bu barışın sağlanması için de Paris'te bir konferans toplanması planlanıyordu. Ancak daha sonra bu konferansın Cenova'da yapılmasına karar verilmiştir.

Osmanlı Hükümeti, Cenova'da toplanacak olan konferansa katılma talebini 1922 yılının Ocak ayı sonlarında müttefik devletlere resmî olarak tebliğ etmiştir⁷³⁴. Bununla birlikte, Türkiye, konferansa davet edilmemiştir. Bu nedenle Türk Hükümeti, Türk delegelerin davet edilmemelerini protesto etmiştir⁷³⁵. Türkiye'nin Paris'teki temsilcisi Ferid Bey,

⁷³² La Accion, 23 Noviembre 1921, s. 3.

⁷³³ La Libertad, 10 Enero 1922, s. 4; El Sol, 10 Enero 1922, s. 1; La Voz, 10 Enero 1922, s. 5; La Accion, 10 Enero 1922, s. 2.

⁷³⁴ El Siglo Futuro, 31 Enero 1922, s. 3; La Accion, 31 Enero 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 31 Enero 1922, s. 1; El Globo, 1 Febrero 1922, s. 1.

⁷³⁵ El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1922, s. 2.

İtalya Dışişleri Bakanı Signor Bonomi'ye, Türkiye'nin davet edilmemesini protesto eden bir mektup göndermiştir. Mektupta, Türkiye'nin, coğrafi konumundan dolayı, özellikle Avrupa ve Akdeniz ülkesi olduğuna dikkat çekerek, Türkiye'nin Cenova'ya davet edilmemesinin, konferansın beklenen sonuçlarının verimliliğini düşüreceğini aktarmıştır⁷³⁶. Türkiye ile ilgili kararların alınması beklenen bir konferansa Türk Hükümeti'nin çağrılmaması oldukça art niyetli bir yaklaşımdı. Bu nedenle de hem hükümetler nezdinde hem de basın aracılığıyla Türk Hükümeti tarafından protesto edilmiştir.

Konferans Başkanı Poincaré'in, İngiltere'nin Paris büyükelçisi Harding'i kabulü sırasında, Harding, İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'yi müttefiklerin kararlarını uygulamaya zorlamak için Fransa'nın ne tür tedbirlere başvurmaya hazır olduğunu sormuştur. Yunanistan, İngiltere'nin hakemliğini kabul edeceğini bildirmişti ve şimdi sırada Türkiye vardı. İngiltere, Türklerle dostane ilişkiler sürdüren Fransa'nın, zorunlu müdahaleler konusunda İngiliz hükümeti ile ortak hareket etmeye hazır olup olmadığını öğrenmek istemiştir⁷³⁷. Bu toplantıda, Türk tarafının konferansa davet edilmemesine rağmen, kendilerine danışılmadan alınacak kararların uygulanması noktasında yaptırımların neler olacağı belirlenmeye çalışılmıştır.

Cenova'da başlayan müzakerelerin odak noktası, İzmir ve Trakya sorunları ile Türk ve Yunan azınlıkların himayesi sorunlarıydı. Bu süreçte, Türk Hükümeti, yabancı askerî birlikler geri çekilene kadar, müttefiklerin denetim uygulamaktan vazgeçmelerini talep etmiş ve bu taleplerin yerine getirilmesi için gerekli tedbirleri alacağını bildirmiştir⁷³⁸. Konferans sırasında, Lord Curzon, Türkiye'nin, Anadolu'daki başlıca merkezlerini de içine alacak şekilde ve başkenti İstanbul olmak suretiyle, millî birliğini kurmasına izin verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Boğazları kapatmasına asla müsaade edilmeyecek ve İngiltere ve müttefiklere hizmetleri nedeniyle, Yunanistan'a da tavizler verilecekti⁷³⁹. İngiliz Hükümeti'nin Türkiye konusundaki fikirleri yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Hindistan'da yaşanan gelişmelerdir.

⁷³⁶ La Libertad, 1 Febrero 1922, s. 5.

⁷³⁷ El Sol, 3 Febrero 1922, s. 5; La Epoca, 3 Febrero 1922, s. 1; La Libertad, 3 Febrero 1922, s. 1.

⁷³⁸ El Siglo Futuro, 6 Febrero 1922, s. 2.

⁷³⁹ La Accion, 9 Febrero 1922, s. 3; La Libertad, 9 Febrero 1922, s. 2; El Globo, 10 Febrero 1922, s. 2.

İngiltere'nin Hindistan Bakanı Lord Montagu, 10 Şubat 1922 tarihli konuşmasında, İngiliz Hükümetinin, Hindistan'daki durumu endişeyle takip ettiğini, mevcut meselelerin çözüme kavuşturulabileceğini ümit ettiklerini belirtmiştir. Hindistan'daki vaziyetin farkı nedenleri bulunuyordu. Montagu'ya göre bu nedenler arasında öncelikle Sevr Antlaşması'nı ele almak gerekiyordu. Hindistan'da, halkı Müslüman olan Türkiye'nin bu antlaşma gereğince bağımsızlığını kaybetmesinden endişe duyulmaktaydı⁷⁴⁰. Hint Müslümanları, Türkiye'de yaşanan gelişmelere ve özellikle de Türk Hükümeti'ne dikte edilerek imzalatılan Sevr antlaşmasına tepki göstererek ayaklanmışlardı. İngiliz Hükümeti, Hindistan olaylarını yatıştırmak amacıyla Türkiye'ye karşı izlediği politikayı yumuşatmak zorunda kalmıştır.

Cenova'da müzakereler devam ederken, 16 Şubat'ta Kemal Paşa, konferansa bir Türk temsilcinin katılmasına müsaade edilmediği takdirde, Ankara Hükümeti'nin, Türkiye ile ilgili alınacak herhangi bir kararı katiyen kabul etmeyeceğini beyan etmiştir⁷⁴¹. İstanbul Hükümeti'nin konferansa resmî katılma talebi de, müttefik yüksek komiserleri tarafından, Türkiye'nin Asyalı ve muharip bir devlet olması nedeniyle konferansa kabul edilemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir⁷⁴². Bu sırada, Ankara Hükümeti, Yunanistan'la bir barışın yapılabilmesi için taleplerini açıklamıştır: *“Türkiye ve İstanbul, savaştan önce bulundukları duruma dönmelidir. Türkiye, askerî, malî ve iktisadî yönden tam bağımsız olacaktır. İşgal altındaki İzmir ve diğer topraklar kayıtsız şartsız iade edilmelidir. Batı Trakya'ya muhtariyet verilecektir. Doğu Trakya ise iade edilecektir. Yunanistan ise savaş tazminatı ödeyecektir”*⁷⁴³. Bu açıklamaya rağmen, Chamberlain, Avam Kamarasında, Cannes Konferansı'nda Türkiye'nin Cenova'daki konferansa davet edilmemesine yönelik alınan kararın değiştirilmesi için herhangi bir gerekçe olmadığını beyan etti⁷⁴⁴. Bununla birlikte, Fransız Dışişleri Bakanı Poincaré, Türk Hariciye Nazırı İzzet Paşa'yı konferansın kapanış oturumunda kabul edeceğini bildirmiştir⁷⁴⁵. Hem Ankara hem de İstanbul hükümetleri Türk-Yunan barışı ile ilgili

⁷⁴⁰ El Sol, 11 Febrero 1922, s. 1; La Epoca, 11 Febrero 1922, s. 1; La Libertad, 11 Febrero 1922, s. 1.

⁷⁴¹ El Sol, 17 Febrero 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1922, s. 1; La Accion, 17 Febrero 1922, s. 2.

⁷⁴² El Siglo Futuro, 18 Febrero 1922, s. 2; El Sol, 18 Febrero 1922, s. 5; La Voz, 18 Febrero 1922, s. 1.

⁷⁴³ El Sol, 24 Febrero 1922, s. 5.

⁷⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 9 Marzo 1922, s. 3; El Imparcial, 9 Marzo 1922, s. 4; La Accion, 9 Marzo 1922, s. 2; La Accion, 9 Marzo 1922, s. 6; El Globo, 10 Marzo 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Marzo 1922, s. 6.

⁷⁴⁵ El Globo, 10 Marzo 1922, s. 2.

meselelerin ele alındığı Cenova Konferansı'na katılım sağlamak için çaba sarf etmiş olsa da müttefiklerin Türk heyetini kabul etmeme tutumu sürmüştür.

Cenova Konferansı devam ederken, İngiltere'nin Hindistan Bakanı Montagu, konferansla ilgili Hindistan Hükümeti'nden gelen ve Müslüman camianın görüşünü belirten telgrafın İngiliz kabinesindeki diğer üyelerin rızası olmadan yayınlanmasına izin vermiş ve bu nedenle de istifaya zorlanmıştır. Chamberlain, konuyla ilgili Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'ye dair İngiliz politikasını eleştiren ve sonuç olarak bütün Britanya İmparatorluğu hükümetleri arasındaki ilişkilere ters düşen bir telgrafın yayınlanmasına müsaade edilemeyeceğini beyan etmiştir. Lordlar Kamarası'nda da aynı açıklama yapılmıştır. Yayınlanması krize neden olan telgraf, konferansta, Boğazların tarafsızlaştırılması, İstanbul'un tahliye edilmesi, Osmanlı Padişahına Kutsal Yerler üzerindeki haklarının verilmesi ve Edirne de dâhil Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesi yönünde karar alınmasında ısrar edilmekteydi⁷⁴⁶. Hint Müslümanları ve hükümeti, yaşanan olaylar karşısında tepkisini dile getirmiş ve Türkiye yanlısı bir tavır takınmıştır. Bu tavır İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikalarda değişiklikler yapmasını da beraberinde getirecektir.

2.10. Dışişleri Bakanları Konferansı (23 Mart 1922)

Türkiye ile Yunanistan arasındaki meselelerin çözülmesi konusundaki çalışmalar kapsamında, müttefik devletlerin Dışişleri Bakanları 23 Mart 1922'de Paris'te bir konferansta bir araya gelmişlerdir. Fransız, İngiliz ve İtalyan Dışişleri Bakanları ve teknik danışmaların yer aldığı toplantıda, Anadolu ve Trakya'daki etnik azınlıkların himayesi konusu üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra müttefik askerî komisyonu, üç bakana, Anadolu'nun tahliye edilmesine dair bir teklif sunmuşlardır. Dışişleri bakanları, Ermeni meselesi üzerinde de durmuşlarsa da bu meselenin başka oturumlarda ele alınmasına karar vermişlerdir⁷⁴⁷. Konferansın ikinci oturumunda, Boğazların serbestliği ile ilgili şartlar ele alınmıştır. Ayrıca mali yükümlülükler de gözden geçirilmiş ve Ermenilerin taleplerinin karşılanması için meselenin Milletler Cemiyeti'ne sevk edilmesine karar verilmiştir. Konferansın bir sonraki oturumunda ise Trakya meselesinin görüşülmesine ve Türkiye'deki adlî ve malî kapitülasyonlarla ilgili Sevr

⁷⁴⁶ La Epoca, 10 Marzo 1922, s. 1; El Globo, 11 Marzo 1922, s.2; El Sol, 11 Marzo 1922, s. 1; La Epoca, 11 Marzo 1922, s.1.

⁷⁴⁷ El Imparcial, 24 Marzo 1922, s.1; La Accion, 24 Marzo 1922, s.6; La Correspondencia de España, 24 Marzo 1922, s. 3; La Voz, 24 Marzo 1922, s.5; El Globo, 25 Marzo 1922, s.1.

Antlaşması'nda bulunan maddelerin gözden geçirilmesine karar verilmiştir⁷⁴⁸. Müttefik dışişleri bakanları, çalışmalarını Yunan ve Ermeni talepleri doğrultusunda yürütüyorlardı. Türkiye'nin talepleri göz ardı ediliyor ve sadece Sevr Antlaşması'nın yumuşatılmasına çalışılıyordu.

Konferans sırasında, Poincaré, Schanzer ve Curzon, Yakın Doğu meselesini çözüme kavuşturmak amacıyla, Türk ve Yunan hükümetlerine aleyhlerine işleyebilecek şartlar dayatılmadan Türk-Yunan barışını tesis etmeyi sağlayacağını düşündükleri bir teklif kaleme almışlardır. Teklife göre, Padişahın dinî otoritesi sağlanarak, Türkiye'nin yeniden bağımsızlığa kavuşması teklif edilecek ve aynı zamanda Yunanistan'a da Müttefik devletlere yaptığı yardımlarından dolayı bazı tavizler sunulacaktı. İstanbul ve Doğu Trakya'nın büyük bir bölümü de dâhil Anadolu'nun, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar Türkiye'ye bırakılması ve tahliye edilmesi ön görülmekteydi. Boğazlara yakın olan yerler, gerek Türkiye gerekse Yunanistan'a ait olmak üzere askersizleştirilecekti. Mali konularda alınan kararlara göre ise Osmanlı borçlarının tespit edilmesinin ardından, Türkiye'nin malî bağımsızlığı tanınacak ve Türkiye, bir savaş tazminatı ödeyecekti. Ayrıca, müttefiklerin Türkiye'deki ekonomik menfaatlerinin korunmasına dair hükümler dışında, Türkiye, malî denetimden muaf olacaktı⁷⁴⁹. Aslında alınan kararlar Anadolu'nun ve boğazların tahliyesini içerdiği için Türk tarafının taleplerini kısmen karşılamaktaydı.

Bu olumlu gelişmeye rağmen konferanstaki Bakanlar Konseyi, General Papoulas ile görüşülmeden önce, Ankara Hükümeti ile ateşkes teklifine bir cevap vermeme kararı almıştı. Konuyla ilgili haberde, Ankara Hükümeti'nin, bazı koşullar çerçevesinde, özellikle de tarafsız bölgeyi, stratejik yerlerin korunmasını ve demiryolu ulaşımının yasaklanmasını kararlaştıracak bir komisyonla birlikte, ateşkesi kabul edeceğinin düşünüldüğü aktarılmıştır⁷⁵⁰. Yapılan görüşmelere Türkiye'nin dâhil edilmemesine rağmen, alınan kararların Türkiye tarafından kabul edileceği düşünülmekteydi.

Lord Curzon konferans sona erdikten sonra Londra'ya varışında yaptığı açıklamada, Poincaré ve Schanzer'le yaptıkları konferansta varılan sonuçlardan dolayı

⁷⁴⁸ El Imparcial, 26 Marzo 1922, s.1; El Globo, 28 Marzo 1922, s.1.

⁷⁴⁹ La Epoca, 27 Marzo 1922, s.3; La Voz, 27 Marzo 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 27 Marzo 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 27 Marzo 1922, s. 4; El Imparcial, 28 Marzo 1922, s. 1; El Sol, 28 Marzo 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 28 Marzo 1922, s. 3; La Libertad, 28 Marzo 1922, s.3; El Globo, 29 Marzo 1922, s.1.

⁷⁵⁰ El Globo, 28 Marzo 1922, s.1.

memnuniyetini dile getirmiştir. Curzon, bu konferansta, samimi işbirliğine dayalı tek bir cephenin oluşturabildiğinin üstünü çizmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer de konferansta varılan sonuçlardan memnun kaldığını ifade etmiş ve konferansın hür ve bağımsız bir Türkiye ile müttefiklerin menfaatlerine uygun umumi bir barışın tesis edilmesi ihtimalini güçlendirdiğini söylemiştir⁷⁵¹. Konferansın sona ermesi ile ilgili bir haberde, Yunanistan'ın müttefiklerin teklif ettiği şartları bir süre önce kabul ettiği ileri sürülmüş ve Türklerin de kendilerine sunulan müspet şartları değerlendirmekte oldukları belirtilmiştir. Haberde, Türklerin, teklifleri kabul etmezlerse daha iyi şartlarda bir antlaşma elde edeceklerine ilişkin art niyetli tavsiyeleri göz ardı ettikleri ve genel olarak mütareke şartlarını kabul etmeleri halinde muhtemelen İstanbul'da üç hafta içinde Yunan ve Türk temsilcilerinin bir araya gelecekleri ifade edilmiştir. İngiliz *Evening Standard* 'dan şu alıntı yapılmıştır:

“Öyle görünüyor ki, Şark Meselesinde, büyük tarihî ve coğrafi, dinî ve etnik zorlukların üstesinden gelinmesi hiç olmadığı kadar kolay olmuştur. Teklif edilen şartlar, Türkiye ve Yunanistan'ın makul taleplerini bütünüyle tatmin etmektedir ve daha fazla müzakerenin yapılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Üç hafta içinde toplanması planlanan Konferans, iki devleti, ana gayenin mutlak bir barışı ihdas etmek olduğuna ikna etmesi halinde, her şey istenildiği gibi olacaktır. Her iki devlet, uzun süredir birbirlerine karşı savaş halindeydiler ve teklif edilen şartları kabul etmeleri itibarları ve refahları için faydalı olacaktır.”⁷⁵²

Müttefiklerin teklifleri ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileri, kendilerine gönderilen genel notayı protesto ederek, Ankara Hükümeti'nin cevabını Müttefik Yüksek Komiserlerine iletmışlerdir. Telgrafta, Mustafa Kemal Paşa Hükümeti, gönderilen genel notayı inceledikten sonra bir cevap verileceğini beyan etmiştir⁷⁵³. Türkiye'ye yapılan teklifle ilgili açıklama yapan Poincaré, Türkiye'nin, Cenova Konferansı'ndan sonra müttefikler tarafından yapılan bu denli müspet teklifleri bekliyor olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Yapılan tekliflerle ilgili İngiliz Hükümeti, Türklere en üst seviyede imtiyazlar verildiğini ve daha iyi bir teklifin yapılmasının adil olmadığını düşünmekteydi. Türklerin inatçı bir tavır sergilemesi durumunda,

⁷⁵¹ La Voz, 28 Marzo 1922, s. 8; El Siglo Futuro, 28 Marzo 1922; s. 3; El Globo, 30 Marzo 1922, s. 3.

⁷⁵² La Correspondencia de España, 29 Marzo 1922, s. 3.

⁷⁵³ El Globo, 30 Marzo 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 28 Marzo 1922, s. 3; La Voz, 28 Marzo 1922, s. 8.

kendilerinin aleyhine bir hava oluşacak ve bir daha bu kadar iyi bir teklif alamayacaklardı. Konferansta, Trakya ile ilgili olarak, askerî uzmanların oy birliğiyle yaptığı tavsiyelere uygun olarak etnik olarak Rum olan Rodosçuk'un Türkiye'ye terk edilmesine karar verilmiştir. Edirne, Yunan hâkimiyetinde kalacak, İzmir ise Türkiye'ye devredilecekti. Azınlıkların himayesi için her iki şehirde benzer tedbirlerin alınarak adalet sağlanacaktı⁷⁵⁴. Toprak yönünden Türk taleplerine oldukça yakın bir teklif yapılmıştı. Ancak Edirne'nin Yunanlılara bırakılması Türkler için kabul edilebilir bir durum değildi.

Türk basını da Doğu Trakya'yla ilgili şartlar dışında iyimser bir havanın olduğunu ifade etmekteydi. Bununla birlikte Türk kamuoyu, Edirnesiz barışın mümkün olmadığı görüşündeydi. Nitekim ne Doğu Trakya'da ne de Batı Trakya'da Rumların sayısı çoğunlukta idi⁷⁵⁵. Ancak yine de bu tekliflerle mevcut bir sorunun çözüldüğü görülmekteydi: *Ankara Meselesi, yani, Türkiye'nin yeniden kurulması meselesi*. Yunanistan, Paris'te bir araya gelen konferanstaki teklifleri kabul etmişti. Ancak henüz Ankara Hükümeti, bu teklifle ilgili görüşünü bildirmemişti. Teklife göre, Türkiye, Avrupa'da yeniden bir toprak parçasına sahip olabilecekti. Fakat Çanakkale Boğazı'nın Avrupa sahilinde bulunan Gelibolu yarımadası Yunanistan'a bırakılacak ve müttefiklerin askerî birlik denetimleri burada gerçekleştirilecekti⁷⁵⁶. Teklifin ayrıntıları her geçen gün ortaya çıkmaktaydı. Bu habere göre, Edirne'nin yanı sıra Gelibolu'nun da Yunanlılara bırakılması öngörülmekteydi.

Poincaré, Temsilciler Meclisi'nde yaptığı 2 Nisan 1922 tarihli konuşmada, Türkiye'nin Cenova Konferansı'na, konferansın sadece bir Avrupa konferansı olması nedeniyle davet edilmediğini ve ayrıca konferans davetlerinin yapıldığı sırada Türkiye'nin müttefiklerle barış içerisinde olmadığını ifade etmiştir⁷⁵⁷. Türkiye'nin konferansa katılmasını destekleyen ülkelerin başında Sovyetler Birliği gelmekteydi. Sovyetler Dışişleri Komiseri Çiçerin, Türkiye'nin konferansa katılmasını şiddetle talep ederken, bu konferansta Sovyetler Birliği'nin nasıl bir rol oynayacağını ortaya koymaktaydı⁷⁵⁸. Konferansa davet edilmemiş olsa da Türk Hükümeti, müttefiklerin ateşkese dair

⁷⁵⁴ La Correspondencia de España, 30 Marzo 1922, s. 3.

⁷⁵⁵ La Epoca, 1 Abril 1922, s. 3; El Globo, 4 Abril 1922, s. 2; El Sol, 2 Abril 1922, s.5; La Libertad, 2 Abril 1922, s. 5.

⁷⁵⁶ El Sol, 2 Abril 1922, s. 1.

⁷⁵⁷ El Globo, 4 Abril 1922, s. 1; El Imparcial, 2 Abril 1922, s. 2; La Voz, 3 Abril 1922, s. 5.

⁷⁵⁸ La Epoca, 10 Abril 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Abril 1922, s.2; El Globo, 12 Abril 1922, s. 2; El Sol, 11 Abril 1922, s. 1.

notasını kayıtsız şartsız kabul ettiklerini bildirmişlerdir⁷⁵⁹. Türklerin müttefik tekliflerini kabul etmelerine rağmen bazı karşı teklifler de sunmuşlardı.

15 Nisan tarihli habere göre, Yunan Anadolu Ordusu Genel Komutanlığı, Türklerin ateşkes için sunduğu karşı teklifleri reddetmiştir. Bu karşı teklifler, Yunan askerî birliklerinin on beş gün içinde tahliye edilmesini içermektedir. Ayrıca, Türklerin karşı tekliflerinin Paris, Londra ve Roma'da da reddedilmesi bekleniyordu. Bununla birlikte, konferansa katılacak Yunan heyeti, Yunan Hükümeti'nin, Kemalistlerin ateşkesine yönelik yaptığı teklifleri reddettiklerine dair İngiliz kaynaklı haberleri yalanlamıştır⁷⁶⁰. Ne kadar yalanlanmış olsa da Yunanistan tarafında yaşanan bu olumsuz gelişmeler, tekliflerin Türkler tarafından değil Yunanlılar tarafından kabul edilemeyebileceğini ortaya koymuştur.

Cenova Konferansı'nın gerçekleşeceği sıralarda uluslararası politikada yeni problemlerden endişe edilmekteydi. Özellikle Türkiye'nin Rusya ve Almanya ile bir blok oluşturması kaygı verici bir gelişmeydi⁷⁶¹. Yaşanan bu gelişmelere rağmen, İngiliz Hükümeti, General Townshend'in, Türk Hükümeti ile resmi münasebetler kurmak amacıyla İstanbul ve Ankara'ya gitmesine izin vermemiş ve bu karar Avam Kamarası'nda bir takım soruları da beraberinde getirmiştir. Chamberlain, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada, General Townshend'ı, planan yolculuğunun uygun olmadığı, bu resmî görevin ne müttefiklere ne de Türkiye'ye faydasının olmaması ve barışın sağlanmasını geciktirerek müttefiklerle Türkiye arasında gerçekleşen müzakerelere de hâlel getireceği nedeniyle göndermediklerini belirtmiştir. Chamberlain, Türklerin İtalyanlara Anadolu'da bazı ekonomik imtiyaz sözleri verdiğini ve İtalya'nın İstanbul Hükümeti ile imzalanan anlaşmadan Britanya Hükümeti'ni haberdar ettiğini de sözlerine eklemiştir⁷⁶². İngilizlerin Türkiye'yle yakınlaşmama politikasını sürdürdüğü süreçte, önce Fransa ve ardından da Almanya, Rusya ve İtalya Türkiye ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuşlardı.

Sovyetler Dışişleri Komiseri Çiçerin, Cenova Konferansı'yla ilgili görüşlerini beyan ederken, Anadolu'daki barış konusundaki müttefik tekliflerini hayretle karşıladığını belirtmiş ve yeniden barış ortamının oluşması için acele ediliyorsa neden Türkiye'nin

⁷⁵⁹ La Epoca, 4 Abril 1922, s. 2.

⁷⁶⁰ El Siglo Futuro, 15 Abril 1922, s. 1.

⁷⁶¹ El Sol, 23 Abril 1922, s. 5.

⁷⁶² La Correspondencia de España, 4 Mayo 1922, s. 3.

konferansa kabul edilmediğini sorgulamıştır⁷⁶³. Schanzer, ise konferans öncesinde Doğu Sorunu ile ilgili yaptığı açıklamada, üç müttefik dışişleri bakanının Paris'teki toplantılarının Türk-Yunan husumetine son vermeyi amaçladığını ve hazırlanan teklifle, Anadolu'daki Yunan birliklerinin tahliyesinin en iyi şartlar altında gerçekleşmesinin sağlandığını bildirmiştir. Teklifin kabul edilmesi halinde, meslektaşlarıyla birlikte Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi üzerine çalışacaklarını belirten Schanzer, İzmir, Trakya, Ermenistan, etnik azınlıklar gibi meseleler ile Türkiye'nin güvenliği ve bağımsızlığının sağlanmasıyla konularının görüşüleceğini ifade etmiştir⁷⁶⁴. Müttefik devletler, Sevr Antlaşması'nın revizyonu ve Türkiye'nin sunduğu şartların görüşülebilmesi için kendi tekliflerinin kabul edilmesini şart koşmaktaydılar.

Bu sırada önemli bir gelişme de İngiltere'nin müttefiklerin şartlarının Türk ve Yunan taraflarına zorla kabul ettirilmesi veya Türk-Yunan anlaşmazlığıyla ilgili bütün diplomatik faaliyetlerin durdurulması yönündeki teklifi, Fransa tarafından da kabul görmüştür. Fransa Hükümeti, İngiltere'ye verdiği cevapta, yeni bir konferans toplanmasının da uygun olacağı üzerinde durulmuş ve düşmanlıkların devamına engel olunması gerektiği bildirilmiştir⁷⁶⁵. Haziran ayına girildiğinde, Müttefik Yüksek Konseyi, Türkiye ile olan müzakerelerin durumunu ele almış ve Sevr Antlaşması ve İngiliz politikasına dair Ankara'nın rızasını alabilmenin önündeki zorlukları görüşmüştür. Atina ve Ankara hükümetlerine sunulan arabulucu çözümler devam etmekteydi ve henüz taraflar tekliflerle ilgili cevaplarını göndermemişlerdi. Bununla birlikte Fransa, Doğu barışının bir an önce sağlanması konusunda çalışmalarına devam etmekteydi⁷⁶⁶. İngiltere de Fransa da barışın tesis edilmesi için oldukça kararlı görünmekteydi.

2.11. Toplanamayan Konferans: Venedik

Yeni barış projesinin hazırlanmasının ardından Cenova'da yeniden bir konferans düzenlenmesi planlanıyordu. Türk zaferinin ardından bu konferansın yeri değiştirilerek Venedik olarak tespit edilmiş olsa da konferans bu şehirde de toplanamayacaktır. Nitekim önce Mudanya'da bir ön konferans toplanarak ateşkes antlaşması imzalanmıştır daha sonra da Lozan'da barış konferansı toplanmış ve neticesinde de Lozan Barış

⁷⁶³ La Correspondencia de España, 12 Mayo 1922, s. 2.

⁷⁶⁴ El Globo, 10 Junio 1922, s. 2.

⁷⁶⁵ La Correspondencia de España, 24 Junio 1922, s. 2; La Accion, 24 Junio 1922, s.1; El Imparcial, 25 Junio 1922, s. 1.

⁷⁶⁶ El Sol, 2 Junio 1922, s. 5; La Libertad, 2 Junio 1922, s. 1.

Antlaşması imzalanmıştır. Cenova ve Venedik isimlerinin ön plana çıkması ise İtalyan Hükümeti'nin müttefikleri nezdindeki girişimleri neticesinde olmuştur. İspanyol basınında yer alan haberlerde, barış konferansının önce Cenova'da daha sonra da Venedik'te toplanacağına dair haberler barındırmaktadır. Ancak bu da bir kafa karışıklığına neden olmaktadır. Nitekim konferans öncesinde ortaya çıkan propagandalar, Cenova Konferansı ile ilişkilendirilirken, Büyük Taarruz sonrasındaki haberlerde ise Venedik Konferansı'ndan bahsedildiği görülmektedir. İki konferans da planlama aşamasında kalmış ve toplanamamıştır.

2.11.1. Yeni Barış Projesi

1922 yılının Temmuz ayında, Fransa'nın İngiltere nezdinde girişimi ile birlikte yeni bir barış projesi oluşturulmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili 14 Temmuz tarihli haberde, Fransız hükümetinin İngiliz hükümetine bir nota vererek, barış konusundaki tekliflerin öncelikle bir konferansta müttefikler arasında görüşülmesi gerektiğini bildirdiği ve İngiliz hükümetinin de Beykoz'da bir konferans düzenlenmesine karar verdiği ifade edilmiştir. Fransız Hükümeti, konferans yerine itiraz etmemiştir. İngiltere, Türkiye'ye gelen bütün Yunan ticaret gemilerine ziyaret hakkı verilmesi gerektiğini bildirmiştir⁷⁶⁷. Bu girişimin ardından, İngiltere Hükümeti, bütün müttefikleri memnun edecek bir barış çözümü sunmaya hazırlanmış ve Fransa'ya vermiş olduğu borcu affedeceğini bildirmiştir. Konuyla ilgili haberde, Poincare ve Lloyd George'un verdikleri röportajda, yeni bir barış formülü üzerinde çalışıldığı ve bunun sonucunda Türkiye ile Yunanistan'ın yakın zamanda Türkiye'nin herhangi bir şehrinde müzakerelere başlayacağını beklendiği ifade edilmiştir⁷⁶⁸. Uzun süren bir propaganda sürecinin ardından Temmuz ayında yeniden barışın konuşulmaya başlandığını görmekteyiz. Ancak barış projesinin içeriği ile ilgili haberde herhangi bir detaya yer verilmemiştir.

İngiliz Hükümeti, Koloniler Bakanlığı'nın Doğu meseleleri ile ilgili danışmanı olan Albay Lawrence'dan mevcut sorunlarla ilgili çözüm önerileri aldığı sıralarda, Mustafa Kemal de Rus temsilcisi Araloff'un da katıldığı olağanüstü bir savaş meclisi toplamıştır. Mecliste Kemal Paşa, Doğu Orduları Kumandanı Kazım Karabekir'e Rus yetkililerle iletişimi yoğunlaştırması talimatı vermiştir. Millet Meclisi'nde ise müttefiklerin izlediği politikaların aktif bir şekilde protesto edilmesine, protestonun bu ülkelerin ve

⁷⁶⁷ La Correspondencia de España, 14 Julio 1922, s. 2.

⁷⁶⁸ El Heraldo de Madrid, 18 Julio 1922, s. 1.

Amerika'nın parlamentolarına ve Kuzey Afrika ve Hindistan basınlarına gönderilmesine karar verilmiştir⁷⁶⁹. Fransa ve İngiltere'nin yeni bir barış projesini gündemlerine almaları, Türk tarafında hemen karşılık bulmuş ve Türk Hükümeti de yine Sovyetler Birliği kozunu oynamaya başlamıştır.

Yeni barış projesi ile ilgili 29 Temmuz tarihli haberde, Yunan Dışişleri Bakanı Baltazzi'nin Fransız Hükümeti'nin Yunanistan'la Türkiye arasında barış görüşmelerinin başlaması teklifi yaptığına ilişkin önceki gün çıkan söylentileri yalanladığı bildirilmiştir⁷⁷⁰. Bununla birlikte, Baltazzi, Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetlerine bir nota göndererek Asya ve Türk-Yunan sorununun çözümüne ilişkin önerilerini iletmış ancak bu nota kamuoyuyla paylaşılmamıştır⁷⁷¹. Ertesi gün yayınlanan haberlerde Yunanistan'ın barış teklifi ile ilgili ayrıntılar verilmiştir. Buna göre, Yunan Hükümeti, Türklere karşı güç kullanılmadıkça barış görüşmelerinin başlayamayacağını düşünüyordu. Yunanistan, her ne kadar aksini bildirse de İstanbul'u işgal etmeye hazırdı. Ancak bu fikir Fransa ve İtalya'yı rahatsız etmişti. Habere göre, Fransız Hükümeti, İngiliz Dışişleri Bakanı'na İstanbul'a karşı hiçbir saldırının hoş görülemeyeceğini ve güçle püskürtülmesi gerektiği fikrini aktarmıştı. İtalya da bu fikri destekliyordu. Fransa Hükümeti, İngiltere'nin de hemfikir olduğunu bildirmesinin ardından bu hususları Yunan Hükümetine aktarmıştı. Bunun üzerine Yunan Hükümeti, tarafsız bölgeye tecavüz etmekle ilgili herhangi bir teklifte bulunmadıklarını sadece İstanbul'un savunmasının güçlendirilmemesi durumunda Türklerin İstanbul'a yürümelerinden korktuklarını ifade ettiklerini müttefik devletlere bildirmiştir⁷⁷². Yunan Hükümeti, yeni bir barış projesini duyduğu an hemen kendi çıkarına girişimlerde bulunmuş olsa da bu sefer müttefiklerin vazgeçilmezi olan İstanbul'la ilgili taleplerde bulunması nedeniyle bir ret cevabı ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu sırada, Sovyetler Hükümeti de İngiliz hükümetine bir nota vermiştir. Moskova Hükümeti, notada, Yunan donanmasının Türk-Yunan savaşı sırasında harekâta katılmak üzere Boğazlardan geçmesi ile ilgili olarak *“1914 yılına geri dönecek olursak Goben ve Breslau'nun Çanakkale boğazından geçmesi boğazın tarafsızlığını bozmuştu”* demiştir. Moskova Hükümeti, bu askeri operasyonları engellemek için Ankara Hükümeti'nin

⁷⁶⁹ La Epoca, 26 Julio 1922, s. 2.

⁷⁷⁰ El Heraldo de Madrid, 29 Julio 1922, s. 3.

⁷⁷¹ El Imparcial, 30 Julio 1922, s. 2.

⁷⁷² La Accion, 31 Julio 1922, s. 2; El Globo, 1 Agosto 1922, s. 1.

yanında yer alacağını bildirmiştir⁷⁷³. Sovyetler Hükümeti bu mesajla birlikte, Yunanlılara karşı Türklerle birlikte olduğunu ve gerekirse müdahalelerde bulunabileceğinin sinyalini vermiş ve yeni barış projesinde Türkiye lehine bir baskı oluşturmaya çalışmıştır.

Bu dönemde önemli bir gelişme de General Townshend'in Ankara ziyareti olmuştur. Townshend, Ankara'dan ayrılarak Londra'ya döndüğü sırada, barışın yeniden tesisi konusunda çalışmalar yaptığını ve ziyaretinin başarılı bir şekilde sonlandığını bildirmiştir. Ona göre, Yunanlıların Küçük Asya'yı hemen terk ederek işgal ettiği bölgeleri Türklere bırakmaları durumunda hızlı bir şekilde barışın tesisi mümkündür⁷⁷⁴. Townshend, İngiliz Hükümeti'nin politika değişikliğinin ilk örneği olabilecek bir açıklama yapmış ve Türk tarafının taleplerinin karşılanması durumunda barışın sağlanabileceğini belirtmiştir.

2.11.2. Cenova Konferansı Öncesinde Propagandalar

Cenova (sonradan Venedik olacak) Konferansı toplanmadan önce, basın yolu ile bir propaganda savaşı başladığı görülmektedir. Bu çerçevede ilk haber 18 Mayıs tarihli'dir. Haberde, Sovyetler Dışişleri Komiseri Çiçerin'in, bir Türk gazetesine verdiği beyanat yer almaktadır: Türkiye ile Rusya arasında bir yıl önce dostluk anlaşması imzalandığını söyleyen Çiçerin, Rusya'nın Türk halkının özgürlüğünden yana ve işgal ve baskı politikasına karşı olduğunu ve özgürlükleri için mücadele veren halkların dostu olduğunu ifade etmiştir. Çiçerin, Sovyetler Hükümeti adına, Türk halkının mücadelesinin bir an önce müspet bir sonuca varmasını istediğini de ifade etmiştir⁷⁷⁵. Ankara Hükümeti'nin Sovyetlerle kurduğu dostluk ilişkileri, konferanslarda Türkiye'nin elini güçlendiren bir husus olmaya başlamıştır.

Türkiye'deki propaganda faaliyetleri içerisinde İspanya da nasibini almıştır. Kemal Paşa yanlısı basın, Fas'taki askerî harekâtları gerekçe göstererek, İspanya'ya karşı şiddetli bir kampanya başlatmıştır. Tevhid-i Efkâr'da yayımlanan sert bir yazıda: *“Türkiye'nin dindaşları olarak özgürlükleri ve bağımsızlıkları için mücadele veren Rif kahramanları gelecekler ve işgalci düşmanının bertaraf edilmesinde onlardan eminiz. Riflilerin zaferi, İspanyolların yüzyıllardır İslam'a karşı giriştikleri şiddetli ve acımasız mücadelesine*

⁷⁷³ La Accion, 31 Julio 1922, s. 2; El Globo, 1 Agosto 1922, s. 1.

⁷⁷⁴ El Globo, 2 Agosto 1922, s. 1.

⁷⁷⁵ La Voz, 18 Mayo 1922, s. 1.

son verecektir” denilmektedir⁷⁷⁶. Bu yazı İspanya’da büyük yankı uyandırmıştır. 1 Temmuz tarihinde *La Accion* gazetesinde bu yazıya cevaben kaleme alınan yazıda, Küçük Asya’da gerçekleşen olayların İspanya’nın Kuzey Afrika’da yaşadığı olaylarla aynı olduğu, Türkiye’ye karşı Yunanistan’ın değil İstanbul’u elde etmek isteyen İngiltere’nin savaştığı, İzmir’in Melilla, Ankara’nın Axdır ve Abdülkerim’in ise Kemal Paşa olduğu belirtilmiştir. Yazıya göre sorun aynıydı. Yunanlılar saldırıya geçmiş ve Türkler geri çekilmişti sonra da tam tersi olmuştu. İngiltere parlamentosu Küçük Asya macerasını sonlandırmaya çalışırken, İngiltere Yunan ordusunu sahile geri çekmenin yolunu arıyordu. Kendini muzaffer sayan İngiltere, bu olayı prestijinden ödün vermek olarak görmüyor muydu?⁷⁷⁷ Haberde, Türk basınındaki propagandaya alınan bir tavırla karşılık verildiği görülmektedir.

İtalya ile ilgili bir söylenti de Londra basınında işleniyordu. İspanyol basınına da yansıyan bu haberlere göre, yalanlanmış olmasına rağmen gizli bir Türk-İtalyan Antlaşması imzalanmıştı. İtalya, antlaşmayla, Türkiye’ye Anadolu’daki hâkimiyeti için destek vermeye söz vermişti. Bu yardımı da silah, top, mühimmat ve malzeme olarak yerine getirecekti. Haberde, bu bilgiler çerçevesinde, İtalyan-Türk Ticaret Antlaşması’nın bu gizli antlaşmanın ön hazırlığından başka bir şey olmadığı belirtilmiştir⁷⁷⁸. Gizli antlaşma olduğuna ilişkin haberler aslında yalanlanmıştı. Ancak İngilizler, İtalya’nın askerlerini Anadolu’dan çekmiş olması nedeniyle kendilerine şüphe ile bakmaktaydı. Bu şüphe nedeniyle bu tarz haberler yayımlanmaktaydı.

Cenova Konferansı öncesinde, Avrupa basınında Türkiye’deki gayrimüslimlerle ilgili de ciddi bir propaganda başlatılmıştır. Bu propagandanın İspanyol gazetelerine de yansıdığı görülmektedir. Haberlerin büyük ölçüde İngiliz basınından aktarılmış olması da önemlidir. Bu çerçevede ilk haber, 16 Mayıs 1922 tarihli ve *Daily Telegraph*’ta yayımlanan bir haber aktarılmaktadır. Habere göre, Kemalistlerin kontrolündeki topraklarda son zamanlarda işlenen büyük vahşet haberleri medeni dünyada yayılmaktaydı. Amerikan Yardımlaşma Cemiyetlerinin üyelerinin işaret ettikleri olaylar, gerek Amerika’da gerekse İngiltere’de Kemalistlerin büyük bir mezalim yaptıkları görüşünün oluşmasına yeterliydi. Amerikalı tarafsız gözlemciler de sağlam ve güvenilir kaynaklarla bu durumu teyit etmekteydi. Yapılan son mezalimler, 1915’te

⁷⁷⁶ La Libertad, 21 Mayo 1922, s. 3.

⁷⁷⁷ La Accion, 1 Julio 1922, s. 2; El Globo, 14 Julio 1922, s. 1.

⁷⁷⁸ La Correspondencia de España, 8 Junio 1922, s. 2; El Sol, 9 Junio 1922, s. 5.

yapılanları bile geçmekteydi. Bunlar sistematik olup, öncelikli olarak Hristiyan azınlıkların tamamen yok edilmesini hedeflemekteydi. Özellikle son haftalarda, ateşkesle ilgili ve barış şartlarında azınlıkların gözetilmesine dair konuşmalar nedeniyle, bu tarz mezalimlere hız verilmişti. Sürgünler, Kemalistlerin işgalindeki bütün bölgelere genişletilmişti⁷⁷⁹. Konferans öncesinde, en önemli propaganda girişimi, Türklerin gayrimüslimleri katlettikleri ve büyük bir mezalim yürüttüklerinin Avrupa kamuoyuna yansıtılmasıydı. Böylece Avrupa’da yeniden bir Türk karşıtı tavır ortaya çıkarılması hedeflenmekteydi. Özellikle Sovyetler Birliği ve İtalya’nın Türkiye ile dostluk ilişkileri kurmasının ardından bu tarz faaliyetlere girişilmesi zaten bu politikanın amacını ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde 25 Mayıs’ta yayımlanan bir haberde de *Manchester Guardian*’da yayımlanan bir haber aktarılmıştır. Haberde, Pontus’taki yaklaşık 150 bin Rum sakinin en az dörtte üçünün köylerinden sürüldükleri ve yollarda ölüme terk edildikleri ifade edilmiştir. Habere göre, Karadeniz’e yakın köylerdeki erkek nüfusunun büyük bir bölümü, yollarda çalışmaya zorlanarak ve neredeyse aç bırakılarak, Sivas ve Harput gibi iç bölgelere gönderilmişlerdi. Sonbaharda ve kışın öylesine kötü muameleye maruz kalmışlardı ki hastalık gibi nedenlerden yüzlerce erkek ölmüştür. Önceki Kasım ve Aralık aylarında yetkililer, bahsi geçen köylerdeki kadınları ve çocukları ve Samsun ve Trabzon şehirlerindeki erkekleri götürmeye başlamışlardı. 1922 yılının Mayıs’ında bu talihsiz sakinlerin yaklaşık 30 bini evlerinden çıkarılıp, Sivas’tan Harput’a kadar götürülmüşler ve çoğu da yollarda helak olmuştu. Böylesi talihsizlikleri önlemek amacıyla tedbirler alınması gerekmekteydi. Haberin devamında, sürgün edilenlere, sırtlarında taşıyabildiklerinden başka bir şey taşımalarına izin verilmediği, yolda ilerlerken birden ortaya çıkan Türkler ve Kürtlerin onları öldürüp, üstlerindekiyi gasp ettikleri ve genç kadınların ve çocukların alıkoyuldukları belirtilmiştir. Üstelik açlık nedeniyle, üstlerindeki az miktardaki parayı harcıyorlar ve sonrasında ise neredeyse çıplak kalıncaya kadar sahip oldukları ne varsa yiyeceklerle takas ediyorlardı. Yaşlılar ve hastalar ise yollarda ölüme terk ediliyordu ve bu nedenle yollarda gömülmemiş yüzlerce ceset birikiyordu. İşte böylece Türk milliyetçiliğinin insanlık dışı vahşeti de ispatlanmış oluyordu. Bu görüntülere Sivas ve Harput yollarında şahit olmak mümkündü ve bu konuda artık hiç şüphe kalmamıştı⁷⁸⁰. Haberde, bölgedeki Rum ve

⁷⁷⁹ La Correspondencia de España, 16 Mayo 1922, s. 3.

⁷⁸⁰ La Correspondencia de España, 25 Mayo 1922, s. 4.

gayrimüslimlerin insanlık dışı koşullarda ve sistematik olarak tehcire tabi tutuldukları iddia edilmektedir.

Konuyla ilgili 31 Mayıs tarihli haberde, *Monitor of Christian Science* adlı Amerikan gazetesinde gazeteci ve Türkiye üzerine gerçek bir uzman olan Profesör Gibbons'ın Trabzon ziyaretinden sonra İstanbul'a döndüğü ve Trabzon'daki vaziyetin içler acısı olduğunu ifade ettiği aktarılmıştır. Habere göre, Belediye İdaresinde çalışan 6 din görevlisi ve diğer 10 kişi ile çoğu kırk ile seksen yaş arasında değişen Rum halkından erkekler sürgün edilmişti. Sadece doktorlar ve öğretmenler kalmıştı. Rum hastaneleri ve okullar kapatılmıştı. Kadınların işlettiği az sayıda dükkân açık bırakılmıştı. Gibbons, Ankara'daki Türklerin talimatlarını yerine getirmeye devam eden Trabzonluların, on bir ile on dört yaş aralığındaki Rum çocuklarını toplayıp, valilik binasının yakınında kötü şartlardaki bodrum katlarına kapattıklarını, sonrasında bu çocukları, Erzurum yolu üzerindeki Aziziye civarında izole edilmiş bir bölgeye götürdüklerini söylemiştir. Trabzon'daki yaşlılar ve çocuklar, kolera veya veba taşıdıkları bahanesiyle tamamen kapalı mekânlarda tutulmaktaydılar. Hiç bir surette, onların bu yerlerden çıkmalarına izin verilmemekteydi. Gibbons'un ifadelerine göre, Trabzon bölgesindeki Rum ahalinin bütün erkekleri sürgün edilmekteydi⁷⁸¹. Amerikan Yardım Cemiyeti bünyesinde yer alan kişilerin Türklerin büyük bir zulüm yaptığı ile ilgili haberlerin kaynağı olması dikkat çekicidir.

Nitekim 6 Haziran'da yayımlanan diğer bir haberde bu sefer Anadolu'daki Amerikan Yardım Cemiyetinde bulunan Doktor Mark Ward ve cemiyetin diğer üç üyesinden bahsedilmektedir. Bu kişilerin iddiasına göre Harput'a sürgün edilenler buradaki Türkler tarafından da başka yerlere sürülmüşlerdi. Dr. Ward, Türklerin yaptığı mezalimler meselesi üzerine Washington'da bir konferans vermek üzere önceki gece İstanbul'dan Londra'ya ulaşmıştı. Ward, Yine bir İngiliz gazetesi olan *The Daily News* muhabiri ile yaptığı röportajda, sürgün edilenlerin de sürgün edildiğini, Türklerin bu halkları yok etmeye çalıştıkları ve kendilerinin de Türkiye'deki Hristiyan azınlıklara yardım götürdüklerini söylemiştir. Ward'a göre, bir milyon Ermeni, Dünya Savaşı sırasında Türkler tarafından katledilmişlerdi. O sıralarda ise Anadolu'da bulunan Rumlar ve diğer Hristiyan azınlıklar aynı kadere mahkûm olmuşlardı. Sürgün, sistemli olarak gerçekleştirilmekteydi. Ward, en son Sivas'ta toplanıp, sonrasında Bitlis'e

⁷⁸¹ La Correspondencia de España, 31 Mayo 1922, s. 3.

götürülen yaklaşık 30 bin sürgün hakkında da bilgi vermiştir. O'na göre, bir Amerikalı, bir günde yol ortasında 300 kadar cesede şahit olmuştu. Yürüyebilen çocuklar yürümeye zorlanıyorlardı ve anneleri de sonrasında kendilerinden gasp edilecek olan yiyecekleri ve giysileri yükleniyorlardı. Çocuklar yorgunluktan ilk bitap düşenler oluyordu ve onların yüzlerce küçük bedeni yol boyunca görülmekteydi. Yol boyunca dünyaya gelen pek çok bebek ortalığa terk edilmekte ve bu nedenle annelerinden ayrı düşmekteydiler. Doktor Ward, Ankara Hükümetinin, Müslüman nüfusun önde gelenleri ile din adamlarını, Amerikan Yardım Cemiyetinin üyelerinin Harput'ta edinebilecekleri en iyi dostları olabilmeleri amacıyla yetkilendirdiğini de sözlerine eklemiştir⁷⁸². Bu vahim iddialar üzerine müttefikler bir araştırma komisyonu oluşturulmasına karar vermişlerdir.

Anadolu'da işlendiği iddia edilen vahşetleri araştırmak için kurulan araştırma komisyonu çalışmalarına hemen başlamıştır⁷⁸³. Fransa Hükümeti, İstanbul'daki yüksek komiseri General Pelle'ye, Anadolu'da işlenen vahşetleri araştırması gereken Komisyonun ön tedbirleri için müttefik meslektaşlarıyla işbirliği yapması için talimatlar vermiştir⁷⁸⁴. Kurulan komisyonla ilgili olarak İngiliz Dışişleri müsteşarı Harmsworth, parlamentoda soruları cevaplandırırken, İngilizlerin iddia edilen vahşetin gerçek olup olmadığını öğrenmek amacıyla Küçük Asya'ya bir müttefik inceleme komisyonu gönderme teklifinin Fransa, İtalya ve ABD hükümetleri tarafından kabul edildiğini söylediği aktarılmıştır. Bu karara göre Ankara'daki Türklere sözü edilen komisyonla ilgili herhangi bir bildiri gönderilmeyecekti. İstanbul'dan alınan habere göre ise, Karadeniz sahilindeki Ordu'da Yunanlıların sürgünü devam ediyordu. Sadece 4 Yunanlı, 75 kadın ve birkaç çocuk bu sürgünden kurtulabilmişti. Türkler, 15 civarında çocuğun bulunduğu bir eve girmiş ve evi yakmışlardı. Kaçmaya çalıştıklarında çocukları vurmuşlardı. Ardından çocukları alarak o gece onlara çok kötü muamelede bulunmuşlardı. Ertesi gün çocukları parçalamışlardı. Boyalan yakınlarındaki diğer 9 köyde de aynı uygulamalar yapılmıştı⁷⁸⁵. İddiaların araştırılması için bir komisyon kurulmuş olmasına rağmen aslında konuyla ilgili kararın verilmiş olduğu açıktır. Bu propaganda çalışması ile Türklere isnat edilen suçlamalar, ispattan uzak olmalarına rağmen Türkiye'yi zalim bir devlet ve Türkleri zalim bir millet olarak göstermiştir.

⁷⁸² La Correspondencia de España, 6 Junio 1922, s. 2.

⁷⁸³ La Correspondencia de España, 21 Junio 1922, s. 3.

⁷⁸⁴ La Correspondencia de España, 26 Junio 1922, s. 1.

⁷⁸⁵ La Correspondencia de España, 6 Julio 1922, s. 3.

Bu iddialar üzerine, Milletler Cemiyeti, kadınları ve çocukları korumak bazı tedbirleri onaylamış ve Türkiye ve Küçük Asya'dan sürgün edilenlerin geri dönüşleri ile ilgilenmek üzere bir komisyon kurulmasına karar vermiştir⁷⁸⁶. Bununla birlikte, İngiltere de Anadolu'da Türkler ve Yunanlılar tarafından yapıldığı ileri sürülen katliamları incelemekle görevlendirilecek olan komisyonun İstanbul'daki Kızıl Haç yetkililerinden oluşturulmasına ilişkin Fransa'nın teklifini kabul etmiştir⁷⁸⁷. Türkiye'deki azınlıklara kötü muamele edildiği ve kendilerinin sürgüne maruz bırakıldığı iddiaları ile başlayan bu propaganda süreci, Lozan müzakerelerinde de Türk Hükümeti'ni en çok uğraştıracak meselelerden biri olan azınlıklar sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.11.3. Venedik Konferansı

Bu siyasî ortam içerisinde önemli bir gelişme de Cenova'da düzenlenmesi planlanan konferansın Venedik'te yapılmasına karar verilmesidir. Bu konuda ilk adım İngiltere'nin Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği notadır. Notada Yunanistan ve Türkiye'nin 26 Mart tarihli barış teklifleri temelinde Venedik'te yapılacak bir konferansta bir araya getirilmelerini teklif edilmiştir. Bu notanın ardından İtalya da Fransa'ya Venedik konferansının toplanmasını onayladığını bildirmiştir⁷⁸⁸. Fransa'nın da konferans talebini kabul etmesinin ardından, ertesi gün Ankara ve Yunanistan hükümetleri Venedik'te toplanacak olan konferansa davet edilmişlerdir⁷⁸⁹. Böylece Cenova konferansı iptal edilmiş ve barış görüşmelerinin Venedik'te yapılması kararlaştırılmıştır. Cenova'nın aksine Venedik Konferansı'na Ankara Hükümeti de davet edilmiştir. Ancak bu konferans da toplanamayan bir konferans olacak ve barış görüşmeleri ancak Lozan'da gerçekleştirilebilecektir.

İngiliz Hükümeti, İtalyan ve Fransız hükümetlerine başvurarak Türkler ve Yunanlılar arasında daha fazla kan dökülmesini engellemek amacıyla bir ateşkes sonuçlandırmak için müşterek hareket edilmesini teklif etmiştir. Bu sırada İstanbul limanında demirli İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan kruvazörleri İzmir'e doğru hareket etmişlerdi ve

⁷⁸⁶ La Accion, 18 Julio 1922, s. 1; Boletín Mensual de la Sociedad de las Naciones. 18 Julio 1922, 26; La Voz, 18 Julio 1922, s. 5.

⁷⁸⁷ LA Accion, 27 Julio 1922, s. 6; El Heraldo de Madrid, 27 Julio 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 27 Julio 1922, s. 3.

⁷⁸⁸ La Epoca, 23 Agosto 1922, s. 4; El Sol, 23 Agosto 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 23 Agosto 1922, s. 3.

⁷⁸⁹ El Sol, 24 Agosto 1922, s. 5.

İstanbul'da sükûnet hâkimdi⁷⁹⁰. Fransız Hükümeti, İngiliz notasına olumlu bir cevap vermiştir⁷⁹¹. 8 Eylül tarihli haberde, müttefik yüksek komiserlerinin Türklerle Yunanlılar arasında bir ateşkes sağlamak için faaliyetlerine devam ettikleri bildirilmiştir. Müttefikler, bu amaçla Kemalist hükümetle irtibat kurmak için bir yol arıyorlardı. Yunanlılar, Türk saldırılarına karşı koyamadığı için Türklerin bu talebe olumlu cevap vermesi beklenmiyordu. Ayrıca İzmir'deki İngiliz vatandaşları da Malta ve Kıbrıs'a gitmek üzere şehri boşaltmaya başlamışlardı⁷⁹². Türk orduları İzmir'e doğru ilerlerken hem Yunanlılar hem de müttefikler arasında bir panik başlamış ve İstanbul'daki savaş gemileri İzmir'e gönderilmiştir. Bununla birlikte barış ve ateşkes çalışmalarına da hız verilmeye başlanmıştır.

Kemalist Hükümetin, yapılan konferans çağrısına cevabı Dâhiliye Vekili Bekir Bey'in Londra'ya gönderdiği telgrafla verilmiştir. Telgrafta, Ankara Hükümeti'nin Küçük Asya'nın tamamen boşaltılması ve Trakya'nın ve Edirne'nin Türkiye'ye bağlanması şartıyla barış görüşmelerine başlayabileceğini bildirilmiştir. Haberde, Balkanlar Sözleşmesi'nin iptali anlamına gelecek olan bu şartları İngiltere'nin kabul edemeyeceği de vurgulanmıştır⁷⁹³. Konferansa davet edilen Yunan Hükümeti'nin daveti kabul ederek Gounaris ve Stratos'u Venedik'e göndermesine kesin gözüyle bakılıyordu⁷⁹⁴. Konuyla ilgili 8 Eylül tarihli haberde, Atina'dan bildirildiğine göre, Yunan Hükümeti'nin Gounaris ve Stratos'u Venedik Konferansı'nda Yunanistan'ı temsil etmek üzere görevlendirdiği bildirilmiştir⁷⁹⁵. Muzaffer Ankara Hükümeti, süreç gereğince artık şartlarını kabul ettirebilme noktasına gelmişti. Buna karşılık Yunan Hükümeti ise müttefik devletlerin yardımlarına kucak açmak zorunda kalmıştı.

Ankara Hükümeti'nin İngiltere'ye gönderdiği notaya müttefiklerin verdiği cevap, 8 Eylül tarihli haberde aktarılmıştır. Habere göre, İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin temsilcileri Ankara Hükümeti'nin temsilcisine, Yunanistan'ın hemen ateşkes ilan edilmesi halinde Küçük Asya'yı boşaltmayı kabul ettiğini bildirmişti. Ankara Hükümeti'nin ateşkesi kabul etmesi durumunda Türk ve Yunan

⁷⁹⁰ El Globo, 6 Septiembre 1922, s. 1.

⁷⁹¹ El Heraldo de Madrid, 6 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 7 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

⁷⁹² La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

⁷⁹³ El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

⁷⁹⁴ El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

⁷⁹⁵ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

parlamentarlerinin şartları müzakere etmek için tarafsız bölgede bir araya gelecekleri de ifade edilmekteydi⁷⁹⁶. Fransa'nın İngiltere'nin Türk-Yunan barışına ilişkin teklifine verdiği cevabın ayrıntıları da 8 Eylül'de aktarılmıştır. Buna göre, Fransa Hükümeti savaşa son verilmesi ve Türkiye ile Yunanistan arasında artık daha fazla kan dökülmesine engel olunması gerektiği konusunda İngiliz Hükümeti ile hemfikirdi. Fransa'nın verdiği cevapta, mevcut koşullar altında Ankara hükümetine doğrudan müdahale etmenin mümkün görünmediğini düşündükleri ancak Fransız hükümetinin müttefikler adına iki tarafın orduları arasında doğrudan müzakereler yoluyla çözüm bulmaya çalışacağı ifade edilmekteydi⁷⁹⁷. İtalya da İstanbul'daki üç yüksek komiserin Atina ve Ankara hükümeti temsilcileri ile ateşkesin şartlarını müzakere etmeleri konusundaki İngiliz teklifiyle hemfikirdi⁷⁹⁸. Bu çerçevede, İtalya Hükümeti, Venedik Konferansı'nın 20 Eylül Çarşamba günü toplanacağını açıklamış ve katılması planlanan hükümetlere çağrı gönderildiğini bildirmiştir⁷⁹⁹. Yunanlıların Türkler karşısında tutunamamaları ve büyük bir hızla ve bozularak geri çekilmeleri, Türklerin zor durumda olduğu sıralarda barışı ağırdan alan müttefik devletleri bir anda harekete geçirmiş ve hızlı bir şekilde ateşkes sağlamaya çalışmalarına vesile olmuştur.

İzmir'in Türklerin eline geçmesinin ardından 12 Eylül tarihli haberde, Venedik Konferansı'nın toplanmasının artık zora girdiği ve Avrupa ile Türkiye arasındaki mevcut tüm sorunların genel olarak çözülmesi gerektiği aktarılmıştır. İngiltere'nin bütün Akdeniz donanmasının İzmir önlerinde olduğu ve radarda 6 İngiliz, 3 Fransız, 2 İtalyan ve 2 Amerikan savaş gemisinin olduğu bildirilmiştir⁸⁰⁰. Aynı tarihli diğer bir haberde, İngiliz delegelerin Yunan askerlerinin durumunu göz önüne alarak Venedik'te toplanacak konferansta faydalı bir sonuca ulaşamayacağını düşündükleri ve bu nedenle de konferansın toplanmasına karşı oldukları ifade edilmiştir⁸⁰¹. İngilizler ön bir toplantı yapılması gerektiğini ve bu toplantıda İstanbul ve Çanakkale boğazlarının durumunun görüşülmesi gerektiğini düşünüyorlardı⁸⁰². Habere göre henüz toplanamayan Venedik Konferansı'nın toplanması mümkün görünmüyordu. Artık barışı sağlayabilecek olan konferans daha kapsamlı olmalıydı ki bu konferans da Lozan Konferansı olacaktı.

⁷⁹⁶ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

⁷⁹⁷ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4.

⁷⁹⁸ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4.

⁷⁹⁹ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

⁸⁰⁰ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

⁸⁰¹ El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

⁸⁰² El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3.

İzmir'in Türk orduları tarafından geri alınmasının ardından, İtalyan Hükümeti, Fransız Hükümeti'ne Venedik Konferansı'ndan önce toplantı yapılması talebi göndermiş ve Fransız Hükümeti de bu talebi kabul etmiştir. İngiltere de Yunanlılar ile Türkler arasında barışın sağlanması işinde işbirliği içerisinde hareket etmek isteğini tekrar deklare etmiştir. Haberde, Venedik Konferansı'nın toplanmasının ardından taraflar arasında barışın sağlanmasının beklendiği de aktarılmıştır⁸⁰³. Bu sırada, İngiltere, Fransız Hükümeti'ne bir nota göndererek, İstanbul'un ve Gelibolu yarımadasının savunulması için müttefik kuvvetlerine güvendiğini deklare etmiştir. Konuyla ilgili haberde, Fransız Bakanlar Kurulu'nun ileriki günlerde bir toplantı yaparak, Fransa'nın bu savunmada yer alıp almayacağına karar verecekleri ifade edilmiştir⁸⁰⁴. İzmir'in Türklerin eline geçmesinin ardından müttefikler paniğe kapılmış ve yeni bir politika belirleyebilmek için birbirleri ile görüşmeler ayarlamaya çalışmışlardır.

Bu bocalamanın bir örneği de birkaç gün önce toplanmasının faydasız olacağının düşünüldüğü Venedik Konferansı'nın toplanma sürecinin hızlanması ile ilgili Paris ve Londra hükümetlerinin kararıydı. İki hükümet, Doğu sorununu çözmek için konferansın en kısa süre içerisinde toplanması konusunda hemfikir ve Harding, müttefiklerin Türk ve Yunan hükümetleri ile görüşmeden önce kendi aralarında müzakereler yapması konusunda da Fransız ve İtalyan hükümetleri ile uyum içerisindeydi⁸⁰⁵. Aynı tarihli diğer bir habere göre ise Venedik Konferansı'nın toplanma sürecinin hızlandırılması konusunda Schanzer'in talebini, Fransa'nın kabul ettiği ancak İngiltere'nin hâlihazırda bu konferansın toplanmasını faydalı bulmadığını ve Yakın Doğu'da durum istikrarlı bir hal alana kadar beklenmesi gerektiğini bildirdiği aktarılmıştır⁸⁰⁶. Her iki durumda da Venedik Konferansı'nın toplanıp toplanmayacağına ilişkin kesin bir karar alınamadığı açıktır.

Türk zaferinin ardından Doğu'da barışın sağlanması konusunda, farklı görüşler de ortaya çıkmaya başlamıştır. 14 Eylül tarihli haberde, Fransız bakış açısına göre Türklerle anlaşma konusunda atılabilecek tek adımın Ankara hükümetinin daha önceden

⁸⁰³ El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1.

⁸⁰⁴ La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5.

⁸⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 14 Septiembre 1922, s. 6; La Epoca, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 15 Septiembre 1922, s. 1.

⁸⁰⁶ La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 15 Septiembre 1922, s. 1.

müttefiklere bildirdiği haklı taleplerinin kabul edilmesi olduğu ve bu fikrin Paris'teki İngiliz büyükelçiliğine bildirildiği aktarılmıştır⁸⁰⁷. Aynı tarihli diğer bir haberde, Hindistan Bakanlar Kurulu ve Meclisindeki Müslüman temsilcilerin Lloyd George'a bir telgraf göndererek, Türk-Yunan savaşı sırasında tamamen tarafsız bir tutum sergilemesini ve İngiliz-Türk dostluğunu yeniden tesis etmelerini istedikleri ve böylece Müslüman dünya ile İngiltere arasında bir birlik olacağını ilettikleri aktarılmıştır⁸⁰⁸. Fransa, Türklerin elde ettiği başarıların ardından politikasını değiştirmiş gibi görünüyordu. Bununla birlikte Hint Müslümanlarının Türklerin lehine İngiltere'ye politik baskısı da devam etmekteydi.

Fransız politikasının değişiminin bir örneği de Fransız basınında yayımlanan haberlerde görülmektedir. Bu haberlere göre, Fransa Hükümeti, Türklerin zaferlerinden sonra 1921 yılı Mart ayında İstanbul'un Türklerin hâkimiyetine geçmesine karşı konulması konusunda müttefiklerin uzlaştığı sözleşmenin şartlarının Türkiye lehine değiştirilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Türklerin elde ettikleri zaferlerin ardından yaşadıkları coşku ortamında kendilerinden tavizler koparılması oldukça güçtü. Bununla birlikte Fransa'nın Türklere Boğazların serbestliği konusunda diğer müttefiklerle samimi bir şekilde birleştiklerini açıkça söylemesi gerekiyordu⁸⁰⁹. İstanbul'un Türklerin eline geçmesi konusunda da Fransa'nın karşı koymayacağı bu haberlerde belirtilmektedir. Bununla birlikte, boğazların serbestliği ilkesinden vazgeçilmeyeceği de haberde vurgulanmaktadır.

Yunanlıları bozguna uğratarak İzmir'i ele geçiren Kemalist Hükümet, zaferden sonra büyük devletlere barış için Türkiye'nin şartlarını içeren bir nota göndermeye hazırlanmıştır: *Edirne ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi ve müttefiklerin İstanbul'u boşaltması*. Eğer bu şartlar kabul edilirse, Türkler boğazlarda serbest geçiş garantisi verecekti⁸¹⁰. Milli Meclis Başkanı Rıza Paşa, gazetecilere verdiği demeçte, Türkiye'nin Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı istediğini ve Batı Trakya'nın ise Bulgaristan'a kalması

⁸⁰⁷ El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

⁸⁰⁸ La Accion, 14 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

⁸⁰⁹ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

⁸¹⁰ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5.

gerektiğini söylemiştir. Rıza Paşa, Türkiye'nin Doğu Trakya'ya muhtariyet vermeyi arzu ettiğini ve bölgeyi askerden arındırmaya hazır olduğunu, Boğazlar konusunda da müttefik komisyonunun merkezini İstanbul'dan Gelibolu'ya alacağı sırada hiçbir zorluk çıkarılmayacağını da sözlerine eklemiştir⁸¹¹. Türkler zaferin ardından taleplerini rahat bir şekilde dile getirmeye başlamışlardı. Cenova Konferansı'nın toplanacağına ilişkin haberlerle başlayan barış girişimi, daha sonra Venedik Konferansı'nın toplanmasına dönüşmüş ancak konferans Venedik'te de toplanamamıştır. Nihai barış görüşmeleri ise ancak Lozan Konferansı'nda gerçekleştirilebilmiştir.

⁸¹¹ El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ANADOLU'DA MİLLÎ YAPILANMA, CEPHELER VE ASKERÎ ZAFER

3.1. Milli Mücadelenin Yapılanması ve Başlaması

Milli Mücadele, Mondros Mütarekesinin ardından başlayan müttefik işgalleri karşısında düzensiz silahlı birliklerin direniş hareketi ile başlamıştır. Kuva-yı Milliye “Milli Kuvvetler” olarak adlandırılan bu birlikler, Türkiye’ye karşı girişilebilecek tüm işgal hareketlerine karşı eski komutan ve askerlerin kendi aralarında oluşturdukları savunma kuvvetleridir. Özellikle İzmir’in işgalinden sonra işgalcilere karşı Batı Anadolu’da ve Fransız ve İngiliz işgallerine karşı da Güney ve Güneydoğu’da Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturulmuştur⁸¹¹. İzmir’in işgali sırasında Osmanlı Hükümeti’nin aciz bir durumda olması ve Yunanlıların Anadolu içlerine doğru işgallere başlaması, Anadolu halkında bu işgallere karşı birlikte karşı konulması fikrini geliştirmiştir⁸¹². Kuva-yı Milliye birlikleri kısa süre içerisinde Anadolu’nun her yerinde görülmeye başlanmış ve bu durum müttefik devletler ile İstanbul Hükümeti’ni rahatsız etmişlerdir. Hatta Damat Ferid Paşa Hükümeti, harekete bir son vermek için bu birliklere katılanları İttihatçılık, Bolşeviklik, sahte milliyetçilik, şakilik ve dinsizlikle itham etmiş, öldürülmelerini caiz bulan bir fetva çıkarmış ve beyannameler çıkararak bu birliklere güvenilmemesi gerektiğini ilan etmiştir⁸¹³. Kuva-yı Milliye hareketi, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a ayak basmasının ardından toplanan Erzurum ve Sivas kongreleri ile birlikte merkezî bir yapı kazanmaya başlamış ve işgallere karşı daha organize bir mücadele ortaya koymuştur. Bu çerçevede içerisinde, her ne kadar mütarekeden kısa süre sonra milli kuvvetler kurulmaya başlamış olsa da Milli Mücadele’nin fitilini ateşleyen olayın İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi olduğu söylenebilir.

⁸¹¹ Yücel Özkaya, “Kuvâ-yı Milliye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/24, Temmuz 1992, s. 451.

⁸¹² Haluk Selvi, “İstanbul Hükümeti’nin Kuvâ-yı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa’nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/44, Temmuz 1999, s. 547-548.

⁸¹³ Osman Akandere, “Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIV/70, Mart 2008, s. 2-3. Bu yaptırımlarla ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, s. 81-152.

3.1.1. İzmir'in İşgali

İtilaf devletleri tarafından İzmir'in Yunanlılara verilmesi konusu ilk olarak I. Dünya Savaşı sırasında gündeme gelmişti. Müttefikler, Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa çekebilmek için 12 Nisan 1915'te İzmir'i Yunanlılara bırakacaklarını bildirmişlerdi. Ancak bu sırada İtalya'nın İtilaf devletlerinin yanında yer alması planları değiştirecekti. Savaş sırasında 19 Nisan 1917'de imzalanan St. Jean de Maurienne Antlaşması ile İzmir bölgesi İtalyanlara bırakılmıştı. Ancak İngilizler Mondros Mütarekesi'nin ardından bu bölgeyi İtalyanlara bırakmak istemiyorlardı. Mütarekeden sonra Venizelos da Batı Anadolu'nun Yunanlılara bırakılmasını istemişti⁸¹⁴. İngiltere ve Fransa, Doğu Akdeniz'de güçlü bir İtalya varlığının kendi çıkarlarına aykırı olduğu düşüncesiyle St. Jean de Maurienne Antlaşması'nı geçersiz saymanın bir yolunu arıyorlardı. Bu çerçevede Rusya'nın Bolşevik ihtilali nedeniyle antlaşmayı imzalamamış olması gerekçesiyle 14 Ekim 1918'de antlaşmanın geçersiz olduğu ilan edilmişti⁸¹⁵. Lloyd George, 1919 yılı başlarında, Yunanistan'ın İzmir bölgesini almasını öngören bir planı benimsemişti⁸¹⁶.

Venizelos da bu sıralarda yoğun bir propaganda içerisine girmişti. Türklerin Rumları katlettiğine ilişkin hem Başkan Wilson hem de müttefikler nezdindeki propagandalarının başlıca teması Türklerin Batı Anadolu'da yeni bir soykırım başlatacaklarıydı. Bu propagandalar sonucunda, her ne kadar Amerikalı uzmanlar İzmir'e Yunanlıların çıkması fikrine karşı çıksalar da Wilson, Yunanistan'ın Batı Anadolu'da etnik bir hakka sahip olduğunu ifade ederek Nisan 1919'da şehre Yunan çıkarmasına onay vermiştir⁸¹⁷. O'nun politikası çerçevesinde de Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştı⁸¹⁸. 6 Mayıs 1919'da İtalya'nın Doğu Akdeniz'de yayılması hareketini engellemek isteyen Amerika, İngiltere ve Fransa, Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine izin vermişlerdir. Bu karar İtalya Başbakanı Orlando'ya 12 Mayıs'da Fransa Başbakanı Clemenceau tarafından bildirilmiş ve Orlando bu kararı kabul etmek zorunda

⁸¹⁴ Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 133-134.

⁸¹⁵ Mustafa Turan, "İzmir'in İşgali Üzerine", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/36, Kasım 1996, s. 741; Mustafa Turan, "İtilâf Devletlerinin Anadolu Planları ve Yunan İşgali", *Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan*, İzmir, 2008, s. 136-137.

⁸¹⁶ Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 355.

⁸¹⁷ Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 18-19.

⁸¹⁸ Zekeriya Türkmen, "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 2001, s. 122.

kalmıştır ⁸¹⁹ . Müttefikler arasındaki ilk fikir ayrılığı, İzmir’le ilgili yaşanan bu değişiklikten kaynaklanacaktır. Nitekim İtalyanlar bu karara tepki gösterecek ve Türk Milli Mücadele’sine sempati ile bakmaya başlayacaklardır.

İzmir’in işgali ile ilgili gerekçe Mondros Mütarekesi’nin müttefiklere güvenliklerini tehlikede gördükleri durumlarda stratejik bir yeri işgal etme hakkı tanıyan 7. maddesinde bulunmuştu. Her ne kadar İzmir’de müttefiklerin güvenliğini tehdit eden bir olay gerçekleşmemiş olsa da müttefikler mütarekeyi istedikleri gibi yorumlayıp uyguladıkları için İzmir’i işgaline karar vermişlerdi⁸²⁰. İzmir’in Yunanistan’a verilmesine karar veren müttefikler, 14 Mayıs 1919’da işgalin Amiral Calthorpe tarafından yürütülmesinde hemfikir olmuşlardı. Yunan birlikleri 14 Mayıs’ta İzmir Körfezine girecek ve Türkler ise işgalden 12 saat önce haberdar edilecekti⁸²¹. Türk tarafı ise 14 Mayıs’ta işgalden haberdar olmuş⁸²² ancak Osmanlı Hükümeti’nin işgali halktan gizleme çalışmaları nedeniyle şehrin valisi bu iddiaları yalanlamıştı⁸²³. Neticede 15 Mayıs sabahı, müttefik gemilerinin koruması altındaki 12.000 kişilik Yunan ordusu, İzmir’e çıkmış ve İzmir’in işgal edildiği haberi İstanbul ve Anadolu’da duyulmuştu⁸²⁴. İzmir’in işgali haberi, Türkiye’de olduğu gibi İspanya’da da hemen duyulmuş ve işgalle ilgili haberler, işgalden bir gün önce İspanyol gazetelerinde yer almaya başlamıştır.

İzmir’in işgali konusunda İspanyol basınında yer alan ilk haber, şehrin ismi geçmemesine rağmen bahsedilen konu itibarıyla İzmir’in işgal edilmesine karar verildiğini ortaya koymaktadır. 14 Mayıs tarihinde yayımlanan haberde, Türklerin, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yunanlıların Müslümanlarla işbirliği yapmak istediklerini göstermeye çalıştıkları ancak bunun gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Babıali tarafından Türkler ve Yunanlılar arasında bir yaklaşma sağlamak amacıyla Edirne’ye

⁸¹⁹ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 98.

⁸²⁰ Yücel Özkaya, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1, 1988, s. 65.

⁸²¹ Haluk Selvi, *Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 135; Türkmen, “İzmir’in İşgali Olayı...”, s. 124.

⁸²² Aslında Yunanlıların Anadolu’yu işgal edeceklerine ilişkin duyumlar çok önceden alınmaya başlamıştı. Nitekim Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa, Sadrazam’a gönderdiği 7 Nisan tarihli mektubunda Anadolu’ya çıkarma yapma ihtimallerine dikkat çekmişti. Bkz. Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s. 25. Müttefiklerinin aldıkları karara kızan Sforza’nın Türk tarafını bu işgalden haberdar ettiği de iddia edilmektedir. Bkz. Çelebi, *Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 99.

⁸²³ Özkaya, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, s. 65.

⁸²⁴ Adnan Sofuoğlu, “İzmir İşgali Sonrasında...”, s. 137; Turan, “İzmir’in İşgali Üzerine”, s. 741; Selvi, *Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, s. 136.

gönderilen komisyonun resepsiyonuna hiçbir Yunanlının katılmamasının bunu kanıtladığı vurgulanmıştır. Haberde, Yunan başpiskoposunun bölgenin Türk hâkimiyetini kabul etmesine ilişkin bir deklarasyon imzalamayı reddettiği, aksine iki toplum arasında derin bir boşluk olduğunu ve bu boşluğu hiçbir şeyin dolduramayacağını bildirdiği belirtilmiştir. Diğer taraftan, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden 11 Yunanlı mebusun Dörtler Konseyi'nin yüksek komiserlerine bir memorandum vererek, Türkiye'de yaşayan Yunanlıların Yunanistan'ın yanında yer aldıklarını ve yaşadıkları bölgelerin Yunanistan'a katılmasını beklediklerini bildirdikleri, yüksek komiserlerin de bu talepleri hükümetlerine iletme sözü verdikleri de haberde aktarılmıştır⁸²⁵. Bu ilk haberde, Yunanlıların Yunanistan'a bağlanma istekleri ve Türklerle bir arada yaşamak istemedikleri vurgulanmış ve ileride yaşanabilecek ve hatta kararlaştırılmış olan İzmir'in ve Doğu Trakya'nın işgali konularında Avrupa kamuoyunun da Yunanlıları desteklemesinin sağlanmasına çalışılmıştır.

İspanyol basınında İzmir'in işgal edildiğini bildiren ilk haber ise 17 Mayıs tarihli'dir. "Türkiye'nin Geleceği" başlıklı haberde, İzmir limanına bir Fransız kruvazörü ile birkaç Amerikan savaş gemisinin giriş yaptığı bildirilmiştir. Bu durumun Türkiye'ye koşulan barış şartlarının yürütülmesi için bir önlem olduğunun belirtildiği haberde, 8 gün önce İtalyanların Antalya'ya Fransızların da Kilikya'ya asker çıkardığı ifade edilmiştir. Haberde, Türkiye'nin Kütahya ve Konya arasındaki ovalar ile Bursa'dan Karadeniz'e kadarki bölgeye döneceği vurgulanmıştır. Bunların yanı sıra gazetelerin İzmir'in müttefik kuvvetlerce işgal edileceğine dair uzun yorumlar yayınladıkları, bu hareketin Türk imparatorluğunun sonunun ve Osmanlıların Avrupa topraklarından kovulmasının başlangıcı olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bazı gazeteler ise Türkiye'nin Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan arasında bölüşüleceğini ve İstanbul'un ise uluslararası bir rejimle yönetileceğini ve Kuzey Amerika'nın mandası altında olacağını ifade etmekteydiler⁸²⁶. Haberde İzmir'in işgalinin gerçekleştiği ifade edilmese de müttefik gemilerinin şehre gelişi ve İzmir'in işgal edileceğine dair söylentileri aktarması açısından bu haber, işgalle ilgili ilk haber olarak ele alınmıştır.

İzmir'in müttefik askerleri tarafından işgal edildiği ile ilgili haberlere, 18 Mayıs'tan itibaren rastlanmaktadır. Bu tarihte yayımlanan "Müttefikler İzmir'de" başlıklı haberde,

⁸²⁵ El Heraldo de Madrid, 14 Mayo 1919, s. 4; El Siglo Futuro, 15 Mayo 1919, s. 2; El Sol, 15 Mayo 1919, s. 6.

⁸²⁶ La Epoca, 17 Mayo 1919, s. 3.

müttefik ordularının İzmir'e asker çıkardığı ve Fransızların şehrin müstahkemlerini işgal ettiği belirtilmiştir. Yunan kuvvetlerinin şehrin önemli semtlerine yerleştikleri ve İngiliz ve İtalyan birliklerinin de belirlenen noktaları işgal ettiğinin bildirildiği haberde, limanın demir atma yerinde birçok müttefik savaş gemisi olduğu da ifade edilmiştir. Ateşkesin müttefik kuvvetlerin güvenlik endişesi duydukları yerleri işgal etmelerine olanak sağlayan 7. maddesi gereğince gerçekleştirilen operasyonla ilgili olarak Osmanlı Hükümetinin müttefik donanma yetkilileri tarafından bilgilendirildiği de aktarılmıştır⁸²⁷. İspanyol kamuoyu, İzmir'in müttefik devletler tarafından askerî olarak işgal edilmiş olduğunu bu haberden öğrenmiştir. İzmir'in işgali, İspanyol basınının yanı sıra İtalyan basınında da büyük yankı bulmuştur. Yunan askerlerinin İzmir'e çıkmaları, İtalya'ya verilen sözlere aykırı olduğu için İtalyan kamuoyunda büyük huzursuzluğa neden olmuştur⁸²⁸.

İtilâf Yüksek Komiserliği, Ağustos ayı başlarında Babıali'ye iki nota göndererek, Barış Konferansı'nın Yunan işgaliyle ilgili aldığı kararları iletmiştir. Buna göre, Barış Konferansı, işgal sırasında yaşanan olayları soruşturmak üzere İzmir'e bir heyet gönderecekti. Bir diğer heyet de işgalin sınırlarını tespit etmekle görevlendirilecekti⁸²⁹. Kararların tebliğinin ardından İzmir'de yaşanan olayları araştırmak üzere görevlendirilen müttefik askeri komisyonu, ilerleme prosedürleriyle ilişkili programı düzenlemek amacıyla toplantılar yapmaya başlamıştır. İzmir'de komisyon karşıtı pek çok kişi görevlerinden azledilmiş ve komisyon işlerini tamamlamasının ardından İzmir'e hareket edecekti⁸³⁰. Yunanlıların işgal sırasındaki tutumları ve uyguladıkları katliamlar nedeniyle Osmanlı Hükümeti'nin şikâyetleri çerçevesinde kurulan bu müttefik komisyonları, çıkan olayları ayrıntılı olarak inceleyecekti.

19 Kasım tarihli habere göre, Lozan'daki Türk heyeti, İtilâf heyetlerine, İzmir'i işgal eden Yunanlıların şehirden 200.000 Türk'ü sürdüğünü, Yunan askerlerinin bu şehirde tarihinin en nefret dolu tiranlığını kurduklarını ve şehirde yaşayan İtalyan, Fransız, İngiliz ve Amerikalı vatandaşların bu Helen işgaline karşı olduklarını bildirmişti⁸³¹. Buna karşılık, Yunanistan'ın devlet başkanı Venizelos, Roma'da gazetecilere verdiği demeçte, Yunan ordularının İzmir'i işgalinin kaçınılmaz son olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Türkiye

⁸²⁷ El Sol, 18 Mayo 1919, s. 6.

⁸²⁸ El Dia, 20 Mayo 1919, s. 5; El Siglo Futuro, 22 Mayo 1919, s. 2.

⁸²⁹ El Dia, 10 Agosto 1919, s. 2.

⁸³⁰ El Dia, 22 Agosto 1919, s. 3.

⁸³¹ El Dia, 19 Noviembre 1919, s. 2.

sorununda, Amerika'nın manda yönetimi taleplerini reddetmesinin karanlık bir nokta olduğunu vurgulayan Venizelos, bundan sonra müttefiklerin Türkiye sorununu çözme konusunda yalnız kaldıklarını, eğer Türkiye ayakta kalırsa barış konferansının başarısız olacağını ve Balkanların bir yangın yeri olmaya devam edeceğini ifade etmiştir. Venizelos, İstanbul'da Türklerin azınlıkta olduğu hatırlandığında Türk sorununun çözümünün kolaylaşacağını ve konferansın sonucunu beklediklerini belirtmiştir⁸³².

16 Temmuz tarihli ve "Türkiye Müttefik Mahkemesine Karşı: İstanbul'da Barış ve Anadolu'da Savaş" başlıklı haberde, 30 Ekim 1918'de imzalanan ateşkes gereğince Osmanlı ordularının hemen ve tamamen terhis edilmesi gerektiği ancak Osmanlı ordularının henüz terhis edilmediği ifade edilmiştir. Habere göre, *Le Matin* gazetesinin muhabirlerinden biri, 30 Haziran'da Bergama ve Ayvalık'a gitmek istemiş ancak Yusuf İzzet Paşa kumandasındaki 14. ve 17. orduların birliklerinin Ayvalık önlerindeki savaşta çatışmaya girdiklerini görünce bu seyahati iptal etmiştir. Haberin devamında, Yunanlıların Anadolu'ya asker gönderdikleri, büyük çatışmalar sonucunda Aydın'ı ele geçirdikleri ancak bu sıralarda büyük Türk generallerinin Anadolu'nun iç bölgelerinde, Çanakkale'de zafer kazanmış ve Erzurum'da direnmiş eski ordularını yeniden kurdukları bildirilmiştir. Türk hayranı Pierre Loti'nin daha sonradan Paris'teki Osmanlı heyeti tarafından da kullanılacak olan *Türkiye'nin yöneticileri tarafından yapılanların sorumlusu olmadığı* tezinin gerçeği yansıtmadığı Selanik'te yaşanan olayların ardından ortaya çıkmıştı. Jöntürkler de Eski Türkler de yoktu. Her biri diğeri kadar suçluydu. Abdülhamid'in yönetiminde de onu devirenlerinkinde de korkunç Ermeni, Yunan ve Suriyeli kıyımı yapılmıştı. Osmanlı heyetinden iki kişi İttihat Terakki Cemiyeti'ndendi ve Alman hayranıydı. Bir atasözü der ki "Bükemediğin eli öpeceksin". İstanbul'da Osmanlı nazırları müttefiklerin elini öpüyorlar. Anadolu'da daha saf Türkler, Hristiyan ülkelerini çatala geçirecekler⁸³³. Haberde, İstanbul'da müttefiklerin egemen oldukları ancak buna karşılık Anadolu'da ise Milli Mücadele'nin başladığı belirtilmiş ve Anadolu'daki saf Türklerin kolay kolay müttefiklere teslim olmayacakları vurgulanmıştır.

⁸³² La Epoca, 3 Diciembre 1919, s. 1; El Sol, 3 Diciembre 1919, s. 6.

⁸³³ El Sol, 16 Julio 1919, s. 7.

3.1.2. İtilâf İşgallerine Tepkiler ve Milli Mücadele'nin Yapılanması

Mondros Mütarekesi'nin ardından özellikle Anadolu'da küçük Türk birlikleri müttefik işgallerine karşı bir gerilla savaşı başlatmıştı. Kuvâ-yı Milliye olarak adlandırılan bu hareket, özellikle İzmir'in işgalinin ardından direnişini arttırmaya ve Yunan işgaline karşı koymaya çalışmıştır. Fromkin, Akdeniz'deki bir İngiliz kumandanının İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin herhangi bir savaşın doğuramayacağı bir Türk milliyetçiliği doğurduğunu ifade ettiğini aktarmaktadır⁸³⁴. Aynı zamanda Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basması ve ardından da Türk Milli Mücadele'sini örgütlemeye başlaması, müttefiklere güvenmeye devam eden İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık nedeni ile de Dâhiliye Nezareti, Anadolu'daki yetkililere gerilla savaşlarını yasaklayan bir emirname göndermiştir. 16 Ağustos'ta İspanyol basınına yansıyan bu emirname ile Anadolu'daki yetkililere, İzmir'de gerçekleşen olayları araştıran Müttefik Komisyonu başkanı General Milne'nin talimatlarını yerine getirmeleri emredilmiştir. Habere göre, emirnamede ayrıca, Yunanlılar tarafından işgal edilen bölgenin dışında faaliyet gösteren silahlı gruplar ve gerillaların hemen çözülmesi ve bu isyankârların tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri de yer almaktaydı. Emirname, Türkiye'nin bir geleceğinin var olması için bu silahlı grupların ortadan kaldırılmasının gerekliliğinin vurgulanması ile sona ermekteydi⁸³⁵. İstanbul Hükümeti, silahlı direnişin Türkiye'nin geleceğini tehdit ettiğini düşünüyor ve müttefik devletlere olan inancını sürdürüyordu. Buna karşılık, müttefiklerin de Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketinden rahatsız oldukları ortadaydı.

İslam dünyasının manevi lideri olan halifenin topraklarında başlayan müttefik ve Yunan işgalleri, İslam dünyasında büyük tepkiler ortaya çıkarmıştır. Dünya Müslümanlarının tepkileri ile ilgili 3 Ekim tarihli ve "Bombay Müslümanları Türkiye'nin Parçalanmasını Protesto Ediyor" başlıklı haberde, Bombay Müslümanlarının bir manifesto yayınlayarak, Türkiye'nin parçalanmasını, İstanbul'un uluslararasılaşmasını, Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini ve farklı Asya vilayetlerinin Avrupalı güçlerinin mandasına verilmesini protesto ettikleri bildirilmiştir⁸³⁶. 24 Ekim tarihli ve "Asla Ölmeyen Bir Millet" başlıklı diğer bir haberde, Dünya'nın her yerinden Müslümanların dini hislerinin yardım ettiği Türk milliyetçiliğinin yeniden yükselişe geçtiği ve özellikle Asya ve Afrika

⁸³⁴ Fromkin, *Barişa Son Veren Barış*, s. 355.

⁸³⁵ El Dia, 16 Agosto 1919, s. 3.

⁸³⁶ El Dia, 3 Octubre 1919, s. 3.

Müslümanları üzerinde ruhani nüfuzundan ötürü *Ölü Adam* imparatorluğunu (asla benzemediği halde) parçalamanın çok da kolay bir iş olmadığı ifade edilmiştir. Her seferinde güce saygı duyulduğunun daha açık bir şekilde göz önüne serildiğinin vurgulandığı haberde, *"eğer Türk ordusu siyasetçilerine uyum sağlasaydı, Türkiye şu anda parçalanmış ve paylaşılmış ve İstanbul kaybedilmiş olacaktı"* yorumu yapılmıştır. Ancak onlar, beceriksiz siyasetçilerine rağmen Yunan işgalini reddetmiş ve bir ordu teşkil ederek işgale yeltenecekleri yok edeceklerini ilan etmişlerdi. Bu ordu, halkın düşüncelerine tercüman olarak, hain hükümetlerinin karşısında yer almıştı. Haberde, bu hareketin uygunluğu savunulmaksızın, Panislamizm ruhu ve dini duyguların dirilişinin, İspanya'da da tam olarak ihtiyaç duyulan şey olduğu belirtilmiştir⁸³⁷. Habere göre, Türkiye'yi işgal etmek ve bölüşmek müttefikler için çok zor olacaktı. Nitekim İslam dünyasının desteği ve Panislamizm ruhuyla Türkiye'de başlayan milliyetçi hareket büyük bir güç kazanmıştı.

Hint Müslümanlarının tepkileri ile ilgili bir sonraki haber 4 Kasım tarihli'dir. Haberde, Bombay'daki Müslümanların Ekim ayının bir gününü Halife'nin hâkimiyetini devam ettirmesi konusunda dua etmek için seçtikleri, Bombay'da en önemli camide kılınan namazın ardından bir halk mitingi gerçekleştiği ve bu mitingde Türkiye'nin paylaşılmaya başlanmasına ve İslamiyet'in kutsal bölgelerinin Halife'nin hâkimiyetinden çıkmasına duyulan öfkenin dile getirildiği belirtilmiştir. Bu mitingde, Hint Müslümanları, artık barışla ilgili kutlamalara katılmayacaklarını da ifade etmişlerdir⁸³⁸. 8 Kasım tarihli diğer haberde, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikaların Hindistan Müslümanları arasında rahatsızlık yarattığı ve İngiltere'nin bu rahatsızlığı yatıştırmaktan aciz olduğu ifade edilmiştir⁸³⁹. Hint Müslümanları, savaş zamanlarında İngiliz vaatlerine kanarak dindaşları olan Osmanlılara karşı savaşmışlardı. Ancak İngilizlerin gerçek amaçlarını anlamalarının ardından önce İngiliz Hükümeti'ni protesto etmişler ardından da Hindistan'da büyük bir çalkantı başlatmışlardır⁸⁴⁰. Hint Müslümanlarının tepkileri ile birlikte İslam dünyasında başlayan İngiliz karşıtı hareket, kısa süre içerisinde Mezopotamya ve Mısır'a da yayılmıştır.

⁸³⁷ La Correspondencia Militar, 24 Octubre 1919, s. 1.

⁸³⁸ El Día, 4 Noviembre 1919, s. 3.

⁸³⁹ La Lectura Dominical, 8 Noviembre 1919, s. 9.

⁸⁴⁰ Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991, s. 51.

1 Aralık tarihli habere göre, İngiltere'nin Müslüman ülkeler üzerinde nüfuz sahibi olması ve karmaşık Türkiye sorununun çözilememesi nedeniyle, Kahire'de ciddi ve kanlı kargaşalar çıkmıştı ve İngiltere protesto ediliyordu⁸⁴¹. Türkiye'de de durum İngilizler açısından oldukça rahatsız ediciydi. Osmanlı Hükümetinin prestiji azalmış ve özellikle Anadolu'da İngiliz karşıtı duygular kabarmıştı⁸⁴². Mezopotamya'dan da İngilizleri üzen haberler gelmeye başlamıştı. Türkler ve Araplar arasında İngiliz karşıtı hareket yayılmış ve Türkiye ve Asya'da özellikle de Anadolu'da Yunanlılar tarafından işgal edilen bölgelerdeki milliyetçi hareket, artık müttefiklerin Türk ordusunu daha fazla denetim altında tutamayacağını ortaya koymuştu⁸⁴³. İngilizler himayesi altındaki İslam topraklarında yaşanan bu kargaşa ortamı nedeniyle oldukça zor bir duruma düşecekti. İlerleyen süreçte de İngiliz Hükümeti'nin Türklere karşı politikalarını yumuşatmasının temel nedenlerinden biri İslam dünyasındaki bu tepkiler olacaktı.

3.1.2.1. Anadolu'da Direnişin Başlaması

Aslında Türk Milli Mücadelesi, Mondros Mütarekesi'ni müteakiben başlamış ancak bu ilk mücadele örgütsüz ve yerel direniş hareketlerinden ibaret kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının ardından ise Milli Mücadele örgütlenmeye ve müttefiklerle Yunanlıları zor durumda bırakmaya başlamıştır. Milli Mücadele'nin örgütlenmesi ile ilgili ilk habere İspanyol basınında 6 Haziran tarihinde rastlamaktayız. Haberde, İzmir'in işgalinin Türk merkezlerinde büyük tepkiyle karşılandığı, memorandum nedeniyle mevcut hükümetin istikrarının şüpheli olduğu hatta Asya'daki bazı şehirlerde hükümetin otoritesinin artık tanınmadığı ve Jöntürklerin oluşturduğu askeri partinin dış müdahalelerle mücadele etmek amacıyla milli milis kuvvetleri (Kuva-yı Milliye) örgütlemeye çalıştıkları ifade edilmiştir⁸⁴⁴. Habere göre, Milli Mücadele örgütlenmesi Jöntürkler tarafından başlatılmıştı.

Milli Mücadele'nin örgütlü bir mücadele haline gelmesinde en büyük pay hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak basmasından itibaren ünlü Türk kumandanları da O'na inanarak kendisinin saflarına katılmışlardır. Bu çerçevede, eski 6. Kolordu Kumandanı ve İttihad ve Terakki üyesi olan

⁸⁴¹ Vida Maritima, 1 Diciembre 1919, s. 5.

⁸⁴² La Correspondencia de España, 20 Diciembre 1919, s. 2; El Sol, 20 Diciembre 1919, s. 6; El Liberal, 20 Diciembre 1919, s. 3.

⁸⁴³ El Día, 30 Diciembre 1919, s. 2.

⁸⁴⁴ El Pais, 6 Julio 1919, s. 3; La Accion, 6 Julio 1919, s. 2.

Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ve kendisiyle birlikte, propaganda şefi Kut Bey ile eski nazır Küçük Talat Bey Harbiye Nezareti'ndeki hapishaneden kaçmışlar ve Mustafa Kemal ile buluşmak için Erzurum'a doğru yola çıkmışlardı⁸⁴⁵. Mustafa Kemal Paşa, kendisine katılan halk, askerler ve kumandanlarla her geçen gün daha kuvvetli bir güç haline gelmeye başlamıştı.

Kendisinin güçlenmesine ilişkin haberler de İspanyol basınında yerini buluyordu. 14 Ağustos tarihli ve "Mustafa Kemal'in Kuvvetlerinin Durumu" başlıklı haberde, Mustafa Kemal'in ulusal savunma ordusu birliklerinin İzmir- Afyon Karahisar hattındaki Uşak'ı ele geçirdikleri bildirilmiştir⁸⁴⁶. 22 Ağustos tarihli ve "Anadolu'da Anormal Durum" başlıklı haberde, hükümetin dikte ettiği pek çok önleme ve halka yapılan tüm uyarılara rağmen Anadolu vilayetlerindeki rahatsızlık verici dâhili durumun devam ettiği belirtilmiştir. Haberde İzmir- Karahisar hattındaki Uşak'ın isyankâr birlikler tarafından ele geçirildiği bildirilmiştir⁸⁴⁷. Bu ilk haberlerde, Mustafa Kemal'e bağlı birlikler, isyancı olarak nitelenmektedir. Bununla birlikte, Uşak şehrini ele geçirme başarısı göstermeleri, artık büyük bir güç haline geldiklerini de ortaya koyuyordu.

16 Ağustos tarihli ve "Türkiye'de Milliyetçi Hareket" başlıklı diğer bir haberde, İstanbul'dan alınan bilgilere göre, Anadolu'daki farklı askeri kuvvetlere gönderilen generallerin Türk Hükümetine Mustafa Kemal Paşa'nın prestijinin ve büyük popülarlığının ön plana çıktığına ilişkin uzun telgraflar çektiği belirtilmiştir. Bu telgraflarda, kendisinin tutuklanmasının mümkün olmadığı, Anadolu'daki bütün askeri kuvvetlerin bu harekete katılacağına açıkça söylenebileceği ve durumunun Türk Hükümeti için olağanüstü bir şekilde ciddi olduğu bildirilmiştir⁸⁴⁸. Habere göre, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki etkisi artık sona ermişti. Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket, tüm Türk halkının ve askerî birliklerinin umudu haline gelmişti. Mücadeleyi örgütleyen Mustafa Kemal Paşa ise artık Anadolu'nun hâkimiydi.

23 Eylül tarihli ve "Türklerin Endişeleri" başlıklı haberde, İzmir bölgesindeki durumun hassasiyetinin azaltılmış olduğunu ancak Ankara, Sivas ve Niğde bölgelerindeki durumun ciddiyetini koruduğu ve milli fikirleri temsil etmeyen ve İmparatorluğun çıkarlarını savunmaya muktedir olmayan mevcut hükümeti meşgul ettiği belirtilmiştir. Habere göre,

⁸⁴⁵ El Dia, 14 Agosto 1919, s. 3.

⁸⁴⁶ El Dia, 14 Agosto 1919, s. 3.

⁸⁴⁷ El Dia, 22 Agosto 1919, s. 3; La Accion, 22 Agosto 1919, s. 2.

⁸⁴⁸ El Dia, 16 Agosto 1919, s. 3.

asilerin liderlerinin yıkıcı yönetimleri Hükümeti çok zor duruma sokuyordu. Sadrazam bir açıklama yaparak, hükümetlerinin Mustafa Kemal tarafından başlatılan hareketle bağlantısının olmadığını, ancak hükümete uygulanan tedbirler nedeniyle isyancıların Anadolu'nun iç bölgelerindeki yarattığı anarşiye hükümetin karşı koyamadığını ve milli hareketin liderleriyle müzakereler başlatmak niyetinde olduğunu belirtmiş ve bununla birlikte tek radikal çözümün Türkiye ile barış imzalanması olduğunu vurgulamıştı. Haber, Batı Trakya'nın Yunanistan'a ilhak edildiğini ilan eden telgrafın Türk çevrelerde büyük bir tepkiye neden olduğu bilgisıyla sona ermekteydi⁸⁴⁹. Bu sıralarda, Mustafa Kemal'in asi kuvvetleri, Konya'yı ele geçirmiş ve şehirdeki İstanbul Hükümeti yanlısı yöneticileri şehirden kovmuşlardı⁸⁵⁰. İstanbul Hükümeti ile Anadolu'daki milliyetçi hareketin önderleri arasında mücadele de bu açıklamalarla ortaya konulmaktaydı. Hükümet, milliyetçilerle mücadele edebilmek için müttefiklerin bir an önce Türkiye ile barış imzalanması gerektiğini düşünüyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın amacı ve faaliyetlerine ilişkin haberler artık sık sık İspanyol basınında yer almaya başlamıştır. 9 Ekim tarihli haberde, Türk Ordusunun komutanlarından biri olan Mustafa Kemal'in İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline ve İstanbul hükümetine karşı isyan ettiği, kendisinin ve diğer Türk komutanların Orta ve Doğu Anadolu'da vergi topladığı ve asker alımı yaptığı ve ayrıca Erzurum'da büyük miktarda silah ve mühimmat biriktirdiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, isyancılar, Azerbaycan Hükümeti ile bir sözleşme imzalamışlar ve İstanbul Hükümeti kendilerine karşı düşmanca tutumunu değiştirene kadar İstanbul'la iletişimi kesmişlerdi. Bazı kesimlerin bu isyanın birincil hedefinin Sultan'ı değiştirmek olduğunu söylemesine rağmen hareket, açıkça İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline ve İstanbul Hükümetine karşıydı. Haberde, Konya vilayetinin isyancıların eline geçtiği ve iç bölgelerdeki demiryollarının büyük hasara uğradığı da ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, Enver Paşa'nın amcası olan ve Mustafa Kemal ile müttefik olduğunu itiraf etmeyen Halil Paşa'nın Ankara'nın batısında bir grup bağımsız eşkıyanın başına geçtiği de bildirilmiştir⁸⁵¹. Habere göre, Mustafa Kemal Paşa, hükümetle olan bağlarını koparmış ve artık Anadolu'da tek söz sahibi kişi haline gelmişti.

⁸⁴⁹ El Sol, 23 Septiembre 1919, s. 1; El Pais, 23 Septiembre 1919, s. 3.

⁸⁵⁰ El Día, 1 Octubre 1919, s. 3.

⁸⁵¹ El Día, 9 Octubre 1919, s. 3.

Türk Milli Mücadelesinin başlama nedenleri hakkında yayımlanan 12 Ekim tarihli haberde, Anadolu'da başlayan bu hareketin nedeninin Sadrazam'ın onurlu bir barış görüşmelerine başlamaması olduğu belirtilmekteydi. İsyancı birlikler, Konya, Adapazarı ve Bilecik'in önemli bölgelerini ele geçirmelerine rağmen İngilizler sadece Eskişehir'e kadar Anadolu demiryolunu kontrollerinde tutabiliyorlardı. Haberde, Sultan ile isyancılar arasında bir çeşit sözleşme olduğu iddia edilerek, Edirne'den Toroslara ve İran sınırına kadar bir Türkiye'nin devamının Boğazların güvenliğini sağlayabileceği belirtilmiş ve İstanbul'un Türk başkenti olarak korunması ve Sultan'ın hükümler ve Müslümanların halifeliği haklarını muhafaza etmesinin gerekliliği vurgulanmıştır⁸⁵². Haberde, milliyetçi Türklerin sadece onurlu bir barış ve Türkiye'nin devamını istedikleri ve bu isteklerin karşılanmasının müttefiklerin en büyük arzusu olan Boğazların güvenliğinin sağlanması konusunda en önemli güvence olacağı belirtilmektedir.

1920 yılı Ocak ayı içerisinde, Selanik'teki Yunan Karargâh Komutanı'nın bir raporuna göre, Aydın ve Manisa bölgesinde Türklerle Yunanlılar arasında çatışmalar yaşanmaktaydı⁸⁵³. Mart ayına gelindiğinde ise Anadolu'nun merkezinde sükûnetin hâkimdi. Bununla birlikte, Cemal Paşa'nın Ankara'da hastalandığı söylentisi yayılmış, Batı Anadolu'da yerel güçler, bir grup milliyetçiyi bozguna uğratmış ve savaş alanında milliyetçi grubun lideri, 200 kadar askeriyle birlikte ölmüştü. Edirne orduları kumandanı Cemal Paşa'dan iç karartıcı haberler alınması üzerine seferberlik emri iptal edilmiş ve hükümet, milliyetçi isyanın yarattığı tehlikeye karşı uyarılmıştı⁸⁵⁴. 4 Nisan'da Mebusan Meclisi'nde Anadolu vilayetleriyle başkent arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi eğiliminde bazı hususlar dikkatlice tartışılmıştı. Konuyla ilgili haberde, Edirne orduları kumandanının ateşkesi kınadığı, kendisinin acınacak şekilde başarısızlıkla sonuçlanan bir seferden sonra teslim antlaşması hazırladığı ve Anadolu'yla ilgili olarak İstanbul hükümetinin milliyetçi kuvvetlerin eylemlerini lanetleyen bir bildiri yayınladığı bildirilmiştir⁸⁵⁵. İstanbul Hükümeti'ne bağlı kuvvetler, 28 Nisan'da çok zorlanmadan Adapazarı'nı isyancıları kurtarmışlar ve halk da "Yaşasın Sultan" nidaları atmıştır⁸⁵⁶. Adapazarı'nın ele geçirilmesinin ardından, Mayıs ayı başlarında Hükümet kuvvetleri, demiryolu boyunca İzmit'in güneyinden Geyve'ye kadar ilerlemiştir⁸⁵⁷. Milli Mücadele

⁸⁵² El Dia, 12 Octubre 1919, s. 3.

⁸⁵³ El Sol, 5 Enero 1920, s. 7.

⁸⁵⁴ El Sol, 25 Marzo 1920, s. 6; La Accion, 25 Marzo 1920, s. 3.

⁸⁵⁵ El Siglo Futuro, 5 Abril 1920, s. 3; La Epoca, 5 Abril 1920, s. 3.

⁸⁵⁶ El Sol, 29 Abril 1920, s. 7.

⁸⁵⁷ El Sol, 9 Mayo 1920, s. 9.

başladıktan kısa bir süre sonra müttefiklerin duydukları rahatsızlıklar üzerine harekete geçen İstanbul Hükümeti'ne bağlı kuvvetler, henüz organizasyonunu tamamlayamamış olan milliyetçi kuvvetlere karşı İzmit ve Adapazarı mevkihlerinde başarılar elde etmişlerdi.

Bununla birlikte, bu süreçte, Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar güçlü olduğunu vurgulayan bazı haberler de yapılmaktaydı. Örneğin, 10 Haziran tarihli bir haberde, Mustafa Kemal'e karşı kullanılan Türk hükümet güçlerine bağlı dört uçağın İstanbul yakınlarındaki Maltepe'de milliyetçi saflara katıldığı ve Kemal Paşa'nın ordusunun artık modern anlamda tek eksiği olan hava kuvvetlerine de kavuşmuş olduğu ifade edilmiştir. Aynı haberde, Türk Hükümeti'nin Trakya'da Yunanlılarla savaşmak için birlik ve kuvvetler gönderdiği ve Bulgar General Savoff'un Türklere yardım ettiği de aktarılmıştır⁸⁵⁸. 30 Haziran tarihli diğer bir haberde, Mustafa Kemal'in bir bildiri yayınladığı ve bu bildiride, Fransızların ateşkes müzakereleri sırasında kendi hükümetini tanıdığını deklare ettiği belirtilmiştir: "İstanbul'a gideceğiz, gücü elimize alacağız ve Ahmed Rıza veya İzzet Paşa'yı Sadrazam yapacağız."⁸⁵⁹ İspanyol basınına göre 1920 yılı Haziran'ına gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele yapılanmasını tamamlamış, ordusu oldukça güçlenmiş ve gözünü İstanbul'a dikmişti.

3.1.2.2. Milli Mücadele Organizasyonu

Milli Mücadele'nin yapılanma çalışmalarının Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından itibaren başladığı görülmektedir. Bu konudaki ilk adım 28 Mayıs 1919 tarihli Havza Genelgesi'dir. Mustafa Kemal Paşa, bu genelge ile İzmir'in işgali ile başlayan tehlikeli sürece dikkat çekmiş ve müttefiklerin bu kararına karşı mitingler düzenlenmesi ve İtilaf devletlerine ve İstanbul Hükümeti'ne protesto telgrafları gönderilmesini istemiştir. Böylece müttefiklere karşı ilk örgütlü tepki ortaya konulmuştur. Milli Mücadele'nin örgütlenmesi konusunda ikinci adım ise 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi'dir. Mustafa Kemal, Hüseyin, Kazım, Ali Fuad ve Hüseyin Rauf tarafından imzalanmış olan tamimle, İstanbul Hükümeti'nin acziyeti ortaya konmuş, Sivas'ta bir Kongre toplanacağı ilan edilmiş ve her sancaktan milletin güvendiği üçer kişinin hemen Sivas'a doğru yola çıkması istenmiştir. Tamimde, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinden üyelerin de zaten Erzurum'a doğru yola çıktıkları bildirilmiştir⁸⁶⁰.

⁸⁵⁸ El Sol, 10 Junio 1920, s. 1.

⁸⁵⁹ La Correspondencia Militar, 30 Junio 1920, s. 1; La Epoca, 30 Junio 1920, s. 2.

⁸⁶⁰ *Milli Egemenlik Belgeleri*, Derleyen: Sefer Yazıcı, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s. 6-14.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkışının ardından hemen harekete geçerek Milli Mücadele'yi yapılandırma çalışmalarına başlamıştı. Bu yapılanmada önemli rol oynayan Havza Genelgesi ve Amasya Tamimi hakkında İspanyol gazetelerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Anadolu'da Milli Mücadele örgütlenmesinin en önemli mihenk taşları hiç şüphesiz Erzurum ve Sivas kongreleri olmuştur. Erzurum Kongresi'nin toplanmasına neden olan gelişme, müttefiklerin Paris'te topladıkları barış konferansında yaşanmıştır. Konferansta, Trabzon ve civarında Rum-Pontus ve Erzurum ve civarında ise bir Ermenistan devleti kurulmasına yönelik girişimlerin artması üzerine, Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin katılımları ile Erzurum'da 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında bir kongre toplanmıştır⁸⁶¹. Kongreye, Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis ve Van'dan toplam 56 delege katılmıştır. Milli Mücadele'nin millî birlik ilkesinin oluşturulması için önemli bir adım olan bu kongreye Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey de Erzurum delegeleri olarak katılım sağlamışlardır⁸⁶². 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü saat 11.00'de başlayan kongrenin ilk oturumunda Mustafa Kemal Paşa, kongre başkanı seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, yaptığı açılış konuşmasında, milli iradenin sadece Anadolu'dan çıkabileceğini, milli iradeye bağlı bir milli şûra ile gücünü millettten alan bir hükümet kurulması gerektiğini bildirmiştir⁸⁶³. Erzurum Kongresi, müttefik işgallerine karşı Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde oluşturulan dernek ve cemiyetleri de Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısında birleştirmiştir⁸⁶⁴. Böylece Milli Mücadele'nin örgütlenmesi de başlamıştır. Bu örgütlenmenin bütün Anadolu ve Rumeli'ye yayılması ise Sivas Kongresi ile gerçekleşmiştir. İspanyol basınında Erzurum Kongresi ile ilgili bilgilere rastlanmamaktadır. 17 Ekim tarihli bir haberde Erzurum Kongresi'nin toplandığından bahsedilmekte olsa da bu haberde sadece toplanma tarihi aktarılmaktadır ki bu da yanlış bir bilgidir. Nitekim kongrenin 9 Ağustos'ta toplandığı ifade edilmektedir⁸⁶⁵. Sivas

⁸⁶¹ Cevdet Küçük, "Erzurum Kongresi", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XI, İstanbul, 1995, s.335; Rahmi Çiçek, "Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 7, 1991, s. 517-518. Kongrede görüşülen konular ve alınan kararların tamamı için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi, II-III*, Kültür Ofset, Ankara, 1993; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

⁸⁶² Mustafa Bostancı, "Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 2015, s. 190.

⁸⁶³ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 72.

⁸⁶⁴ Bostancı, "Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları", s. 197.

⁸⁶⁵ El Sol, 17 Octubre 1919, s. 6.

Kongresi ise Avrupa’da dikkatlerin Anadolu’ya çekilmesini sağlamış ve İspanyol basınının da ilgisini cezbetmiştir.

3.1.2.2.1. Sivas Kongresi

Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya Tamimi’ndeki çağrısı üzerine ve müttefiklerin Sivas’ı işgal edeceklerine dair tehditlerine⁸⁶⁶ rağmen 4 Eylül 1919 Perşembe günü Osmanlı vilayetlerinden görevlendirilen ve sayıları farklı kaynaklarda 28-48 arasında gösterilen delegelerin katılımıyla⁸⁶⁷ Sivas Kongresi, Erzurum’da başlayan Milli Mücadele örgütlenmesini tüm Anadolu ve Rumeli’ye yaymış ve bu bölgelerdeki bütün direniş dernek ve cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Sivas’ta müttefiklerin girişeceği bütün işgal hareketleri ve herhangi bir manda yönetimi kurulması konusundaki teklifler kesin olarak reddedilmiştir. Milli Mücadele kuruluşlarının idaresi için de Sivas’ta 16 kişilik bir Heyet-i Temsiliyye teşkil edilmiştir⁸⁶⁸. Sivas Kongresi’nin 11 Eylül 1919 tarihli beyannamesi ile ilan edilen bu kararlar sonucunda, Türk Milli Mücadelesi birleştirilmiş ve tek bir merkezden yönetilmesi sağlanmıştır. İspanyol gazeteleri, Erzurum Kongresi’ne yer vermemiş olsalar da Sivas Kongresi onlar için de ilgi çekici olmuştur.

İspanyol basınında, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi ile ilgili İspanyol basınına yansıyan ilk haber ise 17 Eylül tarihine denk gelmektedir. "Emperyalizme ve Müttefik Zulmüne Karşı" başlıklı haberde, milliyetçi asilerin Sivas şehrinde bir kongre düzenledikleri, bir komite (Heyet-i Temsiliyye) seçildiği, bu komitenin Erzurum'da ikamet edeceği ifade edilmiştir⁸⁶⁹. Haberde kongrenin almış olduğu kararlardan sadece Heyet-i Temsiliyye’nin görevlendirilmesine değinilmiştir.

Türkiye'nin Asya vilayetleri, barış konferansının alacağı herhangi bir karara karşı direniş gösteren milliyetçi bir yeniden doğuşla çalkalanıyordu. Hareketin öncüsü Mustafa Kemal, Anadolu vilayetlerinin temsilcilerinden bir Kongre toplamıştı ve bu kongrede de Türkiye'nin belirli sınırlar içerisinde tam bağımsızlığını içeren bir program oluşturulmuştu. Haberde, hareketin Kafkas Ötesi ve İran'a da genişleyeceğinin, aynı

⁸⁶⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 80-83.

⁸⁶⁷ Haluk Selvi, "Sivas Kongresi", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XXXVII, İstanbul, 2009, s. 284; Ramazan Tosun, "Milli Mücadele’de Sivas’ın Yeri ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/34, Mart 1996, s. 77-78.

⁸⁶⁸ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 121; *Milli Egemenlik Belgeleri*, s. 26-31.

⁸⁶⁹ El Dia, 17 Septiembre 1919, s. 2.

zamanda da Kürtler ve Araplar arasındaki çalkalanmalara ve hareketlere de yön vereceğinin tahmin edildiği ifade edilmiştir. Habere göre, Panislamizm artık her yerdedi. İtalyanların gözetimi altında bulunan İstanbul Hükümeti, başlangıçta bu harekete direnmek istemişse de bu hareketiyle ülke üzerindeki denetimini kaybetmişti. Hareketi bastırmak üzere gönderdiği askerler de isyancılara katılmıştı. Yine gönderilen generaller ve resmi görevliler de taraf değiştirmişlerdi. Hükümet, yeniden doğan milliyetçiliğe karşı aciz bir duruma düşmüştü. Barış Konferansı'nın Türkiye'nin parçalanması kararı vermesi durumunda, ülkenin bilfiil askeri olarak işgal edilmesi gerekmektedir. Ancak Kuzey Amerikalılar buna yanaşmayacaktı. Diğer taraftan eğer Türkiye'nin devamı yönünde karar verilirse, bu da ciddi sorunlara yol açacaktı. Bunların başında da işgallerini genişletmek isteyen Yunanlıların İzmir'deki varlığı gelmekteydi⁸⁷⁰. Sivas Kongresi'nde sağlanan Anadolu birliği ve güçlenen Kuva-yı Milliye hareketi, artık engellenemeyecek kadar büyümüştü. Türk topraklarında işgallerin kabul ettirilebilmesi için artık Anadolu'nun tamamının işgal edilmesi gerekiyordu. Bu da diplomatik olarak mümkün görülüyordu.

12 Ekim tarihli bir haberde kongrelerle ilgili daha ayrıntılı bilgiler verildiği görülmektedir. Habere göre, Asya ve Avrupa Türkiye'sinde yaşanan olaylar, müttefik devletler diplomasisinde huzursuzluğa neden olmuştu ve müttefik temsilcileri bir kez daha beceriksizliklerinin cezasını çekiyorlardı. Haberde, artık Anadolu'da ve Asya'nın büyük bir bölümünde müthiş bir milliyetçi hareketin zincirlerinden kurtulduğunun görüldüğü ve Babiali'nin büyük bir birliğe kumanda eden Mustafa Kemal'e karşı gönderdiği birlikleri mağlup etmeye devam ettiği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas'ta iki kongre toplayarak, Sultan'la ilişkilerini koparmış ve imparatorluğun tamamının bütünlüğünün savunulacağını ilan etmişti. Tehditleri, hem Ermenistan'a hem de İtilaf devletlerine yönelikti. Haberin devamında, müttefiklerin büyük hataları sonucunda, başarısızlığın sorumlusu olarak görülen Enver Paşa'nın gücünü topladığı ve Batılı büyük güçlere karşı saldırıya geçtiği, Türklerin, Ermenilerin ve Suriyelilerin haklarını gözetmeksizin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak isteyen müttefiklerin, Türk milliyetçiliğini ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Açıkça Arap emellerine hizmet etmek için bir rüyadan öteye geçemeyecek bir işe girişildiğinin altının çizildiği haberde, müttefik devletlerin liderlerinin bütün muhtemel hataları yaptıkları

⁸⁷⁰ El Dia, 7 Octubre 1919, ss. 2-3.

vurgulanmıştır⁸⁷¹. Habere göre müttefiklerin açgözlülükle yaptıkları hataların sonucu olarak Anadolu'da başlayan milliyetçi hareketin artık kendileri için büyük bir tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Ertesi gün yayımlanan habere göre, yeni hükümetin birleştirici karakteri, devrim hareketinin zaferini açıkça onaylamaktaydı. Haberde, *Vakit* gazetesinin son nüshasında yayınlanan bir haber aktarılmıştır. Vakit'in haberine göre, hükümet ile devrimci unsurlar arasında telgrafla yapılan müzakereler sonucunda, iki taraf tamamen uzlaşmış ve böylece ülke ihtiyaç duyduğu birliğe kavuşmuştu. Devrimcilerle uzlaşan hükümet, isyancıların ateşkesin açık olarak ihlal edildiği düşüncesine ve ülkenin tamamen yabancı işgalinden kurtulması fikrine katıldığını ortaya koymuştu. Nitekim yeni yayınlanan Sivas Kongresi'nin üçüncü maddesi, herhangi bir Osmanlı eyaletinin işgaline veya bu yönde bir girişime ve imparatorluk topraklarında Yunan ve Ermeni devletleri kurmak isteyen güçlere, Aydın ve Balıkesir'de olduğu gibi topyekûn karşı konulması prensibini içeriyordu⁸⁷². Haberde, Amasya görüşmeleri öncesinde, zaten İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliyye arasında Sivas Kongresi kararları çerçevesinde bir uzlaşma gerçekleştiği belirtilmektedir.

Sivas Kongresi'nin ardından Sivas'ta Türk milliyetçilerinin önderleriyle röportaj yapan bir Amerikan gazetecinin yaptığı haber, 1 Kasım tarihli ve "İngiltere'ye Karşı Türk Düşmanlığı" başlıklı haberle İspanyol kamuoyuna aktarılmıştır. Haberde, Türk milliyetçileri arasında İngiliz politikalarına karşı yoğun bir nefret olduğu belirtilmektedir. Amerikan gazeteci, Mustafa Kemal'in İngiltere'nin Türkiye'yi yok etmek istediğini düşündüğünü, bu suçlamanın bütün ülkede var olduğunu ve isimleri farklı olsa da benzer organizasyona sahip milliyetçilerin veya İttihat ve Terakki Komitesi'nin İngiltere'nin Türkiye'de manda yönetimi fikrine tamamen düşman olduklarını vurguladığı da ifade edilmekteydi⁸⁷³. Habere göre, Sivas Kongresi ile başlayan Anadolu birliği ve milliyetçi hareket, İngiliz karşıtlığı çerçevesinde birleşmiş ve güçlenmeye başlamıştı.

3.1.2.2.2. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Amasya Görüşmeleri

Sivas Kongresi'nin toplanması ve kararlarının ilan edilmesinin ardından, Anadolu'daki milliyetçi hareketi engellemeyi başaramayan Damat Ferid Paşa istifa etmiş ve yerine 2

⁸⁷¹ El Día, 12 Octubre 1919, s. 8.

⁸⁷² La Correspondencia de España, 13 Octubre 1919, s. 2; El Sol, 13 Octubre 1919, s. 7.

⁸⁷³ El Día, 1 Noviembre 1919, s. 3.

Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur⁸⁷⁴. Sadrazam'ın istifası ile ilgili 7 Ekim tarihli haberde, Sultan'ın Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin istifasını kabul ettiği bildirilmiştir⁸⁷⁵. 8 Ekim'de, General Ali Rıza'nın yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiği⁸⁷⁶ ve 9 Ekim'de yeni Türk hükümetinin hızlı bir şekilde kurulduğu, iki önemli görev olan Hariciye ve Harbiye nazırlıklarına Reşid ve Cemal'in atandıkları ve Ali Rıza'nın Damat Ferid'in istifası ile sonuçlanan milliyetçi isyanın öncüsü Mustafa Kemal ile çatışmak istemediği belirtilmiştir⁸⁷⁷. Ali Rıza Paşa Hükümeti, İspanyollar tarafından bir geçiş hükümeti olarak görülmekteydi. Barış Konferansı'nda Türkiye'nin haklarını savunmak ve toprak bütünlüğünü sağlamak üzere görevlendirilen heyetin başkanı olan Damat Ferid, hedeflerine ulaşamayarak İstanbul'a dönmüş ve ülkede büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Bunun sonucunda milliyetçi hareket, Sultan'ı halkın taleplerine cevap verebilecek yeni kişilerden oluşan bir hükümet kurmaya mecbur bırakmıştı. Ali Rıza Paşa hükümeti milliyetçi olmasa da Osmanlı halkının gerçek beklentilerini karşılamakla görevlendirilmişti⁸⁷⁸. Bununla birlikte, Türk milliyetçilerinin lideri Mustafa Kemal Paşa, yeni hükümeti yetersiz görüyordu. Milliyetçiler, İstanbul'a 40 mil mesafedeydiler ve hükümette bazı değişiklikler talep ediyorlardı⁸⁷⁹. Habere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki milliyetçi hareket, siyasi alandaki ilk başarısını bu hükümet değişikliği ile elde etmişti. Ancak halen sonuçtan memnun değillerdi.

14 Ekim tarihli haberde, Konya'da yeni kurulan Türk hükümetinin şu bildirisi yer almaktadır:

"Yabancılar karşı savaşmak istemiyoruz. Ancak herhangi bir yabancı devletin ülkemizde olmasına tolerans gösteremeyiz. Herkese ırk ve din farkı gözetilmeksizin hayat ve geleceklerini korumaya söz veriyoruz. Ülkemizi yabancı kalmayana kadar ölümüne savunacağız. Wilson'un Türkiye ile ilgili iki ilkesinin uygulanmasını talep ediyoruz. Geleceğimiz kendi ellerimizde olmalı. Kaderimize karşı gelen Müslüman veya Hristiyan herkesi ölüme mahkûm edeceğiz. Biz Sultan'ı seven Müslümanlarız. Hilafete saygılıyız. Erzurum'un

⁸⁷⁴ Ahmet Halaçoğlu, "Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükümetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/43, Mart 1999, s. 230; Selçuk Duman, "Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Kuruluşu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/2 (2002), Elazığ, s. 342; Okur, *Milli Mücadele*, s. 101-102.

⁸⁷⁵ El Sol, 7 Octubre 1919, s. 6.

⁸⁷⁶ La Correspondencia de España, 8 Octubre 1919, s. 2.

⁸⁷⁷ La Correspondencia de España, 9 Octubre 1919, s. 2.

⁸⁷⁸ El Globo, 10 Octubre 1919, s. 3; El Dia, 11 Octubre 1919, s. 3.

⁸⁷⁹ El Dia, 12 Octubre 1919, s. 3.

*doğusunda ve batısında ve İzmir'deki halk bu düşünce dedir. 300.000 kişilik Ermeni milletine verilen haklar, 16 milyon kişilik Türk halkı tarafından kabul edilmemiştir. Neleri feda edeceğimizi dikkate almaksızın bağımsızlığımızı savunacağız. Vatansever Komite"*⁸⁸⁰

El Dia'nın haberi oldukça ilginçtir. Nitekim henüz 1919 yılının Ekim ayında milliyetçiler tarafından Konya'da yeni bir hükümet kurulduğunu ifade etmektedir. Genellikle Ankara'da kurulan Millet Meclisi, Konya hükümeti olarak anılmaktadır. Ancak meclis kurulmadan çok öncesinde, muhtemelen Sivas Kongresi ile oluşturulan Heyet-i Temsiliyye, milliyetçilerin hükümeti olarak ele alınmaktadır.

Ali Rıza Paşa hükümeti ile ilgili 17 Ekim tarihli ve "Jöntürkler Yönetime Döndü" başlıklı haberde, yeni Türk hükümetinin sadece barış antlaşması imzalamakla görevli bir kabineden ibaret olmadığı, aynı zamanda İttihat ve Terakki Partisi'nin dirilişi anlamına geldiği ifade edilmiştir. Jöntürkler, dolaylı bir şekilde yönetime geri dönmüşlerdi. Müttefikler artık yeni ve daha büyük bir sorunla karşı karşıyaydı. Damad Ferid, Türkiye'yi son felaketten korumak için Sadrazam ilan edilmişti. Kendisi Paris'e son derece garip lisan kullanan bir heyet göndermişti. Ülkesinin savaştan küçülerek veya toprak kayıplarıyla çıkacağına inanmıyordu. Cesaretini toplayarak Müttefik Yüksek Konseyi'ne çok da diplomatik olmayarak Fransızları topraklarını terk etmeye mecbur edeceğini söylemişti. İstanbul'daki siyasi çevreler, kendisinin gözdağı girişiminin acınacak bir şekilde başarısız olduğunu anlamışlardı. Bunun üzerine, Küçük Asya'da müthiş bir milliyetçi hareket ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki Komitesi'nin üyeleri arasındaki ağ ve Enver, Talat ve yoldaşlarını seven yetkililer, vatansever bir uyanış organize etmişlerdi. Bu uyanışa katılmak için binlerce gönüllü akın etmişti. Ayaklanmanın liderleri, yaralı bir çığlıkla İstanbul hükümetinin diplomasi, fırsatçılık ve hatta teatral tehditlerle elde edemediklerini güç kullanarak elde edeceklerini söylüyorlardı.

9 Ağustos'ta Erzurum'da bir kongre toplanmıştı. Anadolu vilayetlerinden temsilcilerin düşündükleri sıralarda, gerçek bir ordu Aydın'da Yunanlılara saldırmış ve onları şehirden kovmuştu. Bu taarruzun ardından isyan çok hızlı bir şekilde gelişti. 25 Eylül'de milliyetçiler Konya'ya girdi. Ekim başlarında İzmit'in 40 kilometre doğusundaki

⁸⁸⁰ *El Dia*, 14 Octobre 1919, s. 3.

Adapazarı ve Bursa'ya 80 kilometre mesafede olan Bilecik'i ele geçirdiler. Bütün Küçük Asya, Karadeniz kıyılarında bazı bölgeleri kurtardı. İstanbul bölgesinin yıkık imparatorluktan izole edilmesine çok az kalmıştı. İşgalci İngiliz askerlerinin yardımları sayesinde Damad Ferid, Eskişehir'e kadar Anadolu demiryollarını elinde tutmayı başarmıştı.

Milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal ise ne Sadrazam'ı ne de onun delegelerini tanımayacağını ilan etmişti. Kendisi, bütün valileri değiştirdi ve her mevkie kendi yetkililerini yerleştirdi. Durumdan korkan Damad Ferid, müttefiklerden orduyu canlandırmak ve isyanı bastırmak için para yardımı talep etti. Müttefikler, sadık birliklerin isyancıların yanına geçeceklerini anladıkları için bu talebi reddettiler. Bunun üzerine Sadrazam istifa etti. Kafası karışan Sultan, Tevfik Paşa'yı çağırarak kendisini hükümet kurmakla görevlendirdi. Tevfik, milliyetçilerin kendisini Türkiye'nin gerçek siyasi lideri olarak tanımayı reddetmeleri üzerine görevi iade etti. Böylece Ali Rıza'nın Sadrazam ilan edilmesi ihtiyacı doğdu. Ali Rıza, Mustafa Kemal'in adamı olan Cemal'i Harbiye Nazırı olarak kabul etmek zorunda kaldı. Yeni Türk Hükümeti, coşkun milliyetçiliğin bir unsuruydu.

Haberin sonuç kısmında, Türkiye'nin paylaşılmasıyla ilgili uzlaşmış olan Yüksek Konsey'in ne yapacağı, aynı Anadolu'da Yunanistan, İtalya ve Fransa'ya hangi nüfuz alanlarının verileceği sorgulanmıştır. Buna göre, Yunanlılar aldatılacaktı. İtalyanlar, Antalya'daki planlarının yok olmasından korkarak durumu protesto edeceklerdi. Suriye'yi düşünen Fransızlar, bu kadar zengin ve Fransız hayranı bir bölgeyi terk etmemek için ne yapacağını düşünecekti. İngiltere'ye gelince, o zaten sakince Mezopotamya ve Filistin'e yerleşmişti. Son olarak, boğazların uluslararasılaşması ve Ermenistan'ın kurulması kaçınılmazdı. Ayrıca Osmanlı baskısı altında yaşayan Hristiyan ırkları özgürleştirmek de kaçınılmazdı. Dahası Anadolu'da umutsuzca savaşımaya hazır ve geleneksel olarak çok hünerli 300 bin Türk askeri vardı. Müttefikler, fetihçiler gibi Anadolu'nun ilçelerine ilerlemeden önce çok düşüneceklerdi⁸⁸¹.

21 Ekim tarihli ve "Jöntürkler Bir Kez Daha Yönetimde" başlıklı haberde ise yeni Türk hükümetinin milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal ile devamlı telgrafla iletişim kurduğu ve Mustafa Kemal'in yeni kabineyi onayladığı ifade edilmiştir. Haberde, Türk basınının

⁸⁸¹ El Sol, 17 Octubre 1919, s. 6.

büyük bir bölümünün Damad Ferid'in istifasını, rakibi Mustafa Kemal'in ve milliyetçi hareketin bir zaferi olarak yorumladığı ve bu durumun da meşhur İttihat ve Terakki Komitesi'nin yeniden yönetimi ele geçirdiğinin kanıtı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, bu değişimin o zamana kadar talepleri tartışmasız bir şekilde kabul edilen müttefiklerin politikalarına karşı bir tavır olarak değerlendirilebileceği de vurgulanmıştır⁸⁸². Habere göre, milliyetçi hareketin sonucu olarak kurulan yeni hükümet, hareketin önderleri ile sürekli iletişim halindeydi. Bu iletişimin bir sonucu olarak da Heyet-i Temsiliyye ile yeni hükümet Amasya'da bir araya geleceklerdi.

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, kendisini hangi şartlar altında destekleyeceklerini bildirmiş, buna karşılık kabine de Heyet-i Temsiliyye'nin hükümet işlerine karışmayacağına dair bir açıklama yapılmasını istemiştir. Aradaki yazışmaların uzaması üzerine ise Ali Rıza Paşa, Heyet-i Temsiliyye ile doğrudan görüşmeye karar vermiş ve Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı bu işle görevlendirmiştir. Görüşme yeri olarak seçilen Amasya'ya Mustafa Kemal Paşa 18 Ekim'de Salih Paşa ise 19 veya 20 Ekim'de ulaşmıştır. 20 Ekim'de başlayan görüşmeler üç gün sürmüş ve sonucunda 5 protokol üzerinde uzlaşmıştır⁸⁸³. Amasya Görüşmelerinin ardından hükümet, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın yeniden açılması çalışmalarına başlamış ve meclis 12 Ocak 1920'de açılmış, Misak-ı Milli'yi⁸⁸⁴ hazırlamış ve 17 Şubat 1920'de ilan etmiştir⁸⁸⁵. Anadolu'da başlayan ve örgütlenen Milli Mücadele, artık Osmanlı Hükümeti'ne de taleplerini kabul ettirebilecek kadar güçlenmişti. Amasya görüşmeleri ile ilgili İspanyol gazetelerinde de bazı haberler yer almaktadır.

Görüşmelerle ilgili İspanyol basınına yansıyan ilk haber, 24 Ekim tarihli ve "Milliyetçi Türklerin Şartları" başlıklıdır. Haberde, milliyetçi hareket ile yeni Türk hükümeti arasında müzakereler yapıldığı belirtilmiş ve Mustafa Kemal'in yeni hükümete kendilerini şu şartlar altında destekleyebileceği aktarılmıştır:

⁸⁸² El Dia, 21 Octubre 1919, s. 3.

⁸⁸³ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 121; Şerafettin Zeyrek, "Amasya Mülakâtı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V/14, Mart 1989, s. 469-470.

⁸⁸⁴ Misak-ı Milli'nin tam metni için bkz. *Milli Egemenlik Belgeleri*, s. 32-38; Misak-ı Milli ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Enis Şahin, "Yakın Dönem Türk Tarihi'nin Kızılâması: Mîsâk-ı Millî", *Yeni Türkiye Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93 (Ocak-Şubat 2017), s. 38-51; Mustafa Budak, "Milletin Ahdi: Mîsâk-ı Millî", *Yeni Türkiye Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93 (Ocak-Şubat 2017), s. 83-92; Mustafa Turan, "Mîsâk-ı Millî'nin Anlamı ve Tarihi Değeri", *Yeni Türkiye Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93 (Ocak-Şubat 2017), s. 99-111.

⁸⁸⁵ Halaçoğlu, "Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükümetleri", s. 230-231.

1. Hükümet, Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararlarına ve isteklerine saygı duyacak.

2. Temsilciler Meclisi toplanana kadar, hükümet, ülkenin geleceğini etkileyecek herhangi bir anlaşma imzalamayacak.

3. Eskiden olduğu gibi, barış konferansına katılacak olan Türk delegeler, yetersiz kişiler arasından seçilmeyecek ve heyetin içerisinde milletin inandığı ve güvendiği kişiler olacak⁸⁸⁶.

Habere göre, merkezî hükümetin bu koşulları kabul etmesi durumunda, Mustafa Kemal kesinlikle başka koşullar da öne sürecekti. Bu koşullar arasında siyasi suçlulara yönelik genel bir af ilan edilmesinin yer alacağı ve cinayet suçlularını ve savaş esirlerine zulmedenleri içermesi durumunda, müttefiklerin bu affı reddedecekleri de ifade edilmiştir⁸⁸⁷.

1 Kasım tarihli ve "Türk Tehlikesi" başlıklı haberde, yeni hükümet ve Amasya Görüşmeleri değerlendirilmiştir. Haberde, Müttefik Yüksek Konseyi'nin Türkiye'deki olaylar karşısındaki pasifliğinin, Türk tarafın başarılarının yoğunlaşacağını göstergesi olduğu vurgulanmıştır. Habere göre, iki ay önce Türkiye, müttefiklerin denetimini kabul eden bir hükümet tarafından yönetilirken artık yönetimde halkın sesine kulak veren ve milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal'in ve İttihat Terakki Komitesi'nin unsuru olan bir hükümetin vardı. Gerçekte Sultan'ın bu hükümetin kurulmasına müdahale etmediğinin ancak adı geçen komitenin dâhili ve harici nitelikte pek çok şartını kabul etmek zorunda kaldığının belirtildiği haberde, bu şartlardan biri olan meclisin toplanması ve hükümetin Türkiye'nin geleceğini etkileyecek hiçbir müzakereye girişmemesi olduğu bildirilmiştir. Bu şartın kabulü, ülkeyi artık milliyetçilerin yönettiğinin ve meclisin de bu komitenin sözünden çıkmayacağını kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Milliyetçiler, Türkiye'nin ne toprak ne de güç olarak herhangi bir şekilde küçülmesini kabul etmeyeceklerdi. Ancak birçok gizli anlaşma yaparak ülkeyi bölmeyi planlayan müttefiklerin bu arzuya razı gelmeyecekleri aşikârdı. Bu zıtlığa rağmen, müttefikler, milliyetçilere karşı hiçbir şey yapmadan duruyorlardı ve bu da Asya'da başarılı bir barış antlaşması imzalanma

⁸⁸⁶ Bu bilgiler, Mustafa Kemal Paşa tarafından Nutuk'a kaydedilen bilgilerle birebir örtüşmektedir. Bkz. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 162.

⁸⁸⁷ El Dia, 24 Octobre 1919, s. 3.

ihtimalini azaltıyordu⁸⁸⁸. Habere göre, Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket, artık Türkiye'de yönetimi eline geçirmişti. Bu duruma seyirci kalan müttefikleri ise Türkiye'nin paylaşılması konusunda büyük sıkıntılar beklemekteydi.

Bununla birlikte, 25 Kasım tarihli diğer bir haberde ise Mustafa Kemal Paşa'nın milliyetçi hareketin resmi meselelere müdahale etmeyeceklerini ve Sivas Kongresi kararlarına yakın olan hükümetin emirlerinin kısıtlama olmaksızın uygulanacağını ifade ettiği bildirilmiştir. Haberde, meclisin bir an evvel toplanmasını ve barış konferansına bir Türk heyeti katılmadan önce önemli meseleleri müzakere etmesini sağlamak amacıyla hükümetin seçim çalışmalarının hızlandırılmasını emrettiği de belirtilmiştir⁸⁸⁹. Bu habere göre ise, Mustafa Kemal Paşa, hükümetin çalışmalarına karışmayacağını bildirmişti. Ancak meclisin bir an önce açılarak çalışmalarına başlaması şart koşulmaktaydı. Amasya Görüşmelerinin şartlarından biri olan barış antlaşmasına işinin ehli bir heyet gönderilmesi konusu da meclisin toplanmasından sonra gerçekleşmeliydi.

3.1.2.2.3. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin Anadolu'da Yayılması

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla birlikte örgütlenmeye başlayan ve Erzurum ve Sivas kongreleri ile yapılanmasını tamamlayan Türk Milli Mücadelesi ile ilgili İspanyol basınındaki yansımalarda ilginç değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Örneğin, 2 Kasım tarihli bir haberde, artık Türkiye'nin geleceğine karar verilmesi gerektiği, müttefiklerin bu konuda faaliyette bulunmamasının sorunu büyütürken gerçekten tehlikeli bir hale soktuğu ve bu süreçte Türk milliyetçilerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha da güçlü hale geldiği belirtilmiştir. Haberde, Şubat veya Mart ayında hiç kimsenin Türkiye'nin bu kadar güçlenebileceğini düşünemediği, artık Antalya'nın İtalya'ya mı, İzmir'in Yunanistan'a mı, Suriye'nin Fransa'ya mı ve Ermenistan'ın Ermenilere mi verileceğini sorgulamanın faydasız olacağı ifade edilmiştir. Korkunç bir diplomatik yıkımı engellemek için bütün müttefiklerin birleşmesi gerektiği ve müttefiklerin başarılarının meyvelerini kaybetmemek için bu birliğin kaçınılmaz olduğunun vurgulandığı haberde, o sıralarda büyük bir askeri işgali kimin gerçekleştirebileceği sorusu da sorulmuş ve bu kritik zamanda bütün müttefiklerin bu konuda Fransa'yı desteklemesi gerektiği belirtilmiştir⁸⁹⁰. Haberde milliyetçi hareketin

⁸⁸⁸ El Dia, 1 Noviembre 1919, s. 8.

⁸⁸⁹ El Dia, 25 Noviembre 1919, s. 5; El Sol, 26 Noviembre 1919, s. 7, La Epoca, 26 Noviembre 1919, s. 1.

⁸⁹⁰ El Pais, 2 Noviembre 1919, s. 3.

Osmanlı Hükümeti'nden daha güçlü bir hale geldiği ve Anadolu'da yapılanmasını tamamlamış olan hareket nedeniyle Türkiye'de bir işgal hareketinin yürütülemeyeceği ifade edilmektedir. Kendi aralarında uzlaşmayan ve Türk barışı konusunda herhangi bir adım atmayan müttefikler, bu durumu kendileri hazırlamıştı ve Türk Milli Mücadelesine karşı koymalarının tek yolu birlik olmalarından geçmekteydi.

16 Kasım tarihli haberde de önemli değerlendirmeler yapılmıştır. Haberde, Yunanlıların Mayıs ayında İzmir'e asker çıkarttıklarına herkesin aşına olduğu, bu askerlerin İzmir'i işgal ettiği ve düzensiz Türk birlikleri tarafından kendilerine karşı konulana kadar içeriye doğru kilometrelerce ilerledikleri belirtilmiştir. Haberde, bu olaylarda doğrudan bilgi akışının olmaması nedeniyle bazı karanlık yerler olduğu vurgulandıktan sonra durumu netleştirmeye faydalı olması açısından İzmir'den gelen bir mektubun özeti sunulmuştur:

"Küçük Asya'da milliyetçi hareket toprak kazanmaya devam ediyor ve Mustafa Kemal, İstanbul merkez hükümetine olan bütün bağlılığını bozdu. Emri altında gönüllülerden oluşan, düzenli ve iyi silahlanmış yaklaşık 100.000 kişilik bir ordu var ve bölgeyi elinde tutmaya devam eden bu ordu, henüz Hristiyanlara rahatsızlık vermedi. Milliyetçiler, İzmir'in farklı bölgelerini işgal eden Yunan kuvvetlerine karşı büyük bir saldırı düzenlemeye karar verdiler. Eğer bu hareket başarıya ulaşırsa, Türkler İzmir çevresinden Yunan askerlerine saldırmaya kalkışabilirler. Bu nedenle, bu olayların önüne geçilebilmesi için, barış konferansının milliyetçilerin liderlerinin taleplerine karşılık vermesi ve gerekli önlemleri alması gerekiyor. Konferansın alacağı kararlar Küçük Asya'dan bütün Yunan birliklerinin geri çekilmesi gibi radikal olmalı, aksi takdirde herhangi bir şekilde şoktan kurtuluş yok."⁸⁹¹

Anadolu'daki milliyetçi hareketin kısa süre içerisinde büyümesi ve güçlü bir Türk ordusunun kurulmasının altında yatan nedenlere ilişkin haberler de İspanyol basınında kendisine yer bulmuştur. 5 Aralık 1919 tarihli bir haberde, Sör Hamar Grenqood'un İngiltere Avam Kamarası'nda İngiliz hükümetinin elinde Lenin'in ve onun devlet adamlarının Türkiye ile doğrudan iletişim içerisinde olduğuna ilişkin kanıtlar olduğunu söylediği bildirilmiştir⁸⁹². Bu iddiayı destekler nitelikteki diğer bir haber ise 24 Ocak 1920 tarihli'dir. Haberde, Türk milliyetçi çevrelerde Bolşeviklerin askeri operasyonlarının

⁸⁹¹ El Día, 16 Noviembre 1919, s. 2.

⁸⁹² El Día, 5 Diciembre 1919, s. 2.

heyecanla takip edildiği, halka açık binalarda Jöntürk kışkırtıcılarının Kızıl Ordu'nun yakında İstanbul'a kadar gelerek Türkiye'nin düşmanlarını temizleyeceğine yönelik aktif bir propaganda yaptıkları bildirilmiştir. Haberde İslam Birliği tarafından imzalanan sayısız ilanda, kışkırtıcıların Türk halkından gelecek ilkbaharda başlayacak olan İslam ülkesinin belirleyici savaşına hazır olmalarını istedikleri ve ülkeye çok sayıda Türkçe bilen Rus komiserin geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, Türk milliyetçi çevrelerde, Moskova Hükümetinin İslam ülkelerinde Kızıl Ordu'nun öncüsü özel ajanlar olan Rusya'daki Türk esirlerle kurulduğunu ve bu ordunun askerlerinin ulema tarafından İngilizlere karşı yeni bir savaşa girmeye teşvik edildikleri de ifade edilmiştir⁸⁹³. 7 Şubat tarihli ve "Kafkasya ve Türkiye'de Bolşeviklik" başlıklı haberde ise Moskova'dan alınan bir telgrafa göre, Tiflis'te bir Bolşevik devrim başladığı ve aynı karakterde bir hareketin Anadolu'da da baş gösterdiği belirtilmiştir⁸⁹⁴. Haberlerin hepsinde ortak nokta, Türkiye'deki milliyetçi hareketin Sovyetler Birliği tarafından desteklendiği ve bu çerçevede de Anadolu'da Bolşevik bir hareketin başladığıdır.

Destekçisi ne olursa olsun, milliyetçi Türk hareketi, yayılmaya devam ederek müttefikleri tehdit eder hale gelmişti. Türkiye'de artık resmi ve bağımsız iki hükümet vardı. Bunlardan ilki, Sultan ve müttefik askerlerin denetimindeki İstanbul Hükümeti, diğeri ise Anadolu'da ikamet ettiği için daha etkili ve gerçek olan, İstanbul Hükümeti'nin emirlerine uymayan, halkın hissiyatını dikkate alan ve müttefiklerin Türkiye'ye son vermeye yönelik kararlarına karşı gelen Mustafa Kemal ve hükümetiydi⁸⁹⁵. Haberde, henüz Ankara'da meclis açılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'nın bir hükümeti olduğu iddia edilmekte ve bu hükümetin Türk halkının gerçek temsilcisi olduğu vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte, Damat Ferid Paşa'nın 5 Nisan 1920'de yeniden sadarete getirilmesinin ardından yeni İstanbul Hükümeti, Milli Mücadele'ye karşı tedbirler almıştır. 7 Nisan tarihli habere göre, Türk Hükümeti, müttefiklerin milli kuvvetlerin terhisini talep eden notasının uygulanmasına karar vermişti. Bu çerçevede üç nazırdan oluşan bir komisyon, halka hitaben kaleme alınacak olan bildiriye hazırlamakla görevlendirilmişti⁸⁹⁶. Yeni hükümetin kurulması nedeniyle yayınlanan irade de İspanyol basınına yansımıştır. İradede, milliyetçi hareketin ülkenin içerisinde bulunduğu durumdan mesul olduğu ilan

⁸⁹³ El Sol, 24 Enero 1920, s. 5.

⁸⁹⁴ El Siglo Futuro, 7 Febrero 1920, s. 1.

⁸⁹⁵ El Imparcial, 11 Marzo 1920, s. 1.

⁸⁹⁶ El Globo, 7 Abril 1920, s. 2.

edilmiş ve hareketin liderlerine karşı yürürlükteki kanunların uygulanacağı ancak aldatılarak bu harekete dâhil edilenlerin affedileceği belirtilmiştir. İradede, yeni hükümetten barışın çabucak sonuçlandırılabilmesi için müttefiklerle ilişki kurmasının ve devletin ve milletin haklarının savunulmasının istendiği de belirtilmiştir⁸⁹⁷. Yeni hükümet, milliyetçilerle yeniden bir mücadeleye girişmiş ve ilk adım olarak İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya gönderilen milliyetçiler için bir savaş konseyi kurma çalışmalarına başlamıştır. Konuyla ilgili haberde, hükümetin yakında müttefiklerin yararına bir politika ilan edeceği belirtilmiştir. Milliyetçiler ise halifenin “*İslam dininde hiçbir şeyin Türk hükümetinin Türk milliyetçileriyle savaşmasını emredemeyeceğini*” bildiren bir fetvasını yayınladıkları belirtilmiştir⁸⁹⁸. Ali Rıza Paşa Hükümeti sırasında İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliyye arasında kurulan ilişkiler, Damat Ferid Paşa'nın yeniden hükümete gelmesi ile sona ermiş ve taraflar arasında yeniden çatışma sürecine girilmiştir. Sultan VI. Mehmed, ülkenin içerisinde bulunduğu durumun suçunu da yayınlanan bu irade ile Anadolu'daki milliyetçi harekete yüklemiştir. Buna karşılık, milliyetçiler ise yayınladıkları fetva ile İstanbul Hükümeti'nin üzerlerine yeni birlikler sevk etmesinin önüne geçmeye çalışmışlardır.

10 Nisan tarihli ve "Milliyetçiler Uzlaşmamaya Devam Ediyor" başlıklı haberde, Mustafa Kemal'in mevcut durumu müzakere etmek üzere Londra Hükümeti'nin gönderdiği İngiliz generale, milliyetçilerin aynı tavrının devam ettiğini ve durumda herhangi bir değişiklik olmadığını söylediği aktarılmıştır. Haberde, Anadolu'daki durumu araştırmakla görevlendirilen komisyonun milliyetçilere istediklerinin verilmesini tavsiye eden bir rapor gönderdiği, milliyetçilerin Berlin'de bulunan Talat Paşa'dan kendilerini Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıkmaya teşvik eden bir mektup aldıkları ve bu sırada da İngilizler tarafından Üsküdar ve İzmit arasındaki limanlarda bulunan Türk asker ve jandarmalarının silahsızlandırıldığı ifade edilmiştir. Haberin devamında, İzmit'te milliyetçilerin siperler kazarak dikenli teller çektikleri, hapishanelerin boşaltıldığı ve halktan silahlarını bırakmasının veya müstahkem bölgeden çıkmasının istendiği bildirilmiştir⁸⁹⁹. Habere göre, Mustafa Kemal Paşa ve milliyetçi Türkler, artık iyice güçlenmişlerdi ve İstanbul'a doğru askerî bir harekât planlıyorlardı. Bununla birlikte, bu haberden kısa bir süre sonra,

⁸⁹⁷ El Sol, 9 Abril 1920, s. 7; La Libertad, 9 Abril 1920, s. 6.

⁸⁹⁸ El Sol, 9 Abril 1920, s. 7; La Epoca, 9 Abril 1920, s. 1.

⁸⁹⁹ El Sol, 10 Abril 1920, s. 1.

Milli Mücadele'nin önemli dönüm noktalarından biri daha yaşanacak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulacaktı.

3.1.2.3. TBMM'nin Açılması ve Sonrasındaki Gelişmeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile ilgili İspanyol basınında herhangi bir habere rastlanmamıştır. 23 Nisan 1920'den itibaren yapılan taramada, Ankara'da kurulan meclisle ilgili ilk haberin 7 Mayıs tarihli olduğu görülmüştür. Haberde, *The Chicago Tribune* gazetesi muhabiri Paul Williams tarafından kaleme alınan "Müttefiklere Karşı Türkiye: Jöntürkler Hazırlıklı" başlıklı makaleye yer verilmiştir. Makalede, 6 Mayıs tarihinde, milliyetçi Türklerin Kongresi'nin Ankara'da ilk toplantısını yaptığı, kongreye, müttefikler Anadolu topraklarını boşaltana veya Türklerin müttefikleri kovmasına kadar Türkiye'nin bağımsızlığı için çalışmaya ve mücadele etmeye ant içmiş farklı bölgelerin şeflerinin katıldığı bildirilmiştir. Savaşın parolasının *"Ya istiklal, ya ölüm"* olduğu ve müttefiklerin antlaşmayı yürürlüğe koyması durumunda büyük ve şiddetli bir tepki alacaklarından korkulduğu ifade edilmiştir. Uzunca makalenin devamı şu şekildedir:

"Binlerce ve binlerce Jöntürk, sadece Müslüman dünyasının gücü ve yardımcısı olduğu için Türkiye'yi ezmek isteyen tek bir Haçlı Hristiyan kalmayana kadar anlaşma yapılmayacağına ikna edilmiş durumda. (Kendilerine göre) Hilafet ruhuna son vermek isteyen yabancı güçleri kovmak için mücadelede ölmeye hazırlar.

"Geçim kaynakları var ve cephaneleri bol gibi görünüyor. Milliyetçiler bu iki husus yüzünden endişeli değiller. Mevcut durumu mükemmel bir şekilde idare ediyorlar ve birçok başarı ile motive olmuş durumdalar. Şu an geriye kalan Türkiye'ye hâkimler ve onu yönetmek için bir hükümet oluşturuyorlar.

"İnançlılar tarafından bu sabah (6 Mayıs) eski Merkez Cami'de yapılan toplantı oldukça anlamlıydı ve "hoca" bir saate yakın din hakkında değil, sadece ülkenin durumuyla ilgili konuştu.

"İbadetlerini tamamlayan Kongre temsilcileri, askeri bir eskortla toplantının yapılacağı yere yürüyerek gittiler. En önde yaşlı ve aksakallı hoca ile ileri gelenler ve dini bayrağı taşıyan kişi vardı. Arkada içerisinde peygamberlerin sakal tellerinin bulunduğu kutuların taşıyıcıları vardı.

“Hepsi yeni bir Normal Okul'un bir salonunda toplandılar ve Şerif Bey'i geçici başkan seçtiler. Hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa hemen söz aldı ve müttefiklerin Türkiye ile imzalanacak olan antlaşmada 14 Wilson ilkesinden hiçbirini dikkate almadıklarını beyan etti. Ardından, müttefiklerin verdikleri sözleri tutmadıklarını ve antlaşmaya Hükümetin değil ancak halkın karşı koyabileceğini sözlerine ekledi. Mustafa Kemal, toplantıya katılanlardan, İstanbul'da İngilizlerin esiri olan Halife'nin bir halefini aramayı düşünmemelerini istedi, ancak aksine, onu bağımsızlığına kavuşturana kadar mücadelenin hız gevşetilmemesi gerektiğini belirtti. Konuşmacı, cumhuriyet kurulmasına karşıtlığını bildirdi. Ona göre, mevcut durum, sadece geçici bir hükümet gerektiriyordu. Konuşma sona erdi ve toplantının devamı ertelendi.

“Toplantıya 324 kişi katıldı, bunların 50'si Parlamento'dandı (Osmanlı Mebusan Meclisi) ve Meclis'le aynı fikirde oldukları için İstanbul'un yeraltından gelmişlerdi. Temsilciler, İstanbul Hükümeti ile aynı sistem kullanılarak seçilmişti ve aralarında İstanbul Parlamentosu'nun sözcüsü Celaleddin Arif Bey, Ali Rıza Paşa hükümetinin Harbiye Nazırı General Fevzi Paşa, Fuad Paşa, Halife'den hemen sonra en etkili dini kişi olan Mevlevi Tarikatı lideri Abdulhalim hazretleri, Cemil Bey ve daha pek çok kişi vardı.

“Halen müttefiklerin bize uygulamak istedikleri barış şartlarının saçma ve gerçekleşmesi imkânsız olduğunun farkına varmalarını bekliyoruz; ancak bu beklentiden vazgeçmek zorunda kalırsak, bunu dış yardım olmadan gönüllü olarak yapacağız.” Bu açıklama, bugün, benim Bolşevik Ruslarla milliyetçiler arasında bir yakınlaşma olma ihtimaliyle ilişkili bir sorum üzerine Mustafa Kemal tarafından verilen cevaptır.

“Muhafazakâr siyasi eğilimden diğer bazı Türk milliyetçileriyle yaptığım görüşmelerde, müttefiklerin Türk sorunlarının çözümünde vicdansız bir şekilde hareket ettiklerine tamamen inandıkları ve bu nedenle de milliyetçilerin, müttefik programlarının gelişimine karşı koymak için ellerinden gelen her yolu deneyecekleri izlenimine kapıldım.

“Bu milliyetçiler, tam bir inançla, bir millet olarak Türkiye'nin tam olarak imha edilmekle tehdit edildiklerini varsayıyorlar ve İstanbul'daki Sultan ve Halifelerinin İngilizlerin esiri olduğuna ve bağımsızlığını kaybettiğine inanıyorlar. Onun fermanlarının, İngilizlerin yaydıkları emirlerden başka bir şey olmadığını tahmin ediyorlar.

“Hepsi, mütareke imzalandığı sırada mevcut Türk topraklarının bütünlüğünü ve bu toprakların bağımsızlığının korunması ve kendileri tarafından yönetilmesi için Başkan Wilson'un 14 ilkesinin uygulanmasını talep ediyor.

“Türkiye'nin önemli kadınlarından biri olan Halide Edip Hanım, bugün bana şunları söyledi:

"Wilsonculuk mu yoksa Bolşeviklik mi daha iyi karar vermek zorundayız. Kendi savunmamız için Rusya'yı mağlup eden harekette birleşmeliyiz. Bolşeviklik bizim için çok az bir farklılık içeriyor ve bizim ihtiyaçlarımıza daha iyi uyarlanabilir. Rus Bolşeviklerin gönderilmesini beklemiyoruz fakat Rusya'da Müslümanların bizimle aynı zamanda savaşmaya hazır olmaları muhtemel. Ayrıca, Bolşevik altınına sahip olacağız ve Hindistan'daki ortak düşmana karşı savaşacak farklı hareketlerle anlaşma yapabiliriz.

“Müttefikler antlaşmayı yürürlüğe koymamalı ve İstanbul boşaltılmalı. İngilizlerin, İslam'ın kalbini boşaltmadıkları sürece Asya'da barış olmayacağını anlamasını bekliyoruz. İngilizlerin İstanbul'daki varlıklarından mustarip olmaksızın, Rusları İstanbul'da görmeyi tercih ederiz. Anadolu, denize ulaşmak için her zaman İzmir'i düşünür. Rusya ile İstanbul konusunda bir anlaşmaya varmamız çok mümkün. Ruslarla bizim ezeli düşmanlar olduğumuz aşikâr, ancak bugünkü durumda, biz sürgünde iki halkız ve ortak duygudaşlık bizi birleştiriyor. Lenin, bir Turan ailesini devam ettiriyor ve Türkleri iyi tanıyor. Rus halkı da bizi diğer herhangi bir halktan daha iyi anlıyor.”⁹⁰⁰

7 Mayıs tarihli ve "Milliyetçiler Dış Müdahaleyi Kabul Etmiyorlar" başlıklı diğer bir haberde, Türk Hükümetinin milliyetçilerden bilgi almaya çalıştığı, Sadrazam'ın

⁹⁰⁰ El Sol, 7 Mayo 1920, s. 1.

Ankara'ya bir temsilci göndererek Mustafa Kemal Paşa ile görüştüreceği ve muhtemelen gönderilecek kişinin Nureddin Paşa olacağı belirtilmiştir. Haberde, müttefiklerin, Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasında, İzmir'in ve Kilikya'nın Türklere iadesi gibi önemli bir indirim yapmaya hazır olduğunun söylendiği, bu teklifin hiçbir doğu vilayetinin Ermenistan'a verilmemesi, Edirne'nin Türkiye'ye iadesi ve Halife'ye herhangi bir dış müdahalenin olmaması konusunda ısrarcı olan milliyetçiler tarafından reddedilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir⁹⁰¹. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas kongrelerinde hazırlanmaya başlanan ve 17 Şubat 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından oybirliği ile kabul edilen⁹⁰² Misak-ı Millî'den ödün vermeyecekti.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da milliyetçi bir hükümet kurmuştu. Yeni hükümet, Türk delegelerin barış antlaşması projesini kabul etmesine karşı gelerek, barış konferansını enerjik bir şekilde protesto etmişlerdi. Yeni hükümete göre, Osmanlı delegeleri Türk halkını temsil etmemekteydi ve antlaşmanın bu delegeler tarafından kabul edilmesi durumunda antlaşma geçerli sayılmayacaktı⁹⁰³. Bu açıklamaların yapıldığı sıralarda, İstanbul'da polis, İstanbul'un her yerinde şubeleri olan gizli bir örgüt ortaya çıkarmıştı. Örgütün amacı, milliyetçi propaganda yapmaktı. Örgüt, propagandasını broşürler dağıtarak ve afişler asarak gerçekleştiriyordu. Aynı zamanda Anadolu'daki isyancılarla onların İstanbul'daki destekçileri arasında da ilişkiler kuruyordu. Örgütün aralarında asker, üniversite öğrencisi, memur, tüccar ve din adamları bulunan kırktan fazla üyesi tutuklanmıştı⁹⁰⁴. 16 Mayıs tarihli habere göre, bu örgütün ortaya çıkarılmasının ardından, İstanbul'daki Olağanüstü Savaş Konseyi, isyan halinde bulunan milliyetçi şefler, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuad Paşa, Karavasıf Bey, Ahmet Rüstem Bey ve Hasan Ahmed Bey ve Hasan Ahmed Bey'in eşi idam cezasına mahkûm etmişti⁹⁰⁵. Habere göre, milliyetçi hareket, İstanbul'daki Türk vatandaşlarını da kendisine bağlamaya çalışıyordu. Buna karşılık, milliyetçi liderler hakkında yüksek konsey tarafından idam cezası verilmişti. Tabi bu cezanın uygulanmasının ihtimali yoktu.

İstanbul ve Ankara arasındaki bu karşılıklı propaganda çalışmalarının akabinde, Mustafa Kemal Paşa, barış antlaşmasının Türkiye lehine dönmesinin ancak güç kullanılarak gerçekleştirilebileceğine kanaat getirmişti. Nitekim 4 Haziran tarihli ve "Mustafa Kemal

⁹⁰¹ El Sol, 7 Mayo 1920, s. 6.

⁹⁰² Cevdet Küçük, "Misâk-ı Millî", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2005, s. 173-175.

⁹⁰³ El Sol, 15 Mayo 1920, s. 7.

⁹⁰⁴ La Libertad, 15 Mayo 1920, s. 4.

⁹⁰⁵ La Libertad, 16 Mayo 1920, s. 4; El Siglo Futuro, 17 Mayo 1920, s. 3; La Accion, 17 Mayo 1920, s. 3.

Yunanlılar, İngilizler ve Fransızlara Karşı Saldırı Hazırlıyor" başlıklı haberde, Mustafa Kemal'in İzmir yakınlarındaki Yunanlılara, ardından Mezopotamya'ya geçerek İngilizlere ve oradan da Suriye'de Fransızlara karşı bir sefere başlayacağı belirtilmekteydi. Haberde, bu bilginin Mustafa Kemal tarafından imzalanmış ve Musul ve Diyarbakır'daki yetkililere gönderilmiş mektupları görmüş birinden alındığı ve Kemal'in iyi donanımlı 200 bin askerlik ordusuna güvendiği bildirilmiştir. Haber şöyle devam etmektedir:

"Mevcut koşulların devamını isteyen Mısırlı bazı kişiler Mustafa Kemal'e büyük miktarda para veriyor. Mısırlılar aynı zamanda İngiliz karşıtı propaganda giderleri için Mezopotamya'ya da para göndermekle suçlanıyor ve Faysal hükümetine yardım etmeyi reddediyorlar. Mustafa, Fransızlara karşı gizliden gizliye son bir mücadeleye hazırlanırken, bir taraftan da onlarla Kilikya'da, bölgenin Fransız askerlerinden tamamen arındırılmasına ilişkin müzakereler yürütüyor. Türkler, San Remo'da Fransızların kendilerini savunduğunu anladılar, ancak bununla birlikte, Türklerin tam egemenliği projesini gerçekleştirmek için onlarla çatışma halindeler."⁹⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa artık Milli Mücadele yapılanmasını tamamlamış ve güçlü bir ordu oluşturmuştu. Haberde belirtildiği üzere artık askerî mücadelenin zamanı gelmişti. Bununla birlikte, bu mücadeleyi destekleyecek büyük bir devletin varlığından da söz etmek gerekir. Sovyetler Birliği, Milli Mücadele sırasında Türk milliyetçilerini desteklediklerini açıkça beyan etmekteydi. Nitekim İspanyol basınında yer alan 6 Haziran tarihli bir haberde, Moskova Hükümeti tarafından yayımlandığı belirtilen bir bildiride, Sovyetler Birliği'nin Türk milliyetçilerine maddi ve manevi yardım sözü verdikleri ifade edilmiştir. Sovyetler, bu bildiride, İstanbul'daki haklarından vazgeçiyor ve Ermenistan'ı ortadan kaldırma sözü veriyordu. Ayrıca İran'ı dış müdahalelere karşı korumayı ve Hindistan'da devrimci propagandayı yoğunlaştırmayı taahhüt ediyordu⁹⁰⁷. 10 Haziran tarihli haberde ise Moskova'daki bir radyo programında Mustafa Kemal'in yönetimindeki milliyetçi Türk askerlerinin Karadeniz kıyısı boyunca ilerlediklerinin, diğer bir radyo programında ise Kemal Paşa'nın İstanbul'a 3 saat mesafede bulunan askerlerinin Yunanistan'a saldırmak niyetinde olduğunun bildirildiği ifade edilmiştir. İkinci programda, Kemal Paşa'nın o güne kadar Bolşevikler için yaptıklarının bir sonucu olarak,

⁹⁰⁶ El Sol, 4 Junio 1920, s. 6.

⁹⁰⁷ El Sol, 6 Junio 1920, s. 7.

Dış İlişkiler Komiseri Çiçerin'in Sovyet Hükümeti'nin Türk halkının iradesine saygı duyduğunu ve onlarla diplomatik ilişkiler kurma ve Türkiye'ye bir diplomatik temsilci gönderme kararı aldığını ifade ettiği aktarılmıştır⁹⁰⁸. Bu haberlere göre, Moskova Hükümeti, Türkiye ile ilgili bütün emellerinden vazgeçmiş ve Türkiye'yi müttefiklere karşı maddî ve manevî olarak destekleme kararı almıştı.

Milli Mücadele'ye verilen destek Bolşeviklerle sınırlı da değildi. Yukarıda belirtildiği üzere Mısır'dan milliyetçilere maddî yardım yapılmaktaydı. Ayrıca Hint Müslümanları da Anadolu'daki mücadeleye destek oluyorlardı. 3 Ağustos tarihli habere göre, Sosyalist Kongresi'ne katılmak üzere Cenevre'ye gelen Hindistan heyeti başkanı Mehmed Ali, bütün Hindistan'da Türkiye'nin parçalanmasını protesto etmek amacıyla büyük bir devrim hareketi olduğunu, Hintlilerin vergi ödemeyi reddettiklerini ve ordu ve polis hizmetlerinden ayrıldıklarını bildirmişti⁹⁰⁹. Bolşevikler ve dünya Müslümanlarının, Milli Mücadele'nin yanında saf tutmaları müttefikleri oldukça güç duruma sokacaktı.

3.2. Milli Mücadelede Cepheler

3.2.1. Güney Cephesi

3.2.1.1. Türk-Fransız Çatışması

Milli Mücadele'nin Güney cephesinde Türk milliyetçilerinin mücadele etmek durumunda kaldıkları en önemli rakip, hiç şüphesiz Fransa'ydı. Suriye, Güney Doğu Anadolu ve Kilikya bölgesinde himaye kuran Fransızlarla milliyetçiler arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır. Fransa, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından kısa süre içerisinde Suriye'yi himayesi altına almış ve daha sonra da Kilikya'ya doğru yayılmaya başlamıştı. Türk-Fransız çatışması henüz başlamadan, 1919 yılında yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle, Fransa'nın Türkiye'ye karşı bakış açısı ve politikalarında değişiklikler yaşandığı görülmekteydi. 12 Ekim 1919 tarihli habere göre, bir müddet önce bütün büyük güçler, Türkiye'nin tamamen parçalanmasını savunuyorlardı. Ancak artık Fransız resmi politikası, İngiltere'ninkinin aksine değişerek Türk İmparatorluğu'nun devamını savunuyordu ve Fransız hükümetinin resmi yayın organları da bu politikada

⁹⁰⁸ La Libertad, 10 Junio 1920, s. 5; La Correspondencia de España, 10 Junio 1920, s. 1. Aynı haber El Siglo Futuro, La Accion, El Sol ve El Globo gazetelerinde aktarılırken, Mustafa Kemal Paşa'nın ordusunun İstanbul'a olan mesafesi 190 kilometre olarak verilmiştir. Bkz: El Siglo Futuro, 10 Junio 1920, s. 3; La Accion, 10 Junio 1920, s. 6; El Sol, 11 Junio 1920, s. 7; El Globo, 12 Junio 1920, s. 3.

⁹⁰⁹ El Imparcial, 3 Agosto 1920, s. 1; La Libertad, 3 Agosto 1920, s. 4; El Imparcial, 3 Agosto 1920, s. 2.

hemfikirlerdi. *Le Temps*, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili bir yıldır büyük güçlerin çözüm aradıkları ancak henüz bir sonuca ulaşamadıkları vurgulandıktan sonra, İngiliz ve Amerikalılar tarafından Fransa'nın çıkarlarına artık önem verilmediği ifade edilmiştir⁹¹⁰. Fransızlar, henüz işgalin başladığı sıralarda, müttefiki İngiltere'nin politikalarından şüpheyne düşmüştü.

Anadolu'da Milli Mücadele'nin örgütlenmesini gerçekleştirdiği Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından İstanbul Hükümeti'nin istifa etmesi ve Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulması da Fransa'da huzursuzluğa yol açmıştı. Fransız basını, kabinede bulunan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Filistin Cephesini savunan kişi olduğunu vurguluyordu. *Le Journal* gazetesi yazarı M. Saint-Brice ise Cemal Paşa'nın Filistin'e değil Irak'a asker yollayan kişi olduğunu iddia ediyordu. Bununla birlikte bütün Fransız basınında Cemal Paşa'nın milliyetçi hareketin lideri olan Mustafa Kemal ile yakın arkadaş olduğu konusunda birleşmişti. Bu nedenle de yeni Harbiye Nazırı'nın Türkiye'nin bağımsızlığını korumaya çalışan milliyetçi harekete faydalı olacağından korkuluyordu. Önemli sayıda Fransız devlet adamı ve yazarlar, halen Türkiye'de veya en azından Anadolu'da Fransız mandası oluşturma fikrinden vazgeçmemişlerdi ve bu hükümet değişikliği planlarına uygun değildi. İngiliz hayranı Saint-Brice'a göre milliyetçi hareket, İngilizlerin sempatisini ve korumasını sağlayarak Paris Konferansı'nı lehlerine çevirmeye çalışıyordu. Bu durum, İngilizlerin bölgede Fransızların önüne geçmek için yeni bir manevrası olarak yorumlanmaktaydı⁹¹¹. Fransız Hükümeti, İstanbul'daki hükümet değişikliğini de kendisine karşı bir İngiliz oyunu olarak görmekteydi. Bu hükümet içerisinde yer alan Cemal Paşa'nın ise milliyetçilere yardım etmesinden ve özellikle Kilikya'daki Fransız himayesine ve birliklerine karşı milliyetçi saldırılardan çekinmekteydi.

Nitekim 1920 yılının Mart ayından itibaren İspanyol basınında Türklerle Fransızlar arasındaki askerî çatışmalara yer verilmiştir. Bu çatışmalar, Kilikya'daki Fransız birlikleri ile milliyetçiler arasında patlak vermişti. 9 Mart tarihli habere göre, Maraş bölgesine Ocak sonu ile Şubat ortası arasında düzenlenen operasyonlar sırasında, Kilikya'daki Fransız askerlerinin kayıpları 158 ölü, 279 yaralı ve 181 kayıp olmuştu⁹¹². Bu kayıpların ardından Fransız Hükümeti, Kilikya'da Ermenilere karşı yeni bir saldırıyı

⁹¹⁰ El Dia, 12 Octubre 1919, s. 3.

⁹¹¹ El Dia, 15 Octubre 1919, s. 2.

⁹¹² El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9.

engellemek amacıyla bölgeye General Gouraud kumandasında yeni birlikler göndermek üzere gerekli düzenlemeleri yapmıştı. Ayrıca bölgeye bir Fransız filosu da gönderilmişti⁹¹³. Taraflar arasındaki çatışmalar İspanyol basınına göre Maraş'ta başlamıştı. Maraş Fransız işgaline direndikçe, Fransızlar bölgeye yeni askeri birlikler gönderiyorlardı. Ancak sonuçta Maraş'taki direniş başarıya ulaşmış ve 12 Şubat 1920'de Fransız birlikleri şehri terk etmek zorunda kalmışlardı⁹¹⁴.

Maraş'ta yaşananlarla ilgili 11 Mart tarihli diğer bir haberde, General Normand ve Albay Bremond'un kumandasındaki Fransız askerleri önceki ay Anadolu içlerine doğru ilerledikleri ve uzun bir bombardımanın ardından Maraş'ı aldıkları belirtilmiştir. Ancak ardından Mustafa Kemal, karşı saldırıyla şehri geri almış, Fransızlar şehri 8 gün boyunca bombardımana tutmuş ve şehrin her yerinde yangınlar yükselmişti. Haber şöyle devam etmektedir:

*"Mustafa Kemal ve zalimlerinin yeni bir atağı şehrin yeniden Türklerin eline geçmesiyle sonuçlanmıştır. Bu başarı, Mustafa Kemal'in popülerliğini arttırmıştır. Müttefikler, hükümetten bu asinin cezalandırılmasını istemiştir. Hükümet de bunu başaramayınca istifa etmek zorunda kalmıştır. Kabineye hükmeden milliyetçiler, Alman hayranı ve Abdülhamid'in emrinde Ermenilere zulmeden İzzet Paşa'nın Bakanlığı ile bir başarı daha kazanmışlardır. İngiltere bu olaylar karşısında daha fazla beklemek istememiştir. İngiliz donanması, İstanbul'a müdahalede bulunmak üzere Boğaza gelmiştir. Bu kriz nedeniyle İzzet Paşa da istifa etmek zorunda kalmış ve yeni hükümeti kurma görevi Salih Paşa'ya verilmiştir."*⁹¹⁵

Maraş'ta Fransızların işgalinin korkunç sonuçlarıyla ilgili Paris gazetelerinde yayınlanan bir rapora göre, General Normand tarafından gönderilen metropolitenler, Senegalliler, Cezayirli ve Faslılardan oluşan bir Fransız tümeni ile bu tümene refakat eden gönüllü bir Ermeni lejyonu, Albay Bremond'un emriyle Maraş'a varmış, sekiz günlük bir bombardıman sonucunda şehri almıştı. Daha sonra Türkler karşı atağa geçerek Fransızları püskürtmüş ve 700 Fransız askeri ölmüş, yaralanmış veya kaybolmuştu. Fransız

⁹¹³ La Correspondencia de España, 10 Marzo 1920, s. 2.

⁹¹⁴ *Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 107. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), Yaz 2018, s. 227.

⁹¹⁵ El Imparcial, 11 Marzo 1920, s. 1.

basımında, aslında kaybın çok daha büyük olduğu vurgulanmaktaydı. İşgalin amacı Ermeni katliamlarına bir son vermektir. Ancak bu amaca varmaktan çok uzak kalmış ve sadece Türkleri daha da kızdırmıştı⁹¹⁶. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Fransızların Türklere karşı politikaları daha da sertleşmeye başlamıştır.

Raul Peret'in, Fransa Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Türkiye ile ilgili sözleri İspanyol kamuoyuna da aktarılmıştır: *"Türkiye ile ilgili politikamız gerçekçi olmalı. Türkler savaş sırasında bize karşı da savaştılar ve kaybettiler. Hristiyanlar daha fazla Sultan'ın egemenliğinde bırakılamaz. Sultan'ı Ermenistan'a götürmek lazım. İzmir Yunanlıdır ve Yunanistan'da kalmalıdır. Diğer taraftan bayrağımız, dikildiği her yerde kalmalıdır. Kilikya'da kalmalı, bu ülkenin zenginliklerini keşfetmeli ve yüzyıllardır devam eden barbar rejimini ortadan kaldırmalıyız."*⁹¹⁷ Görüldüğü üzere, Peret, hem Yunan ve Ermenilerin Türkiye'nin parçalanmasında aktif bir rol oynamasını hem de Fransızların işgal ettikleri topraklara iyice yerleşmesini önermekteydi.

Bu sıralarda, Türk- Fransız çatışması, Adana ve Antep bölgelerinde de devam ediyordu. 9 Nisan tarihli habere göre, milliyetçilerin baskısı altındaki Adana vilayetinde bulunan Fransız askeri kuvvetine yeni birlikler katılıyordu ve Türkler, yoğun bir bombardımanın ardından Harran'ı almışlardı⁹¹⁸. Antep yakınlarında ise Fransızlar, Türkler ve Kürtleri ciddi bir yenilgiye uğratmışlardı⁹¹⁹. 27 Nisan tarihli haberde, 3000 kişilik Fransız yardım birliğinin, yorucu bir yolculuk ve birkaç çatışmanın ardından 18 Nisan'da Antep'e ulaştığı, şehrin Türkler ve Kürtler tarafından kuşatma altında olduğu, Ermenilerin şehri savunmaya devam ettikleri ve bütün yabancı vatandaşların sağlıklı ve hayatta oldukları bildirilmiştir⁹²⁰. Urfa'da ise şehrin boşaltılması sırasında Fransızlar, az bir kayıp vermişlerdi. Buna karşılık Türklerin aralarında ölü ve yaralıların bulunduğu 500 kayıp bulunuyordu⁹²¹. Fransız askerleri, çatışmaların devam ettiği Pozantı bölgesinde 24 Nisan'da izole edilmişlerdi. Demiryolu hattı kesilmiş ve yüzlerce Yunan ve Ermeni yolcunun kafaları kesilmişti. Büyük bir hoşnutsuzluğun yer aldığı Adana'da binlerce mülteci toplanmış ve bu isyana son verilebilmesi için büyük bir işgalin şart olduğu bildirilmişti⁹²². Mayıs ayına gelindiğinde, Kilikya'daki durum Fransızlar açısından iyiye

⁹¹⁶ El Sol, 12 Marzo 1920, s. 1.

⁹¹⁷ El Sol, 28 Marzo 1920, s. 8.

⁹¹⁸ El Sol, 9 Abril 1920, s. 7; La Epoca, 9 Abril 1920, s. 1.

⁹¹⁹ La Libertad, 11 Abril 1920, s. 5.

⁹²⁰ El Sol, 27 Abril 1920, s. 8.

⁹²¹ La Accion, 29 Abril 1920, s. 3.

⁹²² Vida Maritima, 30 Abril 1920, s. 5.

gidiyordu. Milliyetçiler kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Milliyetçilerle savaşmak üzere önemli miktarda asker bölgeye sevk edilmişti ve daha fazlasının sevki beklenmekteydi. Fransız kuvvetleri, Suriye'deki başlıca şehirlerde de düzeni sağlamaya başlamışlardı⁹²³. Güney Anadolu'da cereyan eden bu çatışmalar sırasında, iki taraf da büyük kayıplar veriyorlardı. Bu nedenle iki taraf arasındaki girişimler sonucunda bir ateşkes antlaşması imzalanacaktı.

Fransız ordularının Türkler karşısında art arda aldıkları mağlubiyetler ve verdikleri kayıpların ardından Fransız Hükümeti, terhis olmak isteyen askerlerin baskısıyla Suriye'deki Fransız çıkarları arasında kalmışlar ve neticede de Başbakan Millerand, milliyetçi Türklerle bir anlaşmaya varılmasını istemek zorunda kalmıştır⁹²⁴. Bunun üzerine, Mustafa Kemal ile General Gouraud 30 Mayıs 1920 tarihinde bir ateşkes imzalamışlardı. Ateşkesin ardından Fransız kuvvetlerinin Kilikya'yı tamamen boşaltmaları gerekiyordu. Bu ateşkesi, savaşı sona erdirecek bir antlaşmanın takip etmesi bekleniyordu⁹²⁵. 14 Haziran tarihli habere göre, Fransız askerleri, Adana'yı boşaltmışlardı ve çok yakında İzmir'den de çekileceklerdi. Haberde, Fransız yetkililerle Mustafa Kemal arasında imzalanan ateşkesin İskenderun hattına kadar Anadolu'nun boşaltılmasını içerdiği, Antep'te Fransızların kontrolünün devam edeceği ve Mustafa Kemal'in yeni birlikler oluşturarak 100 bin kişilik bir orduya sahip olduğu ifade edilmiştir⁹²⁶. Ancak ateşkesin imzalanmasının hemen ardından, Kilikya'da Pozantı'da bir Fransız taburu, kıyıya doğru ilerleyen Türkler tarafından Adana'ya 20 kilometre civarında bir mesafede ele geçirilmiş ve bu taburun cephanesi bitince Türklere teslim olmuştur⁹²⁷. 18 Haziran tarihli haberde, teslim olan Fransız taburuyla ilgili ayrıntılar aktarılmıştır. Buna göre, bu tabur, bir kumandan, 9 rütbeli ve yaklaşık 550 askerden oluşuyordu. Birliklerin akıbetiyle ilgili herhangi bir bilgi alınamamıştı⁹²⁸. Konuyla ilgili 19 Haziran tarihli haberde de olayın ayrıntılarına yer verilmiştir. Buna göre, olay ateşkesin imzalanmasının ertesi günü (1 Haziran 1920) meydana gelmişti. Ancak iletişim yetersizliği nedeniyle düzensiz Türk birlikleri, düşmanlıkların sona erdiğinden habersizdi ve Fransız birliğini kuşatmıştı. Fransız birliğinin kumandanı ateşkesten haberdardı ve daha sonra yanlışlıkla tutsak edilen

⁹²³ El Siglo Futuro, 8 Mayo 1920, s. 3; El Sol, 9 Mayo 1920, s. 9.

⁹²⁴ Fromkin, *Barişa Son Veren Bariş*, s. 356.

⁹²⁵ La Correspondencia de España, 9 Junio 1920, s. 1.

⁹²⁶ La Correspondencia Militar, 14 Junio 1920, s. 3.

⁹²⁷ El Sol, 17 Junio 1920, s. 7; El Siglo Futuro, 17 Junio 1920, s. 2; La Epoca, 17 Junio 1920, s. 3.

⁹²⁸ El Sol, 18 Junio 1920, s. 7.

askerlerinin özgür bırakılmasını talep etmişti⁹²⁹. Ateşkes sürecinde taraflar arasında bu olayın dışında herhangi bir çatışma yaşandığına dair habere rastlanmamıştır.

Bununla birlikte, ateşkes sürecinde Kilikya'dan alınan ancak henüz onaylatılamayan haberlere göre, Fransızlar bölgeye 3000 asker göndermişti ve bu askerler, Türk milliyetçilerine karşı savaşmak üzere 15000 kişilik bir Ermeni ordusunu eğitiyordu. Haberde, Kemal Paşa'nın harekât merkezi olan Eskişehir'e üç koldan saldırılması durumunda milliyetçi askerler birbirinden ayrılabilir ve direniş imkansız hale gelebilirdi⁹³⁰. Ancak saldırıya geçen taraf Fransızlar değil Türkler olacaktı.

30 Haziran tarihli habere göre, Türkler, Adana, Tarsus ve Mersin'de genel bir saldırı başlatmıştı. Bu saldırı, limandaki Fransız kruvazörlerinin yakın mesafedeki hatlara ve Türk köylerine bombardımanı sonrasında geri püskürtülmüştü. Sürekli tek tük ataklar nedeniyle, Adana ve Tarsus'un etrafı çitle çevrilmişti. Milliyetçilerin Mersin yakınlarındaki hendekleri, savaş gemilerinin menzilindeydi ve etkili bir şekilde bombardıman ediliyordu. Güçlü bir İngiliz filosu da Mudanya'da demir atmış ve önemli sayıda denizciden oluşan bir birlik karaya çıkmıştı. Bu birlik sayısız Türk milliyetçi lideri tutuklamıştı⁹³¹. Fransızlar, Suriye'ye asker çıkarmaya da devam ediyorlardı. Sadece Temmuz ayının ikinci haftasında birkaç Senegalli birlik Suriye'ye varmıştı ve Fransızların Şam'a doğru bir harekâta başlaması bekleniyordu⁹³². Ancak bu yeni birliklerin hedefinde Türk milliyetçilerin olmadığı sonraki haberlerden anlaşılmaktadır.

19 Temmuz tarihli haberde, Fransız hükümetinin Emir Faysal'a bir ültimatom gönderdiği ve 24 saat içerisinde Fransa'nın Suriye'deki himayesini tanımasını talep ettiği, verilen sürenin sona ermesinin ardından Fransız askerlerinin düşmanca faaliyete başlayarak Halep ve Şam'a ilerledikleri ve Arap halkların o güne kadar herhangi bir direniş göstermediği belirtilmiştir. Haberde ayrıca, Fransız hükümetinin, bir Fransız şirket tarafından inşa edilen Suriye'deki demiryollarının artık Fransızların denetiminde olduğunu yetkililere bildirdiği de ifade edilmiştir⁹³³. 26 Temmuz tarihli haberde ise Fransız General Gouraud'un Şam'ı işgal etmek üzere olduğu ve Şam yerel yönetiminin Fransız karargâhına temsilci göndererek direnmeyeceklerini bildirdikleri ifade

⁹²⁹ El Globo, 19 Junio 1920, s. 3.

⁹³⁰ El Sol, 29 Junio 1920, s. 9.

⁹³¹ La Epoca, 30 Junio 1920, s. 2; El Globo, 1 Julio 1920, s. 2.

⁹³² La Epoca, 17 Julio 1920, s. 1.

⁹³³ La Epoca, 19 Julio 1920, s. 1.

edilmiştir⁹³⁴. Fransız ordusu, 26 Temmuz'da Şam'a girmiştir⁹³⁵. Emir Faysal, Şam'ı boşaltıp Kahire'ye gitmeden önce Hayfa'da Lord Allenby ve Fransız General Gouraud ile bir görüşme gerçekleştirmiştir⁹³⁶. 1920 yılının Temmuz ayında yaşanan bu gelişmeler sonucunda Fransızlar, Suriye'de mutlak egemenliklerini sağlamışlardı.

Fransa'nın Suriye'ye yerleşmesinin ardından, Mustafa Kemal Paşa'nın askerleri, Mersin-Adana arasında gerçekleştirdikleri önemli bir harekât sonucunda, Fransız birliklerini güneye doğru çekilmek zorunda bırakmışlardı⁹³⁷. Fransız General Gouraud, Ekim ayı sonlarında Tarsus bölgesinde Türk milliyetçilerine karşı yeni bir saldırı başlatmış ve şehrin yakınlarındaki Seyhan Nehri'nin büyük kıvrımını milliyetçilerden temizlemiştir. Habere göre, Fransız kuvvetleri, mülteci milliyetçilere saldırmış, milliyetçiler belirli şartlar altında teslim olmayı teklif etmiş ancak General Gouraud'un bu teklifi kabul etmemiştir⁹³⁸. Güney cephesindeki Türk-Fransız çatışmaları sırasında bazen Türk milliyetçi birlikleri bazen de Fransız birlikleri rakibine karşı üstünlük kurmuşlardı. Son çatışmalarda ise Tarsus bölgesinde Fransız birlikleri üstünlüğü ellerine geçirmişlerdi.

Bununla birlikte, Fransız sömürgeciliğinin ilk fedakârlığı, Ankara'daki Osmanlı milliyetçileri ile müzakereler yapılarak Kilikya bölgesinin boşaltılması ve buranın işgalinden vazgeçilmesi olmuştur. Fransızlar, zorunlu kalmadan önce böyle bir önlem alınmasını gerekli görmüşlerdi. Artık Türk milliyetçileri ile İngilizler uğraşmak zorunda kalacak ve Mezopotamya'yı onlardan temizlemeye çalışacaktı. Bu sıralarda önemli bir gelişme de Türkiye'nin, Avrupa ve Filistin'de toprak kaybettiği süreçte, Kafkasya ve İran'da zaferler elde etmesi ve topraklarını geri almasıydı. Rus Bolşeviklerle birleşen Türk milliyetçileri, öncelikle İngiltere ardından da Fransa için büyük bir tehditti. Nitekim Türkiye'deki durum, Müslüman dünyada da genel bir ayaklanmaya yol açabilirdi⁹³⁹. Fransız Hükümeti, Kemal Paşa ile birlikte, Ermenilerin öldürülmesinin önüne geçilmesi garantisıyla, Kilikya'yı boşaltma yollarını çalışıyordu. Kilikya'nın boşaltılması, Fransa'nın Suriye'deki işgalini daha kolay ve masrafsız hale getirecekti ve Hazine Komisyonu da bu kararı onaylamıştı⁹⁴⁰. Fransa ile Ankara Hükümeti arasında

⁹³⁴ La Voz, 26 Julio 1920, s. 5.

⁹³⁵ La Correspondencia de España, 27 Julio 1920, s. 2.

⁹³⁶ El Heraldo De Madrid, 4 Agosto 1920, s. 3.

⁹³⁷ El Pais, 8 Agosto 1920, s. 3; El Globo, 10 Agosto 1920, s. 1.

⁹³⁸ El Globo, 29 Octubre 1920, s. 3.

⁹³⁹ La Correspondencia Militar, 3 Diciembre 1920, s. 1.

⁹⁴⁰ La Accion, 21 Diciembre 1920, s. 2; La Voz, 21 Diciembre 1920, s. 1.

görüşmelerine başlanan bu düzenlemeler, iki taraf arasındaki çatışmaları ortadan kaldıracak olan Ankara Antlaşması ile sonuçlanacaktı.

3.2.1.2. Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)

Maraş, Adana, Urfa ve Antep'teki yıldırıcı ve yıpratıcı Türk akınlarına karşı koyamayacaklarını anlayan Fransız birlikleri, 10 Şubat'ta Maraş'ı, 11 Nisan'da Urfa'yı ve 8 Şubat'ta Antep'i terk etmek zorunda kalmıştır⁹⁴¹. Adana bölgesinde ise 1921 yılı çatışmalar halen sürüyordu. Bununla birlikte Fransızlar, bölgede tutunamayacaklarını anlamışlar ve Suriye dışında işgal ettikleri topraklardan çekilme kararı almışlardı. Bu kararı uygulamaya koyabilmek ve çatışmalara bir son verebilmek için de eski bakan Henry Franklin Bouillon'u görevlendirmişlerdi⁹⁴². O'nun girişimleri sonucunda, kendisi ile TBMM Dâhiliye Vekili Yusuf Kemal Bey arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır⁹⁴³. Ankara Antlaşması'nın antlaşmanın imza süreci İspanyol basınından da takip edilebilmektedir.

Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve çatışmalara son verilmesine ilişkin çalışmalar sürerken, Mustafa Kemal Paşa'nın *Izvestia* adlı Rus gazetesinin Ankara temsilcisine verdiği bir röportaj 14 Eylül tarihinde İspanyol basınında da yer almıştır: *"Türkiye, Fransa ile siyasi ilişkilerin yeniden tesis edilmesini hararetle arzu ediyor, çünkü bağımsızlığını ve özgürlüğünü bu şekilde sağlayabileceğini düşünüyor ve buna inanıyor. Aynı sebepten ötürü, İtalya ve İngiltere ile de normal ilişkiler başlatmaya hazırız. Fransa ile iyi ilişkilerimiz, Fransız Hükümeti'nin Anadolu'da bizim haklarımızı tanımasıyla süratle temellendi."*⁹⁴⁴ Mustafa Kemal Paşa, iki ülke arasındaki çatışmaların son bulmasını arzu ettiğini ve imzalanacak bir antlaşmadan sonra diğer İtilaf devletleri ile de barış ilişkilerinin tesisine çalışılacağını ifade etmekteydi.

20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Hükümeti ile Fransa arasında imzalanacak olan Ankara Antlaşması'nın öncesinde, taraflar arasında uzlaşılan ilk konu esirler konusunda

⁹⁴¹ Erdal İlter, "Milli Mücadele'de "Doğu Lejyonu" (Legion D'orient)'nın Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, II/3, Mayıs 1989, s. 430-431.

⁹⁴² *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*, s. 275.

⁹⁴³ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922, Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 199; Muhittin Eliaçık, "Âmâl-i Milliye Gazetesi'nde Maraş ve Millî Mücadele'ye Dair Ayrıntılar", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 2015, s. 150.

⁹⁴⁴ *El Imparcial*, 14 Septiembre 1922, s. 2; *El Siglo Futuro*, 14 Septiembre 1922, s. 3; *El Sol*, 14 Septiembre 1922, s. 1; *La Correspondencia de España*, 14 Septiembre 1922, s. 1; *La Epoca*, 14 Septiembre 1922, s. 1; *La Libertad*, 14 Septiembre 1922, s. 5; *La Voz*, 14 Septiembre 1922, s. 5; *El Globo*, 15 Septiembre 1922, s. 1.

gerçekleşmiştir. 8 Ekim tarihli haberde, *Tevhid-i Efkar* adlı Türk gazetesinde, esirlerin takası ve serbest bırakılmasına ilişkin Türk- Fransız Antlaşması hakkındaki değerlendirmeye yer verilmiştir. Buna göre, bu antlaşma, Fransa ile Türkiye arasındaki bütün sorunları ortadan kaldırıyordu. Bu antlaşmanın Fransa ile mutlak dostluğun temellerini oluşturması bekleniyordu. Bağımsızlığını korumak için mücadele eden Türkiye, bu belalı günlerde Fransızların bu tavrını her zaman memnuniyetle anacaktı. Ayrıca diğer müttefik devletlerinin de Fransız örneğini takip ederek Doğu'da barışın tesisini sağlamaları beklenmekteydi⁹⁴⁵. Bu ilk antlaşmanın ardından da taraflar arasında barışı tesis eden Ankara Antlaşması imzalanmıştır.

21 Ekim tarihli haberde, Ankara'dan alınan bilgilere göre, Fransa ile Türkiye arasında ilişkilerin normalleştirilmesi konusundaki müzakerelerin mutlu sona ulaştığı ve İstanbul'daki bazı yabancı çevrelerin de, Ankara'da bir antlaşma imzalandığını onayladığı bildirilmiştir⁹⁴⁶. Ankara Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Ankara Hükümeti, önce müttefiklerle ardından da Yunanistan ile ayrı ayrı barış görüşmelerine başlama kararı almıştır⁹⁴⁷. Türkiye ile Fransa arasındaki barışı yeniden tesis eden ve Suriye ve Kilikya sınır hattını belirleyen Türk-Fransız antlaşması, 31 Ekim'de Fransız Senato ve Temsilciler Meclisi'nde onaylanmıştır⁹⁴⁸. Böylece Güney cephesinde yaşanan Türk-Fransız çatışması sona erdirilmiştir.

İmzalanan Türk-Fransız antlaşması, 31 Ekim'de Fransız Senatosunda ve Temsilciler Meclisinde görüşülmüştür. Konuyla ilgili haberde, antlaşmanın müttefiklerle Türkiye arasındaki mevcut sorunlarla ilişkili olmadığı, sadece Fransa ile Türkiye arasında barışın yeniden tesisi için Suriye ve Kilikya'da sınır hatlarının belirlendiği ifade edilmiştir. İmzalanan sınır antlaşması, oldukça yapay bir sınır çiziyordu. Suriye ve Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkileri sürdürebilmeleri için coğrafi ve etnik unsurlar göz önüne alınarak çizilse daha doğru olacaktı. Aynı antlaşma ile Bağdat-Pozantı demiryolu hattının inşası için Fransızların bir demiryolu şirketi kurması ve Türk ve Suriye askeri nakliyatlarının serbest dolaşımına özel tarifeler uygulanmasının yasaklanmasına karar verilmişti. Türkiye, İskenderun bölgesinde özel bir yönetim oluşturarak Türkçenin resmi dil olması koşuluyla azınlıkların korunmasını sağlamayı garanti etmişti. Türkiye bu azınlıklara,

⁹⁴⁵ La Correspondencia de España, 8 Octubre 1921, s. 3; La Libertad, 8 Octubre 1921, s. 4.

⁹⁴⁶ La Accion, 21 Octubre 1921, s. 6; La Correspondencia de España, 22 Octubre 1921, s. 3.

⁹⁴⁷ La Accion, 28 Octubre 1921, s. 3.

⁹⁴⁸ La Accion, 31 Octubre 1921, s. 6.

savaş sırasında yasaklanan dil kullanımı, ibadet özgürlüğü ve eğitim gibi bazı haklarını bu anlaşma ile tekrar vermeyi kabul etmişti. Fransız askerleri iki tarafın da antlaşmayı onaylamasının ardından bölgeyi iki ay içerisinde terk edecekti. Bu antlaşma, Suriye'deki askeri durumun ani bir yan etkisiydi. Fransa asker sayısını azaltabilecek ve gerçek anlamda bir manda yönetimi kurabilecekti⁹⁴⁹. Antlaşmanın genel barışı veya müttefiklerle ilişkileri etkilemeyeceği ve tek amacının Türkiye-Suriye sınırını tespit etmek ve bölgedeki çatışmalara son vermek olduğu ifade ediliyordu.

27 Kasım tarihli haberde, İngilizlerin Fransız askerlerinin bölgeden çekilmesini fırsat bilerek, Fransızların yerine bölgedeki Hristiyanları korumak amacıyla Kilikya ya da İskenderun'a çok uzak olmayan Mersin'e asker çıkarmaya hazırlandıkları ve Türklerin bundan büyük rahatsızlık duyarak Fransız askerlerinin bölgeyi boşaltmasının yavaşlatılması ve Mersin'de Fransız askerlerinin kalması konusunda görüşmeler yapıldığı bildirilmiştir. Fransız basını, İngiltere'nin böyle bir harekette bulunması durumunda Fransız-İngiliz dostluğunun derin bir yara alacağını vurgulamaktaydı. Bu sırada, İngiliz resmi çevreleri, Kıbrıs'ta İngiliz ordusunun konuşlandırılması ve Mersin'e çıkarma yapılacağı haberlerini yalanlamaktaydı⁹⁵⁰. Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin ardından güney cephesinde Fransa'dan boşalan yerleri İngiltere'nin dolduracağına ilişkin söylentiler çıkmış olsa da bu söylentiler yalanlanmıştır.

Ankara Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Fransız Hükümeti, müttefiklerine antlaşma ile ilgili bir bilgilendirme notası göndermiştir. 28 Kasım tarihli haberde, Fransız notasına İngilizlerin cevabının Fransa büyükelçisine verildiği, cevabın oldukça dostane kaleme alındığı ve İngiliz hükümetinin Fransız notasını, Ankara Hükümeti'ni tanımadıklarının ve Mezopotamya'ya karşı tüm faaliyetlere karşı çıkacaklarının bir garantisi olarak gördükleri ifade edilmiştir. Cevapta, İngiltere'nin de aynı şekilde, Fransa'nın müttefiklerle bilgilendirme ve işbirliği çerçevesinde bir politika izleme hakkını onayladığı ve bu politikayı İngiliz hükümetinin de temel alacağı bildirilmiştir. Ayrıca, İngiltere, Türk-Yunan savaşına müdahale konusunda İngiliz hükümetinin Paris'te müzakereler yapılmasını ve politikanın bu görüşmelere göre şekillendirilmesini

⁹⁴⁹ La Correspondencia de España, 1 Noviembre 1921, s. 3.

⁹⁵⁰ El Sol, 27 Noviembre 1921, s. 5; La Correspondencia Militar, 28 Noviembre 1921, s. 1.

istemiştir⁹⁵¹. Görüldüğü üzere, Fransa, Ankara Hükümeti ile bir antlaşma imzalamış olsa da müttefiklere gönderdiği notada bu hükümeti tanımadığını bildirmektedir.

31 Aralık tarihli habere göre, Briand, Fransa Senatosu'nda Ankara Antlaşması'ndaki tavrını savunmuştur. Briand, bu sorunun Yukarı Silezya sorunu ile aynı olduğunu, Rusya'yla ticaretin yeniden tesis edildiğini ve İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkilerin ciddi tehdit altında olduğunu ancak şans eseri sorunun milliyetçilerin tutumu sayesinde çözüldüğünü söylemiştir. Briand, Senato'ya dostane çözümün faydalarını aktarmıştır:

“Böyle yapmasaydık ne olurdu? Halen İngiltere ile beklemesi uygun olmayan şeyler beklemede kalırdı. Sevr Antlaşmasını uygulamak için Türkiye’de 90.000 kişilik ordu bulundurmak zorunda kalırdık. Yunanlılar karşısında muzaffer olan Türkler yönünü Fransız ordusuna çevirse Fransız askerlerinin şansı ne olurdu? Aksine, bu antlaşma ile İngiltere ile büyük bir kriz çıkması engellendi, Fransız ordusu korundu ve her şeyden öte Fransa Suriye’de fetihçi değil uygarlaştırıcı olarak manda yönetimini uygulayacak.”⁹⁵²

3.2.1.3. Türk-İngiliz Çatışması

Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı milliyetçi kuvvetlerin Güney cephesinde mücadele etmek zorunda kaldıkları diğer bir millet de İngilizlerdi. Bu cephedeki Türk-İngiliz çatışmalarına dair İspanyol basınına yansıyan ilk haber, 17 Ocak 1920 tarihliidir. Haberde, Mezopotamya'da İngiliz bölgesindeki kabileler arasında bazı askeri sorunlar yaşandığı ve bunun nedeninin Almanya ve Türkiye'nin İngiltere'ye karşı yeniden savaş ilan ettikleri söylentisi olduğu bildirilmiştir. Haberde, bazı isyankâr çetelerin dağıldıkları ve bu olayların Bolşeviklerin işi olduğu da belirtilmiştir⁹⁵³. Habere göre, Türkler, Alman ve Bolşeviklerle birlikte, İngiltere'nin himayesinde olan bölgelerde karışıklıklar çıkarmaya çalışıyorlardı.

Kilikya'da 15.000 Ermeni'nin öldürüldüğünün iddia edildiği yönündeki 9 Mart tarihli haberde, İngiltere'nin bu katliam sonrasında, İstanbul'u işgal etmek için göndereceği kuvvetleri Anadolu, Filistin ve Mısır'dan çekeceği ve bu birliklerin Avrupa Türkiye'sinde bulunan yaklaşık 50.000 kişilik üç Fransız tugayı ile birleşeceği belirtilmiştir. Ayrıca

⁹⁵¹ La Correspondencia de España, 28 Noviembre 1921, s. 3.

⁹⁵² El Heraldo de Madrid, 31 Diciembre 1921, s. 3; La Correspondencia Militar, 31 Diciembre 1921, s. 4.

⁹⁵³ El Siglo Futuro, 17 Enero 1920, s. 1.

İstanbul'daki müttefik komiserlerine Osmanlı Hükümeti'nin takınacağı tavır sorulacaktı. Lloyd George, Osmanlı Hükümeti'ne sunduğu ağır şartların kabul edilmemesi durumunda Anadolu'nun pek çok yeriyle birlikte İstanbul'un da işgal edileceği belirtilmişti⁹⁵⁴. Habere göre, İstanbul'un işgali sırasında kullanılacak olan İngiliz birlikleri, Güney cephesindeki ordulardan sağlanacaktı.

19 Mayıs tarihli ve "Türkiye ve Barış Antlaşması" başlıklı haberde, barış antlaşması koşullarının yayınlanmasının, Mustafa Kemal'in emrinde görev yapan askeri birliklerin motivasyonunu arttırdığı, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın neye mal olursa olsun barışın sağlanacağını deklare ettiği, Kilikya, Mezopotamya ve Suriye'de huzursuzlukların baş gösterdiği bildirilmiştir. Haberde, Yüksek Konsey'in Fransa, İngiltere ve İtalya'nın bu zorlukların üstesinden gelmesi için Yunanistan'a yardım etmesi gerekip gerekmediğine karar vereceği ve Türkiye ile antlaşmanın yürürlüğe konulabilmesi için iki yıl gerektiğine inanıldığı da aktarılmıştır⁹⁵⁵. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ise Bağdat'ın kuzeyinde ve güneyinde ciddi ayaklanmalar meydana gelmişti. Bombay'da beş İngiliz memuru, isyancılarla üç gün çatıştıktan sonra, cephanelerinin bitmesinin ardından isyancılar tarafından öldürülmüştü. Bağdat'ta Bellen kabileleri ayaklanarak Bağdat demiryollarının büyük bir bölümünü tahrip etmişler ve diğer kabileler ise Musul'a doğru ilerlemişti. Bağdat'taki huzursuzluk büyüktü ve tüccarın büyük bölümü kepenk kapatmıştı⁹⁵⁶. Sevr antlaşmasının oldukça ağır maddeleri, bütün İslam dünyasında olduğu gibi Mezopotamya'da İngiliz himayesinde bulunan Müslüman bölgelerde de çalkantılar meydana getirmişti.

Bölgede İngiliz karşıtı bir hava oluşması, Kemalist birliklerin de işine geliyordu. Nitekim Eylül ayı sonlarında hem Kürt ayrılıkçı hareketini bastırmak hem de Emir Faysal'a karşı kabilelerin isyanını desteklemek için Mezopotamya'ya büyük miktarda kuvvet sevk edilmişti⁹⁵⁷. Müslüman Türkiye, henüz bölgede hâkim güç olmaktan vazgeçmemişti. Milliyetçiler isyan ederek, yabancı işgaline karşı (Mezopotamya'da İngilizlerle, Suriye'de Fransızlarla ve Küçük Asya'da Yunanlılarla) kutsal savaşa (cihat) başlamışlardı⁹⁵⁸. 12 Ekim tarihli habere göre, 3000 civarında isyancı Arap, İngiliz birliklerinin El-Hille'nin 5

⁹⁵⁴ La Epoca, 9 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; La Accion, 9 Marzo 1920, s. 3; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4.

⁹⁵⁵ La Correspondencia Militar, 19 Mayo 1920, s. 3.

⁹⁵⁶ La Voz, 21 Agosto 1920, s. 5.

⁹⁵⁷ La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1921, s. 3

⁹⁵⁸ La Correspondencia de España, 11 Octubre 1920, s. 2.

kilometre güneyinden geçişi sırasında, İngilizlere saldırmış ancak mağlup olmuşlardı⁹⁵⁹. Buna karşılık İngilizler, Mersin'e (Adana, Türkiye'nin Asya kesimi) çıkmak üzere Kıbrıs'ta önemli miktarda kuvvet toplamışlardı⁹⁶⁰. Ancak Fransız Hükümeti'nin ve kamuoyunun tepkileri üzerine İngilizler bu politikadan vazgeçmek zorunda kalmışlardı.

Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesinin ardından Yunan ordusunun bozguna uğratılması ve İzmir'e Türk ilerleyişinin başlamasının ardından, Mezopotamya'da bulunan İngiliz birliklerinde de bir endişe meydana gelmişti. 8 Eylül 1922 tarihli habere göre, Türkler, Mezopotamya'ya karşı bir saldırı düzenlemiş, saldırı Londra'da endişe yaratmış ve Mezopotamya'daki İngiliz askeri merkezlerinde anormal bir hareketlilik başlamıştı⁹⁶¹. Türkiye, İtalya ve Fransa ile ilişkilerini normalleştirmiş ve Yunan ordularını bozguna uğratmıştı. Geriye sadece İngiltere kalmıştı ve İngilizler de topyekûn bir Türk saldırısından endişe etmekteydiler. Ancak Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Lozan Barış Antlaşması'nın müzakereleri sürecinde İngilizlerin korktukları gibi bir saldırı gerçekleşmeyecekti.

3.2.2. Doğu Cephesi: Türk-Ermeni-Rus İlişkileri

3.2.2.1. Mondros'tan Sonra Ermeni Meselesi

Ermeni Meselesi, Milli Mücadele döneminde de Türkiye'yi meşgul eden önemli konulardan biri olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının akabinde, Doğu Cephesi ve Ermenilerle ilgili haberler, İspanyol basınına yansımaya başlamıştır. 8 Kasım 1918 tarihli ilk haberde, Kafkasya'daki Türk ordusunun henüz ateşkesten haberdar olmadığına düşünülüşü, bu ordunun Hazar petrolünün merkezi olan Bakü'ye doğru ilerlediği ve bu ilerleyiş sırasında ve 10.000 Ermeni'yi öldürdükleri ancak kısa süre içerisinde müttefiklerin bu bölgeyi de ele geçirecekleri ifade edilmiştir⁹⁶². Savaş sırasında olduğu gibi savaş sona erdikten sonra da Ermenilerle ilgili genel olarak bu milletin katliamlara uğradığı şeklinde haberler yapılmıştır. Örneğin, *El Heraldo Militar* gazetesinin 21 Kasım tarihli "Ermenilerin Yararına" başlıklı haberinde, İngiliz Avam Kamarası'nda Ermeni sorunu, Ermenilerin Türk egemenliği altında çektikleri acılar, İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki Ermeni mültecileri kurtarma

⁹⁵⁹ La Correspondencia Militar, 12 Octubre 1920, s. 3.

⁹⁶⁰ La Accion, 26 Noviembre 1921, s. 6; El Sol, 27 Noviembre 1921, s. 5.

⁹⁶¹ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

⁹⁶² La Nacion, 8 Noviembre 1918, s. 5.

projeleri ve Ermenistan'ın geleceği konusunda 19 Kasım'da bir müzakere yapıldığı bildirilmiştir. Müzakereler sırasında, Lord Robert Cecil, bütün dünya gibi kendilerinin de Türkler tarafından geçmişte ve günümüzde tarifsiz zulümlere uğratılan Ermeni halkının durumuna üzüldüklerini belirtmiştir. Ermenilere yapılması planlanan yardımlarla ilgili olarak da açıklamalar yapan Cecil, hükümetin bu yardımları yapabilmek için, askeri yetkililerin Türkiye'de ilk ve kaçınılmaz olan tedbirleri almasının beklendiğini ve bu tedbirler alındıktan sonra, Belediye Komite'sinin gerekli görülen topluluklara gıda yardımları yapacağını ifade etmiştir. Türklerin elindeki Ermeni esir ve rehinelerini de ateşkesin koşulları gereğince serbest bırakılacağını da konuşmasına eklemiştir⁹⁶³. Savaşı kaybeden Türkler, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar sürekli olarak Ermenileri katletmek ve barbarlık suçlamalarıyla karşı karşıya kalacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, 9 Ocak 1919'da Amerikan Hazine Bakanı'na bir telgraf göndererek, Avusturya, Türkiye, Polonya ve Batı Rusya'nın özgür kesimlerine gıda yardımı yapmak için kendisinden 100 milyon dolarlık bir kredi talep etmiştir. Wilson, gönderdiği mesajda, meblağın büyük olmasına rağmen, dünyayı daha iyi bir yer haline getirme beklentisi ile harcanması gereken masrafla kıyaslandığında oldukça küçük olduğunu ifade etmiştir. Wilson bu doğrultuda, gıda malzemeleri ve diğer acil malzemelerin temini ve taşıma masraflarının karşılanması amacıyla, kongrenin toplanarak talep ettiği krediyi bir an önce onaylamasını arzu ettiğini bildirmiştir⁹⁶⁴. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu, Wilson'un bu talebiyle ilgili kararını 26 Ocak tarihinde vermiştir. Wilson'un kredi talebi, 53'e karşı 18 oyla kabul edilmiştir. Kararda bu 100 milyon dolarlık kredinin özellikle merkezi imparatorlukların dışındaki ülkelerde ve bir kısmının da Ermenistan, Suriye ve halen Türkiye'nin tebaası olan Hristiyan ve Yahudi bölgelerinde kullanılması gerektiği de belirtilmekteydi⁹⁶⁵. Amerikan Senatosu'nun hedefinde yer alan bölgeler göz önüne alındığında hem Doğu hem de Güney Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı bölgelerin ele alındığı görülmektedir. Senato, bu kararı ile müttefiklere de bir örnek teşkil edecekti.

Nitekim 27 Şubat'ta Fransız General Franchet d'Esperey'in emriyle, Ermenilerin ve Suriyelilerin öldürülmesinin sorumlularının belirlenmesine ilişkin İstanbul'daki müttefik savaş mahkemesinde görülen davada, olayın sorumluları arasında Alman General Liman

⁹⁶³ El Heraldo Militar, 21 Noviembre 1918, s. 2.

⁹⁶⁴ El Sol, 9 Enero 1919, s. 5.

⁹⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 27 Enero 1919, s. 2.

von Sanders'in ismi de geçmiştir. Konuyla ilgili haberde, bu Alman generalin asla bu olayların sorumlusu olamayacağı belirtilmekteydi. Buna göre, Türk yetkililerin Ermenileri göç ettirdikleri sırada, Sanders Çanakkale'deydi ve buradaki savaşın sona erdiği 1917 yılına kadar da orada kalmıştı. Yani Türklerin Ermenilere karşı önlemler aldıkları dönem boyunca kendisi Çanakkale'deydi. Müdahale etme şansı bulunduğu tek olayda da Ermenilerin yararına hareket etmişti. Bu olayların sorumlusu, 1916 Kasım'ında İzmir'deki Ermenileri tehcir ettiren İzmir orduları kumandanıydı⁹⁶⁶. 14 Nisan tarihli habere göre, yargılamalar sırasında, Yozgatlı Kemal Bey ile Jandarma komutanı Tevfik Bey'in kısa süreli mahkemelerinin sonucunda, Kemal Bey'in idam cezası aldığı ve Tevfik Bey'in ise 15 yıl inziva cezasına (reclusion= inziva, toplumdan uzak yaşama) çarptırıldığı bildirilmiştir. Sultan cezayı onaylamış ve Kemal Bey, 13 Nisan'da öğleden sonra saat 7.00'da asılmıştı. Yapılan bu yargılama ve verilen cezaların uygulanması, Said Paşa Hükümeti'nin suçlulara karşı ortak hukuku yürütme konusunda başarılı olduğunu kanıtladığı da haberde vurgulanmaktaydı⁹⁶⁷.

“Ermenilerin savaşta kayıpları ve yaşadıkları zulümler” de İspanyol basınında pek çok habere konu olmuştur. Almanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'nin ölü sayısı 2.900.000'in biraz üzerindeydi. Buna karşılık Türkler, 3 milyon Ermeni'yi öldürmüştü⁹⁶⁸. Amerikan Yardım Komitesi'nin hesaplamasına göre ise, Türklerin katliamları sonucunda ölen Ermeni, Suriyeli, Yahudi ve Yunanlı sayısı 4.000.000'dü⁹⁶⁹. Savaş başladığı sırada Osmanlı Devleti'nde yaşayan mevcut Ermeni nüfusu hesaba katıldığında, bu haberde belirtilen ölü sayısının ne kadar uçuk bir rakam olduğu anlaşılmaktadır. Haberin amacı Avrupa kamuoyunu tamamen Türkiye ve Türkler aleyhine çevirmektir. Nitekim ilerleyen süreçte farklı rakamlar da ortaya çıkacaktı. 28 Ağustos tarihli ve "Türkiye'de Ermeni Katliamı" başlıklı haberde, savaş öncesinde Türkiye'de 1.845.450 Ermeni'nin yaşadığı, savaş süresince Türklerin bu Ermenilerin 1.400.000'ini tehcir ettiği ve bu süreçte bir milyonunun öldüğü ve hatta bu rakama ortadan kaybolan 50-100 bin Kafkas Ermeni'sinin de eklenmediği belirtilmektedir. Haberde, Türkler tarafından el koyulan Ermeni mülklerinin değerinin bir milyar Mark veya nominal olarak 50 milyon Sterlin olduğu da iddia edilmiştir⁹⁷⁰. Verilen bu haber, daha

⁹⁶⁶ El Dia, 28 Febrero 1919, s. 2.

⁹⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 14 Abril 1919, s. 3. Aynı haber, gazetenin 4. sayfasında da aynı şekliyle verilmiştir. Bkz. El Heraldo de Madrid, 14 Abril 1919, s. 4.

⁹⁶⁸ La Accion, 28 Febrero 1919, s. 5.

⁹⁶⁹ El Sol, 9 Marzo 1919, s. 1.

⁹⁷⁰ La Epoca, 28 Agosto 1919, s. 3.

önceden yayımlanan haberlerin gerçeği yansıtmadığını da gözler önüne sermektedir. Bu haberdeki rakamlar da abartılı rakamlar olmasına rağmen ilk haberlerde verilen ölü sayılarıyla kıyaslanamayacak kadar azdır.

Paris Barış Konferansı sırasında, Ermeni delegeler, Ermenistan'la ilgili olarak iki hususta ısrarcıydılar. Bu hususlardan ilki, Ermenistan Cumhuriyeti ve Türkiye'deki Ermeni vilayetlerini içeren Ermenistan'ın tam bağımsızlığıydı. Bu şekilde kurulacak olan yeni devlet, Milletler Cemiyeti ve cemiyet içerisinde dönüşümlü olarak seçilecek büyük bir devletin garantisi altında kalacaktı. İkinci husus, Ermenistan'ın her taraftan düşmanlarla kuşatılmış olması ve Batı kültürü ile etkileşim kuramaması durumunda hem güvenliğini hem de ekonomik ve kültürel gelişimini garanti altına alamayacak olması göz önünde bulundurulduğunda, kurulacak olan bu devletin denize çıkış noktasına ihtiyaç duyacak olmasıydı⁹⁷¹. Bu çerçevede, Doğu Anadolu'da kurulacak olan büyük Ermenistan Devleti'ne Trabzon civarından bir denize çıkış noktası verilmesi talep ediliyordu. Nitekim önceki bölümde yer alan barış görüşmeleri sırasında bu talebin değerlendirmeye alındığı da görülmektedir.

12 Mayıs tarihli haberde, Ermenilerin durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre, *“eğer milli dirilişler çağını yaşayan bir millet varsa bu millet Ermenilerdi. Ermeniler yüzyıllardır tükenmeyen bir azimle varlığını tarihin en despot zalimlerine karşı korumuşlardır. Yüz binlerce Ermeni, Kürtler, Ruslar ve Türkler tarafından kafası kesilerek, asılarak veya boğularak öldürülmüştür. Düzenli olarak imha edilmişler, malları çalınmış veya misafirperver olmayan bölgelere göç ettirilmişlerdir. Dahası, ailelerini, evlerini, köylerini, endüstriyel, ticari ve tarımsal çiftliklerini yeniden inşa etmek için yaklaşık dört yüz yıl gerekecekti. Zulme alıştırmışlardı. Ve Lazaro gibi mezarlarından uyanıyorlardı.”*

Ermenistan, Polonya'ya benzer bir şekilde, üç parçaya bölünmüştü. Bir parçası İran'da, bir parçası Rusya'da, diğeri ise Türkiye'deydi. Türkler ve Ruslar, İran Perslilerine göre daha zalimdi. İranlılar Ermenilerin yaşamasına izin veriyordu. Rus imparatorları ve Türk sultanları ise tam aksine, bir baskı yarışı içerisindeydiler. Abdulhamid, 1894 ve 1896'da ve daha sonra, karşı devrim girişimi sırasında, Adana'da ve İskenderun'da vahşi bir kasaplığı emretmişti. Onun halefleri olan Jöntürkler, büyük savaş sırasında, erkek, kadın,

⁹⁷¹ El Sol, 1 Marzo 1919, s. 5.

çocuk ve bütün sosyal sınıflardan bir milyondan fazla Ermeni'yi öldürdüler. Ancak "Ermenisiz bir Ermenistan ideal olacak" tabiri Çar'ın Dışişleri Bakanı Lobanof'a aitti. Tiflis, Bakü ve Erivan'da Ermeni katliamlarını organize edenler ise Prens Galitzine ve Kafkasya Valisi Kont Vorontzoff Dachkoff'tu. Grandük Nikolas'ın 1916 yılı başlarında Erzurum'u ele geçirdiği sırada, ilk işi bölgedeki Ermenileri sürmek ve onları topraklarını, evlerini, ambarlarını ve sürülerini terk ederek Rusya'ya göçe mecbur bırakmak olmuştu.

Peki, Ermenilerden neden bu kadar nefret ediliyordu? Türkler, kendilerinden Hristiyan ve çalışkan oldukları için tiksiniyordu. Çünkü zenginlik ve kültürün kendi hakları olduğunu düşünüyorlardı. Ruslar, daha doğrusu Çar'ın memurları, aktif, zeki, liberal, otokrasi karşıtı Batılı ideolojilerle donanmış bir millet olduğu için onlardan nefret ediyordu. Ermeniler, kendisini çevreleyen ortamda, daha iyi olmanın mutsuzluğunu çekiyordu. Amerika'da veya Avrupa'da tam bir milliyet oluşturabilirlerdi. Anadolu'da ve Kafkasya'da Kürtler, Kazaklar ve Osmanlılar arasında ruhen yetkisizdiler. Haber, şu iki soruyla sona ermektedir: *“Barış Konferansı, Ermenilere istedikleri garantileri verecek mi? Ermeniler yüzyıllardır Osmanlılar ve Ruslar tarafından zulme maruz kaldıkları topraklarda özgür ve mutlu bir anavatana sahip olabilecekler mi?”*⁹⁷²

Ermenilerin zulme uğradıklarına ilişkin bir haber de 5 Haziran tarihliidir. Haberde, eski Amerikan elçisi Morgenthau'nun hatıralarını kaleme aldığı ve bu hatıratın bir bölümünde, *“Almanların da katılımıyla Ermenileri öldüren ve tamamen cezasız kalmış olan “mükemmel katiller” olan Talat Bey ve Enver Paşa'nın”* politikalarına ayırdığı ifade edilmiştir. Hatıratın Ermenilerin katliamıyla ilgili bölümünün dehşet verici olduğu da belirtilmiştir⁹⁷³. Avrupa kamuoyu bu haberler çerçevesinde tamamen Türkiye'nin aleyhine dönmüştü.

Bu sırada Anadolu'da da bir hareketlenme yaşanmaktaydı. 5 Temmuz tarihinde İspanyol basınına yansıyan. Ermeni Patriği Zaven imzalı ve Paris'teki Ermeni heyetine gönderilen yazışmaya göre, *“eski Bahriye Nazırı Rauf Beyle birlikte Anadolu'nun hâlihazırdaki sahibi eski Doğu Orduları Müfettişi Mustafa Kemal, kuvvetlerini Erzurum'da toplamış ve Ermenistan Cumhuriyeti'ne saldırmaya hazırlanıyordu. Geniş askeri kaynakları olan bu asker ve milisler, Kafkasya'dan Ermenileri atmayı ve böylece Ermenistan devleti oluşturulmasını imkânsız hale getirmeyi amaçlıyordu. Tehdit çok ciddiydi ve müdahale*

⁹⁷² El Sol, 12 Mayo 1919, s. 7.

⁹⁷³ España, 5 Junio 1919, s. 13.

bekleniyordu.” 10 Temmuz tarihinde, yine Ermeni heyetine gönderilen yazışmada, yeni bir Hristiyan katliamının yakın olduğu, Urmiya'da kalan kadın ve çocukların ölüm riskiyle karşı karşıya oldukları ve Ermeni ülkesinin acil yardıma ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir⁹⁷⁴. Bu yazışmalarla, Paris Barış Konferansı'nın bir an önce Ermenilerle ilgili bir karar alması ve hatta bölgeye asker sevk edilerek Ermenilerin güvence altına alınması bekleniyordu.

18 Temmuz tarihli haberde, 1901 yılından beri sürgün nedeniyle ülkesinin dışında bulunan Venezüellalı Genel Nogales Mendez'in, Avrupa savaşı çıktıktan sonra, Bulgaristan'a ilerleyen müttefik kuvvetler arasına katıldığı ve Bulgaristan'da yakalanmasının ardından Türkiye'ye gönderildiği ve Osmanlı ordusu içerisinde Ermenistan⁹⁷⁵, Mezopotamya, Filistin ve Mısır'da bulunduğu belirtilmiştir. Mendez, Türkiye'nin mağlup olmasının ardından özgürlüğüne kavuşturulmuş ve Madrid'e gönderilmiştir. Mendez, kurtarılmasının ardından, Türkiye'de bulunduğu sıradaki izlenimlerini ve özellikle de “*Ermenistan'da yaşanan korkunç olayları*” kaleme alarak şunları kaydetmiştir:

"Sözü edilen katliamların, Babiali tarafından dikkatlice organize edilerek gerçekleştirildiğine şüphe yoktur, ancak bu suçu Türk halkına veya düzenli Osmanlı ordusuna yüklememek gerekir. Bu olayların tek sorumlusu, Almanlarla Ermeniler belki de Jöntürkler tarafından zor kullanılarak pasifize edilen bütün Osmanlı Hristiyanları arasında yakınlaşma sağlamaya çalışan imparatorluğun sivil yöneticileridir.

Diğer taraftan Ermeniler, yaşadıkları tüm olaylara rağmen tamamen derinleşmiş milliyetçi hareketlerinden ve nüfusunun maksimum %30'unun Ermeni ve %70'inin Müslüman olduğu Bitlis, Van ve Erzurum'da Rusya'nın da yardımıyla "Bağımsız Ermenistan" kurma fikrinden vazgeçmemişlerdi. Zaman içerisinde, güçlü devletler, Ermenilerle Müslümanlar arasındaki çatışmaları kışkırttılar, ancak kimse Osmanlı'nın sivil yöneticilerinin barbarca hareket edeceğini düşünmedi. Neticede, tek suçu Hristiyan olmak olan yarım milyondan fazla kadın ve çocuk hayatını kaybetti.

⁹⁷⁴ El Sol, 16 Julio 1919, s. 7.

⁹⁷⁵ Ermenilerin yaşadıkları bölgeler için yazar bu tabiri kullanmıştır.

Günlüğümden şu sayfaları burada sunmak isterim: 7 Nisan 1915. 1001 göl barındıran Bingöl Dağı'ndan geçerken, Ahlat'ta kısa bir mola verdikten sonra, İran sınırlarında savaşmakta olan birliklere katılmak üzere Van Gölü'nün kuzey kıyısına doğru ilerlemeye devam ettim. Ararat Dağı'na yani eski Ermenistan'ın kalbine yakındım. Uzun bir yolculuktan sonra pek çok ölü Ermeni'nin cesetlerini, bir saat sonra da kasabalardan devasa dumanların yükseldiğini gördük. O zaman anladım ki, Ermeni devrimi başlamıştı. Akşam olmadan eski bir meydana geldik ... Caddeler, silahlı Türk ve Kürt grupları ile doluydu. Sultan adına beni karşılamak üzere hükümet sarayının önünde kaymakam ve kasaba ileri gelenleri bekliyordu. Kısa bir diyalogun ardından, zengin halılar ve altın yazılı Kuran ayetleriyle donanmış toplantı salonuna geçtik. Orada, Ermenilerin karşı karşıya olduğu durum ve tehlike ile ilgili bilgi sahibi oldum. Şehrin yüksek mevkilerini ele geçirmeye başlamışlardı bile. Güneş battığında, katil Türkler tarafından ateş altındaki Ermenistan'ın başkenti Van şehrine mor ışıklar vuruyordu.

8 Nisan 1915. Sabah silah sesleri ile uyandım. Ermenilerin şehre saldırdığını düşündüm. Atıma bindim ve neler olduğunu görmeye gittim. Ancak saldırıyı yapanların Kürtler tarafından desteklenen sivil yöneticilerin kuvvetleri olduğunu anladım. Ermeniler aşağılanıyor ve mahalleleri yağmalanıyordu. Top atışlarının ardından, belediye reisi saldırıyı durdurdu ve katliamı engelledi. Ancak kendisi, 12 yaşından büyük bütün Ermenilerin yok edilmesini emretti ve jandarmaları Ermeni mahallelerine gönderdi. Bir Buçuk saatlik bir kasaplığın ardından kurtulan 7 kişi dışında şehirde Ermeni kalmadı.

Sarayın önünde, Kaymakam ve ileri gelenler, şehrin Ermeni saldırılarından kurtarılması nedeniyle, hükümet adına beni tebrik ettiler. Bu cesaret karşısında şaşırdım ve bir şey söyleyemedim. Doğu'da Sultan'ın sivil yöneticileri, verdikleri sözleri ve yeminleri böyle uyguluyorlar.

R. de Nogales Mendez⁹⁷⁶

Paris Barış Konferansı, Ermeni katliamları ile ilgili iddiaların araştırılması için bölgeye bir komisyon gönderilmesine karar vermişti. 16 Ağustos tarihli ve "Ermeni Sorunu Araştırma Komisyonu" başlıklı haberde, Ermeni sorunuyla ilgili araştırma yapmakla

⁹⁷⁶ La Epoca, 18 Julio 1919, s. 3.

görevlendirilen komisyonun çalışmalarını tamamladığı ve farklı politik ve dini gruplardan Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyısında bir Ermenistan yaratılmasını protesto ettikleri bildirilmiştir. Haberde ayrıca, Amerikan Komisyonu'nun İzmir ve Edirne'ye giderek, halkın manda yönetimiyle ilgili arzularını öğreneceği inancının yayıldığı ve bu araştırmanın da 15 gün sürmesinin beklendiği ifade edilmiştir⁹⁷⁷. 27 Ağustos tarihli habere göre ise Amerika'nın Türkiye'deki siyasi komiseri, Türk Hükümetine bir telgraf göndererek, tehdit altındaki Ermenilerin katlinin derhal durdurulmasını, eğer gerekli önlemler alınmazsa, Wilson'un 14 prensibinden tamamen Türk olan bölgelerde Osmanlı hâkimiyetinin korunması ile ilgili on ikinci prensibinin geri çekileceğini bildirmiştir⁹⁷⁸. Ermenilerin katledildiği haberleri ve bu konudaki yoğun propagandalar, hem müttefikleri hem de ABD'yi harekete geçirmişti. Bir taraftan iddiaların araştırılmasına çalışılırken diğer taraftan da bölgede önlemler alınması için Türk Hükümeti'ne notalar veriliyordu.

Amerika'nın Crane'in başkanlığındaki Küçük Asya kamuoyu araştırma komisyonu, 1919 yılı Ağustos ayı sonunda Paris'e varmış ve barış konferansına, Amerika'nın farklı halklara aynı kanunların sunulmaması şartıyla Suriye, Mezopotamya ve Türkiye'de üç ayrı manda rejimi kurulmasına yönelik görüşünü bildirmiştir⁹⁷⁹. Komisyon, Ermenistan meselesinde, ziyaret edilen farklı Türk bölgelerinde açık bir sonuca ulaşamamıştı. Daha doğrusu, bu sorunda tavizler verme eğilimindeydi. Türklerin büyük çoğunluğu, Türkiye üzerindeki bir himayenin, mandacı devlet tarafından sanal bir ilhaka dönüşmesinden korkuyordu. Komisyonun görüşüne göre, uzlaşılmaz kinleri geride bırakabilecek bir çözüm bulunmak zorundaydı⁹⁸⁰. Wilson, bu raporlara rağmen Türkiye'ye Ermeni katliamlarını protesto eden bir nota göndermiştir⁹⁸¹. Komisyon Ermenilerle ilgili kesin yargılara varamamıştı ancak buna rağmen Wilson'un Türkiye'ye nota göndermesi, kendi komisyonuna bile güvenmediğinin ve olayın tamamen Türkiye'yi paylaşma projelerinden ibaret olduğunu göstermekteydi.

⁹⁷⁷ El Dia, 16 Agosto 1919, s. 3.

⁹⁷⁸ El Siglo Futuro, 27 Agosto 1919, s. 3; El Dia, 27 Agosto 1919, s. 3; La Correspondencia de España, 28 Agosto 1919, s. 2; La Epoca, 28 Agosto 1919, s. 3; La Accion, 29 Agosto 1919, s. 2; La Correspondencia Militar, 28 Agosto 1919, s. 2.

⁹⁷⁹ El Dia, 30 Agosto 1919, s. 3; La Correspondencia Militar, 30 Agosto 1919, s. 2; El Dia, 9 Septiembre 1919, s. 3.

⁹⁸⁰ El Dia, 1 Septiembre 1919, s. 2.

⁹⁸¹ LA Lectura Dominical, 6 Septiembre 1919, s. 10.

“Yunan ve Ermeni patrikleri, günlük olarak şehirlerdeki Hristiyanların kurban olduğu yeni ölümleri ve yağmaları raporlamaya devam ediyorlardı”⁹⁸². Bununla birlikte, Gürcistan Hükümeti de Ermenistan Cumhuriyeti'ne karşı *“ikinci vahşi”* politikasını devam ettiriyordu. Gürcistan, savaş malzemelerinin ithalatının yasaklanmasının memnuniyetsizliğiyle, Ermeni temsilcilerin Paris'ten aldıkları ilaçlara ve kıyafetlere el koyuyor ve Türk milliyetçileri ile iletişim içerisinde Ermenistan'a karşı uyguladığı blokeyi daha da genişletiyordu⁹⁸³. Ermenilere göre bölgedeki bütün devletler kendilerine zulmediyorlardı. Bağımsız bir devlet kurma yolunda herkese her türlü iftirayı atmakta herhangi bir sakınca görmüyorlardı.

Ermenistan Parlamentosunun başkanı ve Barış Konferansı'ndaki Ermeni delegelerin lideri Aharonian, yaptığı deklarasyonda, Türkiye'deki altı Ermeni bölgesinde nüfuslarının çoğunlukta olduğu yerleri, Karadeniz'e çıkış kapısı (tercihen Trabzon ancak Rize veya Artvin'i de kabul edebiliriz) ve eğer Karadeniz'e çıkış verilmezse Erzurum-Kars hattını talep etmiştir. Kilikya Ermenilerinin ise Türkiye'nin nüfuzu altına girmeden Fransa'nın koruması altında kalmasını istediklerini vurgulayan Aharonian, Ermenilerin 40.000 askerle Mustafa Kemal'e karşı müttefiklere askeri yardıma hazır olduğunu ancak buna karşılık Akdeniz'e çıkış kapısı verilmesini isteyeceklerini ve son olarak da hiçbir milletin Ermenilerin yaşadıkları acıyı yaşamamaları arzusuyla Türkiye'nin yok olmasını istemediklerini ifade etmiştir⁹⁸⁴. Aharonian, yapılan propagandalarla Avrupa kamuoyunu kendilerinin lehine döndürdükten sonra, bütün iddiaların politik amaçlardan ibaret olduğunu gösterircesine barış konferansından olmadık taleplerde bulunmuş ve kendilerini sempatik göstermek için de Türkiye'nin devamını istediklerini bildirmiştir.

Ocak 1920 tarihli haberde, Ermenistan'da 1915 yılındaki katliamlarla ilgili rapor yazmış olan Lord Bryce'ın Türkiye'nin durumu ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bryce'a göre, İttihat ve Terakki döneminde yaklaşık 1 milyon kişi öldürülmüş, bunların çoğuna işkenceler yapılmış ve içlerinde piskoposların da bulunduğu bazıları da yakılmıştı. Kadın ve çocuklar tehcir edilmiş ve tehcir sırasında çoğu ölmüştür. Küçük bir kısmı Mısır'a kaçmış, 300 bin kadarı da Transkafkasya'ya kaçmış ve çoğu kaçış sırasında ölmüştür. Adana ve Kilikya'da 40-50 bin kadar Ermeni de fakirliğin dibini yaşıyorlardı. Bryce'a göre, Türk sorununun tek çözümü, müttefiklerin Türk hükümetinin Hristiyan halkları

⁹⁸² El Sol, 26 Octubre 1919, s. 9; El Pais, 26 Octubre 1919, s. 3.

⁹⁸³ El Día, 11 Noviembre 1919, s. 3.

⁹⁸⁴ El Sol, 14 Febrero 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 14 Febrero 1920, s. 1.

üzerindeki hakimiyetine kesin olarak son vermeleri idi. İki kıtanın şehri olan ve stratejik ve ticari öneme sahip İstanbul, Türklerin elinde bırakılamazdı. Hristiyan halkları birkaç asırdır kendilerini yok eden ve öldüren bir gücün egemenliğinde bırakmak bütün varoluş ve insanlık prensiplerine karşı bir suç olacaktı.⁹⁸⁵ 9 Mart tarihli haberde de, bir Ermeni piskopos tarafından Monsenyör Denis Cochin'e gönderilen ve Ermenilerin yaşadıklarını anlatan rapora yer verilmiştir:

"15 Katolik piskopostan 10'u öldü, beşi tehcirin ardından sefalet ve yorgunluktan öldü, diğerleri ise vahşice öldürüldü. Savaşın başlamasının ardından Maraş'taki piskopos ortadan kayboldu, Diyarbakır piskoposu canlı canlı gömüldü, Malatya piskoposu canlı canlı yakıldı, Mardin piskoposu kurşuna dizildi, 140 papaz da aynı kaderi paylaştı. 150.000 inanandan yaklaşık olarak 50.000'den fazlasının yaşadığı düşünülüyor."

Denis Cochin, Fransız bayrağının aşağılandığını ve hamiliğinin kanlı bir şekilde ihlal edildiğini düşünüyor ve Fransa'nın bu konuda şikâyet hakkına sahip olduğunu belirtiyordu. Mustafa Kemal'in tutumuna ilişkin de Türkiye ile uzlaşıcı ve sabırlı bir şekilde konuşmak üzere kendisinin seçilmiş olduğunu vurguluyordu⁹⁸⁶.

Aynı şekilde bir iddia da 9 Mart tarihli diğer bir haberde yer almıştır. Haberde, Adana'dan 29 Şubat'ta gelen bir rapora göre, Maraş şehrinde yaşayan halkın büyük kısmının öldürüldüğü ve ölü sayısının 18.000'i geçtiği, birkaç bin kişinin kaçarak Adana'ya gelmeyi başardıkları, yolda 1300 kadın ve çocuğun bir kar fırtınası nedeniyle öldükleri ve Maraş'ta kalan 8000 Ermeni'nin büyük çoğunluğunun yaralı oldukları ifade edilmiştir. Mardin ve Zeytun şehirlerinin izole edildiklerinin ve bütün ülkede alarm durumunun hâkim olduğunun belirtildiği haberde, resmi çevrelerde Türkiye'de yaşanan son olaylar nedeniyle müttefik devletlerin daha katı ve öngörülü metotlar uygulamaya karar verdiklerinin konuşulduğu da belirtilmiştir⁹⁸⁷. Aynı tarihli diğer bir haberde de son raporlara göre Kilikya'da 15.000 Ermeni'nin öldürüldüğü belirtilmiştir⁹⁸⁸. Bu iddiaların ardından Türkiye'deki durumu ayrıntılı bir şekilde incelemek üzere İstanbul'daki Fransız, İngiliz ve İtalyan yüksek komiserlerinin görevlendirilmiştir. Bu komiserler o zamana

⁹⁸⁵ La Lectura, Enero 1920, s. 226-227.

⁹⁸⁶ El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Marzo 1920, s. 2; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4.

⁹⁸⁷ El Siglo Futuro, 9 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Marzo 1920, s. 2.

⁹⁸⁸ La Epoca, 9 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 9 Marzo 1920, s. 9; La Accion, 9 Marzo 1920, s. 3; La Libertad, 9 Marzo 1920, s. 4.

kadar herhangi bir karar veya tedbir almamıştı. Ölümünün sorumluluğuna ilişkin Türk hükümeti ile Mustafa Kemal arasında da henüz bir uzlaşmaya varılamamıştı⁹⁸⁹. 11 Mart tarihli haberde, ilk başta Mustafa Kemal Paşa'nın askerlerinin Maraş'ta 1000 kişiyi öldürdüklerinin, ardından bu sayının yavaş yavaş yükseltilerek aslında 14.000 kişinin öldürülmüş olduğunun söylendiği, bunun nedeninin yüksek istatistikler gösterilerek Türklere karşı korkuyu teşvik etmek olduğu bildirilmiştir. Verilen istatistiki ölüm bilgileri toplandığında ülkenin nüfusunu aştığının belirtildiği haberde, artık Türklerden korunması gereken Hristiyan da kalmamış olması gerektiği vurgulanmıştır⁹⁹⁰. Bu değerlendirme oldukça önemlidir. Nitekim İspanyol basını, artık rakamlarda sürekli yapılan değişikliklerin farkına varmış ve Türk korkusu yaratmaya yönelik bu propaganda sistemini eleştirmeye başlamıştır. Haberde de değinildiği gibi sözü edilen rakamlar toplandığında ülkede Hristiyan nüfusunun kalmamış olmadığı gerekmektedir.

Ermeni sorunuyla ilgili 16 Mart tarihli haberde, Berlin'deki eski Amerikan elçisi Gerard ile Balfour arasında birkaç görüşme yapıldığı, Gerard'ın Amerika'nın Ermeniler için oluşturulan fona 6 milyon Sterlin yardım yaptığını ve Amerika'da İngiliz politikalarının kaygıyla izlendiğini belirterek, Balfour'a Amerikan Senatosu'nun antlaşmaları onaylamasına kadar Türkiye sorununun akıbetinin ne olacağını sorduğu belirtilmiştir. Balfour'un kendisine verdiği cevapta, Ermenilerin yaşadıkları için İngiltere'nin sorumlu tutulmasının anlamsız olduğunu, insani sebepler dışında İngiltere'nin Ermenistan'ı savunmakta bir çıkarı olmadığını, bu noktada Amerika'nın da Ermenistan'ın himayesini kabul etmesinin ve çalışmalara yardımcı olmasının mantıklı olacağını ifade ettiği bildirilmiştir⁹⁹¹.

Müttefik Yüksek Konseyi, Ermenistan'ın hamiliğini Milletler Cemiyeti'ne teklif etmiştir. Konuyla ilgili haberde, bu himayenin şu anki Ermenistan sınırlarında olabileceği gibi Karadeniz'e kapısı bulunan eski Ermenistan'ın bütün topraklarını da kapsayabileceği, Kilikya'nın Fransa'nın himayesinde kalacağı ve Milletler Cemiyeti yönetiminin Paskalya'dan sonra toplanarak bu konuyu müzakere edeceği bildirilmiştir⁹⁹². Milletler Cemiyeti Yönetim Komitesi'nin 17 Nisan'da Paris'te bir araya gelerek Ermenistan sorunu ve Türkiye'deki durum ile ilgili çalışmalarına başlayacağı bildirilmiştir⁹⁹³. 23 Nisan tarihli

⁹⁸⁹ El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 10 Marzo 1920, s. 2.

⁹⁹⁰ El Imparcial, 11 Marzo 1920, s. 1.

⁹⁹¹ La Accion, 16 Marzo 1920, s. 3.

⁹⁹² La Correspondencia, 1 Abril 1920, s. 3.

⁹⁹³ La Epoca, 8 Abril 1920, s. 2.

ve "İspanya'ya Ermenistan'ın Himayesini Teklif Edecekler Mi?" başlıklı haberde, haberin yazarı olan Corpus Barga'nın İtalya seyahati sırasında, trende, kendisine San Remo Konferansı'nda Türkiye sorunu müzakere edilirken yaşananları anlatan önemli bir kişi ile tanıştığı belirtilmiştir. Barga, bu kişiden öğrendiğine göre, Ermenistan'ın himayesinin tarafsız bir ülkeye verilmesinin önerildiğini ve bu maksatla da İspanya ve Hollanda'nın düşünüldüğünü ifade etmesine rağmen konuştuğu kişinin kim olduğunu bilmediğini de vurgulamıştır⁹⁹⁴. Barga'nın duyularının doğru olduğu kabul edilirse, Osmanlı Devleti'nin dostu olan İspanya'nın böyle bir teklife yanaşmayacağı öngörülebilirdi. Nitekim sonuçta da İspanya'ya böyle bir teklif yapılmayacaktı.

9 Mayıs tarihli haberde, Ermenistan'da durumun oldukça zor olduğu, Sovyet Dışişleri Komiseri Kerakham'ın Erivan hükümetine şu tekliflerde bulunduğu belirtilmiştir:

- 1. Ermenistan Hükümeti, Sovyet Rusya'ya karşı herhangi bir düşmanca faaliyet gerçekleştirmemeye söz verecek.*
- 2. Rusya ile Ermenistan arasında ticari ilişkiler kurulacak.*
- 3. Tutuklu bulunan bütün komünist Ermeniler serbest bırakılacak.*

Buna karşılık, Moskova Hükümeti, Çarlık'ın Ermenistan'a uyguladığı bütün yaptırımları yürürlükten kaldıracak ve Erivan Cumhuriyeti'ne Türkiye hazinesinden payına düşeni verecek⁹⁹⁵. Ermeniler bir taraftan Türkiye, diğer taraftan da Gürcistan ve Sovyetler Birliği'nin tehdidi altındaydı. Bu tehditlerden kurtulmanın tek yolu olarak Avrupa devletlerinin himayesinde bir Ermenistan devleti kurulmasını görüyorlardı. Bu nedenle de hem propaganda hem de politik çalışmaları ile bu himayeyi sağlamaya çalışıyorlardı.

Bu çalışmaların yanı sıra, diğer taraftan da önemli Türk devlet adamlarına suikast düzenliyorlardı. Bu çerçevede, Talat Paşa, bir Ermeniler tarafından öldürülen ilk Türk devlet adamı olmuştu. Talat Paşa'nın katil yakalanmıştı. Alman basınına göre, Talat Paşa'ya yapılan suikastın sabah saat on bir buçukta sokak ortasında yapılmıştı. Talat Paşa, şahitlerin anlattıklarına göre, eşiyle birlikte takip edilirken, katil, paşanın arkasından yaklaşıp, omzuna bir darbe vurmuş ve şaşkına dönen Talat Paşa, saldırgana yönelmiş, saldırgan da ona bir el ateş ettikten sonra, mermi başına isabet etmiştir. Talat Paşa yere

⁹⁹⁴ El Sol, 23 Abril 1920, s. 1.

⁹⁹⁵ El Sol, 9 Mayo 1920, s. 9.

serilip, orada can vermiştir⁹⁹⁶. Diğer suikast haberi ise 7 Aralık tarihli dir. Roma'dan bildirildiğine göre, Sultan'ın sadrazamı şehzade Said Ali Paşa, arabayla geçişi sırasında bilinmeyen bir kişi tarafından vurulmuş ve şehzade hastaneye kaldırılırken ölmüştü. Haberin devamında, Said Ali Paşa'nın katilinin Ermeni asıllı olduğunun ileri sürüldüğü ve polisin tahkikatlarının o ana kadar başarısız olduğu aktarılmıştır. Haberde, şehzadenin Jöntürkler Partisi üyesi ve savaş sırasında Türkiye'deki ilk bakan olduğu da vurgulanmıştır⁹⁹⁷. Bu suikastlar ile Ermeniler, kendilerine karşı Türkiye'de uygulanan eski politikalar nedeniyle intikam almaya çalışıyorlardı.

3.2.2.2. Doğu Cephesi'nde Türk-Ermeni Savaşı

Ankara Hükümeti, 20 Eylül 1920'de Ermenistan harekâtına başlama kararı almış olsa da ilk hareketin karşı taraftan gelmesini beklemiştir. Ermenilerin 24 Eylül'de büyük bir saldırı başlatmaları üzerine, Türk ordusu 28 Eylül'de karşı saldırıya geçmiştir. Türk ordusu, 29 Eylül'de Sarıkamış'ı ve 30 Ekim'de Kars'ı ele geçirmiş ardından da Gümrü'ye saldırmaya başlamış ve Erivan yakınlarına kadar ilerlemiştir. 6 Kasım 1920'de Ermenilerin ateşkes istemesi üzerine Türk tarafı şartlarını bildirmiş ve bu şartlar kabul edilince ertesi gün ateşkes imzalanmıştır⁹⁹⁸. Yapılan barış görüşmeleri sonucunda Ermeniler, 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması'nı⁹⁹⁹ imzalamak zorunda kalmışlardır¹⁰⁰⁰. Antlaşmanın imzalanması ile birlikte, Doğu Anadolu'daki Türk vilayetleri Ermeni işgalinden kurtulmuş ve bu bölgedeki Türk orduları diğer cephelere aktarılabilmektedir. Türklerle Ermeniler arasında yaşanan savaşlarla ilgili bilgilere de İspanyol basınında rastlamaktayız.

Konuyla ilgili tespit edilen ilk haber 6 Kasım 1920 tarihli dir. Habere göre, Ermenilerin propagandalarını yürüttüğü ve müttefiklerle ABD'nin Ermeni devleti kurmaya hazırlandığı süreç içerisinde, Türk milliyetçi kuvvetleri, 1920 Kasım ayı başlarında Ermenistan cephesinde, ilk başarılarını kazanmışlardı. Sarıkamış yakınlarında karşı saldırıya geçen milliyetçiler karşısında 80 bin Ermeni kaçmaya ve kaçarken de yağma ve

⁹⁹⁶ El Sol, 16 Marzo 1921, s. 5; La Accion, 16 Marzo 1921, s. 1.

⁹⁹⁷ La Voz, 7 Diciembre 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 8 Diciembre 1921, s. 3; La Epoca, 9 Diciembre 1921, s. 1.

⁹⁹⁸ Cemal Avcı, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Ermeni ve Gürcü İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, IV/13, 1994, s. 4-5.

⁹⁹⁹ Milli Mücadele'nin Doğu Cephesi gelişmeleri ve Gümrü Antlaşması'nın ayrıntıları için bkz. İskender Yılmaz, *Gümrü Antlaşması*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

¹⁰⁰⁰ Sarı, "Batım'da Son Türk İdaresi", s. 482; *Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi (1919-1921)*, c. III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 223.

yıkımlar yapmaya başlamışlardı. Yaşanan büyük soğukların Ermenistan askerlerine yardımcı olduğu ancak Ermenilerin savaş malzemelerinin tükenmeye başladığı da haberde aktarılmıştır¹⁰⁰¹. Milliyetçilerin Kasım ayı başındaki ileri harekâtı sonrasında Ermenistan Hükümeti, 7 Kasım'da Türkiye ile ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Konuyla ilgili haberde, bu ateşkes çerçevesinde Ermeni askerlerinin Arpaçay'ın batısını boşaltacağı, Türklerin Gümrü ve çevresini işgal edeceği ve barış antlaşması müzakereleri sırasında bölgede yaşayanların düzeninin ve güvenliğinin sağlanacağı ifade edilmiştir¹⁰⁰². İlk haberde verilen tarihlerdeki sorunlar göze çarpmaktadır. Haber, Kasım ayında yayımlandığı için Doğu Cephesi'ndeki Türk ileri harekâtının da Kasım ayında gerçekleşmiş gibi gösterildiği görülmektedir. İkinci haberde ise tarih hatası bulunmamaktadır. Bu haberlere göre milliyetçiler, Doğu cephesinde kazandıkları bu başarı ile bu cephedeki çatışmaları sonlandırmışlardı. Bu sayede bu cephedeki askerlerini diğer cephelere sevk edebileceklerdi.

Bununla birlikte, Doğu cephesinde kazanılan bu başarının bir de moral yönü vardı. 16 Kasım tarihli ve "Kemalistlerin Başarıları Türkiye'yi Etkiliyor" başlıklı haberde, Kemalistlerin Ermeniler karşısında kazandığı başarıların müttefikler arasında rahatsız edici bir etkiye neden olduğu, bu başarıların, hiç şüphesiz, Türkiye için faydalı sonuçları olacağı veya Sevr Antlaşması'nın revize edilebileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, *Peyam Sabah* gazetesinin "*Kars'ın düşüşü ve Erivan'ın boşaltılmasından olumlu bir şey beklenmiyor, Sovyet askerleri artık Anadolu'yu işgal ederek Ankara ile birleşebilir. Aynı oyunu Almanlarla oynamıştık, ancak bunun sonuçlarını da çok geçmeden gördük. Böylece eskiye geri dönüyoruz, ama bu kez Sovyetlerle birlikte.*" dediği ifade edilmiştir. Haberde, Anadolu'dan gelen haberlerde, Kemalistlerin Hristiyan halkları dehşete düşürdüğü, Bursa'ya çoğu Ermeni olan 1500 mültecinin geldiği, Adapazarı'nda Çerkeslerle Kemalistler arasında kanlı çatışmaların olduğu, Amasya'da bütün Müslümanların silahaltına alındığı ve Hristiyanlardan da askerlik görevine karşılık olarak üç aylığına 200'er Türk Lirası alındığı bildirilmiştir¹⁰⁰³. Habere göre, Türklerin kazandığı zaferler bazı kesimlerde olumlu karşılanırken, müttefikler ve Hristiyan halklar açısından ise olumsuz sonuçlar doğuracaktı. Bununla birlikte, Türk basınında da Sovyetlere karşı bir hava oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

¹⁰⁰¹ La Libertad, 6 Noviembre 1920, s. 4.

¹⁰⁰² La Correspondencia Militar, 12 Noviembre 1920, s. 3.

¹⁰⁰³ La Voz, 16 Noviembre 1920, s. 1.

3.2.2.3. Moskova Barışı ve Türk-Rus İlişkileri

Doğu cephesindeki Türk zaferinin ardından İngiliz torpido gemileri, Bolşeviklerin Türkiye kıyılarıyla iletişimi kesmek amacıyla Karadeniz'de devriye gezmeye başlamıştır¹⁰⁰⁴. 19 Kasım tarihli haberde, İngiliz hükümet başkanının, Avam Kamarası'nda kendisine İngiliz gemilerinin Karadeniz'de ne yaptığının sorulması üzerine, Karadeniz'deki bu gemilerin kalıcı bir şekilde konuşlandığı ve görevinin Türkiye ve Küçük Asya'ya yasadışı yollardan silah taşınmasını engellemek olduğunu söylediği belirtilmiştir¹⁰⁰⁵. Bu sıralarda, Bolşevik ordularının başarılı ilerleyişleri, Mustafa Kemal'in birliklerinin hareket alanı olan Küçük Asya ve Transkafkasya'yı da oldukça etkiliyordu. Konuyla ilgili haberde, müttefiklerin, Doğu'daki yetkilerine saygı duyulması, Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetlerinin korunması ve Türkiye ile imzalanan barış antlaşmasının uygulanabilmesi için öncelikle "basit polislik" görevinin yerine getirerek, Bolşeviklerin Anadolu'daki isyancılarla kuvvetlerini birleştirmesini engellemek zorunda oldukları belirtilmiştir¹⁰⁰⁶. Habere göre, Ermenistan'ın korunmasının yolu, Türklerle Bolşeviklerin iletişiminin kesilmesiydi. Nitekim müttefikler de bu amaçla Karadeniz'e bir filo göndermişlerdi.

18 Kasım tarihli habere göre, Lenin'in Sovyetler askeri kuvvetlerinin birleşik harekâtında elde ettiği başarılar ve milliyetçi Türklerin başarıları, Sevr Antlaşması'nın halen onaylanmadığı anlamına geliyordu. Bu da ciddi bir sorun ortaya çıkarıyordu. Nitekim Ermeniler, Ruslar ve Türkler tarafından mağlup edilmişti. Kemalistler, Batum'u fethetmişler ve Gürcistan, bir taraftan milliyetçi isyancılar ve diğer taraftan Bolşevikler tarafından işgal edilmişti¹⁰⁰⁷. 1 Aralık tarihli haberde ise Kemalistlerle Bolşevikler arasında yapılan antlaşmanın maddeleri aktarılmaktadır:

"1. Türkiye'nin bütünlüğünün korunması ve Türk halkların yaşadığı topraklarda Türk yönetiminin yeniden kurulması,

2. Yeni Arap devletleri ve Suriye üzerinde Türkiye'nin himayesi,

¹⁰⁰⁴ El Globo, 17 Noviembre 1920, s. 2.

¹⁰⁰⁵ La Epoca, 19 Noviembre 1920, s. 1; La Voz, 19 Noviembre 1920, s. 5.

¹⁰⁰⁶ El Globo, 18 Noviembre 1920, s. 1.

¹⁰⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 18 Noviembre 1920, s. 1.

3. Rus temsilcilere Türkiye'de komünist propaganda yapma izni verilmesi,
4. Rusya'nın yardımıyla, Türkiye tarafından, Hindistan, Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus gibi Müslüman ülkelerin bağımsızlaştırılması,
5. Rusya'nın kendi toprakları içerisindeki Türk topraklarını bağımsızlaştırmayı kabul etmesi,
6. Rusya'nın Türkiye'ye mali yardımı,
7. Türkiye'ye derhal askeri kuvvetler gönderilmesi.¹⁰⁰⁸

2 Aralık tarihli ve "Türk Milliyetçileri ve Ermenistan" başlıklı haberde ise, Kemal Paşa ile Ermeniler arasındaki ikinci ateşkesin şartları aktarılmıştır. Buna göre, Ermenistan, Türkiye ile dostane bir politika izleyecek ve topraklarında yaşayan Müslümanları koruyacak ve Sevr Antlaşması'nı reddedecekti. Ermenistan'ın sınırları, doğrudan Türkiye ile uzlaşarak belirlenecekti¹⁰⁰⁹. Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki Türk ordusu subaylarına bir çağrıda da Bolşevik yardımından bahsedilmektedir:

"Antant, ateşkesi ihlal etti. Türk milleti, vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı için savaşımaya mecbur kaldı.

*Hemen gelin. Sizi samimiyetle karşılayacağız. Buraya gelerek, İstanbul'u mahfeden sefaletten kurtulacaksınız ve sizinle ve Türkistan ile Sovyet Rusya'nın da işbirliğiyle birlikte muzaffer olacağız."*¹⁰¹⁰

Yaşanan gelişmelerin ardından 1920 yılı Aralık ayı başlarında Ermenistan, Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Konuyla ilgili haberde, Türk ordularının bu yeni vaziyeti kabul edip etmediklerinin bilinmediği ancak bu durumun üzerinde uzlaşmış bir formül olmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Haberde, Ermenistan'ın Türkler tarafından işgal edildiği ve yönetildiği, bu kritik süreçte Ermenilerin Bolşevik Ruslardan yardım istediği, Bolşeviklerin yaptığı baskıların sonucunda da Ermenistan'ın Sovyet Cumhuriyeti ilan etmek zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Bu olay, Rusların ve Türklerin Ermenistan konusunda bir anlaşmaya vardığını ve Rus Bolşevikleri ve Türk milliyetçilerinin, savaşın galiplerine ortak bir nefret beslediklerini gösteriyordu. Türkiye'de Osmanlı

¹⁰⁰⁸ La Epoca, 1 Diciembre 1920, s. 1; España, 4 Diciembre 1920, s. 3.

¹⁰⁰⁹ La Epoca, 2 Diciembre 1920, s. 1; La Voz, 2 Diciembre 1920, s. 2; El Globo, 3 Diciembre 1920, s. 3.

¹⁰¹⁰ La Voz, 4 Diciembre 1920, s. 1.

milliyetçilerinin isyan hareketi nedeniyle zor anlar yaşayan Fransa ve İngiltere, Rus Bolşeviklerin ilerleme tehlikesinin farkındaydı. Bolşeviklerin ve milliyetçilerin hareketleri, müttefiklerin Doğu'daki faaliyetlerini sınırlandırmayı amaçlamaktaydı¹⁰¹¹. Bu amaca ulaştıkları da söylenebilir. Nitekim her ne kadar barış görüşmelerinde tekrar tekrar ele alınacak olsa da müttefikler artık Türkiye'nin doğu sınırlarına müdahale edemeyeceklerdi.

24 Mart 1921 tarihli habere göre, Stockholm'de bulunan Bolşevik Heyetinin lideri yaptığı açıklamada, Türk-Rus antlaşmasının kısa süre içerisinde gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Bu antlaşma, Türkiye'nin borçlarının iptal edilmesini ve doğudaki sınırların sınırlarının şehirlerde yaşayan halkların milliyetlerine göre belirlenmesini içermesi beklenmekteydi. Türkler, Gürcistan ve Ermenistan'ı "Sovyet" olarak tanıyacak ve Rus menfaatlerini gözeterek, boğazlarla ilgili özel bir anlaşma imzalamayacaklardı¹⁰¹². Moskova radyosu da Türk-Bolşevik Antlaşması ile ilgili ayrıntıları aktarmıştır. Antlaşma ile Türkiye'nin toprak bütünlüğü korunacak, boğazlarda ticarî seyir serbestliği taahhüt edilecek, Çanakkale boğazıyla ilgili hükümler, İstanbul boğazı için de geçerli olacaktı¹⁰¹³. Rus *Protevoussa* gazetesinin, yayınladığı Ankara ve Moskova temsilcileri arasında imzalanan "Birlik ve Dostluk" adlı Antlaşma metninin tercümesi İspanyol basınında da aktarılmıştır. Antlaşmanın maddeleri şu şekilde verilmiştir: *"Doğu'daki bütün halkların kurtarılması için karşılıklı yardım yapılacak, zorla imzalanmış bütün antlaşma ve anlaşmalar iptal edilecek, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dair 20 Ocak 1920 tarihli protokol kabul edilecek, Batum, Gürcistan'a terk edilecek, Azerbaycan'ın özerkliği ilan edilecek, kapitülasyonlar rejimi, hükümlerlik haklarına aykırı olduğundan lağvedilecek ve Çarlık rejimi sırasında verilen ekonomik temelli sözlerden Rusya ve Türkiye muaf olacaklar"*¹⁰¹⁴. Antlaşma ile Ankara ve Moskova hükümetleri aktif bir işbirliği içerisine gireceklerdi. Antlaşmanın imzalanmasından sonraki süreçlerde özellikle barış süreçlerinde Türkiye, Sovyetler desteğini hissedecek ve bu destek sayesinde müttefikler geri adım atmaya başlayacaklardır.

¹⁰¹¹ La Correspondencia de España, 7 Diciembre 1920, s. 2.

¹⁰¹² El Imparcial, 24 Marzo 1921, s. 2.

¹⁰¹³ El Siglo Futuro, 28 Marzo 1921, s. 2.

¹⁰¹⁴ El Imparcial, 27 Mayo 1921, s. 6; La Libertad, 27 Mayo 1921, s. 4; La Correspondencia Militar, 27 Mayo 1921, s. 4.

3.2.3. Batı Cephesi

3.2.3.1. Yunan İşgali Projesi

Milli Mücadele sırasında en büyük çatışmaların yaşandığı cephe hiç şüphesiz Batı cephesidir. Müttefik devletler, gerek Mondros Mütarekesini uygulamak ve gerekse milliyetçi hareketi bastırarak Osmanlı Devleti'ni barış antlaşması şartlarını kabul etmeye zorlamak amacıyla Batı Anadolu'da Yunan ordularının işgallerini desteklemiş ve teşvik etmiştir. Müttefiklerin Batı Anadolu'da Yunan işgaline karar vermelerindeki başlıca aktör Lloyd George olmuştur. Lloyd George, Türkleri barbar ilan etmiş ve Rumlara zulmettikleri iddialarını ortaya atmıştır. Böylece Yunan işgaline karşı dünya kamuoyunun sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Yunanlılardan sabırlı olmalarını istemiş ve Batı Anadolu'da hızlı bir yayılma siyasetinden kaçınmalarını istemiştir¹⁰¹⁵. Ancak işler Lloyd George'un istediği gibi gitmeyecek ve Yunanlılar İzmir'e çıktıktan sonra hızlı bir şekilde Anadolu içlerine ilerleyerek büyük katliamlar yapacaklardı.

Milli Mücadele cepheleri içerisinde İspanyol basınında en çok yankı bulan ve en çok haberin yayımlandığı cephe de yine Batı cephesi olmuştur. Haberler, İzmir'in işgalinin ardından şehre yerleşen Yunan birliklerinin Anadolu'da başlayan milliyetçi hareketi sonlandırmak için kullanılması ekseninde başlamıştır. Bu çerçevede ilk haber, 9 Mart tarihli'dir. Haberde, Yunanistan'ın müttefiklere, Mustafa Paşa'nın Anadolu'daki devrimine son vermek için 100.000 kişilik donanımlı bir ordu teklif ettiği ve buna karşılık olarak herhangi bir toprak talebinin bulunmadığı belirtilmiştir. Konuyla ilgili herhangi bir karar verilmediğinin vurgulandığı haberde, Yunan ordusunun, İstanbul'da ve Kilikya'da düzeni sağlamakla görevlendirilecek olan Trakya'daki Fransız ordusunun yerine konulabileceğinin tahmin edildiği ifade edilmiştir¹⁰¹⁶. İzmir'i işgal eden Yunanistan, Anadolu içlerine doğru ilerlemek için Mustafa Kemal'in başlattığı direnişi bastırma bahanesini kullanmıştır.

Bu teklifin ardından, müttefik diplomatlarının yaptıkları ve sadece Türkiye sorununu konu alan toplantıda, İngiliz Savaş Bakanı Churchill, Küçük Asya'da büyük bir askeri işgal projesi sunmuştur. İtalyan delegeler, müttefiklere ne kazandıracağının belli olmadığı

¹⁰¹⁵ İlgürel, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, s. 24.

¹⁰¹⁶ La Correspondencia de España, 9 Marzo 1920, s. 2; El Sol, 10 Marzo 1920, s. 1.

böyle büyük bir işe pazarlık bile yapmaksızın girilmesine karşı çıkmışlardır. Fransızlar ise bu projeye sıcak bakmışlardır. Ardından Venizelos, Anadolu'daki durumu ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve Mustafa Kemal'in ordusuna katılabilecek olan düzensiz birliklerin önemini ortaya koymuştur. Venizelos, bu birlikleri ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapacaklarını ve herhangi bir şart olmaksızın 100.000 kişilik bir orduyu İzmir ve çevresine yerleştirebileceğini ifade etmiştir¹⁰¹⁷. Müttefikler, Mustafa Kemal'in ve ordusunun daha fazla ertelenmeden yok edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı ve bu konudaki çalışmalar neticesinde, Jöntürklerle ve milliyetçilere karşı enerjik önlemler alınmasına karar verilmişti. Alınması öngörülen tedbirler kaçınılmazdı ve Türk devriminin şımartılması ve uzatılması halinde, Avrupa barışı için ölümcül bir ateş yanabilirdi¹⁰¹⁸. Venizelos, bu toplantıda da Anadolu'yu işgal edebileceklerini ve Milli Mücadeleyi bastırabileceklerini ifade ederek müttefiklerin desteğini sağlamaya çalışmıştır. 1920 yılının Mart ayına gelindiğinde artık Anadolu'daki milliyetçi hareket müttefikler için bir tehdit unsuru haline gelmişti.

Bu sıralarda, Anadolu'daki Yunan ordusu, Mustafa Kemal Paşa'nın askerleriyle karşı karşıya gelecekti. Yunan ordusu, 15.000 kişilik 6 bölükten ve 200 toptan oluşuyordu. Mustafa Kemal'in ise çok azı düzenli olmak üzere sadece 40.000 kişilik bir ordusu vardı ve eğer ihtiyaç duyulursa, Yunanistan yedinci bir bölük gönderme konusunu müttefiklerin onayına sunacaktı¹⁰¹⁹. Mart ayından itibaren yaşanan diğer önemli gelişme ise Anzavur Ahmed'in faaliyetleriydi. anti-devrimci Anzavur Ahmed, Gelibolu yakınlarındaki Yenice'de Mustafa Kemal'in ordusuna gitmek üzere toplanan binlerce silahın saklandığı camiyi havaya uçurarak müttefiklere yardım etmeye başlamıştı¹⁰²⁰. Milliyetçilere karşı operasyonlarına devam eden Ahmed Anzavur'a Sultan tarafından "Paşa" unvanı verilmiş ve kendisi Karesi bölgesinin valisi olarak görevlendirilmişti¹⁰²¹. Nisan 1920'de yeni Ferid Paşa hükümetinin kurulmasının ardından Ferid Paşa, politik durumu düzenlemek ve imparatorlukta sükûneti sağlamak için metodolojik olarak gerekli önlemleri almaya başlamıştı. Dâhiliye Nazırı'nın milliyetçilerin kovuşturulmasına ilişkin bir projesi onaylanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bu sırada Anzavur Paşa da Biga, Bandırma ve Mihaliç'te huzuru sağlamış ve Trakya'da milliyetçi kuvvetler halkın da

¹⁰¹⁷ El Sol, 13 Marzo 1920, s. 5; La Correspondencia de España, 13 Marzo 1920, s. 2; El Globo, 15 Marzo 1920, s. 1.

¹⁰¹⁸ La Correspondencia de España, 13 Marzo 1920, s. 2.

¹⁰¹⁹ El Sol, 13 Marzo 1920, s. 5; El Globo, 15 Marzo 1920, s. 1.

¹⁰²⁰ El Sol, 23 Marzo 1920, s. 8.

¹⁰²¹ El Siglo Futuro, 14 Abril 1920, s. 1; El Sol, 14 Abril 1920, s. 1.

harekete karşı çıkması üzerine gücünü kaybetmişti¹⁰²². Mayıs ayında da, General Anzavur Paşa ve Süleyman Şefik, isyancı milliyetçilerle şiddetli çatışma içerisindeydi. İsyancıların büyük kayıplar vermesine rağmen, hükümet kuvvetlerinde sadece 50 subay ve 100 asker kalmıştı¹⁰²³. Müttefikler açısından bir Türk kahramanı olarak gösterilen, Sultan tarafından Paşalık rütbesi verilen Anzavur¹⁰²⁴, bu faaliyetleri ile Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasını geciktirecektir.

Milliyetçi harekete karşı İstanbul Hükümeti'nin faaliyetleri de yine bu dönemde başlayacaktı. 14 Nisan tarihli haberde, çok yakında milliyetçi harekete karşı Türkiye'de askeri bir sefer düzenlenmesi konusunda emirlerin verilmesinin beklendiği belirtilmektedir. Türk kuvvetlerinin seferberliğinin 1 Mayıs'tan önce kesin olarak başlayacağı, İngiliz memurlarla Türk Erkan-ı Harbiye Reisi Nazif Paşa arasındaki görüşmede, milliyetçi hareketin bastırılabilmesi için 150.000 kişilik bir ordu gerekeceğine ve İngilizlerin bu orduyu donatarak yöneteceğine karar verildiği bildirilmiştir¹⁰²⁵. Nisan ayı sonlarında, Hükümet kuvvetleri, İzmit bölgesinden milliyetçilere karşı saldırılarına başlamıştır. 29 Nisan tarihli haberde, hükümet güçlerinin İzmit bölgesindeki Düzce şehrini kurtardıkları, isyancıların çok sayıda ölü ve 300 esir bırakarak geri çekildikleri, isyancıların şehri ele geçirmek için bir kez daha taarruza geçtikleri ancak bu sefer de 500 esir, 5 eski mebus, 5 top ve altı mitralyöz geride bırakarak kaçmak zorunda kaldıkları bildirilmiştir¹⁰²⁶. Hükümete bağlı kuvvetler, ilk saldırılarında Mustafa Kemal'e bağlı birlikleri püskürtmeyi başarmışlardı.

1920 yılının Nisan ayında San Remo'da toplanan müttefik konferansı sırasında Mareşal Foch, Mareşal Wilson ve İtalya Genel Kurmay Başkanı Badoglio, Türkiye'de milliyetçi hareketin bastırılması için gerekli orduya ilişkin açıklamalar yapmışlardı. Buna göre, Türkiye'de 24 müttefik askeri bölüğüne ihtiyaç duyulacaktı ve Venizelos'un Türkiye'ye 100.000 asker gönderme teklifi göz önüne alındığında, Konya, Bursa ve Erzurum'un işgali için az miktarda birlik gönderilmesi yeterli olacaktı¹⁰²⁷. Henüz müttefikler Yunan

¹⁰²² El Sol, 18 Abril 1920, s. 7.

¹⁰²³ La Libertad, 16 Mayo 1920, s. 4; El Siglo Futuro, 17 Mayo 1920, s. 3; La Accion, 17 Mayo 1920, s. 3.

¹⁰²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Bakar, "Anzavur'un Biga'daki Faaliyetleri", *90. Yılında Milli Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 327-375.

¹⁰²⁵ El Siglo Futuro, 14 Abril 1920, s. 1; El Sol, 14 Abril 1920, s. 1.

¹⁰²⁶ El Siglo Futuro, 29 Abril 1920, s. 3; El Globo, 30 Abril 1920, s. 3; La Accion, 30 Abril 1920, s. 1.

¹⁰²⁷ El Siglo Futuro, 22 Abril 1920, s. 3; El Globo, 23 Abril 1920, s. 2; El Pais, 23 Abril 1920, s. 3; La Correspondencia Militar, 23 Abril 1920, s. 2; La Accion, 23 Abril 1920, s. 6; El Imparcial, 23 Abril 1920, s. 1.

teklifini kabul etmemiş olsalar da San Remo konferansı sırasında bu askeri plan göz önüne alındığında teklif kabul edilmiş gibi hareket edildiği görülmektedir.

Mayıs 1920'de milliyetçi hareket, Hükümet kuvvetlerine karşı baskılarını devam ettiriyordu. Sakarya nehrinin sol kıyılarında kanlı çatışmalar yaşanıyor ve General Ali Hamid Paşa'nın gönderdiği hükümet birlikleri, milliyetçilere büyük kayıplar verdiriyordu¹⁰²⁸. Hükümet güçleri ile milliyetçiler arasındaki kanlı çatışmalar, Sapanca, Adapazarı, Düzce ve Bolu'da devam ediyordu. Çatışmalarda iki tarafın da iç savaşın korkunçluğu içerisinde aldığı, kaybettiği ve kurtardığı pozisyonlar, iki tarafı da büyük ölçüde umutsuzluğa düşürüyordu. Ayrıca, askeri bir mahkeme, isyanın bütün liderleri hakkında idam cezası vermişti ve hâlihazırda Malta'da tutuklu bulunan eski Bahriye Nazırı Rauf Bey ve eski Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi Paşa da idama mahkûm edilmişti¹⁰²⁹. Hükümet kuvvetleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın birlikleri arasındaki çatışmalar, San Remo Konferansı'nda hazırlanan barış antlaşması şartlarının öğrenilmesinin ardından sona erecekti.

Sadrazam Ferid Paşa, kendilerine teslim edilen barış antlaşması teklifi üzerine, milliyetçi hareketle mücadele etmekten vazgeçmiştir. Kendisi, antlaşmanın Türkiye için çok elverişsiz olduğunu ve iç savaşla kaybedilecek bir şey olmadığını deklare etmekteydi. Bu kararın ardından, milliyetçi kuvvetler, hükümet güçleri karşısında ilerlemeye başlamışlar ve Adapazarı'nı ele geçirerek İzmit'e yaklaştırmışlardı. Milliyetçiler, artık İzmit Körfezi'nin ve Marmara Denizi'nin güneyinin sahibiydiler¹⁰³⁰. Bu gelişmeler üzerine, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Roseck, iki İngiliz gemisinin demir atmış olduğu İzmit'e doğru yola çıkmıştır. Bu sırada yaklaşık 7000 milliyetçi İngiliz hatlarına saldırmış ve bu saldırı nedeniyle de İstanbul'daki bir İskoç birliği İzmit'e gönderilmiştir¹⁰³¹. Sadrazam'ın milliyetçilerle mücadele etmeme kararının ardından kısa sürede milliyetçiler İngiliz hatlarına kadar ulaşmışlar ve İngilizlerle çatışmaya başlamışlardı.

Türk milli kuvvetleri, Marmara Denizi ve Karadeniz boyunca ilerlemeye devam ediyorlardı. Marmara adaları, Kemal Paşa'nın taraftarları tarafından ele geçirilmişti ve pek çok kıyı bölgesinde müttefiklerden yardım talep ediliyordu. Zonguldak,

¹⁰²⁸ El Sol, 22 Mayo 1920, s. 7; La Correspondencia Militar, 22 Mayo 1920, s. 2.

¹⁰²⁹ El Globo, 1 Junio 1920, s. 2.

¹⁰³⁰ La Libertad, 3 Junio 1920, s. 3; El Sol, 3 Junio 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 3 Junio 1920, s. 2.

¹⁰³¹ El Sol, 18 Junio 1920, s. 7; La Libertad, 18 Junio 1920, s. 1.

milliyetçilerin eline geçmişti. Burada yaşayanların yardım talepleri üzerine bir Fransız birliği bölgeye gönderilmişti. Ancak bu birlik şehre girememiş ve bu nedenle de destek kuvvetler gönderilmiştir. Ayrıca, İzmit'teki müttefik kuvvetleri de Gebze'de büyük kuvvetleri bulunan milliyetçilerin saldırılarını püskürtme konusunda zor anlar yaşıyorlardı. Karadeniz'deki bir İngiliz gemisi, kıyı boyunca yoğun top atışı yapıyor ve Türkler de gemiye ateş açıyorlardı¹⁰³². Türkiye'deki durum ciddiyetini arttırmış ve Türk milliyetçileri yeni unsurlarla saflarını genişletmeye başlamışlardı¹⁰³³. Türk milliyetçileri, İzmit'teki Anglo-Hint kuvvetlerine de saldırmış ve onlara kayıplar verdirmişti. Diğer taraftan da Çanakkale yakınlarına saldırarak müttefik kuvvetlerini doğuya doğru çekilmeye mecbur etmişlerdi. Bir İngiliz birliği, Türkiye'deki İngiliz cephesini desteklemek üzere yola çıkmıştı ve İngiliz gemileri Türk milliyetçilerini bombardıman ederek onlara büyük kayıplar verdiriyordu. Türk milliyetçiler ile İngiliz birlikleri arasında İzmit'te pek çok çatışma yaşanıyor. İngiliz filosunun korunması ve bölgedeki Hristiyanların ve yabancıların boşaltılması için gerekli önlemlerin de alınıyordu¹⁰³⁴. Mustafa Kemal Paşa, elindeki üç uçakla İzmit üzerinde bombalar bırakıyor ve İngiliz birliklerine ulaşmaya çalışıyordu. İngiliz Genel Karargâhı, milliyetçilerin büyük bir saldırıya hazırlandıklarına ilişkin haberler alıyordu. İzmit-Düzce demiryolu, milliyetçiler tarafından kesilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Moskova Hükümeti ile müzakereler başlatmış ve Sovyetlerden milliyetçi harekete yardım teklifi almıştı¹⁰³⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki milliyetçi kuvvetler, İzmit bölgesinde İngilizleri oldukça zor bir duruma sokmuştu. Bununla birlikte, Anadolu'nun her yerinde ileri harekâta geçilmişti.

19 Haziran tarihli haberde, büyük bir savaş ihtimaliyle ilgili söylentilere rağmen, İstanbul'daki milliyetçi liderlerin, Mustafa Kemal'in sadece İzmir cenahından gelebilecek bir saldırıya karşı bir savunma hattı oluşturduğunda ısrar ettikleri belirtilmiştir¹⁰³⁶. Aynı tarihli diğer bir haberde, İzmit yakınlarında milliyetçilerin İngiliz birliklerine saldırılarında yaralı sayısının 23'e ölü ve kayıp sayısının da 15'e ulaştığı ve Türklerin yeni saldırılarının beklendiği ifade edilmiştir¹⁰³⁷. Milliyetçilerin şiddetli direnişi nedeniyle, Anadolu'daki durum ciddiyetini her geçen gün daha da arttırıyordu. Milliyetçilerin toprak

¹⁰³² El Sol, 18 Junio 1920, s. 7; La Libertad, 18 Junio 1920, s. 1.

¹⁰³³ La Accion, 18 Junio 1920, s. 6.

¹⁰³⁴ El Siglo Futuro, 19 Junio 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 19 Junio 1920, s. 2; El Sol, 19 Junio 1920, s. 7; El Globo, 21 Haziran 1920, s. 3.

¹⁰³⁵ El Siglo Futuro, 19 Junio 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 19 Junio 1920, s. 2.

¹⁰³⁶ El Sol, 19 Junio 1920, s. 7.

¹⁰³⁷ El Sol, 19 Junio 1920, s. 7.

kazanıyordu. İzmit bölgesine yaklaşmadan önce Gebze yakınlarındaki bir köyü ele geçirmişlerdi. Mustafa'nın isyancılarının İzmit körfezi boyunca ilerleyişi, bölgede yaşayan halk arasında büyük paniğe yol açmıştı¹⁰³⁸. Haziran ayı sonlarında, İngiliz askerleri, Mustafa Kemal'e Bağçecik civarında bir darbe indirmiş ve 600 milliyetçi asker esir alınmıştır. İngiliz filosu da Türk hatlarını bombardıman etmeye ve onlara kayıplar verdirmeye devam ediyordu. Türklerin kayıpları 1000 kişi olarak tahmin ediliyordu¹⁰³⁹. Amiral Roseck İzmit'te İngiliz askerlerine saldırılarını sürdüren milliyetçilerin saflarını bombardımana tutuyordu. İngiliz yetkililer, İzmit'teki bütün Türk memurları kovmuş, İzmit ve Zonguldak'ta milliyetçileri sert bir şekilde cezalandırmış ve bu şehirlerden çıkarmışlardı¹⁰⁴⁰. İngiliz Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetlerinin ilerleyişi ve İngiliz hatlarına sürekli saldırıları nedeniyle, Venizelos'un boğazlar bölgesindeki İngiliz kuvvetlerini desteklemek için ordu gönderme teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Yunan birliklerinin yanı sıra Malta'daki Lux kuvvetlerinden bir birlik ile Waletta'daki bir kruvazör ve birkaç torpido gemisi de İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Kemalistler, İzmit yakınlarında bir okula girmiş ve birkaç İngiliz vatandaşını öldürmüşlerdi. Buna karşılık İngiliz gemileri, milliyetçilerin saflarını bombardımana devam ediyordu¹⁰⁴¹. 23 Haziran tarihli habere göre, İstanbul'a bir bölük Yunan askeri gönderilmişti. Bu bölük, İngiliz kuvvetlerine bölgenin savunması için yardım edecekti¹⁰⁴². İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın birliklerine tek başlarına karşı koyamayacaklarını anlamış ve Yunan birliklerini yardıma çağırmışlardır. İngiltere'den 100.000 kişilik bir birlik getirmek mümkün değildi. Ancak Venizelos bu sayıda bir birliği bölgeye sevk edebileceğini ifade ediyordu. Yunanlıların karşılığında bir şey istememelerini de göz önüne alarak bu ücretsiz orduyu kullanmaya karar vermişlerdi.

3.2.3.2. Yunan İşgalinin Başlaması

3.2.3.2.1. Batı Anadolu'da Yunan İşgalleri

İngilizlerin, İzmit cephesinde Yunan birliklerinin yardımlarını kabul etmesinin ardından, Yunanistan hemen bölgeye askerî birliklerini sevk etmiştir. Lloyd George, 24 Haziran tarihli konuşmasında, İngiltere'nin himayesi altında Yunan ve İngiliz kuvvetlerinin bazı

¹⁰³⁸ La Correspondencia Militar, 23 Junio 1920, s. 3.

¹⁰³⁹ El Sol, 29 Junio 1920, s. 9.

¹⁰⁴⁰ La Correspondencia Militar, 6 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁴¹ La Accion, 22 Junio 1920, s. 2.

¹⁰⁴² La Correspondencia Militar, 23 Junio 1920, s. 3.

harekâtlara başladığını ve Türkleri İngiltere'nin belirlediği politikanın uygulanmasının doğru olduğuna inandırmak gerektiğini söylemiştir¹⁰⁴³. Yunan ordusu, aynı tarihte İzmir bölgesinden de ilerlemeye ve Mustafa Kemal'in birliklerine saldırmaya başlamıştır. Akhisar'da konuşlanan milliyetçilerin saflarına Yunanlılar tarafından saldırılmış ve geride sayısız malzeme ve esir bıraktırılan düşman, bölgeden düzensiz bir şekilde çekilmiştir. Akhisar şehri, Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ve Yunan ileri harekâtı başlamıştır¹⁰⁴⁴. İzmir ordusundan oluşturulan Yunan askeri bölüğü, İzmit'te karaya çıkarak İngiliz askerleriyle birleşmiş ve onlara yardım etmeye başlamıştır¹⁰⁴⁵. Yunan ordusu, ileri harekâta dört koldan devam ederek milliyetçilerin şiddetli direnişine rağmen bazı köyleri ele geçiriyor ve düşmanı düzensiz bir şekilde geri çekilmeye mecbur ediyordu. Milliyetçilere ait üç uzun menzilli top, üç askeri birlik, 210 mîralyöz, tüfekler, mühimmat, 70 vagonlu bir tren ve sayısız esirin Yunan ordusunun eline geçmişti. Yunan tarafı, savaş dışı 10 memur (biri kaptan) ve 20 asker kaybetmişti ve yüzlerce yaralı vermişti. Buna karşılık sadece Türk ordusu tarafından savunulan bir köprüde 50 Türk askeri ölü bulunmuştu.¹⁰⁴⁶ Yunanlılar, İngilizlerin desteğini aldıktan sonra hem İzmit bölgesinden hem de Manisa bölgesinden taarruza geçmişlerdi.

29 Haziran tarihli haberde, Yunan ileri harekâtının ayrıntıları verilmiştir. Buna göre, Yunan kuvvetlerinin Alaşehir'deki düşman birliklerine karşı saldırısı önceki akşam başarılı bir şekilde sona ermişti. Alaşehir'i savunan Türk ordusunun 13. bölüğü geri çekilmeleri sırasında tamamen yok edilmişti. Bu bölüğün kumandanı Akif Bey, ordusu mağlup olmadan yarım saat önce kaçabilmişti. Düşman ordusunun ölü, yaralı ve esir olarak kaybı yaklaşık 8000 kişiydi. Bütün savaş malzemeleri, çok miktarda erzak, lokomotif ve vagonlar Yunanlıların eline geçmişti. Yunan kuvvetleri Alaşehir'in 10 kilometre doğusuna kadar ilerlemişti¹⁰⁴⁷. Konuyla ilgili 30 Haziran tarihli Yunan resmi bildirisinde, Alaşehir Savaşı sırasında düşmana büyük zayıat verildiği, Gediz vadisinde 2000 ceset bulunduğu, ölü ve yaralıların yanı sıra büyük miktarda cephanenin de ele geçirildiği bildirilmiştir. Bildiride, yaralı ele geçirilen esirlerin İzmir'e gönderildiği, büyük miktarda mültecinin Alaşehir'e gelerek Yunan ordusunun korumasını talep ettiği ve Hristiyanların olduğu kadar Müslümanların da Mustafa Kemal'in birliklerinin

¹⁰⁴³ El Imparcial, 25 Junio 1920, s. 2; El Siglo Futuro, 25 Junio 1920, s. 3.

¹⁰⁴⁴ El Imparcial, 25 Junio 1920, s. 2.

¹⁰⁴⁵ La Correspondencia Militar, 30 Junio 1920, s. 1.

¹⁰⁴⁶ La Epoca, 28 Junio 1920, s. 6.

¹⁰⁴⁷ El Sol, 29 Junio 1920, s. 9.

kurbanları olduğu ifade edilmekteydi¹⁰⁴⁸. Alaşehir’de yaşanan Türk-Yunan çatışması sırasında Türkler kayıplar vererek geri çekilmişler ve Yunanlılar da Türklere karşı bir zafer kazanmışlardı

Alaşehir’deki çatışmanın ardından Venizelos'un *Figaro* gazetesine yaptığı açıklamalar 1 Temmuz tarihinde İspanyol basınında da yer almıştır. Venizelos, Türklerin müttefikler tarafından hazırlanan barışı kabul etmeyi reddettiklerini, Türk askerleri İngiliz ve Fransız birliklerine saldırırken İzmir’de büyük bir Yunan ordusunun hareketsiz bir şekilde beklediğini ve Yunanistan’ın herhangi bir talep olmaksızın kuvvetleriyle Türkleri püskürtebileceğini belirtiyordu¹⁰⁴⁹. Bu sırada Yunan orduları, Soma’dan üç farklı koldan ilerliyorlardı. Ancak bu ilerleyişle ilgili ayrıntılar henüz genel karargâha ulaşmamıştı. Konuyla ilgili haberde, Mustafa Kemal’in, Ankara Milli Hükümeti’nde devam eden anlaşmazlıklardan yorularak, milli kuvvetlerin başkomutanlığını aldığı ve Genelkurmay Başkanlığı’na da kısa süre önce Yunanlılara mağlup olan İsmet Bey’i getirdiği bildirilmiştir¹⁰⁵⁰. Yunan işgallerinin başlaması, İstanbul Hükümeti’ni de rahatsız etmişti. Paris’te bulunan Sadrazam Damat Ferid Paşa, müttefiklerden, Anadolu’da harekât yapan Yunanlıların durdurulmasını talep etmişti¹⁰⁵¹. Ankara’daki tartışmalardan sıkıldığı için kendisini başkumandan yaptığı sanılan Mustafa Kemal Paşa, aslında Batı cephesinde ipleri kendi eline alarak Yunanlıların ilerleyişini durdurmaya çalışmaktaydı. Bu konuda en önemli destekçilerinden birisi de hiç şüphesiz İsmet Bey olacaktı.

Bu sırada, Yunan orduları Batı cephesinde ilerlemeye devam ediyordu. Mustafa Kemal’in askerleri, İzmir’de birleşen iki yönde Yunan ordusu ile karşılaşmış ve tamamen yok olmuşlardı¹⁰⁵². Yunan askerleri, Balıkesir’in güneyinde Türkleri mağlup ettikten sonra Bandırma ve Edremit’i ele geçirmişlerdi¹⁰⁵³. Müttefikler, Bursa’da sahilin farklı noktalarına asker çıkarmışlar ve Kemal Paşa’nın askerleri, bu şehri de boşaltmaya ve şehrin güneyindeki Uludağ’a doğru çekilmeye başlamışlardı¹⁰⁵⁴. Yunan Genel Karargâhının 20 Haziran ile 6 Temmuz arasındaki harekâtla ilgili raporuna göre, Bandırma- Balıkesir hattında şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Bu çatışmalarda Yunan askerleri 13 ağır top, mühimmat, büyük miktarda erzak ele geçirmişti. Bandırma şehrinde

¹⁰⁴⁸ La Epoca, 1 Julio 1920, s. 3; La Correspondencia Militar, 1 Julio 1920, s. 2.

¹⁰⁴⁹ La Voz, 1 Julio 1920, s. 5.

¹⁰⁵⁰ La Correspondencia Militar, 2 Julio 1920, s. 3.

¹⁰⁵¹ La Correspondencia Militar, 2 Julio 1920, s. 3.

¹⁰⁵² La Correspondencia Militar, 6 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁵³ La Correspondencia Militar, 6 Julio 1920, s. 1; La Epoca, 7 Julio 1920, s. 2.

¹⁰⁵⁴ La Epoca, 7 Julio 1920, s. 2.

yaşayan 2000 Yunanlı, Yunan ordusunu büyük sevinçle karşılamıştı. 6 Temmuz'da Karacabey ele geçirilmişti. Yunan ordusu her yerde Müslümanlar tarafından bile coşkuyla karşılanmıştı. Bursa ve diğer iç şehirlerde halk, ordusunu genişleterek, düşmanca hislerini ortaya koyan Kemal'i lanetliyordu¹⁰⁵⁵. 10 Temmuz tarihli habere göre, Yunan Kuzey ordularına direnen Türk birliklerinin sayısının yaklaşık 20.000 kişiydi. Bunlardan 5-10 bini Bursa'ya doğru kaçmıştı. Kaçanların bütün savaş malzemeleri ve erzakı Yunan ordusuna kalmıştı. Öncü kuvvetleri şehre 10 kilometre mesafedeki Ulubat Gölü'ne varmış olan Yunan ordusunun Bursa'ya girmesi kaçınılmazdı¹⁰⁵⁶. Yunan ordusu, kanlı bir savaşın ardından, Bursa'nın güneyini ele geçirmişti. Geriye sadece Kuzey kıyıları kalmıştı ve Marmara Denizi civarı ve boğazların tamamı müttefiklerin eline geçmişti¹⁰⁵⁷. Yunanlılar Bursa'nın ele geçirilmesi sırasında savaş yapmamışlardı. Mudanya'daki İngiliz filosu, ateş edildiğini düşündüğü tren istasyonunu bombalayarak yıkmıştı¹⁰⁵⁸. Bu işgallerin ardından Batı cephesinde Balıkesir, Manisa, Bursa ve İzmit, Yunan işgali altına girmiş oluyordu.

Yunan işgalleri artık endişe verici bir hal almaya başlamıştı. 17 Temmuz tarihli bir habere göre, bir vekil, Ankara'daki Milli Meclis'te Yunanlıların başarılarından endişesini dile getirerek, Mustafa Kemal'e askeri durumu sormuştu. Mustafa Kemal, verdiği cevapta Yunanlıların başarılarından haberdar olduğunu ve milliyetçi kuvvetlerin artık Yunanistan ile Bulgaristan arasında zapt edilemez bir hatta konuşlandığını ifade etmişti¹⁰⁵⁹. 6 Ağustos tarihli habere göre ise Kemal Paşa, İzmir'e bir heyet göndererek ateşkes talep etmişti. Haberde, Enver Paşa'nın 500 bin kişilik bir kuvvet teklifini reddeden Ankara Meclisi'nin düşmanlıkların uzatılmasına karşı olduğu ve meclisin Türkiye'ye yüklenen barış şartlarının çok sert olması konusunda Kemal'i suçladığı belirtilmiştir¹⁰⁶⁰. Bu sırada Yunanlılar ise İstanbul'u işgal etmek için müttefiklerden izin istemiştir¹⁰⁶¹. Mustafa Kemal Paşa'nın barış istediği haberi doğru kabul edilirse, sonraki haberlerden anlaşılacağı üzere bu talep kabul edilmemiştir. Nitekim Yunan orduları ileri harekâta devam ederek Uşak'a doğru ilerlemeye başlamışlardı.

¹⁰⁵⁵ La Correspondencia Militar, 9 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁵⁶ La Correspondencia Militar, 10 Julio 1920, s. 3.

¹⁰⁵⁷ La Accion, 14 Julio 1920, s. 3.

¹⁰⁵⁸ La Epoca, 17 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁵⁹ La Epoca, 17 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁶⁰ La Epoca, 6 Agosto 1920, s. 1; La Voz, 6 Agosto 1920, s. 5.

¹⁰⁶¹ El Pais, 8 Agosto 1920, s. 3.

3 Eylül tarihli habere göre, Yunan orduları, Uşak'ı savunan dört piyade ve topçu alayını, geri çekildikleri sırada mağlup etmişti. Savaşın ardından 13 top, 90 at, 4 lokomotif ve yüz kadar vagon Yunanlılar tarafından ele geçirilmişti. Uşak'tan yola çıkan cephane yüklü bir tren de Yunan topçuları tarafından imha edilmişti. Uşak havaalanında düşerek yanmakta olan bir uçak bulunuyordu ve havacılıkla ilgili pek çok malzeme de Yunanlıların eline geçmişti¹⁰⁶². Eylül ayı ortalarında, Yunanlılar, Bursa'dan hareketle Eskişehir'i almak için büyük bir saldırı hazırlığında sona gelmişlerdi. Yunanlılar, Adapazarı'nı işgal ederek sol taraftan gelebilecek saldırıların önüne geçmişlerdi. Türk milliyetçileri ise hararetli bir şekilde Afyon Karahisar'da yoğunlaşmış ve bu kuvvetlerin kumandanı, firarileri engellemek amacıyla ordunun arkasına mitralyözler yerleştirilmesini emretmişti¹⁰⁶³. Uşak ve Adapazarı da Yunan işgaline maruz kalmıştı. Yunanlıların yeni hedefleri artık Afyon ve Eskişehir'di. Bununla birlikte, Bursa bölgesinde, Türk-Yunan çatışması da halen devam etmekteydi.

El Globo gazetesindeki 3 Kasım tarihli habere göre, Yunan orduları, Türk milliyetçilerine Bursa'da yeni bir saldırı yapmış ve Kemalistler düzensiz bir şekilde İnegöl ve Yenişehir istikametine doğru geri çekilmişlerdi. Bursa'da yaşanan çatışmada milliyetçiler, büyük bir mağlubiyet yaşayarak, aralarında 24. bölüğün kumandanının da yer aldığı 80 esir, 60 ölü ve yaralı vermişler ve iki top ve hatırı sayılır miktarda savaş malzemesini geride bırakmışlardı¹⁰⁶⁴. 6 Kasım tarihli haberde de Bursa bölgesinde, Türk milliyetçileri ile Yunan orduları arasındaki şiddetli çatışmaların devam ettiği ve Türklerin önemli kayıplar vererek geri çekilmeye başladıkları ifade edilmiştir. Haberde, İzmir cephesinde milliyetçiler tarafından Bozüyük civarında tahkimat yapıldığı, Yunanlıların milliyetçilere saldırdığı ve kanlı bir savaşın ardından, milliyetçilerin büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir¹⁰⁶⁵. Uşak bölgesinde de çatışmalar sürüyordu. 27 Kasım'da 200 Türk milliyetçisi, Uşak'ın 40 kilometre güneybatısındaki Yunan hatlarına saldırmış ve bu saldırı geri püskürtülmüştü. Milliyetçilerin kaybı, 18 ölü ve 10 at olmuştu. Diğer bir saldırıda da 230 milliyetçi ölmüş veya yaralanmış ve 74 at da Yunanlıların eline geçmişti¹⁰⁶⁶. 1920 yılında İspanyol basınında yayımlanan haberlere göre, Türk tarafı

¹⁰⁶² El Globo, 3 Septiembre 1920, s. 1.

¹⁰⁶³ La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1920, s. 7.

¹⁰⁶⁴ El Globo, 3 Noviembre 1920, s. 2.

¹⁰⁶⁵ La Libertad, 6 Noviembre 1920, s. 4.

¹⁰⁶⁶ La Voz, 4 Diciembre 1920, s. 1.

Yunanlılara karşı hiçbir başarı sağlayamamıştı. Bununla birlikte Yunanlılar Batı Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmişlerdi.

1921 yılına gelindiğinde ise İspanyol basınında yer alan ilk haberde, Türk basının Yunan birliklerinin mağlup edildiğine dair haberler yayımladığı ifade edilmiştir. Ancak haberde, bu bilgilerin gerçeği yansıtmadığı ve harekâtların, İngiliz komutan Stoppers, tarafından olay yerinde takip edildiği belirtilmiştir. Stoppers, Yunan birliklerinin işgaline girmiş olan Karahisar mıntıkasına şahsen gitmiştir. Türk birliklerinin birkaç gün boyunca yeniden Yunan birlikleriyle temasa cesaret edememiş olmasından dolayı Kemalist birliklerin bozduğu Yunan birlikleri, esir ve ganimet elde ederek, kendi hatlarına doğru ilerlemişlerdi¹⁰⁶⁷. Türkler Yunan ordusunun hazırlıklarından haberdar olmuşlar ve bu nedenle de Yunan saldırısı geçici olarak durmuştu¹⁰⁶⁸. Haberde, Türklerin Yunanlıları mağlup ettiği yalanlanmasına rağmen haberin devamında Karahisar'daki durumla ilgili açıklama yapılırken Mustafa Kemal Paşa'nın birliklerinin Yunanlıları bozduğu ifade edilmektedir. Bahsedilen savaş hiç şüphesiz I. İnönü Muharebesi'dir. Bu savaşta Yunan birliklerinin ilerleyişi durdurulmuş ve bu birlikler geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

3.2.3.2.2. Trakya'da Yunan İşgalleri

İzmir'in Yunanlılar tarafının işgalinden sonra Venizelos'un Trakya ile ilgili planları da ortaya çıkmıştır. Venizelos'un Paris Konferansı'nda açıkladığı görüşlerine göre İstanbul'a kadar bütün Trakya ve hatta mümkünse İstanbul, Büyük Yunanistan'a bağlanmalıydı¹⁰⁶⁹. Bununla birlikte, Doğu Trakya'ya gelen ilk birlik Fransızlara aitti. Fransız alayı, 4 Kasım 1918'de Uzunköprü-Sirkeci demiryolunu ve işletmesini ele geçirmişlerdi. Ancak kısa süre sonra Yunan askerlerinin bölgeye geleceği söylentileri çıkmaya başlamıştı. Nitekim Ocak 1919'da bir Yunan taburu Fransızlardan Trakya demiryolunun korunması işini devralmıştı. Mondros Mütarekesinden kısa süre sonra Venizelos'un yayılmacı politikası Batı Anadolu'da olduğu gibi Doğu Trakya'da da hissedilmeye başlanmıştı. Venizelos'un Trakya üzerindeki arzuları, 30 Aralık 1919'da Paris Konferansı'na verdiği ve Trakya'nın Yunanlılığını vurgulayarak bölgenin Yunanistan'a bırakılmasını talep eden muhtıra ile ortaya çıkmıştı¹⁰⁷⁰. Yunanistan'ın

¹⁰⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 27 Enero 1921, s. 3.

¹⁰⁶⁸ El Globo, 24 Febrero 1921, s. 3.

¹⁰⁶⁹ Selvi, *Milli Mücadele'de İlk İşgaller İlk Direnişler*, s. 66.

¹⁰⁷⁰ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 145-146.

Trakya ile ilgili emelleri ve bölgedeki işgalleri. İspanyol basınının üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. 29 Haziran tarihli ve "Yunan Taarruzunun Hedefi" başlıklı haberde, Yunanlıların harekât planı içerisinde Trakya'nın da ele geçirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle Yunan birlikleri, Trakya'da Meriç nehrinin sağ kıyısında, beklemeye devam ediyorlardı¹⁰⁷¹. Fransız Doğu Orduları kumandanı General Debourgon, Yunan ileri harekâtı sonrasında, Trakya milliyetçilerinin İstanbul'a olası bir harekâtını engellemek amacıyla askeri tedbirler alarak Çatalca'dan ayrılmıştı¹⁰⁷². Trakya'da da Anadolu'da olduğu gibi müttefikler milliyetçi hareketten endişe duymaya başlamışlardı.

Yunan ordularına Trakya'yı işgal etmek için bir gerekçe lazımdı. Bu gerekçe, 30 Haziran tarihli haberde yer almıştır. Haberde, Trakya'daki milliyetçi lider Cafer Tayyar'ın Edirne'yi yakma eğiliminde olduğunun bildirildiği aktarılmıştır¹⁰⁷³. Aynı gün yayımlanan diğer bir haberde ise müttefik çevrelerde, Yunanlıların Edirne'yi alarak Cafer Tayyar'ı geri çekilmeye mecbur etmesinin, Trakya'daki Türk milliyetçilerinin direnişini ortadan kaldırmadığının düşünüldüğü belirtilmiştir. Bu sıralarda Romanya sınırında yoğun faaliyet içerisinde bulunan Ruslar da İstanbul'a yeni bir kapı açmışlardı. Türkiye ile Rusya arasında hâlihazırda mevcut tek engelin Romanya'ydı. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, Sırpların ve Rusların olduğu gibi Bulgarların da desteğini arıyordu ve Bolşeviklerin yardımına karşılık İstanbul'la ilgili bazı sözler verdiği iddia ediliyordu¹⁰⁷⁴. Yunanlıların Trakya'nın işgali için bekledikleri gerekçe Cafer Tayyar'ın Edirne'de yarattığı tehlike olarak sunulmuştur. Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince bu tehlike bahane edilerek müttefikler tarafından Yunan işgaline izin verilmiştir.

Doğu Trakya'da işgalin başladığı sıralarda 35000 civarında Yunan askeri bulunuyordu¹⁰⁷⁵. Habere göre, bu ordu, Trakya'daki işgale Lapseki'yi ele geçirerek başlamıştır. Fransız askerlerinin ayrıldığı Kilit Bahir'de de Yunan birlikleri karaya çıkmışlardı¹⁰⁷⁶. Yunan öncü kuvvetleri, 20 Temmuz 1920 Salı günü sabahleyin Edirne'yi işgal etmişlerdi. Konuyla ilgili haberde, Türklerin geri çekilme sırasında Uzunköprü Köprüsü'nü yıktıkları veya Edirne'yi yaktıkları ve Çatalca ve Lüleburgaz yakınlarındaki köprüleri tahrip ettikleri belirtilmiştir¹⁰⁷⁷. Edirne'nin işgali üzerine Meriç hattında Türk

¹⁰⁷¹ El Sol, 29 Junio 1920, s. 9.

¹⁰⁷² La Correspondencia Militar, 30 Junio 1920, s. 1.

¹⁰⁷³ La Epoca, 30 Junio 1920, s. 2.

¹⁰⁷⁴ El Globo, 30 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁷⁵ La Epoca, 17 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁷⁶ La Voz, 1 Julio 1920, s. 5; El Siglo Futuro, 2 Julio 1920, s. 1.

¹⁰⁷⁷ La Correspondencia Militar, 22 Julio 1920, s. 2.

topçuları şiddetli bir ateşe başlamış ve bunun üzerine de Trakya'daki Yunan ordusunun ağır topları da yoğun bombardımana başlamıştı¹⁰⁷⁸. 24 Temmuz tarihli habere göre, İngiliz-Yunan donanması tarafından desteklenen Yunan orduları, Marmara kıyısındaki Ereğli, Sultan Köy ve Tekirdağ'a asker çıkarmıştı. Tekirdağ dışında direnişle karşılaşmayan Yunan birlikleri, direnen Türk askerlerini iç bölgelere doğru püskürtmüşlerdi¹⁰⁷⁹. Yunanlılar, Trakya'da Tekirdağ-Lüleburgaz hattında işgale devam etmiş ve Tekirdağ'a yeni birlikler nakletmişlerdi. Yunanlılar ile General Cafer Tayyar'ın himayesindeki milliyetçiler arasında Edirne'nin çevre bölgelerinde çatışmalar da devam etmekteydi¹⁰⁸⁰. 26 Temmuz tarihli haberde, Yunan ordusunun Edirne'nin işgalini tamamladığı ve ertesi gün Kral Alexander'ın şehre giriş yapacağı, bu sırada ise milliyetçilerin generali Cafer Tayyar'ın Kırkkilise'ye doğru geri çekildiği bildirilmiştir¹⁰⁸¹. Yunan orduları, bir hafta gibi kısa bir süre içerisinde Doğu Trakya'nın önemli bir bölümünü ele geçirmişlerdi. Haberlerde, işgalin Lapseki'den başladığı belirtilmiş olsa da işgal edilen ilk bölgenin Gelibolu yarımadası olduğu açıktır.

Tekirdağ'ın işgalinin 20 Temmuz'da tamamlanmasının ardından Yunan orduları ileri harekâta devam etmiştir. Geri çekilen Türk askerleri, büyük miktarda erzak ve mühimmat bırakıyor ve bunlar Yunan ordusunun eline geçiyordu. Yunanlıların ileri harekâtı sırasında, kıyıya 800 metre mesafede bulunan ve Türk topçuları tarafından ateş edilen İngiliz filosu da destek vermekteydi. Averof adlı kruvazörde, harekât sırasında oradan ayrılan Yunan Kralı da bulunmaktaydı. Lüleburgaz köprüsünün başları, Türk topçuları tarafından bombardıman ediliyordu. Türklerin yoğun topçu atışından sonra yaptıkları saldırı, Yunan ordusu tarafından püskürtüldü. İstanbul'dan gelen haberlere göre Edirne'de pek çok yangın tespit edilmişti¹⁰⁸². Aynı tarihli diğer bir haberde, Yunanlıların Meriç'i ele geçirdikleri ve Türk askerlerine büyük kayıplar verdirdikleri ifade edilmiştir¹⁰⁸³. Yunan orduları, müttefiklerin verdiği izinler çerçevesinde, Doğu Trakya'daki işgal hareketlerini 1920 yılının Temmuz ayında tamamlamışlardı.

3.2.3.2.3. Türk-Yunan Savaşları

¹⁰⁷⁸ La Correspondencia Militar, 23 Julio 1920, s. 3; La Libertad, 24 Julio 1920, s. 4.

¹⁰⁷⁹ La Libertad, 24 Julio 1920, s. 4.

¹⁰⁸⁰ La Accion, 26 Julio 1920, s. 2; La Voz, 26 Julio 1920, s. 5.

¹⁰⁸¹ La Voz, 26 Julio 1920, s. 5; La Correspondencia Militar, 26 Julio 1920, s. 3; La Correspondencia Militar, 27 Julio 1920, s. 3.

¹⁰⁸² La Correspondencia Militar, 26 Julio 1920, s. 3.

¹⁰⁸³ La Correspondencia Militar, 27 Julio 1920, s. 3.

I. İnönü Muharebesi'nde Yunan birliklerinin Türk milliyetçi kuvvetleri tarafından mağlup edilmesinin ardından, kısa süre içerisinde toparlanan ve destek kuvvetlerle güçlendirilen Anadolu'daki Yunan ordusu, Mart 1921'de Eskişehir yönüne doğru ilerlemeye başlamıştır¹⁰⁸⁴. Yunanistan'ın yaşadığı mağlubiyetin ardından Yunan ihtiyat birlikleri de orduya çağırılmıştır. Konuyla ilgili açıklama yapan Eski Konsey Başkanı Gounaris, Yunan ihtiyat birliklerinin orduya çağırılmasının Türkiye'nin tavrının bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Kilikya'daki Türk birliklerinin, Yunan ordusuna karşı gönderilmek üzere geri çağırıldığını ifade eden Gounaris, Kemalistlerin Yunan birliklerine karşı savaşmak için toparlandıklarını bildiklerini bu nedenle de Anadolu'daki Yunan ordularını destek kuvvetlerle güçlendirmeye çalıştıklarını söylemiştir¹⁰⁸⁵. Bununla birlikte, 25 Mart tarihli habere göre, Batı cephesinde Yunan ilerleyişi yeniden başlamıştı. General Papoulos, Türkiye'deki barbarlardan geriye kalanların derhal cezalandırılmaları gerektiğini vurgulayarak askerlerine moral vermeye çalışıyordu. Habere göre, Yunanlıların Türk birliklerine karşı saldırı başlattığı söylentileri dolaşırken, Türkler de Bursa'da Yunanlılara karşı saldırıya başlamayı amaçlıyorlardı¹⁰⁸⁶. Yunanlılar, Kemalist ordusundaki iki grup arasında iletişimi kesmeye ve Yunan cephesine genel bir taarruzu engellemeye de çalışıyorlardı. Bu sırada, Yunan ordusunda 110 bin asker bulunmaktaydı¹⁰⁸⁷. Yunanlıların Batı Anadolu'da yaşadıkları ilk mağlubiyetin ardından haberlerde farklı farklı bilgilerin yer almaya başladığı görülmektedir. Bazılarında Türklerin saldırıya başladığı bazılarında Yunanlıların toparlanarak işgallere devam edeceğine ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Yunan Savaş Bakanlığı 1921 yılı Nisan ayı başında bir emir yayınlamıştır. Bu emre göre, 1910 ve 1911 yılları kontenjanından piyade kuvvetleri askere çağırılmaktaydı. Yine aynı emirde, 1910'dan 1913'e kadar geçen süre içerisinde istifa etmiş bütün subaylar da askere çağırılmaktaydı¹⁰⁸⁸. Yunan birlikleri 29 Mart'ta Karahisar demiryolu hattında, konuşlanmışlardı. Hattın diğer tarafında Büyük istasyonu ve diğer bazı Yunan ordugâhlarını işgal eden büyük sayıda milliyetçi piyade ve süvari bulunuyordu. Sayıca fazla olan Türk birlikleri, Yunan birliklerine karşı saldırıya geçmişler ancak Yunan tarafı Türk saldırısına sert bir karşılık vermiş ve Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştı.

¹⁰⁸⁴ La Correspondencia Militar, 16 Marzo 1921, s. 3.

¹⁰⁸⁵ El Sol, 22 Marzo 1921, s. 5; El Globo, 24 Marzo 1921, s. 2.

¹⁰⁸⁶ La Accion, 25 Marzo 1921, s. 4.

¹⁰⁸⁷ La Correspondencia Militar, 26 Marzo 1921, s. 3.

¹⁰⁸⁸ El Siglo Futuro, 2 Abril 1921, s. 3; La Correspondencia Militar, 4 Abril 1921, s. 3.

Türk mevzileri ve adı geçen demiryolu istasyonları Yunanlıların eline geçmişti. 30 Mart'ta ise Türk birlikleri yeniden Karahisar'daki Yunan birliklerine saldırmışlardı. Ancak bu saldırı da püskürtülmüştü. Ertesi gün yapılan diğer bir saldırı da yine Yunan birlikleri tarafından püskürtülmüştü. Türk tarafı bu çatışmalarda büyük kayıplar veriyorlardı¹⁰⁸⁹. Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı milliyetçi birlikler, Karahisar bölgesinde yaptıkları bu ilk ileri harekâtlarda başarı sağlayamamışlardı.

Bununla birlikte, milliyetçiler, Eskişehir bölgesindeki Yunan saldırısını durdurmayı başarmışlardı¹⁰⁹⁰. Yunan resmi kaynaklarına göre, çatışmada Türk saldırıları püskürtülmüş ve Türkler büyük kayıplar vermişti. Ancak konuyla ilgili haberde, Türklerin, Eskişehir önlerinde Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazandıkları, bir Yunan bölüğünü ele geçirdikleri ve Kemalistlerin tam bir bozguna uğrayan düşmanı takip etmeye başladıkları ifade edilmiştir. Habere göre, Ankara artık koruma altına alınmıştı. Yunanlılar, Eskişehir cephesinde mağlup olmuş, bu cephenin güneydoğu kısmındaki Türkler ileri harekâta başlamışlardı¹⁰⁹¹. Bu haberlerde bahsedilen savaş, II. İnönü Muharebesi'ydi. 26/27 Mart 1921 gecesi Gündüzbey'de başlayan savaş, İsmet Paşa'nın kumandasındaki Türk milliyetçilerinin başarılı saldırıları ve Yunanlıların büyük kayıplar vererek geri çekilmesi neticesinde 1 Nisan'da sona ermiştir¹⁰⁹². Her ne kadar Yunan resmî kaynakları Türk saldırılarının püskürtüldüğünü ilan etse de Türklerin kazandığı bu zafer, savaşın seyrini tamamen değiştirecektir.

3.2.3.2.4. Türk İleri Harekâtı

II. İnönü Muharebesi'nde Türk milliyetçilerin Yunan ordularını bozguna uğratmasının ardından Yunanistan'ı hüzne boğacak bir haber de İstanbul'dan gelmiştir. Habere göre, Yunanlılar, İzmit yarımadasını da tahliye etmek zorunda kalmışlardı. Kemalistler, İzmir üzerine yürüyüşe başlamışlardı. Kalogheropoulos'un başkanlık ettiği Yunan Hükümeti bu mağlubiyetin ardından istifa etmiş ve yerine Gounaris'in başkanlık ettiği yeni bir hükümet kurulmuştu. Yunan birliklerinin Karahisar bölgesinde alelacele geri çekilişi devam ediyordu. Habere göre, Atina'da bir ihtilal bekleniyordu. Venizelos, o sırada Brindisi'deydi ve kısa süre içerisinde Yunanistan'a döneceği belirtiliyordu. Yunan halkı, yaşanan felaketin sorumluluğunu Konstantin'e yüklüyordu. Atina'daki resmî kaynaklara

¹⁰⁸⁹ El Siglo Futuro, 2 Abril 1921, s. 3.

¹⁰⁹⁰ El Siglo Futuro, 4 Abril 1921, s. 3.

¹⁰⁹¹ La Correspondencia Militar, 4 Abril 1921, s. 3.

¹⁰⁹² Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, s. 155.

göre, Yunan tarafının savaşın başından beri uğradığı zayıat, Güney grubundaki birliklerde 324 yaralı ve yaklaşık olarak 4000 kayıp ve Kuzey grubunda 600 ölü şeklindeydi. Kral Konstantin'in ilerleyen günlerde Anadolu'daki savaş alanına giderek Yunan askerlerine moral vermesi de söyleniyordu ¹⁰⁹³. Yunan ordusunun yaşadığı büyük bozgun, Yunanistan'ı hem askerî hem de siyasî bir krizin içerisine sokmuştur. Bu süreçte de Türk ileri harekâtı başlamış ve Yunan işgalindeki Türk toprakları birer birer kurtarılmaya başlanmıştır.

14 Nisan tarihli habere göre, Türk birlikleri, Denizli istikametinde yeni bir saldırı başlatmışlardı. Alınan bilgilere göre, Yunan sağ kanadında durum ciddi görünmekteydi. Türkler, Kafkasya bölgesinde bulunan ve Ruslarla imzalanan barış antlaşmadan sonra hareketsiz duran 10 bölük birliği Batı cephesine sevk etmişlerdi. Bu birliklerin büyük bölümü Batum bölgesinden getirilmişlerdi. *Daily Chronicle*'a göre, Yunan ordusu, ağır kayıplar vererek tamamen geri çekilmişti ¹⁰⁹⁴. Bununla birlikte, bazı haberlere göre, Yunan ordusunun Bursa ve Karahisar'daki işgali devam ediyordu. Türk tarafından alınan habere göre ise Nisan ayının ilk haftasında Yunan birlikleri bu şehirleri kaybetmişlerdi. Türk birlikleri Karahisar cephesinde Yunanlıları mağlup etmelerinin yanı sıra İzmit cephesinde de İzmit'e üç kilometre mesafeye kadar yaklaşmışlardı ¹⁰⁹⁵. II. İnönü zaferinden sonra Yunanlılarla mücadele eden Türk ordusu, Doğu'daki orduların bölgeye sevk edilmesiyle güçlendirilmişti. Bu zafer, Türklere Yunanlıların mağlup edilerek ülkeden kovulabileceklerini göstermesi açısından oldukça büyük bir öneme sahipti.

8 Nisan'da Dumlupınar mevkiinde Yunan orduları Türk birliklerine karşı taarruza geçmiştir. Habere göre, savaş, saat ikide başlayıp, saat 11'de Türklerin bozgunu ile bitmişti. Yunan ordusu komutanı, Dumlupınar'da elde edilen zaferden dolayı birliklere teşekkürlerini ifade eden bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride, bu zaferin Yunanlıların şerefini kurtardığı ve Anadolu'daki sefer için çok önemli avantajlar sağladığı belirtiliyordu ¹⁰⁹⁶. Yunan orduları 13 Nisan'da Dumlupınar'da Türk birliklerine karşı yeniden saldırıya geçmişti. 25 Nisan tarihli haberde, Ankara'dan gelen haberler göre, Yunan ordusu bu saldırı sırasında çifte mağlubiyet almıştı. Ayın 13'ünde başlayan Yunan saldırısı, Dumlupınar bölgesinde geri püskürtülmüştü. Yunanlılar, 5000'den fazla adam

¹⁰⁹³ La Libertad, 10 Abril 1921, s. 5.

¹⁰⁹⁴ El Globo, 14 Abril 1921, s. 2.

¹⁰⁹⁵ La Voz, 18 Abril 1921, s. 1.

¹⁰⁹⁶ La Libertad, 12 Mayo 1921, s. 1.

kaybetmişler, arkalarında 1200 esir bırakmışlar ve Uşak'ı tahliye etmek zorunda kalmışlardı. Habere göre, Türk ordusu daha sonra ilerleyerek kırk kadar köyü geri almayı başarmıştı. Yunan ordusu, dağınık halde İzmir'e doğru çekilmeye başlamıştı. İzmir'den gelen haberlere göre, Türk ordusu, Yunan hattındaki çeşitli noktalara karşı saldırılarını arttırmış ve her yönden Yunanlıları püskürtmeye başlamıştı. Yunanistan'ın işgal harekâtına son verdiğine dair söylentiler de dolaşmaktaydı. Bu gibi söylentiler, mücadelenin sonuna kadar sürdürülmesini isteyen Yunan resmi makamları tarafından yalanlanmaktaydı¹⁰⁹⁷. Yunan orduları Dumlupınar'da geçici bir başarı elde etmiş olsalar da Türk orduları savaşta dengeyi kısa süre içerisinde kendi lehlerine değiştirmişlerdi.

1921 yılı Mayıs ayı başlarında, Türk birlikleri Bilecik bölgesini (Alaşehir'in 35 km ötesinde) ele geçirmiş ve Uşak ile Alaşehir arasındaki Ahmedli'de mühimmat taşıyan bir Yunan trenini havaya uçurarak saldırıya geçmişlerdi¹⁰⁹⁸. 20 Mayıs tarihli bir habere göre, Türk ordusu, İzmir'e yirmi beş kilometre mesafede bulunan bazı Yunan mevzilerine de saldırmışlardı¹⁰⁹⁹. Bununla birlikte, 27 Mayıs tarihli habere göre, Yunanlılar, Anadolu cephesinde iki gün süren genel bir saldırı başlatmışlar ancak herhangi bir ilerleme kaydedememişlerdi. Yunanlıların bütün saldırıları çok şiddetli olmalarına rağmen, Türklerin direnişiyle karşılaşmıştı. Yunan tarafının önemli zayıflatlar verdiği tahmin ediliyordu¹¹⁰⁰. Türklerin Batı cephesinde elde ettikleri başarılar, İngilizleri de harekete geçirecekti.

31 Mayıs tarihli bir habere göre, Kemalistlerin İngiliz vatandaşlarına karşı düşmanca hareketleri nedeniyle, İngiliz Hükümeti, Anadolu'daki tarafsızlık politikasını terk edecekti. Yunan ordusuna karşı silah ve mühimmat ambargosu kaldırılacak muhtemelen İstanbul, harekâtın askerî üssü olarak Yunan ordusuna hizmet edecekti. İngiltere donanması da Türk sahillerini abluka altına almak için Yunan filosu ile işbirliği yapmak üzereydi. Ayrıca, İngiltere, hem askerî hem de maddî olarak Yunanistan'a destek verecek ve bu devletle kısa süre içerisinde siyasî ve askerî bir anlaşma imzalayacaktı¹¹⁰¹. 5 Haziran tarihli bir haberde de Küçük Asya'da savaşan Türk milliyetçilerine karşı Yunanlılara yardım etmek için askeri ve bahrî harekât düzenlemek amacıyla bir İngiliz filosunun Malta'da toplandığı bildirilmiştir. Haberin devamında, Londra'daki bazı

¹⁰⁹⁷ La Voz, 25 Abril 1921, s. 5.

¹⁰⁹⁸ El Globo, 12 Mayo 1921, s. 2.

¹⁰⁹⁹ La Correspondencia de España, 20 Mayo 1921, s. 1.

¹¹⁰⁰ La Correspondencia Militar, 27 Mayo 1921, s. 4.

¹¹⁰¹ La Voz, 31 Mayo 1921, s. 1.

çevrelerde dolaşan bir söylentiye göre, Fransa, Almanya konusunda isteklerinin kabul edilmesi karşılığında, Türk milliyetçilerine karşı nihai bir harekete katılmaya istekli olacaktı. Aynı zamanda İtalya'yı da bu harekâta katılmaya mecbur bırakacak ve İngiliz kamuoyunun hisleri doğrultusunda bir deklarasyonla askeri önlemleri protesto edecek bir yöntem arandığı da aktarılmıştır¹¹⁰². İngiliz filosu, 8 Haziran'da İstanbul önlerine gelmişti ve alınan bilgilere göre, Yunan askerlerinin karaya çıkışları sırasında limanları bloke edecekti¹¹⁰³. II. İnönü zaferinin müttefikler nezdinde yankıları devam ediyordu. Müttefikler, Yunanlıların artık Türk milliyetçileri karşısında tutunamayacaklarının farkındaydılar. Bu nedenle de onları desteklemek için çeşitli adımlar atmaya başlamışlardı.

İngiliz filosunun İstanbul önlerine gelmesinin ardından Chamberlain'in bir açıklama yapmış ve 10 Haziran tarihli haberde bu açıklamaya yer verilmiştir. Chamberlain, demecinde, Türkiye'de bulunan İngiliz savaş gemilerinin rutin görevlerinde olduğunu ve Türkiye'ye karşı bir donanma harekâtı içerisinde olmadıklarını ifade etmiştir. Chamberlain, Yunan-Kemalist savaşı karşısında İngiliz hükümetinin tavrının ne olacağı üzerine Kraliyet konseylerinde çalışıldığını söylemiştir¹¹⁰⁴. Bununla birlikte, İngiltere'nin Doğu konusundaki tavrını değiştirdiği söylentileri üzerine, Kemalistlerin, Mezopotamya ve Kilikya'da yoğunlaşmak şartıyla Bolşevik askerlerinin Anadolu'ya girişlerine izin verdiği iddia edilmiştir¹¹⁰⁵. Bolşevik askerlerinin Anadolu'ya girişleriyle ilgili olarak yayımlanan 13 Haziran tarihli diğer bir haberde, Yunan kuvvetlerine karşı Anadolu'nun savunulmasında Kemal Paşa'nın askerleriyle işbirliği yapacak olan Bolşevik birliklerinin karaya çıktıkları bildirilmiştir¹¹⁰⁶. Bu söylentilere göre, İngilizlerin Yunanlıları desteklemesi durumunda, Bolşeviklerin de Türkiye'ye açık bir destek vereceği anlaşılmaktaydı.

Türk-Bolşevik iletişiminin kesilmesi ve Kemalistlerin silah, cephane ve gıda maddeleri elde etmelerini engellemek amacıyla İstanbul'da demirli Yunan gemileri, Karadeniz'e ve Anadolu sahillerine doğru yelken açmışlardı. Ankara Harbiye Vekili, askerlerini korumak amacıyla Karadeniz sahillerinin güçlendirilmesini emretmişti. Yunanlılara ait bir torpido gemisinin Ereğli'yi bombardıman etmesi üzerine, Babıâli, Müttefik Yüksek

¹¹⁰² La Libertad, 5 Junio 1921, s. 1; El Globo, 8 Junio 1921, s. 3.

¹¹⁰³ La Libertad, 9 Junio 1921, s. 5.

¹¹⁰⁴ La Correspondencia Militar, 10 Junio 1921, s. 4.

¹¹⁰⁵ La Correspondencia Militar, 11 Junio 1921, s. 4.

¹¹⁰⁶ El Siglo Futuro, 13 Junio 1921, s. 1.

Komiserlerine bir nota göndererek, müttefiklerin ilan ettikleri tarafsızlığın açık olarak ihlal edildiğini belirtmiş ve bu durumu protesto etmiştir¹¹⁰⁷. Bu süreçte Türklere yardım eden tek devlet Sovyetler de değildi. İtalya’da Mustafa Kemal Paşa’ya yardımlarda bulunuyordu. Konuyla ilgili 13 Haziran tarihli habere göre, İngiltere, İtalya’dan Mustafa Kemal’e yapılan yardımlarla ilgili açıklama istemişti. Kont Sforza, bu durumun İtalya-İngiltere ilişkilerinin devam etmesine engel teşkil etmediğini, Türklere yapılan yardımların hiçbir zaman Yunanlılara karşı olmadığını ve İtalya Hükümeti’nin İzmir ve Trakya’nın Türklerin hakkı olduğu iddiasını sürdürdüğünü ifade etmiştir¹¹⁰⁸. İngiltere’nin Yunanlıların yanında yer almasına karşılık, Türk Milli Mücadelesine destek veren iki büyük devlet bulunmaktaydı. İngiltere, Yunan ordularına açık bir destek vermeden önce yeni siyasî koşulları da değerlendirmeye almak zorunda kalacaktı.

Ancak 14 Haziran tarihli habere göre, İngiltere, 9 Haziran’da İstanbul’da Türk-Yunan savaşı sırasındaki tarafsızlığını bıraktığını resmen ilan etmişti¹¹⁰⁹. Bu karar sonrasında yaşanan gelişmeler, İngiltere’ye hemen geri adım attıracaktı. Nitekim 15 Haziran tarihli habere göre, İngiliz dış politikasının ana meselesi, Türkiye ile barış olacaktı. Müttefikler barışı sağlayabilmek için Yunan ordusuna donanma ve asker yardımı yapabilecek ve Sevr Antlaşması şüpheli birkaç bölge için yenilenebilecekti¹¹¹⁰. 4 Temmuz tarihli ve “Trotzky’dan Kardeşi Mustafa’ya Bir Mektup” başlıklı haberde, Sovyetler’in Türklere karşı tutumu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Haberde, Trotzky’nin Mustafa Kemal’e bir mektup gönderdiği, mektupta kendisine “Arkadaşım ve kardeşim” olarak hitap ettiği ve Rusya ve Türkiye’nin ortak düşmanı İngiltere ile müzakerelere girmemesini önerdiği bildirilmiştir. Mektupta; *“Bütün Rusya ve Dünyadaki bütün Müslümanlar Kemalistlerle birlikte ve onları son ana kadar destekleyecekler”* denmekteydi. Haberin devamında, Moskova hükümetinin Rusya ve Sovyetlerde yaşayan bütün Yunanlı ve Japonların (Komünist Partiye üye olanlar hariç) tutuklanmasını emrettiği de ifade edilmiştir¹¹¹¹. Yunanlılara yardımın yanı sıra Sevr Antlaşması’nın revize edilmesi de artık İngilizler tarafından dillendirilmeye başlamıştı. Bu politika değişikliğinde Türklere yapılan Rus ve İtalyan yardımlarının önemli bir katkısı vardı.

¹¹⁰⁷ La Correspondencia Militar, 11 Junio 1921, s. 4; El Siglo Futuro ve La Voz gazetelerinde, bombardıman edilen yer “Marmara Denizi’ndeki Karamürsel” olarak verilmektedir. El Siglo Futuro, 13 Junio 1921, s. 1; La Voz, 13 Junio 1921, s. 5.

¹¹⁰⁸ La Voz, 13 Junio 1921, s. 5.

¹¹⁰⁹ La Correspondencia Militar, 14 Junio 1921, s. 4.

¹¹¹⁰ La Correspondencia Militar, 15 Junio 1921, s. 3.

¹¹¹¹ La Voz, 4 Julio 1921, s. 5.

Bu politik gelişmelerin yaşandığı sıralarda, Türk-Yunan savaşı da devam ediyordu. 14 Haziran tarihli haberde, Bursa'dan alınan haberlere göre, Kabaçınar ve Marmaracık yakınlarındaki ufak çatışmalardan sonra Türkler çekilmeye başlamıştı¹¹¹². Yunanlıların 13 Haziran gecesi Zonguldak limanındaki filosunun da yardımı ile bombardıman yaparak Türklerle çatışmaya başlamıştı ve Türk kuvvetleri bu ani saldırı sırasında ciddi kayıplar vermişti¹¹¹³. Babıâli, Yunan gemilerinin Samsun, Sinop ve İnebolu'yu bombardımana tutması ve bombardımanın sayısız kurbana yol açmasını protesto eden bir notayı 19 Haziran'da müttefik yüksek komiserlerine yollamıştır. Notada Yunanistan'ın işgal ettiği bölgelerde Osmanlı vatandaşlarını askere alması da protesto edilmekteydi¹¹¹⁴. Müttefikler, Yunan savaş gemilerinin Karadeniz'e açılmasına ve Karadeniz sahillerini bombardımana tutmalarına izin vererek zaten tarafsızlıklarını bozmuşlardı.

Müttefiklerin Yunan tarafını tutmaya başladıkları süreçte, Türk ileri harekâtı ise devam etmekteydi. 2 Temmuz tarihli haberde, Batı cephesinde Türklerin Sapanca'ya doğru ilerledikleri ve Yunanlıların kayıplar vererek geri çekildikleri bildirilmiştir. Haberin devamında, Türklerin bütün kaynaklarını zorladıkları ve İstanbul'daki bakanlar kurulunun son yaşanan olayların yarattığı yeni durumu değerlendirdikleri ifade edilmiştir. Atina gazetelerinin İzmit'in boşaltılmasının güç karşısında olmadığını, Kemalistlerin Boğaz'a ilerlemesinin engellenmesi için saldırı yapmak amacıyla daha önceden karar verilerek yapıldığını aktardığı da belirtilmiştir. İzmit'in Türkler tarafından ele geçirilmesi üzerine müttefiklerin bir açıklama yaparak İstanbul'un etrafındaki tarafsız bölgenin işgalinin savaş sebebi sayılacağı uyarısını yaptıkları ve Kemalistlerin de adı geçen bölgeye saygı duymaya söz verdikleri ifade edilmiştir¹¹¹⁵. Atina ise Yunanlıların Kemalistler karşısında geri çekildikleri söylentileri resmi olarak yalanlanıyordu. Atina kaynaklarına göre, Konya'da Kemalistler arasında ayaklanmalar çıkmış, Anadolu içlerinde ve Kafkasya'da açlık baş göstermiş ve Babıâli müttefiklere başvurarak, Yunanistan ile Türkiye arasında savaşı önlemelerini talep etmişti¹¹¹⁶. Aynı tarihli diğer bir haberde, Kemalistlerin İzmit'te Derince hattını aşmadıkları ve kazandıkları başarı sonrasında Bursa bölgesine saldırıya geçtikleri bildirilmiştir. Haberin devamında, son günlerde Uşak bölgesinde yaşanan savaşın Yunan ordusu için oldukça ciddi olduğu,

¹¹¹² La Correspondencia Militar, 14 Junio 1921, s. 4.

¹¹¹³ La Correspondencia Militar, 14 Junio 1921, s. 4.

¹¹¹⁴ La Correspondencia Militar, 20 Junio 1921, s. 4.

¹¹¹⁵ La Voz, 2 Julio 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 5 Julio 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 9 Julio 1921, s. 1-2.

¹¹¹⁶ La Voz, 4 Julio 1921, s. 1; La Correspondencia de España, 5 Julio 1921, s. 2.

Kütahya bölgesine doğru saldırıya geçen Yunan ordusuna kısa süre içerisinde Kemalistlerin karşı saldırı düzenleyecekleri ve oldukça şiddetli bir direniş ve mücadele yaşanacağı aktarılmıştır¹¹¹⁷. Türk birlikleri İzmit cephesinde İngiliz birliklerinin bulunduğu Derince hattına kadar ilerlemişler ancak İngilizlere saldırmayarak yönlerini Bursa'ya doğru çevirmişlerdi. Bu manevranın amacı, İngilizlerin askerî olarak Yunanlıların yanında yer almasının engellenmesiydi.

İzmit bölgesinden 6000 Kemalist, Bursa yönüne doğru ilerlemeye başlamıştı ve bölgedeki Yunanlılar Bursa'yı boşaltmaya hazırdı. Türkler aynı sıralarda Eskişehir'de de asker yağmaya başlamışlardı¹¹¹⁸. Yunanlıların İzmit'ten kaçışları sırasında Yunan kruvazörü Wilkis, İzmit körfezindeki Karamürsel'i bombardımana tutmuştur. İzmit'in boşaltılması sırasında, Karamürsel önce bombardımana tutulmuş ve ardından da karaya çıkan denizciler tarafından şehir yakılmıştır. Aynı şekilde aynı sahildeki diğer köyler de bombardımana tutularak yıkılmışlardı¹¹¹⁹. Kemalistler tarafından, İzmit'teki çatışmalarda Yunanlılara ağır kayıplar verdirilmiştir. Yunanlılar ise körfeze bir miktar asker çıkararak, İznik'e ulaşmak için bir köyü ele geçirmişlerdi¹¹²⁰. Yunan askerleri, İzmit'ten başlayarak tahliye etmek zorunda kaldıkları her yerde aynı uygulamayı yapacaklar ve şehirleri yakıp yıkacaklardı.

6 Temmuz tarihli haberde, Kemalist ordunun durumunun çok memnun edici olmadığı, Yunan gemilerinin boğazdaki blokajının durumu kötüleştirdiği ve gıda maddesi ve cephane nakliyatının oldukça zorlaştığı ifade edilmiştir. Haberin devamında, Kral Konstantin'in cepheye gelmesinin Yunan ordusu üzerinde büyük bir etki yarattığı ve Kemalistlerin de buna karşılık Yunan Kralı'nın Küçük Asya'ya çıkışının müttefikler tarafından önlendiğine ilişkin bir bildiri yayınlayarak bu durumun etkisini ortadan kaldırmaya çalıştığı aktarılmıştır. Haberde ayrıca Karamürsel ve İznik'in Yunan ordusu tarafından işgal edildiği de belirtilmiştir¹¹²¹. 8 Temmuz tarihli haberde, Atina'dan bildirildiğine göre, Türk askerlerinin Bursa'daki küçük bir köye saldırdıkları ancak geri çekilmek zorunda kaldıkları ve gerçi çekilirken büyük miktarda savaş materyalini Yunanlılara bıraktıkları bildirilmiştir. Karamürsel yakınlarında da Türkler, Yunan hatlarına saldırmış ancak sahile doğru geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Yunanlıların

¹¹¹⁷ La Voz, 4 Julio 1921, s. 1.

¹¹¹⁸ La Correspondencia de España, 5 Julio 1921, s. 2.

¹¹¹⁹ La Correspondencia de España, 5 Julio 1921, s. 2; El Imparcial, 5 Julio 1921, s. 1.

¹¹²⁰ El Siglo Futuro, 7 Julio 1921, s. 3.

¹¹²¹ El Imparcial, 6 Julio 1921, s. 1.

kayıplarının 2 ölü, bir yaralı ve birkaç kayıptan ibaretti. Çatışmada müttefik uçakları da Türk hatlarını bombardımana tutmuşlardı¹¹²². Kral Konstantin'in gelişiyile moral depolayan Yunan orduları, kazandıkları moralle yeniden ileri harekâta başlamışlardır. Müttefik uçaklarının Türk hatlarına saldırdığı haberi doğru kabul edilirse, müttefik tarafsızlığından bahsetmenin absürt olacağı da aşikârdır.

Türkiye'deki ciddi durumla ilgili diğer bir haber 7 Temmuz tarihlidir. Haberde, Türkiye'den gelen haberlerin ciddi olduğu, o ana kadar müttefiklerin Türklerle ilişkilerinde mümkün olduğunca barışçıl bir politika izledikleri ancak tarafsız bölgenin ve boğazların serbestliğinin korunması için İstanbul'daki müttefik kuvvetlerinin ve İngiliz donanmasının hazırda bekledikleri ifade edilmiştir¹¹²³. Konuyla ilgili 7 Temmuz tarihli diğer bir haberde, İngiliz resmi çevrelerini Mustafa Kemal Paşa'nın askerlerinin İstanbul'a saldıracağı korkusunun sardığı ve İngiliz hükümetinin Kemalistlerin İstanbul'a karşı herhangi bir girişimine karşı güç kullanarak karşı koymaya hazır oldukları bildirilmiştir. Haberin devamında, İstanbul'daki müttefik orduları komutanı General Harington'un ve İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold'un sert tedbirler alma konusunda hemfikir oldukları, İngilizlerin Akdeniz donanmasının neredeyse tamamının İstanbul'a doğru yola çıktığı ve müttefiklerin tarafsız bölge ve boğazların özgürlüğünü korumak için müdahalede bulunacaklarının açık olduğu aktarılmıştır¹¹²⁴. Bu sıralarda, iki İngiliz destek bölüğü de İstanbul'la İzmit arasındaki tarafsız bölgenin sınırı olan Yarımca'ya gönderilmiş ve Antalya'yı boşaltan İtalyan taburu da İstanbul'a doğru hareket etmişti¹¹²⁵. Müttefikler, İzmit'e kadar ulaşan ve Yunanlıları bölgeden kovan Türklerin İstanbul'a saldıracaklarını düşünüyor ve bununla ilgili tedbirler almaya çalışıyorlardı.

Ancak bu sırada Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'deki ordusunu denetliyordu. Kemal Paşa, denetim sırasında İzmit'in ele geçirildiğini ilan etmiş ve yakında Bursa ve İzmir'in de fethedileceğini söylemiştir¹¹²⁶. Yunanlılar ise İzmit'teki yenilgiyi unutturmak için İznik'e saldırmıştır. Şehir halkı, düzensiz Türk birliklerine yardım ederek İznik'e 20 km mesafede bir pusu kurmuşlar ve üç saatlik bir çatışmada Yunanlılara 400 kayıp

¹¹²² La Correspondencia Militar, 8 Julio 1921, s. 3; El Siglo Futuro, 9 Julio 1921, s. 1; La Correspondencia de España, 8 Julio 1921, s. 2.

¹¹²³ La Epoca, 7 Julio 1921, s. 3.

¹¹²⁴ La Accion, 7 Julio 1921, s. 3; El Siglo Futuro, 7 Julio 1921, s. 3.

¹¹²⁵ La Correspondencia Militar, 16 Julio 1921, s. 3.

¹¹²⁶ La Correspondencia de España, 8 Julio 1921, s. 2.

verdirmişlerdi. Konuyla ilgili haberde, 13 Temmuz'da Mustafa Kemal'in önderliğinde büyük bir savaş konseyi toplandığı ve üç saatlik toplantıya neredeyse bütün milliyetçi generallerin katıldığı belirtilmiştir. Haberde, alınan kararların gizli tutulduğu toplantıdan sonra İsmet Paşa ve Fevzi Paşa'nın cepheye giderek askerlere bilgi verdikleri, İzmit'teki Kemalist komutanın Babıâli'ye bir nota göndererek, Yunanlıların bölgeyi donanma üssü olarak kullanmaya devam etmeleri durumunda tarafsız bölgeye saygı duymaktan vazgeçeceğini bildirdiğine de değinilmiştir¹¹²⁷. Kral Konstantin'in Yunan hatlarını ziyaretinden sonra Yunan birliklerinin ele geçirdiği İznik'te Türk birlikleri ve şehir halkı Yunanlıları püskürtmeyi başarmışlardır.

10 Ağustos tarihli haberde, Yunan uçaklarının durmaksızın Kemalistlerin ordu kamplarını bombaladığı belirtilmiştir¹¹²⁸. Türk ordusu ise Dumlupınar'ın doğusunda saldırdığı Yunan birliğine kayıplar verdirmiş ve malzeme ve cephaneler elde etmiştir. Bununla birlikte bir Türk bölüğü, Yunanlılara ait bir otomobil konvoyuna yaptığı saldırıda onlara kayıplar verdirmiş ve Denizli'de de ufak çaplı çatışmalar yaşanmıştır¹¹²⁹. Kral Konstantin'in ziyaretinin ardından yeniden ileri harekâta başlayan Yunan ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi'ne giden süreçte Kütahya ve Eskişehir Savaşlarında¹¹³⁰ Türk ordusunu geri çekilmek zorunda bırakmıştır.

Konuyla ilgili 11 Ağustos tarihli haberde, Teotokis'in açıklamalarına yer verilmiştir. Teotokis, Eskişehir'deki Yunan zaferinin oldukça önemli olduğunu, Türkiye ile barış yapmaları durumunda öncelikle Kemalist hareketin sürdürülmeyeceğine ve Hristiyan toplulukların yeniden tiranlığa bırakılmayacağına ilişkin garantiler talep edeceğini ve Ankara üzerine yürüyüşün her an başlayabileceğini ifade etmiştir¹¹³¹. Bununla birlikte, Türk tarafında ise milliyetçi kuvvetlerin geri çekilişleri sırasında, Ankara'nın boşaltılmasını gerektirecek bir durum olması halinde, Milli Meclis ve yönetim

¹¹²⁷ La Libertad, 13 Julio 1921, s. 1.

¹¹²⁸ La Correspondencia de España, 10 Agosto 1921, s. 2.

¹¹²⁹ El Siglo Futuro, 11 Agosto 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 11 Agosto 1921, s. 2.

¹¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mubahat Erdoğan, *Milli Mücadele'de Kütahya ve Çevresindeki Savaşlar*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006; Murat Köylü, "İnönü Muharebeleri'nden Sonra Anadolu'daki Yunan Harekâtı ve İoannis Metaksas'ın Öngörülleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, X/2, 2015, s. 165-189; *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi (Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât)*, II/5, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995; Dilara Uslu, *Türk ve Batı Basınına Göre Milli Mücadele'de Rum-Yunan Dayanışması (Ocak 1919-Ekim 1922)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2013.

¹¹³¹ La Correspondencia de España, 11 Agosto 1921, s. 2.

arşivlerinin belgelerinin Kayseri'ye taşınacağı iddia edilmiştir¹¹³². Yunan ordularının taarruzu karşısında Türk orduları yavaş yavaş Sakarya Nehri'nin doğusuna doğru geri çekiliyorlardı¹¹³³.

Bu geri çekiliş esnasında 13 Ağustos 1921'de Yunan orduları, Türk mevzilerine doğru ileri harekâta başlamışlardı. Kral Konstantin, Türkleri kesin yenilgiye uğratarak Ankara'yı alma planları yapmaktaydı. Ancak Sakarya Meydan Muharebesi'nin yaşandığı 23 Ağustos 1921 Salı günü, işler Konstantin'in beklediği gibi gitmeyecekti. İspanyol basınında yer alan 23 Ağustos tarihli haberde, cepheden alınan bilgilere göre, Kemalist kuvvetlerin Kafkasya ve Kilikya'dan gelen destek kuvvetleriyle birlikte, Yunan ordusuna çok ciddi bir direniş sergilediği, Türklerin Sakarya'nın doğusunda 4 kilometrelik bir hattı ele geçirdikleri bildirilmiştir¹¹³⁴. 23 Ağustos tarihli diğer bir haberde, Yunan ordularının Türkleri çekilmeye mecbur bırakarak Sakarya'ya ulaştıkları bildirilmiştir¹¹³⁵. Ancak 100 kilometrelik bir cephede 22 gün sürecek ve en kanlı çatışmalarından biri olarak tarihte yerini alacak olan¹¹³⁶ Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk orduları Yunan ilerleyişine son vermişlerdir¹¹³⁷. İspanyol basınında Sakarya Meydan Muharebesi'ne ilişkin başka bir kayda rastlanmamıştır.

Basında yer alan bir sonraki haber ise 20 Eylül tarihliidir. Haberde, Kemalist kuvvetlerin Sarıköy ve Sivri Hisar'da Yunan ordusunu püskürttüğü, Yunan bölüklerinin Sakarya'nın güneyinde Sakarya nehrinin büyük kıvrımına doğru geri çekilmek zorunda kaldığı ve Kemalistlerin zaferinin İstanbul'da büyük coşku yarattığı ifade edilmiştir. Haberin devamında, Kemalist askerlerin Yunan askerlerinin beklenmeyen direnişine rağmen Sivri Hisar'ı ele geçirdikleri ve Yunanlıların sabah saatlerinden itibaren çekilmeye başladıkları aktarılmıştır¹¹³⁸. Haber aynı gazetenin ertesi günkü baskısında 1. sayfadan tekrar

¹¹³² El Siglo Futuro, 11 Agosto 1921, s. 3; La Libertad, 11 Agosto 1921, s. 4.

¹¹³³ Bu çekiliş aslında İsmet Paşa'nın planının bir parçasıydı. Nitekim İsmet Paşa, 18 Temmuz'da Karacahisar Karargâhına verdiği emirde Sakarya'nın doğusuna doğru düzenli çekilme sırasında Yunan birliklerinin merkezle irtibatının kopacağını ve zor durumda kalacağını, buna karşılık Türk ordusunun daha elverişli şartlarda ve bir arada olacağını ifade etmiştir. Bkz. Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, s. 186.

¹¹³⁴ La Epoca, 23 Agosto 1921, s. 1.

¹¹³⁵ La Epoca, 23 Agosto 1921, s. 1.

¹¹³⁶ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. IV, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 1.

¹¹³⁷ Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Kerim İncedayı, *Türk İstiklâl Harbi, (Garp Cephesi)*, Hazırlayan: Muhammet Safi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007; *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007; Zekeriyâ Türkmen, "Türk İstiklâl Harbinde Bir Dönüm Noktası Sakarya Meydan Muharebesi (Askeri Yönden Kısa Bir Değerlendirme)", 90. *Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2012, s. 135-144; Baki Vandemir, *Türk İstiklâl Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

¹¹³⁸ El Globo, 20 Septiembre 1921, s. 3.

verilmiştir¹¹³⁹. 24 Eylül tarihli haberde ise uzun süredir Yunan ordusu genel karargâhında bulunan Kral Konstantin'in Averof zırhlısı ile Atina'ya döndüğü bildirilmiştir. Haberin devamında, Yunan Bakanlar Kurulu Başkanı Gounaris'in yakın zamanda Londra'ya giderek Kemalistlerle yapılacak barış antlaşmasındaki şartlarını bildireceği ifade edilmiştir¹¹⁴⁰. 27 Eylül tarihli haberde, Gounaris ve Balthazis'in İngiliz Hükümeti ile Türkiye'yle barış yapmak için şartlarını görüşmek üzere Londra'ya ulaştıkları bildirilmiştir¹¹⁴¹. Kral Konstantin de Gounaris de artık Türklere karşı koyamayacaklarını anlamışlardı. Konstantin Anadolu topraklarını terk ederken Gounaris ise muhtemel bir barış konusunda müttefiklerin desteğini aramaya başlamıştı.

Bu sırada Türkler yeniden taarruza başlamış ve Yunan orduları geri çekilmeye başlamıştı. 24 Eylül tarihli habere göre, Yunan birlikleri Sarıköy'e doğru geri çekiliyorlar ve Türklerin baskısını yoğun bir şekilde hissediyorlardı. Türk basını, Yunan ordusunun büyük kısmının Mihaliç ve Sivri Hisar arasında kuşatıldığını yazıyordu.¹¹⁴² Yunan Genel Karargâhı ise 24 Eylül tarihli bildirisiyle Yunan ordusunun sol kanadına Türk ordusunun açtığı şiddetli ateşin Yunan birlikleri tarafından püskürtüldüğünü, diğer bölgelerde de Türk birliklerinin bazı hareketlerinin olduğunu ancak bu girişimlerin de püskürtüldüğünü iddia etmekteydi¹¹⁴³. Yaşanan çatışmayla ilgili Türk tarafının bildirisine göre ise, Eskişehir önlerinde gerçekleşen savaş, Türklerin lehine sonuçlanmış ve Kemalist kuvvetler bölgeyi kontrol altına almıştı¹¹⁴⁴. Yunan karargâhının 1 Ekim tarihli bildirisinde ise Yunan ordularının Eskişehir bölgesinde keşifler yaptığı ve bu sırada da düşman hatlarına saldırılar düzenlediği, cephenin kalanında ise sükûnetin hâkim olduğu belirtilmekteydi¹¹⁴⁵. İspanyol basını, iki taraftan gelen haberleri de kamuoyuyla paylaşmayı sürdürüyordu. Bir tarafta Türkler ilerlemeyi sürdürdüklerini, diğer tarafta ise Yunanlılar Türkleri püskürttüklerini iddia ediyorlardı.

Bununla birlikte, Anadolu'dan alınan haberlere göre, askeri operasyonlar sakin bir döneme girmişti. Yunanlılar, geri çekilişleri sırasında 126 kilometrelik bir istisna dışında

¹¹³⁹ El Globo, 21 Septiembre 1921, s. 1.

¹¹⁴⁰ La Epoca, 24 Septiembre 1921, s. 2.

¹¹⁴¹ La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1921, s. 3

¹¹⁴² La Epoca, 24 Septiembre 1921, s. 2.

¹¹⁴³ La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1921, s. 3

¹¹⁴⁴ La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1921, s. 3

¹¹⁴⁵ El Sol, 5 Octubre 1921, s. 5.

Ankara-Eskişehir demiryolunu yıkmışlardı¹¹⁴⁶. Türk orduları stratejik nedenlerden ötürü Yunanlıları takibi bırakmışlardı ancak Türk bölüklerinin Yunanlılarla çatışmaları devam ediyordu. Özellikle İzmit'teki Türk ordusu, Yunan sol kanadına saldırılar düzenliyordu¹¹⁴⁷. Kemalist ordular, Eskişehir'e 25 km ve Afyon'a 11 km mesafeye kadar ilerlemişlerdi. Yunanlılar ise Afyon Karahisar bölgesini savunmak amacıyla bölgeye büyük birlikler sevk ediyorlardı. Türk ileri harekâtı ile ilgili Türk raporuna göre, Türk ordusu Yunan mevzilerini ele geçirerek Afyon önlerine gelmişti ve burada çatışmalar devam etmekteydi. Yunan ordusunun sol kanadı, Eskişehir'in kuzeydoğusundan püskürtülmüştü. Dumlupınar mevkiinde Yunan ordusu karşı saldırıya geçmeye çalışmışsa da büyük kayıplar verdirilerek geri çekilmek zorunda bırakılmışlardı¹¹⁴⁸. Yunan ordusu Eskişehir'de de bir savunma hattı oluşturmaya çalışıyordu ancak Türklerin aralıksız saldırıları buna engel oluyordu. Aralıksız yağın yağmura rağmen, Afyon Karahisar'da Türkler ilerlemeye devam ediyorlardı. Afyon'a 10 km mesafeye kadar ilerleyen Türkler, Yunanlıları geri çekilmeye zorluyorlardı¹¹⁴⁹. Sakarya Meydan Muharebesinden sonra Türk orduları ileri harekâta ve kaçan Yunan ordusunu takibe başlamıştı. Türk ordusu büyük kayıplar verdiği bir savaştan sonra yaşayabileceği olası bir mağlubiyeti kaldıramayabilirdi. Bu nedenle de Yunanlıları takip ederken oldukça temkinli davranıyordu.

Türk ordularının ileri harekâta başlaması ve Yunan birliklerinin yaşadığı mağlubiyetler, Yunanlıların uluslararası destek sağlama çalışmalarına başlamasıyla sonuçlanmıştır. 9 Ekim tarihli habere göre, Ekümenik Patrik, Milletler Cemiyeti'ne Hristiyanların katledildiğine ilişkin bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, Türkiye'nin savaş sırasında ve savaştan sonra Hristiyanları katletmeye devam ettiği, Bafra ve Samsun bölgesinde aralarında kadın ve çocukların da olduğu büyük miktarda Hristiyanın katledildiği ve bunu kanıtlamak için Türklerin kendilerinin şahit gösterilebileceği ifade edilmekteydi. Kanıt olarak Samsun'da yayın yapan iki yerel gazetenin haberleri sunulmaktaydı. Buna göre 18, 19 ve 25 Eylül'de bölgede 3 Ermeni ve 186 Yunanlı ölüme mahkûm edilmişti.

¹¹⁴⁶ Konuyla ilgili 8 Ekim tarihli haberde, geri çekilişleri sırasında Yunan ordusu tarafından tahrip edilen Eskişehir-Ankara demiryolunun onarımının devam ettiği, yaklaşık 50 kilometrelik hattın onarıldığı ve demiryolunun onarım çalışmalarının bitmek üzere olduğu bildirilmiştir. La Correspondencia de España, 8 Octubre 1921, s. 3.

¹¹⁴⁷ El Globo, 7 Octubre 1921, s. 2; El Sol, 7 Octubre 1921, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Octubre 1921, s. 3; La Libertad, 7 Octubre 1921, s. 4.

¹¹⁴⁸ La Correspondencia de España, 8 Octubre 1921, s. 3; La Libertad, 8 Octubre 1921, s. 4.

¹¹⁴⁹ La Libertad, 9 Octubre 1921, s. 5.

17'si dışında hepsi isyan nedeniyle mahkûm edilmiş ve öldürülmüşlerdi. Ölenler arasında bölgedeki Hristiyanların önde gelen kimseleri yer almaktaydı. Telgraf, müttefik yüksek komiserlerine de gönderilmişti ¹¹⁵⁰ . Yunanlıların uluslararası destek sağlama çalışmalarının ilk adımı yine “Hristiyanlar Katlediliyor” iddiası olmuştur. Henüz işgaller başlamadan önce de aynı iddialarla yoğun bir propaganda gerçekleşmiş ve araştırma komisyonları kurulmuştu. Nitekim komisyonlar herhangi bir sonuca ulaşamamışlar ancak yine de müttefikler, Yunan işgaline destek vermişlerdi. Yunanlılar yine aynı taktikle bir destek sağlayabileceklerini ümit ediyorlardı.

Diğer taraftan, Yunan Bakanlar Kurulu Başkanı Gounaris de Bari’de yaptığı açıklamalarda müttefiklerin yardımlarını talep edecekti. 20 Ekim tarihli haberde aktarılan konuşmasında Gounaris, müttefiklerle birlikte başladıkları bir savaşı yalnız başlarına devam ettirmek zorunda kaldıklarını, müttefik ülkelere yaptığı ziyaretlerinden sonra Yunanistan’ı kurtaracak bir aracılık dilenmemesi gerektiğini öğrendiğini ve mutlak bir geri çekilmenin Yunanistan için büyük bir utanç olacağını ifade etmiştir. Gounaris, Yunan ordusunun mevzilerinde sağlam bir şekilde durduğunu ancak desteklenmesi gerektiğini ve Yunan ordusunda zafere inancın tam olduğunu belirttikten sonra Türkiye’ye karşı ortak savaşan ülkelerin hepsinin çıkarına olarak güçle kurulacak manda yönetimini bu devletlerin kendilerine hibe edeceklerini düşündüğünü de vurgulamıştır¹¹⁵¹. Gounaris, bir taraftan müttefiklere kendilerini yalnız bıraktıkları için sitem ederken, diğer taraftan ise Yunan ordularının Türklere karşı koyacak güçte olduğunu ifade etmekteydi.

İspanyol basınında, Halide Edip Hanım’la ilgili haberlere de bu dönemde yer verilmiştir. İspanyol gazetelerinde yer alan haberde, mükemmel bir yazar olan ve Yunan ordusuna karşı harekât sırasında bir asker gibi silah kullanabilen Halide Edib Hanım’a Mustafa Kemal tarafından onbaşı rütbesi verildiği ve Halide Edib Hanım’ın Türkiye’nin bağımsızlığı için Kemalistlerin savaşını anlatan bir kitap yazdığı bildirilmiştir. Haberin devamında, Halide Edib’in Türkiye’de feminist hareketi başlattığı ve kendisinin İstanbul Kadınlar Koleji’ne giren ilk kız olduğu da belirtilmiştir¹¹⁵². Diğer bir haberde ise 1920 yılında İstanbul’dan ayrılarak Ankara’ya giden Türk yazar Halide Edib Hanım

¹¹⁵⁰ La Libertad, 9 Octubre 1921, s. 5; La Accion, 10 Octubre 1921, s. 5.

¹¹⁵¹ La Voz, 20 Octubre 1921, s. 5; El Sol, 20 Octubre 1921, s. 5; La Correspondencia Militar, 20 Octubre 1921, s. 3.

¹¹⁵² La Voz, 1 Noviembre 1921, s. 5; La Libertad, 2 Noviembre 1921, s. 4; El Globo, 4 Noviembre 1921, s. 1.

“Ankara’nın Amazon’u” olarak tasvir edilmiştir. Halide Edib Hanım Ankara’ya geldiğinde Küçük Asya’da Türk kadınlarının kurtuluşu için mücadele etmiş ve kadınların yardımları olmaksızın Türkiye’nin yeniden bütünlüğünü sağlayamayacağını deklare etmiştir. Kısa süre içerisinde milliyetçi liderler arasında büyük nüfuz kazanmış ve orduda subay olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra Milli Eğitim Vekilliği’ne ulaşmıştır. Türk kadınının geleneksel eşarbını takmayı her zaman reddetmiştir ve Osmanlı kadınlarını kurtarmak için çalışmıştır. Mustafa Kemal, Halide Edib Hanım’a çok geçmeden İstanbul’da kurulacak olan milliyetçi hükümette bir mevki sözü de vermişti¹¹⁵³. Halide Edip Hanım, Türk Milli Mücadele’sinin kadın kahramanlarından biri olarak İspanyol basınında da ele alınmış ve kendisinin başarıları övgüyle karşılanmıştır.

3.3. Türk Zaferi ve Sonuçları

3.3.1. Büyük Taarruz Öncesi Gelişmeler

1922 yılı Temmuz ayına gelindiğinde halen Türkiye ile barışla ilgili bir adım atılamamıştı. Müttefik devletler, halen kendi çıkarları açısından en kârlı antlaşmayı hazırlamaya çalışıyorlar ancak bu konuda da birbirleri ile mücadele içerisine giriyorlardı. Bu süreç içerisinde Türk-Yunan savaşını sona erdirebilecek adımlar da atılmıyordu. Bu çerçevede içerisinde Mustafa Kemal Paşa, hem Yunanlıları hem de müttefikleri barışa mecbur bırakmak amacıyla, İzmir’e ilerleme kararı almıştır. Türk tarihinde Büyük Taarruz olarak yer alacak Türk İleri Harekâtı öncesinde ilk olarak Ankara Milli Meclis’i Mustafa Kemal Paşa’yı, Yunanlılarla barış yapılana kadar başkomutan olarak tayin etmiştir¹¹⁵⁴. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 17/18 Ağustos gecesi Ankara’dan ayrılarak önce Konya’ya oradan da başkumandanlık karargâhının bulunduğu Akşehir’e geçmiştir¹¹⁵⁵. 1921 yılı sonbaharında hazırlanmaya başlayan taarruz planı, 25 Ağustos’ta

¹¹⁵³ La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹¹⁵⁴ El Sol, 25 Julio 1922, s. 5. Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa’ya ilk başkumandanlık görevini üç ay süre ile 5 Ağustos 1921 tarihinde vermiştir. Bkz. *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, Devre. 1, c. 2, İçtima. 2, 5 Ağustos 1921, s. 180. Başkumandanlık süresi 1922 yılı Temmuz ayına kadar üç defa uzatılmış ve her uzatmada da mecliste hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Başkumandanlık süresinin 20 Temmuz 1922’de bitmesi üzerine konu yeniden meclis gündemine gelmiştir. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa’ya karşı muhalefet de iyice belirginleşmiş ve hatta O’nu İcra Vekilleri başkanlığından bile etmişlerdir. Buna rağmen, Meclis’te yapılan müzakerelerde başkumandanlık görevi süresiz olarak Mustafa Kemal Paşa’ya verilmiştir. Bkz. Atilla Kollu, “Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrasıyla)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/24, Temmuz 1992, s. 500-501; Şaban Ortak, “Büyük Taarruz’un TBMM’deki Yansımaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/2, Ağustos 2008, s. 67-74; Uğur Üçüncü, Sadık Sarısan, “Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9/25, Mart 2016, s. 272.

¹¹⁵⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan’a Lozan’dan Cumhuriyete*, I-II, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 103.

tamamlanmıştı. Yunan ordularının asıl gücünün konuşlandığı Afyon Karahisar’da Yunan birliklerinin sağ kanadına saldırılacak ve ordunun İzmir’le irtibatı kesilerek bozguna uğratılacaktı. Kumanda kademesi, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Miralay Halit, Nurettin Paşa ve Yakup Şevki Paşa’dan oluşmaktaydı¹¹⁵⁶. Mustafa Kemal Paşa, işi şansa bırakmak istemiyordu ve bu nedenle de taarruz planı büyük bir hassasiyetle ve uzun bir sürede tamamlanabilmişti.

Türk tarafında bu gelişme yaşanırken, Yunan tarafında ise İstanbul’a bir saldırı tasarlanmaktaydı. İspanyol basınında üzerinde durulan bu konu hakkında ilk haber, 29 Temmuz tarihli ve “Yunanlılar İstanbul’a mı Saldıracak?” başlıklıdır. Haberde, Reuters Ajansının bir raporunda, İngiliz hükümetinin Yunanlıların İstanbul’a saldıracakları konusunda basında yer alan söylentiden haberdar olmasına rağmen bu olayla ilgili herhangi bir açıklama yapmadığı belirtilmiştir. Londra’daki siyasi çevrelerde, bu söylentilerin ciddi temele dayandığının düşünülmediği zaten müttefik askerlerinin hâlihazırda İstanbul’da oldukları ve böyle bir olay gerçekleşirse silahlı mücadele ile İstanbul’un savunulacağı ve Yunanistan’a karşı da İngiltere ve Fransa’nın askeri yaptırımlar gerçekleştireceği ifade edilmiştir. Haberin devamında, İstanbul’daki müttefik ordular komutanının söylentiler üzerine, müttefik kuvvetler tarafından işgal edilen topraklara karşı herhangi olası bir saldırıya karşı tedbirler aldığı ve Fransız askerlerinin Çatalca bölgesini işgal emri aldığı aktarılmıştır. Haberde, İngiltere’nin İkinci Sussex bölüğünün Malta’dan ayrılarak İstanbul’a gitmesinin emredildiği de ifade edilmiştir¹¹⁵⁷. 15 Eylül tarihli haberde, bölüğün Malta’dan İstanbul’a doğru demir aldığı ve Malta’daki diğer birliklere de her an demir almaya hazır olmalarının emredildiği aktarılmıştır¹¹⁵⁸. 30 Haziran tarihli haberde, Yunanistan Hükümetinin İstanbul’u işgal edeceklerine ilişkin söylentilere son vermek amacıyla İstanbul civarındaki askerlerini uzaklaştırmaya karar verdiği ve resmi olarak müttefik temsilcilerine hiçbir zaman böyle bir niyetlerinin olmadığını bildirdiği belirtilmiştir¹¹⁵⁹. Yunanlıların İstanbul’a saldıracağına ilişkin haberler, müttefikleri ve özellikle de İngilizleri rahatsız etmişti. İngilizler olası bir Yunan saldırısını püskürtmek amacıyla İstanbul’a asker ve donanma sevkiyatına başlamıştı.

¹¹⁵⁶ İsmail Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 37-38.

¹¹⁵⁷ El Heraldo de Madrid, 29 Julio 1922, s. 3; El Imparcial, 30 Julio 1921, s. 2.

¹¹⁵⁸ El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 15 Septiembre 1922, s. 3.

¹¹⁵⁹ El Imparcial, 30 Julio 1921, s. 2.

Yunanlıların Tekirdağ'da 25.000 askeri vardı ve bölgeye sürekli yeni birlikler sevk ediliyordu¹¹⁶⁰. Doğu'daki barış için toplanacak konferansın arifesinde, Yunanistan, Fransa, İngiltere ve İtalya'ya birer nota göndererek hareket özgürlüğünü ilan etmiştir. Notada, Yunanistan'ın müttefiklerin barış tekliflerini değerlendirmeye hazır olduğu ancak Türklerle savaşılmaksızın barışın tesis edilemeyeceği belirtilmekteydi. Haberde, Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmeye hazır olduğuna dair pek çok belirti olduğu, müttefiklerin böyle bir durumda İstanbul'u korumak için güç kullanmaya karar verdikleri ve bunun Yunanistan hükümetine bildirildiği de aktarılmıştır¹¹⁶¹. 2 Ağustos tarihli haberde, doğrulanmaya muhtaç söylentilere göre Çatalca sınırında Fransızlarla Yunanlılar arasında bir çatışma meydana geldiği, Yunan devriyesi ile Türk jandarması arasındaki çatışmada iki Türk jandarmanın yaralandığı ve İngiliz askerlerinin Asya kıyılarından Avrupa kıyılarına geçmesinin ardından İstanbul'un oldukça sakin olduğu ifade edilmiştir¹¹⁶². Müttefikler, İstanbul'u korumak için gerekirse Yunanlılara savaş açacaklarını bildirerek kendilerini bu emellerinden vazgeçirmeye çalışmışlardır.

Stergedias da işgal edilen bölgelerdeki halka bir bildiri yayımlayarak, savaş sona erene kadar Küçük Asya'da Yunanistan'ın nüfuzu altında müttefikler tarafından onaylanacak ilkelerle uyum içerisinde "kendi kendine yönetim" rejimi kurulacağını bildirmiştir. Yeni rejime konu olacak bölgelerde yerel meclisler kurularak oluşturulacak olan yönetimde yer almak isteyenler arasında din ve ırk ayrımı yapılmayacağı, Türklere karşı bu bölgelerin korunması için polis gücü kurulacağı ve yabancıların çıkarlarının korunması için gerekli tedbirlerin alınacağı da bildiride yer almaktaydı¹¹⁶³. 4 Ağustos tarihli haberde, Yunanistan'ın işgal ettiği bölgelerde otonomi yönetimi kuracağı bildirisi üzerine Türk Hariciye Nazırının, müttefik yüksek komiserlerine bir protesto notası gönderdiği, Babîâli'nin bu kararın hukuktan yoksun olduğunu ve bu keyfi kararın sonuçlarından Yunanistan'ın sorumlu olacağı ifade edilmiştir¹¹⁶⁴. Yunanlılar, müttefiklere gönderdikleri nota ile birlikte, Türklerle mücadele etmek için gerekli her türlü tedbiri alacaklarını bildiriyorlardı. Bunun içerisine İstanbul'un işgalinin girdiği de bu dönemde yayınlanan haberlerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Yunanlıların bu tavrı, müttefiklerle aralarındaki ilişkilerin bozulması ile sonuçlanacaktı.

¹¹⁶⁰ La Accion, 31 Julio 1922, s. 2; El Globo, 1 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶¹ El Globo, 1 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶² El Globo, 2 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶³ El Globo, 2 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶⁴ La Epoca, 4 Agosto 1922, s. 1; El Globo, 5 Agosto 1922, s. 1.

3 Ağustos tarihli haberde, Yunanistan'ın 25.000 askerle İstanbul'a yürümesi üzerine başlayan ve Çatalca bölgesinde müttefik ordularının yoğunlaşması ile gelişen Yunan-Müttefik krizinin diplomatik zemine oturduğu ancak Yunanlıların fırsatını bulur bulmaz eski Türk İmparatorluğu'nun başkentini işgal etmeye çalışacağı ifade edilmiştir. Kemalistlerle zorlu bir savaşa giren Yunanlılar, Ankara'da hükümet kurmuş olan Kemal Paşa'nın taraftarlarını barış yapmaya mecbur bırakmak için İstanbul'u işgal etmek istiyordu. Kemalistlerle resmi ilişki içerisinde bile olmayan müttefiklerin İstanbul konusunda Türklerin yanında yer alan hareketi, harekâtı sona erdirdi. Haberde, Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etme emellerinin yakında gerçekleşecek Londra Konferansı'nın da konularından biri olacağı belirtilmiştir¹¹⁶⁵. Fransızlar, olası bir Yunan saldırısına karşı Çatalca'yı ardından da İngilizler Ayastefanos ve Mecidiyeköy bölgesini işgal etmiştir¹¹⁶⁶. Bu işgaller, Yunan hükümetinin İstanbul'u işgal etme emellerinden vazgeçmediğini ve müttefiklerin de kendilerine İstanbul'u bırakmayı düşünmediklerinin göstergesiydi.

Yunanlıların İstanbul emelleri, İngiliz Hükümeti'nin de kendi aleyhlerine dönmesine neden olmuştur. 5 Ağustos tarihli habere göre, İngiltere Hükümet Başkanı Lloyd George, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, sözlerine Türkiye'nin 1914 savaşına girmesinin savaşı iki yıl uzattığını ve bu nedenle de bir müttefik komisyonunun Yunanlıların İzmir'i işgaline izin verdiğini söyleyerek başlamıştır. Yaşanan gelişmelerin ardından artık Türkiye'nin müttefiklerden garantiler istemeye başladığı ancak İngiltere'nin Yunanistan'a bir ayrıcalık tanımadığını aksine İstanbul'u savunarak onların emellerine karşı geldiğini söylemiştir. Lloyd George, İngiltere'nin şu anki belirsiz politika ile ilerleyemeyeceğini ve etnik azınlıkların gerçekten ve etkili bir şekilde korunması için garantiler istemek zorunda olduğunu da sözlerine eklemiştir¹¹⁶⁷. Bu sözlerden İngiltere'nin yeni bir politika belirleyeceği ve bunun içerisinde Yunanlıların desteklenmesi olmadığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, Doğu Trakya bölgesinde Yunan ordularının konuşlanması, devam ediyordu. Ancak İstanbul halkı sakinliğini koruyordu¹¹⁶⁸. 7 Ağustos tarihli haberde, son

¹¹⁶⁵ La Correspondencia de España, 3 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶⁶ El Globo, 4 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶⁷ El Siglo Futuro, 5 Agosto 1922, s. 3; El Imparcial, 5 Agosto 1922, s. 2; El Sol, 5 Agosto 1922, s. 5; La Accion, 5 Agosto 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 5 Agosto 1922, s. 2; La Epoca, 5 Agosto 1922, s. 1; El Globo, 7 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁶⁸ La Epoca, 4 Agosto 1922, s. 1; El Globo, 5 Agosto 1922, s. 1.

24 saatte Çatalca hattının tamamen sakinleştiği, Yunanlıların bölgeden çekilerek Karadeniz'e doğru hareket ettiği ve müttefik kuvvetlerin herhangi bir olasılığa karşı güçlendirildiği ifade edilmiştir¹¹⁶⁹. Müttefik kuvvetler komutanı, Yunan ordusunun bir istilaya başlamasını engellemek için etkili tedbirler almıştı¹¹⁷⁰. Yunanistan'da ise 1912-1913 tertiplerin terhis olmaları nedeniyle, 1923 yılında askere alınacak olanlar silahlı hale alınmıştı. Bu gelişme, Yunanistan'ın Türkiye'ye yeni bir saldırı yapacağının göstergesi olması nedeniyle yabancı temsilciliklerde kötü etki bırakmıştı¹¹⁷¹. Yunanlıların bu askeri hareketliliği hem müttefiklerle arasının açılmasına neden olmuş hem de Mustafa Kemal Paşa'nın Yunanlıları barışa zorlamak için büyük bir saldırı düzenlenmesine karar vermesiyle sonuçlanmıştır.

3.3.2. Büyük Taarruz ve Zafer

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk orduları, Anadolu'da bulunan Yunan ordularına karşı Ağustos ayının son haftasında genel bir taarruz başlatmıştır. Büyük Taarruz olarak adlandırılan bu Türk ileri harekâtı, 26 Ağustos 1922 sabahı 11 piyade ve bir süvari birliğinden oluşan Türk ordusunun baskını ile başlayarak 18 Eylül 1922'ye kadar devam etmiştir¹¹⁷². Bununla birlikte, İspanyol basınında, Türklerin Yunan ordularına karşı taarruzuna ilişkin haberler 25 Ağustos'tan itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Bu tarihte yayımlanan haberde, Kemalist ordunun Uşak'ta Yunanlılara karşı yeni bir saldırıya başladığı bildirilmiştir¹¹⁷³. Haberlerin ertesi gün yayımlandığı düşünülürse, bu habere göre büyük taarruz 24 Ağustos tarihinde başlamıştır. Ya saldırı bu tarihte başlamıştır ya da İspanyol basını Türklerin saldırıya geçeceğine dair bir duyum alarak saldırının gerçekleştiği şeklinde yorumlamış ve haber yapmıştır.

Ancak, 30 Ağustos tarihli haber de bu ilk haberi destekler niteliktedir. Haberde, birkaç gündür Anadolu'da yoğun bir askeri hareketlilik gözlemlendiği, ayın 19'unda Türklerin Yunan ileri karargâhı olan Ortanca'yı ele geçirmeyi başardığı ve Kemalist askerlerin ayın 26'sında İzmit bölgesinde Bilecik yakınlarındaki Yunan ordusunun mevzilerine saldırdıkları ifade edilmiştir. Türk siyasi çevrelerinde, bu iki saldırının Kemalist ileri harekâtının başlangıcı olduğuna inanıldığına da haberde yer verilmiştir¹¹⁷⁴. Bu habere

¹¹⁶⁹ El Globo, 7 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁷⁰ La Hormiga de Oro, 12 Agosto 1922, s. 12.

¹¹⁷¹ La Libertad, 20 Agosto 1922, s. 4; La Voz, 21 Agosto 1922, s. 5.

¹¹⁷² Üçüncü, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz", s. 269; Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, s. 104.

¹¹⁷³ La Voz, 25 Agosto 1922, s. 5; El Sol, 25 Agosto 1922, s. 5.

¹¹⁷⁴ El Sol, 30 Agosto 1922, s. 5.

göre ise Türk ileri harekâtı 19 Ağustos'ta başlamış görünmektedir. Ancak Türk kaynaklarında ve arşiv belgelerinde de değinildiği üzere, Mustafa Kemal Paşa taarruzun 26 Ağustos'ta başlamasını emretmişti.

30 Ağustos tarihine gelindiğinde, Yunanlılar, 60 kilometreye kadar geri çekilmişlerdi. Bunun üzerine Yunan İçişleri ve Savaş bakanları İzmir'e hareket etmişlerdi. Trakya'daki Yunan kuvvetleri de acilen Anadolu'ya doğru harekete geçirilmişti. İzmir'e çok sayıda yaralı Yunan askeri getiriliyordu. Yunan gazeteleri, Anadolu'daki askeri komutanlara büyük bir şiddetle saldırıyor ve onları öngörüsüz olmakla suçluyorlardı¹¹⁷⁵. Konuyla ilgili 31 Ağustos tarihli haberde, Ankara'dan alınan son haberlere göre, her bölgede genel bir taarruzun başladığının onaylandığı ve Türklerin Bilecik, Yarhisar, Bisir ve Köprü'yü ele geçirdikleri aktarılmıştır. Haberin devamında Yunanlıların Afyon Karahisar'da başlayan geri çekilmesinin devam ettiği, Türklerin Elvanlar'ın kuzeydoğusundaki mevzileri ele geçirdiği, Eskişehir bölgesindeki savaşın da Türklerin lehine geliştiği, İzmit bölgesinde de Yunanlıların büyük miktarda savaş malzemesini bırakarak geri çekildiği ve gelen son haberlere göre de Türklerin Eskişehir'i aldıkları ifade edilmiştir¹¹⁷⁶. 1 Eylül tarihli habere göre ise Türkler, Manisa bölgesinde Yunanlıların mevzilerini ele geçirmişti. Afyon Karahisar bölgesinde Yunanlılar geri çekilmeye devam ediyorlardı ve Eskişehir'in kuzeybatısındaki mevziler de Türkler tarafından ele geçirilmişti. Haberde, İzmit bölgesinde geri çekilen Yunanlıların büyük miktarda savaş malzemesini geride bıraktıkları ve devriye görevindeki bir Yunan savaş gemisinin Kemalist orduya gitmek üzere savaş malzemesi taşıyan İngiliz bandıralı bir gemiyi ele geçirdiği de aktarılmıştır¹¹⁷⁷. Artık Büyük Taarruz başlamıştı ve Türk orduları her cephede Yunan askerlerini püskürtüyor ve geri çekilmeye mecbur bırakıyordu. Son haberde verilen detay da oldukça önemlidir. Haberde İngiliz bandıralı bir geminin Türklere silah taşıdığı iddia edilmektedir. Buradan hareketle, İngilizlerin Türkiye'ye yardımlara göz yummaya başladığı söylenebilir.

3 Eylül tarihli haberde, Atina'dan bildirildiğine göre, İzmit-Eskişehir cephesinde, Yunan birliklerinin Türk saldırılarından zarar görmeden çekilmeye devam ettiği, ordunun Uşak'ın doğusunda mevzilendiği ve Yunan geri çekilişinin 150 kilometreye ulaştığı belirtilmiştir. Haberde, Türklerin kaynak ve ulaşım aracı eksikliği nedeniyle durmak

¹¹⁷⁵ El Siglo Futuro, 31 Agosto 1922, s. 1; La Libertad, 31 Agosto 1922, s. 3.

¹¹⁷⁶ El Siglo Futuro, 31 Agosto 1922, s. 1.

¹¹⁷⁷ La Libertad, 1 Septiembre 1922, s. 1.

zorunda kalacakları, güneydeki Yunan birliklerinin İzmir'e kuzeydekilerin de Bursa'ya doğru geri çekildikleri ve bu geri çekiliş sırasında ordunun moralinin bozulduğu ifade edilmiştir. Haberin devamında, Yunan kamuoyunun Küçük Asya'nın tamamen boşaltılmasından endişe ettiği, Hazine Bakanlığı'nın savaşı en fazla bir ay daha devam ettirebilecek kadar kaynak kaldığını bildirdiği, savaşın Uşak'ın 20 km doğusunda devam ettiği, geri çekilen Yunan ordusuna uçaklarla bombalar atıldığı ve bu nedenle de büyük kayıplar yaşandığı bildirilmiştir¹¹⁷⁸. 5 Eylül tarihli habere göre ise Yunan ordusu ikiye bölünmüştü ve düzensiz bir şekilde geri çekiliyordu. Arkalarında pek çok askeri malzeme bırakıyorlardı. Kemalistler, Kütahya'yı geri aldıklarında 150 top da ele geçirmişlerdi¹¹⁷⁹.

Yunan Hükümeti, 5 Eylül'de, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir nota göndererek Türklerle ateşkes imzalanması için İngiltere'nin aracılığını talep etmişti. Diplomatik çevrelerde aynı notalardan Paris ve Roma'ya da gönderildiğine kesin gözüyle bakılıyordu. Bu notanın ardından, İngiliz Hükümeti, İstanbul'daki yüksek komiserinden Fransız ve İtalyan meslektaşlarıyla görüşerek düşmanlığın bitirilmesi için alınabilecek tedbirleri belirlemesini istemiştir. Londra'da yüksek komiserlerle iki tarafın temsilcileri arasında 3-4 gün içerisinde İzmir'teki tarafsız bir bölgede toplantı gerçekleşmesi bekleniyordu. Yunanlılar bu sırada çatışmadan geri çekilmeye devam ediyorlardı¹¹⁸⁰. Yunanlılar Anadolu'dan tamamen kovulmadan önce son bir girişimle, müttefiklerin müdahale etmesini sağlamaya çalışırsalar da özellikle İstanbul konusundaki tutumları, aleyhlerine işlemiş ve müttefikler hemen harekete geçmemişlerdir.

Bu sırada, Anadolu'da ise Kemalistlerin zaferleri, bütün Türk halkı tarafından coşku ile kutlanıyordu. Türklerin zaferlerin ardından yeni iddialarda bulunmayacağı ve bağımsızlık ve toprak bütünlüğü ilkesi ile uyumlu olmak şartıyla barış koşullarını kabul etmeye hazır oldukları bildiriliyordu. Yunanlılar, kanlı çatışmaların ardından Bursa'yı da terk etmişler ve çatışma sırasında büyük miktarda kayıp vermişlerdi. Türk ordusu, içerisinde generallerin de olduğu sayısız Yunanlıyı da esir almıştı¹¹⁸¹. Yunan basını, 5 Eylül'de Uşak'ın Kemalistler tarafından ele geçirildiğini ve milliyetçi Türkler karşısında kısa süre önce Bursa'nın da düştüğünü doğruluyorlardı. Ankara'dan bildirildiğine göre, Yunan 3.

¹¹⁷⁸ La Libertad, 3 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 5 Septiembre 1922, s. 2.

¹¹⁷⁹ El Globo, 5 Septiembre 1922, s. 2.

¹¹⁸⁰ La Epoca, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁸¹ La Epoca, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 6 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 7 Septiembre 1922, s. 1.

Ordusu, Eskişehir bölgesindeki savaşta Türk ordusu tarafından mağlup edilmişti ve Yunanlılar 5000'e yakın asker kaybetmişlerdi¹¹⁸². İki hafta önce Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan Türk ileri harekâtı Yunanlılara sürpriz olmuştu. Milliyetçi ateşi Mustafa Kemal'e yol gösteriyordu. Nüfuz edici mavi gözleri, sarı saçları onun en belirgin fiziksel özellikleriydi. Taraftarları ona fanatikler gibi bağlıydı, popülerliği Trablusgarp'tan ve son 10 yıldır katıldığı bütün savaşları kazanmış olmasından kaynaklanıyordu. 1918 ateşkesinden sonra Küçük Asya'daki Türk ordularının genel müfettişi olarak tayin edilmişti. Türkiye'nin bağımsızlığını ve barışı istiyordu ama onurlu bir barış. Formülü şuydu: *Türkiye Türklerindir*. Hemen bir barış sağlanması için gereken tek şart Küçük Asya veya Asya Türkiye'sinin Yunanlılar tarafından derhal boşaltılmasıydı¹¹⁸³.

6 Eylül tarihli haberde, Atina'dan bildirildiğine göre, Yunan kuvvetlerinin kanlı ve çok kayıp verdikleri bir çatışma sonrasında Bursa'yı boşalttığı iddiaları onaylanmıştı. Haberde, Yunan kuvvetlerinin Bursa'nın doğusunda bir Türk saldırısını püskürtmeyi başardığı ve Yunan ordusunun Uşak'ın batısında toplandığı bildirilmiştir¹¹⁸⁴. Aynı tarihte Ankara'dan bildirildiğine göre ise Türk ordusunun sağ kanadı ilerlemeye devam ediyordu. Yunanlılar, geri çekilirken Afyon Karahisar'daki Müslüman mahalleleri yakmıştı. Yunan 2. Ordusu, Kemalistler karşısında büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı¹¹⁸⁵. General Tricoupis'in kumandasındaki Yunan 3. Ordusu da büyük kayıplar vererek geri çekilmişti. Türkler, geri aldıkları yerlerde çok miktarda savaş malzemesi de ele geçiriyorlardı. Müttefik hükümetler de bu sıralarda mevcut durumu müzakere ediyorlardı¹¹⁸⁶. Kemalist askerlerin Yunan orduları genel kumandanı General Tricoupis'i esir ettiklerine dair bir söylenti de yayılmıştı¹¹⁸⁷. 7 Eylül tarihli haberde, Türklerin Alaşehir'i ele geçirdikleri, ardından Yenice Pazar'a doğru hareket ettikleri, binlerce Yunanlının düzensiz bir şekilde kaçtığı ve Türk uçak ve süvarilerinin onları takip

¹¹⁸² El Globo, 6 Septiembre 1922, s. 1. 8 Temmuz 1920'de Yunan işgaline uğrayan Bursa'nın Yunan ordularından tamamen temizlenmesi ve yeniden Türk hâkimiyetine girmesi 10 Eylül 1922 tarihinde gerçekleşmiş ve 11 Eylül'de de Kazım Paşa, bu zaferi mecliste ilan etmiştir. Bkz. Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, s. 64-66.

¹¹⁸³ El Heraldo de Madrid, 6 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁸⁴ El Heraldo de Madrid, 6 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 7 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁸⁵ El Heraldo de Madrid, 6 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 7 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁸⁶ El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 5.

¹¹⁸⁷ El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 7 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

ettiği belirtilmiştir¹¹⁸⁸. Türk ileri harekâtı, İzmir yönüne doğru geliyordu. Kemal'in askerleri, Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a verilen bölgeye nüfuz etmişti. Yunan ordusunun morali tamamen çökmüştü. Uşak önlerinde 120.000 Yunan askeri olmasına rağmen Türkler bölgeye girmiş ve düzenli bir şekilde İzmir'e doğru ilerlemeye başlamışlardı. İzmir'deki İngiliz vatandaşları, yaşanan gelişmeler karşısında gemilerle şehirden ayrılmaya başlamışlardı. Fransız ve İngilizler, panik nedeniyle muhtemel huzursuzlukları engellemek için tedbirler alıyorlardı. Türkler, sayısız konvoylarla bölgeye yaklaşıyordu ve Yunan ordusunun şehirde kalması imkânsızdı¹¹⁸⁹.

7 Eylül tarihli haberde, Ankara'daki Türk Genel Karargâhından bildirildiğine göre, muzaffer Türk orduları, 2 Eylül öğleden sonra Tricoupis ve diğer Yunan generallerini esir ettiği bildirilmiştir. Yunan generaller, Mustafa Kemal Paşa tarafından misafir edilmek üzere Kemalist Genel Karargâhına götürülmüşlerdi. Aynı gün, Türk orduları Alaşehir'deki Yunan mevzileri ile birlikte, sayısız esir ve çok sayıda top, mitralyöz, her nevi silah, büyük miktarda cephane, kıyafet, gıda malzemeleri, ambulanslar ve savaş malzemeleri ele geçirmişti¹¹⁹⁰. Yunan ordusu, Sevr Antlaşması'nın sınırı olan Alaşehir'e geri çekilmişti. 29-30 Ağustos'ta Türkler cephane yüklü iki tren, 7 uçak, çok sayıda top ve yüz kadar her türden otomobil ele geçirmişti¹¹⁹¹. Güçlü Türk birlikleri, Yunan hattının 20 km arkasına doğru ilerlemeye başlamıştı ve bu birliklerin gelişi, İzmir'de büyük yankı uyandırmıştı¹¹⁹². Kaçan Yunanlıların geride bıraktıkları savaş gereçleri, Türk ordusunun mühimmat eksikliği yaşamamasını da sağlıyordu.

Yunanlılar, Anadolu'da devasa bir yıkım yaşıyorlardı. Muhteşem savaş gereçleri olan ve İngiliz destekli neredeyse 300.000 kişilik ordu, bir hafta içerisinde çözülmüş ve müstahkemlerini, operasyon merkezlerini, şehirleri, ordu kamplarını, trenleri, havaalanlarını, bazı eyaletleri ve son olarak da genel komutanlarını kaybetmişti. Bundan iki ay önce Yunanlıların Tekirdağ'a asker çıkararak, İstanbul'u ele geçirmek üzere harekete geçtiğinin hatırlatıldığı haberde, Mustafa Kemal başkanlığındaki Ankara Hükümeti'nin Anadolu'da ileri harekâta başlayarak Yunanlıların planlarının önüne

¹¹⁸⁸ El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 7 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁸⁹ El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁹⁰ La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 8; La Epoca, 7 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁹¹ El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁹² El Heraldo de Madrid, 7 Septiembre 1922, s. 1.

geçtiği ve bu harekâtta başarılarının Osmanlıları bile şaşkına çevirdiği aktarılmıştır. Haberde, Mustafa Kemal, vekilleri ve generallerinin mutlak bir askeri başarı olmaksızın politik başarı sağlanamayacağını düşündükleri, Türklerin kazandığı zaferden sonra Yunanlıların İzmir’de bile kalamayacakları ve Anadolu’daki Yunan cephesinin çöküşünün telafisi olmayan bir felaket olduğu ifade edilmiştir¹¹⁹³. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye için en elverişli koşullarda bir barış sağlayabilmek için başlattığı bu son taarruzda büyük bir başarı göstermiş ve bu başarı hem Türkiye’de hem de Avrupa’da büyük şaşkınlıkla karşılanmıştır.

Salihli bölgesinde bulunan Yunan ordusunun güney grubunun milliyetçi Türkler tarafından kuşatıldığının belirtildiği 8 Eylül tarihli haberde, diğer taraftan Balıkesir’in Türkler tarafından ele geçirildiği, milliyetçi Türk ordusunun öncü birliklerinin İzmir’e 40 km mesafeye kadar ilerlediği ve Yunanlıların geri çekilişleri sırasında geçtikleri yerleşim yerlerini yaktıkları bildirilmiştir. Haberin devamında, Yunanlıların kayıplarının 50.000 kişi olduğu, bunların 15.000’inin esir edildiği ve gönüllü bir Türk birliğinin Yunan hattının 20 km arkasına kadar ilerlediği belirtilmiştir¹¹⁹⁴. İspanyol basını, Yunanlıların kaçarken yaktıkları yerleşim yerlerinden bahsederek, Yunan mezalimini de aktarmaktadır.

9 Eylül tarihli haberde, Türk kuvvetlerinin sayısının 350.000’i bulduğu ve bunlardan 200.000’inin ileri harekâta katıldığı kalan kısmının ise destek kuvveti olarak görev yaptığı ifade edilmiştir¹¹⁹⁵. Artık Yunan orduları kumandanının Kemalist orduları kumandanına doğrudan bir ateşkes talebi iletmesi bekleniyordu ve şu şartları kabul edeceği düşünülüyordu: *Trakya’nın boşaltılması ve İstanbul’daki Yunan askerlerinin hemen şehri terk etmesi*. Bu iki şartın kabul edilmesi durumunda Yunan ordularının ve savaş malzemelerinin Küçük Asya’dan düzenli bir şekilde ayrılmasına izin verileceği bildiriliyordu¹¹⁹⁶. Bu sırada, bir Türk süvari bölüğü, 8 Eylül’de İzmir’e 20 km mesafeye kadar ilerlemişti. Yunanlılar, sadece zayıf bir direniş sergileyebilmiş ve süvari birliği diğer kuvvetlerin gelişini beklemeye başlamıştı¹¹⁹⁷. İzmir’den bildirildiğine göre, Yunan orduları, şehri savunmayı bırakmışlar ve deniz yoluyla şehri boşaltmaya başlamışlardı. 9 Eylül tarihli haberde, Türk kuvvetlerinin İzmir çevresinde olduğu, ilerlemek için destek

¹¹⁹³ La Voz, 7 Septiembre 1922, s. 8.

¹¹⁹⁴ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁹⁵ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

¹¹⁹⁶ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5.

¹¹⁹⁷ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

kuvvetlerini bekledikleri, müttefik savaş gemilerinin müttefik vatandaşlarını ve İzmir’de temsilcisi olmayan Hollanda, Belçika ve İsviçre gibi ülkelerin vatandaşlarını korumak için karaya asker çıkardıkları aktarılmıştır. Haberin devamında, İzmir’deki müttefik temsilcilerinin Türklerin şehre girmesi durumunda bir kargaşayı engellemek amacıyla önlemler aldıkları ve müttefik gemilerinin şehrin önlerinde olmasının da şehirdeki yabancılara güven verdiği bildirilmiştir¹¹⁹⁸. Türkler artık İzmir’e kadar ulaşmışlardı. Şehirdeki Yunanlılar ve diğer Hristiyan milletlerin vatandaşları İzmir’i terk etmeye başlamışlardı. Bunun yanı sıra müttefikler kargaşayı engellemek için de tedbirler alıyorlardı.

Türk ordularının İzmir’in kapılarına dayandığı sırada, İzmit’te de 100.000 Türk askeri bir araya toplanmıştı. 9 Eylül tarihli habere göre, Kemalist kuvvetler, Yunanlıların olası bir İstanbul saldırısına karşı sefere çıkmaya hazırdı¹¹⁹⁹. Bununla birlikte, İngiliz Hükümeti, her ne koşulda olursa olsun İstanbul’un terk edilmemesi, Türklerle Yunanlılar arasında bir ateşkes imzalanması gerekli tedbirlerin alınması ve Boğazların durumunun müzakeresinin daha sonraya bırakılmasına karar vermişti. İngiliz Hükümetine göre, Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşın sonuçlarının Türkiye ile müttefikler arasındaki barışa yansımalarının minimumda tutulması gerekiyordu. Boğazların serbestliğine karşı hiçbir faaliyet hoş görülmecekti ki bu zaten Türkiye ile savaşılmasının nedenlerinden biriydi¹²⁰⁰. İzmit’teki Türk ordusu, İngilizleri tedirgin etmekteydi. Bu nedenle de İstanbul’un savunulması kararı alınmıştı. Hâlbuki henüz Türk ordusunun İstanbul’a ilerleme gibi bir planı yoktu. Bu birlik Yunanlılara karşı tedbir amaçlı olarak bölgede bulunuyordu.

9 Eylül tarihli haberde, Türklerin Ege Denizi yakınlarına ulaştığı, İzmir’e doğru ilerleyişin sürdüğü, Manisa’ya yürüyüşün başladığı ve son olarak Türklerin Bergama’ya girdikleri bildirilmiştir. Haberde, geri çekilen Yunanlıların arkada bıraktıkları 70 top, 950 kamyon, 11 uçak ve 2000 mitralyözün Türklerin eline geçtiği de ifade edilmiştir¹²⁰¹. İzmir çevresinde faaliyetlerini sürdüren Türk öncü kuvvetlerinin komutanı, Yunan orduları komutanına 24 saat içerisinde çatışmaksızın geri çekilmelerine aksi halde akacak kanın

¹¹⁹⁸ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 6; El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹¹⁹⁹ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁰⁰ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 6; El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁰¹ El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

sorumlusunun kendisi olacağına ilişkin bir ultiatom vermiştir. Bununla birlikte, Yunanlıların bir ateşkes imzalama şansları yoktu ve Türk ordularının yüksek rütbelileri de bu fikre karşıydı¹²⁰². İzmir'deki Yunan yüksek komiseri, 9 Eylül'de Yunanlıların İzmir'de kalmalarına ilişkin bir beklenti olmadığını ve şehrin önlerinde Türk öncü birliklerinin görüldüğünü bildirmiştir¹²⁰³. Ankara'dan bildirildiğine göre, Türk ordusu, 910 top, 1200 kamyon, 200 zırhlı araba, 5000 mitralyöz, 450 mühimmat vagonu, 40.000 mermi ve 20.000 esir ele geçirmişti. Başlangıçta Yunan ordularının mevcudu olan 200.000 kişinin yarısının ölü, yaralı, kayıp veya esir olmuştu¹²⁰⁴. Kemalist orduların İzmir'e üç km mesafede bulunan birinci taburu, 9 Eylül'de İzmir'e girmişti¹²⁰⁵. 10 Eylül tarihli haberde, Kemal Paşa'nın mevcut koşullar altında bir ateşkes imzalanması konusunda istekli görünmediği ifade edilmiştir¹²⁰⁶. Aynı tarihli diğer bir haberde, Manisa'nın da Türkler tarafından ele geçirildiği, Yunanlıların Mustafa Kemal'in muzaffer ordularına karşı koyamadıkları ve artık İzmir limanına 40 km mesafeye kadar Akdeniz sahilinin Kemalist kuvvetlerin elinde olduğu belirtilmiştir¹²⁰⁷. Türk ordularının İzmir'e ulaşmaları ile birlikte, Milli Mücadele ilk hedeflerinden birine ulaşmış ve Yunanlıları Anadolu'dan atmış oluyordu.

İzmir'in Türkler tarafından alındığı haberinin resmen onaylandığının belirtildiği 12 Eylül tarihli habere göre, Türkler, destek kuvvetleri gelene kadar iki saat şehrin önlerinde beklemiş, bu sırada uçaklardan şehre bildiriler atılmış ve halk Mustafa Kemal'in tarafına geçmeye davet edilmişti. Türk süvarilerinin ikinci bölümü öğleden sonra ve beşinci bölümü ise akşamleyin şehre girmişti¹²⁰⁸. Yunanlıların 8 Eylül 1922 Cuma günü akşamı İzmir'i tamamen boşaltmışlardı. Türk süvarileri, 9 Eylül Cumartesi günü şehre girmişlerdi. Yunanlılar, halen Bursa'yı ellerinde tutuyorlardı. Destek kuvvet olarak Yunan ordusunun üçüncü taburu da şehre gitmişti. 9 Eylül'de Bursa'nın doğusunda da Türk destek kuvvetleriyle Yunanlılar arasında bir savaş yaşanmıştı¹²⁰⁹. İngiliz gazetelerinde Bursa'nın halen Yunanlıların elinde olduğunun belirtilmesine rağmen

¹²⁰² La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁰³ El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁰⁴ El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁰⁵ El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁰⁶ El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁰⁷ El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁰⁸ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁰⁹ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1.

Kemalistlerden alınan bilgiye göre Türkler Cuma namazını Ulu Cami’de kılmışlardı¹²¹⁰. 12 Eylül tarihli haberde, İzmir’den alınan haberlere göre durumun oldukça ciddi olduğu, Yunanlıların İzmir’e 5 mil mesafede bulunan Buca’nın güneyindeki birliklerini tahliye ettikleri, Türklerin İzmir’e 35 mil mesafedeki Aydın demiryolu üzerindeki Torbalı’yı bombardımana tuttuğu ve Ermeni, Yunan ve Türk askerlerinin yakmaya, yağmalamaya ve öldürmeye devam ettikleri ifade edilmiştir¹²¹¹. 13 Eylül tarihli haberde, Yunan kuvvetlerinin İzmir’in güneybatısındaki Çeşme’de halen kısmi bir direniş gösterdiği bildirilmiştir¹²¹². Yunan II. Tümeni’nin büyük bir kısmı Çeşme’ye tahliye amacıyla çekilmiş ve 13 Eylül’de Yunan I. Piyade Alayı Çeşme’den çekilen son birlik olmuştur¹²¹³. İzmir artık sahibine yani Türklere geçmişti. Ancak Bursa bölgesinde halen Yunan askerleri bulunmaktaydı.

15 Eylül tarihli habere göre, Yunan 3. Ordusunu takip eden Türk ordusu, Mudanya’ya ulaşmıştı. Ordu, Balıkesir’den geçerek Çanakkale Boğazı’nın Asya kıyılarına 112 km mesafeye kadar ilerlemişti. Bu harekâtın amacı, Yunan ordusunun geçiş yolunu kapatmaktı ve bu harekât nedeniyle Mustafa Kemal Paşa ateşkes talebine henüz bir yanıt vermemişti¹²¹⁴. Aynı tarihli diğer bir habere göre ise Küçük Asya’da savaş fiilen bitmişti ve sadece Yunan ordusunun 11. bölümü Bursa’yı terk etmelerinin ardından direnişe devam ediyordu¹²¹⁵. İstanbul’daki Yunan Askeri Misyonu da 14 Eylül’de şehri terk etmişti¹²¹⁶. Kemalist orduları, Bandırma’ya doğru kaçan Yunan 3. Ordusunu takip ediyordu. Bazı Çerkez ve Yunan birlikleri, Mihaliç şehrini yakmışlardı. Rodosçuk ve Dimetoka bölgelerinde de disiplinsiz kuvvetler tarafından aşırılık ve yağma devam ediyordu¹²¹⁷. Atina Hükümeti Basın Bürosu, bu son haberi fantastik olarak niteleyerek yalanlamıştır¹²¹⁸. Büyük Taarruz sırasında Yunan ordusunun üçte biri, Türklerin eline geçmişti. 12 bölükten oluşan üç tugay, tamamen imha edilmiş ve aralarında Trikoupis’in de yer aldığı 5 general esir edilmişti¹²¹⁹. Yunan Hükümeti basın sözcüsü, tam rakamların

¹²¹⁰ El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²¹¹ El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²¹² La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5.

¹²¹³ Eyyupoğlu, , *Mudanya Mütarekesi*, s. 62-63.

¹²¹⁴ El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 15 Septiembre 1922, s. 3.

¹²¹⁵ La Correspondencia de España, 15 Septiembre 1922, s. 3.

¹²¹⁶ La Correspondencia de España, 15 Septiembre 1922, s. 3.

¹²¹⁷ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

¹²¹⁸ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3.

¹²¹⁹ El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5.

eksikliği nedeniyle, İzmir'deki savaştaki kayıplarının sayılmasının mümkün olmadığını ancak her koşulda 100.000'i aştığını ifade ediyordu ¹²²⁰. Türk orduları, Edremit yakınlarında 2000 esir daha almıştı. Ankara'daki esir kampında 21.000 esir vardı ve diğer kamplardaki esirler de eklendiğinde Türklerin elinde 40.000 civarında esir olduğu düşünülüyordu ¹²²¹. Mustafa Kemal Paşa, 26 Ağustos'ta başlattığı Büyük Taarruz ile Milli Mücadele'yi taçlandırmıştır. 2 hafta gibi kısa bir sürede bütün Yunan mevzilerini ve ordularını bozguna uğratan Kemal Paşa, 20 Eylül'e kadar bütün Yunan ordularını Anadolu'dan çekilmeye mecbur bırakmıştır. Oldukça hızlı gelişen bu süreç içerisinde, müttefikler de Yunanlıları korumak veya desteklemek için adımlar atmamışlardı.

3.3.3. Türk Zaferinin Yankıları

Türk zaferi farklı devletlerde farklı tepkilerle karşılanmıştır. İspanyol basını bu tepkiler ve zaferin yankıları üzerinde de durmuştur. Büyük Taarruz sırasında, henüz Türk orduları İzmir'e girmeden, 8 Eylül 1922 tarihinde Türk zaferi ile ilgili ilk tepki Sovyetler Birliği'nden gelmiştir. Moskova Hükümeti, Kemalistleri askeri zaferlerinden dolayı tebrik etmiş ve bu zaferler sayesinde Karadeniz'in yeniden Türk-Rus gölü olduğunu ve bu durumun Sovyetler Rusya'sı ile Türkiye'nin işbirliğinin kolaylaşacağını bildirmiştir ¹²²². 9 Eylül tarihli habere göre, Kemalistlerin zaferlerinin ardından Moskova Bolşevikleri, Ankara Hükümeti ile irtibat kurmuş ve kendilerini tebrik etmişti. Ankara Hükümeti, Kemalistlerin en zor zamanında ilk yardımına koşan Moskova'nın tebrikinden oldukça memnun kalmıştı. Türk barbarlığı ile Sovyetlerin dejenerasyonunun kombinasyonu oldukça önemliydi. Bu durum, medeni toplumların Doğu sorununu çözme konusunda ortak hareket etmeleri konusunda bir uyarı gibiydi. İngiltere Hükümetinin Boğazların serbestliğine karşı bütün hareketleri ser bir şekilde reddedeceğini açıklaması oldukça iyi bir etki yaratmıştı. Bu açıklama tam zamanında ve uygun bir şekilde gelmişti. Bolşevikler ve Kemalistler Karadeniz'in Rus-Türk gölüne dönüşmesini arzu ediyorlardı. Ancak buna hiçbir şekilde müsaade edilemezdi ¹²²³. Muzaffer Kemalistler, boğazlara, İstanbul'a, Anadolu ve Trakya'ya hükmetmek istiyorlardı ve bu müttefikler açısından

¹²²⁰ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3.

¹²²¹ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 22 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3.

¹²²² La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 11 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5.

¹²²³ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 6; El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 12 Septiembre 1922, s. 8; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

kabul edilemezdi. İstanbul’u onlara bırakmak, onlara boğazların anahtarını vermek olurdu. Trakya’yı vermek ise yeni bir Balkan savaşının gerekçesi olurdu¹²²⁴. 12 Eylül tarihli haberde, Sovyetler temsilcilerinin Ankara Vükela Heyeti başkanı Rauf Bey’e milliyetçi hükümetin son askeri başarıları nedeniyle bir tebrik mesajı gönderdikleri, mesajda İstanbul yolundaki engellerin aşılmasının öneminin vurgulandığı ve Karadeniz’in yeniden Türk-Rus gölü olmasının iki ülke arasındaki işbirliğini geliştireceği belirtilmiştir¹²²⁵. Türk Sovyetler Komiserliği başkanı da Ankara’dan Moskova’ya bir telgraf göndererek, Osmanlı milliyetçilerinin dostluğunu bildirmiş ve telgrafta “*bu muzaffer barışın Rusya ile Türkiye arasındaki dostluk bağlarını sıkılaştıracağını*” ifade etmiştir.¹²²⁶ Türk zaferini tebrik eden ilk ülke, Türkiye’nin işgal altında olduğu dönemde Milli Mücadeleyi destekleyerek zaferde büyük pay sahibi olan Sovyetler Birliği olmuştu. Türk-Sovyet yakınlaşması, müttefikleri yeniden alarma geçirecekti.

Yunan ordularının Anadolu’dan kovulması ve İzmir’in Yunan işgalinden kurtulması ile sonuçlanan Türk zaferi, İstanbul’da büyük sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. 12 Eylül tarihli habere göre, İzmir’in alınmasını kutlamak için İstanbul’da başlayan gösterilerde, Romanya elçiliği, Yunan askeri misyonu binası, Fransız postanesi ve Fransız askeri gazinosunun camları kırılmış ve göstericiler tarafından bir Yunan vatandaşı öldürülmüştü. Müttefik yüksek komiserleri, tarafsız bölgede ve boğazlarda İngiliz, Fransız ve İtalyan bayrakları dalgalandırarak, bu bölgelere yapılacak herhangi bir hareketin bu üç ülke tarafından savaş sebebi sayılacağını göstermeye karar vermişlerdi¹²²⁷. Türk zaferini kutlamak için 9-10 Eylül geceleri İstanbul’daki camilerin ışıklandırılmış ve Ayasofya’da dini bir tören yapılmıştı. Caminin çevresinde toplanan bir kalabalık, dini törenin ardından Mustafa Kemal’e tezahürat yapmış ve “*Hıristiyanlar Aşağı*” diye haykırmışlardı¹²²⁸. Paris’teki Türk öğrencileri de Türk elçiliğinde toplanarak,

¹²²⁴ El Sol, 10 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5.

¹²²⁵ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²²⁶ El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5.

¹²²⁷ La Voz, 12 Septiembre 1922, s. 8; El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 12 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5.

¹²²⁸ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

büyük coşkuyla milli bayraklarını sallamışlardı¹²²⁹. Türk halkı, Mustafa Kemal Paşa'nın zaferini büyük bir coşkuyla kutlamaya başlamıştı.

İngiltere'de ise Yunanlıların mağlup edilmesi bir panik havası yaratmıştı. İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın sıradaki hedefinin Mezopotamya'yı geri almak olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle de Mezopotamya'daki İngiliz ordularında bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştı. 12 Eylül tarihli habere göre, binden fazla İngiliz havacı askeri, Mezopotamya'ya doğru yola çıkmıştı. Onları diğer önemli taburlar izleyecekti. Bu birliklerin amacı, Kürdistan'daki Türk birliklerinin Mezopotamya'ya akınlarını önlemektir¹²³⁰. Diğer bir habere göre ise iki İngiliz topçu bataryası, İstanbul'a doğru yola çıkma emri almıştı. Türklerin zaferinden sonra Doğu'da ortaya çıkan yeni durum nedeniyle Mezopotamya'ya İngiliz ve Hint askerleri destek olarak gönderiliyordu¹²³¹. Eylül ayı sonlarında, gönderilen İngiliz birlikleri İstanbul'da karaya çıkmıştı¹²³². Yunan ordularının bozguna uğratılmış ve Türk-Yunan savaşı sırasında da İtalya ve Fransa ile Ankara Hükümeti arasında anlaşma ve uzlaşmalar yapılmıştı. Müttefikler arasında Türklere karşı savaş durumunda olan bir tek İngiltere kalmıştı. Bu nedenle İngilizler sıranın kendilerine geldiğini düşünerek tedbirler alıyorlardı.

12 Eylül tarihli haberde, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Meclis'in bazı üyelerinin İzmir'e giriş yaptıkları sırada oldukça sıcak bir şekilde karşılandıkları, İstanbul'daki sevinç gösterilerinde Kemal Paşa'nın alkışlandığı ve Kemal Paşa'nın Yunanlılara bir ateşkes imzalanması için elverişli bir ortam sunduğu ifade edilmiştir¹²³³. Buna karşılık Belgrat ve Budapeşte'deki Yunan ve Bulgar temsilcileri, Yugoslavya ve Romanya hükümetlerine mesaj göndererek, onlardan Balkanlarda statükonun korunması çerçevesinde Türk-Yunan savaşına müdahale etmelerini istemişlerdi¹²³⁴. Yunanlılar Anadolu'dan atılmışlardı ancak halen Trakya'daki işgallerini sürdürüyorlardı. Doğu Trakya'daki işgallerini sürdürebilmek için de kendisine destek aramaktaydı.

¹²²⁹ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²³⁰ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3.

¹²³¹ La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

¹²³² El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1.

¹²³³ El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²³⁴ La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5.

Zaferin ardından, *Tribune* gazetesi editörü, Kemalist Hamid Bey ile bir röportaj yapmış ve bu röportaja 13 Eylül tarihinde İspanya basınında da yer verilmiştir. Hamid Bey, Türkiye'nin uğruna mücadele ettiği barışı sağladığı zaman İstanbul'daki müttefik işgalinin sona ermek zorunda olduğunu, Türklerin kendilerinin aşağılanmalarına asla izin vermeyeceğini ve köle olarak yaşayamayacaklarını anladıkları için mutlak bağımsızlık isteyeceklerini ifade etmiştir. Hamid Bey, öncelikle İngiltere'nin ordularını geri çekmesi gerektiğini ve Türk tarafının barış konferansına gitmesinin tek şartının Anadolu ve Trakya topraklarının boşaltılması olduğunu da sözlerine eklemiştir¹²³⁵. Türk tarafı, zaferin ardından artık barışın tesis edilebileceğini ve bu durumda da İngilizlerin Türkiye'deki işgallerine son vermesi gerektiğini düşünüyordu.

Türklerin Yunanlıları bozguna uğratmasının ardından müttefik yüksek komiserleri, Ankara Hükümeti'nin temsilcisine Çanakkale ve İzmir'deki tarafsız bölgelere saygı duyulması gerektiğini bildirmiştir¹²³⁶. İngiliz Hükümeti, Trakya ve Çanakkale sorunlarının Anadolu'da devam eden harekâttan tamamen ayrı bir şekilde çözümlenmesi gerektiğini düşünüyordu. İngilizlere göre, Trakya'nın geleceğinin Boğazlarinkinden ve Balkanlarinkinden ayrılması mümkün değildi. Onlara göre, Romanya, Karadeniz'in Türk-Bolşevik gölü haline dönüşmesinden korkmakta haklıydı¹²³⁷. Boğazlar ve Trakya konusundaki tutumuna karşılık İngilizler, İzmir'deki bütün devriyelerini şehirden çekmiştir. İngiliz konsolos, şehirdeki İngiliz yüksek komiseri olarak tayin edilmiş ve müttefik temsilcilerinden resmi olarak İngiliz filosunun amiralinin Büyük Britanya tebaasını korumakla görevlendirilmesi talep edilmiştir¹²³⁸. Bununla birlikte, İngiltere'nin egemenliğinde bulunan İslam topraklarında İngiliz politikalarına karşı tepkiler devam etmekteydi. 13 Eylül tarihli habere göre, İngiltere'nin İzmir'e savaş gemileri göndermesi nedeniyle Hindistan'daki bütün Müslüman cemiyetleri tepki göstermişti¹²³⁹. Kahire'den alınan bilgilere göre ise Kemalistlerin zaferi, bütün Mısır'da sevinçle karşılanmıştı ve

¹²³⁵ El Heraldo de Madrid, 13 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5.

¹²³⁶ El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²³⁷ El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

¹²³⁸ El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

¹²³⁹ El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5.

İskenderiye’de büyük halk gösterileriyle kutlanıyordu¹²⁴⁰. Kabil’den alınan telgrafa göre, İzmir’in Türkler tarafından ele geçirilmesi, Kabil’de de büyük coşku ile karşılanmıştı. Afganistan Emiri, İzmir’in alındığı günü resmi bayram ilan etmiş ve Mustafa Kemal Paşa’ya uzun bir telgraf göndererek kendisini “*İslam’ın Bayraktarı*” olarak nitelendirmişti¹²⁴¹.

Bağdat’tan Adana aracılığıyla alınan telgrafa göre de Sevr Antlaşması’nda Kürt heyetinin başkanı olan General Şerif Paşa, Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu’nun himayesi altında kalmak istediklerini bildirmişti¹²⁴². Moskova’da Müslümanlarla komünistler, bir gösteri düzenleyerek İngiltere karşıtı büyük pankartlar taşımışlar, önce Sovyetler Dışişleri Komiserliği’ne doğru, oradan da Ankara Büyükelçiliğine doğru sloganlar atarak yürümüşler ve elçilik önünde dağılmışlardı¹²⁴³. Ayrıca Dağıstan ve Azerbaycan’dan bir heyet, Türklerin parlak zaferi nedeniyle Mustafa Kemal’i tebrik etmek, değerli hediyeler sunmak ve dini liderlerinin bir talebini iletmek üzere Ankara’ya gitmişti. Dini liderlerinin talebinin Ankara Millet Meclisi’nin saltanatın kaldırılması kararı ile ilgili olduğu ve Türk ordusuna katılmayı düşünen çok sayıda Kafkasyalının bu kararın ardından Anadolu’ya gitmekten vazgeçtikleri de haberde aktarılmıştır¹²⁴⁴. Türk zaferi ayrılıkçı Arap bölgeleri dışında İslam dünyasının her yerinde büyük sevinçle karşılanmıştı.

İngiliz gazeteleri, Yunanlıların karşılaştıkları felaketin sorumluluğunun bir kısmının Fransa’ya ait olduğunu iddia ediyorlardı. Bu gazetelere göre, Fransa’nın gizli yardımları olmaksızın Türklerin bu başarıları kazanmaları mümkün değildi. İngiliz politikasının Doğu’da başarısız olmasının sorumluluğunun büyük kısmı da Fransa’ya aitti. Haberde, Fransa’nın doğuda kalıcı barışı tesis etmek istediği ve kendi çıkarları ile diğer devletlerin çıkarlarının çakışmasının da bunu engelleyen unsurlardan biri olduğu aktarılmıştır¹²⁴⁵. Konuyla ilgili 15 Eylül tarihli haberde, Fransız General Woygand’ın Fransa’nın Kemalistlere Yunanlılarla savaştığı sırada hiçbir zaman ne top ne de cephane yardımı

¹²⁴⁰ El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁴¹ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁴² El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁴³ La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

¹²⁴⁴ El Sol, 17 Noviembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 17 Noviembre 1922, s. 2.

¹²⁴⁵ La Accion, 14 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

yapmadıklarını deklare ettiği bildirilmiştir¹²⁴⁶. Türk zaferi, müttefikler arasındaki anlaşmazlıkların da artmasına neden olmuştur. İngilizler özellikle Fransa'nın Ankara Hükümeti ile Ankara Antlaşması'nı imzalamalarının ardından Fransa'nın Türklere destek ve yardımlarda bulunduğunu iddia ederek, Yunan mağlubiyetinin sorumluluğunun bir kısmını da Fransa'ya yüklüyordu.

İzmir'in Türkler tarafından geri alınmasının ardından, Mondros Mütarekesi'nden önce İzmir Valisi olan General Nureddin Paşa, yeniden aynı göreve tayin edilmiştir. Nureddin Paşa, şehirde düzeni tamamen sağlamıştır. Türkler, kısa sürede İzmir Vilayetine tamamen sahip olmuşlardı¹²⁴⁷. Nureddin Paşa, İzmir'de düzeni sağlamak için bazı kararlar almıştı. Yerel polis gücü oluşturulmuştu ve şehirde düzenin tamamen sağlandığı bildirilmiştir¹²⁴⁸. İzmir'de tam sükûnet sağlanmıştı. Çeşme'de direnmeye çalışan Yunanlılar da Kemalist kuvvetlere teslim olmuşlardı. Urla'daki halk, Türk yönetiminin yeniden kurulmasını kutluyorlardı¹²⁴⁹. Nureddin Paşa, deneyimini de kullanarak birkaç gün içerisinde şehirde düzeni sağlamayı başarmıştı.

Türk zaferine karşı olumlu tepkilerin yanında olumsuz tepkiler de yer alıyordu. 14 Eylül tarihli haberde, Osmanlı Deyun-u Umumiye İdaresi'nin yayınladığı memoranduma göre, 1920-1921 ekonomik yılında Anadolu'daki savaş durumu nedeniyle başkentle Ankara hükümetine bağlanan vilayetler arasındaki ilişkilerin kurulmasını engellediği ve bu nedenle de o vilayetlerin vergilerinin toplanamaması yüzünden bütçenin büyük bir açıkla kapandığı belirtilmiştir. Gelir yetersizliğinin 9.720.000 Türk Lirası olduğunun aktarıldığı haberde, konulan yeni vergilere rağmen Osmanlı hazinesinin oldukça zor bir durumda olduğu, Haziran ayında çalışanların maaşlarının ödenmesinin askıya alındığı ve 1 Ağustos'ta sivil, askeri ve dini görevlilerin yarısının 2 yıllık ücretsiz izne ayrıldıkları ifade edilmiştir. Haberin devamında, Türk zaferinin durumu daha iyiye götüreceği, 3 Eylül'den itibaren İstanbul-Ankara arasındaki iletişimin yeniden kurulduğu ve

¹²⁴⁶ El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁴⁷ El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁴⁸ La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁴⁹ El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 14 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 15 Septiembre 1922, s. 1.

Karadeniz’deki Anadolu limanlarındaki trafiğin yeniden başladığı belirtilmiştir¹²⁵⁰. Habere göre, Milli Mücadele, Türkiye’yi büyük bir maddî yükün altına sokmuştu.

14 Eylül tarihli haberde, İstanbul Pera’da önceki gün Türk Vatansever Cemiyeti’nin 150.000 Türk’ün katılımıyla düzenlediği gösteride Yunan askeri misyonunun ikametgâhının balkonlarının ve Yunan ve Ermeniler tarafından işgal edilen diğer binaların taşlandığı bildirilmiştir¹²⁵¹. Sultan VI. Mehmed de Kemalist askerler için “Kızıl Hilal”e (Kızılay) 5000 Türk Lirası gönderdiği belirtilmiştir¹²⁵². Türk zaferinin ardından, Berlin’deki Türk Temsilciliği, Osmanlı vatandaşlarına gönüllü olarak Türk ordusuna katılmak üzere İstanbul’a doğru yola çıkmaya hazır olmalarını bildirmiştir¹²⁵³. 23 Eylül tarihli habere göre, pek çok yabancı siparişin iptal edilmesi nedeniyle, İstanbul’da, özellikle de ticari çevrelerde bir heyecanın hâkimdi. Yunanlılar ile Ermeniler, şehri terk ediyorlardı. Doğu Ekspresi’nde 15 günlük bilet talebi vardı ve İngiliz memurlarının aileleri de şehirden ayrılıyorlardı¹²⁵⁴. Günde 5000 kişi şehri terk ediyordu. Ticari hayat durgundu ancak düzen korunmaya devam ediyordu. İstanbul’da Kemal Paşa’nın başkente ilerlemek isteyen ordularına engel olmamasından korkuluyordu¹²⁵⁵. Özellikle İngilizler, Türklerin Yunanlıları mağlup etmelerinin ardından yönlerini İstanbul’a çevireceklerini düşünüyorlardı. Bu nedenle de panik halinde şehri boşaltmaya başlamışlardı.

Anadolu’dan kovulan Yunanlıların Trakya’da tutumu oldukça sertleşmişti. 16 Eylül tarihli habere göre, Tekirdağ’da başıboş Yunan askerleri pek çok memuru katletmişlerdi. Edirne şehrinin yöneticilerinin ordu üzerinde biraz etkileri vardı. Doğu Trakya’da artık ayaklanmalar başlamıştı. Edirne’de de kışkırtıcı bir hareket başlamış ve resmi görevliler ile halkın bir kesimi, Kral Konstantin’in temsilcileri olan sivil yönetimi çekilmeye mecbur bırakmıştı¹²⁵⁶. Yunanistan Hükümeti, her olasılığa karşı Trakya’yı koruma kararı almıştı¹²⁵⁷. 20 Eylül tarihli haberde, Trakya’daki Yunan askerlerinin ayaklanma başlattığı ve askerlerin daha hızlı tahliye edilebilmek için demiryolu hizmetlerine yardım ettikleri

¹²⁵⁰ El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁵¹ La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁵² El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁵³ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁵⁴ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁵⁵ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Libertad, 26 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁵⁶ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁵⁷ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4.

bildirilmiştir¹²⁵⁸. Türkiye'nin kısa süre içerisinde Yunanistan'a ve müttefiklere bir nota göndererek, Yunan ordularının hemen Trakya'yı boşaltmalarını ve Türkleri askeri tedbirler almak zorunda bırakmamalarını isteyeceğine dair söylentiler dolaşıyordu¹²⁵⁹. Doğu Trakya'daki durum belirsizliğini koruyordu. Türk tarafı bir an önce bölgenin Yunanlılar tarafından tahliyesini talep ediyordu. Yunan askerleri de hükümetlerinin tavrına rağmen ülkelerine geri dönmek istiyordu.

24 Eylül tarihli haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de halka hitaben bir bildirge yayınladığı belirtilmiş ve bildirge aktarılmıştır: *“Asil Türk Milleti! Mağlup ettiniz ve bu zafer siz olmadan elde edilemezdi. Sınırlarımızı baştanbaşa geçmek isteyen cesur düşman kumandanları bugün bizim esirimiz. Egemenliğimiz altında binlerce esir düşman askeri var ve düşmanın kayıpları 100.000'in üzerinde. Büyük ve asil Türk Milleti! Muzaffer ordunuz Akdeniz kıyılarında sizi selamlıyor.*¹²⁶⁰” Zaferin ardından, Sultan VI. Mehmed de Kemal Paşa'ya bir mektup göndererek, kazandığı zaferden dolayı kendisini tebrik etmiş ve teşekkürlerini iletmiştir¹²⁶¹. Osmanlı Hükümeti, hiçbir konuda Mustafa Kemal'e engel çıkarmamak arzusunda olduğu için istifasını sunmaya karar vermiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul'a bir genel vali göndermesi de bekleniyordu¹²⁶². Sadrazam ile Dâhiliye ve Hariciye nazırları, bu çerçevede 27 Eylül'de istifalarını sunmuşlardı. Kısa süre içerisinde milliyetçi bir hükümet kurulması bekleniyordu¹²⁶³. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türk zaferi, Türkiye'deki siyasî birliği de sağlamaya başlamıştır.

27 Eylül tarihinde yayımlanan iki haberde, İspanyol basınının Türk zaferiyle ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir. İlk haberde, Türkiye'nin önceden yok olmakta olan bir millet olduğunun düşünüldüğü ancak Türk devrim hareketinin oluşturduğu yeni siyasi düzenin bu öngörülerin doğru olmadığını kanıtladığı ve Kemal Paşa'nın artık dünyanın en ilgi çekici figürü olduğu bildirilmiştir. Haberde, Fransa'nın açıkça Türk halkının ruhani yenilenmesini öngördüğü de aktarılmıştır¹²⁶⁴. Diğer haberde ise Türkiye'nin son

¹²⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁵⁹ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

¹²⁶⁰ El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 25 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁶¹ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁶² El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁶³ La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁶⁴ La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 5.

zaferlerinin büyük bir ders olduğu, tamamen yok olmuş bir devletin küllerinden yeniden doğabileceğini ve durumu kendi lehine çevirebileceğini öğrettiği belirtilmiştir. Bu sorunun İspanya'yı alakadar etmediğinin vurgulandığı haberde, bununla birlikte Yakın Doğu'da gerçekleşen bu olayların ruhani etkilerinin görmezden gelinemeyeceği de ifade edilmiştir¹²⁶⁵. İspanyol basınına göre, Türklerin bu zaferi, dünyanın diğer bölgelerinde başka milletlerin boyunduruğunda yaşayan halklar için önemli bir örnekti.

3.3.4. Mülteciler Meselesi

Türk zaferinden sonra ortaya çıkan en önemli meselelerden birisi mülteciler meselesi olacaktır. Türk ordularının İzmir'e ilerlediği süreçte, İngiliz Bakanlar Kurulu, Küçük Asya'daki yabancı kolonilerinin korunması ve mültecilerin bölgeyi boşaltmalarına yardımcı olunması konusunda bir toplantı yapmıştı. Toplantıda Doğu'da barışın tesis edilmesi sorununun müttefikler arası bir konferans veya Yüksek Konsey'in toplantısında çözümlenmesine karar verilmişti¹²⁶⁶. Ancak bu sorun müttefiklerin kendi aralarında çözüme kavuşturabilecekleri bir mesele değildi.

Kemalist orduların İzmir'e doğru ilerledikleri süreçte, İzmir, mülteci ve firarilerin akınına uğramıştı. 9 Eylül tarihli habere göre, bir Yunan bölüğü şehre ulaşmış ve İzmir'in civar bölgelerinde Yunan ordularının direnecekleri bir savunma hattı oluşturulmuştu. Yunan ordusu, Salihli'nin doğusundaki hattaydı ancak ordu oradan da çekilmek zorunda kalacaktı. İzmir'e gelen mülteci ve firari sayısı 200.000'e ulaşmıştı ve bunların kalacak yerleri bulunmamaktaydı¹²⁶⁷. İzmir'in Türkler tarafından ele geçirilmesi sırasında, Kemalistlerden kaçan Yunan mültecileri, şehrin dış kesimlerine çekilmişlerdi. Herhangi bir erzakı olmayan mülteciler, çevre ilçelerden gıda malzemesi istemek zorunda kalmışlardı. Türk kumandanı İzmir'de genel bir tifüs ve veba salgını olması nedeniyle acil doktor ve ilaç talebinde bulunmuştu. Yunanlılar şehri boşaltırken pek çok anıt ve binayı da yıkmışlardı¹²⁶⁸. Bu haberlere göre, büyük bir mülteci sorunu vardı. Mültecilerin hem sayısı çok yüksekti hem de gıda malzemesi ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri mümkün değildi.

¹²⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 27 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁶⁶ La Libertad, 8 Septiembre 1922, s. 4; El Globo, 9 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁶⁷ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁶⁸ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6.

Reuters Ajansı, İzmir'e ve Küçük Asya'nın diğer limanlarına gelen mülteci sayısının 500.000 olduğunu ve mülteciler için yeterli miktarda gıda maddesi olmadığını bildiriyordu¹²⁶⁹. İzmir'de tifüs salgını vardı ve yardım yetersizliği nedeniyle 600.000 civarında insan açlıktan ölme riskiyle karşı karşıyaydı¹²⁷⁰. Yunanlıların elinde Anadolu'da kalan son bölgede bulunan Mudanya'da içerisinde Bursa ordusu ve Hristiyan mültecilerin de bulunduğu yaklaşık 100.000 kişi Trakya'ya geçmek üzere bekliyorlardı. Bu süreçte kendilerine herhangi bir rahatsızlık verilmiyordu¹²⁷¹. Mülteci sayısının oldukça büyük olması, Milletler Cemiyeti'ni de harekete geçirmişti. Cemiyet, Küçük Asya'daki azınlık ve mülteci sorununu ele almak üzere toplanma kararı almıştı¹²⁷². Bununla birlikte, Yunanlılar geri çekilişleri sırasında Afyon Karahisar ve Eskişehir'in köylerini yakıp yıkmışlardı¹²⁷³. Bu nedenle, Kemalist bir komisyon, Milletler Cemiyeti'ne mesaj göndererek, Yunanlıların geri çekilişleri sırasındaki aşırılıkları nedeniyle, Kemalistler tarafından gerçekleştirilecek misillemelerden ötürü Türk yetkililerin sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirmişti¹²⁷⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın geri çekilişleri sırasında gerçekleştirdikleri vahşet nedeniyle Yunanlıları sorumlu tutmasına kesin gözüyle bakılıyordu ve Türk uçakları geri çekilişleri sırasında bildiriler atarak bunu Yunanlılara ilan etmişlerdi¹²⁷⁵. Mülteci sorununun yanı sıra geçi çekilen Yunanlıların uyguladıkları vahşet ve yıkımlar da büyük bir sorun haline gelmişti. Türk tarafı bu aşırılıkların durdurulması konusunda gerekli uyarıları yapmıştı.

Yunan mültecilerinin içerisinde bulundukları zor durum nedeniyle, İzmir başpiskoposu Valleba, Papa'ya bir telgraf göndererek, Anadolu'daki askeri harekâtın kurbanlarına ve mültecilere yardım talep etmiş ve Papa da bu talebe olumlu yanıt vererek bölgeye önemli

¹²⁶⁹ El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁷⁰ El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁷¹ El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁷² La Accion, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁷³ El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁷⁴ El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 12 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁷⁵ El Heraldo de Madrid, 13 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

miktarda yardım gönderilmesini emretmiştir¹²⁷⁶. Yunan Hükümeti, Anadolu'nun farklı limanlarındaki yarım milyon Hristiyan mülteciyi kurtarmak için gemiler göndermişti. Marmara adasına kaçan mülteciler ise Karabiga'daki Türk kuvvetlerinin olası bir saldırısından korkuyorlardı¹²⁷⁷. Yunanlılar, İzmir'i de kaybettikten ve Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldıktan sonra, yeniden bir propaganda savaşı içerisine girmişler ve Avrupa kamuoyunu yine Türkler aleyhine döndürmeye çalışmışlardı.

Bu çerçevede, 16 Eylül tarihli haberde, Yunan ordularının şehri terk etmesinin ardından İzmir'deki yerli birliklerin Hristiyan mültecilere karşı korkunç suçlar işledikleri, Türk polisinin yasaklar listesi oluşturduğu ve tutuklamalar gerçekleştiği iddia edilmiştir¹²⁷⁸. Bir diğer iddia da Kemalistlerin 1919 yılında işlenen suçlar nedeniyle Ermeni ve Yunanlıları topluca infaz ettikleriydi. Haberde, Anadolu'daki azınlıkların korunmasının tartışıldığı sıralarda böyle üzücü bir olay yaşandığı ve bu taktiğin devam etmesi durumunda müttefiklerin gerekli önlemleri alacaklarının düşünüldüğü belirtilmekteydi¹²⁷⁹. 18 Eylül tarihli haberde, Atina'dan alınan bilgiye göre, Kemalist kuvvetlerin İzmir'e girişi sırasında birkaç müttefik birliğini püskürttüğü ve Yunanistan'ın Kemalistlerin cinayetlerini Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmesine kesin gözüyle bakıldığı ifade edilmiştir¹²⁸⁰. Yine Bursa'dan İstanbul'a ulaşan firarilerin anlattıklarına göre, Türkler Bursa'daki Yunan katedralini yakmışlar, 18 Yunanlıyı kurşuna dizmişler, çok sayıda genç Hristiyan'ı kaçırmışlar ve yağma yapmışlardı¹²⁸¹. İzmir'e 40 km mesafedeki Urla'nın da yakıldığı ve Urla'daki bütün Yunan ve Ermenilerin öldürüldüğü iddia ediliyordu¹²⁸². 24 Eylül tarihli haberde de Edremit ve Ayvalık bölgesinde yaşanan olaylarda, Türklerin Yunan nüfusa karşı zorbalık yaptığı ve bölge sakinlerinin olaylar karşısında dehşete düştükleri bildirilmekteydi¹²⁸³. Tüm bu iddialar, müttefiklerin ve diğer büyük güçlerin Yunanlıların yardımına koşmasını ve "Hristiyan katliamı"nı engellemelerini sağlamak olduğu aşikârdı. Hâlbuki durum Yunanlıların iddialarının tam

¹²⁷⁶ El Imparcial, 13 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 13 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 13 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁷⁷ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁷⁹ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁸⁰ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁸¹ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4.

¹²⁸² El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁸³ El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5.

aksine geliyor ve Yunan ordularının geri çekilişı sırasında Müslümanlara karşı bir vahşet uygulanıyordu.

Buna ilişkin haberler de İspanyol basınında yer almaktaydı. Örneğin, 13 Eylül tarihli haberde, Yunan askerlerinin Aydın'da bir camiye çok sayıda Müslüman'ı doldurarak üzerlerine bombalar attığı ve ardından da camiyi ateşe verdiği ve diğer köylerden alınan bilgilere göre ise kurbanlarının kadınlar ve çocuklar olduğu olaylar gerçekleştirdikleri ifade edilmiştir¹²⁸⁴. 21 Eylül tarihli diğer bir haberde, o ana kadar İzmir'de Kemalistlerin herhangi düşmanca bir faaliyet içerisine girmedikleri, Yunan ve Ermeni kadın ve çocukların isterlerse şehri terk etmelerine izin verildiği ancak 18-45 yaş aralığındaki erkeklerin savaş esiri ilan edildikleri ifade edilmiştir¹²⁸⁵. Yunan Hükümeti, ordusunun geri çekilişı sırasında Bursa şehrini yakma kararı almıştı. Bu kararı öğrenen şehirdeki Fransız konsolosuyla, Fransız ve İtalyan memurları buna karşı koymuşlardı. Bunun üzerine General Sumillas, bu emri feshetmiş ve konsolosa bu müdahalesinden dolayı teşekkür borcu olduğunu ifade etmişti. Bunun yanı sıra, Hristiyan mülteciler arasındaki düzeni sağlamak için Mudanya'ya gönderilen Fransız birliği, 16.000 mülteciyi almıştı. Tanıkların ifadelerine göre, bu göçün sebebi, Yunan askeri yetkilileri tavrıydı. Haberde, Yunan komutanların şehri yakacaklarına ve eğer kaçmazlarsa Türklerin eline geçerek işkencelere maruz kalacaklarına dair Hristiyanlar arasında söylenti yaydıkları, Türk tarafının Türk askerlerinin kimseyi rahatsız etmeyeceğine dair güvence vermesine rağmen, şehirde hiçbir komşunun kalmadığı da ifade edilmiştir¹²⁸⁶. Bu haberlerde de görüleceği üzere, Yunan Hükümeti, Anadolu'dan çekilirken Yunan askerlerinin yaptıkları zulümlerin ve şehirleri yakıp yıkmalarının baş sorumlusuydu. Orduya verdikleri emirler ordu mensuplarını bile rahatsız ediyordu.

20 Eylül tarihinde Atina'dan alınan haberlere göre, İzmir'de halen binlerce Yunan mülteci vardı ve limanı Kemalistler ele geçirdiği için hiçbir Yunan gemisi onları almaya gidemiyordu. Bu mültecilerin kurtarılması için Atina'da kurulan bir Yunan komitesi, mültecileri limandan almak üzere iki İngiliz gemisi kiralamıştı ancak iki gemi yeterli değildi ve daha fazlası gerekliydi¹²⁸⁷. Müttefikler, Mustafa Kemal'den Yunan gemilerinin

¹²⁸⁴ El Sol, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 13 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 13 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁸⁵ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 22 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁸⁶ El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹²⁸⁷ El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

mültecileri almak için İzmir limanına girmelerine izin verilmesini talep etmiş ancak habere göre kendisi bu talebe razı gelmemişti. Mustafa Kemal Paşa, bu meselenin öncelikle Ankara Hükümeti tarafından görüşülmesi gerektiğini bildirmişti¹²⁸⁸. Bununla birlikte, İngiliz Hükümeti, İzmir'deki mültecilere yardım konusuna önem veriyordu ve Ticaret Kamarası, mültecilerin İzmir'den kurtarılmış bölgelere aktarımını organize ediyordu¹²⁸⁹. Amiral Bristol kumandasındaki bazı Amerikan destroyerleri de İzmir'den mültecilerin boşaltılmasına nezaret ediyorlardı¹²⁹⁰. 27 Eylül tarihli habere göre de İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri, Kemalist hükümete başvurarak, İzmir'deki mültecilerin deniz yoluyla şehri terk etmelerine izin verilmesini talep etmişlerdi. Mültecilerin boşaltılması için belirlenen tarih 30 Eylül'de sona erecekti ve hâlihazırda 25 gemi mültecileri almaya hazır¹²⁹¹. Mültecilerin İzmir limanından Yunanistan'a nakli devam ediyordu ancak haberlere göre Yunan gemilerinin imana yanaşmasına izin verilmiyor ve mülteci naklini İngiliz ve Amerikan gemileri yürütüyordu.

Yunan Sosyal Yardım Bakanı, Anadolu'daki mülteci sayısı ile ilgili yaptığı açıklamada, Yunanistan'a gelen mülteci sayısının 200.000 olduğunu ve halen 150.000 kişinin gelmesinin beklendiğini bildirmiştir¹²⁹². 30 Eylül'e gelindiğinde Yunan mültecilerinin İzmir'i boşaltmasına devam ediliyordu. Sadece ayın 26'sında 43.000 ve ayın 27'sinde ise 30.000 mülteci, İngiliz ve Yunan gemileri ile tahliye edilmişti¹²⁹³. Mülteci sayısının bu denli yüksek olması nedeniyle İngiliz donanma kuvvetleri kumandanı, Mustafa Kemal'den mültecilerin İzmir'den ayrılımları için belirlenen son tarih olan 30 Eylül'ün daha ileri bir tarihe ertelenmesini talep edeceği tahmin ediliyordu¹²⁹⁴. 2 Ekim tarihli habere göre, Papa, Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek, 30 Eylül'de İzmir'i terk etmeleri gereken Yunanlılar ve Ermenilerin şehirde kalmalarını mümkün kılması için gerekenleri yapması konusunda yalvarmıştı¹²⁹⁵. Tahliye işleminin hızlanması için Yunan

¹²⁸⁸ El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁸⁹ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁹⁰ El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4.

¹²⁹¹ El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁹² El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 27 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3. 29 Eylül'de yayınlanan bir haberde bu sayı 220.000 Yunanistan'da ve 150.000 Küçük Asya kıyılarında bekliyor olarak verilmiştir. Bkz. El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1.

¹²⁹³ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁹⁴ La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3.

¹²⁹⁵ La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1.

gemilerinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak tahliyenin zamanında tamamlanamayacağı da açıktı. Bu nedenle İngilizler sürenin uzatılmasını talep etmesi beklenirken bu talep Papa’dan gelmişti.

1 Ekim tarihli habere göre, Türk devriyeleri İzmir’de Yunan ve Ermenilerin tahliyesini büyük bir titizlikle yürütüyorlardı. Tahliye konusundaki emirler de haberde aktarılıyordu:

“1. Ordularımız tarafından kurtarılan 18-45 yaş aralığındaki bütün Yunanlılar ve Ermeniler, hemen esir edilmelidir.

2. İzmirli bütün aileler ve ilk maddeye uymayan Yunan ve Ermeni mülteciler, 1 Ekim’e kadar gözetilebilirler.

3. Bu tarihten sonra kamu düzenini ve ordunun güvenliğini bozmasından şüphe edilenler savaş bölgesi dışına sürülecektir.”

Haberde, bu çerçevede Türk devriyelerin yaptıkları uygulamaları gözlemleyen Armando Fraccaroli’nin izlenimlerine de yer verilmiştir: *“İki gün önce, evlere, pansiyonlara ve mülteci kamplarına giren ve 18-45 yaş arası Yunan ve Ermenileri tutuklayan Türk devriyelere eşlik ettik. Bunlar ailelerinden ayrılıyor, gruplandırılıyor ve süngüler arasında uzun kuyruklar halinde iç kesimlere nakledilmek üzere istasyona gönderiliyordu. Kemal Paşa, bu esirlerin yıkılmış devletlerinin yeniden inşasında çalışmak zorunda olduklarını açıkladı.”*¹²⁹⁶

Mültecilerin Yunanistan’a nakli sırasında, uluslararası destekler ve açıklamalar da İspanyol basınına yansımıştır. 4 Ekim tarihli habere göre, Amerika Dışişleri Bakanı Hughes, müttefiklere, Yunanistan’a ve Türkiye’ye birer nota vererek, kendilerinden Amerikalıların haklarına ve Hristiyan ve Müslüman azınlıkların korunmasına dikkat etmelerini talep etmiştir¹²⁹⁷. Aynı tarihli diğer bir haberde, Franklin Bouillon’a eşlik eden Doktor Perez’in İzmir’deki yetkililere 20 kasa ilaç teslim ettiği ve yenilerinin de kısa süre içerisinde geleceğini söylediği bildirilmiştir. Haberde, Bouillon’un da Germencik şehrine Fransız Hükümeti adına 500 Türk Lirası yardımda bulunduğu aktarılmıştır¹²⁹⁸. Milletler Cemiyeti komitesi de Doktor Nansen’in başkanlığında 11 Ekim’de İstanbul’da bir

¹²⁹⁶ El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4.

¹²⁹⁷ La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 4 Octubre 1922, s. 6; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹²⁹⁸ La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5.

toplantı yapmış ve toplantının ardından meslektaşlarına Ankara temsilcisi Hamid Bey'in deklarasyonunu göndermiştir. Hamid Bey, Ankara Hükümeti'nin Kemalistler İstanbul'a girmeden önce, İstanbul ve Türkiye'deki bütün Rus mültecilerin istisnasız tahliyesini talep ettiğini ifade etmekteydi¹²⁹⁹. Bir diğer destek de Papa'dan gelecekti. 4 Ekim tarihli habere göre, Vatikan tarafından Mustafa Kemal ile görüşmekle görevlendirilen Marmaggi, İstanbul'a ulaşmıştı. Kendisiyle yapılacak olan görüşmede, Doğu'daki Hristiyanların durumunun iyileştirilmesine olanak sağlayacak bir formül bulunmaya çalışılacaktı¹³⁰⁰. Papalık Elçisi Monsenyör Marmaggi, Mustafa Kemal Paşa ile Hristiyanların korunması konusunu görüşmek üzere Ankara'ya gitmişti¹³⁰¹.

Aralık ayına gelindiğinde, mültecilerin tahliyesi devam etmekteydi. 6 Aralık tarihli habere göre, bir İngiliz birliği, başkentten ayrılmak isteyen Hristiyan mültecilerin gemilere binişlerini koruma altına almak için gümrük bürolarını işgal etmişti. Bu tedbir, Türk polisinin Yunan pasaportunu geçerli saymayarak Yunan mültecilere Türk pasaportu hakkı satmak istemesi üzerine alınmıştı. Müttefik komiserleri ile Refet Paşa arasında mültecilerin ülkeden ayrılmalarına izin verilmesi konusunda geçici bir sözleşme yapılmıştı ancak sorun halen çözülmemişti¹³⁰². Bu sırada, İstanbul'daki İspanya temsilcisi de Hristiyan azınlıklarla ilgili Refet Paşa'ya bazı önerilerde bulunmuştu¹³⁰³. Bu görüşmeden sonra Ankara Hükümeti'nin Hristiyanlara Anadolu'yu terk etmek için verdiği sınırlı süreyi süresiz olarak uzatması¹³⁰⁴ belki de bu teklifin İspanyollar tarafından yapıldığı izlenimi de uyandırmaktaydı.

Ankara Hükümeti'nin Yunanistan'la diplomatik ilişkileri olmadığı için Yunan Hükümeti'nin Türkiye temsilciliğini İstanbul'daki İspanya elçisi yürütmekteydi. Şubat 1923'te Yunan Hükümeti, İspanyol temsilciliği aracılığıyla Türk Hükümeti'ne bir mesaj göndermiştir. Bu mesaja göre, Türklerin Yunanlıları Küçük Asya'dan kovmaya devam etmeleri durumunda kendileri de aynı sayıda Türk'ü sınır dışı edeceklerdi¹³⁰⁵. Mayıs ayında ise çok sayıda Yunan vatandaşının tutuklanması nedeniyle, Yunan temsilciliğini

¹²⁹⁹ El Heraldo de Madrid, 26 Octubre 1922, s. 2; El Imparcial, 27 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 27 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁰⁰ La Accion, 4 Octubre 1922, s. 6; El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁰¹ El Siglo Futuro, 6 Noviembre 1922, s. 2; La Accion, 6 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2.

¹³⁰² La Correspondencia de España, 6 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 7 Diciembre 1922, s. 3.

¹³⁰³ La Accion, 7 Diciembre 1922, s. 3.

¹³⁰⁴ El Sol, 20 Diciembre 1922, s. 5.

¹³⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

de yürüten İspanya elçiliği, Ankara Hükümeti'ne bir protesto göndermişti¹³⁰⁶. Lozan Antlaşması imzalanana kadar mülteciler ve azınlıklar sorunu çözümlenememişti. Bununla birlikte, yüzbinlerce Yunan mültecinin Yunanistan'a nakledildiğine ilişkin haberlere rastlanmaktadır. İspanyol Hükümeti, savaşın başlangıcından itibaren ve Milli Mücadele sırasında Türkiye'ye karşı tarafsız tutumunu korumuş ve O'na karşı herhangi bir faaliyetin içerisine girmemişti. Ancak Lozan müzakerelerinin sürdüğü sıralarda, İspanyol elçinin aynı zamanda Yunan elçiliğini de yürütüyor olması nedeniyle, mülteciler meselesine müdahil olmak zorunda kalmıştı.

3.3.5. Büyük İzmir Yangını

İzmir'de yabancı basın tarafından "Büyük İzmir Yangını" olarak adlandırılan¹³⁰⁷ yangın, 13 Eylül 1922 tarihinde öğlen saatlerinde başlamıştır¹³⁰⁸. Yangınla ilgili İspanyol basınına yansıyan ilk haber ise 16 Eylül tarihine rastlamaktadır. Haberde, İzmir'de Avrupalı mahallelerindeki yangının halen devam ettiği, şehrin muazzam bir mangala benzediği, müttefikler gemilerinin ekipmanlarını, kıyafetlerini ve değerli eşyalarını bırakarak kaçan halkı hızlıca kurtardığı ifade edilmiştir. Halen yangının kontrol altına alınamadığının belirtildiği haberde, alevlerin İngiliz tugayının bulunduğu Bornova yönüne doğru genişlediği ve Türk kesimlerinin henüz hiç hasar görmediği bildirilmiştir. Bu müthiş yangının sonucunda 180.000 kişi evsiz kalmıştır¹³⁰⁹. İzmir'deki yangından kaçan İngiliz vatandaşlarını kurtarmak için İngiltere'nin Akdeniz donanmasına en hızlı şekilde İzmir'e gitmesi emredilmişti¹³¹⁰. Aynı tarihli diğer bir haberde, İzmir'deki yangının halen devam ettiği, büyük ticarethanelerin, muhteşem otellerin ve büyük bir servetin yanıp kül olduğu, Fransız kuruluşların büyük kısmının yıkıldığı ve Fransız

¹³⁰⁶ El Heraldo de Madrid, 25 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 25 Mayo 1923, s. 1; El Sol, 25 Mayo 1923, s. 1; La Accion, 25 Mayo 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 25 Mayo 1923, s. 1.

¹³⁰⁷ Bkz. Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *ÇTTAD*, XII/24, Bahar 2012, s.123-147; Oktay Gökdemir, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *ÇTTAD*, VI/15, Güz 2007, s. 19-38.

¹³⁰⁸ Aşir Kayhan Kıyıcı, "'Büyük İzmir Yangını'nı Hatırlamak (13 Eylül 1922)", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, XIII/25, Kış 2018, s. 154. Yangınla ilgili Amerikan basını temelinde bir çalışma yapılmıştır. Bkz. Turgay Bülent Göktürk, *Amerikan Basınında İzmir Yangını 1922*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2016.

¹³⁰⁹ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

¹³¹⁰ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

mültecileri taşıyan gemideki mülteci sayısının 3000 civarında olduğu belirtilmiştir. Haberde bu korkunç uğursuzluğun sebeplerinin henüz bilinmediği de vurgulanmıştır¹³¹¹.

Yunanlıların çıkardıkları yangın nedeniyle, İzmir'deki bütün yabancı konsolosluk binalarının yıkılmış ve sadece Belçika, Norveç ve Danimarka konsoloslukları yangından kurtulmuştu¹³¹². İzmir'deki yangın, halk arasında büyük paniğe yol açmış ve yangında yaklaşık 60.000 kişi evsiz kalmıştı¹³¹³. İtalya Hükümeti hemen harekete geçerek İzmir'deki yangın sırasında zor durumda kalanlara yardım etmek üzere bölgeye gıda maddesi ve ilaç göndermişti¹³¹⁴. 19 Eylül tarihli habere göre, İzmir'in dörtte üçlük kesimi tahrip olmuştu. Yerinden olan kişi sayısı 300.000 civarındaydı ve maddi kayıpların maliyeti 2,5 milyar Frank olarak hesaplanıyordu¹³¹⁵. Atina kaynaklı bir habere göre, İzmir'den gelen bütün haberler, Kemalistlerin şehri yıkmak için bir plan içerisinde olduğunu gösteriyordu. Güya, "Yeni Neron olan Mustafa Kemal", konakladığı otelde yangını seyrediyordu¹³¹⁶. Yunanlılar müttefikleri de yangının sorumluları arasında gösteriyorlardı. Atina kaynaklı bir haberde, Yunanlıların İzmir'in yıkımının sorumlusu olarak barışı sağlamayı başaramayan ve Kemalistlerin öfkesine karşı Hristiyanları korumak için tedbir almayan müttefikleri göstermekteydi. İzmir'de yaşananların kanlı Türk tarihindeki en acımasız kayıt olduğu da vurgulanıyordu¹³¹⁷. Bununla birlikte, Fransız Hükümetine gelen sayısız raporların hiçbirinde İzmir'deki uğursuz yangının sorumluluğu Türklere yüklenmiyordu¹³¹⁸. Yunanlılar şehirden kaçtıkları sırada İzmir'in büyük kısmını harabeye çevirecek olan büyük bir yangın çıkarmış olmalarına rağmen suçu Türklere ve Mustafa Kemal'e atma konusunda hiçbir tereddüt göstermemişlerdir.

20 Eylül tarihli haberde, birkaç gündür İzmir'de süren yangının tamamıyla kontrol altına alındığı bildirilmiştir¹³¹⁹. Ertesi gün ise İzmir'deki yangının maliyetine ilişkin bilgiler

¹³¹¹ El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

¹³¹² El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

¹³¹³ El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5.

¹³¹⁴ El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5.

¹³¹⁵ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3.

¹³¹⁶ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3.

¹³¹⁷ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4.

¹³¹⁸ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 20 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

¹³¹⁹ La Accion, 20 Septiembre 1922, s. 6; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 8; El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3.

İspanyol kamuoyuna aktarılmıştır. Buna göre, Amerikalı ve İngiliz uzmanlar, İzmir'deki maddi hasarı 150 milyon Dolar olarak tespit etmişlerdi. Yangında yok olan gayrimenkullerin büyük çoğunluğu sigortasızdı. En çok zararı İngiliz sigorta şirketleri görmüştü. Ölü sayısını belirlemek imkânsızdı ancak yangına şahit olan Amerikalılara göre 2000'den az olamazdı¹³²⁰. Sadece Amerikalı şirketlerin İzmir'deki yangın sırasında yok olan tütünlerinin neden olduğu zarar, 2.000.000 Doları aşmaktaydı¹³²¹. İzmir'deki yangında, pek çok kilise gibi başpiskoposluk da tamamen yıkılmıştı. Ancak katedral ve birkaç kilise alevlerden kurtulabilmişti. Başpiskopos ve yanındakiler, İzmir açıklarında devriye atan İngiliz ve Fransız gemilerinin güvertesindeydiler. Papa, başpiskoposa ihtiyaç sahiplerinin kurtarılması için 100.000 Lira göndermiş ve bu yardımlar için yeni fonlar gönderilmesini de emretmişti¹³²². 22 Eylül tarihli ve Stefani Ajansı'ndan alınan bilgilere göre, İzmir'de günlerdir devam eden yangının tamamen kontrol altına alındığı bildirilmiştir¹³²³. Büyük İzmir Yangını yaklaşık bir hafta sürmüştü ve arkasında çok büyük bir yıkım ve oldukça yüksek sayıda evsiz insan bırakmıştı. Ancak henüz yangını kimin çıkardığı netleşmemişti.

26 Eylül tarihli habere göre, İstanbul'daki Fransız yüksek komiseri, İzmir'deki Fransız konsolosu ve Amiral Dumesnil İzmir yangını ile Türklerin bir alakası olmadığı konusunda ikna olmuşlardı. Yangının Ermeni mahallesinde çıkmış olması göz önüne alındığında yangını Ermenilerin çıkarmış olmasından şüphe ediyorlardı¹³²⁴. Bununla birlikte, 29 Eylül tarihli haberde, askeri hükümetin İzmir'de Yunan Partilerinin bazı önderlerini şehrin farklı bölgelerini ateşe verdikleri suçlamasıyla tutukladığı belirtiliyordu¹³²⁵. 3 Ekim tarihli haberde, İzmir'den gelen haberlere göre, Türklerin son yangında yanmamış olan bazı bölgeleri ateşe verdiği ve bu bölgelerin sakinlerini Buca'ya doğru sürdüğü belirtilmiştir¹³²⁶. Yangın Ermeni mahallesinde çıkmıştı ve büyük ihtimalle Ermeniler tarafından çıkarılmıştı. Zaten Fransız kaynakları da bunu doğrular

¹³²⁰ El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

¹³²¹ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹³²² La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2; El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

¹³²³ El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

¹³²⁴ El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2.

¹³²⁵ La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3.

¹³²⁶ El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5.

nitelikteydi¹³²⁷. Ancak Yunan ve Ermeniler Türklere karşı yine bir propaganda savaşı içerisine girmişler ve bu büyük yıkımın suçunu Türklere atmaya çalışmışlardı. Neticede olan İzmir şehrine olmuştu ve haberlerdeki bilgiler doğru kabul edilirse şehrin dörtte üçü yanıp kül olmuştu.

3.3.6. Trakya Sorunu

Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük Taarruz ile Anadolu'da Türk orduları büyük bir zafer kazanmış ve Yunan orduları İzmir de dâhil bütün Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak Trakya'daki Türk topraklarındaki Yunan işgali henüz devam etmekteydi¹³²⁸. Türk ordularının bu işgale son verebilmeleri için ise müttefikler tarafından korunan boğazları aşması gerekiyordu. Bu çerçevede, İzmir'in Yunanlılardan geri alınmasının ardından Türklerle müttefikleri meşgul eden en önemli sorunlardan biri Trakya meselesi olmuştur. İspanyol basını, Türk zaferinin hemen ardından Trakya'daki durumla ilgili haberler yayımlamaya başlamıştır. Konuyla ilgili ilk haber 14 Eylül tarihli'dir. Haberde, Trakya'daki Yunan ordusunda terhis isteyen askerlerin gösteriler yaptığı ve Yunanlıların Bursa'dan çekilirken pek çok noktada halkın üzerine ateş açtıkları, çekilirken çıkardıkları yangının kontrol altına alındığı ve sadece bir mahallenin yandığı ifade edilmiştir¹³²⁹. Bununla birlikte, Yunan Hükümeti, Trakya ordusu için destek kuvvetler organize ediyordu. Habere göre, tüm halkın alkışladığı ciddi önlemler alınmıştı ve Yunanistan'ın Trakya'yı tek başına savunmak zorunda kalacağı düşünülüyordu¹³³⁰. Yunan Hükümeti, Trakya ordusunu güçlendirmek için 60.000 kişilik bu orduyu, Küçük Asya'yı boşaltan birliklerle beraber iki katına çıkarmıştı¹³³¹. Bulgar

¹³²⁷ Gökdemir, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", s. 30-32.

¹³²⁸ Trakya'daki Yunan işgalleri ve Milli Mücadele için bkz. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, I, Ankara, 1992; V. Türkan Doğruöz, *Milli Mücadele'de Kırklareli*, Kırklareli Belediyesi Kültür Yayınları, Kırklareli, 2007; Bilgen Bayın, *Milli Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2005; Mehmet Serez, *Atatürk ve Milli Mücadelede Tekirdağ*, T.C. Tekirdağ Valiliği Yayınları, Tekirdağ, 2004; Enver Ziya Karal, "Trakya'da Milli Mücadele", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XV/1-3, 1957, s. 337-340; Mehmet Şükrü Güzel, "Bir Savaş Suçu Olarak Doğu Trakya'da Yunanistan Tarafından Türklere Yapılan Etnik Temizlik Harekâtı 1920-1922", *Gazi Akademik Bakış*, VIII/15, Kış 2014, s. 133-159; Türkmen Törel, "Trakya'nın İşgali ve Yunan Mezalimi (1919-1922)", 237-252

¹³²⁹ El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 14 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 14 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

¹³³⁰ La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3; El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5.

¹³³¹ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

Türkleri birlikleri de Eylül ayı sonlarına doğru Trakya sınırında toplanmaya başlamışlardı. 13 bölük silahlı asker, bölgede konuşlanmıştı ve genel karargâhları Tırnova şehriydi¹³³². Anadolu'da bozguna uğrayan Yunan ordusu mensubu askerler, artık ülkelerine dönmek istiyorlardı ve bu nedenle de ordu içerisinde düzensizlikler yaşanıyordu. Bulgar Türkleri de Trakya'da Yunanlılara karşı mücadele etmek için silahlı birliklerini bölgeye sevk etmeye başlamışlardı.

Türk tarafında ise müttefikler nezdinde girişimlerle Trakya'daki Yunanlıların tahliyesi sağlanmaya çalışılmaktaydı. 21 Eylül tarihli habere göre, Mustafa Kemal Paşa, müzakereye hazırды ve başlangıç olarak boğazların serbestliğini kabul etmişti. Ancak Ankara Milli Meclisi, İstanbul ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi sağlanmadan önce barış imzalamayı kabul etmeyeceğini açıklamıştı¹³³³. Ankara Hükümeti'nin, kısa süre içerisinde müttefiklerden Trakya'nın Yunanlılar tarafından boşaltılarak Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmesi konusunda resmi talepte bulunması bekleniyordu¹³³⁴. 23 Eylül tarihli haberde, İngiliz Hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'nın 48 saat içerisinde Trakya konusunda garantiler verilmezse güç kullanacağına dair nota verdiği haberini yalanladığı belirtilmiştir¹³³⁵. Ancak Ankara Hükümeti, Paris Konferansı'nın sonucunu öğrenene kadar herhangi bir güç kullanma tedbirine başvurmuyacaktı. Müttefiklerin Türklerin taleplerini hemen kabul etmemesi durumunda hiç şüphesiz milliyetçi ordu, Trakya'yı özgürleştirmek için askeri bir faaliyete girişecekti¹³³⁶. Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti, öncelikle barışçıl yollarla Trakya'yı Yunanlılardan kurtarmayı hedefliyordu. Ancak bunun gerçekleşmemesi durumunda Anadolu'da olduğu gibi Trakya'da da güç kullanılarak bu topraklar geri alınacaktı.

Türkler, ateşkes görüşmelerinin Venedik veya başka bir yerde düzenlenecek barış konferansından önce Mudanya'da gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. Konferansa katılan müttefikler ise Trakya'yla ilgili olarak muhtemelen oybirliği ile Milletler Cemiyeti kontrolünde Türk egemenliğine bırakılması yönünde bir karar alacaklar ve İstanbul da Milletler Cemiyeti kontrolünde Türkiye'ye iade edilecekti¹³³⁷. Kemal Paşa, müttefiklere bir nota göndererek, Boğazlar sorunu ve Yunan askerlerini temizlemek

¹³³² El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹³³³ La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 22 Septiembre 1922, s. 5.

¹³³⁴ El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2.

¹³³⁵ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2.

¹³³⁶ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

¹³³⁷ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1.

amacıyla Türk askerlerinin Trakya'ya geçişine izin verilmesi konularını müzakere etmek üzere hemen bir konferans toplanmasını istemiştir. Kemal Paşa, İzmir'e gelen Fransız General Pelle ile görüşmüş ve kendisine konferansta müttefiklerin Kemalistlere İstanbul ve Trakya'yı işgal hakkı vermesi gerektiğini iletmiştir¹³³⁸. Ancak müttefikler o sırada, Çanakkale Boğazı ve Marmara'nın iki kıyısının askerden arındırılması gerektiğini ve Trakya'daki Hristiyanların korunması için Türklere karşı konulması gerektiğini düşünüyorlardı¹³³⁹. Bununla birlikte müttefikler, 23 Eylül gecesi Türkiye'ye bir davetiye göndererek, Ankara Hükümeti'nin Venedik'te veya başka bir şehirde yapılacak bir barış konferansı üzerine uzlaşmak amacıyla resmî bir temsilci göndermesini talep etmişlerdi. Kemalistler, müzakereler boyunca tarafsız bölgeyi ihlal etmezlerse, müttefikler, Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'nın Türkiye'ye katılmasına sıcak bakacaklardı¹³⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın ateşkes ve barış görüşmeleri konusundaki talepleri, müttefikler tarafından da kabul görmüştü ve taraflar Boğazlar ve Trakya meselelerinin bir konferansta ele alınması konusunda uzlaşmış gibi görünüyorlardı.

Balkan devletleri müttefiklerin Milletler Cemiyeti himayesinde Trakya'nın Türkiye'ye iadesi ile ilgili kararı ile ilgili farklı fıkirlere sahiplerdi. Ankara Hükümeti, Trakya üzerinde Milletler Cemiyeti'nin kontrolü şartını şiddetle reddediyor ve Trakya'da Türk yönetimi kurulması için hemen Türk ordusunun Trakya'ya geçmesine izin verilmesini talep ediyordu. Müttefiklerin bu talebi kabul etmemesi durumunda Kemal'in boğazları geçerek İstanbul üzerine yürüyeceği belirtiliyordu¹³⁴¹. Bulgar Hükümeti ise müttefiklere gönderdiği notada Trakya'da Milletler Cemiyeti'nin denetiminde bir muhtariyet kurulmasını istiyordu¹³⁴². Yunanistan'a gelince, Calogeropoulos, müttefiklerin Trakya'yı Türkiye'ye geri verme kararına ilişkin Yunanistan'a resmi bilgilendirme yapılmadığını söylüyordu. Yunan Hükümeti, milli meclisi 2 Ekim'de toplantıya çağırmıştı. Yunan kamuoyu, müttefiklerin aldığı bu karar nedeniyle oldukça üzgündü. Büyük Yunanistan idealinin bir parçası olan Trakya ve Edirne'nin kaybedilmesi, Yunanlılar için Küçük

¹³³⁸ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹³³⁹ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2.

¹³⁴⁰ El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 25 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 25 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹³⁴¹ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹³⁴² El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

Asya'nın kaybedilmesinden daha hassas bir konuydu ¹³⁴³ . Belgrat gazeteleri ise müttefiklerin Türkiye'ye gönderdikleri notada belirtilen Trakya ve Edirne'nin Türkiye'ye iadesinin Güney Slav parlamenterleri tarafından protesto edildiğini yazıyorlardı ¹³⁴⁴ . Yunanistan, Paris Konferansı kararlarını protesto etmiş ve Boğazdan geçerek Trakya'yı işgale kalkmaları durumunda Kemal Paşa'nın ordularına karşı son bir savunma yapma niyetinde olduğunu açıklamıştı. Ancak habere göre bunun için 350.000 askere ihtiyaç vardı. Yunanistan, Trakya'nın ve Edirne'nin Türklere verilmesini hiçbir şekilde kabul edemezdi ve Trakya'yı savunmaya karar vermiş ve bunun için müttefiklerin onayını talep etmişti ¹³⁴⁵ . Balkan devletlerinin her biri, Trakya'da kendi çıkarları çerçevesinde bir çözüm bulunmasını istiyordu. Ancak bu konuda son karar, olaya doğrudan müdahil olan müttefikler, Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmeler sırasında verilebilecekti.

Yunan Hükümeti tarafından Trakya Genel Valisi olarak atanan General Papulas, Trakya'da büyük bir direnişe hazırlanmaya başlamıştı. Yunan basını, Trakya'da bir cephe açılarak bölgenin Türklerin eline geçmesinin engellenmesi için tedbirler alınmasını arzu ediyordu. Yunan Maliye Bakanı, Trakya'nın kaybına razı gelinemeyeceğini ve Yunanlıların bunu engellemek için şiddetli bir şekilde karşı koymaları gerektiğini söylüyordu ¹³⁴⁶ . Buna karşılık Türk Hükümeti, Yunan ihtilali nedeniyle, bir an önce Trakya'da gerekli önlemlerin alınması ve Müslüman nüfusun korunmasına ilişkin bir karar almıştı ¹³⁴⁷ . Türklerin Müslüman nüfusu korumak amacıyla Trakya'ya asker gönderme kararı alması üzerine, müttefikler, Kemalist kuvvetlerin faaliyetlerini önlemek amacıyla bölgeye asker sevk etmişlerdi ¹³⁴⁸ . Bu sırada Türk tarafının talebi üzerine Yunan Averof zırhlısı, müttefikler tarafından Türk sularını terk ettirilmişti ¹³⁴⁹ . Eylül ayı sonlarında, bir Türk uçağının Sakız Adası'nda demir atmış olan Yunan gemilerini

¹³⁴³ La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Libertad, 26 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹³⁴⁴ El Siglo Futuro, 27 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

¹³⁴⁵ El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 27 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

¹³⁴⁶ El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 27 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3.

¹³⁴⁷ La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

¹³⁴⁸ El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

¹³⁴⁹ El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1.

bombardımana tuttuğu iddia ediliyordu¹³⁵⁰. 3 Ekim tarihli haberden anlaşıldığı üzere, Türk uçakları, bu bombardımanı o tarihe kadar sürdürmüştü¹³⁵¹. Trakya'ya ise yeni Yunan askerleri gelmişti. Bu askerler oldukça disiplinsiz görünüyorlardı. İstanbul'a da yeni İngiliz birlikleri gelmişti. İngiliz ve Türkler, Mustafa Kemal Paşa'nın müttefiklerin davetine vereceği cevaba kadar çatışmadan kaçınmak için uğraşıyorlardı¹³⁵².

Milliyetçi çevreler, Kemal Paşa'nın Trakya'nın Türkler dışında bir ordu tarafından işgal altında tutulmasını asla kabul etmeyeceğini bildiriyorlardı. Kemal Paşa, Trakya'yı işgal etmek için Boğazlardan geçiş izni isteyecekti¹³⁵³. 30 Eylül tarihli habere göre, Mustafa Kemal, İzmir'de Bakanlar Kurulu'nu toplayarak Boğazlar ve Trakya sorununu görüşmüştü. Ancak toplantıdan sonra herhangi bir açıklama yapılmamıştı¹³⁵⁴. Kemalistler, Yunanlılara ve müttefiklere gözdağı vermek için İzmit'e asker yığmaya da devam ediyorlardı. İngiliz Hükümeti, İngiliz politikalarına aykırı olarak görmesi nedeniyle, Türk ordularının Trakya'ya geçişine izin verilmesine sıcak bakmıyordu¹³⁵⁵. Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi, İstanbul'daki müttefik komiserlerine Trakya'daki Müslümanların durumuna ilişkin bir nota göndermişti. Notada Müslümanların Trakya'da Yunan vahşetine maruz kaldığı ve eğer müttefikler Türk ordusunun Trakya'ya geçişine izin vermezse bu haksız cinayetlerin sorumlusu olacakları bildirilmişti¹³⁵⁶. Türk tarafı bir an önce Trakya'ya geçişlerine izin verilmesi için hem askerî gövde gösterisi yapıyor hem de siyasi girişimlerini sürdürüyordu.

1 Ekim tarihli haberde, Trakya'daki Yunan ordu kumandanı Polimenakos'un Istranca bölgesinde Türklerin tarafsız bölgeyi ihlal ettiğini, Gafalalan Vadisini ele geçirdiğini ve 11 Yunan askerini öldürdüklerini söylediği belirtilmiştir. Polimenakos, Yunan askerlerinin karşı bir saldırı ile düşmanı püskürttüğünü, düşmanın kaçmak zorunda kaldığını, geride biri rütbeli 26 ölü bıraktıklarını ve Yunan ordusunun kaybının 1 asker

¹³⁵⁰ El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁵¹ El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁵² El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3.

¹³⁵³ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁵⁴ El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2.

¹³⁵⁵ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3.

¹³⁵⁶ El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

ve 1 yaralı olduğunu da ifade etmiştir¹³⁵⁷. Müttefiklerin ve Yunanlıların aldıkları tüm tedbirlere rağmen Türkler Trakya'ya asker ve silah sevkiyatı yapmaya başlamışlardı. 3 Ekim tarihli habere göre, Trakya'ya silahlı birlikler taşıyan iki Türk gemisi, Yunan gemileri tarafından püskürtülmüştü¹³⁵⁸. Buna karşılık, Selanik'ten bölgeye Yunan askerlerinin sevkine de devam ediliyordu ve iki tren askeri birlik Edirne'ye doğru yola çıkmıştı¹³⁵⁹. Yaşanan bu gelişmelerin ardından müttefik yüksek komiserleri, üç askeri misyona ayrılarak Trakya'yı koruma altına almışlardı. Bu çerçevede, Fransız yüksek komiseri Edirne'yi, İtalyan yüksek komiseri Lüleburgaz'ı ve İngiliz yüksek komiseri Tekirdağ'ı korumak için bu şehirlere gitmişlerdi¹³⁶⁰.

3-11 Ekim 1922 tarihleri arasında gerçekleşen ve Türk-Yunan ateşkesinin imzalanmasıyla sonuçlanan Mudanya Konferansı'nın da önemli gündem maddelerinden biri Trakya Meselesiydi. İspanyol basını konferans sırasında da Trakya meselesinin gelişimini takip etmiştir. 7 Ekim tarihli haberde, Mudanya Görüşmeleri sırasında Doğu Trakya'daki durumun memnun edici olmadığı, bu bölgede Türklerin öldürüldüğü ve evlerinin yakıldığı, Yunanlılar ile Türkler arasında ciddi çatışmaların başlamasından korkulduğu ve çatışma olması durumunda müttefik diplomasisinin büyük zorluklar yaşayacağı belirtilmiştir¹³⁶¹. Aynı tarihli diğer bir haberde, Sovyetler Hükümeti temsilcisinin Ankara Hükümeti'ne Rusya'nın askeri ve diplomatik her türlü yardımı yapmaya ve Türk ordusunun Trakya'ya geçişinde lazım olacak gemileri temin etmeye hazır olduğunu bildirdiği aktarılmıştır¹³⁶². Aynı tarihte, Atina Hükümeti, eski bakan Catschakis'i Trakya Genel Valisi olarak tayin etmiştir¹³⁶³. Türk tarafının Trakya konusundaki tavrının net olması ve Sovyetler Hükümeti'nin de bu konuda kendilerine her türlü desteği vermeye hazır olmaları, müttefiklerin bu konudaki tutumlarını değiştirmeleriyle sonuçlanmıştır.

Nitekim Trakya Sorunu, Mudanya Görüşmeleri sırasında çözüme kavuşmuştur. Poincare, Curzon ve Galli, 7 Ekim saat 14.00'da bir toplantı yapmışlardı. Toplantıda, Curzon ve Galli, Poincare'e ortaya çıkan nihai anlaşmanın metnini sunmuşlardı: "*Üç müttefik*

¹³⁵⁷ El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4.

¹³⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁵⁹ La Accion, 6 Octubre 1922, s. 3.

¹³⁶⁰ La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; El Globo, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁶¹ La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2.

¹³⁶² La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 7 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁶³ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6.

*hükümet, Yunan ordularını en kısa sürede Meriç'in doğusuna çekilmeye davet etmek konusunda hemfikirdir. Helen kuvvetleri tarafından boşaltılan bölgelerde, müttefik hükümetler düzeni ve güvenliği sağlamak için geçici bir işgal başlatacaktır. Ancak Doğu Trakya'da Türk sivil yönetimi ve jandarması görev yapacaktır. Bütün bunlar, Yunan ordularının çekilmesinden itibaren 1 ay içerisinde gerçekleşecektir. Müttefik kuvvetler, barış konferansı süresince, Meriç'in sağ kıyılarında belirlenen bölgeleri işgal etmeyecektir.*¹³⁶⁴ ” Üzerinde uzlaşılan bu nihai anlaşma, 8 Ekim'de Fransa Bakanlar Kurulu tarafından da onaylanmıştır¹³⁶⁵. İngiltere Bakanlar Kurulu da Trakya konusunda Poincare ile Curzon arasında varılan anlaşmayı 9 Ekim'de onaylamıştır¹³⁶⁶. Bu çerçevede, müttefikler, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırı Meriç Nehri olarak belirlemişlerdi. Nehrin doğusundaki bütün topraklar, Yunanlılar tarafından tahliye edilecek ve barış antlaşması imzalanana kadar bu bölgeyi müttefik askerleri koruma altına alacaklardı.

Buna karşılık, Yunanistan Hükümeti, resmi olarak Trakya'dan vazgeçmeyeceklerini ancak sınırlarda düzenlemeler yapılmasını kabul edebileceklerini deklare etmiştir¹³⁶⁷. Mudanya Konferansı'na katılan Yunan delegeleri, 8 Ekim'de hükümetlerinin konferansın bütün kararlarını reddettiğini bildirmiştir¹³⁶⁸. Ancak Yunan Bakanlar Kurulu, Venizelos'un önerilerini dikkate alarak, Doğu Trakya'nın boşaltılmasını kabul etmiş ve bu tahliye ile ilgili olarak müzakerelerin devam ettirilmesine karar vermiştir¹³⁶⁹. Yunan Bakanlar Kurulu, Mudanya'daki delegelerine de bu konuda yeni talimatlar göndermiş ve Trakya konusunda müttefiklerin aldıkları kararlara aykırı herhangi bir faaliyet içerisine girmemeleri konusunda kendilerini uyarılmış¹³⁷⁰. Yunan İçişleri Bakanı Krokidas, 9 Ekim'de Yunan Hükümeti'nin Doğu Trakya'nın Türklere terk edilmesi konusundaki müttefik anlaşmasını kabul ettiğini açıklamıştır¹³⁷¹. Böylece Trakya meselesi, müttefiklerin girişimleri ve Türklerin yoğun baskıları sonucunda, Mudanya'da çözüme kavuşturulmuştur. İki ülke arasındaki sınırlar barış antlaşması ile belirlenene kadar, Meriç

¹³⁶⁴ El Imparcial, 8 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1

¹³⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁶⁶ El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁶⁷ El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹³⁶⁸ El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁶⁹ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 10 Octubre 1922, s. 5; El Imparcial, 11 Octubre 1922, s. 2.

¹³⁷⁰ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁷¹ La Voz, 10 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

Nehri iki ülkeyi birbirinden ayıracaktı. Yunan Hükümeti de uzun bir direnişin ardından bu kararı kabul etmek zorunda kalmıştı.

Mudanya Konferansı devam ederken, Trakya'ya gönderilen müttefik misyonları da Trakya'nın genelinde sükûnetin hâkim olduğunu ve düzenin hiç olmadığı kadar iyi olduğunu bildiriyorlardı. General Harington, Gelibolu'ya kadarki bölge içerisinde ne bir çatışma olduğunu ne de bir köyün tahrip edildiğini söylüyordu¹³⁷². Mudanya'da üzerinde uzlaşılan hususlar çerçevesinde, Trakya'dan tahliye edilecek sivil halkın sayısı, 105.000'i Anadolu'dan kaçanlar olmak üzere 430.000 olarak hesaplanmıştı ve bu kişiler Yunanistan'ın diğer şehirlerine yerleştirilecekti¹³⁷³. Trakya'nın tahliyesi haberleri, İstanbul'a iltica etmiş Türk olmayan halk tarafından üzüntüyle karşılanmıştı¹³⁷⁴.

Mudanya Ateşkes Antlaşması çerçevesinde, Trakya'nın tahliyesine ilişkin detaylar, müttefik yüksek komiserleri ile generalleri tarafından İstanbul'daki İngiliz karargâhında 13 Ekim'de görüşülmüştür. Toplantıda, tahliyeye nezaret etmek için üçer batarya İngiliz ve Fransız ve bir batarya İtalyan askerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Meriç'i geçen Türk süvarileri, önceki gece geri çekilmeye başlamışlardı. Çanak'ta da birlikler sınır hatlarının gerisine çekilmişti. Tarafsız bölge sınırlarının daraltılması çalışmaları için ilk toplantı ise ayın 15'inde İzmit'te gerçekleşecekti¹³⁷⁵. Yunanlıların Trakya'yı tahliyesi sırasında düzeni sağlamak için 9 müttefik misyonu bölgeye gitmişti. Müttefik delegeleri, Türklerle görüşerek 9 tarafsız bölgeyi sınırlandırmaya çalışıyorlardı¹³⁷⁶. Konuyla ilgili diğer bir haberde, misyon sayısı 6 olarak verilmiş ve bu misyonların Edirne, Çorlu, Keşan, Kırkkilise, Uzunköprü ve Tekirdağ'a gönderildikleri aktarılmıştır¹³⁷⁷. Müttefikler, tahliyenin düzenli bir şekilde gerçekleşmesini ve tahliye sürecinde herhangi bir çatışma yaşanmamasını sağlamak için önemli tedbirler alıyorlardı.

Bu süreçte, İstanbul'daki Yunan yüksek komiseri ise Trakya'nın tahliyesi ve azınlıkların korunması için önlemler alınması amacıyla verilen süreyi çok kısa olması nedeniyle protesto etmişti¹³⁷⁸. Yunan Devlet Bakanı, bir açıklama yaparak, Trakya'nın tahliyesinin

¹³⁷² La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹³⁷³ El Imparcial, 11 Octubre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁷⁴ La Voz, 12 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁷⁵ El Imparcial, 14 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁷⁶ El Sol, 17 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁷⁷ La Correspondencia de España, 18 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁷⁸ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 16 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 16 Octubre 1922, s. 2.

gelecekteki bir savaşın tohumlarını ekeceğini ve bu tohumun beklenenden çok daha kısa bir süre içerisinde meyvelerini vereceğini söylemiştir. Ona göre, Türklerin yeniden Avrupa'ya yerleşmeleri ve Bulgaristan'la sınırlarının olması, sadece Yunanistan için değil, aynı zamanda da bütün dünya barışı için bir tehlikeydi¹³⁷⁹. Bununla birlikte, Yunan Bakanlar Kurulu, yaptığı toplantının ardından Trakya'daki ordularına geri çekilme emri vermişti. Ateşkese konu olan bölgedeki halk da göç etmeye başlamıştı ve tren eksikliği nedeniyle çok acı bir şekilde ilerliyorlardı¹³⁸⁰. Yunanlılar, tekerlekli araç eksikliği nedeniyle, Trakya'nın tahliyesini zamanında tamamlayamayacaklarını da bildirmişlerdi¹³⁸¹. Yunan tarafından gelen açıklamalarda süre kısıtlaması ve tahliye kararı protesto ediliyordu. Ancak müttefikler tarafından alınan karara riayet edilebilmesi için de tahliye işlemi hemen başlatılmıştı.

Müttefik Yüksek Komiserleri, 16 Ekim'de Ankara Hükümeti'nin temsilcisine hükümetine iletmek üzere, Mudanya Konvansiyonu'nun Yunanistan'ın da imzaladığı resmi metnini teslim etmiştir. Ankara Meclisi, Gelibolu Valisi olarak Asım Bey'i, Tekirdağ Valisi olarak İhsan Bey'i, Kırkkilise Valisi olarak Tevfik Beyi ve Edirne Polis Müdürü olarak Rıfat Bey'i ve bunların yanı sıra pek çok memuriyete sivil memurlar tayin etmişti. Sivil memurların yanı sıra ilk jandarma birliği olarak 2500 kişilik bir birlik kısa süre içerisinde Trakya'ya geçecekti. Tahliyenin 16 Ekim gece yarısı başlayacaktı ve olay çıkmasının engellenmesi için Çatalca'daki Fransız birlikleri ile İngiliz birlikleri bölgeye gönderilmişti¹³⁸². 18 Ekim tarihli haberde, Yunanlıların Trakya'yı tahliyesinin başladığı, İtalyanların Çerkesköy ve Silivri'yi işgal ettiği, Lüleburgaz ve Kırkkilise'nin neredeyse boşaltıldığı, düzenin bozulmasını engellemek için Edirne'ye Fransız birliklerinin gönderildiği ve o ana kadar herhangi bir olay yaşanmadığı ifade edilmiştir¹³⁸³. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın gereklilikleri hem Türkler ve Yunanlılar hem de müttefikler tarafından yerine getirilmeye başlanmıştı.

18 Ekim tarihli bir haberde, Yunanlıların Trakya'yı tahliyesi ile ilgili detaylar aktarılmaktadır: *“Ulaşım araçlarının eksikliğinden korkulmasına rağmen Trakya'daki şehir ve köylerin tahliyesi ayın 15'inde gece yarısı başladı. Müttefik askerlerini taşıyan*

¹³⁷⁹ La Voz, 16 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 16 Octubre 1922, s. 2.

¹³⁸⁰ El Sol, 17 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 18 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁸¹ El Siglo Futuro, 18 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 18 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁸² La Epoca, 17 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 17 Octubre 1922, s. 4; El Globo, 18 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁸³ El Siglo Futuro, 18 Octubre 1922, s. 4; La Accion, 18 Octubre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 18 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 18 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 19 Octubre 1922, s. 4.

*üç tren olaysız bir şekilde belirlenen hatta çekildi. Ertesi gün 52 İtalyan ve Fransız jandarma, Osmanlı birliklerinin varışına kadar düzeni sağlamak için Şarköy ve Çerkesköy'e ulaştı. İngiliz askerleri Marmara Denizi'nin kıyı kesimlerini işgal etmek için deniz yolu ile bölgeye gitti.*¹³⁸⁴” 19 Ekim tarihli habere göre ise Trakya'daki durum, oldukça ciddi bir hal almıştı. Halk istasyonlara saldırıyor, Yunan askerleri düzensiz bir şekilde çekilirken yollarının üzerindeki her yeri yağmalayıp yakıyordu. Durumun ciddiyeti, Yunan yetkililerin bütün buğday depolarının taşınmasını emretmesinin ardından artmaya başlamıştı¹³⁸⁵. Müttefiklerin aldıkları tüm tedbirlere rağmen Yunan askerlerinin olay çıkarmaları ve şehirleri yakıp yıkmalarının önüne geçilemiyordu.

İstanbul'daki Fransız yüksek komiserinin tavsiyesi ile 20 Ekim'de bütün doğu trenleri, Yunanlıların Trakya'yı tahliyesi için görevlendirilmişti. Tekerlekli materyaller yeterliydi ve Hristiyan halkın göçü devam ediyordu¹³⁸⁶. Doğu Trakya Olağanüstü Komiseri Rafet Paşa da 20 Ekim'de İstanbul'a varmıştı. Kendisini, Sultan adına Ali Nuri Bey ve Sadrazam'ın görevlendirdiği memurlar ile Harbiye, Dâhiliye ve Bahriye nazırları karşılamıştı. Rafet Paşa, hemen İngiliz General Harington'un ikametgâhına giderek üç müttefik generali ile görüşme tarihi ayarlayacaktı¹³⁸⁷. 24 Ekim tarihli haberde, Kemalist hükümetin İstanbul'daki yüksek komiserlerle Yunanistan'ın Gelibolu'yu da boşaltması ve idareyi Türk yöneticilere devretmesi konusunda müzakereler yaptığı belirtilmiştir¹³⁸⁸. Türk Hükümeti, 27 Ekim'de müttefiklere bir nota göndererek, Yunanlılar tarafından misilleme yapılması ihtimalinin yarattığı huzursuzluğu dile getirmiş ve müttefiklerden Yunanistan tarafından gelebilecek böyle bir tavrı engellemelerini istemişlerdi¹³⁸⁹. Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti, tahliye sırasında herhangi bir olay yaşanmasını engellemek için müttefikleri sürekli olarak uyarıyorlardı. Bu sırada Yunanlılar, müttefiklerin denetiminde tahliye işlemini de sürdürüyorlardı.

24 Ekim tarihli habere göre, müttefik askerlerinin Trakya'ya yerleşmesi ile bölgenin tamamında düzen sağlanmıştı ve neredeyse bütün Hristiyan vatandaşlar bölgeden ayrılmıştı¹³⁹⁰. 30 Ekim'de Edirne şehrindeki Hristiyan vatandaşların tamamı tahliye

¹³⁸⁴ El Sol, 18 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁸⁵ La Libertad, 19 Octubre 1922, s. 4.

¹³⁸⁶ El Heraldo de Madrid, 21 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁸⁷ La Libertad, 21 Octubre 1922, s. 1.

¹³⁸⁸ La Correspondencia de España, 24 Octubre 1922, s. 3; La Voz, 24 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁸⁹ La Accion, 28 Octubre 1922, s. 2.

¹³⁹⁰ La Correspondencia de España, 24 Octubre 1922, s. 3.

edilmişti ¹³⁹¹ . Müttefiklerin Gelibolu'nun idaresinin Türklere verilmesi kararının ardından, bu bölgedeki Hıristiyan halk da ikametlerini terk etmeye başlamışlardı ¹³⁹² . Türk yönetimi, 3 Kasım tarihinde Edirne'nin ve 26 Kasım'da da Gelibolu'nun idaresini teslim almıştı ve Fransız birlikleri İstanbul'a geri dönmüşlerdi ¹³⁹³ . Tahliye süreci devam ederken, Kemalistlerin Trakya'da bir ordu teşkil etmeye çalıştıkları iddia edilmiştir. Bu iddia nedeniyle de müttefikler, Ankara Hükümeti'nden Mudanya Anlaşması'nın bütün maddelerine uyulmasını talep etmişlerdi ¹³⁹⁴ . Kasım ayı ortalarına gelindiğinde, Trakya'daki durumun normale dönmeye başlamıştı. Fransız misyonunun müdahalesi ile Yunanlılar, siyasi nedenlerle tutukladıkları pek çok Türkü serbest bırakmışlardı. Lüleburgaz, Kırkkilise ve Babaeski, Ankara Büyük Meclisi yetkililerine mükemmel koşullarda teslim edilmişti ¹³⁹⁵ . Ankara Hükümeti tarafından tayinleri tamamlanan Türk sivil yöneticileri, Trakya'daki yönetimi devralmışlardı.

Lozan Konferansı sırasında da Trakya Meselesi gündemdeki yerini korumaktaydı. 14 Aralık tarihli habere göre, Lozan'daki Yunanistan heyeti şu açıklamayı yapmıştı: *“Önceki gün gazetelerde yer alan Trakya'da bir isyan çıktığına, isyanın hızla geliştiğine ve Yunan ordusunun isyanı yatıştırmakta yetersiz kaldığına dair haber, temelsizdir ve iyi bilinen bir amaçla çıkarılmıştır. Bulgar birlikleri iki kez sınırı ihlal etmeye kalktılar ancak kolayca geri püskürtüldüler. Krallığın diğer yerlerinde olduğu gibi bu vilayette de düzen ve güvenlik hâkim.* ¹³⁹⁶ ” Aralık ayı sonlarında Lozan görüşmelerinin zora girdiği sırada, Yunan birliklerinin Trakya'ya sevkine devam ediliyordu ve Yunan askerleri düşmanlıkların yeniden başlamasını büyük bir coşku ile bekliyorlardı. İngiliz ve İtalyan haberlerine göre, hem Yunanistan hem de Türkiye'den gelen haberler rahatsız ediciydi. Yunanistan, üç tertibi askere çağırılmış ve General Pangalas'ın emrinde Trakya'ya asker sevkine başlamıştı. Diğer taraftan da Türkler, Balıkesir'in kuzeyinde toplanmaya başlamışlardı. Türk Hükümeti, Musul'a asker sevkini de iptal etmişti. Londra'da bu son haberlerin Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu üzerindeki kontrolü kaybettiği anlamına geldiği düşünülüyordu ¹³⁹⁷ . Trakya sorunu Mudanya Ateşkesi ile geçici olarak çözümlenmişti ve asıl çözüm Lozan'daki barış görüşmeleri sırasında sağlanacaktı. Ancak

¹³⁹¹ La Accion, 31 Octubre 1922, s. 5.

¹³⁹² La Voz, 16 Noviembre 1922, s. 5.

¹³⁹³ El Sol, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹³⁹⁴ El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

¹³⁹⁵ El Sol, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 18 Noviembre 1922, s. 1.

¹³⁹⁶ La Accion, 14 Diciembre 1922, s. 2.

¹³⁹⁷ La Accion, 30 Diciembre 1922, s. 3.

Lozan'ın bu konuda başarısız olması, hem Yunanlıları hem de Türkleri harekete geçirmişti. İki taraf da Doğu Trakya'yı askerî olarak ele geçirmek için faaliyetlere başlamışlardı.

Bu çerçevede, 9 Ocak tarihli habere göre, 10 civarı Yunan bölüğü, Meriç'teki tarafsız bölgede bulunan Karaağaç'ı işgal etmişlerdi. Bölgedeki Fransız albayı, bu işgali şiddetle protesto etmişti ancak Yunan generali notayı almasına rağmen askerlerini bölgeden çekmemişti¹³⁹⁸. Yunanlıların Doğu Trakya'da büyük askeri hücreler oluşturduğuna ilişkin söylentiler de dolaşıyordu¹³⁹⁹. Yunanlılar, ordularını Doğu Trakya'ya doğru ilerletme niyetindeydi. Bu saldırının hedefinin İstanbul ve Boğazlar olacaktı. Fransız Hükümeti, durumla ilgili Roma ve İngiltere hükümetlerini hemen uyarı ve Atina'daki Fransız temsilcisine Yunan saldırganlığını önlemek için gerekli tüm girişimleri yapması emredilmişti. Bu iddialara karşın, Paris'teki Yunan temsilcisi, Fransa Hükümeti'ne ülkesinin bu tarz bir maceraya atılma niyetinin olmadığını teyit etmiştir¹⁴⁰⁰. Fransız, İngiliz ve İtalyan hükümetleri, Yunan Hükümeti'ni Batı Trakya'da Yunan ordularının bulunmasının ve yaptıkları hırçın açıklamaların büyük sakıncaları konusunda uyarılmışlardır¹⁴⁰¹. Müttefiklerin protestosu nedeniyle Yunanistan'ın Trakya karargâhı, Gümülcine'den Selanik'e taşınmıştır¹⁴⁰². Yunan tarafının yalanlamasına rağmen, müttefiklerin tekrar tekrar uyarılarda bulunması göz önüne alındığında Yunan Hükümetinin Doğu Trakya'yı askerî olarak yeniden işgal etmeyi planladığı açıktı. Müttefiklerin bu konudaki sert tutumu nedeniyle Yunanlılar bir kez daha geri adım atmak zorunda kalacaklardı.

Ancak yine de 1923 yılı Şubat ayı ortalarında, Selanik'ten alınan haberlere göre Yunan ordusu, Selanik'le Meriç arasında savaşa hazır bir durumdaydı. Yunan askerleri, harekâta başlamadan önce müttefiklerin tutumunu değiştirmesini bekliyorlardı¹⁴⁰³. Doğu Trakya'da Türk orduları da büyük bir hareketlilik içerisindeydi¹⁴⁰⁴. 17 Şubat tarihli habere göre, Yunan orduları genel kumandanı, General Harington'a Türklerle bir

¹³⁹⁸ El Siglo Futuro, 9 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 9 Enero 1923, s. 5; La Voz, 9 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

¹³⁹⁹ La Correspondencia de España, 10 Enero 1923, s. 1; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

¹⁴⁰⁰ La Libertad, 10 Enero 1923, s. 3; La Voz, 10 Enero 1923, s. 5; El Siglo Futuro, 11 Enero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 11 Enero 1923, s. 2.

¹⁴⁰¹ La Libertad, 14 Enero 1923, s. 1.

¹⁴⁰² El Siglo Futuro, 29 Enero 1923, s. 1.

¹⁴⁰³ La Epoca, 15 Febrero 1923, s. 1.

¹⁴⁰⁴ La Accion, 16 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 16 Febrero 1923, s. 1.

çatışmayı engellemek için her türlü tedbiri aldığını ve Meriç'in sol kıyısındaki noktalardan Yunan ordusunun çekildiğini bildirmişti¹⁴⁰⁵. Bu süreçte pek çok söylentinin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, 19 Şubat tarihli haberde, Trakya Yunan orduları genel karargâhının önceki gün Yunan ordusu ile komitacı büyük bir birliğin Doğu Trakya'da çatıştığı, komitacıların dağıtıldığı ve 4'ünün yaralandığı bildirilmiştir¹⁴⁰⁶. 25 Mayıs tarihli bir haberde, Mustafa Kemal'in Çatalca'ya gittiği ve Türklerin Karaağaç'a geçişini yasakladığı aktarılmıştır¹⁴⁰⁷. 27 Mayıs tarihli haberde ise Edirne şehrindeki sivil vatandaşların tahliye edildiği belirtilmiştir¹⁴⁰⁸. Türk ve Yunan tarafları arasında Doğu Trakya'da bir savaş başlayacağını sinyalleri olarak verilen bu haberler üzerine 26 Mayıs'ta Fransız Hükümeti, Yunanistan'ın düşmanca tutumunu sürdürmesi durumunda, müttefiklerin Türklerin Doğu Trakya'da ilerlemesine engel olmamasını teklif etmiştir¹⁴⁰⁹. Bu çekişmelerin yaşandığı süreçte, Lozan'da da Türk-Yunan sınırının belirlenmesine yönelik çalışmalar devam etmekteydi.

30 Mayıs 1923 tarihli habere göre, Türkiye ile Yunanistan arasında Karaağaç bölgesindeki nihai sınır, 29 Mayıs'taki uzmanlar komitesinde belirlenmişti ve sınır Arda Nehri'nden ve Meriç'e uzanıyor, Karaağaç'ın doğusundan geçiyor ve birkaç köyü daha Türkiye'ye bırakıyordu¹⁴¹⁰. Karaağaç bölgesini düzenlemekle görevlendirilen uzmanlar, Bulgaristan'a Türklere bırakılan bölgeden denize çıkış verme konusunda da anlaşmışlardı. Bu antlaşma, Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında olacaktı ve bölgeye Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan temsilcileri ile birlikte çalışacak bir komiser tayin edilecekti¹⁴¹¹. Lozan'daki politika komitesinin 4 Haziran tarihli toplantısında Trakya'daki Türk-Yunan sınırı, nihai olarak düzenlenmişti. Türkler, Karaağaç'taki üç köyün sahibi olmuşlardı ve Meis Adası, İtalya egemenliğine girmişti¹⁴¹². 1922 yılı Eylül ayında, Türkiye, Yunanistan ve müttefik devletler arasında başlayan Trakya Sorunu, nihayet 1923 yılı Haziran'ının başlarında çözüme kavuşturulabilmişti. Aslında Mudanya Ateşkesi, sorunun çözümlenmesinde en önemli adım olmuştu. Nitekim Yunan orduları ve

¹⁴⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 17 Febrero 1923, s. 2; La Voz, 17 Febrero 1923, s. 5; El Sol, 17 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 19 Febrero 1923, s. 1.

¹⁴⁰⁶ El Heraldo de Madrid, 19 Febrero 1923, s. 5.

¹⁴⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 25 Mayo 1923, s. 4; La Accion, 25 Mayo 1923, s. 5.

¹⁴⁰⁸ El Sol, 27 Mayo 1923, s. 5.

¹⁴⁰⁹ El Heraldo de Madrid, 28 Mayo 1923, s. 4.

¹⁴¹⁰ El Heraldo de Madrid, 30 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 30 Mayo 1923, s. 5.

¹⁴¹¹ El Heraldo de Madrid, 31 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 31 Mayo 1923, s. 5; El Sol, 31 Mayo 1923, s. 5; El Globo, 1 Junio 1923, s. 1; El Imparcial, 1 Junio 1923, s. 2.

¹⁴¹² El Heraldo de Madrid, 5 Junio 1923, s. 4.

vatandaşları bu ateşkesle birlikte bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardı. Lozan'daki asıl mesele ise iki ülke arasındaki sınırların nihaî olarak belirlenmesi ve Trakya'daki çatışma ve çekişmelerin tamamen sona erdirilmesiydi. Sonuçta yaklaşık 10 aylık bir süre boyunca iki ülkede askerî hareketliliklere neden olan ve müttefiklerin de çeşitli tedbirler almak zorunda kaldıkları Trakya sorunu çözümlenmişti.

3.4. Mudanya Ateşkes Antlaşması

3.4.1. Türk Zaferi Sonrasında Barış Görüşmeleri

Mustafa Kemal Paşa tarafından 26 Ağustos'ta başlatılan Büyük Taarruz sonrasında Yunan ordularının mağlup edilmesi ve İzmir'in ele geçirilmesinin ardından, Kemal Paşa, 11 Eylül 1922'de Türk-Yunan ateşkesini müzakere etmek üzere Yunan askeri yetkililerini ve müttefik temsilcilerini davet etmiştir¹⁴¹³. 12 Eylül tarihli haberde, Ankara Milli Meclisi'nin barış müzakerelerini Yunanistan'la doğrudan yapmayı tercih ettiği ancak barışın ön koşulları hakkında bir anlaşmaya varılması için müttefiklerin teklifte bulunmasına karşı çıkılmayacağı belirtilmiştir¹⁴¹⁴. Fransız Bakanlar Kurulu başkanı, Lord Curzon'la yapılan görüşmenin ardından 20 Eylül'de bir basın açıklaması yapmıştır. Açıklamada, görüşmenin oldukça samimi bir şekilde geçtiğini ve Doğu sorununun çözümüne ilişkin fikir alışverişi yapıldığını bildirmiştir. Konuyla ilgili haberde, Lord Curzon'un ilk dakikadan itibaren, Fransa'nın Çanak'taki askerlerini çekmeye hakkı olmadığını iddia ettiği belirtilmiştir. Başkan, Fransa'nın ne savaş ne de kavga istemediğini, Balkanlarda en hızlı şekilde bir barış yapılması gerektiğini, Sovyetlerin Romanya ve Polonya çevrelerine asker yığmaya başladığını ve Sovyetlerle Bulgaristan'ın henüz barış imzalamadıklarının dikkate alınması gerektiğini dile getirmişti. Ayrıca düzenlenecek olan konferansla ilgili olarak, Türklerin katılmak istemesi durumunda, konferansın Venedik'te olacağını, eğer Türklere daha uygun bir yer varsa konferansın orada da yapılabileceğini ve bu konferansta Sevr Antlaşması'nın tamamen yenileneceğini de sözlerine eklemiştir¹⁴¹⁵. İtalyan gazeteleri de Paris görüşmeleri ile ilgili olarak yaptıkları yorumlarda, bu görüşmelerin İngiltere'nin hırçın tutumundan vazgeçtiğinin ve artık çatışmayı barışçıl bir şekilde çözme arzusunun kanıtı olduğunu belirtmişlerdir¹⁴¹⁶.

¹⁴¹³ El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 12 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 12 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 13 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴¹⁴ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴¹⁵ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 21; El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴¹⁶ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 2.

Mustafa Kemal Paşa'nın barış çağrısı öncelikle Fransa'dan destek bulmuştur. Fransız Hükümeti, bu açıklama ile birlikte artık Sevr Antlaşması'nın geçerliliğini yitirdiğini de kabul etmiş oluyorlardı. İtalyan basınına göre İngiltere de artık Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmişti.

Türk bakış açısına göre, ortada Boğazlar sorunu ve İstanbul ve Trakya sorunu olarak iki büyük sorun vardı. Aslında iki ay önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin boğazların serbestliği ilkesini kabul ettiğini bildirmiş olması nedeniyle Boğazlar sorununun ortadan kalkmıştı. Hükümet, İstanbul ve Trakya sorunuyla ilgili olarak ise bu iki bölgenin Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini düşünüyordu¹⁴¹⁷. Meclisin Roma'daki temsilcisi Mehmet Hilmi Bey, 21 Eylül'de Türkiye'nin mevcut savaşa son vermek istediğini ve Milletler Cemiyeti'nin 1918'deki Wilson ve Lloyd George'un deklarasyonları temelinde aracılığını herhangi bir şekilde reddetmeyeceğini deklare etmiştir¹⁴¹⁸. 21 Eylül tarihli habere göre, Mustafa Kemal, müzakereye hazırды. Başlangıç olarak boğazların serbestliğini kabul etmişti. Ancak Ankara Milli Meclisi, İstanbul ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi sağlanmadan önce barış imzalamayı kabul etmeyecekti¹⁴¹⁹. Türk tarafı barışın sağlanması için şartlarını ortaya koymuştu. İstanbul ve Trakya mutlak surette Türkiye'ye iade edilecekti. Buna karşılık Türkler, boğazların serbestliği ilkesini kabul edebileceklerdi.

Poincare ve Sforza'nın 20 Eylül'de Lord Curzon ile Doğu sorunu üzerine yaptıkları görüşmede, Sforza da bir ön konferans düzenlenmesi ile ilgili Fransa ile aynı görüşte olduğunu ve Kemalistlere uygun olması durumunda konferansın Venedik'te yapılacağını söylemiştir¹⁴²⁰. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleşen toplantının ardından yapılan açıklamada, mümkün olan en kısa süre içerisinde İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Türkiye'nin temsilcilerinin katılımıyla Doğu'da barışın şartlarının görüşülmesi amacıyla bir konferans toplanması çağrısı yapılmıştır¹⁴²¹. Bu çağrının ardından Ankara Hükümeti'ne bağlı vekiller İzmir'e gelmişler ve İzmir'le yabancı devletlerin iletişiminin yeniden sağlanmıştı¹⁴²². Mustafa Kemal, İzmir'de bir konsey toplayarak müttefiklerin çağrısı konusunda nasıl bir yol izleneceğini belirlemeye

¹⁴¹⁷ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴¹⁸ La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 22 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴¹⁹ La Correspondencia de España, 21 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 22 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴²⁰ La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴²¹ El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴²² La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2.

çalışıyordu¹⁴²³. Fransız General Pelle de Mustafa Kemal ile 21 Eylül'de uzun ve kendi terimleriyle oldukça faydalı bir toplantı yapmıştı. Toplantının ardından İstanbul'a dönüşünde yaptığı açıklamada, İzmir'de Fransız vatandaşları için gerekli tedbirleri aldığını ifade etmiştir¹⁴²⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın barışın sağlanması çağrısı, müttefikler nezdinde kabul görmüş ve Paris'te yapılan müttefikler arası toplantıda bir konferans toplanmasına karar verilmişti.

Paris'teki görüşmeler sırasında, Ankara Antlaşması'nı müzakere eden Franklin Bouillon, Poincare ile uzun bir görüşme yapmış ve görüşmeden sonra da Doğu meselelerinin çok kısa bir sürede oldukça elverişli bir yola gireceğini belirtmiştir. Bouillon, İngilizlerin boğazların Asya kıyılarını terk etmemesine rağmen Mustafa Kemal'in zafer sarhoşu ordusuna hâkim olarak ciddi olaylar yaşanmasını engelleyeceğinin beklendiğini de sözlerine eklemiştir¹⁴²⁵. Fransız Hükümeti, Bouillon'u Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Ankara'ya gitmekle görevlendirmişti. Bu görevlendirmeyi Lord Curzon ve Sforza da onaylamıştı¹⁴²⁶. Bu sırada ortaya çıkan bir söylentiye göre, İngiliz Hükümeti, Mustafa Kemal'e yakın kimseler üzerindeki nüfuzunu kullanarak planlanan konferansta Türk taleplerinin karşılanacağına yönelik garanti vermeye hazırdı¹⁴²⁷. Paris'teki konferansta bir taraftan Fransa ve İtalya, diğer taraftan da İngiltere, önemli bakış açıları kazanmışlardı. İtalya ve Fransa, Türklerin toprak taleplerinin karşılanacağına ilişkin garantiler verilmesine sıcak bakıyorlardı. Ancak İngiltere, Sevr Antlaşması'nın düzeltmelerinin sadece bir barış konferansı ile şekillendirilebileceğini düşünüyordu. Sonuç olarak, konferansta müttefiklerin şartlarını Türklere ortak olarak mı yoksa ayrı ayrı mı bildireceklerine karar verilmesi gerekiyordu. Her koşulda, müttefiklerin göndereceği nota korkutucu olmayacaktı ve ileri seviye yaptırımlar içermeyecekti¹⁴²⁸. Kemal Paşa da Fransız General Pelle'ye Yakın Doğu sorununu görüşmek üzere hemen bir konferans toplanması şartıyla, ordularını en fazla birkaç gün daha tutabileceğini ve Türklerin de konferansa katılarak İstanbul ve Trakya meselelerini tartışacağını bildirmiştir¹⁴²⁹. Türk tarafı, ateşkes görüşmelerinin Venedik veya başka bir yerde düzenlenecek barış

¹⁴²³ El Sol, 22 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴²⁴ La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴²⁵ La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴²⁶ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴²⁷ La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴²⁸ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴²⁹ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

konferansından önce Mudanya’da gerçekleşebileceğini bildirmişlerdi ¹⁴³⁰ . Amerika Birleşik Devletleri de barış konferansına muhtemelen gözlemci sıfatı ile katılacaktı¹⁴³¹.Artık iki taraf da kısa süre içerisinde bir barış konferansının toplanmasına sıcak bakıyorlardı. Muhtemelen konferans öncesinde, ateşkesin sağlanması için bir ön konferans da yapılacaktı. Toplanacak olan barış konferansında müttefiklerin Türk tarafını zorlayacak şartlar öne sürmesi beklenmiyordu.

Barış konferansı düzenlenmesi ile ilgili kararların alındığı süreçte, müttefikler, Çanakkale Boğazı ve Marmara’nın iki kıyısının askerden arındırılması gerektiği düşünüyorlardı. Trakya’daki Hristiyanların korunması için Türklere karşı konulacaktı. Türkiye, bir çatışma durumunda Avrupa’nın diğer muzaffer devletleri ile karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktı. Poincare, Kemal Paşa ile görüşmek üzere Bouillon’u İzmir’e göndereceğini bunu engellemek amacıyla ilan etmişti¹⁴³². Bu sırada Moskova’dan alınan bilgilere göre, Sovyetler Hükümeti, boğazların herhangi bir ülkenin savaş gemilerine açılmasına ve Karadeniz’de hayati çıkarları olan devletlerin rızası olmaksızın İngiltere’nin Boğazlardaki egemenliğine karşı olduğunu deklare etmişti. Sovyetler, Rusya’ya sorulmaksızın Boğazlarda uygulanacak herhangi bir rejime rıza göstermeyecekti. 1921 Türk-Rus Moskova Antlaşması’na göre, Karadeniz’de bulunan devletlerden başka boğazlarda uluslararası bir statünün kurulması kabul edilmeyecekti. Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Gürcistan, aksi bir durumda en üst düzeyde askeri ve donanma tedbirleri alacaktı¹⁴³³. Bu durumda Sovyetler Birliği’nin de düzenlenecek olan konferansa davet edilmesi gerekiyordu. Nitekim bu konu ilerleyen süreçte büyük bir sorun haline de gelecekti.

Paris Konferansı sırasında Curzon, Sforza ve Poincare, Ankara Hükümeti’ne barış konferansı için bir davetiye gönderilmesine karar vermişlerdi. 23 Eylül 1922 tarihli bir haberde Türk Hükümetinin kabul edeceği barış şartları aktarılmıştır:

1. *Hristiyan azınlıkların korunması için bir sistem oluşturularak Küçük Asya Türklerin olacak,*

¹⁴³⁰ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴³¹ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴³² El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴³³ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

2. *İstanbul Türklerin olacak. İngiltere, İstanbul'da kalma niyetinin olmadığını ilan etmişti.*
3. *Curzon, Sforza ve Mustafa Kemal, boğazların serbestliği ve tarafsızlığını kabul edeceklerdi.*
4. *Gelibolu konusunda, müttefiklerin kontrolü altında Türklere serbestlik tanınması konusunda anlaşmaya varılacaktı.*

Geriye konferans konularından Edirne kalmıştı. Bütün müttefikler ortak bir nota gönderemeyecek olursa, İngiltere, Mustafa Kemal'den konferansa temsilciler göndermesini isteyecekti. İlgili devletlerden her birinin ayrı davetler göndermesi durumunda, Fransa, Mustafa Kemal'e Türkleri memnun etmek için gerekenleri kabul edeceğini ve Türk taleplerini destekleyeceğine söz verecekti¹⁴³⁴. Müttefikler, prensipte bir barış konferansı toplanmasını planlamış olsalar da henüz konferans davetini Türk Hükümeti'ne ne şekilde göndereceklerine bile karar verememişlerdi. Bununla birlikte, Fransa'nın Türkiye'ye karşı yumuşak tavrının konferansta belirleyici olacağı düşünülüyordu.

Kemal Paşa ise 22 Eylül'de müttefiklere gönderdiği yeni notada, Boğazlar sorunu ve Yunan askerlerini temizlemek amacıyla Türk askerlerinin Trakya'ya geçişine izin verilmesi konularını müzakere etmek üzere hemen bir konferans toplanmasını istemişti. İzmir'e gelen Fransız General Pelle ile görüşen Kemal Paşa, kendisine konferansta müttefiklerin Kemalistlere İstanbul ve Trakya'yı işgal hakkı vermesi gerektiğini de iletmiştir. *The Times* gazetesine göre, Kemal Paşa, konferansın İzmir'de yapılmasını da arzu ediyordu¹⁴³⁵. Türk tarafı, barış konferansının toplanması işinin sürüncemede kalmasını istemiyordu ve müttefiklerin bir an önce bu konuda karar vermesini istiyordu.

İngiltere, bu sırada Boğazların tarafsızlığını güvence altına almak için tarafsız bölgeleri kati olarak elinde tutmaya karar vermişti. Eğer askeri bir girişim olursa sorumluluk Türklerin olacaktı. İngiltere, savaştan kaçınmak istiyordu ancak taahhütlerini de göz ardı etmiyordu. Diğer devletlerin askerlerini bölgeden çekmiş olması İngilizlerin kararına etki etmemişti. Konferansın tarihinin 23 Eylül'de belirlenmesi bekleniyordu. Doğu sorununun çözümü konusunda İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin müdahalesini memnuniyetle karşılayacaktı. Herkesin taahhütlerini yerine getirmesi durumunda, barış ortamı

¹⁴³⁴ El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3.

¹⁴³⁵ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

sağlanabilecekti¹⁴³⁶. Paris Konferansı, 23 Eylül'de sona ermiştir. Lord Curzon, son ana kadar İngiltere Hükümeti ile görüşmelerini sürdürmüştü. Poincare de Sforza ile bir görüşme yapmıştır. Konferansın sonucunda üç müttefik devletin temsilcilerinin Doğu'da izlenecek siyasetle ilgili bir anlaşmaya vardıkları düşünülüyordu. Konferans bitiminde üç devlet, Türkiye'ye müşterek olarak bir davetiye göndermiştir¹⁴³⁷. 25 Eylül tarihli habere göre, davetiye sadece Ankara Hükümetine değil aynı zamanda Sadrazam'a da gönderilmişti. Hem Ankara hem de İstanbul'dan temsilcilerin barış görüşmelerine katılması talep edilmişti¹⁴³⁸. Müttefikler sonunda davetin nasıl yapılması gerektiğine karar vererek, hem Ankara hem de İstanbul hükümetlerine ortak bir konferans daveti göndermişlerdi.

23 Eylül'de Türkiye'ye gönderilen davetiyede¹⁴³⁹, Ankara Hükümeti'nin Venedik'te veya başka bir şehirde yapılacak bir barış konferansı üzerine uzlaşmak amacıyla bir temsilci göndermesi talep edilmişti. Konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya ve Bulgaristan'ın da katılacaktı. Türkiye ile Yunanistan ve müttefikler arasındaki mutlak barış görüşmeleri bu konferansta yapılacaktı. Kemalistler, müzakereler boyunca tarafsız bölgeyi ihlal etmezlerse, müttefikler, Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'nın Türkiye'ye katılmasına sıcak bakacaklardı. Ancak buna karşılık bölgenin silahsızlandırılması için ciddi tedbirler alınacak, Boğazlar Milletler Cemiyeti denetiminde serbestliğe sahip olacak, Milletler Cemiyeti etnik ve dini azınlıkların korumasını da üstlenecekti. Müttefikler, antlaşma imzalandıktan sonra kısa süre içerisinde İstanbul'u boşaltacaklar ve Türk- Yunan askeri temsilcileri arasındaki uzlaşmaya göre Yunan askerlerinin çekileceği bölge belirlenecekti. Müttefikler, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği için yardım etmeyi de teklif ediyorlardı¹⁴⁴⁰.

¹⁴³⁶ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴³⁷ El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴³⁸ El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 25 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴³⁹ Müttefik notası, TBMM Hükümeti'ne ulaştırılmak üzere Poincare tarafından General Pelle'ye gönderilmiş ve kendisi de notayı İstanbul'daki Ankara temsilcisi Hamid Bey'e teslim etmiştir. Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s. 29; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, I, s. 438; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.152-154.

¹⁴⁴⁰ El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 25 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 25 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

Müttefik devletler, kendilerine karşı saldırgan bir hareket içerisine girmedikleri sürece Türkiye'nin Trakya'daki toprak taleplerine olumlu bakacaklarını taahhüt ediyorlardı.

Barış müzakerelerine gidilen süreçte, aslında Mustafa Kemal Paşa'nın bakış açısı değişmemişti. Misak-ı Milli'deki iddialarını sürdürüyordu ve diğer taraftan da Doğu'da barışı güç kullanarak sağlayabileceğini düşünüyordu. Konuyla ilgili haberde, bu nedenle zaman kaybedilmeden barış müzakerelerinin yürütülmesinin gerekliliği vurgulanmış ve aksi halde her geçen saat durumun daha da karmaşıklaşacağı ve Asya kıyılarındaki İngiliz askerleri ile Türk birlikleri arasında çatışma çıkabileceği ifade edilmiştir¹⁴⁴¹. Mustafa Kemal Paşa, Amiral Dumesnil'e şu bildiriye yapmıştır: *“Uygun bir formül bulunduğunda, Boğazların serbestliğini kabul etmeye hazırım. Ben bir formül aradım ve ancak itiraf etmeliyim ki bulamadım. Ancak zorluğu çözmek için bazı tedbirler olduğu aşîkâr.* ¹⁴⁴² ” Müttefikler, Türk ordusunun kendilerine karşı harekâta başlamaması konusunda, Kemal Paşa'nın değer verdiği Franklin Bouillon'un Ankara'daki misyonunun başarılı olmasını ümit ediyor ve kendisine güveniyorlardı. O'nun Kemalist başkente varışında Türk ordusunun heyecanını yatıştırmayı başarması bekleniyordu. Ancak basına göre bu başarının gerçekleşebilmesi için İngilizlerin asker sevkیاتlarını durdurması ve bütün Asya kıyılarını boşaltması gerekiyordu¹⁴⁴³. Bouillon, 25 Eylül'de Kemal Paşa ile görüşmek üzere Toulouse'dan İzmir'e doğru yola çıkmıştır¹⁴⁴⁴. Müttefiklerin barış konferansı toplanmasından önceki en büyük endişeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Boğazlara ve İstanbul'a ilerlemek isteyen ordularını engellemeyi bırakmasıydı. Kendisinin Kemal Paşa'yı ziyareti, müttefiklerle Türkiye arasındaki ilişkileri yumuşatmak ve müttefiklerin iyi niyetini gösterecekti. Bu sayede de taraflar arasında bir çatışma çıkmasının engellenmesi planlanıyordu.

Müttefiklerle Türkiye arasında barış görüşmelerinin yapılmasına karar verildiği süreçte, Chicherin, Doğu sorunu ile ilgili yaptığı bir konuşmasında, İstanbul'un Türklere iade edilmesini ve şehrin yeniden Türk başkenti olması gerektiğini söylemiştir. O'na göre, Boğazların serbestliği ise Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden oluşan bir komisyon tarafından ve Türkiye'nin egemenlik hakları ihlal edilmeden düzenlenmesi gereken bir

¹⁴⁴¹ El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁴² El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Epoca, 25 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁴³ El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2.

konuydu. Chicherin, Rusya'nın Marmara Denizi'nin yeni bir Cebelitarık olmasını istemediğini ve bu nedenle de Türkiye'nin iddialarını destekleyeceğini de konuşmasında vurgulamıştır¹⁴⁴⁵. İtalya da Boğazların serbestliği tezini desteklemekle birlikte, bütün askeri müdahalelere karşı çıkma kararı almıştı. İtalya Hükümeti, Türklerin bağımsızlıkları ve Türkiye'nin yaşaması için gerekli ve haklı sebeplere dayanan taleplerinin dikkate alınmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu¹⁴⁴⁶. Kemalistler ise müttefiklerin gönderdiği davette yer alan hususların müzakerelerin temelini oluşturacağını ancak Boğazların, Marmara Denizi'nin ve Trakya'nın belirli bir bölgesinin silahsızlandırılmasının hükümlerine aykırı olduğunu belirtiyorlardı. Reuters Ajansı'na demeç veren Kemalist bir temsilci, Boğazların durumu ile ilgili olarak bütün Karadeniz devletlerinin görüşünün alınması gerektiğini ve Türklerin askeri harekâtlarına son vermesi durumunda müttefiklerin de aynısını yapmak zorunda olduğunu da sözlerine eklemişti¹⁴⁴⁷.

25 Eylül tarihinde, Atina'daki Fransız elçisi, Yunan Dışişleri Bakanlığı'na müttefikler tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen davetiye metnini iletmiştir. Yunan Bakanlar Kurulu, mevcut durumu görüşmek için toplanacaktı. Müttefik devletlere karşı ülkelerinin haklarını savunmak üzere yurtdışında yaşayan Yunanlıların kullanılması da bekleniyordu¹⁴⁴⁸. Türk basını ise müttefiklerin Mustafa Kemal'e gönderdikleri notayı olumlu buluyordu. Ancak belirli tarafsız bölgelerin silahsızlandırılması konusu bu memnuniyetin dışındaydı¹⁴⁴⁹. Paris'teki Osmanlı çevrelerinde, Ankara Hükümetinin Sevr Antlaşması'nda yapılacak değişikliklerle ilgili teklifi, zafer olarak nitelendirdiği konuşuluyordu¹⁴⁵⁰. Türkiye'ye verilen müttefik notasıyla ilgili verdiği demeçte Amerika Dışişleri Bakanı Hughes, Amerikan Hükümeti'nin Çanakkale Boğazı'nın, Marmara Denizi'nin ve Boğaziçi'nin serbestliği ve Hristiyan azınlıkların korunması ile ilgili teklifleri desteklediğini söylemiştir. Hughes, barış konferansına çağrılmaları durumunda tavırlarının nasıl olacağına ilişkin soruları ise yanıtsız bırakmıştır¹⁴⁵¹. Müttefiklerin Türk

¹⁴⁴⁵ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Libertad, 26 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁴⁶ La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 27 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁴⁸ El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4.

¹⁴⁴⁹ El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁵⁰ El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁵¹ El Heraldo de Madrid, 27 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 27 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El

tarafına gönderdikleri davet, Yunanlılar tarafından hoş görüşmemiş olsa da gerek Türk tarafı ve gerekse diğer büyük devletler, bu notayı olumlu bulmuşlardı. Ancak haberlerde aktarılan fikirler göz önüne alındığında Boğazlar meselesinin büyük bir sorun teşkil edeceği de aşikârdı.

Müttefikler, Türkiye'ye verdikleri notanın cevabını da sabırsızlıkla bekliyorlardı. Nitekim 27 Eylül tarihli habere göre, Londra ve Paris'te müttefiklerin müşterek notasına Kemal Paşa'nın cevabının bir an önce gelmesi ve barış müzakerelerinin bir an önce başlaması bekleniyordu¹⁴⁵². Fransız Hükümeti, Mustafa Kemal'in müttefiklerin davetini büyük ihtimalle kabul edeceğini düşünüyordu. Ancak haftanın son günlerine kadar Türkler, davetle ilgili bir cevap vermemişti¹⁴⁵³. Papa da bu sırada Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek, kendisinden yeniden kan dökülmesini engellemesi için gerekli tedbirleri almasını istemiştir¹⁴⁵⁴. Papa XI. Pio, 24 Eylül'den beri Mustafa Kemal ile telgraf yolu ile iletişim içerisindeydi ve kendisinden "insanlık adına" ordusuna yeni kanlı savaflara girilmemesini emretmesini talep ediyordu. Mustafa Kemal Paşa da kendisine bu konuda güvence vermişti¹⁴⁵⁵. Konuyla ilgili diğer bir haberde, Mustafa Kemal'in Papa'ya verdiği cevapta, kan akmasını engelleme arzusuna katıldığını, o ana kadar yaşanan hoşnutsuzlukların Türk askeri veya halkı tarafından kışkırtılmadığını, Yunanlıların çekilmek zorunda bırakıldığı bütün şehir ve köylerin Yunanlılar tarafından yakıldığını ve halkın bu vahşet nedeniyle çok acı çektiğini bildirdiği ifade edilmiştir. Kemal Paşa, o sıralarda yine Yunanlılar tarafından aynı yıkım ve cinayet yönteminin Trakya'da uygulanmakta olduğunu vurgulayarak, Papa'dan bu insanlık görevini Türkiye'nin düşmanlarına da yapmasını talep etmiştir¹⁴⁵⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın müttefiklerin daveti sonrasında, barış müzakerelerine başlamak için muhtemel taleplerinin şunlar olacağı ileri sürülüyordu: *"Rusya ve Bulgaristan Doğu sorununu tartışacak konferansın tamamına katılmalı. Marmara Denizi kıyılarında ve*

Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 29 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁵² La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁵³ El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

¹⁴⁵⁴ El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

¹⁴⁵⁵ El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5.

¹⁴⁵⁶ La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 2 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 5 Octubre 1922, s. 1.

*Trakya’da bazı stratejik noktalarda Türkiye’ye müstahkem kurma hakkı verilmeli. Çanakkale Boğazı’nın askerden arındırılması mümkün değil. Ayrıca Türkiye’ye İngiliz kuvvetlerinin gönderimine de bir son verilmeli*¹⁴⁵⁷.” Bu görüşle uyumlu olarak Rus Hükümeti, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na bir nota göndererek, Doğu Sorununun görüşüleceği konferansa Rusya, Ukrayna ve Gürcistan’ın da davet edilmesini talep etmiştir¹⁴⁵⁸. Ancak Moskova Hükümeti’nin yapılacak olan barış konferansına ilişkili tüm devletlerin katılmasıyla ilgili notası hakkında İngiltere Hükümeti’nin görüşü olumsuzdu¹⁴⁵⁹. Mustafa Kemal Paşa, Rusya’yı barış müzakereleri sırasında bir koz olarak kullanmayı planlıyordu. Rusya’nın da konferansa katılmayı istemesi, O’nun elini rahatlatıyordu. Nitekim müzakerelerin en tartışmalı konusu Boğazlar meselesi olacaktı ve Rusya bu konuda Türk tezini destekleyecekti. İngilizler de bu istenmeyen durumu engellemek için Rusya’nın konferansa katılmasına sıcak bakmıyordu.

Lloyd George’un Doğu sorunu ile ilgili yaptığı 27 Eylül tarihli açıklamada, halen Mustafa Kemal Paşa’dan bir yanıt alamadıklarını ve cevabın gecikmesinin mevcut sorunu daha iyiye götürmeyeceğini bildirilmiştir. Kemal Paşa’nın cevabını, Fransız Franklin Bouillon ile görüşükten sonra vermesi bekleniyordu¹⁴⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa, Hamid Bey’i İstanbul’daki temsilcisi olarak tayin etmişti. Kendisi, müttefiklerin davetiyesine cevabını vermeye hazırdı ancak resmi bir cevap vermeden önce Milli Meclis’e danışacaktı¹⁴⁶¹. 28 Eylül tarihli haberde, Fransa’nın Kemalistlerle bir anlaşma yapmak üzere olduğu belirtilerek, antlaşmanın içeriği aktarılmıştır. Buna göre, Fransa, Büyük Lübnan Devleti’ni elinde tutacak, Suriye’nin bir bölümünü Türkiye’ye devredecek ve buna karşılık da Musul petrol yatakları ve Kuzey Suriye demiryollarının denetimini elde edecekti¹⁴⁶². Ancak bu söylenti gerçeği yansıtmamaktaydı. Fransız Hükümeti, müttefikleri ile birlikte barış müzakerelerinin bir an önce başlamasını istiyordu ve Doğu’da barışı bu konferansın sağlayabileceğini düşünüyordu.

¹⁴⁵⁷ La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 8; El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁵⁸ El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁵⁹ La Voz, 28 Septiembre 1922, s. 8.

¹⁴⁶⁰ El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁶¹ La Voz, 28 Septiembre 1922, s. 8; El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁶² La Voz, 28 Septiembre 1922, s. 8; El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1.

3.4.2. Konferansın Toplanması

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile sonuçlanacak olan Mudanya Konferansı, 3-11 Ekim 1922 tarihleri arasında Bursa'ya bağlı Mudanya'da toplanmıştır. İspanyol basınında konferansın toplanacağı yerle ilgili Mudanya şehri, ilk kez 23 Eylül tarihinde anılmıştır. Konuyla ilgili haberde, Fransız ve İngiliz hükümet başkanlarının henüz kendi aralarında bir anlaşmaya varamamış olmalarına rağmen, toplanacak barış konferansının ön görüşmesinin Türkiye'nin dâhil olması durumunda Mudanya'da yapılacağı ve burada barış antlaşmasının tartışılacağı ve hazırlanacağı yerin tespit edilerek ilgililerin onayına sunulacağı bildirilmiştir ¹⁴⁶³. Aynı tarihli diğer bir haberde, Türklerin ateşkes görüşmelerinin Venedik veya başka bir yerde düzenlenecek barış konferansından önce Mudanya'da gerçekleşebileceğini söyledikleri ifade edilmiştir ¹⁴⁶⁴. Muhtemelen Venedik'te yapılacak olan barış müzakerelerinin tarihi, Kemalistlerin cevabına göre şekillenecekti. Lord Curzon, Türklerin tarafsız bölgedeki sınır ihlallerini, İngiliz birliklerinin geri çekildiğini zanneden Kemalistlerin bir hatası olarak nitelendiriyordu ve Türklerin geri dönerek bu hatayı sonlandırdıklarını ifade ediyordu ¹⁴⁶⁵. Londra'daki siyasi çevrelerde de Paris Konferansı'nın oldukça mutlu bir sonla sonuçlandığı konuşuluyordu. Venedik'te yapılması planlanan konferansın tarihi, Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı çerçevesinde kısa süre içerisinde belirlenecekti ¹⁴⁶⁶. Mudanya'da bir ön konferans yapılarak barış antlaşması müzakerelerinin yeri ve tarihi netleştirilecekti. Ancak henüz Mustafa Kemal Paşa, müttefiklerin notasına bir cevap vermemişti.

Kemal Paşa, planlanan barış konferansının Venedik'te değil Küçük Asya'da yapılmasını ve Rusların da konferansa katılmalarını istiyordu. Ancak müttefik siyasi çevrelerinde Rusların konferansa katılmalarına ihtimal verilmiyordu ¹⁴⁶⁷. Kemal Paşa, planlanan konferansa şahsen katılmayı arzu ediyordu. Kemal'in ordusunu terk etmek istemediği göz önüne alındığında, Türklerin konferansın Küçük Asya'da yapılmasını isteyecekleri açıktı ¹⁴⁶⁸. 29 Eylül tarihli habere göre, Mustafa Kemal Paşa, telgrafla Milli Meclis'in müttefik notasına ilişkin fikrini sormuştu. Bu davetiye, mecliste olumsuz bir etki

¹⁴⁶³ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁶⁴ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁴⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁶⁶ El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Libertad, 26 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

¹⁴⁶⁸ El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

yaratmıştı ve davetiyenin Trakya ve Boğazlardaki durumu çözme konusunda yetersiz olduğu düşünülüyordu¹⁴⁶⁹. 30 Eylül tarihli haberde ise Ankara'da Milli Meclis'in gizli oturumunda, düşmanlıkların herhangi bir şekilde sonlandırılmaması gerektiğinin ve Ankara'nın konferansa Trakya ve Gelibolu Yarımadası'nın durumlarının eskiye döndürülmesi şartıyla katılabileceğinin bildirilmesine karar verildiği belirtilmiştir¹⁴⁷⁰. Bu iddialara rağmen henüz Milli Meclis veya Mustafa Kemal Paşa davetiyeye verilecek olan cevapla ilgili kesin kararlarını vermemişlerdi.

29 Eylül tarihli diğer bir haberde, Chicherin'in Doğu'daki Rus politikası hakkındaki açıklamalarına yer verilmiştir: *“Türkiye'nin zaferi, Doğu devletlerinin kurtuluş mücadelelerinde önemli bir başarı. Afganistan'ın bağımsızlığının tanınması, İran'ın İngilizler tarafından boşaltılması ve Won Pai Phou'nun Chang So Lin üzerindeki başarısı ile kıyaslanabilir. Rus devleti, bu kahramanca mücadeleye sempati beslemeye devam ediyor. Boğazlar sorununun çözülmesi, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden biri olan Rusya'yı da ilgilendiriyor. Ve bu konuda biz 1921 Türk-Rus antlaşmasını kabul ediyoruz. Rusya, Türkiye'nin İstanbul'a sahip olma talebini destekliyor. Marmara Denizi'nde oluşacak yeni bir Cebelitarık, ne Rusya'nın ne de Türkiye'nin işine gelmez. Rusya, İngiltere'nin komşumuzun ve bizim sahillerimizde bahri ve askeri genişlemesine tolerans gösteremez. Türkiye ve Rusya, şu temellerde tam bir uzlaşma içerisinde: Türkiye'nin başkenti İstanbul; Boğazlarda ilişkili devletlerin oluşturacağı bir komisyon tarafından denetlenmek şartıyla ticaret gemilerinin serbest dolaşımı¹⁴⁷¹.”* Ankara'nın Roma'daki elçisi de Boğazlar sorunu ile ilgili yaptığı açıklamada, İngiltere'nin savaş sonrasında Türkiye'nin beşte dörtlük kısmını (Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Mısır üzerindeki egemenlik) kaybettiğini unuttuğunu, bu kayıpların Türklere boğazları savunma hakkı verdiğini belirtmiştir. Avrupalıların Türklerin de boğazların serbestliğini ve gemilerin serbestçe denizler arasında dolaşmasını istediğini unutmaması gerektiğini vurgulamıştır¹⁴⁷². Boğazların serbestliği konusunda Rus-Türk işbirliği ve ortak görüşünün sürdüğü görülmektedir. Eş zamanlı olarak yapılan iki açıklama da bu konuda iki devletin birbirine dayandıklarını ve taviz vermeyi düşünmediklerini ortaya koyuyordu.

¹⁴⁶⁹ La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3.

¹⁴⁷⁰ La Epoca, 30 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁷¹ La Epoca, 29 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁷² El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

Bu sırada önemli bir gelişme de Franklin Bouillon'un 28 Eylül'de İzmir'e ulaşmasıydı. Bouillon, Mustafa Kemal'in yaveri, meclis başkanının temsilcisi ve halen İzmir'de bulunan bazı vekiller tarafından karşılanmıştı. Kısa süre sonra Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey, Yusuf Kemal Bey ve Rauf Bey ile görüşmüş ve Kemal Paşa ile birlikte Ankara'ya doğru hareket etmiştir¹⁴⁷³. Fransız delege Franklin Bouillon, İzmir'e ulaştığında adil bir uyum duygusuna tercüman olmak istediğini söylemiştir. Ona göre, mevcut durumda müttefikler, Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı başarısını tanımaktan öte Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesini bile reddetmeyeceklerdi. Türkiye, savaştan önce elinde bulunan bütün topraklar üzerinde egemen olmak isteyecek, Milletler Cemiyeti'nden Türkiye'nin haklarının serbestçe kontrolünü talep edecek ve Avrupa güçlerinin kara ve deniz sınırlarını belirlemesini isteyecekti. Bu şartlar, Türkiye'yi savaş öncesine geri döndürecek. Franklin Bouillon'un bunu sağlayabilip sağlayamayacağı ise belli değildi. Ayrıca, Türk-Yunan sınırının belirlenmesi için iki müttefik generali ile Mustafa Kemal'in görüşmesine karar verilmesi konusunda da neden iki general olduğu sorgulanmaktaydı¹⁴⁷⁴. Özellikle Fransızlar, Türkiye'nin barış antlaşması imzalamaya yanaşması için Bouillon'un Mustafa Kemal ile görüşmesine büyük önem atfediyorlardı.

Nitekim Fransızların bu çabası meyvesini hemen verecekti. 1 Ekim tarihli habere göre, Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti, müttefik notalarında dile getirdikleri arzuları memnuniyetle karşılamıştı ve şu şartlar altında barış müzakerelerine katılmayı kabul edeceğini bildirmişti: *"İstanbul ile Doğu ve Batı Trakya milliyetçi hükümete bırakılmalıdır. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, müttefiklerle gelecekteki bir konferansa hazırlık yapmak için Mudanya'da görüşmeyi memnuniyetle kabul eder. Bu kararı milli meclisin onaylaması gereklidir."*¹⁴⁷⁵ Ankara Hükümeti'nin Hariciye Vekili Yusuf Kemal, Poincare'e bir mektup göndererek, müttefiklerin vermiş oldukları notaya kısa süre içerisinde cevap verileceğini belirtmişti. Ancak Yunan askerlerinin zulümlerinin durdurularak Meriç nehrine kadar çekilmelerini ve Edirne dâhil bu bölgenin Türkiye'ye iade edilmesini talep etmişti. Yusuf Kemal, ertesi gün (3 Ekim) Mudanya'da bir konferans toplanabileceğini, müttefiklerin öncelikli sorunları, Türk temsilcileri ile görüşebileceğini ve Türkiye'nin müttefiklerin tekliflerine de bu konferansta cevap

¹⁴⁷³ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁷⁴ La Epoca, 30 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁴⁷⁵ El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 2 Octubre 1922, s. 2; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1.

verebileceğini de mektupta dile getirmiştir¹⁴⁷⁶. Ankara Hükümeti, müttefiklerin notasına olumlu cevap vererek Mudanya'da 3 Ekim'de bir konferans düzenlenmesini teklif etmiştir. Bununla birlikte, iki habere göre de bazı isteklerde bulunarak, konferansın müttefiklerin istedikleri gibi kararlar alınamayacağını gösteren Türk taleplerini de aktarmışlardır.

2 Ekim tarihli haberde, Franklin Bouillon'un Ankara seyahatini iptal ederek İstanbul'a doğru yola çıktığı, Bouillon ile Mustafa Kemal arasındaki görüşme sonucunda 3 Ekim'de Mudanya'da toplantı yapılmasına karar verildiği belirtilmiştir. Konferans askeri karakterde olacaktı. Trakya'daki tarafsız bölgenin boşaltılması görüşülecek ve ayın 15'inde toplanarak barışın temellerinin atılacağı diplomatik konferansın hazırlığı yapılacaktı¹⁴⁷⁷. Aynı tarihli bir haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın Mudanya'da yapılacak görüşmelerde Türkiye'yi temsil etmesi için İsmet Paşa'yı görevlendirdiği ifade edilmiştir¹⁴⁷⁸. General Harington'un Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Mudanya'ya gitmesine de kesin gözüyle bakılıyordu¹⁴⁷⁹. 2 Ekim tarihli diğer bir haberde, Mustafa Kemal ile Franklin Bouillon'un üzerinde anlaştığı hususlar aktarılmıştır: *"Müttefikler hemen Trakya'yı işgal edecek, bölgede geçici bir yönetim kuracak, özellikle Gelibolu olmak üzere stratejik konumlara askeri birlikler yerleştirecek ve Edirne'de karargâh kuracak. Müttefikler, Trakya'yı bir ay içerisinde Kemalist jandarmanın yardım edeceği bir komisyona teslim edecek ve bu komisyon barış imzalanana kadar bölgeyi yönetecek."* Haberde, Mustafa Kemal'in Trakya'nın Türklere teslim edilmemesi durumunda Anadolu'da olduğu gibi bir felaket yaşayacağını ve müttefiklerin Pazartesi gününe kadar bu konuda bir karar vermesi gerektiğini dile getirmesi üzerine Bouillon'un, Mudanya Konferansı'nda 48 saat içerisinde bu kararın alınması gerektiğini söylediği ifade edilmiştir. Bouillon, Ankara Milli Meclisi'nin ön konferansın oluşturacağı barış temellerini kabul etmek zorunda olacağını da belirtmişti¹⁴⁸⁰.

Bu haberlerin ardından, İstanbul'daki Türk milliyetçi karargâhında krizin sonunun yaklaştığı düşünülüyor ve Mudanya toplantısından büyük bir memnuniyet

¹⁴⁷⁶ El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 2 Octubre 1922, s. 2; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 2 Octubre 1922, s. 8; El Imparcial, 3 Octubre 1922, s. 2.

¹⁴⁷⁷ La Correspondencia de España, 2 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

¹⁴⁷⁸ La Accion, 2 Octubre 1922, s. 6.

¹⁴⁷⁹ La Correspondencia de España, 2 Octubre 1922, s. 2; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁸⁰ La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 2 Octubre 1922, s. 8; El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

duyuluyordu ¹⁴⁸¹. Bouillon, İstanbul'a varışından kısa süre sonra müttefik yüksek komiserleri ve generalleri ile görüşerek kendilerine Mustafa Kemal ile yaptığı konuşmalarla ilgili bilgi vermiştir. O'na göre, Mudanya toplantısında barış yolunda ilk adım atılacaktı ve bu toplantı barışın sinyali olacaktı ¹⁴⁸². Ankara Meclisi'nin 3 Ekim tarihli oturumunda, hükümetin Doğu sorunu konusundaki tavrı onaylanmıştı. Meclis, hükümete Mudanya'daki konferansa bir temsilci ve gelecekteki barış görüşmelerine ise birkaç delege gönderme izni vermişti ¹⁴⁸³. Barış müzakereleri konusunda oldukça olumlu bir hava vardı. Türkler, Erenköy'ü boşaltmışlar ve bölgedeki askeri birlikler arasında yaşanabilecek bir çatışma ihtimali ortadan kalkmıştı ¹⁴⁸⁴. Mustafa Kemal Paşa 2 Ekim'de Poincare'e askeri operasyonların hemen durdurulmasını emrettiğini ve İsmet Paşa'yı Mudanya'da toplanacak olan konferansa temsilci olarak görevlendirdiğini bildirmiş ve Trakya'nın boşaltılmasını talep etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, müttefiklerin sonunda Türkiye'nin haklarını koruyan teklifleri ile ilgili Franklin Bouillon'un verdiği garantileri adil buluyordu. Trakya'da Yunan işgalinin bir gün daha fazla sürmesini Türk halkı için büyük bir tehdit olarak görüyordu. Bu nedenle, Meriç'in batısından itibaren Edirne de dâhil bütün Trakya'nın boşaltılması gerektiğini de Poincare'e aktarmıştı ¹⁴⁸⁵. Kemalistler, müttefiklerin davetini memnuniyetle kabul etmişler ancak İstanbul ile Doğu ve Batı Trakya'nın derhal Türk milli hükümetine devredilmesinin şart olduğunu bildirmişlerdi. Kemalistlerin Mudanya'da ön bir görüşmeyi kabul etmesini sağlayan Bouillon, İzmir'de halk tarafından alkış yağmuruna tutulmuştu ¹⁴⁸⁶. Ankara Hükümeti'nin ve Mustafa Kemal'in barış konusundaki tutumu, müttefikler tarafından olduğu gibi Türkiye'de de olumlu görülüyordu. Türk orduları, muhtemel bir çatışmanın engellenebilmesi için tarafsız bölgenin dışına çıkarılmış ve Mustafa Kemal Paşa, orduya hareketsizlik emri vererek barış konusundaki samimiyetini ortaya koymuştur.

Ankara Hükümeti'nin müttefik notasına olumlu bir cevap vererek Mudanya'da ön konferans toplanabileceğini bildirmesi üzerine, Lord Curzon, Fransa büyükelçisine, Mudanya görüşmesi sırasında, müttefikler olarak oluşturulması gereken tek kriterin

¹⁴⁸¹ El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2.

¹⁴⁸² El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2; El Imparcial, 3 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁸³ El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

¹⁴⁸⁴ La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁸⁵ El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁸⁶ El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

Yunanlıların Trakya'yı boşaltmalarının ardından Türk-Yunan sınır hattının oluşturulması olması gerektiğini ifade etmiştir¹⁴⁸⁷. Poincare de 2 Ekim'de İngiliz ve İtalyan büyükelçilerle görüşmüş ve Bouillon'un bir yazışmasını hükümetlerine iletmek üzere kendilerine teslim etmiştir. Bouillon, bu yazışmada, Kemal Paşa'nın müttefiklerin önerilerini uzlaşılabilir bulduğunu ve ateşkes şartlarını tartışmaya ve Ankara'ya giderek meclisten müttefiklerin tekliflerini kabul etmelerini talep etmeye hazır olduğunu belirtmektedir¹⁴⁸⁸. Poincare, Londra ve Roma hükümetlerinin resmi kabullerini aldıktan sonra, bütün müttefikler adına Yunanistan'a bir nota göndererek Helen Hükümetini Mudanya Konferansı'na davet edecekti¹⁴⁸⁹. İngilizler de Fransızlar da Trakya konusunda Türk taleplerini kabul etme eğilimindeydi. Ancak henüz Yunan Hükümeti ile müttefikler arasında bu konu görüşülmemiştir.

İsmet Paşa ve beraberindeki heyet, 30 Eylül 1922'de İzmir'den trenle ayrılarak ile birlikte 2 Ekim gecesi konferansın toplanacağı Mudanya'ya ulaşmışlardı¹⁴⁹⁰. İtalyan, İngiliz ve Fransız generallerinin de o gece Mudanya'ya ulaşması bekleniyordu. İsmet Paşa, Mudanya'da gazetecilere açıklama yapmaktan imtina etmişse de Trakya'nın hemen boşaltılması, sınırların 1916 sınırlarına göre düzenlenmesi, Trakya'nın önce müttefikler tarafından geçici olarak işgal edilmesi ve ardından da Türk ordusuna teslim edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İsmet Paşa, Yunanlıların Trakya'yı boşaltmaları sırasında, Türk halkın göç ettirilmesine müttefiklerin izin vermemesini de istemiştir. Konferansın başlayacağı sıralarda, tarafsız bölgeler, Türk ordusu tarafından terk edilmişti. Bursa ve İzmir çevresinde asker yığıldığına dair haberler de İstanbul'dan gelen karşı haberlerle yalanlanmıştı. İzmir'deki son mülteci grubu da 3 Ekim'de şehirden ayrılmıştı¹⁴⁹¹. Mudanya görüşmeleri öncesinde iki taraf açısından da bir diğerini tehdit eden herhangi bir mesele kalmamıştı ve artık herkesin gözü görüşmelere çevrilmişti.

Mudanya Konferansı, 3 Ekim 1922 Salı günü saat 11.00'de başlaması ve 24 saat sürmesi bekleniyordu. Konuyla ilgili haberde, önceki gece Ankara Hükümeti'nin konferanstaki temsilcisi İsmet Paşa'nın Mudanya'ya geldiği ve konferansa Hamid Bey ve Franklin Bouillon'un da katılım sağlayacağı aktarılmıştır. Haberin devamında, müttefik

¹⁴⁸⁷ El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁸⁸ El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

¹⁴⁸⁹ El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹⁴⁹⁰ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, s. 139-140.

¹⁴⁹¹ La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

generallerin Trakya'nın müttefik orduları tarafından işgal edilmesini ve Türk yönetim ve jandarmasının kurulmasını teklif etmesine kesin gözüyle bakıldığı ve müttefik ve Osmanlı taraflarında havanın oldukça olumlu olduğu da belirtilmiştir¹⁴⁹². Konferans öncesinde, 23 Eylül tarihli müttefik notasında barışın ön şartı olarak belirtildiği için Trakya'nın boşaltılması konusunda İngiliz Hükümeti'nin kararlı duruşu devam ediyordu. Resmi çevrelerde, Mudanya Konferansı'nda askeri konuların müzakere edileceği konuşuluyordu¹⁴⁹³. Bu olumlu hava içerisinde, 3 Ekim saat 10.30'da Mudanya Konferansı toplanmıştır¹⁴⁹⁴.

3.4.3. Konferans Müzakereleri

İsmet Paşa ve konferansa katılacak Türk heyeti, 2 Ekim'de Mudanya'ya varmışlardı ancak müttefik devletler temsilcileri henüz konferansa katılıp katılmayacaklarını bildirmemişlerdi. Fransa ve İtalya, konferansa katılmak ve barış sağlamak istiyorlardı ancak İngiltere'nin takınacağı tavır henüz belli değildi. Aslında 2 Ekim günü, TBMM'nin İstanbul temsilcisi Hamid Bey'e müttefik generallerinin 3 Ekim'de Mudanya'ya gidecekleri haber verilmişti ancak İsmet Paşa, İngilizlere güvensizliği nedeniyle bir endişe içerisindeydi. Neticede önce Fransa'yı temsilen General Charpy ve İtalya'yı temsilen General Mombelli ardından da İngiltere'yi temsilen General Harington 3 Ekim'de Mudanya'ya gelmişlerdi. Bir Yunan generalinin de görüşmelere katılması bekleniyordu¹⁴⁹⁵. İsmet Paşa'nın tüm endişelerine rağmen Fransız ve İtalyan hükümetleri, İngiliz Hükümeti'ni konferansa katılmaya ikna etmiş ve müttefik generalleri Mudanya'ya gelmişlerdi.

Mudanya önlerindeki bir Yunan gemisinde General Mazarakis ve Albay Sarıyanis'ten oluşan Yunan heyetinin hazır bulunmasına rağmen, kendileri 3 Ekim'de açılışı yapılan konferansa katılmamışlardır. Yunanlıların yokluğunda konferans müzakereleri öğleden sonra İsmet Paşa'nın başkanlığında başlamıştır. Müzakereler başladığında hemen Trakya'nın tahliye sorunu ortaya çıkmış ve Karaağaç İstasyonu meselesi de ilk kez

¹⁴⁹² La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5.

¹⁴⁹³ La Libertad, 4 Octubre 1922, s. 4; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹⁴⁹⁴ La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2. Türkgeldi, konferansın açılış saatini 15.15 olarak vermektedir. Bkz. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Müzakerelerinin Tarihi*, s.158.

¹⁴⁹⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, s. 131; Eyyupoğlu, *Mudanya Müzakeresi*, s. 142-145; Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s. 34.

gündeme gelmiştir¹⁴⁹⁶. İspanyol basınında, Mudanya görüşmelerindeki müzakerelerle ilgili ilk haber ertesi gün (4 Ekim) yayımlanmıştır. Haberde, konferansın önceki gün açıldığı belirtilmekle birlikte, görüşülen konularla ilgili henüz bir bilgi olmadığı ifade edilmiştir. Müttefik generaller İstanbul'a geri dönene kadar resmi bir açıklama yapılması da beklenmiyordu. Franklin Bouillon'un gece veya ertesi sabah basına müzakerelerle ilgili bilgi verebileceği beklentisi de mevcuttu¹⁴⁹⁷. Yunan delegeler, konferansa zamanında katılım sağlayamamıştı. Londra'da Venizelos'la yapılan müzakerelere ve elde edilen sonuçlara ilişkin de henüz bir bilgi alınamamıştı. Bu sırada Londra'ya gelen Ankara elçisi, milliyetçilerin Trakya'nın Meriç'e kadar boşaltılmasını istediklerini bildirmişti¹⁴⁹⁸. Ankara Hükümeti'nin hizmetindeki diplomat Doktor Esad Bey ise Türklerin İngilizlerle savaşmak istemediklerini ancak Yunanlılara karşı zaferlerinin sonuçlarını almayı arzu ettiklerini ifade etmiştir¹⁴⁹⁹. Franklin Bouillon, Mustafa Kemal ile Mudanya'da görüşmeye gitmeden önce müttefik temsilcileri ve generalleri ile birkaç görüşme yapmıştı¹⁵⁰⁰. Konferansın ilk günkü oturumu Yunan temsilcilerin yokluğunda gerçekleşmişti. Konferans müzakereleri sürerken, Ankara Hükümeti temsilcileri farklı açıklamalarıyla Türk tezini ortaya koyuyorlardı. Yunanistan'ın görüşleri ile ilgili ise henüz bir bilgi yoktu.

Konferansın toplandığı 3 Ekim günü, Çanak'ta İngiliz ordularının karşısında bulunan Türk birlikleri, hızlıca geri çekilmişlerdi. Bunun sebebi, Mudanya Konferansı'nın toplanmasıydı. Ancak yine de Türk askerlerinin tarafsız bölge içerisinde oldukları belirtiliyordu¹⁵⁰¹. 4 Ekim tarihli habere göre, Mustafa Kemal, Ankara'ya gitmek zorunda kalmış ve Mudanya Konferansı'na Genel Kurmay Başkanı İsmet Paşa'yı temsilci olarak görevlendirmişti. Alınan bilgilere göre, Türkler, müzakereler süresince müttefik ordularının Trakya'ya gönderilmelerini kabul etmeye hazırды¹⁵⁰². 15 Ekim'de başlaması planlanan barış konferansına bağlı Mudanya Askeri Konferansı, barışın hazırlığı için bir "Kardinaller Toplantısı" olarak görülüyordu. Bu konferanstan ateşkes veya savaş kararı çıkabileceği belirtiliyordu. Ancak her geçen saat bir çözüme ulaşılabileceğine dair inanç daha

¹⁴⁹⁶ Erol Mütercimler, *1922 Mudanya Mütarekesi Diplomasi Savaşı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 124-129; Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, s. 146-147.

¹⁴⁹⁷ La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹⁴⁹⁸ La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹⁴⁹⁹ La Correspondencia de España, 4 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁰⁰ El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁰¹ El Sol, 4 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵⁰² El Globo, 4 Octubre 1922, s. 1.

da artıyordu. Balkanları sakin bir geleceğin beklediği düşünülüyordu¹⁵⁰³. Franklin Bouillon, Mudanya'ya hareketi sırasında verdiği demeçte, Türklerin müttefik notasına cevabının 5-6 günden önce geleceğini düşünmediği, müttefiklerin tekliflerinin barış görüşmelerinin temelini oluşturabileceğini ve müttefiklerle Türkler arasındaki uyuşmazlıkların tamamen gereksiz olduğunu söylediği belirtiliyordu¹⁵⁰⁴. Habere göre, müttefikler, halen 23 Eylül tarihinde Türk tarafına teslim ettikleri notalarında belirttikleri barışla ilgili tekliflerine Ankara Hükümeti'nden bir cevap almaya çalışıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gitmesindeki etken de muhtemelen bu nota ile ilgili meclisin görüşünü almaktı.

Mudanya Konferansı'nın ilk günü ile ilgili ayrıntılar, 5 Ekim tarihinde aktarılmıştır. Haberde, 3 Ekim'de Yunan delegelerin yokluğu ve müttefik delegelerin geç gelmesi nedeniyle Mudanya'da müzakere olmadığı, müttefik generallerin konakladıkları Türk Jandarma Komutanlığı misafirhanesinde ön bir görüşme yapıldığı ve öğleden sonra 15.15'de müttefik generallerin İsmet Paşa ile bir araya geldikleri ifade edilmiştir. Görüşme iki buçuk saat sürmüş, herhangi bir karar alınmamış ve resmi olarak konferans başlamış olarak kabul edilmemişti. Mudanya'da 5 Ekim'e kadar yapılan müzakereler sadece izlenim ve kriter paylaşımından ibaretti. Yunan delegeler, haberin yapıldığı gün (5 Ekim) Mudanya'ya varacaklar¹⁵⁰⁵ ve öğleden sonra Mudanya Konferansı başlayacaktı. Eğer gelişleri daha da gecikecek olursa, konferans ertesi güne (6 Ekim) tehir edilecekti. Bununla birlikte, İsmet Paşa ile müttefik delegelerin müzakeresinden sonra büyük bir iyimserlik hâkimdi¹⁵⁰⁶. Yunanistan Yönetim Komitesi Başkanı ile komitenin üyesi Albay Plastiras, konferansa Yunanistan temsilcisi olarak katılmak üzere Atina'dan Mudanya'ya hareket etmişlerdi¹⁵⁰⁷. Lord Curzon, eski Yunan Başbakanı Venizelos'a müttefiklerin 23 Eylül tarihli notasının müzakerelerin değiştirilemez temeli olduğunu ve Atina Hükümeti'ne müttefiklerin kararlarını kabul etmesini önermesinin iyi olacağını söylemişti. Yunan Devrim Komitesi de şartları kabul etmeye yakın görünüyordu¹⁵⁰⁸. Haberlerde herhangi bir görüşme yapılmadığı belirtilse de aslında müzakereler başlamış

¹⁵⁰³ El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵⁰⁴ El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵⁰⁵ Aslında Yunan delegeler, 4 Ekim'de Mudanya limanına girerek demir atmış ve 4/5 Ekim gecesi müttefik generalleri ile görüşmeler yapmışlardır. General Mazarakis ve Yunan delegeler, 5 Ekim'de de karaya çıkmamışlar ve sadece müttefik generallerle Iron Duke savaş gemisinde bir araya gelmişlerdi. Bkz. Eyyupoğlu, *Mudanya Müzakeresi*, s. 161, 165; Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s. 40.

¹⁵⁰⁶ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁰⁷ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁰⁸ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 5 Octubre 1922, s. 1.

ve Türk heyeti ateşkes şartlarını müttefik generallere bildirmişti. Buna göre Yunanlılar derhal Trakya'yı boşaltacak ve Türklere teslim edeceklerdi. Ancak bu konuda da Karaağaç meselesinde de herhangi bir anlaşmaya varılamadı¹⁵⁰⁹. Her ne kadar müttefik generallerle İsmet Paşa arasında toplantılar yapılmış olsa da konferansın resmî olarak başlaması için Yunan temsilcilerin şehre gelmesi bekleniyordu.

İngiliz Genel Karargâhı, 5 Ekim tarihinde şu notayı yayınlamıştı: *“Salı günü toplanan Mudanya Konferansı tatmin edici bir şekilde gelişme gösterdi. İsmet Paşa, milliyetçi ordulara yeniden İngilizlerle bir temastan kaçınılmasını emretti. Milliyetçiler prensip olarak müttefiklerin notasını (23 Eylül tarihli nota) kabul ettiler. Yunan temsilcinin bu öğleden sonra (5 Ekim) saat 16.00’da Mudanya’ya ulaşması bekleniyor.”* Fransız Genel Karargâhı da bir nota yayınlayarak, İsmet Paşa ile yapılan toplantıda bir protokolün detaylandırıldığını, iki tarafın da uzlaşmacı bir tavır takındığını ve müzakerelerin temelini oluşturan maddelerin çoğunda sorunsuz bir şekilde uzlaşıldığını bildirmiştir¹⁵¹⁰. Aynı tarihte yayımlanan diğer bir haberde, Mustafa Kemal Paşa’nın, Türk şartlarının İngilizler tarafından kabul edilmemesi durumunda müzakereleri sona erdireceğini ve ordularına İstanbul’a ilerleme emri vereceğini deklare ettiği iddia edilmektedir. Habere göre, Kemalistlerin planı, Üsküdar’a saldırmak ve biraz daha güneyden boğazı geçmekti¹⁵¹¹. Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın da İsmet Paşa’nın da Türk ordularına çatışmadan kaçınmalarını emretmeleri, Türk tarafının barış görüşmelerinin sonucunu bekleyeceklerini gösteriyordu.

İstanbul’dan alınan bilgilere göre, Mudanya Konferansı’na basın temsilcileri katılmayacaklardı. Genel Karargâh uygun ve elverişli bir zamanda konferansla ilgili bilgilendirmeler yapacaktı¹⁵¹². 5 Ekim tarihinde, İsmet Paşa ile müttefikler arasında bir toplantı daha yapılmıştı. Toplantı ile ilgili olarak Londra Hükümeti, resmi bir açıklama yapmamıştı. Paris’ten alınan bilgilere göre bir ön anlaşmanın sonuçlandırıldığı ve Lloyd George’un ertesi gün Londra’ya dönerek Bakanlar Kurulu’nu toplayacağı bildiriliyordu¹⁵¹³. Yunan delegelerin yokluğunda General Harington ile İsmet Paşa bir görüşme gerçekleştirmişti. İki taraf da sessizliklerini koruyordu. Askeri konferansla ilgili görüşüp görüşmediklerini ne reddediyorlar ne de kabul ediyorlardı. Bununla birlikte,

¹⁵⁰⁹ Mütercimler, 1922 Mudanya Mütarekesi, s. 130.

¹⁵¹⁰ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 5 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵¹¹ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 5 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵¹² El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵¹³ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

İsmet Paşa, Yunanlıların Türklere karşı gerçekleştirdikleri aşırılıkları protesto etmişti. Müttefikler, Yunan delegelerin gelişinin ardından bu aşırılıkların sona ereceğine ilişkin güvence vermişlerdi¹⁵¹⁴. 5 Ekim tarihli diğer bir haberde, müttefiklerle Kemalistler arasında bir anlaşma imzalandığı, anlaşmanın şartlarına göre, Trakya'nın Türklere iade edileceği, İstanbul şehrinin müttefiklerin denetiminde kalacağı ve barış antlaşması müzakereleri sona erdikten sonra kesinlikle Osmanlı şehri olarak kalacağı ifade edilmiştir. Anlaşmaya göre, Türkler tarafsız bölgeyi ihlal etmeyecekler ve boğazların ve Gelibolu'nun durumu barış müzakereleri sırasında ele alınacaktı¹⁵¹⁵. Mudanya'dan gelen habere göre müttefiklerle Türklerin şu şartlar üzerinde uzlaştıkları bildiriliyordu:

“1. Müttefikler ve Türkler Çanakkale'deki tarafsız ilan edilen bölgeyi boşaltacaklar. Müttefikler barış müzakereleri boyunca İstanbul'u işgal etmeye devam edecekler ve İstanbul ve Çanak'taki yönetim birimlerini milliyetçi hükümetin oluşturmasını kabul edecekler.

“2. Bu kararın Atina Hükümeti'ne bildirilmesinden itibaren dokuz gün içerisinde Yunan orduları Trakya'yı boşaltacaklar ve Doğu Trakya milliyetçi kuvvetler tarafından işgal edilecek.

“3. Müttefikler, Doğu Trakya'da askeri olarak işgal edilmiş boğazlardan Türk askerlerinin geçmesine izin verecek. Müttefikler Atina Hükümeti'nin bu kararları kabul etmesini sağlayacak.”¹⁵¹⁶.

Ankara Hükümeti, müttefiklere verdiği cevapta, Mudanya'da alınan kararları sıkı bir şekilde uygulayacağını ve Türkiye, Yunanistan ve müttefikler arasında barış müzakerelerine katılmak üzere temsilciler göndereceğini bildirmiştir. Barış müzakerelerinin İzmir'de ayın 20'sinde başlamasını teklif eden Ankara Hükümeti, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da doğrudan Boğazlarla ilgili devletler olmaları nedeniyle konferansa davet edilmelerini talep etmiştir. Ankara Hükümeti ayrıca Trakya konusunda Türkiye'nin hakkını tanıdıkları için müttefiklere teşekkür etmiş, Boğazların özgürlüğü ve İstanbul'un güvenliği konusunda da bir uzlaşmaya varılacağına olan güvenini belirtmiş ve barışın bir an önce sağlanarak İstanbul'un müttefikler tarafından

¹⁵¹⁴ La Libertad, 5 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵¹⁵ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵¹⁶ El Heraldo de Madrid, 6 Octubre 1922, s. 2; El Imparcial, 6 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 6 Octubre 1922, s. 3; La Libertad, 6 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1.

boşaltılması konusunda Türkiye'nin aceleciliğinin de mazur görülmesini istemiştir¹⁵¹⁷. Sovyetler Hükümeti de bir açıklama yaparak konferansa katılma isteğini dile getirmiştir. Moskova Hükümeti, barış konferansında yer alma haklarını savunmaktan asla vazgeçmeyeceğini ve makul olan herkesin bunu anlayışla karşılamasının beklendiğini bildirmiştir¹⁵¹⁸. Türk tarafı, Barış Konferansı'nın İzmir'de yapılmasını istiyordu. Bu sayede Mustafa Kemal Paşa da konferansa katılabilirdi. Ancak ilerleyen süreçte barış konferansının toplantı yeri Lozan olarak tespit edilecekti.

6 Ekim tarihli ve Mudanya'dan alınan bir telgrafa dayandırılan haberlerde, Doğu sorununu çözüme kavuşturan askeri bir protokolün Mudanya sahilinde bir gemide imzalandığı bildirilmiştir. Haberde, Türklerin barış müzakereleri boyunca müttefiklerin İstanbul'da kalmalarını kabul ettiği ancak milliyetçi sivil yönetimin İstanbul'da da kurulacağı da ifade edilmiştir¹⁵¹⁹. Bununla birlikte, Londra'daki İngiliz bakanlar, halen konferanstan resmi bir bilgi almamışlardı. General Harington'un gönderdiği telgrafta ise sadece müzakerelerin oldukça tatmin edici devam ettiğini bildiriliyordu¹⁵²⁰. 6 Ekim tarihli diğer bir haberde, önceki gün (5 Ekim) sabah saat 11.00'da müttefik generallerinin İsmet Paşa'ya ortaklaşa ve uzlaşmacı bir tavırla hazırlanan anlaşma metnini teslim ettikleri bildirilmiştir. İsmet Paşa, müttefiklerin Türk çıkarları ile müttefiklerin arzularını harmanlayan bir sonuca ulaşmak için teklif ettikleri bazı noktalarda düzeltmeler yapmış ve saat 14.30'da müzakereler tatmin edici bir şekilde devam etmiştir. Haberde, öngörülemeyen bir durum yaşanmaması durumunda (Yunan delegeler henüz metni görmemişlerdi) kısa süre içerisinde mutlu sona ulaşılması konusundaki iyimserlik dile getirilmiştir. Müzakereler, saat 19.00'a kadar devam etmiş ve öğleden sonra Mudanya'ya ulaşan Yunan delegeleri de doğruca müttefik generalleri ile görüşmeye gitmişti¹⁵²¹. Müttefiklerle Türkler arasında bir anlaşma imzalandığı iddia edilse de bunun iki taraf arasındaki tekliflerin karşılıklı olarak teslim edilmesinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

7 Ekim tarihli haberde, Yunan temsilcilerin katılımının ardından başlayan konferans müzakerelerinin başarısız olduğu, İngilizlerle Türkler arasındaki gerilimin had safhada olduğu, General Harington ve diğer müttefik generallerin 6 Ekim'de İstanbul'a

¹⁵¹⁷ El Heraldo de Madrid, 6 Octubre 1922, s. 2; El Imparcial, 6 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 6 Octubre 1922, s. 3.

¹⁵¹⁸ El Imparcial, 6 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 6 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 6 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵¹⁹ El Heraldo de Madrid, 6 Octubre 1922, s. 2; El Imparcial, 6 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵²⁰ El Heraldo de Madrid, 6 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵²¹ El Imparcial, 6 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 6 Octubre 1922, s. 3; La Libertad, 6 Octubre 1922, s. 1.

döndükleri¹⁵²² ve aynı gün başarısızlığın nedenlerini çalışmak için bir toplantı yaptıkları bildirilmiştir. General Harington, Mudanya’da yapılan görüşmelerle ilgili ayrıntıları hemen hükûmetine göndermişti¹⁵²³. Paris basını, Mudanya Konferansı’nda yaşanan olayların barışa zarar vereceğini, bu nedenle konferansta memnun edici bir sonuca ulaşılması gerektiğini ve Poincare, Curzon ve İtalyan temsilcinin kaçınılmaz anlaşmayı gerçekleştireceklerini yazdığı belirtilmiştir¹⁵²⁴. Müzakerelere ara verilmesi üzerine Doğu’daki durum yeniden ciddi bir hal almıştı. İngiliz Bakanlar Kurulu, 6 Ekim’de toplanarak durumu tahlil etmiş ve İngiliz uzmanlar, hükûmete durumun zor ve ciddi olduğunu ama umutsuz olmadığını aktarmışlardır. İngiliz Hükûmeti, General Harington’un gönderdiği uzun raporu incelemeye başlamıştı. Rapora göre, Türkler Osmanlı kuvvetlerinin hemen Trakya’yı işgal etmesini talep ediyordu¹⁵²⁵. Ancak İngilizler, barış antlaşması imzalanana kadar Çanak’ı boşaltmayı ve Türklerin Trakya’ya girmesine izin vermeyi düşünmüyorlardı. Zorluklar henüz aşılamamıştı ancak bu nedenle konferans veya müzakereler sonlandırılmazdı¹⁵²⁶. Konferansın ilk müzakerelerinde Türk tarafının hemen Trakya’nın Türk orduları tarafından işgalini talep etmesi nedeniyle gerginlik yaşanmıştır. Konferansa ara verilmesinin sebebi muhtemelen generallerin bu konuda kendi başlarına karar vermeye yetkili olmamaları ve hükûmetlerinin görüşlerini öğrenmek için zaman kazanmak istemeleriydi.

Türk temsilciler, Osmanlı ordusunun Yunanlılar boşalttıktan 30 gün sonra Trakya’yı işgal etmesinde ısrarcıydı. Yetkili çevrelerin görüşü ise mevcut zorlukları daha ciddi hale getirmenin kimseye faydasının olmadığı yönündeydi. General Harington, Mudanya’ya dönmeden önce hükûmetinden yeni talimatlar bekliyordu¹⁵²⁷. Türklerin bu talebiyle ilgili Poincare, Curzon ve Galli, 6 Ekim sabah saat 9.00’da bir toplantı yapmışlardı. Toplantı bir buçuk saat sürmüştü ve Mudanya Konferansı’nın devam etmesi için uygun önlemlerin alınması konusunda uzlaşmaya varılmıştı. Toplantıda, Trakya’nın Yunanlılar boşalttıktan

¹⁵²² Müzakerelerin tıkanma noktası, Doğu Trakya’nın Yunanlılar tarafından tahliyesinin ardından Türklere teslimi için geçecek sürenin ve bu süre içerisinde herhangi bir olay yaşanmasına engel olunmasıyla ilgili teminatların belirlenmesiydi. Tartışmanın kaynağı da İsmet Paşa’nın bir ay içerisinde Trakya’da idarenin Türklere teslim edilmesini istemesiydi. Bkz. Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, s. 172; Akın, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, 40.

¹⁵²³ El Siglo Futuro, 7 Octubre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵²⁴ El Siglo Futuro, 7 Octubre 1922, s. 3; El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵²⁵ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵²⁶ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵²⁷ El Siglo Futuro, 7 Octubre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Libertad, 7 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5.

bir ay sonra Türkiye'ye iadesine karar verilmiştir. Toplantıdan sonra oluşan havadan müttefik çevreler oldukça memnundu. Muhtemelen yine sabah saatlerinde müttefikler, toplantı kararları çerçevesinde yüksek komiserlerine talimatlar göndermişlerdi ¹⁵²⁸. Nitekim 6 Ekim günü öğleden sonra müttefik generalleri yeniden Mudanya'ya doğru hareket etmişlerdi ¹⁵²⁹. Fransız yüksek komiseri, 6 Ekim'de ara verilen Mudanya Konferansı'nın 7 Ekim'de yeniden toplanacağını bildirmişti ¹⁵³⁰. Müttefikler, Türk tarafının Trakya'nın 30 gün içerisinde Türk ordularına teslim edilmesi talebi ile ilgili yaptıkları müzakerelerin ardından, bu sorunun barış görüşmelerini baltalamasını anlamsız bularak temsilcilerinin tekrar Mudanya'ya dönmelerini istemişlerdi. Bu durum, Türklerin bu talebinin kabul edileceği anlamına geliyordu.

7 Ekim tarihli haberde, Mudanya'dan gelen haberlere göre, müzakerelerin yeniden başladığı ve müttefiklerin Türk temsilcilere barış imzalanana kadar Kemalistlerin Trakya'ya girmelerine izin vermeyeceklerini bildirdikleri ifade edilmiştir. Haberde, konferansın bir sonraki toplantısını Lord Curzon ile Poincare'in görüşmesinden önce gerçekleştirmesinin beklenmediği de belirtilmiştir ¹⁵³¹. Aynı tarihli diğer bir habere göre, Mudanya Konferansı'nın dağıldığı haberinin yalanlandığı, İstanbul'da bu söylentinin İngilizler tarafından yayıldığına inanıldığı, Lloyd George'un General Harington'a Trakya sorununu tartışma konusunda tam yetki verdiği ve İsmet Paşa'nın bu konuyla ilgili uzlaşmazlık gösterdiği bildirilmiştir ¹⁵³². Mudanya Konferansı, bir başarısızlıkla karşı karşıya kalmış ve yeniden kötümserlik hâkim olmuştu. Uluslararası hareketlilik çok büyüktü. Poincare ile Lord Curzon'un ve Poincare ile Venizelos'un görüştüğü sıralarda Harington ile Kemal Paşa arasında ve Harington ile İngiltere Dışişleri Bakanlığı arasında notalar gidip geliyordu. Türkler, Trakya'yı boşaltmak ve bölgesel sınırlandırma şartı olmaksızın işgal etmek istiyorlardı ¹⁵³³. Konuyla ilgili Ankara Hükümeti, müttefik

¹⁵²⁸ El Heraldo de Madrid, 7 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 7 Octubre 1922, s. 3; La Accion, 7 Octubre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5; El Imparcial, 8 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1. Toplantıda 12 maddelik bir proje üzerinde anlaşılmıştı. Fransızca olarak hazırlanan taslakta, müttefik generalleri üzerinde uzlaşamayan konuları daha net ifadelerle kaleme almışlardı. Müttefikler, Edirne ve Karaağaç dâhil bütün Doğu Trakya'yı TBMM Hükümeti'ne teslim etmeyi kabul etmişlerdi. Yunan birlikleri Meriç'in batısına çekilecek ve nehrin sağ kıyısındaki bölge Türklere bırakılacaktı. Bkz. Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, s. 173.

¹⁵²⁹ El Siglo Futuro, 7 Octubre 1922, s. 3; La Accion, 7 Octubre 1922, s. 6.

¹⁵³⁰ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵³¹ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵³² La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵³³ La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2.

generallere, Trakya'nın Yunanlılar tarafından boşaltılmasından bir ay sonra Türkiye'ye iade edilmesi konusunda güvence verilirse, Trakya'da Yunanlılara karşı yürütülen harekâtın sonlandırılacağını bildirmiştir¹⁵³⁴. Venizelos ise Poincare'e Trakya'da 1914 sınırlarına veya Meriç'e kadar geri çekilerek bölgeyi Türklere teslim etmeyi kabul edeceklerini söylemiş ve Yunan Dışişleri Bakanı Politis de aynı düşünce ile Trakya'ya asker gönderiminin durdurulması talimatı vermiştir¹⁵³⁵. Poincare, Curzon ve Galli arasında 6 Ekim'de yapılan toplantıda konuyla ilgili Türk tezinin kabul edileceğine ilişkin bir tavır ortaya konulmuş olsa da Türklerin 30 gün içerisinde Trakya'yı işgal etme talepleri henüz kabul edilmemişti.

Kemal Paşa, 6 Ekim'de İstanbul halkına yönelik bir mesaj yayınlamıştır. 7 Ekim tarihli haberde, bu mesajdan alıntı yapılmıştır: *“Barış, bizim milli haklarımıza hizmet edecek ve kısa süre içerisinde gerçekleşecek. Her zaman silaha başvurmak gerekli değildir. Bütün dünya bizim tarafımızda olacak. Batı Avrupa devletlerinden bazı kimseler, sonunda gerçeği gördüler ve bizim tarafımıza geçtiler.”*¹⁵³⁶ Türk kamuoyu da üç bölüme ayrılmıştı: *“Liderleri Kemal Paşa'nın her dediğini geçici olarak kabul eden saf Kemalistler; müzakerelerin sonlanmasını ve düşmanlıkların yeniden başlamasını isteyen aşırıları; Sultan'a ve bakanlarına sadık kalmaya devam eden ve İstanbul'un İslam'ın kutsal başkenti olmaya devam etmesini isteyen saltanatçılar”*. Üç grup da Mudanya'daki görüşmeleri yakından takip ediyordu ve Trakya konusunda geri adım atılmasına karşıydılar. Yeniden fethedilen her yerin Türklerin olması gerektiği konusunda hemfikirdiler. Kemal Paşa'nın bunu başarması durumunda popülerliği daha da artacaktı¹⁵³⁷. Türkiye'de siyasî tavrı ne olursa olsun herkesin Türk topraklarının Türklerde kalması konusunda ortak fikirde toplandıkları görülmektedir.

Lord Curzon'un Paris ziyareti sırasında, Mudanya Konferansı'ndaki başarısızlık masaya yatırılmıştı. Konferansın kesintiye uğrama nedeni açıklanmamıştı ancak bunun Trakya'nın Türklere iadesi meselesinden kaynaklandığı açıktı. Yunanlılar, Trakya'yı hemen boşaltmayı ve müttefiklere teslim etmeyi kabul etmişti. 200.000 Yunan vatandaşı Yunanistan'a dönecekti ve bu üç haftadan önce tamamlanamazdı. Türkler, tahliyenin bir

¹⁵³⁴ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Libertad, 7 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵³⁵ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 7 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵³⁶ La Correspondencia de España, 7 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 7 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵³⁷ La Libertad, 7 Octubre 1922, s. 1.

ay içerisinde yapılmasını ve ardından Türklere iadesini istiyordu. İngilizler ise barış antlaşması imzalanana kadar Trakya'yı müttefiklerin kontrolünde tutmak istiyordu. Curzon, Poincare'e ortak hareket edilmesini sağlamak amacıyla ziyarette bulunmuştu. Fransa Hükümeti ise muzaffer bir tavır takınan İsmet Paşa'nın bütün taleplerini kabul etmeye hazır görünüyordu¹⁵³⁸. Mustafa Kemal'in İstanbul'a gönderdiği mesajda "Batı Avrupa devletlerinden bazı kimseler" olarak belirttiği devletlerden biri hiç şüphesiz Fransa'ydı. Fransızlar, Türk taleplerine olumlu bakıyorlardı. Müzakerelerin durma noktasına gelmesinin nedeni ise İngilizlerin Trakya'yı barış antlaşmasının imzalanmasına kadar müttefiklerin elinde tutmak konusundaki ısrarı ve inatıydı.

Sorunu çözüme kavuşturmak isteyen Poincare, Curzon ve Galli arasındaki görüşmeler devam ediyordu. 7 Ekim saat 14.00'da yeni bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda, Curzon ve Galli, Poincare'e ortaya çıkan nihai anlaşmanın metnini sunmuşlardı: *"Üç müttefik hükümet, Yunan ordularını en kısa sürede Meriç'in doğusuna çekilmeye davet etmek konusunda hemfikirdir. Helen kuvvetleri tarafından boşaltılan bölgelerde, müttefik hükümetler düzeni ve güvenliği sağlamak için geçici bir işgal başlatacaktır. Ancak Doğu Trakya'da Türk sivil yönetimi ve jandarması görev yapacaktır. Bütün bunlar, Yunan ordularının çekilmesinden itibaren 1 ay içerisinde gerçekleşecektir. Müttefik kuvvetler, barış konferansı süresince, Meriç'in sağ kıyılarında belirlenen bölgeleri işgal etmeyecektir."*¹⁵³⁹ Üzerinde uzlaşılan bu nihai anlaşma, 8 Ekim'de Fransa Bakanlar Kurulu tarafından da onaylanmıştır¹⁵⁴⁰. İngiltere Bakanlar Kurulu da Curzon, Poincare ve Galli arasında uzlaşılan anlaşmayı görüşmek üzere toplanmış, 8 Ekim'de anlaşmayı onaylamış ve onay metnini bir mektup ile Paris'e göndermiştir¹⁵⁴¹. Müttefik devletler, İngiltere'nin tezi çevresinde birleşmişlerdi. Fransızlar her ne kadar Türk taleplerinin kabul edilmesini istiyor olsalar da barış müzakereleri sırasında sorun yaşamamak için ortak hareket kararına uygun hareket ediyorlardı.

Bu sırada Türk Dâhiliye ve Milli Savunma vekilleri, İsmet Paşa'nın çağrısı üzerine Mudanya'ya gitmişlerdi. İstanbul'daki Fransız çevrelerdeki izlenime göre müzakerelerin tehlikeli kısmı sona ermişti ve konferansın yeniden toplanmasının ardından memnun edici

¹⁵³⁸ La Epoca, 7 Octubre 1922, s. 2; La Voz, 7 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵³⁹ El Imparcial, 8 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁴⁰ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁴¹ El Imparcial, 8 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1.

gelişmeler yaşanacaktı¹⁵⁴². Poincare ve Lord Curzon, 8 Ekim’de yaptıkları toplantıda bir anlaşmaya varmışlardı. Anlaşma Mudanya’daki Türk delegelere sunulacaktı. Ancak Türk Hükümeti 23 Eylül tarihli müttefik notasını özellikle de boğazların tarafsızlığı ile ilgili maddelerini kabul etmediği sürece bu anlaşma yürürlüğe girmeyecekti¹⁵⁴³. Ancak Londra basınına göre, Mudanya’daki Türk temsilcileri hiçbir lütufta ve tavizde bulunmuyorlardı. Talep ve gereksinimleri de müttefiklerin tekliflerinden çok ötedeydi. Londra basını, Türk delegelerin amacının Barış Konferansı için ön kararlar alınmasını sağlamak olduğunu da vurguluyordu¹⁵⁴⁴. Londra siyasi çevrelerinde, Türklerin Trakya ile ilgili talepleri kabul edilemez olarak nitelendiriliyordu. Fransa’nın da etkisi ile durumun daha kritik bir hal aldığı düşünülüyordu. Fransa’dan gelen haberlere göre, İngiliz kötümserliği had safhaya ulaşmıştı¹⁵⁴⁵. Paris’teki görüşmelerde alınan kararlar, General Harington’a iletilmiş ve müttefiklerle Türkler arasındaki müzakereler, 8 Ekim öğle saatlerinde yeniden başlamıştır¹⁵⁴⁶. Haberlere göre, Türk tarafının müttefiklerin teklifine nasıl bir cevap vereceği henüz kestirilemiyordu. Bazı haberler oldukça iyimser olmasına karşın özellikle İngilizlerin kötümserliğinin de bazı haberlere yansdığı görülmekteydi.

9 Ekim tarihli bir haberde, Mudanya’dan gelen haberlere göre, Türk kuvvetlerinin tarafsız bölgeyi ihlal ettiği ve Şile’ye kadar ilerledikleri ve Çanak’taki Türk piyadelerin de süvarilerle değiştirildiği bildirilmiştir¹⁵⁴⁷. Türk birliklerinin tarafsız bölgeyi ihlal etmeleri üzerine müttefik generaller, Kemal Paşa’dan Türk askerlerinin İzmit bölgesinden çekmesini talep etmişlerdi. Çanak bölgesindeki Türk askerlerinin ise yeni birliklerle güçlendirilmediği ifade ediliyordu. 8 Ekim’de Mudanya’da yapılan müzakerelerde, İsmet Paşa, barış konferansından Yunanlıların elindeki bütün sivil ve askeri esirlerin serbest bırakılmasını talep etmiştir. İsmet Paşa, Türkiye’nin bütün sivil Yunan esirlerini serbest bıraktığını ve barış imzalandığında askeri esirleri de serbest bırakacağını da söylemiştir. Müttefik generaller, İsmet Paşa’ya hükümetlerine bu talebi iletecekleri cevabını vermişlerdir¹⁵⁴⁸. 11 Ekim tarihli haberde, müttefiklerin Türk talepleri ile uyum içerisinde,

¹⁵⁴² El Imparcial, 8 Octubre 1922, s. 2; El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁴³ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6; El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3.

¹⁵⁴⁴ El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁴⁵ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹⁵⁴⁶ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹⁵⁴⁷ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3.

¹⁵⁴⁸ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3.

ateşkes imzalandığında Yunanlıların ellerindeki Türk esirleri serbest bırakmalarını talep ettikleri ve Türklerin de barış antlaşması imzalandıktan sonra Yunan esirleri serbest bırakacağı ifade edilmiştir¹⁵⁴⁹. Esirlerle ilgili bir diğer haber 13 Ekim tarihli'dir. Bu haberde, müttefiklerin İstanbul'daki Kemalist Hariciye Vekili'ne bir nota göndererek, özel esir kamplarında tutulan Anadolu'daki Yunan ordularının askerlerine merhamet edilmesini ve kendilerinin bir savaş konseyine çıkarılarak büyük ihanetten suçsuz bulunmalarını talep ettikleri belirtilmiştir¹⁵⁵⁰. Müttefikler Trakya konusundaki sert tutumlarına rağmen esirlerle ilgili Türk taleplerini kabul edilebilir bulmuşlar ve hemen bu konuda harekete geçmişlerdi.

Müzakerelerin sürdüğü sırada 8 Ekim'de müttefikler tarafından beklenmeyen bir gelişme yaşanmıştır. Yunanistan Hükümeti, 8 Ekim'de resmi olarak Trakya'dan vazgeçmeyeceklerini ancak sınırlarda düzenlemeler yapılmasını kabul edebileceklerini deklare etmiştir¹⁵⁵¹. Mudanya Konferansı'na katılan Yunan delegeler, 8 Ekim'de hükümetlerinin konferansın bütün kararlarını reddettiğini bildirmiştir¹⁵⁵². Yunanlıların bu tutumunun ardından İtalya Hükümeti, On İki Ada ile ilgili olarak Yunanistan'la yaptığı anlaşmaları geçersiz saydığını Yunan Hükümetine bildirmiştir¹⁵⁵³. Atina basını, İtalya'nın bu kararını ağır bir dille eleştirmiş ve bu kararın iki ülke arasındaki dostluğu baltaladığını vurgulamıştır¹⁵⁵⁴. Müttefiklerin sert tepkisi nedeniyle Yunan Hükümeti hemen geri adım atmak zorunda kalmıştır. 9 Ekim tarihli habere göre, Yunan Bakanlar Kurulu, Mudanya'daki delegelerine yeni talimatlar göndererek, Trakya konusunda müttefiklerin aldıkları kararlara aykırı herhangi bir faaliyet içerisine girmemeleri konusunda kendilerini uyarmıştır¹⁵⁵⁵. Müttefiklerin Paris'teki görüşmelerinde alınan kararlar da bunda etkili olmuştur. Yunan Hükümeti, Doğu Trakya konusunun barış antlaşması sırasında tam olarak çözümleneceğini düşündüğü ve müttefiklerin sert yaptırımlarından çekindiği için onların aldığı kararlara uymayı kabul etmek zorunda kalmıştır.

¹⁵⁴⁹ La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁵⁰ La Accion, 13 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁵¹ El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹⁵⁵² El Globo, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁵³ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3.

¹⁵⁵⁴ La Accion, 11 Octubre 1922, s. 6; El Imparcial, 12 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 12 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 12 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁵⁵ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1.

Türk-Yunan sorunu ile ilgili müttefiklerin anlaşmasının içeriğine dair 9 Ekim tarihli bir haberde şunlar aktarılmıştır: *“Barış imzalanana kadar, müttefiklerin şu an asker bulundurdıkları yerler dışında hiçbir yerde asker bulundurmayacak. Kemalist kuvvetlerle İngiliz kuvvetlerini uzaklaştırmak için tarafsız bölge daraltılacak.”*¹⁵⁵⁶ Poincare anlaşma ile ilgili yaptığı açıklamada şunları ifade etmiştir: *“Fransa, büyük Müslüman millete karşı büyük sempatiler besliyor. Eğer Trakya’nın Türkiye’ye verilmesini reddetseydik ve Yunanistan’ın kârı olarak kalsaydı, Yunanlıları muzafferlere karşı muzaffer yapardık, o bölgede yaşayan her millettten ve dinden kayıpların yaşanacağı düşmanlıklar uzardı.”*¹⁵⁵⁷ Lord Curzon da Londra’ya dönüşünde yaptığı açıklamada şunları aktarmıştır: *“Makul bir anlaşmaya vardıktan sonra döndüm. Halen çözülmemiş sayısız sorun var, örneğin İstanbul’un durumu. Ancak ben bu sorunların Fransa, İngiltere ve İtalya’nın ortak faaliyetleri sonucunda çözüme kavuşacağına inanıyorum.”*¹⁵⁵⁸ İstanbul’dan alınan son bilgilere göre, Mustafa Kemal Paşa, müttefik devletler tarafından Paris’teki toplantıda uzlaşılan anlaşma şartlarını detaylardaki ufak itirazları dışında kabul etmişti¹⁵⁵⁹. Mudanya Konferansı’yla ilgili Türk basınında yer alan ayrıntılar da 10 Ekim 1922 tarihinde İspanyol kamuoyuna aktarılmıştır: *“Türkler, ister barış antlaşması imzalanınsın isterse müzakereler sonlansın, Trakya’yı 30 gün içerisinde askeri olarak işgal etmeyi talep ettiler. İngiliz General Harington, bu planı reddetti ve bu fikre karşı çıktı. Fransız General Charpy, Franklin Bouillon’la hemfikir olarak, hükümetinin Türklere ek tavizler verilmesi gerektiğini açıkladı. Türkler gerçek bir ültimat formatında, taleplerinin kabul edilmemesi durumunda Cuma günü saat 14.00’da askeri harekâtı yeniden başlatacaklarını bildirdiler. İngiltere Hükümeti’ni ısrarından caydıran da bu oldu. Bununla birlikte Lord Curzon, müttefiklerden 23 Eylül tarihli notaya sadık kalınmasını talep etti ve aksi halde İngiltere Hükümeti’nin kendi başına hareket etmeye başlayacağını bildirdi.”*¹⁵⁶⁰

Papa XI. Pio da 9 Ekim’de Vatikan Devlet Bakanı Kardinal Gasparri’den Yunan Kralı Georgios ve Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf göndererek mevcut çatışmaya bir son

¹⁵⁵⁶ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3.

¹⁵⁵⁷ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁵⁹ El Heraldo de Madrid, 9 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3.

¹⁵⁶⁰ El Globo, 10 Octubre 1922, s. 1.

vermelerini rica etmesini istemiştir¹⁵⁶¹. Aynı gün, Yunan İçişleri Bakanı Krokidas, Yunan Hükümetinin Doğu Trakya'nın Türklere terk edilmesi konusundaki müttefik anlaşmasını kabul ettiğini açıklamıştır¹⁵⁶². 10 Ekim tarihli haberde, Yunanlıların Trakya'yı tahliyesinin en kısa zamanda veya Türk delegelerin Mudanya'da teklif edilen şartları kabul etmesinin akabinde başlayacağı, tahliyenin 15 gün civarında sürmesinin beklendiği ve müttefiklerin bir ay sonra Türklere teslim etmek üzere bölgeyi işgal edecekleri ifade edilmiştir¹⁵⁶³. Yunan Hükümeti, daha önceden bir aylık sürenin yeterli olmayacağını iddia ettiği tahliye işlemini 15 gün içerisinde yapmayı taahhüt etmiş ve müttefik anlaşmasını koşulsuz kabul ettiğini bildirmiştir.

Bu süreçte önemli bir gelişme de 9 Ekim'de az sayıda olmasına rağmen bazı Türk birliklerinin akşam saatlerinde İzmit'teki tarafsız bölgeyi ihlal etmeleri olmuştur. Konuyla ilgili haberde, bunun bir hata sonucu olduğunun düşünüldüğü ve müttefiklerin uyarısı üzerine bu birliklerin geri çekildikleri ifade edilmiştir¹⁵⁶⁴. 10 Ekim tarihli haberde, Kemalistlerin tarafsız bölgeye askeri müdahaleleri nedeniyle İngiliz amiral tarafından durdurulan Boğaz trafiğinin 9 Ekim tarihi itibarı ile yeniden başladığı belirtilmiştir¹⁵⁶⁵. Mudanya Konferansının ateşkes imzalanmadan önce görüştüğü son konu da bu tarafsız bölge sorunu olacaktı. Müttefik generaller, tarafsız bölgenin daraltılması ve Trakya'yı işgal edecek Türk jandarma kuvveti ile ilgili talimatların yetersizliği nedeniyle, 9 Ekim'de müzakerelere ara vermişlerdi. Poincare ile Curzon arasında yapılan müzakerelerde, bu konuların temelleri belirlenmiş olmakla birlikte ayrıntıları kesinlik kazanmamıştı. Örneğin, işgali gerçekleştirecek Türk jandarma gücünün sayısına ilişkin bir şart konulmamıştı. Haberde, müttefik generallerin sabah saatlerinde Mudanya'daki müttefik yüksek komiserlerine farklı konularla ilgili yeni talimatlar gönderdikleri ve öğleden sonra müzakerelerin yeniden başlayacağı da aktarılmıştır¹⁵⁶⁶. Yeniden başlayan müzakerelerde

¹⁵⁶¹ La Voz, 10 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 10 Octubre 1922, s. 5; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁶² La Voz, 10 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁶³ La Voz, 10 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; El Heraldo de Madrid, 10 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁶⁴ La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁶⁵ La Voz, 10 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 10 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁶⁶ La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 10 Octubre 1922, s. 5.

tarafsız bölge sorununun yanı sıra Trakya'nın Türkler tarafından işgalinin ayrıntıları da ele alınacaktı.

10 Ekim tarihli habere göre, Fransız General Charpy ile İtalyan General Mombelli arasında tarafsız bölgenin durumu ve Trakya'nın Türk jandarması tarafından işgali konularında 9 Ekim'de başlayan görüşmelerin halen devam ediyordu ve anlaşmanın kolayca uygulanması bekleniyordu ¹⁵⁶⁷. Aynı tarihli diğer bir haberde, General Harington'un General Charpy ve General Mombelli ile düzenledikleri anlaşmayı İsmet Paşa'ya teslim ettiği, antlaşmada bazı şartlar altında Trakya'nın Türkiye'ye iadesi, karma bir komisyon tarafından oluşturulacak tarafsız bölge ve bu bölgenin korunması ile Boğazların serbestliğini içerdiği belirtilmiştir ¹⁵⁶⁸. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, konferansa katılmak için şahsen Mudanya'ya davet edilmiştir¹⁵⁶⁹. Yoğun bir diplomasi trafiği ve çalışmanın ardından müttefikler, Türk tarafının taleplerini büyük ölçüde kabul eden bir anlaşma hazırlamayı başarmışlardı. Yunan Hükümeti de bu anlaşmayı koşulsuz olarak kabul edeceğini bildirmişti. Artık Türk tarafının anlaşma ile ilgili kararı bekleniyordu.

3.4.4. Ateşkesin İmzalanması

Mudanya Konferansı'nın sonuçlanmasına ilişkin izlenimler, oldukça iyimserdi. Üzerinde uzlaşılan protokolün 10 Ekim 1922 günü öğleden sonra saat 17.00'da imzalanması bekleniyordu¹⁵⁷⁰. Mütareke projesi, ancak o gün TBMM'de müzakere edilerek saat 16.30 civarında kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, meclis kabulünün ardından İsmet Paşa'ya bir telgraf göndererek, kendisinden değişiklik istenen hususlarda son bir çaba harcamasını, müzakerelerin kesilmesine izin vermemesini ve antlaşmayı imzalamasını istemiştir¹⁵⁷¹. İsmet Paşa'nın son talimatlarını almasının ardından son görüşmeler 10/11 Ekim gecesi başlamış ve sabah saat 6.00'da sona ermişti. Ardından da ateşkesin imza sürecine geçilmişti. Antlaşmanın imzalanması saat 07.02'de ancak son bulmuştu.

¹⁵⁶⁷ La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵⁶⁸ La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 10 Octubre 1922, s. 5; El Imparcial, 11 Octubre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 12 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁶⁹ La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁷⁰ La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3; El Imparcial, 11 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁷¹ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, s. 225-227; Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s. 54-55.

İmzalanan anlaşma 14/15 Ekim gece yarısı yürürlüğe girmiş ve Türk-Yunan savaşı fiilen sona ermişti¹⁵⁷². İsmet Paşa, başkumandanlığa gönderdiği telgrafında konferansın 11 Ekim 1922 sabah 6.00’da imzalandığını, Yunan heyetinin antlaşmayı imzalamaya yetkilerinin olmadığını beyan ettiklerini ve General Harington’un Ankara Hükümeti’ne ve Mustafa Kemal Paşa’ya müteşekkirdiğini söyleyerek, ateşkesin imzalandığını ilan etmiştir¹⁵⁷³.

Mudanya Konferansı’nın sona ereceği sıralarda, Sultan Vahdeddin’in oldukça popüler olan veliaht şehzade Abdülmecid lehine tahttan feragat ettiğine ve Ankara Büyük Millet Meclisi’nin bu feragati onayladığına ilişkin bir söylenti yayılmıştı¹⁵⁷⁴. 11 Ekim haberde, Ankara Millet Meclisi’nin İstanbul’da müttefiklerin bir müdahalesi ile sonuçlanabilecek karışıklıklar çıkmasını engellemek amacıyla, Doğu sorununun çözümlenmesine kadar Sultan VI. Mehmed’in feragatini resmileştirmemeye karar verdiği bildirilmiştir. Ayrıca Ankara Hükümeti, Maliye Vekili’nin teklifi ile Sultan’ın hükümetinin Sevr Antlaşması’nın imzalanmasından sonra imzaladığı bütün antlaşma, sözleşme ve kararnamelerin geçersiz ve değersiz sayılmasına karar verdiği de ifade edilmiştir¹⁵⁷⁵. Ancak ilerleyen süreçte Sultan’ın tahttan feragat etmediği ve hatta Türkiye’den kaçtığı sıralarda bile bunu dile getirdiği göz önüne alındığında bunun söylentiden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

10 Ekim 1922 tarihinde saat 19.00’da müttefikler, önceki toplantıda düzenlenen protokol metnini İsmet Paşa’ya vermişlerdi. İsmet Paşa, en kısa süre içerisinde cevap verebilmek için Ankara Hükümeti ile hemen iletişime geçeceğini söylemişti¹⁵⁷⁶. Müttefik tekliflerinin General Harington tarafından İsmet Paşa’ya sunulmasının ardından, Paşa, Ankara Hükümeti ile şu iki konuda uzlaşma sağlanabilmesi için konferansa ara verilmesini istemiştir: *Trakya’da güvenliğin sağlanabilmesi için gerekli jandarma miktarının belirlenmesi ve tarafsız bölgelerin sınırlarının çizilmesi*. Konuyla ilgili haberde, Sultan’ın son Türk zaferlerini kutlamak için önceki gün Selamlıkta bulunduğu, kalabalığın da

¹⁵⁷² Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 178; Mütercimler, *1922 Mudanya Mütarekesi*, s. 153-155; Akın, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, s. 56-59.

¹⁵⁷³ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, s. 145-146; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 178.

¹⁵⁷⁴ El Heraldo de Madrid, 11 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; El Globo, 12 Octubre 1922, s. 1; El Imparcial, 12 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1; La Epoca, 12 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 12 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁷⁵ El Imparcial, 12 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 12 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 12 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁷⁶ El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; La Accion, 11 Octubre 1922, s. 6.

“Yaşa Kemal Paşa” naraları attığı aktarılmıştır¹⁵⁷⁷. 11 Ekim tarihli haberde, Ankara Hükümeti’nin Mudanya anlaşmasını onayladığı ve geriye sadece imza aşamasının kaldığı belirtilmiştir¹⁵⁷⁸. Yunan delegeler ise müttefiklerin teklifini iki şartla kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Bu şartlar, Trakya’nın tahliyesi süresinin uzatılması ve 1914’teki Meriç sınırının korunmasıydı. Yunan delegelerin bu tavrı, müttefikleri oldukça etkilemişti¹⁵⁷⁹.

Müttefiklerin Mudanya Konferansı’nda İsmet Paşa’ya sundukları askeri konvansiyonun büyük çoğunluğu Trakya’nın Yunan orduları tarafından 15 gün içerisinde boşaltılması ve tarafsız bölgenin belirlenmesi konularında olan 13 noktadan ve bir sonuçtan oluşuyordu¹⁵⁸⁰. 12 Ekim tarihli haberde, bu maddelerle ilgili bilgi verilmiştir: “Yunan orduları 15 gün içerisinde Trakya’dan çekilecek ve sonra 30 gün içerisinde müttefikler sivil yönetimi Türklere devredecek. Trakya’da düzeni sağlamak için Türkler polis kuvveti barındırabilecek. Bütün faaliyetler müttefik komisyonun ve olaylar çıkmasının engellenmesi için bu devletlerin askeri kuvvetlerinin denetiminde gerçekleşecek. Trakya Türklere devredildiğinde, müttefik kuvvetleri Boğazlardaki bütün tarafsız bölgelerden çekilecek. Tarafsız bölgelerde düzenlemeler yapılacak ve bu düzenleme ile ilgili işler müttefik-Türk karma komisyonu tarafından yapılacak. Ankara Hükümeti bu bölgelere saygı göstermeye ve barış antlaşması imzalanana kadar Trakya’ya asker göndermemeye söz verecek. Konvansiyon, imzalandıktan sonra üç gün içerisinde yürürlüğe girecek.”¹⁵⁸¹

Fransa Dışişleri Bakanlığı, 11 Ekim sabahı saat 6.15’te Mudanya’da İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye temsilcileri tarafından imzalanan konvansiyonun resmi metnini 12 Ekim’de yayınlamıştır. Konuyla ilgili 13 Ekim tarihli haberde, ayın 10’undaki düzeltmelerin de eklendiği metinden alıntılar yapmıştır: “Trakya’daki Türk jandarma kuvvetlerinin sayısı 8000 olarak sınırlandırılacak. Müttefikler Meriç’in sağ kıyılarına muhafız kuvvetler yerleştirecek. Türkler boğazlarda 15 kilometrelik alanı tarafsız bölge olarak tanıyacak. Yunanlılar da İzmit yarımadasında Gebze-Şile hattını tarafsız bölge olarak tanıyacak. Trakya’nın tahliyesi için belirlenen süre 45 gün olacak. Konvansiyon

¹⁵⁷⁷ El Imparcial, 11 Octubre 1922, s. 2; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 11 Octubre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁷⁸ La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 12 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁷⁹ El Heraldo de Madrid, 11 Octubre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; La Accion, 11 Octubre 1922, s. 6; La Libertad, 12 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁸⁰ La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 12 Octubre 1922, s. 1; El Imparcial, 12 Octubre 1922, s. 2. Maddeler için bkz. Akın, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, s. 57-59.

¹⁵⁸¹ El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 12 Octubre 1922, s. 5.

*yürürlüğe girdikten sonra yani 15 Ekim 1922 günü gece saat 12.00'den itibaren Türklerle Yunanlılar arasındaki düşmanlık sona erecek*¹⁵⁸². ” Bu şartlar göz önüne alındığında Türk talepleri ile müttefik teklifleri arasında bir orta yol bulunduğu görülmektedir. Nitekim Türkler Trakya'yı askerî olarak işgal etmek isterken, müttefikler ise bunu asla kabul etmiyordu. İki taraf orta noktada buluşmuş ve Trakya'daki sivil yönetimin Türkiye'ye devri konusunda uzlaşmışlardı. Tarafsız bölge sorunu da çözümlenmiş ve muhtemel bir Türk-İngiliz çatışmasının da önüne geçilmiştir.

Müttefiklerin son teklifleri Türkler tarafından kabul edilmesine rağmen, Yunanlılar protokolü imzalamayı reddetmişlerdi¹⁵⁸³. 13 Ekim tarihli habere göre, Mudanya'daki Yunan delegeler, Atina'ya ulaşmışlardı. Yunan delegelerin antlaşmayı imzalamama nedeni, kendilerine Yunan Hükümeti tarafından herhangi bir talimat gelmemesiydi. Ancak Yunan Hükümeti'nin protokolün imzalanmasını kabul etmesi üzerine antlaşmayı Atina'da 14 Ekim Cumartesi günü imzalayacakları ifade ediliyordu. Yunan Hükümeti, bu kararı Fransa ve İngiltere temsilcilerine de bildirmişti¹⁵⁸⁴. Bununla birlikte, 15 Ekim tarihli haberde, Yunan delegelerin metni imzalamak için öne sürdükleri ancak konferans tarafından kabul edilmeyen şartlar aktarılmıştır:

1. Yunanlıların en fazla çekilecekleri sınırın, 1915 Türk-Bulgar sınırı olması,
2. Tahliye süresinin 15 gün yerine 30 gün uzatılması,
3. İdarenin ve jandarmanın hızlı bir şekilde Türklere devrinin sonuçlarını engellemek için alınabilecek tek önlemin, idarenin müttefiklerin koruması ve sorumluluğu altında müttefik askerlerine teslim edilmesi olacağı,
4. Tahliyenin sorunsuz halledilmesi için idareciler ve Türk unsurlar tarafından olayların çıkarıldığı ve Türk-Bulgar düzensiz birliklerinin akınlarının yaşandığı bölgelerde müttefik kuvvetlerinin oldukça güçlü olması.

Yunan delegeler bu maddeler üzerinde sadece hükümetleri adına değil, aynı zamanda da gerçekten medeni bütün insanlık için ısrar ettiklerini belirtiyorlardı. Delegeler aynı zamanda Türk işgalinden önce, halkı siyasi karakterde olaylardan korumak için genel bir af ilan edilmesini de talep ediyorlardı¹⁵⁸⁵. Yunan Bakanlar Kurulu, 13 Ekim'deki

¹⁵⁸² La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁸³ La Voz, 12 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁸⁴ El Heraldo de Madrid, 13 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 13 Octubre 1922, s. 6; La Libertad, 13 Octubre 1922, s. 1; El Imparcial, 14 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁸⁵ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5.

toplantısında, hükümetin Mudanya Konvansiyonu'nu imzalamak zorunda bırakıldığını ancak bu imzanın Yunanistan'ın resmen Türklerin Trakya üzerindeki haklarını tanıdığı anlamına gelmediğini açıklamıştır¹⁵⁸⁶. Neticede Yunan Hükümeti, 16 Ekim'de Ankara Hükümeti'ne Mudanya Konvansiyonu'nu kabul ettiğini bildirmiş ve Trakya'nın tahliyesini de başlatmıştır¹⁵⁸⁷. Yunan Hükümeti, başlangıçta Doğu Trakya topraklarından çekilmeyi kabul etmese de müttefiklerle Türklerin uzlaşmış olmaları kendilerine protokolü imzalamak dışında bir yol bırakmamıştı.

3.4.5. Ateşkesin Yankıları

Mudanya Konferansı ve konferans sonrasında üzerinde uzlaşılan Mudanya Ateşkes Antlaşması, farklı ülkelerde farklı şekilde yansımış ve yorumlanmıştır. Konferansla ilgili ilk tepki, Sovyetler tarafından gelmiştir. 6 Ekim tarihli habere göre, Azerbaycan'daki Kızıl İstihkâmcılar Moskova'da bir toplantı yaparak şu bildiriye yayınlamışlardı: *“Biz, Azerbaycan orduları askerleri, Ordu ve donanma komutanı olarak Yunanlıların bozgununda rol oynayan Kemal'in arkadaşının müzakerelere katıldığını işittik. Türkleri Avrupa emperyalizminin paralı askerleri olan düşmanlarına karşı zaferlerinden dolayı samimi bir şekilde tebrik ediyoruz. Doğu meselelerindeki düşmanlara karşı Türk ve Azerbaycan ordularının birleşme zamanının çok uzak olmadığını düşünüyoruz. Dünya emperyalizmine karşı Türklerin kahramanca savaşını takip ettik ve Doğu'nun beşiği İstanbul'un özgürlüğüne kavuşacağı anı bekliyoruz.”*¹⁵⁸⁸ 11 Ekim tarihli haberde ise Bakü Sovyet'inde Kemalistlerin zaferini kutlamak için büyük törenler düzenlendiği, Müslümanların sevinç gösterilerinin iki gün sürdüğü, Kızıl Ordu'nun da bu gösterilere katıldığı ve gösterilerde Türk ve Rus bayrakları açıldığı belirtilmiştir. Haberde, Sovyetler temsilcisinin, Sevr Antlaşması ile Türklerden alınan yerlerin yeniden fethedilebilmesi için özgür Rus devletinin Türklere yardımcı olacağını açıkladığı da aktarılmıştır¹⁵⁸⁹. Türklerin konferansta elde ettikleri başarı, Rabat, Marakeş ve Fas'taki Fransız bölgelerinde Tancalı Müslümanların Tanca yakınlarında toplanarak kutlanmıştır. Bütün Faslılar, bu sevinç gösterilerini ilgiyle takip etmiştir¹⁵⁹⁰. Yayımlanan bildiride Türklerin müttefiklerle masaya oturmasına sıcak bakılmasa da kazanılan Türk zaferi tebrik edilmiştir. Bununla birlikte, Mudanya'da askerî protokol imzalandıktan sonra Türklerin

¹⁵⁸⁶ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 16 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵⁸⁷ El Heraldo de Madrid, 17 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁸⁸ El Imparcial, 6 Octubre 1922, s. 2.

¹⁵⁸⁹ El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁹⁰ El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1.

masa başındaki başarısı hem Bakü’de hem de İslam dünyasında sevinç gösterileri ile kutlanmıştır.

Protokolün imzalanmasının ardından Fransız basını, bu gelişmenin tamamen Poincare’in politik çabalarının bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Barış konferansında yeni zorlukların yaşanması kaçınılmazdı. Ancak kazanılan bu diplomatik başarı, Küçük Asya’daki gergin durumu yatıştırarak normalleşme sağlayacaktı. Poincare ile Curzon arasında başlayan uyumun Türk-İngiliz müzakereleri sırasında devamı da Fransız basını tarafından dünya barışına faydalı olarak yorumlanmıştır¹⁵⁹¹. Poincare’in Türk tezine büyük ölçüde destek olması, İngilizlerin de Trakya konusunda geri adım atmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, Fransız basınının da belirttiği gibi protokolün imzalanmasının mimarı Poincare’dir.

Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasının ardından, müttefik generalleri, Tekirdağ’da Yunan ordu komutanı General Mider’le toplantı yapmak için bir müttefik komisyon göndermeye karar vermişlerdi. Toplantının amacı, Trakya’nın Yunan orduları tarafından tahliyesi ve müttefikler tarafından işgali sırasında gerekli önlemlerin alınmasıydı. İşgal edilecek olan her merkezde bir müttefik komisyonu olacaktı. Meriç’in sağ kıyıları Yunan askerleri tarafından boşaltıldıktan sonra 30 gün sürecek olan müttefik işgalini düzenleyen kararlar da alınmıştı¹⁵⁹². Yapılan planlama gereğince, Yunanlılar Trakya’yı boşalttıktan sonra İtalyanlar Dedeoğlu’nu, İngilizler Lüleburgaz bölgesini ve Fransızlar da Karaoğlu’nu (Edirne) işgal edeceklerdi¹⁵⁹³. Bu işgal geçici olacak ve barış antlaşmasının imzalanması ile birlikte müttefik askerleri bölgeden çekilecek ve Trakya toprakları Türkiye’ye iade edilecekti.

General Harington, Mudanya Protokolünün imzalanmasının İngiliz kuvvetlerini çok daha zor bir durumda kalmaktan kurtardığını açıklamıştır. Harington, bu süreçte, İngiliz disiplininin bir örneğinin sergilendiğini ve imzalanan anlaşmanın bütün tehlikeleri ortadan kaldırarak kalıcı bir barışın tesis edilebilmesine yardım edeceğine inandığını da sözlerine eklemiştir¹⁵⁹⁴. Lord Curzon, hükümeti adına General Harington ve İstanbul’daki müttefik yüksek komiserlerine bir telgraf göndererek, müzakerelerdeki başarıları

¹⁵⁹¹ El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; La Accion, 11 Octubre 1922, s. 6; El Sol, 12 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁹² El Heraldo de Madrid, 13 Octubre 1922, s. 1; El Imparcial, 14 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁹³ La Accion, 13 Octubre 1922, s. 6; El Imparcial, 14 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁹⁴ El Heraldo de Madrid, 13 Octubre 1922, s. 1.

nedeniyle kendilerini kutlamıştır ¹⁵⁹⁵ . Türkiye'nin Paris temsilcisi Ferid Bey'in açıklamalarına da 17 Ekim tarihli haberde yer verilmiştir: *“Lloyd George, İngiltere'nin enerjik tavrı ve güç gösterileri ile Türkleri korkuttuğunu ve onu ateşkes imzalamaya mecbur bıraktığını söylemiş. Bu, yaşanan olayları yansıtmıyor. Barış, Doğu'da daha fazla kan dökülmesini istemeyen Fransız Hükümetinin övülesi ve samimi ordularını geri çekmesi sayesinde sağlandı.* ¹⁵⁹⁶ ” Türk tarafı, ateşkesin imzalanmasını sağlayan unsurun Fransız politikaları olduğunu düşünüyordu. Franklin Bouillon'un açıklamalarına göre ise barışı sağlayan asıl unsur Mustafa Kemal Paşa'nın kendisiydi. Bouillon, Mudanya görüşmeleri sırasında Kemalist ordunun maneviyatının oldukça güçlü olduğu ancak yetenekli Mustafa Kemal'in muzaffer ordusunu durdurmayı başardığı belirtilmiştir. Mudanya Konferansı sırasında Türkiye'nin boğazların Avrupa kıyılarını tek bir asker bile göndermemeyi kabul etmesini büyük bir başarı olarak gören Bouillon, güç kullanma siyasetinin ateşkesi engellemekten başka bir işe yaramadığını ve ilgili devletlerin nüfuzunu kullanmaları sayesinde barışın egemen olacağını da ifade etmiştir ¹⁵⁹⁷ . Bu bilgiler çerçevesinde, Mudanya Protokolünün ortaya çıkmasını ve Doğu'da barışın sağlanmasını Türk-Fransız ilişkileri ve dostluğu sağlamıştı. Her ne kadar I. Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelmiş olsalar da iki devlet Sultan Süleyman döneminden beri dostane ilişkiler kurmuş ve kısa kesintiler dışında iki ülke arasındaki ilişkilerde kesinti yaşanmamıştır. Fransız Hükümeti, Mudanya görüşmelerinin öncesinde ve protokolün hazırlanması sırasında eski dostunun taleplerini makul bularak ve destekleyerek iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin yeniden tesis edilmesine de vesile olmuştur. Bununla birlikte, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Doğu'da barışın sağlanması için bir ön protokoldü ve barışı tesis edecek olan Lozan Konferansı'nda müttefikleri ve Türkleri bekleyen uzun ve tartışmalı müzakereler vardı.

¹⁵⁹⁵ El Heraldo de Madrid, 13 Octubre 1922, s. 1; La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁹⁶ El Heraldo de Madrid, 17 Octubre 1922, s. 1.

¹⁵⁹⁷ El Heraldo de Madrid, 17 Octubre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 17 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 18 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 18 Octubre 1922, s. 5.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE ANTLAŞMASI

4.1. Lozan Barış Konferansı'nın İlk Evresi

4.1.1. Barış Konferansı Toplama Planları

Mudanya Görüşmeleri başladığı sırada, müttefiklerle Türkiye arasında yapılacak olan barış görüşmelerinin yeri ve tarihi henüz belirlenmemiştir. *La Accion* gazetesine göre, İngiliz basını, İstanbul'dan gelen ve barış konferansının Üsküdar'da yapılması gerektiğini belirten yazışmaları yayımlıyordu¹⁵⁹⁶. Mudanya Konferansı'nda Trakya sorununun çözümlenmesinin ardından, müttefikler barış konferansı ile ilgili bazı meseleleri görüşerek şu hususlar üzerinde anlaşmışlardır: *"Barış Konferansı 1 Kasım tarihinde başlayacak. Sözü edilen konferansın toplantı yeri olarak İzmir seçilmeyecek ve konferans muhtemelen Üsküdar veya Büyükdada'da yapılacaktır. Konferans iki kısımdan oluşacaktır: genel karakterli ilk konferansta, yeni antlaşmanın finansal, askeri ve ekonomik konuları görüşülecek ve bu toplantıya İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye katılacaktır. İkinci konferansta, boğazların Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde olması gibi özel konular görüşülecek ve bu toplantıya gerektiğinde kendilerine danışılabilmesi için Rusya, Ukrayna, Gürcistan ve Bulgaristan da katılım sağlayacaktır. Poincare, toplantıya şahsen katılmayacak ve konferansa katılacak olan devletler uzmanların da eşlik edeceği siyasi veya diplomatik temsilcilerle katılacaktır."*¹⁵⁹⁷ 12 Ekim tarihli haberde de barış konferansının 15 Ekim'de Üsküdar'da toplanacağı ve İtalya'yı Schanzer'in temsil edeceği bildirilmiştir¹⁵⁹⁸. Bu çerçevede barış konferansının düzenlenmesi konusunda adı geçen ilk yer Üsküdar olmuştu ve konferansın 1 Kasım 1922 tarihinde başlaması planlanıyordu.

Barış konferansı başlamadan önce müttefikleri meşgul eden en önemli meselelerden biri Sovyetler Birliği'nin konferansa katılıp katılmayacağı konusuydu. Lord Curzon, barış konferansına Rusya'nın katılımıyla ilgili Fransızların görüşlerini öğrenmiş ve ardından yaptığı açıklamada Fransızların boğazlar sorunu ile doğrudan ilgili olan Rusya'nın

¹⁵⁹⁶ *La Accion*, 4 Octubre 1922, s. 6; *El Sol*, 5 Octubre 1922, s. 5.

¹⁵⁹⁷ *El Imparcial*, 8 Octubre 1922, s. 2; *El Heraldo de Madrid*, 9 Octubre 1922, s. 1; *El Globo*, 10 Octubre 1922, s. 1. Konferansın başlangıç tarihi diğer bazı haberlerde "Aralık ayı başlarında" olarak verilmiştir. Bkz. *El Sol*, 8 Octubre 1922, s. 1; *La Accion*, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹⁵⁹⁸ *La Voz*, 12 Octubre 1922, s. 5.

müzakerelere katılmasına prensip olarak karşı çıkmadığını söylemişti. Ancak Sovyetler'in halen tanınmamış olması göz önüne alındığında, kendilerinin konferansa nasıl dâhil edileceği de bilinmiyordu¹⁵⁹⁹. 11 Ekim tarihli habere göre, Chicherin, müttefiklere bir nota göndererek, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın toplanacak barış konferansına katılımını talep edecekti¹⁶⁰⁰. Sovyetler Hükümeti, Ankara'daki temsilcisi Araloff'a da yeni talimatlar göndermiş ve Mustafa Kemal Hükümeti'ne Kemalistlerle İngilizler veya diğer devletler arasında boğazlarla ilgili imzalanacak olan antlaşmaları Rusya'nın tanımayacağını, böyle bir durumun Türk-Rus konvansiyonunun ihlali anlamına geleceğini ve ciddi sonuçlar doğuracağını bildirmesini istemiştir¹⁶⁰¹. Sovyetler Hükümeti'nin barış konferansına temsilci göndermesine İngilizler karşı çıkarken, Fransızlar ise buna olumlu yaklaşıyorlardı. Araloff'a gönderilen talimatlar ise artık Türkiye'nin Rusya'nın konferansa katılmasını istemediği bu nedenle de Moskova Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'ni uyardığı izlenimi uyandırmaktadır.

Konferansın toplanacağı yer ile ilgili Lozan şehrinin adı ilk kez 13 Ekim tarihli haberde geçmektedir. Haberde, *The Times* ve *The Daily News* gazetelerinin Doğu sorununu çözecek olan barış konferansının, azınlıkların korunmasını amaçlayan Milletler Cemiyeti merkezine yakın olması nedeniyle, Cenevre veya Lozan'da yapılacağı fikrini savundukları aktarılmıştır¹⁶⁰². 15 Ekim tarihli haberde ise Barış Konferansı'nın 15 Kasım'dan önce toplanmasının beklendiği, Batılı güçlerin karşı çıkması nedeniyle konferansın İzmir veya Üsküdar'da ve ABD ve Rusya'nın karşı çıkması nedeniyle de Cenevre'de yapılamayacağı ve muhtemelen Venedik veya Lozan'da toplanacağı ifade edilmiştir¹⁶⁰³. Barış konferansının 6 Kasım'da başlaması bekleniyordu ve Franklin Bouillon, Poincare'e görüşmelerin İzmir'de yapılması konusunda ısrar ediyordu. Ancak maddi ve manevi nedenlerden ötürü müttefikler bu teklife sıcak bakmıyorlardı. Konferans muhtemelen İtalya veya Fransa'da gerçekleşecekti¹⁶⁰⁴. Venedik şehrinin adı, Mudanya Konferansı'ndan önce de barış konferansının yapılacağı yer olarak geçmekteydi. Ancak

¹⁵⁹⁹ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6.

¹⁶⁰⁰ La Libertad, 11 Octubre 1922, s. 1; El Imparcial, 12 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁶⁰¹ La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1.

¹⁶⁰² La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1. Barış konferansının yapılacağı yer ile ilgili olarak Lozan ilk defa bu haberde geçmektedir.

¹⁶⁰³ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Octubre 1922, s. 1.

¹⁶⁰⁴ La Correspondencia de España, 17 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 18 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 18 Octubre 1922, s. 5.

Venedik Konferansı toplanamamış ve ardından da Türk zaferi gelmişti. Türk zaferinin ardından da ilk müzakereler Mudanya’da gerçekleşmişti.

İngiliz Hükümeti, Fransız Hükümeti’ne Türkiye ile imzalanacak barışın ekonomik ve mali maddelerini hazırlamak amacıyla bir uzmanlar konferansı toplanmasını teklif etmiş ve Fransa bu teklife olumlu yanıt vermişti¹⁶⁰⁵. Fransız Hükümeti, İngilizlere verdiği cevapta, son zamanlarda İngiltere’de Türkiye’ye karşı yapılan gösteriler nedeniyle konferansın Paris’te toplanmasını da önermişti¹⁶⁰⁶. 21 Ekim tarihli habere göre ise Poincare, Lord Curzon’a Türkiye ile barış konferansı konusunda gönderdiği cevapta, konferansın bir an önce toplanması gerektiğini, kendisinin 13 Kasım tarihini kabul ettiğini ve İngiltere’deki kriz nedeniyle konferans yerinin Lozan olması gerektiğini bildirdiği aktarılmıştır¹⁶⁰⁷. Barış konferansının 13 Kasım tarihinde toplanması kesinleşmişti¹⁶⁰⁸. Fransız Dışişleri Bakanı, İngiltere’nin Kasım’ın 13’ü olarak belirlenen barış konferansının başlangıcını erteleme talebinin bulunmadığını bildirmişti. Bu konuda yapılan bir haber, İngiltere tarafından da resmen yalanlanmıştı¹⁶⁰⁹. Fransız Hükümeti, barış görüşmelerinin Paris veya Lozan’da yapılabileceğini ifade ediyordu. Ancak henüz üzerinde uzlaşılammamış olsa da son teklif konferansın Lozan’da toplanmasıydı. Üzerinde uzlaşılan konu ise konferansın açılış tarihi olmuştur. Müttefikler, 13 Kasım’da Türkiye ile barış görüşmelerinin başlamasına karar vermişlerdir.

4.1.2. Saltanatın Kaldırılması

4.1.2.1. Kararın Alınması

Mustafa Kemal Paşa, saltanatın kaldırılmasının gerekliliğini ilk olarak 30 Ekim 1922’de Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısında dile getirmiş ve 1 Kasım’da da Büyük Millet Meclisi’ne bu düşüncesini aktarmıştır. Mecliste bu konuda hararetli tartışmalar yaşanmış ve konuyla ilgili önergeler Teşkilat-ı Esasiye, Şer’iye ve Adliye encümenlerine havale edilmişti¹⁶¹⁰. Mustafa Kemal Paşa, bu encümenlere uzun bir konuşma yapmış ve saltanat

¹⁶⁰⁵ El Siglo Futuro, 18 Octubre 1922, s. 4; El Sol, 18 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 18 Octubre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 18 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 18 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 19 Octubre 1922, s. 2; La Libertad, 19 Octubre 1922, s. 4.

¹⁶⁰⁶ El Sol, 18 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 18 Octubre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 18 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 18 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 19 Octubre 1922, s. 2.

¹⁶⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 21 Octubre 1922, s. 1.

¹⁶⁰⁸ La Libertad, 21 Octubre 1922, s. 1.

¹⁶⁰⁹ La Epoca, 24 Octubre 1922, s. 3.

¹⁶¹⁰ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 524-527.

ve hilafetle ilgili tafsilatlı bilgiler aktarmıştır¹⁶¹¹. Kendisinin açıklamalarının ardından, aynı gün yapılan meclis oturumunda oybirliği ile saltanatın kaldırılmasına karar verilmiştir¹⁶¹². Karar oldukça stratejik bir dönemde alınmıştır. Nitekim Mudanya Konferansı'nın ardından toplanmasına karar verilen Lozan Barış Konferansı'na hem İstanbul hem de Ankara hükümetleri davet edilmişti¹⁶¹³. Ankara Hükümeti, kendisini Türk milletinin tek temsilcisi olarak görüyordu ve İstanbul Hükümeti'nin de davet edilmiş olması kabul edilemezdi. Saltanatın kaldırılması kararı, Türk tarafındaki ikiliği ortadan kaldırmıştı. Saltanatın kaldırılmasına giden süreçte İspanyol basını, ilk olarak Ankara Hükümeti'nin Sultan'ı tahttan indirme planları yaptığına ilişkin haberler yayımlamıştır. Bu çerçevede ilk haber, 9 Temmuz 1921 tarihli'dir. Haberde, Ankara'nın Sultan'ın çekilmesini isteyeceği, Sultan'ın buna hazır olduğunu ve milliyetçiliği destekleyen şehzade Abdülmecid dışında hanedandan herhangi biri lehine tahttan çekilebileceğini ilan ettiği ifade edilmiştir¹⁶¹⁴. Ancak 1921 yılında bu iddialara ilişkin herhangi bir olay gerçekleşmemiş ve aynı şekilde iddialara ertesi yıla kadar rastlanmamıştır.

Sultan'ın tahttan feragat etmesi konusuyla ilgili bir sonraki haber İngiliz kaynaklı 9 Eylül 1922 tarihli haberdur. Buna göre, Londra'da Osmanlı Sultanı VI. Mehmed'in Şehzade Abdülmecid Efendi lehine tahttan feragat etmesinin beklendiği ifade edilmiştir¹⁶¹⁵. Bir diğer haberde de Sultan'ın tahttan feragat edeceğine dair söylentiler olduğu ve bu söylentiler nedeniyle VI. Mehmed'in sağlık sorunları yaşamaya başladığı ifade edilmiştir¹⁶¹⁶. Sultan Vahdeddin'in tahttan çekileceğine ilişkin haberler, 1922 yılı Eylül ayından itibaren basında sıklıkla işlenmeye başlanmıştır.

Bu haberler nedeniyle, İstanbul'da hükümet çevrelerinde büyük bir panik hâkimdi ve Sultan'ın tahttan indirilmesinden korkuluyordu. Sultan'ın yerine geçecek en muhtemel aday, Şehzade Abdülmecid'di ve Mustafa Kemal Paşa, milliyetçi bir Sadrazam

¹⁶¹¹ Konuşma metni için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1997, s. 287-298.

¹⁶¹² Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 528; Rahmi Doğanay, "Saltanat'tan Cumhuriyet'e İmparatorluk'tan Milli Devlet'e", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII/49 (Mart 2001), s. 12.

¹⁶¹³ Hüseyin Kalemli, "Abdülmecid Efendi'nin Halife Seçilmesi ve Biat Meselesi", *Tarih Okulu Dergisi*, XI/33, Mart 2018, s. 666.

¹⁶¹⁴ El Heraldo de Madrid, 9 Julio 1921, s. 1; El Imparcial, 9 Julio 1921, s. 1; El Siglo Futuro, 9 Julio 1921, s. 1; La Correspondencia de España, 8 Julio 1921, s. 2; La Voz, 9 Julio 1921, s. 3.

¹⁶¹⁵ La Epoca, 9 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 9 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 12 Septiembre 1922, s. 1.

¹⁶¹⁶ La Libertad, 12 Septiembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 12 Septiembre 1922, s. 1.

(muhtemelen Hamid Bey) tayin etme niyetindeydi¹⁶¹⁷. 29 Eylül tarihli bir haberde, resmi olarak bildirilmemiş olsa da Sultan'a yakın kaynaklardan alınan bilgiye göre, Sultan'ın veliaht şehzade Abdülmecid lehine tahttan feragat ettiği bildirilmiştir¹⁶¹⁸. 30 Eylül'de ise Sultan'ın tahttan henüz feragat etmediği ancak sağlık sorunlarının imparatorluğun sorunları ile ilgilenmesine engel olduğu belirtilmiştir¹⁶¹⁹. 3 Ekim tarihli bir haberde, İstanbul hükümetinin istifa ettiği, İstanbul'da ayaklanmalar başladığı ve yeni İngiliz birliklerinin şehre geldikleri konularında, İngiliz kaynaklı haberler çıktığı ancak halen bu haberlerin doğrulanamadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Sultan'ın sağlığının onu tahttan çekilmeye zorladığı ancak kendisinin tahttan çekildiğini söylemek için oldukça erken olduğu da haberde aktarılmıştır¹⁶²⁰. 6 Ekim'de ise Babiâli çevrelerinde, Sadrazam'ın Büyük Türk Meclisi'nin kararı doğrultusunda istifa etmeye hazır olduğu bildirilmiştir¹⁶²¹. Hem Sultan'ın tahttan çekilmesi hem de hükümetin istifa ettiğine ilişkin pek çok haber yayımlanmakla birlikte, İspanyol basınında da değinildiği üzere bu haberler, doğrulanamamıştı. Zaten Büyük Millet Meclisi'nin alacağı karar, hiçbir siyasî çevrede beklenmeyen radikal bir karar olacaktı.

Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasına karar verilmiştir. Alınan bu karar, 3 Kasım'dan itibaren İspanyol gazetelerine yansımıştır. Konuyla ilgili haberde, Ankara Hükümeti'nin Sultan'ın tahttan indirildiğini ilan ettiği ve İstanbul'a vali olarak Kazım Karabekir'i tayin ettiği bildirilmiştir. Ankara Hükümeti, hanedan hakları olmaksızın devlet başkanı seçme hakkını saklı tutacaktı. Osmanlı İmparatorluğu ismi de Ankara Hükümeti tarafından Türk Devleti olarak değiştirilmişti¹⁶²². 4 Kasım tarihli haberde, Ankara Meclisi'nin Sultan'ı tahttan indirmek için oyladığı metne yer verilmiştir: *"Madde 1: 16 Mart 1920'den itibaren sonsuza kadar, millet egemenliği Milli Meclis'e geçmiştir. Meclisten ayrı herhangi bir şekilde hiçbir hükümet tanınmayacaktır ve halk İstanbul'daki gibi hiçbir kişisel otoriteyi tanımayacaktır. Madde 2: Hilafet, Osmanlı ailesi tarafından yürütülmeye devam edecek ancak Meclis, manevi kalitesi yüksek ve yetenekli bir şehzadeyi seçecek. 1*

¹⁶¹⁷ El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

¹⁶¹⁸ El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁶¹⁹ El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 30 Septiembre 1922, s. 2.

¹⁶²⁰ El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2.

¹⁶²¹ El Heraldo de Madrid, 6 Octubre 1922, s. 2.

¹⁶²² El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

*Kasım tarihi ileride milli bayram olacak.*¹⁶²³” 4 Kasım tarihli habere göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çılgın açıklaması ile Osmanlı İmparatorluğu artık sona ermişti¹⁶²⁴. Saltanatın kaldırılmasının ardından, İstanbul Hükümeti’nin de halka bir açıklama yaparak istifasını sunması bekleniyordu¹⁶²⁵. Habere göre, Saltanatın kaldırılmasının altında yatan neden, işgal altında olan ve müttefiklerin sözünden çıkamayan Sultan’ın artık Türk halkının isteklerine cevap verememesiydi. Saltanatın kaldırılmasına rağmen Hilafetin devamına karar verilmişti. Nitekim İslam dünyasının Milli Mücadele’yi desteklemesinin temel nedeni, Hilafetin Türklerde olmasıydı ve bu destekten mahrum kalınırsa milliyetçi hareket sekteye uğrayabilirdi.

Saltanatın kaldırılması kararının ardından, İstanbul Hükümeti nazırları, Sultan’ın başkanlığında sarayda olağanüstü toplanarak, Ankara Meclisi’nin aldığı önemli kararların yarattığı durumla ilgili görüşmüşler yapmışlardı¹⁶²⁶. 6 Kasım tarihli habere göre, Ankara Hükümeti, görevden aldığı İstanbul Hükümeti nazırlarının, görevlerine devam etmeleri durumunda, kendilerini vatana ihanetle suçlayacaktı ve bu konuda onları uyarmıştı. Haberde, Rafet Paşa’nın müttefik generallere İstanbul’daki üst yönetimin Ankara’nın yetkisi altında olmaksızın görevine devam etmeyeceğini ve İstanbul’un valilik görevini Ziya Bey’in üstleneceğini bildirdiği ifade edilmiştir. Haberin devamında Sultan’ın Ankara Hükümeti’nin hilafetle ilgili kararı konusundaki tavrını belirlemediği, bazı bölgelerde gösteriler düzenlendiği ancak herhangi ciddi bir olayın yaşanmadığı da aktarılmıştır¹⁶²⁷. 7 Kasım tarihli haberde, Ankara Hükümeti’nin uyarısının ardından, 6 Kasım tarihinde Meclis-i Vükela’nın son toplantısını yaparak istifa ettiği bildirilmiştir¹⁶²⁸. İstanbul Hükümeti, meclisin aldığı karar ve sonrasında vatana ihanetle suçlanmamak amacıyla istifa etmek zorunda kalmıştı. Ancak Sultan’ın tavrının ne olacağı henüz netleşmemişti.

Nitekim Sultan’ın ne yapacağına ilişkin farklı haberler çıkmaktaydı. Örneğin 6 Kasım tarihli haberde, Sultan’ın Ankara Hükümeti tarafından alınan kararın yasal olmadığını ileri sürerek tahttan çekilmeyi reddettiği belirtilmiştir. Alınan karar nedeniyle Sultan’a düşmanca sloganlar atılan gösteriler düzenlendiği, müttefik polislerinin Pera’da

¹⁶²³ El Globo, 4 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 4 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶²⁴ La Correspondencia de España, 4 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶²⁵ El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶²⁶ La Correspondencia de España, 4 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶²⁷ La Accion, 6 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶²⁸ La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1.

olağanüstü önlemler almak zorunda kaldığı, altı kişinin yaşanan olaylarda öldüğü ve Kemalist jandarmanın tarafsız bölgedeki Burgaz ve birçok farklı yeri ele geçirdiği de haberde ifade edilmiştir¹⁶²⁹. 6 Kasım tarihli diğer bir haberde, Sultan'ın tahttan feragat fermanını hazırladığı, gün içerisinde fermanı imzalayacağı, herhangi bir direniş beklenmediği ve Sultan'ın İslam halifesi olmaya devam edeceği ifade edilmiştir¹⁶³⁰. 7 Kasım tarihli haberde ise Sultan'ın tahttan feragat etmeye hazır olduğu haberlerini yalanladığı ve İngiliz yetkililerin Sultan'ı ve şehzadelerini korumak için önlemler aldığı belirtilmiştir¹⁶³¹. 8 Kasım tarihli haberde, İngiliz yüksek komiserinin önceki akşam Sultan ile görüştüğü, görüşmenin ardından Sultan'ın halife olarak bütün İslam âleminin lideri olduğunu ve bu nedenle Ankara Büyük Meclisi'nin aldığı karara uymaya hazır olmadığını deklare ettiği aktarılmıştır¹⁶³². Sultan'ın alınan kararlar ile ilgili herhangi bir açıklama yapmaması, farklı söylentileri de beraberinde getiriyordu. Bazı haberlere göre tahttan çekilmeyi kabul etmiş iken bazılarına göre ise karara direneceğinin sinyallerini veriyordu.

Ancak bu belirsizlik içerisinde, Ankara Hükümeti, faaliyetlerine devam etmekteydi. Nitekim İstanbul şehrinde Anadolu'da yürürlükte olan idari rejimin aynısının kurulmasını emretmişti. İstanbul'daki gümrük vergilerini arttırmış ve gümrüklerdeki Avrupalı çalışanların görevine son vermişti. Bu durum karşısında müttefik yüksek komiserleri, Hamid Bey'e İstanbul'un müttefik ordularının işgalinde olduğu süre boyunca müttefiklerin şehirde Osmanlı idaresinin denetimini koruyacağını bildirmişlerdir. Müttefik komiserlere, her türlü önlemi alarak düzeni sağlamaları emredilmişti. İstanbul, muhtemelen birkaç hafta içerisinde Kemalistlere teslim edilecekti ancak o zamana kadar düzeni müttefikler sağlayacaktı¹⁶³³. Saltanatın kaldırılması kararını Sultan kabul etmemiş olsa da müttefikler de artık Sultan'ın bir yetkisinin olmadığını farkındaydılar. Ancak yine de İstanbul Türklere teslim edilinceye kadar şehirdeki yönetimi Sultan adına ve kendi istekleri çerçevesinde sürdüreceklerini ifade ediyorlardı.

¹⁶²⁹ La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 7 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³⁰ La Voz, 6 Noviembre 1922, s. 8.

¹⁶³¹ La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³² El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³³ El Heraldo de Madrid, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1, El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

4.1.2.2. Saltanatın Kaldırılmasına Tepkiler

Saltanatın kaldırılması kararı, hem Türkiye’de hem de İslam dünyasında farklı tepkilere neden olmuştur. Ankara Hükümeti’nin attığı devrimci adımlar, özellikle de Sultan’ın saltanat ve hilafet yetkilerinin ayrılması, İslam âleminde tepki çekmiş, Hindistan’da şaşkınlıkla karşılanmış ve Mısır’da da şaşkınlık ve memnuniyetsizlik yaratmıştır. Kalküta basınında, Ankara’nın yaptığı bu “*eşek şakası*”yla Hindistan Müslümanlarını aldattığı ifade edilmiştir¹⁶³⁴. İstanbul’da ise Mustafa Kemal’in otoritesini tanımayan Türk fanatikler, şiddetli olaylar çıkarmışlardı. Sultan’ın sarayına giderek, sarayın önünde İngiliz askerleriyle şiddetli bir çatışmaya girişmişlerdi. Sultan’ın esir edildiğine dair bir söylenti dolaşıyordu¹⁶³⁵. Buna karşılık Kemalist unsurların düzenlediği bir gösteri sırasında, göstericilerle polis arasında çatışma yaşanmış ve birkaç kişinin ölmüştü¹⁶³⁶. İstanbul ve Üsküdar’da şiddet içeren gösteriler, birkaç kişinin ölümüne neden olmuş ve Türk jandarması, Çanak’taki tarafsız bölgeye nüfuz etmek zorunda kalmıştı¹⁶³⁷. İstanbul’daki Müslüman örgütler, Büyük Millet Meclisi’nin aldığı saltanatın kaldırılması kararı konusunda Ankara Hükümeti’ne katılıyorlardı. Konuyla ilgili haberde, Ankara Meclisi’nin Abdülhamid’in torununu halife olarak seçmiş olabileceği de ifade ediliyordu¹⁶³⁸. Haberlere göre, İstanbul’da yaşanan olaylara katılanların büyük kısmını saltanatın kaldırılmasına destek olanlar teşkil etmekteydi.

İstanbul’da yaşanan olaylarla ilgili çıkan bu haberlerin yanı sıra, 7 Kasım tarihli bir haberde, İstanbul’da herhangi bir düzensizlik yaşanmadığı ve bu haberlerin yanlış bilgilendirmeden kaynaklandığı belirtilmiştir¹⁶³⁹. Bununla birlikte, Ankara Hükümeti, İstanbul’da yaşanan olayların ardından bir açıklama yaparak, olayların Ankara’dan yönetilmediğini ve olayların aşırı kesimlerin ve hepsinden öte entrikacıların eseri olduğunu deklare etmiştir. Haberde, olayların gittikçe daha ciddileşerek halk arasında düzensizliklerin arttığı ve İstanbul’un bazı mahallelerinde yaşanan ayaklanmaların bir

¹⁶³⁴ El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³⁵ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³⁶ La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2; La Voz, 6 Noviembre 1922, s. 8.

¹⁶³⁷ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 7 Noviembre 1922, s. 3; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³⁸ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 7 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶³⁹ La Voz, 7 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1.

devrim hareketi olduğu da ifade edilmiştir¹⁶⁴⁰. Her ne kadar İstanbul'daki olayları yalanlayan bir haber yayımlanmış olsa da Ankara Hükümeti'nin yaptığı açıklamadan şehirde düzensizlikler yaşandığı anlaşılmaktadır. Sultan Vahdeddin'in bu sıralarda İstanbul'dan kaçmaya çalıştığına ilişkin haberler de İstanbul'da yaşanan olayların kanıtı niteliğindedir.

4.1.2.3. “Sultan'ın Kaçışı”

Saltanatın kaldırılmasının ardından, Sultan VI. Mehmed, bir süre bu karara direnmeye çalışmışsa da İstanbul'da yaşanan olaylar sonrasında 17 Kasım 1922'de İngilizlere sığınmış ve Malaya zırhlısı ile kaçmak zorunda kalmıştır¹⁶⁴¹. Sultan VI. Mehmed'in İngilizlerin himayesine girmesinin ardından Büyük Millet Meclisi kendisinin halifeliğini düşürmüş ve 18 Kasım 1922'de Abdülmecid Efendi'yi yeni halife olarak seçmiştir. Abdülmecid Efendi, sadece Halife-yi Müslimin unvanını kullanabilecek ve buna başka unvanlar eklemeyecekti¹⁶⁴². Sultan VI. Mehmed'in İstanbul'dan kaçışı da İspanyol gazetelerine haber olmuştur. İspanyollar, Sultan'ın kaçışından itibaren uzun bir süre gittiği güzergâhı da takip etmiştir.

İstanbul'da bazı kişilerin ölümüne neden olan gösteri ve olayların yaşandığı süreçte, saltanatın kaldırılması ile birlikte tahtından olan Sultan VI. Mehmed, İstanbul'u terk etmeye çalışmıştır. Konuyla ilgili İspanyol basınındaki ilk haber, 7 Kasım tarihliidir. Haberde, Sultan'ın İstanbul'u terk etmeye çalıştığı ancak halkın kendisine engel olduğu, Kemalistlerin Sultan'a karşı tavrının Hindistan Müslümanlarının canlarını sıkıdığı ve Sultan'ın tahttan inmesi durumunda Hindistan'a gidebileceği ifade edilmiştir. Haberde, önceki gün için feragat fermanının hazırlandığı ancak Sultan'ın bu fermanı imzalamayı reddettiği de belirtilmiştir¹⁶⁴³. 9 Kasım'da, Sultan'ın Boğazda demirlemiş bir İngiliz savaş gemisine iltica ettiği bildirilmiştir¹⁶⁴⁴. Buna karşılık ertesi gün, İngiltere Hükümeti, Sultan'ın nerede olduğunu bilmediğine dair güvence vermiştir. Ancak habere göre, VI.

¹⁶⁴⁰ La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁴¹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 528-530;

¹⁶⁴² Oğuz Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 19-20; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 530-531.

¹⁶⁴³ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 7 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 7 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 9 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

Mehmed'in söyledikleri gibi bir İngiliz savaş gemisine iltica ettiği açıkta¹⁶⁴⁵. Sultan Vahdeddin, her ne kadar karara direnmeye çalışmış olsa da İstanbul'da yaşanan olaylar sırasında İngilizlere sığınmak zorunda kalmıştır.

Sultan Vahdeddin, saraydaki 140 hizmetkârı ile birlikte, İngiltere elçiliğine sığınmıştı ve Malta'ya tahliye edilecekti¹⁶⁴⁶. 18 Kasım tarihli haberde, İngiltere Dışişleri Bakanı'nın Türkiye Sultanının *süper dretnot Malaya* ile Malta'ya vardığını bildirmiştir. Habere göre, Sultan, istifa eden hükümet yetkilileri ile görüşmesinin ardından General Harington'a hayatının tehlikede olduğunu düşündüğünü belirtmiş ve İngiliz Hükümeti'nin korumasını talep etmişti. Kendisinin kaçıışı, resmi çevrelerde insani bir hareket olarak algılanmaktaydı. Sultan, çocukları ile birlikte bir İngiliz otomobili ile saraydan çıkmış, *Malaya*'ya binmiş ve gemi hemen Malta'ya hareket etmişti. Sultan, hareketi öncesinde bir açıklama yaparak gidişinin tahttan feragat ettiği anlamına gelmediğini de deklare etmişti¹⁶⁴⁷. Refet Paşa, Sultan'ın kaçtığını öğrenir öğrenmez Yıldız Sarayı'nı askeri olarak işgal etmiş, öncelikli odaların kapılarını kapatarak mühürlemiş, durumu hemen Ankara'ya bildirmiş ve Türk siyasi çevrelerde, Sultan'ın kaçışının Ankara Meclisi'nin kararını kabul etmemek anlamına geldiğini yorumu yapılmıştır¹⁶⁴⁸. Sultan, tahttan feragat etmiyor, Meclisin kararını kabul etmiyor ancak buna rağmen hayatının tehlikede olduğunu düşünerek İngilizlere sığınıyordu.

Aslında Sultan'ın İngilizlere sığınacağı öngörülüyordu ancak halifenin Hristiyanların korumasına girmesi nedeniyle Sultan'ın kaçıışı, İstanbul'da büyük memnuniyetsizlik yaratmıştı. Bu sırada Şeyhülislam Sabri Bey, eski nazırlar Rıza Tevfik Bey ve Damad Ferid Paşa, Sultan'ın bir mektubunu iletmek üzere Hindistan'a gitmişlerdi. Mektupta 380 milyonluk Müslüman dünyasında 8 milyon Müslüman'ın idarecilerinin aldıkları kararlar Müslümanların prestijine vurdukları darbenin protesto edildiği ifade edilmiştir¹⁶⁴⁹.

¹⁶⁴⁵ La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5; El Sol, 11 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁴⁶ La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 18 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 18 Noviembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 18 Noviembre 1922, s. 2; El Sol, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 18 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 18 Noviembre 1922, s. 3; El Imparcial, 19 Noviembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 20 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 20 Noviembre 1922, s. 7; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 20 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 20 Noviembre 1922, s. 2; La Voz, 20 Noviembre 1922, s. 7, 8; El Imparcial, 21 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 21 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶⁴⁸ El Siglo Futuro, 18 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 18 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 19 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 20 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁴⁹ El Siglo Futuro, 18 Noviembre 1922, s. 2; La Epoca, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 18 Noviembre 1922, s. 5; El Imparcial, 19 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 19 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 19

Sultan'ın Hindistan'a mektup göndermekteki amacı, Hindistan'a giderek, bu ülkenin Müslümanları arasında bir Hilafet oluşturmaktır. İngiltere'nin de bunu onaylamasına kesin gözüyle bakılıyordu¹⁶⁵⁰. Bununla birlikte, Hicaz Emiri de Sultan'ı Mekke'ye iltica etmeye davet etmekteydi¹⁶⁵¹. Sultan'ın henüz ne yapacağı kestirilemiyordu ve önünde Hicaz ve Hindistan olmak üzere İngiliz işgali altında bulunan iki bölgeye gitme seçeneği var gibi görünüyordu.

Türk çevrelerde, Sultan'ın gidişinin hilafet ve saltanat sorununun başarılı bir şekilde çözülmesini sağladığı düşünülüyordu¹⁶⁵². Refet Paşa, Sultan'ın kaçıışı ile ilgili açıklamasında, Sultan'ın kaçışına büyük bir önem atfetmek için bir gerekçe olmadığını, daha önceden Damad Ferid Paşa'ya bağlı liberal ittifakın da aynı şekilde kaçtıklarını ve kendisinin Ankara'dan yeni süreçle ilgili talimatlar beklediğini söylediği aktarılmıştır¹⁶⁵³. 20 Kasım 1922 tarihinde şehzade Abdülmecid, yeni Türk halifesi olarak tayin edilmiştir. Sultan VI. Mehmed'in Türkiye'yi terk ederek haklarını kaybetmesi nedeniyle bu tayinin bütün Müslümanlar tarafından kabul edilmesinin beklendiği de ifade edilmiştir¹⁶⁵⁴. Konuyla ilgili diğer bir haberde, Türk çevrelerin bu haberi olumlu karşıladıkları ve Abdülmecid'in hayatını Türkiye'ye adadığını ve O'nun için çalışmaktan mutlu olduğunu söylediği de aktarılmıştır¹⁶⁵⁵. Abdülmecid'e Millet Meclisi adına Kemal Paşa, bir telgraf göndermiş ve Sultan'ın kaçmasının sonucu olarak kendisinin oybirliği ile yeni halife seçildiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Abdülmecid'in halife seçilmesinin İslam dünyasının refah döneminin başlangıcı anlamına geldiğini de belirtilmiştir¹⁶⁵⁶. Sultan Vahdeddin'in İngilizlere sığınması, halifeliği artık devam ettiremeyeceğinin de bir göstergesi olmuş ve neticede Milli Mücadele'yi de destekleyen Abdülmecid, halife seçilerek İslam dünyasının lideri olmuştur.

Noviembre 1922, s. 4; La Accion, 20 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 20 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁵⁰ El Heraldo de Madrid, 18 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 19 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 19 Noviembre 1922, s. 4; La Epoca, 20 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶⁵¹ El Siglo Futuro, 18 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 18 Noviembre 1922, s. 5; El Imparcial, 19 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 19 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 20 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁵² El Sol, 19 Noviembre 1922, s. 5; La Epoca, 20 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁵³ El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 20 Noviembre 1922, s. 7; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁵⁴ El Siglo Futuro, 21 Noviembre 1922, s. 2; La Epoca, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁵⁵ La Voz, 21 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁵⁶ La Voz, 21 Noviembre 1922, s. 5.

Bu değişiklik, Kalküta'daki Hilafet Merkez Komitesi tarafından da kabul görmüştür. Komite, Ankara Hükümeti'nin saltanat sorunu konusundaki tutumunu ve Abdülmecid'in halife olarak seçilmesini koşulsuz bir şekilde onaylamış ve İngiliz Hükümeti'ni Sultan'ı korumasına alarak Müslüman dünyasında karışıklıklar çıkarmaya çalışmakla suçlamıştır¹⁶⁵⁷. İslam dünyası tarafından da kabul gören yeni halife Abdülmecid, olaysız geçen bir törenle görevine başlamış, Fransız basın temsilcilerini kabul etmiş, kendilerine Fransa'nın dostu olduğunu, Fransız politikasına sempati beslediğini ve Fransa'nın da Türkiye'nin ve Müslüman dünyasının refahı için dostane hareket etmesi gerektiğini söylemiştir¹⁶⁵⁸. Halife Abdülmecid, görevine hızlı başlamış ve Fransız kamuoyunu hükümetlerinin Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmesi gerektiğine ilişkin ikna etmeye çalışmıştır.

Sultan Vahdeddin ise bu süreçte Kral Hüseyin'in Mekke'ye gelmesi yönündeki teklifini kabul etmiştir¹⁶⁵⁹. Türkiye'nin eski Sultanı, 1 Ocak 1923 tarihinde bir İngiliz zırhlısı ile daha önceden ilan edilen Mekke seyahatine çıkacaktı¹⁶⁶⁰. Neticede, belirtilen tarihte Mekke'ye gitmek üzere Malta'dan Ajax vapuru ile hareket etmiştir¹⁶⁶¹. Sultan Vahdeddin'in sonraki faaliyetlerine ilişkin ele alınan dönemde İspanyol basınında herhangi başka bir kayda rastlanmamıştır.

4.1.3. Konferansın Organizasyonu ve Tarafları

13 Kasım tarihinde toplanması kesinleşen barış konferansının organizasyonu ile ilgili bilgilere de İspanyol basınında sıklıkla rastlanmaktadır. Konuyla ilgili 21 Ekim tarihli ilk haberde, konferansın iş düzenine ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre, konferansın ilk aşaması, temsil edilen 8 ülkenin delegeleri tarafından düzenlenecekti. Bulgaristan, kendisini ilgilendiren konularla ilgili dinleyici olacaktı. İmzadan önce, Boğazlar rejimi ile ilgili ayrı bir sözleşme hazırlanacaktı. Bu sözleşmenin müzakerelerine 1856'da olduğu gibi Karadeniz'e kıyısı olan bütün devletler katılacaktı. Rusya da bu müzakerelere çağrılacaktı. Sözleşme, herhangi bir devletin müdahalesine izin vermeyecek şekilde açık bir dille yazılacaktı¹⁶⁶². Bununla birlikte, Türkiye'nin barış müzakerelerine Mısır'ı da dâhil etmek istediğine dair bir söylenti dolaşıyordu. Sevr Antlaşması'nın iptal edilmesi

¹⁶⁵⁷ La Epoca, 24 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 25 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 25 Noviembre 1922, s. 6.

¹⁶⁵⁹ El Imparcial, 6 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁶⁶⁰ El Sol, 30 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 1 Enero 1923, s. 2.

¹⁶⁶¹ La Accion, 4 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 6 Enero 1923, s. 2.

¹⁶⁶² La Libertad, 21 Octubre 1922, s. 1.

ile Türkler, Mısır'daki haklarını terk etmemiş sayılacaklardı¹⁶⁶³. Mısır Hükümeti de 17 Ekim'de resmi bir bildiri yayınlayarak, barış konferansına katılmak için resmi başvuru yapmıştı¹⁶⁶⁴. Rusya'nın konferansa katılımı sorunu, müttefikler tarafından çözüme kavuşturulmuş gibi görünüyordu. Boğazlar meselesinin Moskova Hükümeti'nin katılımı olmadan çözülmesi mümkün olmayacaktı. Ancak diğer konularda Rusların Türkleri desteklemesinden endişe ediliyordu. Müttefikler yine orta yolu bularak Boğazlar meselesinin müzakerelerinin diğer görüşmelerden ayrılmasını ve bu ayrı müzakerelere Rusya'nın da davet edilmesini kararlaştırmışlardı.

Poincare, barış konferansında Fransa'yı temsil etmek üzere eski büyükelçi Bompard ve eski meclis başkanı Leygues'i görevlendirmişti¹⁶⁶⁵. Fransız Hükümeti, aslında Fransa'yı barış konferansında Franklin Bouillon'un temsil etmesini istiyordu. Ancak Bouillon Poincare'e yazdığı mektupta, Lozan Konferansı'nda Fransa'yı temsil etme onurunu reddetmiştir. Bunun üzerine Poincare de kendisine bir mektup yazarak, doğu sorununda yaptığı işler için kendisine teşekkür etmiştir¹⁶⁶⁶. Fransız Hükümeti'ni barış konferansında temsil edecek kişiler bu şekilde netleştirilmiştir.

23 Ekim tarihinde Sforza, Poincare'e barış konferansının organizasyonu ile ilgili bir nota göndermiştir. Notada, İtalya'nın konferansın toplanma yerinin Avrupa'da bir şehir olmasını istediği ancak Lozan şehrinin kesinleştirilmesinden önce Türkiye'ye de danışılması gerektiği belirtilmekteydi. Türkiye'nin Lozan şehrini kabul etmemesi durumunda İtalya'nın merkez veya güney şehirlerinden birinin teklif edilebileceği, İtalya'nın konferansa katılmak zorunda olanların listesini onayladığı ve Sovyetlerin katılımına izin verilebileceği de notada yer almaktaydı¹⁶⁶⁷. 26 Ekim tarihli habere göre, Fransız, İngiliz ve İtalyan kançılıyaları, barış konferansı organizasyonu ile ilgili müzakereleri sürdürüyorlardı. Lord Curzon'un son teklifi, Sevr Antlaşması'nın geliştirildiği San Remo'da bulunan ABD'nin de konferansa davet edilmesi idi. Poincare'in bu konuda İngiltere'yi desteklemesi bekleniyordu. Sforza, Poincare'e Türklerin Lozan'ı istememeleri durumunda konferansın İtalya'nın bir şehrinde gerçekleşmesi talebini iletmişti. Bu şehir muhtemelen Floransa olacaktı¹⁶⁶⁸. Türkiye ile

¹⁶⁶³ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 16 Octubre 1922, s. 2.

¹⁶⁶⁴ La Epoca, 17 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 18 Octubre 1922, s. 1.

¹⁶⁶⁵ La Correspondencia de España, 24 Octubre 1922, s. 3.

¹⁶⁶⁶ La Accion, 28 Octubre 1922, s. 2.

¹⁶⁶⁷ La Voz, 24 Octubre 1922, s. 5.

¹⁶⁶⁸ El Heraldo de Madrid, 26 Octubre 1922, s. 2.

savaşa dâhil olmayan ABD, Lozan Konferansı'nda etkin bir rol üstlenmeyecek ancak gözlemci olarak konferansa katılacaktı¹⁶⁶⁹. Henüz Lozan şehri üzerinde uzlaşma sağlanamamıştı ve İtalya Hükümeti, konferansın kendi ülkelerinde gerçekleşmesini istiyordu. Konferansın yerinin yanı sıra katılımcılarının belirlenmesi ile ilgili çalışmalar da müttefikler arası toplantılarda netleştirilmeye çalışılıyordu.

Bu çalışmalar sırasında müttefikler, konferansın Lozan'da toplanması konusunda uzlaşmaya varmışlardı. 28 Ekim tarihli habere göre, müttefik temsilciliklerin birinci tercümanları, Babıâli ve Ankara Hükümeti temsilcisine Lozan Konferansı için davetiyelerini vermişlerdi¹⁶⁷⁰. Ankara Hükümeti'nin konferansın toplantı yeri olarak Lozan'ı kabul ettiğini bildiren 31 Ekim tarihli haberde, Ankara Milli Meclisi'nin İsmet Paşa'yı Lozan Konferansı'ndaki Türk heyetinin başkanı olarak görevlendirdiği ve İsmet Paşa'nın yokluğunda ise heyet başkanlığını Fethi Bey'in yürüteceği belirtilmiştir¹⁶⁷¹. Türk tarafı konferansın Lozan'da toplanmasını kabul etmekle birlikte, müttefiklerin İstanbul Hükümeti'ni de konferansa davet etmesi Türkiye açısından bir ikilik yaratacak olması nedeniyle sorun teşkil ediyordu.

1 Kasım tarihli habere göre, Ankara Hükümeti temsilcisi, müttefik yüksek komiserlerine, konferansın Lozan'da yapılmasını kabul ettiklerini bildirmişti. Bunun yanı sıra İstanbul Hükümeti'nin de konferansa davet edilmesini protesto etmişti. Ankara Hükümeti'ne göre bu davet, Mudanya Protokolü ruhunun ihlaliydi¹⁶⁷². Bununla birlikte, Ankara ve İstanbul arasında hükümet ikiliğinin ortadan kalkması kaçınılmaz görülüyordu ve Sultan'ın Ankara Milli Meclisi'ni artık Türkiye'deki tek güç olarak kabul etmesi bekleniyordu¹⁶⁷³. Fransa'da siyasi çevrelerde, Ankara Hükümeti'nin barış antlaşmasına katılma davetini kabul etmesi memnuniyet verici olarak görülmüştü. Ancak, Ankara'nın protestosu konusunda ise bu durumun müttefikleri ilgilendirmedeği ve sorunun İstanbul ve Ankara arasında çözülmesi gerektiği düşünülüyordu¹⁶⁷⁴. Fransa'nın Londra büyükelçisi, Lozan Konferansı ile ilgili Lord Curzon ile görüşmüştü. Bu toplantıda Fransa ve İngiltere

¹⁶⁶⁹ El Heraldo de Madrid, 31 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 31 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁷⁰ La Accion, 28 Octubre 1922, s. 2.

¹⁶⁷¹ El Heraldo de Madrid, 31 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 31 Octubre 1922, s. 5. İsmet Paşa, 26 Ekim 1922 tarihinde, Yusuf Kemal Bey'in yerine Hariciye Vekili tayin edilmiş ve konferansa da bu unvanıyla katılmıştır. Bkz. İsmet Giritli, "Lozan Kahramanı: İnönü", *Lozan'ın 50. Yılına Armağan*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul, 1978, s. 39.

¹⁶⁷² La Accion, 1 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 1 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶⁷³ La Accion, 31 Octubre 1922, s. 5.

¹⁶⁷⁴ El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

hükümetleri, Türkler karşısında tek bir cephe olabilmek ve Mudanya'daki tartışmalı maddelerde saldırgan olabilmek için gerekli tedbirleri değerlendirmişlerdi. Toplantıda, Türk birliklerinin İstanbul ve Trakya'ya geçişlerinin uygun olup olmadığı da görüşülmüştü. Paris ve Londra hükümetleri, tartışmalı konularda hemfikir olunması yoluyla, daha başarılı sonuçlar alınabileceğini düşünüyordu. Haberde, Ankara Hükümeti'nin konferansa İstanbul'un da davet edilmesi konusundaki protestosunun çok ciddi bir soruna yol açmasının beklenmediği de vurgulanmaktaydı¹⁶⁷⁵. 10 Kasım tarihli haberde, Mussolini de İstanbul'daki İtalya büyükelçisine Türklere karşı ittifak bloğu oluşturulmasına yardımcı olmasını emretmiş ve Yunanlıları yenenlerin müttefiklere karşı zafer kazanmış gibi davranamayacaklarını bildirmişti¹⁶⁷⁶. Nitekim 1 Kasım 1922 tarihinde Ankara Milli Meclisi, saltanata bir son verecek ve ayrıca Sadrazam da müttefik yüksek komiserlerine İstanbul Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na temsilci göndermeme kararı aldığını bildirecekti¹⁶⁷⁷. TBMM'nin aldığı saltanatın kaldırılması kararı, İsmet Paşa'ya Lozan'da oluşabilecek iki başlılığa da bir son verecek ve İsmet Paşa Türk milletinin gerçek temsilcisi olacak bir heyetin başkanlığını yapacaktı¹⁶⁷⁸. Müttefikler, barış konferansında Türk taleplerine karşı birlik olabilmek için gerekli girişimleri de yapmaya başlamışlardı.

Mussolini, doğuda barışın tesis edilmesine büyük önem veriyordu ve bu nedenle de İtalya Hükümeti, Lozan Konferansı'nın tarihinde herhangi bir erteleme talep etmeyeceğini bildirmişti¹⁶⁷⁹. Mussolini, Lozan Konferansı'na, en azından ilk müzakerelere, şahsen katılmayı da teklif etmişti¹⁶⁸⁰. Mussolini'nin Markiz Garroni ile birlikte Lozan Konferansı'na katılması bekleniyordu¹⁶⁸¹. 1 Kasım tarihli habere göre, barış konferansına katılacak olan ve başkanlığını İsmet Paşa'nın yapacağı Kemalist heyet, 6 Kasım'da Lozan'a doğru yola çıkacaktı¹⁶⁸². 3 Kasım tarihli haberde ise 30 kişiden oluşan Türk heyetinin Lozan'a gitmek üzere 11 Kasım'da Ankara'dan yola çıkacağı, konferansın ayın 13'ünde açılacağını bildirildiği ve konferansa 500 delege ile 300 gazetecinin

¹⁶⁷⁵ La Accion, 1 Noviembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 1 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 1 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶⁷⁶ El Sol, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁷⁷ El Siglo Futuro, 6 Noviembre 1922, s. 2; La Accion, 6 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶⁷⁸ Giritli, "Lozan Kahramanı: İnönü", s. 39.

¹⁶⁷⁹ La Accion, 1 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 1 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 3 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶⁸⁰ El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁸¹ La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁸² La Accion, 1 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 1 Noviembre 1922, s. 2.

katılmasının beklendiği ifade edilmiştir¹⁶⁸³. Konferansın 13 Kasım'da başlaması planlanıyordu. Ancak 6 Kasım tarihli habere göre, açılış oturumunun birkaç gün ertelenmesi mümkündü. Paris'teki siyasi çevrelerde, son olaylar göz önüne alındığında İtalya'nın müzakerelerin ayın 20'sine kadar başlamamasını isteyeceği düşünülüyordu¹⁶⁸⁴. İngiliz siyasi çevrelerine göre de Lozan Konferansı'nın başlangıcı, gerek İngiltere'deki genel seçimler ve gerekse İtalya'daki dâhili durum nedeniyle ayın 20'sine tehir edileceğine inanılıyordu¹⁶⁸⁵. Poincare, 7 Ekim'de İngiliz elçisini kabul etmiş ve elçi kendisine Lozan Konferansı'nın 27 Kasım'a ertelenmesini teklif etmiştir. Poincare, ertelemeye sıcak bakmasına rağmen sözü edilen tarihin çok uzak bir tarih olduğunu belirtmiş ve konferansın mümkün olan en kısa sürede yapılması gerektiğini dile getirmiştir¹⁶⁸⁶. İngiltere'nin erteleme talebine karşılık Fransa'nın, İstanbul'da yaşanan ciddi olaylar nedeniyle, ertelemenin 27'sine kadar yapılmasını kabul etmesi beklenmiyordu¹⁶⁸⁷. İsmet Paşa ise General Pelle ile yaptığı görüşmede, barış görüşmelerinin mümkün olan en kısa sürede başlaması konusundaki görüşünü bildirmiştir¹⁶⁸⁸. Konferansın tarihinin netleştirilmeye çalışıldığı süreçte, Lozan'da da konferans organizasyonu ile ilgili çalışmalar devam ediyordu.

İsviçre Federal Meclisi temsilcileri ve Lozan'daki yetkililer de son ayrıntıları görüşmek üzere toplanmışlardı. Gazetecilerle ilgili düzenlemeler tamamlanmıştı. Konferansa katılması beklenen 300'den fazla gazeteci Lozan Oteli ve Beau-Site'de konaklayacaktı. Basın temsilcileri, okuma salonları, bir restoran, herkesin masasının olacağı bir çalışma salonu, postane, 10 telefon kabini ve bir telgraf ofisine sahip olacaklardı¹⁶⁸⁹. Lozan'da barış konferansı için büyük hazırlıklar yapılıyordu. İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab'ın ilk oturuma katılarak, bir "hoş geldiniz" konuşmasıyla konferansı açması bekleniyordu¹⁶⁹⁰. Fransa Hükümeti de Lozan Konferansı hazırlıklarını sürdürüyordu. Roma büyükelçisi Barrere ile eski İstanbul büyükelçisi Bompert konferans delegesi

¹⁶⁸³ El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁸⁴ La Accion, 6 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁶⁸⁵ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁸⁶ El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁸⁷ El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁸⁸ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶⁸⁹ El Heraldo de Madrid, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Epoca, 8 Noviembre 1922, s. 1-2; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁹⁰ El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

olarak tayin edilmişlerdi¹⁶⁹¹. Poincare, Bonar Law, Curzon ve Mussolini'nin Lozan Konferansı müzakerelerine bizzat katılmaları ve Poincare'in konferansta ülkesinin çıkarlarını savunması da bekleniyordu¹⁶⁹².

İsmet Paşa, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Ankara Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na Babiâli'den herhangi bir delegenin katılmasına izin vermeyeceğini ancak müzakerelerin mutlu sonla bitmesi için bu konuda meclisin yardımına güvenildiğini söylemiştir. Meclis, İsmet Paşa'nın sözlerinin ardından Ankara Hükümeti'ni konferansta temsil edecek delegelere yetki vermiştir. Türk delegeler, Lozan'a ulaşmak üzere, Brindisi'ye doğru yola çıkacaklardı¹⁶⁹³. Barış konferansına katılacak olan ve başkanlığını İsmet Paşa'nın yapacağı Türk temsilciler, İstanbul delegeleri ile İzmir'de bir araya gelmişlerdi. Reşid ve Safvet Paşaların konferansın genel sekreteri olarak faaliyet göstermesine karar verilmişti. Heyet, tamamlandıktan sonra Lozan'a ulaşmak üzere Brindisi'ye doğru yola çıkarak ayın 11'inde Lozan'a varacaktı¹⁶⁹⁴. Türk delegasyonu, 10 Kasım öğle saatlerinde Lozan'a doğru yola çıkmışlardı ve heyette, Rıza Nur Bey ve Hasan (Saka) Bey'in içerisinde olduğu 36 kişi vardı. Heyet, müttefik yüksek komiserleri tarafından yolcu edilmişlerdi¹⁶⁹⁵. Fransa heyetinin bir kısmı da Bompert ile birlikte Lozan'a doğru yola çıkmışlardı¹⁶⁹⁶. 12 Kasım akşamı Türk heyeti, Lozan'a ulaşmıştı. İsmet Paşa, hemen Ankara'nın Paris temsilcisi Ferid Bey'le görüşmüştü. Kendisinin hafta içerisinde Paris'e gitmesi bekleniyordu. İsmet Paşa, basına verdiği demeçte, Kemalist hükümetin Fransız dil okullarını mecburi eğitime hazır hale getirdiğini, Samsun gibi bazı vilayetlerde Kemalist yetkililerin kendi imkânları ile sadece Fransızca eğitim veren okullar kurduğunu ve Türk hükümetinin okullara müdahale etmesinin tek nedeninin milli dilde öğretilen diğer derslerin yanı sıra Fransızca eğitimini de düzenlemek olduğunu söylemiştir. İsmet Paşa, Fransız banka ve ofislerin yağmalandığına dair dış kaynaklı haberleri de demecinde yalanlamıştır¹⁶⁹⁷.

¹⁶⁹¹ El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁹² El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 9 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁶⁹³ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶⁹⁴ El Sol, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁹⁵ El Sol, 11 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁹⁶ El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁶⁹⁷ La Epoca, 13 Noviembre 1922, s. 3.

Sovyetler Birliği'nin Londra temsilcisi, 9 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanlığına, Lozan Konferansı davetine cevaben bir nota vermiştir. Notada, Sovyetlerin sadece boğazlarla ilgili oturumlara değil aynı zamanda Ukrayna ve Gürcistan ile birlikte bütün müzakerelere katılmak istediğini bildirdiği aktarılmıştır. Sovyetlerin notasının ardından, Bulgar Hükümeti de sadece boğazlarla ilgili müzakerelere değil genel tartışmalara da katılmak istediğini müttefik devletlere bildirmiştir¹⁶⁹⁸. Müttefik hükümetler, Sovyetlerin notasına 11 Kasım'da cevap vermiştir. Verilen cevapta, barış konferansının amacının Türkiye ile halen savaş halinin devam ettiği devletler arasında barışı sağlamak olduğu ve bu nedenle de ilgili devletlerin konferansa davet edildiği açıklanmıştır. Cevapta, Sovyetlerin Türkiye ile barış halinde ve sadece Boğazlar meselesi ile ilişkili olduğu ve bu nedenle de Rusya'nın bu sorunla ilgili oturumlara katılabileceği belirtilmiştir. Ukrayna ve Gürcistan'ın katılımı konusunda ise Rusya'nın daha önceden Cenova Konferansı'nda yaptığı gibi bu devletlerin temsilcilerini de Rus heyeti içerisine dâhil edebileceği ifade edilmiştir¹⁶⁹⁹. Sovyetler Hükümeti, her ne kadar müzakerelerin tamamına katılmak istemiş olsa da daha önceden de belirtildiği üzere müttefiklerin bu talebi kabul etmeleri beklenmiyordu.

10 Kasım tarihli habere göre, Lozan Konferansı'nın açılışındaki erteleme 8-10 günü aşmayacaktı. Bu süre içerisinde müttefikler, son yaşanan olaylar nedeniyle görüş alışverişinde bulunacaklardı¹⁷⁰⁰. Aynı tarihli diğer bir habere göre ise İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda Lozan Konferansı'nın açılışının 20 Kasım'da yapılacağına inanılıyordu¹⁷⁰¹. İngiltere'nin talebi üzerine, konferansın açılışı ayın 20'sine ertelenmiş ve Fransa tarafından General Waygand ve Amiral Lacaze de uzman ekibe dâhil edilmişti¹⁷⁰². Bu sırada, İspanya, Danimarka ve İsveç de konferansa katılmak için başvuru yapmışlardı. Poincare, bu ülkelerin temsilcileri ile Belçika temsilcilerinin kapitülasyonlar gibi mali ve finansal görüşmelere katılmasında herhangi bir sakınca görmemiş ve buna karşı çıkmamıştır¹⁷⁰³. Poincare'in Lozan Konferansı'nın 20 Kasım tarihinde gerçekleşecek açılış oturumuna katılması bekleniyordu. Ancak o gün herhangi bir

¹⁶⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁶⁹⁹ El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 13 Noviembre 1922, s. 2; El Imparcial, 14 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁰⁰ La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷⁰¹ La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁰² La Epoca, 13 Noviembre 1922, s. 3; El Imparcial, 14 Noviembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁰³ La Libertad, 15 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1922, s. 3.

konuşma yapmayacaktı¹⁷⁰⁴. Konferansın 20 Kasım'da toplanması artık kesinleşmişti. Bununla birlikte, katılımcı listesinin henüz son halini almadığı da görülmekteydi.

Nitekim İspanya, Danimarka ve İsveç'in ardından Polonya Hükümeti de konferans müzakerelerine katılma arzusunu dile getirmişti. Bir Rus-Romanya çatışmasının engellenebilmesi ve Polonya'nın Romanya ile olan ittifakına sadık kalması için konferansa katılımının kabul edilmesi bekleniyordu¹⁷⁰⁵. Başkan Harding de Amerika Birleşik Devletleri'nin Lozan Konferansı sonucunda ortaya çıkacak olan barış antlaşmasının imzacısı olmayacağını ancak yine de müttefiklerle ve Türkiye ile yapılacak ayrı antlaşmalarla ABD'nin çıkarlarının korunacağını deklare etmiştir¹⁷⁰⁶. Vatikan da Türk egemenliği altında kalan Katolik azınlıkları savunmak amacıyla konferansa bir temsilci göndermeye karar vermiştir¹⁷⁰⁷. Konferansa katılacak devletlerin listesi belirlenirken, bir taraftan da organizasyon işleri devam etmekteydi. Bern'deki Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcileri, İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab'ı ziyaret ederek konferansla ilgili görüşmüşler ve kendisinden Federal Meclis'in açılış oturumuna başkanlık etmesi için bir kişiyi görevlendirmesini istemişlerdi. Federal Meclis bu teklifi kabul etmiş ve Haab'ı oturumu yönetmekle görevlendirmiştir¹⁷⁰⁸.

Poincare de 19 Kasım günü sabah saatlerinde konferansın açılış oturumuna başkanlık edecek olan Haab'ı ziyaret etmiştir. Ziyaretin ardından Poincare, Curzon ve Mussolini bir araya gelmişler ve toplantının ardından bir basın açıklaması yapmışlardır. Açıklamada, üç bakanın da aynı samimi ruha sahip oldukları, toplantıda konferansta müzakere edilecek olan konuların görüşüldüğü ve müttefik temsilcilerinin konferansın prosedürleri konusunda anlaştıkları ifade edilmiştir. Buna göre, konferansın başkanlığı, üç ülkenin birer temsilcisi arasında dönüşümlü olarak yürütülecekti. Üç komisyon oluşturulacak ve ortak bir basın bürosu kurulacaktı. Lord Curzon ve Mussolini de açılış oturumu öncesinde Haab'ı ziyaret edeceklerdi. Venizelos da aynı gün Lozan'a gelmişti¹⁷⁰⁹. Müttefiklerin tespit ettikleri ve yukarıda aktarılan kriterler, 20 Kasım akşamı, Türk, Yunan, Romen ve

¹⁷⁰⁴ La Voz, 16 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁰⁶ La Correspondencia de España, 18 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 20 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁰⁷ El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷⁰⁸ El Sol, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 18 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 18 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷⁰⁹ La Correspondencia de España, 20 Noviembre 1922, s. 6; La Voz, 20 Noviembre 1922, s. 7; La Accion, 21 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 1.

Sırp delegelere bildirilmiştir¹⁷¹⁰. Konferansın açılış oturumunun ardından başkanlığını müttefikler dönüşümlü olarak yapacaklardı. Ancak diğer katılımcılara başkanlık verilmeyecekti.

20 Kasım tarihli haberde, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinin Paris'te bir araya geldikleri ve Lozan Konferansı'nda müzakere edilecek meseleleri görüştükleri belirtilmiştir. Haberde, bu konularda müttefikler arasında bir uyumun hâkim olduğu da vurgulanmıştır¹⁷¹¹. İsmet Paşa ve beraberindekiler de 20 Kasım sabahı Lozan'a gelmişlerdi¹⁷¹². İsmet Paşa, İstanbul'dan önceki gün gelen Hamid Bey'in getirdiği uzun mektup aracılığı ile son Türk talepleri konusunda bilgilendirilmişti¹⁷¹³. İngiliz delegeler, konferansın başarıya ulaşacağına ve Türklerin Avrupa çıkarlarına hizmet edecek şartları kabul edeceklerine inanıyorlardı. Mussolini ise müttefik hükümetlere sunduğu taleplerin müttefik dayanışması çerçevesinde kabul edilmesi bekleniyordu¹⁷¹⁴. Müttefik dayanışmasının yanı sıra bir de Balkan dayanışması oluşturulmuştu. 4 Balkan devletinin (Güney Slavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan) temsilcileri, Nintchitch'in başkanlığında Lozan'da bir araya gelmişti. Toplantının amacı, konferansta Balkan devletlerinin ortak hareket etmelerini sağlamaktı¹⁷¹⁵. Konferans müzakereleri öncesinde Türk heyetinin karşısında güçlü iki blok oluşmuştu: Müttefik bloğu ve Balkan bloğu.

Bu bloklara karşılık olarak Türk tarafının destek alabileceği tek devlet Sovyetler Birliği'ydi. Bu nedenle, Türk tarafı Moskova Hükümeti ile bir yakınlaşma içerisine girecekti. Mustafa Kemal Paşa, Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi Başkanı Kalinin'e bir telgraf göndererek, Sovyetlerin Türkiye politikasından övgüyle bahsetmiş ve Moskova devriminin en önemli esaslarından birinin Türk-Rus ilişkilerinin sıkılığı olacağını bildirmiştir¹⁷¹⁶. Chicherin'in başkanlık edeceği Rus delegasyonu da kısa süre içerisinde İsviçre'ye hareket edecekti¹⁷¹⁷. Rusya'da yayım yapan *Izvestia* gazetesinde, Panislamist gazete *Egude*'de yer alan makalenin özetinin yayımlanmıştır. 27 Kasım tarihli haberde, bu yazının çevirisine yer verilmiştir: “*Müttefikler Lozan Konferansı'na*

¹⁷¹⁰ El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷¹¹ El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷¹² Lozan'a geldiklerinde kendilerini konferansa davet eden ülkelerin temsilcileri kendisini karşılamamışlardır. Bkz. Giritli, “Lozan Kahramanı: İnönü”, s. 39.

¹⁷¹³ El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷¹⁴ El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷¹⁵ El Sol, 24 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 24 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷¹⁶ El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 24 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁷¹⁷ La Libertad, 26 Noviembre 1922, s. 1.

*Rusya'nın katılmasını istemiyorlar. Müttefikimizle bizi ayırmaya karar verdiler. Diğer taraftan, müttefik devletler, Balkanlarda aktif bir oyun oynuyorlar ve bize sorun çıkarıyorlar. İstanbul, bir an önce Ankara Millet Meclisi yetkililerine teslim edilmeli ve müttefik askerler gecikmeksizin şehri boşaltmalı. Aksi halde, heyetimizi Lozan'a davet edecekler.*¹⁷¹⁸” 28 Kasım tarihli haberde ise Rusya'nın konferansın bütün müzakerelerine katılma talebinde bulunduğu ancak konferansın bu talebi reddetmesine kesin gözüyle bakıldığı bildirilmiştir. 14 Ekim'de Rusya'nın aynı talebine verilen cevap, yeniden verilecekti¹⁷¹⁹. Mudanya görüşmeleri sırasında Fransa ve İtalya'nın da Türk tezine karşı sempati ile baktıkları görülmekteydi. Ancak barış konferansı başladığı sırada, Moskova Hükümeti dışında Türk taleplerini haklı bulan ve destekleyen bir devlet bulunmamaktaydı. Her ne kadar İslam dünyası da konferans boyunca Türkiye'yi desteklemiş olsalar da büyük çoğunluğu müttefiklerin egemenliğindeki topraklarda yaşadıkları için siyasî bir destek veremiyorlardı. Lozan Konferansı'nın açılış oturumu, bu siyasî ve politik çerçeve içerisinde 20 Kasım 1922 tarihinde gerçekleşmiştir.

4.1.4. Konferansın Açılışı

4.1.4.1. Konferans Öncesi Gelişmeler

Barış konferansının Lozan'da toplanmasının kararlaştırılmasının ardından konferansın toplanmasına kadar geçen süre içerisinde yapılan açıklamalar ve yaşanan gelişmeler, aslında konferans müzakerelerinin nasıl geçeceğini de ortaya koymaktaydı. İspanyol basını bu süreçte, konferansla ilgili gelişmeleri ve yapılan açıklamaları sıkı sıkıya takip etmekteydi. Lozan Konferansı'nın toplanmasına karar verilmesinden sonra yayımlanan 1 Kasım 1922 tarihli haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın, Bursa'da yaptığı açıklamayla ilgili bilgiler verilmiştir. Kemal Paşa, öncelikle İngiltere ile Kemalist Hükümet arasında müzakereler yapıldığına ilişkin söylentileri yalanlamış ardından da Lozan Konferansı ile ilgili olarak, Marmara Denizi ve İstanbul'un güvenliğinin garanti edilmesi şartıyla Boğazlar sorununun ayrı olarak ele alınmasını kabul edebileceğini söylemiştir. Kapitülasyonlar konusunda, Türkiye'nin Lozan Konferansı'nda milli sınırlar içerisindeki toprakların tamamında bunların kaldırıldığını ilan edeceğini ifade eden Kemal Paşa, Sultan ve İstanbul Hükümetini yok sayacağını ve hilafet konusunda ise bu sorunun sadece Türkiye'yi değil tüm İslam dünyasını ilgilendirmesi nedeniyle, Kemalist Hükümetin

¹⁷¹⁸ El Heraldo de Madrid, 27 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁷¹⁹ La Voz, 28 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 29 Noviembre 1922, s. 1.

mevcut düzeni koruyacağını sözlerine eklemiştir¹⁷²⁰. Bununla birlikte, Ankara Meclisi'ndeki bir tartışmada, İsmet Paşa, Kemalist ordunun potansiyelini ve barışçıl yapısını vurgulamış ve bu karakteri nedeniyle barışın sağlanamaması durumunda onu hiçbir gücün durduramayacağını ifade etmiştir¹⁷²¹. Türkiye'nin Paris temsilcisi Ferid Bey de Fransa Meclis Başkanlığı'na bir mektup göndererek, Ankara Büyük Millet Meclisi'nin 16 Mart 1920'den itibaren İstanbul yönetimi tarafından imzalanan bütün antlaşma, sözleşme, kontrat ve diğer bütün faaliyetleri geçersiz saydığını bildirmiştir. Mektupta ayrıca, Türkiye Hükümeti'nin bu hükümet tarafından yapılan borçlanmaları da kabul etmediği ifade edilmiştir¹⁷²². Tük tarafı bir taraftan şartlarını ortaya koymaya başlarken, diğer taraftan da istedikleri gibi bir barış elde edememeleri durumunda savaştan kaçınmayacaklarını ilan etmiştir. Aynı zamanda bu açıklamalarla müttefikler, artık İstanbul Hükümeti ve Sultan'ın herhangi bir yetkisinin kalmadığı konusunda bilgilendirilmiştir.

Ankara Hükümeti, bu açıklamalarının yanı sıra, İstanbul'daki işgalin sona ermesini ve İstanbul'un Türk Hükümeti'ne iadesini de istemiştir. Müttefik yüksek komiserleri, Ankara'nın İstanbul'daki müttefik askeri işgaline son verilmesi talebini 5 Kasım'da reddetmiştir¹⁷²³. Türk Hükümeti, hangi milletten olursa olsun hiçbir savaş gemisinin Türk yetkililerin onayı olmadan boğazlardan geçmemesi, Türkiye'nin ateşkes içerisinde olduğu devletlerin gemilerinin boğazlardan geçişinin özel izin olmaksızın gerçekleşmemesi, Türk limanlarına asker indirme haklarının olmaması ve küçük gruplar dışında karaya ayak basmamaları talebini de müttefik komiserlerine iletti¹⁷²⁴. Müttefik yüksek komiserleri, hükümetin bu talebine de olumsuz yanıt vermişlerdi. Verilen cevapta, bu talebin 1918 Mondros Ateşkesi ve Mudanya Konvansiyonu hükümlerinin ihlali olacağı bildirilmişti. İngiltere, İstanbul'un müttefikler tarafından boşaltılmasına karşı çıkıyordu. Ancak müttefikler yaşanan olaylar karşısında iç politikaya müdahale etmeme ve polisin işine karışmama kararı almışlardı¹⁷²⁵. Müttefikler, her ne kadar iç meselelere

¹⁷²⁰ La Accion, 1 Noviembre 1922, s. 6; La Epoca, 1 Noviembre 1922, s. 2; El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 3 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁷²¹ El Sol, 2 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷²² La Correspondencia de España, 4 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁷²³ La Epoca, 6 Noviembre 1922, s. 2; La Voz, 6 Noviembre 1922, s. 8; El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷²⁴ La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷²⁵ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 7 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 2; La Voz, 7 Noviembre 1922, s. 5; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1.

müdahale etmeme kararı almış olsalar da reddettikleri talepler zaten Türkiye'nin iç meseleleriydi. Müttefiklerin İstanbul'u ve boğazların denetimini barış antlaşması imzalanmadan önce Ankara Hükümeti'ne bırakması zaten beklenmiyordu.

Ankara'daki Türk Milli Meclisi, uzun tartışmalar sonucunda, İsmet Paşa'ya Lozan Konferansı'nda şu hususların gerçekleşmesini sağlamasını emretmişti:

1. *Misak-ı Millî'de belirlenen sınırlar*
2. *Yunanlılar tarafından bir savaş tazminatı ödenmesi*
3. *Kapitülasyonların kaldırılması*
4. *İran ve Mezopotamya sınırlarında düzenlemeler yapılması*
5. *Mutlak mali, ekonomik ve politik bağımsızlık*¹⁷²⁶.

Ankara Hükümeti'nin borçlarla ilgili aldığı kararın farklı yorumlanması nedeniyle, Türk Basın Bürosu, açıklama yapmak zorunda kalmış ve Ankara Hükümeti'nin niyetinin Türkiye'nin borçlarını yok saymak veya kamu borçlarının ödenmesini iptal etmek olmadığını belirtmiştir¹⁷²⁷. Ankara Meclisi, Anadolu'daki ve özellikle Bursa ve Adana'daki Hristiyan ve İsrail okullarındaki eğitimi Fransızlardan alarak Türklere vermiştir. Fransa'nın Ankara temsilcisine Fransız okullarının yönetimini Fransızların yürütmesini sağlaması emredilmişti. Paris'teki Ankara temsilcisi Ferid Bey, haberi büyük bir şaşkınlıkla karşılamıştı ve konuyla ilgili bir bilgisinin olmadığını söylüyordu¹⁷²⁸. Büyük Millet Meclisi, müttefiklere kendi toprakları içerisinde her türlü yetkiye sahipti olduğunu ve istediği değişiklikleri yapabileceğini gösteriyordu. Diğer taraftan da bu hareket Fransızların konferansta Türkiye karşıtı bir tavır takınması durumunda, Fransa ile kurulmuş olan dostluk ilişkilerinin görmezden gelinebileceği anlamına geliyordu.

8 Kasım tarihli habere göre, Türkler, İngiltere'nin kendi iç meseleleri ile çok meşgul olması nedeniyle Ankara Hükümeti'ne karşı askeri olarak direnemeyeceğini

¹⁷²⁶ El Heraldo de Madrid, 7 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 7 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 2; La Voz, 7 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1. Aslında bu talimatname 14 maddeden oluşmaktadır. Lozan'a gidecek olan heyete Doğu, Irak, Suriye, Trakya sınırları, Adalar, Batı Trakya, Boğazlar ve Gelibolu, Kapitülasyonlar, Düyun-u Umumiye, ordu ve donanma sınırlandırmaları, yabancı kurumların Türk kanunlarına tabi olması, Misâk-ı Millî'nin Türkiye'den ayrılan devletler için özel maddesi, cemaatler ve vakıflar konularında talimatlar verilmiştir. Bkz. Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 38.

¹⁷²⁷ El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷²⁸ El Sol, 7 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Noviembre 1922, s. 2; El Globo, 8 Noviembre 1922, s. 1.

düşünüyorlardı. Rafet Paşa, Sultan'ın bin kişilik korumalarının kontrolünü eline almıştı. Bu askerler de milliyetçilere katılmışlardı. Lozan Konferansı, Türkiye'nin güçlü bir baskısı ile başlayacaktı¹⁷²⁹. Müttefik generaller, 7 Kasım'da Türk temsilci Rafet Paşa ile bir araya gelmişlerdi. Konuyla ilgili habere göre, bu görüşme, dostane ve samimi bir görüşme olmamıştı. Görüşmede, General Harrington, Rafet Paşa'ya müttefiklerin Türklerin rekabet içerisinde olmadıkları konulara karışmalarına ve Londra Antlaşması ve Mudanya Konferansı kararlarını ihlal etmelerine izin vermeyeceklerini söylemişti. Ayrıca bütün müttefikler adına, müttefiklerin İstanbul'u birkaç hafta içerisinde milliyetçilere teslim etmesine kadar, İstanbul'da tek bir kişinin yönetimine izin vermeyeceklerini de sözlerine eklemişti. Rafet Paşa, konularla ilgili Ankara Hükümeti'ne yazacağını ve alacağı cevabı müttefiklere ileteceğini belirtmişti¹⁷³⁰. Bununla birlikte, Rafet Paşa, hızlı bir “geçici anlaşma (*modus vivendi*)” imzalanması arzusunu dile getirmişti. Akşam saatlerinde yapılan ikinci bir toplantıda ise jandarma, polis, gümrükler ve diğer ekonomik önlemlerle ilgili sorunları görüşülmüştü¹⁷³¹. Müttefikler, Kemal Paşa'ya gümrükler, borçlar ve kapitülasyonlar konusundaki iddialarından vazgeçmeleri konusundaki bir nota vermişlerdi. Kemal Paşa, bu notaya cevap vermediği için bu talebi kabul edip etmediği bilinmiyordu¹⁷³². Müttefikler de Türkler de konferans başlamadan önceki açıklamaları ile bir diğerine gözdağı vermeye çalışıyorlardı. Bu çerçevede, konferans müzakerelerinin de oldukça zorlu geçeceği ve konferansta kırıncı kırıncı tartışmalar yaşanacağı açıktı.

İngiltere Hükümeti, Paris büyükelçisi Lord Hardings'e İngiltere'nin Lozan Konferansı'nda tartışılmasını istemediği Musul sorunu, Suriye sınırı ve On İki Ada sorunu gibi bazı konularda Fransa'nın fikirlerini öğrenme görevi vermişti¹⁷³³. Poincare de Lozan Konferansı'na katılacak Fransız delegelerle bir toplantı yaparak, Fransız heyetin programını sonlandırmaya çalışıyordu. Toplantıya askerî, bahrî, mali ve diplomatik uzmanlar katılmıştı ve bu uzmanların arasında Mareşal Foch ve generaller Weygand ile Buat dikkat çekiyordu¹⁷³⁴. Lord Curzon, Poincare'le Lozan Konferansı öncesinde bir ön görüşme yaparak hem Türkiye ile barış konularını hem de Tanca, tamirat borçları, Mısır ve Tunus sorunlarını müzakere etmek istiyordu. Mussolini'nin de İtalya'yı ilgilendiren konularla ilgili olarak konferansa katılması bekleniyordu ve Poincare'in ön

¹⁷²⁹ La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷³⁰ La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷³¹ La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷³² El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷³³ El Sol, 11 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷³⁴ El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5.

görüşme teklifini kabul etmişti. Bununla birlikte, İngiltere’deki seçimlerin ayın 15’inde olması nedeniyle, ön görüşme, 15 Kasım’dan sonra ve muhtemelen Lozan’da gerçekleşecekti¹⁷³⁵. Konuyla ilgili 14 Kasım tarihli haberde, Poincare’in ayın 20’si olarak tarihi kesinleştirilen Lozan Konferansı’ndan önce Curzon’la görüşmek istemediği, Poincare’in ilk başta Londra’ya giderek ön toplantı yapmayı kabul ettiği ancak sonradan önceliğini Temsilciler Meclisi’nin dış politika konusundaki çalışmalarını tamamlamaya verdiği ifade edilmiştir. Zaten Poincare, İtalya’nın yokluğunda ikili bir resmi toplantı yapmayı asla kabul etmezdi. Mussolini de Londra’ya veya Paris’e geçemeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Poincare, bir açıklama yaparak, Türkiye ile barış konusunda zaten müttefikler arasında bir uyum olduğunu ve uzlaşma sağlandığını bildirmiştir¹⁷³⁶. Ancak Fransız siyasi çevrelerinde, Lord Curzon’un Cuma veya Cumartesi günü Paris’e gelerek Poincare ve Barrere ile görüşmesi, ardından da Pazar günü sabahı Lozan’a doğru birlikte yola çıkmaları ve Lozan’da da Mussolini veya İtalya heyeti başkanı ile görüşmeleri bekleniyordu¹⁷³⁷. İngiliz Hükümeti’nin çok istemesine rağmen, İtalyanların ve Fransızların tutumu neticesinde konferans öncesinde toplanması düşünülen ve konferans sırasında müttefiklerin ortak hareket etmelerini sağlayacak olan ön toplantı yapılamamıştır.

Bununla birlikte, Türk heyeti başkanı İsmet Paşa, Ankara Hükümeti resmi temsilcisi Rıfat Paşa ile birlikte, 15 Kasım Çarşamba günü Paris’e gitmiştir¹⁷³⁸. 16 Kasım tarihli haberde, İsmet Paşa’nın önceki gün (15 Kasım) öğleden sonra Poincare ile bir görüşme yaptığı, ardından basın mensuplarını kabul ettiği ve görüşmenin oldukça memnuniyet verici olduğunu ve Lozan Konferansı’nın ertelenmesinin ciddi sonuçlar doğuracağını düşünmediğini söylediği belirtilmiştir. Türkiye’nin hedeflerinin tamamen barışçıl olduğunu vurgulayan İsmet Paşa, Fransa halkının ulusunu kurtarmak isteyen Türklerin mücadelesinin kutsallığını anlayacağını düşündüğünü ve Türkiye’nin kendisi ile imzalanan bütün konvansiyon ve antlaşmalara sadık olduğunu da ifade etmiştir. İsmet Paşa, kapitülasyon rejimi ile ilgili olarak şunları söylemiştir: *“İstanbul’a vardığımızda hükümeti, kendisi tarafından yönetilmeyen ve vergi alınmasına karar veren bir hükümetle değiştirdik. Fransız veya diğer yabancı tüccarın, Osmanlıların verdiği vergileri ödememesini ve Osmanlı kanunlarına bağlı kalmalarını adil bulmuyoruz. Savaştan önce*

¹⁷³⁵ La Accion, 13 Noviembre 1922, s. 5; La Epoca, 13 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁷³⁶ La Libertad, 14 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷³⁷ La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1922, s. 1; La Libertad, 15 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷³⁸ La Libertad, 15 Noviembre 1922, s. 1.

*Türkiye’de kurulan bazı cemiyetler, kendilerine her türlü garantiyi veren Osmanlı kanunları rejimine bağlı kalmayı talep etmişlerdi.*¹⁷³⁹”

Aynı tarihli diğer bir haberde ise Poincare’in İngilizlerin memorandumunu incelediği, Memorandumun temelini 23 Eylül 1922 tarihli müttefik sözleşmesi olduğu, Poincare’in memorandumda karşı çıkacak bir şey olmadığını ve İngiliz-Fransız temsilcilerinin Lozan’da ortak hareket edebileceklerini İngiliz Hükümeti’ne bildireceği ifade edilmiştir. Haberde, memorandumda Boğazlar sorunu ve imzalanacak barış antlaşmasının yürürlüğe girmesini sağlamak için alınacak hassas tedbirlere ilişkin bir veri olmadığı ve bu konuların 18 Kasım Cumartesi günü Lord Curzon ile Poincare’in görüşmesinde ele alınacağı da aktarılmıştır¹⁷⁴⁰. Lord Curzon, 18 Kasım’da Poincare ile görüşmek amacıyla, Paris’e hareket etmiş ve akşam saatlerinde şehre ulaşmıştır. Bu durum, Mussolini, Poincare ve Curzon’un İngiltere’nin Paris ve Roma’ya gönderdiği memorandum konusunda anlaştıkları şeklinde yorumlanmıştır. Müttefikler, Lozan’a birincil konularda anlaşmış bir şekilde gideceklerdi¹⁷⁴¹. Konferansın açılışının yapılacağı 20 Kasım’da, Fransız heyeti Lord Curzon’la birlikte Lozan’a hareket etmiştir. Üç ülkenin dışişleri bakanının Lozan’da mı yoksa Montrö veya Territet’te mi görüşecekleri bilinmiyordu. Poincare, Mussolini’ye görüşme talebi yollamasına rağmen henüz bir cevap alamamıştı¹⁷⁴². Bununla birlikte, Mussolini, konferansta görüşülecek konuları inceledikten sonra Territet’e doğru yola çıkmıştı. Kendisinin savaş sonrası dönemle ilgili önemli sorunların görüşüleceği oturumlara katılması bekleniyordu¹⁷⁴³. Müttefikler, konferansın ilk oturumundan önce, Edirne, boğazların serbestliği ve kapitülasyonlar konusundaki bakış açılarını sürdürme konusunda anlaşmışlardı. Musul sorununda ise İngilizler, büyük tavizler vermeye hazır¹⁷⁴⁴. Uzun bir diplomasi trafiğinin ardından konferans başladığı sırada, Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetleri, müzakereler sırasında ortak hareket edilmesi konusunda uzlaşmışlardı.

¹⁷³⁹ La Voz, 16 Noviembre 1922, s. 5; El Sol, 17 Noviembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 17 Noviembre 1922, s. 2. İsmet Paşa’nın kaldığı otelde basın mensuplarını kabulüne ilişkin bilgiler, kendisinin Heyet-i Vekile Başkanlığı’na gönderdiği 19 Kasım 1922 tarihli telgrafında da aktarılmaktadır. Bkz. Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları, I (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 106.

¹⁷⁴⁰ La Voz, 16 Noviembre 1922, s. 5; El Sol, 17 Noviembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 17 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁷⁴¹ El Sol, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 18 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 18 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷⁴² El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 20 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 21 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁴³ El Heraldo de Madrid, 20 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁴⁴ El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5.

4.1.4.2. Konferansın Açılışı ve İlk Oturum

Müttefiklerle Türkiye arasındaki barış konferansının açılış oturumu, Lozan'daki Casino de Montbenon'da 20 Kasım 1922 günü saat 15.30'da İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab'ın başkanlığında gerçekleşmiştir¹⁷⁴⁵. İspanyol basını, konferans süresince, bütün gelişmeleri yakından takip etmiş ve yoğun bir şekilde işlemiştir. Konferansın açılışı ile ilgili ilk haber, açılışın ertesi günü, 21 Kasım tarihinde yayımlanmıştır. Haberde, önceki gün (20 Kasım) öğleden sonra saat dörtte Haab'ın başkanlığında Lozan Konferansı'nın açılış oturumunun toplandığı, Haab'ın bir konuşma yaparak, katılımcılara İsviçre Konfederasyonu adına hoş geldiniz dediği belirtilmiştir. Haab, yaklaşık 10 yıldır Avrupa'yı ve Asya'nın bir kısmını yıkıma uğratan savaşlara atıfta bulunarak, birkaç hafta içerisinde Noel'in kutlanacağını ve milyonlarca insanın arzusunun dünya barışının sağlanması olduğunu belirtmiştir. Kendisinden sonra söz alan Curzon, her zaman evrensel barış doktrinini savunduğunu, delegelerin dünya barışını sağlamak için büyük bir uzlaşma ruhu ile hareket edeceklerini ve İngiliz heyetinin müzakerelerin iyi bir şekilde sona ermesi için herhangi bir güç kullanımına başvurmayacağını söylemiştir. İsmet Paşa, Curzon'dan sonra söz alarak, Türkiye'yi varlığının devamını savunmak zorunda bırakan koşulları hatırlatarak, Türkiye'nin artık barışın, uyumun ve diğer faaliyetlerin bir unsuru olmak istediğini ve kısa bir süre içerisinde Ankara Millet Meclisi'nin anayasayı pekiştireceğini aktarmıştır. İsmet Paşa'nın konuşmasının ardından konferansın açılış oturumu sona ermiştir¹⁷⁴⁶. Konferansın açılış oturumu, liderlerin iyi niyet bildirimlerinin ardından tamamlanmış ve konferans müzakereleri ertesi günden itibaren gerçekleştirilmiştir.

Konferans'ın açılış oturumunun ardından Poincare ile İsmet Paşa'nın uzun bir görüşme yapmışlardır. Görüşmede, Poincare, müttefiklerin boğazlarda bir garnizon bulundurmaya faydasız bulmaları durumunda boğazların serbestliğini Milletler Cemiyeti'nin oluşturacağı bir sivil komisyonun sürdüreceğini, Türkiye'nin boğazların bütün ticaret ve savaş gemileri için serbestliğini tanımak ve sürdürmek zorunda olacağını ve son olarak

¹⁷⁴⁵ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, I, çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 1; Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, s. 66. İsmet Giritli, konferansın 21 Kasım'da aynı yerde açıldığını belirtmiştir. Bkz. Giritli, "Lozan Kahramanı: İnönü", s. 39.

¹⁷⁴⁶ *El Imparcial*, 21 Noviembre 1922, s. 1; *La Accion*, 21 Noviembre 1922, s. 2; *La Epoca*, 21 Noviembre 1922, s. 1; *La Voz*, 21 Noviembre 1922, s. 5; *El Globo*, 22 Noviembre 1922, s. 1. Açılış konuşmalarının tam metinleri için bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, I, s. 1-4, Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, s. 68-72; M. Cemil Bilsel, *Lozan*, II, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, s. 13-16. İsmet Paşa'nın yaptığı Fransızca konuşmanın metni ve tercümesi için bkz. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, I, s. 112-115.

Türkiye'nin kendisinin dâhil olduğu savaşlarda bile boğazı kapatamayacağı İsmet Paşa'ya bildirmiştir¹⁷⁴⁷. Konferansın açılış oturumu ile ilgili 21 Kasım tarihli haberde, Mussolini'nin konferanstaki kriterlerine yer verilmiştir. Mussolini, Sevr Antlaşması'nın İtalya'ya sunduğu avantajların ortadan kalktığını düşünüyordu. Buna karşılık İngiltere Filistin bölgesini ve Fransa da Suriye bölgesini nüfuzları altına almışlardı. Mussolini, İtalya'nın kaybettiği avantajların ekonomik avantajlarla geri verilmesini istiyordu. Bu çerçevede, müttefikler, Türkiye'ye iade edilmemesine karar verdikleri Ege adalarını İtalya'ya bırakmalıydılar¹⁷⁴⁸.

Lozan Konferansı'nın ilk genel oturumu, 21 Kasım'da saat 10.30'da Uşi'deki Castillo Otel'de¹⁷⁴⁹ toplanmıştır. Sırasıyla, Japon temsilciler, Venizelos, Barrere, Romen ve İtalyan heyetleri, Türk heyeti, gözlemci Amerikalılar ve son olarak da Lord Curzon otele gelmişlerdi. Müzakereler basın mensuplarına kapalı yapıyordu ve oturumun sonlanmasının ardından resmi bir bilgilendirme yapılması bekleniyordu¹⁷⁵⁰. İlk genel oturumda, konferansın resmi dili, bütün delegelerin bildiği Fransızca olarak kabul edilmişti. Konferans işlerinin yürütülmesi için üç komisyon kurulmuştu. Komisyonlar şu işlere bakacaklardı: *“İlk komisyon, Lord Curzon'un başkanlığında toprak ve askeri konuları, ikinci komisyon, İtalyan heyeti başkanı ve İstanbul'daki İtalya yüksek komiseri Garroni başkanlığında yabancılar rejimi ve etnik azınlıkların korunması konularını ve üçüncü komisyon ise Fransız delege Barrere başkanlığında mali, ekonomik ve demiryolları ile ilgili sorunları görüşecekti.”*¹⁷⁵¹ Konferansın ilk oturum sonrasındaki resmi bildirisi şu şekildeydi: *“Konferans bu öğleden sonra (21 Kasım) saat 4.00'da genel oturumda toplandı. Lord Curzon, heyetleri, konferansın ele aldığı karmaşık sorunlarla ilgili beklentilerini içeren genel izlenimlerini sunmaya davet etti. Barrere, Garroni, Lord Curzon ve Baron Hayashi, konferansın başarıya ulaşacağına ve daimi barışın hızlıca sağlanacağına güvendiklerini dile getirdiler.”*¹⁷⁵² İlk genel oturumda, konferansın

¹⁷⁴⁷ El Imparcial, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 22 Noviembre 1922, s. 3; El Globo, 23 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁴⁸ La Voz, 21 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 22 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 23 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁴⁹ Tutanaklarda toplantının saat 11.00'de Uşi Şatosu'nda gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, I, s. 5. Ancak bu çeviriden kaynaklanmaktadır. Nitekim Castillo'nun Türkçe'deki karşılığı “küçük kale, şato”dur.

¹⁷⁵⁰ El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 22 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁷⁵¹ El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; La Epoca, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 23 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁵² El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 22 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 23 Noviembre 1922, s. 1.

işleyişine ilişkin kararlar alınmış ve heyetler iyi niyet ve barış ekseninde açıklamalar yapmışlardır.

Konferansın ikinci oturumu ise öğleden sonra saat 4.00'da açılmıştı. Konuyla ilgili haberde, henüz oturumla ilgili bir resmi bildiri yapılmadığı ancak delegelerin barış koşullarını büyük bir dikkatle ele aldıkları belirtilmiştir. Haberde, ertesi gün (23 Kasım) bir genel oturum olmayacağı ve komisyonların ayrı ayrı toplantılar yapacağı aktarılmıştır¹⁷⁵³. Türkiye heyetinin konferansın oturum başkanlığı döngüsüne katılma isteği reddedilmişti. Bununla birlikte, bazı alt komisyonların başkanlığının Türklere verilmesi bekleniyordu¹⁷⁵⁴. Konferansın ilk gününün ardından, 21 Kasım gecesi Lord Curzon ile İsmet Paşa bir araya gelmişlerdi¹⁷⁵⁵. Poincare de bu sırada Paris'e doğru yola çıkmıştı ve kendisi Lozan'da barışın sağlanacağına ilişkin büyük beklenti içerisindeydi¹⁷⁵⁶. Poincare, yola çıkmadan önce yaptığı basın toplantısında, Türk heyetin başlangıçta gergin olduğunu ancak Lord Curzon'un nezaketi ve yumuşaklığını görünce sakinleştiklerini belirtmiştir¹⁷⁵⁷. Konferans genel oturumunun sona ermesinin ardından ilk oturumda oluşturulan komisyonların çalışmaları başlamıştır.

4.1.5. Konferans Komisyonları

Konferansın 21 Kasım tarihli genel oturumunda, konferansın nizamnamesi ve müzakerelerin yürütüleceği üç komisyon tespit edilmiştir. Bu komisyonlar Ülke ve Askerlik Meseleleri Komisyonu (Boğazlar rejimi), Türkiye'de Yabancılar ve Azınlıklar Rejimi Komisyonu ve Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonu (limanlar ve demiryolları, sağlık sorunları)'dur. Komisyonların başkanlıklarını üç müttefik ülkesinden birinin heyet başkanı yürütecekti. Komisyonlar, gerekli gördükleri hallerde alt komisyonar kurabilecekler veya uzman komiteleri oluşturabileceklerdi¹⁷⁵⁸. İspanyol basınının, komisyonların isimlendirmesini biraz farklı yapmış olduğu görülmekle birlikte muhtevanın aynı olduğu da açıktır. İspanyol gazetelerinde komisyonların isimleri, Bölgesel ve Askerî Meseleler Komisyonu, Ekonomi ve Finans Komisyonu ve Azınlıklar

¹⁷⁵³ El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁵⁴ El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁵⁵ El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; La Epoca, 22 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁵⁶ El Sol, 22 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 22 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 22 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁵⁷ El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 23 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁵⁸ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, I, s. 13; Bilsel, *Lozan*, s. 16-24.

Komisyonu olarak verilmiştir. Bu çalışmanın temel kaynakları İspanyol gazetelerinde yer alan haberler olduğu için haberlerde geçen komisyon isimlerine sadık kalınmıştır.

4.1.5.1. Bölgesel ve Askeri Meseleler Komisyonu

Lozan Konferansı'nda Trakya sorunu, Boğazlar sorunu, Musul sorunu ve İstanbul'un durumu gibi Mudanya Protokolü sırasında çözüme kavuşturulamamış önemli meselelerin görüşülmesi için konferansın ilk genel oturumunda oluşturulan komisyondan biri olan Bölgesel ve Askeri Meseleler Komisyonu ilk oturumu, 21 Kasım tarihinde sabah saatlerinde Uşi'deki Castillo Otel'de gerçekleştirmiştir. İsmet Paşa'nın Türkiye'nin Avrupa sınırlarını hakkındaki sunumu ile başlayan komisyonun ilk oturumunda tartışmalar oldukça nazik geçmiştir¹⁷⁵⁹. Konferansın ilk toplantısına, ABD, İngiltere, Fransa, Yunanistan, Romanya, Japonya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye'nin temsilci heyetleri katılmışlardır¹⁷⁶⁰. Komisyonunda ele alınan konular itibariyle, çalışmanın bu bölümünde müzakereler Boğazlar Meselesi, Trakya ve Avrupa Sınırı Meselesi ve Musul Sorunu başlıkları altında aktarılacaktır. İstanbul'un ve adaların durumu ile ilgili tartışmalar, Boğazlar sorunu ile iç içe geçtiği için bu konu da Boğazlar Meselesi başlığı altında ele alınacaktır.

4.1.5.1.1. Boğazlar Meselesi

Boğazların geleceği konusu, konferans müzakerelerinde üzerinde en çok durulan sorunlardan biri olmuştur. Lozan'da Boğazlarla ilgili üç temel tez mevcuttu. İngiltere'ye göre boğazlar savaş ve ticaret gemilerine şartsız bir şekilde açık olmalıydı. Türk tezine göre, boğazlardaki özgürlük kısıtlı olmalı ve Türkiye boğazlara egemen olarak bu bölgeleri kontrol altında tutmalıydı. Ruslar ise boğazlarda Türk egemenliğinin olmasını Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmalarını savunuyordu¹⁷⁶¹. Boğazlar konusunda müttefiklerin, Türkiye'nin ve Sovyetlerin görüşleri zaten konferans toplanmadan önce yapılan açıklamalarla defalarca aktarılmıştı. Müttefikler, boğazların savaş gemileri de dâhil bütün milletlerin bütün gemilerine açık olmasını ve hatta Milletler Cemiyeti'nin denetiminde olmasını istiyorlardı. Buna karşılık Sovyetler ve Türkiye, bunun Türk egemenlik haklarına aykırı olduğunu düşünüyorlardı.

¹⁷⁵⁹ El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 24 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁶⁰ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, I, s. 19.

¹⁷⁶¹ Doğu Ergil, "Boğazlar Üzerinde Bitmeyen Kavga (1923-1976)", *Lozan'ın 50. Yılına Armağan*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul, 1978, s. 105-106.

Bu çerçevede, İspanyol basınında Lozan Konferansı başladıktan sonra Boğazlar sorunu ile ilgili ilk haber, 23 Kasım'da yayımlanmıştır. Haberde, Sovyetlerin Lozan heyeti üyesi Vorovsky'nin Sovyetlerin hiçbir zaman boğazların Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında olmasına izin vermeyeceğini söylediği aktarılmıştır¹⁷⁶². 24 Kasım tarihli haberde, İsmet Paşa'nın da bir açıklama yaparak, Rusya ile herhangi bir gizli antlaşma yapmadıklarını deklare ettiği bildirilmiştir¹⁷⁶³. Ukrayna Sovyeti Konsey Başkanı Rakowsky de Rus heyetin Lozan'a bir programla geldiğini açıklamıştır. Bu program temelde boğazlar meselesi ile ilgiliydi ve boğazların rejimi için ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine kapalı sisteminin getirilmesini öneriyordu. Rus delegeler, boğazların denetimini, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin temsilcilerinden oluşan bir komisyonun yürütmesini teklif edecekti¹⁷⁶⁴. Sovyetler ve Ukrayna temsilcileri, kendi devletlerinin sınırlarının bulunduğu Karadeniz'e savaş gemilerinin geçişlerine karşıydılar ve eğer Boğazları bir komisyon yönetecekse bu komisyonun Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünüyorlardı.

Ankara'dan talimat bekleyen İsmet Paşa'nın talebi üzerine komisyonun 27 Kasım tarihli toplantısı ertelenmişti. Rusya ve Türkiye'nin boğazlarda ticaret gemilerine serbest geçiş hakkı tanınması, büyük güçlerin denetiminin sonlandırılması ve bütün savaş gemilerinin geçişine kapatılması konusunda bir teklif yapmalarına kesin gözüyle bakılıyordu¹⁷⁶⁵. 29 Kasım tarihli habere göre, konferansta 28 Kasım'da iki özel komisyon toplanmıştı. Bu toplantılarda, Rus delegasyonundan, boğazlarla ilgili ilk ilan ettiği programı değiştirmesi istenmiştir. Müttefiklerin yeni teklifine göre, boğazlardan ticaret gemileri serbest geçiş yapabilecek, savaş gemileri izinsiz olarak boğazlardan geçemeyecek, Karadeniz tarafsızlaştırılacak ve boğazların denetimi uluslararası bir komisyona bırakılacaktı¹⁷⁶⁶. Rus teklifleri müttefikler tarafından kabul edilmemekle birlikte, müttefiklerin geri adım atarak, savaş gemilerinin boğazlardan geçişinin izne tabi olmasını teklif etmişlerdi.

29 Kasım'da Bölgesel ve Askerî Meseleler Komisyonu ile iki alt komisyon (gümrük ve adalar) toplanmıştı. Adalarla ilgili alt komisyonun raporu ilk toplantıda olaysız bir şekilde onaylanmıştı. Gümrük alt komisyonunda ise Türk ve Yunanlıların tamamen karşıt

¹⁷⁶² El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁷⁶³ El Heraldo de Madrid, 24 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁶⁴ El Sol, 28 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 28 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 28 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 29 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁶⁵ El Sol, 28 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 29 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁷⁶⁶ La Correspondencia de España, 29 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 29 Noviembre 1922, s. 2.

görüşleri nedeniyle hareketli anlar yaşanmıştı. Adalarla ilgili alt komisyon, Türkiye'nin lehine sonlanacak gibi görünüyordu. Alt komisyonda Ege Denizi adaları ile ilgili görüşmelere İsmet Paşa, Lord Curzon ve Venizelos'u temsilen Caclamanda katılmıştı. Yarım saatlik bir tartışma sonunda raporun sonuçları kabul edilmişti. Sadece Limni ve Bozcaada limanları, boğazların geleceği ile ilişkiliydi ve bu iki ada için silahsızlandırma sistemi oluşturulabilirdi. Komisyonda, Çanakkale Boğazı'ndan geçişle ilgili oturuma Rus delegasyonunun katılabileceğine de karar verilmişti¹⁷⁶⁷. Bölgesel ve askeri meseleler komisyonunun 30 Kasım tarihli toplantısında, Limni ve Bozcaada adalarının durumu görüşülmüştü. Türkler, bu sorunun tartışılması sırasında, Boğazlar meselesi ile yakından ilgilendiği için Rus heyetinin de hazır bulunmasını teklif etmiş ancak Türklerin bu teklifinin reddedilmişti. Delegeler, tartışmalara daha fazla devam etmeyi kabul etmemişlerdi¹⁷⁶⁸. Ege Adaları ile ilgili bu ilk habere göre adaların Türkiye'ye iadesine karar verilmiş gibi görünüyordu.

Rus heyetinin başkanı Chicherin, bu sırada Berlin'e gelmişti ve oradan da Lozan'a geçecekti. Berlin'de Dışişleri Bakanı Rosenberg ile görüşmüş ve ardından basın mensuplarına bir demeç vermiştir. Chicherin, demecinde, Rusya'nın Lozan'a Türkiye'nin tam bağımsızlığını savunmak, İstanbul'daki yabancı misyonların çekilmesini sağlamak, Çanakkale Boğazı'ndaki müttefik kontrolünü sonlandırmak, boğazları savaş gemilerine kapatmak ve boğazlardan sadece Türk savaş gemilerinin geçebilmelerini sağlamak için gittiğini deklare etmiştir. Bu hususların reddedilmesi durumunda, Türkler tavizler vermek istese bile Rus delegasyonun konferansı terk edeceğini belirtmiştir¹⁷⁶⁹. Bununla birlikte, Fransa, İngiltere ve İtalya, Sovyetler Hükümeti'ne Lozan konferansı davetiyesinde yazıldığı gibi sadece boğazlarla ilgili müzakerelere katılabileceğinin bildirilmesi konusunda hemfikirlerdi¹⁷⁷⁰. Bu konuda Rusya'ya verdikleri notaya, Ruslar, kendileri ile işbirliği yapılmaması durumunda gerekli tedbirleri alacakları ve alınacak kararların Ruslar tarafından yok hükmünde sayılacağı cevabını vermiştir¹⁷⁷¹. Bununla birlikte, Lord Curzon, Ruslardan bir nota almadığını ancak Türklerin ertesi Pazartesi (4 Aralık 1922)

¹⁷⁶⁷ La Epoca, 30 Noviembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 30 Noviembre 1922, s. 6.

¹⁷⁶⁸ La Libertad, 1 Diciembre 1922, s. 4.

¹⁷⁶⁹ El Heraldo de Madrid, 1 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 1 Diciembre 1922, s. 6; La Voz, 1 Diciembre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Diciembre 1922, s. 4; El Heraldo de Madrid, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁷⁰ La Epoca, 30 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁷⁷¹ El Heraldo de Madrid, 1 Diciembre 1922, s. 1.

gününe kadar Boğazlar tartışmalarının başlamamasını talep ettiğini söylemiştir¹⁷⁷². Chicherin ve Rus Hükümeti, kendi tekliflerinin kabulü konusunda ısrarcı olacak ve kabul edilmemesi durumunda konferansı terk ederek kararlarını kabul etmeyecekti. İsmet Paşa önderliğindeki Türk heyeti ise henüz konu ile ilgili nihaî kararını vermemiş ve Ankara'dan talimatlar bekliyordu

4 Aralık tarihli Boğazlar tartışmalarına Rus heyeti de katılacaktı. Heyeti temsil eden Rakowsky'nin samimi bir dille müttefik fikirlerine karşı çıkmasına kesin gözüyle bakılıyordu. Oturumda Rusların kışkırttığı olayların yaşanacağı açıktı. Rus heyeti, Rusya'nın boğazlarla ilgili görüşlerini kâğıda dökmüştü ve bu görüşleri diğer devlet temsilcilerinin çalışması için kendilerine verecekti. Tekliflerinin kabul edilmemesi durumunda Rusların sorun çıkaracağı ve bu sorunun ardından da müttefiklerin Rusya ile işbirliğine son verecekleri düşünülüyordu¹⁷⁷³. Müttefikler, Rusya'nın tehditlerine boyun eğmeyecekler ve kendi çıkarları doğrultusunda bir karar alınması için Sovyetler Hükümeti ile ilişkilerine bile son verebileceklerdi.

2 Aralık tarihli haberde, Lozan Konferansı'nın yavaş ama samimi bir şekilde sürdüğü, konferansta henüz herhangi çirkin bir olayın yaşanmadığı, önceki gün bir otelin salonunda devlet adamlarının bir araya gelerek pratik ve elverişli sonuçlar aldıkları belirtilmiştir. Habere göre, konferansın Pazartesi (4 Aralık) günkü oturumlarında Avrupa sınırları, finansal ve ekonomik sorunlar, Hristiyan azınlıklar ve boğazlar sorunları görüşülecekti. Asya sınırları ve kapitülasyonların müzakeresi ise ileri bir tarihe ertelenmişti¹⁷⁷⁴. Lord Curzon, konferansın Noel'den önce tamamlanmasını arzu ediyordu¹⁷⁷⁵. 9 Aralık tarihli haberde ise Lord Curzon ve diğer temsilcilerin Noel'i evlerinde geçirmek istemeleri nedeniyle, konferansın 23 Aralık-2 Ocak tarihleri arasında tatilde olacağı bildirilmiştir. Haberde, uzmanların çalışmalarına devam edeceği, konferansın hazırlanan antlaşmaların kaydedilmesi ve onaylanması ile barışın imzalanacak olması dışında toplanmayacağı ifade ediliyordu¹⁷⁷⁶. Her ne kadar İngilizler konferansın kısa süre içerisinde sona ermesi beklentisi içerisinde olsa da tarafların açıklamaları göz önüne alındığında konferansın ele alacağı bütün konuların uzun

¹⁷⁷² El Heraldo de Madrid, 1 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁷³ La Voz, 1 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁷⁴ El Sol, 2 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁷⁵ La Voz, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁷⁶ El Sol, 9 Diciembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Diciembre 1922, s. 3; La Accion, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 9 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 11 Diciembre 1922, s. 1.

tartışmalar sonucunda karar alabileceği (veya alamayacağı) açıktı. Müzakerelerin Noel'e kadar tamamlanabileceği düşünülmediğinden dolayı da ilgili tarihler arasında konferansın tatil edilmesi gündeme gelmişti.

Bu sırada, 1 Aralık'ta Chicherin ve beraberindeki 17 kişi, Lozan'a ulaşmıştı. Halkın ve gazetecilerin kendisine erişimi engellenmiş ve İsmet Paşa kendisini peronda karşılayarak kalacağı otele kadar eşlik etmiştir¹⁷⁷⁷. 2 Aralık sabahı Chicherin ve diğer Rus delegeler, Türk delegelerle birlikte kahvaltı yapmışlardı. Ardından Chicherin ile İsmet Paşa görüşmüş ve bu görüşmede Chicherin, müttefiklerin Boğazlar sorunu dışında konferans tartışmalarına Rusların katılmayacaklarına ilişkin notasından imtina etmeye karar vermiştir¹⁷⁷⁸. Bölgesel ve askeri meseleler komisyonunun Boğazlar rejiminin tartışıldığı 4 Aralık tarihli oturumunda Bulgar ve Rus heyetleri de hazır bulunmuşlardı. İsmet Paşa, Rus heyetinden ilham aldığı düşünülen genel prensiplerini sunmuş ve ardından Chicherin, Duca ve Stambulinsky, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'ın bakış açılarını başarılı bir şekilde anlatmışlardır. İsmet Paşa, Türk heyetinin yapılan bütün teklifler tartışılmadan nihai cevabını bildirmeyeceğini belirtmiş ve ardından Lord Curzon, delegasyonlar tarafından sunulan farklı kriterlerin bir özetini yapmıştır¹⁷⁷⁹. Böylece 4 Aralık tarihinde taraflar arasındaki en tartışmalı konu olan ve iki tarafın da kendi fikirlerinin kabulü için ısrarcı olacağı Boğazlar meselesi görüşülmeye başlanmıştı.

5 Aralık tarihli bir haberde, boğazlar konusundaki Rus tezi aktarılmıştır: *“Lozan Konferansı, Mudanya Konvansiyonu'nun bir sonucudur. Doğu barışının tartışılmasının temelleri Mudanya'da oluşturulmuştur. Lozan, Türkler, Yunanlılar ve müttefikler arasında dostluk antlaşması imzalayacak bir parlamento olacaktı. Konferansın öncelikli olarak çözümlemesi gereken konu bölgesel sorunlar ve boğazlar sorunudur. Lozan'ın ikinci haftasına gelindi. Venizelos, oturumlara katılmıyor. Rusya, İngilizlere boğazların serbestliği ile ilgili teorilerini aktardı. Konferansa katılanlar arasındaki gerilim her geçen gün daha da artıyor. Bazı oturumların barış amacıyla yapıldığına inanamıyoruz. Boğazlar ticaret gemilerine açık ama savaş gemilerine kapalı olmalıdır.”* Habere göre,

¹⁷⁷⁷ El Heraldo de Madrid, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 2 Diciembre 1922, s. 4; El Sol, 2 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁷⁸ El Imparcial, 3 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 4 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁷⁷⁹ La Epoca, 4 Diciembre 1922, s. 2.

Rus heyetinin savaş gemilerinin Karadeniz'e girmesini istememe nedeni, İngiltere donanmasının Karadeniz'e girerek bölgede nüfuz sahibi olmasını engellemektir¹⁷⁸⁰.

Bölgesel ve askeri meseleler komisyonunun 4 Kasım tarihli oturumunda, Lord Curzon, heyetlere tezlerini samimi olarak dile getirmelerini söylemişti. Sırasıyla Türklerin, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin ve son olarak da müttefiklerin konuşmalarını teklif etmiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa söz almış ve boğazlar sorununun Rusya'nın katılımı olmaksızın çözümlenemeyeceğine ilişkin 4 Kasım 1922 tarihli notayı hatırlatmıştır. Rusya'nın konferansın Boğazlarla ilgili oturumlarına davet edilmesini tebrik etmiştir. İsmet Paşa, boğazın iki kıyısının da Türk olduğunu, Misak-ı Millî'de de bunun belirtildiğini ve hilafet merkezi olan başkentin savunulması için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermeyecek her anlaşmayı imzalayabileceğini de sözlerine eklemiştir. Lord Curzon, söz hakkını kullanarak, İsmet Paşa'nın açıklamalarının oldukça açık olduğunu ve eklenecek bir şey olmadığını söylemiştir.

Daha sonra Chicherin söz almış ve Rus Hükümeti'nin bakış açısını aktarmıştır. Buna göre, sadece bu mesele tek başına genel barışı getirebilirdi. Boğazlarda herhangi bir şart olmaksızın tam bir ticaret serbestliği olmalıydı. Rusya, savaş veya barış dönemlerinde güçlü deniz devletlerinin boğazlara girmekten kaçınmasını ve boğazların bütün savaş gemilerine kapatılmasını istiyordu. Müttefiklerin İstanbul'da işgal rejimini eleştiren Chicherin, bu durumun Rusya'ya zarar verdiğini söylemiştir. İsmet Paşa'nın anlattığı Misak-ı Millî konusunda ise Rusya'nın bu paktın tamamını kabul ettiğini sözlerine eklemiştir.

Lord Curzon, Chicherin'in açıklamalarını komik bulmuştu. Chicherin, Türkiye adına konuşuyor gibi görünüyordu. Curzon, Rusların boğazlardaki müttefik işgali ile ilgili argümanının boş olduğunu, bu işgalin geçici olduğunu ve sadece barış imzalanana kadar devam edeceğini söylemiştir. Ardından Türk delegelere, Rus tezini kabul edip etmediklerini sormuş ve İsmet Paşa, o an için bir açıklama yapamayacağı cevabını vermiştir. Chicherin yeniden söz almış ve konferansta bulunan davetli devletlerden boğazlar meselesi ile ilgili kendi görüşünün tanınmasını talep etmiştir. Curzon, bunun

¹⁷⁸⁰ El Heraldo de Madrid, 5 Diciembre 1922, s. 1.

üzerine davetli devletlerin delegelerinin sorunu incelemek üzere yeniden toplanacaklarını ilan etmiştir¹⁷⁸¹.

Komisyonun 4 Aralık tarihli oturumuna neredeyse bütün konferans delegeleri katılmıştı. Türkiye'nin tavrı, şaşkınlık ve hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Sorunun çözüme kavuşturulmasına olan inanç kaybedilmemekle birlikte, konferansın müttefiklerin tam bir uyum içerisinde çalışmasını gerektiren kritik bir döneme girdiğine dair bir izlenim oluşmuştu. Zorluklar, Rus heyetinin Lozan'a gelmesiyle birlikte başlamıştı¹⁷⁸². Bu haberin gerçeklik payının olduğunu kanıtlar şekilde, Rus delegeler, müttefiklere bir nota göndererek, konferansta sadece boğazlar meselesi ile ilgili oturumlara katılmayı kabul ettiklerini ancak diğer oturumlara katılmalarının kabul edilmemesini protesto ederek, Rusya'nın katılmadığı diğer konularda alınan kararlarla ilgili herhangi bir sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi¹⁷⁸³. Komisyonun toplantısının ardından konferansla ilgili izlenimler artık oldukça kötümserdi. Kapitülasyonlar ve boğazlar sorunları, delegeleri ikiye bölmüştü. Bölgesel ve askeri sorunlar komisyonu, toplantının ardından çalışmalarına ara vermişti. Üç gün içerisinde yeniden müzakerelere başlaması bekleniyordu. Boğazlarla ilgili oturumda, Lord Curzon, Türkiye'nin daha önceden sunduğu tezi özetlemiş ve tartışmalar bu tez üzerinde yoğunlaşmıştır. Türk delegenin konuşmasının ardından Chicherin de söz almış ve boğazlarla ilgili Rus tezini tekrar dile getirmiştir. Komisyondaki görüşmelerde, Romen delege de söz alarak, Romanya için Karadeniz dışında bir denize çıkış hakkı talep etmiştir. Ayrıca Karadeniz'de tek devletin egemen olacağı bir sistemi kabul etmeyeceklerini ve Karadeniz'in tamamen askersizleştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bulgar delege Stambulisky, Bulgaristan'ın boğazlardan tam bir serbestlikle ticaret yapılabilmesini istediğini belirtmiştir¹⁷⁸⁴. Boğazlar konusunda, toplantıya katılan heyetler ikiye bölünmüştü ve Chicherin'in belirttiği gibi Boğazlar meselesi, tek başına barışı da getirebilirdi veya yeni bir savaşa da neden olabilirdi.

Chicherin, ülkesinin askeri veya emperyalist hırslarının olmadığına ısrar ediyordu. Ancak konuşmalarında söyledikleri, tutumu ile örtüşmüyordu. Öncelikle, diğer devletler

¹⁷⁸¹ El Heraldo de Madrid, 5 Diciembre 1922, s. 4; El Sol, 5 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 5 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 5 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁸² La Accion, 5 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁷⁸³ El Sol, 5 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 5 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁸⁴ La Correspondencia de España, 5 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 6 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 6 Diciembre 1922, s. 5.

askersizleştirme isterken, O, asker yerleştirilmesinden bahsediyordu. İkinci olarak, Karadeniz üzerinde tam bir sahiplik ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Rusya'ya bağımlı olmalarını istiyordu. Üçüncü olarak, Romanya'ya 10 gün önce Rusya'nın ilan ettiği Karadeniz'in ve kıyılarının tarafsızlığı ilkesini teklif ettiriyordu. Ayrıca Chicherin'in Berlin'deki son açıklamalarının aksine Rusya, Karadeniz'in silahsızlandırılmasını değil bir Rus gölü haline gelmesini istiyordu¹⁷⁸⁵. Habere göre, Moskova Hükümeti'nin tek amacı, Karadeniz'i kendi egemenliği altına almaktı. Her ne kadar Türk tezini destekliyor gibi görünse de aslında bölgede bir hegemonya kurma eğilimindeydi.

Komisyonun boğazlar meselesi ile görüşmelerine verdiği arada, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin askeri ve bahri uzmanları, boğazlar konusunda bir anlaşma üzerinde uzlaşmışlardı. Ancak İtalyan temsilci Garroni, bu anlaşmanın bazı hükümleri hakkında şerh koymuştu. Boğazlar komisyonunun 6 Aralık'ta bir toplantı yapması kararlaştırılması, müttefiklerin bu zor sorunla ilgili bir anlaşmaya vardığı şeklinde yorumlanıyordu¹⁷⁸⁶. İtalya heyeti, İtalya'nın Karadeniz'de ayrıcalıklı konumu nedeniyle askeri sorunu bir engel olarak görüyordu. İtalya, Ruslarla anlaşmaya ve ticari ilişkilerin serbestliğinin sağlanması şartıyla Türkiye'ye boğazlarda egemenlik hakkı verilmesini kabul etmeye davet edilecekti¹⁷⁸⁷. Müttefikler, konferansa gelirlerken her konuda ortak hareket kararı almışlardı. Ancak ilk fireyi, konferansın belki de en önemli konusu olan boğazlar meselesinde vermişlerdi. İtalya, adım adım Türk-Rus tezini desteklemeye doğru adım atıyordu.

Bölgesel ve askeri sorunlar komisyonu, 6 Aralık'ta boğazlar sorununu görüşmek üzere toplanmıştır. Rusya'nın teklifleri değerlendirildikten sonra, barış ve savaş zamanlarında boğazların serbestliğini ve askersizleştirilmesini içeren müttefiklerin teklifi sunulmuştur. Müttefik teklifinin tam metni, diğer delegelere verilmiş ve bu devletlerin uzmanlarının müttefik uzmanları ile görüşerek gerekli teknik açıklamaları alabileceği belirtilmiştir. Barrere ve Garroni, Lord Curzon'un tekliflerini onaylamıştır. Amerikan ve Yugoslav temsilciler de hemen bu teklifleri kabul ettiklerini söylemiştir. İsmet Paşa, müttefik teklifini detaylı bir şekilde anlayana kadar cevap vermemeyi tercih etmiştir. Chicherin, Curzon'a cevaben birkaç genel gözlemini aktarmıştır. Komisyon, 8 Aralık Cuma günü

¹⁷⁸⁵ El Sol, 6 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 6 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁸⁶ La Libertad, 6 Diciembre 1922, s. 3; La Epoca, 6 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁷⁸⁷ La Libertad, 6 Diciembre 1922, s. 3.

yeniden toplanmak üzere dağılmıştır¹⁷⁸⁸. İtalyan Hükümeti, koyduğu şerhe rağmen Curzon'un teklifini onaylamıştır. Müttefiklerin yanında yer alan ABD ve Yugoslavya temsilcileri de bu teklifi kabul etmişlerdir. Ancak konunun asıl ilgilendirdiği Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin cevapları haberde aktarılmamıştır

Müttefiklerin boğazlarla ilgili teklifi, iki bölümden oluşuyordu. Bunlardan ilki askersizleştirme konusuydu. Bu bölümün ilk maddesine göre, Boğazlarda, serbest geçiş engel olabilecek herhangi bir askeri veya donanma birimi bulunamayacaktı. Çanakkale Boğazı ve Gelibolu da askerden arındırılacaktı. İç düzeni sağlamak için gerekli ve sınırlı sayıdaki polis ve jandarma dışında askersiz bölgeye herhangi silahlı bir birlik giremezdi¹⁷⁸⁹. Müttefik temsilciler, aynı tarihte Türkiye heyetine de bir nota vererek şunları aktarmıştır: *“Boğazların serbestliğinin garantisi olarak Türkiye’den hiçbir uluslararası askeri işgal talebinde bulunulmadı. Ancak sadece ilgili bütün devletlerin temsilcilerinden oluşacak bir bahrî komisyon kurulması teklif edildi”*¹⁷⁹⁰. İsmet Paşa'nın cevabını hemen veremeyeceğini söylemesiyle birlikte konferansta yalnız kalan Chicherin, toplantının ardından gazetecileri kabul ederek kendilerine Boğazların serbestliği konusundaki müttefik teklifinin daha derin bir şekilde incelenmesi gerektiğini deklare etmiştir. Kendisinin açıklaması, Rusya'nın uzlaşma yolundaki ilk adımı olarak değerlendirilmiştir¹⁷⁹¹. Bununla birlikte, Rus çevrelerde, Sovyetler Hükümeti'nin Lozan'da boğazların savaş gemilerine kapalı olması konusundaki kararını savunmaya devam edeceği izlenimi uyanmıştı¹⁷⁹². Türk tezine göre, boğazların askersizleştirilmesi egemenlik haklarına karşı kabul edilemez bir saldırıydı. Bu nedenle de Türk tarafının teklifi bu haliyle kabul etmesi beklenmiyordu. Ancak İsmet Paşa'nın çekimser tavrı, Rus heyetinin tek başına kalmasına ve kendi tezini ateşli bir şekilde savunmasına da engel olmuştur.

7 Aralık tarihli haberde, konferansa katılan bütün devletlerin askeri ve donanma uzmanlarının 6 Aralık'ta toplandıkları ve müttefiklerin Boğazlar rejimi ile ilgili teklifini inceledikleri bildirilmiştir. Toplantıda Rusların ve Türklerin birçok soru sordukları ve aldıkları cevaplardan memnun kaldıklarının belirtildiği haberde, bir hukuk komisyonunun İstanbul'un etkin bir şekilde korunması konusunda çalışma yaptığı ve iki

¹⁷⁸⁸ El Heraldo de Madrid, 7 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁸⁹ El Heraldo de Madrid, 7 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁹⁰ El Heraldo de Madrid, 7 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁹¹ El Heraldo de Madrid, 7 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 7 Diciembre 1922, s. 3.

¹⁷⁹² El Sol, 7 Diciembre 1922, s. 5.

sistem üzerinde durulduğu aktarılmıştır: *İstanbul'un tarafsızlığı veya İstanbul'un korunmasının uluslararası karakterde özel taahhütlerle garanti edilmesi*¹⁷⁹³. Aynı tarihli diğer bir haberde de müttefiklerin boğazlarla ilgili tekliflerine değinilmiştir. Teklife göre, boğazlarda askersiz bölge oluşturulacak, gerek ticaret ve gerek savaş gemilerinin boğazlardan geçişi serbest olacak, Türkiye'nin başkanlık edeceği bir denetleme komisyonu oluşturulacak ve bu komisyonda İngiltere, Fransa, İtalya, Romanya, Japonya, Kuzey Amerika, Rusya, Yunanistan, Bulgaristan ve belki de Milletler Cemiyeti temsilcileri yer alacaktı. Haberde, Rusya'nın savaş gemilerinin boğazlardan geçişinin serbest olması maddesine itiraz etmesinin beklendiği de ifade edilmiştir¹⁷⁹⁴. Diğer bir haberde de 6 Aralık'taki oturumda Fransız temsilci Barrere'nin yaptığı açıklamalara yer verilmiştir. Barrere, barışın korunması ve devletler arası ilişkilerin geliştirilebilmesi için Boğazlardan serbest geçişin temel şart olduğunu belirtmiştir. Barrere sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Örneğin, bazıları bugün boğazları kapattığını ilan edebilir ve ertesi gün siyasi koşulların değişmesinin ardından yeniden açıldığını ilan edebilir. Fransız delegasyonu, bu nedenle, sorunun eşitlik ve kalıcılık esası ile çözülmesini isteyen Türk heyetine bu teklifleri kabul etmeleri için ısrar ediyor."*¹⁷⁹⁵

7 Aralık'ta Lozan'dan bildirildiğine göre, birkaç değişikliğe rağmen, Türklerin Boğazlarla ilgili müttefik projesini kabul etmelerine kesin gözüyle bakılıyordu. Diğer taraftan Rusların uyuşmazlığını sürdürerek projeyi onaylayıp onaylamayacağı ise bilinmiyordu. Ancak onaylamaması durumunda Lozan'daki varlığı faydasıza yakın olacaktı¹⁷⁹⁶. Birçok delege, boğazlarla ilgili 8 Aralık'ta yapılacak görüşme öncesinde İsmet Paşa'yı ziyaret etmiş ve Türklerin Boğazlarla ilgili bakış açısını ortaya koymalarının önemini vurgulamışlardı. ABD gözlemcileri de önce Barrere ardından da İsmet Paşa ile görüşmüşlerdi¹⁷⁹⁷. İsmet Paşa, Türkiye'nin boğazların gelecekteki rejimi hakkındaki temel şartlarını 8 Aralık tarihli oturumda komisyona sunmuştu:

"1. Boğazların ve Marmara Denizi'nin güvenliğinin daimi garantisi,

"2. Marmara Denizi'ne gelecek gemilerin kuvvetlerinin sınırlandırılması,

¹⁷⁹³ El Sol, 7 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 7 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 8 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁷⁹⁴ La Accion, 7 Diciembre 1922, s. 3.

¹⁷⁹⁵ La Correspondencia de España, 7 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁹⁶ El Sol, 8 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 8 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 8 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁷⁹⁷ El Sol, 9 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 11 Diciembre 1922, s. 1.

“3. Karadeniz’de savaş gemisi bulundurmanın yasaklanması,

“4. Savaş ve barış dönemlerinde ticaret gemilerine geçiş serbestliği sağlanması¹⁷⁹⁸.”

Ayrıca İsmet Paşa, müttefik tekliflerinde aşağıda belirtilen noktaları beğenmemiş ve bazı gözlemler yapmıştı:

“1. Marmara Denizi’nin müttefiklerin kullandığı boğazlar kavramından ayrılmalı. Bu deniz, boğazlardan geçişi engellemediği için iki kıyısındaki savunma oluşumlarının tek amacı Anadolu ve Trakya’nın korunmasıdır.

“2. Boğazların etrafının askersizleştirilmesi faydasız. Sadece boğazların iki kıyısındaki müstahkemlerin ortadan kaldırılması yeterlidir.

“3. Türkiye’nin iki kısmını birleştiren askersiz alanda Türk askerlerinin hareketlerine izin vermek gerekecektir.

“4. Türkiye, İstanbul ve boğazlardaki tersane ve diğer donanma tesislerine ihtiyaç duymaktadır.

“5. Askersiz bölgenin sınırları oldukça geniş tutulmuş.

“6. Türkiye, İmroz, Bozcaada ve Semadirek adaları üzerindeki egemenliğinin kabulünü ve Limni ve Yedinci Ada’nın otonom ilan edilmesini talep ediyor.¹⁷⁹⁹”

Bölgesel ve askeri meseleler komisyonunun 8 Aralık tarihli toplantısında, İsmet Paşa, Türk heyetin müttefiklerin projesi ile ilgili izlenimlerini aktarmış ve bazı noktalarda ek detaylar talep etmişti. Toplantıda, Chicherin de Rusya’nın taleplerini tekrarlamıştı. Ardından Duca, Spalaikovitch, Stambulisky ve Venizelos, söz alarak müttefik teklifini kabul ettiklerini bildirmişlerdi. Lord Curzon, müttefiklerin ilk olarak Boğazlarda serbest dolaşımı liberal ruhla yorumlamaya hazır olduklarını ve Türkiye’ye Marmara Denizi’nde belirli bölgelere istihkâmlar kurma ve İstanbul’u kuvvetlendirme izni verilmesinin

¹⁷⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 9 Diciembre 1922, s. 3; El Sol, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 9 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 9 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 11 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁷⁹⁹ El Heraldo de Madrid, 9 Diciembre 1922, s. 3; El Sol, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 9 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 9 Diciembre 1922, s. 5.

mümkün olduğunu kabul ettiklerini bildirmiştir. Müttefikler, müttefik askerlerinin de yattıkları Gelibolu'daki mezarlık alanının mülkünü de istemişlerdi. Chicherin, Boğazların kapalılığı fikrini koruyordu. Bu nedenle de müttefik uzmanların Türklerle yapacakları görüşmelere katılma talebinde bulunmuştu. Curzon, toplantıda müttefikler adına bu talebi reddetmiştir¹⁸⁰⁰. Türk tarafının tezi artık tamamen ortaya konulmuştu ve müttefiklerin talepleri bu tezde doğrudan reddedilmiyordu. Türkler, Rus heyeti gibi mutlak surette Karadeniz'in kapalılığı ilkesine bağlı değillerdi. Bir pazarlık kapısının açık olduğu İsmet Paşa'nın açıklamalarından anlaşıyordu. Konferans müzakereleri de zaten bunun için vardı. Nitekim müttefikler adına Lord Curzon da Türklerin bazı taleplerinin kabul edilebileceğini belirterek pazarlık kapısını aralamıştı.

13 Aralık tarihli habere göre, müttefiklerin boğazlar projesi, müttefik ve Türk uzmanlar tarafından düzenlenmişti. Sorunların büyük kısmının ortadan kalkmıştı. En önemli düzenleme, Karadeniz'e geçişlerine izin verilecek savaş gemilerinin sınırlandırılmasıydı ve bu gemilerin 10.000 tonu geçemeyeceği ancak üç gemiden birinin tonajının daha yüksek olabileceği kabul edilmişti¹⁸⁰¹. Müttefik ve Türk uzmanlar, 12 Aralık'ta Rusların da katılımıyla da bir toplantı yapmışlardı. Boğazlar rejimi ile ilgili ilk anlaşmaları içeren belgelerin hazırlanmıştı. Ancak Boğazların askersizleştirilmesi sorunu ele alınmamıştı. Nitekim hem müttefikler hem de Türkler bu sorunun Rusları ilgilendirmedğini düşünüyorlardı¹⁸⁰². 13 Aralık gecesi müttefik temsilcilerinin donanma ve ordu uzmanları bir araya gelerek, boğazlar sorununu görüşmüşlerdi. Bu konuda müttefiklerin siyasi ve askeri gereklilikleri ile uyum içerisinde Türkiye'ye verilebilecek bütün tavizlerin verilmesi arzusu açıklanmıştır¹⁸⁰³. Haberlere göre, Sovyetler temsilcilerinin katılmadığı toplantılarda, Türk-müttefik heyetleri ve uzmanları daha uyumlu bir şekilde çalışabiliyor ve uzlaşmalara varabiliyorlardı. Bu nedenle bazı konuların Rusların önünde görüşülmesini iki taraf da istemiyordu.

¹⁸⁰⁰ El Imparcial, 9 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 9 Diciembre 1922, s. 2; El Sol, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 9 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 9 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 9 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 11 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁰¹ El Heraldo de Madrid, 13 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁰² El Imparcial, 13 Diciembre 1922, s. 3; La Accion, 13 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 13 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 13 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 13 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 14 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁰³ La Correspondencia de España, 14 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 15 Diciembre 1922, s. 1.

Lord Curzon, konferansın başlamasından beri ilk kez 17 Aralık'ta Rus delegesi Chicherin ile görüşmüştür. Akşam saatlerinde İsmet Paşa, İsviçreli yetkililerle görüşmüş ve Türkiye'nin fetih emellerinin bulunmadığını ifade etmiştir. İsmet Paşa açıklamasında şunları söylemiştir: *"Öncelikli olarak arzu ettiğimiz şey halkının büyük çoğunluğunun Türklerden oluştuğu Türk topraklarının tam birliğini sağlamaktır. Bu noktada, konferansın diğer üyelerinin buna karşı herhangi bir talebine karşı taviz vermeyeceğiz"*¹⁸⁰⁴. İsmet Paşa'nın asıl önceliği, işgal altında bulunan Türk topraklarının Türkiye'ye iadesini sağlamaktır.

Boğazlar sorununu ele alan komisyon, askerî ve bahrî uzmanların çalışmalarının ardından bir sonraki toplantısını 18 Aralık'ta Lord Curzon'un başkanlığında yapmıştır. Curzon, daha önceden komisyon tarafından incelenmiş olan projelerin Türk ve müttefik uzmanlar tarafından yapılan tartışmaların ardından düzeltilildiğini açıklamıştır. Curzon, daha sonra boğazlarla ilgili maddeleri aktarmıştır. Ardından Barrere söz almış ve müttefiklerin çabaları sonucunda ortaya çıkan genel prensiplerin denizlerde tam bir serbestliği garanti ettiğini vurgulamıştır. Garroni de söz alarak, konferansta ele alınan tekliflerden İtalya Hükümeti'nin destek verdiklerini ve nedenlerini açıklamıştır. İsmet Paşa da söz alarak bu tekliflerle ilgili Türk bakış açısını aktarmıştır. Rus temsilci Chicherin, bu projede yer alan tekliflerin ülkesinin çıkarlarını tatmin etmediğini belirtmiştir. Curzon, İsmet Paşa ve Chicherin'in gözlemlerine cevaben müttefik devletlerin Türkiye'nin tekliflerini ertesi gün inceleyeceği cevabını vermiştir. Chicherin, komisyona karşı bir proje de sunmuştur. Lord Curzon, Barrere, Garroni ve İsmet Paşa'nın bazı gözlemlerini belirtmelerinin ardından komisyon toplantısı sona ermiştir¹⁸⁰⁵. Chicherin dışındaki temsilcilerin bir uzlaşma ortamında olduğu anlaşılmaktaydı. Chicherin de müttefiklerin teklifine karşı hazırladıkları bir projeyi komisyona sunmuştu.

Rus heyetinin komisyona sunduğu, boğazlardan gemilerin geçişi hakkındaki karşı proje, 22 maddeden oluşuyordu. 19 Aralık tarihli haberde bu projenin özeti aktarılmıştır: *"Boğazlar üzerindeki Türk egemenliği onaylanacak. Boğazlar, Türkiye'nin milli donanması dışında bütün savaş gemilerine kapalı olacak. İstisnai durumlarda, Türk*

¹⁸⁰⁴ La Voz, 18 Diciembre 1922, s. 5; La Libertad, 19 Diciembre 1922, s. 4; La Accion, 19 Diciembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 19 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 19 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 19 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 19 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 19 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 19 Diciembre 1922, s. 3; La Voz, 19 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 20 Diciembre 1922, s. 1.

*Hükümeti, hafif askeri gemilerin boğazdan geçişine izin verebilecek. Savaş durumunda, eğer Türkiye taraf değilse, tarafsız devletlerin ticaret gemilerine, bazı şartlar altında, boğazdan geçme izni verecek. Türkiye, boğazlarla ilgili gerekli gördüğü önlemleri alabilecek ve hepsinden öte boğazlarda askeri güç ve müstahkemler bulundurabilecek. Türkiye'nin egemenlik haklarına zarar vermeden bir uluslararası komisyon kurulacak.*¹⁸⁰⁶” Teklif incelendiğinde, Sovyetler Hükümeti’nin de geri adım atmaya başladığı görülmektedir. Nitekim Karadeniz’in mutlak kapalılığı ilkesini benimseyen ve savunan Rus temsilciler, bu teklifte bazı şartlar altında savaş gemilerinin bile boğazlardan geçebileceklerini ifade ediyorlardı.

Boğazlar komisyonunun ertesi günkü toplantısında, prensip olarak Rus karşı projesinin tartışılmamasına karar verilmişti. Müttefikler, Türk projesi ile ilgili olarak verdikleri tavizlerin son tavizler olduğu izlenimi yaratıyorlardı. İsmet Paşa, ise önceki günkü tutumunu sürdürüyordu: *“Türkiye, topraklarının belirli yerlerini askersizleştirerek büyük bir tavizde bulundu. Müttefiklerin teklif ettikleri garantiler, dengeyi sağlamak için yeterli değil.”* İsmet Paşa, antlaşmayı imzalayacak olan devletlerin hem bireysel olarak hem de toplu olarak Boğazların güvenliğini ve antlaşmanın yürütülmesini garanti etmesini teklif etmiştir. Aynı zamanda Gürcistan ve Ukrayna’nın Rusya’nın içerisinde sayılmasını talep etmiş ve büyük devlet olmaması gerekçesi ile Yunanistan’ın Boğazlar Komisyonu’nda yer almasını reddetmiştir. İsmet Paşa’nın ardından söz alan Chicherin, projesini savunmaya çalışmış ve Almanya’nın da Boğazlar Komisyonu’nda olmasını talep etmiştir. Sırbistan, Romanya ve Yunanistan delegeleri, müttefiklerin teklifini desteklemiş ve Yunanistan’ın komisyon dışında bırakılmasını protesto etmişlerdir. Lord Curzon, o akşam Boğazlarla ilgili nihai kararların alınmasını teklif etmiştir. İsmet Paşa ise iki günlük bir ara istemiştir. Barrere ara talebini uygun bulmuş ve yeni toplantının 21 Aralık’ta yapılmasına karar verilmiştir¹⁸⁰⁷. Boğazlar meselesi, her ne kadar Rus heyeti karşı çıksa da iki tarafın karşılıklı tavizleri çerçevesinde bir çözüme kavuşmak üzereydi.

¹⁸⁰⁶ El Heraldo de Madrid, 19 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 19 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 19 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 19 Diciembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 19 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 19 Diciembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Diciembre 1922, s. 4; La Voz, 19 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 20 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 20 Diciembre 1922, s. 4; El Imparcial, 20 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 20 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 20 Diciembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 20 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 20 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 20 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 20 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 21 Diciembre 1922, s. 5.

Müttefik çevreler, boğazlar sorunu tartışmalarının artık oturumlar halinde değil özel görüşmelerle yürütülmesi görüşündeydiler. Bu şekilde mutlak çözümün önündeki son engel, daha kolay bir şekilde aşılabilirdi. Bununla birlikte, Boğazlar komisyonunun 21 Aralık günü saat 4.00'teki toplantısında İsmet Paşa, şu hususlar üzerinde ısrarcı olmuştu: “*Gelibolu’da garnizon kurulması, İstanbul’daki yabancı gemilerin tahliyesi, Boğazları kontrol edecek olan komisyonun niteliklerinin belirlenmesi.*” Haberde, Rus heyetinin oturum sırasında sessizliklerini korudukları ancak çıkışta biraz önce bir komediye katıldıkları açıklamasını yaptıkları da aktarılmıştır¹⁸⁰⁸. 22 Aralık tarihli haberde, Türk heyetinin boğazlarla ilgili istediği bireysel ve toplu garantinin içeriğine değinilmiştir. Buna göre, Boğazlar, savaşta ve barışta dokunulmaz olacaktı. Boğazlarda veya Marmara Denizi’nde herhangi bir düşmanca hareket, dokunulmazlığa saldırı olarak kabul edilecekti. Böyle bir durumda, Türkiye’nin alacağı tedbirlerin yanı sıra büyük devletler de müştereken bu faaliyetleri önleyecekti¹⁸⁰⁹. 22 Aralık’ta yeniden toplanan Boğazlar komisyonu, toplantıda Türklerin bir kontrol komisyonu kurulması prensibini kabul etmişti¹⁸¹⁰. 26 Aralık tarihli habere göre, boğazlar rejimi konusunda bir anlaşmaya varılmıştı. Buna göre, uluslararası denetim komisyonu, büyük ölçüde savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi ile sınırlı kalacaktı ve antlaşmayı imzalayacak olan devletler, Boğazlara saldırmama ve saldırıları engelleme konusunda bireysel değil toplu olarak garanti vermeyi kabul edeceklerdi¹⁸¹¹. 9 Ocak tarihli habere göre ise müttefik ve Türk hukuk danışmanları, Boğazlar Konvansiyonu’nun tasarlanması gerektiğine karar vermişlerdi ve hazırlanan bu konvansiyon öncelikle Ruslara ve genel komisyona sunulacaktı¹⁸¹². Konferans başladığında müttefiklerle Türkler arasında en tartışmalı müzakerelerin yaşanacağını tahmin edildiği Boğazlar sorunu, tarafların barışı sağlama istekleri ve sağduyulu hareket etmeleri sayesinde ve uzun müzakerelerin sonucunda çözüme kavuşturulmuştu. İki taraf da kendi tezlerinden tavizler vererek ortak bir noktada

¹⁸⁰⁸ El Sol, 21 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 21 Diciembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 21 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 21 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁰⁹ El Imparcial, 22 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 22 Diciembre 1922, s. 2; La Libertad, 22 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸¹⁰ El Sol, 23 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 23 Diciembre 1922, s. 2; El Globo, 25 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸¹¹ El Imparcial, 26 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 26 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 26 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 26 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 26 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 27 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸¹² El Siglo Futuro, 9 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 10 Enero 1923, s. 3. Hazırlanan 22 Ocak 1923 tarihli konvansiyon, 1 Şubat’ta Boğazlar Rejimini İnceleme Komisyonu’nda müzakere edilmiş ancak bu toplantıda Chicherin’in müdahaleleri nedeniyle gergin bir hava ortaya çıkmıştır. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, s. 130-139.

uzlaşmışlardı. Bölgesel ve Askerî Meseleler Komisyonu'nun ele aldığı en zor konu buydu. Bununla birlikte, komisyonda Trakya ve Musul sorunları da görüşülecekti.

4.1.5.1.2. Trakya ve Avrupa Sınırı Meselesi

Bölgesel ve Askeri Meseleler Komisyonu'nun ele aldığı diğer önemli mesele de Trakya sorunu ve Türkiye'nin Avrupa sınırlarının tespit edilmesi konularıydı. Komisyonun 22 Kasım tarihinde sabah saatlerinde Uşi'deki Castillo Otel'de gerçekleştirdiği¹⁸¹³ ilk oturumunda İsmet Paşa, 1913 anlaşması ile belirlenen sınırlara geri dönülmesini ve Batı Trakya'da halk oylaması yapılmasını talep etmiştir. Lord Curzon, konuyla ilgili açıklamalar talep etmiş ve İsmet Paşa, teknik ve tarihi verilerle bu ayrıntıları sunmuştur. İsmet Paşa, askeri savunma ihtiyacı konusunda da ısrar etmiştir. Daha sonra, Venizelos uzun bir konuşma yapmıştır. Venizelos, Yunanistan'ın 1915 sınırlarından öncesini kabul etmeyeceğini vurgulamıştır. Ardından Yugoslav temsilci Nintchitch, delegelerin uzlaşmacı tutumunu tebrik etmiş ve 23 Eylül tarihli müttefik notası çerçevesinde Meriç sınırının düzenlenmesi ve Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar askersiz bir bölge oluşturulması arzusunı dile getirmiştir. Son olarak Romen delege Duca, Neuilly Antlaşması'nın maddelerinin uygulanması gerektiğini söylemiştir. Haberde, İsmet Paşa'nın tüm bu taleplere cevabını bir sonraki oturumda vereceği de aktarılmıştır¹⁸¹⁴. Türkiye'nin Avrupa sınırı konusunda Türk tezi ile Balkan devletlerinin fikirleri birbirinden farklıydı. İsmet Paşa, tarihî verilerle tezini destekleyerek, komisyonun Türkiye lehine bir karara varmasını sağlamaya çalışmıştır.

Bölgesel ve askeri meseleler komisyonunun 24 Kasım tarihli oturumunda, Lord Curzon, İsmet Paşa'ya söz vermiş ancak İsmet Paşa'nın savaştan bahsetmeye başlaması üzerine sözünü keserek, kendisine *"Eğer isterseniz savaştan bahsetmeyelim. O geçmişte kaldı. Bir burada geleceği konuşmak için bulunuyoruz. Biz hep savaştan bahsetmekten kaçındık"* demiştir. İsmet Paşa, Curzon'a *"Haklısınız, ancak dikkatinizi çekerim ki dün Venizelos savaştan başka bir şeyden bahsetmedi"* diye cevap vermiştir. Curzon bu cevap üzerine *"doğru"* diyerek oturuma devam edilmesini istemiştir. İsmet Paşa konuşurken Venizelos kendisine cevap vermek için araya girmeye çalışmış ancak Curzon buna izin

¹⁸¹³ El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 24 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸¹⁴ El Heraldo de Madrid, 22 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 23 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 24 Noviembre 1922, s. 1. Haberlerde verilen bilgilerin tutanaklarla da uyumlu olduğu görülmektedir. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, I. 19-27; Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s. 173-174.

vermemiştir. İsmet Paşa, konuşmasının devamında, askeri sınırlandırmaları görüşmek üzere bir komisyon teşkil edilmesini teklif etmiştir. Venizelos, İsmet Paşa'dan sonra söz alarak yaptığı konuşmasında Batı Trakya'nın halkının büyük bir kısmının Türk olduğunu itiraf etmiştir¹⁸¹⁵. İsmet Paşa, bu oturumda doğruluğu ve açıklığı ile dikkatleri çekmişti. Komisyon toplantısında, önceki gün Venizelos'un sunduğu iddiaları çürütmüş ve Fransızca yaptığı konuşmada, kendi tezini tarihî, sosyal, askerî ve ekonomik açılardan başarılı bir şekilde açıklamıştır. Özellikle Karagaç şehrinin Edirne'ye bağlanması konusunda da ısrar etmiştir¹⁸¹⁶. Haberlerden anlaşıldığı üzere, konferanstaki Türk heyeti, öncelikli hedefi olan işgal altındaki Türk topraklarının Türkiye'ye bağlanması konusunda iyi bir hazırlık yapmıştır. Trakya ile ilgili Türk tezi her açıdan ele alınarak hem Yunan iddialarının temelsiz olduğu ortaya konulmuş hem de Yunan tarafı bu süreçte Trakya'daki Türk nüfusunun çoğunluğunu kabul etmek durumunda bırakılmıştır. İsmet Paşa, hem akıcı Fransızcası hem de dobra konuşması ile toplantı sırasında büyük bir beğeni de toplamıştır.

İsmet Paşa'nın Trakya sorunu ile ilgili başarılı açıklamalarının arkasında özverili bir çalışma da yatıyordu. Nitekim 24 Kasım tarihli habere göre, Türk tarafı, önceki gece geç saatlere kadar Batı Trakya sorunu ile ilgili verilecek cevap metninin hazırlanmasına çalışmıştı¹⁸¹⁷. Bununla birlikte, müttefik devletler, Türkiye'nin Batı Trakya'da halk oylaması yapılması teklifine karşı çıkmışlardı¹⁸¹⁸. İsmet Paşa, 23 Kasım'da komisyona önceki sunumundaki gibi bir sunum daha yapmıştı. Türk sorununu incelemek üzere bir alt komisyon oluşturulmasına karar verilmişti. İsmet Paşa, sunumunda, Türkiye'nin iddialarını bütün halinde sunuyordu. Meriç'te bir silahsız bölgenin oluşturulması ve buradan Bulgaristan'a Ege Denizi'ne bir çıkış verilmesi talep ediliyordu. Askeri komisyon, bu konuyu müzakere edecekti. Haberde, Türklerin Balkan bloğunun yeniden kurulmasından memnun olmadığı da vurgulanıyordu¹⁸¹⁹. Bölgesel sorunlar alt komisyonu, General Weygand başkanlığında 23 Kasım öğleden sonra saat 4.30'da toplanmış ve Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış verilmesi projesini inceden inceye değerlendirmişti¹⁸²⁰. Batı Trakya sınırı ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı ile ilgili büyük kısmını General Weygand'ın ele aldığı rapor, Meriç'in iki kıyısında 60

¹⁸¹⁵ El Heraldo de Madrid, 24 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸¹⁶ El Heraldo de Madrid, 24 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸¹⁷ El Sol, 24 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸¹⁸ El Sol, 24 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 24 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸¹⁹ El Sol, 24 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 24 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸²⁰ La Voz, 24 Noviembre 1922, s. 5; El Sol, 25 Noviembre 1922, s. 5.

kilometrelik bir tarafsız bölge öneriyordu. Bu sınırın içerisinde kalan bütün istihkâmlar yıkılacaktı¹⁸²¹. Komisyonda hazırlanan rapor, alt komisyona havale edilmişti. Raporda Karadeniz'den Ege'ye uzanacak bir silahsız bölgenin belirlenmesi, Dedeağaç'a bir liman inşası, yönetimi ve işletilmesi için uluslararası bir komisyon kurulması ve demiryolunun işletilmesi konuları yer alıyordu. Raporda sınırlar sorunu ile ilgili herhangi bir formül bulunmuyordu¹⁸²². Bu komisyonda da Boğazlar komisyonunda olduğu gibi Türk tarafının bazı taleplerinin kabul edildiği görülmektedir. İki tarafın karşılıklı olarak tavizler vermesi sonucunda, Trakya sorunu da çözüme kavuşturulabilirdi. Bununla birlikte, Türkiye'nin Bulgaristan'a Akdeniz'e çıkış koridoru verilmesi teklifi Yunan heyetini rahatsız edecekti.

Nitekim 25 Kasım tarihli habere göre, Venizelos, önceki gün (24 Kasım) gazetecilerle görüşmüş ve Bulgaristan'ın talepleri ile ilgili olarak, Dedeağaç ve Yunanistan'ın aldığı yenilginin ardından 1,5 milyon mülteciyi karşıladığı demiryolunun Bulgaristan'a bırakılmasını arzu ettiğini söylemiştir. Venizelos, Bulgaristan'a bir koridor verilmesi durumunda mültecilere 100.000 kişinin daha katılacağını düşündüğünü ve Yunanistan'ın Batı Trakya'da halk oylamasına bile izin verebileceğini ancak koridor verilmesini asla kabul edemeyeceğini ifade etmiştir¹⁸²³. Yunanistan'ın itirazlarının ardından, bölgesel sorunlar alt komisyonundaki görüşmelerde, uzmanlar, Meriç'in iki kıyısının tarafsızlaştırılması değil silahsızlandırılması ve bu sınırın sadece Türkiye ile Yunanistan'ı değil aynı zamanda Türkiye ile Bulgaristan'ı ayırması gerektiğini kararlaştırmışlardı. Türkler, kendi adlarına sınırda bir tarafsız bölge olmasını kabul edecekti. Bu bölge silahsız bölge olacaktı. Bununla birlikte Türkler uluslararası garanti altında tarafsız bir bölge oluşturulmasını istemiyordu. Komisyon, Türk delegelere, tekliflerinin ilgi çekici olmasına rağmen tartışma resminin dışında kaldığını bu nedenle de yeni uluslararası yükler koymanın Türk Hükümeti'nin sorumluluğu olacağı cevabını vermişti¹⁸²⁴. Bulgaristan'a verilecek koridor konusunda müttefiklerin Yunan tezine daha yakın davranması, müttefiklerle Türk heyeti arasındaki uyumu da ortadan kaldırmaya başlayacaktı.

¹⁸²¹ El Heraldo de Madrid, 25 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸²² El Sol, 25 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸²³ El Heraldo de Madrid, 25 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 25 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 28 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸²⁴ La Correspondencia de España, 25 Noviembre 1922, s. 1; La Libertad, 26 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 28 Noviembre 1922, s. 1.

Bölgesel ve askeri meseleler komisyonunun 25 Kasım tarihli toplantısında, Türkiye'nin Avrupa sınırları tartışılmıştır. Lord Curzon, bu konuda müttefiklerin hemfikir olduğunu ve kendisi tarafından sunulan tezi, Balkan devletlerinin kabul etmesi gerektiğini aksi halde Doğu Trakya ile ilgili alınmış kararların tamamının askıya alınacağını ifade etmiştir. Öğleden sonraki oturumda, Romanya'nın Ege Denizi'ne çıkış koridoru meselesi görüşülmüştür. İsmet Paşa, Ankara Hükümeti'nin 1912 yılından beri Yunanistan'ın işgalinde olan Ege adaları ile ilgili şartını komisyona sunmuştur. Ardından ABD'nin birinci gözlemci delegesi Child, hükümeti adına bir deklarasyon yapmak için söz almıştır. Child, Washington Hükümeti'nin müttefikler arasında daha önceden yapılmış olan ve Doğu'da nüfuz bölgeleri oluşturdıkları antlaşmaların ABD'ye başvuran bütün devletler için ekonomik olarak eşitlik ilkesini barındırmadığını düşündüğünü deklare etmiş ve bütün dünya için Doğu'da açık liman uygulamasına geçilmesini talep etmiştir¹⁸²⁵. 28 Kasım tarihli haberde, Lord Curzon'un İngiliz heyetinin Amerika ile açık liman teklifinde hemfikir olduğunu açıkladığı belirtilmiştir¹⁸²⁶. Lord Curzon, komisyon toplantısında sert ve tehditkâr bir tavır takınmaya başlamış ve müttefik tezini zorla kabul ettirmeye çalışmıştır.

Bu durum, 27 Kasım tarihli haberde, *“konferanstaki göstermelik samimiyet ortadan kalktı”* şeklinde yorumlanmıştır. Komisyonun önceki oturumlarının hepsinde Türkler için *“bizim dostumuz”* diyen Lord Curzon, 25 Kasım tarihli oturumda Türkiye için sert sözler söylemiştir. İsmet Paşa'ya *“İstanbul'da da bir halk oylaması durumunda Türkler ne yapabilir”* diye sorarak, Batı Trakya'da halk oylaması yapılması teklifini reddetmiştir. İsmet Paşa ise Curzon'a şu cevabı vermiştir: *“İstanbul için bir halk oylaması organize etmeye hazırız. Başkan Wilson'un tüm halkların kendi geleceklerini özgürce seçme prensibi, her zaman iyi sonuçlar verdi.”* Bunun üzerine Lord Curzon Batı Trakya sorununun çözümünü ertelemeyi teklif etmiş¹⁸²⁷ ve bütün temsilciler, Curzon'un Batı Trakya ile ilgili alınan kararların geçici olarak askıya alınması teklifini kabul etmiştir¹⁸²⁸. İsmet Paşa ayrıca, On İki Ada meselesinin konferansta tartışılmasına gerek olmadığını ve sorunun İtalya ile Türkiye ve belki de İngiltere arasında çözümlenmesi gerektiğini deklare

¹⁸²⁵ El Imparcial, 26 Noviembre 1922, s. 1; La Libertad, 26 Noviembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 27 Noviembre 1922, s. 3; La Accion, 27 Noviembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España 27 Noviembre 1922, s. 3; El Globo, 28 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸²⁶ El Imparcial, 28 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 28 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸²⁷ La Accion, 27 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 27 Noviembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España 27 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 27 Noviembre 1922, s. 2.

¹⁸²⁸ La Correspondencia de España 27 Noviembre 1922, s. 3.

etmiştir¹⁸²⁹. 5 Aralık tarihli haberde de, bölgesel ve askerî meseleler komisyonunun toplantılarının ve Trakya sınırlarının müzakeresinin sonraki bir tarihe ertelendiği belirtilmiştir¹⁸³⁰. Bununla birlikte, 11 Aralık tarihli habere göre, müttefikler, donanma ve ordu ile ilgili şartlarını resmi olarak Türk heyetine iletmişlerdi. Anadolu ile ilgili herhangi bir kısıtlama yapılmamakla birlikte Türkiye’den Avrupa’daki topraklarında büyük askeri güçler barındırmaması istenmekteydi¹⁸³¹. Aslında Trakya sorunu ile ilgili çözümlerin ilk adımı Mudanya Konferansı sırasında atılmıştı. Buna rağmen, müttefiklerin Yunan heyeti ve Venizelos’un ortaya koyduğu tezleri desteklemeye ve Türk heyetinin taleplerini reddetmeye başlaması, Türkiye’nin Avrupa sınırları sorununun çözüme kavuşturulamadan tıkanmasıyla sonuçlanmıştır. Lozan Konferansı’nın ilk evresinin başarısız olmasının nedenlerinden biri de bu mesele olacaktı.

4.1.5.1.3. Musul Sorunu

Bölgesel ve askerî meseleler komisyonunun ele aldığı önemli meselelerden biri de Musul sorunuydu. Türkiye, Misak-ı Millî temelinde Musul’un Türkiye’ye iadesini istiyordu. Komisyonun 24 Kasım tarihli oturumundaki genel izlenime göre, İngilizler bu talebe karşı çıkmayacak gibi görünüyorlardı. İngiltere, petrol avantajları elde etmek kaydıyla Musul’u Türkiye’ye iade edebilecekti. Alınan bazı bilgilere göre ise İngiliz Hükümeti, Musul’un zenginliklerinin işletilmesinde İngiliz sermayedarlar ve uzmanların da yer almaları karşılığında Musul’u iade edecekti¹⁸³². Kuzey Amerika delegeleri de konferansta Musul petroleri ve Anadolu’da açık liman rejimi ile ilgili tezini sunmuştu. Bu tez, petrol bölgelerinin İngiltere tarafından işgal edilmesini gereksiz kılıyordu¹⁸³³. 27 Kasım tarihli habere göre, İngiltere’nin haberi reddetmesine rağmen, Türkiye, İngiltere’nin Musul’a karşılık petrol avantajları istediğini reddetmişti¹⁸³⁴. Komisyonun ilk toplantılarında oluşan havaya göre, Türkiye’nin Musul’u geri almasına kesin gözüyle bakılıyordu.

Bununla birlikte, Lozan Konferansı’nda çatışma yaratan konulardan biri de eski Amiral Chester’in projesiydi. Chester, Musul petrolünün Ankara Hükümeti ile yarı yarıya paylaşılmasını teklif ediyordu ancak henüz herhangi bir sözleşme imzalanmamıştı.

¹⁸²⁹ La Correspondencia de España 27 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁸³⁰ La Accion, 5 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 5 Diciembre 1922, s. 3; La Voz, 4 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 6 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸³¹ La Epoca, 11 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸³² El Heraldo de Madrid, 25 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 28 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸³³ El Imparcial, 26 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España 27 Noviembre 1922, s. 3; El Globo, 28 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸³⁴ La Accion, 27 Noviembre 1922, s. 1.

Çatışmanın merkezi ise İngiliz ve Amerikalı finansörlerdi. Türkiye, İngiltere'nin Musul'u iade etme karşılığında petrolü elinde bulundurma teklifini kabul etmemiştir¹⁸³⁵. Chester projesi, özellikle konferansın ikinci evresindeki önemli sorunlardan birini teşkil edecekti.

Musul'la ilgili ilk izlenimlerde İngiltere'nin Musul'u Türkiye'ye iade edeceği anlaşılmasına rağmen, 28 Kasım tarihli habere göre, İngiltere Hükümeti, Kuzey Amerika'nın deklarasyonundaki prensipler çerçevesinde San Remo sözleşmesini sonlandıracağını ancak Musul'daki İngiliz hâkimiyetini devam ettireceğini bildirmişti. Haberde, Türkiye'nin sınırları meselesinin Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında tatsızlığa neden olduğu, Mezopotamya heyetinin Lozan'a geldiği, kendilerinin Mezopotamya'nın bağımsızlığını isteyeceklerine kesin gözüyle bakıldığı ve aksi halde bütün Mezopotamya'nın Kemalistlerin yanına geçebileceği bildirilmiştir¹⁸³⁶. Lozan'da İngilizlerle Türkler arasındaki gerilim tırmanmaya başlamıştı. Bazı çevreler, konferansın çözüleceğini düşünüyorlardı. Musul konusunda İngilizlerle Türkler arasındaki zıtlık, oldukça derindi. Ayrıca konferansta artık Türk-Yunan barışından söz edilmeye başlanmıştı¹⁸³⁷. Lozan'daki izlenimler kısa süre içerisinde oldukça kötümser bir hale gelmişti. Türk tarafının İngilizlere petrol avantajları vermeyi reddetmesinden itibaren İngiliz temsilciler, kullandıkları dili de sertleştirmeye başlamışlardı

29 Kasım tarihli haberde, basın kaynaklarına göre İngiliz Hükümeti, Asya'yı İngiltere, Fransa ve İtalya arasında üç nüfuz bölgesine ayıran 1920 üçlü antlaşmasını geçersiz sayma niyetindeydi. Bu antlaşmanın yanı sıra San Remo sözleşmesi de iptal edilecekti¹⁸³⁸. Hatta İngiliz Hükümetinin Musul bölgesinin Türk değil Arap olduğunu göstermek için Emir Faysal'ı konferansa davet etme eğiliminde olduğu belirtiliyordu¹⁸³⁹. Ancak diğer bir habere göre, İngiliz delegasyonu basın sözcüsü, bazı Fransız gazetelerinde çıkan San Remo sözleşmesinin geçersiz sayılacağına ilişkin haberleri yalanlamıştı¹⁸⁴⁰. Konferans, Musul sorununda da bir çıkmazın içerisine girmişti. Bu nedenle konferans oturumlarına birkaç gün ara verilmesine karar verilmişti. Konuyla

¹⁸³⁵ La Correspondencia de España 27 Noviembre 1922, s. 3.

¹⁸³⁶ El Imparcial, 28 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 28 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 28 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 28 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 28 Noviembre 1922, s. 1, La Correspondencia de España, 28 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 29 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸³⁷ La Correspondencia de España, 28 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸³⁸ El Sol, 29 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸³⁹ La Correspondencia de España, 30 Noviembre 1922, s. 6.

¹⁸⁴⁰ La Correspondencia de España, 29 Noviembre 1922, s. 3.

ilgili haberde, bunun herhangi bir zorluk yaratmasının beklenmediği ve iyi bir sonuca ulaşılabilmesi için yolun uzun olduğu aktarılmaktaydı¹⁸⁴¹.

Uzun bir aranın ardından, Lord Curzon, 15 Aralık'ta Türk heyetine Musul ile ilgili bir antlaşma projesi göndermiş ve İngilizlerin bölgenin kuzey kesimlerini Türklere vermeye hazır olduğu ancak güney kesimi ellerinde tutmak istedikleri bildirmiştir¹⁸⁴². Buna karşılık, İsmet Paşa, Türklerin hiçbir zaman Musul'u terk etmeyeceklerini açıklamıştır¹⁸⁴³. Türk heyeti, İngiltere'nin Musul memorandumuna verdiği cevabî notada, Türklerin adı geçen vilayetin Türkiye'ye geri verilmesi talebinin gerekçelerini sıralamıştır. Nota ile Musul'un yabancı bir gücün himayesinde olmasının Türkiye ile İngiltere arasındaki iyi ilişkiler için ciddi bir tehlike olacağı ve Türkiye'nin farklı kesimleri ile iletişimin önleneceği ifade edilmiştir¹⁸⁴⁴. Musul'daki asıl meselenin petrol kaynakları olduğu açıktı. Nitekim 27 ve 28 Aralık'ta yayımlanan iki haberde, Yunanlıların ve Amerikalıların tavrı da bunu doğrular nitelikteydi.

27 Aralık tarihli haberde, Yunan gazetelerinin müttefiklerin petrol sorunu konusunda Türk taleplerini kabul etmesi durumunda, bu sorunu birincil derecede milli sorun olarak addeden Atina Hükümeti'nin bu karara uymayacağını yazdığı aktarılmıştır¹⁸⁴⁵. 28 Aralık tarihli haberde ise San Remo Konferansı'nda İngilizlerin Musul petrollerinin %25'ini Fransa'ya bırakma kararını şiddetle protesto eden ABD'nin, İngiltere'nin Musul sorununu Türk heyeti ile tartışması karşısında nasıl bir tavır sergileyeceği sorgulanmıştır¹⁸⁴⁶. Müttefiklerin de Yunanlıların da Amerikalıların da Musul'un Türkiye'ye iadesi konusundaki tek çekinceleri, petrol yataklarının kaybedilecek olmasıydı. Bu konuda Türk heyetinin tavizler vermesi durumunda sorun çözüme bağlanacak gibi görünüyordu. Ancak bu sırada İngiliz-Türk nota alışverişi devam ediyordu.

¹⁸⁴¹ La Correspondencia de España, 29 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸⁴² El Imparcial, 16 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 16 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 16 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁴³ El Sol, 26 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 26 Diciembre 1922, s. 2; El Globo, 27 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁴⁴ El Imparcial, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 28 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁴⁵ El Heraldo de Madrid, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 28 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 28 Diciembre 1922, s. 1.

28 Aralık tarihli habere göre, Lord Curzon, Türk heyetine Türk memorandumunu ile ilgili yeni bir nota vermişti. Notada Türk heyetinin bütün argümanlarını çürüten Curzon, Musul'un iadesini müzakere etmeyi reddetmiştir. Notada, Türkiye hangi gerekçeyi sunarsa sunsun İngiltere'nin vilayeti elinde tutacağı ve sadece Kuzey sınırında bazı düzenlemeler yapılabileceği ifade edilmiştir¹⁸⁴⁷. Türk heyetinin Musul hakkında son İngiliz memorandumuna cevabının redaksiyonunu 30 Aralık'ta tamamlanmıştı. İsmet Paşa, akşam saatlerinde İngiliz heyetiyle yapacağı görüşmede, Musul ile ilgili Türk taleplerini içeren cevabı kendilerine iletilecekti. İngiltere Hükümeti'nin bu sorunu Lozan Konferansı'nda görüşmeye niyeti yoktu. Ancak bir anlaşmaya varılırsa hemen antlaşma imzalanabilirdi¹⁸⁴⁸. Türk heyeti, 30 Aralık'ta Musul ile ilgili cevabını Lord Curzon'a vermişti. Cevapta Türkiye'nin Musul konusundaki bütün taleplerini koruduğu bildirilmişti¹⁸⁴⁹. Musul sorunu ile ilgili olarak Lord Curzon'un yeni bir nota vermesi beklenmiyordu. Curzon'la İsmet Paşa'nın bu tartışması bir süreliğine sona ermişti. Sorunun Türkiye'nin doğu sınırlarının müzakeresi sırasında ele alınacağı ifade ediliyordu. Bununla birlikte, bazı gazetelerde Atina kaynaklı bir yazışmanın yayımlanmış ve Türklerin Musul'a asker sevk ettiği bildirilmişti¹⁸⁵⁰. 1 Ocak tarihli haberlerde de, Türklerin Musul'a doğru asker sevk ettiklerine ilişkin söylentiler yayıldığı aktarılmıştır¹⁸⁵¹. Türkiye'nin Avrupa sınırları meselesinde olduğu gibi Musul sorunu konusunda da İngilizler olumsuz ve çıkarıcı tavırlarını sürdürmüş ve Türk heyetinin taleplerini reddetmiştir.

İsmet Paşa'nın Musul ile ilgili gönderdiği son nota, Lord Curzon ile Türk heyeti arasındaki görüşmelere son vermişti. Lord Curzon, İsmet Paşa'ya cevap verme niyetinde değildi. Belki de ikili arasında bu konu ile ilgili tartışma tamamen sonlanmıştı¹⁸⁵². Her ne kadar Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya cevap vermesi beklenmiyor olsa da Curzon, 1 Ocak 1923'te İsmet Paşa'ya Musul sorunu ile ilgili bir cevap göndermiştir. Curzon, cevabında, Suriye ve Irak sınırlarının kesin olarak belirlenmesi sorununu, komisyona devretmeye hazır olduğunu söylemiştir. Ayrıca Musul sorunu konusunda Türklerin son

¹⁸⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 28 Diciembre 1922, s. 2; El Sol, 28 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 28 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 28 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 28 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 28 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 30 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁴⁸ El Heraldo de Madrid, 30 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 30 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁴⁹ El Sol, 30 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁵⁰ El Sol, 31 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁵¹ La Accion, 1 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 1 Enero 1923, s. 2; La Voz, 1 Enero 1923, s. 5.

¹⁸⁵² El Heraldo de Madrid, 1 Enero 1923, s. 1; La Accion, 1 Enero 1923, s. 2; La Voz, 1 Enero 1923, s. 5.

taleplerini İngiliz Hükümeti'nin kabul etmesinin imkânsızlığını kamuoyuna açıklamaya da hazır olduğunu eklemiştir¹⁸⁵³. İngilizler, bu sorunun komisyonlarda görüşülmesini sağlayarak, müttefiklerinin de yardımı ile Musul konusunda Türk heyeti üzerinde bir baskı oluşturmayı ve kendi tezleri çerçevesinde bir karar çıkarmayı planlıyorlardı.

Ancak bu sırada, üzerinde müzakereler yapılan bölgede bazı karışıklıklar meydana gelmeye başlamıştı. Musul'daki Osmanlı vatandaşları ve Kürt toplulukları bölgede yeniden Türk egemenliği kurulması amacıyla isyan hareketine girişmişlerdi¹⁸⁵⁴. 4 Ocak tarihli haberde, Ankara Hükümeti'nin ve Türk heyetinin Musul'da isyan çıktığı haberlerini doğruladığı belirtilmekteydi¹⁸⁵⁵. Musul'da başlayan isyan, diğer bölgelere de yayılmıştı. Araplar, İngilizleri Bağdat'tan kovmuşlar ve İngilizler, Hindiye'ye çekilmek zorunda kalmışlardı¹⁸⁵⁶. Musul'da iki İngiliz uçağının isyancılar tarafından düşürüldüğü haberi yayımlanmış ancak bu haber resmi olarak yalanlanmıştır¹⁸⁵⁷. Musul'da başlayarak kısa süre içerisinde Mezopotamya'ya yayılan isyan karşısında, Mezopotamya'daki İngiliz yüksek komiseri Lord Pery Cox, Londra'ya gelmiş ve Koloni Bakanlığı'nın üst düzey yetkilileri ile önemli görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde Mezopotamya'nın bir kısmının veya tamamının İngiliz kuvvetleri tarafından tahliyesi de ele alınmıştı¹⁸⁵⁸. İngilizlerin, Türk taleplerine karşı izlediği olumsuz tavırlar nedeniyle iki ülke arasındaki Musul görüşmeleri sona ermişti. Ancak İngilizlerin izledikleri uzlaşmaz politikalar, Türkiye'ye bağlanmak isteyen Musul halkını isyan ettirmişti. İngilizlerin büyük önem verdiği Mezopotamya, şimdi İngilizlerin hâkimiyetinden çıkma tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Neticede Musul sorunu, Lozan Konferansı'nın dağılmasında rol oynayacak önemli konulardan biri olacaktı.

¹⁸⁵³ El Siglo Futuro, 2 Enero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 2 Enero 1923, s. 3; La Voz, 2 Enero 1923, s. 5; El Globo, 3 Enero 1923, s. 1; El Imparcial, 3 Enero 1923, s. 2; El Sol, 3 Enero 1923, s. 5; La Accion, 3 Enero 1923, s. 3; La Libertad, 3 Enero 1923, s. 3.

¹⁸⁵⁴ La Epoca, 2 Enero 1923, s. 2; El Sol, 3 Enero 1923, s. 5; La Accion, 3 Enero 1923, s. 3.

¹⁸⁵⁵ La Accion, 4 Enero 1923, s. 2; El Globo, 5 Enero 1923, s. 2.

¹⁸⁵⁶ El Siglo Futuro, 9 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 9 Enero 1923, s. 5; La Voz, 9 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

¹⁸⁵⁷ La Correspondencia de España, 19 Enero 1923, s. 2.

¹⁸⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 5 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 6 Febrero 1923, s. 1.

4.1.5.2. Ekonomi ve Finans Komisyonu

4.1.5.2.1. Osmanlı Borçları Meselesi

Konferansın ilk genel oturumunda oluşturulan diğer bir komisyon da ekonomik ve finansal meselelerle ilgilenecek olan ve İspanyol basınında Ekonomi ve Finans Komisyonu olarak adlandırılan komisyondur. Bu komisyonda da Osmanlı borçları, gümrük meseleleri, kapitülasyonların geleceği, savaş tazminatı ve tamirat gibi önemli konular görüşülmüştür. Diğer iki komisyona göre, müzakerelerin daha sınırlı olduğu bu komisyonun çalışmaları ile ilgili İspanyol basınındaki haber sayısı da diğer komisyonlarla karşılaştırıldığında daha az görünmektedir. Bununla birlikte, ele alınan meseleler oldukça önemliydi ve bu komisyonda yaşanabilecek olan anlaşmazlıklar konferansın önünü tıkayabilecek nitelikteydi.

İspanyol basınında, Ekonomi ve Finans Komisyonu ile ilgili verilen ilk toplantı haberi, 28 Kasım tarihli habere, komisyonun 27 Kasım tarihli toplantısında başkan Barrere'nin iletişim ve ulaşım, ticaret ve gümrük rejimi ve ekonomik sorunlar üzerine çalışacak üç alt komisyonun oluşturulmasına dair iş planı belirlediği ifade edilmiştir. Habere göre, ilerleyen süreçte sağlık meseleleri ile ilgili bir alt komisyon daha oluşturulacaktı. Ekonomik sorunlar, 28 Kasım tarihli komisyon toplantısında görüşülecekti¹⁸⁵⁹. Türklerin 28 Kasım Salı günü toplanacak olan komisyonda, konferansta temsil edilmeyen ancak kapitülasyon antlaşmalarından faydalanan devletlerle olan kapitülasyonlar hakkında müzakereler yapmayı reddetmesi bekleniyordu¹⁸⁶⁰. 28 Kasım tarihli Ekonomi ve Finans Komisyonu toplantısı özellikle Venizelos ile İsmet Paşa arasında oldukça heyecanlı geçmişti. Barrere, müttefiklerin Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda tartışma kabul etmemeyi teklif ettiğini ancak bu borçların Türkiye'den kopan devletler arasında pay edilebileceğini söylemişti¹⁸⁶¹. Toplantıda, Osmanlı borçları ile ilgili çalışmalar yapmak üzere bir alt komisyon oluşturulmasına karar verilmişti. Osmanlı Borçları Alt Komisyonu, 30 Aralık'ta toplanarak, Bompard'ı başkan seçmiştir. Delegeler, Berlin Kongresinde, 1913 yılında Londra'da ve Sevr Antlaşması'nda kabul edilen anlaşma prensiplerinin tamamını kabul

¹⁸⁵⁹ El Imparcial, 28 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 28 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 28 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 28 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 28 Noviembre 1922, s. 1, La Correspondencia de España, 28 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 29 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸⁶⁰ El Sol, 24 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 24 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸⁶¹ La Correspondencia de España, 29 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 29 Noviembre 1922, s. 2; La Libertad, 29 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 30 Noviembre 1922, s. 5.

etmişti. Sadece Türk, Yunan ve Sırp temsilcilerin bazı itirazları vardı¹⁸⁶². Ekonomi ve Finans Komisyonu, Osmanlı borçlarının mutlak surette ödenmesine karar vermişti. Bu borçlar Osmanlı Devleti'nden koparak kurulan yeni devletler arasında paylaştırılacaktı. Ancak bunun nasıl yapılacağına ilişkin herhangi bir bilgi haberlerde aktarılmamaktaydı.

Bununla birlikte, Mısırlı bir delege, Mısır'ın siyasi bağımsızlığı sağlanmadığı sürece, Osmanlı borçları nedeniyle Türkiye'ye verilen yıllık verginin ödenmeyeceğini ifade etmişti¹⁸⁶³. Osmanlı borçları alt komisyonunun 2 Aralık tarihli oturumunda, borçlarla ilgili Türkiye'nin tezi tartışılmıştır. Müttefikler adına Bompard, Türkiye'nin tezine karşı çıkmış ve yeni Türkiye'nin eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün borçlarının mirasçısı olduğunu söylemiştir. Bu söylemle uyumlu olarak Türklere bir proje sunulacağı belirtilmiştir¹⁸⁶⁴. 7 Aralık tarihli habere göre, Osmanlı borçları ile ilgili müzakereler, içler acısı bir halde devam ediyordu. Müzakereler, genel itibarıyla müttefiklerin talepleri doğrultusunda ilerliyordu. Balkan devletleri ve Türkiye'den ayrılan yeni devletler, Osmanlı borçlarının uygun bir miktarını ödemek durumunda kalacaklardı¹⁸⁶⁵. Komisyon, 9 Aralık'ta tekrar toplanmıştı. Türk heyetinden Cem ve Zekai Beylerin sundukları tekliflere karşılık, bu konulardaki müttefik teklifleri Türk heyetine teslim edilmişti. Teklif edilen müttefik koşulları indirgenemez olarak nitelendiriliyordu ve bu nedenle de müzakereler yavaş ilerliyordu¹⁸⁶⁶. Osmanlı borçlarını görüşen alt komisyonun 11 Aralık tarihli toplantısında ise borçların Türkiye ile Türk topraklarından ayrılarak kurulan devletler arasında bölüştürülmesi hakkındaki proje incelenmiştir¹⁸⁶⁷. Osmanlı borçlarının bölüşülmesine kesin gözüyle bakılıyordu. Ancak müttefiklerin müzakerelerdeki katı tutumu nedeniyle borçların ne şekilde bölüneceğine ilişkin herhangi bir ilerleme kaydedilemiyordu.

Ekonomi ve Finans Komisyonu, 5 Ocak 1923'te tekrar toplanarak, Osmanlı kamu borçları ve savaş tazminatı sorunlarını görüşmüştü. Ancak iki sorunda da herhangi bir ilerleme kaydedilememişti. Müttefiklerle Türkler arasında Osmanlı borçlarıyla ilgili derin ayrılıklar vardı. Müttefikler 1914 yılına kadarki miktarın Osmanlı İmparatorluğu'nun

¹⁸⁶² La Correspondencia de España, 1 Diciembre 1922, s. 6; La Voz, 1 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁶³ El Heraldo de Madrid, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 2 Diciembre 1922, s. 4; El Sol, 2 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁶⁴ El Imparcial, 3 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 4 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁶⁵ El Sol, 7 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Diciembre 1922, s. 5; La Libertad, 7 Diciembre 1922, s. 4; La Voz, 7 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁶⁶ La Epoca, 11 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁶⁷ La Accion, 12 Diciembre 1922, s. 6.

mirasçısı devletler arasında bölüşülmesini teklif ediyordu. Türkler, bu miktara savaş döneminde Türkiye için basılan paraları da dikkate alarak önemli miktarda ekleme yaparak bu meblağı 4 katına çıkarıyordu¹⁸⁶⁸. Türk heyeti, 13 Ocak'ta Osmanlı kamu borçları ile ilgili müttefiklere bir karşı proje sunmuşlardı. Projeye göre, Yugoslavya ve Yunanistan'ın Berlin ve İstanbul antlaşmaları ile zorunlu tutuldukları 6.296.000 Türk Lirası tutarındaki borcu ödemeleri gerekiyordu. Genel komisyon toplanarak büyük ihtimalle Türklerin karşı projesini reddedecekti¹⁸⁶⁹. İspanyol basınında, Lozan Konferansı'nın ilk evresinde Ekonomi ve Finans Komisyonunun Osmanlı borçları ile ilgili toplantılarına ilişkin son haber 16 Ocak tarihli'dir. Haberde, komisyonun toplanarak Osmanlı kamu borçları, demiryolları ve Sultan'ın saray bütçesi gibi konuları görüştüğü belirtilmiştir. Müzakerelerde herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır¹⁸⁷⁰. Müzakereler sırasında Osmanlı borçlarının Türkiye ve Türkiye'den ayrılan devletler arasındaki dağıtımına ilişkin müttefiklerle Türk heyeti arasında bir uçurum olduğu ortaya çıkmıştır. Komisyonda Türk heyetinin tüm talepleri reddedilmiştir. Bu konuda müttefikler, kendi tekliflerini nihaî teklif olarak sunmuşlardı ve bu tekliflerle ilgili pazarlığa izin vermiyorlardı. Bu nedenle de bu konuda herhangi bir ilerleme sağlanması mümkün olamamıştı.

4.1.5.2.2. Kapitülasyonlar Meselesi

İspanyol basınına göre, Ekonomi ve Finans Komisyonu'nda kapitülasyonlarla ilgili müzakereler de 28 Kasım tarihinde başlamıştı. 29 Kasım tarihli haberde, Ankara Hükümeti'nin müttefik yüksek komiserlerinin dış ticaretle ilgili yürürlükte olan tedbirlere karşı gönderdiği protesto metninde, Kemalist hükümet tarafından kapitülasyonların anakronik olarak yürürlükten kaldırıldığını bildirdiği aktarılmıştır¹⁸⁷¹. 1 Aralık tarihli haberde ise, Ekonomi ve Finans Komisyonunun bütün alt komisyonlarının çalışmaya devam ettiği, Rus heyetinin müttefiklerin notasına cevaplarını Konferans Genel Sekreteri'ne önceki akşam sözlü olarak verdikleri ve ikinci ekonomi alt komisyonunun ertesi gün (2 Aralık) kapitülasyonları ele alacağı ifade edilmiştir¹⁸⁷². Ankara Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı antlaşma ve sözleşmelerin geçersiz olduğunu

¹⁸⁶⁸ El Sol, 6 Enero 1923, s. 5; La Epoca, 6 Enero 1923, s. 2; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5.

¹⁸⁶⁹ La Libertad, 14 Enero 1923, s. 1.

¹⁸⁷⁰ El Heraldo de Madrid, 16 Enero 1923, s. 1.

¹⁸⁷¹ El Sol, 29 Noviembre 1922, s. 1.

¹⁸⁷² La Correspondencia de España, 1 Diciembre 1922, s. 6; La Voz, 1 Diciembre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 2 Diciembre 1922, s. 4; El Sol, 2 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 2 Diciembre 1922, s. 5.

müttefiklere bildirmiş ve kapitülasyonların kaldırıldığını da ilan etmişti. Ancak müttefiklerin Türk Hükümeti'nin bu tek taraflı kararını kabul etmesi mümkün görünmüyordu.

Komisyonun 2 Aralık tarihli oturumuyla ilgili herhangi bir habere rastlanmamıştır. 4 Aralık tarihli habere göre, Garroni'nin başkanlık edeceği komisyonun o gün toplanacaktı. Müttefiklerin kapitülasyonlarla ilgili görüşüne göre, Türkiye'nin vatandaşlar ve mallarının korunması konusunda karşılıklı olarak anlaşılan hususlara riayet edeceğini garanti etmesi ve bu hususları Türkiye'nin mutlak bağımsızlığına gölge düşürmeyecek şekilde modern hukuk kuralları içerisine alması şartıyla kapitülasyonlar kaldırılabilirdi. Türk delegeler, bu projeye ülkelerinin bağımsızlığına karşı olduğu gerekçesi ile tamamen karşıydılar¹⁸⁷³. Komisyonun 4 Aralık tarihli toplantısında, Japon delegeler de orta yolu sağlayacak bir teklif sunmuşlardı. Ancak, kapitülasyonlar sorunu, Japonya'nın önerilerine rağmen çözüme kavuşturulamamıştı. Kapitülasyonlar meselesinde Türkler, Fransız delege Serruys'un 4 Aralık tarihli teklifini prensip olarak kabul etmişti. Buna göre, bütün müttefikler, projenin kabul edilmesinden itibaren Türkiye tarafından en ayrıcalıklı devletler olarak kabul edilecek, bu ayrıcalıklar ayrı ticari antlaşmalar imzalanana kadar devam edecek ancak projenin kabul edilmesinden itibaren iki yıl süre ile ayrı ticaret antlaşmaları yapılmayacaktı¹⁸⁷⁴. Bu teklife göre, iki yıl boyunca kapitülasyonlar bütün devletler için geçerli olacak ve iki yılın sonunda Türkiye bütün devletlerle ticaret antlaşmaları yapabilecek ve bu sayede kapitülasyonlar kendiliğinden ortadan kalkacaktı.

Kapitülasyonlar alt komisyonunun 7 Aralık'ta gerçekleştirdiği toplantıda, Rumbold, tarafsızların görüşünü dinlemeyi teklif etmişti. Türk heyeti bu teklife itiraz etmemişti. Bern'deki tarafsız ülkelerin diplomatik temsilcileri, kapitülasyonların yerine gelecek olan rejimin kendi vatandaşlarının çıkarlarını güvence altına alacak bir sistem olması gerektiğini ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Türkler, yabancılara Türk kanunlarına uygun olması şartıyla dolaşım ve kuruluş hakkı vermeye hazır olduklarını açıklamışlardı¹⁸⁷⁵. Komisyonun 9 Aralık'taki toplantısında, Cem ve Zekai beyler, Türkiye'nin tekliflerini sunmuşlar ve buna karşılık bu konulardaki müttefik teklifleri, Türk heyetine teslim

¹⁸⁷³ La Correspondencia de España, 4 Diciembre 1922, s. 7.

¹⁸⁷⁴ La Accion, 5 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 5 Diciembre 1922, s. 3; La Voz, 4 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 6 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁷⁵ El Sol, 8 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 8 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 8 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 9 Diciembre 1922, s. 2.

edilmişti. Konuyla ilgili haberde müttefiklerin kendi teklifleri üzerinde herhangi bir pazarlığı kabul etmeyeceklerinin düşünüldüğü ifade edilmiştir¹⁸⁷⁶. Kapitülasyonlar alt komisyonu, 21 Aralık'ta bir kez daha toplanmıştır. Ancak bu toplantıda tarafların uzlaşmaları mümkün görülmemiş ve görüşmeler kesintiye uğramıştır. 22 Aralık tarihli habere göre, yaşanan bu kesinti, oldukça ciddiydi. Kapitülasyon rejiminin değiştirilmesinin gerekliliğinde uzlaşılmasına rağmen, müttefik devletler Türkiye'den özel garantiler istemişlerdi. Türk tarafı, yeni hukuk sisteminin Avrupa'daki herhangi bir ülkenin sistemiyle kıyaslanabileceğini ve yabancı vatandaşlara bütün gerekli garantilerin zaten Türk hukuk sistemi tarafından verileceğini ifade etmiştir¹⁸⁷⁷. İki taraf arasındaki ipleri kopma noktasına getiren diğer bir mesele de müttefiklerin Türkiye'de sağlık hizmetleri kurulması projesiydi. 11 Ocak tarihli habere kadar, o ana kadar uyum içerisinde çalışan Türk delegeler, bu projeye karşı çıkmışlardı¹⁸⁷⁸. Osmanlı borçları meselesinde olduğu gibi kapitülasyonların kaldırılması konusunda da müttefiklerle Türkler arasında büyük bir uzlaşmazlık vardı. Müttefikler her ne kadar kapitülasyonların kaldırılması konusunda anlaşmış olsalar da Türk heyetinden talep ettikleri garantiler, Türkiye'nin iç işlerine müdahale anlamı taşıyordu ve Ankara Hükümeti'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın bunu kabul etmesi mümkün değildi.

4.1.5.2.3. Savaş Tazminatı Meselesi

Ekonomi ve Finans Komisyonunun ele aldığı son önemli mesele de savaş tazminatı konusuydu. Komisyon bu konuda da ilk toplantısını 28 Kasım'da yapmıştır. Komisyonun toplantıları öncesinde müttefikler, Türklerin Yunanlılar hariç bütün müttefik vatandaşlarına savaşın zararlarının karşılanması için tazminat vermeye söz vermesini istemişlerdi. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye'nin askeri harcamalarını gözle görünür şekilde azaltmalarını teklif etmişlerdi. Venizelos ise Türklerin savaş tazminatı istemeleri durumunda kendilerinin de Türklerden isteyeceğini deklare etmişti¹⁸⁷⁹. Bununla birlikte müttefikler, uluslararası tamirat meselesini çalışmak üzere bir bankerler komisyonunun kurulmasını teklif etmiş ve Türkler de bu teklifi kabul etmişti¹⁸⁸⁰. Komisyonun ilk toplantısında, Barrere, müttefiklerin Mondros Mütarekesi'nden itibaren geçerli olmak

¹⁸⁷⁶ La Epoca, 11 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁷⁷ La Libertad, 22 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 11 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 12 Enero 1923, s. 4.

¹⁸⁷⁹ El Heraldo de Madrid, 13 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁸⁰ El Sol, 23 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 23 Diciembre 1922, s. 2; El Globo, 25 Diciembre 1922, s. 1.

üzere Türklere tamirat ödemeleri yapılmasını kabul etmeye hazır olduklarını ifade etmiştir. Ancak İsmet Paşa, Barrere'nin konuşmasını keserek, Türk heyetinin Lozan'a Mondros Mütarekesi nedeniyle değil Mudanya Mütarekesi sebebiyle geldiğini vurgulamıştır. Lord Curzon, müttefiklerin farklı düşündüğünü belirttikten sonra toplantı sona ermiştir¹⁸⁸¹. Müttefikler, ilk toplantıdaki söylemlerine göre mütareke dönemindeki işgalleri nedeniyle, Türkiye'ye savaş tazminatı ödemeye hazırdılar.

Ekonomi ve Finans Komisyonu, savaş tazminatı konusunda bir sonraki toplantısını 5 Ocak 1923'te yapmıştı. Savaş tazminatı konusunda taraflar arasındaki ayrılıklar da bu toplantıda ortaya çıkmıştı. Öncelikle Türkler, Yunanlıların kendilerine 4 milyon ve Yunanlılar da Türklerin kendilerine 5 milyon Türk lirası ödemelerini istiyorlardı. Savaş tazminatı konusundaki diğer sorun da Türklerin müttefiklere savaş sırasında verdiği zararları karşılamayı reddetmeleri ve hatta müttefiklerden işgal ettikleri topraklarda verdikleri zararlar nedeniyle tazminat istemeleriydi¹⁸⁸². Almanya ve Avusturya'dan alacağı bulunan Arnavutluk da bu iki ülkenin Türkiye'den alacağı olduğu gerekçesiyle Türkiye'den tazminat talep etmekteydi¹⁸⁸³. Türk heyeti bu talepleri reddetmesinin yanı sıra 26 Ocak'taki toplantıda, işgal kuvvetlerinin Türk vatandaşlarına verdiği zararlar nedeniyle de müttefiklerden tazminat talep etmişti. Türk heyetinin talep ettiği meblağ yaklaşık olarak 150 milyon Türk Lirası'ydı¹⁸⁸⁴. Savaş tazminatı meselesinde temel sorun, müttefiklerin Lozan Konferansı'nı Mondros Mütarekesi'nin sonucu olarak görmesi ve buna karşılık ise Türk tarafının Mudanya Konferansı'nın sonucunda bu konferansın toplandığını düşünmesiydi. İki taraf da kendisini muzaffer addediyor ve kazandıkları zafer nedeniyle savaş tazminatı talep ediyordu. Diğer ekonomik ve finansal meselelerde olduğu gibi bu konuda da müttefiklerle Türklerin anlaşmaya varmaları mümkün görünmüyordu.

¹⁸⁸¹ La Correspondencia de España, 29 Noviembre 1922, s. 3; La Epoca, 29 Noviembre 1922, s. 2; La Libertad, 29 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 30 Noviembre 1922, s. 5.

¹⁸⁸² El Sol, 6 Enero 1923, s. 5; La Epoca, 6 Enero 1923, s. 2; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5.

¹⁸⁸³ El Heraldo de Madrid, 16 Enero 1923, s. 1.

¹⁸⁸⁴ El Siglo Futuro, 27 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 27 Enero 1923, s. 1; La Voz, 27 Enero 1923, s. 5; La Libertad, 28 Enero 1923, s. 5; El Sol, 28 Enero 1923, s. 5; La Epoca, 29 Enero 1923, s. 2; El Globo, 30 Enero 1923, s. 1.

4.1.5.3. Azınlıklar Komisyonu

4.1.5.3.1. Türkiye'deki Yabancıların Durumu

Lozan Konferansı'nın 21 Kasım tarihli genel oturumunda kurulan üçüncü komisyon ise İspanyol basınında ele alındığı şekliyle Azınlıklar Komisyonudur. Bu komisyonda görüşülen önemli meseleler ise genel olarak Türkiye'de yaşayan yabancı vatandaşların durumu, Türk-Yunan nüfus mübadelesi meselesi, Ermeni sorunu ve Yunan patrikliği sorunuydu. İtalyan temsilci Garroni tarafından başkanlık edilen ve yabancıların durumu ve azınlıkların korunması meselelerini tartışacak olan komisyon, toplantılarına 4 Aralık Pazartesi günü başlamıştır¹⁸⁸⁵. 4 Aralık'ta yapılan ilk toplantıda, Japon delegelerin tarafların arasını bulacak teklifleri sayesinde, Lozan'da Türkiye'deki yabancı vatandaşların geleceği konusunda bir anlaşma imzalanması ihtimalinin oldukça yüksek olduğu ifade ediliyordu¹⁸⁸⁶. Türk yetkililer, Osmanlı kanunlarına uymaları ve Türk mahkemelerinin üstünlüğünü kabul etmeleri şartıyla, Türkiye'deki mevcut yabancı ticari cemiyetleri tanıyacağını bildirmişti. Ancak cemiyetlerin bu teklifi, yeni bir antlaşmanın ilan edilmesi beklentisi ile reddetmeleri beklenmekteydi¹⁸⁸⁷. Konferansın ilk toplantısı ile ilgili haberlere göre, müttefiklerle Türk heyeti arasında bir uzlaşma eğilimi olduğu görülmekteydi.

Azınlıklar sorunuyla ilgilenen komisyonun 12 Aralık'ta yaptığı toplantıda, Lord Curzon, barış antlaşmasına Türkiye'de yaşayan Hristiyan vatandaşların ve Avrupa'da yaşayan Türklerin huzur ve sükûnetinin garanti altına alınabilmesi için garantiler eklenmesinin gerekliliğini vurgulamıştı. Fransız ve İtalyan temsilciler de kendisini desteklemiş ve Venizelos da bu teklifi kabul etmişti. ABD gözlemcisi Schild, ülkesinin bu sorunla yakından ilgilendiğini açıklamıştı. Buna karşılık İsmet Paşa, azınlıklar sorununun dış müdahaleler olmasaydı o zamana kadar çoktan çözümlenmiş ve Türk-Yunan mübadelesinin devam ediyor olacağını söylemiştir. İsmet Paşa, Türk Hükümeti'nin kanunlarının ve liberal siyasetinin azınlıkların Türkiye'de güven içerisinde kalmalarını sağlamaya yeterli olduğunu aktarmıştır. Sırp temsilci Zalaikovich, İsmet Paşa'nın açıklamalarının bir kısmını tarihsel çerçevede tartışmış ve sonuç olarak Curzon'un teklifini desteklemiştir. Lord Curzon, bu cevap karşısında hayal kırıklığı yaşadığını

¹⁸⁸⁵ El Imparcial, 3 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 4 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁸⁶ El Sol, 5 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁸⁷ La Correspondencia de España, 7 Diciembre 1922, s. 5.

belirtmiş ve toplantı sonraki güne ertelenmiştir¹⁸⁸⁸. İsmet Paşa, azınlıklarla ilgili dış müdahalelerin gereksiz olduğunu ve Türk kanunlarının zaten kendilerini güvence altında tuttuklarını ifade ederken karşısında yer alan müttefikler ve diğer devletler ise bu konuda barış antlaşmasına ek güvenceler eklemek istiyorlardı.

İsmet Paşa, komisyonun 13 Aralık'taki toplantısında, Türkiye'deki azınlıkların dış güçlerin hatası nedeniyle ayaklandıklarında ısrar etmiş, Yunanlıların Küçük Asya'daki tahribatı ile ilgili Kızıl Haç kaynaklı rakamları okumuş ve bu rakamlara göre 20 büyük şehir ve 1.400 köyün tahrip edildiğini bildirmiştir. İsmet Paşa, Osmanlı Hükümeti'nin azınlıklar konusunda eşitlikçi ve uzlaşmacı tutum sergileyeceğini ancak bu konuda bağımsız olmak istediklerini söylemiştir. Bunun yanı sıra askerlik hizmetinden muafiyet, Türkiye'nin bağımsızlığı ile örtüşmeyen Kontrol Komisyonu kurulması ve Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi maddelerini reddetmiş ancak af prensibini kabul etmiştir. Venizelos'un Milletler Cemiyeti lehine müdahalesinin ardından, sözü Lord Curzon almıştır. Curzon, pek çok medeni ülkede Milletler Cemiyeti'nin azınlıklarla ilgili çalışmalar yaptığını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: *“Fransa ve İngiltere dünyanın en büyük imparatorluklarına sahip. Azınlıkları var ve onlarla ilgili meselelerde Milletler Cemiyeti'nin girişimlerinden korkmuyorlar. Çünkü onların elleri temiz. Türkiye için Milletler Cemiyeti'ne girip girmeme kararını verme vakti. Türkler güvensizlikle cevap vermeye devam ederlerse, bir çözüme ulaşılması mümkün değil. Bu oyun bitmez. Eğer konferans dağılırsa, Türklerin lehine hiçbir ses kalmaz.”* Curzon, bu sözlerinin ardından Türkleri düşünmeye davet etmiştir. İsmet Paşa, sonraki komisyon toplantısında cevabını vereceğini bildirmiştir¹⁸⁸⁹. 14 Aralık tarihli haberde, Türkiye'nin azınlıklar sorunu ile ilgili taviz vermediği ve her toplantıda Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi fikrinden daha da uzaklaştıkları belirtilmiştir¹⁸⁹⁰. Müttefikler kendi taleplerini ve tekliflerini kabul ettirebilmek adına yeniden tehditler savurmaya başlamışlardı. Ancak İsmet Paşa, bu tekliflerin yersiz olduğunu düşünerek bu teklifleri reddetmişti.

İsmet Paşa'nın Lord Curzon'un azınlıklarla ilgili konuşmasına 14 Aralık tarihli oturumda nokta nokta cevap vermiş ve Türkiye'nin azınlıklar sorununda benimsediği konumu

¹⁸⁸⁸ El Imparcial, 13 Diciembre 1922, s. 3; La Accion, 13 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 13 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 13 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 13 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 14 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁸⁹ El Heraldo de Madrid, 14 Diciembre 1922, s. 2; El Imparcial, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Accion, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 14 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁹⁰ La Voz, 14 Diciembre 1922, s. 5; La Libertad, 15 Diciembre 1922, s. 1.

açıklamıştır. Lord Curzon, İsmet Paşa'nın açıklamalarının ardından uzlaşmacı ruhu sürdürmeye direnmiş, Barrere ve Garroni, Curzon'a kendi fikirlerini söylemiş ve son olarak Venizelos, hükümetinin azınlıklarla ilgili bazı meselelerdeki fikirlerini açıklamıştır. Konuyla ilgili haberde, konferans çevrelerinde durumun iyiye gitmesinin beklendiği ve İsmet Paşa'nın barış imzalanır imzalanmaz Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazır olduğunu açıklamasının beklendiği de ifade edilmiştir¹⁸⁹¹. 15 Aralık tarihli habere göre, Curzon'un azınlıklar meselesindeki sert müdahalesi sonucunu vermiş ve İsmet Paşa, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne gireceğini ve cemiyetin azınlıklar konusunda müdahalesini kabul edeceğini deklare etmişti. Türkiye, komisyondaki diğer temsilciler ve ABD gözlemcisinin Curzon'a destek olması üzerine, konferansta yalnız kalmamak için bu kararı almıştı. Müttefikler, bu toplantıda, Milletler Cemiyeti'nin Türkiye'nin cemiyete girişi için Ocak ayında olağanüstü toplanmasını talep etmişti¹⁸⁹². Türk heyeti, azınlıklar meselesinin çözüme kavuşturulabilmesi ve konferansın önünü tıkamaması için geri adım atarak, Milletler Cemiyeti'ne girmeyi ve cemiyetin azınlıklar üzerindeki denetimini kabul etmiştir. İsmet Paşa, bu kararı ile Türkiye'nin azınlıkların durumu ve hukukî durumları ile ilgili bir çekincesinin olmadığını da göstermiştir.

Azınlıklar sorunu ile ilgilenen komisyonun 15 Aralık tarihli toplantısında, Avrupa sözleşmelerinde mevcut hükümler incelendikten sonra müttefiklerin bu konudaki anlaşma için temel oluşturacak bir metin hazırlamalarına karar verilmiştir¹⁸⁹³. Toplantı ile ilgili bir haberde, azınlıklar konusunun şu başlıklar altında inceleneceği belirtilmiştir: *“Af, özgürlük için genel garantiler, etnik azınlıkların korunması, isteğe bağlı göç etme serbestliği, sivil, dinî ve siyasî eşitlik, dernek, eğitim ve öğretim serbestliği, pek çok ayrıcalığa sahip Ekümenik Patrik'le ilişki olarak dinî sorun, onaylanan maddelerin Milletler Cemiyeti kontrolünde uygulanması ve son olarak Ermenilere milli vatan.”*¹⁸⁹⁴

¹⁸⁹¹ El Imparcial, 15 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 15 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 15 Diciembre 1922, s. 3; La Epoca, 15 Diciembre 1922, s. 2; La Libertad, 15 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 15 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 15 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 16 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁹² La Accion, 15 Diciembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 15 Diciembre 1922, s. 3; La Voz, 15 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 16 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁹³ El Imparcial, 16 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 16 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 16 Diciembre 1922, s. 3; La Epoca, 16 Diciembre 1922, s. 2; La Libertad, 16 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 16 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁸⁹⁴ El Sol, 16 Diciembre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 16 Diciembre 1922, s. 5.

18 Aralık'ta Türk heyeti, konferansa, Türkiye'deki Müslüman olmayan azınlıklara, hayatları ve özgürlükleri ile ilgili olarak Müslümanlarla eşit haklar ve koruma vermeyi garanti eden teklifler sunmuştur. Buna göre, bu halklar, ibadetlerini özgürce yapabilecekler, ayırım yapılmaksızın Türkiye'de yaşayan herkes Türk kanunlarına uyacak, basın özgürlüğü garanti altına alınacak, Türk Hükümeti ilkokullarda yabancılara anadilde eğitim hakkı verecek ancak Türk dilinin öğretimi zorunlu olacak¹⁸⁹⁵. Türk delegeler, diğer ülke delegelerinin Türkiye'ye azınlıklar yararına daimî bir komisyon aracılığıyla bir iç kontrol sistemi oluşturulması konusundaki ısrarından dolayı ise hoşnutsuzdular. Bütün Türk delegelerin imzaladığı ve bu teklifi reddeden ancak Türkiye'nin taleplerine aykırı maddeler içermediği sürece mevcut antlaşmalar rejimini kabul eden bir belge de komisyona sunulmuştur¹⁸⁹⁶. Ayrıca Türk heyeti, müttefik temsilcileri tarafından yabancı vatandaşların davalarına bakması için yeni bir mahkeme kurulmasına ilişkin yapılan teklifi değerlendirmeye almayı reddetmiştir¹⁸⁹⁷. Türk heyetinin verdiği bu tavizlere ve azınlıklarla ilgili uluslararası sözleşmeleri kabul etmesine rağmen, müttefikler Türk tarafını uzlaşmazlıkla suçlayacaklardı.

Nitekim 23 Aralık tarihli haberde, müttefiklerin verdikleri tavizlere rağmen Türklerin uzlaşmaz tutumlarını sürdürdükleri ve askerlik sorunu ile ilgili olarak Hristiyanlardan özel birlikler oluşturulması teklifini reddettikleri belirtilmiştir. Haberde, buna karşılık, yakın zamanda af konusunda bir anlaşma imzalanmasının beklendiği, azınlıklar konusunda, Balkan devletleri ile ayrı antlaşmalar yapılmasını ve Türklerin Hristiyanlara muamele ettiği gibi onların da Müslümanlara muamele etmelerini talep ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, Türklerin bu uzlaşmaz tutumunun diğer alt komisyonlarda da devam ettiği vurgulanmıştır¹⁸⁹⁸. 23 Aralık tarihli diğer bir haberde, Türk heyetinin, silahaltına alınma yaşına gelen Hristiyanları özel birliklere yerleştirmeyi kabul ettiği belirtilmiştir¹⁸⁹⁹. Haber kendi içerisinde bile çelişkiler içermektedir. Türklerin uzlaşmaz olduğu iddia edilmesine rağmen, Türk tarafının kabul ettiği tavizler ve müttefik teklifleri hakkında bilgiler aktarmaktadır. Türk heyeti, sadece Türkiye'nin içişlerine doğrudan

¹⁸⁹⁵ El Heraldo de Madrid, 19 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 19 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 19 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 19 Diciembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 19 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 19 Diciembre 1922, s. 3; La Voz, 19 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁹⁶ El Siglo Futuro, 19 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁹⁷ La Voz, 21 Diciembre 1922, s. 5; El Imparcial, 22 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 22 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 22 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁸⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 23 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁸⁹⁹ La Correspondencia de España, 23 Diciembre 1922, s. 2.

müdahale getirebilecek olan teklifleri reddedip makul teklifleri kabul ederken, müttefikler ise herhangi bir tavizde bulunmuyorlardı.

22 Aralık tarihinde haremelerin durumu da komisyonda tartışılmaya çalışılmış olsa da Türk heyeti, Türk haremelerinin kutsal ve özel olduğu gerekçesi ile konferansın bu konuyu tartışma hakkı olmadığını bildirmiştir. Bununla birlikte, komisyonda Milletler Cemiyeti'nin Romen üyesi Bayan Vocaresco'nun, Türk haremelerinde esir olan Hristiyan kadınlarla ilgili memorandumu dikkate alınmış ancak Türk heyeti yine Türklerin evlerinin özel olduğu ve konferansın bu konuda bir tartışma açamayacağını ifade etmiştir¹⁹⁰⁰.

26 Aralık'ta yapılan azınlıklar komisyonu toplantısında, Türkler prensip olarak, İstanbul'da askerlerin idamesini kabul etmiştir¹⁹⁰¹. Aynı gün, azınlıklar sorunu ile ilgili olarak uzmanlar bir araya gelmişlerdir¹⁹⁰². Ancak bu toplantıda, herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Konuyla ilgili haberde, Türklerin uzlaşmaz bir tutum sergilediği askerlik hizmeti ve Milletler Cemiyeti'nin denetimi meselelerinin henüz çözümlenemediği bildirilmiştir. Haberde, af ve azınlıkların genel durumu konularında çalışan hukukçuların da henüz raporlarını tamamlayamadığı belirtilmiştir¹⁹⁰³. Garroni'nin başkanlık ettiği 28 Aralık tarihli azınlıklar komisyonu toplantısında, Garroni, komisyonda yapılan müzakerelerle ilgili raporunu sunmuş ve ardından Türk Hükümetinin Türkiye'de yaşayan yabancıların haklarına saygı duyulacağı ile ilgili garanti vermesi durumunda, Türklerin taleplerini karşılamak için müttefiklerin tekliflerini iyileştirebileceklerini ifade etmiştir. 29 Aralık tarihli habere göre, müttefikler, Türkiye'deki azınlıkların ülkenin kanunlarına bağlı kalmasını onaylamaya hazırdı. Ancak Türk heyeti, Türk mahkemelerine Türk Hükümeti tarafından, herhangi bir yabancı müdahalesi olmadan, yabancı yargıçlar atanması talebini reddetmişti. Garroni, Türk heyetine bir kez daha seslenerek, onlardan uzlaşmacı bir tutum izlemelerini rica etmiştir. Aynı talep Barrere, Child ve Japon temsilci

¹⁹⁰⁰ El Heraldo de Madrid, 23 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 24 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 26 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁰¹ El Imparcial, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 28 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹⁰² El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 27 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹⁰³ El Heraldo de Madrid, 28 Diciembre 1922, s. 2; El Sol, 28 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 28 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 28 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 28 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 28 Diciembre 1922, s. 5.

tarafından da yapılmıştır¹⁹⁰⁴. Ayrıca Lord Curzon, Türk hukuk sistemi ile ilgili tartışmalar konusunda şunları ifade etmiştir: *“Türkiye’nin tutumunu değiştirmesini bekliyorum. Eğer İsmet, bu akşam son sözünü söylediyse, konferansın devam etmesine gerek yok.”*¹⁹⁰⁵

30 Aralık tarihli habere göre, azınlıklar sorunu ile ilgili biraz gelişme kaydedilmişti. İngiltere’nin Milletler Cemiyeti’nin daimî kontrolü hakkındaki düzeltmeleri, Türk taleplerini karşılıyordu. Türkler de bütün azınlık sorunu ihlallerinin Milletler Cemiyeti’ne havale edilmesi konusundaki yeni paragrafı kabul etmişlerdi. Aynı zamanda İngiltere’nin kolonilerindeki Müslüman azınlıkların da Türkiye’deki Hristiyan azınlıklara verilen haklara sahip olacakları konusunda anlaşmaya varılmıştı¹⁹⁰⁶. Komisyon, 31 Aralık günü sabah saatlerinde tekrar toplanmıştır. Türkler, bütün Türk vatandaşları için uygun bir sivil kanun çıkarma fikrini benimsemişti. Ancak müttefikler, Türkleri bu niyetten vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Af konusunda ise hâkimler, herhangi bir ilerleme kat edememişti¹⁹⁰⁷. Müttefiklerin ve Türklerin verdikleri ufak tavizlerle, azınlıklar sorununda ilerleme kaydedilmeye başlanmıştı. Bununla birlikte iki taraf arasında sorun yaratan çok fazla mesele vardı.

Azınlıklar komisyonunun 2 Ocak 1923 tarihli toplantısında, müttefiklerin bütün Türkiye vatandaşları için ilan etmek istedikleri af meselesi görüşülmüş ve Türklerden ve Türkiye’deki azınlıklardan müteşekkil bir komisyonun azınlıkların durumunu incelemekle görevlendirilmesine karar verilmiştir¹⁹⁰⁸. 6 Ocak tarihli toplantıda, İsmet Paşa, mahkeme sistemi ile ilgili olarak Türkiye’nin herhangi bir değişiklik yapmak zorunda olmadığını bir kere daha ifade etmiştir¹⁹⁰⁹. Komisyonun 9 Ocak tarihli toplantısında ise müttefiklerle Türkler, af ve azınlıkların askerlik hizmeti dışında tartışılan her konuda tam bir uyum içerisine girmişti. Fransız heyeti başkanı Barrere, müttefiklerin verdikleri tavizleri hatırlatarak, Türklerin de aynı şekilde hareket etmelerinin beklendiğini söylemiştir. Lord Curzon da söz alarak benzer sözler sarf etmiştir. İsmet Paşa, ne af

¹⁹⁰⁴ El Heraldo de Madrid, 29 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 29 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 29 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 29 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 30 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁰⁵ La Correspondencia de España, 29 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁰⁶ El Heraldo de Madrid, 30 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 30 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 30 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 30 Diciembre 1922, s. 3; La Epoca, 30 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 30 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 1 Enero 1923, s. 1; La Epoca, 1 Enero 1923, s. 2.

¹⁹⁰⁸ El Imparcial, 3 Enero 1923, s. 2; El Sol, 3 Enero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 3 Enero 1923, s. 1; La Epoca, 3 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 3 Enero 1923, s. 3; La Voz, 3 Enero 1923, s. 5; El Globo, 4 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁰⁹ El Sol, 7 Enero 1923, s. 1; La Accion, 8 Enero 1923, s. 3; La Voz, 8 Enero 1923, s. 5.

konusunda ne de azınlıkların askerlik hizmeti ile ilgili olarak müttefiklerin arzularını karşılayamayacaklarını ifade etmiştir: *“Türkiye, herkes için bir vatan olacak, O’nda ortak kanun müttefiklerin talep ettikleri garantilere yer bırakmayacak şekilde daha iyi ve daha etkili olmak zorunda.”*¹⁹¹⁰.

12 Ocak tarihli habere göre ise müttefiklerle Türkler, askerlik hizmeti konusunda uzlaşmaya varmışlardı. Askerliğin herkes için ve zorunlu olması konusunda anlaşılmıştı. Ayrıca müttefikler, Türkler ve Yunanlılar, iki ülke topraklarındaki hiçbir vatandaşın askeri veya siyasi görüşleri nedeniyle rahatsız edilmeyeceğini de içeren bir af üzerinde de uzlaşmışlardı. Af nedeniyle, siyasi ve askeri faaliyetleri nedeniyle tutuklanmış olan herkes hemen serbest bırakılacaktı ve özdeş nedenlerle uygulanan angaryalar da yürürlükten kaldırılacaktı¹⁹¹¹. Azınlıklar komisyonunun özellikle 1923 yılı Ocak ayındaki müzakereleri oldukça başarılı bir şekilde sonuçlanmıştı. İki tarafın karşılıklı tavizleri ile azınlıkların durumu ve geleceği konularında uzlaşma sağlanmıştı.

4.1.5.3.2. Mübadele Meselesi

Azınlıklar komisyonunun ele aldığı ikinci önemli konu ise Türk-Yunan mübadelesi meselesiydi. Mübadele meselesini ilk olarak Batı Anadolu’yu tamamen Rumlaştırmak isteyen Yunanistan Başbakanı Venizelos Paris Barış Konferansı sırasında gündeme getirmişti. Venizelos, konferansa Batı Anadolu’da karşılıklı bir göç uygulanabileceğini bildirmişti. Mübadele konusu Mudanya Konferansı sırasında da gündeme gelmiş ancak acil bir konu olmadığı için bu meseleye mütarekede yer verilmemişti. İngiliz Hükümeti’nin Yunanlılara karşı tutumu, bu meselede rol oynayan başlıca etkenlerden biri olmuştu. Nitekim Yunanlıların İstanbul’a yürümeye karar vermeleri ve müttefiklerin bu girişimi engellemelerinin (2 Ağustos 1922) ardından İngilizlerin Yunanlılara karşı bakış açıları da değişecekti. Mübadele konusunu Lozan’da açan kişi de yine İngiltere’nin heyet Başkanı ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon’dan başkası değildi¹⁹¹². Venizelos, Batı Anadolu’yu Rumlaştırmaya çalışırken, izledikleri politikalar neticesinde İngilizlerin

¹⁹¹⁰ La Correspondencia de España, 10 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 10 Enero 1923, s. 3; La Voz, 10 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

¹⁹¹¹ La Correspondencia de España, 12 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 12 Enero 1923, s. 4; El Globo, 13 Enero 1923, s. 3; El Imparcial, 13 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 13 Enero 1923, s. 1.

¹⁹¹² N. Yücel Mutlu, *Lozan’da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara, 2005, s. 93-94.

desteğini kaybetmiş ve bu sefer de Batı Anadolu'daki Rumların yerlerinden olması ile karşı karşıya kalmıştır.

İspanyol basınında mübadele konusuyla ilgili ilk haber 2 Aralık tarihli'dir. Haberde, azınlıklar komisyonunun 1 Ocak tarihli oturumun ardından yapılan açıklamaya yer verilmiştir: *“Lord Curzon’un teklifi üzerine Dr. Nansen dinlendi ve kendisinin Yunanistan ile Türkiye arasında esir mübadelesi yapılması fikrini sundu. Tartışmalara İsmet Paşa, Venizelos, Barrere ve Lord Curzon katıldı. Komisyon, İngiliz, Fransız, İtalyan Yunan ve Türk temsilcilerden bir alt komisyon teşkil edilmesine karar verdi. Bir İtalyan delege tarafından başkanlık edilecek olan bu alt komisyon, en kısa sürede, mübadele ile ilgili bir antlaşma hazırlamakla görevlendirildi.”*¹⁹¹³. Bu karar sonrasında, Türk-Yunan esirlerinin ve vatandaşlarının mübadelesi konusu, bir alt komisyona havale edilerek müzakere edilmeye başlanmıştır.

Esir ve sivil halk değişimi ile ilgilenen alt komisyon, 7 Aralık'ta toplanmış ve öncelikli olarak sivil halk sorunuyla meşgul olmuştur. Türk delegeler, Türkiye'de yaşayan Yunanlıların, Yunanistan ve Girit'te yaşayan Müslüman halkla değiştirilmesini teklif etmiştir. Yunan delegeler, bu teklifi İstanbul'daki Yunanlıları da içerdiği için reddetmiştir. ABD temsilcisi, insani amaçlarla olmadığı sürece bir göç dalgasını kabul etmeyeceğini ve İstanbul'da yaşayan ve ticaretle uğraşan Yunan vatandaşlarının kamplara gönderilmesine karşı çıktığını bildirmiştir. Alt komisyonun başkanı olan Atina'daki İtalyan temsilcisi de İstanbul'daki Yunanlıların halkların mübadelesine dâhil edilmemesi gerektiğini deklare etmiştir. Fransız ve İngiliz delegeler de bu görüşü desteklemişlerdir¹⁹¹⁴. Curzon'a göre, Türk topraklarından 900.000 Hristiyan çıkarılmıştı. Geriye İstanbul'da 350-400 bin ve Anadolu'da 50.000 kadar Yunanlı kalmıştı. Türk topraklarında Ermenilerin de içerisinde bulunduğu diğer Hristiyanların sayısı da 130.000 civarındaydı. Türkiye İstanbul'daki Yunanlıları sınır dışı etmek isterken yerine Batı Trakya'daki 124.000 Türk'ü istiyordu¹⁹¹⁵. Müttefiklere ve Yunanlılara göre Türklerin teklifi eşitlikçi değildi ve bu nedenle kabul edilemezdi. Ayrıca Türk heyetinin

¹⁹¹³ El Heraldo de Madrid, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 2 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 2 Diciembre 1922, s. 4; El Sol, 2 Diciembre 1922, s. 5; La Voz, 2 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹¹⁴ El Sol, 8 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 8 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 8 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 8 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 8 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹¹⁵ La Voz, 14 Diciembre 1922, s. 5; La Libertad, 15 Diciembre 1922, s. 1.

İstanbul'daki Yunanlıların mübadeleye dâhil edilmesi teklifine bütün heyetler olumsuz yanıt vermişlerdi.

Azınlıklar komisyonunun 21 Aralık'taki oturumunda, göç serbestliği ile ilgili maddelerin tartışılması sırasında, Yunan temsilcisi Venizelos, Ankara Hükümeti'ne saldırarak binlerce Yunanlının Anadolu'dan göç ettirilmesini protesto etmiş ve Türk temsilcisi Rıza Nur da aynı ses tonu ile Venizelos'a seslenerek O'nu savaşın ve sonuçlarının sorumlusu olmakla suçlamıştır. İtalya heyeti başkanı Montagna, ortamı yumuşatmak için çaba göstermiş ancak iki tarafın birbirlerini azarlamaya devam etmesi üzerine oturumu sonlandırmak zorunda kalmıştır¹⁹¹⁶. Konuyla ilgili ertesi gün yayımlanan diğer bir haberde, Venizelos ile Rıza Nur arasında meydana gelen tartışmanın çözümlendiği, Türklerin gönüllü göç ile ilgili herhangi bir zorluk çıkarmayacaklarını bildirdikleri ve Yunanlıların Yunanistan'daki Müslüman azınlıkların Türkiye'deki Yunan azınlıkla aynı haklara sahip olacağını açıkladığı ifade edilmiştir¹⁹¹⁷. Mübadele konusu oldukça hararetli bir tartışma ortamı yaratmıştı. Ancak Montagna'nın girişimleri sonucunda toplantıdaki tartışmalar tatlıya bağlanmıştı.

Azınlıklar komisyonu bir sonraki toplantısını 11 Ocak 1923 tarihinde yaparak, mübadele konusunu görüşecekti¹⁹¹⁸. 11 Ocak tarihli habere göre, mübadele edilecek halk 1 milyon kişiye yakındı. Bunların 600.000'i Küçük Asya ve Doğu Trakya'daki Yunanlılardı. Varılan antlaşmaya göre, Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Yunanlılar mübadele dışı olacaktı. En kısa süre içerisinde karşılıklı olarak rehinerler serbest bırakılacak ve ülkelerine gönderilecekti. Savaş esirleri de en kısa sürede mübadele edilecekti¹⁹¹⁹. Aynı tarihli diğer bir haberde, konferansın mübadele konusunda tam bir uyum içerisinde olduğu, antlaşmanın imzalanmasından bir hafta sonra Türkiye'nin 9800 sivil rehineyi geri vereceği ve Türklerle Yunanlıların bütün savaş esirlerini mübadele edeceği ifade edilmiştir¹⁹²⁰. Mübadele Alt Komisyonu'nun 17 Ocak'taki toplantısında ise, Türk-Yunan anlaşması tartışılmış ve sivil rehinerler ile savaş esirlerinin mübadelesinin ne şekilde

¹⁹¹⁶ El Imparcial, 22 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 22 Diciembre 1922, s. 2; La Libertad, 22 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹¹⁷ El Heraldo de Madrid, 23 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 23 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 25 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹¹⁸ La Correspondencia de España, 10 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 10 Enero 1923, s. 3; La Voz, 10 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

¹⁹¹⁹ El Siglo Futuro, 11 Enero 1923, s. 3; El Globo, 12 Enero 1923, s. 1.

¹⁹²⁰ El Heraldo de Madrid, 11 Enero 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 11 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 11 Enero 1923, s. 1; La Voz, 11 Enero 1923, s. 5.

olacağı belirlenmiştir. Ayrıca askeri ve siyasi nitelikteki suçlardan hüküm giyenlere yönelik affın uzatılması konusunda da uzlaşma sağlanmıştır¹⁹²¹. Mübadele alt komisyonunda taraflar daha uzlaşmacı bir tavır sergilemiş ve uzun tartışmalar gerçekleşmeden ve iki tarafın da tekliflerinden tavizler vermesinin ardından mübadele sorunu başarı ile sonuçlanmış ve Türk-Yunan hükümetleri mübadele sürecini başlatmıştır.

Yunan esirlerle mübadele edilmek üzere ilk Türk esir konvoyu, 9 Şubat 1923 tarihinde, Girit'ten yola çıkmıştır¹⁹²². Ancak kısa süre içerisinde Yunanlılar esir mübadelesini durdurma kararı almıştır. Bunun üzerine müttefiklerin Ankara Hükümeti temsilcisi ile yaptıkları müzakereler sonunda, Atina Hükümeti, Türkiye ile esir ve rehine mübadelesine yeniden başlamıştır¹⁹²³. Mübadele süreci 10 Nisan 1923 tarihinde sona ermiştir. 12 Nisan tarihli habere göre, 10 Nisan'da İzmir'den yola çıkan ve mübadele edilen esirlerini taşıyan 4 Yunan gemisi, Atina'ya ulaşmıştı ve Türklerle Yunanlılar arasındaki esir mübadelesi sona ermişti¹⁹²⁴. Lozan Konferansı'nda yaşanan sorunların ardından konferansa uzun bir süre ara verilmesine rağmen mübadele meselesi çözüme kavuşturulmuş ve hemen uygulanmasına başlanmış ve konferansın ikinci evresi öncesinde de tamamlanmıştır.

4.1.5.3.3. Patriklik Meselesi

Azınlıklar komisyonunun ele aldığı diğer bir mesele ise Yunan patrikliği sorunuydu. 14 Aralık tarihli habere göre, mübadele görüşmeleri sırasında Türkler, Yunanlıların İstanbul'da kalmaya devam edebilmeleri, şu şartları ortaya koymuştu: *“Ekümenik Patriğin ve ona bağlı bütün kurumların, Osmanlı vatandaşı olmayan bütün Yunanlıların ve Osmanlı vatandaşı olsa da İstanbul kökenli olmayan Yunanlıların İstanbul'dan ayrılması*¹⁹²⁵.” Türklerin İstanbul'daki ekümenik patriğin ülkeden çıkarılması şartı üzerine yapılan görüşmelerde, Türk ve Yunan delegeler arasında hararetli bir tartışma yaşanmıştır. Yunanlılar, bu şartın onaylanması halinde hiçbir Yunan vatandaşının içerisinde bu maddeyi içeren hiçbir antlaşmayı imzalamayacağını açıklamışlardı. Türklerin bu talepte ısrarcı olmalarına rağmen bir uzlaşma formülü üzerinde çalıştıkları

¹⁹²¹ El Globo, 18 Enero 1923, s. 2; El Imparcial, 18 Enero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 18 Enero 1923, s. 3; La Epoca, 18 Enero 1923, s. 2.

¹⁹²² La Libertad, 11 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 13 Febrero 1923, s. 2.

¹⁹²³ La Correspondencia de España, 14 Marzo 1923, s. 8; El Heraldo de Madrid, 19 Marzo 1923, s. 4.

¹⁹²⁴ El Heraldo de Madrid, 12 Abril 1923, s. 4; La Accion, 12 Abril 1923, s. 3.

¹⁹²⁵ La Accion, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 14 Diciembre 1922, s. 5.

düşünülmüyordu¹⁹²⁶. Konuyla ilgili aynı tarihli diğer bir haberde, yaşanan tartışmaların ardından Yunanlıların bu sorunun barış antlaşmasından ayrı olarak ele alınmasını ve sorunun görüşülmesi sırasında diğer Ortodoks milletlerin temsilcilerinin de yer almasını talep ettiği bildirilmiştir¹⁹²⁷. Türk heyeti, büyük ihtimalle mübadele sırasında kendi tezinin kabul edilebilmesi için bu şartı öne sürmüştü. Neticede bu sorun Türklerle Yunanlılar arasında yeni bir tartışma konusu ortaya çıkarmıştı.

ABD'nin konferanstaki gözlemcileri, Türk heyetine bir protesto notası göndererek, ekümenik patriğin ülkeden çıkması talebine şiddetle karşı çıkmışlardı. Bu protestoyu konferans karşısında da yapmak istediklerini açıklamışlardı. İstanbul patrikliğinin yabancılar tarafından değil Türkler tarafından kurulduğunu hatırlatan notada, bu talebin adil olmadığı ifade edilmekteydi. Türk heyeti, buna karşılık, İstanbul patrikliğinin uzaklaşmasının Türkiye ve ilgili toplum için kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu açıklamıştı¹⁹²⁸. İsmet Paşa, bu tartışmaların 20 Aralık'ta ardından Yunan patrikliğinin merkezinin İstanbul'da kalmasını, yeni patriğin siyasi karakterden tamamen ayrı bir şekilde görevini sürdürmesi şartıyla kabul etmeye hazır olduğunu bildirmiştir¹⁹²⁹. 27 Aralık tarihli habere göre ise son açıklamalara göre Türkler, İstanbul'da Yunanlıların ve dini liderlerinin kalmasını kabule hazırdı. Ancak dini lider, ekümenik patrik değil patriklik yetkilerini haiz olmayan sade bir piskopos olacaktı ve yanında da Ortodoks kilisesinden bir başpiskopos görev alacaktı¹⁹³⁰. Türk heyeti, ekümenik patriğin İstanbul'u terk etmesi talebinin büyük tepki çekmesi nedeniyle, onun yapısını değiştirerek İstanbul'da kalmasına razı geleceğini ortaya koymaktaydı.

29 Aralık'taki toplantıda yapılan patriklik sorunu ile ilgili müzakerelerde, Yunanistan, Türkiye tarafından sunulan tekliflerin hiçbirini kabul etmeyeceğini açıklamıştır¹⁹³¹. İngiliz delegeler ise İstanbul'daki patrikliğin uzaklaştırılması ve Türkiye'deki Ortodoks

¹⁹²⁶ El Imparcial, 15 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 15 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 15 Diciembre 1922, s. 3; El Sol, 15 Diciembre 1922, s. 5; La Epoca, 15 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 15 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 16 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹²⁷ La Accion, 15 Diciembre 1922, s. 3.

¹⁹²⁸ El Sol, 17 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 18 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 18 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 18 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 19 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹²⁹ La Voz, 21 Diciembre 1922, s. 5; El Imparcial, 22 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 22 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 22 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹³⁰ El Imparcial, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 28 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹³¹ El Globo, 30 Diciembre 1922, s. 1.

Kilisesi'nin ruhani liderliği haklarının kaldırılması ile ilgili müzakerelere müdahale etmeyi reddetmişlerdi. Yunan delegeler, taleplerinde ısrarlarını sürdürmüşlerdi. Türklerin de onlara verilecek cevapları hazır¹⁹³². Azınlıklar komisyonunun 4 Ocak 1923 tarihli toplantısında, İsmet Paşa, İstanbul'daki yine ekümenik patrikliğin uzaklaştırılmasını teklif etmiştir. Rian, karşı teklif olarak patrikliğin bütün geçici güçlerinden ayrıştırılmış bir şekilde İstanbul'da kalmasını önermiştir. Konuyla ilgili haberde, Türklerin kaçamak cevap verdiği ve Yunanlıların uygulamak istedikleri bir projeyi incelemeyi reddettikleri aktarılmıştır¹⁹³³. Patriklik meselesi, Türklerin patrikliği siyaset merkezi olarak görmeleri nedeniyle, herhangi bir uzlaşma olmaksızın alt komisyonun 20 oturumunu meşgul etmiştir¹⁹³⁴. Neticede 10 Ocak'ta ekümenik patriklik konusunda anlaşma sağlanmıştır. Yunan kilisesi lideri, sadece özel yetkili bir ileri gelen olarak görülecek ve bütün idari ve sivil yetkileri kendisinden alınarak İstanbul'da kalmaya devam edecekti¹⁹³⁵. Ekümenik patriklik sorunu, müttefiklerin çekimser bir tavır izlemeleri ve olayların gidişatına çok fazla müdahale etmemeleri sayesinde, Türklerin talepleri lehine çözüme kavuşmuştur.

4.1.5.3.4. Ermeni Meselesi

Azınlıklar komisyonunda ele alınan son önemli konu da Ermeni meselesi olmuştur. Ermeni meselesi, konferans gündemine Papalığın bir notası ile girmiştir. 6 Aralık tarihli habere göre, papalık konferans başkanlığına bir nota göndererek, Türkiye'deki Hristiyanların ve özellikle de Ermenilerin acınası durumuna dikkat çekmiştir¹⁹³⁶. Papalığın ikiyüzlülüğü de bu nota ile birlikte ortaya çıkmıştır. Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya telgraflar ve elçiler göndererek çatışmaların ve kan dökülmesinin önüne geçilmesi için yalvaran Papa, buna karşılık barış müzakereleri sırasında, daha önceden Gümrü Antlaşması ile Türkler ve Ermeniler arasında çözüme kavuşmuş olan Ermeni meselesini gündeme taşıyarak aslında Doğu'daki çatışmaları çok da önemsemediğini ve sadece politik davrandığını göstermiştir.

14 Aralık tarihli habere göre, İsmet Paşa, konferans sırasında İsraillilerle ilgili sempatisini ortaya koyarken, Ermenilerden bahsedildiğinde, Ermenilere bir devlet yaratılması fikrine

¹⁹³² La Accion, 4 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 4 Enero 1923, s. 3.

¹⁹³³ El Heraldo de Madrid, 5 Enero 1923, s. 1.

¹⁹³⁴ El Siglo Futuro, 11 Enero 1923, s. 3; El Globo, 12 Enero 1923, s. 1.

¹⁹³⁵ El Heraldo de Madrid, 11 Enero 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 11 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 11 Enero 1923, s. 1; La Voz, 11 Enero 1923, s. 5.

¹⁹³⁶ El Imparcial, 6 Diciembre 1922, s. 2; El Sol, 6 Diciembre 1922, s. 5; La Epoca, 6 Diciembre 1922, s. 2.

şiddetle karşı çıkmıştır. Buna karşılık Curzon, sert sözlerle, Türkiye'nin azınlıklara çektiirdiği acılardan bahsetmiş ve savaştan önce nüfusu 3.000.000 olan Ermenilerin sayısının savaştan sonra 130.000'e indiğini iddia etmiştir. Ardından da tehditkâr bir ses tonuyla *“Sizin düşüncelerinizden sonra belki de burada ayrılacağız ve dünya Türk heyetinin burada müttefiklerin harika fikirlerine bayağılıkla cevap verdiği şeklinde bilgilendirilecek”* demiştir¹⁹³⁷. Bir grup Fransız entelektüel de konferansa giderek Ermenilerin geleceği ile ilgili protesto yapmışlardı¹⁹³⁸. Papa'nın başlattığı Ermeni meselesi ile ilgili tartışmalar, İngilizlerle Türkler arasında kılıçların çekilmesi ile sonuçlanmıştı.

Azınlıklar komisyonu, müttefiklerin Bulgar ve Ermeni temsilcileri dinlemek istemesi nedeniyle yeni bir toplantı yapmamıştı ve bekleyen meselelerin tartışılması için 27 Aralık'ta toplanılmasına karar verilmişti¹⁹³⁹. Konferanstaki ABD temsilcisi bu sırada azınlıklar komisyonuna, Milletler Cemiyeti'nin himayesi adında Ermenistan'a bir yurt verilmesine ilişkin bir proje sunmuştu¹⁹⁴⁰. Bu projenin sunulmasının ardından Azınlıklar Komisyonu'ndaki Türk temsilcisi, Kuzey Amerikalıların bu teklifini protesto etmiştir. Türk temsilcisinin protestosuna rağmen Schild, konferans karşısında teklifini okumuştur. Bu teklif, sadece Kuzey Amerika Hükümetinin değil aynı zamanda Kuzey Amerika hayırsever cemiyetlerinin de bir ürünüydü. Konferansa katılan devletlerden bu teklifin hayata geçirilmesi için destek isteniyordu ve Washington Hükümeti'nin kendi adına Ermeni yurdunun oluşturulması için elinden geleni yapacağı bildiriliyordu¹⁹⁴¹. Müttefiklerin ardından Amerikalılar da konuyla ilgili harekete geçerek, Ermenistan'a yeni topraklar verilmesi gerektiğini ve bu konuda üzerine düşenleri yapacaklarını ifade etmeye başlamışlardı. Ancak Türk tarafının Lozan Konferansı'na mağlup bir devlet olarak değil muzaffer olarak gittiği göz ardı ediliyordu. Türk tarafının bu teklifi kabul etmesine imkân yoktu.

¹⁹³⁷ El Heraldo de Madrid, 14 Diciembre 1922, s. 2; El Imparcial, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Accion, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 14 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 14 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 14 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹³⁸ El Sol, 17 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 18 Diciembre 1922, s. 2; El Globo, 19 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹³⁹ El Imparcial, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5; El Siglo Futuro, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 28 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹⁴⁰ El Sol, 31 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 1 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 1 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 1 Enero 1923, s. 2.

¹⁹⁴¹ La Correspondencia de España, 1 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 1 Enero 1923, s. 2.

Azınlıklar Komisyonu'nun 6 Ocak 1923 tarihli oturumunda da heyecanlı bir olay yaşanmıştır. Komisyonda müttefikler, Türkiye'yi konferanstan sonra Ermenistan ve Suriye'de barış antlaşmasında yer verilmeyecek bazı insani önlemler almaya davet etmiştir. Müttefikler ayrıca, Ermenilere Türklerin egemenliğinde otonom bir yurt vermelerinin mümkün olabileceğini anlatmışlardır. O ana kadar sabreden Rıza Nur Bey ayağa kalkmış ve şunları söylemiştir: *“Sizler bütün çatışmaların sebebisiniz. Çünkü eğer politikaya alet edilmeseydiler, azınlıklar bugün sakin olacaktı. Bunu size açıkça söylüyorum. Ben burada bir şey yapmak zorunda değilim.”* Alt komisyon başkanı Bompard, dışarı çıkmak isteyen Türk delegayı tutmuş ve ona tavrının doğru olmadığını ve müttefiklerin samimi olduklarını söylemiştir. Fransız delege, kendi açıklamasını yapmış ve ardından bu heyecanlı toplantı sona ermiştir¹⁹⁴². Toplantının ardından İsmet Paşa bir açıklama yaparak, Türkiye'nin Ermenilere veya diğer başka bir azınlığa yurt verilmesini reddettiğini ve Türklerin sadece azınlıklara baskı yapmama ve onlara saldırmama sözü verdiğini bildirmiştir¹⁹⁴³. Papa tarafından başlatılan ve Amerikan temsilci Schild tarafından ateşkelen Ermeni meselesi ile ilgili bütün talepler Türk heyeti tarafından reddedilmiştir. Konferansın ilk evresinde bu konuyla ilgili başka bir habere rastlanmamıştır.

4.1.6. Konferans Müzakerelerinin Kesilmesi

4.1.6.1. Müzakerelerin Zora Girmesi

Lozan Konferansı'nın başlamasının ardından kısa süre içerisinde müzakerelere bir karamsarlık hâkim olmuştur. Her ne kadar bazı konularda uzlaşmalar sağlanıyor olsa da müttefiklerle Türkiye arasında çatışmaların ve tartışmaların yaşandığı görülmekteydi. Konferansın kesintiye uğrayabileceğine ilişkin ilk haber İspanyol basınında 4 Aralık tarihinde yayımlanmıştır. Haberde, Türk çevrelerde konferansın sonuçlanabileceğine ilişkin kötümser bir izlenim oluştuğu, konferansın erteleneceğine inanıldığı ancak yine de Türkiye ile Yunanistan arasında bir barış yapılmasının muhtemel olduğu ifade edilmiştir¹⁹⁴⁴. Ancak buna karşılık, Yunan General Pangalos, müzakerelerin Türkler tarafından kesilmesi durumunda, Yunan ordusunun Kemalistlere hemen saldırmaya hazır

¹⁹⁴² El Sol, 7 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 7 Enero 1923, s. 5; El Siglo Futuro, 8 Enero 1923, s. 2; La Accion, 8 Enero 1923, s. 3; La Epoca, 8 Enero 1923, s. 2; La Voz, 8 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁴³ El Siglo Futuro, 11 Enero 1923, s. 3; El Globo, 12 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁴⁴ La Voz, 4 Diciembre 1922, s. 5.

olduğunu deklare etmişti¹⁹⁴⁵. Türk tarafı, konferansın başarısız olması durumunda da Türk-Yunan anlaşması konusunda faaliyetlerini sürdüreceğini ifade ediyordu. Yunan tarafı ise bu süreçte saldırgan ve tehditkâr tavrını sürdürüyordu.

Bununla birlikte, 13 Aralık tarihli habere göre, herhangi bir koşulda konferansın ertelenmesi düşünülmüyordu. Siyasi konulardaki değerlendirmeler, finansal ve diğer sorunlarla paralel olarak sürdürülüyordu ve İsmet Paşa'nın Noel tatilinde İzmir'e giderek konferans çalışmaları ile ilgili görüşmesi ve fikir alışverişi yapmak üzere hükümeti ile toplaması bekleniyordu¹⁹⁴⁶. İsmet Paşa'nın Türkiye seyahati ile ilgili diğer bir haberde, Millet Meclisi'nin önceden görmesine gerek olmaksızın ülkesi adına antlaşma imzalama yetkisine sahip olan İsmet Paşa'nın son düzenlemeleri geciktirmemek için Ankara'ya yapacağı seyahati iptal ettiği aktarılmıştır. Habere göre, İngiliz ve Türk delegeler, Barış Antlaşması'nın 15 Ocak'ta imzalanacağını düşünüyordu. Bu antlaşmanın imzalanmasının ardından bir antlaşma da Musul sorunu konusunda İngiltere ile Türkiye arasında imzalanacaktı¹⁹⁴⁷. Konferanstaki devletlerin temsilcileri, barış antlaşmasının ilk maddelerini yazmaya başlamışlardı ve bu maddeler Türkiye ve Yunanistan'ın imzasına sunulacaktı¹⁹⁴⁸. Türk heyeti, antlaşmanın ilk maddelerini Ankara'ya göndermişti ve Millet Meclisi, projeyi inceleyerek İsmet Paşa'ya fikrini sunacaktı. Yılsonuna gelindiğinde barışın ilk protokolünün imzalanıp imzalanmayacağına meclis karar verecekti¹⁹⁴⁹. Lozan'da görevleri biten uzman, general ve amiraller, Noel'i geçirmek üzere ülkelerine dönmeye başlamışlardı¹⁹⁵⁰. Konferansın ertelenmesinin gündeme geldiği dönemde, belki de ilk maddelerinin onaylanması mümkün olacaktı. Ancak bu konudaki karar Millet Meclisi'ne ait olacaktı.

20 Aralık tarihli haberde, Türk heyetinin bir üyesinin Havas Ajansı temsilcisine yaptığı açıklamada, Boğazlar sorunu ile ilgili o gün öğleden sonra saat 4.00'e kadar tatmin edici bir sonuç alamaması halinde Türkiye'nin müzakerelere son vereceğini ifade ettiği

¹⁹⁴⁵ El Siglo Futuro, 9 Diciembre 1922, s. 2; La Accion, 9 Diciembre 1922, s. 2.

¹⁹⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 13 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁴⁷ El Imparcial, 16 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 16 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 16 Diciembre 1922, s. 3; La Epoca, 16 Diciembre 1922, s. 2; La Libertad, 16 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 16 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁴⁸ El Sol, 17 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 18 Diciembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 18 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 18 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁴⁹ La Correspondencia de España, 18 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 18 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁵⁰ El Heraldo de Madrid, 20 Diciembre 1922, s. 4; El Imparcial, 20 Diciembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 20 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 20 Diciembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 20 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 20 Diciembre 1922, s. 1.

aktarılmıştır¹⁹⁵¹. Bu açıklamanın ardından, Türklerin müttefiklerin teklifine olumsuz cevap vereceğine ilişkin bir izlenim oluşmuştu. Görüşmelerin kesilmesinin ciddi sonuçlar doğurabileceği düşünüldüğünden böyle bir durum arzu edilmiyordu. Müttefikler, uzlaşmacı bir yol aramaya başlamışlardı. Türklerin Boğazlarla ilgili son yaptıkları bireysel ve bütün olarak garantiler verilmesi teklifi tartışmaları ciddileştirmişti. Azınlıklar meselesinde de yeni komplikasyonlar çıkması bekleniyordu. Gümrük meselesinde ise Fransız heyetinin teklifi doğrultusunda bir anlaşmaya varıldığı ifade ediliyordu¹⁹⁵². Boğazlar komisyonu, 20 Aralık öğleden sonra saat 4.00'te toplanmıştı. İsmet Paşa, müttefikler adına Lord Curzon'un önceki oturumdaki açıklamalarına karşılık, Türk heyetinin kriterlerini bildirmiştir. Lord Curzon da kendisine cevaben Türk heyetinin gözlemlerinin memnuniyetle karşılandığını ve herkes için kabul edilebilir şartların belirlenmesi için uzlaşmacı bir tavır takınılması gerektiğini söylemiştir. Barrere, Garroni, Ayashi ve diğer heyet başkanları da, Curzon'un görüşlerini desteklemişlerdir. Oturum, yeni bir oturum için tarih belirlenmeden sona ermiştir¹⁹⁵³. Türk tarafının konferansı terk edebileceği açıklamasının ardından müttefikler uzlaşmacı bir tutum izlemeye başlamışlardır. Nitekim önceki bölümde de aktarıldığı gibi bu süreç, Boğazlar meselesi üzerinde iki tarafın anlaşmaları ile sonuçlanacaktı.

Konferans, 23 Aralık'ta fiilen tatile girmiş ve Fransa ve İtalya temsilcileri ülkelerine dönmüştür. Konferans tatile girmeden önce Curzon, Barrere ve Garroni, bir kez daha toplantı yaparak mevcut durumu gözden geçirmişlerdir¹⁹⁵⁴. Noel tatili sırasında gerçekleşen müzakerelerden de herhangi bir sonuç alınamamıştı. Barrere ve Lompard'ın 27 Aralık'ta Lozan'a dönmeleri ve Türklerin pazarlık politikasını sürdürmeleri bekleniyordu¹⁹⁵⁵. Konferansın tatile girdiği süreçte Lozan Konferansı'ndaki Türk heyetinden Hasan Bey, Ankara'ya çağırılmış ve kendisinden Millet Meclisi'ni müzakerelerle ilgili bilgilendirmesi talep edilmiştir. Konuyla ilgili haberde, meclisin Türk

¹⁹⁵¹ El Imparcial, 20 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Diciembre 1922, s. 5; La Accion, 20 Diciembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 20 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 20 Diciembre 1922, s. 1, La Libertad, 20 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 20 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 21 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁵² El Sol, 21 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 21 Diciembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 21 Diciembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 21 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 21 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁵³ El Sol, 21 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 21 Diciembre 1922, s. 6; La Correspondencia de España, 21 Diciembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 21 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 21 Diciembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁵⁴ El Imparcial, 24 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 25 Diciembre 1922, s. 4; La Epoca, 26 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁵⁵ El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 27 Diciembre 1922, s. 2; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5.

heyetinin konferansa devam edip etmemesine karar vereceği ve Kemalist çevrelerde konferansın uzunluğu nedeniyle hoşnutsuzluklar baş gösterdiği ifade edilmiştir¹⁹⁵⁶. Hasan Bey'in Ankara'ya seyahatinin gerekçesi net değildi. Ankara'ya gidişi, Boğazlar sorunu ile ilgili olabileceği gibi sadece Türk heyetinin hükümetinden yeni talimat talebi ile ilgili de olabilirdi¹⁹⁵⁷. Hasan Bey'in Ankara'ya çağrılmasıyla ilgili yorumların yapıldığı süreçte, kendisi, 28 Aralık'ta gazetecilere bir demeç vermiş ve konferansın görüşmelerinin uzunluğundan yakınmıştı. Hasan Bey, Ocak ayı sonunda barış antlaşmasının imzalanacağı beklentisini de açıklamıştı. Habere göre, Türk heyetinin Lozan izlenimlerini Millet Meclisi önünde paylaşmak amacıyla Ankara'ya çağrılan Hasan Bey, Boğazlar meselesi ile ilgili olarak, bu meselenin ilgili devletlerin önce toplu olarak ardından da bireysel olarak İstanbul'un güvenliğini garanti etmeleri durumunda kolayca çözümlenebileceğini söylemiştir. Hasan Bey, azınlıklar sorunu ile ilgili olarak, Türkiye'nin mevcut antlaşmalardaki bütün hususları kabul ettiğini ve dini azınlıkları tanıdığını ve bu çerçevede ekümenik patriği de başka herhangi ayrıcalıkları olmayan dini bir lider olarak ele aldıklarını ancak ırk ve dil azınlıklarını tanımayı reddettiğini açıklamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin kapitülasyon rejimini sona ermiş saydığını, Türkiye'nin tamiratlar için Yunanistan'dan 4 milyar Frank talep edeceğini ve müttefik güçlerin işgal masraflarının karşılanması taleplerini reddedeceğini de sözlerine eklemiştir¹⁹⁵⁸. Hasan Bey'in Ankara'ya çağırılma sebebi de böylece ortaya çıkmıştır. Verdiği demeçten de anlaşılacağı üzere, Ankara Hükümeti, kendisi aracılığıyla Lozan'daki Türk heyetine yeni talimatlar vermişti. Bu yeni talimatlara göre Türk heyetinin bazı konularda uzlaşmaya başlayacağı anlaşılmaktadır.

28 Aralık'ta toplanan kapitülasyonlar alt komisyonu toplantısına bütün müttefik temsilcileri katılmıştı. Komisyon başkanı, Türklerin uzlaşmaz tutumundan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve İsmet Paşa, konuyla ilgili hükümetinden yeni talimatlar talep edeceğini söylemiştir¹⁹⁵⁹. Aynı tarihte, müttefik delegeler, konferansta en azından bekleyen sorunların çözümlenmesini bekliyorlardı. Bu nedenle bir komite kurularak

¹⁹⁵⁶ La Correspondencia de España, 25 Diciembre 1922, s. 4; La Voz, 25 Diciembre 1922, s. 7; El Imparcial, 26 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 26 Diciembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 26 Diciembre 1922, s. 2; La Epoca, 26 Diciembre 1922, s. 1; La Libertad, 26 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 27 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁵⁷ El Heraldo de Madrid, 27 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Diciembre 1922, s. 1; La Voz, 27 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁵⁸ La Voz, 28 Diciembre 1922, s. 5; La Epoca, 29 Diciembre 1922, s. 1; El Globo, 30 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁵⁹ La Correspondencia de España, 29 Diciembre 1922, s. 1; La Epoca, 29 Diciembre 1922, s. 1.

resmi uzmanlarla birlikte barış antlaşması şartlarını yazmaya başlayacaklardı. Birkaç gün içerisinde antlaşmayı hazırlayarak kabul veya reddetmeleri için konferanstaki heyetlere sunacaklardı¹⁹⁶⁰. Lord Curzon, barış antlaşması metninin sadece Fransızca yazılmasını teklif etmiş, Barrere de bunu büyük memnuniyetle kabul etmişti. Bu konu, diğer delegelere de sunulacaktı ve tüm delegelerin teklifi kabul etmesine kesin görüyle bakılıyordu¹⁹⁶¹. Buna karşılık, Chicherin, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmenin ardından, eğer imzalanırsa Lozan Antlaşması'nın Rusya tarafından yok hükmünde sayılacağını deklare etmiştir. Resmi çevrelerde, durumun oldukça ciddi olduğu, ancak umutsuz olmadığı düşünülüyordu¹⁹⁶². Müttefikler, en azından üzerinde uzlaşılan konularla ilgili olarak bir ön protokol hazırlamak ve konferansın başarılı olduğunu göstermek istiyorlardı. Rusların antlaşma imzalanmasına karşı tepkileri de görmezden geliniyordu.

İsmet Paşa'ya göre Lozan Konferansı'nın çatışma mikrobi Musul sorunuydu. Bu sorun, başarı beklentisi sunmuyordu ve diğer sorunlar da Musul nedeniyle yeniden nüksediyordu¹⁹⁶³. İsmet Paşa, *Le Matin* gazetesi muhabirine verdiği demeçte de bu fikirlerini aktarmıştı. O'na göre bu sorunun çözülmesi oldukça zayıf bir ihtimaldi¹⁹⁶⁴. 1923 yılının Ocak ayı başlarında gerçekleşen Paris görüşmelerinden de bir sonuç alınamamıştı. Bu durum, Lozan'daki diplomatik çevrelerde olumsuz etki yaratmıştı. Konuyla ilgili habere göre, Türklerin müzakerelerin sona ermesi dışında bir beklentileri yoktu. Türk ve İngiliz askeri uzmanlarının son toplantılarında da Musul konusunda anlaşma sağlanamamıştı¹⁹⁶⁵. Bu sırada Hasan Bey, konferanstaki Türk heyetine yeni talimatları ulaştırmak üzere Lozan'a hareket etmişti. Türk tarafı Lozan Konferansı'nı kötü etkileyen Musul sorunu konusunda bir çözüm bulmuştu. Bu konu, İngiltere ile Türkiye arasında bir anlaşmaya varılması durumunda, daha sonra ele alınmak üzere antlaşma görüşmelerinden çıkarılabilirdi¹⁹⁶⁶. Ancak İngilizlerin bu konudaki olumsuz tavırları, bu sorunun konferans görüşmelerini kesintiye uğratabilecek meseleler arana girmesine neden olmuştur.

¹⁹⁶⁰ La Correspondencia de España, 29 Diciembre 1922, s. 1.

¹⁹⁶¹ El Siglo Futuro, 20 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 20 Diciembre 1922, s. 3.

¹⁹⁶² El Heraldo de Madrid, 30 Diciembre 1922, s. 1; El Imparcial, 30 Diciembre 1922, s. 1; El Sol, 30 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 30 Diciembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Diciembre 1922, s. 5.

¹⁹⁶³ El Sol, 30 Diciembre 1922, s. 1; La Accion, 30 Diciembre 1922, s. 3.

¹⁹⁶⁴ El Heraldo de Madrid, 5 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁶⁵ La Accion, 5 Enero 1923, s. 3.

¹⁹⁶⁶ La Correspondencia de España, 6 Enero 1923, s. 2; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5; El Sol, 7 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 7 Enero 1923, s. 5; La Accion, 8 Enero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 8 Enero 1923, s. 2.

2 Ocak tarihli habere göre, Lozan Konferansı'ndaki müttefik temsilcileri, Türklerin imzasına sunmak üzere bir antlaşma hazırlamışlardı. Ancak bu antlaşmanın bir ultiatom karakterinde olduğuna dair raporlar yayınlanıyordu. Konferanstaki Havas Ajansı temsilcisi, bu haberlerin tamamen gerçek dışı olduğunu açıklamakla görevlendirilmişti ve gerçekte müttefikler ve en çok da Fransızlar, Türkiye'ye herhangi bir ultiatom sunmayı asla düşünmüyorlardı¹⁹⁶⁷. Albay Plastiras, antlaşma hazırlandığı haberleri üzerine, 1 Ocak 1923'te Selanik basınına verdiği demeçte, Yunanistan'ın barış istediğini ancak bu barışın Yunanistan'ın hükümlanlık haklarına aykırı olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Plastiras, örneğin İstanbul'daki patrikliğın kaldırılmasını hükümlanlık haklarına aykırı buluyordu ve Yunanistan'ın bunu asla kabul etmeyeceğini belirtiyordu¹⁹⁶⁸. Müttefikler, aralarında Yunan ve Türk temsilciler olmaksızın bir barış antlaşması hazırlamış gibi görünüyorlardı. Ancak barışın imzalanması konusunda en önemli karar vericiler Türkler ve Yunanlılar olacaktı. Bu iki millet, barış konusunda uzlaşamazsa yeniden bir savaş durumu ortaya çıkabilecekti.

Bu sırada, Ankara Büyük Millet Meclisi, konferanstaki üçüncü temsilcisi Hasan Bey'in müzakerelerle ilgili raporunu aldıktan sonra İsmet Paşa'nın ve diğer Türk delegelerin tutumlarını onaylamıştı. Milletvekilleri şu açıklamayı da yapmışlardı: *"Bağımsızlığımıza karşı yapılan bütün teklifleri reddediyoruz. Müttefiklerin bizim davamızla ilgili adil ve yasal davranmadıklarını oldukça derinden hissediyoruz. Türk milleti kendi haklarını savunmak için savaşımaya karar verdi"*¹⁹⁶⁹. Bu açıklamanın ardından müttefik heyetleri, Türklerle ilgili konularda katı ve enerjik bir şekilde hareket etme kararı almışlardı¹⁹⁷⁰. Doğu Konferansı'nın felçli hali devam ediyordu. Ancak bazı alt komisyonlar da çalışmalarını sürdürüyordu. 4 Ocak'taki İngiliz-Türk uzmanlar toplantısının ardından İsmet Paşa ile Lord Curzon'un 5 Ocak'ta bir araya gelmeye karar vermişlerdi¹⁹⁷¹. 4 Ocak akşamı, Chicherin de İsmet Paşa'yı ziyaret etmişti. İsmet Paşa'nın, Ankara'dan azınlıklar sorunu ile ilgili yeni talimatlar aldığına kesin gözüyle bakılıyordu¹⁹⁷². Son gelişmeler çerçevesinde, Londra'daki siyasi çevrelerde, Lozan Konferansı'nın kısa süre içerisinde

¹⁹⁶⁷ La Correspondencia de España, 2 Enero 1923, s. 3; La Voz, 2 Enero 1923, s. 5; El Globo, 3 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁶⁸ La Libertad, 2 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁶⁹ El Imparcial, 3 Enero 1923, s. 2; El Sol, 3 Enero 1923, s. 5; La Accion, 3 Enero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 3 Enero 1923, s. 1; La Epoca, 3 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁷⁰ La Accion, 4 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 4 Enero 1923, s. 3; El Globo, 5 Enero 1923, s. 2.

¹⁹⁷¹ El Heraldo de Madrid, 5 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁷² El Heraldo de Madrid, 5 Enero 1923, s. 1; El Sol, 6 Enero 1923, s. 5.

ertelenmesi bekleniyordu¹⁹⁷³. Hasan Bey'in Ankara'ya sunduğu raporun ardından müttefiklerle Türk heyeti arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi beklenirken, haberlere göre, konferansın kendisi çözülmek üzereydi

İsmet Paşa, 6 Ocak'ta kapitülasyonlar alt komisyonu karşısında müttefiklerin hukuk sistemi ile ilgili yaptıkları tekliflerle ilgili Türkiye'nin cevabını açıklayacaktı ve Türkiye'nin müttefiklerin geçiş süreci tekliflerini reddederek bütünlüğünü koruyacağını açıklamasına kesin gözüyle bakılıyordu¹⁹⁷⁴. Aynı tarihte azınlıklar komisyonunda, Yunan ve Türk heyetleri arasında yaşanan tatsızlığın ardından müttefikler, İsmet Paşa'ya bir nota göndererek kendisinden Rıza Nur'un azınlıklar komisyonu toplantısındaki tutumuna dikkat etmesini istemişlerdir¹⁹⁷⁵. İsmet Paşa, bu notaya ertesi gün cevap vermiştir. İsmet Paşa, bağımsız Ermenistan meselesinin tasfiye edilmesi halinde Rıza Nur ile ilgili sorunun çözülmüş sayılabileceğini belirtmiştir. Chicherin de 7 Ocak'ta konferansa bir nota vererek, Boğazlarla ilgili görüşme ve antlaşma hazırlanması süreçlerinden Sovyetler heyetinin çıkarılmasını protesto etmiş ve heyetin yeniden bu müzakerelere dâhil edilmesini talep etmiştir. Chicherin, bu notası ile ilgili görüşmek üzere İsmet Paşa'yı da ziyaret etmiştir¹⁹⁷⁶. Müttefiklerin farklı konulardaki uzlaşmaz tutumları ve Türk ve Yunan taraflarını ilgilendiren konulardaki Yunan destekçisi tutumu, Türk ve Rus heyetlerini bir arada hareket etmeye itmeye başlamıştı. Rıza Nur'un mübadele ve Ermeni sorunları ile ilgili müzakerelerdeki sert tutumu, tek taraflı değildi. Yunanlılar ve müttefikler de aynı tutumu sergiliyorlardı ve anlaşmazlık kendisine mal edilemezdi. Nitekim İsmet Paşa, müttefiklere gerekli cevabı vermişti. Ancak bu süreçte konferans müzakereleri ve bir barış antlaşmasının imzalanması artık zora girmişti.

4.1.6.2. İtilâf Devletlerinin Barış Teklifleri

Lozan Konferansı'ndaki müttefik temsilcileri, 1923 yılı Ocak ayının başından itibaren antlaşmanın maddelerini kaleme almaya başlamışlardı. Antlaşma hazırlandıktan sonra ilgili devletlerin onayına sunulacaktı. 6 Ocak tarihli habere göre, müttefik heyet başkanları ile Kuzey Amerika temsilcisi alt komisyon çalışmalarını hızlandırmışlardı. Ertesi hafta genel komisyonların toplantıya çağırılması ve sonuç antlaşmasının

¹⁹⁷³ La Accion, 5 Enero 1923, s. 3.

¹⁹⁷⁴ La Correspondencia de España, 6 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 7 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁷⁵ El Sol, 7 Enero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 8 Enero 1923, s. 2; La Accion, 8 Enero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 8 Enero 1923, s. 2; La Epoca, 8 Enero 1923, s. 2.

¹⁹⁷⁶ La Epoca, 8 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 9 Enero 1923, s. 5.

temellerinin oluşturulması beklenmekteydi¹⁹⁷⁷. Diğer bir habere göre ise 12 Ocak'ta müttefiklerin Türklere en düşük düzeyde hak talep eden bir antlaşma projesi sunmaları bekleniyordu ve muhtemelen konferans, 25 Ocak'ta çalışmalarını sonlandıracaktı¹⁹⁷⁸. Antlaşma ile ilgili çalışmalar başladıktan sonra Fransız heyeti başkanı Barrere, Poincare ile görüşmek üzere Paris'e hareket etmişti. İstanbul'daki Fransız yüksek komiseri General Weigand da acilen Paris'e çağrıldığı bildirilmiştir¹⁹⁷⁹. Fransız Hükümeti'nde bir hareketlenme başlamıştı. Müttefik heyet başkanları da antlaşmanın Yazılması çalışmalarına Paris'te devam ediyorlardı. İsmet Paşa, Paris Konferansı'nda yapılacak olan görüşmelerin sadece milli arzularına ulaşmayı hedefleyen Türk heyetinin tavrını değiştiremeyeceğini açıklamıştı. Müttefikler, Paris Konferansı'nın başarısız olması durumunda, Türklerle diğer devletler arasındaki sorunlar uyum içerisinde çözülene kadar Lozan'daki görüşmelerin devam etmesi konusunda hemfikirdiler¹⁹⁸⁰.

Türk tarafında da bu sırada bir hareketlenme vardı. 9 Ocak tarihli habere göre, Hasan Bey de Lozan üzerinden İstanbul'a dönmüştü. Dönüşünde yaptığı açıklamada, Türk heyetinin Türkiye'nin bütün haklarını savunacağını ve kabul edilebilir bir barış elde etmeyi beklediklerini söylemişti¹⁹⁸¹. Türkiye, Rusya ve Almanya arasında askeri bir sözleşme imzalandığına ilişkin iddialar üzerine, Lozan'daki Türk heyeti, bu söylentileri kesin olarak reddetmişti¹⁹⁸². Türk heyeti, Lord Curzon'un Musul, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları konularındaki teklifini yetersiz bularak reddetmişti. Türkiye, bu tutumu nedeniyle mali yeniden yapılanması için gerekli finansal kaynakları, Kuzey Amerika ve İngiltere'den edinme şansını da yitirmişti¹⁹⁸³. 16 Ocak tarihli haberde, hafta sonuna doğru müttefiklerin Türklere barış antlaşması metnini verecekleri, ardından Lord Curzon'un Londra'ya gideceği ve birkaç gün sonra da Türkiye'nin cevabını almak için Lozan'a geri döneceği ifade edilmiştir¹⁹⁸⁴. Türkiye'ye sunulacak olan barış antlaşması, nihai karakterde olacaktı ve müttefik hükümetler, en kısa sürede Türkiye'ye sunmak için antlaşmaya son dokunuşları yapıyorlardı¹⁹⁸⁵. Müttefiklerle Türk heyeti arasında henüz

¹⁹⁷⁷ El Sol, 6 Enero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 6 Enero 1923, s. 2; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁷⁸ El Sol, 6 Enero 1923, s. 5; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁷⁹ El Sol, 6 Enero 1923, s. 5; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁸⁰ El Sol, 6 Enero 1923, s. 5; La Voz, 6 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁸¹ El Siglo Futuro, 9 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 9 Enero 1923, s. 5; La Voz, 9 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁸² La Correspondencia de España, 10 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁸³ El Siglo Futuro, 18 Enero 1923, s. 3.

¹⁹⁸⁴ El Heraldo de Madrid, 16 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁸⁵ La Correspondencia de España, 19 Enero 1923, s. 2.

belirli konularda bir uzlaşmaya varılamamışken, müttefikler tarafından hazırlanan ve Türklerin en ufak bir fikrinin olmadığı antlaşmayı imzalaması mümkün görünmüyordu. Ama haberlere göre, bu antlaşma teklifi müttefikler açısından kesin maddeler içerecekti ve üzerine pazarlık yapılmayacaktı.

22 Ocak tarihli bir haberde, İngiltere ile Türkiye arasındaki fikir anlaşmazlıklarına yer verilmiştir. Buna göre, iki ülke şu konularda hemfikir değildi: *Osmanlı borçlarının paylaşımı, savaş tazminatı, ticari sözleşmeler, gümrük rejimi ve Musul vilayeti*. İki ülke bir aydan uzun bir süredir bu sorunlardan birkaçı üzerinde uzlaşmaya çalışıyordu. Uzun tartışmaların ardından Lord Curzon, Türklere petrol yatakları da bulunan Musul'un kuzeyini vermeyi ve Musul'u İngiltere'nin himayesine almayı teklif etmişti. İsmet Paşa, bu bölüşmeyi reddetmiş ve halk oylaması önermişti. Curzon, bu oylamaya karşı çıkmış ve sorunu Milletler Cemiyeti'nin hakemliği ile çözmeyi talep etmişti ki bunu da İsmet Paşa reddetmişti¹⁹⁸⁶. İsmet Paşa, Türkiye'nin bir kısmını oluşturan toprakların geleceği konusunda bir hakemliği hükümetinin kabul edemeyeceğini deklare etmişti. Curzon, Türkiye'nin bu tutumunu devam ettirmesi durumunda İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine başvurma kararından vazgeçmeyeceğini söylemişti. Fransız, İtalyan ve Japon temsilcileri de tamamen kendi taleplerini savunan İsmet Paşa'ya uzlaşma çağrısı yapmışlardı¹⁹⁸⁷. Ancak İsmet Paşa, Lord Curzon'un Mezopotamya ve Suriye sınırı ile ilgili Türkiye'nin görüşünü sorduğu mektubuna cevaben bu sınırlara Ankara'da imzalanan Fransız-Türk antlaşması çerçevesinde yaklaşım sergileneceğini bildirmişti¹⁹⁸⁸. Bu bildirinin yapıldığı tarihte, Poincare'in İsmet Paşa'ya Fransa'nın Türkiye ile genel barış imzalama arzusunu içeren bir mesaj gönderdiği iddia ediliyordu¹⁹⁸⁹. Musul sorunu konusunda kötümserlik hâkimdi. Curzon, sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşıma niyetini tekrarlamış buna karşılık İsmet Paşa, Musul'un Türkiye'ye geri verilmesini talep etmiştir. Bu teklif üzerine Curzon, Bompard ve Garroni'nin toplanarak sorunu görüşmüşlerdi¹⁹⁹⁰. Haberlere göre, Türk-Fransız diplomasisi ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu işbirliği, İngiltere'nin pek çok konuda Türk tezini kabul etmesi ile sonuçlanabilecekti. Musul sorunu da bu konulardan biriydi. Sorunun çözüme kavuşturulamaması durumunda konferans dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktı. Doğu'da barışı en çok arzulayan

¹⁹⁸⁶ La Epoca, 22 Enero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 24 Enero 1923, s. 2; El Sol, 24 Enero 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 24 Enero 1923, s. 2; La Voz, 24 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁸⁷ El Heraldo de Madrid, 24 Enero 1923, s. 4; El Globo, 25 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁸⁸ La Accion, 23 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁸⁹ La Accion, 23 Enero 1923, s. 1; La Epoca, 23 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁹⁰ El Heraldo de Madrid, 25 Enero 1923, s. 1; El Globo, 27 Enero 1923, s. 1.

müttefik devleti olan Fransa ise böyle bir durumla karşılaşmak yerine Türk tezini destekleyebilirdi.

25 Ocak tarihli habere göre, İngiltere ile Türkiye heyetleri arasında Musul sorunu ile ilgili uzlaşmaz tutum devam ediyordu. Fransız heyeti, inatla Curzon ve İsmet Paşa'yı uzlaştırmaya çalışıyordu¹⁹⁹¹. İngilizlerin Gelibolu'da askeri mezarlıklarla ilgili talebi de Türkler tarafından reddedilmişti. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti, bu konu çözümlenene ve İngiliz vatandaşlarının mezarlarına saygı duyulana kadar yarımadayı terk etmeyeceğini açıklamıştı¹⁹⁹². Bu açıklamanın ardından, İsmet Paşa, Türk heyetinin bir kısmını oluşturan birçok danışman ve uzmana Lozan'dan ayrılmasını emretmişti. Türk siyasi çevrelerde bu karar, İsmet Paşa'nın müttefiklerin hazırladığı antlaşma içeriğine olumsuz cevap vereceği şeklinde yorumlanmıştı¹⁹⁹³. 26 Ocak'ta Türk delegeler, konferanstan 24 saat içerisinde kapitülasyonlar, tamirat ve Osmanlı borçları konularını incelemesini istemişlerdi. Fransız ve İtalyan ve hepsinden öte Japon temsilciler, Türk heyeti başkanı İsmet Paşa'yı uzlaştırmak için olağanüstü çaba harcıyorlardı¹⁹⁹⁴. Ancak bu sırada Finans Komisyonu da yeniden toplanmıştı ve Fransız temsilci Bompard'ın sunduğu müttefiklerin teklifleri ile Türklerin taleplerinin tamamen ayrıştığı ve uzlaşmanın mümkün olamayacağı görülmüştü¹⁹⁹⁵. Türk-İngiliz politik çatışması, konferansın geleceğini de etkiliyordu. Artık konferansın başarılı bir şekilde sonuçlanacağına dair bir beklenti kalmamıştı. Türk heyetinin İngilizlerin öncülüğünde hazırlanan barış antlaşmasını reddetmesine kesin gözüyle bakılıyordu. Fransız, İtalyan ve Japon temsilcilerin arabuluculuk faaliyetlerinin de başarıya ulaşması beklenmiyordu.

Bu sırada çeşitli söylentiler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlardan ilki, Ankara Hükümeti'nin, Lozan'da zorluklar yaşanması üzerine, 27 Ocak'ta Osmanlı delegesi Ferid Bey'i acil olarak Ankara'ya çağırdığı iddiasıydı¹⁹⁹⁶. Ancak, Ankara Hükümeti, bu haberi 31 Ocak tarihinde yalanlamıştı¹⁹⁹⁷. Diğer bir iddia da Türkiye'nin Rusya ile gizli bir askeri antlaşma imzalamış olduğuydu. İddia edildiğine göre, antlaşma ile Türkiye,

¹⁹⁹¹ El Sol, 25 Enero 1923, s. 5; El Globo, 26 Enero 1923, s. 3.

¹⁹⁹² El Globo, 26 Enero 1923, s. 3.

¹⁹⁹³ El Siglo Futuro, 27 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 27 Enero 1923, s. 1; La Voz, 27 Enero 1923, s. 5; La Libertad, 28 Enero 1923, s. 5; El Sol, 28 Enero 1923, s. 5; La Epoca, 29 Enero 1923, s. 2; El Globo, 30 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁹⁴ La Correspondencia de España, 27 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁹⁵ El Sol, 28 Enero 1923, s. 5; La Epoca, 29 Enero 1923, s. 2; El Globo, 30 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁹⁶ El Sol, 28 Enero 1923, s. 5; El Globo, 30 Enero 1923, s. 1.

¹⁹⁹⁷ La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4; La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2.

Moskova'nın onayı olmadan Lozan'da herhangi bir söz vermemeyi kabul etmişti. Buna karşılık, Rusya, Türk-Yunan veya Türk-İngiliz savaşı çıkması durumunda Mezopotamya ve Doğu Trakya'ya asker gönderecekti. Bu asker sevki Bulgaristan üzerinden olacaktı ve Bulgaristan da Kızıl Ordu'nun ülkesinden geçişine izin vermişti¹⁹⁹⁸. Lozan'daki Türk heyeti, aynı gün böyle bir antlaşmanın mevcut olmadığını ve haberlerin gerçeği yansıtmadığını açıklamıştı¹⁹⁹⁹. Haberler incelendiğinde hepsinin İngiltere kaynaklı haberler olduğu görülmektedir. İngilizler, Türklerin saldırgan bir tutum sergilediğini göstermek için propaganda faaliyetine girişmişlerdi.

Buna karşılık, İsmet Paşa, İngiltere'nin tavrını değiştirmemesi durumunda bütün dünyaya Türkiye'nin konferanstaki performansının duyurulacağını ve Musul'a Türk askeri kuvvetlerinin gönderileceğini ilan etmişti²⁰⁰⁰. 29 Ocak 1923 günü sabah saatlerinde, konferansta yer alan bütün heyetlere Türk-Yunan barış antlaşmasının taslak metni resmi olarak dağıtılmıştı. Antlaşma taslağı, 160 madde, 8 konvansiyon ve ek bir deklarasyonlardan oluşuyordu²⁰⁰¹. Konferans çevrelerinde genel izlenim, antlaşmanın imzalanacağı yönündeydi. Kuzey Amerika delegeleri, Osmanlı heyetine, heyetin antlaşma taslağını reddetmesi durumunda, Amerika'nın Türkiye'ye maddi destek vermeyeceğini ve Kuzey Amerika ile Türkiye'nin ticaret antlaşması yapmasının mümkün görünmediğini resmi olarak bildirmişti²⁰⁰². Ancak ABD'nin bu tehdidi, Türk heyetinin kararına etki edemeyecek olmasının yanı sıra belki de Türk heyetinin olumlu tavrını olumsuzla çevirmişti.

Lozan'dan alınan son raporlara göre, konferansın kesintiye uğraması ihtimali doğmuştu. Ankara Bakanlar Kurulu, Millet Meclisi'ni olağanüstü toplantıya çağırmıştı. Mustafa Kemal de denetleme seyahatini keserek Ankara'ya dönmüştü. Hem basında hem de Türk siyasi çevrelerde büyük bir karamsarlık mevcuttu²⁰⁰³. Bununla birlikte, 30 Ocak tarihli habere göre, İsmet Paşa ile müttefiklerin yaptıkları mülakatlarda, konferansın “süresiz” olarak ertelenmesi konusunda anlaşılmıştı²⁰⁰⁴. Türk-Yunan barış antlaşması taslağının

¹⁹⁹⁸ El Sol, 30 Enero 1923, s. 5; La Accion, 30 Enero 1923, s. 6; La Voz, 30 Enero 1923, s. 5.

¹⁹⁹⁹ El Sol, 31 Ocak 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4; La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2.

²⁰⁰⁰ El Sol, 30 Enero 1923, s. 5; La Accion, 30 Enero 1923, s. 6.

²⁰⁰¹ Barış antlaşması taslağı ve ek protokollerin tam metinleri için bkz. *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar-Belgeler*, II, s. 53-129.

²⁰⁰² El Sol, 30 Enero 1923, s. 5; La Accion, 30 Enero 1923, s. 6; La Epoca, 30 Enero 1923, s. 4; La Voz, 30 Enero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4.

²⁰⁰³ El Sol, 30 Enero 1923, s. 5.

²⁰⁰⁴ La Accion, 30 Enero 1923, s. 6.

Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'a da verilmişti. İsmet Paşa, antlaşmayı 1 Şubat Çarşamba günü heyetine okuyacak ve ardından da Türkiye'nin barış antlaşmasını imzalamayı neden reddettiğine ilişkin bir bildiri kaleme alarak konferansa teslim edecekti. İsmet Paşa'nın bildiriye bütün dünyaya yayımlaması da bekleniyordu²⁰⁰⁵. Aynı tarihli diğer bir habere göre ise Lozan'daki Türk heyeti, önceki gün karşı bir teklif hazırlamaya başlamıştı. Hazırlanan teklifin konferans genel kuruluna sunulması bekleniyordu. Bu teklifin müttefiklerinkinden farklı varyasyonlar sunacağı ve 60 konuyu ele alacağı söyleniyordu²⁰⁰⁶. Bazı haberlere göre, Türk heyetinin anlaşmayı reddetmesinin ardından konferans dağılacaktı. Ancak diğer haberlerde ise Türklerin de bir anlaşma teklifi hazırladıkları söyleniyordu ve bu da pazarlıkların süreceği anlamına geliyordu.

Konferansın dağılma noktasına gelmesi üzerine, Fransız Hükümeti, 30 Ocak'ta İstanbul'daki yüksek komiseri aracılığı ile Ankara Hükümeti'ne önemli bir yazı göndermişti. Bu yazıda Türk heyete teslim edilen antlaşma projesinin nihai bir metin olmadığı ve sadece müzakerelerde geline son durumu yansıttığı bildirilmişti. İngiliz Hükümeti, Fransa'nın gönderdiği bu nota ile ilgili olarak böyle bir konunun o ana kadar görüşülmediğini, bu yazının müttefikler arasında son zamanlardaki deklarasyonlara uygun düşmediğini ve İngiliz heyetinin planlarını düzeltme gibi bir niyetlerinin olmadığını açıklamıştı²⁰⁰⁷. İngilizler inatçı tutumlarını sürdürürken, Fransız Hükümeti ise konferansın dağılmasını engellemek için harekete geçmişti. Müttefiklerin hazırladığı antlaşma sadece İngilizlere göre nihaî metindi. İtalya ve Fransa ise halen pazarlıkların sürdürülebileceğini düşünüyordu.

İngilizlerin bu uzlaşmaz tavrının ardından, İstanbul'da Lozan Konferansı'nın büyük ihtimalle başarısızlıkla sonuçlanacağı ve bunun yeni bir savaşa neden olacağı düşünülüyordu. Kemalistler, konferansın kesintiye uğramasına karşı askerî birliklerini düzenliyorlardı. Çanak ve İzmit bölgelerinde Türk askerlerinin yoğunlaşmaya başladığı ifade ediliyordu. Ankara Hükümeti'nin bir saldırı emri vermesi durumunda, General Harrington, 4 cephede savaşmak zorunda kalabilirdi. Harrington, bu ciddi durum

²⁰⁰⁵ El Sol, 31 Ocak 1923, s. 5; La Accion, 31 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4; La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2.

²⁰⁰⁶ El Sol, 31 Ocak 1923, s. 5; La Accion, 31 Enero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4; La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2.

²⁰⁰⁷ La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4; La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2; El Imparcial, 1 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 1 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 1 Febrero 1923, s. 5.

nedeniyle seyahatine son vererek ordusunun başına geçmiş ve herhangi bir olaya karşı hazırlıklara başlamıştı. İngiliz orduları, Akdeniz donanması ve Atlantik donanmasının bir kısmına da güveniyordu. İngiliz yetkililer, konferansın kesintiye uğramasının hemen düşmanlıkları tetiklemeyeceğini ancak durumun şu anki gibi belirsiz kalamayacağını düşünüyorlardı²⁰⁰⁸. 1923 yılı Ocak ayı sonlarında, İngiltere Hükümeti'nin Musul sorunu ile ilgili önceden belirlediği pozisyonu koruma kararı aldığı, bölgedeki İngiliz karargâhını kuvvetlendirmeye devam ettiği ve Yakın Doğu'daki durum nedeniyle yeni tedbirlere başvurmaya karar verildiği belirtiliyordu²⁰⁰⁹. Doğu'da yeniden savaş çanları çalmaya başlamıştı. İngilizler de Türkler de muhtemel bir savaş nedeniyle hazırlıklarını sürdürüyorlardı. Türk-İngiliz savaşının çıkması durumunda, bu savaş Gelibolu, İzmit ve Musul bölgesinde cereyan edecekti.

Lozan Konferansı bu koşullar altında 31 Ocak'ta yeniden toplanmıştır. Lord Curzon, heyetlerin çalışmalarından övgü ile bahsetmiş, Türklere verilen tavizleri açıklamış ve Musul ve Gelibolu üzerindeki taleplerini sürdürmüştür. Curzon, İngiliz heyetinin Türklere antlaşmayı incelemek için bir süre vermeye hazır olduğunu ancak müzakerelerin yeniden başlayacağını düşünmemeleri gerektiğini de sözlerine eklemiştir. İtalyan ve Fransız delegeler de söz almıştır. Fransız delege, İsmet Paşa'nın kişiliğine hürmetlerini sunmuş, antlaşmanın bir barış sağlama arzusunda olduğunu ve bu nedenle de Türkiye'nin duyarlılıklarına zarar verecek her şeyin antlaşmadan çıkarıldığını belirtmiştir. İsmet Paşa, antlaşmayı incelemek için 8-15 gün arasında bir süre istemiş ve oturum 1 saat sonra toplanmak üzere sona ermiştir. Oturumun yeniden başlamasının ardından Curzon, müttefik delegelerin Türklere cevap vermeleri için 5 Şubat Pazar gününe kadar süre verdiğini söylemiş ve İsmet Paşa da bunu kabul edince oturum sona ermiştir²⁰¹⁰. Şubat tarihi ya antlaşmanın imzalanacağı ya da konferansın dağılacağı ve düşmanlıkların

²⁰⁰⁸ La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 1 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 1 Febrero 1923, s. 6; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1.

²⁰⁰⁹ El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2; El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1.

²⁰¹⁰ El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 1 Febrero 1923, s. 5; La Epoca, 1 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 1 Febrero 1923, s. 6; La Voz, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1. Lord Curzon, İsmet Paşa'nın antlaşma taslağı ile ilgili cevabını vermek için istediği 8 günlük süreyi çok bulmuş ve Londra'dan geri çağırıldığını da ifade ederek Türk heyetinin 4 Şubat gecesine kadar kararını bildirmesini istemiştir. İsmet Paşa da bu talebi kabul etmiştir. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, II, 51-52.

yeniden başlayacağı tarih olacaktı. Nihai kararı Ankara Hükümeti, Millet Meclisi ve Lozan'daki Türk heyeti verecekti.

Türk heyetinin antlaşma ile ilgili cevabının beklendiği süreçte, İngiltere'de Fransız Hükümeti'nin Ankara'ya gönderdiği yazının yankıları devam ediyordu. 1 Şubat tarihli habere göre, Londra basınını Fransa'nın Ankara'ya gönderdiği yazının meşgul ediyordu. Fransız Hükümeti'nin Türkiye ile ayrı bir barış antlaşması imzalayabileceği, Bonar Law'ın artık kendi politikasından vazgeçmek için herhangi bir nedeninin kalmadığı ve bu haberlerin Londra'da büyük sansasyon yaratmasının beklendiği aktarılıyordu²⁰¹¹. Fransız siyasi çevrelerinde, Poincare'in İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraf nedeniyle Londra'da oluşan heyecan şaşkınlıkla karşılanmıştı. Nitekim Fransız Hükümeti, hem Türk heyetine hem de diğer heyetlere daha önce de konferansa sunulacak antlaşma taslağını nihai metin olarak görmeyeceğini deklare etmişti. Konferans müzakerelerinin sonlanmasını kimse istemiyordu ve Fransız Hükümeti de bir deklarasyon aracılığıyla, konferansın dağılmasını engellemeye çalışmıştı. Zaten bu hareket, daha önceden İngiltere'ye de bildirilmişti²⁰¹². Zaten Lord Curzon da Fransa'nın Türklere gönderdiği yazı ve deklarasyon nedeniyle Lozan'daki müttefik birliğine herhangi bir şekilde şüpheyile bakılmayacağını deklare etmişti²⁰¹³. İngiliz basını oldukça duygusal davranıyordu ve Fransız notası sayesinde müzakerelerin devam ettiğini görmezden geliyordu. Bununla birlikte yapılan açıklamalara göre, bu nota İngiltere ile uzlaşma halinde gönderilmişti.

Boğazlar Komisyonu, 1 Şubat 1923'te yeniden toplanmıştı. İsmet Paşa, bu toplantıda, teklif edilen statünün kabul edilmesi durumunda Türklerin barış için büyük bir fedakârlıkta bulunmuş olacağını söylemiş, bu nedenle Gelibolu'da bir Türk karargâhının olması konusunda ısrarcı olmuştur. İsmet Paşa'nın ardından söz alan Chicherin, Boğazlar sorununun Rusya'nın katılımı olmaksızın çözümlenecek olmasını protesto etmiştir. Lord Curzon, İsmet Paşa'ya itiraz etmiş ve tartışmada uzmanların yer almasından kaçınması nedeniyle Türk heyetinin şu anki durumun sorumlusu olduğunu söylemiştir²⁰¹⁴. Ankara Millet Meclisi ise aynı gün İsmet Paşa'ya Londra Paketi'ndeki kararların bütün olarak kabul edilmesinin gerekliliği konusunda müttefikler nezdinde ısrarcı olmasını

²⁰¹¹ El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 1 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1.

²⁰¹² El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 1 Febrero 1923, s. 5; La Libertad, 1 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1.

²⁰¹³ El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4.

²⁰¹⁴ El Heraldo de Madrid, 2 Febrero 1923, s. 4.

emretmiştir. Paris'teki siyasi çevrelerde her an bir çözüme ulaşılabacağı beklentisini oluşmuştu²⁰¹⁵. Bununla birlikte, 2 Şubat tarihli habere göre, Poincare, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir nota göndererek, Türklerin antlaşmayı imzalamayı reddetmesi durumunda, negatif cevapla ilgili resmi bilgilendirme yapılmadan önce İngiltere Hükümeti'nin herhangi bir faaliyette bulunmamasını talep etmiştir²⁰¹⁶. Lozan Konferansı'ndaki siyasi çevrelerde ise Yunanlılarla Türkler arasındaki düşmanlığın yeniden başlaması imkânsız olarak görülüyordu. Konferanstaki olumlu hava, devam ediyordu ve genel kanaat birkaç gün içerisinde Türk-Yunan antlaşmasının imzalanacağı yönündeydi²⁰¹⁷. Ancak Fransızların iki yönlü hareketi de gözlerden kaçmıyordu. Nitekim Fransızlar bir taraftan antlaşmanın imzalanacağı konusundaki beklentilerini aktarırken, diğer taraftan da aksi bir halde İngiltere'nin Türkiye'ye karşı askerî bir saldırıya geçmesinin de önüne geçmeye çalışıyordu.

Konferansın 2 Şubat tarihli toplantısında, İsmet Paşa'nın Musul sorunu ile ilgili verdiği belgelerin incelenmiş ve konferansın cevabını yazılı olarak Türk heyetine ulaştıracağı bildirilmiştir. İngiliz temsilci, anlaşmak istiyordu ancak yine de Milletler Cemiyeti'nin hakemliği konusundaki ısrarını sürdürüyordu²⁰¹⁸. Toplantıda, İsmet Paşa, müttefik heyetlerine Türk taleplerinin bir listesini de vermişti. Konuyla ilgili haberde, birkaç gün önce İsmet Paşa'nın barış antlaşmasına madde madde cevap veren kapsamlı bir belge hazırladığı ve bu belgedeki sonuçların barışa az çok katkısının olacağı ifade edilmiştir²⁰¹⁹. Ankara temsilcisi Ferid Bey de 2 Şubat günü sabah saatlerinde Lozan'a ulaşarak İsmet Paşa ile bir mülakat gerçekleştirmiş ve akşam saatlerinde de Paris'e doğru yola çıkmıştır²⁰²⁰. Lozan'dan alınan hiçbir yazışma, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda olumlu bir hava yaratmaya yeterli olmuyordu. Türklerin antlaşmanın bazı maddelerinin düzenlenmesinin ardından imzalanması için yeni bir süre istemesi bekleniyordu²⁰²¹. Antlaşmanın 30 maddesi ile ilgili Türklerin karşı teklifleri vardı. Bunların 24'ü üzerinde uzlaşılmıştı. Ancak Musul, Gelibolu, Trakya birlikleri ve savaş tazminatı konularında uzlaşma sağlanamamıştı²⁰²². Musul konusunda Türkler bir adım atarak Milletler

²⁰¹⁵ El Heraldo de Madrid, 2 Febrero 1923, s. 4.

²⁰¹⁶ El Heraldo de Madrid, 2 Febrero 1923, s. 4.

²⁰¹⁷ El Heraldo de Madrid, 2 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 5 Febrero 1923, s. 1.

²⁰¹⁸ El Sol, 3 Febrero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 3 Febrero 1923, s. 2.

²⁰¹⁹ El Sol, 3 Febrero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 3 Febrero 1923, s. 2; La Voz, 3 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 5 Febrero 1923, s. 1.

²⁰²⁰ El Sol, 3 Febrero 1923, s. 5.

²⁰²¹ El Sol, 3 Febrero 1923, s. 5; La Voz, 3 Febrero 1923, s. 5.

²⁰²² El Sol, 3 Febrero 1923, s. 5; La Voz, 3 Febrero 1923, s. 5.

Cemiyeti'nin hakemliğini kabul etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi²⁰²³. Türklerin bu tavizinden sonra, müttefikler de diğer konuları gözden geçirerek son tekliflerini hazırlamışlardı.

3 Şubat'ta müttefik delegeler, İsmet Paşa'ya sözlü olarak uzlaşma sağlanabilmesi için verebilecekleri son tavizleri aktarmışlardı. Bu tavizlerin arasında Osmanlı mahkemelerinin tam bağımsızlığı ve Yunanistan'ın Türkiye'ye ödeyeceği tazminatın miktarının yeniden müzakere edilmesi de vardı. İngiliz delege, İsmet Paşa'ya Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine hazır olduklarını da söylemişti. Üç delege de Türklerin barış antlaşmasını imzalamadaki direncinin devam etmesini istemiyorlardı²⁰²⁴. Müttefikler, 3 Şubat'ta İsmet Paşa'ya İstanbul'da 12.000 kişilik bir birlik bulundurabileceklerini ancak Gelibolu'da herhangi bir istihkâmı kabul etmeyeceklerini de bildirmişlerdi. Savaş tazminatını da 12 milyon Türk Lirası'na indirmişlerdi²⁰²⁵. Türk heyeti, buna karşılık müttefik temsilcilerine başta Musul ve Türk vatandaşlarının özel çıkarları ile ilgili itirazlarını içeren hacimli bir cevap vermişti. Türk heyeti, barış antlaşması ile Musul sorununun ayrıştırılarak Musul sorununun daha sonra İngiltere ile müzakere edilmesini de teklif etmişti²⁰²⁶. İki taraf da antlaşmanın imzalanabilmesi için son tavizlerini vermişlerdi ancak iki tarafın talepleri arasında yine de büyük farklılıklar bulunmaktaydı.

4.1.6.3. Müzakerelerin İlk Evresinin Sona Ermesi

Lozan Barış Konferansı, müttefiklerle Türklerin aralarındaki anlaşmazlıklar ve görüşmelerin çıkmaza girmesi sonucunda, 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye

²⁰²³ El Imparcial, 4 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 4 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 4 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 5 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 6 Febrero 1923, s. 1.

²⁰²⁴ El Imparcial, 4 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 4 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 4 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 5 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 5 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 5 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 6 Febrero 1923, s. 1.

²⁰²⁵ La Libertad, 4 Febrero 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 5 Febrero 1923, s. 2. Tutanaklarda, İstanbul'daki Türk askeri sayıları ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Yunan Hükümeti'nin Türkiye'ye ödeyeceği savaş tazminatı, 15 milyon Türk Altın Lirasından 12 Milyon Türk Altın Lirasına indirilmiştir. Bununla birlikte müttefikler Boğazlar rejimi ve adli konularda da bazı tavizler vermişlerdi. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, V, s. 1-4.

²⁰²⁶ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 5 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 5 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 5; El Imparcial, 6 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Febrero 1923, s. 1. Musul sorununun barış konferansı müzakerelerinden ayrılarak 1 yıl içerisinde İngiltere ile Türkiye arasındaki görüşmeler sonucunda çözüme bağlanması teklif edilmiştir. Türk tarafının verdiği metinde, Batı sınırındaki anlaşmanın, Boğazların silahtan arındırılmasının, azınlıklar, Osmanlı borçları, kapitülasyonlar, tamiratlar ve adalarla ilgili konularda müttefik tekliflerinin kabul edildiği ve genel konuların %80'ini oluşturan bu konuları içeren bir antlaşma imzalanabileceği bildirilmiştir. Ancak barış yapılmasının mümkün olmaması durumunda Türkiye'nin hiçbir sorumluluk kabul etmeyeceği de bildirilmiştir. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, V, s. 8-12.

uğramıştır²⁰²⁷. İspanyol basını, konferansın kesintiye uğramasını ertesi gün kamuoyu ile paylaşmıştır. 5 Şubat tarihinde yayımlanan haberde, Türklerin konferansın son toplantısını yaptığı lokali antlaşmayı imzalamadan terk ettiği, müttefiklerin Fransız temsilci Bompard'ı İsmet Paşa ile son bir görüşme yapmakla görevlendirdiği ancak Bompard'ın son çabasının da yeterli olmadığı belirtilmiştir. Habere göre, müttefik heyetlerinin başkanları müzakerelerin devam edemeyeceklerini anlayarak, Lozan'ı terk etmeye karar vermişlerdi. Hatta İngiliz heyeti, 4 Şubat akşamı ülkesine doğru yola çıkmıştı²⁰²⁸. Fransız temsilci Bompard, konferansın dağılmasıyla ilgili basın temsilcilerine verdiği demeçte, müzakerelerin Türk temsilciler yüzünden sona erdiğini ve bunun bütün dünya ve özellikle de Türkiye için büyük bir hayal kırıklığı olduğunu deklare etmiştir²⁰²⁹. Aynı tarihte yayımlanan diğer bir haberde, Türklerin önceki gün (4 Şubat) Karaağaç, Trakya'da halk oylaması ve Gelibolu'nun istihkâmı ile ilgili taleplerinden vazgeçerek ve Boğazların askersizleştirilmesini kabul ederek antlaşmanın topraklarla ilgili maddelerini imzalamaya hazır olduğunu açıkladığı belirtilmiştir. Haberde, azınlıklar sorununun, müttefik temsilcilerinin arzuları çerçevesinde sonuçlandığı, Türk heyetinin, demiryolları borçlarının, bu yolları kullanan ülkeler arasında bölüşülmesinin ardından kalan rakamı ödemeyi kabul ettiği, geriye Türkiye'de yaşayan müttefik vatandaşlarının durumunu düzenleyen özel antlaşmaların kaldığı ve Türk heyetin sonunda hukuk sorununu da çözdüğü ifade edilmiştir²⁰³⁰. Haberlere göre, kapitülasyonlar ve azınlıklar meselesi dışında hemen hemen tüm konularda Türk heyetinin verdiği tavizlerle anlaşma sağlanmıştı. Ancak buna rağmen konferansın dağılmasının suçlusu Türkiye olarak lanse edilmekteydi.

Bununla birlikte, müttefik delegeler, 4 Şubat'ta öğleden sonra toplanmışlar ve yarım saat sonra İsmet Paşa'yı da çağırarak kendisine Musul sorunu ve tamirat meselesi ile ilgili Türk tekliflerini kabul ettiklerini ancak hukuk rejimi ve ekonomi ile ilgili maddelerin ilk halini koruduklarını aktarmışlardır. Ayrıca, 6 ay içerisinde ekonomik sorunların

²⁰²⁷ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Lozan Barış Konferansı'nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, 53 (2013), s. 145; Bilsel, *Lozan*, s. 107.

²⁰²⁸ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 5 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 5 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 6 Febrero 1923, s. 1; El Imparcial, 6 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 6 Febrero 1923, s. 5; El Siglo Futuro, 6 Febrero 1923, s. 1.

²⁰²⁹ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 5 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 5 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 5; El Sol, 6 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1.

²⁰³⁰ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 5; El Imparcial, 6 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 6 Febrero 1923, s. 5.

çözümleenebilmesi için müzakereler yapılması kararlaştırılmıştır. Müttefikler Türkiye'nin Yunanistan'dan talep ettiği savaş tazminatından vazgeçmesini de istiyorlardı. İsmet Paşa, müttefiklerin antlaşma taslağındaki hususları korumaları nedeniyle bu tavizlerden hoşnut kalmadığını açıklamıştı²⁰³¹. Konferansın kesintiye uğramasının en önemli nedeni, Türkiye'deki yabancıların durumu ile ilgili konulardaki anlaşmazlıklardı. Türkiye, yabancılar için hukuk sistemi oluşturulması ve herhangi bir çeşit güvence verilmesi gibi müttefiklerin ısrarla talep ettikleri hususları reddetmişti. Konferans başarısız olmuştu. Ancak bu başarısızlık müttefiklerin ekonomik tekliflerini de içeriyordu. İsmet Paşa, basın temsilcilerine Türkiye'nin ekonomik maddelerle ilgili müttefik tekliflerinin Türkiye için kabul edilemez olduğunu açıklamıştı²⁰³². Ekonomi ve Finans Komisyonu toplantılarında da değinildiği gibi iki tarafın talepleri ve teklifleri arasında derin bir fark vardı ve zaten kapanması beklenmiyordu. Azınlıklar komisyonu toplantıları da oldukça hararetle geçmişti. Bu iki komisyondaki anlaşmazlıklar da konferansın dağılmasıyla sonuçlanmıştı.

Türk heyeti, Lozan'dan ayrılmadan önce konferansın sona erdiğine ilişkin resmi bildiriye beklemeye başlamıştı. İsmet Paşa, gazetecilere şu açıklamayı yapmıştı: *“O zamana kadar Mudanya anlaşmaları ve Türklerle müttefikler arasındaki ilişkiler yürürlükte olacak. Ancak konferansın sona erdiği bildirisinin yapılmasının ardından her bir ülke yeniden hareket özgürlüğünden faydalanacak*²⁰³³.” Lord Curzon ise Londra'ya vardığında İspanya Büyükelçisi Merry del Val ile görüşmüştür. Gazetecilerden bezmiş görünmesine rağmen yine de gülümseyerek ve hoş ifadelerle konferansın başarısızlığını değerlendirmiştir. Curzon, daha sonra Buckingham Sarayı'na giderek krala Lozan müzakereleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Bir antlaşma imzalanmasından umudunu kesmiş olan Londra'daki siyasi çevrelerde, bu süreçte Fransa'nın oldukça sadık bir şekilde hareket ettiği ve Türkiye'nin uyuşmazlık gösterdiği sorunların müttefiklerin hepsini etkilediği düşünülüyordu²⁰³⁴. Konferansın dağılmasının ardından açıklama yapan Mustafa Kemal Paşa ise Türkiye'nin İngiltere'den korkmadığını ve Osmanlı milletinin

²⁰³¹ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 8; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 5 Febrero 1923, s. 2.

²⁰³² El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 5 Febrero 1923, s. 8; La Libertad, 6 Febrero 1923, s. 5.

²⁰³³ La Voz, 5 Febrero 1923, s. 8; La Epoca, 5 Febrero 1923, s. 2.

²⁰³⁴ El Imparcial, 6 Febrero 1923, s. 2; La Accion, 6 Febrero 1923, s. 2; El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 6 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Febrero 1923, s. 1.

tehditlerle yolundan döndürülemeyeceğini açıklamıştır. Mustafa Kemal, Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin samimi ve sağlıklı bir temele oturmuş olduğunu da sözlerine eklemiştir²⁰³⁵. Türk-İngiliz çatışması, diplomatik anlamda bu söylemlerle başlamıştır. Mustafa Kemal ve İsmet paşalar, İngilizlerden korkmadıklarını belirterek, konferans resmen sona erdikten sonra da bir çatışma içerisine girilebileceğinin sinyallerini de vermişlerdi.

Türk basını, Türklerin kabul edemeyeceği maddeleri antlaşma maddeleri arasına koyan Fransa'yı Lozan'ın başarısızlığının sorumlusu olarak gösteriyordu²⁰³⁶. Konuyla ilgili 6 Şubat tarihli *El Sol* gazetesinde, gazetenin Paris editörünün yazısına yer verilmiştir:

“Lozan Konferansı'nın dağılması Paris'te büyük bir şaşkınlık yarattı. Çünkü gelen son haberlere göre antlaşmanın imzalanmasına kesin gözüyle bakılıyordu. Ben her zaman Lozan'ın uluslararası durum için en yakın tehlike olduğuna işaret ettim.

“Asıl sürpriz Türklerin Fransızlara İngilizlerden daha uzak olmaları ve Fransa ile değil İngiltere ile ayrı bir barış antlaşması imzalamaya hazır olduklarını göstermeleridir. Görüşmelerin kesilmesinin açık nedeni kapitülasyon sorunudur. Bütün müttefikler ve Birleşik Devletler Türkiye'deki yabancılar için hukukî garantiler talep etme konusunda hemfikir. Ancak ekonomik sorunlarda, yabancılar tarafından istismarı bitirmeyi ve kamu borçlarını Türk Lirası ile değil Frankla ödenmesini arzu eden Fransa, Türk tezinden en çok zarar eden ülke.

“Bununla birlikte, Paris Hükümeti'nin politikası konferansın dağılışını bildirmemesi ve müzakerelerin yeniden başlamaması durumunda yıkılır. Aslında müzakerelerin kesilmesi Fransız-İngiliz ilişkilerini etkileyecektir. Henüz Londra Hükümeti, Poincare'e Türkiye ile ayrı barış antlaşması imzalama hakkı istediğine ilişkin notayı henüz göndermedi.”²⁰³⁷

²⁰³⁵ El Imparcial, 6 Febrero 1923, s. 2; La Accion, 6 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 6 Febrero 1923, s. 3; La Libertad, 6 Febrero 1923, s. 5; La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4.

²⁰³⁶ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 8 Febrero 1923, s. 1.

²⁰³⁷ El Sol, 6 Febrero 1923, s. 1. Bu değerlendirme diğer bazı gazetelerde de yer almıştır. Bkz. La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1.

Poincare ise bir gazeteciye herhangi bir karar almadan önce Bompard ile bir toplantı yapacağını ve Türklerin özelde Fransa'yı değil tüm müttefikleri ilgilendiren bir ikincil bir sorun olan, yabancılar için oluşturulacak hukuki rejim ile ilgili kararının neden olumsuzla döndüğünün nedenlerinin aydınlatılması gerektiğini söylemiştir. Poincare, şahsen Mustafa Kemal nezdinde mümkün olan her çabayı gösterdiğini, Fransız heyetin Karaağaç ve Gelibolu sorunlarının İngiliz talepleri çerçevesinde çözümlenmesi sırasında en sıkı iletişim kurulan heyet olduğunu ve Kuzey Amerika temsilcisinin Türkler nezdinde arabuluculuk yaptığını da ifade etmiştir. Poincare, Doğu'da kapitülasyonlar meselesi nedeniyle çıkabilecek bir savaştan kaçınılması için müzakerelere başlanması ve müttefiklerin kendileri ile Ankara arasındaki iletişimi yeniden kurmanın yollarını bulması gerektiğini de sözlerine eklemiştir²⁰³⁸. Bu sırada Bompard ise Türklerin Lozan'da veya başka bir yerde antlaşma imzalamaya hazır olduklarına dair söz aldığını açıklamıştır²⁰³⁹. Fransız basını da siyaset çevreleri de konferansın dağılmasına ikincil bir sorunun neden olması nedeniyle şaşkına dönmüşlerdi. Ancak hukuk sistemi ile ilgili yapılması planlanan değişiklikler, yabancılar Türkiye'nin işlerine müdahale hakkı verebilecek nitelikteydi. Bu da mutlak bağımsızlık ilkelerine aykırı olduğu için kabul edilmesi mümkün değildi.

Lord Curzon, 5 Şubat'ta İngiliz Bakanlar Kurulu'nu Lozan Konferansı'nda olanlarla ilgili bilgilendirmiştir. Ardından Kurul, Mudanya Antlaşmasını da incelemiş ancak herhangi bir karar almamıştır²⁰⁴⁰. Bompard ve Fransız heyeti de 6 Şubat'ta Paris'e ulaşmışlardı. Bu sırada Lord Curzon ve İngiliz heyeti de Paris'e gelmişti. Kuzey Amerika heyeti ise geçici bir süre daha Lozan'da kalmaya devam ederek Türk heyeti nezdinde arabuluculuk faaliyeti yürütecekti²⁰⁴¹. Konferans genel sekreteri de Lozan'da kalarak Türklerle müttefikler arasında diplomatik yolu açmaya çalışacaktı. Türkler, müttefiklerin kendilerine kabul edilemez ekonomik şartlar sunmalarından dolayı müttefiklere sitem ediyordu. Fransız heyetinin ardından İtalyan ve Türk temsilcilerin de şehri terk etmesi bekleniyordu²⁰⁴². Lozan Konferansı'nın dağılması, Atina'da büyük heyecan yaratmıştı. Başbakan Gonatas, gazetecilere bir açıklama yaparak konferansın dağılmasının

²⁰³⁸ El Sol, 6 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 6 Febrero 1923, s. 2; La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 6 Febrero 1923, s. 1.

²⁰³⁹ El Sol, 6 Febrero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 6 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1.

²⁰⁴⁰ La Correspondencia de España, 6 Febrero 1923, s. 3.

²⁰⁴¹ La Correspondencia de España, 6 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4.

²⁰⁴² La Libertad, 6 Febrero 1923, s. 5; La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Febrero 1923, s. 1.

düşmanlıkların yeniden başlaması anlamına gelmediğini açıklamıştı²⁰⁴³. Bununla birlikte, Bompard'ın, Lozan'dan ayrılmadan önce Garroni ile uzunca bir süre konuştuğu ve ayrılırken “*Hoşça kal. Yakında Görüşürüz*” dediği belirtiliyordu. Bompard'ın bu sözleri, birkaç gün içerisinde konferansın çalışmalarına yeniden başlayacağı şeklinde yorumlanıyordu. Kuzey Amerika temsilcisi de hâlihazırda İsmet Paşa ile görüşmeler yapıyordu²⁰⁴⁴. 6 Şubat tarihli habere göre, Bompard Paris'e doğru yola çıkmadan önce Lozan'da resmi görüşmeler devam ediyordu. Amerikan gözlemcinin çabaları sayesinde Türkiye'deki yabancı vatandaşların hukukî rejimi konusunda bir anlaşmaya varılmıştı ve kesilen müzakerelerin kısa süre içerisinde yeniden başlaması bekleniyordu²⁰⁴⁵. Konferansın dağılması, farklı ülke temsilcileri tarafından farklı şekillerde yorumlanıyordu. Ancak son iki haber oldukça önemlidir. Nitekim konferansın dağılmadığı ve sadece görüşmelerin bir süreliğine kesintiye uğradığı bu haberlerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Amerikan temsilcinin konferansın başından beri sürdürdüğü sert politikaları bir kenara bırakarak tarafları uzlaştırmaya çalışması da meyvelerini vermeye başlamış ve uzlaşılabilen konulardan biri çözüme kavuşturulmuştur.

Bir uzlaşma haberi de Fransa tarafından gelmiştir. Poincare, 6 Şubat'ta İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Türklerin o ana kadar reddettiği maddeleri kabul ettiğini bildirmiştir. Ancak bu yazı, İngiliz meclisinin toplanamayacağı bir süreçte gönderilmişti. Fransız Hükümeti, mümkün olan en kısa sürede ve İngiliz meclisinin toplanması beklenmeksizin antlaşmayı sonuçlandırmak gerektiğini düşünüyordu. Çünkü gecikme İsmet Paşa'yı zamanında bilgilendirmeyi engellerdi. İngiliz Hükümeti'nin öğleden sonra bakanlığa gidecek olan Fransız büyükelçiye olumlu bir cevap vermesi bekleniyordu. Poincare'in yazısı üzerine İngiliz Bakanlar Kurulu aynı gün toplanmıştı. Hükümet, Türklerin Lozan Antlaşması'nı imzalayacağına ilişkin herhangi bir bilgi edinememişti. Poincare'e verilen cevapta, İngiltere'nin bu konuda bilgi sahibi olmadığı ve müzakerelerin yeniden başlamasını kabul etmediği Poincare'e bildirilmişti. İngilizlere göre, yeterince taviz verilmişti ve Türkler daha fazlasını alamayacaktı²⁰⁴⁶. Amerika ve Fransa'nın arabuluculuk çalışmalarına rağmen İngiliz Hükümeti, uzlaşmaz tavrını

²⁰⁴³ La Voz, 6 Febrero 1923, s. 5.

²⁰⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4.

²⁰⁴⁵ El Heraldo de Madrid, 6 Febrero 1923, s. 4.

²⁰⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 7 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 7 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 8 Febrero 1923, s. 1.

sürdürerek aslında konferansın dağılma nedenlerinin kendileri olduğunu da kanıtlıyorlardı.

İsmet Paşa, 8 Şubat'ta Lozan'dan ayrılarak Ankara'ya dönmek arzusunda olduğunu açıklamıştı. İsmet Paşa'nın manevi durumunun nasıl olduğu anlaşılamıyordu. İngiltere, Lozan Konferansı'nı kesilmiş saydığını bildirmişti. Bu durumda, İsmet Paşa, müttefiklerin kaleme aldığı protokolle ilgili olarak değerli görüşlerini sunmak zorundaydı. Bu çerçevede, İsmet Paşa'nın Ankara seyahatinden vazgeçmesi ve antlaşmanın birkaç hafta içerisinde imzalanması bekleniyordu²⁰⁴⁷. Lord Curzon, 6 Şubat'ta basın mensuplarına konferansla ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Curzon, Türklere verilen tavizleri sıraladıktan sonra, Türkiye'ye teklif edilen barış şartlarının sadece siyasi bir bağımsızlık sunmadığını aynı zamanda askeri ve bölgesel bir güvenlik garantisi de verdiğini bildirmiştir. Curzon, Türklerin mevcut durumu daha iyi anlaması ve hatanın kendilerinde olduğunu görmeleri için Lozan'dan ayrıldığını belirtmiş ve sözlerine şöyle son vermiştir: *“Lozan'da sadece İngiltere'nin çıkarlarını değil aynı zamanda müttefik birliğinin çıkarlarını ve gerçek bir barış sağlanmasını da savundum.”*²⁰⁴⁸ Aynı tarihte, İngiliz Hükümeti, Fransız Hükümeti'ne İsmet Paşa'nın en son tekliflerini ciddiyet ve nezaketle ele almaya hazır olduğunu bildirmiştir. İngiliz Hükümeti ile hemfikir olan Poincare, hemen İsmet Paşa'ya acilen imzalayabileceği son şartları bildirmesini içeren bir telgraf göndermiş ve İsmet Paşa, Ankara'ya giderek hükümeti ile konuyu görüşebileceğini bildirmiştir²⁰⁴⁹. İngilizler, konferansın sona erdiğini ilan ederlerse Türklerle bir çatışma içerisine gireceklerinin farkındaydılar. Bu nedenle de müzakerelerin kesintiye uğradığını ve Türklere ders vermek için konferansı terk ettiklerini ifade etmişlerdi.

Poincare'in telgrafının ardından, Ankara'dan yeni talimatlar bekleyen Lozan'daki Türk heyeti, 7 Şubat'ta Türkiye'ye dönmeye karar vermişti. Konferans başkanı ile görüşen İsmet Paşa, sabah saat 6.45'te Ankara'ya doğru yola çıkacaktı²⁰⁵⁰. İsmet Paşa, belirtilen gün ve saatte, Türk heyetinin başlıca üyeleri ile birlikte Doğu Ekspresi ile Ankara'ya doğru yola çıkmış, konferansın kesilmiş olduğu dönemde Türkiye'yi temsilen Lozan'da

²⁰⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 7 Febrero 1923, s. 4.

²⁰⁴⁸ El Heraldo de Madrid, 7 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 7 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 8 Febrero 1923, s. 1.

²⁰⁴⁹ El Heraldo de Madrid, 7 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 7 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 8 Febrero 1923, s. 1.

²⁰⁵⁰ El Heraldo de Madrid, 7 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 7 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 8 Febrero 1923, s. 1.

heyet sekreterlerini bırakmıştır²⁰⁵¹. İngiliz Bakanlar Kurulu ise aynı tarihte toplanarak, İngiltere'nin tek çözüm olarak antlaşmanın imzalanmasını önermesine ancak Ankara'dan doğrudan güvenceler istemesine karar vermiştir. İngiliz Hükümeti, kendilerini “*değiştirilemez*” olarak belirlediği şartların kabul edilmemesi durumunda, Türk heyeti ile yeniden müzakerelere başlamayı reddedecekti. Bu çerçevede, İngiliz Hükümeti adına Erio Crewe, Fransız Hükümeti ile irtibat kurmuştu²⁰⁵². İki taraf da antlaşmanın imzalanarak barış ortamının sağlanabilmesi amacıyla son çalışmalarını yapmaya başlamıştır.

8 Şubat tarihli haberde aktarılan bir iddiaya göre, Türk heyeti, İngiltere ile ayrı bir barış antlaşması imzalamayı teklif etmiştir²⁰⁵³. İddianın kaynağı muhtemelen Sovyetler Birliği'ydi, Nitekim Chicherin, gazetecilere verdiği mülakatta, İngiltere ile Türkiye arasında ayrı bir barış antlaşması imzalanmasının çok mümkün olduğunu söylemişti. Chicherin, bazılarının öngördüğü gibi müzakerelerin kesilmesi ile Lozan Konferansı'nın sona ermediğini ve hükümetler arası diplomatik görüşmeler şeklinde yeni bir safhaya geçtiğini ifade etmişti. Türklerin diplomatik durumunun mükemmel olduğunu ve konferansın oturumlarına son verilmesinin savaşın yeniden başlayacağı anlamına gelmediğini de sözlerine eklemişti²⁰⁵⁴. Bu tarihte bir diğer iddiada da Sovyetler Hükümeti yer almaktaydı. 9 Şubat tarihli habere göre, İstanbul gazeteleri, İsmet Paşa'nın barış antlaşmasını imzalamama sebebi olarak Türkiye ile Sovyetler arasında imzalanan gizli antlaşmayı gösteriyorlardı. Bu antlaşmaya göre Türkiye, Rusya olmaksızın müttefiklerle herhangi bir barış imzalayamazdı²⁰⁵⁵. Türk-İngiliz ayrı barış antlaşmasına ilişkin iddia, 11 Şubat tarihli haberde yalanlanmıştır. Haberde, *Petit Parisien* gazetesi muhabirinin Rıza Nur ile Ankara'ya dönüşünde gerçekleştirdiği röportaja yer verilmiştir. Rıza Nur, Kemalist delegelerin Lozan Konferansı'nda Büyük Britanya delegelerine hiçbir zaman ayrı bir barış teklif etmediklerini açıklamıştır. Bu konuda diğer bir açıklama İsmet Paşa'dan gelmiştir. İsmet Paşa, Kuzey Amerikalı Amiral Bristol'e İngiltere'ye hiçbir

²⁰⁵¹ La Epoca, 7 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 7 Febrero 1923, s. 8; El Sol, 8 Febrero 1923, s. 1.

²⁰⁵² El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 8 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5.

²⁰⁵³ La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5.

²⁰⁵⁴ La Voz, 9 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 10 Febrero 1923, s. 1; El Imparcial, 10 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 10 Febrero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 10 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 10 Febrero 1923, s. 4.

²⁰⁵⁵ El Imparcial, 9 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 9 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 9 Febrero 1923, s. 1; La Accion, 9 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 9 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 9 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 9 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 10 Febrero 1923, s. 1.

zaman ayrı barış yapılmasının teklif edilmediğini söylemiştir. Haberde, Amiral Bristol'un konferansa katılan bütün devletlerin nihai bir barış imzalamayı istediğini ve özellikle Türkiye'nin çıkarları için barışın en kısa sürede imzalanmasının gerekliliğini vurguladığı da aktarılmıştır²⁰⁵⁶.

Lozan Konferansı kesintiye uğrayana kadar, müttefiklerin ve Türk heyetinin verdikleri karşılıklı tavizler neticesinde pek çok sorun çözüme kavuşturulmuştu. Konferans başladığında, tek başına savaş başlatmaya yeterli olarak görülen Boğazlar sorunu bile Türk heyetinin tavizleri ile çözüme kavuşturulmuştu. Ancak müttefiklerin dayattığı ekonomik şartlar, kapitülasyonların devamı ve Türkiye'nin hukukî meselelerine müdahale edilebilmesini sağlayacak olan düzenlemeler yapılması, Türk egemenlik haklarına ve bağımsızlık ilkelerine aykırı olduğu için kabul edilmemiş ve bu konuda da müttefikler geri adım atmayınca da ipler kopma noktasına gelmiştir. Fransa ve Amerika'nın arabuluculuk faaliyetleri sonrasında İngiltere'nin geri adım atması ile birlikte, konferansın yeniden toplanması konusunda olumlu bir hava oluşmuştur. Konferanstaki en büyük çekişmeler İngilizlerle Türkler arasında yaşanmaktaydı. İki ülke arasındaki çekişmeler sadece siyasî ve politik alanda da değildi. Milli Mücadele'nin Yunanistan'a karşı kazandığı büyük zaferin ve İzmir'in Türkler tarafından geri alınmasının ardından iki ülke askerleri Gelibolu, İzmit ve İstanbul'daki tarafsız bölgelerde karşı karşıya gelmişlerdi. Ordular arasında herhangi bir çatışma yaşanmaması için büyük tedbirler alınmış olsa da taraflar arasındaki gerginlik uzun bir süre devam etmiştir.

4.1.7. Türk-İngiliz Anlaşmazlığı

4.1.7.1. Tarafsız Bölgelerin Korunması

Türk ordularının Büyük Taarruz ile Yunan ordularını mağlup etmesinin ve Anadolu'daki Yunan askerlerinin kovulmasının ardından, müttefik devletler, Türklerin tarafsız bölgelere ve İstanbul'a ilerleyeceğinden endişe etmeye başlamışlardı. Bu nedenle de hemen İstanbul'un, İzmit'in, Çanakkale'nin ve tarafsız Boğazlardaki tarafsız bölgelerin korunmasına yönelik tedbirler almaya başlamışlardı. Bu bölgelerin korunması meselesi, genelde müttefiklerle ve özelde de İngilizlerle Türkler arasında büyük gerginliklerin yaşanmasına ve iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesine neden olmuştur. İspanyol basını da

²⁰⁵⁶ El Sol, 11 Febrero 1923, s. 5; La Libertad, 11 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 13 Febrero 1923, s. 2.

Milli Mücadelenin genelini olduğu gibi bu sorunu yakından takip etmiştir. İspanyol gazetelerinde, İzmir'in Türkler tarafından ele geçirilmesi ve Yunanlıların bozguna uğratılmasının ardından başlayan bu sorunla ilgili ilk haber, 16 Eylül 1922 tarihinde yayımlanmıştır. Haberde, İngiliz Hükümetinin Türk-Yunan savaşında diğer müttefik devletlerle uyum içerisinde olduğunu kanıtladığı ve müttefik gemilerinin kumandanlarına *"Türklerin hiçbir koşul altında boğazlardan geçmesine izin verilmemesi"* emrinin gönderildiği ifade edilmiştir²⁰⁵⁷. Fransız Hükümeti de Boğazlardaki tarafsız bölgenin korunması konusunda diğer müttefiklerle hemfikirdi. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'ye İngiliz ve İtalyan meslektaşlarıyla uyum içerisinde hareket etmesi ve Ankara Hükümetini tarafsız bölgelere saygı duyulması konusunda uyarması emredilmişti²⁰⁵⁸. Müttefikler ilk açıklamaları ve hareketleriyle, Türklerin olası bir saldırısı durumunda tarafsız bölgeleri birlikte savunacaklarının sinyallerini de vermişlerdir.

16 Eylül tarihli diğer bir habere göre, Mustafa Kemal Paşa, İngiliz amiraliyle görüşmeyi kabul etmemişti. Bunun üzerine İngilizler, Türk orduları komutanına sert bir nota göndererek, onu İngiltere adına sorulan sorulara kısa süre içerisinde cevap verilmemesi durumunda bombardımana başlamakla tehdit etmiştir²⁰⁵⁹. İngiliz basınında yer alan İngiliz Hükümetinin Gelibolu ile boğazlardaki tarafsız bölgeler konusundaki projesi de Milliyetçi Türkler arasında memnuniyetsizlik yaratmıştır²⁰⁶⁰. Müttefik hükümetleri 15 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya ortak bir nota vererek, Türk ordularının Avrupa'ya geçişlerini yasakladıklarını ve eğer bu yasağa uyulmazsa, müttefik askerlerinin hemen Türk ordusunun üzerine sevk edileceğini bildirmişlerdir²⁰⁶¹. 18 Eylül tarihli haberde ise İngiliz Hükümeti'nin Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ı müttefiklerle birlikte İstanbul'u ve tarafsız bölgeleri savunmaya davet ettiği bildirilmiştir. İngiltere aynı

²⁰⁵⁷ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2.

²⁰⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁵⁹ El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁶⁰ El Heraldo de Madrid, 16 Eylül 1922, s. 1; El Imparcial, 16 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁶¹ El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3.; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 16 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5.

sıralarda dominyonlarından da hemen birlikler göndermelerini istemişti. Aynı zamanda İngiltere'nin Akdeniz donanmasına da Türklerin tarafsız bölgelere ve boğazların Avrupa kıyılarına doğru her türlü girişimine karşı tedbir alması emredilmişti²⁰⁶². İngiliz Hükümeti, Türklerin İstanbul'a yürümelerine ve tarafsız bölgeleri işgal etmelerine kesin gözüyle bakıyor ve bu nedenle de bu bölgeleri savunabilmek için her türlü askerî tedbiri ve önlemi almaya çalışıyordu.

18 Eylül tarihli habere göre, Kemalist kuvvetlerin İstanbul ve Çanakkale'ye yakınlığı ve Ankara Hükümeti'nin açıkladığı gereklilikler, İngiltere kabinesini 8 gündür meşgul ediyordu. Eğer açıklanan gereklilikler karşılanırsa, bu, son savaşta Türkiye'ye karşı kazanılan zaferin meyvelerini terk etmek anlamına gelecekti. İngiltere'nin arzusu, en kısa sürede ilgili devletlerin katılımıyla bir konferans toplanmasıydı. Eğer Kemalistler tarafından İstanbul'u, Boğaziçi'ni ve Çanakkale'yi koruyan tarafsız bölgeye bir saldırı olursa, bu konferans Yakın Doğu'da kalıcı barışı sağlayamazdı. Müttefik hükümetler, İstanbul'daki yüksek komiserlerinin Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'ne İngiltere, Fransa ve İtalya askerlerinin bulunduğu tarafsız bölgelerin dokunulmaz kalması gerektiğini bildirmelerini istemişlerdi. Buna rağmen, Kemalistlerin ruhani durumu ve coşkulu iddialarının diplomatik bir hareketi engellemesi tehlikeli olabilirdi. Bu nedenle müttefikler Boğazları korumak için ilişkili yerlere Türk saldırganlığına karşı asker göndermek zorundaydı. İngiliz Hükümeti bu görevi yerine getirmeye hazırdı. Diğer büyük güçlere de İngiltere ile birlikte İstanbul ve tarafsız bölgelerin savunmasında yer almaları yönünde çağrı yapılmıştı. Balkan yarımadasındaki diğer müttefik devletler için de bu sorun hayati önem taşıyordu. Örneğin Romanya, son savaşı Boğazlardaki bloke nedeniyle kaybettiğini düşünüyordu. Diğer taraftan bir Türk-Bulgar birliği, Sırbistan için ölümcül sonuçlar doğurabilirdi. Tuna ticareti de Boğazların serbestliğine muhtaçtı. İngiliz hükümeti bu üç ülkeyi de tarafsız bölgeleri korumaya davet etmişti²⁰⁶³. Başlangıçta tarafsız bölge sorunu, müttefiklerle Türkler arasında çıkmış gibi görünüyordu. Ancak süreç içerisinde basına yansıyan tüm açıklamalar, İngiliz Hükümeti'nin fikirlerinden ve çabalarından oluşmaktaydı. Hâlbuki müttefik devletler arasında bu konuda ortak hareket edilmesine ilişkin bir karar da yoktu.

²⁰⁶² La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3.

²⁰⁶³ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3.

Nitekim 18 Eylül tarihli haberde, İtalyan Hükümeti'nin İngiliz Hükümeti'ni hiçbir koşul altında Kemalistlere karşı bir harekâta katılmayacağı konusunda bilgilendirdiği belirtilmekteydi²⁰⁶⁴. İtalya Bakanlar Kurulu, 18 Eylül günü sabah saatlerinde toplanarak, Dışişleri Bakanı Schanzer'in Türk-Yunan Savaşı ve Doğu sorunu konularındaki politikasını tamamen desteklediklerini ve bir konferans düzenlenerek barış ortamının sağlanmasının yeni bir çatışmaya girilmesinden daha uygun olduğunu düşündüklerini açıklamıştı²⁰⁶⁵. Birleşik Devletler de Türkiye'ye karşı bir askeri harekâta katılmayacağını, sadece mültecilerin Küçük Asya'dan kurtarılmasında işbirliği yapacağını bildirmişti²⁰⁶⁶. Amerikan Hükümeti, 20 Eylül'de Beyaz Saray'daki Bakanlar Kurulu toplantısında, Türklere karşı herhangi bir askeri harekâta Amerika'nın dâhil olmayacağı resmi olarak da bildirecekti²⁰⁶⁷. Bununla birlikte, Toronto'dan alınan bilgiye göre, henüz hükümetin sorunu değerlendirmemesine rağmen genel düşüncenin İstanbul'un savunulması için önemli bir Kanada ordusunun Doğu'ya gönderilmesinden yana olduğu ve pek çok Kanadalının da bu görev için hükümete başvurduğu bildirilmiştir²⁰⁶⁸. İtalyan Hükümeti, Doğu'da yeni bir çatışma çıkmasını istemiyordu ve eğer çıkarsa da bu çatışmaya dâhil olmayacağını İngilizlere bildirmişti. Kuzey Amerika da İtalya ile aynı görüşteydi ve sadece insanî yardım amaçlı olarak bölgeye yardım edeceğini açıklamıştı. Kanada Hükümeti ise büyük ihtimalle İngiliz Hükümeti'ne destek olacaktı.

19 Eylül tarihli haberde, müttefikler tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir nota gönderildiği ve tarafsız bölgeleri ihlal etmemesinin istendiği, eğer ihlal olmazsa kendisine karşı savaş açılmayacağı ancak aksi halde kendisi ile savaşılacağıının iletiliği bildirilmiştir²⁰⁶⁹. Ankara Hükümeti ise müttefik devletlerin gönderdiği notaya verdiği cevapta, Kemalist askerlerin İstanbul'a veya boğazlara karşı herhangi bir faaliyet

²⁰⁶⁴ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3. Türklerin Çanakkale'ye doğru ilerledikleri sıralarda İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri, İngiliz meslektaşına İtalya'nın Mustafa Kemal'le bir savaş istemediğini bildirmiş, Çanakkale'deki birliklerini İstanbul'a çekmiş ve Türk tarafına Trakya'nın Türklere teslimini uygun bulduğunu bildirmiştir. Bkz. Çelebi, *Milli Mücadele'de Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 384-385.

²⁰⁶⁵ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4; La Epoca, 19 Septiembre 1922, s. 1; El Imparcial, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²⁰⁶⁶ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 20 Septiembre 1922, s. 6.

²⁰⁶⁷ El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3.

²⁰⁶⁸ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4.

²⁰⁶⁹ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; El Imparcial, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

içerisine girmeyeceklerine dair güvence vermiştir²⁰⁷⁰. Mustafa Kemal'in Boğazlarla ilgili herhangi bir planı olmadığına ilişkin Paris'ten gelen telgraf üzerine İngiliz hükümet çevrelerinde, krizin kısa süre içerisinde atlatılacağı konuşulmaya başlanmıştı. Diğer taraftan Mustafa Kemal'in saldırıya geçmesi ve Fransa ve İtalya'nın duruşlarını koruması durumunda, İngiliz Parlamentosu acilen toplantıya çağrılacaktı²⁰⁷¹. Müttefiklerin Türkiye'ye ortak olarak verdikleri notaya rağmen bir savaş durumunda Fransa ve İtalya'nın çekimser kalacakları anlaşılmaktaydı. İngilizler bu durumda Türklerle tek başlarına savaşmak zorunda kalabileceklerdi.

19 Eylül tarihli haber de bunu destekler nitelikteydi. Habere göre, Fransız Hükümeti, İstanbul'daki yüksek komiserine, Mustafa Kemal'in kuvvetleri ile bir çatışma gerçekleşmemesi için Fransız birliklerinin 24 saat içerisinde boğazların Asya kıyılarından Avrupa kıyılarına geçirmesini emretmişti²⁰⁷². Fransız askerlerinin tarafsız bölgeden çekilmeleri, büyük bir sansasyon yaratmıştı. İngiliz askerleri, tarafsız bölgeyi tek başına korumak zorunda kalacakları için bu haber gündeme bomba gibi düşmüştü. Dünya savaşının sona ermesinden beri Avrupa politikasında böyle ciddi bir olayın yaşanmadığı düşünülüyordu ve bu geri çekilmenin büyük bir krizi de beraberinde getireceği tahmin ediliyordu. Kemal Paşa'nın Paris'teki temsilcisi, Asya kıyısında yabancı askerlerin varlığının kabul edilemeyeceğini deklare etmişti. Kemal Paşa da müttefiklere bir çeşit ultimatom göndererek, 6 gün içerisinde İstanbul'un boşaltılmasını istemişti. Bir anlaşmaya varmak mümkün görünmüyordu. Kemal Paşa, büyük kuvvetlere sahipti ve bu nedenle de askeri durum oldukça kritikti²⁰⁷³. İtalyanların ardından Fransızlar da İngilizleri yarı yolda bırakmıştı. Mustafa Kemal Paşa da İngilizlerden boğazların Asya kıyıları ile İstanbul'un boşaltılmasını talep ediyordu. Artık sadece İngilizlerle Türkler karşı karşıya kalmışlardı. Bu nedenle de İngilizler, barış konferansı toplanmasına ilişkin çalışmaları hızlandıracaktı.

Londra'da savaş veya barışın sadece Mustafa Kemal'in gelecek konferansa katılıp katılmayacağına bağlı olduğu düşünülüyordu. İngiltere, yeni bir savaş başlatmak niyetinde değildi. Sadece Mustafa Kemal'in tarafsız bölgeyi ihlal etmesi durumunda bu

²⁰⁷⁰ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²⁰⁷¹ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁷² La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4; La Epoca, 19 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁷³ La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5.

ihtimal ortaya çıkabilirdi²⁰⁷⁴. Pek çok İngiliz gazetesinin bir İngiliz-Türk savaşına karşı bakış açıları olumsuzdu. İngiliz Hükümeti dışında İngiltere milletinden kimse savaşmak istemiyordu. Büyük idealler için savaşan İngiliz ordusu, Lloyd George'un halen anlayamadığı bir sorunun çözülmesi gibi havada bir durum için savaşmamalıydı²⁰⁷⁵. İngiliz sömürgelerinden gelen askerî birlikler için de durum aynıydı. 21 Eylül tarihli habere göre, Türk zaferleri, Çin Hindi'nde ve Arap bölgelerinde büyük bir etki yaratmıştı ve Çin Hindi'nden gönderilen 100.000 kişilik ordu, Türklerle savaşmak istemiyordu²⁰⁷⁶. Ancak İngiliz Hükümeti, kendi vatandaşlarının ve sömürgelerinden gelen askerlerin taleplerini de göz ardı ederek muhtemel bir çatışmaya hazırlanmayı sürdürüyordu.

İngiliz Hükümeti her ne kadar Türklerle bir çatışma içerisine girmek istemediğini bildirse de²⁰⁷⁷ bölgeye asker sevkياتına da başlamıştı. İngiltere'nin Atlantik donanmasının 2. Destroyer Filosu, İstanbul'a hareket etmişti²⁰⁷⁸. 23 Eylül tarihli habere göre, İkinci Destroyer Filosu'ndan hızlı kruvazörler olan *Caledone*, *Capistort* ve *Curacao* ve uçak gemisi *Argus* geçici olarak gözetim görevi yapmak amacıyla Akdeniz'e ve Cebelitarık'ın savunmasında görev alan destroyerler ise Doğu'ya doğru yola çıkmıştı²⁰⁷⁹. 25 Eylül'de Aldershot'ta yapılması planlanan askeri manevra, İngiliz tugaylarının Doğu'ya gönderilmesi nedeniyle iptal edilmişti. Aldershot'taki askeri tesislerde olağandışı bir faaliyet vardı ve İngiliz basını, bunu Doğu'ya yeni birlikler gönderileceği şeklinde yorumluyordu²⁰⁸⁰. Fransız donanmasından da bir filo Doğu'ya gönderilmişti ancak Fransız Hükümeti, Poincare'in "*Türklere karşı ne bir asker, ne bir gemi ne de başka bir şey*" tezini savunmaya devam ediyordu²⁰⁸¹.

Lloyd George, Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki askerî ve bahrî hareketliliğe ilişkin gerekçelerini 23 Eylül'de açıklamıştır. Buna göre, İngiliz Hükümeti'nin aldığı tedbirlerin temel amacı, savaş sırasında serbestliğin kaybolduğu Çanakkale ve İstanbul boğazlarının (bu nedenle Rusya savaştan çekilmiş ve Romanya mağlup olmuştur) serbestliğini

²⁰⁷⁴ El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5.

²⁰⁷⁵ La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5.

²⁰⁷⁶ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2.

²⁰⁷⁷ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2.

²⁰⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 21 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁷⁹ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁸⁰ La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁸¹ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3.

korumaktı. Türkiye ile barış antlaşması imzalandığında konulacak olan ilk madde boğazların serbestliği olacaktı. Curzon ise yaptığı açıklamada, İngiltere'nin tavrının diğer bir nedeninin Anadolu'daki savaşın Avrupa'ya sıçramasını engellemek olduğunu belirtmekteydi. İngiltere, tarafsız bölgelerden çekildiğinde Boğazların serbestliği bozulacaktı ve silahlı gemiler güvensiz kalacaktı. Curzon, sözlerini yeni bir Cebelitarık aramadıklarını ve sadece 1918 yılında izlenen politikanın devam etmesini istediklerini söyleyerek sonlandırmıştı²⁰⁸². İngiliz Hükümeti, sanki Türkler boğazlardan geçen her gemiye saldırıyormuş gibi anlamsız gerekçelerle kendi kamuoyunu Türkiye ile olası bir savaşa katılım konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı.

Bir taraftan bu açıklamaları yapan İngiliz Hükümeti, diğer taraftan da Doğu'ya asker ve donanma sevkياتına da devam ediyordu. Worthington Evans, Winston Churchill ve Lloyd George, 22 Eylül'de uzun bir toplantı gerçekleştirmişlerdi. Toplantının amacı, Doğu'ya yeni askeri kuvvetler gönderilmesiydi. İkinci topçu bataryası, ikinci tüfekçi bataryası ve mühendis birliklerinin harekete hazır oldukları belirtiliyordu²⁰⁸³. 25 Eylül tarihli haberde, Connaught Dükü'nün Doğu'ya hareket etmek üzere olan Aldershot'taki ikinci bombacı bölüğünü ziyaret ettiği ve Royal Sussex'ten de iki yüz kişilik bir birliğin Türkiye'ye hareket ettiği bildirilmiştir²⁰⁸⁴. İngiliz ikinci filosu, 25 Eylül'de denize açılarak Doğu Akdeniz'e doğru yola çıkmıştı²⁰⁸⁵. İngilizlerin Doğu'ya asker sevkياتı devam ediyordu. Aldershot'tan Coldstream Guards, İkinci Kraliyet Tüfekçileri Bataryası ve ikinci Rifle Brigada bataryası, Çanakkale'ye doğru yola çıkmışlardı. Cebelitarık'tan da *Huntsdon* gemisiyle topçu birlikleri, Doğu'ya gönderilmişti. Cebelitarık'tan toplam 12 kruvazör ve destroyer yola çıkmıştı ve İngiltere'nin ikinci Atlantik filosu ve denizaltı filosu da Çanakkale'ye doğru hareket halindeydi. İngilizlerin süper-dretnotu da bu sırada Malta'ya ulaşmış ve oradan da Amiral Osmond de Brock'un kumandasındaki deniz kuvvetlerine katılmak üzere demir almıştı²⁰⁸⁶. 27 Eylül tarihli habere göre, İngiltere'nin Ren vilayetlerinde bulunan iki batarya askeri, savaş ekipmanları ile birlikte Malta'ya

²⁰⁸² El Imparcial, 24 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 25 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁸³ El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2.

²⁰⁸⁴ La Accion, 25 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 26 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁸⁵ El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

²⁰⁸⁶ La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5; El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5.

hareket etmişti ve oradan da Çanakkale'ye geçeceklerdi²⁰⁸⁷. Güney Afrika Birliği ise Doğu sorunu çerçevesinde İngiltere'nin asker gönderilmesi çağrısına karşılık, artık durumun iyiye gittiğini ve bu nedenle de müdahale etmeyeceklerini bildirmiştir. Güney Afrika Birliği, Boğazların serbestliği konusunda Milletler Cemiyeti'nin denetimini teklif etmiştir²⁰⁸⁸. İngiliz Bakanlar Kurulu'nun 29 Eylül'de üç kez toplanmış ve Doğu sorununu görüşmüştü. Kurul dağcı birliklerin de bölgeye gönderilmesine karar vermiş ve bu birlikler yola koyulmuşlardı. İngiliz Hükümeti ayrıca Doğu'ya göndermek üzere binlerce kamyon ve otomobil siparişi de vermiştir²⁰⁸⁹. İngilizler, bütün sömürgelerinden asker gönderilmesini talep etmelerinin yanı sıra İngiltere'den de Doğu'ya büyük miktarda birlik sevk etmişlerdi. Bu birliklerin yanı sıra İngiliz Hükümeti'nin en büyük güvence olarak gördükleri İngiliz donanmasından önemli miktarda savaş gemisi de bölgeye gönderilmişti. İngilizler, Türk ordusunun büyüklüğünden ve coşkusundan haberdardı ve muhtemel bir savaş durumunda Boğazları koruyabilmek için bölgedeki askerlerinin yetersiz olduğunun da farkındaydı. Bu nedenle de asker sevkiyatını aralıksız sürdürüyorlardı.

30 Eylül tarihli habere göre, İngiltere Bakanlar Kurulu, General Harrington'a faydalı görmesi durumunda, Kemalistlere tarafsız bölgeyi boşaltmaları için ultimatoma verebileceğini bildirmişti²⁰⁹⁰. General Harrington'un notasına cevaben Mustafa Kemal Paşa, Türk birliklerinin bulundukları yerden daha ileriye gitmeyeceklerini ve General Harrington ile ilk fırsatta görüşmek istediğini ifade etmiştir²⁰⁹¹. 1 Ekim tarihli haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın, Yunan donanmasının İstanbul'dan çekilmesini ve Türklere bu donanmanın bir daha geri dönmeyeceğine dair garanti verilmesini talep etmiştir. Kemal Paşa, Fransa ve İtalya gibi İngilizlerin de Asya kıyılarından çekilmeye hazır olması halinde ordularını boğazlardan geri çekmeye hazır olduğunu da dile getirmiştir²⁰⁹². Bu sırada, basında farklı söylentiler de dolaşmaya başlamıştır. 30 Eylül tarihli haberde,

²⁰⁸⁷ El Siglo Futuro, 27 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

²⁰⁸⁸ La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3.

²⁰⁸⁹ El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

²⁰⁹⁰ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1; El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2.

²⁰⁹¹ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

²⁰⁹² El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de España, 2 Octubre 1922, s. 2; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1.

önceki gün boyunca İngiltere'nin Türkiye'ye savaş ilan ettiğine dair söylentiler dolaştığı, büyük heyecan yaratan bu haberin İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından resmen yalanlandığı, İngiliz hükümetinin büyük bir sabırsızlıkla Mustafa Kemal Paşa'nın cevabını beklediği ifade edilmiştir²⁰⁹³. Aynı tarihli diğer haberde ise bazı söylentilere göre tarafsız bölgenin dörtte üçünü ele geçiren Mustafa Kemal'in askerlerinin ileri harekâtını durdurmayı düşünmediği, Rusların Kemalistlere her türlü yardımı yapmaya hazır olduğu ancak bu söylentilerin doğrulanamadığı ifade edilmiştir. Haberde, Gelibolu'nun boşaltıldığı da aktarılmıştır²⁰⁹⁴. Ancak bu söylentilerin gerçeği yansıtmadığı açıktır.

Bu sıralarda Franklin Bouillon'un Mustafa Kemal Paşa ile başlattığı diplomasi de meyvelerini vermeye başlamış ve Mudanya'da bir konferans toplanmasına karar verilmişti. İngiltere'den alınan resmi bilgilere göre ertesi gün Mudanya'da iki konferansın toplanacağını belirtildiği 2 Ekim tarihli haberde, bu konferanslardan ilkinin Harrington ile Mustafa Kemal arasında tarafsız bölgenin boşaltılması konusunda, diğerinin ise müttefik generalleri ile bir Türk temsilci arasında Trakya'nın geçici durumu ile ilgili olacağı bildirilmiştir²⁰⁹⁵. Mudanya Konferansı'yla başlayan barış müzakereleri sürecinde, Mustafa Kemal Paşa, ordularını mümkün olduğunca kontrol altında tutmuş ve tarafsız bölgeleri ihlal etmemelerini sağlamıştır. Bu sayede de İngilizlerle yaşanabilecek tatsız olayların ve muhtemel bir savaşın önüne geçmiştir. İzmir'in geri alınışının ardından Türklerle İngilizler arasında gerginlik yaratacak ve iki ülke askerî yetkilileri ile diplomatlarını uzun süre meşgul eden çatışmalardan biri de Çanak'ta yaşanmıştır.

4.1.7.2. Çanak Krizi

Türk ordusunun Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi sonucunda Yunan ordularını ülkeden kovması müttefikler açısından beklenmedik bir durumdu. Yunan askerlerinin Türkiye'den kovulmasının ardından Türk ordularının bir bölümü, Çanakkale Boğazı yakınlarında konuşlanmış ve bu bölgede bulunan İngiliz askerlerini tehdit eder hale gelmişti. Çanakkale önlerindeki bu durum “Çanak Krizi” veya “Çanak Bunalımı” olarak adlandırılmıştır²⁰⁹⁶. İspanyol basını da bu krizle ilgili ayrıntılı bilgileri İspanyol

²⁰⁹³ El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5.

²⁰⁹⁴ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5.

²⁰⁹⁵ La Voz, 2 Octubre 1922, s. 8; La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2.

²⁰⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Enis Şahin, “Milli Mücadele’de Çanak Bunalımı (Eylül 1922)”, *İlkadımdan Cumhuriyete Milli Mücadele Sempozyumu*, Samsun 10-12 Mayıs 2007, İstanbul, 2008, s. 485-502; Kaya Tuncer Çağlayan, “Çanak(kale) Krizinde İngiltere’nin Askerî Durumu”, *Turkish Studies*, XII/9, s. 19-34.

kamuoyu ile paylaşmıştır. Çanak Krizi ile ilgili ilk haber, 14 Eylül tarihinde İspanyol gazetelerine yansımıştır. Haberde, Kemal Paşa'nın Çanak'ı hedef alarak Çanakkale üzerine yürütmesinden korkulduğu belirtilmiştir²⁰⁹⁷. Ertesi gün yayımlanan haberde de Çanakkale'nin Asya kıyısındaki Çanak'a İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin çıkarma yaptıkları ve bu şekilde Çanakkale Boğazı ve Gelibolu yarımadasının korunmasını sağlamak için müttefiklerin kararlı olduklarını gösterdikleri ifade edilmiştir²⁰⁹⁸. Müttefikler, Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan ordularını bozguna uğratmasının ardından yönünü Çanak'a çevirmesini bekliyorlardı ve hemen bölgedeki askerî birlikleri güçlendirmeye başlamışlardı.

İngilizler, Çanakkale'yi korumak için bölgeye bir alay asker çıkarmışlardı²⁰⁹⁹. Hâlihazırda Çanak'ta bulunan İngiliz askerleri ise Çanakkale'yi Kemalistlerin olası saldırısına karşı savunmak için siper kazmaya başlamışlardı²¹⁰⁰. Avustralya, İngiltere'nin yanında yer alması bekleniyordu ve Doğu Akdeniz'e asker gönderilmesi hususu ertesi gün görüşülecekti. Güney Afrika Birliği ise Çanakkale'ye asker gönderilmesinin olanak dışı olduğunu bildirmişti. Bombay'dan alınan bilgilere göre, Hindistan siyasi çevrelerinde İngilizlere yardım için Doğu Akdeniz'e kesinlikle asker gönderilemeyeceği konuşuluyordu²¹⁰¹. Krizin hemen başında, İngiliz dominyonlarının bir kısmı İngiltere'yi desteklemek için harekete geçmiş olsalar da Müslüman nüfusun yer aldığı İngiliz sömürgeleri ise Türkiye'ye karşı asker göndermeyeceklerini açıklamaya başlamışlardı.

Bununla birlikte, 20 Eylül tarihli haberde, Boğazın doğu kıyısındaki Çanak'tan Fransız askerlerinin çekildiğinin iddia edildiği ancak buna ilişkin herhangi resmi bir açıklama yapılmadığı ve diğer taraftan Londra'dan alınan resmi bilgilere göre, sözü edilen yerde Fransız askeri olmadığı bildirilmiştir²¹⁰². Aynı tarihli bir habere göre, Mustafa Kemal, müttefiklerden Yunanlılar tarafından zulme uğrayan Türkleri özgürleştirmek amacıyla Trakya'yı işgal etmek için yetki istemişti. İstanbul'daki Kemalist temsilci, İngiliz yüksek komiserine Ankara Hükümetinin Çanakkale konusunda toplanacak herhangi bir

²⁰⁹⁷ El Imparcial, 14 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 14 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 14 Septiembre 1922, s. 1; La Libertad, 14 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 15 Septiembre 1922, s. 1.

²⁰⁹⁸ El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5.

²⁰⁹⁹ El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 16 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 18 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁰⁰ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4.

²¹⁰¹ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4; La Epoca, 19 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3.

²¹⁰² El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1.

konferansa katılmayacağını da bildirmişti²¹⁰³. Ankara’da söylendiğine göre, Kemal Paşa birkaç bölükten oluşan ordusunun başında Marmara Denizi boyunca ilerlemeye başlamıştı²¹⁰⁴. İlk Türk süvari birliklerinin Biga yakınlarına ulaşmıştı²¹⁰⁵. Bu sırada Anadolu’daki son Yunan birlikleri de çekilmişti²¹⁰⁶. Fransız ve Yunan askerlerinin bölgeden çekilmesiyle birlikte, Çanak yakınlarına gelen Türk birlikleri ile İngiliz askerleri karşı karşıya kalmışlardı.

Poincare ve Sforza’nın, Lord Curzon ile Doğu sorunu üzerine yaptıkları görüşmede, Poincare, Fransa’nın askerlerini geri çekmesinin sebebinin bir çatışma olmasından korkulması olmadığını bildirmiştir. Lord Curzon ise “Çanak’ta bulunmanın önemli olduğunu”, hatta bunun da yetersiz olduğunu ve bütün Marmara kıyılarında bulunmak gerektiğini düşünüyordu. Poincare, Kemalistlerin Boğazlara saldırma niyetlerinin olmadığını ve bölgeye müttefik askerlerinin sevk edilmesinin bir provokasyondan başka bir şey olmadığını da ifade etmiştir²¹⁰⁷. Londra Hükümeti, Çanak’taki pozisyonunu koruma konusunda ısrarcıydı. İngiliz askerlerine Türklerin bölgeye saldırması durumunda direnmeleri emredilmişti. Aksine Fransız ve İtalyan birlikleri ise hükümetlerinden gelen emirler doğrultusunda, Çanakkale Boğazı’nın güney kesiminden ve Çanakkale’den çekilmişlerdi. Bu bölgelerde sadece İngiliz askerleri kalmıştı²¹⁰⁸. Fransız ve İtalyan hükümetleri, muzaffer Türk ordusunu kışkırtıcı bir faaliyetten kaçınılması gerektiğini düşünerek askerlerini Çanak’tan çekmişlerdi. Ancak İngiltere, Türklere boyun eğmeyeceğini ispat etmek istercesine, bu bölgeyi terk etmemiş ve Çanak’a asker sevk etmeye başlamıştır.

22 Eylül tarihli habere göre, Ankara Hükümeti’nin temsilcisi, General Harrington’a Kemalistlerin, Çanakkale Boğazını geçerek, Trakya’da Yunanlıların Türkleri katletmesini engelleme isteklerini dile getirmişti. Türk temsilci, Kemalistlerin bu niyetinden sadece Trakya’nın Türkiye’ye iade edilmesi neticesinde vazgeçebileceğini ve eğer müttefikler kendilerine saldırmaya kalkarsa bunu silahlı mücadele ile

²¹⁰³ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²¹⁰⁴ El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5.

²¹⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²¹⁰⁶ La Accion, 20 Septiembre 1922, s. 6; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 8; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁰⁷ La Accion, 21 Septiembre 1922, s. 2; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁰⁸ El Imparcial, 22 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2; La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2.

gerçekleştireceklerini de ifade etmişti²¹⁰⁹. Kemalist kuvvetlerin Çanak bölgesindeki tüm faaliyetlerini durdurmaları konusundaki önerilere rağmen milliyetçi çevrelerde, Ankara ordusunun sadece politik karakterdeki beklentiler nedeniyle uzun bir süre hareketlerini durdurmayacağı konuşuluyordu. Ankara, hiç şüphesiz Trakya'ya geçmek için bölgeye müdahale edecekti. Onu engellemenin yolu, müttefiklerin Trakya konusunda resmi garantiler vermesinden geçmekteydi. Müttefikler tarafından işgal edilen Boğazların ve İstanbul bölgesinin tarafsızlığı da yine Ankara Hükümeti'ne Trakya konusunda garantiler verilmesiyle sağlanabilirdi²¹¹⁰. Habere göre, Türk ordusunu durdurmanın yolu oldukça basitti. Trakya konusunda Türklere garantiler verilirse, Türk ordusunun faaliyetleri duracak ve barış süreci başlayacaktı. Fransa ve İtalya hiç şüphesiz buna karşı çıkmayacaktı. Ancak İngilizlerin bölgede kalma ve Türklere herhangi bir söz vermeme eğiliminde olduğu da açıktı. Bu da krizi körükleyecekti.

22 Eylül tarihli haberde, Kemalistlerin Çanakkale'ye girdikleri söylentilerinin yalanlandığı ancak Ankara Hükümeti'nin Trakya konusundaki taleplerinin karşılanmaması durumunda olaklardan sorumluluk kabul etmeyeceğini bildirdiği ifade edilmiştir²¹¹¹. Buna karşılık, İngiliz ordu ve donanması, Çanak bölgesini savunmak için mevzilenmişti. İngiltere'nin Akdeniz donanması boğazlarda ve Çanak önlerinde Türklerin geçiş yolu güzergâhındaki ileri mevzilerde konuşlanmıştı²¹¹². Kemalistler ise 22 Eylül'de Çanakkale'nin Asya kıyılarındaki Ezine adalarını ele geçirmiş ve bu adalara topçu bataryaları yerleştirerek boğazda önemli bir pozisyon elde etmişti. İngiliz uçakları da Kemalist hatların üzerinde uçuyorlar ancak herhangi saldırgan bir harekette bulunmuyorlardı²¹¹³. Fransız ve İtalyan askerlerinin Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyılarından Avrupa kıyılarına çekilmesinin ardından, Çanak'a yeni İngiliz kuvvetleri aktarılmaya da başlanmıştı. Çanak semti sakinleri ise bu sırada İngiliz ordu komutanından bölgeyi terk etmelerini talep etmişlerdi²¹¹⁴. Fransız Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'dan Çanak'taki İngiliz ordularıyla bir temasa girmekten kaçınmasını talep etmişlerdi. General

²¹⁰⁹ El Imparcial, 22 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 22 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 22 Septiembre 1922, s. 2.

²¹¹⁰ El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3.

²¹¹¹ El Siglo Futuro, 22 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 22 Septiembre 1922, s. 2.

²¹¹² El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 23 Septiembre 1922, s. 2.

²¹¹³ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

²¹¹⁴ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

Pelle ve Amiral Dumesnil'e de Kemal Paşa'nın Türk ordularının Çanak'a saldırmalarının yaratacağı tehlikeyi fark etmesini sağlamaları emredilmişti²¹¹⁵. İngiliz Hükümeti ise Mustafa Kemal'in boğazların serbestliği konusunda yeterli garantiler vermesine kadar İngilizlerin Çanak'taki işgalinin devam edeceğini bildirmişti²¹¹⁶. Türk tarafı da İngiliz tarafı da birbirlerinden garantiler istiyordu. Türklerin Trakya ile ilgili taleplerine karşılık İngilizler ise boğazların serbestliği garantisi istiyorlardı. Arayı bulmaya çalışan Fransızlar ise bölgede yaşanabilecek olan bir çatışmayı engellemek için diplomasi trafiğine başlamıştı.

23 Eylül tarihli haberde, Çanak'la ilgili bilgiler verilmiştir. Buna göre, Çanak şehri, Sevr Antlaşması çerçevesinde boğazların denetimi için İngiltere'ye bırakılmıştı. Asya Türkiye'sinde yer almaktaydı ve Çanakkale Boğazı'nda Gelibolu'nun güneydoğusunda bulunuyordu. Nüfusu 5000 kişiydi ve oldukça önemli bir stratejik konuma sahipti²¹¹⁷.

25 Eylül tarihli habere göre, Türk süvarileri önceki gün Çanak'ta tarafsız bölgeyi ihlal etmişler ve İngiliz kumandanla müzakerelere başlamışlardı. Kısa süre içerisinde Türk birliklerinin geri çekilmeleri bekleniyordu²¹¹⁸. Nitekim 26 Eylül tarihli haberde de Çanak'taki Türk süvarilerin bölgeyi boşalttıkları belirtilmekteydi²¹¹⁹. İngiliz General South Leworth ile Türk kumandanı arasındaki görüşme oldukça dostane geçmişti. Türk kumandan tarafsız bölge sınırındaki Türk süvari kuvvetini iki katına çıkarmış ancak Kemalistlerin Britanya İmparatorluğu ile hiçbir koşulda savaşmak istemediğini bildirmişti²¹²⁰. Aynı tarihli diğer bir habere göre, Türk silahlı kuvvetleri, Çanak'taki tarafsız bölgeyi bir kez daha ihlal ederek Erenköy'e girmişlerdi. İstanbul'daki müttefik ordu kumandanı Harrington, Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek, kendisinden Doğu sorununun mutlak çözümü önünde büyük bir engel oluşturmamak için askerlerine tarafsız bölgeden çıkmalarını emretmesini talep etmişti²¹²¹. Bu talebin ardından, Türk süvarileri, Çanakkale Boğazı'ndaki tarafsız bölgede bulunan ve beyaz bayrakla korunan Erenköy'ü terk etmişler ancak 25 Eylül'de daha fazla kuvvetle yeniden Erenköy'e gelmişlerdi ve

²¹¹⁵ El Heraldo de Madrid, 23 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 23 Septiembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 23 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 25 Septiembre 1922, s. 1.

²¹¹⁶ El Sol, 23 Septiembre 1922, s. 1.

²¹¹⁷ La Epoca, 23 Septiembre 1922, s. 1.

²¹¹⁸ La Voz, 25 Septiembre 1922, s. 5; El Sol, 26 Septiembre 1922, s. 5.

²¹¹⁹ La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

²¹²⁰ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 26 Septiembre 1922, s. 4; La Libertad, 26 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

²¹²¹ El Heraldo de Madrid, 26 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2.

sayılarının 2000 civarındaydı. İngiliz seyyar birlikleri ise Çanak'a çekilmiş ve Erenköy yolunun yarısında konuşlanmıştı. Her olasılığa karşı hazırlandıkları anlaşılmaktaydı²¹²². Türk birlikleri, Çanak Krizi süresince, bazı zamanlarda bölgedeki tarafsız bölgeyi ihlal etmiş ve İngiliz birliklerine gözdağı vermiştir. Bu durum, her seferinde müttefikler arasında bir paniğe sebep olmuş ve olası bir Türk saldırısına karşı Çanak'taki İngiliz birlikleri hazırlıklar yapmıştır.

İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri, Kemalist süvarilerin Çanak'taki tarafsız bölgeyi ihlali hakkında görüşmek amacıyla toplanmışlardı. Toplantının sonunda Fransız komiseri Pelle, İzmir'e Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek tarafsız bölgedeki askerlerine geri çekilmelerini emretmesini istemiştir. Ankara Hükümeti temsilcisi ise Kemalist kuvvetlerin Erenköy'e müttefik notasından önce girdiğini ve Türk kuvvetlerinin komutanının herhangi bir şey yapmadan önce üstlerine danışmak amacıyla 48 saatlik bir süre istediğini bildirdiğini aktarmıştır. Çanakkale'de taraflar arasında silah atışları yapıldığına ilişkin haberler ise gerçeği yansıtmamaktaydı²¹²³. General Harrington da Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek, Çanakkale Boğazı'ndaki tarafsız bölgenin Türk askerleri tarafından boşaltılması için telgrafın ulaşmasını müteakiben 48 saat süre tanımıştır²¹²⁴. İstanbul'daki İngiliz temsilcisi, Çanak ve İzmit'te İngiltere'nin durumunun iyi olduğunu, İngiliz ordularının herhangi bir saldırıyı püskürtebileceğini ve halen destek kuvvetlerin gönderilmesine devam edildiğini söylemekteydi²¹²⁵. İngilizlerin bu tehditlerinin ardından, Mustafa Kemal'in kuvvetleri, Erenköy köyünü 2000 askerle ele geçirmiş ve diğer bir 1000 kişilik birlik de Biga'yı işgal etmiştir. Milliyetçiler, İngilizlerin Çanakkale Boğazı'na ve Yunanlıların da Trakya'ya asker yığmalarından memnun olmadıklarını dile getiriyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın İngiliz donanması ile Yunan ordusunun hemen bulundukları bölgeyi terk etmelerini talep etmesi bekleniyordu²¹²⁶. Önemli bir Türk süvari birliği de Erenköy'den kuzeydoğuya, Asmalıtepe üzerine harekete geçmişti. Bu birlik, Kepez'deki İngiliz ileri karakolunu ele geçirmek niyetindeydi.

²¹²² El Imparcial, 26 Septiembre 1922, s. 2; La Libertad, 26 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 26 Septiembre 1922, s. 5.

²¹²³ El Siglo Futuro, 27 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 27 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3.

²¹²⁴ La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5.

²¹²⁵ El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

²¹²⁶ El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1.

Topçularla desteklenen bir İngiliz birliği Türk harekâtını engellemek üzere Çanak'tan ayrılmıştı²¹²⁷. Mustafa Kemal ve Türk ordusu, İngiliz tehditleri karşısında geri çekilmeyeceklerini Erenköy'ü ve Biga'yı işgal ederek göstermişlerdi. Türk ordusu oldukça büyük ve güçlüydü. Çanakkale'nin Asya kıyılarında İngilizlerin Türk birliklerine karşı koyma şansı yoktu. İngilizlerin tek güvencesi Çanak önlerindeki donanmasıydı.

Bu olayların yaşandığı sırada, büyük bir İngiliz tugayı da Çanak'a doğru ilerliyordu. General Harrington bir açıklama yaparak, İngiliz kuvvetlerinin Kemalistlerle savaşma niyetinde olmadığını açıklamıştı. Çanakkale'deki tarafsız bölgenin boşaltılması konusunda Mustafa Kemal'in gerekli adımları atmasının beklendiğini de ifade etmişti. Mustafa Kemal de çatışmalardan kaçınma arzusu ile Boğazların tarafsızlığına saygı göstereceğini açıklamıştı²¹²⁸. Ancak Mustafa Kemal, Harrington tarafından gönderilen notaya cevaben Çanak'tan ayrılarak tarafsız bölgeyi yeniden tanımaya hazır olmadığını bildirmişti. Mustafa Kemal, binalara, yollara ve caddelere İngiliz askerleri tarafından zarar verilmesini protesto etmiş ve İngilizlerle çatışmaya girmekten kaçınmaya çalıştıklarını da belirtmiştir. Harrington, Mustafa Kemal'e teşekkür etmiş, şehirdeki yıkımların askeri gerekliliklerin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ifade etmiş ve Mustafa Kemal ile onun belirleyeceği bir yer ve tarihte görüşmek istediğini bildirmiştir²¹²⁹. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerle savaşmak istemediğini ancak Türk ordularının Çanak'taki tarafsız bölgeyi terk etmeyeceklerini bildirmişti. Türk tarafı bir güvence istemişti ve bu güvenceyi alana kadar da Çanak'tan çıkılması planlanmıyordu.

29 Eylül tarihli habere göre, Kemalist ordular, Çanak'a doğru ilerliyorlardı. Mustafa Kemal, Milli Meclis'le müttefiklerin barış konferansı davetiyesi konusunu müzakere etmek üzere Ankara'ya gitmişti ve müttefiklerin Çanak'la ilgili notalarına sonraki hafta içerisinde cevap verilmesi bekleniyordu²¹³⁰. Çanak bölgesindeki durumda önemli bir değişiklik yoktu. Türkler, direnişle karşılaşmadığı sürece ilerleme emri almıştı ve İngilizlerin çektikleri tellerin yakınlara kadar gelmişlerdi²¹³¹. 30 Eylül tarihli haberde de Küçük Asya'da mevcut stratejik durumda herhangi bir değişiklik olmadığı ancak bu

²¹²⁷ El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4; El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1.

²¹²⁸ El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4.

²¹²⁹ El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3.

²¹³⁰ El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2.

²¹³¹ La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1.

statükonun özellikle de Çanak'taki durumun Londra'daki siyasi çevrelerde tehlikeli addedildiği ifade edilmiştir²¹³². Küçük Asya'daki İngiliz birlikleri, toplamda 15.000'i geçmiyordu. İngiliz Genel Karargâhı, Çanakkale'ye destek göndermeye hazırды²¹³³. Buna karşılık, Çanak'taki tarafsız bölgenin batısında bulunan Ayvalık²¹³⁴, Kösten Adası (Uzun Ada) ve civarındaki küçük adalar²¹³⁵ ile Lampsakos'u (Lapseki) Türk birlikleri tarafından ele geçirilmiştir²¹³⁶. Hatta İngiliz askerlerinin Çanak'ta kuşatma altında oldukları söylentileri yayılmış ancak bu haberin gerçeği yansıtmadığı bildirilmiştir²¹³⁷. Türk birlikleri, bölgedeki pek çok bölgeyi ele geçirerek, İngilizlere gözdağı vermeye devam ediyorlardı. Buna karşılık da İngilizler bölgeye yeni birlikler aktarmaya hazırlanıyorlardı.

Bununla birlikte, müttefik yüksek komiserleri, Çanak sorunu ile ilgili General Harrington ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan telgraf yazışmalarını da incelemişti. Sorunun açığa kavuşması için Harrington- Kemal Paşa görüşmesini onaylamışlardı. Yüksek komiserler, bir komisyonu Tekirdağ, Lüleburgaz ve Edirne'ye göndererek barış ortamı yaratmaya çalışma kararı da almışlardı²¹³⁸. Lloyd George, Çanak'taki İngiliz yetkililerin mevcut sorunların daha fazla uzatılamayacağını bildirdiklerini açıklamıştı. Konuyla ilgili haberde, Sr. Krigg'in İngiliz notasının ultimatome olup olmadığı sorusuna cevaben ne şekilde adlandırılırsa adlandırılısın Türk ordularının tarafsız bölgeyi terk etmeleri ve ileri harekâtlarını durdurmaları gerektiğini, eğer bu gerçekleşmezse bazı tedbirlere başvurulacağını ve müttefiklerin davetindeki tekliflerin iptal edilebileceğini söylediği ifade edilmiştir²¹³⁹. İngiliz Hükümeti, General Harrington'a gönderdiği telgrafta, kendisine Çanak'taki tarafsız bölgede bulunan Türk askerlerini barışçıl bir şekilde veya zor kullanarak bölgeden çıkarmasını emretmişti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'ya bir

²¹³² El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3.

²¹³³ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3.

²¹³⁴ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

²¹³⁵ El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1.

²¹³⁶ El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

²¹³⁷ El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

²¹³⁸ El Imparcial, 30 Septiembre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 30 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 30 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 2 Octubre 1922, s. 1.

²¹³⁹ El Siglo Futuro, 30 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5.

ltimatom gnderildiği ancak yrrlğe konulduğuna dair hiçbir kanıt olmadığı da ifade ediliyordu²¹⁴⁰. İngiliz Hükümeti, bir nota da Fransa'ya gndermişti. Bu notada, General Harrington'un Marmara Denizi'nin gney kıyısındaki faaliyetlerini haklı gstermeye alışmıştı. Notada, müttefiklerin Yunanlıların Trakya'da kalabilmeleri için gerekli tedbirleri almaya karar verdikleri hatırlatılıyordu. Mareşal Foch'un da ilerinde bulunduğu kalifiye askeri uzmanlar, çanak mevkiini savunulamaz buluyorlardı ve aksine Çatalca mevkiinin doğal koruma sağladığını belirtiyorlardı²¹⁴¹. İngiliz Hükümeti, herhangi bir kazanımda bulunmamasına rağmen diplomatik faaliyetlerini ve Türk Hükümeti'ne nota vermeyi sürdürüyordu. Bu sırada Türk kuvvetleri ise bölgede işgal altındaki şehirleri kurtarmaya devam ediyorlardı. Buna karşılık İngilizler durumun ciddiyetini kavramış ve asker sevkiyatını hızlandırmıştı.

1 Ekim tarihli habere göre, çanak'a doğru yola çıkan İngiliz kuvvetleri, Malta'ya gelmeye devam ediyordu. General Harrington, Gelibolu'da oturan sivil halka bölgeyi hızlıca boşaltmalarını emretmişti. Harrington, Türk Hükümeti'nin savaşı veya barışı seçmesine karşılık her iki koşula göre de hazırlık yapmayı sürdürüyordu ve çoğu İngiliz gazetesi savaşı kaçınılmaz olarak gryordu²¹⁴². İngiliz askerleri hızlı bir şekilde çanak'a geliyorlardı. İzmir önlerinde demirli İngiliz filosu, 10 destroyer ile güçlendirilmişti. *Georges V* ve *Benbou* zırhlıları da Doğu Akdeniz'e doğru yola ıkmıřtı²¹⁴³. İngiliz İşçi liderlerinden Arthur Henderson, Doğu'daki İngiliz politikasına şiddetle karşı çıkıyordu. İşçi Birliği Başkanı Ben Turnen, Lloyd George'a bir telgraf göndererek, savaşın cinayet olduğunu ve Çanakkale Boğazı'nın bir tek İngiliz askerinin canı kadar değerli olmadığını bildirmiřti²¹⁴⁴. Bu sırada, Türkler de Küçük Asya açıklarında bazı Yunan adalarını ele geçirmişlerdi. Bu adalar arasında Sakız, Midilli ve Samos'un da bulunduğu belirtiliyordu²¹⁴⁵. Mudanya Konferansı'na giden süreçte, İngilizler de Türkler de henz geri adım atmamışlardı.

²¹⁴⁰ La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 6; El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁴¹ El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁴² El Imparcial, 1 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de Espaņa, 2 Octubre 1922, s. 2.

²¹⁴³ El Sol, 1 Octubre 1922, s. 5; La Libertad, 1 Octubre 1922, s. 5; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de Espaņa, 2 Octubre 1922, s. 2; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁴⁴ La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁴⁵ El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Correspondencia de Espaņa, 2 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5; El Imparcial, 3 Octubre 1922, s. 2.

Bouillon'un girişimleri sonucunda, Mudanya Konferansı'nın toplanmasına karar verilmesi, bölgedeki gerginliği bir nebze olsun ortadan kaldırmıştır. 2 Ekim tarihli haberde, Paris'teki siyasi çevrelerde, yaşanan son gelişmelerin Doğu'daki sorunun barışçıl bir şekilde çözümlenebileceği ihtimalinin olduğunu gösterdiğinin düşünüldüğü aktarılmıştır. Haberde, Londra'da da Paris'teki iyimserliğin hâkim olduğu, Türklerin Erenköy'ü (Çanakkale'deki) boşalttıkları ve bölgede olası bir çatışma nedeniyle askeri yetkililerin tedirginliğinin ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, Türklerin tarafsız bölgede işgal ettikleri yerleri boşaltmaları halinde İngilizlerin de Çanak'tan çekilmeye hazır oldukları da vurgulanmıştır²¹⁴⁶. General Harrington da Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek, kendisine müzakereler sonuçlanana kadar tarafsız bölgede faaliyetleri durduracağına ilişkin verdiği garantiler nedeniyle teşekkürlerini iletmıştır. Harrington, telgrafında, kendisinin de benzer arzulara sahip olduğunu bildirmiş ve Çanak'ta çatışmayı engellemek amacıyla geçici bir hat oluşturulmasını önermiştir²¹⁴⁷. Mudanya görüşmeleri başladığı sırada iki taraf da gerginliği durdurma taraftarı olmuştu. Müzakereler boyunca iki taraf da verdikleri sözü tutarak herhangi bir çatışma içerisine girmemişlerdi.

6 Ekim tarihli habere göre, Mudanya Görüşmeleri ile Çanak bölgesindeki çatışma tehlikesinin kesin olarak ortadan kalkmıştı. Türk ordularının geri çekilme hareketi devam ediyordu ve artık hiçbir noktada İngiliz askerleri ile temasta değillerdi²¹⁴⁸. Konferans sırasında 8 Ekim tarihli haberde, İngiltere Savaş Bakanı'nın bir açıklama yaparak, Çanak ve Gelibolu'nun zapt edilemez olduğunu ve bölgedeki İngiliz kuvvetlerinin amacının bir saldırı yapmak değil sadece bir saldırı durumunda bölgeyi korumak olduğunu söylediği ifade edilmiştir²¹⁴⁹. Konferansın sona ermesinin ardından ise Poincare bir açıklama yaparak, Çanak bölgesinde tek bir kurşun sıkılmış olması durumunda, yeni genel bir savaşın başlamasına neden olacağını söylemiştir. Poincare, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin bölgedeki ordularını geri çekmelerindeki temel amacın bu savaş riskini ortadan kaldırmak olduğunu da vurgulamıştır²¹⁵⁰. Kemalist askerler, konferanstan sonra iki büyük ordu şeklinde yeniden yapılanmıştı. Bu ordulardan Çanak'ta konuşlananın başına Nureddin Paşa ve İzmit bölgesini işgal edecek ordunun başına da Yakup Paşa

²¹⁴⁶ La Voz, 2 Octubre 1922, s. 8; La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2.

²¹⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 2 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 2 Octubre 1922, s. 4; La Epoca, 2 Octubre 1922, s. 1; El Globo, 3 Octubre 1922, s. 1; El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

²¹⁴⁸ El Heraldo de Madrid, 6 Octubre 1922, s. 2.

²¹⁴⁹ El Sol, 8 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁵⁰ La Accion, 13 Octubre 1922, s. 6; La Libertad, 13 Octubre 1922, s. 1.

atanmıştı²¹⁵¹. Çanak'tan bildirildiğine göre, Çanak'taki Türk askerlerinin tahliyesi sona ermişti²¹⁵². Mudanya Mütarekesi ile Türkiye'ye Trakya konusunda verilen sözler ve garantiler, Türk kuvvetlerinin Çanak'taki hareketliliğini sona erdirmiştir. Nitekim sorun başladığı sırada da Türk tarafı bu garantilerin verilmesi durumunda sorunun çözüme kavuşacağını bildirmişti. Sorun çözüme kavuşmuştu. Ancak Lozan Konferansı'nın başlaması öncesinde, konferans sırasında ve müzakerelerin kesilmesinin ardından da bölgede bazı gerginliklerin yaşandığına şahit olunmuştur. İspanyol basınına bu gerginliklerin de yansdığı görülmektedir.

Lozan Konferansı başlamadan önce Çanak'taki Türk-İngiliz gerilimi yeniden başlamıştı. 8 Kasım tarihli habere göre, Çanak'ta durum oldukça ciddiye. Türk birlikleri, İngiliz askerleriyle aynı tel çitlerin içerisindeydi ve İngiliz devriyelerin tüm hareketlerini engelliyorlardı. 7 Kasım'da İstanbul'da düzenlenen İngiliz karşıtı gösteride, göstericilerin dört İngiliz askerine önce kötü muamele ettikleri ve sonra da onları öldürdükleri de bildiriliyordu²¹⁵³. 9 Kasım tarihli haberde, İngiliz filosuna önemli miktarda asker sevk edileceği ve o sıralarda da Çanakkale'ye çok sayıda İngiliz askerinin ulaştığı aktarılmıştır²¹⁵⁴. Türklerin Çanak'ta İngiliz kablolarını kesmesi sonucunda amiraller, akşam saatlerine kadar İstanbul'da demirli gemilerle irtibat kuramamışlardı. Bazı çevrelerde, Türklerin müttefiklerden yeni taleplerde bulunacağı düşünülüyordu. O zamana kadar Ankara Paktı (Misak-ı Milli) ile belirlenen Musul da dâhil olmak üzere bütün toprakların Türkiye'ye iadesini, Yunanlıların 6 milyon Frank savaş tazminatı ödemesini, Yunan adalarına otonomi verilmesini ve Batı Trakya'da halk oylaması yapılmasını talep etmişlerdi. Son olarak da kapitülasyonların kaldırıldığını bildirmişler ve gümrükler konusunda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi²¹⁵⁵. Bu yeni gerginlik sırasında taraflar arasında herhangi bir silahlı çatışma olmamasına rağmen Türk birlikleri konferans öncesinde Ankara Hükümeti'nin taleplerinin kabul edilmemesi durumunda bölgeyi işgal

²¹⁵¹ El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 16 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 16 Octubre 1922, s. 2.

²¹⁵² La Voz, 16 Octubre 1922, s. 5; El Sol, 17 Octubre 1922, s. 5.

²¹⁵³ El Heraldo de Madrid, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Epoca, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 9 Noviembre 1922, s. 1.

²¹⁵⁴ El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3.

²¹⁵⁵ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

edebileceklerinin sinyallerini veriyorlardı. Müttefikler ve özellikle de İngilizler açısından Türkiye ile ilgili en önemli sorun Boğazların serbestliği meselesiydi. İngilizler, bu serbestliğin tehlikede olduğunu görürlerse Türk tarafının diğer bütün taleplerini kabul edebilirlerdi. Ancak konferanstaki uygulamada, her ne kadar İtalyanlar ve Fransızlar Türkiye'ye karşı politikalarını yumuşatmış olsalar da İngilizlerin Çanak'taki gerilimler nedeniyle politikalarını değiştirmedikleri ve hatta daha da sertleştirdiği görülmüştür. Çanak'taki Türk-İngiliz çatışması, konferans müzakerelerinin çıkmaza girerek kesintiye uğradığı süreçte de yeniden ortaya çıkacaktı.

Lozan Konferansı'nda bazı konularda uzlaşmalar sağlanmasına rağmen tarafların anlayamadığı konular büyük sorunlara yol açmakta ve konferansın gidişatıyla ilgili endişeler gün yüzüne çıkmaktaydı. 1923 yılının Ocak ayındaki bu gelişmeler sırasında, Çanak'taki hareketlilik de yeniden başlamıştı. 9 Ocak tarihli habere göre, Kemalistler, Büyük Britanya'yı Çanakkale'deki Saruca bölgesinde istihkâmlar kurmakla suçluyordu²¹⁵⁶. Ertesi günkü haberde ise güvenilir kaynaklara göre, Çanak ve İstanbul'dan dönen İngiliz vatandaşları, Türklerin savaş başlatma niyetinde olduklarını ve bunun için de en iyi kuvvetlerinin Çanak'taki İngilizlerin karşısında birleşmelerini beklediklerini söylüyorlardı. Haberde, İstanbul'da hâlihazırda binlerce Türk askerinin olduğu, İngiliz kara ordularının ve donanmasının sürekli alarm durumunda bulunduğu ve herhangi bir harekete karşı savaş gemilerinin hazırda beklediği ifade edilmiştir²¹⁵⁷. Konferansın kesintiye uğramasının hemen öncesinde de İngilizler, bölgeye yeniden asker ve donanma sevkine başlamışlardı. 1 Şubat tarihli habere göre, İngiliz kruvazörü *Ajax* Mısır'dan Çanak'a doğru yola çıkmıştı ve *Cardiff* hafif kruvazörü de Malta'dan Çanakkale'ye doğru 3 Şubat'ta yola çıkacaktı²¹⁵⁸. 3 Şubat tarihli habere göre de *Cardiff* Çanak'a gitmek üzere demir almıştı²¹⁵⁹. İngilizler konferansın kesintiye uğraması durumunda, Türklerin Trakya'yı ele geçirmek isteyeceklerini ve bu amaçla da Çanak bölgesini de ele geçirmek durumunda kalacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle de buradaki ordu ve donanmalarını güçlendirmeye devam ediyorlardı.

²¹⁵⁶ La Libertad, 9 Enero 1923, s. 5.

²¹⁵⁷ La Correspondencia de España, 10 Enero 1923, s. 1; La Libertad, 10 Enero 1923, s. 3; La Voz, 10 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

²¹⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 1 Febrero 1923, s. 5; La Voz, 1 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1.

²¹⁵⁹ La Correspondencia de España, 3 Febrero 1923, s. 2.

Konferansın 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramasının ardından, Türk karasularındaki İngiliz donanmasının, Atlantik donanmasından bir filo ile desteklenmesine karar verilmişti. Filonun önce Malta'ya oradan da Çanakkale'ye ilerleyecekti. Bu destekle birlikte İngilizlerin Yakın Doğu'daki destroyer sayısı beşe yükselecekti²¹⁶⁰. Buna karşılık, Türk tarafında da muhtemel bir savaş nedeniyle hazırlıklar devam ediyordu. Ankara Millet Meclisi, askeri masraflar için 3.330.000 Sterlinlik yeni bir krediyi onaylamıştı²¹⁶¹. İki taraf arasındaki zıtlaşma, yeniden diplomasi trafiğinin başladığı Mart ayına kadar devam etmişti. Mart ayında ise Çanak gerginliğinin ortadan kalkmaya başladığı görülmekteydi.

17 Mart tarihli habere göre, Mondros'ta bulunan İngiltere donanmasında Atlantik filosuna ait gemiler, geri çağırılmıştı. Üç kruvazör ertesi gün Cebelitarık'a dönecekti. Bu karar, Doğu'daki durumun iyiye gittiği şeklinde yorumlanıyordu²¹⁶². İngiltere Hükümeti, İstanbul'daki müttefik orduları kumandanı General Harrington'ı da askeri durumla ilgili bilgi vermesi için Londra'ya çağırılmıştı²¹⁶³. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, Adana'ya gitmişti ve şehirde bir heyeti kabulü sırasında, yüzyıllardır Türklerin olan toprakların yabancı boyunduruğuna bırakılamayacağını deklare etmişti²¹⁶⁴. Mart ayı içerisinde Lozan Konferansı ile ilgili yaşanan gelişmeler ve konferansın yeniden toplanma ihtimalinin doğması, Çanak'taki Türk-İngiliz çekişmesini sonlandırmıştır.

Nitekim 5 Nisan tarihli habere göre, Çanak'taki tehlikeli durum ortadan kalkmıştı. Bunun üzerine İngiltere'nin Akdeniz filosu Portsmouth'a geri dönmüştü. Filo ile birlikte 6 aydır Çanak'da bulunan Amiral Robecks'in kumandasındaki savaş gemileri, Atlantik filosu, *Argus* uçak gemisi de geri çekilmişti. Bu durum, hükümetin Kemalistlerle kısa süre içerisinde barış imzalayacağı şeklinde yorumlanmıştı²¹⁶⁵. 30 Mayıs tarihli habere göre ise Malta'daki askeri çevrelerde barış imzalandıktan itibaren 1 ay içerisinde Çanak ve Çanakkale Boğazı'nın tahliye edileceğine inanıldığı aktarılmaktaydı²¹⁶⁶. Türk gazetelerinde de İngiliz askerlerinin Çanakkale'nin boşaltılması hazırlıklarına başladığı yazılıyordu²¹⁶⁷. Tarafların yeniden barış masasına oturmaları ile birlikte sorun ortadan

²¹⁶⁰ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2.

²¹⁶¹ La Accion, 26 Febrero 1923, s. 2.

²¹⁶² El Heraldo de Madrid, 17 Marzo 1923, s. 4.

²¹⁶³ El Sol, 21 Marzo 1923, s. 5; El Globo, 22 Marzo 1923, s. 3.

²¹⁶⁴ El Heraldo de Madrid, 19 Marzo 1923, s. 4.

²¹⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 5 Abril 1923, s. 4.

²¹⁶⁶ El Heraldo de Madrid, 30 Mayo 1923, s. 4.

²¹⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 1 Junio 1923, s. 4; La Accion, 1 Junio 1923, s. 2.

kalkmıştı. Nitekim Lozan Konferansı'nın ikinci evresi zaten Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanacak ve Doğu ve Avrupa barışı sağlanacaktı. Barışla, Boğazların, İstanbul'un ve Trakya'nın egemenliği yeniden Türkiye'ye geçecek ve İngilizlerin Çanak'ı boşaltması ile birlikte bu bölgedeki çekişmeler de kendiliğinden son bulacaktı.

4.1.7.3. İstanbul ve İzmit'in Korunması

Türk zaferi sonrasında, Türk-İngiliz çatışmasına konu olan diğer bölge ise İzmit ve İstanbul'du. Türk ileri harekâtı sırasında, Türklerin İstanbul'a yürümesine kesin gözüyle bakılıyordu. Bu nedenle de İngilizler, Anadolu'nun işgali sırasında çok güvendikleri Yunan ordularının Türk kuvvetleri karşısında hezimete uğramasının ardından bölgeyi koruma altına almak için harekete geçmişlerdir. İspanyol basınında İzmit ve İstanbul'un korunması sorununa ilişkin de pek çok haber yayımlanmıştır. Konuyla ilgili ilk haber, 15 Eylül tarihli'dir. Haberde, İstanbul'un karşısındaki Üsküdar'a İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin çıkarma yaptıkları ve bu şekilde müttefiklerin İstanbul ve Karadeniz Boğazı'nı korumakta kararlı olduklarını gösterdikleri ifade edilmiştir²¹⁶⁸. 16 Eylül tarihli haberde de Fransız Hükümeti'nin İstanbul'a 20.000 asker göndermeyi planladığı aktarılmıştır²¹⁶⁹. Mustafa Kemal Paşa da bu sırada basın temsilcileri ile yaptığı röportajda, İstanbul üzerine yürümeye hazırlandıklarını söylemiştir²¹⁷⁰. Eylül ayı ortalarında, iki taraf da niyetini ortaya koymuştur. Türk tarafının İstanbul'a ilerleme söylemlerine karşılık, müttefikler hemen askerî tedbirler alarak Osmanlı başkentini koruma kararı almışlardır.

General Townshend, 17 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'nın müttefiklerle Türk-Yunan barışının ön görüşmelerini yapmaya hazır olduğunu deklare ettiğini bildirmiştir. Kendisi, Müslüman dünyasının genel bir ayaklanma içerisine girmesini engellemek için müttefiklerin İstanbul'u terk etmek zorunda olduğunu düşünüyordu. General, Kemal Paşa'nın müttefiklerin garnizonlar kurduğu Boğazların özgürlüğünü sağlamak niyetinde olduğunu da sözlerine eklemiştir²¹⁷¹. Türklerin İstanbul'a ilerleme ihtimalleri nedeniyle, Londra'da Bakanlar Kurulu hemen bir toplantı yapmıştır. Toplantıda, Türklerin İstanbul'a yürümleri durumunda alınacak tedbirler görüşülmüştür. Toplantının ardından

²¹⁶⁸ El Sol, 15 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁶⁹ El Siglo Futuro, 16 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁷⁰ El Sol, 16 Septiembre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Septiembre 1922, s. 2; La Voz, 16 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁷¹ La Correspondencia de España, 18 Septiembre 1922, s. 3.

yapılan resmi açıklamada, Büyük Britanya'nın bu savunmayı gerekirse tek başına yapacağı ve ateşkesin hükümlerini uygulamak için farklı türden birçok birliğin hazır olduğu deklare edilmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı de Montille de İngiltere'ye Fransa'nın bu savunmaya katılım konusundaki kararını bildirmiştir. Buna göre, her şeyden önce Fransa Hükümeti, İngiltere'nin tavrını garip bulmuştu. Fransız hükümeti, askeri bakış açısı ile İngiliz hükümeti ile boğazların serbestliğinin korunması ve bunun sağlanabilmesi için tedbirler alınması konusunda hemfikirdi. Ancak bu tedbirlerin arasında Türklerle savaşmak olmayacaktı²¹⁷². Fransızlar, İstanbul'da alınacak tedbirlere katılacaklarını ancak Çanak'taki gibi İstanbul bölgesinde de Türklerle herhangi bir çatışma içerisine girmeyeceklerini açıklamışlardı. Ayrıca iddia edildiği gibi Fransızlar bölgeye asker sevk etmek yerine İstanbul'un Asya kıyılarındaki askerlerini de geri çekecekti.

İtalya Hükümeti de Schanzer'in izlediği askeri müdahaleler yerine diplomatik yollarla barışın sağlanması politikasını destekliyordu. Fransa'nın İstanbul'daki birliklerini geri çekme kararı, bütün siyasi ve diplomatik çevrelerde olumlu karşılanmıştı²¹⁷³. Doğu Akdeniz'de karmaşılaşan durum karşısında, İtalya da İstanbul dâhil Türkiye'deki bütün askerlerini geri çekme kararı almıştı²¹⁷⁴. Buna karşılık, Moskova'dan alınan bilgilere göre, Sovyet ordusu kumandanı Kameneff, kısa süre önce iki Bolşevik bölüğü ile birlikte Moskova'dan ayrılarak Kafkasya'da Batum civarına gitmişti ve İstanbul'a yürümeye karar vermeleri durumunda Rus ordusu, Türklere yardım etmeye hazır²¹⁷⁵. Fransız ve İtalyanların askerlerini geri çekmesiyle bu cephede de tek başına kalan İngilizlerin karşısında bu kez yeni bir tehdit daha ortaya çıkmıştı. Gerçi Rusların İstanbul'a ilerlemeleri gibi bir durum söz konusu olduğunda müttefik devletlerin yeniden ortak hareket etmeleri de kaçınılmaz olacaktı.

Fransız ve İtalyanların İstanbul'daki askerlerini geri çekmelerinin ardından Lord Curzon, Paris'e doğru yola çıkmıştı. Poincare ile Doğu sorunu üzerine müzakereler yapacaklardı. Gündem maddelerinden biri de Fransız Hükümetinin tavrı ve İstanbul ve Çanak'taki askerlerini geri çekmesi olacaktı. Müzakerelere İtalya temsilcisi Sforza ve Yugoslavya

²¹⁷² El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4; La Epoca, 19 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁷³ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁷⁴ El Heraldo de Madrid, 20 Septiembre 1922, s. 1; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²¹⁷⁵ El Siglo Futuro, 19 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 19 Septiembre 1922, s. 4.

temsilcisi Nintchitch de katılacaktı²¹⁷⁶. Paris'ten Mustafa Kemal Paşa'nın boğazlar veya İstanbul'a yürüme konusunda bir planı olmadığına ilişkin gelen rapor da İngiliz politikasını rahatlatmıştı. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti, Türklerin de davet edileceği bir konferans düzenlenerek sorunların çözüme kavuşturulmasını düşünmeye başlamıştı. Türklerin bu daveti geri çevirmeleri de beklenmiyordu²¹⁷⁷. Paris'ten gelen bilgilere göre, İngiltere, Doğu'daki bir askeri harekât için Fransa'nın askeri yardımını talep etmesi durumunda bu talep kesinlikle reddedilecekti. Fransa, ordularını bu yüzden geri çekmişti ve İtalya ve General Townshend de Fransa'nın bu politikasını destekliyorlardı²¹⁷⁸. İstanbul'un savunulması konusunda İngilizlere bir darbe de Avustralya'dan gelmişti. Avustralya, Kral Konstantin'e sempati duyulmaması nedeniyle, askerlerini Yunanlıların lehine savaştırmayacağını açıklamıştı²¹⁷⁹. Bununla birlikte, Londra'daki askeri çevrelerde büyük bir hareket gözlemleniyordu. Mısır'dan İstanbul'a yeni askeri birlikler gönderilmişti. Malta'dan birinci komando taburu ve bir havacı bölüğü İstanbul'a doğru yola çıkmıştı ve Cebelitarık'taki 1. North Staffordshird taburu da harekete hazır²¹⁸⁰. Uluslararası politika İngiltere'yi Türklerle uzlaşmaya iterken, İngilizler her şeye rağmen İstanbul'u gerekirse tek başlarına savunacaklarını belirtiyor ve bunun hazırlıklarını yapıyorlardı.

İstanbul'daki İngiliz kolonisinde bulunan Kont Abington, Lord Cavendish, parlamento üyesi Bay Bentinok, Tümgeneral Helmsford, Amiral Edmund Freemantle, Tümgeneral Adward Gleithen, Korgeneral Hubert Gough ve Lord Cecil Manners gibi nüfuzlu kişiler de Türklerle yapılabilecek muhtemel savaşa karşıydılar. Bu nedenle de Lloyd George'a bir memorandum göndererek, İngiliz dış politikasında bir değişiklik talep etmişlerdi. Memorandumu imzalayanlar, Türkiye sorununda yeni çatışmaların kışkırtılmasını gerçekleştirilemez bulduklarını deklare etmişlerdi. Bunun üzerine, Lloyd George, etnografik ve coğrafi sorunu dikkate alarak, Türkiye'nin Doğu Trakya ve özellikle de Edirne üzerindeki haklarını tanıdığını ilan etmiştir. Batı Trakya ile ilgili olarak ise burasının Milletler Cemiyeti himayesinde otonom bir vilayet haline dönüştürülmesi ve

²¹⁷⁶ El Imparcial, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²¹⁷⁷ El Imparcial, 20 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 20 Septiembre 1922, s. 2.

²¹⁷⁸ El Sol, 20 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁷⁹ La Accion, 20 Septiembre 1922, s. 6; El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3; La Libertad, 21 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 22 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁸⁰ La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 5.

Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış kapısı verilmesi öngörülüyordu²¹⁸¹ İngiliz Hükümeti, kendi vatandaşlarının bile izledikleri politikaya karşı çıkmalarını da göz önüne alarak, Türklerin Trakya konusundaki taleplerini kabul etme yoluna gitmişti.

Ancak yine de İngilizler, bölgeye asker sevkiyatını sürdürüyorlardı. Malta, Cebelitarık ve Mısır'dan gönderilen askerler ve İngiltere'nin Akdeniz Filosu, İstanbul Boğazına gelmişlerdi. Müttefikler, geceleri İstanbul'da dolaşmayı da yasaklamıştı²¹⁸². Çok sayıda İngiliz gemisi, şehrin önlerine gelerek şehirden görülebilecek şekilde demir atmışlardı. İngiltere'nin diğer gemileri de boğazda devriye atıyorlardı²¹⁸³. 1000 İngiliz havacı ve Northstafford bölüğü de İstanbul'a doğru yola çıkmıştı²¹⁸⁴. Lloyd George, Mustafa Kemal Paşa'nın tarafsız bölgeyle ilgili garanti vermesine kadar İstanbul'a asker göndermeye devam edeceğini bildirmişti²¹⁸⁵. İstanbul'da düzeni sağlamak için Çatalca'daki bir Fransız bataryası şehre intikal etmişti²¹⁸⁶. İtalya ise İstanbul'daki askerlerini geri çekmek istiyordu. İstanbul'daki İtalyan birliklerine Türklerle gerçekleştirebilecek bütün çatışmalardan kaçınmaları emredilmişti²¹⁸⁷. İstanbul'daki İngiliz temsilcisi, Çanak ve İzmit'te İngiltere'nin durumunun iyi olduğunu, İngiliz ordularının herhangi bir saldırıyı püskürtebileceğini ve halen destek kuvvetlerin gönderilmesine devam edildiğini söylüyordu²¹⁸⁸. Buna karşılık, Türk askeri çevrelerde, Mustafa Kemal'in gerekli olması halinde İngilizlerle mücadele etmek için Mudanya'daki ordusunu İzmit'e gönderdiği ve bu şehirde 400.000 kişilik iyi donanımlı ve topçu destekli bir ordu konuşlandığı iddia ediliyordu²¹⁸⁹. Kemalist ordular ise İzmit'e doğru ilerliyorlardı. Mustafa Kemal, müttefiklerin barış konferansı düzenlenmesi konusundaki notasını değerlendirmek üzere Ankara'ya gitmişti. Bu notaya verilecek olan savaş, belki de yeni bir savaşı tetikleyecekti²¹⁹⁰. Bu haberler göz önüne alındığında, iki taraf da savaş hazırlığı yapıyordu

²¹⁸¹ La Voz, 20 Septiembre 1920, s. 8; El Siglo Futuro, 21 Septiembre 1922, s. 3.

²¹⁸² El Sol, 24 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 25 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁸³ La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁸⁴ La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3.

²¹⁸⁵ La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3.

²¹⁸⁶ La Libertad, 24 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁸⁷ El Siglo Futuro, 27 Septiembre 1922, s. 1; El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁸⁸ El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁸⁹ El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 25 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 25 Septiembre 1922, s. 1.

²¹⁹⁰ El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2.

ve hatta Türk-İngiliz savaşı kaçınılmazdı. Artık bütün gözler Ankara Milli Meclisi'nin barış konferansı toplanması konusunda alacağı karara çevrilmişti.

Moskova Hükümeti de İngiliz kuvvetlerinin olası bir karşı saldırısına karşı Kemalistlere askeri destek verecekti. Kızıl Ordu savaş konseyi, Yakın Doğu'da bir savaş durumuna karşı bir plan hazırlama emri almıştı ve Sovyetler Hükümeti, Mustafa Kemal'e İngiltere'ye karşı uzlaşmaz bir politika izlemesini tavsiye etmişti²¹⁹¹. Rusya, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na da bir nota göndererek, Rus tüccara boğazların kapatılmasını protesto etmiş ve bu tedbirin Rus çıkarlarına büyük bir hasar vereceğini açıklamıştır. Notada, Moskova Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'ni, Rus ordusunun Türkiye'nin savunulmasına yardım etmek amacıyla hazırlıklarını sürdürdüğü konusunda bilgilendirdiği ve Kafkasya'da Rus ordusunun konuşlanmaya başladığı da bildirilmekteydi²¹⁹². Rusya'nın protestosuna cevaben İngiltere Hükümeti'nin gönderdiği notada, boğazlarda herhangi bir bloke olmadığı ve gemilerin Karadeniz'e geçişlerinin hiçbir zaman engellenmediği bildirilmişti²¹⁹³. Bu sırada Amerikan donanma kuvvetleri kumandanı Amiral Bristol'un talebi üzerine, 10 destroyer, Amerikan donanma üslerini terk ederek Türk sularına doğru hareket etmişti²¹⁹⁴. Bu konuda yayınlanan diğer bir haberde, Bristol'un talebi üzerine 12 destroyerin Amerika'dan İstanbul'a doğru yola çıktığı ve Amerikan vatandaşlarının ve onların çıkarlarının korunması amacıyla gıda maddesi ve bazı materyallerin de gemilere yüklendiği ifade edilmiştir²¹⁹⁵. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye desteğini ilan ettiği ve İngilizlere karşı savaş planları yaptığı sırada, İngilizlerin desteğine ise Birleşik Devletler yetişmiştir. Ankara Milli Meclisi ve Ankara Hükümeti, müttefiklerin barış konferansının ön görüşmesinin yapılması tekliflerine olumlu cevap vermişler ve 3 Ekim 1923'te Mudanya Görüşmeleri başlamıştır. Görüşmeler süresince, iki taraf arasındaki gerginliğe son verilmiştir.

Mudanya Konferansı'nın sona erdiği sıralarda ise sorun tekrar canlanmaya başlamıştır. 11 Ekim tarihli habere göre, Türkler, İzmit yarımadasında ilerlemeye devam ediyorlardı.

²¹⁹¹ El Siglo Futuro, 27 Septiembre 1922, s. 1; La Accion, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 27 Septiembre 1922, s. 3; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5; El Globo, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Imparcial, 28 Septiembre 1922, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5.

²¹⁹² El Heraldo de Madrid, 3 Octubre 1922, s. 2; La Accion, 3 Octubre 1922, s. 2.

²¹⁹³ El Imparcial, 12 Octubre 1922, s. 2; El Globo, 13 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁹⁴ El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3.

²¹⁹⁵ El Siglo Futuro, 28 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 28 Septiembre 1922, s. 5; La Accion, 28 Septiembre 1922, s. 4; El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1.

Boğazın Asya kıyılarında Çanak'taki gibi bir olay yaratmaya çalıştıkları tahmin ediliyordu. İsmet Paşa, bu bölgede bir sınır hattı çizilmediğini ve sadece asker görülen ve görülmeyen yerler olduğunu bu nedenle de bir sınırın var olduğunu düşünmediğini deklare etmişti. Bazı Türk birlikleri İngiliz hatlarına doğru ilerlemeye devam ediyor ve o esnada da bir İngiliz uçak filosu Türklerin hareketlerini gözlemliyordu. Filo sadece 100 fit gibi bir yükseklikte uçuyor ve Osmanlı kuvvetlerinde olumsuz bir etki uyandırıyordu²¹⁹⁶. 4000 kişi civarında bir Türk birliği, 12 Ekim'de İzmit'teki sınır hattını geçmişlerdi. Bu birliklere sınır hattını hatırlatmak üzere bir İngiliz uçağı bölgeye hareket etmişti. İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa, bu sınır ihlali konusunda bilgilendirilmişti²¹⁹⁷. İspanyol basınında, Mudanya görüşmelerinin sona erdiği sıralarda yer alan bu haberlerin ardından, 8 Kasım tarihine kadar iki taraf arasında bölgedeki çekişmelerle ilgili habere rastlanmamıştır.

Lozan Konferansı başlamadan önce ve konferans müzakereleri sürerken ise Türklerle İngilizler birbirlerine karşı gövde gösterileri yapmak için bu sorunu tekrar ateşlemişlerdir. 8 Kasım tarihli habere göre, İstanbul'daki durum, oldukça ciddiye. İngiliz Savaş Bakanı Lord Derby, Bakanlar Kurulu toplantısına katılmak için acilen Londra'ya çağırılmıştı ve İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri, meslektaşları ile uyum içerisinde İstanbul'da savaş pozisyonu almak da dâhil gerekli bütün önlemleri almakla görevlendirilmişti²¹⁹⁸. Bu hareketliliğin nedeni, Ankara Hükümeti'nin müttefiklere İstanbul'u boşaltmaları için 24 saat süre verildiğini açıklamasıydı²¹⁹⁹. İngiltere Hükümeti ise bu talebi reddetmişti²²⁰⁰. Ancak Ankara Hükümeti'nin müttefiklere verdiği ultimatoma, durumu tartışılmaz bir şekilde ciddileştirmişti. Lloyd George'un İngiliz Hükümeti'nin iki hafta önce Türklere karşı bütün savaş hazırlıklarını tamamladığını söylediği iddia ediliyordu ancak bu haber henüz doğrulanmamıştı²²⁰¹. Ankara Hükümeti, İngilizlerin red cevabının ardından müttefik komiserlerine cevaben sözlü bir nota vermişti. Müttefik asker ve donanmalarının İstanbul'daki Kemalist yönetimle uyumsuz hareket etmeleri gerekçesiyle İstanbul'dan

²¹⁹⁶ El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 12 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁹⁷ El Heraldo de Madrid, 13 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 13 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1.

²¹⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 8 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 8 Noviembre 1922, s. 5; La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 8 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

²¹⁹⁹ El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 9 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

²²⁰⁰ El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1.

²²⁰¹ El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1.

tahliye edilmeleri ve müttefik savaş gemilerinin de Türk karasularından çekilmeleri konularında ısrar ediliyordu²²⁰². Ankara Hükümeti, İstanbul'un bir an önce boşaltılarak Türklere teslim edilmesini istiyordu ve bu durum taraflar arasındaki savaş tehdidinin yeniden başlamasına neden olmuştu. Müttefikler, barış antlaşması imzalanana kadar İstanbul'u boşaltmayı düşünmüyorlardı.

Ankara Hükümeti'nin bu talebi, Türklerin Fransız kamuoyunun desteğini kaybetmesi ile de sonuçlanacaktı. Nitekim 9 Kasım tarihli haberde, Fransa'nın Kemalistlerin provokasyonları karşısındaki tutumunun Londra'da memnuniyetle karşılandığı ve Londra'da Kemalistlerin Fransa'nın ve İngiliz muhafazakârların hoşgörüsünü yanlış yorumlayarak Mudanya Konvansiyonu'nun imzalanmasını zayıflık olarak yorumladığının düşünüldüğü ifade edilmiştir²²⁰³. Ankara Hükümeti'nin tavrı konusunda Londra ve Paris hükümetleri arasında görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmelerde İstanbul'da olağanüstü hal ilan edilmesi de tartışılmış ve gerekli tedbirlerin İstanbul'daki yüksek komiserlerce alınmasına karar verilmişti²²⁰⁴. Doğu'daki sorunun ciddileşmesi üzerine Londra, Paris ve Roma hükümetlerinin sıkı ve daimi iletişimi korudukları deklare edilmişti. Fransa ve İngiltere'nin Lozan Konferansı'nın açılış tarihi konusunda kolayca uzlaşmaları bekleniyordu. İngiltere, konferansın en kısa sürede başlaması için elinden geleni yapacağı belirtilmişti. Müttefik yüksek komiserleri, Ankara Hükümeti temsilcilerine bir nota vererek aldıkları önlemlerin düzeltilmemesinin Mudanya Konvansiyonu'nun ağır bir ihlali olacağını ve hükümetlerinin acilen durumun gerektirdiği önlemleri alacaklarını bildirmişlerdi²²⁰⁵. Bu arada, İstanbul'un her yerine hâkim bir konumda olan Galata Köprüsü'nde mitralyözler konuşlandırılmış ve aynı bölgeye zırhlı otomobiller ve toplar yerleştirilmişti. Bu önlemler, Türklerin Pera mahallesine karşı saldırılarını engellemek için alınmıştı²²⁰⁶. Türklerin İstanbul'un

²²⁰² El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Imparcial, 9 Noviembre 1922, s. 1-2; El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 9 Noviembre 1922, s. 5; El Globo, 9 Noviembre 1922, s. 1.

²²⁰³ El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 9 Noviembre 1922, s. 5.

²²⁰⁴ El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

²²⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

²²⁰⁶ El Heraldo de Madrid, 9 Noviembre 1922, s. 1; El Sol, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Accion, 9 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3; El Globo, 10 Noviembre 1922, s. 1.

boşaltılması konusunda verdikleri nota, müttefiklerin yeniden bir işbirliği içerisinde hareket etmesiyle sonuçlanmıştı.

Lord Curzon, Kemalistlerin ilettikleri taleplerle ilgili olarak Türklerin baskı yapmalarına taviz verilmeyeceğini, bu baskının kesin bir gerekçesinin olmadığını aksine müttefiklere bir hakaret olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili haberde konuşmasının devamı da aktarılmıştır: *“Lozan’da makul, hukuki ve eşitlikçi bir tavır takınarak barışın sağlanması için gereken fedakârlıkları yapmaya hazırız. Ancak Türkiye’nin tavizlerimizin bir sınırı olacağını ve barışın bedelini aşağılanarak ve onursuzlaşarak ödemeyeceğimizi bilmesi oldukça önemli. Türkiye’nin herhangi bir askeri harekete karşı İngiliz kuvvetlerinin ve müttefiklerin de harekete geçeceğini bilmesi de önemli”*²²⁰⁷.” Lord Curzon, Kemalistlerin Türkiye’deki bütün Hristiyanları ortadan kaldırmayı amaçladığını ancak bu gerçekleşirse o bölgenin bir çöl olacağını söylediği de belirtilmiştir²²⁰⁸.

Taraflar arasındaki gerilim İstanbul’a da yansımıştır. 10 Kasım tarihli haberde, İstanbul’da polis ve İngiliz askerlerine karşı sabahın ilk saatlerinden itibaren gösteriler düzenlendiği, gösterilerde bir İngiliz askerinin öldüğü ve süngülü bir İngiliz bataryasının Pera mahallesine gittiği bildirilmiştir²²⁰⁹. Ertesi gün ise İstanbul’da polis ve jandarma hizmetindeki İngiliz, Fransız ve İtalyan albaylar, Refet Paşa (Bele) ile bir toplantı yapmışlar ve memnun edici sonuçlara ulaşmışlardı²²¹⁰. İstanbul’da yaşanan olaylar nedeniyle, Fransız Hükümeti’nin Türk karasularına bir zırhlı daha gönderme kararı aldığı iddia edilmişti²²¹¹. Ancak, Fransa Donanma Bakanı, bu haberi yalanlamıştı²²¹². Türk-İngiliz çatışması, İstanbul’da da olaylar çıkmasıyla sonuçlanmıştı. Ancak taraflar arasındaki görüşmeler sonucunda olaylar yatıştırılmıştı.

İstanbul’daki gerilimin devam ettiği sıralarda, Kemalistlerin denizaltı kablolarını kesmeleri sonucu İngiliz Hükümeti ile İstanbul arasındaki iletişim kesilmişti. Müttefik askerlerle Türk jandarma arasındaki ilişkiler de gergindi. İstanbul’da pek çok kez çatıştıkları söyleniyordu. Müttefik yüksek komiserleri, hükümetlerine, İstanbul’da

²²⁰⁷ La Correspondencia de España, 9 Noviembre 1922, s. 3.

²²⁰⁸ El Sol, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

²²⁰⁹ El Heraldo de Madrid, 10 Noviembre 1922, s. 3; El Sol, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Noviembre 1922, s. 5; La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

²²¹⁰ El Sol, 11 Noviembre 1922, s. 5.

²²¹¹ La Accion, 10 Noviembre 1922, s. 3; La Voz, 10 Noviembre 1922, s. 5.

²²¹² La Libertad, 10 Noviembre 1922, s. 1.

vatandaş kılığında binlerce Kemalist askerin olduğunu ve Lozan Konferansı başlamadan önce bir isyan çıkarma niyetinde olduklarını bildirmişlerdi²²¹³. General Harrington da hükümetine bir rapor göndermişti. Raporun kısa olmasına rağmen oldukça önemli ve Savaş Bakanı'nın Londra'da kalmaya karar vermesini sağlayacak kadar ciddi karakterde olduğu düşünülüyordu. Anlaşıldığına göre, Türkler, üç yüksek komiserin taleplerini yerine getirmekten oldukça uzaktı²²¹⁴. Ankara Milli Meclisi de aynı sıralarda, İstanbul'un idaresi ile ilgili müttefik teklifini reddetmişti²²¹⁵. Hamid Bey'in yerine geçici olarak Ankara Hükümeti'ni temsil etmekle görevlendirilen Refet Paşa, İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri ile görüşmüştü. Milliyetçi Türklerin uyuşmazlıklarının yarattığı sorunlarla ilgili yapılan birçok toplantıda uzlaşma sağlanamamıştı. Türkler, İstanbul'da kontrolü tamamen ele geçirmek istiyorlardı²²¹⁶. Yaşanan bu gerginlik nedeniyle, İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri, hükümetlerine Lozan Konferansı'nın açılışının ertelenmesinin düşmanlıkların askıda kalmasını zorlaştırdığını ve çok ciddi sorunlara yol açabileceğini bildirmişlerdi. Konferansın açılış tarihinin resmi olarak ilan edilmesini ve en kısa sürede müzakerelerin başlamasını öneriyorlardı²²¹⁷. Müttefik komiserlerine göre yaşanan gerilim, kısa süre içerisinde bir savaşla sonuçlanabilirdi. Bunun engellenebilmesi için ise konferans tarihinin kısa süre içerisinde netleştirilmesi ve müzakerelerin başlaması lazımdı.

15 Kasım tarihli habere göre, müttefik yüksek komiserleri ile Kemalistler arasında bir uzlaşma sağlanmıştı. Türkler, barış konferansı sona erene kadar yabancı vatandaşlarla ilgilenmeyecekler ve buna karşılık da müttefikler, Türklerle ilgilenmekten kaçınacaktı (yani yabancılar müttefikler tarafından, Türklerse Kemalist yetkililer tarafından yönetilecek). Haberde, müttefik komiserlerin Refet Paşa ile bir toplantı daha yaparak Trakya'da Yunanlılar tarafından boşaltılan son bölgelerin Türklere tesliminin detaylarını görüştükleri de aktarılmıştır²²¹⁸. Müttefik-Kemalist uzlaşması ile ilgili olarak, müttefikler, İstanbul'u boşaltmaya hazır olduklarını bildirmişlerdi. Ankara Hükümeti, de bunun üzerine daha büyük olaylar çıkmasını engellemişti. Konuyla ilgili bazı siyasi çevrelerde, müttefik komiserlerin hükümetlerinden talimat almadıkları sürece İstanbul'u

²²¹³ El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5.

²²¹⁴ El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5.

²²¹⁵ El Sol, 12 Noviembre 1922, s. 5.

²²¹⁶ El Imparcial, 14 Noviembre 1922, s. 1.

²²¹⁷ La Libertad, 14 Noviembre 1922, s. 1.

²²¹⁸ El Heraldo de Madrid, 15 Noviembre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1922, s. 1.

boşaltma sözü vermiş olmasına ihtimal verilmediği ve Mudanya Konvansiyonu'nda İstanbul'un boşaltılması ile ilgili düzenlemenin yapılmadığı göz önüne alındığında barış antlaşması imzalanmadan İstanbul'un boşaltılacağına düşünülmediği de haberde aktarılmıştır²²¹⁹. Refet Paşa'nın girişimleri neticesinde, İstanbul'daki Türk-müttefik gerilimi ortadan kalkmıştır.

İstanbul'la ilgili çekişmelerin yer aldığı süreçte, Fransa'nın da İngilizlere destek olması, Türk-Fransız ilişkilerinde de kısa süreli bir sorun yaşanmıştır. Fransa'nın Mersin ve Adana konsolosları, Kemalistler tarafından kovulmuşlar ve İstanbul'a gelmişlerdi. Kemalistler, ülkelerinde yabancıların ikameti istemediklerini deklare etmişlerdi. Yaşanan bu olay üzerine, Fransız tüccar ve iş adamları, Fransa Hükümeti'ne bir memorandum göndererek, Türkiye'yi aşağılama politikasına devam etmeleri durumunda yaşanacak tehlikeye dikkat çekmişlerdi²²²⁰. Sorunun devam edip etmediğine ilişkin herhangi başka bir habere rastlanmamıştır. Ancak Lozan Konferansı sırasında Poincare'in yapıcı bir tutum izlemesinde bu memorandumun da etkisi olduğu düşünülebilir.

İstanbul'da yaşanan tatsızlıkların çözüme kavuşmasının ardından, Refet Paşa, yüksek komiserlere bir nota vererek, Ankara Hükümeti'nin idari konularda yabancı müdahalesini kabul etmeyeceğini, Mudanya Konvansiyonu'na uymaya devam edeceğini ve müttefik hükümetlerin de konvansiyona uymalarının beklediğini bildirmiştir²²²¹. 18 Kasım tarihli haberde, batı basını tarafından Türkiye'de savaş hazırlığından korkulduğuna ilişkin yayınlanan haberlerin aksine İstanbul'da sükûnetin hâkim olduğu, Türkiye'deki sayısız yabancı kişiliğin korkulacak herhangi bir olay olmadığını bildirdiği aktarılmıştır. Haberde, İstanbul'dan Yunan ve Ermenilerin kovulduğu, Bursa'nın kapatıldığı ve Galata köprüsü savunması haberlerinin tamamen yalan olduğu ifade edilmiştir. İzmir'e seyahat edenlerin de Türk yetkilileri iyiliksever olarak tanımladıkları belirtilmiştir²²²².

İstanbul'da müttefik yüksek komiserleri ile Türk yetkililerin ilişkileri, her geçen gün daha da dostane bir hal alıyordu²²²³. Bununla birlikte, İstanbul'dan alınan son bilgilere göre, şehirdeki durum tatmin edici değildi. Türkler, İstanbul'un tahliyesi taleplerinden

²²¹⁹ La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1922, s. 1.

²²²⁰ El Heraldo de Madrid, 15 Noviembre 1922, s. 3; La Libertad, 15 Noviembre 1922, s. 1.

²²²¹ La Correspondencia de España, 15 Noviembre 1922, s. 1.

²²²² El Heraldo de Madrid, 18 Noviembre 1922, s. 1.

²²²³ El Sol, 18 Noviembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 18 Noviembre 1922, s. 1, La Epoca, 18 Noviembre 1922, s. 1.

vazgeçmişlerdi ancak dâhili yönetim konusundaki anlaşmazlık devam ediyordu²²²⁴. Asya Türkiye'si ile İstanbul'u birbirine bağlayan ve Türkler tarafından kesilmiş olan kablolar, normal bir şekilde işlemeye başlamıştı²²²⁵. İstanbul'daki polis sorunu ile ilgili olarak ise henüz Ankara Hükümeti ile müttefik generaller arasında bir anlaşma imzalanamamıştı. Türk temsilciler, müttefik tekliflerini kabul etmemişti. Türkler, müttefik generallerin konuyla ilgili hükümetleri ile görüşmesi gerektiğini düşünüyorlardı²²²⁶. Ankara Millet Meclisi, İstanbul temsilcisi Refet Paşa'nın şehirdeki sorunu çözmesinin ardından onun yerine Selahaddin (Adil) Paşa'yı temsilci olarak tayin etmişti²²²⁷. Türk Hükümeti, müttefik yüksek komiserlerinin İstanbul'daki Türk ve yabancı bankalar üzerindeki denetmenlerini geri çekmesi konusunda da görüşmeler yapıyordu. Neticede bankaların Türk idaresi altında aynı şekilde işlemlerine devam edecekleri açıklanmıştı²²²⁸. Lozan Konferansı'nın başladığı sıralarda, müttefikler de Türkler de konferans müzakerelerine bir şans tanımak adına geri adımlar atarak İstanbul'daki sorunu çözüme kavuşturmuşlardı.

Barış konferansının başarılı olması durumunda, Ocak ayı ortalarında Yunanlıların ve müttefiklerin İstanbul'u boşaltmaları bekleniyordu²²²⁹. 8 Ocak tarihli habere göre, İstanbul'daki İngiliz askerleri, arşiv, malzemeler ve gıda maddelerini en kısa süre içerisinde deniz yolu ile İngiliz ordularının yoğunlaştığı Gelibolu'ya nakletmeye hazırdı. Asker olmayan İngiliz kolonisi mensuplarına da ilk emirde denize açılmaya hazır olmaları emredilmişti²²³⁰. İngilizlerin İstanbul'daki deniz üssünü Gelibolu'ya taşıyacakları da söyleniyordu²²³¹. Lozan Konferansı'ndaki İngiliz heyeti de 8 Ocak'ta İngiliz askerlerinin İstanbul'u boşaltmaya hazır olduklarını deklare etmişti²²³². Aynı gün Londra Hükümeti de bir açıklama yaparak, bu söylentilerin aksine en azından Türk-Yunan barışı sonuçlanana kadar İngiliz askerlerinin İstanbul'da kalmaya devam edeceklerini belirtmişti²²³³. Konferans müzakerelerinin olumlu bir şekilde devam ettiği ve pek çok sorunun çözümlendiği süreçte, barışın kısa süre içerisinde imzalanacağını

²²²⁴ La Correspondencia de España, 18 Noviembre 1922, s. 1; El Globo, 20 Noviembre 1922, s. 1.

²²²⁵ El Sol, 19 Noviembre 1922, s. 5; La Epoca, 20 Noviembre 1922, s. 2.

²²²⁶ La Epoca, 22 Noviembre 1922, s. 3.

²²²⁷ La Epoca, 24 Noviembre 1922, s. 3.

²²²⁸ La Correspondencia de España, 30 Noviembre 1922, s. 6.

²²²⁹ La Epoca, 13 Diciembre 1922, s. 1.

²²³⁰ La Epoca, 8 Enero 1923, s. 2; La Voz, 8 Enero 1923, s. 5.

²²³¹ La Correspondencia de España, 31 Enero 1923, s. 4; El Globo, 1 Febrero 1923, s. 2.

²²³² El Siglo Futuro, 9 Enero 1923, s. 2; La Voz, 9 Enero 1923, s. 5; El Globo, 10 Enero 1923, s. 1.

²²³³ El Siglo Futuro, 9 Enero 1923, s. 2; La Libertad, 10 Enero 1923, s. 3.

düşünen İngilizler, İstanbul'un tahliye planlarını hazırlamışlardı. Ancak bu tahliye beklenenden daha uzun bir süre sonra gerçekleşecekti. Nitekim Ocak ayı sonlarına doğru Lozan'da uzlaşmazlıklar baş gösterecek ve konferans kesintiye uğrayacaktı. İstanbul'daki Türk-İngiliz gerilimi de yeniden alevlenecekti.

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğramasının ertesi günü 5 Şubat tarihinde yayımlanan haberde, Türklerin Karaköy açıklarındaki bir İtalyan kontra-torpedo gemisini ele geçirdiği, bir Türk gemisinin de Lozan'ın başarısız olmasına karşı Boğazdaki müttefik gemilerinin ikmalini engellemek için Haliç'e mayın döşediği bildirilmiştir²²³⁴. Aynı tarihte, Lord Curzon, Londra'ya varmıştı. İngiliz askerlerinin İstanbul'u boşaltarak Gelibolu'ya geçmeleri olumlu bir hava yaratmıştı. İngiliz Hükümeti artık “*bekleme ve gözlemleme*” politikası izleyecekti²²³⁵. Ancak bu sırada da Doğu'ya asker ve donanma sevkياتına da yeniden başlayacaktı. *Cardiff* kruvazörünün ardından *Royal Sovereign* ve *Resolution* zırhlıları da Malta'dan demir alacaklardı²²³⁶. İngiliz Hükümeti, olası bir Türk-İngiliz çatışması sırasında Romanya Hükümeti'nin kendilerinin yanında yer almasını teklif etmişti. Aynı teklifin Yugoslavya'ya da yapılmıştı. Romanya, bu teklife olumlu cevap vermişti²²³⁷. Buna karşılık 9 Mart tarihli habere göre, İstanbul'da yaşayan 20-39 yaş arası bütün Müslümanlar, üç gün içerisinde askerlik şubelerine gitmeye davet edilmişti²²³⁸. İstanbul bölgesindeki gerginlik yeniden başlamıştı. Ancak diğer Türk-İngiliz çatışmaları gibi İstanbul'daki gerilim de Lozan Konferansı'nın yeniden toplanması kararının alınmasının ardından tarihe karışacaktı. İki taraf da konferansın sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için sağduyulu hareket edecek ve konferans sonucunda imzalanan Lozan Barış Konferansı'nın ardından İngilizler İstanbul'u tahliye edeceklerdi.

4.1.7.4. İzmir Sorunu

İzmir sorunu, Lozan Konferansı'nın 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramasının ardından İzmir Valisi Abdülhalik Renda'nın 6 Şubat tarihinde müttefik savaş gemilerinin kumandanlarına gönderdiği bir bildiri ile başlamıştır. İzmir Valisi, İzmir kıyılarında dolaşan Fransız, İngiliz ve İtalyan savaş gemilerinin kumandanlarına gönderdiği

²²³⁴ El Heraldo de Madrid, 5 Febrero 1923, s. 2; El Imparcial, 6 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 6 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 6 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Febrero 1923, s. 1.

²²³⁵ La Voz, 5 Febrero 1923, s. 8; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 2.

²²³⁶ La Correspondencia de España, 6 Febrero 1923, s. 3; La Libertad, 6 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 7 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 6 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 6 Febrero 1923, s. 1.

²²³⁷ La Accion, 26 Febrero 1923, s. 2.

²²³⁸ El Heraldo de Madrid, 9 Marzo 1923, s. 4; El Sol, 10 Marzo 1923, s. 5.

bildiride, 1000 tonun üzerindeki gemilerin Osmanlı karasularında olmalarına Türk yetkililer tarafından izin verilmemiş olduğu gerekçesi ile 6'sını 7'sine bağlayan gece saat 12.00'den önce bölgeden ayrılmalarını istemiştir. Kumandanlar, hükümetleri tarafından orada durmaya zorunlu tutulduklarını ve valinin bildirisine uymadan önce hükümetlerinden emirler beklediklerini bildirmişlerdir. Diğer taraftan İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri, amiralleri ve generalleri Ankara Hükümeti temsilcisine, İzmir valisinin tavrına karşı ortak bir protesto vermiş ve ardından Bir İngiliz amirali emrindeki kruvazörle İzmir'e doğru yola çıkmıştır. İngiltere ve Fransa hükümetleri de Ankara Hükümeti nezdinde bu bildiriye protesto etmişlerdir. İki hükümet, bu bildiriye reddetmeye ve Türk Hükümeti'ne ilgili savaş gemilerine bir saldırı olması ihtimaline karşı bu gemilere kendilerini savunma emri verildiğini bildirilmeye karar vermişlerdir²²³⁹. Aslında bu bildirideki husus, Lozan'daki durumun oldukça gerginleştiği ve konferansın başarısız olması tehlikesiyle karşılaşıldığı süreçte Türk Hükümeti'nin müttefiklere verilen iki notada da yer almaktaydı. 29 Aralık tarihli habere göre, notalarda, 1000 tondan büyük savaş gemilerinin ve denizaltıların İzmir limanında kalamayacağı ve askerlerin karaya çıkamayacağı belirtilmekteydi²²⁴⁰. İzmir Valisi'nin gönderdiği bildiri ile başlayan İzmir Sorunu, müttefiklerle Türk Hükümeti arasında kısa süreli bir çekişme yaratmış ve Şubat ayı sonlarına gelindiğinde sona ermiştir.

8 Şubat tarihli habere göre, Abdülhalik (Renda) Bey, müttefik gemi kumandanlarına, İzmir'den çekilmemeleri durumunda onları çekilmeye mecbur etme emri aldığını bildirmişti. Yaşanan gelişmeler üzerine İzmir'deki Fransız konsolosu, şehirdeki yetkililerden Fransız vatandaşlarının bir vapur ve kruvazörle birlikte şehirden alınacağını bildirerek buna engel olunmamasını istediği belirtilmiştir. Bu çerçevede Fransız "*Pierre Loti*" vapuru ve bir Fransız kruvazörü İzmir limanına yanaşmıştır²²⁴¹. Londra'daki siyasi çevrelerde ise halen yürürlükte bulunan ve barış imzalanana kadar sürecektir olan Mudanya Antlaşması'nda deniz birliklerine ilişkin herhangi bir madde bulunmaması nedeniyle İzmir Valisi'nin talebi haksız olarak değerlendirilmiştir²²⁴². Amiral Nicholson, hemen bir İngiliz kruvazörüyle İzmir'e doğru hareket etmiş ve müttefik yüksek komiseri,

²²³⁹ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 8 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 8 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5.

²²⁴⁰ La Correspondencia de España, 29 Diciembre 1922, s. 1.

²²⁴¹ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 8 Febrero 1923, s. 5; La Epoca, 8 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5; La Libertad, 9 Febrero 1923, s. 5.

²²⁴² El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 8 Febrero 1923, s. 5; La Epoca, 8 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5.

İstanbul'daki Ankara temsilcisine müttefik savaş gemilerinin İzmir'den ayrılmayacağını bildiren bir nota vermişti²²⁴³. Bununla birlikte, 7 Şubat 1923'te Ankara Hükümeti temsilcisi, o günden itibaren İzmir'den 1000 tondan daha ağır savaş gemilerinin geçişinin yasaklandığını resmi olarak ilan etmiştir²²⁴⁴. Abdülhalik Renda'nın bildirisi ile başlayan sorun, ertesi gün hükümetlerin birbirlerine rest çektiği bir mesele haline gelmişti.

Müttefikler, Kemalist Hükümet temsilcisine bir nota vererek, Ankara Hükümeti'nin müttefiklere karşı herhangi düşmanca bir faaliyetten sorumlu tutulacağını bildirmişlerdi. Aynı bildiri, İzmir'deki yetkililere de gönderilmişti. Kuzey Amerika'nın İzmir limanındaki temsilcisi de sorunu çözmeye çalışıyordu. Amiral Nicholson'un kumandasındaki İngiliz savaş gemisi *Calypso* İzmir'e doğru yola çıkmıştı. Bütün müttefik savaş gemileri, İzmir'de durmaya devam ediyordu ve henüz herhangi bir olay yaşanmamıştı. Türklerin savaş gemilerinin İzmir'den ayrılmaları için verdiği süre de dolmuştu ve İzmir limanı torpidolar aracılığı ile kapatılmıştı²²⁴⁵. Abdülhalik Renda, 8 Şubat'ta Fransız konsolosuna savaş gemilerinin ayrılması için 24 saatlik yeni bir süre vermişti. Hemen akabinde de Ankara Hükümeti'nden beklediği yeni talimatlar kendisine ulaşmıştı²²⁴⁶. Bununla birlikte, henüz İzmir'den Paris'e resmi bilgiler ulaşmamıştı. Bildirinin gönderildiği sıralarda, İzmir civarında Fransa'nın toplam 14.200 tonluk üç savaş gemisi, İngiltere'nin 3.600 tonluk bir savaş gemisi, Birleşik Devletler'in 4 büyük torpido gemisi, İtalya'nın 3.000 tondan büyük bir kruvazörü ve Hollanda'nın da 3.000 tondan büyük bir savaş gemisi bulunuyordu²²⁴⁷. 9 Şubat tarihli haberde, Fransa basınında Türklerin müttefiklere İzmir'deki savaş gemilerini 24 saat içerisinde çekmelerine dair bildirisinin sorumlusunun Türk Hükümeti olduğunun, Osmanlı Hükümeti'nin çok ciddi sonuçları olabilecek bir olaya kalkıştığının ve İngiltere ve Fransa hükümetlerinin hemen bu bildiriye uygun olabilecek tek cevabı verdiklerinin yazıldığı aktarılmıştır²²⁴⁸. İzmir'deki Kuzey Amerika temsilcisi, 8 Şubat'ta Ankara Hükümeti nezdinde yabancı

²²⁴³ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; La Epoca, 8 Febrero 1923, s. 1.

²²⁴⁴ El Sol, 8 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5.

²²⁴⁵ El Imparcial, 9 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 9 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 9 Febrero 1923, s. 1; La Accion, 9 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 9 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 9 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 9 Febrero 1923, s. 5; La Voz, 9 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 10 Febrero 1923, s. 1.

²²⁴⁶ El Imparcial, 9 Febrero 1923, s. 1; El Siglo Futuro, 9 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 9 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 9 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 9 Febrero 1923, s. 5.

²²⁴⁷ El Sol, 9 Febrero 1923, s. 1; La Accion, 9 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 9 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 9 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 10 Febrero 1923, s. 1.

²²⁴⁸ La Correspondencia de España, 9 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 9 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 9 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Febrero 1923, s. 4.

devlet gemilerini limandan kovan emri protesto etmişti²²⁴⁹. Ancak müttefiklerin ve Amerika'nın protestoları, Türklerin bu konudaki tavrını değiştirmeyi sağlayamamıştır.

Nitekim 10 Şubat tarihli habere göre, Türkler, İzmir ve İzmit limanlarını mayınlarla kapatmışlardı. Ticaret gemileri, bu limanlara girmek için askeri kaptanlara başvurmak zorundaydı²²⁵⁰. 9 Şubat günü sabah saatlerinde İzmir limanında demirli müttefik gemilerinin kumandanları ile Türk yetkililer arasında bir anlaşmaya varıldığı belirtiliyordu. Anlaşmaya göre diplomatik yollarla anlaşmazlık çözümlenene kadar statüko devam edecek ve müttefik gemileri İzmir limanında kalabilecekti²²⁵¹. İtalya Hükümeti de Fransa ve İngiltere hükümetleri ile İzmir limanı sorununda Türkiye'ye karşı alınacak tavırla ilgili hemfikirdi²²⁵². Aynı tarihli diğer bir haberde, Ankara Hükümeti'nin müttefik yüksek komiserleri ile Türk temsilci arasında aktif olarak devam eden barış görüşmelerine Bekir Sami Bey'i delege olarak tayin ettiği ve barışın büyük ihtimalle İstanbul'da imzalanacağı aktarılmıştır²²⁵³. Bu haberle ilgili yalanlama ise ertesi gün gazetelere yansımıştır. Buna göre, İstanbul'da barış müzakerelerinin devam ettiği söylentileri gerçeği yansıtmıyordu. Müzakereler barış konusunda değil, İzmir sorunu üzerine yürütülüyordu²²⁵⁴.

İngiliz Amiral Nicholson'u taşıyan *Calypso* gemisi, 9 Şubat'ta İzmir limanına ulaşmış ve Amiral, Kemalist askeri kumandanı ile görüşmüştür. Nicholson, Türk kumandana müttefiklerin barış antlaşması imzalanmasına kadar Kemal Paşa Hükümeti'nin Türk limanlarına ulaşımı kısıtlamasını asla kabul etmeyeceklerine dair kararlarını iletmiştir. Müttefik yüksek komiserleri de Ankara'nın temsilcisine Türk sularında tabancılı savaş gemilerinin dolaşmasını yasaklayan emrin yürürlükten kaldırılmasını talep eden bir nota vermişlerdi²²⁵⁵. İzmir'deki durumla alakalı olarak herhangi kötü bir olay yaşanmamıştı. İngiliz Hükümeti, Türklerin herhangi bir düşmanca harekete girişeceklerine ihtimal vermiyordu. İngiliz ve Fransız hükümetleri, henüz İzmir'den resmi bilgilendirme de

²²⁴⁹ El Sol, 9 Febrero 1923, s. 1; La Accion, 9 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 9 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 10 Febrero 1923, s. 1.

²²⁵⁰ El Heraldo de Madrid, 10 Febrero 1923, s. 4.

²²⁵¹ El Heraldo de Madrid, 10 Febrero 1923, s. 4; El Imparcial, 10 Febrero 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 10 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 10 Febrero 1923, s. 2.

²²⁵² El Heraldo de Madrid, 10 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 10 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 12 Febrero 1923, s. 1.

²²⁵³ El Heraldo de Madrid, 10 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 11 Febrero 1923, s. 5.

²²⁵⁴ El Sol, 11 Febrero 1923, s. 5.

²²⁵⁵ El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 10 Febrero 1923, s. 3; La Libertad, 10 Febrero 1923, s. 4; El Globo, 12 Febrero 1923, s. 1.

almamışlardı²²⁵⁶. Bununla birlikte, İzmir'deki Türk kumandanı, bütün subaylara herhangi bir olaya karşı hazırlıklı olmalarını söyleyerek onları alarm durumuna geçirmişti²²⁵⁷. İzmir'de yaşanan gelişmeler nedeniyle Roma'daki Türkiye Konsolosluğu da İzmir'e gideceklerin pasaportlarına vize vermeyi reddediyordu²²⁵⁸. 10 Şubat'ta, Fransız *Ernest Renan* kruvazörü İzmir'e varmış ve şehirdeki bütün Fransız vatandaşları bu gemiye binmişti. Sabah saatlerinde Efes'te Türk yetkililer, Fransız kömür gemilerini durdurmuşlar ancak daha sonra salıvermişlerdi. İstanbul'da Türklerin İzmir limanı girişine 9 mayın döşedikleri konuşuluyordu²²⁵⁹. İzmir'de de *Çanak Bunalımı* benzeri bir olay yaşanıyordu. Müttefiklerle Türkler restleşiyor ancak iki taraf da restleşmenin çatışmaya dönüşmemesi için girişimlerde bulunuyordu. Bununla birlikte, Fransızlar bu restleşmenin bir çatışma halini almasından endişe ederek vatandaşlarını şehirden tahliye etmişlerdi.

Mussolini, 11 Şubat'ta müttefiklerin birlik olarak kalmaları durumunda, İzmir sorunu ile ilgili olarak Türkiye'nin makul davranmaya başlayacağını düşündüğünü bildirmişti²²⁶⁰. 12 Şubat tarihli habere göre, İstanbul'dan bildirildiğine göre, Türkler, İzmir ve İzmit limanlarının yabancı savaş gemilerine kapalı kalmasını teklif etmiş ancak bununla ilgili herhangi bir ultimatoma vermemişlerdi²²⁶¹. İzmir sorunu ile ilgili İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na da Türkler tarafından yeni bir memorandum gönderilmemişti. Hâlihazırda İngiliz Hükümeti, İzmir'in girişindeki trafik sıkışıklığını protesto etmeyi gerekli görmüyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İstanbul ve Ankara'nın İzmir'deki yabancı savaş gemilerinin bu şehirde kalmaya devam edeceğini anlamalarını sağlamıştı. Barış müzakerelerinin yeniden başlaması konusunda ise İngiltere'nin son sözünü söylediği ve Türklerin “*evet veya hayır demek zorunda*” oldukları ifade ediliyordu²²⁶². Türk çevrelerde de Türkiye'nin müttefiklere savaş gemilerinin İzmir'den üç gün içerisinde ayrılmasına ilişkin bir ultimatoma verdiği haberi yalanlanmıştı. Aksine müzakereler devam ediyordu ve uzlaşmacı bir çözüme ulaşılması bekleniyordu²²⁶³. İngilizler, Çanak

²²⁵⁶ El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 10 Febrero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 10 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 12 Febrero 1923, s. 1.

²²⁵⁷ El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 10 Febrero 1923, s. 3.

²²⁵⁸ El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 10 Febrero 1923, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 12 Febrero 1923, s. 1.

²²⁵⁹ La Libertad, 11 Febrero 1923, s. 1.

²²⁶⁰ La Correspondencia de España, 12 Febrero 1923, s. 2.

²²⁶¹ La Correspondencia de España, 12 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3.

²²⁶² El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2.

²²⁶³ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; El Globo, 14 Febrero 1923, s. 2.

sorunu sırasında bu gerilim ve restleşmelere alışmışlardı ve sorunun kısa süre içerisinde çözüleceğini düşünerek protesto etmeyi bile gereksiz görüyorlardı. Nitekim İngilizlerin beklediği gibi müttefik yüksek komiserleri ile Türk temsilciler arasında konuyla ilgili müzakereler sürüyordu ve çözüme yaklaşılmıştı.

Bu sıralarda, İsmet Paşa'nın da İstanbul'a dönmesi bekleniyordu. İsmet Paşa, İstanbul'da İngiliz yüksek komiseri ile görüşecekti. Bu sırada Mustafa Kemal'in İzmir'e gitmek zorunda olduğu ve muhtemelen ikili arasındaki görüşmenin İzmir'de gerçekleşeceği de belirtiliyordu. Mustafa Kemal, İzmir'e ulaşmıştı ve halk sükûnetini koruyordu²²⁶⁴. 12 Şubat'ta İzmir'de müttefik donanma yetkilileri ile Türkler bir araya gelmişler ve koydaki gemilerin konumlarını görüşmüşlerdi. Bu görüşme uzlaşmanın başlangıcı olarak yorumlanmıştı²²⁶⁵. Bununla birlikte Türk kumandan, İngiliz Amiral Nicholson'a İzmir limanının girişindeki mayınların sökülmesinin "*casus belli - savaş nedeni*" sayılacağını da bildirmişti²²⁶⁶. Mustafa Kemal'in İzmir'e gelişinden sonra da durum değişmemişti. Türkler, yabancı savaş gemilerinin İzmir'den çıkmaları fikirlerinde ısrarcıydılar. Ancak taraflar arasında herhangi bir çatışma yaşanması da beklenmiyordu²²⁶⁷. Müttefik yüksek komiserleri ise Mondros Ateşkesi'nin halen yürürlükte olduğunu ve Türk yetkililerin bahsedilen gemilerin gitmesini istemeye hakkının olmadığını bildiriyorlardı²²⁶⁸. Yaklaşık bir haftadır devam eden sorunda taraflar arasında henüz bir uzlaşma sağlanamamıştı.

Müttefik temsilcileri, İzmir sorununun Lozan Konferansı'nın kesintiye uğraması nedeniyle çıkarıldığını düşünüyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, bir röportaj sırasında müttefik savaş gemileri ile ilgili dikte edilen önlemlerin Lozan müzakerelerinin başarısızlığı ile bir ilgisinin olmadığını ve bu kararın Aralık ayında alındığını deklare etmiştir. 15 Şubat tarihli haberde, Mustafa Kemal'in Lozan'daki olaylardan haberdar olmadığı, müttefiklere ultimatoya vermediği ve herhangi bir çatışmadan da korkmadığı ifade edilmiştir²²⁶⁹. Mustafa Kemal'in açıklamalarıyla eşzamanlı olarak İngiliz ve Fransız hükümetleri de müttefik gemilerinin İzmir koyunda kalabilmeleri için diplomatik yolları

²²⁶⁴ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

²²⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; El Globo, 14 Febrero 1923, s. 2.

²²⁶⁶ El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; La Libertad, 14 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

²²⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 14 Febrero 1923, s. 2.

²²⁶⁸ El Heraldo de Madrid, 14 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

²²⁶⁹ La Epoca, 15 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 15 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 15 Febrero 1923, s. 5.

kullanmaya karar vermişti. Müzakereler, İstanbul'da müttefik yüksek komiserleri ile Türk Hükümeti temsilcisi arasında yapılacaktı. İtalya da görüşmelerde yerini alacaktı²²⁷⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi bu konuda ilk bildiri, 28 Aralık tarihinde müttefiklere verilen Türk notasında aktarılmaktaydı. Nota verildiği sırada, henüz Lozan Konferansı kesintiye uğramamıştı. İngiliz ve Fransız hükümetlerinin uzlaşmacı bir tavırla ve diplomatik yollarla sorunu aşmak istemeleri, gerginliği azaltmayı da başaracaktı.

Müttefiklerin aldıkları bu karardan sonra İzmir sorunu ile ilgili hazırladıkları nota, henüz Ankara Hükümeti'ne gönderilmemişti. Müttefikler, uzlaşmacı bir tutumla hareket ediyorlardı ve notayı göndermeden önce İzmir'de konuşlanmış gemilerin sayısını düşürme ihtimalini değerlendiriyorlardı²²⁷¹. 15 Şubat tarihli haberde, Ankara Hükümeti'nin İzmir ve İzmit limanlarının kapalılığı kararını korumaya karar verdiği bildirilmiş²²⁷² olsa da müttefik ve Türk yetkililer arasındaki ilişkiler iyiye gidiyordu. Abdülhalik Renda, müttefiklere yeni bir nota vermemişti ve bu da statükoyu kabul ettiği şeklinde yorumlanıyordu. Konuyla ilgili haberde, İzmir sorununun artık bitmiş kabul edilebileceği de vurgulanmaktaydı²²⁷³. Ankara'da ise heyecan devam ediyordu. Kemalist vekiller, müttefiklerin İzmir sorununu çözmek için yaptıkları teklifi incelemeye başlamışlardı²²⁷⁴. 16 Şubat tarihli habere göre, müttefikler, Türk notasına verdikleri cevapta, Türk notasının herhangi bir sınıftan savaş gemisinin serbest dolaşımına izin vermediğini ve denizaltı mayın ve torpidolarının yerleştirilmesinin genel olarak denizciliği tehlikeye atacağını belirtmişler ve barışın imzalanmasından sonra Türkiye'nin tamamen özgür olarak savaş gemilerinin boğazlardan geçişini düzenleyebileceğini bildirmişlerdi. Haberde, İngiliz temsilcinin İsmet Paşa'ya Lord Curzon'un kısa sürede bir barış imzalanması beklentisini bildireceği de aktarılmıştır²²⁷⁵. Notada ayrıca Türklerin İzmir limanına müttefik gemilerinin ulaşımını engelleyen emri yürürlükten kaldırması halinde müttefiklerin limana girecek gemilerin tonajını sınırlandıracakları da bildirilmiştir²²⁷⁶. Bu sırada, Türkiye'deki fanatikler uzlaşmaz tutumlarını devam

²²⁷⁰ La Epoca, 15 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 15 Febrero 1923, s. 5.

²²⁷¹ La Epoca, 15 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 15 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 15 Febrero 1923, s. 5; El Imparcial, 16 Febrero 1923, s. 1; La Accion, 16 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 16 Febrero 1923, s. 1.

²²⁷² La Voz, 15 Febrero 1923, s. 5; El Imparcial, 16 Febrero 1923, s. 1.

²²⁷³ El Heraldo de Madrid, 16 Febrero 1923, s. 1; La Epoca, 16 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 16 Febrero 1923, s. 5.

²²⁷⁴ La Accion, 16 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 16 Febrero 1923, s. 1.

²²⁷⁵ La Epoca, 16 Febrero 1923, s. 1; El Imparcial, 17 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 17 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 17 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 19 Febrero 1923, s. 2.

²²⁷⁶ El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 17 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 17 Febrero 1923, s. 4.

ettiriyorlar ve Ankara Hükümeti'nin müttefikler üzerinde baskı kurmak için askeri tedbirler almasını istiyorlardı²²⁷⁷. Bu nedenle İngiliz Hükümeti, bir nezaket göstergesi olarak ve Türk Hükümeti'nin fanatiklere karşı başarı sağlaması için *Calypso* dışında İzmir'deki bütün savaş gemilerine Türk karasularından çekilme emri vermiştir²²⁷⁸. İstanbul'daki Fransız ve İtalyan yüksek komiserleri de İstanbul'daki Kemalist temsilci Adnan Bey'e, hükümetlerinin İzmir'de tek bir savaş gemisi bırakılması yönündeki İngiliz deklarasyonuna katıldıklarını bildirmişlerdir²²⁷⁹.

İzmir sorunu, üç haftalık bir sürede müttefikler ile Ankara Hükümeti ve İzmir Valiliği arasında yoğun bir diplomasi trafiğini de beraberinde getirmiştir. Başlangıçta taraflar restleşerek sorunun büyümesine neden oldularsa da ilerleyen süreçte iki taraf da politikasını yumuşatmış ve sorun da bu şekilde çözüme kavuşmuştur. İzmir sorununun çözümünde, Türkiye'de özellikle İngilizlere karşı bir savaşa başlanması gerektiğini savunan fanatik Türklerin de etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim İngiliz Hükümeti, bu durumu görerek, Ankara Hükümeti'nin bu fanatiklere karşı mücadelesinde desteklenmesi için geri adım atmış ve sorunun çözülmesini sağlamıştır. Diğer devletler de bu süreçte İngiliz Hükümeti'ni ve aldığı kararı desteklemiş ve uygulamaya koymuştur. Böylece Lozan Konferansı'nın ikinci evresi başlamadan önce bu sorun da çözüme kavuşmuştur.

4.2. Lozan Barış Konferansı'nın İkinci Evresi

4.2.1. Müzakerelerin Kesilmesinin Ardından Yaşananlar

Lozan Barış Konferansı'nın 4 Şubat'ta kesintiye uğramasının ardından, İngiliz heyeti hemen Londra'ya geri dönmüştü. Fransız ve Amerikan temsilciler ise İsmet Paşa nezdinde girişimlerde bulunarak, kendisini yeniden masaya oturmaya ikna etmeye çalışıyorlardı. Fransız Hükümeti bir taraftan da İngiliz Hükümeti'yle görüşerek, konferansın devamını sağlamaya çalışıyordu. İtalya Hükümeti de Fransa ile Lozan müzakerelerinin yeniden başlaması konusunda hemfikirdi. Paris'teki siyasi çevrelerde Türklerin müttefiklerden daha fazla taviz istemeyeceği ve barış antlaşmasını imzalayacağı düşünülüyordu²²⁸⁰. İsmet Paşa, tekliflerinin Fransa Hükümeti tarafından kabul edilmesi hakkında görüşmeler yapıyordu. İngiliz Hükümeti ise İsmet Paşa'nın

²²⁷⁷ El Heraldo de Madrid, 27 Febrero 1923, s. 5.

²²⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 27 Febrero 1923, s. 5.

²²⁷⁹ El Heraldo de Madrid, 27 Febrero 1923, s. 5.

²²⁸⁰ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4; La Voz, 8 Febrero 1923, s. 5.

tekliflerini yeterince ciddiye almadığını düşünüyordu. Herhangi resmi bir güvence alınmadan bu tekliflerin müzakereleri yeniden başlatmaya yeterli olmadığı açıklanmıştı²²⁸¹. Ankara’da ise İsmet Paşa’nın Lozan’daki son tavizleri, büyük hoşnutsuzluk yaratmıştı. Basın ve Millet Meclisi üyeleri, bahsedilen tavizlerin iptali için kampanya başlatmışlardı. Fanatikler ise Lozan görüşmelerinin yeniden başlamasına karşı çıkıyorlardı²²⁸². Fransız ve ABD temsilcilerinin girişimleri henüz İngilizler veya Ankara Hükümeti nezdinde bir yanıt bulmamıştı ve konferansın geleceği Türkiye’deki tepkiler nedeniyle çıkmaza girebilirdi.

İsmet Paşa, Lozan’dan dönüş yolculuğu sırasında Bükreş’te gazetecilere verdiği mülakatta, Lozan müzakerelerinin kesintiye uğramasının finansal ve hukuki sorunlarla ilgili kriterlerin farklılığından kaynaklandığını söylemiştir²²⁸³. İsmet Paşa, diğer bir mülakatında da düşmanlıkların yeniden başlamasının yıkıcı sonuçlarının olacağını ve Türkiye ile Romanya arasında herhangi bir çatışma sebebinin bulunmadığını ifade etmiştir²²⁸⁴. Romanya Hükümeti, Lozan Konferansı sırasında Türk heyeti nezdinde faaliyet göstermişti. Onun uzlaştırma çabaları sayesinde Türkler, Avrupa barışı için birçok taviz vermeyi kabul etmişti. İsmet Paşa, dönüş yolculuğu sırasında Bratiano tarafından da kabul edilmiş ve hemen ardından da İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerle görüşmüştü. Diplomatik çevrelerde, İsmet Paşa’nın Ankara’ya ulaştığında Millet Meclisi’ne sorunları çözmek için kabul edilebilir teklifler sunması bekleniyordu. Köstence demiryolu kar nedeniyle ulaşım kapanmıştı ve Türk heyeti bu nedenle bir süre daha Bükreş’te kalacaktı²²⁸⁵. İsmet Paşa’ya göre Türkiye çatışmalarının yeniden başlamasını istemiyordu. Sadece onurlu bir barış peşindeydi ve öne sürülen şartlar ise kabul edilemezdi. İsmet Paşa’nın Romanya’daki temasları, kendisinin konferansa geri döneceği izlenimi uyandırmıştı.

Büyük Millet Meclisi, mevcut politik durumu incelemek için birkaç oturum düzenlemiş ancak herhangi kesin bir karara varmamıştı. Nihai bir karar öncesinde İsmet Paşa’nın

²²⁸¹ El Heraldo de Madrid, 8 Febrero 1923, s. 4.

²²⁸² La Voz, 9 Febrero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Febrero 1923, s. 4; El Sol, 10 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 10 Febrero 1923, s. 3; La Libertad, 10 Febrero 1923, s. 4.

²²⁸³ El Sol, 11 Febrero 1923, s. 5; La Libertad, 11 Febrero 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 12 Febrero 1923, s. 2.

²²⁸⁴ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

²²⁸⁵ La Libertad, 14 Febrero 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 14 Febrero 1923, s. 2; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

gelmesi bekleniyordu. Meclisin büyük çoğunluğu, barışın temelinin Misak-ı Milli olması gerektiğinde ısrarcıydı²²⁸⁶. Türk siyasi çevrelerinde, Mustafa Kemal ile İsmet Paşa'nın muhtemelen o gün yapılacak olan toplantılarına büyük önem atfediliyordu. Bu toplantıda mevcut çatışmanın hızlıca çözümlenebilmesi için Ankara Meclisi'ne yapılacak sunumun ana hatları belirlenecekti. Ankara çevrelerinde, fanatiklerle ılımlılar arasında mücadele devam ediyordu. İlimlilerin büyük bir kesiminin müzakerelerin yeniden başlaması yönünde oy vermesi bekleniyordu²²⁸⁷. Ankara'da yaşanan olaylar, sakin ve ılımlı bir şekilde izleniyordu. Ancak herhangi bir olasılığa karşı askeri tedbirler de alınmıştı. Ankara Hükümeti, yetkililere Türk limanlarında herhangi bir olay yaşanmasının engellenmesini de emretmişti²²⁸⁸. 15 Şubat tarihli habere göre, Fransa ile savaşmak isteyen Alman ajanları da Türk milletvekillerini Avrupa savaşının yeniden başlaması gerektiğine ve Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu kanlı bir şekilde sona erdirecek bir antlaşma imzalamasının büyük delilik olacağına inandırmaya çalışıyordu²²⁸⁹. Türkiye'de halk ve meclis ikiye bölünmüştü. Bir kesim müzakerelerin yeniden başlamasını isterken, diğer kesim ise barışın güç kullanılarak elde edilebileceğini düşünüyordu. İngilizlerin uzlaşmaz tavırları da fanatiklerin güçlenmesine neden oluyordu. Haberlere göre, yeniden bir savaş tehlikesi doğması nedeniyle, Almanlar ve Ruslar da harekete geçmişti.

Kral V. George, 12 Şubat'ta parlamentonun açılışında yaptığı konuşmada, Lozan'da İngilizlerin ve müttefiklerin samimi bir şekilde barışı sağlamak için uğraştıklarını ancak neticede Türklerin antlaşmayı reddettiğini belirttikten sonra Türkiye Hükümeti'nin sonunda anlaşmayı kabul edeceğine ve Doğu'da barışın tesis edileceğine inandığını dile getirmiştir. George, Türkiye'deki istikrarın kaybedilmemesini umduğunu da sözlerine eklemiştir²²⁹⁰. Kral George da konferansın kesilmesinin suçunu Türk tarafına atıyor ancak barışın imzalanacağına olan inancını dile getiriyordu.

İstanbul'daki İngiltere yüksek komiseri, İstanbul'a varışında İsmet Paşa ile görüşecekti. İsmet Paşa'ya Lozan Antlaşması temelinde Türkiye ile bir antlaşma imzalayabileceklerini bildirecekti. Bu teklifin iyi karşılanması bekleniyordu²²⁹¹. İsmet Paşa'nın 17 Şubat 1923

²²⁸⁶ El Sol, 11 Febrero 1923, s. 5.

²²⁸⁷ La Correspondencia de España, 12 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3.

²²⁸⁸ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 2.

²²⁸⁹ La Epoca, 15 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 16 Febrero 1923, s. 2.

²²⁹⁰ El Heraldo de Madrid, 13 Febrero 1923, s. 3; El Sol, 14 Febrero 1923, s. 1.

²²⁹¹ El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 17 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 17 Febrero 1923, s. 2; La Libertad, 17 Febrero 1923, s. 4; La Voz, 17 Febrero 1923, s. 5; El Sol, 17 Febrero 1923, s. 5.

sabahı İstanbul'a ulaşmış ve Adnan Bey tarafından karşılanmıştır. Ardından da kendisine Lord Curzon'un mektubunu veren General Harrington ile görüşmüştür. İsmet Paşa akşam saatlerinde de Ankara'ya doğru yola çıkmıştır²²⁹². 17 Şubat'ta General Harrington'la İsmet Paşa'nın görüşmesinde, General, hükümetinin Lord Curzon Lozan'dan ayrılmadan önce Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamaması nedeniyle kendisini hatalı gördüğünü söylemiştir. Ayrıca İngiltere'nin Lozan'da Türk heyetine teklif edilen antlaşmayı imzalamaya hazır olduğunu ve hükümetinin çok geç olmadan bu antlaşmanın imzalanmasından büyük memnuniyet duyacağını da sözlerine eklemiştir. İngiliz yüksek komiseri, müttefiklerin daha fazla tavizde bulunamayacağını ve müttefiklerin bu konuda tam olarak hemfikir olduğunu vurgulamıştır²²⁹³. İsmet Paşa, Türk gazetecileri de kabul etmiş ve *"Sizler hemen bir barış istiyorsunuz, sabırsız olmayınız"* dedikten sonra Lozan'ın kesintiye uğramasının nedenlerini açıklamıştır. Buna göre, kesintinin sebebi ekonomik şartlardaki anlaşmazlıktı. Tartışmalı konuların daha sonra görüşülmek üzere ertelenmesi durumunda antlaşma imzalanabilirdi. İsmet Paşa, düşmanlıkların yeniden başlamasının hiçbir koşulda düşünülemeyeceğini de ifade etmiştir²²⁹⁴. 20 Şubat tarihli haberde, gazetelerde İsmet Paşa'nın yüksek komiserlere, Türkiye'nin barış şartlarını içeren bir rapor göndereceğinin, müttefiklerin müzakerelerin yeniden başlaması için yer ve tarih belirleyebileceğinin, İsmet Paşa'nın Ankara Millet Meclisi'nin Lozan'daki Türk heyetinin tutumunu onaylayacağını düşündüğünün ve Millet Meclisi'nin kesilen barış görüşmelerinin İstanbul'da yeniden başlamasını teklif edebileceğinin yazıldığı aktarılmıştır²²⁹⁵. İsmet Paşa'nın yolculuğu sırasında da İstanbul'a gelişinde yaptığı açıklamalar, Türk tarafından konferansın yeniden başlayacağını ilk sinyalleriydi. İsmet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Milli Meclisi'yle yapacağı toplantılar sonrasında Türkiye'nin bu konudaki tavrı netleşecekti.

²²⁹² La Libertad, 18 Febrero 1923, s. 1. Lord Curzon, mektubunda İsmet Paşa'ya Lozan'da müttefiklerle Türkiye arasında pekçok sorunun çözüme kavuşturulduğunu, İngiltere'nin bu durumdan büyük memnuniyet duyduğunu ve Türk-İngiliz heyetleri arasındaki dostane ilişkilerden oldukça hoşnut kaldığını bildirmiş ve bir dost olarak kısa süre içerisinde kendisiyle yeniden el sıkışmayı ümit ettiğini bildirmiştir. Bkz. Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları, II (Şubat-Ağustos 1923)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. XIII-XIV.

²²⁹³ La Libertad, 18 Febrero 1923, s. 1; El Globo, 19 Febrero 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 19 Febrero 1923, s. 5.

²²⁹⁴ El Heraldo de Madrid, 19 Febrero 1923, s. 5.

²²⁹⁵ El Sol, 20 Febrero 1923, s. 5; La Libertad, 20 Febrero 1923, s. 3; La Voz, 20 Febrero 1923, s. 5; El Globo, 21 Febrero 1923, s. 1; La Accion, 20 Febrero 1923, s. 2.

4.2.2. Türk Karşı Barış Teklifi

4.2.2.1. Teklifin Hazırlanması ve Sunulması

İsmet Paşa'nın İstanbul'a dönmesinin ardından, müttefikler artık Ankara Milli Meclisi'nin vereceği kararı beklemeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın 19 Şubat 1923'te Ankara'ya varmışlar ve hemen Bakanlar Kurulu'nu toplamışlardı. İsmet Paşa, toplantıda Lozan müzakereleri ve Avrupa dışındaki siyasi durumu açıklamıştır²²⁹⁶. İstanbul'daki çevrelerde, Millet Meclisi'nin İsmet Paşa'nın Lozan'daki tavrını onaylaması ve meclisin finansal ve ekonomik sorunlarla ilgili bir karşı teklif hazırlayarak Lozan sekreterliğine göndermesi bekleniyordu²²⁹⁷. İsmet Paşa, 21 Şubat'ta Heyet-i Vekile'yi Lozan Konferansı müzakereleri konusunda bilgilendirmiştir. Ardından Dışişleri Vekâleti Komisyonu toplanmış ve İsmet Paşa komisyona açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalarda konferansta Türk heyetinin uzlaşmacı bir tavırla barışa ulaşmak için tavizler verdiğini aktarmıştır. Daha sonra Millet Meclisi olağanüstü bir şekilde kapalı kapılar ardında toplanmış ve İsmet Paşa'yı bir de onlar dinlemiştir. İsmet Paşa'nın açıklamalarıyla ilgili tartışmaların kısa sürmesi ve ertesi hafta Lozan Konferansı sekreterliğine bir karşı barış antlaşması teklifinin sunulması bekleniyordu²²⁹⁸. İsmet Paşa'nın dönüşünün ardından yayımlanan haberlerde Türklerin karşı bir teklif yapmasına kesin gözüyle bakılıyordu.

24 Şubat tarihli haberde, Ankara'dan gönderilen telgrafta, Bakanlar Kurulu'nun Lozan'da hazırlanan antlaşmayla ilgili teklifleri kabul ettiği ve bu tekliflerin Millet Meclisi'nde inceleneceğinin bildirildiği aktarılmıştır. Haberde, meclis tartışmalarının Pazartesi günü sona ermesinin ve müttefiklere bir nota ile barışın imzalanabilmesi için Türkiye'nin son tavizlerinin sunulmasının beklendiği ve bu henüz hareket özgürlüğü olan mecliste kabul edilmemiş olan bu tavizlerin nihai olacağı ifade edilmiştir²²⁹⁹. Bununla birlikte, Ankara Millet Meclisi vekillerinin büyük çoğunluğunun, Lozan müzakereleri ile ilgili olarak Misak-ı Milli'den yeterince fedakârlık yapıldığı gerekçesiyle daha fazla taviz verilmesine karşı çıkması bekleniyordu²³⁰⁰. 24 Şubat tarihli diğer bir haberde, Ankara kaynaklı bilgiye göre, Millet Meclisi'nin gizli oturumunda İsmet Paşa'nın Lozan Antlaşması'nı kabul

²²⁹⁶ El Heraldo de Madrid, 21 Febrero 1923, s. 4.

²²⁹⁷ El Heraldo de Madrid, 21 Febrero 1923, s. 4; La Libertad, 22 Febrero 1923, s. 1.

²²⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 22 Febrero 1923, s. 4; El Heraldo de Madrid, 24 Febrero 1923, s. 1.

²²⁹⁹ El Heraldo de Madrid, 24 Febrero 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 24 Febrero 1923, s. 1.

²³⁰⁰ El Heraldo de Madrid, 24 Febrero 1923, s. 1.

etmek zorunda olduklarını söylediği, müttefiklerin yaptığı bütün tavizleri sıraladığı ve son olarak antlaşmanın Türkiye'ye tam bağımsızlık sunduğunu savunduğu belirtilmiştir²³⁰¹.

26 Şubat tarihli habere göre ise Türk Hükümeti, Ankara'da yapılan görüşmelerin ardından, Doğu sorunu ile ilişkili devletlere birer nota göndererek, barışın imzalanabilmesi için Türkiye'nin nihai koşullarını bildirdiği ve nota metninin müttefik yüksek komiserlerine sunulacağı ifade edilmiştir²³⁰². Türk Hükümeti, Millet Meclisi gizli oturumunda, barış antlaşması maddeleri hakkındaki tekliflerini iletmişti. Osmanlı gazetecilere göre finansal ve ekonomik maddelerin ayrılması durumunda, bu maddeler altı aydan kısa bir sürede yazılamazdı²³⁰³. Türk basını, Ankara Millet Meclisi'nde pek çok konuşmacının Kemalist vekiller tarafından sürdürülen tavra itirazda bulunduğunu yazıyordu²³⁰⁴. İsmet Paşa, 1 Mart'ta toplanan gizli bir oturumda Millet Meclisi'ne sunum yapmaya devam ediyordu. Kamuoyunun güvendiği meclis çevrelerinde müttefiklerin tekliflerinin tamamen kabul edilemez sayıldığı ve iki tarafın siyasi, ekonomik ve finansal çıkarlarının daha uyumlu yeni bir antlaşma projesinde tartışılması gerektiği düşünülüyordu²³⁰⁵. Mustafa Kemal Paşa ise Millet Meclisi'nde Türkiye'nin barışçıl tekliflerini onayladığını ve müttefiklerin Türkiye'nin finansal, ekonomik ve askeri ihtiyaçlarını tanınmasının evrensel barışı güvence altına alacağını açıklamıştı²³⁰⁶. Ankara Millet Meclisi'nin uzun bir süre herhangi bir karara varamaması, basında çalkantılar ve söylentilerin de başlamasını beraberinde getirmişti. Mecliste de Lozan'da kabul edilen maddeleri onaylamayı reddeden pek çok vekil bulunmaktaydı.

3 Mart tarihli habere göre, İngiltere'nin Paris büyükelçisi Eric Crewe ve Fransa'nın Londra büyükelçisi Saint Aulaire Kontu, Londra ve Paris'e ulaşan Türkiye'nin tutumu ile ilgili raporlarla ilgili toplanmıştı. Bu raporlara göre, Türkiye, ekonomik, bölgesel ve hukuki maddelerde düzenlemeler talep etmişti. Haberde, müttefiklerin tavizlerinin Türklerin beklentilerini karşılamasının çok düşük bir ihtimal olduğunun Osmanlı basınında sürekli işlendiği ve daha sonra yapılacak müzakerelerin daha iyi sonuçlar

²³⁰¹ El Heraldo de Madrid, 24 Febrero 1923, s. 1; La Voz, 24 Febrero 1923, s. 5.

²³⁰² La Accion, 26 Febrero 1923, s. 2.

²³⁰³ El Heraldo de Madrid, 28 Febrero 1923, s. 4.

²³⁰⁴ El Sol, 2 Marzo 1923, s. 1.

²³⁰⁵ El Sol, 2 Marzo 1923, s. 1; La Accion, 2 Marzo 1923, s. 3.

²³⁰⁶ El Sol, 2 Marzo 1923, s. 1. La Correspondencia de España, 2 Marzo 1923, s. 1; La Voz, 2 Marzo 1923, s. 5.

verebileceği aktarılmıştır²³⁰⁷. Paris'teki siyasi çevrelerde, Türklerin Musul ve Karaağaç konularında ısrarcı olmaları beklenmiyordu. Ancak buna karşılık, Boğazlar rejiminin yenilenmesini talep edebilecekleri düşünülüyordu. Lord Crewe ile Saint Aulaire Kontu'nun Londra'daki mülakatında Fransa'nın çıkarının bir an önce bir antlaşma imzalanmasından geçtiği de belirtilmişti²³⁰⁸. Fransızlarla İngilizler de henüz herhangi resmi bir bildirim olmamasına rağmen Türkiye'den gelen raporlar üzerinden antlaşmada verilebilecek tavizler üzerinde çalışmalarına başlamışlardı.

4 Mart tarihli haberde, Kemal Paşa'nın Yunanlılara karşı zafer kazanılmasına rağmen halen siyasi bir çözüme ulaşılabilmesi göz önüne alındığında Türkiye'nin yeni bir savaşa hazır olduğunu, bağımsız olmayan hayatın bir anlam ifade etmediğini ve yeni yılın Türkiye'ye barış getirmemesi durumunda Türklerin ordularına güvenebileceklerini deklare ettiği aktarılmıştır²³⁰⁹. İspanyol basınında da tahmin edildiği gibi Ankara Hükümeti, Lozan Antlaşması'na karşı bir barış teklifi hazırlamıştı. 6 Mart tarihli habere göre, hükümetin hazırlanan karşı barış teklifini Millet Meclisi'nde açıklaması bitmiş ve hemen genel tartışma başlamıştı. 53 kişinin söz almıştı. Bunlardan üçü hükümetin karşı teklifine şiddetle karşı çıkmışlardı. Yerel gazeteciler de bu karşı teklifin başarılı olamayacağını düşünüyorlardı²³¹⁰. Kemalist delegeler, Lozan Konferansı'nın toprak, hukuk ve finans maddeleri ile ilgili bir karşı teklif hazırlamışlardı. Meclisteki görüşmelerde, Meclis Başkanı, hükümetin bir barış antlaşması imzalanması konusundaki görüşünü desteklemişti. Yaklaşık 8 gün sürmesi beklenen tartışmalarda tüm tepkilere rağmen hükümetin karşı teklifinin onaylanması bekleniyordu²³¹¹. Ankara Hükümeti, Lozan'da Türk heyetine verilen antlaşma taslağına karşı Türk teklifini hazırlayarak meclisin onayına sunmuştu. Meclisin onaylaması durumunda Lozan Konferansı yeniden toplanabilirdi. Aksi halde ise Türkiye adım adım yeni bir savaşa doğru sürüklenebilirdi.

7 Mart tarihli haberde, Ankara'dan bildirildiğine göre meclisin, Lozan Antlaşması'nı Misak-ı Milli'ye aykırı bularak reddettiği aktarılmıştır²³¹². Bu haberin açıklaması ise ertesi gün yayınlanan habere yansımıştır. 8 Mart tarihli habere göre, müttefiklerin Lozan Antlaşması'nın bir bütün olarak kabul edilmesinde ısrar etmeleri durumunda, Millet

²³⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 3 Marzo 1923, s. 5; El Sol, 3 Marzo 1923, s. 5; La Accion, 3 Marzo 1923, s. 2; El Globo, 5 Marzo 1923, s. 1.

²³⁰⁸ El Heraldo de Madrid, 3 Marzo 1923, s. 5; El Sol, 3 Marzo 1923, s. 5.

²³⁰⁹ El Sol, 4 Marzo 1923, s. 1; La Accion, 5 Marzo 1923, s. 5.

²³¹⁰ El Heraldo de Madrid, 6 Marzo 1923, s. 4; El Sol, 6 Marzo 1923, s. 1.

²³¹¹ El Sol, 6 Marzo 1923, s. 1.

²³¹² El Heraldo de Madrid, 7 Marzo 1923, s. 4.

Meclisi antlaşmayı reddedecekti. Meclisin önemli bir çoğunluğu, Türk Hükümeti'ni onaylanan şartlar çerçevesinde barış görüşmelerini sürdürmekle görevlendirmişti. Bu şartlar arasında en önemlisi Musul sorunu idi ve ilk olarak onun müzakere edilmesi ve sonuçlandırılması gerekiyordu. Finans, ekonomi ve yönetim sorunlarının Türkiye'nin istediği gibi yani tam bağımsızlık sağlayan bir şekilde çözümlenmesi gerekiyordu. Barış antlaşması imzalanır imzalanmaz, işgal altındaki bölgeler hemen tahliye edilmeliydi²³¹³. Meclisin kararları açıklanmaya başlanmıştı. Meclis, müzakerelerin sürmesine ancak müttefiklere sunulacak Türk karşı teklifi çerçevesinde antlaşma maddelerinin yeniden ele alınmasına karar vermiştir. En önemli konu olarak Misak-ı Milli'de yer alan Musul meselesi görünüyordu.

Millet Meclisi, uzun ve yoğun çalışmalar sonucunda Lozan'da hazırlanan antlaşmayı incelemeyi bitirmişti. Avrupa basınında mecliste yaşananlarla ilgili farklı ve kafa karıştırıcı bilgiler yer alıyordu. Ancak oturumların gizli olduğu göz önüne alındığında gerçekte mecliste neler olduğunu ve tartışmaların nasıl geçtiğini kestirmek zordu. Bununla birlikte, mecliste iki grup karşı karşıya gelmişti. İlmîliler, Türkiye'nin yeniden kanlı bir savaşa girmesini istemediklerinden gerekli tavizlerin verilerek barışın imzalanmasını istiyordu. Fanatikler ise her ne pahasına olursa olsun direnmek gerektiğini savunuyorlardı. Mustafa Kemal, başlayan bu tartışmalar sırasında iki tarafa da uzak duruyor ve tartışmalara katılmıyordu. Sonuçta Meclis, Türk karşı teklifinin esaslarını onaylamıştı. Müttefiklerle bir anlaşmaya varılabilmesi için maddelerin bazıları onların hazırladığı taslak antlaşmadakilerden alınmıştı. Bu çerçevede, müttefik taslak projesinin büyük bir bölümü kabul edilmişti. En çok çatışma yaratan maddelerin ise daha sonra müzakere edilmesi öngörülmüştü. Bu sorunlar, ekonomi, finans ve Musul sorunlarıydı. Müttefik komiserler kendilerine ulaşmasının ardından, Türklerin karşı teklifini Londra ve Paris'e göndereceklerdi. Artık müttefiklerin kararı beklenmeye başlanmıştı²³¹⁴. Müttefiklerin şartları kabul etmesi durumunda, Ankara Hükümeti, ortak olarak belirlenecek yer ve tarihte bir Türk heyetini gönderecekti²³¹⁵. Millet Meclisi'nin hükümete olan güveni 169 olumlu oya karşılık 20 olumsuz ve 95 çekimser oyla sağlamıştı. Bu oylama, Mustafa Kemal'in uzun bir konuşmasının ardından gerçekleşmişti

²³¹³ La Correspondencia de España, 8 Marzo 1923, s. 1; La Libertad, 8 Marzo 1923, s. 1.

²³¹⁴ El Heraldo de Madrid, 9 Marzo 1923, s. 1. Türk Karşı Teklifinin içeriği için bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, V, s. 28-62.

²³¹⁵ El Heraldo de Madrid, 9 Marzo 1923, s. 4; La Libertad, 9 Marzo 1923, s. 5.

ve olumlu oy verenlerin çoğu aslında ona güveniyordu²³¹⁶. Habere göre meclis kararını verir vermez, müttefik yüksek komiserlerine Türk karşı teklifi iletilmişti ve onlar da bu teklifi hükümetlerine aktaracaklardı. Barış konferansının yeniden başlamasına da artık müttefikler karar vereceklerdi. Bununla birlikte, Türkiye'nin barış görüşmelerine devam etme kararının arkasında da yine Mustafa Kemal Paşa'nın olduğu görülmektedir.

9 Mart tarihli habere göre, Ankara'dan İstanbul istikametine Türklerin sunduğu karşı teklifleri taşıyan özel bir posta yola çıkmıştı²³¹⁷. Ertesi günkü bir haberde de Ankara'dan yola çıkan postanın İstanbul'a ulaştığı, Adnan Bey tarafından Fransa, İngiltere ve İtalya'ya gönderildiği, Birleşik Devletler ve Japonya'ya da gönderileceği ve Millet Meclisi'nin notaya bir cevap alana kadar oturumlara ara verdiği belirtilmiştir²³¹⁸. Alınan bilgilere göre, Millet Meclisi'nin büyük çoğunluğu, Hükümete güvenerek, şu temellerde barış müzakerelerini sürdürmelerine onay vermişti:

1. *Finansal ve Hukuki kapitülasyonların kaldırılması*
2. *Ekonomi, finans ve Musul sorunlarının düzenlenmesinin ertelenmesi*
3. *Karaağaç'ın Türklere terki*
4. *Türk heyetine verilen diğer tüm antlaşma maddelerinin kabul edilmesi*
5. *Yunan işgalinde harap olan her bölge için mutlaka tamirat ve restorasyon tazminatı alınması*²³¹⁹.

10 Mart tarihli haberde, Türk karşı teklifinin henüz İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gelmediği, genel olarak Türklerin barış müzakerelerinin yeniden başlamasını reddetmeleri durumunda İngiltere Hükümeti'nin antlaşmanın maddelerini teker teker düzenlememeye karar verdiği belirtilmiştir²³²⁰. 12 Mart tarihli habere göre ise Ankara Millet Meclisi'nin karşı teklifinin eklendiği nota, Adnan Bey tarafından müttefiklere verilmiş ve Türk Hükümetinin antlaşmanın toprak hükümlerinde herhangi bir değişiklik talep etmeyeceği bildirilmiştir. Ankara Hükümeti, buna karşılık Meis Adası ve Bozcaada bölgesindeki küçük adalar üzerinde mutlak egemenlik istiyordu. Ayrıca Türkiye'deki yabancıların uymak zorunda oldukları rejimde mutlak karşılıklılık ve kapitülasyonların

²³¹⁶ La Libertad, 13 Marzo 1923, s. 1.

²³¹⁷ El Heraldo de Madrid, 9 Marzo 1923, s. 4; El Sol, 10 Marzo 1923, s. 5. Türk Karşı Barış Teklifi, İsmet Paşa'nın 8 Mart 1923 tarihli mektubuyla müttefik devletlerin dışişleri bakanlarına bildirilmiştir. Bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, V, s. 21-27.

²³¹⁸ El Sol, 10 Marzo 1923, s. 5; La Voz, 10 Marzo 1923, s. 5; El Globo, 12 Marzo 1923, s. 3.

²³¹⁹ La Libertad, 9 Marzo 1923, s. 5; La Libertad, 10 Marzo 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1923, s. 4.

²³²⁰ El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1923, s. 4.

tamamen kaldırılması talep ediliyordu. Teklife göre, antlaşmanın ekonomik meselelerle ilgili kısmı ayrı görüşülecekti. Ankara Hükümeti, müttefikler tarafından el konulan gemilerin tamamının iade edilmesini şart koşuyor ve notanın sonunda Millet Meclisi ve Türk halkının barışçıl duyguları deklare ediliyordu²³²¹. İngiliz yüksek komiseri General Henderson, Türk karşı teklifini iletmek üzere 12 Mart'ta Londra'ya gitmişti. Oradan Paris'e ve Roma'ya gidecek ve bu iki hükümetin Ankara Hükümeti'nin teklifini kabul edip etmediklerini öğrenecekti²³²². İngilizler artık Türkiye'nin son şartlarını öğrenmişler ve Türk karşı teklifini incelemeye başlamışlardı. Onların tavrı, konferansın yeniden başlayıp başlamamasında etkili olacaktı.

Barış görüşmeleri için Türkiye'nin şartlarını içeren karşı teklif Paris'e ulaşmıştı. Teklif, içerdiği ekleme ve çıkarmalarla, hazırlanan diğer antlaşmalardan farklıydı. Boğazlar rejimi dışında belirli noktalarda yeniden müzakereler yapılması gerekecekti. Genel olarak Ankara'nın Türkiye'deki yabancıların faydalanacağı rejim ile ilgili olarak güvensizlik taşıdığı görülmekteydi. Fransız uzmanlar, teklifi incelemelerinin ardından muhtemelen 18 Mart Pazar günü Londra'ya giderek Lord Curzon ve İngiliz uzmanlarla görüşeceklerdi. İtalya'nın da Türklere verilecek cevabın konuşulacağı bu toplantılara davet edilmesi beklenmekteydi²³²³. Türk karşı teklifinin tam metni İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na da ulaşmıştı. İngiliz uzmanlar, teklifi incelemeye başlamışlardı. Müttefik uzmanları ile Londra'da yapılacak toplantı öncesinde herhangi bir karar alınması beklenmiyordu. Toplantıda Fransa'yı Bompard temsil edecekti. İngiliz basını, müzakerelerin hızlı sonuçlar alacağına inanıldığını yazıyordu²³²⁴. Müttefikler arası toplantının ayın 18'inde yapılacağı belirtilmesine rağmen, 17 Mart tarihli habere göre bu konudaki teklif 21 Mart Çarşamba günü toplantının yapılması yönündeydi. Haberde, Fransa Hükümeti'nin İngiltere'nin bu tarihte Londra'da bir müttefik konferansı toplanması önerisini kabul edeceği ve toplantıda Fransa'yı Bompard ve bazı uzmanların temsil edeceği belirtilmiştir²³²⁵. Bompard ve iki Fransız uzman, 19 Mart Pazartesi günü Londra'ya hareket edecek ve Lord Curzon ve Torretta ile Türk karşı teklifini görüşeceklerdi. Toplantının en azından bir hafta sürmesi bekleniyordu. İngiltere'yi müttefik

²³²¹ El Heraldo de Madrid, 12 Marzo 1923, s. 3; La Voz, 12 Marzo 1923, s. 5; El Imparcial, 13 Marzo 1923, s. 1; El Globo, 13 Marzo 1923, s. 2.

²³²² El Imparcial, 13 Marzo 1923, s. 1; La Libertad, 13 Marzo 1923, s. 1.

²³²³ El Heraldo de Madrid, 16 Marzo 1923, s. 4; La Accion, 16 Marzo 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 16 Marzo 1923, s. 2; El Sol, 17 Marzo 1923, s. 5.

²³²⁴ El Heraldo de Madrid, 17 Marzo 1923, s. 4.

²³²⁵ El Heraldo de Madrid, 17 Marzo 1923, s. 4.

konferansında kimin temsil edeceği ise henüz netlik kazanmamıştı²³²⁶. Müttefik devletler ayrı ayrı Türk karşı teklifini inceledikten sonra değerlendirmelerini paylaşmak üzere Londra'da bir araya gelmeye karar vermişlerdi. Londra'daki konferansta Türk teklifleri karşısındaki müttefik tutumu ve konferansın devam edip etmeyeceği de netleşecekti.

4.2.2.2. Londra Konferansı (21 Mart 1923) ve Türk Karşı Teklifi

Londra Konferansı'nın toplanmasına karar verilmesinin ardından, İngiliz basınında Türk tekliflerinin reddedileceğine ilişkin haberler yayımlanmaya başlanmıştı. İspanyol basınına da 20 Mart tarihinde yansıyan bu haberlere göre, müttefikler Türk taleplerini şu nedenlerle reddedeceklerdi:

1. *Meis (Kızılhisar) Adası'nın Türkiye'ye verilmesi*
2. *Türk borçlarının sadece Türkleri etkilemesi*
3. *Ekonomik sorunların yeniden tartışılması*
4. *Yabancıların ve yabancı şirketlerin hiçbir özel garantiye sahip olmaması*
5. *Türk mahkemelerinin Batı Avrupa mahkemeleri ile aynı değerde gibi ele alınması*²³²⁷.

21 Mart tarihli haberde ise Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin karşı barış teklifinin metnini yayımladığı belirtilmiştir. Bu metne göre, Türkiye, antlaşmanın imzalanmasının ardından müttefiklerin işgali altında olan bütün toprakların tahliyesini ve Lozan'da belirlenen sınırlarda özellikle Meriç'te ufak değişiklikler yapılmasını talep ediyordu. Meis Adası'nda İtalyan egemenliğini kabul etmiyordu. Kapitülasyonların kaldırılması için Türkiye'nin imzacı ülkelere güvenceler vereceği belirtiliyordu. Osmanlı borçları ile ilgili olarak, Türk teklifi, Lozan'daki metinde farklı düzenlemeler yapıyordu. Türkiye, yabancılar rejimi konusunda da göçlere serbestçe izin verme veya yasaklama hakkını saklı tutuyordu²³²⁸. Bütün bu konular Londra Konferansı'nda değerlendirilerek, Türk tarafına olumlu veya olumsuz bir cevap verilecekti.

Londra'da 21 Mart 1923'te toplanacak konferansa Lozan konferansında yer alan tüm müttefik devletler ile Yunanistan temsilcileri davet edilmişti. Yunan Hükümetini temsilen Venizelos, konferansa katılmak için 21 Mart'ta Londra'ya ulaşacaktı. Müttefik

²³²⁶ El Heraldo de Madrid, 19 Marzo 1923, s. 4.

²³²⁷ El Sol, 20 Marzo 1923, s. 5; La Epoca, 20 Marzo 1923, s. 1; La Voz, 20 Marzo 1923, s. 5; El Globo, 21 Marzo 1923, s. 1.

²³²⁸ La Libertad, 21 Marzo 1923, s. 1.

uzmanları, Çarşamba günü İngiltere Dışışleri Bakanlığı'nda bir araya gelerek Türkiye'nin barış teklifini değerlendirecekti. Türk tekliflerinde finansal sorunlar, ufak toprak meseleleri ve Türkiye'deki yabancıların durumu önem taşıyordu²³²⁹. 23 Mart tarihli haberde, Venizelos'un sekreteri ile birlikte Londra'ya ulaştığı ve Ritz Oteli'ne yerleştiği belirtilmiştir²³³⁰. Fransız, İtalyan ve Japon delegeler de Londra'daki ön konferansa katılmak üzere Londra'ya gelmişlerdi. Bompard, Garroni ve Curzon'un temsil ettikleri ülkeler, konferans başladıktan sonraki gün fikirlerini kamuoyu ile paylaşacaklardı²³³¹.

Uzmanlar konferansı, 21 Mart 1923'te Lord Curzon'un başkanlığında toplanmıştı. İtalyan delegeler, toplantı ile ilgili açıklama yapmayı reddetmişlerdi. Bu ihtiyatın nedeni, görüşmeler süresince müttefikler arasında yaşanabilecek olayları açığa vurmamak arzusuuydu. Oturumun başında İngiliz Dışışleri Bakanı, bir birlik olma ihtiyacını dile getirmiştir. Uzmanlar konferansta üç komisyona bölünmüştür: *politik*, *ekonomik* ve *hukukî*. Konferanstan bir bildiri yayımlanmış ve her oturumdan sonra bilgilendirme yapılmayacağı ve sadece nihai kararın açıklanacağı basın mensuplarına iletilmiştir²³³². Üç uzman komisyonu, ayrı ayrı toplantılar yapıyordu. Öğleden sonra İngiliz Dışışleri Bakanlığı'nda Eric Crewe'nin başkanlığında Bompard'ın da katılımıyla ayrı bir toplantı yapılmıştı. Antlaşmanın politik maddelerinin incelenmesinin gün içerisinde, finansal maddelerin ertesi gün ve komisyon toplantılarının da hafta sonuna kadar tamamlanması bekleniyordu. Geriye sadece Ankara Hükümeti'ne gönderilecek kolektif cevabın hazırlanması kalacaktı. Muhtemelen 26 Mart Pazartesi günü, konuyla ilgili bir genel oturum yapılacak ve 28 Mart Çarşamba günü de ön konferans işlerini tamamlamış olacaktı²³³³. Konferansın ilk toplantısında bir iş planı yapılmış ve toplantıların gizli oturumlar halinde yürütülmesine karar verilmişti. İş planına göre ayın 28'ine kadar Türkiye'ye barış teklifi ile ilgili bir cevap verilmesi bekleniyordu.

23 Mart tarihli habere göre, müttefik uzmanlar çalışmalarını tamamlamıştı ve tartıştıkları her konuda tamamen hemfikir olmuşlardı²³³⁴. Politika ve hukuk komisyonları, Türkiye ile barış projesinin toprak maddeleri ile ilgili küçük değişiklikler yapmışlardı. Genel olarak Türklerin topraklar konusundaki taleplerini kabul etmek imkânsız görünüyordu.

²³²⁹ El Sol, 21 Marzo 1923, s. 5; La Voz, 21 Marzo 1923, s. 5; El Globo, 22 Marzo 1923, s. 3.

²³³⁰ El Heraldo de Madrid, 23 Marzo 1923, s. 4.

²³³¹ El Globo, 22 Marzo 1923, s. 3.

²³³² La Libertad, 22 Marzo 1923, s. 4.

²³³³ El Heraldo de Madrid, 23 Marzo 1923, s. 4.

²³³⁴ El Heraldo de Madrid, 23 Marzo 1923, s. 4.

Özellikle Meis Adası ile ilgili madde müttefikler açısından kabul edilemezdi. Finans komisyonu ise daha geniş düzeltmelere gitmiş ve 12 maddede değişiklikler yapmıştı. Finansal konularda zaten Türklere en geniş tavizler verilmişti²³³⁵. 26 Mart tarihli habere göre, Türkiye'nin karşı barış teklifini değerlendiren müttefik konferansındaki finans ve ekonomi uzmanları, çalışmalarını tamamlamıştı. Tartışılan maddelerde müttefikler hemfikir ve metindeki son düzeltmelerin yapılmasına başlanmıştı²³³⁶. 29 Mart tarihli habere göre, İstanbul gazeteleri şu yazışmayı yayımlamışlardı: *“Türk karşı teklifi ile ilgili Londra'dan alınan telgrafların ışığında Ankara Bakanlar Kurulu dün olağanüstü bir şekilde toplandı ve toplantıya Mustafa Kemal Paşa başkanlık yaptı*²³³⁷.” Londra Konferansı, belirtilen takvime göre çalışmalarını tamamlamış ve Ankara Hükümeti'ne kararlarını bildirmişti. Karara ilişkin henüz ayrıntılı bir bilgi bulunmuyordu ancak zaten bir ön konferans olarak görülen Londra Konferansı'nın barış müzakerelerinin yeniden başlaması kararı alması sürpriz olmayacaktı.

4.2.3. Müzakerelerin Yeniden Başlaması

Lozan Konferansı'nın 4 Şubat tarihinde kesintiye uğramasının ardından Türk heyetinin karşı barış teklifini hazırladığı süreçte, barış konferansının yeniden toplanacağına dair beklentiler yükselmeye başlamıştı. 6 Mart tarihli habere göre, Türk çevrelerde müttefiklerle Türkler arasında yeni bir konferansın başlayacağına inanılıyordu²³³⁸. Londra'daki siyasi çevrelerde ise müttefiklerle Türkler arasında barış müzakerelerinin yeniden başlaması ihtimali öngörülüyordu. Ancak, her halükarda Lord Curzon, bir daha Lozan'a dönmeyi düşünmüyordu. Barış görüşmeleri yeniden başlayacak olursa İngiliz heyetini O'nun yerine Horace Rumbold'un yönetmesi bekleniyordu²³³⁹. Atina Başbakanı Albay Gonatas da 9 Mart'ta gazetecilere verdiği demeçte, Türk Hükümeti tarafından hazırlanan karşı teklifin hemen kabul edilmeyeceğini ancak yeni müzakerelerin başlaması için bir temel oluşturabileceğini ifade etmişti²³⁴⁰. 14 Mart tarihli haberde, alınan İngiliz kaynaklı bilgilere göre, sonraki barış konferansının Paris'te toplanacağı ve başkanlığını Poincare'in yapacağı bildirilmiştir²³⁴¹. Ertesi günkü habere göre ise yeni Türk heyetinin

²³³⁵ La Accion, 24 Marzo 1923, s. 6; La Correspondencia de España, 24 Marzo 1923, s. 1.

²³³⁶ El Heraldo de Madrid, 26 Marzo 1923, s. 4; La Epoca, 26 Marzo 1923, s. 2.

²³³⁷ El Heraldo de Madrid, 29 Marzo 1923, s. 1.

²³³⁸ El Heraldo de Madrid, 6 Marzo 1923, s. 4.

²³³⁹ El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1923, s. 4.

²³⁴⁰ El Heraldo de Madrid, 10 Marzo 1923, s. 4; El Sol, 10 Marzo 1923, s. 5.

²³⁴¹ La Correspondencia de España, 14 Marzo 1923, s. 8; El Heraldo de Madrid, 15 Marzo 1923, s. 4.

başkanlığını da İsmet Paşa yapacaktı²³⁴². Fransa ve İtalya zaten konferansın yeniden toplanabilmesi için mesai harcıyorlardı. Bu çerçevede, hem müttefikler hem de Türklerle Yunanlılar, müzakerelerin yeniden başlamasına sıcak bakıyorlardı. Konferansın toplanma yeri ve zamanı ise henüz netlik kazanmamıştı.

30 Mart tarihli habere göre, Fransız ve İngiliz hükümetleri, Türkiye'yi Londra'da müttefiklerin aldıkları kararlardan haberdar edecek ve Türkiye'yi son müzakerelerin gerçekleşmesi için Lozan'a heyet göndermeye davet edecek olan mektubu 29 Mart'ta onaylamıştı. İstanbul'daki müttefik yüksek komiserler aracılığı ile Ankara'ya gönderilmesi için İtalyan Hükümeti'nin onayı bekleniyordu. Mektup oldukça genel ifadelerle tasarlanmıştı ve herhangi bir ayrıntı içermiyordu²³⁴³. İtalya Hükümeti de ertesi sabah mektuba onay vermiştir²³⁴⁴. Müttefiklerin Türkiye'nin karşı barış teklifine cevaben gönderdiği mektupta, barış projesinin ekonomik maddelerinin ayrılması teklifinin reddedildiği bildirilmekteydi²³⁴⁵. Türkiye'nin tekliflerine müttefiklerin cevabı, 30 Mart günü öğleden sonra Ankara'ya gönderilmişti. 6-7 gün içerisinde Türk yetkililerin eline geçmesi ve Türklerin müzakerelerin yeniden başlaması yönünde cevap vermesi bekleniyordu²³⁴⁶. Müttefikler, konferans müzakerelerinin Lozan'da devam etmesine karar vermişlerdi. Bununla birlikte, Türk karşı teklifinde yaptıkları değişiklikleri ve kabul veya reddedilen maddelerle ilgili bilgileri de davet mektubu ile birlikte göndermişlerdi.

Konferansın Lozan'da toplanması kesinleştikten sonra Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandris, Venizelos'la görüşmek üzere Monte Carlo'ya gitmişti. İkili, yeniden başlayacak olan Lozan müzakereleri sırasında Yunan hükümetinin takınacağı tavrı ele alacaklardı²³⁴⁷. İkilinin görüşmesinin ardından Venizelos, barış konferansına gidecek Yunan heyetinin başkanı olarak bildirilmişti²³⁴⁸. Bu sırada İsmet Paşa, Meclis Dışişleri Komisyonuna, Kemalist hükümete müttefikler tarafından gönderilen ve Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı Bakanlar Kurulu'nda değerlendirilen son nota hakkında bilgi vermişti²³⁴⁹. Müttefiklerin Türk karşı teklifine verdikleri cevap İstanbul'da iyi

²³⁴² El Heraldo de Madrid, 15 Marzo 1923, s. 4.

²³⁴³ El Heraldo de Madrid, 30 Marzo 1923, s. 4.

²³⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 30 Marzo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 30 Marzo 1923, s. 1; La Voz, 30 Marzo 1923, s. 5.

²³⁴⁵ La Voz, 30 Marzo 1923, s. 6; El Imparcial, 31 Marzo 1923, s. 1.

²³⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 30 Marzo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 30 Marzo 1923, s. 1.

²³⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 2 Abril 1923, s. 4.

²³⁴⁸ El Heraldo de Madrid, 3 Abril 1923, s. 4; La Voz, 3 Abril 1923, s. 5.

²³⁴⁹ El Heraldo de Madrid, 2 Abril 1923, s. 4.

karşılanmıştı. Türk Hükümeti, Lozan'a heyet göndermeden önce müttefiklerin son teklifleri, Ankara Meclisi'nde görüşülecekti. Müttefiklerin cevabının Ankara Meclisi tarafından kabul edilmesine kesin gözüyle bakılıyordu²³⁵⁰. İsmet Paşa aynı gün Ankara Büyük Meclisi'ne de müttefiklerin cevabına ilişkin bilgi vermişti. Barışın yapılacak olan yeni konferans müzakereleriyle sağlanabileceğini ancak barış antlaşmasının sonuçlandırılmaması durumunda Türkiye'nin savaşa hazır olması gerektiğini anlatmıştı²³⁵¹. Mecliste yapılan görüşmelerin ardından müttefiklerin Kemalist Hükümete verdikleri notaya Türklerin cevabının 3 Nisan'da İstanbul'a ulaşacağına inanılıyordu. Bu cevapta Türklerin barışın sağlanabilmesi için Lozan'da ayın 15'inde başlaması teklif edilen yeni müzakerelere katılmayı kabul etmesi bekleniyordu²³⁵². 4 Nisan tarihli habere göre, İsmet Paşa, ertesi haftanın ilk günlerinde Lozan'a gidecekti²³⁵³. Ankara Hükümeti ve Milli Meclis, barış müzakerelerinin devam etmesinden yana tavır takınarak müttefiklerin konferansın yeniden toplanması talebini kabul etmişlerdi.

5 Nisan tarihli habere göre, Lozan Konferansı, 15 Nisan'da başlayacaktı. İtalya'nın temsilcileri, Atina'daki İtalyan elçisi Baron Montagne ve uzmanlar Nogara ve Guerigla olacak ve heyete Garroni başkanlık edecekti. İtalya, ilk konferansta sonuçlandırılan toprak tartışmalarına katılmayacaktı. Hukuken İtalya'ya ait olan Meis Adası ile ilgili tartışmalara da izin vermeyecekti²³⁵⁴. Boğazlarla ilgili sorunun daha önceden çözülmüş olması nedeniyle Rus Hükümeti yeni konferansa davet edilmemişti²³⁵⁵. Ankara Hükümeti, müttefik notasına verdiği cevapta Lozan Konferansı'nın çalışmalarına 25 Nisan'da başlamasını talep ettiği belirtiliyordu²³⁵⁶. Adnan Bey, 8 Nisan günü öğleden sonra Türkiye'nin müttefikler tarafından verilen notaya cevabını müttefik yüksek komiserlerine verecekti²³⁵⁷. Türklerin verdiği cevabın içeriğine ilişkin İspanyol basınında herhangi bir habere rastlanmamıştır. Konferansın 23 Nisan'da açılışını yaptığı

²³⁵⁰ El Heraldo de Madrid, 3 Abril 1923, s. 4.

²³⁵¹ El Heraldo de Madrid, 3 Abril 1923, s. 4; La Voz, 3 Abril 1923, s. 5; La Epoca, 4 Abril 1923, s. 4; La Libertad, 4 Abril 1923, s. 6.

²³⁵² El Heraldo de Madrid, 3 Abril 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 3 Abril 1923, s. 2; La Voz, 3 Abril 1923, s. 5; La Epoca, 4 Abril 1923, s. 4; La Libertad, 4 Abril 1923, s. 6.

²³⁵³ El Heraldo de Madrid, 4 Abril 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 4 Abril 1923, s. 1; La Epoca, 4 Abril 1923, s. 4.

²³⁵⁴ El Heraldo de Madrid, 5 Abril 1923, s. 4.

²³⁵⁵ La Libertad, 24 Abril 1923, s. 1.

²³⁵⁶ El Heraldo de Madrid, 7 Abril 1923, s. 3; La Epoca, 9 Abril 1923, s. 1.

²³⁵⁷ La Correspondencia de España, 9 Abril 1923, s. 8. İsmet Paşa, müttefik yüksek komiserlerine verdiği cevapta, müttefik devletlerin Lozan Konferansı'nın yeniden toplanması konusunda yaptığı teklifi kabul etmelerinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. İsmet Paşa, çağırılan devletlerin konferansın yeniden toplanması ile ilgili umut ve dileklerine katılarak, konferansın 23 Nisan'da yeniden bir araya gelmesini teklif etmiştir. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, V, s. 66-67; Bilsel, *Lozan*, s. 111.

düşünülürse Ankara Hükümeti'nin süre ile ilgili talebinin dikkate alındığı söylenebilir. Konferansın yeniden açılışının İsmet Paşa'nın teklifi üzerine 23 Nisan'da yapılmasının kabul edilmesi, müttefiklerin Ankara Milli Meclisi'ne güzel bir jesti olmuştur.

Türkiye'yi Lozan'da temsil edecek olan Türk heyeti, 15 Nisan'da İstanbul'a gelmişti. Ayın 18'ine kadar burada kalacak olan heyet, ardından Lozan'a doğru yola çıkacaktı. İsmet Paşa'nın başkanlık edeceği heyette Rıza Nur Bey, Asım Bey ve Reşat Nihat Bey yer almaktaydı²³⁵⁸. İngiliz heyeti de 21 Nisan Cumartesi günü Lozan'a hareket edecekti²³⁵⁹. İsmet Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan önce yabancı basın temsilcilerine verdiği demeçte, Lozan'a Türkiye'nin haklarını güvence altına alan onurlu bir barış elde etme arzusu ile gittiğini ancak politik, hukukî ve ekonomik meselelerde kölelik anlamına gelecek maddeleri reddedeceğini deklare etmiştir²³⁶⁰. İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri de gazetecilere bir demeç vermiş ve Fransa ve İngiltere'nin Türkiye ile çözümlenemeyen finansal, ekonomik ve hukukî sorunlarla ilgili dayanışma içerisinde olacağını ve İstanbul'un tahliye şekilleri ile ilgili tartışmaların büyük ihtimalle zorlu geçeceğini ifade etmiştir²³⁶¹. Türk heyetinin Belgrat'tan geçişi sırasında İsmet Paşa, bir açıklama daha yapmıştır. Verdiği bir röportajda, Lozan'a iyi niyetlerle gittiklerini ve mümkün olan bütün tavizleri vereceklerini söylemiştir. İsmet Paşa, müttefiklerin uzlaşmazlığı sürdürmeleri durumunda Türk heyetinin hemen konferanstan çekileceğini ve bu kararın dostane ilişkilerin kesilmesi veya yeni bir savaşın başlaması anlamına gelmeyeceğini de sözlerine eklemiştir²³⁶². İsmet Paşa, Türkiye'nin borçlarını kâğıt para dışında ödeyemeyeceğini, mevcut koşullarının altınla ödemeye izin vermediğini ve bu ödeme yoluyla Türkiye'nin toplam borcunun üçte birinin karşılanmış olacağını da deklare etmiştir²³⁶³. İsmet Paşa, Türk heyetini masadan kaldırmaya yetecek olan şartları yolculuğu esnasında verdiği demeçlerle ortaya koymuştur.

Lozan Konferansı'nın ikinci evresi 23 Nisan 1923'te saat 17.00'de konferansın ilk evresindeki oturumların gerçekleştiği Uşi'deki Castillo Otel'de başlamış ve ilk

²³⁵⁸ El Heraldo de Madrid, 16 Abril 1923, s. 4. İsmet Paşa ve Türk heyeti, 21 Nisan 1923 Cumartesi akşam saatlerinde Lozan'da büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış ve Lozan garından konaklayacağı Lozan Palas Otel'i'ne geçmişlerdir. Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, s. 216.

²³⁵⁹ La Correspondencia de España, 19 Abril 1923, s. 1. General Pelle ve Sir Horace Rumbold, 22 Nisan Pazar akşamı Lozan'a gelmişler ve kendisini Türk heyeti adına Hasan Bey ile Miralay Tevfik Bey karşılamıştır. Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, s. 217.

²³⁶⁰ La Correspondencia de España, 19 Abril 1923, s. 1; La Voz, 19 Abril 1923, s. 5.

²³⁶¹ El Siglo Futuro, 20 Abril 1923, s. 1.

²³⁶² La Libertad, 22 Abril 1923, s. 1; La Epoca, 23 Abril 1923, s. 1.

²³⁶³ La Libertad, 22 Abril 1923, s. 1.

konferansın devamı niteliğinde olduğu için açılış merasimi yapılmamıştır²³⁶⁴. Açılış günü müttefik delegeleri saat 16.00’da Türk delegelerle bir toplantı yaparak konferans işlerinin organizasyonu üzerinde durmuşlardı²³⁶⁵. Bu sırada Venizelos ise halen Lozan’a varmamıştı²³⁶⁶. 24 Nisan tarihli haberde, önceki gün öğleden sonra saat 17.00’te konferansın ilk oturumunun gerçekleştiği, kısa tartışmalar sonucunda üç komisyonun kurulduğu belirtilmiştir: *İlk komisyon Türkiye’de hukukî rejimle ilgili siyasi maddeleri görüşecekti. İkinci komisyon finans ve sağlık sorunlarını ele alacaktı. Üçüncü komisyonda da ekonomik sorunlar tartışılacaktı*. Bu komisyonlara sırasıyla İngiliz Horace Humbold ile Fransız General Pelle dönüşümlü olarak başkanlık edecekti. İsmet Paşa, konferansın çalışma planını ve yapılacak işin üç komisyona bölünmesini onaylamıştı. Horace Humbold ve General Pelle açılış konuşmalarında barışın bir an önce imzalanması arzularını dile getirmişlerdir. Montagna ve onun ardından Japon ve Birleşik Devletler temsilcileri de söz alarak işin büyük kısmının tamamlandığını ve kısa sürede barışın imzalanmasını arzu ettiklerini söylemişlerdir. İsmet Paşa, Türkiye’nin sorunları çözmek için çok uğraştığını ve hızlı bir şekilde barışın sağlanmasını samimi olarak istediğini aktarmıştır. Sözlerine “*Her birimiz iyi niyet ve inançla çalışırsak barışın geleceğinden emin olabilirsiniz*” diyerek devam etmiş ve son olarak da Belgrat’ta verdiği iddia edilen ve kötümser yorumlara neden olan demeci sert bir şekilde yalanlamıştır²³⁶⁷. Konferans, tarafların iyi niyet dilekleri ve barışa olan inançlarını dile getirmeleri ile birlikte başlamıştır.

4.2.4. Konferans Müzakereleri

İspanyol basını, yeni başlayan müzakereleri, Lozan Konferansı’nın ikinci evresi olarak değil İkinci Lozan Konferansı olarak ele almıştır. Ancak konferansın dağılmamış ve sadece kesintiye uğramış olduğu göz önüne alınarak, çalışma sırasında 23 Nisan 1923’te başlayarak 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasına kadar sürecek olan dönem konferansın ikinci evresi olarak işlenmiştir. Konferansın ilk günkü oturumunda, politik, ekonomik ve hukukî olmak üzere üç komisyon kurulmuştu. Ancak hukukî meselelerin kapitülasyonlar meselesiyle ve siyasî konularla iç içe girmiş olmaları

²³⁶⁴ Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, s. 218.

²³⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 24 Abril 1923, s. 2; Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, s. 219.

²³⁶⁶ El Heraldo de Madrid, 24 Abril 1923, s. 2.

²³⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 24 Abril 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 24 Abril 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 24 Abril 1923, s. 1; La Epoca, 24 Abril 1923, s. 2; La Libertad, 24 Abril 1923, s. 1; La Voz, 24 Abril 1923, s. 5; La Accion, 26 Abril 1923, s. 3.

nedeniyle, bu çalışmada Lozan müzakereleri, politik ve ekonomik-hukuki konular olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir.

4.2.4.1. Politik Konular

Lozan Konferansı'nın ilk evresinde, Bölgesel ve Askerî Meseleler Komisyonu'nda ele alınan konular, konferansın ikinci evresinde politik konular başlığı altında ele alınacaktır. Konferans müzakereleri kesintiye uğramadan önce, siyasî ve bölgesel meselelerle ilgili büyük ilerleme kaydedilmiş ve pek çok sorunun üstesinden gelinmişti. Konferansın ikinci evresinde ise bu başlık altında müttefik işgallerinin sonlandırılması, Türkiye'nin Güney ve Batı sınırlarının belirlenmesi ve Suriye meseleleri incelenmiştir. Musul sorununun ise Türklerle İngilizler arasında barış antlaşması imzalandıktan itibaren 9 ay içerisinde çözümlenmesine karar verilmiş olduğu için konferans müzakerelerine yansımadağı ve sadece birkaç haberde bu konuya değinildiğı tespit edilmiştir. Bu nedenle de müzakerelerin arasında ayrı bir başlık olarak ele alınmamıştır. Konferansta ele alınan politik konular arasında en önemli sorun hiç şüphesiz, müttefik işgalinin sonlandırılması ve Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesi meselesiydi.

4.2.4.1.1. İşgalin Sonlandırılması ve Sınırların Belirlenmesi

Rumbold başkanlığında oluşturulan ve antlaşmanın siyasi maddeleri ile hukuk rejimini görüşecek birinci komisyon, ilk toplantısını 24 Nisan 1923 günü sabah saatlerinde yapmıştı. Komisyonda toprak sorunları madde madde tartışılmıştı. Bu maddelerin ilki, Türklerin barışın imzalanmasının ardından İstanbul'un hemen tahliye edilmesi talebiydi. İkinci madde, Trakya sınırı ile ilgiliydi. Türkler Meriç'in Türkiye-Avrupa sınırını belirlemesini istiyordu. Trakya sınırı konusunda da bir karar verilememişti. Ancak Türk heyeti, statükonun korunmasını kabul etmişti²³⁶⁸. Komisyonun ele aldığı diğer mesele de adalar sorunuydu. Türkler Meis ve Adakale adalarının Türkiye'ye bırakılmasını istiyordu. Müttefikler, Türk heyetine verdikleri cevapta, Meis adasının 6-8 bin nüfusunun çoğunluğunun Yunanlı olduğunu, Tuna'daki Adakale'de 500 kişinin yaşadığını ve bu adanın Romanya'nın hukuki karasularında olduğunu belirtmişlerdi. Boğazlar rejimi ile ilgili olarak konferansın ilk evresinde, Boğazlarla ilişkili bütün devletlerin müzakerelere çağrılmasına karar verilmişti. İsmet Paşa, bu konuda Rusya'nın konferansa davet

²³⁶⁸ El Heraldo de Madrid, 25 Abril 1923, s. 4; El Imparcial, 25 Abril 1923, s. 2; La Accion, 25 Abril 1923, s. 6; La Epoca, 25 Abril 1923, s. 1; La Libertad, 25 Abril 1923, s. 4; El Globo, 7 Abril 1923, s. 1.

edilmediğini kinayeli bir şekilde ifade etmişti²³⁶⁹. Komisyonun 25 Nisan tarihli toplantısında, İsmet Paşa, Türk topraklarının müttefikler tarafından tasfiyesi ile ilgili bir soru sormuş ve müttefik delegeler antlaşmanın imzalanmasının ardından ordularının çekilmeye hazır olduğunu ifade etmişlerdi²³⁷⁰. Komisyonun ilk iki günkü müzakerelerinde taraflar gündemdeki konularla ilgili düşüncelerini beyan etmişler ancak herhangi bir karar alınamamıştı.

28 Nisan tarihli haberde, önceki gün (27 Nisan) müttefik delegeleri Pelle, Montagna ve Rumbold'un İsmet Paşa ile uzun bir konferans gerçekleştirdiği aktarılmıştır²³⁷¹. Bu toplantının ardından, konferansın politik komisyonunda toprak ve siyasi sorunlarla ilgili maddelerin çalışmasının 28 Nisan akşamı tamamlanması bekleniyordu. Çözüme kavuşturulamayan sorunlar ise Meis, Meriç sınırı ve barış antlaşmasının Türk-Fransız Ankara Antlaşması'na değinip değinmeyeceğiydi²³⁷². Ancak beklenildiği gibi bu sorunlar 28 Nisan'da çözüme kavuşturulamamış ve komisyonun toplantıları bu tarihten sonra da devam etmişti.

Bu sırada Türkiye ile Yunanistan arasında ayrı bir barış antlaşması imzalanmasına ilişkin görüşmeler yapıldığı iddiaları gündeme gelmişti. Yunan Hükümeti, 2 Mayıs tarihinde bu haberleri yalanlamıştı²³⁷³. 11 Mayıs tarihli haberde, Yunan Hükümeti'nin Aleksandris'i Lozan'a gitmekle görevlendirdiği, seyahatin amacının Venizelos'a Yunanistan'ın hemen bir barışa ihtiyaç duyduğunu ve aksi halde çıkarlarını korumak için Yunanistan'ın yeniden silahlı mücadeleye başlamak zorunda kalacağını bildirmek olduğu aktarılmıştır²³⁷⁴. Atina'dan alınan bilgilere göre, hukuki meselelerde Türklerle müttefikler arasında aşılammaması ve Türk-Yunan barışının gecikmesi nedeniyle Atina Hükümeti, Türkiye ile ayrı bir barış antlaşması imzalama hakkına başvurabilirdi²³⁷⁵. Ayrı bir barış görüşmesi yürütüldüğü önce yalanlanmış olsa da kısa süre sonra Yunan Hükümeti'nin barışı sağlamak için bu yöntemi kullanabileceği ifade edilmiştir.

Politika komistonunun 4 Mayıs tarihli toplantısında, kapitülasyonlardan sonraki rejim değerlendirilmiştir. Türk heyeti, ilk konferansta İtalyan temsilcisi Montagna'nın sunduğu

²³⁶⁹ La Accion, 26 Abril 1923, s. 3; El Sol, 26 Abril 1923, s. 5.

²³⁷⁰ La Accion, 26 Abril 1923, s. 3; El Sol, 26 Abril 1923, s. 5.

²³⁷¹ El Sol, 28 Abril 1923, s. 5; La Accion, 28 Abril 1923, s. 2.

²³⁷² El Heraldo de Madrid, 28 Abril 1923, s. 2; El Sol, 28 Abril 1923, s. 5; La Accion, 28 Abril 1923, s. 2.

²³⁷³ El Heraldo de Madrid, 3 Mayo 1923, s. 4.

²³⁷⁴ El Heraldo de Madrid, 11 Mayo 1923, s. 3; El Imparcial, 11 Mayo 1923, s. 1; El Sol, 11 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 11 Mayo 1923, s. 2; La Epoca, 11 Mayo 1923, s. 3.

²³⁷⁵ El Heraldo de Madrid, 11 Mayo 1923, s. 3; El Globo, 14 Mayo 1923, s. 2.

teklifin kabul edilmesini istemiştir. İsmet Paşa, Türkiye'nin egemenlik hakları ile ilgili maksimum düzeyde tavizler vermiş olduğunu ve Türkiye'nin dünya kamuoyuna bir çağrıda bulunacağını bildirmiştir. General Pelle, “*Biz de dünya kamuoyuna çağrıda bulunabiliriz*” diye karşılık vermiş ve son olarak da komisyon günün değerlendirmesini yaparak oturumu sonlandırmıştır²³⁷⁶. Toplantı sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı, konferansın başarısız olması ve çatışmaların yeniden başlamasının bir utanç olacağını vurgulamıştır²³⁷⁷. Konferansın ilk evresinin tıkanmasına yol açan hukukî meseleler, yine müttefiklerle Türkler arasında sorun yaratmaya başlamıştır.

Komisyonun 8 Mayıs tarihli toplantısında, Lüleburgaz demiryolu sorununu görüşülmüştür. Bu hattın gözetimi için Milletler Cemiyeti'nin bir yüksek komiser atamasına karar verilmiştir. Son çatışmalar sırasında müttefikler tarafından gemilere el konulması ile ilgili olarak, Türklerin sadece 1918 Mondros Mütarekesi sonrasındaki el koyma işlemlerini geçerli sayacağı ifade edilmiştir. Venizelos, Türk- Yunan savaşı sırasında, Yunanistan'ın gemileri kaçırmakla suçlanmasını protesto etmiştir²³⁷⁸. Komisyonun bu toplantısında da herhangi bir karar alındığına ilişkin İspanyol basınında veri bulunmamaktadır.

İsmet Paşa ile General Pelle, 13 Mayıs'ta bir araya gelerek, barışın sonlandırılmasını engelleyen maddeleri bire bir görüşmüşlerdi. İki taraf da verebilecekleri son tavizleri masaya yatırmışlardı. Görüşmenin ardından İsmet Paşa'nın bir an önce tam ve nihai bir antlaşmaya varma arzusunda olduğu izlenimi ortaya çıkmıştı²³⁷⁹. Aleksandris de bu tarihte Lozan'a ulaşmış ve gazetecilere verdiği demeçte tüm gücüyle genel barışı sürdürme yolundaki projeye destek vereceğini deklare etmiştir²³⁸⁰. Ertesi gün (14 Mayıs), bu sefer, Venizelos ile İsmet Paşa özel bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede de iki ülke arasındaki müzakerelerin ayrıştırılması konusu ele alınmıştır. Venizelos, İsmet Paşa'ya, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde birbirlerinin ülkelerine verdikleri hasarlardan dolayı özür dilemeyi teklif etmişse de İsmet Paşa bunu kabul etmemiştir²³⁸¹. Aleksandris, aynı yaptığı açıklamada, Lozan'a Yunan heyetinin uygun bir barış antlaşması

²³⁷⁶ El Heraldo de Madrid, 5 Mayo 1923, s. 4; La Epoca, 5 Mayo 1923, s. 2; El Globo, 7 Mayo 1923, s. 2; El Sol, 6 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 7 Mayo 1923, s. 1.

²³⁷⁷ La Correspondencia de España, 5 Mayo 1923, s. 1.

²³⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 9 Mayo 1923, s. 4; La Libertad, 9 Mayo 1923, s. 5; El Imparcial, 10 Mayo 1923, s. 1; La Epoca, 10 Mayo 1923, s. 3.

²³⁷⁹ El Heraldo de Madrid, 14 Mayo 1923, s. 1.

²³⁸⁰ El Heraldo de Madrid, 14 Mayo 1923, s. 1.

²³⁸¹ El Heraldo de Madrid, 15 Mayo 1923, s. 4.

imzalamasına şahsen yardım etmek için geldiğini ve Türklerin haksız taleplerinin hepsine karşı mutlak direnme kararı aldıklarını söylemiştir. Venizelos ise İsmet Paşa ile yaptığı toplantıda tamirat meselesini görüştüğünü ve ayrı bir barış görüşmesi gerçekleştirdikleri haberlerinin gerçeği yansıtmadığını deklare etmiştir²³⁸². Türkiye ile müzakereler konusunda, Venizelos ile Yunan Hükümeti arasında derin fikir anlaşmazlıkları olduğu anlaşıyordu. Muhtemelen Venizelos'un heyet başkanlığı görevi Aleksandris'e verilecekti²³⁸³. Venizelos, Türk-Yunan barışının sağlanabilmesi için sürdürdüğü çalışmaları kendi inisiyatifi ile gerçekleştiriyordu. Yunan Hükümeti de büyük ihtimalle bu nedenle Aleksandris'i konferansa gönderme kararı almıştı. Kendisinin demeçleri göz önüne alındığında Yunan Hükümeti'nin artık konferansta Türkiye'ye karşı uzlaşmaz bir tutum sergileyeceği açıktı.

17 Mayıs tarihli haberde, önceki gün politika komisyonunun toplandığı, İngilizlerle Türklerin Çanakkale'deki mezarlıklarla ilgili İngiliz tavizleri konusunda uzlaştıkları ve İstanbul-Edirne demiryolunun inşası ile ilgili olarak Türklerle Yunanlıların anlaşmaya vardıkları belirtilmiştir. Toplantıda, Türkiye, okullar ve dini kurumlar rejiminden küçük müttefik devletlerin büyük devletlerle aynı şekilde faydalanması teklifini ise reddetmiştir²³⁸⁴. Aynı toplantıda İngiliz temsilci, Türkiye'den Musul'la ilgili konuların doğrudan müzakerelerinin düzenlenmesi için belirlenen 12 aylık sürenin 6 aya indirilmesini talep etmiş ancak İsmet Paşa henüz kendisine cevap vermemişti²³⁸⁵.

22 Mayıs tarihli habere göre, Albay Gonatas, Fransa'nın Atina temsilcisine, niyetlerinin barışçıl olduğunu, Lozan'daki Yunan heyetine barışçıl bir çözüm bulunması konusunda talimatlar gönderildiğini ancak Yunanistan'ın Türkiye'ye sözü edilen tazminatı ödemeyeceğini söylemiştir²³⁸⁶. Ertesi günkü bir haberde, Türklerin İstanbul'un tahliyesi gibi bazı belirli sorunları yeniden tartışmaya açmasının Lozan kamuoyunda huzursuzluk yarattığı ancak Haziran ortalarına kadar devam edecek olan müzakerelerde konferansı kesintiye uğratacak bir konu olmadığı ve barışa engel olan Türk-Yunan uyuşmazlıklarının özverili bir şekilde sonuçlandırılması gerektiğinin düşünüldüğü ifade edilmiştir²³⁸⁷.

²³⁸² El Heraldo de Madrid, 15 Mayo 1923, s. 4.

²³⁸³ El Heraldo de Madrid, 15 Mayo 1923, s. 4.

²³⁸⁴ El Heraldo de Madrid, 17 Mayo 1923, s. 4.

²³⁸⁵ El Heraldo de Madrid, 17 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 17 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 17 Mayo 1923, s. 5; El Globo, 18 Mayo 1923, s. 1.

²³⁸⁶ El Heraldo de Madrid, 22 Mayo 1923, s. 3; El Sol, 23 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 23 Mayo 1923, s. 2.

²³⁸⁷ El Sol, 23 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 23 Mayo 1923, s. 2.

Venizelos, verdiği bir demeçte, İsmet Paşa'nın yapılan görüşmelerde uzlaşmaz tavrını sürdürdüğünü ve yapılan bütün teklifleri reddetmekte ısrarcı olduğunu söylemiştir. Venizelos, General Pelle'den finans komisyonunu en kısa zamanda toplantıya çağırarak mevcut sorunların çözülmesini talep etmişti. Konferans çevrelerinde, sorunun oldukça ciddi olduğu ve Türklerin uyuşmaz tutumunu sürdürmesi halinde muhtemelen Yunanlıların Lozan'dan çekileceği düşünülüyordu²³⁸⁸. Müttefik delegeler, Venizelos'un talebine rağmen finans komisyonunu toplantıya çağırmaktan kaçınmıştı. Genel kurul öncesinde Yunanlılar ile Türkler arasında muhtemel bir antlaşma ihtimaline zarar verebilecek bir kışkırtmanın gerçekleşmesinden endişe ediyorlardı²³⁸⁹. Nitekim müttefiklerin bu politikası sonucunda Yunanistan ile Türkiye temsilcileri arasında anlaşmaya varılmıştı. Anlaşmanın ardından Yunan delegesi Venizelos, "*Barış gerçekleşti*" açıklaması yapmıştı²³⁹⁰. Türklerle Yunanlılar arasında uzlaşılan antlaşmanın temelini şunlar oluşturacaktı:

1. *Yunanistan, bütün tazminat taleplerinden vazgeçecek.*
2. *Türkiye, tazminatın metalik olarak (altın veya gümüş) ödenmesi talebinden feragat edecek.*
3. *Yunanistan Karaağaç istasyonunu Türkiye'ye verecek ancak Lüleburgaz-Dimetoka demir yolunu elinde tutacak.*

Haberde, müttefiklerden antlaşmayı açıklayan ilk kişinin General Pelle olduğu, ardından İsmet Paşa'nın Yunanistan'ın mali durumunu düşünerek tazminatın metalik olarak ödenmesi talebinden vazgeçtiklerini ve müttefiklerin de bekleyen diğer konularda bu tavizi göz önüne alacaklarını söylediği ifade edilmiştir. Müttefikler de İsmet Paşa'nın sözlerini onaylamışlardır²³⁹¹. Türklerle Yunanlılar arasında barışın sağlanmasını engelleyen konular, müttefiklerin izledikleri tutum sayesinde çözüme kavuşmuştur. Haberden anlaşıldığına göre, müttefikler, Türk tarafının bu konuda tavizde bulunması karşılığında, diğer bazı konularda da kendileri tavizler vermeyi kabul etmişlerdi.

Türk-Yunan uzlaşması aslında 4 Mayıs Perşembe günü Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nda alınan kararlar sayesinde gelmişti. Türk Genelkurmay

²³⁸⁸ El Siglo Futuro, 24 Mayo 1923, s. 2; La Voz, 24 Mayo 1923, s. 5.

²³⁸⁹ La Voz, 24 Mayo 1923, s. 5.

²³⁹⁰ El Sol, 27 Mayo 1923, s. 5.

²³⁹¹ El Sol, 27 Mayo 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 28 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 28 Mayo 1923, s. 1; La Accion, 28 Mayo 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 28 Mayo 1923, s. 4; La Epoca, 28 Mayo 1923, s. 2; La Voz, 28 Mayo 1923, s. 5.

Başkanı'nın da katıldığı olağanüstü toplantıda, Lozan Konferansı'nın kesintiye uğramaması için verilebilecek tavizler görüşülmüş ve toplantıdan sonra İsmet Paşa'ya sayısız telgraf gönderilmişti²³⁹². Türk-Yunan antlaşmasının maddelerini hukuk danışmanları hazırlayacaktı. Oldukça büyük bir taviz vermesi nedeniyle milliyetçilerin kendisine kızgın olduğu İsmet Paşa, herhangi bir açıklama yapmayı reddetmişti. Yunan delegeler ise 26 Mayıs'ta elde edilen sonuçtan memnun kalmışlardı²³⁹³. İstanbul ve Atina'dan alınan yazışmalarda, ne Türkiye'nin ne de Yunanistan'ın Türk-Yunan antlaşmasını kabul etmeye hazır olmadıkları iddia ediliyordu²³⁹⁴. Ancak Ankara Bakanlar Kurulu, 28 Mayıs tarihli açıklamasında, 26 Mayıs tarihli Türk-Yunan antlaşmasını kabul ettiğini bildirmişti²³⁹⁵. Konferansın ikinci evresinde 1 ay gibi kısa bir süre içerisinde, Türk-Yunan barışı sağlanmıştı. Bundan sonraki oturumlarda ise beklemede olan diğer sorunların çözüme kavuşması ümit ediliyordu.

Bu sorunlardan biri hiç şüphesiz Meis ve Adakale'nin durumuydu. Lozan'dan gelen bilgilere göre, yüzlerce yıldır Türk egemenliğinde olan ve hâlihazırda Romanya'nın işgalinde bulunan Tuna'daki Adakale adacığının mülkiyeti hakkında henüz bir anlaşmaya varılamamıştı. Adayı Türk Hükümeti'nin yanı sıra Yugoslavya da istiyordu. Müttefik yüksek konseyi, Romanya'ya sadece adanın idaresi için geçici himaye hakkı vermişti²³⁹⁶. Meis konusunda ise İsmet Paşa ile Montagna arasındaki özel görüşmeler sonucunda, Türkiye, bu İtalyan adası üzerindeki taleplerinden şartsız olarak vazgeçmişti²³⁹⁷. 2 Haziran tarihli haberde, Türkiye'nin Meis Adası'ndaki İtalyan egemenliğini kabul etmesine karşılık, İtalyanların adada istihkâmlar kurmayacağına ve dahası 12 Ada'ya ait Osmanlı borçlarının önemli bir kısmını yüklenmeye söz verdiği belirtilmiştir²³⁹⁸. Türk tarafı bir taviz daha vererek Meis adasından vazgeçmişti. Ancak Adakale ile ilgili hak talebi devam ediyordu ve bu sorun henüz çözüme kavuşturulamamıştı.

Çözüme kavuşmayan bir diğer mesele de yabancıların hukukî güvenceleri konusuydu. Bununla birlikte, 29 Mayıs tarihli komisyon toplantısında uzmanlar, sınırların

²³⁹² El Sol, 27 Mayo 1923, s. 5; El Siglo Futuro, 28 Mayo 1923, s. 1; La Accion, 28 Mayo 1923, s. 2.

²³⁹³ El Heraldo de Madrid, 28 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 28 Mayo 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 28 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 28 Mayo 1923, s. 5.

²³⁹⁴ El Heraldo de Madrid, 28 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 28 Mayo 1923, s. 5.

²³⁹⁵ El Heraldo de Madrid, 29 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 29 Mayo 1923, s. 1.

²³⁹⁶ El Heraldo de Madrid, 30 Mayo 1923, s. 4.

²³⁹⁷ El Heraldo de Madrid, 1 Junio 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Junio 1923, s. 1; El Sol, 1 Junio 1923, s. 5; La Accion, 1 Junio 1923, s. 2; La Voz, 1 Junio 1923, s. 5; El Globo, 2 Junio 1923, s. 1.

²³⁹⁸ El Globo, 2 Junio 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 2 Junio 1923, s. 4.

belirlenmesi konusunda anlaşmaya varmıştı. Karaağaç'a bağlı 3 köyden 2'si Türkiye'ye geçecekti ve üçüncü köy ise Mudanya Antlaşması'nın imzalanmasından önce halkının çoğunluğunun Türk olduğu ispatlanırsa yine Türkiye sınırlarına dâhil edilecekti²³⁹⁹. Karaağaç sorunu da çözüme kavuşturulmuştu. Ancak bekleyen sorunlarla ilgili kötümserlik devam ediyordu. 4 Haziran'da müttefik delegeler, oy birliği ile ve halka açık olarak, Türk heyetinden mevcut sorunların çözülerek konferansın o hafta bitirilmesini istemişlerdi²⁴⁰⁰. Aynı günkü toplantıda, Trakya'daki Türk-Yunan sınırı nihai olarak düzenlenmişti. Türkler, Karaağaç'taki üç köyün de sahibi olmuşlar ve Meis Adası, İtalya egemenliğine girmişti²⁴⁰¹. Türk heyeti, Tuna'daki Adakale adasının kendilerine iadesi ile ilgili ısrarlarını ise sürdürüyorlardı. Kendilerine Adakale'ye karşılık Çanakkale'nin girişinde bulunan Merkep Adası teklif edilmişti²⁴⁰². Sınır meseleleri büyük oranda çözümlenmişti. Ancak İspanyol basınında Adakale'yle ilgili verilen son karara ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8 Haziran tarihli haberde, General Pelle ile İsmet Paşa'nın 7 Haziran'da uzun bir mülakat gerçekleştirdiği ve herhangi bir anlaşmaya varamadıkları, daha sonra Venizelos ile İsmet Paşa'nın görüştüğü ve Türk-Yunan antlaşmasının düzenlenmesindeki anlaşmazlıkların devam ettiği aktarılmıştır²⁴⁰³. Ertesi gün Yunan Başbakanı Gonatas, Yunan delegelerin Türkiye ile ayrı bir barışın ön görüşmelerini yapmakla görevlendirildiğini, diğer müttefik devletlerin buna rıza gösterdiklerini ve nihai barışın imzalanmasının bu nedenle gecikmeyeceğini deklare etmiştir²⁴⁰⁴. Bu sırada, müttefikler de İstanbul'un tahliyesi sorununu çalışıyorlardı²⁴⁰⁵ ve kararsız duruma son vermek amacıyla 11 Haziran Pazartesi sabahı İsmet Paşa'ya bir nota vermeyi kararlaştırmışlardı²⁴⁰⁶. 15 Haziran tarihli habere göre, müttefik delegeler arasındaki fikir alışverişi devam ediyordu. Venizelos, Yunanistan ile Türkiye arasında sınırlı bir antlaşmanın sonuçlandırıldığını ima etmiş ancak müttefikler bunu münasebetsiz olarak değerlendirmişlerdi. Çözümlemeyen konular nedeniyle müttefikler, konferansa ara verilmesi fikrini değerlendirmeye

²³⁹⁹ El Heraldo de Madrid, 30 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 30 Mayo 1923, s. 1; El Sol, 31 Mayo 1923, s. 5.

²⁴⁰⁰ El Heraldo de Madrid, 5 Junio 1923, s. 4; El Sol, 5 Junio 1923, s. 5; La Libertad, 5 Junio 1923, s. 1; La Voz, 5 Junio 1923, s. 5.

²⁴⁰¹ El Heraldo de Madrid, 5 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁰² El Sol, 5 Junio 1923, s. 5; La Libertad, 5 Junio 1923, s. 1; La Voz, 5 Junio 1923, s. 5.

²⁴⁰³ El Sol, 8 Junio 1923, s. 5; La Accion, 8 Junio 1923, s. 2.

²⁴⁰⁴ La Voz, 9 Junio 1923, s. 8; La Libertad, 10 Junio 1923, s. 1; La Epoca, 11 Junio 1923, s. 1.

²⁴⁰⁵ El Sol, 9 Junio 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁰⁶ El Sol, 9 Junio 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Junio 1923, s. 4.

başlamışlardı²⁴⁰⁷. Haberlere göre, Türk-Yunan antlaşması sonuçlanmak üzereydi. Ancak müttefiklerle Türk heyeti arasında devam eden sorunlar vardı ve bu sorunlar konferansta yeniden kötümser bir hava yaratmaya başlamıştı.

17 Haziran'da müttefik heyet başkanları, Rombold ile bir toplantı yaparak, konferansın sonuçlanmasını engelleyen sorunlarla ilgili henüz bir anlaşmaya varılamadığını ve bunun nedeninin ülkelerin birbirinden farklı özel istekleri olduğunu ifade etmişlerdir²⁴⁰⁸. 18 Haziran tarihli haberde ise Lozan Konferansı'nın mutlu zamanlarını yaşadığı, herhangi bir yeni görüşme yapılmadan önce Türk Hükümeti'nin Türk heyetine göndereceği talimatların beklendiği bildirilmiştir²⁴⁰⁹. Ayrıca müttefiklerin Türkiye'ye sözlerini tutmasına ilişkin bir nota verdikleri haberleri de yalanlanmıştı. Müttefikler de kendi hükümetlerinden son talimatları bekliyorlardı²⁴¹⁰. Haberlerden anlaşıldığına göre, taraflar son tavizlerini de masaya koymuşlardı ve antlaşmaya son halinin verilebilmesi için hükümetlerin son talimatları beklenmeye başlamıştı.

27 Haziran tarihli habere göre, politika komisyonu, iki tarafın da kabul ettiği antlaşma maddelerinin genel tekrarını tamamlamıştı. Bulgaristan, Meriç sınırının askersizleştirilmesini kabul etmiş ancak Neuilly Antlaşması'na aykırı olduğu gerekçesi ile Ege Denizi'ne çıkışla ilgili maddeleri reddetmişti. Musul konusundaki Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Ankara antlaşmalarının özellikle sınırlarla ilgili maddeleri henüz barış antlaşmasına yazılmamıştı. Türkiye, Belçika ile Portekiz'in ticaret konvansiyonuna katılmasını kabul ediyor ancak Polonya ve Çekoslovakya'nın katılımını reddediyordu. Müttefikler, Türkiye'nin Çekoslovakya ile ayrı bir özel sözleşme yapmalarına razı gelmişlerdi. Türk heyeti, geriye kalan üç sorunun çözümü ile ilgili iyimserdi²⁴¹¹. Bununla birlikte, müttefikler bu üç sorunla ilgili Türkiye'ye ortak bir nota vermişlerdi. General Pelle, 27 Haziran'da Rumbold ve Montagna ile bir araya gelmişti. Üç heyet başkanı da henüz hükümetlerinden son talimatları almamışlardı. Konferans, Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayacak bir temsilci görevlendirilmesi için Rusya'ya bir davet göndermişti²⁴¹². Müttefik heyet başkanlarının 28 Haziran'da uzmanlarla bir araya gelmişlerdi. Bütün temsilcilerin kendi hükümetlerinden yeni talimatları gelmişti ve talimatlar mükemmel bir

²⁴⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 15 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁰⁸ El Heraldo de Madrid, 18 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁰⁹ El Heraldo de Madrid, 18 Junio 1923, s. 4; La Voz, 18 Junio 1923, s. 5.

²⁴¹⁰ El Heraldo de Madrid, 20 Junio 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 20 Junio 1923, s. 6.

²⁴¹¹ La Epoca, 27 Junio 1923, s. 1; La Voz, 27 Junio 1923, s. 5; El Globo, 28 Junio 1923, s. 1.

²⁴¹² El Sol, 28 Junio 1923, s. 5; La Epoca, 28 Junio 1923, s. 1; La Voz, 28 Junio 1923, s. 5.

uyum içerisindeydi. Müttefik delegeler, İsmet Paşa'yı çağırarak kendisine ortak bir nota vermek veya notayı yazarak İsmet Paşa'ya göndermek seçeneklerini değerlendiriyorlardı²⁴¹³. Komisyonun yaptığı bu son toplantılarda da büyük ilerleme kaydedilmiş ve sorun sayısı üçe indirilmişti. İspanyol basınında bu sorunların neler olduğuna ilişkin herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Bununla birlikte, tarafların verecekleri son tavizlerle politik ve hukukî konulardaki sorunların üstesinden gelinebileceği anlaşılmaktaydı.

4.2.4.1.2. Suriye Meselesi

23 Nisan'da başlayan konferansın ikinci dönem oturumlarındaki önemli meselelerden biri de Türkiye'nin Güney sınırının belirlenmesi ve Suriye meselesiydi. Konuyla ilgili ilk haber, konferansın açılışının ertesi günü 24 Nisan'da yayımlanmıştır. Haberde, konferansın sabah saatlerinde Humbold başkanlığında toplandığı, Türk delegelerin inatla Ankara Hükümeti'nin teklifindeki farklı noktaları savundukları ancak sonunda müttefiklerin Türk topraklarını tahliye etmesinin ertelenmesini kabul ettiği belirtilmiştir. İsmet Paşa, Suriye sınırı ile ilgili General Pelle tarafından teklif edilen uzlaştırma tekliflerini, bu sorunun Ankara Antlaşması'nda ele alınmış olması gerekçesiyle reddetmiştir²⁴¹⁴. Türk heyeti, Suriye sınırı ile ilgili Ankara Antlaşması'nın belirleyici olmasını talep ediyordu. Fransız delegeler ise Ankara Antlaşması'nın sadece Fransa ile Türkiye'yi ilgilendiren bir antlaşma olduğunu ve genel bir antlaşmaya konu olmak zorunda olmadığını vurgulamışlardı. Türklerin ısrarına rağmen bu konuda hiçbir karara varılamamıştı²⁴¹⁵. Suriye sınırı meselesi Ankara Antlaşması ile çözüme kavuşturulmuş bir konu olmasına rağmen antlaşmadaki şartlar barış konferansında onaylanmadığı için yeniden gündeme gelmişti. Fransızlar, bu konuda Türklerle uzlaşmaz bir tutum sergilemese, Ankara Antlaşması'ndaki maddeler Lozan'da da kabul edilebilir ve mesele hemen çözüme kavuşturulabilirdi. Ancak Fransız temsilciler kendi ülkelerinin çıkarları söz konusu olduğu için koparabileceği tüm tavizleri elde etmek istiyordu.

General Pelle, 1 Mayıs'ta İsmet Paşa'nın onuruna bir öğle yemeği düzenlemeyi teklif etmişti. Yemekten sonra Pelle ve İsmet Paşa bir araya gelmişler ve bu görüşmede açıklanması gereken bazı noktaları ele almışlardı. Görüşmede İsmet Paşa'nın Suriye

²⁴¹³ El Heraldo de Madrid, 29 Junio 1923, s. 4.

²⁴¹⁴ La Voz, 24 Abril 1923, s. 8.

²⁴¹⁵ El Heraldo de Madrid, 25 Abril 1923, s. 4; El Imparcial, 25 Abril 1923, s. 2; La Accion, 25 Abril 1923, s. 6; La Epoca, 25 Abril 1923, s. 1; La Libertad, 25 Abril 1923, s. 4; El Globo, 7 Abril 1923, s. 1.

sınırında konuşlanmış Türk kuvvetlerinin en kısa zamanda geri çekileceğine ve bir daha aynı şekilde askeri harekât yapılmayacağına dair güvence vermesi bekleniyordu. Konferansta da bu konuyla ilgili oldukça iyimser bir hava oluşmuştu²⁴¹⁶. Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Jesse-Curely de Ankara Hükümeti temsilcisi Adnan Bey ile bir araya gelmiş ve ikili Suriye sınırına asker yığılması ile ilgili görüşmüşlerdi²⁴¹⁷. Büyükelçi, Adnan Bey ile yaptığı mülakatta, Fransa'nın bir konferansta barış müzakerelerinin devam ettiği sırada Türk askerlerinin Suriye sınırlarında yoğunlaşmasını kabul edemeyeceğini belirtmiş, bu askerlerin en kısa süre içerisinde geri çekilmesini talep etmiş ve geri çekilmemeleri durumunda Fransa Hükümeti'nin müzakerelere devam edemeyeceğini söylemiştir. Büyükelçi, Mudanya Konferansı'nın toplandığı sıralarda Türk Hükümeti'nin de benzer isteklerde bulunduğunu hatırlatmıştır²⁴¹⁸. Büyükelçi ile Adnan Bey'in görüşmesi, Lozan'da heyecan yaratmıştı. Konuyla ilgili General Pelle ile İsmet Paşa'nın mülakatında askerlerin Suriye sınırından çekileceğine dair zaten güvence verilmişti. O sıralarda Ankara temsilcilerine verilen mektup İsmet Paşa'ya ulaşmıştı ve bu sorunun memnun edici bir şekilde sona ermesine kesin gözüyle bakılıyordu²⁴¹⁹. Fransızların Suriye sınırı ile ilgili uzlaşmaz tavrı nedeniyle Ankara Hükümeti, Fransızları barışa ve uzlaşmaya ikna etmek için sınıra askeri birlikler sevk etmeye başlamıştı. General Pelle'nin ve büyükelçinin girişimleri ile Türkiye'nin bu politikadan vazgeçmesi bekleniyordu.

4 Mayıs tarihli haberde, Fransa'nın Suriye sınırındaki Türk askeri yığınağı konusunda Ankara Hükümeti ile giriştiği müzakerelerin yarattığı köpürmenin neredeyse tamamen yatıştığı aktarılmıştır²⁴²⁰. Türk basınında Ankara Hükümeti'nin Suriye sınırındaki askeri hareketlilik ile ilgili olarak vereceği cevabın, bunun bir güvenlik tedbiri olduğu şeklinde oyalayıcı olması bekleniyordu²⁴²¹. Bu sırada, Ankara Hükümeti, Suriye sınırındaki askeri hareketlilik ve Fransa Hükümeti'nin bu konudaki tehditleri ile ilgili İsmet Paşa'ya yeni talimatlar göndermişti. Türk Hükümeti, Adnan Bey tarafından verilen notaya büyük önem

²⁴¹⁶ El Heraldo de Madrid, 2 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 3 Mayo 1923, s. 5.

²⁴¹⁷ El Heraldo de Madrid, 2 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 2 Mayo 1923, s. 6; La Voz, 2 Mayo 1923, s. 5.

²⁴¹⁸ El Heraldo de Madrid, 3 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 3 Mayo 1923, s. 1; La Accion, 3 Mayo 1923, s. 1; La Voz, 3 Mayo 1923, s. 5; El Globo, 4 Mayo 1923, s. 3.

²⁴¹⁹ El Heraldo de Madrid, 3 Mayo 1923, s. 4.

²⁴²⁰ El Heraldo de Madrid, 4 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 4 Mayo 1923, s. 1.

²⁴²¹ El Heraldo de Madrid, 5 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 5 Mayo 1923, s. 1; El Globo, 7 Mayo 1923, s. 2.

atfediyordu ve söylentilere göre Ankara'nın cevabı daha uzlaşmacı olacaktı²⁴²². 6 Mayıs tarihli haberde, Türk basınının Suriye sınırındaki askeri hareketlilikle ilgili Fransa'nın Türkiye'nin niyetini çarpıttığından emin olduğunu, Osmanlı yetkililerinin ülkeler arası köpürmeyi devam ettirdikleri belirtilmiştir²⁴²³. Bununla birlikte, Suriye sınırında konuşlanmış Türk askeri birlikleri, son beş gün boyunca herhangi bir harekette bulunmamışlardı²⁴²⁴. Fransız Hükümeti temsilcisi Albay Lougin, Ankara Hükümeti Dışişleri Vekâleti'ne, Türk Hükümetinin Suriye sınırına asker yığmasının düşmanca bir hareket olduğunu ve bu sonlandırılmazsa Türkiye ile Fransa arasında kurulabilecek iyi ilişkileri de etkileyeceğini söylemiştir. Vekâletten kendisine verilen cevapta, Suriye sınırında Türk askerlerinin bulunmasının zorunluluk olduğu bildirilmiştir²⁴²⁵. Fransız Hükümeti ve yetkilileri, Ankara Hükümeti'nin Suriye sınırındaki askerlerini çekmelerini farklı rütbelerde kişiler tarafından talep etmeye devam ediyordu. Buna karşılık Türkler ise Suriye sınırında asker bulundurmalarını haklı göstermeye çalışıyorlardı.

10 Mayıs tarihli haberde, Fransa Hükümeti'nin İstanbul'daki yüksek komiserini Adnan Bey'e bir deklarasyon göndermekle görevlendirdiği, yüksek komiserin Adnan Bey'e vereceği belgede Fransa'nın Ankara Antlaşması'nı hiçbir zaman ihlal etmediğinin, aksine bütün maddelerine ve özellikle de Adnan Bey'in atıfta bulunduğu 2, 7 ve 11. maddelerine büyük özen gösterdiğinin belirtildiği aktarılmıştır. Esir mübadelesi ile ilgili ikinci madde ile ilgili olarak Fransa hemen harekete geçerek Türkiye'ye Suriye'de esir edilen 64 kişiyi ve Fransa'da bulunan 89 esiri teslim etmişti. Sadece 7 Türk esiri elinde tutuyordu ki bu da Ankara'nın elinde 39 Fransız esirinin olması ve sadece 5'ini serbest bırakmasından kaynaklanıyordu. Sancak sorunu ile ilgili 7. madde hükümlerine de Fransa riayet etmişti. İskenderun Sancağı'na otonom bir özel rejim verilmiş, Türk vatandaşları bu bölgede görev yapacak memurlarını seçmiş ve Türkiye Hükümeti'ne İskenderun limanını kullanma konusunda kolaylıklar sağlanmıştır. Gümrüklerle ilgili 11. madde ile konusunda, Fransız gümrük servisi ile Türk heyeti hâlihazırda bir sözleşme imzalamıştı ve Ankara'nın onayı bekleniyordu. Yüksek Komiserin yazışmasında, Lozan'da Fransız delegelerin uzlaştırıcı olarak Türklere yardım ettikleri de hatırlatılmıştır²⁴²⁶. Bu notanın ardından Ankara Hükümeti'nin Fransa'nın taleplerine vereceği cevabın daha uzlaşmacı

²⁴²² El Heraldo de Madrid, 5 Mayo 1923, s. 4.

²⁴²³ El Sol, 6 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 7 Mayo 1923, s. 1.

²⁴²⁴ El Sol, 6 Mayo 1923, s. 5.

²⁴²⁵ El Sol, 6 Mayo 1923, s. 5.

²⁴²⁶ El Heraldo de Madrid, 10 Mayo 1923, s. 4; La Epoca, 10 Mayo 1923, s. 3; El Globo, 11 Mayo 1913, s. 1; El Imparcial, 11 Mayo 1923, s. 1.

olacağına kesin gözüyle bakılıyordu²⁴²⁷. Lozan'daki Türk heyeti üyesi Adnan Bey, 17 Mayıs'ta Paris'e hareket etmişti. Adnan Bey'in, konferansa dâhil edilmeyen finansal sorunları Fransa Hükümeti ile görüşeceği düşünülüyordu²⁴²⁸. Fransızlar Ankara Antlaşması maddelerine vurgu yaparak, yumuşak ifadelerle Türk tarafının geri adım atmasını sağlamaya çalışıyordu. Buna karşılık Adnan Bey'in Paris'e doğru yola çıkması, iki ülkenin kısa süre içerisinde uzlaşacağını gösteriyordu.

Türk Hükümeti, Suriye'deki askerî hareketlilikle ilgili açıklama talep eden Fransız Hükümeti'ne verdiği 22 Haziran tarihli cevapta, bu hareketliliğin ordunun yer değişikliğinden ibaret olduğunu bildirmiştir²⁴²⁹. Türk heyeti, Suriye sınırında Osmanlı ordularının yığıldığı haberini yalanlamışlardı²⁴³⁰. İsmet Paşa da 24 Haziran'da müttefik temsilcileri ile ayrı ayrı görüşmüş Suriye'de Türk ordularının yoğunlaştırıldığı haberlerini sürekli olarak yalanlamıştır²⁴³¹. Adnan Bey'in Paris'e hareketinin ardından bir süre bu sorunla ilgili haber yayımlanmadığı ve ardından da Türk tarafının muhtemelen bölgedeki askerlerini çekerek Suriye sınırında askeri hareketlilik olmadığı konusunda ısrar ettikleri görülmektedir. Bu durumda Adnan Bey'in Paris temaslarının sorunu çözüme kavuşturduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz.

4.2.4.2. Finansal ve Hukukî Konular

Konferansın açılış oturumunda oluşturulan ve ekonomik sorunları çözüme kavuşturması beklenen ikinci komisyon, General Pelle başkanlığında 24 Nisan 1923'te çalışmalarına başlamıştır. Finans komisyonunun çalışmaları oldukça önemlidir. Nitekim konferansın ilk aşaması, bu komisyondaki anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiye uğramıştı. Komisyonun ele alması gereken oldukça zorlu meseleler bulunmaktaydı. Bunlar arasında kapitülasyonların kaldırılması, Yunan bankalarının durumu, Chester projesinin yarattığı sorunlar, Osmanlı borçları meselesi, tazminat ve tamirat sorunu, hukukî meseleler ve ticaretle ilgili konular oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra sağlık ve hijyen sorunu da komisyonda görüşülen konular arasında yer alacaktı.

²⁴²⁷ El Heraldo de Madrid, 12 Mayo 1923, s. 4; La Epoca, 12 Mayo 1923, s. 1; El Globo, 14 Mayo 1923, s. 2.

²⁴²⁸ La Accion, 18 Mayo 1923, s. 2; La Voz, 18 Mayo 1923, s. 5.

²⁴²⁹ El Heraldo de Madrid, 23 Junio 1923, s. 4.

²⁴³⁰ El Heraldo de Madrid, 25 Junio 1923, s. 4; La Voz, 25 Junio 1923, s. 5.

²⁴³¹ El Heraldo de Madrid, 25 Junio 1923, s. 4.

Komisyon ilk toplantısında üzerinde uzlaşma sağlanan birçok maddeyi görüşmeye devam etmişti²⁴³². Komisyonda müttefik temsilcileri, bazı noktalarda Türklere tavizlerde bulunmuş ancak Türkiye'nin kâğıt para sirkülasyonu konusundaki kararlara Türkiye'den ayrılan devletlerin de katılması teklifi reddedilmiştir²⁴³³. Komisyon'un Montagna'nın başkanlığını yaptığı 25 Nisan tarihli oturumunda, oturum başkanı, komisyonda en ufak bir ilerleme kaydedilememesinden rahatsız olmuştur. Kamuoyunda da genel olarak finansal ve ekonomik maddelerde ilerleme sağlanması beklenmiyordu²⁴³⁴. Komisyonun 27 Nisan tarihli toplantısında da müttefik ve Türk finans uzmanları tamamen uzlaşmamıştı. Komisyon başkanı General Pelle, anlaşmaya varılamaması nedeniyle Poincare ile görüşmek üzere hemen Paris'e doğru yola çıkmıştır²⁴³⁵.

Komisyonun 8 Mayıs tarihli toplantısında, , barış antlaşmasının ekonomik kısmında, Belçika, Polonya, Çekoslovakya ve Portekiz'in de yer alması konusu müttefikler tarafından desteklenmiştir. Türkler, bu ülkelerin Türkiye ile ayrı bir şekilde ekonomik konuları müzakere etmeleri gerektiğinde ısrar etmiş, Romanya ve Sırbistan'ın desteklerini de alan müttefikler ise Türkiye'den müttefiklere verilen hakların aynısını savaşa katılan bütün devletlere vermesini istemiştir²⁴³⁶. 12 Mayıs tarihli habere göre, toplantıda Belçika, Polonya, Çekoslovakya ve Portekiz'in barış antlaşmasının ekonomik maddelerine katılımı görüşülmüştü. İsmet Paşa, konferans davetlileri dışında kimseyle herhangi bir konu görüşemeyeceklerini söylemiştir. Müttefikler, genel barış temelinde ekonomik maddelere bu devletlerin katılımı konusunda ısrar etmişlerdir²⁴³⁷. Müttefik heyet başkanları, 13 Mayıs'ta bir araya gelerek barış antlaşmasında ortaya çıkan son durumu değerlendirmişler ve İsmet Paşa ile bir toplantı yaparak borçların ödenmesi ve hukuki kapitülasyonların çözüme kavuşturulmasına karar vermişlerdi²⁴³⁸. Komisyon toplantılarında herhangi bir konu üzerinde uzlaşamaması üzerine müttefik temsilcileri bir toplantı yaparak verilebilecek olan son tavizler konusunda görüşme yapmışlardı.

²⁴³² El Heraldo de Madrid, 25 Abril 1923, s. 4.

²⁴³³ El Heraldo de Madrid, 25 Abril 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 25 Abril 1923, s. 1; La Epoca, 25 Abril 1923, s. 1; La Accion, 26 Abril 1923, s. 3; El Globo, 7 Abril 1923, s. 1; El Sol, 26 Abril 1923, s. 5.

²⁴³⁴ El Sol, 26 Abril 1923, s. 5.

²⁴³⁵ El Heraldo de Madrid, 28 Abril 1923, s. 2; El Sol, 28 Abril 1923, s. 5; La Accion, 28 Abril 1923, s. 2.

²⁴³⁶ El Heraldo de Madrid, 9 Mayo 1923, s. 4; La Libertad, 9 Mayo 1923, s. 5; El Imparcial, 10 Mayo 1923, s. 1; La Epoca, 10 Mayo 1923, s. 3.

²⁴³⁷ El Heraldo de Madrid, 12 Mayo 1923, s. 4; La Epoca, 12 Mayo 1923, s. 1; El Globo, 14 Mayo 1923, s. 2.

²⁴³⁸ El Heraldo de Madrid, 14 Mayo 1923, s. 1.

Müttefikler, bu komisyondaki meselelerin konferansta yeni bir kesintiye yol açmasını istemiyorlardı.

Finans komisyonunun 14 Mayıs tarihli oturumunda, antlaşma taslağında sağlık konuları ile ilgili 129. ve sonraki maddeleri görüşülmüştür. Türkiye, doktorlarını Milletler Cemiyeti Hijyen Komitesi'nin dikte ettiği notaya göre seçeceğini bildirmiştir²⁴³⁹. Bu kararın ardından finans komisyonu, İstanbul'daki Sağlık Yüksek Konseyi'ne ait 2.000.000 Liralık fonun tasfiyesi ile meşgul olmuştur. Bir müttefik komisyonunun bu fonun tasfiyesi ile görevlendirilmesine karar verilmiştir. Türkler, müttefiklere bu tutarın İstanbul'da kamu hijyeninin iyileştirilmesi çalışmasında kullanılacağına dair garanti vermiştir. General Pelle, Türklere finans komisyonu üyeleri adına teşekkür etmiştir. Ardından saray bütçesinin tasfiyesi görüşülmüştür. Türkler saray mülklerinin eski sultanın mirasçılara kalması gerektiğini düşünürken, müttefikler ise bu bütçenin bir kısmının devlete kalmasını beklediklerini belirtmişlerdir. Bu mülkler arasında en belirginini Musul petrolündeki mevduatlardır²⁴⁴⁰. Müttefiklerle Türkler arasındaki müzakereler sırasında, hijyen ve sağlık konularında uzlaşma sağlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra genel finansal meseleler üzerinde herhangi bir anlaşma sağlanamamıştı. Ancak yukarıda ele alınan sorunlar, üstesinden gelinebilecek meselelerdi. Konferansın özellikle meşgul olmasını gerektiren sorunlar ise Osmanlı borçları ve kapitülasyonlar olacaktır. Bunların yanı sıra İspanyol basınında haber serileri şeklinde sunulan diğer bazı ekonomik meseleler de komisyonda görüşülmüştür.

4.2.4.2.1. Türkiye'deki Yunan Bankalarının Kapatılması

Konferansın finans komisyonunda ele alınan konulardan biri Mayıs ayı başlarında İspanya elçisinin bir notası ile başlayan Yunan bankaları sorunuydu. 8 Mayıs tarihli habere göre, Türkiye'deki Yunanistan temsilciliğinin geçici süreyle verildiği İstanbul'daki İspanya elçisi, Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Adnan Bey'den Atina Bankası'nın kapatılması ile ilgili açıklama istemişti. Adnan Bey, kendisine Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş durumu nedeniyle Türkiye'de Yunan kuruluşlarının çalışamayacağı cevabını vermişti²⁴⁴¹. Kemalist yetkililerin, Atina Bankası'nın iki

²⁴³⁹ El Heraldo de Madrid, 15 Mayo 1923, s. 4.

²⁴⁴⁰ El Heraldo de Madrid, 19 Mayo 1923, s. 4.

²⁴⁴¹ El Heraldo de Madrid, 8 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 8 Mayo 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 8 Mayo 1923, s. 1; La Voz, 8 Mayo 1923, s. 5.

şubesindeki nakit para ve özel mevduatları haczettği söyleniyordu²⁴⁴². Türk Hükümeti, Atina Bankası'nın Türkiye'deki iki şubesi ile çalışmayı bıraktığını resmi olarak bildirmişti. Mevduat fonları müttefik ve Türk vatandaşlarına geri verilecekti. Ancak Yunanistan'daki Türk kaçakların mevduatlarına el konulacaktı²⁴⁴³. Bu iddialar üzerine, müttefik temsilciler, İsmet Paşa'ya bir nota vererek son günlerde gündemde olan İstanbul'daki yabancı bankalara el konulması ile ilgili spesifik detaylar istemişlerdir²⁴⁴⁴. Müttefiklerin verdiği notada, Türkiye'nin İstanbul ve İzmir'deki yabancı bankalara uyguladığı yaptırımlar da protesto edilmişti²⁴⁴⁵. İspanya'nın Türkiye elçisinin notası ile başlayan sorun ertesi gün uluslararası bir sorun haline gelmişti. Finans komisyonu da hemen bu meseleye el atarak çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

İzmir'deki bankaların kasalarının haczi ile ilgili olarak Adnan Bey, Fransa temsilcisine, terk edilen mülklerin tasfiyesi konusundaki kanunun halen yürürlükte olduğunu ve uygulanmak zorunda kalındığını söylemiştir. Fransız vatandaşlarının hakları gereğince, eğer isterlerse bahsedilen fonlarla ilgili olarak Tasfiye Komisyonu'na iddialarını iletebilecekleri de temsilciye iletilmiştir²⁴⁴⁶. 14 Mayıs tarihli haberde, Adnan Bey'in Fransa yüksek komiserine, hükümetinin İstanbul ve İzmir'deki Atina Bankası şubelerinin kasasındaki yabancı vatandaşların mevduatlarının sahiplerine geri verilmesi ile ilgili verdiği cevapta, bu kuruluşların Türk-Yunan savaş halinin devam etmesi nedeniyle Türkiye'de işlem yapmasının mümkün olmadığını ve bu nedenle kapatıldığını belirttiği aktarılmıştır. Cevapta, sözü edilen bankaların haczedilmesi için özel bir komisyon kurulacağı ve bu konuda Maliye Vekâleti'nin gerekli emir ve talimatları verdiği bildirilmiştir²⁴⁴⁷. Mayıs ayı sonlarına gelindiğinde, müttefiklerin Türkiye'deki yabancıların durumu ile ilgili istedikleri güvenceler konusunda bir anlaşmaya varılamamıştı. Atina Bankası'nın haczedildiği süreçte bankanın barış imzalanana kadar kapatıldığı bildirilmişti. Lozan'da bir anlaşma imzalanması haberi, bu nedenle İstanbul'da büyük memnuniyet yaratacaktı²⁴⁴⁸. Bununla birlikte, Türk yetkililer 31 Mayıs'ta işlemlerinin Türklerin denetimi altında olması şartıyla Atina Bankası'nın

²⁴⁴² El Sol, 8 Mayo 1923, s. 1.

²⁴⁴³ La Accion, 10 Mayo 1923, s. 2; El Globo, 11 Mayo 1913, s. 2.

²⁴⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 9 Mayo 1923, s. 4; ; La Voz, 10 Mayo 1923, s. 5; El Globo, 11 Mayo 1913, s. 1.

²⁴⁴⁵ La Epoca, 9 Mayo 1923, s. 3; La Accion, 10 Mayo 1923, s. 2; El Globo, 11 Mayo 1913, s. 2.

²⁴⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 11 Mayo 1923, s. 3.

²⁴⁴⁷ El Heraldo de Madrid, 14 Mayo 1923, s. 1; La Epoca, 15 Mayo 1923, s. 2.

²⁴⁴⁸ El Siglo Futuro, 29 Mayo 1923, s. 1.

yeniden açılmasına izin vermişlerdi²⁴⁴⁹. İstanbul'daki Fransız yüksek komiseri de Adnan Bey'e bir nota vererek, Atina Bankası'nın belirtildiği gibi Türk temsilcilerin denetiminde yeniden açılmasını talep etmiştir²⁴⁵⁰. Ancak Ankara Bakanlar Kurulu, Atina Bankası ile ilgili müttefiklerin diğer bütün taleplerini reddetmiş²⁴⁵¹ ve Osmanlı Bankası müdürlerini, Yunan veya Yunan kökenli çalışanlarını hemen işten çıkarmaya mecbur bırakmıştır²⁴⁵². Türk-Yunan barış antlaşması imzalanana kadar bankalar sorunu da sürüncemede kalmıştır. Atina Bankası şubelerinin kapatılarak haczedilmesiyle başlayan süreç, geçici bir çözüm olarak bankaların Türk denetimi altında yeniden açılmasıyla sonuçlanmıştır.

4.2.4.2.2. Chester Projesi Sorunu

Konferansın hukuk komisyonu tarafından ele alınan sorunlardan biri de Birleşik Devletler Amirali Chester'ın konferansın toplantı halinde olmadığı Mart ayı sonlarında, Türk Hükümeti'nden kazandığı Anadolu demiryolu hattının 39 kilometrelik kısmında maden arama, demiryolu ve tersane yapımı ve hepsinden öte Musul bölgesinde petrol çıkarılması imtiyazlarıydı. İspanyol basınında Chester Projesi olarak geçen bu imtiyazlarla ilgili haberler, Amerikalıların imtiyazı elde etmesinin ardından İspanyol basınında yer almaya başlamıştır. Proje ile ilgili ilk haber 3 Nisan 1923 tarihli'dir. Haberde, birkaç gün önce Chester'ın elde ettiği ayrıcalıkların henüz Türkiye tarafından onaylanmadığı ve Türk Hükümeti'nin bu imtiyazlarının Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesine karar verdiği ifade edilmiştir²⁴⁵³. Chester aracılığı ile bir Amerikan şirketine verilen Anadolu demiryolunda 39 kilometrelik bir hatta maden arama ve işletme imtiyazının Ankara Meclisi'ndeki görüşülmesi sırasında, vekillerin çoğu projeye olumlu bakmış ancak yeterli sayıdaki vekillerin derinden inceleme istemesi üzerine görüşmeler ertelenmiştir²⁴⁵⁴. Amerika'nın proje ile elde edeceği ayrıcalıklar, en çok Fransa'yı rahatsız etmişti. Nitekim Fransız Hükümeti, aynı bölgelerde 1914 yılında bir imtiyaz elde etmiş ancak kısa süre sonra savaşın başlaması nedeniyle yürürlüğe konulamamıştı.

14 Nisan tarihli haberde, Ankara Hükümeti'nin Chester Antlaşması ile ilgili Fransız protestosuna cevap verme niyetinin olmadığı ve Türk siyasi çevrelerde 1914'te Fransa'ya

²⁴⁴⁹ El Sol, 1 Junio 1923, s. 5; La Accion, 1 Junio 1923, s. 2; La Voz, 1 Junio 1923, s. 5; El Globo, 2 Junio 1923, s. 1.

²⁴⁵⁰ El Heraldo de Madrid, 4 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁵¹ El Sol, 9 Junio 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁵² El Heraldo de Madrid, 12 Junio 1923, s. 3.

²⁴⁵³ El Heraldo de Madrid, 3 Abril 1923, s. 4; El Heraldo de Madrid, 4 Abril 1923, s. 4.

²⁴⁵⁴ El Heraldo de Madrid, 10 Abril 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 10 Abril 1923, s. 2.

verilen imtiyazların Türk Meclisi tarafından onaylanmadığı için hukuken geçerli olmadığının düşünüldüğü aktarılmıştır²⁴⁵⁵. Chester Antlaşması ile öngörülen işletmeleri yürütecek olan Türk-Amerikan Endüstri Şirketi başkanı George Gastosals, projenin gerçekleştirilmesinin 20 milyon Sterlin'den fazla bir maliyetinin olacağını öngördüklerini açıklamıştı. Haberde ayrıca, Ankara'da modern bir şehrin kurulması için inşaat malzemesi ve makineleri satın almak amacıyla Chester'ın oğlu, 2,5 milyon Liralık bir kontrat yapmıştı. Şehir, Washington şehir planına göre inşa edilecekti²⁴⁵⁶. Bu önemli sorun nedeniyle, Beyaz Saray çevrelerinde, Birleşik Devletler'in Lozan Konferansı'nda Schild ve Amiral Bristol tarafından temsil edilmesine kesin gözüyle bakılıyordu²⁴⁵⁷. 19 Nisan tarihli haberde, Fransa'nın Birleşik Devletler'e Kemalist hükümetin Chester imtiyazlarının 1914 yılında Türkiye ile imzalanan ve Fransa'ya 20 milyon Türk Lirası karşılığında belirli imtiyazlar sunan antlaşmayı ihlal ettiğini bildireceği belirtilmiştir²⁴⁵⁸. Lozan Konferansı'nın ikinci evresi başlamadan önce böylece Türkiye, Amerika ve Fransa arasında yeni bir sorun ortaya çıkmıştı.

Konferans başlar başlamaz, Türk Hükümeti, bu sorunun müzakerelere yansımadan çözüme kavuşturulabilmesi için harekete geçmiş ve Eskişehir-Bandırma demiryolu ve Bandırma Limanı'nın inşası hakkını Birleşik Devletler'e veren Chester imtiyazı nedeniyle Fransa'nın uğradığı zararı tazmin etmeyi teklif etmiştir²⁴⁵⁹. Ancak Fransızlar, bu teklifi kabul etmeyerek, sorunun konferans müzakerelerine yansımaya neden olmuşlardır. Konferansın hukuk komisyonu, 26 Nisan 1923 tarihinde toplanarak, imtiyazlar konusunda, Türk Hükümeti'yle imtiyazlılara özel güvenceler veren bir madde üzerinde anlaşılmadan önce bu konunun görüşülmemesine karar verilmişti. Bu konuda anlaşma sağlanamazsa müttefikler, imtiyazlarla ilgili ısrarını sürdüreceklerdi. Bu çerçevede Chester projesi de henüz görüşmeye açılmamıştı. Bu sırada resmi çevrelerde, bu imtiyazlarda özel hak sahibi olan temsilcilerin İstanbul yolunda oldukları ve Fransız grubunun ise farklı imtiyazlarla ilgili bir antlaşmayı sonlandırmak üzere olduğu konuşulmaktaydı²⁴⁶⁰. Komisyon, imtiyazlarla ilgili genel güvencelerin tamamlanmasına

²⁴⁵⁵ El Sol, 14 Abril 1923, s. 5; El Globo, 16 Abril 1923, s. 1.

²⁴⁵⁶ El Heraldo de Madrid, 16 Abril 1923, s. 4.

²⁴⁵⁷ El Heraldo de Madrid, 16 Abril 1923, s. 4.

²⁴⁵⁸ La Correspondencia de España, 19 Abril 1923, s. 1.

²⁴⁵⁹ El Siglo Futuro, 24 Abril 1923, s. 1.

²⁴⁶⁰ El Heraldo de Madrid, 27 Abril 1923, s. 4; La Voz, 27 Abril 1923, s. 5; El Globo, 28 Abril 1923, s. 2.

kadar bu sorun ile ilgilenilmeyeceğini kararlaştırmakla birlikte, bu konuyu takip edeceğini de ortaya koymuştur.

Fransa ile Chester antlaşmasının neden olduğu zıtlaşmayı ortadan kaldırmak isteyen Ankara Hükümeti, Fransa'ya Eskişehir-Bursa-Bandırma demiryolu ve Bandırma limanının inşası imtiyazını teklif etmiştir²⁴⁶¹. Bu sırada, General Pelle ile İsmet Paşa da bir mülakat yapmışlardı. Bu mülakatın ardından Türklerin Chester projesini yeniden görüşmelere açmaya hazır olduğuna ilişkin söylentiler yayılmış ancak bu haberler yalanlanmıştır²⁴⁶². Türk Hükümeti, Chester projesi nedeniyle Fransa'nın zararlarını tazmin etmek için çalışmalarını Mayıs ayı sonlarında da sürdürüyordu. Fransız demiryolu delegelerine Bilecik-Bursa ve Balıkesir-Çanakkale demiryollarını ve Çanakkale Boğazı üzerine bir köprü inşası imtiyazını teklif etmişlerdi²⁴⁶³. Türklerin Fransızlara sundukları tekliflere rağmen bu sorun aşılamamış ve neticede konferans hukuk komisyonu Chester projesini, Türkiye tarafından yabancı şirket ve gruplara verilen imtiyazlar sorunu içerisine dâhil ederek 1 Haziran 1923 tarihinde müzakere etmeye başlamıştır²⁴⁶⁴. Projenin müzakereleri hukuk komisyonunda, imtiyaz ve kapitülasyonlarla ilgili genel müzakerelerin içerisinde ele alınmıştır. Bu nedenle de bu tarihten itibaren İspanyol basınında Chester Projesi ile ilgili müzakerelere rastlanamamıştır. Ancak kapitülasyonlar sorunu ile ilgili müzakerelerde eski imtiyazların tazmini ile ilgili tartışmalar, aynı zamanda bu projeyle de ilgiliydi.

4.2.4.2.3. Osmanlı Borçları Sorunu

Konferansın finans komisyonu tarafından ele alınan en önemli konulardan biri Osmanlı borçlarının ödenmesi meselesiydi. Bu konudaki müzakerelere ilişkin İspanyol basınında pek çok haber tespit edilmiştir. İspanyol gazetelerinde konuyla ilgili haberler 3 Mayıs 1923 tarihinde başlayarak, borçlar meselesinde müttefiklerle Türkler arasında anlaşmaya varıldığı 9 Temmuz tarihine devam etmektedir. 3 Mayıs tarihli ilk haberde, finans komisyonunun önceki gün toplandığı, uzmanların Osmanlı borçlarının dağıtımı ile ilgili raporları onayladıkları ve üç ay içerisinde borçların dağıtımının nasıl olacağına ilişkin Paris'te bir meclis toplanmasının beklendiği belirtilmiştir²⁴⁶⁵. Aynı tarihli diğer bir

²⁴⁶¹ El Heraldo de Madrid, 28 Abril 1923, s. 2; El Sol, 28 Abril 1923, s. 5; La Accion, 28 Abril 1923, s. 2.

²⁴⁶² El Heraldo de Madrid, 28 Abril 1923, s. 2.

²⁴⁶³ El Heraldo de Madrid, 29 Mayo 1923, s. 4.

²⁴⁶⁴ El Sol, 2 Junio 1923, s. 3; La Voz, 2 Junio 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 4 Junio 1923, s. 4; La Accion, 4 Junio 1923, s. 3.

²⁴⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 3 Mayo 1923, s. 4.

haberde ise Fransa'nın konferanstaki net tutumuna rağmen Türklerin Osmanlı borç senetlerini altın ile ödemeyi reddettiği bildirilmiştir²⁴⁶⁶. Komisyonun ilk toplantıları borçların dağıtımı ve nasıl ödeneceği konularını çözüme kavuşturmaya çalışmıştı. Ancak Fransızlarla Türkler arasında bu konuda derin fikir ayrılıkları olduğu gözlemlenmekteydi.

Finans komisyonunun 9 Mayıs tarihli toplantısında, 1911, 1912 ve 1913 yılına ait hazine bonolarının geri ödenmesi, 10 yıl ertelenmiş, Türkiye ile Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı devletlere aynı şekilde muamele edilmesine ve paylaşılan Osmanlı borçlarının yıllık ödemelerinin antlaşmanın imzalanmasından itibaren 20 yıl içerisinde tamamlanmasına karar verilmiştir. Osmanlı kuruluşlarına ait kuponların ödenmesi ile ilgili sorunda ise henüz bir antlaşma sağlanamamıştı. Müzakereler sırasında Türklerin alacaklıları ile konuyu doğrudan tartışmaktan çekindiği de görülmüştü²⁴⁶⁷. Habere göre Osmanlı borçları ile ilgili bazı gelişmeler sağlanmıştı. Ancak diğer bir haberde, uzmanların Türklerin uzlaşamaz bulduğu Osmanlı borçlarının paylaşılması sorunu henüz çözümleyemedikleri belirtilmiştir²⁴⁶⁸. İsmet Paşa, görüşmeler sırasında, Türklere Osmanlı borçlarının yapıldığı ülkelerle yeniden müzakereler yapma hakkı verilmesine ve borç yükümlülüğünü para veya Fransız Frangı ile ödemesine izin veren maddeler eklenmedikçe antlaşmanın finansal maddelerini imzalamayacağını bildirmişti²⁴⁶⁹. Borçların dağıtılması ve vadelenirilmesi konuları çözüme kavuşmuş gibi görünse de asıl sorunlar borçlarda indirimler yapılmaması ve ödeme şekline kaynaklanmaktaydı.

Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda Paris'te Hasan Bey ile yabancı alacaklılar arasında da müzakereler yürütülmüş olsa da bu görüşmeler de başarısız olmuştu. Hasan Bey, Lozan'a dönmesinin ardından, alacaklıların borçların Fransız altını olarak ödenmesinde ısrar ettiklerini açıklamıştır²⁴⁷⁰. Komisyonun 31 Mayıs tarihli toplantısında da müttefik delegelerle İsmet Paşa arasında, Osmanlı borç senetlerinin ödenmesi sorunu müzakere edilmiş ancak herhangi bir karar alınamamıştır²⁴⁷¹. 1 Haziran tarihli toplantıda ise yine aynı konu görüşülmüş ve İsmet Paşa, Türk Hükümeti'nin borçların ödemesini müttefiklerin istediği koşullarda yapmasının imkânsız olduğunu söylemiştir. Müttefik

²⁴⁶⁶ El Heraldo de Madrid, 3 Mayo 1923, s. 4.

²⁴⁶⁷ El Heraldo de Madrid, 10 Mayo 1923, s. 4; El Imparcial, 10 Mayo 1923, s. 1; El Sol, 10 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 10 Mayo 1923, s. 2; La Epoca, 10 Mayo 1923, s. 3; La Voz, 10 Mayo 1923, s. 5; El Globo, 11 Mayo 1913, s. 1.

²⁴⁶⁸ El Heraldo de Madrid, 10 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 10 Mayo 1923, s. 2.

²⁴⁶⁹ El Sol, 10 Mayo 1923, s. 5; La Voz, 10 Mayo 1923, s. 5.

²⁴⁷⁰ El Heraldo de Madrid, 25 Mayo 1923, s. 4.

²⁴⁷¹ El Heraldo de Madrid, 1 Junio 1923, s. 4.

delegeler, kendisine bu sorunun sadece Türk Hükümeti ile Osmanlı'dan alacağı olanları ilgilendirdiği cevabını vermiş ve senetlerin ödenmesi konusunda Türklerin nihai kararını öğrenmek istemişlerdi. Bu sırada finans uzmanları da ödeme için bir formül bulmak amacıyla çalışmalar yapıyorlardı²⁴⁷². Borçların ödenmesi konusundaki temel anlaşmazlık, müttefik heyetlerin borçların Fransız altını olarak ödenmesini istemelerine karşılık, Türklerin ise kâğıt para ile ödeme yapmak istemesiydi.

2 Haziran'da Osmanlı borç senetlerinin hangi para türü ile ödeneceği sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla müttefik delegelerle İsmet Paşa, birer finans uzmanı ile birlikte Uşi kalesinde toplantı yapmışlar ve ancak bu toplantıdan da herhangi bir sonuç çıkmamıştır²⁴⁷³. Ankara Hükümeti, Türkiye'nin dış borçlarının altın ile değil Frank'la ödenmesi konusunda ısrarını sürdürmeye karar vermişti. Müttefiklerin bunu kabul etmemesi durumunda İsmet Paşa'ya Lozan'ı terk etmesi emredilebilirdi²⁴⁷⁴. Ankara Bakanlar Kurulu, 8 Haziran'da Mustafa Kemal'in başkanlığında ve Ali Fuad Paşa'nın da katılımıyla toplanmış ve toplantıda İsmet Paşa'ya Osmanlı borçlarının ödenmesi ile ilgili düzenlemelerde herhangi başka bir fedakârlık yapmamasına ilişkin talimat gönderilmesi kararlaştırılmıştı²⁴⁷⁵. Türkler, bu konuda herhangi bir geri adım atmayı düşünmüyordu ve müttefiklerin Türk taleplerini kabul etmemesi durumunda konferans bu sorun nedeniyle bir kez daha kesintiye uğrama tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.

İsmet Paşa da aynı tarihte, Yugoslav ve Romen delegelerle bir toplantı yapmış ve toplantıda kendilerine Türkiye'nin Fransa'nın istediği şartlarda Osmanlı borçlarını ödemesinin mümkün olmadığını ve bu gidişle barış imzalanmadan konferansın dağılacağını söylemiştir²⁴⁷⁶. Türk tarafındaki bu gelişmelerin ardından, müttefik heyet başkanları, hükümetlerinden yeni talimatlar almışlardı. Bu sefer, üç hükümet arasında uyuşmazlıklar görülüyordu. Osmanlı borçları ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerden vazgeçilmeyecekti ancak İsmet Paşa ile yeniden bir görüşme yapılacaktı²⁴⁷⁷. Müttefik heyet başkanları, Osmanlı borçlarının ödenmesi ile ilgili olarak Türk uzmanlardan daha uzlaşmacı olmalarını bekliyorlardı. İsmet Paşa ile yapılacak görüşmede sorun

²⁴⁷² El Heraldo de Madrid, 2 Junio 1923, s. 4; La Accion, 2 Junio 1923, s. 2; La Voz, 2 Junio 1923, s. 5; El Sol, 2 Junio 1923, s. 5.

²⁴⁷³ El Heraldo de Madrid, 4 Junio 1923, s. 4; La Accion, 4 Junio 1923, s. 3.

²⁴⁷⁴ El Sol, 6 Junio 1923, s. 5; La Accion, 6 Junio 1923, s. 5.

²⁴⁷⁵ El Sol, 9 Junio 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 9 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁷⁶ La Correspondencia de España, 9 Junio 1923, s. 1; La Libertad, 9 Junio 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 9 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁷⁷ El Imparcial, 10 Junio 1923, s. 1; La Libertad, 10 Junio 1923, s. 1.

çözülemezse, Türk delegeler üzerinde daha katı bir baskı uygulamaya başlamaya karar vermişlerdi²⁴⁷⁸. İsmet Paşa ile müttefik delegeler 10 Haziran'da görüşmüşlerdi. General Pelle, Fransa'nın Türklerle alacaklılar arasında tesis edilen antlaşmayı değiştirmeyi reddetmişti. İsmet Paşa, herhangi bir itirazda bulunmamış ve sorunu daha sonra müttefik uzmanlarla görüşmeyi teklif etmiştir²⁴⁷⁹. Ankara Hükümeti ise müttefiklere bir nota göndererek, Türkiye'nin Osmanlı borçlarını ödemeyi sadece Fransız Frangı veya Türk Lirası karşılığı olarak ödemeyi kabul edebileceğini bildirmişti²⁴⁸⁰. Müttefikler de Türk tarafı da kendi tezleri üzerinde diretmeye devam ediyorlardı ve sorunla ilgili herhangi bir gelişme kaydedilemiyordu. Bununla birlikte iki taraf arasında restleşmeler de başlamıştı. Her ne kadar taraflar bunu istemese de konferans bu sorun nedeniyle dağılılabilirdi.

15 Haziran tarihli habere göre, müttefiklerin talepleri ile Türklerin teklifleri arasında büyük farklılıklar vardı. Osmanlı borçlarının ödenmesi sorunu çözümlenmeden konferans bir adım daha ilerleyemeyecekti ve henüz bu konuda bir gelişme yaşanmamıştı. İlgili hükümetlerle alacaklılar arasında Paris'te yeni bir toplantı düzenlemesi önerisi de henüz kabul edilmemişti. Müttefikler ve özellikle de Fransızlar bu konuda oldukça katıydı²⁴⁸¹. Rauf Bey, 15 Haziran tarihli demecinde, Türkiye'nin mutlak bağımsızlığını güvence altına almayan hiçbir antlaşmanın imzalanmayacağını ve Osmanlı borç senetlerinin müttefiklerin talep ettiği para birimi ile ödenmeyeceğini açıklamıştı²⁴⁸². Bununla birlikte İsmet Paşa, 17 Haziran'da hükümetinden yeni talimatlar almıştı ve Türk heyeti çevrelerinde iyimser bir hava oluşmuştu. Siyasi çevrelerde, İsmet Paşa'nın Osmanlı borçları ile ilgili müttefik tekliflerini kabul etmesi bekleniyordu.²⁴⁸³ Ancak komisyonun sonraki toplantılarında da bu sorunun yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede, iddia edildiği gibi Türk heyetinin müttefik tekliflerini kabul etmediği açıktır.

28 Haziran tarihli habere göre, Konferans Genel Sekreteri Massigli, müttefik heyetlerinin hükümetlerine yazdıkları ortak deklarasyonla birlikte Paris'e gitmişti. Deklarasyonda, Türkiye delegeleri tarafından Osmanlı borçlarının ödenmesi ve yabancı vatandaş ve firmaların imtiyazları konularında uygulanan engellerin kaldırılmak zorunda olduğu vurgulanmıştı. Deklarasyonda, ilgili üç müttefik hükümetinin verilmesi uygun olan

²⁴⁷⁸ El Heraldo de Madrid, 12 Junio 1923, s. 3.

²⁴⁷⁹ La Voz, 11 Junio 1923, s. 5; La Libertad, 12 Junio 1923, s. 1.

²⁴⁸⁰ El Heraldo de Madrid, 12 Junio 1923, s. 3.

²⁴⁸¹ El Heraldo de Madrid, 15 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁸² La Voz, 16 Junio 1923, s. 5.

²⁴⁸³ El Heraldo de Madrid, 18 Junio 1923, s. 4; La Voz, 18 Junio 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 18 Junio 1923, s. 4; La Voz, 18 Junio 1923, s. 5.

cevapla ilgili anlaşmak ve konferanstaki temsilcilerine ortak bir müzakere yürütme şansı vermek zorunda oldukları da belirtiliyordu²⁴⁸⁴. Müttefik heyetleri, bu sorunlar ortadan kalkmadan önce müzakerelerin ilerleyemeyeceğini görmüşlerdi. Bu nedenle de hükümetlerinden bu konulardaki katı tutumun terkedilmesini ve bir pazarlık ortamı hazırlanmasını istemişlerdi.

Konferansın 3 Temmuz tarihli genel oturumundan önce İsmet Paşa, müttefik delegeleri ziyaret ederek, Türklerin endişelerinin yatıştığını aktarmıştır. Bu sayede genel oturumda herhangi hoşnutsuz bir olay yaşanması engellenmiş ve Osmanlı borç senetlerinin ödenmesi sorunu bir kenara bırakılmıştır²⁴⁸⁵. Toplantı sırasında müttefikler, İsmet Paşa'nın sorusu üzerine bekleyen borç senetlerinin ödenmesi ve tahliye sorunları ile ilgili uzlaşma duygularını bildirmişlerdir. Müttefik heyetleri, hükümetlerinden talimatlar ulaşır ulaşmaz bekleyen sorunların çözülmesi konusunda Türkiye ile hemfikir²⁴⁸⁶. Beklenen talimatlar 7 Temmuz'da gelmişti. Gelen cevabın ardından müttefik heyet başkanları, Türk delegeleri öğleden sonra konferansa davet etmişlerdi. Alınan bilgilere göre, müttefikler, Osmanlı borç senetlerinin ödenmesi konusunda, Türkiye'nin Muharrem Kararnamesi'ni geçerli sayması için daha fazla ısrar etmemeye karar vermişlerdi. Buna karşılık, Türkiye'deki yabancılara verilecek imtiyazlarla ilgili Ankara Hükümeti ile yabancı topluluklar arasındaki müzakerelerde elde edilen güvencelerin antlaşmaya ek protokol olarak eklenmesinde ısrarcı olunacaktı. Alınan haberlerde, İstanbul, Çanak ve Gelibolu'nun tahliyesinde gecikme yaşanmayacağı da vurgulanıyordu²⁴⁸⁷. 9 Temmuz 1923 tarihli haberde, müttefik ve Türk delegelerin o günkü son toplantılarında Osmanlı borçlarının ödenmesi ve İstanbul'un tahliyesi konusunda tamamen anlaşmaya varıldığı ifade edilmiştir. Geriye kalan tek sorun olan imtiyazlar meselesi ise bir sonraki toplantıya ertelendiği aktarılmıştır²⁴⁸⁸. Müttefik heyetlerinin kendi hükümetleri nezdindeki girişimi, borçlar sorununun da çözülmesiyle sonuçlanmıştı. Nitekim müttefik devletler, konferansın dağılmasının engellenmesi ve Doğu barışının sağlanabilmesi için bu konuda tavizler vermeye, kendi heyetlerinden gelen son rapor doğrultusunda karar vermişlerdi. İsmet Paşa ise bu konuda dik duruş sergilemiş ve bu duruşu sayesinde de sorun Türk tarafının istediği şekilde

²⁴⁸⁴ La Voz, 28 Junio 1923, s. 8; El Heraldo de Madrid, 29 Junio 1923, s. 4.

²⁴⁸⁵ El Heraldo de Madrid, 4 Julio 1923, s. 4; La Voz, 4 Julio 1923, s. 5.

²⁴⁸⁶ El Heraldo de Madrid, 4 Julio 1923, s. 4; El Sol, 4 Julio 1923, s. 5; La Voz, 4 Julio 1923, s. 5.

²⁴⁸⁷ La Libertad, 8 Julio 1923, s. 1; La Accion, 9 Julio 1923, s. 3.

²⁴⁸⁸ La Voz, 9 Julio 1923, s. 5; La Accion, 9 Julio 1923, s. 3.

sonlandırılmıştır. Bununla birlikte, sorun çözüme kavuşturulurken, müttefikler de Türk heyetinden yabancıların hukukî durumu ve imtiyazlarla ilgili taleplerinin karşılanmasını beklediklerini de bildirmişlerdir. Nitekim bu konu da konferansın önünü tıkayan meselelerin başında yer alıyordu.

4.2.4.2.4. Kapitülasyonlar ve Hukukî Meseleler

Lozan Konferansı'nın ikinci dönem toplantılarında, müttefik ve Türk heyetleri arasında en uzun müzakerelerin ve tartışmaların yaşandığı konular yabancılar verilen imtiyazlar ve yabancıların hukukî durumları meseleleri olmuştur. Konferansın ilk dönem müzakerelerinin kesilmesinde de oldukça etkili olan bu konu ile ilgili tartışmalar, konferansın ikinci evresinde de ilk günlerden itibaren başlamıştır. Konuyla ilgili Türk-müttefik çekişmesi Ankara Maliye Vekili'nin Türkiye'de kurulmuş bütün yabancı finans kurum ve merkezlerine gönderdiği notada 26 Nisan tarihli nota ile başlamıştır. Notada, bu kurumlardan Türkiye ile bekleyen sorunlarını tartışmak üzere Ankara'ya en kısa zamanda bir temsilci yollamaları istenmiştir. Fransız ve İtalyan yüksek komiserleri, kendisine verdikleri cevapta Fransız ve İtalyan heyetlerinin bir sonraki Ankara ziyaretlerinde bu tartışmaların yapılabileceğini bildirmişlerdir²⁴⁸⁹. Ertesi gün ise konferansın finans komisyonunda kapitülasyonlarla ilgili 26. madde üzerinde uzun tartışmalar yaşanmıştır. İki tarafın tezinin birbirinin tamamen zıttı olduğu görülmüştür. Türkler, kapitülasyonları tek taraflı ve karşılıklılık olmaksızın doğrudan yabancıların faydalandığı bir akit olarak görüyordu. Müttefikler ise bunu bu şekilde algılamıyorlardı. Onlara göre kapitülasyonların devamını sağlamak, kendi vatandaşlarının haklarını korumaktı²⁴⁹⁰. Tarafların bakış açıları çok farklıydı. Ancak tarihî veriler ışığında Türk tarafının tezinde de belirttiği gibi kapitülasyonlar tek taraflı olarak uygulanmaktaydı. Devletlerarası ilişkilerde ise karşılıklılık esastı ve bu nedenle Türk heyeti ve Ankara Hükümeti kapitülasyonların kaldırılmasını istiyordu.

İsmet Paşa ile General Pelle, 28 Nisan akşamı bir mülakat gerçekleştirmişlerdi. Görüşmede Türk heyeti uzlaşmacı bir tutum sergilemiş ve General Pelle'den Fransa Hükümeti'nin Türkiye'deki Fransızların imtiyazlarının düzenlenmesi ile ilgili şartlarının bildirilmesini istemişti²⁴⁹¹. Ertesi gün ise finans komisyonunda Türkiye'deki imtiyazlarla

²⁴⁸⁹ El Heraldo de Madrid, 27 Abril 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 27 Abril 1923, s. 2; La Voz, 27 Abril 1923, s. 5; El Globo, 28 Abril 1923, s. 2.

²⁴⁹⁰ El Heraldo de Madrid, 28 Abril 1923, s. 2.

²⁴⁹¹ La Libertad, 29 Abril 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 30 Abril 1923, s. 4.

ilgili sorunlar görüşülmüştü. Türk Hükümeti, imtiyazlardan faydalanan İstanbul'daki bütün finans gruplarının temsilcilerini Ankara'ya davet etme ve kendi çıkarlarını kendilerinin tartışmasını sağlamak niyetindeydi. Ancak bu tür kararlar için İstanbul'un atmosferinin Ankara'dan daha iyi olması gerekçesi ile bu haber kötü bir etki yaratmıştı²⁴⁹². Türk Hükümeti ve Türk heyeti kapitülasyonlarla ilgili sorunları çözmek için harekete geçmişlerdi ancak son haberde belirtildiği gibi toplantının yerinin elverişli olmaması gibi saçma gerekçelerle bir uzlaşma sağlanmasının önüne geçiliyordu.

Konferansın hukuk komisyonu de 1 Mayıs'ta toplanarak Türkiye'deki yabancıların statüsü, Türk mahkemelerinin uygunluğu ve Türkiye'deki hayırsever ve dini kuruluşlarla ilgili görüşmeler yapmıştı. Türkiye'deki yabancıların meslek ve ofisleri ile ilgili olarak müttefiklerin 1914 yılından beri ülkede serbestçe çalışanların bu ülkenin kanunlarına uymak zorunda olduğunu kabul etmişti. Türkiye'de dinî hayır derneklerinin kuruluşu ile ilgili olarak ise Türkler, bu derneklerin sayısını 1914'teki sayıyla eşitlemeyi talep etmişti. Yeni kuruluşlar ise Türkiye'den yeniden özel yetki almak zorunda olacaktı²⁴⁹³. Aynı gün Rumbold başkanlığında toplanan politika komisyonunda ise Türk heyeti, Türkiye'deki yerleşik yabancıların hakları ile ilgili müttefiklerin teklifini reddetmiş ve diğer ülkelerde uygulanması alışlagelen koşulların belirlenmesini istemişlerdi. Müttefik teklifi sadece karşılıklılık ilkesi ile kabul edilebilirdi. Konu, hukuk uzmanlarına gönderildikten sonra uzun bir tartışmanın ardından azınlıklar sorunu ile ilgili bir anlaşmaya varıldığı söyleniyordu. Uzmanlar bu konudaki nihai metni hazırlamakla görevlendirilmişlerdi²⁴⁹⁴. Konferansın 1 Mayıs tarihli oturumlarında, Türkiye'deki yabancıların hukukî durumları konusunda da bazı anlaşmazlıklara rağmen uzlaşmaya başlanmıştı.

Finans komisyonunun İtalyan delege Montana'nın başkanlığında 3 Mayıs'ta yaptığı toplantıda beklemede olan maddeler ile kapitülasyonlara son veren ekonomik antlaşma incelenmişti. Türkler, müttefiklerin her fikrine karşı çıkınca, bütün konular hukukçulara havale edilmişti²⁴⁹⁵. Türkler, mali konularda yabancılarla Türkler arasında ve yabancı ve Türk dinî ve hayır kurumlarında eşitlik istiyor ancak yabancı hayır kurumlarına gümrük

²⁴⁹² El Heraldo de Madrid, 30 Abril 1923, s. 4.

²⁴⁹³ El Heraldo de Madrid, 2 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 2 Mayo 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 2 Mayo 1923, s. 6; La Epoca, 2 Mayo 1923, s. 2; La Libertad, 2 Mayo 1923, s. 3; La Voz, 2 Mayo 1923, s. 5.

²⁴⁹⁴ El Heraldo de Madrid, 2 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 3 Mayo 1923, s. 5.

²⁴⁹⁵ El Heraldo de Madrid, 4 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 4 Mayo 1923, s. 1; La Voz, 4 Mayo 1923, s. 5.

muafiyeti vermeyi reddediyordu²⁴⁹⁶. Komisyonun ertesi günkü toplantısında da Türkiye'deki yabancılar için hukukî güvenceler sorunu görüşülmüştü. Konferansın ilk döneminin (İspanyol basınına göre ilk konferans) başarısız olmasına neden olan anlaşmazlıklar yeniden ortaya çıkmıştı. Türk delegeler, müttefiklerin tekliflerini kabul etmeyi, değerlendirmeyi ve hatta bu konuyu uzmanların çalışmasını bile reddediyorlardı. Kemalistlerin bu tavrının ardından müttefik delegeleri, Birleşik Devletler temsilcisinin teklifinden de destek alarak tartışmaları yeniden başlatma kararı almışlardı²⁴⁹⁷. Türk heyeti, yabancıların statüsü ile ilgili tavizlerin verilebileceği maddelerde karşılıklılık ilkesinin uygulanmasını isterken, egemenlik haklarına aykırı bulduğu maddelerin görüşülmesini reddediyor ve engelliyorlardı.

8 Mayıs tarihli habere göre, finans komisyonu önceki gün bir toplantı yaparak, uzmanların raporlarını değerlendirmişti. Maddelerin büyük kısmı kabul edilmiş ve yabancıların mülk, hak ve çıkarlarına ilişkin maddeler düzenlenmişti. Finans komisyonu, Alman, Avusturyalı ve Macar vatandaşların mülkleri ve diğer yabancıların mülklerinin tazmini ile ilgili maddeleri kabul etmiş ve maddelendirilmesi uzmanlara bırakılmış olan ticarî konvansiyon projesini değerlendirmişti. Toplantıda, General Paulet, Türk basınında konkordato ve Osmanlı borçlarının altınla ödenmesi konusunda çıkan haberleri protesto etmişti²⁴⁹⁸. Müttefiklerin Türkiye'de yararlandığı ve savaştaki eski müttefikleri ile paylaştıkları ticari imtiyazlar sorununun görüşmelerine iştirak etmek için Berlin'deki Portekiz elçisi de Lozan'a gelmişti²⁴⁹⁹. Konferanstaki uzmanlar, hukuki konuları çalışmaya devam ediyorlardı ve konferansta iyimser bir hava hâkim olmuştu²⁵⁰⁰. Bununla birlikte, 11 Mayıs'ta politika komisyonunun toplantısında, Sırbistan, Yunanistan ve Yugoslavya, Türkiye'nin Yugoslavya ve Yunanistan'daki Müslüman azınlıkları koruma niyetlerini protesto etmişlerdi²⁵⁰¹. Komisyonların genel oturumlarında zıtlasmalar yaşanıyor olsa da uzmanların yer aldığı toplantılarda sorunlar yavaş yavaş çözüme kavuşturuluyordu.

²⁴⁹⁶ El Heraldo de Madrid, 4 Mayo 1923, s. 4.

²⁴⁹⁷ El Heraldo de Madrid, 5 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 5 Mayo 1923, s. 1; La Libertad, 5 Mayo 1923, s. 6; El Globo, 7 Mayo 1923, s. 2.

²⁴⁹⁸ El Heraldo de Madrid, 8 Mayo 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 8 Mayo 1923, s. 1; La Voz, 8 Mayo 1923, s. 5.

²⁴⁹⁹ El Heraldo de Madrid, 9 Mayo 1923, s. 4.

²⁵⁰⁰ El Heraldo de Madrid, 9 Mayo 1923, s. 4.

²⁵⁰¹ El Heraldo de Madrid, 12 Mayo 1923, s. 4; La Epoca, 12 Mayo 1923, s. 1; El Globo, 14 Mayo 1923, s. 2.

Ancak müttefik yüksek komiserlerinin barış imzalanana kadar yabancılardan alınacak olan “temettu” adı altında alınan vergiyi protesto etmeleri üzerine yeni bir gerginlik başlamıştır. Türk gümrük yetkilileri, “temettu” ödenmeden herhangi bir yabancı tüccarın mallarının girişini reddetmişlerdi²⁵⁰². 16 Mayıs’ta Ankara Hükümeti, Türkiye’de 1914 yılı öncesinde mevcut dini okul ve kurumların hukukî durumlarını yeniden tanımaya davet edilmişti. Ancak bunun sadece antlaşmayı imzalayacak büyük devletlerin kurumları için değil bütün okullar için de geçerli olmasını da talep etmişlerdi. Osmanlı delegeleri, 1914’ten sonra kurulan dinî okul ve kurumlarla ilgili konuyu iyi niyetle inceleyeceklerini deklare etmişlerdi. Antlaşmadan sonra kurulabilecek olan kuruluşlarla ilgili olarak ise İsmet Paşa, Ankara Hükümeti’nin gelecekteki uygulamaları ile ilgili öngöründe bulunamayacağını belirtmişti²⁵⁰³. Bu sırada, politika komisyonu, 19 Mayıs’ta kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili 25. maddeyi onaylamıştı. Türkiye’deki yabancı dinî okul ve kurumlarla ilgili madde ise alt komisyonda görüşülmüş ve Türkler, Türkiye’de yabancılar tarafından dinî okullar, merkezler ve hastaneler kurulmasını kesinlikle reddetmişlerdi. Komisyonda af konusu da gündeme gelmiş ve tartışılmıştı. İngiliz delege Rumbold, Kemalist askerlerin İstanbul’a doğru ileri harekâtından önce İstanbul’dan ayrılan vatandaşların serbestçe geri dönebilmelerinde ısrarcı olmuştu. İsmet Paşa, nihai kararı vermeden önce hükümetine danışmak istediğini bildirmişti. Rumbold, daha sonra talep ettikleri genel af dışında bırakılan 150 kişiye de merhamet edilmesini talep etmişti. Müzakerelerin ardından konunun özel bir komisyona havale edilmesine karar verilmişti²⁵⁰⁴.

Konferansın 26 Mayıs tarihli toplantısında, Osmanlı İmparatorluğu’nun Libya üzerindeki bütün imtiyazları kaldırılmıştır. Türkiye’deki yabancı kurumlarla ilgili olarak barış antlaşmasından sonra 12 ay içerisinde konvansiyonların müzakere edilmesine ve bu sırada Türkiye’deki yabancılara 1 Ocak’ta verilmiş olan hakların devam etmesine karar verilmiştir²⁵⁰⁵. İsmet Paşa, 29 Mayıs’ta müttefik delegelerle henüz çözümlenememiş sorunları da görüşmüştür. Rumbold, İsmet Paşa’ya hukukî güvenceler konusunda

²⁵⁰² El Heraldo de Madrid, 17 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 17 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 17 Mayo 1923, s. 5; El Globo, 18 Mayo 1923, s. 1.

²⁵⁰³ El Heraldo de Madrid, 17 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 17 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 17 Mayo 1923, s. 5; La Epoca, 17 Mayo 1923, s. 2; El Globo, 18 Mayo 1923, s. 1; La Libertad, 17 Mayo 1923, s. 4.

²⁵⁰⁴ El Sol, 20 Mayo 1923, s. 5; La Libertad, 20 Mayo 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 21 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 21 Mayo 1923, s. 1; La Voz, 21 Mayo 1923, s. 5.

²⁵⁰⁵ El Heraldo de Madrid, 28 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 28 Mayo 1923, s. 1.

Türklerin fikirleri dikkate alınarak hazırlanan yeni projeyi de bu toplantıda sunmuştur²⁵⁰⁶. Müttefik delegelerle İsmet Paşa arasında yapılan üç uzun müzakerenin sonunda, hukukî güvencelerle ilgili anlaşmaya çok yaklaşılmıştı. İsmet Paşa, Türk egemenlik hakları ve müttefiklerin 4 Şubat'ta İtalyan delege Montagna aracılığı ile ilettiği taviz konusunda oldukça ısrarcı davranmıştı. Nihai kararların verilmesi öncesinde tarafların hükümetleri ile görüşme yapmaları bekleniyordu²⁵⁰⁷. Konferans çevrelerinde hukukî rejimin düzenlenmesi konusunda bir anlaşmaya varıldığı deklare ediliyordu²⁵⁰⁸. 31 Mayıs tarihli habere göre, hukukî rejimle ilgili Türk taleplerinin tamamın, müttefikler tarafından kabul edilmişti. Buna göre, Türk polisi, Türk kanunlarının ihlal edilmesi durumunda, konsoloslarına haber vermeksizin, müttefik vatandaşlarını tutuklayabilecek ve ev ve işyerlerini arayabilecekti. Böylece kapitülasyonların son ayak izi de silinmiş oluyordu. Hukukî rejim sorunu çözümlenmişti ancak hükümetlerin onayını gerektiren iki sorun daha vardı: *savaş öncesi imtiyazların tazmini ve Osmanlı borcu meselesi*. İki sorun da doğrudan Fransa'yı etkiliyordu. İsmet Paşa bu iki konuda Fransa'yı izole etmişti ki böylece konferansın kesilmesi durumunda suçu Fransa'ya atabilecekti²⁵⁰⁹. 4 Şubat'ta konferansın kesilmesine neden olan konularla ilgili İsmet Paşa'nın Lozan'da izlediği politikalar sonucunda, hukukî meseleler Türk tarafının lehine sonuçlanmıştı.

Politika komisyonunun 4 Haziran tarihli oturumunda, Türk heyetinin Türk Hükümeti ile müttefikler arasında var olan bazı imtiyazlar konusunda hazırladığı teklif kabul edilmiştir. Bu teklife göre, 1918 Ekim ayından itibaren müttefiklerin ve Türklerin aldıkları kararlar veya verdikleri emirler yürürlükte kalmaya devam edecek ve bu konularla ilgili iki taraf da herhangi bir talepte bulunmayacaktı. Politika komisyonu, daha sonra Montagna'nın teklifi çerçevesinde hukukî rejimle ilgili görüşmeler yapmıştır. Türkler, Lahey Mahkemesinin vereceği hukukî tavsiyelere uymayı kabul etmişlerdir. Rumbold, konferansın tüm müzakerelerinin ertesi 9 Haziran Cumartesi günü sona ermesi arzusunu dile getirmiştir²⁵¹⁰. Bununla birlikte Türk heyeti, Türkiye'deki yabancıların imtiyazları konusunda Ankara'dan bir cevap gelene kadar olumlu yanıt veremeyeceklerini bildirmişlerdi²⁵¹¹. Müttefik delegeler ise Türklerin yabancıların hukukî güvenceleri

²⁵⁰⁶ El Heraldo de Madrid, 30 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 30 Mayo 1923, s. 5.

²⁵⁰⁷ El Heraldo de Madrid, 31 Mayo 1923, s. 4; La Accion, 31 Mayo 1923, s. 3; El Globo, 1 Junio 1923, s. 1.

²⁵⁰⁸ El Heraldo de Madrid, 31 Mayo 1923, s. 4; El Heraldo de Madrid, 1 Junio 1923, s. 4.

²⁵⁰⁹ La Voz, 31 Mayo 1923, s. 5; El Sol, 31 Mayo 1923, s. 5.

²⁵¹⁰ El Heraldo de Madrid, 5 Junio 1923, s. 4; El Sol, 5 Junio 1923, s. 5; El Globo, 8 Junio 1923, s. 2.

²⁵¹¹ El Heraldo de Madrid, 5 Junio 1923, s. 4; El Sol, 5 Junio 1923, s. 5.

konusundaki teklifini kabul etmişlerdi. Haksız yere bir yabancı vatandaşın tutuklanması durumunda bağlı bulundukları konsoloslar, iddialarda bulunabilecekti²⁵¹². 6 Haziran tarihli bir haberde, yabancıların imtiyazları ile ilgili İsmet Paşa'nın uyuşmazlığını sürdürdüğü ve müttefiklerin antlaşmaya bu konu ile ilgili yazmak istedikleri prensiplere rızasının olmadığını deklare ettiği aktarılmıştır²⁵¹³. Müzakereler sırasında hukukî rejimle ilgili bir anlaşmaya varılmıştı ancak Türk heyeti, Millet Meclisi'nin ve Ankara Hükümeti'nin konuyla ilgili görüşlerini bildirecekleri yeni talimatları bekliyordu.

6 Haziran tarihli haberde, Lozan'da Türk kanunlarının muhtemel aşırı sınırlamalarından yabancıları koruyan hukuk deklarasyonu üzerinde anlaşıldığı bildirilmiştir. Yapılacak olan düzenleme ile 5 yıldan kısa olmamak kaydıyla Türkiye, büyük savaşta yer almayan tarafsız ülkelerden dört veya daha fazla Avrupalı danışmanı, Uluslararası Hukuk Mahkemesine görevlendirecekti. Bu danışmanlar, Adliye Vekâleti aracılığı ile Türk Hükümeti'ne bağlı olacaklardı ve İstanbul veya İzmir'de oturacaklardı. Sicil, ticari ve suç mahkemelerinde denetim yapacaklar ve gerekli hallerde Adliye Vekâleti ile yazışacaklardı. Kanunların uygulanması ile ortaya çıkacak bütün dosyaları edinme hakları olacaktı. Türk vatandaşlar arasındaki davalara erişim hakları da olacaktı²⁵¹⁴. 8 Haziran tarihli habere göre ise müttefikler, Türkiye'deki yabancıların imtiyazları için hazırlanacak nihai metnini kabul veya reddetmesinin istenmesi için konferans genel kurulunu toplantıya çağırma kararı almışlardı. İstanbul'dan gelen bazı bilgilere göre, bu konuda Ankara'daki müzakerelerde durum iyiye gidiyordu²⁵¹⁵. Ancak 12 Haziran tarihli haberde, Türklerle müttefikler arasındaki son müzakerelerde bir anlaşmaya varılamadığı, Türklerin uyuşmaz tavrını sürdürdükleri ve toplantıdan sonra müttefiklerin hükümetlerinden detaylı talimatlar talep etmeden önce fikir teatisinde bulundukları bildirilmiştir²⁵¹⁶. Türk heyeti, bir taviz daha vererek daha önceden kabul etmeyi reddettiği yabancı mahkemelerin kurulması meselesinde müttefiklerle uzlaşmıştı. Yabancıların hukukî durumları konusundaki antlaşma taslağı da hazırlanmıştı. Ancak Ankara Hükümeti'nin bu konudaki tavrı henüz netleşmemişti.

²⁵¹² El Heraldo de Madrid, 5 Junio 1923, s. 4; La Voz, 5 Junio 1923, s. 5.

²⁵¹³ El Heraldo de Madrid, 6 Junio 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 6 Junio 1923, s. 2; El Globo, 8 Junio 1923, s. 2.

²⁵¹⁴ El Sol, 6 Junio 1923, s. 5; La Accion, 6 Junio 1923, s. 5.

²⁵¹⁵ El Heraldo de Madrid, 8 Junio 1923, s. 3; El Sol, 8 Junio 1923, s. 5; La Accion, 8 Junio 1923, s. 2; La Epoca, 8 Junio 1923, s. 3.

²⁵¹⁶ El Heraldo de Madrid, 12 Junio 1923, s. 3.

Müttefik heyetleri, 12 Haziran'da Türkiye'deki yabancıların imtiyazları ile ilgili şunları talep etmişlerdi:

1. *Savaştan önceki kontratlarını korumaları.*
2. *Bu kontratların savaş sonrası dönemin şartlarıyla uyumlu olarak revize edilmesi.*
3. *Bu revizyonun Türk Hükümeti tarafından görevlendirilecek bir uzman ile yabancı topluluklar tarafından atanacak bir uzmandan oluşan komisyonca yapılması ve uyuşmazlık durumlarında üçüncü bir uzmanın hakem olarak görevlendirilmesi.*

İsmet Paşa, Ankara'da başlayan müzakereler tamamlanmadan bu konuda bir karar veremeyeceğini söylemiş ancak görüşmeler büyük ölçüde olumlu geçmişti. Konuyla ilgili habere göre, anlaşma sağlanmak üzereydi²⁵¹⁷. Türk ve müttefik uzmanları, 13 Haziran'da yaptıkları toplantıda, Türk heyeti, savaş nedeniyle yabancı toplulukların uğradıkları zararlardan Türkiye'nin sorumluluk kabul etmediğini deklare etmiştir²⁵¹⁸. 29 Haziran tarihli haberde, Türk gazetelerinde resmi bir bildirinin yayımlandığı ve bu bildiriye göre Türkiye'de ikamet eden veya o günden itibaren (28 Haziran) 30 gün içerisinde ülkeye giriş yapacak olan yabancılara oturma izni verileceği belirtilmiştir²⁵¹⁹. 29 Haziran tarihli haberde ise Yunan gazetelerinde ekümenik patriğin İstanbul'u terk etme kararı aldığının ve geçici olarak Athos Dağı'nda ikamet edeceğinin yazıldığı bildirilmiştir²⁵²⁰. 30 Haziran tarihli haberde, İstanbul'daki Yunan halkı ile Türk yetkililer arasındaki uyuşmazlıkların engellenmesi amacıyla ekümenik patriğin İstanbul'u terk ettiği belirtilmiştir²⁵²¹. Yabancıların imtiyazları ve hukukî durumları ile ilgili müzakerelerde tarafların verdikleri çeşitli tavizler sonucunda 1923 yılı Haziran ayı içerisinde tam olarak uzlaşılmıştı. Ankara Hükümeti'nin konuyla ilgili cevabının İspanyol basınında yer almadığı görülmekle birlikte, Türkiye'nin yabancılara oturma izni vereceğini açıklaması ve Türkiye'nin konferansın başlarından itibaren İstanbul'dan ayrılmasını istedikleri ekümenik patriğin ülkeyi terk etmesi, hükümetin cevabının da olumlu olduğunu ve bu konuda herhangi bir anlaşmazlık kalmadığını ispatlar nitelikteydi. Nitekim İspanyol basınında yer alan

²⁵¹⁷ La Epoca, 13 Junio 1923, s. 1.

²⁵¹⁸ La Epoca, 14 Junio 1923, s. 1.

²⁵¹⁹ El Heraldo de Madrid, 29 Junio 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 29 Junio 1923, s. 3; La Epoca, 29 Junio 1923, s. 3.

²⁵²⁰ El Heraldo de Madrid, 29 Junio 1923, s. 4.

²⁵²¹ El Sol, 30 Junio 1923, s. 6.

konferans Haziran ayı sonrasındaki müzakerelerle ilgili haberler arasında, imtiyazlar, kapitülasyonlar veya yabancıların hukukî meseleleri ile ilgili herhangi bir bilgiye de rastlanmamıştır.

4.2.4.2.5. Tazminat ve Tamirat Sorunu

Konferansın finans komisyonunu meşgul eden diğer bir mesele de savaş tazminatı ve tamirat meseleleriydi. Bu konularla ilgili müzakereler, konferansta teknik sorunlarla ilgilenen bir komisyonda 26 Nisan'da görüşülmeye başlanmıştır. İsmet Paşa toplantıda hemen müttefiklerin Türkiye'den tazminat talepleri ile ilgili 79. maddenin neden görüşülmediğini sormuş ve kendisine bu maddenin iptal edildiği söylenmiştir. İsmet Paşa da bu maddenin silindiğinin belirtilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Konuyla ilgili haberde, 87. madde dışındaki diğer maddelerin teknik komisyondan başarılı bir şekilde geçtiği, İstanbul Hükümeti'nin onayladığı imtiyazlarla ilgili bu maddenin ise heyecanlı bir tartışma yarattığı ve Türk Hükümeti'nin en fazla 30 Ekim 1918'e kadarkiler dışında hiçbir imtiyazı kabul edemeyeceğini bildirdiği ifade edilmiştir²⁵²². Finans komisyonu Türkiye'nin yabancı vatandaşlarının savaş sırasında uğradıkları zararların karşılmasını öngören 79. maddenin kaldırılmasının bir kanun ile düzenlemesi talebini kabul etmiştir. Müttefik temsilcileri, tamiratlarla ilgili haklarını saklı tuttuklarını da ifade etmişlerdi²⁵²³. Aynı tarihte finans komisyonunda da Türk heyeti, müttefiklerin savaşta yaralananlara ve ölenlerin ailelerine tazminat verilmesi talebine sıcak yaklaşmış, ancak Ankara Hükümeti'nin kapitülasyonların kaldırıldığını ilan etmesinin ardından yabancılardan alınan vergilerden toplanan meblağın geri ödenmesi talebini reddetmiştir²⁵²⁴. Savaş tazminatı ve tamirat meselelerinde de görüşmeler oldukça ılımlı başlamıştı ve taraflar verdikleri tavizlerle kısa sürede bir sonuca ulaşmayı planlamaktaydılar.

17 Mayıs tarihli habere göre ise Türkiye ile Yunanistan arasında tamirat konusuyla ilgili doğrudan görüşmelerde bir sonuç alınamamıştı. Venizelos ile İsmet Paşa, o gün tekrar bir araya geleceklerdi²⁵²⁵. Bu sırada, Atina gazeteleri, hükümetin Lozan'daki Yunan heyetine gönderdiği talimatlarda, Yunanistan'ın tazminat ödemesine ilişkin bir karara varılması durumunda konferansı terk etmelerinin tavsiye edildiğini bildiriyordu²⁵²⁶. 16 Mayıs'ta

²⁵²² El Heraldo de Madrid, 27 Abril 1923, s. 4.

²⁵²³ El Heraldo de Madrid, 27 Abril 1923, s. 4; La Correspondencia de España, 27 Abril 1923, s. 2; La Voz, 27 Abril 1923, s. 5; El Sol, 28 Abril 1923, s. 5; La Accion, 28 Abril 1923, s. 2.

²⁵²⁴ La Accion, 26 Abril 1923, s. 3.

²⁵²⁵ El Heraldo de Madrid, 17 Mayo 1923, s. 4.

²⁵²⁶ El Heraldo de Madrid, 17 Mayo 1923, s. 4.

Aleksandris, Horace Rumbold ile görüşerek, Yunanistan'ın tamirat meselesinde müttefik tekliflerini Milletler Cemiyeti ve Lahey Hakem Mahkemesi kararları çerçevesinde belirlenmesini talep etmiştir. Görüşmeden sonra Aleksandris, Pelle ve Montagna'ya Türk-Yunan çatışmasının çözümlenmesi konusunda Yunan bakış açısını aktarmıştır. Venizelos ile İsmet Paşa'nın görüşmesinde ise Türkiye'ye herhangi bir gözdağı verilmemişti. Venizelos, sadece Türk heyetine Yunanistan'ın istenen tamiratı ödemesinin mümkün olmadığını görmeye zorlamıştı²⁵²⁷. Lozan Konferansı'nda tazminat ve tamirat meselesindeki temel zorluk, Türklerin Yunanlılardan savaş tazminatı ve yaktıkları şehirlerin tamiratını karşılamalarını istemesi ancak buna karşılık Yunanlıların Türk Hükümeti'ne herhangi bir ödeme yapmak istememesiydi.

17 Mayıs'ta Yunan orduları kumandanı, Yunan Hükümeti'ni Türklere tamirat ödemeyi kabul etmeleri durumunda Atina'ya yürümekle tehdit etmişti. O'na göre, aksine Türklerin Küçük Asya'dan kovulan 400.000 mülteci için Yunanistan'a tazminat ödemesi gerekiyordu²⁵²⁸. Yunan Meclis Başkanı Gonatas da aynı gün yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın Türk tazminat ve tamiratları ile ilgili hakemliği kesinlikle reddettiğini ve bu konunun konferansta çözülmesi gerektiğini belirtmişti²⁵²⁹. Ertesi gün, Yunan heyeti, tamirat konusu ile ilgili kendi fikirlerini sunmuşlardı. Yunan heyeti, müttefiklere 4 ay önce sundukları kriterleri halen savunuyorlardı ve herhangi bir tazminat ödemek istemiyorlardı²⁵³⁰. Atina Hükümeti ve Lozan'daki Yunan heyeti, Yunan orduları kumandanının verdiği gözdağı çerçevesinde hareket etmeye başlamışlardı. Bununla birlikte, müttefikler, sorunun çözümlenebilmesi için faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

25 Mayıs tarihli habere göre, Albay Claspire, Yunanistan'ın tamirat görüşmelerinin yeniden başlaması için en geç 27 Mayıs Pazar gününe kadar bekleyeceğini açıklamıştı. Bu sırada Yunan kralı, başbakanla görüşmüş ve görüşmenin ardından konferans genel kurulunda Yunan görüşünün onaylanmaması durumunda Yunanistan'ın konferanstan çekileceği bildirilmiştir. Yunan delegeler, General Pelle ile de barış antlaşmasının imzalanmasının ertelenmesinin sonuçları konusunda sayısız görüşme yapmışlardı. 24 Mayıs'ta General Pelle ile İsmet Paşa konuyla ilgili bir araya gelmişlerdi. İsmet Paşa, kendisine hükümetinin, Türk delegelere Yunanistan'ın teklif ettiği Karaağaç'ın tamirat

²⁵²⁷ El Sol, 17 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 17 Mayo 1923, s. 5; La Epoca, 17 Mayo 1923, s. 2; El Globo, 18 Mayo 1923, s. 1.

²⁵²⁸ La Accion, 18 Mayo 1923, s. 2; La Epoca, 18 Mayo 1923, s. 2; La Voz, 18 Mayo 1923, s. 5.

²⁵²⁹ La Accion, 18 Mayo 1923, s. 2; La Voz, 18 Mayo 1923, s. 5.

²⁵³⁰ El Heraldo de Madrid, 19 Mayo 1923, s. 4.

için yeterli olmadığını bildirildiğini aktarmıştır²⁵³¹. Ankara Bakanlar Kurulu, Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemek zorunda olduğuna, aksi halde Lozan görüşmelerinin sona ereceğine karar vermişti. Böyle bir durumda konferansın dağılmasının sorumlusunun müttefikler olacağını da deklare etmişti²⁵³². Hem Türk hem de Yunan tarafları, kendi taleplerinin kabul edilmemesi durumunda konferansı terk edeceklerini bildirmişlerdi. Konferans, bu sorun nedeniyle dağılma tehlikesi yaşamaya başlamıştı.

Bu çatışma ve tehlike nedeniyle, aslında pratikte çalışmaları sona ermiş olan finans komisyonu 28 Mayıs'ta bir araya gelerek ikincil meseleleri görüşmüştür. Konuyla ilgili ertesi gün yayımlanan haberde, General Pelle'nin müttefiklerin barış projesinde Türkiye'nin ödeyeceği tazminatın 15 milyon altın Türk Lirası olduğunu ve müttefiklerin bu tazminattan vazgeçtiğini söylediği ifade edilmiştir. Buna karşılık olarak, belirlenen yabancılara mülklerinin geri verilmesi ve yabancı cemaatlerin zararlarının tazmin edilmesi talep edilmiştir. İsmet Paşa, birinci teklifi kabul etmişse de ikinci madde ile ilgili Ankara ile yazışmadan önce söz vermek istemediğini dile getirmiştir. İsmet Paşa, Türk-Yunan antlaşmasında vazgeçilen tamirata el konulan bonoların dâhil olmadığını söylemesi üzerine Venizelos ile müttefik delegelerin protestosu ile karşılaşmış ve bu konu uzmanlar komisyonuna havale edilmiştir²⁵³³. 6 Haziran tarihli haberde, müttefik işgali sırasında askeri harekâtların zararlarının tazmini konusunda anlaşmanın sağlandığı, bu konuda anlaşılmasının oldukça büyük bir başarı olduğu çünkü iki tarafın fikirleri birbirine tam olarak zıt olduğu belirtilmiştir²⁵³⁴. Türklerle Yunanlılar arasındaki tazminat ve tamirat ödenmesi sorunu, müttefiklerin kendi alacakları savaş tazminatlarından vazgeçmesi ve General Pelle'nin taraflarla birebir görüşmeleri sayesinde aşılmıştır. Bu sorun da finans komisyonunda görüşülen diğer konularda olduğu gibi uzmanlar tarafından yapılan düzenlemelerin ardından çözüme kavuşmuştur.

4.2.4.2.6. Ticaretle İlgili Konular

Finans Komisyonu'nun ele aldığı son mesele ise ticaretle ilgili düzenlemelerdi. Diğer konulara nazaran daha tartışmasız geçen ve kısa sürede çözüme kavuşan bu konuya dair

²⁵³¹ El Heraldo de Madrid, 25 Mayo 1923, s. 4; El Siglo Futuro, 25 Mayo 1923, s. 1; El Sol, 25 Mayo 1923, s. 1; La Accion, 25 Mayo 1923, s. 5; La Correspondencia de España, 25 Mayo 1923, s. 1.

²⁵³² El Heraldo de Madrid, 25 Mayo 1923, s. 4; El Sol, 25 Mayo 1923, s. 1; La Accion, 25 Mayo 1923, s. 5; El Sol, 27 Mayo 1923, s. 5.

²⁵³³ El Heraldo de Madrid, 29 Mayo 1923, s. 4; La Voz, 29 Mayo 1923, s. 5.

²⁵³⁴ El Sol, 6 Junio 1923, s. 5; La Accion, 6 Junio 1923, s. 5.

İspanyol basınına yansıyan ilk haber 11 Mayıs tarihlidir. Haberde, konferansın finans komisyonunun barış antlaşmasının eki olacak ticaret konvansiyonunun şu maddelerini görüştüğü belirtilmiştir:

1. *Konvansiyonun süresi- henüz uzlaşma sağlanamadığı için ertelenmiştir.*
2. *Gümrük tarifeleri. Türkler pamuktan alınan % 12 verginin devamını isterken, müttefikler ise bunun % 9'a indirilmesini talep ediyor.*
3. *Türkiye kıyılarında kabotaj sorunu. Türkler yabancı şirketlerin özellikle de Fransızların kabotaj imtiyazını yürürlükten kaldırmak istiyor. Bu imtiyaz kapitülasyonların da bir parçası olduğu için Türkler bu sorunun yeniden uzmanlara gönderilmesini istemiyor*²⁵³⁵.

Barış antlaşmasına ek olarak düzenlenen ticaret sözleşmesinin maddelerinin kaleme alınmasına yardım etmek amacıyla 23 Mayıs'ta Fransız Ticaret Bakanlığı genel müdürü Serruys, Lozan'a doğru hareket etmiştir²⁵³⁶. 1 Haziran tarihli habere göre, finans komisyonu barış antlaşmasının ekonomik maddelerini incelemeye devam ediyordu. Özellikle de Türkiye ile imzacı devletler arasındaki ticaret konvansiyonu üzerinde çalışıyordu. Neredeyse tamamen uzlaşılmıştı ve sadece Romanya, Yunanistan ve Sırbistan'la konvansiyonun süresiyle ilgili bir mesele kalmıştı. Aynı zamanda Türkler, konvansiyona Belçika, Portekiz ve Çekoslovakya'nın katılımına itiraz ediyorlardı²⁵³⁷. 23 Haziran tarihli haberde ise müttefiklerin Türkiye'deki yabancı posta ofislerinin kapatılmasına rıza gösterdikleri, ticaret konvansiyonu görüşmelerinin devam ettiği ve müttefiklerin bu görüşmelere Belçika ile Portekiz'in de katılmasını istedikleri ancak Türklerin hükümetlerine danışmadan bu kararı veremeyeceklerini ilettikleri bildirilmiştir. Haberde, Türklerin konvansiyonun müttefiklerle 5 yıl, Romanya ve Sırbistan'la 2 yıl ve Yunanistan'la 1 yıl geçerli olmasını teklif etmişti. Venizelos, kendilerine diğer müttefiklerle eşit davranılmamasını protesto ederek karşılık vermişti. Türkler, bu konudaki kararlarının değiştirilemeyeceğini vurgulamışlardı²⁵³⁸.

Lozan Konferansı müzakereleri ile ilgili haberlerde, ticaret konvansiyonu konusundaki haberlerin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, basının öncelikli olarak

²⁵³⁵ El Heraldo de Madrid, 11 Mayo 1923, s. 1; El Imparcial, 11 Mayo 1923, s. 1; El Sol, 11 Mayo 1923, s. 5; La Accion, 11 Mayo 1923, s. 2.

²⁵³⁶ La Voz, 24 Mayo 1923, s. 5.

²⁵³⁷ El Heraldo de Madrid, 1 Junio 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Junio 1923, s. 1; El Sol, 1 Junio 1923, s. 5; La Accion, 1 Junio 1923, s. 2; La Voz, 1 Junio 1923, s. 5; El Globo, 2 Junio 1923, s. 1.

²⁵³⁸ El Heraldo de Madrid, 23 Junio 1923, s. 4.

tartışmalara yol açan ve konferansı dağılmakla karşı karşıya getiren konuları ele almasıdır. Ticarî konularla ilgili mevcut haberlerden de anlaşılacağı üzere, bu konuda müttefiklerle Türkler arasında uyumlu bir çalışma sürdürülüyordu. Her ne kadar Türklerin ve Yunanlıların bazı itirazları olmuş olsa da İspanyol basınında yer alan haberlere göre, Lozan Konferansı'nın en sorunsuz hallettiği konulardan biri ticaret konvansiyonunun düzenlenmesi olmuştur.

4.3. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması

4.3.1. Antlaşmanın İmzalanması

1923 yılının Temmuz ayına gelindiğinde, Lozan Konferansı'nda pek çok sorun çözüme kavuşturulmuş ve barışın imzalanacağı beklentisi günden güne artmaya başlamıştır. Henüz çözümlenememiş olan sorunlarla ilgili olarak da görüşmeler devam ediyor ve karşılıklı tavizlerle son sorunların da aşılabacağına inanılıyordu. 4 Temmuz tarihli bir haberde, Lozan Konferansı'nda şu noktalarda anlaşmaya varıldığı belirtiliyordu:

1. *Türkiye tarafından Yunanistan'a bırakılan Dimetoka'ya Osmanlı borçlarının uygun oranda yüklenmesi,*
2. *Türkiye'den ayrılan devletlerdeki saray mülklerinin durumu,*
3. *Savaş sırasında Osmanlı Bankası tarafından gerçekleştirilen ödemelerin yasallaştırılması,*
4. *Türkiye'nin Belçika, Portekiz ve Çekoslovakya ile ticaret antlaşması müzakere etmeye söz vermesi*²⁵³⁹.

İsmet Paşa, bu anlaşmaların hemen ardından 5 Temmuz'da müttefik delegelere bir nota göndererek, müttefiklerin geride kalan bütün sorunların çözülmesi için tek bir toplantı yapılması konusundaki açıklamalarını dikkate aldıklarını bildirmiştir²⁵⁴⁰. Bu notanın ardından ise 6 Temmuz'da 30 kişilik Türk heyetinden 10 kişi, Türkiye'ye dönmek üzere yola çıkmıştı. Bu ayrılık, Türk heyeti içerisindeki hoşnutsuzluğun dışavurumu olarak algılanmış ve müttefiklerin de dikkatini çekmiştir. Mevcut durumun devamını sağlamak için İsmet Paşa, daha belirgin tedbirler alıyor ve müttefik delegeler ise hükümetlerinden henüz haber alamadıkları için karşı bir faaliyette bulunmuyorlardı²⁵⁴¹. Müttefik ve Türk

²⁵³⁹ El Heraldo de Madrid, 4 Julio 1923, s. 4; La Epoca, 4 Julio 1923, s. 2; La Voz, 4 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁴⁰ El Sol, 6 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁴¹ El Imparcial, 7 Julio 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 7 Julio 1923, s. 3; La Epoca, 7 Julio 1923, s. 2; La Libertad, 7 Julio 1923, s. 1; La Voz, 7 Julio 1923, s. 5.

delegeler, henüz anlaşılamayan konuları görüşmek için 8 Temmuz'da öğleden sonra toplanmışlardı. Tartışmaların ertesi gün de devam etmesi bekleniyordu. Müttefik delegeler, mevcut sorunlarla ilgili çalışmalarını sürdürüyordu ancak Türklerin talepleri müttefiklerin verdikleri tavizlerden halen daha fazlaydı²⁵⁴². Bununla birlikte iki gün süren bu toplantı, bekleyen sorunların çözülmesiyle sonuçlanacaktı.

10 Temmuz tarihli habere göre, müttefiklerle Türkler arasındaki müzakereler sona ermişti ve barış antlaşması muhtemelen ayın 17'sinde imzalanacaktı. İmtiyazlar konusunda, antlaşma maddeleri, 29 Ekim 1914 öncesinde tesis edilen kontratların yeniden tanınmasını içeriyordu. Ankara Hükümeti'nin barış antlaşmasını onaylamasının ardından, Türkiye'ye ait olan savaş gemileri, silah ve cephaneler Türk yetkililere teslim edilecek ve İstanbul, Çanak ve Gelibolu hemen tahliye edilecekti. Antlaşmanın ilk maddeleri sınırlarla ilgiliydi. Türkiye, Bulgar ve Yunan sınırını tanıyacaktı. Musul sorunu 9 ay içerisinde çözümlenecekti. Antlaşma müzakereleri boyunca İtalya, Türkiye ve Yunanistan'a bırakılan topraklar tanınacaktı. Yabancılar Türk kanunlarına uyacaklardı ve kapitülasyon rejimi kaldırılıyordu. Türk azınlıklar Polonya ile imzalanan antlaşmadaki şartların aynısına sahip olacaktı. Antlaşmaya aykırı bir durum olursa Milletler Cemiyeti müdahale edecekti. Barış imzalanınca Türkiye Milletler Cemiyeti'ne giriş talebinde bulunacaktı. Savaştan önce Türkiye'deki dinî müesseseler, yeni bir yetkiye ihtiyaç duymayacaktı. Bozcaada ve Gökçeada Türk egemenliğinde olacaktı. Yunanistan'a bırakılan adalar askersizleştirilecekti. 12 Ada üzerinde İtalya'nın hâkimiyeti kabul edilecekti. Yabancıların davaları Türk mahkemelerinde görülecekti ancak bu mahkemelerde 5 yıl boyunca yabancı memurlar denetim yapacaktı. Türkiye Osmanlı borçlarını tanıyacaktı ancak alacaklılarla ilgili antlaşmaya bir madde eklenmeyecekti. Bu sorun Türk Hükümeti ile alacaklılar arasında müzakere edilecekti. Müttefikler tamirat veya işgal masrafları talep etmeyecekti. Boğazlar konusunda, mutlak serbestlik ilkesi geçerli olacak ve Sovyetler Hükümeti boğazlarla ilgili antlaşmayı imzalamaya davet edilecekti. Kabotaj konusuyla ilgili olarak da savaş öncesi kurallar geçerli olacak ve yabancı şirketler sadece Türk bandırası ile seyahat edebilecekti²⁵⁴³. 11 Temmuz tarihli haberde, Ankara Hükümeti'nin uzun tartışmaların ardından İsmet Paşa'ya gönderdiği

²⁵⁴² La Voz, 9 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁴³ El Imparcial, 10 Julio 1923, s. 1; La Accion, 10 Julio 1923, s. 1; La Correspondencia de España, 10 Julio 1923, s. 1; La Epoca, 10 Julio 1923, s. 2; La Libertad, 10 Julio 1923, s. 1; La Voz, 10 Julio 1923, s. 5; El Siglo Futuro, 10 Julio 1923, s. 1; El Heraldo de Madrid, 11 Julio 1923, s. 1; El Sol, 11 Julio 1923, s. 5.

telgrafta, O'na barış antlaşmasını imzalama yetkisi verdiği söylentilerinin yayıldığı bildirilmiştir²⁵⁴⁴. Türk-Yunan barış antlaşmasının ise ertesi hafta imzalanması bekleniyordu. İsmet Paşa, bu antlaşmayı hükümetinin onayına sunmak için Ankara'ya gitmeyi düşündüğü iddialarını yalanlamış ve Ankara Hükümeti'nin kendisine imza yetkisi verdiğini belirtmişti²⁵⁴⁵. Haberde aktarılan antlaşma maddelerine bakılacak olursa iki taraf da kendi tezlerinden büyük tavizler vererek ortak noktada birleşmişlerdi. İki tarafın da karşı çıktığı bazı maddeler antlaşmaya eklenmişti. Ankara Hükümeti'nin bu şartları kabul etmesi durumunda, antlaşma kısa süre içerisinde onaylanacaktı.

Lozan'da barış antlaşmasının hazırlanma süreci tamamlanınca, 10 Temmuz'da İsmet Paşa, boğazlardaki ve Marmara Denizi'ndeki müttefik donanmalarının çekilmesini istemiştir. Bu talebin herhangi bir anlaşmazlık yaratmasının beklenmediği bildirilmiştir²⁵⁴⁶. Bu taleple ilgili olarak General Harrington bir açıklama yaparak, barış imzalanır imzalanmaz tahliye işlemlerinin başlayacağını söylemiştir²⁵⁴⁷. 12 Temmuz'da ise taraflar arasında yeniden gerginlik yaratan bir olay yaşanmıştır. 13 Temmuz tarihli haberde, önceki gün öğleden sonra öngörülemeyen bir olayın barış antlaşmasının sonuçlandırılmasını engellediği, her şeyin halledildiğinin düşünüldüğü bir noktada Türklerin imtiyazlar ve özellikle de demiryolu imtiyazları ile ilgili tavrını değiştirdiği ve bunun üzerine de müttefik delegelerin öfkeyle salonu terk ettikleri aktarılmıştır. Müttefik delegeler, Türkleri ciddiyetsizlikleri nedeniyle kınamış ve kendilerinin de Türkiye'ye verdikleri sözleri iptal ettiklerini deklare etmişlerdir. Bu olayın ardından müttefik delegeler hükümetlerinden yeni talimatlar istemişlerdir²⁵⁴⁸. Müttefik delegeleri, Türklerin müttefik donanmalarının çekilmesi ve imtiyazlar konularındaki uyuşmazlık politikasının sonucu olarak görüşmelerin yeni bir emre kadar oybirliği ile kesildiğini açıklamışlardı²⁵⁴⁹. 14 Temmuz tarihli habere göre, müttefiklerle Türkler arasındaki görüşmeler henüz yeniden başlamamıştı. Haberde, Ankara Hükümeti'nin imtiyazlar konusunda Fransa ve İngiltere'nin taleplerini kabul etmeme nedeninin Birleşik Devletler'in yapacağı ekonomik yardımlara bel bağlaması olduğu belirtilmiştir²⁵⁵⁰. Türk

²⁵⁴⁴ El Heraldo de Madrid, 11 Julio 1923, s. 2.

²⁵⁴⁵ El Heraldo de Madrid, 11 Julio 1923, s. 2; La Correspondencia de España, 11 Julio 1923, s. 2.

²⁵⁴⁶ El Heraldo de Madrid, 11 Julio 1923, s. 2.

²⁵⁴⁷ La Accion, 13 Julio 1923, s. 2.

²⁵⁴⁸ El Siglo Futuro, 13 Julio 1923, s. 1; La Accion, 13 Julio 1923, s. 2; El Sol, 13 Julio 1923, s. 5; La Epoca, 13 Julio 1923, s. 3; La Voz, 13 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁴⁹ La Voz, 13 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁵⁰ La Accion, 14 Julio 1923, s. 1.

heyetinin bu konuyla ilgili fikir değişikliği konusunda gösterilen tek gerekçe ABD ile ilişkiler olarak açıklanmıştır. Ancak bunun süreci nasıl etkilediğine ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır.

16 Temmuz tarihli haberde, müttefiklerin Türk heyetine yeni bir nota vereceği, nota metninin hazırlanmasının heyecanlı tartışmalara yol açtığı ve İngiltere yeni tavizler vermeme prensibini savunurken Fransa'nın ise konferansın tekrar dağılmaması için gerekli her şeyin yapılması kriterini koruduğu bildirilmiştir. Konferans çevrelerinde, Türklerin son anlaşmazlığı bu farklılığı bilerek ve müttefiklerin hareket birliğini bozmak amacıyla çıkardığının konuşulduğu, İsmet Paşa'nın bu ilk başarı ile ilgili Ankara Hükümeti'ni bilgilendirdiği ve uyuşmazlıklarla ilgili Ankara'nın yeni talimatlar göndermesine kesin gözüyle bakıldığı ifade edilmiştir²⁵⁵¹. 16 Temmuz'da uzmanlar da yeniden bir araya gelerek 4 saatlik bir toplantıda imtiyaz meselesini görüşmüşlerdi. Türkler, müttefik delegeleri memnun etmek için özel bir düzenleme yapmayı kabul etmişti ancak müttefikler tarafından önerilen hukukî maddelerin barış antlaşmasına eklenmesini reddetmişlerdi²⁵⁵². 16 Mayıs'ta yaşanan diğer bir gelişme ise Mustafa Kemal Paşa'nın Türk ordusuna barışın henüz sonuçlandırılmaması nedeniyle yeniden silahlı mücadeleye hazır olma çağrısı yapmasıydı²⁵⁵³. Ancak akşam saatlerinde müttefik ve Türk delegeler arasında yapılan görüşmede, konferansı kesintiye uğratan anlaşmazlık giderilmişti ve barış antlaşmasının önünde artık bir engel kalmamıştı²⁵⁵⁴. Türk Hükümeti, Lozan Antlaşması sonuçlanmadan önce son taleplerini kabul ettirebilmek için başarılı bir manevra gerçekleştirmiş ve istediği sonuçlara da ulaşmıştı.

Lozan Konferansı, 18 Temmuz tarihli son genel oturumunda, İstanbul, Çanak ve Gelibolu'nun tahliyesi ve Karaağaç²⁵⁵⁵ ile ilgili protokolü hazırlamıştı. Ekonomik maddelere Belçika ve Portekiz dâhil edilmiş, finans komisyonu üyelerinden biri verilen bütün sözlerin uygulanmasında ısrar eden müttefik deklarasyonunu okumuş ve İsmet Paşa, Türkiye'nin bütün alacaklılarla müzakere edeceği cevabını vermiştir. Finans komisyonu, imtiyazlarla ilgili protokolü de karara bağlamıştır. General Pelle, Osmanlı Bankası'na verilen imtiyazın iki yıla uzatılmasını talep etmiş ve İsmet Paşa bunu

²⁵⁵¹ La Accion, 16 Julio 1923, s. 2; La Voz, 17 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁵² La Accion, 17 Julio 1923, s. 1; La Voz, 17 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁵³ La Accion, 17 Julio 1923, s. 1.

²⁵⁵⁴ La Voz, 17 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁵⁵ Karaağaç ile ilgili hazırlanan protokole göre, Yunan ordularının Türkiye'ye verdikleri zararların tazmini için bu köy 15 Eylül 1923'te Türkiye'ye iade edilecekti. Protokolde, bölgedeki Türk-Yunan sınırı da ayrıntıları ile çizilmekteydi. Bkz. Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s. 192-198.

hükümetinin onayına sunacağı cevabını vermiştir²⁵⁵⁶. 18 Temmuz tarihli konferans genel kurulunda, müttefiklerle Türkler arasında nihai anlaşmaya varılmıştı. Antlaşma, 24 Temmuz'da imzalanacaktı. Fransa Hükümeti, General Pelle'ye antlaşmayı imzalama yetkisi vermişti²⁵⁵⁷. Muhtemelen aynı tarihte Türk-Amerikan Barış ve Ticaret Antlaşması da imzalanacaktı²⁵⁵⁸. Barışın imzalanacağı haberi, daha önceden de aynı haberin gelmesi ve sonradan müzakerelerin kesilmesi nedeniyle İstanbul'da büyük bir yankı uyandırmamıştı. Kutlamalar için antlaşmanın imzalanması bekleniyordu. Anadolu Ajansı, Ankara'dan aldığı ve elde edilen barışın hem ekonomik olarak hem de Türkiye'nin bağımsızlığı konusunda oldukça elverişli bir anlaşma olduğunu içeren bir telgrafi yayımlamıştır²⁵⁵⁹.

Antlaşmanın boğazlarla ilgili maddelerini imzalamak üzere müttefikler, Rusya'ya da bir davet göndermişlerdi. Sovyet çevrelerinde Sovyet Hükümeti'nin İngiltere ve Türkiye'ye karşı tam serbestliğini koruma kriterini koruduğu ve bu nedenle antlaşmayı imzalamayı reddedebileceği ifade edilmiştir²⁵⁶⁰. Ancak ertesi gün, Sovyetler Hükümeti, boğazlarla ilgili konvansiyona katılacağını ilan etmiştir²⁵⁶¹. Bu sırada Japon delege, Japonya'nın açık kapı politikası taraftarı olduğu gerekçesiyle Türk imtiyazları ile ilgili maddeyi imzalamayı reddetmiştir²⁵⁶². 20 Temmuz tarihli haberde, Baldwin'in verdiği demeçte, Ankara'nın antlaşmayı onaylamasından itibaren müttefiklerin Türk topraklarından tahliyesinin başlayacağını ve 6 ay içerisinde tahliyenin tamamlanacağını söylediği belirtilmiştir²⁵⁶³. General Harrington ve Türk kumandanın müttefiklerin kara ve denizden tahliyesiyle ilgili planı hazırladığı bildirilmiştir²⁵⁶⁴. 20 Temmuz tarihli diğer bir haberde, Lord Curzon'un barış antlaşmasını imzalamak için Lozan'a gidemeyeceği ve bu nedenle de kendisinin yerine İngiliz yüksek komiseri Rumbold'a imza yetkisi verildiği bildirilmiştir²⁵⁶⁵. Zaten Lord Curzon, konferansın yeniden toplanmasını en başından beri

²⁵⁵⁶ El Siglo Futuro, 19 Julio 1923, s. 1; La Epoca, 19 Julio 1923, s. 1; La Voz, 19 Julio 1923, s. 1.

²⁵⁵⁷ El Sol, 19 Julio 1923, s. 5; La Accion, 19 Julio 1923, s. 3; La Libertad, 19 Julio 1923, s. 1; El Globo, 20 Julio 1923, s. 3. Antlaşmanın nihai metni ve ek sözleşmeleri için bkz. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, VIII, s. 1-122.

²⁵⁵⁸ La Correspondencia de España, 20 Julio 1923, s. 3.

²⁵⁵⁹ El Sol, 19 Julio 1923, s. 5; La Accion, 19 Julio 1923, s. 3; La Voz, 19 Julio 1923, s. 5; El Globo, 20 Julio 1923, s. 3.

²⁵⁶⁰ La Accion, 19 Julio 1923, s. 3; La Voz, 19 Julio 1923, s. 8; La Epoca, 20 Julio 1923, s. 1; El Globo, 21 Julio 1923, s. 1.

²⁵⁶¹ La Voz, 20 Julio 1923, s. 8.

²⁵⁶² El Sol, 20 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁶³ El Sol, 20 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁶⁴ La Correspondencia de España, 20 Julio 1923, s. 3; La Voz, 20 Julio 1923, s. 5; La Accion, 21 Julio 1923, s. 1.

²⁵⁶⁵ El Sol, 20 Julio 1923, s. 5; La Voz, 20 Julio 1923, s. 5.

istemiyordu. Konferans müzakerelerine katılmamıştı ve muhtemelen de halen barış antlaşmasının imzalanmasına karşı isteksizdi. Bu nedenle de imza törenine katılmayacaktı. Bununla birlikte, Sovyetler Hükümeti de tüm itirazlarına ve istememesine rağmen antlaşmayı imzalamak için bir temsilci gönderecekti.

Müttefiklerle Türkler arasındaki barış antlaşması, 24 Temmuz günü sabah saatlerinde imzalanacak ve İngiltere adına imzayı Rumbold atacaktı²⁵⁶⁶. Yugoslavya, antlaşmanın imzalanması öncesinde belirtilen ekonomik ve finansal şartları kabul edemeyeceğini ve bu nedenle de antlaşmayı imzalamayacağını deklare etmiştir. Konferans bu söylemi kabul edilemez bulduğunu bildirmiş ve sonuçta Yugoslavya ile müzakerelere başlanması ihtimalini içeren bir protokol eklenmesine karar vermişti²⁵⁶⁷. Yugoslavya, ilan ettiği gibi barış antlaşmasını imzalamamıştı²⁵⁶⁸. 24 Temmuz'da hâlihazırda Lozan Üniversitesi'nin merkezi olan Rumine Sarayı'nda Doğu barışı imzalanmıştır. İmza sırasında İsviçre Konfederasyonu Başkanı Scheurer, törenin de başkanlığını yapmıştı. Kendisinin sağında Konfederasyon Başkan Yardımcısı Chuard ve solunda da İsviçre Politika Departmanı Müdürü Netta yer alıyordu. Ortada antlaşmanın imzalanacağı bir masa ve masanın üzerinde kırmızı bir örtü vardı. Masanın etrafında müttefik ve Türk delegeler oturuyordu. Salonun kalanında yetkililer, Bern'deki diplomatik temsilciler, basın ve davetliler yer alıyordu. Salonda yaklaşık 400 kişi vardı. Törenin gecikmesini engellemek için temsilciler imza sırasında konuşma yapmaktan vazgeçmişlerdi. Sadece Konfederasyon başkanı Scheurer'e Lozan'daki ev sahipliği ve törene başkanlık etmeyi kabul ederek onur verdiği için teşekkür edilmiştir. Antlaşmayı sırasıyla Rumbold, Montagna, Pelle ve İsmet Paşa imzalamıştır²⁵⁶⁹. İmzaların ve mühürlerin tamamlanmasının ardından Scheurer ayağa kalkarak bir konuşma yapmıştır. Barış Konferansı'na katılan devletlerin temsilcilerine müzakereler için İsviçre'nin seçilmesinden dolayı teşekkürlerini

²⁵⁶⁶ El Sol, 24 Julio 1923, s. 5; La Accion, 24 Julio 1923, s. 3; La Epoca, 24 Julio 1923, s. 1; La Voz, 24 Julio 1923, s. 5; El Imparcial, 24 Julio 1923, s. 1.

²⁵⁶⁷ El Sol, 24 Julio 1923, s. 5; La Accion, 24 Julio 1923, s. 3; La Epoca, 24 Julio 1923, s. 1; La Voz, 24 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁶⁸ La Accion, 25 Julio 1923, s. 3; La Voz, 25 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁶⁹ İmza töreninde, Türkiye adına İsmet Paşa, Rıza Nur Bey ve Hasan Bey, İngiltere adına Horace George Montagu Rumbold, Fransa adına Maurice Pelle, İtalya adına Camille Garroni ve Jules Cesar Montagna, Japonya adına Kentaro Otchiai, Romanya adına Cpnstantin I. Diamandy ile Constantin Contzesco, Bugaristan adına Bogdan Morphoff ile Dimitri Stancioff, Belçika adına F. Peltzer, Portekiz adına Antonio Bartholomeu Ferreira, Yunanistan adına Eleftherios Venizelos ile Demetre Caclamano ve ABD adına Joseph C. Grew de imza töreninde hazır bulunuyorlardı. Gazetede verilen sıralamanın da yanlış olduğu görülmektedir. Nitekim antlaşmayı ilk olarak Türk temsilciler imza etmiş ve ardından da sırasıyla İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri antlaşmaya imzalarını atmışlardır. Bkz. Bilsel, *Lozan*, s. 506-509; *Lozan Barış Antlaşması, Tutanaklar-Belgeler*, VII, s. 267-271.

iletmiştir²⁵⁷⁰. İmza töreninin ardından Beaurivage Otel’de antlaşmayı imzalayan devlet temsilcileri, Federal Konsey üyelerine bir resepsiyon vermiştir²⁵⁷¹.

Kesinti dönemiyle birlikte yaklaşık 8 ay devam eden Lozan Barış Konferansı, herkesin özlemini duyduğu Doğu barışının sağlanması ile sonuçlanmıştır. Hem müttefikler hem de Türk heyeti bu konferans sırasında özverili ve sabırlı bir şekilde çalışmalarını sürdürmüşler ve verebilecekleri tüm tavizleri vererek barışın imzalanmasını sağlamışlardır. Ele alınan haberler çerçevesinde şu yorumu yapmak yanlış olmayacaktır. Fransızların ılımlı ve Türk tezine sempati duyan politikaları olmasaydı, barışın sağlanması bir kenara, İngilizlerle Türkler arasında mutlak surette bir savaş çıkardı. Bu çerçevede, Lozan Antlaşması’nın imzalanması sürecinde Fransız Hükümeti’nin çabalarını takdir etmek gerekmektedir.

4.3.2. Antlaşmanın İmzalanmasının Yankıları

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması, farklı ülkelerde farklı tepkilere neden olmuştur. Ancak genel itibariyle bakıldığında ilgili tüm kesimlerde büyük bir memnuniyet yaratmıştır. Antlaşma ile ilgili ilk değerlendirme, henüz antlaşma imzalanmadan önce İtalya’dan gelmiştir. 21 Temmuz tarihli habere göre, İtalya basınında barış antlaşması ele alınmış ve şu ifadeler kullanılmıştır: “*Bu yeni barıştan Sevr’den fazlası beklenmesine rağmen Doğu Sorunu henüz çözümlenmedi*²⁵⁷².” Poincare ise antlaşmanın imzalanmasını büyük bir başarı olarak görüyordu ve General Pelle’yle görüşerek, kendisini müzakereler süresince uyguladığı politik taktikler nedeniyle tebrik etmişti²⁵⁷³. İtalyan basını antlaşmayı olumlu değerlendirmekle birlikte, onu Doğu’daki sorunların çözümü konusunda yeterli bulmuyordu. Poincare, zaten barışı sağlamak için elinden geleni yapmıştı ve bu nedenle General Pelle’nin yanında kendisi de övgüyü hak ediyordu.

Sovyetler Birliği cephesinde antlaşma ile ilgili tepkilerin olumlu olması beklenmiyordu. Nitekim antlaşmanın boğazlarla ilgili sözleşmesini imzalamak üzere delege göndermesi istendiğinde tavrını ortaya koymuştu. Sovyetler Hükümeti, antlaşmayı protesto etmekle

²⁵⁷⁰ La Accion, 25 Julio 1923, s. 3; La Epoca, 25 Julio 1923, s. 1; La Voz, 25 Julio 1923, s. 5; El Sol, 26 Julio 1923, s. 5; El Siglo Futuro, 26 Julio 1923, s. 2; El Globo, 27 Julio 1923, s. 3.

²⁵⁷¹ La Accion, 25 Julio 1923, s. 3; La Epoca, 25 Julio 1923, s. 1; La Voz, 25 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁷² La Voz, 21 Julio 1923, s. 5.

²⁵⁷³ La Epoca, 28 Julio 1923, s. 2.

birlikte yine de imzalayacağını ilan etmişti²⁵⁷⁴. Bir diğer olumsuz tepki de izlediği politikalar başarısız olan Lloyd George'dan gelmiştir. Lloyd George, bir ziyafet esnasında Doğu barışı ile ilgili olarak, antlaşmanın İngiltere için her şeyden daha fazla aşağılayıcı olduğunu söylemiştir²⁵⁷⁵. Yunan tarafında ise Lozan Antlaşması, Türk diplomasisinin bir zaferi olarak değerlendiriliyordu ve Yunanistan'da iyi karşılanmamıştı. Yunan askeri çevreleri de antlaşmadan hoşnutsuz olmuşlardı. Yunanistan'da durum iç açıcı değildi ve bir hükümet darbesinin gerçekleşmesinden korkuluyordu²⁵⁷⁶. Buna karşılık Türk tarafında ise Lozan Antlaşması büyük bir coşkuyla kutlanıyordu.

28 Temmuz tarihli haberde yer almaktadır. Haberde, bütün Batı basınının Lozan Antlaşması'nı Avrupa'daki yaklaşık 400 yıllık Türk egemenliğinin misillemesi olarak ele aldığı, Ankara milliyetçilerinin büyük topraklar (Arabistan, Mezopotamya, Filistin ve Suriye) kaybettiği ancak buna karşılık Balkan yarımadasında muzaffer olarak, Meriç'in kıyılarında tarafsız bölge oluşturmayı başardığı ve bu sınırı koruma altına aldığı ifade edilmiştir. Boğazların anahtarını yeniden almış ve hatırlanamayan bir zamandan beri devam eden kapitülasyon rejimine darbe vurmuştu. Avrupa devletleri halkların mübadelesini ve hukukî güvenceleri kaybetmişti. Türkiye, Osmanlı borçlarından payına düşeni ödeyecekti buna karşılık, herhangi bir tamirat ödemeyecekti. 1914 öncesi imtiyazlar korunacaktı. Ancak kurumlar ve ticaret konvansiyonu kendi vatandaşlarına veya diğerlerine herhangi bir ayrıcalık tanınmasına izin vermeyecekti²⁵⁷⁷. Habere göre iki tarafın elde ettiği kazanımlar da batı basınında işleniyordu ancak basın Lozan Antlaşması'nı Türklere karşı bir zafer olarak görüyordu.

Buna karşılık Türk tarafı da Sevr Antlaşması'ndan sonra imzalanan bu antlaşmayı büyük bir zafer olarak addediyor ve coşkulu bir şekilde kutluyordu. 26 Temmuz tarihli habere göre, antlaşmanın imzalanması İstanbul'da büyük bir heyecanla kutlanıyordu. Türk basını, Türkiye'nin her istediğini elde edememesine rağmen siyasi ve ekonomik olarak bir milliyet oluşturmuş olması nedeniyle antlaşmanın imzalanmasından memnundu. Mustafa Kemal Paşa, Lozan'daki Türk heyeti başkanı İsmet Paşa'ya bir tebrik mesajı

²⁵⁷⁴ El Sol, 24 Julio 1923, s. 5; La Accion, 24 Julio 1923, s. 3; La Epoca, 24 Julio 1923, s. 1; La Voz, 24 Julio 1923, s. 5; El Imparcial, 24 Julio 1923, s. 1.

²⁵⁷⁵ La Accion, 25 Julio 1923, s. 3.

²⁵⁷⁶ La Voz, 27 Julio 1923, s. 5; El Globo, 27 Julio 1923, s. 3.

²⁵⁷⁷ El Sol, 28 Julio 1923, s. 4; La Voz, 28 Julio 1923, s. 5.

göndermişti²⁵⁷⁸. Mustafa Kemal Paşa, barış antlaşmasının imzalanması üzerine ordusuna da şu mesajı yayımlamıştı:

“Tarihî ordumuz, geçmişine layık bir şekilde, bir ordunun gerçekleştirebileceği en zor şeyi başardı. Benimle aynı düşünceleri, gururu ve inancı paylaşan herkesi selamlıyorum.”²⁵⁷⁹

²⁵⁷⁸ El Siglo Futuro, 26 Julio 1923, s. 2; La Accion, 26 Julio 1923, s. 3; La Voz, 26 Julio 1923, s. 5; El Globo, 27 Julio 1923, s. 3.

²⁵⁷⁹ El Sol, 26 Julio 1923, s. 5; La Voz, 26 Julio 1923, s. 5; El Globo, 27 Julio 1923, s. 3.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Milleti'nin Düvel-i Muazzama karşısında tüm varlığını ortaya koyduğu Milli Mücadele'nin yerli ve yabancı basında yansımalarına ilişkin çalışmalar daha önceleri kaleme alınmıştır. Yabancı basını temel alan çalışmaların ise genel itibariyle Birinci Dünya Savaşı'nın tarafı olan ülkelerin basınına dayanılarak yapıldığı görülmektedir. İspanya ise 1782 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın ardından Türklere karşı hiçbir oluşumun veya ittifakın içerisine girmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda da tarafsızlığını sürdüren İspanya'da basın-yayın faaliyetlerini sürdüren gazete ve dergiler, müttefik devlet basınlarının Türklerle ve Türkiye ile ilgili olumsuz propaganda yaptıkları savaş ve savaş sonrası dönemde, olayların tarafsız anlatımı konusunda büyük önem arz etmektedir. Özellikle belirtilmelidir ki, bu tez çalışması ile bir doktora tezinin hazırlanmasında ve Milli Mücadele dönemi olaylarının anlatımında, İspanyol basını ilk kez bu boyutta kullanılmaktadır.

İspanyol basını, Osmanlı Devleti'nde liberal ve meşrutî hareketlerin yaşandığı XIX. yüzyıldan itibaren Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş ve sayısız haberler yayımlayarak bu gelişmeleri kendi kamuoyuna aktarmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Türkiye'de yaşanan olaylar, müttefik ve Yunan işgalleri, Milli Mücadele'nin doğuşu, gelişmesi ve başarıya ulaşması ile Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen yaklaşık beş yıllık süre içerisinde yapılan barış girişimleri ve müzakereleri İspanyol gazetelerinden takip edilebilmektedir. Bu gazetelere, İspanya'da İspanyol Milli Kütüphanesi ve Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı bünyesinde bulunan iki basın arşivinden erişilebilmektedir. Bu çalışma kapsamında yaklaşık 15.000 haber taranmış, Milli Mücadele ile ilgili olduğu tespit edilen yaklaşık 8000 haberin tercümeleri yapılmış ve Türk Milli Mücadelesi ilk kez İspanyol kamuoyuna yansıdığı şekliyle anlatılmıştır.

Her ne kadar Milli Mücadele'nin silahlı mücadele evresi, Mudanya Mütarekesi ile sona ermiş olsa da İspanyol gazetelerindeki haber taramalarında Mudanya'daki müzakereler ve Lozan Konferansı'nın hazırlıklarının iç içe geçtikleri görülmüştür. Bu nedenle Lozan Konferansı ve barış antlaşmasının da çalışmaya dâhil edilmesine karar verilmiş ve çalışmanın son bölümü bu konuya ayrılmıştır. İspanyol basınında Lozan'daki

müzakereler ve konferans sırasında yaşanan gelişmelerle ilgili oldukça yoğun bir haber trafiğinin mevcut olduğu görülmektedir. Çalışmanın son bölümünde, konferansın iki evresinde yaşanan gelişmeler, komisyonlarda yaşanan tartışmalar, üzerinde uzlaşılan ve uzlaşılamayan konular, konferans sırasında Türklerle İngilizler arasında İzmit ve Çanak bölgelerinde yaşanan ve savaşa neden olabilecek nitelikteki gerginlikler, müttefiklerin barış antlaşması teklifleri ve Türklerin karşı tekliflerine ilişkin İspanyol gazetelerinde yer alan haberler üzerinden konferans süreci aktarılmıştır. Çalışmanın ele aldığı son konu da Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve yarattığı tepkiler olmuştur.

Bu çalışmada, Türk Milli Mücadelesi'nin takibi İspanyol gazetelerinde yer alan haber, yorum ve değerlendirmeler üzerinden yapılmış ve konuların akışı da İspanyol basınına göre belirlenmiştir. Gerekli görülen yerlerde, bilgilerin karşılaştırılabilmesi veya eksik bilgilerin tamamlanabilmesi için konuyla ilgili daha önceden hazırlanan kaynaklara da başvurulmuştur. İspanyol basınına konu olmamış olan konular ise çalışmaya dâhil edilmemiştir. Örneğin Erzurum Kongresi veya TBMM'nin açılması konularında İspanyol basınındaki bilgilerin oldukça yetersiz olduğu görülmüştür. Erzurum Kongresi'ne karşın Sivas Kongresi ile ilgili pek çok haber İspanyol gazetelerine yansımıştır. Bunun nedeninin İspanyolların Sivas'ta geniş katılımlı bir kongre toplanmasına kadar Türkiye'deki milliyetçi direniş hareketini önemsemediklerinden kaynaklandığı söylenebilir. İspanyol basınında Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bilgilere ise 1919 yılının yaz aylarında rastlanmaya başlamaktadır. Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'ye verdiği güç, mücadelenin önderliğini devralması, hareketin örgütlenmesini tamamlaması ve kazandığı başarılar, pek çok habere konu olmuştur. İspanyolların Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele'nin başarılı olacağına ilişkin yorum ve değerlendirmelerinin 1920 yılından itibaren başladığı tespit edilmiştir. Müttefik devletlerin Türkiye'yi ağır bir barış antlaşması imzalamaya zorladıkları dönemde, Anadolu'daki milliyetçi hareketin ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifleri kabul etmeyecekleri ve müttefiklerle Yunanlılara karşı zafer kazanacaklarına ilişkin yorumlar yapılmaktaydı.

Basında yer alan haberlerin Milli Mücadele döneminde Türkiye'de yaşanan gelişmeleri birebir aktarmakta olduğu görülmektedir. Yaşanan gelişmeler ertesi gün İspanyol basını tarafından işlenmektedir. Bununla birlikte, Erzurum Kongresi örneğindeki gibi Türkler için çok önemli bazı olayları, önemsiz görerek İspanyol kamuoyuna aktarmadıkları da olmuştur. Haberlerde ele alınan olaylar, büyük ölçüde gerçekte yaşandığı şekilde

anlatılmaktadır. İspanyolların savaş ve savaş sonrası dönemdeki tarafsızlıklarının gazeteler tarafından da uygulandığı görülmektedir. İspanya, Avrupa’da basın özgürlüğüne en erken sahip olan devletlerden biridir ve bağımsız İspanyol basını herhangi bir baskı altında kalmadan ve açıkça olayları aktarmaktadır. Basının izlediği bu tarafsızlık, şüphesiz ki bu çalışmanın önemini de arttırmaktadır.

Nitekim Milli Mücadele döneminde Avrupa’nın diğer ülkelerinde özellikle de İngiltere ve Fransa’da yayın yapan gazetelerde Türkiye ile ilgili abartılı ve gerçek dışı haberler yapıldığı bilinmektedir. Bu durum dönemin İspanyol basını tarafından da sıklıkla eleştirilmektedir. İngiliz ve Fransız basınları oldukça saçma ve gerçek olamayacak haberleri kendi kamuoyu ile paylaşarak, Türkiye’deki mücadeleleri sırasında vatandaşlarının hükümetlerini desteklemelerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu propagandalar, İspanyol basını tarafından takip edilmekle birlikte, verilen bilgilerle ilgili eleştiriler de yapılmıştır. Örneğin Ermeni sorunu ile ilgili, bu iki ülkenin basınlarında yer alan abartılı miktarda Ermeni ölümlerine ve Türklerin yaptıkları büyük katliamlara ilişkin haberlerin gerçeği yansıtmadığı ve hatta bu haberlerde verilen rakamların doğru olması durumunda “*Ermenilerin diriltip yeniden öldürülmüş olmaları*” gerektiği şeklinde yorumlar yapılmıştır. İspanyol basını genel olarak Ermenilerin acı çektikleri, sürgün edildikleri ve Ermeniler arasında ölümlerin gerçekleştiği konusunda hemfikirdir. Ancak ölüm sayılarını abartılı bulmanın yanı sıra savaş sırasında ve sonrasında Türklerle Ermeniler arasında da çatışmalar yaşandığı için bunları normal görmektedir.

Milli Mücadele ile ilgili haberlerin elde edildiği İspanyol gazeteleri, farklı haber kaynakları kullanmaktadır. Gazetelerin bazen sadece İngiltere, Fransa ve Almanya gibi büyük Avrupa devletlerinin basınlarında yer alan haberleri aktardıkları, Paris Barış Konferansı gibi önemli konularda ise kendi görevlendirdikleri muhabirlerinin raporları çerçevesinde haberler yaptıkları görülmektedir. Ayrıca bazı gazetelerin müttefik başkentleri ile İstanbul’da temsilcileri bulunmakta ve bu temsilciler önemli gelişmeleri günü gününe aktarmaktadır. Bunların yanı sıra bazı bilgiler, uluslararası haber ajansları olan Reuters, Havas ve Fabra’dan aktarılmaktadır. Milli Mücadele’nin silahlı evresi ve Lozan Konferansı ile ilgili haberlerde ise Anadolu Ajansı’ndan geçilen haberlerin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu iki konuda ayrıca hükümetlerin resmi bildirileri ve elçilik raporları da İspanyol gazetelerinde yer almıştır. Türk-Yunan savaşı sonrasında, Yunanistan’ın İstanbul temsilciliği görevi, tarafsız bir devlet olan İspanya’ya

verilmiştir. İspanyol elçiliği, Yunan askerlerinin ve vatandaşlarının Türkiye’den ayrılmaları sırasında yaşanan gelişmelerle ilgili Ankara Hükümeti ile ilişki kurmuş ve sorunların çözümünde yer almıştır.

İspanyol basınında yer alan bazı haberlerde, Türkiye ile ilgili bilgilerde ve isimlerde bazı hatalar yapıldığı göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın ismi pek çok haberde farklı şekillerde (Mustafa Kamal, Mustafa Kamil, Mustapha Kemal vs.) yazılmıştır. Yine Ankara Hükümeti, bazı haberlerde Konya Hükümeti olarak adlandırılmıştır. Bunların yanı sıra az sayıda olsa da asparagas haberlerin de İspanyol basınına yansıdığı görülmektedir. Örneğin 18 Aralık 1919 tarihinde başlayan bir haber serisinde, Enver Paşa’nın Kürdistan Kralı olduğu ve Ermenilerin katilleri olan Kürtlerin ülkesinde taç giydiği iddia edilmiştir. Bir başka haberde, Enver Paşa’nın Lenin’le yakın ilişkisini kullanarak Gürcistan Kralı olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı açıktır. Enver Paşa ile ilgili Avrupa basınında çıkan pek çok haber, İspanyol basınına da etkilemiştir. İspanyollar, Türkiye ve Türklerle ilgili çok fazla bilgiye sahip olmadıkları için bu haberleri gerçekmiş gibi kendi sayfalarına taşımışlardır. Bununla birlikte, bazı yanlış haberleri ise eleştirmek için aktarmışlardır. Örneğin yine Enver Paşa’nın 1909 yılında Fas’taki İspanyol bölgesinin Güney Batı bölgelerini ele geçiren El Raisuli’nin yardımları ile Fas’taki İspanyol bölgesinin tamamını ele geçirmeyi amaçladığına ilişkin Fransız basınında yer alan haberi, İspanya’nın resmi gazetesi olan *El Heraldo de Madrid*, “Beni Güldürmeyin” başlığı ile vermiştir.

İspanya ve Osmanlı devletlerinin ilk defa Muzaffer Arıkan tarafından ortaya konulan ve daha sonra farklı yazarlar tarafından da işlenen tarihî benzerlikleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Bu benzerliklerden biri de Anadolu’daki direniş ve milliyetçi hareket olmuştur. İspanyol gazeteleri, Yunanlılara karşı Türk ileri harekâtının başladığı sıralarda Anadolu’da başlayan Milli Mücadele hareketini, Kuzey Afrika’da İspanyolların mücadelesine benzetmekteydi. İzmir’i Melilla, Ankara’yı Axdir ve Abdülkerim’i Kemal Paşa olarak niteleyen İspanyollar, olay örgüsünü de birbirine benzetmekteydi. Kuzey Afrika’da İspanyollar saldırmış sonra geri çekilmişlerdi. Anadolu’da ise önce Yunanlılarla İngilizler saldırıp sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu benzerlik, İspanyol basınının Türk Milli Mücadele’sini yakından takip etmelerinin nedenlerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Müttefiklerin Mondros Mütarekesi'nde Türkiye'ye karşı izledikleri politikalar ve Türk karşıtı propagandaları da İspanyol basınının üzerinde durduğu konular arasındadır. İspanyol basınının özellikle İngiltere Hükümeti'nin Yunan işgalleri sırasındaki ve Türk zaferinden sonraki Türkiye politikalarını ciddi bir şekilde eleştirdiği görülmektedir. Fransa'nın tutumu ile ilgili olarak ise bazı eleştirilere rağmen, Fransızların Avrupa'da ve Türkiye'de barışı sağlamak için çaba gösterdiği ve Lozan Barış Antlaşması'nın da Fransız Hükümeti'nin girişimleri, tavizleri ve İngiliz Hükümeti'ni ikna çabaları sonucunda imzalanabildiğine ilişkin pek çok yoruma rastlanmaktadır. Fransızlar, Türk zaferi sonrasında, yeni bir çatışmaya mahal vermemek için Boğazların Asya kıyılarındaki askerlerini çekerek, barışa olanak sağlamışlar aynı zamanda da Trakya'daki varlıkları ile Yunanlıların olası bir İstanbul işgalini engellemişlerdi. Üçüncü müttefik İtalya'nın politikaları ile ilgili haberlerin ise oldukça az olduğu görülmektedir. Savaş sırasındaki paylaşım projelerinde İzmir ve Güney Anadolu bölgelerinin İtalya'ya bırakılmasına rağmen İngiliz ve Fransızların desteği ile İzmir'i Yunanlıların işgal etmesinin ardından Türkiye'ye karşı politikasını değiştirmiştir. Bu durum, İspanyol basınında bu ülke ile ilgili haberlerde de takip edilebilmektedir. Milli Mücadele'nin başlamasından itibaren İspanyolların politikalarını aktardığı diğer bir ülke Sovyetler Birliği olmuştur. Milli Mücadele'nin her aşamasında Bolşeviklerle ilgili haberlere rastlamak mümkündür. Bolşevikler, hem silahlı mücadele hem de diplomasi mücadelesi sırasında Türk Hükümeti'ni desteklemiştir. Bu süreçte, İspanyol basını, Lenin-Mustafa Kemal kardeşliğinden bahsetmiş ve Türk-Rus işbirliğini de sıklıkla ele almıştır.

Türk zaferinin ardından İspanyol basınının ele aldığı ve müttefikleri eleştirdiği konulardan biri de azınlıklar meselesiydi. İspanyol basını, Türklere karşı Avrupa'da önemli bir propaganda faaliyetinin başladığının farkındaydı. Gazetelerde yer alan haberlerde, bu ülke basınlarında yer alan propaganda haberlerine atıfta bulunulmakta ve bu haberler eleştirel bir şekilde işlenmektedir. İspanyol basını, Türk zaferinin yaklaştığı süreçte başlayan bu propaganda hareketini, Türk-Yunan barışı öncesinde Avrupa kamuoyunun kandırılması hareketi olarak değerlendirmiştir. İspanyollara göre bu propagandanın kaynağı İngiltere idi. 1922 yılı yazında Sovyetler Birliği ile İtalya'nın Türkiye'ye yakınlaşması ve Fransız Hükümeti'nin de Ankara Hükümeti'ne karşı pozitif bir politika izlemeye başlaması üzerine İngiliz Hükümeti, İngiliz ve Avrupa kamuoyunu

Türklere karşı girişebileceği bir savaşa karşı yanına çekmeye çalışmıştır. Bu durum, İspanyol basınının en çok eleştirdiği İngiliz politikalarından biridir.

İspanyol basını, Milli Mücadele'nin yanı sıra Lozan Konferansı müzakerelerinde de olayları olduğu gibi aktarmaya çalışmıştır. Müzakerelerle ilgili haberler, en kısa sürede İspanyol kamuoyu ile paylaşılmaya çalışılmıştır. Bu haberler genellikle müzakerelerin hemen ertesi günü İspanyol gazetelerine yansımıştır. Ancak bazı haberlerin birkaç gün gecikmeyle aktarılmıştır. Konferansın ilk evresinde, haberlerin daha düzenli aktarıldığı, buna karşılık ikinci evrede ise müzakerelerin üzerinde çok fazla durulmadığı ve kısa haberlerle genel bilgiler aktarıldığı görülmektedir. Konferans başladığı sıralarda İspanyol basını, Türk zaferlerini överken, konferansın kesintiye uğramasının suçlusunun da yine Türkler olduğunu ifade etmektedir. İspanyollar, İsmet Paşa'nın konferanstaki uzlaşmaz tutumunu ve kendilerine göre gereksiz olan bazı taleplerde ısrarcı olmasını, konferansın başarısızlığının sebebi olarak belirtmişlerdir. Konferansın ikinci evresinde ise Fransız Hükümeti ile Ankara Hükümeti ve İsmet Paşa arasındaki işbirliği sayesinde barışın hazırlanabildiği görüşü hâkimdir.

İspanyol basını, Türk zaferini büyük ölçüde Mustafa Kemal Paşa'ya bağlamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişinin ardından kısa bir süre içerisinde milliyetçi hareketin güçlendiğine ilişkin haberler yapan İspanyol gazeteleri, Mustafa Kemal Paşa'nın müttefiklerin barış taleplerine karşı dik duracağından ve bilhassa Sevr Antlaşması'ndaki şartları kabul etmeyeceğinden emindi. Türkiye'de iki hükümetin aynı anda görev yaptığı süreçte, İspanyol basını Ankara Hükümeti'ni ve Mustafa Kemal Paşa'yı Türk milletinin gerçek temsilcisi olarak nitelendirmekteydi. İspanyol gazeteleri, İzmir'in işgalinden sonraki süreçte, Anadolu'daki direnişin galip geleceğine ilişkin yorumlar ve değerlendirmeler de yapmaktaydı. Nitekim öngörülleri doğru çıkmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Milli Mücadele, büyük bir zafer kazanarak Lozan Antlaşması ile bağımsız bir Türk devletinin temellerini atmıştır.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

El Dia.

El Globo.

El Heraldo de Madrid.

El Heraldo Militar.

El Imparcial.

El Liberal.

El Motin.

El Pais.

El Siglo Futuro.

El Sol.

La Accion.

La Correspondencia de España.

La Correspondencia Militar.

La Epoca.

La Hormiga de Oro.

La Lectura.

La Lectura Dominical.

La Libertad.

La Nacion.

La Voz.

Los Aliados.

Madrid Scientifico.

Vida Financiera.

Vida Maritima.

Voluntad.

Dergiler

Alrededor del Mundo.

Anuario de Ferrocarriles Españoles.

Boletín Mensual de la Sociedad de las Naciones.

España.

España y America.

Hojas Selectas.

La Escuela Moderna.

Nuestro Tiempo.

Nuevo Mundo.

Kitap ve Makaleler

“Biblioteca Nacional de Espana, Hemeroteca Digital”, <http://hemerotecadigital.bne.es/index.vm>, Son Erişim Tarihi: 21.01.2019.

“Sykes-Picot Agreement”, <https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/wp-content/uploads/2011/08/HIST351-9.2.4-Sykes-Picot-Agreement.pdf>, Son Erişim Tarihi: 25.01.2019.

ABADAN, Nermin, “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XVI/1, Mart 1961, s.118-140.

ADAMOV, E. E., *Anadolu'nun Taksim Planı: Rus Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgeleriyle*, Çev. Hüseyin Rahmi Apak, Günaydın Kitaplığı, İstanbul, 1972.

AKAN, Erkin, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 16/24, Bahar 2018, s. 245-267.

AKANDERE, Osman, “Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIV/70, Mart 2008, s. 1-33.

AKGÜN, Seçil, “Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye’de Amerikan Mandası”, *Belleten*, XLVIII/189-190, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Ocak-Nisan 1985, s. 95-108.

AKIN, Veysi, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. I (Mutlakiyete Dönüş, 1918-1919), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

ALBAYRAK, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi’nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

ARIKAN, Muzaffer, “XIV-XVI. Asırlarda Türk -İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c: 23, sayı: 3-4, Ankara, 1968, s. 239-256.

ARIKAN, Muzaffer, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, *Belleten*, LXII/234, Ağustos 1998, s. 467-494.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1997.

AVCI, Cemal, “Milli Mücadele Döneminde Türk-Ermeni ve Gürcü İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, IV/13, 1994, s. 1-10.

AYTEPE, Oğuz, “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 24, Kasım 1999-2003, s. 475-486.

AYTEPE, Oğuz, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 15-29.

- BAKAR, Bülent, “Anzavur’un Biga’daki Faaliyetleri”, *90. Yılında Milli Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 327-375.
- BARRÈS-BAKER, M.C., *An Introduction to the Early History of Newspaper Advertising*, Brent Museum and Archive occasional publications, Londra, 2006.
- BAYIN, Bilgen, *Milli Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2005.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 14.
- BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Enis Şahin, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.
- BENHÜR, Çağatay, “Türk Birliklerinin Azerbaycan’ı Tahliye Etmesi (1918)”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXI (2009), s. 23-31.
- BIYIKLIOĞLU, Tefik, *Trakya’da Milli Mücadele*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- BİLSEL, M. Cemil, *Lozan*, II, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.
- BOSTANCI, Mustafa, “Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 2015, s. 184-203.
- BUDAK, Mustafa, “Milletin Ahdi: Mîsâk-ı Millî”, *Yeni Türkiye Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93 (Ocak-Şubat 2017), s. 83-92.
- CARR, E. H., *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi, c. I (1917-1923)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan’a Lozan’dan Cumhuriyete*, I-II, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2007.
- CRESWELL, John W., Vicki L. Plano Clark, *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014.
- CRİSS, Nur Bilge, “Müttefik İşgali Altındaki İstanbul’dan Bir Kesit: 1918-1920 Yıllarında İngiliz-Fransız Rekabeti ve İdari Sorunlar”, *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, I, 1990, s. 79-88.

CRISS, Nur Bilge, *Istanbul Under Allied Occupation 1918-1923*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 1999.

ÇAĞLAYAN, Kaya Tuncer, “Çanak(kale) Krizinde İngiltere’nin Askerî Durumu”, *Turkish Studies*, XII/9, s. 19-34.

ÇALIŞKAN, Elif, *Sevr Antlaşması Görüşmeleri ve Kabulünün İstanbul ile Anadolu Basınındaki Yansımaları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

ÇETİN, Nurten, “Londra Konferansı’nda Ahmet Tevfik Paşa”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/4, Temmuz 2012, s. 107-127.

ÇİÇEK, Rahmi, “Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 7, 1991, s. 513-537.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4 (1703-1924), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

DE HARO DE SAN MATEO, Maria Verónica, *Historia de la Prensa a través de los periódicos y las revistas de información general. Selección de artículos para el estudio de la Historia del Periodismo Español*, Murcia, 2011.

DEMİR, Kenan, “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 9, Iğdır, Nisan 2016, s. 71-112.

DİLEK, Mehmet Sait, “Londra Konferansı’nda Ermeni Sorunu ve İngiltere’nin Tutumu (12 Şubat-10 Nisan 1920)”, *Turkish Studies*, VIII/7, Yaz 2013, s. 807-816.

DİLEK, Mehmet Sait, Evren Küçük, “San Remo Konferansı’nda İngiltere’nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)”, *Turkish Studies*, VII/3, Yaz 2012, s. 959-971.

DILL, William A., *Growth of the Newspapers in the United States*, Master Thesis, University of Kansas, Department of Journalism, Kansas, 1928.

DJUVARA, Trandafir G., *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

- DOĞANAY, Rahmi, “Saltanat’tan Cumhuriyet’e İmparatorluk’tan Milli Devlet’e”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII/49, Mart 2001, s. 1-22.
- DOĞRUÖZ, V. Türkan, *Milli Mücadele’de Kırklareli*, Kırklareli Belediyesi Kültür Yayınları, Kırklareli, 2007.
- DUMAN, Selçuk, “Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/2, s. 341-358.
- ELİAÇIK, Muhittin, “Âmâl-i Milliye Gazetesi’nde Maraş ve Millî Mücadele’ye Dair Ayrıntılar”, *Millî Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 2015, s. 147-160.
- ERDOĞAN, Mubahat, *Milli Mücadele’de Kütahya ve Çevresindeki Savaşlar*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- ERGİL, Doğu, “Boğazlar Üzerinde Bitmeyen Kavga (1923-1976)”, *Lozan’ın 50. Yılına Armağan*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul, 1978, s. 104-133.
- ERTAN, Temuçin Faik, “Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58, Bahar 2016, s. 21-37.
- EYYUPOĞLU, İsmail, *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2008.
- GAZİ MUSTAFA KEMAL, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.
- GİRİTLİ, İsmet, “Lozan Kahramanı: İnönü”, *Lozan’ın 50. Yılına Armağan*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, İstanbul, 1978, s.38-46.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi-I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008

GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922, Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

GÖKDEMİR, Oktay, “Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını”, *ÇTTAD*, VI/15, Güz 2007, s. 19-38.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, “Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)”, *ÇTTAD*, XII/24, Bahar 2012, s.123-147.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, *Amerikan Basınında İzmir Yangını 1922*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2016.

GÖLEÇ, Mustafa, “Sulh-i Münferit”ten “Bitarafların Tavassutu”na: Servet-i Fünun Mecmuasına Göre Birinci Dünya Savaşında Almanya ve Müttefiklerinin Sulh Stratejileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXXVI (2014), s. 341-391.

GÖNENÇ, E. Özgür, “Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 19, İstanbul, 2004, s. 93-105.

GRANT, James, *The Newspaper Press: Its Origin, Progress And Present Position*, c. I, Tinsley Brothers, London, 1871.

GÜRBÜZ, Musa, “Paris Barış Konferansı ve Sadri Maksudi’nin Türkiye’yi Savunma Mücadelesine Bir Örnek”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 5/17, Ankara, 1996, s. 47-60.

GÜZEL, Mehmet Şükrü, “Bir Savaş Suçu Olarak Doğu Trakya’da Yunanistan Tarafından Türklere Yapılan Etnik Temizlik Harekâtı 1920-1922”, *Gazi Akademik Bakış*, VIII/15, Kış 2014, s. 133-159.

HALAÇOĞLU, Ahmet, “Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükümetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/43, Mart 1999, s. 229-234;

HENIG, Ruth, “New Diplomacy and Old: a Reassessment of British Conceptions of a League of Nations, 1918-20”, *The Paris Peace Conference, 1919*, ed. Michael Dockrill and John Fisher, Palgrave, UK, 2001, s. 157-174.

İLGÜREL, Mücteba, *Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.

İLTER, Erdal, “Milli Mücadele’de “Doğu Lejyonu” (Legion D’orient)’nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, II/3, Mayıs 1989, s. 419-436.

İNCEDAYI, Cevdet Kerim, *Türk İstiklâl Harbi, (Garp Cephesi)*, Hazırlayan: Muhammet Safi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

İspanya Türkiye: 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk, ed. Pablo Martin Asuero, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

JAESCHKE, Gotthard, “Mondros’a Giden Yol”, *Belleten*, XXVIII/ 109 (Ocak 1964), Ankara, s. 141-152.

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

KALEMLİ, Hüseyin, “Abdülmecid Efendi’nin Halife Seçilmesi ve Biat Meselesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, XI/33, Mart 2018, s. 663-701.

KARA, Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Gazi Akademik Bakış*, III/5, Kış 2009, s. 143-170.

KARACAN, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.

KARAL, Enver Ziya, “Trakya’da Milli Mücadele”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XV/1-3, 1957, s. 337-340.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. IX (İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908-1918)), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

KARAYAKA, Ali, *Milli Mücadele’de Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri*, Başkent Klişe ve Matbaacılık, Ankara, 2001.

KASALAK, Kadir, *Milli Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

KESKİN, Mustafa, *Hindistan Müslümanları’nın Milli Mücadele’de Türkiye’ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991.

- KILIÇOĞLU Cihangir, Çiğdem, “Lozan Barış Konferansı’nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Ayatürk Yolu Dergisi*, 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 129-154.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Bütünüyle Erzurum Kongresi, II-III*, Kültür Ofset, Ankara, 1993.
- KIYCI, Aşir Kayhan, ““Büyük İzmir Yangını”nı Hatırlamak (13 Eylül 1922)”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, XIII/25, Kış 2018, s. 149-164.
- KOCAOĞLU, Bünyamin, *Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası’nın Dağılması (1918-1920)*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.
- KOLLU, Atilla, “Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrasıyla)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/24, Temmuz 1992, s. 481-560.
- KÖSE, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, *History Studies*, VI/3, Nisan 2014, s. 217-238.
- KÖSE, Osman, “İstanbul’daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye’de Amerikan Manda İdaresi’nin Kurulma Gerekçeleri (1919)”, *History Studies*, II/1, 2010, s. 207-218.
- KÖSEOĞLU, Tülay, “Türkistan Milli-Siyasi Hareket Tarihi’nde İlk Adım: Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (1917-1918)”, *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*, ed. Yunus Koç, Mikail Cengiz, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2018, s. 111-124.
- KÖYLÜ, Murat, “İnönü Muharebeleri’nden Sonra Anadolu’daki Yunan Harekâtı ve İoannis Metaksas’ın Öngörülleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, X/2, 2015, s. 165-189.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986.
- Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Erzurum Kongresi”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XI, İstanbul, 1995, s.335-337.

KÜÇÜK, Cevdet, “Mîsâk-ı Millî”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2005, s. 173-175.

LOZAN Barış Konferansı, *Tutanaklar-Belgeler*, I, II, V-VIII, çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.

MARTIN, Shannon E., “Newspaper History Traditions”, *The Function of Newspapers in Society: A Global Perspective*, ed. Shannon E. Martin and David A. Copeland, Praeger Publishers, Londra, 2003, s. 1-9.

Milli Egemenlik Belgeleri, Derleyen: Sefer Yazıcı, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

MORALEDA Y ESTEBAN, Don Juan, *Historia y Evolucion de la Prensa Toledana y Mission de la Misma en el Orden Social*, Toledo, 1908.

MUÑOZ Alvarez, Don Manuel, *Memoria Sobre la Libertad Politica de la Imprenta*, Sevilla, 1809.

MUTLU, N. Yücel, *Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara, 2005.

MÜTERCİMLER, Erol, *1922 Mudanya Mütarekesi Diplomasi Savaşı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.

OKUR, Mehmet ve Murat Küçükuğurlu, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918-1920*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.

OKUR, Mehmet, “Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti’nde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilmesi Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX/ 60 (2014), s. 705-726.

OLCAY, Osman, *Sevres Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

OROZCO NÚÑEZ, Miriam, *El Nacimiento de la Prensa de Masas en Europa: El Caso de España*, Cadiz, 2016.

ORTAK, Şaban, “Büyük Taarruz’un TBMM’deki Yansımaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/2, Ağustos 2008, s. 65-97.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007.

Osmanlı'dan Lozan'a Osmanlı Devleti'ni Paylaşma Projeleri, ed. A. Zeki Bulunç, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2006.

ÖKTEM, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, hazırlayan: Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ÖZCAN, Azmi, "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1917-1921)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, XII/ 3-4 (1999), s. 297-301.

ÖZKAYA, Yücel, "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V/13, Kasım 1988, s. 127-143.

ÖZKAYA, Yücel, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1, 1988, s. 65-74.

ÖZKAYA, Yücel, "Kuvâ-yı Milliye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/24, Temmuz 1992, s. 451-480.

ÖZTOPRAK, İzzet, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/33, Kasım 1995, s. 565-612.

ÖZTÜRK, İbrahim Sadi, *Türklüğün İdam Fermanı Sevr Antlaşması*, Fark yayınları, Ankara, 2007.

ÖZÜÇETİN, Yaşar, Nermin Ataş, "Meclis Celse Zabıtlarında Sevr Muahedesine Karşı Tepki ve Yorumlar", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/2, 2015, s. 40-68.

PANE, George Henry, *History of Journalism in the United States*, D. Appleton and Company, New York-Londra, 1920.

POLAT, Hasan Ali, "Mondros Mütarekesi'ni Müteakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III/ 11 (2010), s. 478-487.

RATHMANN, Lothar, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.

SANCHEZ ORTIZ, Modesto, *El Periodismo*, Madrid, 1903.

- SANDERS, Liman Von, *Türkiye’de Beş Yıl*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.
- SARI, Mustafa, “Batım’da Son Türk İdaresi (1921)”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/ Kafkasya Özel Sayısı (2017), s. 475-506.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. IV, TTK Yayınları, Ankara, 1996.
- SAYLAN, Gürkan Fırat, “İstanbul’un Resmen İşgali (16 Mart 1920)”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, XI/41, Ocak 2014, s. 17-40.
- SELVİ, Haluk, “İstanbul Hükümeti’nin Kuvâ-yı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa’nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/44, Temmuz 1999, s. 547-566.
- SELVİ, Haluk, “Sivas Kongresi”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XXXVII, İstanbul, 2009, s. 284-285.
- SELVİ, Haluk, *Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.
- SEREZ, Mehmet, *Atatürk ve Milli Mücadelede Tekirdağ*, T.C. Tekirdağ Valiliği Yayınları, Tekirdağ, 2004.
- SOFUOĞLU, Adnan, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 131-142.
- SOFUOĞLU, Adnan, Seyfi Yıldırım, “1921 Londra Konferansı’nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa’nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi”, *Belleten*, LXXIX/284, 2015, s. 351-384.
- STELLER, Verena, “Diplomacy Between Versailles and Locarno”, *The Transformation of Foreign Policy*, Ed. Gunther Hellmann, Andreas Fahrmeir, Milos Vec, Oxford University Press, UK, 2016, s. 165-208.
- ŞAHİN, Enis, “Milli Mücadele’de Çanak Bunalımı (Eylül 1922)”, *İlkadımdan Cumhuriyete Milli Mücadele Sempozyumu*, Samsun 10-12 Mayıs 2007, İstanbul, 2008, s. 485-502.
- ŞAHİN, Enis, “Yakın Dönem Türk Tarihi’nin Kızılması: Mîsâk-ı Millî”, *Yeni Türkiye Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93 (Ocak-Şubat 2017), s. 38-51.

ŞAHİN, İsmail, Cemile Şahin ve İsmail Şükür, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, XXXVIII (2015), s. 241-262.

ŞENYILDIZ, Özlem, “İspanyol Basınında 1. Dünya Savaşı’nın Kaybeden Tarafı Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, *Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş*, Ed. Metin Ünver- Mustafa Tanrıverdi, Hiperyayın, İstanbul, 2018, s. 193-205.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları, I (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları, II (Şubat-Ağustos 1923)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, c. 2, İçtima. 2, 5 Ağustos 1921.

TAĞMAT, Çağla D., “Trablusgarp Savaşı’ndan Lozan Antlaşması’na On İki Ada konusunda (Gizli) Görüşmeler”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVIII/ 1 (2018), s. 139-161.

TANIKAWA, Miki, “What Is News? What Is the Newspaper? The Physical, Functional, and Stylistic Transformation of Print Newspapers, 1988–2013”, *International Journal of Communication*, XI, 2017, s. 3519-3540.

TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, c. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

TAŞKIRAN, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim/ I. Dünya Savaşı’nda Türk Esirleri*, VI. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

TOKGÖZ, Oya, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

TOSUN, Ramazan, “Milli Mücadele’de Sivas’ın Yeri ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/34, Mart 1996, s. 67-86.

TURAN, Mustafa, “İtilâf Devletlerinin Anadolu Planları ve Yunan İşgali”, *Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan*, İzmir, 2008, s. 131-142.

TURAN, Mustafa, “İzmir’in İşgali Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/36, Kasım 1996, s. 739-753.

TURAN, Mustafa, “Mîsâk-ı Millî'nin Anlamı ve Tarihî Değeri”, *Yeni Türkiye Mîsâk-ı Millî Özel Sayısı*, 93 (Ocak-Şubat 2017), s. 99-111.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, I. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

TURAN, Tufan, *Osmanlı Devleti- İspanya İlişkileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2013.

Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi (Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât), II/5, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi (1919-1921), c. III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

TÜRKGELDİ, Ali, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.

Türkler ve Deniz, ed: Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Türk İstiklal Harbinde Bir Dönüm Noktası Sakarya Meydan Muharebesi (Askeri Yönden Kısa Bir Değerlendirme)", *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2012, s. 135-144.

TÜRKMEN, Zekeriya, “İzmir’in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 2001, s. 121-155.

ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/ 18-19 (2009), s. 229-256.

USLU, Dilara, *Türk ve Batı Basınına Göre Milli Mücadele’de Rum-Yunan Dayanışması (Ocak 1919-Ekim 1922)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2013.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, Sadık Sarısamam, “Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9/25, Mart 2016, s. 269-310.

ÜNALP, Rezzan, “Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş’ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması”, *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), Yaz 2018, s. 205-235.

VANDEMİR, Baki, *Türk İstiklal Savaşı’nda Sakarya’dan Mudanya’ya*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

WALKER, Martin, *Basının Gücü*, çev. Gülten Şen, Ad Kitapçılık AŞ, İstanbul, 1999.

YALÇIN, E. Semih, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)”, *Ankara Üniversitesi DTCT Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/ 28 (1995), s. 173-206.

YAPAR, Aslı, “Türk Dergiciliğinin Sorunları”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı. 10, İstanbul, 2000, s. 65-69.

YAVUZ, Nuri, “Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri”, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIII/ 3 (2003), s. 89-98.

YILMAZ, İskender, *Gümrü Antlaşması*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

YILMAZ, Yahya, “Mondros’tan Ankara Anlaşması’na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa’nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey’in Faaliyetleri (1918-1921)”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVII/ 1 (2018), s. 378-403.

ZEYREK, Şerafettin, “Amasya Mülakâtı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V/14, Mart 1989, s. 467-477.

HUYE EL EMPERADOR CARLOS. TRIUNFA LA REVOLUCIÓN Y PIDE EL EJÉRCITO UN ARMISTICIO

EL EMPERADOR HUYE Y SE LLEVA LAS JOYAS DEL TESORO PÚBLICO

viembre 1918, s. 1.

La división francesa en Siria

La división naval francesa de Siria, al mando del almirante Vélhoey, ha realizado, durante todo el mes de Octubre, numerosas operaciones de conjunto con tropas inglesas mandadas por el general Allenby.

El 7 de Octubre dicha escuadra penetró en el puerto de Beyrouth.

Los marinos franceses desembarcaron y ocuparon la ciudad.

El 12 de Octubre, la misma división se presentaba ante El Mina, y pocas horas después los marinos franceses desembarcaban también en esta ciudad.

El mismo día, los mismos navíos se presentaron ante Trípoli. El jefe de Estado Mayor, almirante comandante de la división, y el gobernador de Ruad, desembarcaron con varias secciones de marinos. Recorrieron la ciudad, visitaron los establecimientos públicos, la estación de ferrocarril y el puerto, acompañados por una turba de varios miles de personas.

El 13 de Octubre, los destroyers y los chalutiers franceses organizaron la policía de mar y cooperaron a las operaciones terrestres entre Trípoli y Latákia. Ocultos y marineros desembarcaron en Latakia.

El 14 de Octubre los destroyers se dirigen hacia Alejandría.

El pabellón turco está enarbolado en el Konak. Los destroyers franceses abren fuego; el pabellón turco desaparece. El populacho, en grandes masas, acorralado en la orilla, hace signos de amistad. Para evitar una inútil efusión de sangre, las proposiciones de armisticio estaban ya presentadas por Turquía; el almirante da orden a la división de no ocupar por la fuerza la población y de permanecer fuera del puerto en espera de la firma del armisticio, y por consecuencia, de la rendición de Turquía, pero sin dejar la vigilancia de éste y de proceder al dragado de minas en el golfo.

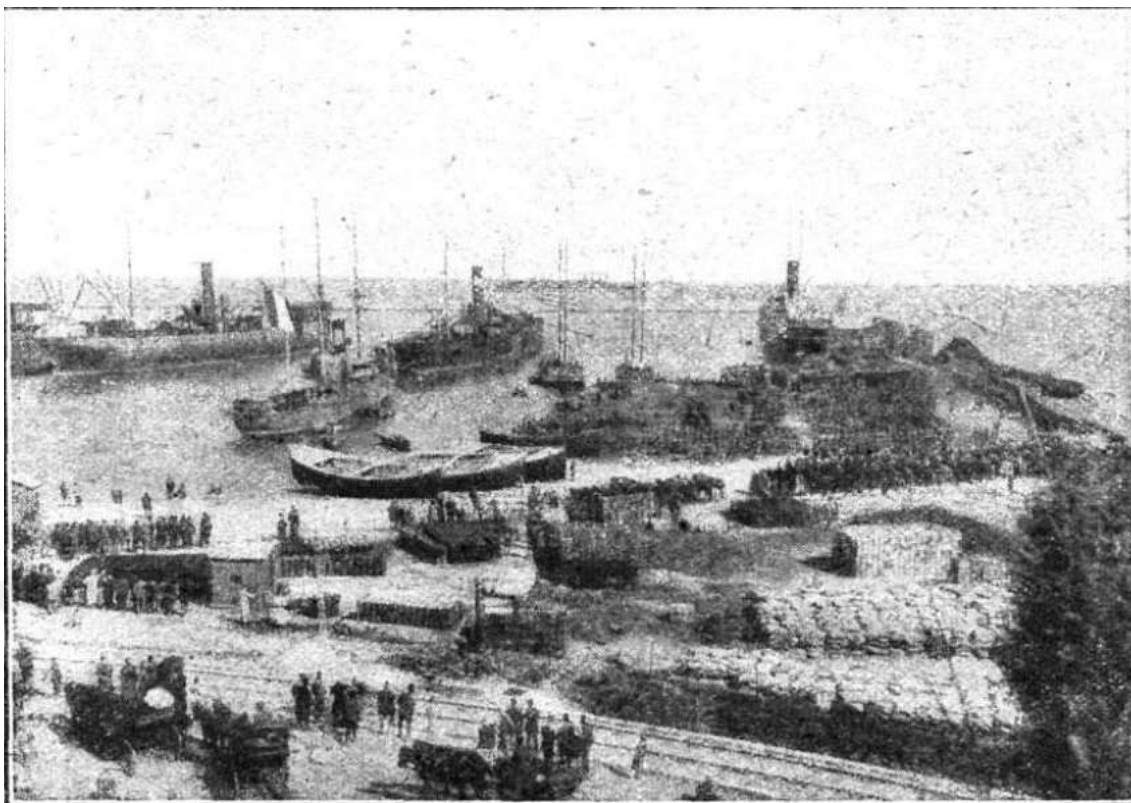
El 21 de Octubre, los destroyers entraban en Latakia para proteger la población contra los ataques de bandas de ladrones turcos esparcidas por la región.

La aparición de los navíos franceses dispersaron a los turcos y restablecieron el orden y la seguridad.

El 15 de Octubre, la división de Siria, que ha añadido a las operaciones militares la tarea de acudir en ayuda de las poblaciones cruelmente probadas por el hambre y las enfermedades, repartió socorros por toda la extensión de la costa.

Desde este momento reparte más de 4.000 raciones diarias entre los pobres de Beyrouth y de la región que los germanos turcos redujeron a tan triste situación. Combustibles, alimentos, medicamentos llegan sin cesar y son repartidos por los oficiales y marineros franceses que en todas partes son acogidos entre vítores de los más calurosos y entusiastas.

Ek 2. Fransız Birliği Suriye’de. El Heraldo Militar, 16 Noviembre 1918, s. 1

Ek 3. Fransızların Beyrut'a Asker Çıkarması, Caras y Caretas, 26 junio 1919, s. 20.

Ek 4. Boğazda İngiliz Donanması, Caras y Caretas, 3 Julio 1920, s. 65

Ocupación por los aliados de Constantinopla

Los turcos oponen gran resistencia y resultan muchos muertos y heridos

Noticias de Londres

LONDRES 17.—Un telegrama que publica la "Associated Press" anuncia que ayer por la mañana las tropas inglesas, francesas e italianas ocuparon Constantinopla.

En seguida los aliados se posesionaron del ministerio de la Guerra. Además intervinieron Correos y Telégrafos, ordenando la suspensión de estos servicios, así como los de navegación.

Los turcos se resistieron a entregar el ministerio de la Guerra, entablándose una verdadera lucha, en la que resultaron muertos numerosos turcos.

Han sido detenidos significados nacionalistas.

En el Bósforo y en Cuerno de Oro hay anclados muchos buques de guerra aliados.

El general Wilson, jefe de las fuerzas aliadas, ha publicado un bando en el que declara que comparecerán ante los Consejos de guerra sumarisimos uantos amenazarán la seguridad de las tropas de la Entente.

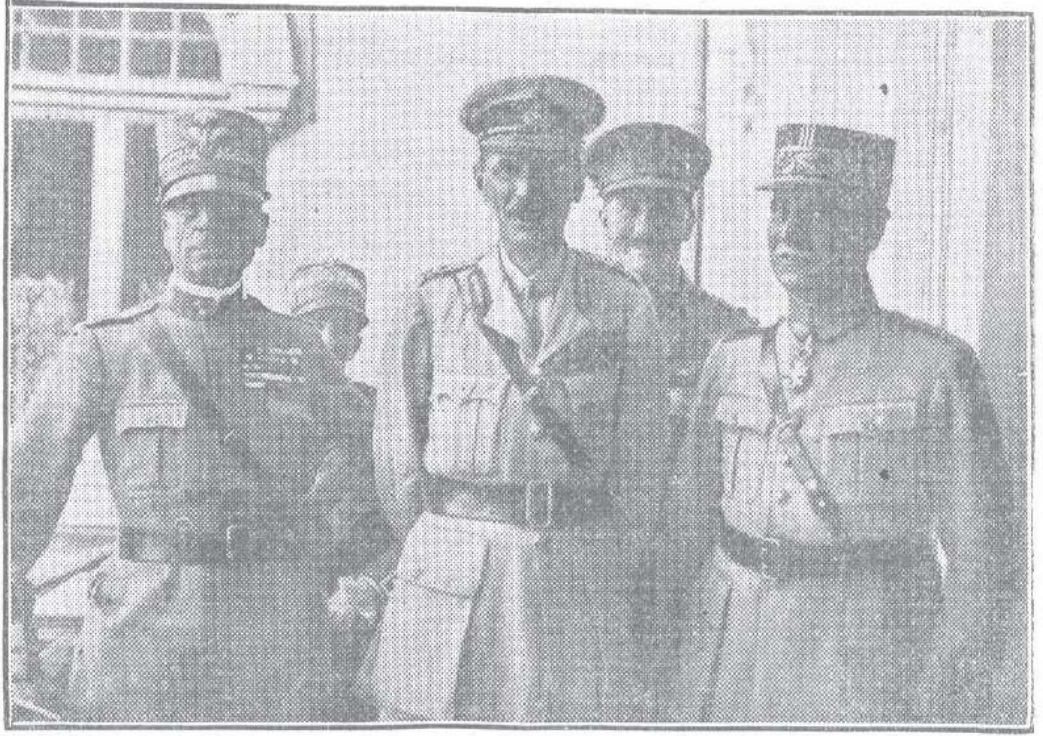
Por las calles circulan patrullas aliadas.

Una nota oficiosa.—Justificando la ocupación

LONDRES 17.—Según una nota oficiosa que publica la Prensa, la ocupación de Constantinopla será provisional y no se hallará en oposición con la autoridad del sultán.

No obstante, en caso de matanzas o de otras dificultades, podrá extenderse la ocupación. El objeto de ésta será unir a los turcos en la tarea de prosperidad del Imperio otomano, conforme a los deseos del sultán.

Termina la nota diciendo que las detenciones hechas son únicamente de personas que se consideran responsables.

LOS ALIADOS EN ORIENTE.—Mientras la Conferencia de Lausana establece las reglas a que han de sujetarse los pueblos de Oriente, Constantinopla y la Turquía europea están intervenidas por los aliados. El grabado muestra, en el centro, al general inglés Harrington, comandante en jefe de las fuerzas aliadas; a su derecha, el general italiano Montebelli, y a su izquierda, el general francés Pelle. (Foto Vidal.)

Ek 6. Müttefikler Doğu'da (Ortada müttefik kuvvetleri kumandanı General Harrington, sağında İtalyan General Mombelli ve solunda Fransız General Pelle). La Voz, 29 Diciembre 1922, s. 1.

EK 7. İstanbul'da Bir Bulvarda Geçit Töreni Yapan İngiliz Askerleri, Caras y Caretas, 3 Julio 1920, s. 65.

Ek 8. Barış Antlaşmaları (Sevr Antlaşmasının imzalanması). La Libertad, 11 Agosto 1920, s. 1

EK 9. Hamid Paşa Sevr Antlaşması'nı İmzalarken, Hojas Selectas, Septiembre 1920, s. 67.

LA PROPOSICIÓN DE LOS ALIADOS A LOS TURCOS

Ek 10. Müttefiklerin Türklere Teklifi, El Sol, 3 Octubre 1922, s. 5.

Ek 11. Çanak ve İstanbul'da Müttefikler Tarafından İşgal Edilen Tarafsız Bölge ve Çanakkale'de Kemalist Orduların Konumu, El Heraldo De Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2.

Ek 12. Yunanistan'ın Hak Talepleri, Alrededor del Mundo, 15 Septiembre 1919, s. 10.

Ek 13. Sultan VI. Mehmed, Vida Maritima, 10 Abril 1920, s. 3

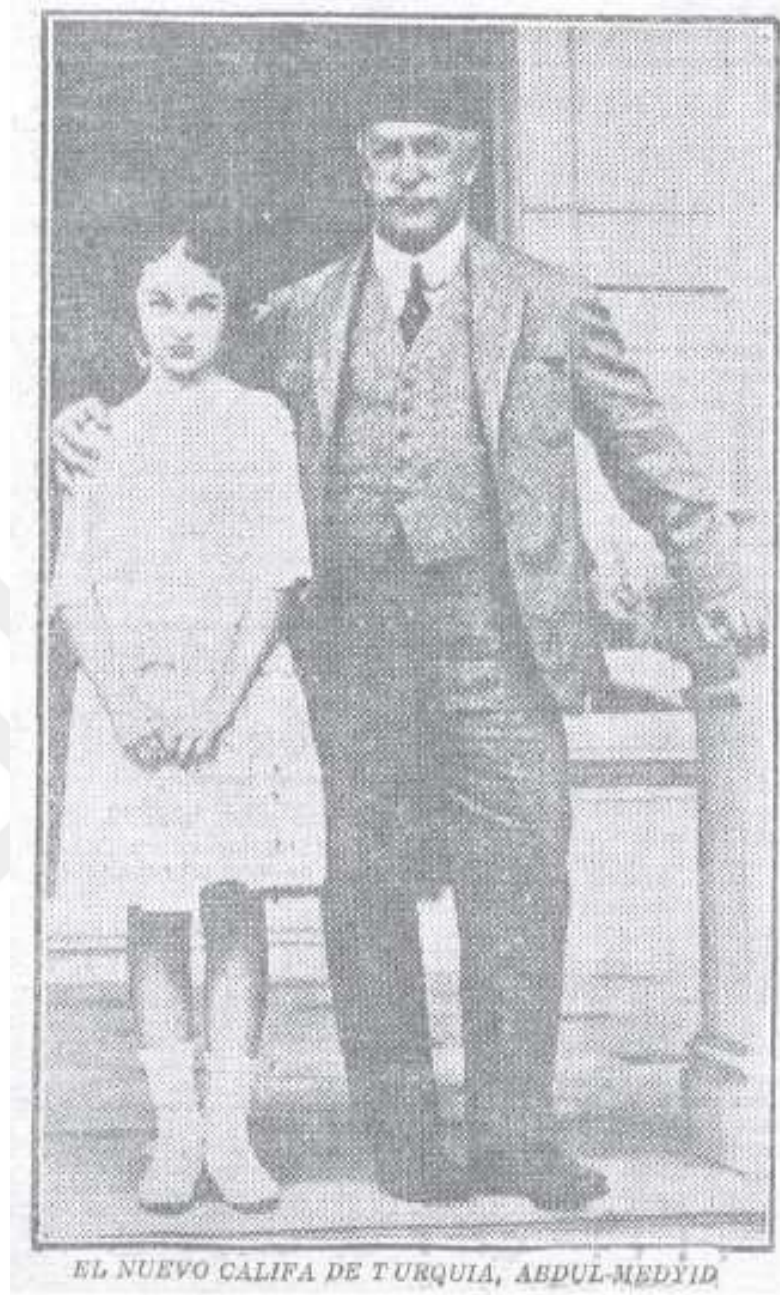

Mohamed VI, Sultán de Turquía, que se niega a abdicar.

Ek 14. Tahttan Çekilmek İstemeyen Türkiye Sultanı VI. Mehmed, La Correspondencia de España, 8 Noviembre 1922, s. 1.

Ek 15. Sultanin Kaçışı, La Voz, 20 Noviembre 1922, s. 1.

Ek 16. Türkiye'nin Yeni Halifesi Abdülmecid, La Voz, 22 Noviembre 1922, s. 1.

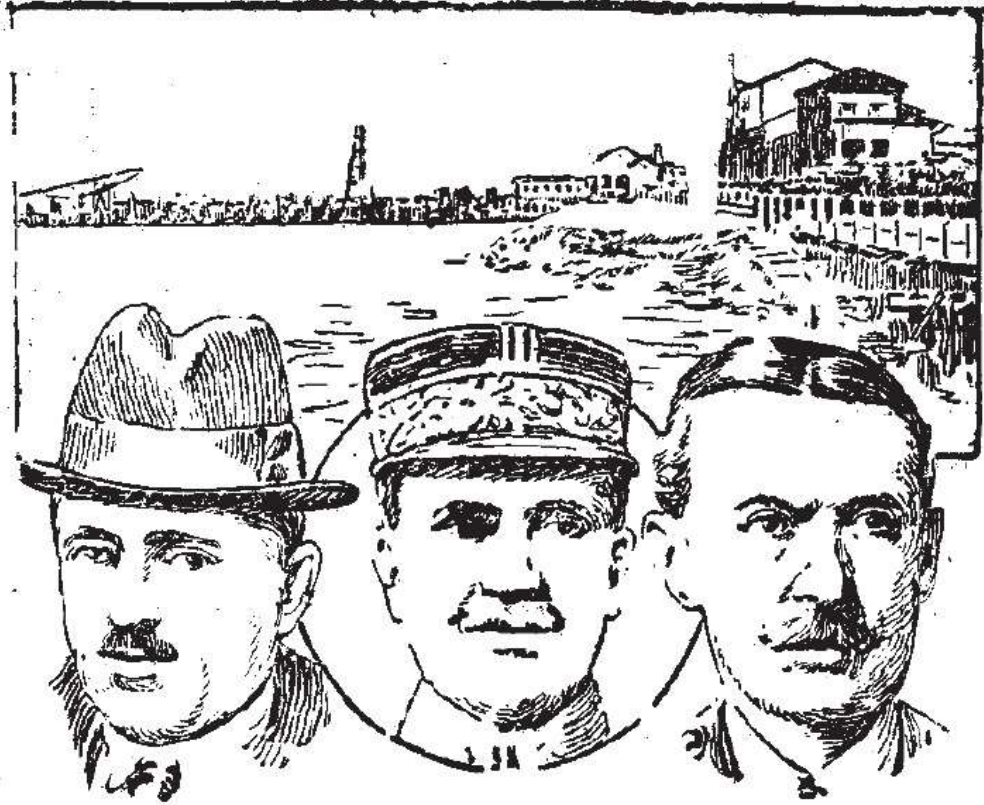

Ek 17. Türk Kuvvetlerinin Bursa ve Uşak'a Saldırısı, El Heraldo De Madrid, 6 Septiembre 1922, s. 1

Nureddin pachá, que ha sido nombrado gobernador de Esmirna, ciudad ocupada por los turcos

Ek 18. Türkler Tarafından Ele Geçirilen İzmir Şehrinin Valisi Nureddin Paşa, La Correspondencia De España, 16 Septiembre 1922, s. 1.

**YUSUF KEMAL, CHARPY, HARNIGTON, Y, AL FONDO, EL DESEMBAR-
GADERO DE MUDANIA**

Ek 18. Yusuf Kemal, Charpy, Harington ve Fonda Mudanya Limanı. El Heraldo de Madrid, 4 Octubre 1922, s. 2.

El Casino de Lausana, donde se celebran las sesiones de la Conferencia.

EK 19. Lozan Konferansının Oturumlarının Yapıldığı Lozan Gazinosu, La Correspondencia de España, 25 Noviembre 1922, s. 1.

YA SE FIRMO

La paz entre turcos y aliados

La solemne sesión

Lausana, 24. En el palacio de Rumine, sede actual de la Universidad de Lausana, ha sido firmada hoy la paz de Oriente.

Ocupó la presidencia el presidente de la Confederación helvética, señor Scheurer, teniendo a su derecha al vicepresidente de la Confederación, señor Chuard, y a su izquierda al señor Netta, jefe del departamento político de Suiza.

En medio de la sala se colocó una gran mesa cubierta de paño grana, en la que se va a firmar el Tratado.

Los delegados aliados y turcos se sientan en los extremos de la gran mesa.

En el resto del salón están las autoridades, el Cuerpo diplomático acreditado en Berna, la Prensa y los invitados.

Se calcula que han asistido al acto unas cuatrocientas personas. Con el fin de evitar una prolongación de la ceremonia, los plenipotenciarios han renunciado a pronunciar discursos y se han limitado a enviar al presidente de la Confederación helvética, M. Scheurer, una carta colectiva, en la que expresan su agradecimiento por la hospitalidad que se les ha dispensado en Lausana y por el honor que les ha hecho el Consejo Federal al aceptar que M. Scheurer presida la ceremonia.

Han firmado el Tratado los primeros delegados: sir Horace Rumbold, mister Montagna y el general Pellé. Por parte de Turquía han firmado sus delegados.

Cuando todas las firmas estuvieron estampadas en los diversos documentos que forman los instrumentos diplomáticos de la paz, el presidente de la Confederación helvética se levantó para pronunciar una alocución.

Empezó dando las gracias a las naciones que han estado representadas en esta Conferencia de la Paz por haber escogido a Suiza como lugar para sus deliberaciones y por haber permitido una vez más a este país que participara en un acto que responde exactamente a su

situación en el senado de las naciones, y asocia una vez más su nombre a una obra de paz y de conciliación.

«Deseamos—dijo M. Scheurer—, desde lo más profundo de nuestro corazón, que, en lo porvenir, reciba una plena confirmación esta lección reconfortadora para todos los que han participado en la conclusión de la paz. El choque de las armas inflige a los hombres los mayores sufrimientos, mientras que el choque de las ideas hace surgir la luz. Ningún pueblo de la tierra puede ser despojado de sus derechos, y tampoco puede nadie sustraerse al deber de colaborar en el bien de la Humanidad.

La Historia nos enseña cuántas deudas hemos contraído para con los pueblos del próximo Oriente, por la buena participación que han tenido en el desarrollo de la civilización.

Hoy, después de muchos años de luchas históricas, deponen las armas. Deseamos que cuando hayan curado sus heridas y reanudado sus pacíficas actividades disfruten de nuevo de todos los beneficios de que han estado privados durante tanto tiempo. La competencia entre ellos se ejercitará en obras pacíficas y en el dominio de los trabajos.»

Una recepción

Lausana, 25. Inmediatamente después de la firma de la paz se ha celebrado en el hotel Beaurivage, una recepción ofrecida por los delegados de las potencias que han firmado el Tratado a los miembros del Consejo Federal.

Como estaba anunciado

Lausana, 25. La Delegación yugoslava, como estaba anunciado, no firmó el Tratado de Paz.

Lloyd George la cree humillante

Londres, 24. En un discurso que pronunció en un momento con que fue obsequiado, dijo Lloyd George, al ocuparse de la paz de Oriente, que era la más humillante de todas para Inglaterra.

Ek 20. Müttefiklerle Türkler Arasındaki Barış Artık İmzalandı. La Accion, 25 Julio 1923, s. 3.

Ayer se firmó el Tratado de paz

Presenciaron el acto centenares de personas — Discurso del Presidente de Suiza. — Una recepción.

LAUSANA 24.—En el Palacio Rumine, sede actual de la Universidad de Lausana, ha sido firmada hoy la paz de Oriente.

A las tres y media de la tarde, el presidente de la Confederación helvética, señor Scheurer, ocupa la presidencia.

A su derecha se sienta el vicepresidente de la Confederación, señor Chuard, y a su izquierda el señor Netta, jefe del departamento político de Suiza.

En los dos extremos de la tribuna se colocan el Consejo de Estado del cantón de Vaud y el síndico de la ciudad de Lausana.

En medio de la sala hay una gran mesa, cubierta de paño grana, en la que se va a firmar el Tratado.

Los plenipotenciarios aliados y turcos se colocan en las dos extremidades de la gran mesa. El parterre está ocupado por los delegados, peritos y secretarios de las diferentes Delegaciones, por el Consejo de Estado del cantón de Vaud en pleno, por las autoridades municipales de Lausana, por el Claustro universitario, por el Cuerpo diplomático acreditado en Berna y por la Prensa.

En una pequeña galería, al lado de la tribuna, se estrujan los invitados.

Se calcula que han asistido al acto unas cuatrocientas personas.

Con el fin de evitar una prolongación de la ceremonia, los plenipotenciarios han renunciado a pronunciar discursos y se han limitado a enviar al presidente de la Confederación helvética, señor Scheurer, una carta colectiva, en la que expresan su agradecimiento por la hospitalidad que se les ha dispensado en Lausana y por el honor que les ha hecho el Consejo Federal al aceptar que el señor Scheurer presida la ceremonia.

Han firmado el Tratado los primeros delegados: Mr. Horace Rumbold, M. Montagna y el general Pelle.

Por parte de Turquía, han firmado sus delegados.

Cuando todas las firmas estuvieron estampadas en los diversos documentos que forman los instrumentos diplomáticos de la paz, el presidente de la Confederación helvética se levantó para pronunciar una alocución.

Empezó dando las gracias a las naciones que han estado representadas en esta Conferencia de la Paz por haber escogido a Suiza como lugar para sus deliberaciones y por haber permitido una vez más a este país que participara en un acto que responde exactamente a su situación en el senado de las naciones, y asocia una vez más su nombre a una obra de paz y de conciliación.

«Deseamos—dijo el señor Scheurer—desde lo más profundo de nuestro corazón, que, en lo porvenir, reciba una plena confirmación esta lección reconfortadora para todos los que han participado en la conclusión de la paz.

El choque de las armas inflige a los hombres los mayores sufrimientos, mientras que el choque de las ideas hace surgir la luz.

Ningún pueblo de la tierra puede ser despojado de sus derechos, y tampoco puede nadie instruirse al deber de colaborar en el bien de la Humanidad.

La Historia nos enseña cuantas veces hemos corrido para con los pueblos del Próximo Oriente, por la inmensa participación que han tenido en el desarrollo de la civilización.

Hoy, después de muchos años de luchas históricas, deponen las armas. Deseamos que cuando hayan curado sus heridas y reanudado sus pacíficas actividades, disfruten de nuevo de todos los beneficios de que han estado privados durante tanto tiempo.

La competencia entre ellos se ejercitará en obras pacíficas y en el dominio de los trabajos.

Inmediatamente después de la firma se ha celebrado en el Hotel Benurivage una recepción, ofrecida por los delegados de las Potencias que han firmado el Tratado a los miembros del Consejo Federal.

Conferencia de Lausana

Sudestavia no firma el Tratado por no estar conforme con todas las cláusulas

LEAFIELD 23 (12 n.).—Mañana quedará firmado en Lausana el Tratado de paz entre los aliados y Turquía. Por la Gran Bretaña firmará sir Horace Rumbold.

Reina gran satisfacción en los círculos oficiales de la Conferencia por la noticia recibida hoy, a las once, de que el Gobierno de los soviets está dispuesto a firmar el Convenio sobre los Estrechos, aunque formulará una enérgica protesta.

DECLARACION DEL DELEGADO DE RUMANIA

LAUSANA 23 (9 n.).—El delegado rumano, Sr. Diamanti, hizo agregar al acta de la última sesión celebrada por la Conferencia una declaración en la cual, en nombre de su país, recuerda que Rumania aportó en todo momento, leal y fielmente, su concurso a los aliados, y que se siente unida con éstos por más estrecho lazo aún que si lo fuera por un pacto escrito.

Subrayó luego que la inteligencia entre los aliados ha sido tan necesaria para lograr la paz de Lausana como es indispensable para conseguir la paz del mundo.

Terminó explicando que la Pequeña Entente es una prolongación de la alianza constituida por las grandes potencias, y forma, por consiguiente, parte integrante de la garantía de la tranquilidad del mundo. (Fabra.)

SUDESLAVIA NO FIRMA EL TRATADO

LAUSANA 23 (9 n.).—Sudestavia no firmará el Tratado de

Paz. Hizo la declaración de que no podía aceptar determinadas cláusulas económicas y financieras, aun cuando estaba dispuesto a firmar con reservas.

La Conferencia estimó y declaró inaceptable este procedimiento.

En su consecuencia, va a abrirse un protocolo apéndice con el cual subsistirá la posibilidad de establecer negociaciones con Sudestavia. (Fabra.)

TRATADO PRELIMINAR ENTRE TURQUIA Y POLONIA

LAUSANA 23 (10 n.).—Esta mañana se firmó entre la delegación polaca e Ismet bajá el Tratado preliminar de sincera amistad que "consagra—según la expresión de este documento histórico—el estado de paz inviolable entre Polonia y Turquía".

La amistad polacoturca ha pasado por vicisitudes innumerables y, después de haber resistido a las más duras pruebas, se encuentra hoy consagrada de nuevo por tres instrumentos diplomáticos: un Tratado de amistad, un Convenio comercial y un Convenio de establecimientos. (Radio.)

SE CONSULTARÁ AL PUEBLO GRIEGO

ATENAS 23 (10 n.).—El general Gonatas se ha puesto de acuerdo con el coronel Plastiras y con el Comité revolucionario para proceder a una consulta electoral inmediata, después de la firma del Tratado de Lausana. (Radio.)

ÖZGEÇMİŞ

Esin Tüylü Turan, 21 Ocak 1986 tarihinde Kocaeli’nde dünyaya gelmiştir. İlk ve Orta Öğrenimini İzmit’te tamamlamasının ardından 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü kazanmış ve 4 yıllık eğitimin ardından 2008 yılında Lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek Lisans öğrenimini 2008-2010 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Bülent Bakar’ın danışmanlığında “1934 Balkan Antantı’nın Dış Basındaki Yansımaları” başlıklı yüksek lisans tezi ile sonuçlandırmıştır. Daha sonra öğrenim hayatına iki yıl ara vermiş ve ardından da 2013 yılı Şubat ayında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora öğrenimine başlamıştır.